



Universitat Autònoma de Barcelona

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. The access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

L'EVOLUCIÓ LITERÀRIA DE MIQUEL MARTÍ I POL

DELS INICIS ALS ANYS DE LA POESIA SOCIAL (1944-1969)

Vol. I

Tesi doctoral de Jordi Berenguer Queraltó

Direcció d'Olívia Gassol Bellet

Tutorització d'Enric Cassany Cels

Llengua i literatura catalanes i estudis teatrals

Departament de Filologia Catalana

Universitat Autònoma de Barcelona

Novembre 2020

*Anys a venir, potser algun exegeta
minucios examinarà amb lupa
el que ara escric i establirà les bases
d'una tesi exultant i vitalista;
no em vindria de nou, vist el gran buit
tenaçment amorós que va engolint-me.
Jo, onsevulla que sigui, somriuré
bonhomios, mirant que la ganyota,
inevitable és clar, resulti almenys
mínimament discreta i presentable.*

Miquel Martí i Pol

Fragment del poema «El festí» del *Llibre de les solituds*
(1997). Escrit el 22 de maig de 1995.

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ	15
Objectius	19
Metodologia	21
Documentació	24
Agraïments	29
ABREVIATURES	31
1. Fons i arxius oficials consultats	33
2. Arxius personals.....	33
PRIMERA PART	35
1. La producció poètica de Miquel Martí i Pol (1944-1951).....	37
1.1. La producció castellana	41
1.1.1. Els motius populars	42
1.1.2. Les composicions ideològiques.....	44
1.1.3. Els poemes intimistes	45
1.2. Martí i Pol: un jove crític	47
1.3. La poesia martipoliana de l'abril de 1946 al desembre de 1950	48
1.3.1. La intertextualitat	50
1.3.2. Els poemes amorosos	59
1.3.2.1. La situació temporal	59
1.3.2.2. El referent espacial	65
2. Un objectiu: el premi Óssa Menor (1951-1954)	68
2.1. Els mesos previs a la redacció de <i>Paraules al vent</i>	72
2.1.1. El paisatge com a referent	73
2.1.1.1. Una natura personificada.....	73
2.1.1.2. El tema amorós.....	75
2.1.2. Els camins metafísics	76

2.1.2.1. La imatge de l'arbre	78
2.1.2.2. Alguns elements existencials.....	79
2.1.3. El dubte existencial	82
2.1.4. La divinitat i la humanitat	84
2.1.5. L'home, el poeta.....	91
2.2. <i>Paraules al vent</i>	98
2.2.1. Els poemes no inclosos en el llibre	98
2.2.2. Els poemes de <i>Paraules al vent</i>	104
2.2.2.1. Una societat morta.....	104
2.2.2.2. L'antiguitat: camins, vestits i prejudicis.....	108
2.2.2.3. La reflexió poètica.....	112
2.2.2.4. L'existència i la divinitat.....	116
2.2.3. L'ordenació dels poemes: el llibre i la seva interpretació	123
2.2.4. La intertextualitat	127
2.2.5. El premi Óssa Menor i la seva repercussió	129
2.2.6. Història del llibre.....	139
2.3. <i>Porto la tarda recolzada al braç</i>	142
3. El significatiu any 1954.....	146
3.1. La importància d'aquest any	146
3.2. Els dualismes.....	153
3.2.1. Humanitat i divinitat.....	154
3.2.2. Veu i gest.....	167
3.2.3. Quietud i inquietud.....	172
3.3. El llinatge, l'estirp, la raça	177
3.4. <i>Veu incessant</i>	179
3.4.1. El significat del llibre	179
3.4.2. El llibre «impossible».....	181
4. De camí cap al poble (1955-1957)	188
4.1. Els poemes	190

4.1.1. Els morts.....	193
4.1.2. Els vius	195
4.1.3. Déu, de nou	199
4.1.4. La fugida	203
4.1.5. La solitud.....	210
4.1.5.1. El plor.....	218
4.1.5.2. El riure i la burla.....	218
4.1.6. L'amor.....	220
4.1.7. La veu, la poesia.....	225
4.2. La producció poètica anterior a <i>El poble</i>	230
4.2.1. <i>Quinze poemes</i>	230
4.2.2. La publicació de <i>Quinze poemes</i> : la història	232
4.2.3. <i>Si esbrineu d'un sol gest</i>	241
4.3. La producció narrativa d'aquests anys (1952-1957)	244
 SEGONA PART	 259
1. <i>El poble</i>	261
1.1. La cronologia de les versions	261
1.2. Els poemes d' <i>El poble</i> de 1957	266
1.2.1. El lirisme dels poemes.....	267
1.2.2. L'escenari del poble	272
1.2.3. Els personatges dels poemes	277
1.2.4. Els cicles.....	281
1.3. Les versions d' <i>El poble</i>	285
1.3.1. La història d' <i>El poble</i> de 1957	289
1.3.2. La correspondència amb el pare Jordi Pinell sobre <i>El poble</i> (1958-1959).....	302
1.3.3. <i>El poble</i> de 1957 a 1961	308
1.3.5. La publicació d' <i>El poble</i> (1961-1966)	313
1.3.6. <i>El poble</i> de 1962.....	317

1.3.7. <i>El poble</i> (1966-1975)	324
1.4. La producció narrativa (1958-1959).....	330
1.4.1. Les narracions	331
1.4.2. El projecte de novel·la (1956-1958).....	339
1.5. Algunes activitats culturals de Martí i Pol (1956-1958)	345
1.5.1. El teatre	346
1.5.2. El cinema.....	349
1.5.3. Altres projectes culturals.....	350
1.5.4. Altres consideracions literàries	353
2. <i>El fugitiu</i>	357
2.1. El llibre: la història coneguda.....	359
2.2. La història real del llibre	363
2.3. La reconstrucció del llibre.....	369
2.4. Un intent de datació del llibre	371
2.5. Els poemes d' <i>El fugitiu</i>	375
2.5.1. El <i>tu</i> del llibre.....	378
2.5.2. Les referències bíbliques	382
2.5.3. L'existència i la fugida, la solitud	384
2.5.4. La poesia	388
2.5.5. Els últims poemes.....	391
2.6. Els altres poemes	394
2.7. Apunt per a la lectura del llibre.....	396
3. <i>La fàbrica-1959</i>	398
3.1. Una breu història del llibre.....	404
3.2. El llibre.....	407
3.3. La publicació del llibre.....	420
4. Algunes activitats culturals de Miquel Martí i Pol (1959-1962).....	425
4.4.1. Martí i Pol, professor.....	429
4.4.2. Martí i Pol, conferenciant.....	430

4.4.3. Martí i Pol i les activitats literàries.....	435
4.4.4. Martí i Pol, home de teatre	441
4.4.5. Martí i Pol, home de cinema	444
4.4.6. Martí i Pol, home de publicacions.....	448
4.4.6.1. <i>Inquietud</i> i <i>Inquietud artística</i>	448
4.4.6.2. <i>Serra d'Or</i>	452
4.4.6.3. Una col·lecció de poesia.....	454
4.4.7. Martí i Pol, home d'inquietuds.....	457
TERCERA PART	459
1. Els poemes (1962-1969).....	461
1.1. Consideracions generals als poemes (1962-1969)	475
1.2. <i>Lletra a Anna</i>	477
1.2.1. Un poema autobiogràfic i l'element literari	479
1.2.2. Una lectura del poema.....	481
1.2.3. El poble i l'opressió.....	481
1.2.4. La solitud i les paraules	482
1.3. El tema amorós (1962-1969).....	483
1.3.1. La separació dels amants.....	484
1.3.2. La creació d'un món amorós i poètic	487
1.3.3. Els obstacles de l'amor.....	488
1.3.4. La sensualitat amorosa	489
1.4. El motiu eròtic	492
1.5. Els poemes autobiogràfics (1962-1969).....	494
1.5.1. L'autobiografia, una constant en el temps.....	495
1.5.2. La solitud.....	497
1.5.3. La mirada social	498
1.6. Els poemes socials (1962-1969).....	504
1.6.1. El motiu nadalenc.....	504

1.6.2. Els dubtes sobre l'eficàcia de la poesia.....	505
1.6.3. Un component social hipòcrita.....	506
1.6.4. El clam per la injustícia.....	507
1.6.5. El retorn a la fàbrica.....	509
1.6.6. L'«Estampa Popular de la Plana».....	513
1.6.7. Dos inèdits i dos poemes de <i>La creació</i>	516
1.7. La concepció de l'existència humana (1962-1969).....	520
1.7.1. El dubte existencial.....	520
1.7.2. Uns pocs poemes consiliaris.....	521
1.7.3. Les dificultats vitals.....	523
1.7.4. La hipocresia i la falsedat, un altre cop.....	524
1.7.5. Els preceptes i llurs vigilants.....	525
1.8. Les paraules, la poesia, com a instrument de canvi (1962-1969).....	528
1.8.1. El dubte sobre l'eficàcia de la poesia.....	528
1.8.2. La resolució del dubte.....	529
1.8.3. La tradició literària.....	532
1.8.4. La paraula com a refugi.....	533
1.8.5. L'esforç, el temps i l'esperança.....	534
1.8.6. L'eficàcia de la poesia: el gest.....	537
2. Els llibres de poemes (1963-1967).....	538
2.1. <i>He heretat l'esperança</i>	539
2.2. <i>Autobiografia</i>	542
3. El cançoner.....	546
3.1. Cançons d'altres cantants.....	551
3.2. Lletres i poemes d'altres autors.....	553
3.2.1. Les cançons paròdiques.....	554
3.2.2. La musicació de poemes.....	555
3.3. Les cançons de confecció pròpia.....	556
3.4. Les altres cançons.....	559

3.5. Els programes.....	562
4. Altres narracions i els <i>Contes de la Vila de R.</i> (1967-1968).....	566
5. Altres activitats literàries de Miquel Martí i Pol (1963-1969).....	576
5.1. Les traduccions al català de Martí i Pol (1963-1969).....	576
5.2. Les col·laboracions a <i>Inquietud artística</i> , <i>Oriflama</i> i <i>Serra d'Or</i> (1962-1969).....	586
5.2.1. <i>Inquietud artística</i> (1963-1966).....	587
5.2.2. <i>Oriflama</i> (1966-1969).....	588
5.2.2.1. Ressenyes i recensions a <i>Oriflama</i>	589
5.2.2.2. «Gent de lletres», una nova secció.....	592
5.2.2.3. Articles de caràcter literari.....	595
5.2.2.4. Articles d'opinió.....	597
5.2.3. Les col·laboracions a <i>Serra d'Or</i> (1963-1969).....	601
6. Una autobiografia des de la correspondència (1963-1969).....	605
6.1. Aspectes de la producció literària.....	607
6.2. Les reflexions poètiques i la intertextualitat.....	612
6.2.1. Les reflexions poètiques.....	612
6.2.2. La intertextualitat.....	628
6.2.3. La relació del poeta amb d'altres autors.....	632
6.3. La perspectiva d'una revista internacional: <i>Estudis de Llengua i Literatura</i>	636
6.4. Una col·lecció de poesia.....	647
6.5. Cinefòrum i cinema.....	648
6.6. El concurs de Cantonigròs.....	653
6.7. Una activitat del poeta, entre rapsode i adaptador.....	655
6.8. Altres activitats de Martí i Pol.....	660
6.9. Les reflexions del poeta.....	666
6.9.1. Les estructures.....	667
6.9.2. L'immobilisme.....	670
6.9.3. La llibertat.....	673
6.9.4. El sacrifici i l'esforç.....	675

6.9.5. El marxisme.....	676
6.9.6. Altres reflexions i aspectes.....	679
6.9.6.1. Més sobre la vida i la mort.....	680
6.9.6.2. Més sobre l'autoconeixement.....	680
6.9.6.3. Individu i societat.....	681
6.9.6.4. Dues referències polítiques: el maig francès i l'estat d'excepció.....	683
6.9.6.5. La solitud, les paraules i la lectura.....	684
7. <i>La creació i La fàbrica</i> , dos elements d'una realitat social.....	687
7.1. El grup de teatre «Vermell x 4» i Miquel Martí i Pol.....	687
7.2. <i>La creació</i>	689
7.3. La repercussió de <i>La creació</i>	698
7.4. Breus apunts sobre la gènesi i el llibre de <i>La fàbrica</i> (1972).....	700
7.4.1. La gènesi del llibre.....	703
7.4.2. <i>La fàbrica</i> (1972).....	706
A MANERA DE CONCLUSIÓ.....	711
BIBLIOGRAFIA CITADA DE MIQUEL MARTÍ i POL.....	721
1. Llibres i edicions de poesia.....	723
2. Edicions especials.....	724
3. Prosa: contes, memòries, reculls d'articles, notes a la seva obra i discursos.....	724
4. Traduccions: llibres i articles.....	724
5. Correcció [edició corregida i revisada per l'autor].....	725
6. Antologies.....	725
7. Publicacions en revistes.....	725
7.1. Poemes.....	725
7.2. Narracions.....	728
7.3. Articles d'opinió.....	728
7.4. Recensions, ressenyes, crítiques i crònica.....	729
7.5. Altres.....	731

7.6. Discografia amb lletres d'aquests anys o amb versions del poeta.....	731
BIBLIOGRAFIA GENERAL CONSULTADA O CITADA	733
1. Llibres i articles.....	735
2. Discografia	747

INTRODUCCIÓ

«Senyores i senyors: la meva àvia materna —la padrina per als meus germans i per a mi—, que era una dona que no sabia ni llegir ni escriure però tenia un envejable talent natural, parlava un català netíssim i sempre en tenia una per dir, davant d'un esdeveniment inesperat i sorprenent de vegades deia: el que no passa en un any, passa en un instant».¹

D'aquesta manera inicià Miquel Martí i Pol el discurs d'investidura com a *doctor honoris causa* de la Universitat Autònoma de Barcelona, que tingué lloc el 14 d'abril de 1999. En la sala ressonà aquella expressió que el poeta usà nombroses vegades en els seus escrits: «com deia la padrina...». No era pas casual que el poeta de Roda de Ter iniciés un discurs de tanta importància amb la cita de la padrina. L'home autodidacta rebia una distinció a la qual no li havia estat permès accedir per una altra via; per tant, es permetia citar les seves fonts *acadèmiques*, unes fonts vives. Martí i Pol parlava maragallianament.

Quan vaig conèixer el poeta, el 22 de gener de 1994, entre d'altres qüestions, vaig gosar demanar-li quin li agradaria que fos el tema per treballar en una tesi que versés sobre la seva obra i no dubtà a respondre'm que li agradaria que fos sobre la llengua que havia emprat en la seva producció. Tampoc no era casual. Al capdavant, es tractava de considerar la matèria primera de la literatura. En l'obra martipoliana es pot entreveure perfectament com la llengua ha permès una veritable comunicació entre l'autor i el lector, tot i que no pas per la seva senzillesa —com tants cops s'ha remarcat en nombrosos articles sobre l'autor— sinó per la seva vivor. La calidesa familiar i la parla del poble traspua en els versos martipolians a la llum dels grans autors de la literatura europea. El resultat d'aquesta alquímia és un producte que arriba i sorprèn a molts lectors. La poesia martipoliana pot semblar fàcil, però no ho és. La llengua havia estat interioritzada per exterioritzar-se amb vestits diferents —ja sigui amb la dificultat dels símbols, el pretès caràcter narratiu dels versos, la lírica que els decora o simplement tots aquests elements en una totalitat—, però al capdavant havia de ser el producte d'una vivència, de tal manera que, en expressar-se amb la llengua viva de la padrina i dels grans poetes, arribés a manifestar una reflexió interioritzada que comportés una lluita social. La llengua que tant havia viscut i treballat Martí i Pol la transforma en un producte poètic que expressa els combats interiors que pretenen transformar-se en exteriors. El poeta té un objectiu molt clar: es tracta de transformar la societat en una *humanitat*; que aquesta no sigui ni metàl·lica ni supèrflua, ja que l'ànima només pot ser humana.

Martí i Pol busca una manera diferent per explicar què passa al poble i el que passa a l'interior de les persones, dos elements en un perquè el poeta sap que el poble el formen les persones. En aquesta recerca d'expressió hi transcorren diverses vacil·lacions. Els dubtes que té el poeta es refereixen, evidentment, a la llengua. Aquesta és la clau de volta de tota la poètica martipoliana, perquè pren forma i es perfà al ritme de les idees que li cal manifestar.

¹ Miquel MARTÍ i POL, «Discurs de Miquel Martí i Pol» dins del programa de mà: AA.DD., *Doctor Honoris Causa. Miquel Martí i Pol* (Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1999), 17.

Quan Martí i Pol esmenta la padrina no només esmenta aquesta vivesa de la llengua sinó que també hi exposa la senzillesa, la veu del poble. El poeta no només es queda amb aquesta gran aportació de la paraula viva sinó que busca i llegeix autors de la literatura universal. Segueix el consell que li donen diversos amics, que també li deixen llibres, i es forneix essencialment de les veus de la literatura catalana, europea, nord-americana i russa, siguin clàssics o contemporanis. L'ambició —que ell molts cops identifica amb orgull— per publicar les seves obres es transforma en el desig de sortir de l'àmbit local. La seva poesia no serà localista sinó que es veurà immersa en un projecte de caràcter europeista. També es crearan vincles amb Andorra i Alemanya per poder crear una revista de llengua i literatura catalanes. Per tant, no se cenyeix únicament a un poble que passarà a ser tema d'un llibre sinó que aquest pren la dimensió universal. Es tracta d'un microcosmos literari que presenta similituds i diferències amb la Sinera de Salvador Espriu.

Per tant, tot i que el títol no ho precisi, el present estudi també parla de la llengua que usà Martí i Pol que es modelava a l'ensem que evolucionava el seu pensament i, òbviament, la seva producció literària. Al rerefons, però, sempre hi ha la societat. Així, doncs, quan publica *Paraules al vent* s'intuirà la base social que anirà creixent en la seva producció fins que arribarà a madurar en el marxisme, un plantejament que determinarà com a mitjà per poder transformar la societat. «L'evolució literària de Miquel Martí i Pol dels inicis als anys de la poesia social (1944-1969)» presenta, doncs, tota una poètica que s'inicia a l'any 1944. L'any 1957 el poeta entra decididament en els poemes socials que constituïrien el primer estadi d'*El poble* i, durant els anys seixanta, el poeta aprofundeix en el marxisme de tal manera que la producció literària martipoliana evoluciona fins a uns versos que són profundament socials, tot i que, com veurem, el poeta, el 1959, insegur amb el llenguatge emprat, hi afegí als versos un deix líric. A més, tot i que les circumstàncies vitals de la incipient malaltia de l'esclerosi múltiple —de la qual els símptomes els percep per primer cop el 1969— li farien canviar el rumb de la seva poesia cap a una altra de més personal, tot i que encara contindrà els aspectes socials que no oblidarà mai més. Així, a inicis dels setanta encara escriuria el llibre de *La fàbrica* (1972) que aconseguiria redimensionar i millorar estèticament *La fàbrica-1959*,² escrit uns onze anys abans. Per tant, tot i que *La fàbrica* (1972) seria majoritàriament dels anys setanta n'he volgut deixar una breu constància. Així, doncs, tot i que en aquesta tesi es troben llibres i poemes escrits als anys setanta i no pas fins al 1969 —que és l'any límit previst en el títol—, el motiu obeeix a la continuïtat de la temàtica social en els inicis dels setanta que, a més, assenyalaria la importància

² El títol, seguit del guionet i de l'any 1959, fou establert pel mateix autor perquè considerava que aquest fou l'any en què s'hauria pogut publicar el llibre, tot i que, com veurem posteriorment, amb tota seguretat aquest recull l'escriu el 1961. Li afegí la data per diferenciar aquest llibre del segon que, amb el títol també de *La fàbrica*, publicà el 1972. D'aquesta manera se citarà la majoria de vegades en aquest treball. Vegeu Miquel MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça. Obra poètica I*, Llibres del Mall 15 (Barcelona: Edicions Curial, 1975), 128.

de la temàtica social per al poeta. Tot i que mai durant la seva producció no oblidarà el tema social, la incursió de la poesia en la temàtica de la vida i de la mort com a conseqüències directes de la malaltia, hauria de canviar, en els anys setanta, el tema principal de la seva producció. És així com es considerarà en aplegar el primer volum de l'*Obra poètica*, publicada a Edicions 62 el 1989, que abasta des dels primers llibres fins a *La fàbrica* (1972), mentre que es deixava en un segon volum aquells llibres dels setanta que parlaven més directament de la malaltia. Per a aquesta tesi, però, encara s'hi afegeixen, els inèdits trobats.

Objectius

La pretensió d'aquesta tesi és reordenar gran part de la producció de Martí i Pol des dels inicis que hem pogut conèixer, el 1944, fins al 1969. En descarto, però, les traduccions. Aquestes només les referencio i al mateix temps assenyalo algunes de les dificultats lingüístiques o editorials amb què es trobà el poeta, segons els testimonis que apareixen en les correspondències de què he disposat, però sense arribar-ne a un estudi exhaustiu. Tot i que la tasca de traduir l'ajudava a conèixer les dues llengües —l'original acostumava a ser el francès³ i solia traduir al català—, les causes que les determinava eren bàsicament econòmiques.

En aquestes pàgines, doncs, es podrà trobar el seguit de poemes i narracions que va escriure Martí i Pol, la gran majoria consultats a l'arxiu personal del poeta.⁴ Aquest, el 2003, arribarà a configurar el Fons Miquel Martí i Pol de l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, ubicat actualment a la Biblioteca Popular Bac de Roda, de Roda de Ter.⁵ En aquests moments, la Fundació Miquel Martí i Pol gestiona els documents que poden trobar-se a partir de la compra del Fons per part de la Diputació i que implementarien els documents que es relacionen amb la creació martipoliana.⁶ A banda de tots aquests arxius i fons que troben el seu centre a Roda de Ter, també cal considerar, com a un altre element de referència, l'arxiu personal d'Anna Bracons que vaig poder consultar l'any 2007.

La nova documentació amb què he pogut comptar per realitzar aquest treball, però, ha estat la correspondència que Martí i Pol mantingué amb Jordi Sarsanedas. Aquesta, dipositada a la Biblioteca de Catalunya i actualment en procés de ser classificada, és rellevant per al coneixement de la producció martipoliana, no només en el gènere narratiu com s'havia incidit en els estudis sobre el poeta de Roda, ni tampoc en els aspectes de traductor, sinó que és rellevant en tota la producció poètica de Martí i Pol. Sense el nom de Sarsanedas no es pot entendre el pas que realitza el poeta de Roda cap a la poesia social, perquè serà gràcies a aquest

³ En algun cas, com es veurà posteriorment, traduí del castellà.

⁴ Se citarà APMMP.

⁵ Citat del FMMP.

⁶ Citat de l'AFMMP.

que coneixerà la poesia de Jacques Prévert i no pas gràcies a Josep Maria Castellet, com s'ha anat intuït fins al moment.

Encara, però, cal pensar que no només es relacionà amb el matrimoni Sarsanedas, amb els quals establí una profunda amistat, sinó també amb Blai Bonet, Josep M. Castellet, Martí Sunyol, Josep Pedreira, José M. Corredor-Matheos, Antoni Pous, Segimon Serrallonga, Ricard Torrents, Bonaventura Selva, Joan Triadú, Pere Calders, Joan Oliver, els pares Jordi Pinell i Maur Boix, de Montserrat; els germans Roda —Frederic, Àlvar i Ignasi—, que componien el grup musical «El Tricicle»; Joan Anguera o Jordi Sarrate, entre tants d'altres i només per citar-ne alguns dels que s'esmenten en el treball perquè en un moment o un altre han mantingut contacte amb el poeta. Sense oblidar el fons personal d'Anna Bracons, que es tracta d'una font documental força important per determinar les activitats del poeta, la seva manera de pensar i els aspectes que, més enllà dels aspectes biogràfics, permeten establir una història literària a considerar.

Calia ordenar tota la producció martipoliana, perquè després d'haver-ho realitzat, hom s'adona que les referències, que durant anys havíem establert com a vàlides perquè provenien del testimoni del mateix autor no són del tot certes i així, com es veurà, pot arribar a complicar la comprensió de la seva obra, no només des del punt de vista dels conceptes que intenta transmetre sinó també de l'evolució que se suposa que realitza a nivell de llenguatge, com a matèria primera que és de la literatura. Tampoc no se li pot negar a l'autor la sinceritat quan data els llibres, sinó que més aviat es tracta d'una errada memorística, construïda a partir de fets que poden tenir molta lògica. Ens farà falta acostumar-nos, doncs, a entendre que Martí i Pol és un home en constant recerca de si mateix i de la seva projecció en els versos. Per tant, la llengua que usa evoluciona en els seus poemes perquè l'autor no es pot limitar a quatre o cinc lectors sinó que busca constantment la publicació de la seva obra perquè arribi a un ampli públic ja que, en el moment que els altres són coneixedors dels seus versos, el poeta pot afavorir el canvi social i la llengua en serà el mitjà.

Interpretar els seus versos és un altra finalitat d'aquest treball. Si sempre s'ha plantejat que Martí i Pol és un poeta que traspua senzillesa, l'estudi també pretén demostrar que l'elaboració dels símbols, dels motius, elements recurrents i, fins i tot, de la mateixa llengua no es pot considerar tan planera com hom podia imaginar. L'hermenèutica dels versos permet considerar com l'obra martipoliana gira entorn de pocs elements essencials. Al capdavall, ell mateix ho havia augurat el 1953: «Fins que algú ens ha tustat l'espatlla / i ens ha dit amicalment: / “nihil novum sub sole”.»⁷ Quins seran els eixos, doncs, d'aquesta producció martipoliana? Com evolucionarà? Són dubtes que es plantegen des de la interpretació dels poemes, però no des de llur elaboració: com ens podem imaginar, la poesia —com a producte i

⁷ Versos 22-24 de «No faig sinó repetir les paraules...». Miquel MARTÍ I POL, *Paraules al vent*, Els Llibres de l'Óssa Menor 19 (Barcelona: Óssa Menor, 1954), 20.

com a element artístic— i la llengua són claus en la producció de Martí i Pol. Aquesta anàlisi d'elements, que es repeteixen en la seva obra, permet considerar aspectes interpretatius de la seva producció també a partir dels setanta ja que, tot i la recreació d'aquestes imatges i motius, la majoria parteixen d'una concepció poètica creada ja en aquests anys.

A més d'elements interpretatius, la reordenació de tot el material trobat permet no només elaborar una història literària martipoliana, sinó establir interrelacions entre obres i autors cabdals per a la literatura catalana. En aquest sentit en molts moments de la tesi podran ressonar els conceptes d'hipertext i hipotext formulats per Gérard Genette, fins al punt que veurem com *El poble* fou deliberadament endarrerit en la seva publicació per Josep Pedreira per considerar que no havia sofert la deguda reformulació que l'hauria allunyat de l'hipotext que significava *Paroles* de Jacques Prévert.

Metodologia

La tesi es divideix en tres parts. La primera abasta des dels inicis del poeta fins als prolegòmens d'*El poble*, de manera que s'hi tracten els poemes que anuncien el llibre o que s'escriuen en paral·lel als versos d'aquest recull. La segona part comprèn els poemes des del 1957 fins al 1961, i la tercera —la més extensa— des de 1962 fins el 1969, tot i que s'apunten alguns trets sobre *La fàbrica* (1972).

La primera part s'inicia amb els primers poemes que escriví i que s'han conservat fins al recull *Si esbrineu d'un sol gest*; és a dir, la producció martipoliana des de 1944 fins al 1957, comptant sempre amb els inèdits que es conservaren a l'APMMP. La pretensió és, per una banda, aportar noves dades al primer estudi que vaig realitzar el 1999,⁸ que tractava la producció martipoliana fins al lliurar dels primers poemes que configurarien *Paraules al vent* (1954) i, per l'altra, allargar l'estudi de l'obra del poeta fins al 1957. Aquesta època incipient no compta amb gaire documentació si es compara amb els anys posteriors; a més, presenta la particularitat que la producció martipoliana permet realitzar un estudi interpretatiu a partir de les imatges dels poemes —elements recurrents i motius— que facilitarien al lector d'aquest treball interpretar bona part dels poemes de l'època. Serà pràcticament l'any 1951 quan Martí i Pol adquirirà una veu pròpia que, tot i amb ressons postsimbolistes, hauria d'allargar durant tots aquests anys, fins al 1957, quan escriurà el primer estadi d'*El poble*. A banda de nombrosos inèdits, s'analitzen els poemes i els primers llibres que publica que són *Paraules al vent* (1954) i *Quinze poemes* (1957), tot i que també es presenten les línies generals dels llibres inèdits que

⁸ Jordi BERENQUER I QUERALTÓ, *La trajectòria poètica de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*, Bellaterra: UAB, 1999. Treball de recerca dirigit pel Dr. Jaume Aulet (2 volums), que es publicà parcialment a: *Els inicis poètics de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*, Biblioteca Serra d'Or 292 (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002).

donà a conèixer el 1976 a *El llarg viatge* (1976).⁹ *Porto la tarda recolzada al braç* i *Si esbrineu d'un sol gest el secret dels meus versos, els heu arrabassat la meitat de la vida*.¹⁰ Finalment es presenta una breu anàlisi de les narracions que escriví fins el 1957.

La segona part conté dos subapartats. En el primer es reprèn l'anàlisi dels poemes però no pas des dels motius recurrents, ja que els versos no contenen tant valor simbòlic, però sí que la repetició d'elements permet constatar línies temàtiques. La raó és que en aquesta època la tendència estètica és la poesia social que comportarà la creació dels poemes d'*El poble*, un llibre que fins a la seva forma definitiva tingué diversos estadis. Ara bé, el recull no sorgeix originalment com un llibre de poemes, sinó que la idea primigènica de l'autor fou elaborar tot un seguit de narracions al voltant de l'eix temàtic del poble. També s'analitzen, doncs, les narracions i les diverses activitats culturals del poeta fins l'any 1959, any en què escriurà la majoria dels poemes d'*El fugitiu*, aquest llibre, doncs, es transformarà en frontissa entre *El poble* i *La fàbrica-1959*. En acabar, doncs, les anàlisis d'*El fugitiu* i *La fàbrica-1959*, es consideren les narracions i activitats culturals del poeta fins l'any 1962.

En aquest any s'inicia la tercera part, semblant en l'estructura a la segona, en què s'estudien els poemes i els llibres corresponents al període 1962-1969 (*Lletra a Anna*, *Heretat l'esperança* i *Autobiografia*). S'analitzen també les cançons del poeta segons s'han conservat en la carpeta que aquest duia als recitals,¹¹ i finalment, les narracions. Ara bé, aquests anys són molt productius en altres activitats literàries: traduccions, col·laboracions en publicacions, com també en altres projectes que el poeta ideava o amb què col·laborava. A més, la correspondència amb Sarsanedas i Bracons facilita el coneixement d'altres aspectes vivencials del poeta que permetran al lector tenir en compte els aspectes essencials de la manera de pensar de Miquel Martí i Pol, sempre en relació amb la producció d'aquesta època. Ara bé, sempre que m'és possible, em desvinculo dels aspectes biogràfics i personals del poeta, si no és que aquests permetin interpretar l'obra o considerar les seves activitats culturals.¹² El breu estudi de *La fàbrica* (1972), precedit del seu embrió que fou l'espectacle de *La creació* (1969), clouen el treball.

⁹ Miquel MARTÍ I POL, *El llarg viatge. Obra poètica II*, Llibres del Mall 21 (Barcelona: Ed. Curial, 1976).

¹⁰ El llibre prengué el títol definitiu de *Si esbrineu*. Miquel MARTÍ I POL, *Obra poètica I*, Clàssics Catalans del Segle XX 57 (Barcelona: Edicions 62, 1989).

¹¹ Martí i Pol conservava en una carpeta de color blau totes les lletres de cançons amb els signes que indicaven els acords amb què hauria d'acompanyar-se a la guitarra. També hi conservava els poemes a recitar i un programa amb un ordre establert per a un recital. Tots els fulls són de tamany quartilla, excepte algun que en tamany foli és doblegat per la meitat. La carpeta, consultada a l'APMMP, es conserva avui en dia al FMMP.

¹² Els llibres biogràfics d'Ignasi Pujades ja consideren tots aquests aspectes de manera més exhaustiva. Ignasi PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, Biografia 5 (Barcelona: Editorial Proa, 1999); Ignasi PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, Perfils 82 (Barcelona: Editorial Proa, 2007) i Ignasi PUJADES, *Miquel Martí i Pol, amb vidres a la sang (1970-1978)*. Viure amb l'esclerosi, Perfils 93 (Barcelona: Proa, 2013).

Cada part, doncs —excepte la primera—, se subdivideix en tres apartats: a) l'anàlisi dels poemes i dels llibres; b) l'anàlisi de la producció en prosa, c) i la referència a les activitats vitals i culturals del poeta..

En el cas de la interpretació dels versos, i de l'obra literària martipoliana en general, he seguit el plantejament de la tradició estructuralista que analitza l'imaginari de l'autor. Així, estudio les obres des de les imatges creades per l'autor. Sobre aquest principi, les imatges, s'ha treballat l'imaginari martipolià, que es redueix a alguns aspectes essencials que preocupen el poeta. Per tant, en aquesta tesi, per trobar la imatge —o símbol o motiu— normalment parteixo de la repetició d'elements al llarg de la producció martipoliana d'aquests anys, a fi d'observar quines són les preocupacions generals del poeta. Aquests elements són els que arribaran a pautar tota la producció literària dels anys que es treballen en cada capítol, si una imatge és recurrent en els anys posteriors, només s'analitzarà si el significat és diferent del primer cop que s'usa. És evident que les imatges no sempre són estàtiques i que alguns cops evolucionen com també evoluciona la mateixa literatura de l'autor.

La diferència que estableixo entre imatges —siguin metàfores o símbols— i motius afavoreix precisament la interpretació de l'obra martipoliana. Si fins a mitjan anys cinquanta, i encara fins i tot algun any més ençà, la poètica de l'autor es basa en aspectes de caràcter més simbolista, cal una anàlisi més detallada de la significació de les imatges. Ara bé, a mitjan anys cinquanta, quan l'autor opta per una expressió més directa en què l'imaginari poètic es barreja amb elements recurrents i motius, aquests deixaran pas a les temàtiques. Entendre l'imaginari martipolià d'aquests anys significa establir les bases per poder copsar tota una producció literària que anirà evolucionant però que molts cops servirà per tenir referències de l'obra d'anys a venir. Posem uns exemples que poden ajudar a comprendre aquest aclariment: la imatge del fugitiu que ben aviat trobarem en els versos martipolians serà recurrent amb els anys, potser fins i tot diria que li resultarà obsessiva, fins que pràcticament es resol en el llibre que duu aquest nom, *El fugitiu*. Ara bé, les imatges com els mots, els ulls, el vent, o la solitud, entre d'altres, seran elements que es repeteixen en la totalitat de l'obra martipoliana. Donar-ne el significat m'ajudarà no només a poder forjar una clau interpretativa dels reculls d'aquests anys, sinó que també servirà per poder resseguir els elements que apareixeran en tot el corpus literari martipolià. És ben evident que si no sempre tenen el mateix sentit en serà un de semblant. Si, a més, en aquests anys, es pot donar alguna vacil·lació en el poeta en el significat d'algun motiu, es clarificarà si aquest és important en el conjunt de l'obra que publicarà anys a venir.

Quan és possible ressegueixo també les diverses fonts que permeten crear una cronologia de les activitats de Martí i Pol, sempre amb la consideració que cap de les que es referencien no són en va sinó que constitueixen la seva formació. Això significa que, per una banda, poden servir com a aspectes que poden ser importants com a historiadors de la literatura, i per una altra, que són elements que van poder determinar la producció literària del poeta.

Documentació

Consigno, després d'aquestes línies introductòries, totes les fonts de les quals he pogut extreure la documentació usada per a aquest treball. Es conserven unes carpetes d'anelles en què el poeta guardava de manera mecanografiada —molts pocs són manuscrits—, la gran majoria de poemes —inèdits i publicats. Aquestes formaven part de l'APMMP, ara es conserven de la mateixa manera al FMMP. La gran majoria d'aquests poemes duen una data a sota, ja sigui l'any o mes i any d'escriptura; ara bé, també n'hi ha sense datar. El cas més rellevant, potser, a anotar són els poemes de *La fàbrica-1959* que no tenen cap datació i que, sense cap mena de dubte, corresponen a còpies que li van enviar amics, ja que el poeta no en disposava de cap; a partir d'aquestes còpies acabà reformulant el recull¹³ que no va tenir gaire a veure amb la versió inicial, concebuda l'any 1961. En aquest arxiu (avui en dia FMMP) es conserva també la carpeta esmentada anteriorment amb les cançons i poemes amb què sortia als recitals amb la guitarra.

Els poemes els escrivia a mà i, per tant, els poemes mecanografiats que s'han conservat no poden rebre estrictament el nom d'originals, tot i que, en ser la primera còpia conservada, són el primer testimoni. Ara bé, el problema no és precisament aquest sinó que rau en el grau de fiabilitat que podem tenir en la datació que hi consta.¹⁴ ¿Quan l'autor va escriure-hi la data si, en veure alguns manuscrits que podrien ser ben bé els originals, es podria pensar que el poeta no datava els poemes? De vegades, fins i tot, tant el biògraf com jo mateix ens hem hagut de refiar de l'ordre conservat per poder intuir una datació del poema.¹⁵ La lectura de tots aquests de la manera com es conserven fa pensar que segueixen un ordre lògic, ja sigui per la temàtica o per la forma, però tampoc ningú no pot assegurar que els fulls hagin pogut estar canviats d'ordre,¹⁶ tot i que de ben segur que si aquest no és l'ordre primer ben poc se'n distanciaria.

Per una altra banda, i per considerar els poemes a partir dels quals he realitzat aquest treball, Pujades esmenta, però no dóna a conèixer, dos poemes —«És clar que jo no sóc sol a menar el joc» (agost de 1965) i «Que els meus poemes siguin cantelluts» (maig 1968)— que no he pogut trobar i dels quals n'he hagut de prescindir.¹⁷

¹³ Així ho recull en la nota a la tercera edició d'aquest recull a *El llarg viatge*. Miquel MARTÍ I POL, *El llarg viatge. Obra poètica II*, Llibres del Mall 21 (Sant Boi del Llobregat: Edicions del Mall, 1979), 54.

¹⁴ Molts dels poemes no tenien títol, com es pot observar també en el primer llibre publicat, *Paraules al vent*, en què els títols corresponen al primer vers del poema o a part d'aquest. Ara bé, molts cops el poeta no escrivia cap mena de títol sinó que són encapçalats per uns punts que molts cops es repeteixen al final del poema. En molts dels poemes després d'aquests punts hi consta la data.

¹⁵ Últimament, he pogut comprovar que es conserven en el mateix ordre al FMMP.

¹⁶ En algun cas s'esdevé així. A banda, possiblement del grup de Vermell x 4, dels Llibres del Mall i de Pere Farrés, possiblement deviem ser Pujades i jo mateix els que ens interessarem pels inèdits. De fet, en algun moment, si cal, anoto que l'ordre de Pujades no és el mateix en què vaig trobar alguns dels poemes.

¹⁷ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 165 i 326, respectivament.

També la datació és un problema en bona part de la correspondència conservada. Martí i Pol datava la correspondència formal que, normalment, sorgia de la redacció d'*Inquietud* o d'*Orifloma*, però no adquirí l'hàbit de datar les cartes a les persones de confiança fins al 1969 o ja entrat l'any 1970, fet que comporta una dificultat afegida. He revisat a consciència la datació de les cartes i pocs cops em distancio de les que anota Pujades en la biografia. S'ha de considerar que el poeta va poder veure l'ordenació final de la correspondència amb Josep Pedreira i Antoni Pous i que, segurament, donà la conformitat a la datació de la majoria de les cartes a qui seria el seu bon amic i un dels primers traductors dels seus poemes a la llengua castellana, José Corredor-Matheos, ja que molta d'aquesta correspondència apareixia a la primera part de la biografia de Pujades, volum que Martí i Pol va poder revisar.¹⁸ Ara bé, de la correspondència amb Anna Bracons, que és significativa per a aquest treball, no va ser mai revisada per part de Martí i Pol i, a efectes de catalogació, segueixo la datació que consigna Pujades, que com explica en diverses ocasions del segon volum de la biografia,¹⁹ segueix la que es pot entreveure en el mata-segells del sobre, si s'hi pot veure. M'hi refereixo, doncs, concretament en el dia, mes i any que escriu el biògraf de tal manera que el lector d'aquest treball pugui resseguir el relat biogràfic que realitza Pujades, encara que en algun moment jo consideri que la carta pot correspondre a alguna data propera a la datació que li atorga i que assenyalo en nota a peu de pàgina. De tota manera, Bracons tingué molta cura d'aquesta correspondència: fou ella mateixa qui la guardà ordenadament, fet pel qual faria pensar que qualsevol errada podria ser mínima.

No és així, en canvi, amb la correspondència amb Jordi Sarsanedas: el desordre cronològic que en aquests moments caracteritza encara aquest fons, només preinventariat i dipositat la Biblioteca de Catalunya, s'ha intentat pal·liar amb una ordenació provisional que he deduït de la informació que consta en les cartes mateixes. Són poquíssimes les que duen data escrita pel mateix poeta i, segons hi escriu Martí i Pol, la datació respon a la insistència de Núria Picas, muller de Sarsanedas, perquè Martí i Pol hi fes constar la data. En d'altres cartes la datació correspon a la que escriví el matrimoni Sarsanedas-Picas i que s'identifica amb el moment en què la reberen —algunes d'elles a Milà— i en d'altres hi consta la data en què la carta fou resposta. Les expressions que feia servir el poeta en determinats anys, els esdeveniments locals, històrics o d'altra índole permeten que les cartes les hagi pogut datar en alguns casos amb exactitud, però en d'altres casos correspon a una aproximació raonada. De tota manera, en nota a peu de pàgina es dóna detall de si la carta està datada o si manté algun altre tipus de data, ja sigui de recepció o de resposta. Si no es constata res es tracta sempre d'una deducció raonada, tot i que, en el cas que la data no pugui ser prou precisa sempre queda indicat.

¹⁸ El primer volum biogràfic que elaborà Pujades fou revisat pel poeta.

¹⁹ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*.

La gran majoria de la correspondència consultada a l'APMMP —com la d'Antoni Pous o la de Josep Pedreira²⁰— que és usada en aquest treball corresponen a fotocòpies de les cartes originals. Per una altra banda a l'APMMP —com actualment al FMMP— és estrany de trobar cartes d'aquests anys rebudes per Martí i Pol. Les cartes que aquest rebia de Bracons les feia desaparèixer després de ser llegides i, per una altra banda, tota la correspondència rebuda abans i durant el 1971 la cremà per evitar comprometre al remitent, ja que el poeta havia estat avisat d'una possible inspecció policial a casa seva pels volts del desembre de 1971.²¹ Es compta, doncs, normalment, amb una correspondència enviada per Martí i Pol al destinatari i, en comptats casos, es poden llegir les cartes enviades per l'altra persona.

És evident, doncs, que Martí i Pol no tenia gaire confiança en la seva representativitat com a escriptor: tot i que s'estimava la seva obra, en aquests anys no devia tenir la consciència d'haver escrit poemes i narracions que realment arribessin a ser considerats en la història de la literatura. Potser l'espectacle de *La creació* (1969) i la publicació de *La fàbrica* (1972) ajudaren a canviar en algun aspecte la manera de considerar-se i, si a inicis dels setanta començà a datar les cartes que enviava, també seria pels volts d'aquests anys que començaria a datar amb més precisió els poemes.

En aquest mateix sentit, com també s'al·ludirà en el moment corresponent, he volgut considerar els originals de la correspondència que Martí i Pol adreçà a Martí Sunyol en els anys cinquanta, i que amb la família d'aquest vam estar buscant, però no va ser possible trobar-la, tot i que sí que he comptat amb la dels anys vuitanta. En el cas de les cartes dels anys cinquanta compto amb les referències de Pujades de les quals me'n serveixo. Tampoc no m'ha estat possible considerar els originals de les cartes dirigides a Pere Farrés²² ni les que escriví a Miquel Desclot. En el cas de la correspondència amb Farrés, diversos cops he procurat disposar-ne. La vídua em dirigí a la persona que les guardava en aquells moments, que em digué que la correspondència ja havia estat publicada i em remeté a la publicació. En el segon cas, Desclot vetlla curosament aquests nombrosos papers i m'assegurà que quan ell pogués disposar de més

²⁰ La correspondència original es pot consultar al Fons Josep Pedreira. Càtedra Jordi Arbonès de la Facultat de Traducció i Interpretació de la Universitat Autònoma de Barcelona. (A partir d'ara FJP).

²¹ Sobre el primer cas el mateix Martí i Pol ho consigna en la correspondència amb Bracons, amb qui la relació epistolar arribà a ser secreta, pels problemes matrimonials que comportà; motiu aquest, a més, de la destrucció de les cartes. El segon cas el confirma el poeta en l'article que publicà l'any 1988 en recordança de Blai Bonet: «No sé què donaria per tenir aquelles cartes, però les vaig cremar, junt amb moltes d'altres, perquè un escorcoll policial del qual, per sort, em van prevenir em va fer témer de posar en perill la tranquil·litat dels meus comunicants». Miquel MARTÍ I POL, «Blai Bonet», *Avui* (20 març 1988), 45. Reproduït a Miquel MARTÍ I POL, *Papers domèstics*, Biblioteca Universal Empúries 87 (Barcelona : Editorial Empúries, 1996), 88-89. Segons explica Pujades en el segon volum de la biografia, aquest escorcoll, però, es devia produir cap a aquesta data del desembre de 1971. PUJADES, *Miquel Martí i Pol, amb vidres a la sang (1970-1978). Viure amb l'esclerosi*, 70-71.

²² Sobre les cartes a Martí Sunyol d'aquests anys, que la família em buscaren però que no van poder trobar, em referiré a les transcripcions que Pujades dóna a conèixer en la biografia i que, suposadament, copia amb correccions ortogràfiques. Sobre les cartes adreçades a Pere Farrés, la meua font ha hagut de ser, finalment, les que publicà Eusebi Coromina a la revista *Els Marges*. Eusebi COROMINA, «Miquel Martí i Pol: una autobiografia», *Els Marges* 103 (primavera 2014), 138-161.

temps em faria còpia perquè els pogués llegir amb deteniment, tot i que de moment no ha estat possible.

Voldria especificar que alguns dels llibres —i espectacle— que se citen en aquest treball en què el títol és format per un sintagma nominal —*El poble, El fugitiu, La fàbrica-1959, La creació* (1969) i *La fàbrica*(1972)—, el substantiu serà escrit en minúscula ja que aquest és el criteri del poeta en l'edició de l'obra poètica de 1989, que considerarà definitiva.²³ Ara bé, la concepció inicial de Martí i Pol, si més no de manera ben clara en els casos dels llibres *El poble* i *El fugitiu*, com es pot entreveure en alguns moments de la correspondència i, fins i tot, en les notes introductòries de l'*Obra poètica* a Llibres del Mall és la d'escriure el substantiu amb majúscula. Si bé podria ser que la concepció primigènica del poeta fou la de pensar el poble com un concepte tan important que adquiriria la característica de nom propi per ser concebut com un indret universal, no era pas així en d'altres casos que podrien explicar-se per qüestions tipogràfiques habituals dels anys cinquanta a setanta en què les majúscules abundaven en els textos impresos. En el mateix sentit, voldria considerar que el primer llibre que Martí i Pol signa amb la conjunció que uneix els dos cognoms és a *Vint-i-set poemes en tres temps* (1972); anteriorment, fins i tot a *La fàbrica* (1972) el nom constava sense la conjunció. Hem de deduir, doncs, que serà a partir del 1972 que l'autor començarà a signar amb la conjunció. Mantindré com a criteri el de mantenir la conjunció entre els cognoms, que és tal i com l'autor signà la major part dels anys.

Per últim, un apèndix permet que el lector pugui conèixer elements necessaris de mitjan dels anys cinquanta fins als setanta, elements que d'una manera o altra podien haver estat esmentats com a circumstancials, però que en alguns casos passaven a ser el nucli de la poesia social martipoliana. El contingut d'aquest apèndix és el següent:

- a) «Apunts narratius sobre *El poble* i *La fàbrica*». Es tracta d'uns esbossos narratius que es troben en unes llibretes que vaig consultar a l'APMMP.²⁴ Aquests havien de donar lloc a un conjunt de narracions i una novel·la que, foren, finalment els embrions dels dos llibres de poesia homònims.
- b) «*El fugitiu*». En aquest apartat es reproduïx l'edició definitiva amb les diverses variants que es recullen en dues llibretes manuscrites que guarden la majoria de poemes d'aquest recull; en diverses publicacions locals i altres edicions del llibre. En una de les llibretes hi ha d'altres poemes, alguns inacabats, que podien haver format part del recull. Aquests s'editen en el subapartat d'«Altres poemes».²⁵

²³ MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989).

²⁴ Ara al FMMP.

²⁵ Les llibretes són de l'arxiu personal d'Anna Bracons, a partir d'ara siglat APAB.

- c) ««La senyora Maria Colomer...». Narració». En una de les llibretes manuscrites esmentades en l'apartat anterior es troba una narració inèdita i inacabada que s'inicia «La senyora Maria Colomer...» i que precedeix els originals dels contes «El zelador» i «L'intrús». Aquest inici de la narració, en què presenta el personatge protagonista, hauria de donar el cognom a un de les narracions que publicà el poeta posteriorment, «La nena Colomer».
- d) «Documents sobre *El poble*». El recull, com veurem, tingué cinc estadis diferents. En aquest subapartat s'hi recullen poemes inèdits d'aquests estadis, alguns conservats a APMMP —avui FMMP—, com «El ball»; però d'altres que només s'han pogut trobar a l'Arxiu del Concurs de Poesia de Cantonigròs,²⁶ «Principalment el que ens manca...», i al FJP, «Pel cantó de ponent...». En aquest últim fons també s'ha pogut trobar una semblança de Miquel Martí i Pol, possiblement escrita pel mateix poeta que, conjuntament amb el pròleg de Jordi Sarsanedas a *El poble* —també trobat en aquest fons i inclòs en aquest apartat—, havia d'haver vist la llum el 1962 en un dels llibres editats per Pedreira. Sempre tot aquest material es presenta en edició diplomàtica.
- e) «*La creació*. Reconstrucció d'un espectacle». A partir del text presentat a censura, conservat en l'arxiu personal de Joan Anguera, es podria reconstruir com es representà l'espectacle de *La creació*, que fou elaborat amb poemes de Martí i Pol i que es dugué a escena el 1970, tot i que havia de veure la llum el 1969.
- e) «“Romuald”. Poema». Amb un doble enregistrament inèdits de la musicació d'Ignasi Roda, un de 1973 amb acompanyament d'Andreu Isern i un altre de gravat per a aquesta tesi. També s'inclou una doble musicació d'«A trenc de mots» amb música de Frederic Roda, una, i d'Andreu Isern, l'altra, que també Ignasi Roda ha enregistrat amablement per a aquesta tesi. El grup musical «El Tricicle», format pels germans Roda, cantà moltes lletres de Martí i Pol en els anys seixanta i setanta. Avui en dia es poden trobar cantades en una maqueta amb el títol *El Tricicle de la Nova i Vella Cançó* que, sense valor comercial, el grup enregistrà en diversos concerts cap al 2015. Ara bé, aquestes cançons que s'inclouen en l'apèndix es mantenen inèdites i han estat remasteritzades per Marc Vidal.

²⁶ A partir d'ara ACPC.

Llevat dels casos en què es presenten les diverses variants dels manuscrits o mecanografiats, sempre es transcriuen els textos citats de la primera font a què s'ha pogut accedir (manuscrit, mecanografiat o, en el cas de Martí i Pol, la primera publicació o edició del poema). Si en algun cas, per raons excepcionals, no és així, s'indica a peu de pàgina.

Agraïments

Voldria deixar constància en aquest apartat l'ajuda de totes aquelles persones que han col·laborat en aquest treball amb l'aportació, sobretot, de documents tot i que molts cops els records que m'han explicat en diverses converses m'han estat de gran ajut. De tota manera, i en primer lloc, el meu agraïment molt especial a Miquel Martí i Pol i a Montserrat Sans per la seva confiança i les xerrades que vam poder mantenir. També a en Jordi Sarrate amb qui hem compartit llargues hores de conversa i qui m'ha facilitat correspondència i documents valuosíssims. No han estat menys importants, ans tot el contrari, les impressions i els documents que m'han facilitat Anna Bracons, José Corredor-Matheos, Joan Anguera, Florenci Crivillé, Mn. Josep Cruells, Ignasi Roda, Ignasi Pujades, Isabel Castellet i Torrents, Pare Josep Massot, Núria Selva i família, Bartomeu Barceló Pons i Martí Sunyol i família. També estic molt agraït a tots aquells amb qui he compartit impressions de vegades molt importants: Teresa Muñoz Lloret, Johannes Hösle, Emili Teixidor, Segimon Serrallonga, Ramon Martí i Pol, Rafael Subirachs, Francesco Ardolino, Núria Picas, Miquel Vilar Blanch, Miquel Descot, Lluís Solà, Manuel Sayrach, Montse Caralt, Agustí Dalmau, Ramon Besora, Mercè Franquesa i Laia Miralles. També a Marc Vidal que ha remasteritzat les cançons inèdites, proporcionades per Ignasi Roda per a aquesta tesi, que es presenten en apèndix.

He d'esmentar també totes les entitats en què he consultat documentació en agraïment a la seva disponibilitat: Fons Miquel Martí i Pol, Fundació Miquel Martí i Pol, Biblioteca de Catalunya, Arxiu de l'Abadia de Montserrat, Arxiu Històric Municipal de Sabadell, Arxiu Nacional de Catalunya, Universitat de Vic, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Serra d'Or); Arxiu i Documentació Fundació Casa Museu Llorenç Villalonga, Pare Ginard i Blai Bonet; Fundació J.V. Foix; Càtedra Jordi Arbonès de la Facultat de Traducció i Interpretació de la Universitat Autònoma de Barcelona i Biblioteca Josep Benet.

Vull agrair també la col·laboració, les recomanacions i l'ajut de la Dra. Olívia Gassol, directora d'aquesta tesi; al Dr. Enric Cassany per la tutorització i consells; al Dr. Jaume Aulet, pels consells rebuts durant força anys; a Xevi Planas i als Doctors Xavier Macià, Josep Murgades i Pere Farrés, per haver-me encoratjat. I per últim, i no menys important, a les meves amistats, als meus pares, germà i família, i especialment a Dolors Criado per la seva enorme paciència.

ABREVIATURES

1. Fons i arxius oficials consultats

FBB	Fons Blai Bonet. Arxiu i Documentació Fundació Casa Museu Llorenç Villalonga, Pare Ginard i Blai Bonet. Fundació Mallorca Literària. Binissalem.
ACR	Arxiu Comarcal del Ripollès. Ripoll.
FJVF	Fons J.V. Foix. Fundació J.V. Foix. Barcelona.
FMMP	Fons Miquel Martí i Pol. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona. Biblioteca Bac de Roda. Roda de Ter.
AFMMP	Arxiu Fundació Miquel Martí i Pol. Biblioteca Bac de Roda. Roda de Ter.
AAM	Arxiu de l'Abadia de Montserrat. Montserrat.
FJO	Fons Joan Oliver. Arxiu Històric Municipal de Sabadell. Sabadell.
FJP	Fons Josep Pedreira. Càtedra Jordi Arbonès de la Facultat de Traducció i Interpretació de la Universitat Autònoma de Barcelona.
FJS	Fons Jordi Sarsanedas. Correspondència rebuda. Biblioteca de Catalunya. Barcelona.
FSS	Fons Segimon Serrallonga. Biblioteca de la Universitat de Vic. Vic.
FJT	Fons Joan Triadú. Arxiu Nacional de Catalunya. Sant Cugat del Vallès.
FJP	Josep Pedreira. <i>Correspondència i història (des de l'inici de l'Óssa Menor fins al final de la meua època)</i> . Manuscrit inèdit, 1994, 201, Biblioteca Josep Benet (Museu d'Història de Catalunya, gestionada pel CHCC).

2. Arxius personals

APJA	Arxiu personal Joan Anguera. Barcelona.
APJB	Arxiu personal Jordi Berenguer. Barcelona.
APAB	Arxiu personal Anna Bracons. Barcelona.
ACPC	Arxiu del Concurs de Poesia de Cantonigròs. Parròquia de Sant Roc. Cantonigròs.
APJC	Arxiu personal Josep M. Castellet. Barcelona. (Dipositat actualment a la BC).
APJCM	Arxiu personal Josep Corredor-Matheos. Barcelona.
APFC	Arxiu personal Florenci Crivillé. Ripoll.
APMMP	Arxiu personal Miquel Martí i Pol. Roda de Ter.
APIR	Arxiu personal Ignasi Roda. Barcelona.
APJS	Arxiu personal Jordi Sarrate. Centelles.

APBS Arxiu personal Bonaventura Selva. Mataró.
APMS Arxiu personal Martí Sunyol. La Garriga.

PRIMERA PART

1. La producció poètica de Miquel Martí i Pol (1944-1951)

La història literària de Miquel Martí i Pol s'inicia l'abril de 1944 quan a les pàgines de la revista *Amanecer* de Roda de Ter apareix el seu nom signant un poema.¹ El poeta acaba de complir quinze anys i els versos destil·len ingenuïtat amarada d'ideologia franquista, adient en un número ben especial que duu la data de l'1 d'abril, corresponent a la celebració de la victòria franquista que suposà el final de la guerra civil.

Què havia dut el jove Martí i Pol a realitzar aquells versos? No se sabrà mai del cert si no és des de la vocació literària que se li va desvetllar en aquesta època i, possiblement, el goig de poder veure en lletres impreses una creació pròpia. Evidentment, la hipòtesi es planteja des de la perspectiva dels anys i des del punt de vista que se suposa d'un autor que desitja veure la seva obra publicada.² El lligam d'ambdues realitats —vocació literària i publicació— és intrínseca en l'obra i la voluntat de qualsevol poeta; no ho havia de ser menys en un adolescent que desitja realitzar les seves primeres passes en el terreny poètic: la il·lusió de veure els versos publicats havia de ser immensa. En passar el temps i convertir-se en un dels poetes més llegits a Catalunya, al poeta no li tocà més remei que recordar, i ell ho féu referint-se a aquests poemes:

els primers versos que vaig fer, cap als tretze o catorze anys, els vaig escriure en castellà, perquè tota la meva educació m'havia conduït a creure que la meva llengua literària era aquella. Ara bé, ja no en conservo ni un, els vaig llençar tots perquè eren horribles; imagina't uns poemes fets per un infant i en castellà –i es posa a riure com un serafí i m'encomana a mi i tot.³

Quan Martí i Pol tenia set anys esclatà la guerra civil i les lectures que podia realitzar quan ja tenia ús de raó eren totes en castellà, tant les que llegia a les Escoles Nacionals de Roda⁴ com les poques que podia anar trobant en aquell panorama fosc del franquisme. Martí i Pol explica:

L'educació al «Colegio Espinalt», després de la guerra, era bàsicament en castellà. No estic segur que mossèn Francesc parlés sistemàticament en aquesta llengua, però sí que recordo que, a classe, ho feia sovint i, a més a més, com que els llibres amb què estudiàvem eren en castellà,

¹ M. MARTÍ, «Volverán Banderas...», *Amanecer* [Roda de Ter] 4 (1 abril 1944). Per a tots aquests poemes i llur anàlisi detinguda, vegeu BERENGUER I QUERALTÓ, *Els inicis poètics de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*, 24-55, i també BERENGUER I QUERALTÓ, *La trajectòria poètica inicial de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*, 18-45.

² A *Obertura Catalana* el poeta escriurà: «jo, que fa una pila d'anys que escric, sempre he tingut el desig de veure publicat allò que escrivia». Miquel MARTÍ I POL, *Obertura Catalana*, Tros de Paper 29 (Barcelona: Editorial Empúries, 1988), 83.

³ Joan RENDÉ I MASDÉU, «Notes de visita. Miquel Martí i Pol, en línia de combat», *Art i Lletres. Suplement cultural* 34, dins *Avui* 1665 (20 setembre 1981), I.

⁴ Uns episodis anecdòtics sobre com va viure la guerra el poeta de Roda es poden llegir a *Obertura Catalana*, 117-121 i 132-136. Martí i Pol assegura que els primers records que té són amb set anys, quan recorda anar a les Escoles Nacionals perquè l'Escola Parroquial l'havien tancada al començar la guerra. MARTÍ I POL, *Obertura Catalana*, 63.

quan ens «demanava» la lliçó ens la demanava, evidentment, en castellà, i nosaltres havíem de respondre en la mateixa llengua. No val la pena que ara em posi a parlar del que va suposar una bestiesa com aquesta per a gent de la meva generació, i d'altres de posteriors. Prou que ho ha fet gent molt més ben preparada que jo. La meva «experiència» no afegiria res de substancial a la qüestió. Entre nosaltres, però, a casa, al carrer i fins i tot a l'escola, amb el company de pupitre o al pati, la llengua habitual era el català. La presència del castellà al poble era una presència diguem-ne oficial. A les concentracions de falange, per exemple, es parlava en castellà, tot i que si hi havia enfrontaments, posem per cas, el geni de la raça pujava de l'estómac a la boca i no es tractava el contendent d'«hijo de perra», sinó de fill de puta. Els documents més o menys oficials també eren en castellà, no cal dir-ho, i els pocs o molts mitjans de comunicació, i els llibres, i les activitats públiques, i tantes i tantes coses que bloquejaven i ofegaven, fins al punt de crear una psicosis de llengua inferior per al català. Pensant-hi ara, amb la perspectiva dels anys, un s'adona que la política de castració, d'anorreament, d'aniquilació, era molt ben plantejada i terriblement dura. Una mena de «solució final», vaja, sense camps d'extermini. Els menys afectats per aquestes mesures eren la gent gran, tirant a vella. Recordo en aquest sentit la meva padrina. Ella no en sabia, de parlar castellà, i amb prou feines si l'entenia.⁵

Martí i Pol ha estat un poeta autodidacte en el món literari: llegia molt i escrivia molt. També recorda els seus orígens a *Obertura Catalana*:

Quan vaig començar a llegir (i a escriure) més o menys seriosament, als catorze, quinze, setze anys, a casa, al carrer del Pont, 18, no tenia ni despatx ni res. Quan plegava de treballar, a les sis de la tarda, per esperar el sopar, que solia ser a les set, i havent sopat, me n'anava a la cambra de la meva padrina, que era al mig de la casa i era la menys freda, i llegia o escrivia en una mena de tauleta falsament modernista, petitíssima i força incòmoda. Les cambres, a casa, eren al primer pis, i això em proporcionava un aïllament total de la resta de la família, que feia la seva a la planta baixa, on teníem la cuina, el menjador, un rebost i una entrada. A més, com que parlo dels anys quaranta, època de vaques magres, del carrer no en solia arribar gaire soroll, sobretot a l'hivern, i el silenci que m'acompanyava era quasi total. Això potser és el que ha fet que m'acostumés a llegir enmig d'un silenci absolut. Per a mi, si hi ha soroll, fotuda. Almenys soroll «que m'afecti», vull dir que vagi per mi. Al soroll dels automòbils, per exemple, m'hi dec haver anat avesant, perquè ara, per la carretera del costat de casa, hi ha un trànsit considerable, i bé lleigeixo. El més fotut d'aquelles lectures, a l'hivern, era el fred que passava. A casa no hi havia calefacció; una estufa al menjador, i passa que t'he vist. Jo, de vegades, m'abrigava amb una manta a les cames i me'n posava una altra a les espatlles, i així llegia. Devia semblar un pell-roja. Altres vegades la mare es compadía de mi i em portava un braser, però, segons la padrina, els brasers, en una habitació tan tancada, emborraxaven. A més a més, a casa gairebé tots em consideraven un pèl guillat. Què se m'hi havia perdut, en els llibres! Ja estava bé, llegir, però amb «modos». Tot s'havia de fer amb modos. L'individualisme era un concepte subversiu;

⁵ Miquel MARTÍ I POL, *Defensa Siciliana*, Tros de Paper 31 (Barcelona: Editorial Empúries, 1989), 42-43.

l'excessiva afició a una cosa, un vici. Calia ser com els altres, com els bons, és clar, perquè els dolents prou que es distingien i feien coses que no estaven bé.⁶

La lectura i l'escriptura van omplir moltes hores en la vida del poeta i, en conseqüència, adquirí una formació sòlida i a una obra considerable. Després de la guerra, però, la formació castellana i una ideologia amb què molta de la gent del poble no acabava de combregar, segons explica ell mateix a *Defensa Siciliana* en relatar aquests episodis, disposaren que iniciés l'escriptura de poemes i articles en aquesta llengua. L'adscripció del poeta al Frente de Juventudes, segons signa el primer poema, en concret a las «Secciones de Trabajo», durà ben poc, segons ell mateix explica:

Hi vaig estar poc temps, a la falange, jo. Me'n van foragitar per indisciplina. No parlo d'indisciplina ideològica, política, sinó d'indisciplina «tout court» que diuen els francesos. Presumir, ara, d'indisciplina ideològica seria ridícul. A onze o dotze anys no tenia cap llei d'ideologia, no sabia què era la política. Creia de bona fe el que m'havien ensenyat a creure, i cal no oblidar que a casa érem de dretes; pobres, però de dretes. Els «bons», per a mi, eren els qui havien guanyat, que per alguna cosa havien guanyat i prou que en presumien; i els «dolents» eren els qui havien perdut. Tan clar i senzill com això.⁷

A casa no se'ls va posar gens bé, que m'haguessin expulsat, no pas perquè les seves conviccions falangistes fossin gaire fermes i els sabés greu el meu extraviament, sinó perquè allò demostrava que jo era una rebec, un tossut, un «fet a la seva», cosa de la qual ja es queixava sovint la meva mare. A més a més, recordo que, sobretot per part del meu pare, que en això de la disciplina es mostrava més flexible, hi havia una mena de por inconcreta al que em pogués passar. No em va passar res, és clar; no em podia passar res. Això no obstant, ara comprenc la «por» imprecisa, difusa, del meu pare. Jo no me n'adonava, però es vivia en un clima tens, misteriós, estrany, fet de judicis d'un absolut i intocable maniqueisme, que durant anys, molts anys, ho va impregnar tot. «Quedar malament» amb segons qui podia voler dir tota mena de malvestats subtils i inesperades. D'altra banda, tots els nostres parents rics eren addictes al règim, addictes fervents, alguns. ¿Com se la prendrien, la meva expulsió? Tot això pot semblar una mena de conte irreal, ara. Però si un fa l'esforç de situar-se quasi cinquanta anys enrera, en les circumstàncies que ens va tocar de viure, possiblement ho entendreà.⁸

No només va ser l'època de créixer en la ideologia, sinó que també foren anys d'aprenentatge i d'amistat. Uns paràgrafs abans dels suara citats, el poeta recordava:

⁶ MARTÍ I POL, *Obertura Catalana*, 26-28.

⁷ *Ibidem*, 24-25. El poeta continua explicant com va ser un cúmul d'indisciplines —arribar tard, no duu fins a l'extrem les odres donades...— i un haver-se de posar «firmes» davant d'un superior davant del qual va anar deixant-se; tot això li van provocar l'expulsió. L'anècdota es pot llegir en aquesta última pàgina i a les següents (25-27).

⁸ *Ibidem*, 27.

L'any 1939, quan va acabar la guerra civil, jo tenia deu anys. Per dir-ho d'una manera més precisa, quan els «nacionals», el dia 4 de febrer, van «alliberar» el meu poble, encara no els havia complert, però per l'abril –no recordo el dia–, quan es va fer públic aquell «parte de guerra» que començava: «En el día de hoy, cautivo y desarmado el ejército rojo...», sí que els havia fet. [...]

Havia acabat la guerra i començava la postguerra, llarga, dura, tensa, despietada. Van ser anys difícils per a quasi tothom, especialment, en certa manera, per a la gent de la meua generació, que ens vam fer grans en un ambient crispat, ple d'enveges, d'odis, de venjances. No recordo si vaig tornar de seguida a l'escola dels capellans, de mossèn Francesc. Suposo que sí. Va ser aleshores quan vaig conèixer l'Emili Teixidor. Tot i que ens portem uns anys de diferència (ell en deu tenir tres o quatre menys que jo), vam coincidir a la mateixa classe, perquè aleshores a l'escola només hi havia la classe dels «grans» i la dels «petits», i tots dos anàvem a la primera. Durant un temps vam seure a la mateixa taula, al mateix pupitre. Els pupitres eren tots d'una peça i de dues places. El banc on sèiem estava unit, arran de terra, a la taula, al pupitre pròpiament dit, que era inclinat per facilitar la tasca d'escriure.⁹

Els elements que ja a la infantesa marcaran incisivament la vida del poeta són dos: la prioritat d'una llengua castellana en detriment de la catalana, tot i que el poeta començarà a escriure en català ben aviat i, per una altra banda, els aspectes morals que comportà. El franquisme tingué una bona aliada en l'església catòlica que permeté el maniqueisme que el poeta denuncia, sobretot per l'excessiva rigidesa en les pautes de comportament que, en alguns, provocaven actituds hipòcrites. Quan a finals dels anys cinquanta, i sobretot en els seixanta, el poeta ja no presenta aquella veu que es mig amaga entre el postsimbolisme, serà quan el lector llegirà poemes i narracions en què entre processons, enterraments i vida laboral, a les quals hi assistia la majoria del poble, apareix la vida de cada dia i les consegüents relacions extramatrimonials que, evidentment, d'amagat, mantenien alguns dels personatges dels poemes martipolians. Al capdavall, aquestes relacions, que de ben segur existien, eren simplement un motiu usat per l'autor perquè el lector generalitzés en unes altres pautes de comportament falsàries. Per això en la producció poètica dels anys cinquanta s'incideix en els prejudicis, unes actituds que no permeten l'home de ser lliure perquè es veu limitat a aquesta pressuposada moral. Com a conseqüència, per tant, establirà una divisió entre uns «nosaltres» i uns «ells»; els primers busquen la puresa, en què s'entreveu la sinceritat, contraposada a la dels segons, que aparenten viure en la moral correcta i només prediquen prejudicis, però en realitat viuen de manera contrària a com diuen.

⁹ *Ibidem*, 16-17. El poeta continua amb els records d'escola en tota aquesta última pàgina i part de la següent. Hi incideixo perquè, no només l'espai i la situació de l'època és important, sinó també alguns dels personatges que aniran prenent relleu en la vida del poeta: en aquest cas, Emili Teixidor i mossèn Francesc Espinalt.

El segon element que determinarà el poeta és l'espai on li toca viure, el poble. Si el primer element podia resultar feixuc per a la seva vida, la sensació d'opressió creix en viure en aquest espai limitat on es parla i es malparla, un reducte tancat en què també s'evidenciava molt més l'actitud d'aquests «ells» dels que parlava suara. Aquests dos elements provocaran en el poeta una sensació de manca de llibertat que, en poetitzar el poble i la fàbrica, permetrà focalitzar-los en l'home, amb una actitud de denúncia de tot el que, circumstancialment, no li permet ser lliure.

1.1. La producció castellana

Quan l'adolescent Martí i Pol veu el seu poema «Volverán Banderas...» a la publicació *Amanecer* d'aquell 1 d'abril de 1944, el poeta encara era lluny d'aquestes discussions massa filosòfiques. De fet, el poeta de Roda escriví en llengua castellana fins al 1947, tot i que al juny d'aquest any ja va fer les primeres incursions en català. El seu últim poema en castellà que es coneix, «Contrastes», va ser publicat el 1948 i veu la llum en el llibre que serveix de compendi dels Jocs Florals de Roda de Ter de l'any 1947.¹⁰

S'han conservat quinze poemes de Martí i Pol en castellà, gairebé tots d'una temàtica arquetípica si es considera que els poemes patriòtics són fruit d'una educació i d'un llenguatge propis del franquisme i que els altres són influència de la lírica tradicional o de poetes espanyols que podia haver llegit a l'escola o bé que obeïen a una manera d'escriure pròpia de les publicacions d'aquells anys. Ara bé, no és qüestió de menystenir tot aquest conjunt de poemes ja que alguns assenyalen una evolució ben evident, com s'esdevé a «Crepúsculo»,¹¹ un poema líric en què abandona el tema superflu i la forma del *romance* i introdueix el tema de la creació poètica. Tampoc no és un poema excel·lent, és clar. El poeta en aquests moments té divuit anys i segurament que es plantejava canviar la seva llengua literària. Per tant, aquesta evolució mostra un jove que vol créixer en el món de l'escriptura i particularment de la poesia. Per una altra banda, l'any anterior, el 1946, havia iniciat l'escriptura en llengua catalana de manera circumstancial i el 1947 sota els auspicis de Josep Clarà i Roca i de la Penya Literària Verdaguera.¹² Ignasi Pujades, biògraf de Martí i Pol, remarca la diferència en parlar de «dues

¹⁰ MARTÍ I POL, «Contrastes» dins AA.DD., *Jocs Florals de Roda de Ter. Any 1947* (Barcelona: Gràficas Marina, 1948), 249-252.

¹¹ MARTÍ I POL, «Crepúsculo», *Verdaguer. Revista literaria* [Roda de Ter] 2 (28 maig 1947), 11.

¹² Aquesta Penya, que adquirí el nom del poeta nascut a Folgueroles, prop del poble de Roda, la crearen Josep Clarà i mossèn Francesc Espinalt, i la integraven lletraferits entre els quals hi havia Josep Miquel i Macaya, Josep Puigdollers, Jaume Salès, Jaume Vilar, Esteve Viñolas i Emili Teixidor. Gràcies a la Penya pogueren mantenir contacte amb Tomàs Roig i Llop i Miquel Arimany, entre d'altres. Martí i Pol era força insegur per saber la vàlua de la seva producció i demanava opinió i consell. En la Penya hi trobà un recolzament, fins al punt que foren els que l'aconsellaren de canviar la llengua literària. Entre els consellers d'aquesta primera etapa es poden esmentar Josep Clarà, Josep Miquel i Macaya, els amics de la Penya i Miquel Arimany. Aquest recorda: «Van dir-me de convèncer-lo d'escriure en català, previ

menes de poesia», que no es diferenciaven únicament per la llengua emprada, i compara «Cantares» i «Aquesta nit t'he somniat», ambdues escrites properament al mes de març de 1947:

La cosa més interessant era comprovar que, tractant totes dues un mateix tema amorós, el treballen d'una manera ben diferent, ja que, mentre la castellana, «Cantares», continuava inspirant-se en el model del romancer espanyol, la catalana seguia els cànons noucentistes, apresos a l'«escola» de Josep Clarà; en aquesta, tanmateix, semblava com si el jove poeta, més enllà de la tradició literària heretada, cerqués de modular-hi una veu pròpia; en tot cas s'hi podia percebre una «apropiació personal» del fet poètic, que no es descobria en les composicions castellanes, que remetien a mers exercicis d'estil, exteriors a la veritat de la persona.¹³

Ara bé, tot i les apreciacions de Pujades, i com veurem posteriorment, més que els cànons noucentistes es tractaria més aviat d'uns plantejaments populars de la poesia; Martí i Pol la definiria com a poesia «floralesca»:

Ell, en Clarà, també va deixar-me llibres: Verdaguer, Maragall, Carner, els poetes «floralescs», etc. Després, quan hi va haver una certa normalitat, vaig començar a comprar pel meu compte, però els inicis van ser els que t'he dit.¹⁴

En canvi, sí que és possible trobar en els poemes en castellà aquesta evolució i també la voluntat de ser poeta en les composicions en què depassa aquesta lírica popular.

1.1.1. Els motius populars

Martí i Pol escriurà i publicarà sis poemes, més de la meitat dels d'aquests anys (1944-1947), que prenen com a referència els motius populars. En dos més, de temàtica nadalenca, la lírica tradicional ressona des de les veus de García Lorca i de Lope de Vega. Els poemes que es poden considerar estrictament dins de la tradició popular són «¡Morena...!», «Cantares», «No puedo,

examen d'uns quants poemes. Ens vam reunir al bar del Centre Catòlic, i em deixà llegir alguns poemes seus. «Ho fas bé —vaig dir-li—, però hauries de fer-ho en català». I com si ja esperés escoltar-ho, va abocar-me sense cap vacil·lació: «D'acord, però amb dues condicions: que tu m'orientis i tu em critiquis». I així va quedar acordat i així va fer-se. A partir de llavors jo pujava a Roda un final de setmana cada dos o tres mesos». Miquel ARIMANY, *Memòria de mi i de molts altres* (Barcelona: Edicions Columna, 1993), 241. Vegeu també la pàgina següent. Com veurem, el seu últim assessor, ja fora de la Penya, fou Jordi Sarsanedas i Vives, tot i que li anirà demanant consell. Serà cap al 1959, quan Sarsanedas és a Milà, que el poeta de Roda comença a presentar reculls de poemes sense haver-los vist abans el seu conseller.

¹³ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 106.

¹⁴ Emili TEIXIDOR, «Martí i Pol: el gest i la paraula. Moments amb Miquel Martí i Pol», *Taula de canvi* 21 (maig-juny 1980), 66-67.

madre, no puedo!», «Romance», «Cantares» i «Romance».¹⁵ Per una altra banda, en un subgrup dins d'aquest, com he comentat, se n'inclouran dos més, «Navideña» i «¡Bajad angelillos»,¹⁶ que són nadalles basades en la lírica tradicional filtrada per autors com García Lorca o Lope de Vega. Segurament que el jove poeta, atès el caràcter circumstancial d'aquests poemes, devia buscar d'altres models entre autors que devia conèixer de l'escola o de publicacions, segurament locals.

Entre els primers poemes hi trobem formes plenament tradicionals com el *romance* o la seva variant del *romancillo*, que és la forma de tots els poemes excepte de «Cantares», de 1947, que té una divisió en cobles però amb una rima assonant en els parells que li configura un deix arromançat. La majoria d'aquests poemes estan escrits en versos octosíl·labs excepte dos d'ells: «¡Morena...!», que està escrit en hexasíl·labs, i «Romance» (1947), en versos pentasíl·labs. Cada poema ens explica una història i, llevat dels dos «Romance» (1946 i 1947), tots s'adrecen a una segona persona del singular, que correspon a l'estimada o a la mare. El vocatiu «madre» que apareix en aquests poemes primerencs del jove poeta de Roda remet, segurament, a la tradició popular com també tot l'enfilall de mots com «rapaces», «gañanes», «calzas», «alpargatas», «zagala», «galana» o «mocita», entre d'altres.

El jove poeta deixaria en un segon plànol els continguts de caràcter més seriosos per elaborar un seguit de versos ben construïts en els aspectes de mètrica i de rima, propers al tipus de composicions que es devien publicar en aquestes revistes. Els models de poetes, o de poemes, espanyols li devien servir per assenyalar bé la mètrica, bé la rima i el ritme dels poemes que, per cert, aconseguen molt bé el jove poeta des del seu primer poema publicat, tot i que en els temes populars es mostra perfectament un enfilall de recursos que en d'altres tipus de poemes queden més velats. Em refereixo a jocs retòrics de paraules, jocs cromàtics de contrastos o tota una sèrie d'interrogacions retòriques que de vegades desemboquen en anàfores que ajuden a conferir el ritme del poema.

És fàcil d'entreveure que Martí i Pol, des d'aquests inicis, estructura perfectament els poemes. El poema «Cantares» (1946), per exemple, és constituït per sis cobles que serien divisibles en tres parts de dues cobles cada una. En la primera part, la introductòria, es demana a la mare la vestimenta per sortir al ball del poble i descriu l'estimada. En la segona part es fixa en la mirada: en la tercera cobla (primera d'aquesta part) ell és l'objecte de la mirada i esdevé presoner d'amor, a diferència de la següent cobla en què hauria de ser ell qui mirés l'estimada i si no pogués, moriria d'amor. En l'última part torna a demanar a la mare que ràpidament li porti

¹⁵ «¡Morena...!», *Roda de Ter* 1 (setembre 1945); «Cantares», *Amanecer* [Roda de Ter] 14 (21 abril 1946); «No puedo, madre, no puedo!», *Amanecer* [Roda de Ter] 15 (15 juliol 1946), 7; «Romance», *Roda de Ter* 2 (setembre 1946); «Cantares», *Amanecer* [Roda de Ter] 17 (1 abril 1947), i «Romance», *Verdaguer. Revista literària* [Roda de Ter] 3 (29 juny 1947), 8.

¹⁶ «Navideña», *Amanecer* [Roda de Ter] 13 (25 desembre 1945), 3 i «¡Bajad angelillos», *Verdaguer. Revista literària* [Roda de Ter] 1 (desembre 1946).

la vestimenta perquè, si arriba tard al ball, potser algú altre li prendrà l'estimada. L'absència de l'amor provocaria la mort. Aquest fet, que ens remet al motiu de la mort per amor, és recurrent en aquests poemes, però casualment en aquest, arriba a ser repetitiu per acabar amb una imatge contundent:

Y si me la roban, madre,
si me roban mi zagala,
te juro que entre estas peñas
me arrancaré las entrañas.
(v. 21-24)

La imatge que usa el jove poeta és agressiva i ens assenyala també com el poeta ha buscat la retòrica idònia per crear en el lector una sensació no gaire agradable.

La «Navideña» és un tríptic, i addueix a «Luz, pureza y cantares» en el vers 16, que són els motius de cada una de les estrofes anteriors. Basat, a més, en els aspectes terrenals li afegix un sentit ascendent on deixa que el lector, tot i aferrat en la terra, fixi la mirada en el cel i en la nit lluminosa de Nadal. A la primera estrofa, que se centra en la imatge de la llum que prové de la lluna i els estels, aquests dibuixen el camí que va cap al cel. La segona estrofa remet, en canvi, a la puresa amb la imatge de la neu; des de la terra, però, el jove poeta mirarà el cel:

Mucha nieve en los llanos,
mucha en las sierras,
Jesusín en su cuna
y allá en el cielo
muchas estrellas.
(v. 6-10)

I en la tercera estrofa són els cants del poble que, dins del temple, pugen al cel. Són poemes, doncs, perfectament organitzats, no només en les qüestions de contingut i d'imatges sinó que responen a un ordre estròfic i formal dels poemes, de tal manera que el jove Martí i Pol se serveix d'aquests per presentar una composició perfectament estructurada.

1.1.2. Les composicions ideològiques

S'inclouen en aquest apartat els poemes de caràcter patriòtic i els de referències a la religió amb algun aspecte marcadament patriòtic; com bé sabem, dos aspectes que en l'època anaven de la mà. Les composicions que es consideren, doncs, són «Volverán Banderas...», «Canto filial», «A

la juventud de A.C.» i «A Eduardo Marquina».¹⁷ «Canto filial» i «A la Juventud de A.C.» duen el caràcter religiós, ja que el primer poema, que es va publicar en l'extraordinari de la Festa Major de Roda, és teixit de referències a la Mare de Déu del Sòl del Pont, patrona de Roda. El segon ja duu en el títol el senyal de l'associació a la qual es dedica, Acció Catòlica, una entitat cristiana de caràcter paramilitar que, segurament, és el que determinarà que el poema tingui un llenguatge religiós acostat a l'ideari franquista. Per tant, els versos s'omplen de sintagmes com «en días de gloria», «la raza española», «Gloriosa sostuvo»,¹⁸ «su Pabellón de Paz, de Amor y Gloria»,¹⁹ «el pabellón de Fe y Patria», «pensando que es por Dios y por España»,²⁰ en sintonia amb la retòrica d'elogi a la raça i als símbols patròtics espanyols, pròpia del règim. És el reflex de l'imaginari de l'època, que inundava pertot, a més de l'espai públic, la premsa i les publicacions. Sobre el poema «A Eduardo Marquina» el jove Martí i Pol pren com a hipotext uns versos de l'obra teatral *En Flandes se ha puesto el sol* del mateix autor.²¹ El poema el va escriure després de la mort del dramaturg, el 21 de novembre de 1946 i es publica el febrer de 1947, el mes en què es commemora l'aniversari de l'entrada de l'exèrcit franquista a Roda.²² A més, veu la llum en una revista eminentment franquista, *Amanecer*,²³ sense perdre de vista que el poema conté les característiques d'homenatge a un dels autors més valorats del règim.

De tota manera, els poemes de caràcter ideològic no representen ni una tercera part dels escrits en castellà, que es van publicar en dates significatives com l'1 d'abril (commemoració del final de la guerra civil), les dues festes majors (la de setembre a «Canto filial» i la de juny — sant Pere— a «A la Juventud de A.C.») o el mes de febrer, arran de l'homenatge de l'autor espanyol («A Eduardo Marquina»).

1.1.3. Els poemes intimistes

El 1947, quan ja començava a escriure en llengua catalana, Martí i Pol escriu «Romance», que sembla un poema vacil·lant, ja que potser se sent còmode amb aquesta estructura rítmica i, per

¹⁷ «Volverán Banderas», *Amanecer* [Roda de Ter] 4 (1 abril 1944); «Canto filial», *Amanecer* [Roda de Ter] núm. extraordinari 7 (setembre 1944); «A la Juventud de A.C.», *Programa Fiestas de San Pedro. Roda de Ter* [Roda de Ter] (juny 1946), [datat del 20 de maig de 1946] i «A Eduardo Marquina», *Amanecer* [Roda de Ter] 16 (febrer 1947). Sobre aquest últim poema potser no seria del tot adequat de situar-lo en aquest grup, ja que manté la referència de versos extrets d'*En Flandes se ha puesto el sol* de Marquina, però l'hi incloc perquè en demanar-li al poeta permís per reproduir en apèndix al treball de recerca els poemes em va respondre que no li agradaria que sortissin ni «Volverán Banderas» ni «A Eduardo Marquina», fet que m'ha permès pensar que hi hauria alguna raó més que no pas l'únicament poètica.

¹⁸ «Volverán Banderas», versos 18, 30 i 41.

¹⁹ «Canto filial», vers 40.

²⁰ «A la Juventud de A.C.», versos 2 i 20.

²¹ Vegeu BERENGUER I QUERALTÓ. *Els inicis poètics de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*, 45 i n. 63.

²² El 4 de febrer es commemorava la «Liberación de Roda de Ter y Masías de Roda».

²³ Recordem que, segons constava en el títol, era el «Portavoz Local del Frente de Juventudes y de la Villa».

tant, li podia resultar més fàcil usar-la abans que trobar-ne una altra de nova. De tota manera, el jove poeta comença a parlar d'ell mateix, de les seves poesies o de la realitat del món. Sembla que volgués separar-se d'aquells temes banals i que comenci a preocupar-se de la poesia vital, de l'enfocament de l'artista davant de la realitat, com en el món plàstic.

Entre aquests poemes hi ha «Crepúsculo», «Cuando sepáis amigos...» i «Contrastes»,²⁴ els dos primers amb referències a l'escriptura poètica i el tercer amb una clara referència als contrastos provocats per una sensació paisatgística. Si anteriorment els poemes podien prendre el títol de l'estructura formal, ara el poeta fa una passa més per determinar-ne el contingut.²⁵ Aquests poemes, com es destacarà en la producció posterior, comencen a tenir el moment temporal de la tarda com a un espai íntim i reflexiu. S'entreveu perfectament en el primer, «Crepúsculo», ja que és un marc temporal de repòs en què es permet de racionalitzar la fantasia. Per tant, aquest moment de la tarda, en què normalment escrivia, s'associa amb la creació poètica.

No es pot obviar que són poemes d'un jove que està aprenent l'art poètic: aquella ingenuïtat que esmentava abans encara, doncs, s'hi manté de manera evident. «Cuando sepáis amigos...» n'és un bon exemple. Es tracta d'un poema amb imatges barroques —i encara, cadalsianes—, de factura escatològica, com el cos que es descompon amb la mort mentre els cucs desfilen cap a la boca. En una segona part, l'ànima del mort exculpa els amics que es mofin d'ell i el critiquin, «pero si un día habláis de mis poesías, / decid... que eran muy buenas.» (v. 17-18). El poema abandona el caràcter de la lírica popular que havia ressonat en d'altres versos i ara presenta el cos sepultat en descomposició, la seva ànima jutjada per la severitat d'un tribunal i el seu ofici de poeta com a objecte de crítiques i burles dels amics. La sorpresa dels dos versos finals o bé s'inscriuen en la complicitat dels amics per parlar de la seva obra i així ser-ne crítics —que justificarien els punts suspensius després del verb— i també ens remetent a aquell jove poeta encara poc avesat a compondre poesies.

La composició «Contrastes» fou presentada als jocs florals de Roda de Ter i Martí i Pol. Hi obtingué un premi extraordinari. Pujades comenta com el secretari del jurat, Josep Clarà i Roca, que no podia assistir a les deliberacions, deixà dit que en poesia donaria un premi a «Contrastes», tot i que es mereixeria deixar-lo desert. El jurat va decidir, efectivament, deixar sense premi la poesia. A l'hora de publicar-se el veredicta a la premsa, la sorpresa fou que la poesia «Contrastes» apareixia premiada al costat d'una altra en català que intentava dissimular

²⁴ «Crepúsculo», *Verdaguer. Revista literària* [Roda de Ter] 2 (28 maig 1947), 11; «Cuando sepáis amigos...», *Roda de Ter* [Roda de Ter] 3 (setembre 1947) i «Contrastes» dins AA.DD., *Jocs Florals de Roda de Ter*, 249-252.

²⁵ Es podrà entreveure que Martí i Pol no titulava molts dels poemes que escrivia, de tal manera que han quedat amb el primer vers del poema.

el premi que se li concedia a un amic.²⁶ Més enllà d'aquesta anècdota, el que interessa ara és el motiu del poema, dividit en dues parts, que representen la nit, amb el seu silenci, i el dia, que es desvetlla i que hi contrasta amb el seu moviment. Ambientat en una cala, mobilitza els elements de la natura, que hi queda personificada. Així permet que el poema provoqui tot un seguit de sensacions: els elements que en la primera part s'assenaven, en la segona tornen a aparèixer en moviment. Al capdavant, Martí i Pol ja escriu en aquests moments en català sota la influència de la Peña. Segurament doncs, aquest desvetllament de la natura li deuria arribar de la poesia jocfloralasca.

1.2. Martí i Pol: un jove crític

Martí i Pol també va escriure una sèrie d'articles a *Amanecer* que, ens podem imaginar, són ben banals però no menys interessants. És així perquè s'hi endevina l'afició per les arts escèniques, més al cinema que no pas al seu estimat teatre. Dels articles que publica a *Amanecer* en dedica un al teatre, un altre al cinema i un a la paraula «caiman», amb què es designava un constipat, i reclama que es retorni el nom a l'animal, una manera de reclamar que l'ús de les paraules sigui el més apropiat en tots els usos. Tots els articles, excepte un que signa M.M.P.,²⁷ van firmats amb el pseudònim²⁸ «Don Gil de las Calzas Verdes». Pujades dóna notícia d'un altre article que, amb el títol de «Lo que dicen las butacas», considera el primer relat de ficció de Martí i Pol.²⁹ En aquest, el protagonista entra sol a una sala d'espectacles i les butaques comencen a queixar-se del comportament dels espectadors que reaccionen davant de la pel·lícula de manera poc cívica; no es tracta només d'una crítica sobre el respecte que s'ha de tenir al mobiliari, sinó també a l'actitud del públic.

L'últim article que escriurà per a la revista *Amanecer* és un elogi de la pel·lícula *Reina santa* de 1947, dirigida per Rafael Gil amb Maruchi Fresno, Antonio Vilar, María Martín, Luís Peña, Fernando Rey, Juan Espantaleón i José Nieto, entre d'altres, per esmentar els actors i actrius que són elogiats en l'article crític del poeta de Roda. Si la pel·lícula és de 1947 i la visionaren per les festes de sant Pere, patró de Roda de Ter, no trigà pas gaire a arribar a la vila i Martí i Pol tampoc no es féu esperar per escriure aquesta crítica per a una revista que s'erigia en portantveu del «Frente de Juventudes». Precisament, la pel·lícula acomplia una estètica que —conjuntament amb el fet de tractar-se una superproducció, amb grans decorats de cartró

²⁶ Llegeixi's a PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 114-115 i pera la crònica de la diada i dels guanyadors, vegi's 119-121.

²⁷ «Alejandro Ulloa y Marta Santaolalla entre escena y escena de "Hamlet" hablan para nuestros lectores», *Amanecer* [Roda de Ter] 15 (18 juliol 1946), 5.

²⁸ Signats amb pseudònim a *Amanecer*: «Lo que dicen las butacas», *Amanecer* [Roda de Ter] 16 (14 febrer 1947), 5; «Caimanomanía», *Amanecer* [Roda de Ter] 17 (1 abril 1947), 3 i «¡Arriba el cine nacional! Reina Santa», *Amanecer* [Roda de Ter] 18 (18 juliol 1947), 10.

²⁹ Del pseudònim en dóna notícia el biògraf. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 99.

pedra— vestia una estricta moral religiosa. El jove Martí i Pol n'escrivi elogis, sobretot per la gran tasca de direcció i d'interpretació. Aquesta afecció pel gènere del cinema la veurem també en el Martí i Pol dels anys seixanta, que s'encarregarà de cinefòrums a Roda de Ter i a Vic —en va ser un dels impulsors. A finals dels cinquanta havia estat a punt d'exercir de crític de cinema a *Serra d'Or*.

Al *Roda de Ter*, en el número extraordinari de la Festa Major de 1947, escriurà un article signat també amb el pseudònim «Don Gil de las Calzas Verdes».³⁰ Es tracta d'una escena en què un jove d'uns vint-i-tres anys, convidat a la festa major, arriba a Roda. L'escena se centra sobretot en el ball en el qual el jove dansa i en els comentaris de certs actes que se celebren a la vila, que classifica de ridículs. Fins i tot explica com el jove convenç l'auditori amb la seva pedanteria i es retira a casa com si hagués assolit un èxit magnífic: «Ni un solo pasodoble escapó al mozo y cuando, amanecido ya, caminaba hacia su casa iba, a buen seguro, tan convencido del éxito personal alcanzado en aquel primer día de Fiesta Mayor como aquel marino normando, del que habla Camilo José Cela, que perdió un ojo en Singapur por salir cruces en una moneda china que no tenía caras; armó un jaleo de mil diablos al examinar la pieza y, cuando le dijeron que, como no tenía más que un ojo, veía sólo la mitad calmóse y dijo: ¡Ah, bueno!».³¹ Una escena, doncs, crítica amb la gent de fora que arriba al poble per la festa major i malparla de totes les activitats perquè, per a aquesta gent, tot el de fora és millor, però, malgrat tot, gaudeix del fet de ser foraster. Al capdavall és un èxit fals que no arriba a assolir perquè poc hi pot veure. Es tracta d'una història realment mordaç.

1.3. La poesia martipoliana de l'abril de 1946 al desembre de 1950

Els models poètics que Martí i Pol havia pogut tenir fins al moment eren els escolars i entre aquests els d'autors més llegits o, fins i tot, representats en llengua castellana. Ara bé, quan Martí i Pol ingressa al grup de la Penya literària Verdaguier, què devia llegir? Quins són els models pels quals canvia de llengua literària?

Hi ha dos factors que poden contribuir a respondre aquestes preguntes. El primer és el grup de lletraferits de Roda que s'estableixen com a tal amb el nom de Penya literària Verdaguier durant el 1946 amb Josep Clarà i Roca al capdavant. La idea de crear aquest grup, que era eminentment jocflorallesc, fou de Clarà mateix i de mossèn Francesc Espinalt, i l'integraven membres com ara Josep Miquel i Macaya, Josep Puigdollers, Jaume Salès, Jaume Vilar, Miquel Vilar, Esteve Viñolas i Emili Teixidor. Segons Pujades, Martí i Pol recordà:

³⁰ «La Fiesta Mayor y ciertos forasteros», *Roda de Ter* 3 (setembre 1947).

³¹ *Ibidem*.

Per canviar de llengua em devia pesar molt començar a llegir en català; coses que em deixava en Clarà, poetes com Joan Maria Guasch o Sebastià Sánchez-Juan. Era una gent de jocs florals, que feien una poesia formalment molt ben feta, encara que de flors i violes. Però que fos bona o fos dolenta, això és igual: l'important és que jo començava a llegir allò. Així, per canviar i escriure en català, tenia els contactes amb en Clarà, el que em va dir en Miquel i Macaya i una consciència més o menys clara, suposo, que em devia fer veure que podia fer aquelles coses en la meua llengua, sense haver-les de passar a una altra.³²

Efectivament, tots els autors que passaven per les pàgines de les publicacions locals eren del mateix estil poètic, com Joan Arús o Tomàs Roig i Llop. Clarà i Roca, Miquel i Macaya i Miquel Arimany³³ també van ser decisius a l'hora que Martí i Pol comencés a escriure en la llengua materna, que era la que parlava a casa, i no en la que havia après a escola. Clarà i Roca esdevingué l'ànima del grup de la Penya. Especialment sota el seu mestratge el jove Martí i Pol començà a llegir i a escriure poesia en català.

El seu model poètic, doncs, s'arrelava en la natura i la paraula «viva» maragalliana però amb prou de perfecció, com si calgués revestir aquella espontaneïtat amb una forma arbitrada, noucentista. Ara bé, de tota manera, amb la poesia «floralesca» s'havien escrit versos cantant l'amor, la natura, la quotidianitat... tot des dels motius més banals i insípidos. Així, el mateix Joan Arús, l'any 1970, concretaria com s'havien buscat noves línies poètiques tot fugint del «floralisme», que defineix de manera precisa:

S'havia cantat ja massa, sempre amb iguals tonades, el triple lema dels Jocs Florals. Hi havia un empatx de retoricisme i d'oratòria buida; de patriotisme englantinesc i de romanç històric [*sic*]; d'amors artificials i de ruralisme de pessebre; de cantarella soporífera i enervant i, en fi, de dilettantisme fàcil i profús.³⁴

En efecte, sota la forma que s'atansava a la perfecció en quant a la rima i la mètrica, es creava la cançó (el poema) banal, sense substància, que no es recreava en l'essència sinó en la més pura superficialitat. Aquests poemes els trobem en el jove Martí i Pol fins ben entrat el 1951, tot i que a finals de 1950 es decanta per un to més postsimbolista que denota una temàtica no tan banal, sense que el poeta acabés d'oblidar el to més popular. Vet aquí, doncs, el que trobem en el poeta de Roda d'aquests primers anys: cantarelles simpàtiques agradables a l'oïda i cançons amoroses que es complauen en la seva mateixa sensualitat.

³² Ibídem, citat com a entrevista personal del 18 de setembre de 1986, 105.

³³ Miquel Arimany estiujava a Roda i mantenia contacte amb els integrants de la Penya, però no se'n pot considerar membre.

³⁴ Joan ARÚS, *Tres poetes: Maragall, Alcover, Guasch. La poesia postverdaguèria (de Maragall a Carner)*, Llibre de Butxaca 22 (Barcelona: Editorial Pòrtic), 1970, 85.

El segon factor és la tuberculosi pulmonar que Martí i Pol va contraure l'any 1948 i que l'obligà a fer llit durant tot un any, que aprofitarà per llegir més que mai. És de suposar, doncs, que partir d'aquest moment fa lectures de Jacint Verdaguer, Joan Maragall, Josep Carner, Joan Salvat-Papasseit o Carles Riba, gràcies, en part, als préstecs de llibres entre els membres de la Penya. D'aquests autors en va sedimentant lèxic i expressions poètiques que, de vegades, imitarà o repetirà en els seus poemes; de Josep Maria de Sagarra en concret, en prendrà el poema llarg.

Tota la influència de la poesia castellana hi apareix reflectida en el nou interès del jove poeta, com és el motiu de la permanència i l'eternitat de i per la poesia. Per tant, aquests anys basats en el floralisme no són pas vans en el progressiu creixement poètic, ans al contrari, fixen motius i construccions poètiques que li seran molt vàlids per al desenvolupament de la poètica martipoliana.

Basaré l'estudi d'aquesta producció en els poemes escrits des de 1946 fins al desembre de 1950, un període llarg en què les noves composicions van guanyant en interès a mesura que s'hi deixen sentir les veus de la tradició literària catalana, encara que no avanci considerablement la poètica martipoliana. No serà fins a 1951 que la influència de Joan Vinyoli determinarà un concepte poètic nou d'interiorització que desplaçarà el protagonisme de la llum i els colors a favor de la pregunta profunda sobre l'essència humana en relació amb la divinitat.

1.3.1. La intertextualitat

El primer poema en llengua catalana és un vals de caramelles datat el 1946. Atès que el diumenge de Pasqua d'aquell any era un 21 d'abril, podríem situar l'escriptura d'aquest poema en aquest mes. Adreçat a les noies de Roda, en la segona estrofa ja s'adreça a una rodenca en concret, perquè accepti l'ofrena del seu cant. Potser cal considerar-lo més com a poema cenyit a una música (que en justificaria la polimetria) que no pas a una poesia en sentit estricte. El jove poeta hi fa servir tota una sèrie d'expressions que recordarien la Mare de Déu ja que són molt semblants a les lletanies: «Estoig de pureza / espill de virtut» (v. 22-23). Aquesta similitud ens presenta la importància del món religiós en el jove poeta. Martí i Pol que formava part del Centre Catòlic de Roda i participava dels actes religiosos del poble. Per tant, de ben segur que coneixia bé la cultura religiosa.

En el segon dels poemes, datat del febrer de 1947, «Tríptic», ja ressona més clarament la veu de Josep Clarà i Roca. Aquest poeta publicarà el maig de 1947 *Hores enceses*,³⁵ un llibre amb poemes diversos —alguns publicats, d'altres que veien per primer cop la llum— que aplega entre altres «Poema d'un jorn d'estiu» dividit en tres parts —«Aurora», «Plenitud» i

³⁵ Josep CLARÀ I ROCA, *Hores enceses* (Vic: Editorial Sala, 1947).

«Crepuscle»—,³⁶ que Martí i Pol podia conèixer ja que «Tríptic» tenia la mateixa estructura: «Matinada», «Mitgdia» [*sic*] i «Capvespre». Hi ha, però, altres coincidències que farien pensar en una influència directa. Per una banda, en el poema de Clarà hi ha des d'«Aurora» una alosa matinera que canta, i a «Crepuscle», un rossinyol. En el poema del jove Martí i Pol l'alosca de la «Matinada» calla quan es fa de nit. Per una altra, el sintagma «xopa de llum» apareixerà en el poema «Aquesta nit t'he somniat» de Martí i Pol, del març de 1947; el sintagma ja havia aparegut en el poema «Matí de diumenge a Vila» de Clarà, publicat al *Roda de Ter* del setembre de 1946:

Oh, la bellesa de la Vila
plena de sol, xopa de llum,
amb un cloquer que esvelt s'enfila
vers on l'Amor mai no es consum.
(v. 1-4)

En el poema «Primavera / Estiu / Tardor / Hivern» que Martí i Pol escriu l'agost de 1947, i que publica al *Roda de Ter* del setembre d'aquest any, és força semblant als versos de Clarà, suara citats, ja que el cloquer també s'enfila cap al cel:

El vell cloquer, senyera de la Vila
avui ha despertat vestit de flors.
Devall d'un cel ben pur, content s'enfila
nimbat de glòria i llum, encès d'amors.
(v. 1-4)

Segurament que els versos i la incidència de Clarà es trobarà en Martí i Pol fins al setembre de 1950. De fet, els versos de Clarà dels poemes «Allò més just, Senyor!» i «Cloenda» ressonaran en els versos de Martí i Pol. Així, Clarà escrivia :

Senyor, doneu-me el goig del viure clar
i un viu picaroleig a la fillada,
el seny madur de la muller estimada
i a la taula la llum del vostre Pa.
(«Allò més just, Senyor!», v. 1-4)

Mirant el que deixem, veurem l'estela
del nostre viure clar

³⁶ *Ibidem*, 23 i 24.

i, fosos en el goig que airós s'encela,
tornarem, reposats, a caminar.
(«Cloenda», v. 9-12)³⁷

El sintagma «viure clar» el reprendrà Martí i Pol el 1950:

Contens l'Amor i el goig del viure clar
(«Eucarística», v. 5)

Jo les voldria a totes hores
aquesta pau i aquesta llum
com a perfectes guiadores
d'un viure clar vessant perfum.
(«Ha caminat la lluna bruna...», v. 25-28)

Tornarem pels camins del viure clar
pelegrins d'un etern pelegrinatge,
(«Retrobament», v. 21-22)³⁸

Per tant, algunes de les característiques dels poemes de Clarà es troben en els versos primerencs de Martí i Pol com els aspectes floralistes, sobretot pel que fa a la forma de la cançó i del poema ben construït, atenent sempre al metre i la rima, els paisatges lluminosos, les personificacions de la natura i també hi influí en les qüestions d'expressions i de lèxic. És més, la forma del sonet que practicarà Martí i Pol és una característica que, potser, li devia venir de Carner i del gust que sentia per la forma del sonet. Ara bé, el poema «Cloenda» de Clarà, abans citat, és de caràcter maragallà, amb imatges com la represa de la caminada i la força per anar endavant, com a motius de superació humana.

El juny del 1950 Martí i Pol escriurà el poema «Plou i fa sol», una versió de la cançó popular que ja havia estat transformada per Joan M. Guasch. Veiem-les:

Lletra tradicional

Plou i fa sol, les bruixes es pentinen.
Plou i fa sol, les bruixes porten dol.

Poema de Joan M. Guasch

Plou i fa sol, les bruixes es pentinen...

³⁷ «Allò més just, Senyor!» i «Cloenda», a CLARÀ I ROCA, *Hores enceses*, 87 i 94 respectivament.

³⁸ «Eucarística» data del maig de 1950; «Ha caminat la lluna bruna...» i «Retrobament», daten de l'agost de 1950.

Obro el portal i surto al meu jardí.
A dalt del cirerers ja s'endevinen
les vermellors del fruit que hem de collir.

Plou i fa sol!... —diu, tot alçant la testa,
el meu infant més xic.— Plou i fa sol!...
I passa un núvol blanc vestit de festa,
i passa un núvol fosc, vestit de dol.

I, cel amunt, la lluita es descabdella,
i la pluja i el sol cauen a raig,
i el meu infant reprèn la cançó bella,
la cançó d'or, dels bells matins de maig.

Cançó feta de llum i d'aigua clara,
alegre com els fruits que hem de collir!
Cançó meitat d'infinít, meitat de mare
fes-me dansar les bruixes pel jardí.

Poema de Miquel Martí i Pol

Plou i fa sol, les bruixes es pentinen,
al cel triomfa l'arc de Sant Martí,
el món fa la rialla entre boirines
i el verd és més lluent i el groc més fi.
!Plou i fa sol!, una alegria nova
xiscla i s'ensenyoreix del pensament,
i el poble vell, estès tal com la roba,
comença a retrobar-se lentament.
Plou i fa sol, cor meu, pla ho endevines,
plou i fa sol, i riu clar l'horitzó,
plou i fa sol, les bruixes es pentinen... .
i el vent manyac s'emporta la cançó.

La voluntat de modernistes i noucentistes per recuperar la cançó, i aquests últims per intel·lectualitzar-la, permet pensar que realment la base maragalliana i carneriana és present en els primers intents poètics martipolians però de la mà de poetes jocfloralistes, potser més propers a Maragall que no pas a Carner. D'altres autors també es filtren a poc a poc en la poètica martipoliana, com Salvat-Papasseit des de l'agost de 1950 de qui devia reprendre l'imperfet de subjuntiu tan propi de la manifestació del desig del jo poètic que usava el poeta barceloní:

Cel i més cel d'un blau immaculat,
 !vingués l'amor amb frisament³⁹ de roses!,
 [...]
 Vingués l'amor amb drinc de dia pur
 jugant a despertar la meva vida,
 [...]
 Vingués l'amor, un xic d'amor només,
 amb agredolç de fruita d'encanteri,
 la rosa dels sentits li fóra bres
 quan granés la nuesa del misteri.
 («Cel i més cel.....», v. 1-2; 5-6 i 9-12)⁴⁰

Efectivament, aquest regust salvatià el tornarem a trobar en les «Estances d'amor»⁴¹ que escriu el desembre d'aquest mateix any.⁴² Una forma poètica que devia venir, evidentment, de Carles Riba de qui, en aquells moments, Martí i Pol havia llegit els dos llibres d'*Estances*. De fet, el gener de 1951, és a dir, poc temps després, Martí i Pol escriurà «M'he bastit un palau endins de l'ànima...»: «M'he bastit un palau endins de l'ànima / per enyorar-te, pensament que fuges;» (v. 1 i 2), versos que recorden els del poema onzè del *Primer llibre d'Estances* de Riba: «Ens hem bastit el goig entorn, com una ardida / estada indiferent a l'oblit i al record» (v. 1-2)— i al primer poema del mateix llibre de Riba —«gràcia fugitiva» (v. 1). Els versos de Riba seran presents en molts moments, com per exemple, en el poema de Martí i Pol de l'agost de 1951, «Teva i meva només aquesta tarda...», i en les «Estances d'amor» que escriuria un mes després. En ambdós poemes hi torna a ressonar la primera estança de Riba abans citada, en què en el vers 8 hi escriu: «duent l'anunci d'algun cant no dit» i que Martí i Pol en el poema «Teva i meva només aquesta tarda...» versificarà en el vers 12 «meva en el cant que vola encar no dit.».

Jacint Verdaguer fou un altre dels autors significatius per al jove Martí i Pol. Un membre de la Penya que duia el nom del poeta de Folgueroles bé havia de conèixer-ne l'obra. En aquest sentit, els poemes eucarístics rebran una influència clara d'aquest autor, tot i que un dels poemes que més duen l'empremta de Verdaguer es troba publicat en l'*Obra poètica*

³⁹ La paraula «frisament», mecanografiada, és esborrada i s'apunta al costat de manera manuscrita «tremolor».

⁴⁰ Data de l'agost de 1950. L'imperfet de subjuntiu, el drinc, les roses... recorden Salvat, com observarem també en les «Estances d'amor» del desembre d'aquest any. Observi's també, a més, com al vers 11 usa una imatge que recorda el llibre de Joan Maria Guasch, *La rosa dels cinc sentits* (Barcelona: Estampa de la Renaixença, 1937).

⁴¹ En el mecanografiat hi escriurà «Estances».

⁴² Publicades a *Roda de Ter* 9 (setembre 1951) van ser premiades a Roda al «I Certamen Literario de la Plana de Vich» i van acosquiar un accèssit, sembla que a la Flor Natural, en els Jocs Florals de Valls que se celebren cada deu anys. El setembre de 1947 l'extraordinari del *Roda de Ter* duia el número 3, però quan es publicà el del setembre de 1948 es numerà amb el 6. En qualsevol cas sempre se citarà segons el número imprès a la capçalera de la publicació.

martipoliana. Es tracta dels «Goigs inèdits en llaor de l'Emili Teixidor», que escriu l'agost de 1950 i que segueixen la pauta del poema «Goigs de Sant Taló que per falta de cantors se'ls canta ell mateix en la seva parròquia de Folgaroles» de Verdaguer. La incidència en aquest cas és doble: l'exercici poètic, per una banda, que consisteix a seguir la forma del poema, i el caràcter humorístic, per una altra. Un humor que també deixa entreveure en altres poemes i que ja no li provindrà de Verdaguer sinó, possiblement, de Sagarra.

A Martí i Pol li van començar a demanar poemes ben aviat. És possible que ja hagués estat fruit de les circumstàncies el vals de caramelles «Ofrena», el primer poema que es conserva d'ell en català, de 1946 —possiblement de l'abril. El maig de 1947 escriu «En un recordatori de comunió» per al seu germà Ramon,⁴³ i el maig de 1950 «A posta per a un recordatori de Comunió». El següent «Eucarística», adreçats segurament a la mateixa persona que l'anterior.⁴⁴ A «A posta per a un recordatori de Comunió» s'establirà ja la forma de la composició de les eucarístiques martipolianes, un tema que no serà habitual en la seva producció però que va tenir, en canvi, una certa presència en els anys marcats per dues circumstàncies: el 1950, Any Sant proclamat per Pius XII, i el 1952, en què s'havia de celebrar el Congrés Eucarístic a Barcelona. Així, l'octubre de 1950 Martí i Pol presentava quatre sonets als jocs florals del districte de les Corts de Barcelona de motiu eucarístic i el 1954 va ressenyar a *Roda de Ter* l'antologia *Glòria eucarística* (1952) de Manuel Bertran i Oriola.⁴⁵ A «A posta per a un recordatori de Comunió», en canvi, seguint l'exemple de Verdaguer, associa el motiu del Nadal⁴⁶ amb l'eucarístic en el poema que serà el primer de la sèrie que teològicament tracta del cicle de la redempció. I, a més, hi afegeix l'element del cor com a aspecte vinculat amb la persona, amb els sentiments i les emocions. El poeta de Roda tracta un tema més transcendent del que ens tenia acostumats.

⁴³ Amb aquest títol i amb la referència de «Corpus Christi, Juny del 1947» és com es conserva a l'arxiu personal de Miquel Martí i Pol. En el recordatori de Comunió, però, consta com a títol «Al meu germanet Ramon en el seu gran dia», precisament la dedicatòria que havia escrit a sota del títol en el poema conservat a l'APMMP. Ramon Martí i Pol —hi consta «Ramón» en el recordatori, tot i ser en llengua catalana— rebé la comunió el dia 5 de juny de 1947 a l'Església de Sant Pere de Roda de Ter, és a dir, en la festivitat de Corpus. Arxiu personal de Jordi Berenguer (a partir d'ara APJB). Aquest fet demostraria que el poema fou escrit durant el mes de maig i datat amb el dia en què el seu germà rebé el sagrament.

⁴⁴ El primer d'aquests s'ha conservat i no duu títol en el poema del recordatori. La combregant era una nena de nou anys, Anna Nogué i Roura, que rebé el sagrament el 21 de maig de 1950 a l'Església de Sant Pere de Roda de Ter. En el recordatori s'esmenta que es tractava de l'Any Sant.

⁴⁵ Miquel MARTÍ i POL, «Glòria Eucarística: Una antologia de M. Bertran i Oriola», *Roda de Ter* 12 (setembre 1954).

⁴⁶ El motiu de nadal serà important en la producció poètica primerenca de Martí i Pol, ja que li devien sol·licitar molts poemes d'aquesta temàtica. D'aquest any 1950 es conserva un poema titulat «Ritmes» de dues seccions de deu i quatre versos respectivament. La primera, «Nadal», se centra en el pessebre i el pastor més petit; la segona, «Epifania», en els reis i en l'estel, que és el dels somnis de la gent. També apareixerà aquest motiu en un altre poema sol·licitat, «Per l'Esteve Montmany del "Pujola" el dia del seu sant, pregat per tal de recitar-li la seva neta Merce» [sic], atès que l'onomàstica coincidia amb el 26 de desembre.

Encara, sobre els sonets que presenta als jocs florals del districte de les Corts, l'únic testimoni escrit que ens permet de tenir constància directament de la mà de Josep M. Gasol que fou vicari a Roda i amic íntim de Martí i Pol:

Igualment i en un ordre de coses diferent, 1950 va ser Any Sant. Un any de nombroses peregrinacions i extraordinàries solemnitats religioses. A Roma i arreu del món. En Miquel Martí s'hi féu present amb uns *Sonets de l'Any Sant*, premiats als Jocs Florals de les Corts (Barcelona). Era el seu primer guardó en un certamen literari forà. [...]// Vaig seguir bastant d'a prop aquella primera gesta poètica d'en Miquel. Els jocs florals de les Corts tingueren lloc un diumenge de primers d'octubre per la festa de la Mare de Déu del Remei, patrona d'aquest barri barceloní. Va assistir-hi personalment i vestit de vint-i-un botó. En tornà satisfet i resplendent, amb la il·lusió de qui acaba de descobrir un món nou. “—He vist que els poetes, entre ells, es tracten de vós...” em comentava enriolat.// Tres eren els sonets premiats, sota el triple lema “Fe. Esperança. Caritat”. Al cap de poc n'hi afegí un altre. No sé si preveient-ne la publicació en alguna revista, memòria o quelcom similar. Oficialment han restat inèdits fins ara. No els trobareu en cap de les antologies o reculls de l'obra completa del poeta rodenc. Al cap de quasi cinquanta anys, Ignasi Pujades els ha publicat al primer volum de la biografia de Martí Pol (Barcelona, Proa, 1999).⁴⁷

El primer dels sonets que presenta als jocs florals del districte de les Corts el recull a *Porto la tarda recolzada al braç*⁴⁸ i semblaria un sonet nadalenc.⁴⁹ Seguint el motiu del *beatus ille*, Martí i Pol usa tres cops la construcció «venturós qui» per referir-se a aquell qui es prepara per rebre el sagrament eucarístic i per la felicitat que suposa haver-lo rebut; així usarà les imatges de la construcció del pessebre al cor i on gronxarà el nen acabat de néixer —el Jesús rebut a l'Eucaristia. El motiu que torna a aparèixer respecte a altres poemes és la troballa d'una llum guiadora que fa fora les tenebres, ja sigui la llum de l'amor o la llum que duu a la transcendència.

Ara bé, si aquest poema forma un cicle amb els altres tres, caldria destacar la seva singularitat: és l'únic que no és en forma de pregària, sinó que usa la tercera persona associada al tòpic del *beatus ille*. El segon i el tercer sonet se situen en el Dijous Sant, en l'escena de l'última cena de Jesús quan institueix l'Eucaristia. Ambdós reflexionen sobre el sagrament un cop rebut pel jo: el perfet d'indicatiu amb què escriu aquests tres sonets, indica que s'ha atansat al sagrament i l'alterna amb un present en què reflexiona —«es nodrit» (v. 5), «es reclou» (v.

⁴⁷ Josep M. GASOL ALMENDROS, «El meu Martí Pol» a AA.DD. *Miscel·lània d'Estudis Bagens. Homenatge a Josep M. Gasol Almendros*, Miscel·lània d'Estudis Bagens 13 (Manresa: Ed. Centre d'Estudis del Bages, 2020), 84.

⁴⁸ Dins MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 60.

⁴⁹ Sobre aquest poema i els següents del cicle, vegeu BERENGUER I QUERALTÓ, *Els inicis poètics de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*, 75-79. Vegeu també la nota 35 en la pàgina 74 on es remet a la possible procedència verdagueriana del motiu nadalenc en el cas dels poemes eucarístics.

7)— i augura un futur de pau que abandona en les mans de la divinitat —«!Ah! que fàcils seran les senderes» (v. 9). En aquesta reflexió, que també constatava anteriorment, apareix de nou en el segon sonet el desig que l'instant sigui perdurable:

Vull, Senyor, que l'encís d'aquesta hora
sigui nota que duri, sonora,
fins que emprengui, cercant-Vos, el vol.
(v. 12-14)

En canvi, el tercer sonet es clou amb una imatge que recorda la infantesa i que es vincularia amb el primer dels sonets en què es recordava el naixement del Jesús en un motiu nadalenc que ara reprèn amb la imatge de la maternitat:

no he de témer, Senyor, la malvestat
i em recloc en la vostra Nuditat
com ho féreu en braços de Maria.
(v. 12-14)

El primer sonet al·ludeix al naixement i l'últim a la mort; al centre, com en un retaule, els dos sonets explícitament eucarístics. La relació ara, però, és el vessament de la sang i l'abandonament dels deixebles a qui esmentava en el segon sonet. La primera persona poètica contempla la passió i la solitud de Jesús, plora amb les dones i busca el perdó, en una comparació amb el bon lladre. Ara, tant el primer com el segon quartet duen la referència a la sang, des del mateix substantiu a l'adjectiu: «i en la Creu, sangonent ostensori,» (v. 7). Acabar amb tres versos escrits en futur que presenten la victòria de Jesús en la contemplació de l'eucaristia. Aquest sagrament permetria que l'home, en rebre'l, pogués contenir la divinitat:

copsaré la claror del misteri
i enfortit d'un secret encanteri
Us veuré i Us heuré triomfant.
(v. 12-14)

Hi planteja des de la Creu vergonyant al triomf de la Creu que apel·la a la litúrgia del Divendres Sant, quan es contempla la victòria en la Creu, seguint l'evangeli joanenc. La comparació del sagrament eucarístic amb el Nadal o acollir el Jesús eucarístic en braços de Maria ja havien aparegut en algunes de les *Eucarístiques* de Verdaguier, com en els poemes d'aquest recull, «Pobresa» o «Veni». Ara bé, Martí i Pol usa una forma com el sonet, que era el preferit per al tema en autors com Clarà i Roca, com també ho havia estat també en els noucentistes; si a tot

això li afegim que la paraula «palpebra» que apareix en el primer sonet era un mot molt usat per Josep M. de Sagarra, ens anirem atansant també a l'hipotetx. És clar que per una paraula tampoc no podem evidenciar el referent;⁵⁰ ara bé, a l'agost de 1950, Josep Maria de Sagarra ressonava ja en els poemes del de Roda. Per una banda, Martí i Pol buscarà en els poemes sagarrians la cadència i escriurà poemes realment interessants com el «Petit poema de la pluja» en què intenta imitar el so de la pluja: «Cau la pluja, cau la pluja» (v. 1, 13 i 15).⁵¹ I s'adreçarà a l'estimada en una altra referència sagarriana: «No sents quin encís tan pur» (v. 26).⁵² El «Petit sonet de les roses blanques», del novembre de 1950, al·ludirà també a la puresa en el símbol de les roses i serà vinculat al tema amorós; ara bé, les roses serviran de motiu per retornar el jo líric a un moment molt concret de la puresa, com és el de la infantesa.

Cal remarcar que el «Petit poema de la pluja», escrit l'agost de 1950, consta de 43 versos; «Retrobament», d'aquest mateix mes, de 52; «Fragment d'una possible comèdia», d'octubre de 1950, de 72; «Per la Verge de Fàtima», també de l'octubre, de 42, i «Possible explicació d'una vinguda a la parròquia del senyor Bisbe, amb altres aclariments no menys interessants», del novembre, de 60. S'allarguen, doncs, els poemes.⁵³ Pujades ja havia comentat el fenomen en relació al «Fragment d'una possible comèdia» i a l'últim poema esmentat:

Passats els mesos estivals va escriure encara dos poemes que semblaven sorgits del mateix ambient de companyonia i a manera d'exercici literari d'imitació. Els versos del primer poema, datat el mes d'octubre, recordaven extraordinàriament els de Josep M. de Sagarra a *L'hostal de la Glòria* –acabat de reeditar a la Col·lecció Literària Aymà– i consistien en una llarga i apassionada diatriba proferida per un home contra la seva muller, que li era infidel. Una vigorosa tirada de 72 decasíl·labs agrupats en quartetes, on gairebé no hi havia ni una pausa per a poder-hi respirar. [...] L'altre poema, datat el novembre i escrit novament en clau d'humor, descrivia una pomposa visita del bisbe a la parròquia de Roda; un fet real esdevingut el 31 d'octubre, amb motiu de la rebuda de la imatge de la Mare de Déu de Fàtima. Aquesta imatge recorria pobles i ciutats preparant la gent per a la proclamació del dogma de l'Assumpció, que havia de tenir lloc l'1 de novembre, a la plaça de Sant Pere de Roma. El títol era tan llarg com la mateixa composició: «Possible explicació d'una vinguda a la parròquia del senyor Bisbe, amb altres aclariments no menys interessants», i l'adreça era igualment il·lustrativa de la situació: «*Per en*

⁵⁰ És difícil establir concretament un referent a partir del lèxic, ja que el mot fou usat també per Ausiàs March en el vers 3 del poema XXVIII, «Lo jorn ha por de perdre sa claror». Ausiàs MARCH, *Obra completa* (Barcelona: Editorial Barcanova, 1997), 136-137.

⁵¹ El vers és de Josep Maria de Sagarra, en la part final d'*El mal caçador*: «Cau la pluja, cau la pluja». Josep Maria de SAGARRA, *Obra completa 1. Poesia 1* (València: Edicions 3i4, 1996), 180.

⁵² Possiblement es tracta d'una altra influència de Josep Maria de Sagarra, sobretot de la seva «Cançó de pluja» de *Cançons de totes les hores*, de la qual assenyalo el primer vers: «No sents, cor meu, quina pluja més fina?». *Ibidem*, p. 387-388.

⁵³ Al febrer de 1948 Martí i Pol escriurà «Cançó de desig», un poema de 54 versos que seria una excepció, ja que fins al 1951 no retrobarem poemes llargs. La raó continua essent el mestratge de Josep Clarà, que havia publicat un poema homònim de 72 versos. Vegeu CLARÀ I ROCA, *Hores enceses*, 56-59.

Màxim Costa, escolà», escrita com l'anterior en versos decasíl·labs agrupats en quartets.⁵⁴

Que Josep M. de Sagarra era un referent per al jove poeta no és nou i, a més, serà una influència que podrem detectar anys després.⁵⁵ En aquests mesos i, fins al desembre de 1950, sembla ser-hi de manera constant. Possiblement el poema «Fragment d'una possible comèdia» li havia de servir d'assaig per al poema llarg i humorístic que un mes després reprenia amb la «Possible explicació d'una vinguda a la parròquia del Sr. bisbe, amb altres aclaracions no menys interessants». Es tracta de quinze quartets decasíl·labs dedicats a Màxim Costa — l'escolà a qui aconsellava que no tingués por del bisbe perquè era una persona com les altres— i a Joan Perelló i Pou (1870-1955), el bisbe de Vic des de 1927, que tenia vuitanta anys quan va fer aquesta visita a Roda, era un home vell i afable.

1.3.2. Els poemes amorosos

Fins que a l'agost de 1951 no apareguin els referents espriuencs i vinyolians, es podrà considerar que la poesia jocfloralista actua com un mirall per a Martí i Pol. De fet, la influència de la Peña i dels autors que es presentaven a certàmens literaris de caràcter local es mantenen de manera clara fins al desembre de 1950. En aquest sentit, el poema «Per qualsevol amic, poeta i entrat en anys», de l'octubre de 1950, és una reflexió sobre la perdurabilitat de la poesia, la primera en català. Som, doncs, en el tombant poètic que es consolida l'agost de 1951, quan, a més de poètiques locals, ha descobert Verdaguer, Sagarra, Salvat i Riba, entre d'altres. A l'endemig, encara, algun punt d'inflexió. Hi haurà a mitjan 1951 una incursió en la poesia social amb el poema «Confiava els meus secrets», però les modes imperants a Europa en un autor que vol veure la seva poesia publicada el decanten a una poesia de caràcter més metafísica i existencial que quedarà marcada bàsicament per autors com Salvador Espriu, Joan Vinyoli, Albert Manent i Blai Bonet.

1.3.2.1. La situació temporal

L'estètica martipoliana fins al desembre del 1950 acostuma a ser lluminosa. No tendeix a la tristesa, sinó més bé al contrari: crea en la natura un espai per a la temàtica amorosa. Ara bé, els personatges de vegades cauen també en la melangia i els protagonistes dels poemes poden ser espais o circumstàncies que els acompanyen. Allunyem-nos un moment a l'abril de 1952 per llegir aquests versos que després donarien el títol al primer llibre de l'*Obra poètica* de Martí i

⁵⁴ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 158-159.

⁵⁵ Pràcticament l'última la podríem considerar en una narració de 1952, «L'assassinat de la senyora Abril», que duu el títol d'una obra dramàtica de Sagarra.

Pol:

Porto la tarda recolzada al braç
com la dona estimada s'hi recolza,
(v. 1 i 2)⁵⁶

La tarda és comparada amb una dona i, per tant, s'hi identifica. És l'espai idoni per a l'amor ja que en la poètica martipoliana el propicia el crepuscle i la nit, i l'àmbit adient per al misteri, de tal manera que, amb trets marcadament religiosos, fa de camí per arribar a l'infinit, la plenitud o el paradís. En cap moment remet a situacions de cambra entre estimats, sinó a la puresa de l'amor. A «Tríptic» (febrer de 1947), per exemple, el poeta presenta la «Matinada», el «Migdia» i el «Capvespre» en una seqüència perfectament ordenada que recorda, com hem vist, el «Poema d'un jorn d'estiu» de Clarà.⁵⁷ Cadascun dels moments en què es divideix el poema martipolià s'acaba amb una cantadissa d'ocells que silencia precisament el «Capvespre»:

Rera els serrats el Sol cansat s'estira,
la Lluna enyoradissa prou s'el mira,
!prou volaria, prou al seu costat!.
Calla l'ocell, el verd fullam tremola
i és son adèu al jorn, cançó que vola,
cançó d'a mor... d'amor i eternitat.
(v. 12-17)

Les personificacions del Sol i de la Lluna creen un efecte dramàtic que es reforça amb l'aspecte efímer del dia, però perpetuant la cançó que és amorosa i eterna. El «Petit sonet» que escriu l'agost de 1950 n'és un altre bon exemple. En els primers versos es mostra el cant dels grills en una nit enyoradissa del migdia i en el rec és un gripau el que se sent; tots ells determinen una pau existent en l'interior del jo poètic. I així comença el prec:

Nit, dóna'm l'encís precís
amb la teva llum incerta.
Si l'ànima n'és rublerta⁵⁸

i el cor m'ajuda submís
tindrè l'alegria certa
d'assaborir el paradís.

⁵⁶ «Porto la tarda...» (abril 1952). Publicat a *Porto la tarda recolzada al braç*, dins MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 72.

⁵⁷ CLARÀ I ROCA, *Hores enceses*, 23 i 24.

⁵⁸ Marià Aguiló, en el volum 7 del seu diccionari, recull el mot com a sinònim de *plena*.

(v. 9-14)

Per tant, la sensació creada en la natura és la que es determina en el jo poètic i, a més, pot accedir a quelcom més, a una transcendència, el lloc o el sentiment idíl·lic. El següent poema que escriu, «Ha caminat la lluna bruna...» (agost de 1950), incideix en la idea de la pau que comporta la nit, com a passa per poder arribar a l'eternitat. La pau i, paradoxalment, la llum de la nit seran les que confereixin força i virtut per poder arribar-hi:

Jo les voldria en la bonança⁵⁹
per enfortir-me de virtut
i llur ressò en la malaurança
fóra tresor de fortitud,
i heure tostemps la vigoria
de sa perfecta humilitat
per acostarme cada dia
amb pas segû a l'eternitat.
(v. 29-36)

L'octubre de 1950 escriu «Ha caigut la nit...», catorze versos adreçats a l'amor. El paisatge és molt diferent ja que en els sis primers versos semblen presentar un aspecte festiu, en un envelat cridaner i tot ple de llum. En canvi, el final del poema remet a l'amor espiritual que no té res a veure amb els aspectes festius i lluminosos, sinó més aviat, amb aquells que quedarien immersos en la natura, en aquell encís adormit pels camins:

Obre el finestral, amor,
i beu la llum que embriaga;
breçarem somnis punyents
com estrelletes manyagues.

Del cel a tu, l'esperit
farà camins inefables.
(v. 9-14)

És, doncs, aquest l'amor que es busca, un amor presentat en un entorn lluminós i natural que depassa el marc temporal perquè deixa de ser efímer per esdevenir etern i espiritual. En aquest mateix marc apareixen els ulls de l'estimada que són l'espai on s'emmarca aquesta natura i

⁵⁹ Es refereix a «aquesta pau i aquesta llum» (v. 26).

aquesta lluminositat i on, per tant, es reflecteix tot el paisatge. El primer cop que apareix la imatge en la poètica martipoliana és ben interessant de remarcar:

I jo, abocat a la finestra oberta
dels teus ulls clars, he vist morir l'incerta
llum d'una estrella, signe de la nit.

!Oh dolç moment!, Amor, clou les parpelles
i deixa'm que endevini a través d'elles
del fruit novell l'esponerós delit.

(v. 5-10)

En aquest poema, «Esclat» (març de 1948), amb una imatge no gaire acurada, s'aboca als ulls de l'estimada on veu morir la llum d'una estrella i li demana que tanqui els ulls per poder endevinar el desig a través de la seva mirada. Un motiu que sembla tenir continuïtat a «Visió» (juliol de 1948), el següent poema que escriu, quan un estel tafaner cau per la cinglera de l'espai per voler mirar curiosament i es transforma en petits llums que són els plors de llurnes que porten dol. El juliol de 1950 ja significarà els ulls de l'estimada com l'indret on es cova i es gesta l'amor:

Misteri de l'amor, que s'insinua
en el teu riure clar i en els teus ulls,
(v. 13 i 14)⁶⁰

L'amor queda definit com un misteri, com també ho són els seus camins. Recordem, però, que aquest món amorós, encara que inclogui un món misteriós, és ple de llum. Mesos després, quan escriu les «Estances d'amor», al desembre de 1950, remarca la mirada de l'estimada com l'indret on es fa viu l'encís i on es pot reconèixer el propi jo poètic. La mirada és comparada amb un mar, el mar de l'ànima de l'estimada i on, curiosament, s'hi reflecteix ell:

ni quin encís temptador
—rosa de virtut, manyaga—
floreix en el mar quiet
de les teves nines clares.
[...]
i em cerco i em veig al mar
de les teves nines clares.

⁶⁰ «Ara que el sol és post...» (juliol de 1950).

(«Troballa», v. 7-10; 17 i 18)

La fusió dels dos enamorats en una sola ànima queda reflectida en els versos martipolians: no són ulls externs, sinó que la mirada és molt més pregona.

En «Ara que el sol és post...», el poema citat del juliol de 1950, acabem de llegir:

Vina⁶¹ doncs pels camins inoblidables,
els que hem guarnit de somnis i cançons,
els que guarden les flors inestimables
del nostre primer ram d'il·lusions.
Els seguirem de nou, l'hora hi convida
amb fines transparències de llum.
Tot diu amor i els camps que han tret florida
són una viva ofrena de perfum.
(v. 25-32)⁶²

S'hi pot entreveure una altra de les característiques de la poesia martipoliana: la sensualitat. L'amor és ple de la música de les cançons, de la llum, dels sentits: colors i perfums omplen els versos de caràcter lluminós i festiu. Tot i això, comencen a aparèixer algunes imatges ombrívols o tenebroses. El primer cas, comentat ja a propòsit de la possible influència de Sagarra, és d'agost de 1950, «Petit poema de la pluja», amb un lema que fa pensar en la participació de Martí i Pol en algun certamen poètic i que és ben significatiu: «Dies grisos». La tristesa es representa en pluja que cau lentament. L'enyor i la solitud fan acte de presència per primer cop:

La pluja ens duu la frisança
d'un nou món inconegut,
és un teixit d'enyorança
fet amb fils de solitud.
(v. 9-12)

És precisament la mateixa imatge que pocs dies després recuperarà per a «Ha caminat la lluna bruna...», en què en la quietud de la nit expressarà:

!Oh la bellesa d'aquesta hora
teixida amb fils de solitud,
amb una pau que no es desflora

⁶¹ Es corregeix la morfologia: «Vina» per «-e».

⁶² Aquests versos, del 25 al 32, són manuscrits a la part inferior esquerra del full.

i una solemne quietud!
!Oh la llum fina que embolcalla
les pregoneses i els cimals
i amb pal·lideses de mortalla
els dóna caires irreal.
(v. 17-24)

En aquest últim poema Martí i Pol sembla abandonar una mica aquells estats aparents de placidesa per deixar entreveure l'aspecte fantasmagòric de la nit i de la seva relació amb la mort, ara reflectides en el paisatge. Som al pòrtic d'un canvi cap a una veu més transcendent que es produirà en els sonets que presentarà als jocs florals del districte de les Corts amb motiu de l'Any Sant de 1950 i que escriurà poques setmanes després entre el setembre i l'octubre.

En cap dels dos poemes anteriors hi ha un canvi, però, substancial; només es va allunyant dels poemes paisatgístics de caràcter jocfloralista per endinsar-se en la realitat que també la presenta com a bella, com es constata en aquest últim poema, «Ha caminat la lluna bruna...». En el «Petit poema de la pluja» l'aigua es presenta com un do diví que s'endinsa en el cor humà. Ara, però, el rol que poden jugar els personatges s'intercanvia de tal manera que la pluja és personificada i té por d'estar sola, tem la foscor. Escriu el poeta en uns versos que sembla que volia suprimir:

Voldria que fos de nit
i sentir la pluja a fora
com tusta el balcó tancat
dient, tinc por d'estar sola.
La pluja tem la foscor
i de nits, apar que plora.
(v. 17-22)⁶³

Segurament que els hauria ratllat perquè la persona ja no és el jo poètic sinó que l'estat anímic del jo poètic es transfereix al fenomen natural. Tot seguit, apareix una primera persona del plural, hi entenem que es tracta de l'estimada, a qui convida a mullar-se sota la pluja amb un efecte cristià de purificació:

Deixarem que ens ompli als dos⁶⁴
de carícies menudes,
deixarem que ens entri al cor

⁶³ Aquests versos estan ratllats amb una creu.

⁶⁴ Escrit a mà, «als dos» substitueix «tots», que devia ser una errada de transcripció.

ben endins, la pluja pluja
i ens serà baptisme nou
per reprendre ardits la lluita.

L'aigua pura ens farà nets
com les roses, com les fulles.
(v. 35-42)

L'efecte que podria ser de caràcter purament literari el transforma en cristià, des del moment que l'anomena «baptisme nou» (v. 39). El símbol de l'aigua com a purificació, que no té valor per ella mateixa sinó com a motivació per a un futur, ara és vist com a aspecte sacramental. A més, sota la capa de l'amor, el poeta hi deixa veure l'aspecte cristià: l'amor ha de ser pur, com en el poema de l'octubre de 1950, «Ha caigut la nit...», que he esmentat anteriorment, en què l'estimada s'ha d'omplir de llum perquè es vincula estretament amb el cel: «Obre el finestral, amor, / i beu la llum que embriaga; / breçarem somnis punyents / com estrelletes manyagues. // Del cel a tu, l'esperit / farà camins inefables.» (v. 13- 14).

1.3.2.2. El referent espacial

Un poema que aplegaria la major part del pensament amorós del jove Martí i Pol és «Retrobament», escrit en el mes d'agost de 1950. El poema duu un lema, «Pels camins de l'amor», un indicatiu d'haver-se presentat en algun certamen poètic, ja que normalment els poemes martipolians d'aquesta època no duen lemes. El poema, de cinquanta-dos versos decasíl·labs, un dels més llargs d'aquest any, s'inicia amb la segona persona del singular:

Amor; ara que el blat verdeja al camp
i l'hora-baixa exulta somniosa,
que la Natura arreu, enlaira un clam
de gratitud, magnífica i commosa.
(v. 1-4)

I continua amb l'adverbi temporal “ara”, repetit anafòricament en els versos 5, 9, 13 i 17, que situa el lector al vespre, el moment idíl·lic per a l'amor quan hi ha un encís que es compara amb l'esperança: «i a besllum s'afitora un paradís, / que ens serà ric guardó si ens és fermaça.» (v. 7 i 8).

En aquests versos suara citats tornem a entendre que l'amor no té l'acompliment en si mateix sinó que és un camí que cal emprendre junts. El poeta continua presentant un paisatge interior de pau que es reflecteix en una Natura en harmonia que tranquil·litza i asserena

l'esperit. Una relació que s'estableix com a biunívoca: la Natura està en pau i deixa entreveure el paradís al qual hauran d'accedir els amants; per tant:

Ara que és net de boires el cel blau,
que ens abrigo la llum d'una alba nova
i l'esperit fet pau dins tanta pau
en un íntim esclat, pur, es retroba,
ara, amor, tornarem pels vells camins
cavalcant novament la fantasia,
el misteri que ens neix ànima endins
els haurà curullat de poesia.
(v. 13-20)⁶⁵

Després d'aquests versos s'inicien una sèrie de quatre quartets que s'encapçalen per «Tornarem» i la sèrie s'acaba amb una altra referència al «misteri»:

Tornarem i aquest cast retrobament,
cos i ànima en místic encanteri,
ens durà savoria de forment
per quan grani la fruita del misteri.
(v. 33-36)

Aquest quartet, però, és encapçalat per un vers que acaba amb el títol del poema, «Retrobament», en què les vies amoroses pels quals han caminat semblen, fins i tot, místiques. De fet, però, el poeta està expressant un amor matrimonial, amb el ressò religiós propi dels anys cinquanta. A partir del vers 37 hi haurà una seqüència de tres quartets iniciats per «Per quan» que apel·len al futur. I en el futur hi haurà d'haver fermesa, virtut que ajudarà a la recerca de Déu i es confirmaran l'aspecte místic i religiós de l'acompliment de l'amor:

Per quan units d'indestructible llaç,
prop ja de la tardor d'aquesta vida,
copsant en nostre abraç de Déu l'abraç
ens sigui ajut per l'última embranzida.
(v. 45-48)

⁶⁵ Aquests dos últims versos (19-20) es troben en l'original mecanografiat entre uns parèntesis que donarien a entendre que potser havien de ser revisats pel poeta. Sense alternativa, però, mantinc els dos versos com consta en l'original.

En la majoria dels poemes amorosos d'aquesta època, encara que sense la paraula «Déu», hi ha el misteri, la fortalesa. En el poema següent, «Cel i més cel...», del mateix mes d'agost del 1950, potser el primer de regust salvatià per l'imperfet de subjuntiu que li confereix aquest deix de possibilitat amorosa com també per l'ús del símbol de la rosa, que tants cops apareix en la poètica de Salvat, Martí i Pol hi escriu:

Vingués l'amor, un xic d'amor només,
amb agredolç de fruita d'encanteri,
la rosa dels sentits li fóra bres
quan granés la nuesa del misteri.
(v. 9-12)

Encara que hi hagi el «misteri» també hi ha l'«encís» com a causa i origen d'aquest amor. El marc amorós, doncs, és el de la tarda i el paisatge que s'associen a la persona estimada.

En tres dels poemes que Martí i Pol manté en la seva *Obra poètica* com a mostra dels seus orígens literaris, «Plou a muntanya» (febrer de 1948), «Captard» (maig de 1950) i «Plou i fa sol» (juny de 1950),⁶⁶ no es desdiu dels orígens jocfloralistes de la seva poesia. A «Plou a muntanya.....»⁶⁷ assistim a tot un seguit de personificacions que presenten, al capdavant, la muntanya com un gegant mitològic que rep l'aigua de la pluja i on els llacs s'omplen de fades. El segon element personificat és el vent que pren un caràcter juganer i empaita la torrentera que fuig. A l'endemig, el vent besa les roses. No hi ha una imatge idíl·lica de la natura, però sí que és mitològica i juganera. «Cap-tard»⁶⁸ és un poema serè, contrastat al primer, en què apareixen els motius amorosos que s'han pogut anar considerant fins ara: la personificació del capvespre en l'expressió «La tarda mor sense dolor» del primer vers que comporta l'aparició de la lluna que plora les estrelles i el vent que, ara, és tranquil. Tot s'adorm. L'ocell, que havíem pogut veure en altres poemes, també ara calla per deixar pas a l'amor que obre les parpelles perquè és dins de les pupil·les de l'estimada on es pot veure el cel del capvespre, espai idíl·lic que s'associaria amb el paradís i, en definitiva, l'amor. De tota manera, l'expressió martipoliana, tot i recaure en la mateixa conclusió que veiem anteriorment de voluntat de perennitat, passa per una situació transitòria; és a dir, vol retenir l'instant en l'eternitat. El tercer dels poemes, ja comentat breument, neix amb la influència de Joan M. Guasch i de la cançó popular «Plou i fa sol» que també és ple de personificacions: l'arc de sant Martí triomfa al cel, el món fa la rialla, l'horitzó riu... El poema presenta un caràcter alegre des de la mateixa condició de cançó i de les paraules «rialla» i «alegria nova»; ara bé, el final remet a un vent que s'enduu allò existent, és a dir, la mateixa cançó.

⁶⁶ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 55-57.

⁶⁷ En aquest cas, es tracta del títol consignat pel poeta.

⁶⁸ En el manuscrit s'elimina el guionet.

2. Un objectiu: el premi Óssa Menor (1951-1954)

Quan el poeta de Roda revisa la seva producció per establir l'*Obra poètica* i fixa els anys de creació de cada llibre, assenyala com a data d'inici de l'escriptura de *Paraules al vent*, el seu primer llibre publicat, l'any 1951. Efectivament, es devia tractar d'una aproximació ben acurada, però que al final no va correspondre amb la datació que guardava en els mecanografiats i que, a hores d'ara, ens serveixen com a originals, davant de la impossibilitat de trobar els manuscrits. *Paraules al vent* duu la datació de 1952 al 1954 en els mecanografiats conservats.⁶⁹ La confusió, en aquest cas, no és pas estranya; des del 1951 la poesia martipoliana s'acosta a la producció del seu primer llibre publicat.

En aquests apartats que se segueixen s'estudiaran els poemes de Martí i Pol des de 1951 fins al gener de 1954, que és la data que consta en el poema «Teniu, és cert, vestits ben odiosos...»,⁷⁰ l'últim escrit dels que constitueixen *Paraules al vent*. Aquests anys són força importants perquè corresponen als de la gènesi d'aquest llibre, però també perquè es produeix una significativa evolució de la poètica martipoliana, que creix en els motius, i comença a usar uns símbols i un llenguatge que retrobarem posteriorment. Martí i Pol, en aquests anys, canvia la concepció poètica: abandona, com ja s'ha comentat, els poemes jocfloralistes i escriu una poesia més reflexiva. Tota aquesta evolució acaba en un moment determinant: el 13 de desembre de 1953, quan guanya el premi Óssa Menor, que marcarà un punt d'inflexió en la seva trajectòria literària incipient perquè permet a l'autor d'obrir-se al camp cultural del país i abandonar progressivament el localisme en què havia viscut fins llavors. En aquest sentit no només coneix Carles Riba,⁷¹ sinó que comença a establir una relació cultural i d'amistat amb Joan Triadú —s'hi atansa participativament com a concursant, jurat i presentador a les festes de Cantonigròs—,⁷² Josep Pedreira,⁷³ Josep Maria Castellet⁷⁴ i, sobretot, Jordi Sarsanedas.⁷⁵ Abans,

⁶⁹ Miquel Desclot m'assegurava, però, que els poemes que van usar per fer l'obra poètica i confeigir els llibres no publicats fins al moment, que van veure la llum a *El llarg viatge*, no duien cap referència a l'any en què foren escrits. No és possible, doncs, comprovar que la datació sigui certa en es fulls en què hi consta. De tota manera, la datació que el poeta va establir en un moment o altre i que, la majoria de vegades, apareix en els mecanografiats dels poemes solts que es conserven actualment en el FMMP és perfectament coherent amb una línia poètica i amb la seva evolució. En els casos de publicació en revistes, mai no es contradiu.

⁷⁰ Aquest primer vers del poema passà al títol «Certament, teniu deures odiosos» del llibre, que correspon al primer vers del poema, ja que el primer vers del mecanografiat fou esborrat de manera manuscrita per aquest altre.

⁷¹ Recorda els detalls de la coneixença amb Carles Riba, després de la concessió del premi Óssa Menor, a Miquel MARTÍ I POL, «Una anada a Barcelona», *L'Avenç* 18 (juliol-agost 1978), 5.

⁷² Per a les festes de Sant Roc, al poble de Cantonigròs, es realitzava a mitjan agost un concurs literari que engegà Joan Triadú el 1944 i que el 1951 inicià una segona etapa. En la primera etapa resultaren premiats, entre d'altres, amb algun guardó, Joan Barat i Maria dels Àngels Anglada, el 1948. El 1950, Antoni Pous amb «Quan jo estava a Cantoni sentia...». El 1951 s'inicià una segona etapa força interessant de més renom perquè es premiaren personalitats com Carles Riba, que li atorgaren el primer premi el 1951 pel llibre *Vint sonets* que posteriorment es publicaria amb el títol de *Salvatge cor*; els següents premis foren, entre d'altres, per *La nostra nit* d'Albert Manent; *Temps i paraules*, de Jordi Sarsanedas; *Primavera*, de

però, també havia mantingut, segons explica ell mateix una relació epistolar amb Blai Bonet⁷⁶ i coneix de molt a prop el Grup de Vic, sobretot Antoni Pous, i posteriorment Ricard Torrents,

Segimon Serrallonga. Trobem més noms l'any 1952: Rosa Leveroni, Jordi Cots, Josep Junyent (també amb un guardó el 1953), Josep Grau, Josep Esteve i Ramon Cotrina. En els anys posteriors: J.V. Foix (1953), Clementina Arderiu (1954), Martí Suñol (1954), Josep M. Andreu (1954 i també 1955), Tomàs Garcés (1955), Marià Villangómez (1955), Pere Quart (1955), Lluís Serrahima (1955), Vicent Andrés Estellés (1956) i Blai Bonet (1956), entre d'altres. El 1957 detingueren Joan Triadú, que demanà la intervenció del bisbat de Vic per als anys posteriors; per això el 1958 la festa va prendre una dimensió diferent. El concurs es realitzà fins el 1968 i Martí i Pol hi paticipà tres cops que en tinguem constància, sigui per pròpia iniciativa o d'altri: el 1955 amb *Veú incessant* i el 1957 i el 1961 amb *El poble*, recull que fou presentat per Pedreira, tot i que aquest mateix any Martí i Pol hi enviava *La fàbrica*, que després publicaria com *La fàbrica-1959* Per a la història del Concurs vegeu Agustí PONS, «IV. Les festes literàries de Cantonigròs. *Ariel*» i Joan Triadú. *L'impuls obstinat* (Barcelona: Fundació Jaume I-Editorial Barcino, Barcelona, 1993), 81- 88, i els quatre volums de Teresa Clota i Pallàs en què recull les actes, els poemes premiats que s'han conservat (no sempre ben editats), fotografies i tot el relacionat amb el concurs i que s'ha conservat a la parròquia de sant Roc de Cantonigròs: Teresa CLOTA I PALLÀS, *Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs (1944-1968)*. 4 vol., mecanoscrit inèdit (Biblioteca de Catalunya, Barcelona).

⁷³ En el mateix article citat anteriorment (MARTÍ I POL, «Una anada a Barcelona», 5) explica com es va assabentar del premi per Miquel Arimany, que li diu que hauria de venir a Barcelona perquè l'editor el volia conèixer. Evidentment, es tracta de Josep Pedreira.

⁷⁴ Es tracta d'un dels personatges més intrigants en la vida de Martí i Pol, ja que conservem molt poca informació de la relació d'ambdós. Sabem que una gran amistat els uní des del premi Óssa Menor i que es conegueren el febrer de 1955 al «Seminario Boscán de Instituto de Estudios Hispánicos» on Martí i Pol fou convidat a fer una lectura dels poemes del llibre que acabava de publicar, un fet que la biògrafa de Castellet esmenta com la «primera presentació pública a Barcelona de Miquel Martí i Pol». Vegeu Teresa MUÑOZ LLORET, *Josep M. Castellet. Retrat de personatge en grup* (Barcelona: Edicions 62, 2006), 89. Castellet fou el padrí de casament en la boda del poeta de Roda amb Dolors Feixas el 7 de maig de 1956, i també sabem que li deixava llibres, com comenta en una entevista que va tenir amb Pujades, en què el crític i editor li confessà que li podia haver deixat llibres de narrativa i poca poesia, sobretot autors nord-americans, italians (Pavese i Vitorini, o Gramsci traduït al francès), francesos (Sartre, Camus, Lukács); vegeu l'entrevista personal amb Ignasi Pujades del 10 de maig de 1996 recollida a PUJADES, *Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 279). De fet, només conservem dues cartes de Martí i Pol a Josep M. Castellet i una resposta d'aquest, de 1959. Potser hi va haver més correspondència que segurament va ser requisada per la policia en un escorcoll a la casa de Castellet que encara no s'ha pogut recuperar. Les dues cartes deixen veure que alguna cosa havia passat entre ells dos. Martí i Pol li continuà enviant, anys després, els llibres que publicava amb una breu dedicatòria. Llibres, alguns d'ells, sense desbarbar. De fet, a mitjan gener de 1957 (potser el dia 17), el dia després de l'enterrament de la padrina, escriu a Jordi Sarsanedas: «Així mateix, si no us molesta, us prego que ho digueu a Josep M^a Castellet, que la va conèixer i que és un bon amic.» I el 1958, li diu encara que li sap greu que Castellet no pugui venir al bateig de la seva filla, Mariàngels. Fons Jordi Sarsanedas. Correspondència rebuda. Biblioteca de Catalunya. Barcelona (a partir d'ara: FJS).

⁷⁵ Es van conèixer a Cantonigròs, possiblement el 1955, i van establir una gran amistat que es va concretar en una de les correspondències més importants que es conserven de Martí i Pol, per la càrrega emocional que s'hi desplega, però sobretot per allò que més ens importa: la qüestió cultural i literària. La correspondència abasta els anys 1955 i 2003. Jordi Sarsanedas i Núria Picas no només van ser grans amics, sinó que el primer, que tenia arrels familiars a Roda (era de la padrina de Martí i Pol), va exercir de conseller poètic i literari. Veurem posteriorment que Sarsanedas és qui li fa descobrir a Martí i Pol el poeta francès Jacques Prévert, que tant el va influir quan va fer el gir cap a la poesia social.

⁷⁶ Sabem que la va mantenir perquè el poeta de Roda ho recorda a «Blai Bonet» a l'*Avui*, 20 març 1988, 45: «Els primers llibres de poesia d'en Blai els vaig llegir així que van sortir i em van colpir profundament. Aquell desconegut deia coses que em feien estremir, que sentia ressonar d'una manera vivíssima dins meu, que m'agermanaven amb els seus desficiis, amb els seus neguits. No recordo com, vaig saber la seva adreça a Santanyí, i li vaig escriure. Li explicava qui era, com em trobava, què feia, i sobretot li parlava de la impressió que m'havien fet els seus versos. Em va contestar amb una carta lúcida, abrandada, fervorosa. Ens vam escriure, poc i amb intermitències, durant un temps. No sé què donaria per tenir aquelles cartes, però les vaig cremar, junt amb moltes d'altres, perquè un escorcoll policial del qual, per sort, em van prevenir em va fer témer de posar en perill la tranquil·litat dels meus comunicants.

Segimon Serrallonga, entre altres.⁷⁷ Sobretot ja a mitjan cinquanta, el grup d'*Inquietud*, en les seves dues etapes,⁷⁸ li permetrà de conèixer Bonaventura Selva i Armand Quintana, entre d'altres; i també es relacionarà amb diversos escriptors ni que fos per demanar-los de participar en la publicació.⁷⁹ Cal afegir les referències d'aquells autors que publicaven llibres, poemes o obres de creació literària. En aquests anys, per tant, Martí i Pol prenia com a referents tots aquells autors que formaven part de la Peña Literària Verdager i els que coneixia a partir dels llibres i revistes que li podien arribar gràcies a la subscripció a les publicacions, el seu compromís amb aquestes o perquè li'n deixaven. També tardà ben poc a subscriure's als llibres de l'Óssa Menor i començà a llegir Joan Vinyoli, Albert Manent, Salvador Espriu i, sobretot, el 1953, Blai Bonet.⁸⁰ Segurament també Emili Teixidor, el seu company de classe i de Peña, amb qui es veien sempre que podien, li comentava llibres i autors.

Durant els anys seixanta ens vam conèixer personalment, amb en Blai. Ens vam veure poc: això no obstant, de les breus converses, en un col·legi major de Barcelona, en conservo un record entranyable». En una carta que li adreça Blai Bonet el 23 de desembre de 1953 a Josep Pedreira li escriu: «He vist el Durant els anys seixanta ens vam conèixer personalment, amb en Blai. Ens vam veure poc: això no obstant, de les breus converses, en un col·legi major de Barcelona, en conservo un record entranyable». En una carta que li adreça Blai Bonet el 23 de desembre de 1953 a Josep Pedreira li escriu: «He vist el veredict del Premi Óssa Menor amb una certa emoció. Al cap i a la fi era el meu aniversari. En Miquel Martí i Pol segurament era desconegut per tothom manco per mi. Jo no el conec personalment. Però és un xicot que va començar per enviar-me els seus llibres perquè jo los hi firmàs i ha continuat enviar-me poemes seus. Jo, a casa, tenc molta part de "Paraules al vent". És un vertader poeta, molt bo i crec que farà grans coses. Entre els meus amics "per correspondència" que tenc, en Miquel Martí és un dels qui estimo més. I a vostè li donc l'enhonorabo per l'encert de premiar aquest xicot tan autèntic. Ja comença a ser una veritat com un temple que la col·lecció Óssa Menor va camí de ser un dels monuments de la Poesia més pura d'Espanya.», Josep PEDREIRA, *Correspondència i història (des de l'inici de l'Óssa Menor fins al final de la meua època)*, mecanoscrit inèdit (Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Barcelona), 97-98. Devia ser a inicis de novembre de 1959 que escriu als Sarsanedas i els diu: «Ens vam trobar amb l'Emili i vam dinar junts al Junípero. Havent dinat vaig tenir ocasió de conèixer en Blai Bonet. Em va resultar d'allò més cordial i agradable. Va lamentar, amb mi, la vostra marxa i es va interessar per les meves coses amb molta amabilitat. No vam tenir gaire temps de parlar, però qui sap si més endavant no ens podem tornar a veure. Em va dir que calia que publicués més coses i em va instar a enviar llibres als editors perquè, deia, els meus poemes són molt interessants i s'haurien de publicar. Ja veieu que l'home semblava que em conegués de sempre. Ho dic perquè no hi ha cosa que em faci més il·lusió que aquesta de què algú parli de la meua producció elogiant-la. Què hi farem! Jo encara no he arribat a aquella puresa que un bon dia em predicava l'Arimany d'escriure per la posteritat sense cap preocupació immediata.», FJS. Però no tenim res més sobre aquesta relació epistolar i la posterior coneixença. A la Fundació Casa Museu Llorenç Villalonga, Pare Ginard i Blai Bonet només hi conserven una tarja de Martí i Pol a Blai Bonet, datada del 15 de setembre de 1982, en què li recorda si podria enviar-li poemes inèdits per a la revista *Reduccions*.

⁷⁷ De l'amistat amb els de l'anomenat Grup de Vic se'n conserven cartes i algun document, sobretot la correspondència amb Antoni Pous, amb qui va establir una relació epistolar des de 1956 fins a 1968. En l'arxiu de Universitat de Vic es conserven algunes cartes enviades a Segimon Serrallonga i també alguns textos enviats per Antoni Pous que anaven adreçats a Martí i Pol.

⁷⁸ Des de l'agost de 1955 fins al setembre de 1958 aparegueren catorze números sota el títol d'*Inquietud* però suspengueren la revista fins que obtingueren de nou el permís adduint que havien de canviar el nom de la revista i que fos en castellà. És per això que una segona etapa de la revista abastà des del, número 15 fins al 36 (de l'agost de 1959 al setembre de 1966) i es publicà amb el títol d' *Inquietud artística*.

⁷⁹ Com veurem, sobretot fou en la segona etapa de la publicació que Martí i Pol assumí un paper rellevant.

⁸⁰ Recordem que havia guanyat el premi Óssa Menor l'any 1952 i que el llibre *Cant espiritual* va veure la llum pel Sant Jordi de 1953. El poeta no va amagar els referents. El febrer de 1998 escriu en el pròleg a una nova edició de *Paraules al vent*: «qualsevol lector actual de *Paraules al vent* que conegui una mica

Si algun objectiu, en aquests moments, ocupa la ment i el desig del jove poeta rodenc és la pretensió de publicar. El delit era tan gran que buscà una veu pròpia dins dels corrents estètics del moment, en què el postsimbolisme, els aspectes existencials i metafísics havien de trobar un lloc entre els seus versos; per això a *Paraules al vent* ressonen veus d'autors reconeguts i, per aquesta raó, la veu que s'havia d'inscriure en la literatura catalana no es desmarcà massa dels corrents del moment. i potser aquests ressons han distret una mica la crítica de les interpretacions del llibre. De fet, aquesta ha destacat més sovint el dubte religiós, expressat entre les interrogacions i les pregàries adreçades a la divinitat, que l'afirmació absoluta de la llibertat humana que plana durant tot el llibre, en una barreja, ara sí, de reflexió existencialista i de realisme vital. Els personatges dels poemes, sense sortir de la seva realitat humana, fan les reflexions metafísiques que els aboquen a l'angoixa, a la por i a la mort. El problema no és per tant únicament religiós, sinó essencialment humà, encara que es presenti amb un llenguatge i una estètica que permeti confondre'n els límits, atès que l'objecte de l'especulació no es planteja en termes de fe o de dubte sobre l'existència divina, sinó que els poemes se centren en la humanitat; ara bé, el crit a la divinitat formava part de l'estètica poètica d'aquells anys.⁸¹

Hem vist com Martí i Pol començava a escriure poemes que depassaven el joc formal i conceptualment els dotava d'un caràcter transcendent i metafísic de la mateixa manera com havia escrit els sonets eucarístics que va presentar als jocs florals de l'octubre del 1950 del districte de les Corts. A finals d'aquest mateix any, els versos de Riba i Salvat-Papasseit ressonaran en els versos martipolians. La poètica martipoliana durant l'any 1951 és vacil·lant durant uns mesos, i sembla que el poeta vulgui prendre posició per una manera concreta d'entendre i crear la poesia, fins que arriba de manera decisiva a la línia existencial de *Paraules al vent*. Aquests tres moments són: a) la poesia jocfloralesca, d'on arrenca la seva formació; b) l'expressió de la quotidianitat (març) i c) els referents socials i polítics (juliol). Així, a inicis d'any els paisatges són encara d'inspiració jocfloralesca, tot i que els poemes s'omplen de motius i de símbols que el poeta usarà posteriorment —com els ulls, l'arbre, la llum i la foscor. En canvi, en el poema «La roba estesa...» del mes de març, sembla que el poeta es fixi en els aspectes més quotidians fins al punt que evolucionarà a referents socials, com en els poemes «Ara reposo plàcidament...» o «Confiava els meus secrets...», del mes de juny, en què apareix per primer cop la fàbrica. Fins i tot es trobarà un poema amb una referència política a «!Oh!, t'imagino rei del galliner...», poema escrit durant el mes de juliol. Durant l'agost de 1951 escriu

les tendències de la poesia catalana de fa cinquanta anys detectarà fàcilment influències de Blai Bonet, Salvador Espriu, Carles Riba, Albert Manent, etc., en el volum que té a les mans», Miquel MARTÍ I POL, *Paraules al vent*, Biblioteca Martí i Pol, 1 (Barcelona: Edicions 62, 1998), 6.

⁸¹ La idea s'exposa a Jordi BERENGUER I QUERALTÓ, «De l'estètica religiosa i l'ètica social en la poètica martipoliana», *Reduccions* 105/106, juny 2015, 138-152. Tot i que aquest estudi abasta fins a l'any de redacció de bona part dels poemes d'*El fugitiu*, tot el nucli del problema humà se situa, sobretot, l'any 1953; és a dir, quan escriu el nombre més gran de poemes de *Paraules al vent*.

poemes que s'assemblen molt als que formaran part de *Paraules al vent*, alguns d'ells amb referències molt evidents a Vinyoli, Espriu i Manent. Els poemes posseeixen un to metafísic i els motius i símbols com l'arbre i la llum —en tant que contrari de la foscor i de la nit—, reapareixen amb un sentit molt més extens significativament. En els poemes del juny de 1952 s'hi trobaran de nou motius com ara les paraules, el camí, l'ocell i les ombres, de caràcter metafísic, i apareixerà la primera persona del plural i el mot «germans» per adreçar-se a la segona persona, que s'atansen ja als poemes de *Paraules al vent*, recull de poemes que coincidirà cronològicament amb «Els morts», escrit l'agost de 1952. A partir d'aquí es van introduint altres paraules que ens resultaran significatives perquè es repetiran en els anys vinents, amb significats molt importants en el poeta ja que especificarà aquest món hipòcrita en què viu l'ésser humà. Algunes d'aquestes seran «principis», «prejudicis», «vils» o «mesquinesa».

El gener de 1954 no només clourà *Paraules al vent*, sinó que també tancarà el recull de *Porto la tarda recolzada al braç* i comença a escriure, tot i que només amb la menudesa d'un poema,⁸² *Veü incessant*, el llibre que intentarà plantejar una de les solucions al problema humà.

2.1. Els mesos previs a la redacció de *Paraules al vent*

En establir els símbols i motius als quals Martí i Pol recorrerà en la seva producció de 1951 i veure com evolucionaran durant el 1952 permetrà trobar les línies bàsiques per interpretar *Paraules al vent*. Al capdavant, un cop analitzats els elements recurrents, el valor simbòlic que els podrà atorgar el poeta en la seva obra d'anys a venir no variarà pas gaire, sinó que més aviat el canvi, en tot cas, serà molt subtil, i no perdrà pas el sentit principal que ja els havia atorgat abans. De fet, la validesa de tota aquesta poètica arribarà fins al 1955, un bon període de temps que abastarà tres llibres: *Paraules al vent* (1954), *Veü incessant* (1955) i *Quinze poemes* (1957), que es van publicar o van intentar veure la llum en aquella època.⁸³ La poètica, però, havia pres un altre caire molt diferent; tampoc no es podria oblidar el llibre que va ser concebut el 1976, però que va ser escrit entre el 1948 i el 1954, *Porto la tarda recolzada al braç*.⁸⁴ L'anàlisi, doncs, de tots aquests símbols i motius que s'aniran analitzant, permetrà facilitar la lectura de

⁸² El poema és «Camí —potser retorn—...», datat del gener de 1954 i publicat com a últim poema de *Porto la tarda*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 75.

⁸³ Considerant, evidentment, que són dos dels llibres publicats a l'època que contenen poemes des del 1952 fins al 1955 i *Veü incessant* que s'ha vist publicat últimament però que va ser escrit el 1954, i que es presentà al XII Concurs de Poesia de les festes de Sant Roc de Cantonigròs. *Paraules al vent*, Els Llibres de l'Óssa Menor 19 (Barcelona: Óssa Menor, 1954); *Quinze poemes*, Fulls de Poesia 5 (Ciutat de Mallorca: La Font de les Tortugues, 1957), i *Veü incessant*, Poesia 155 (Barcelona: Edicions 62, 2013).

⁸⁴ El llibre es va incloure a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 53-75.

tots aquests poemes que va escriure el poeta fins al 1955, perquè al 1957 s'endinsaria en una poesia de caire molt més social.⁸⁵

2.1.1. El paisatge com a referent

Recordem que el paisatge martipolià, com el de la majoria de poemes jocfloralescos o de tall modernista per influència maragalliana, és el correlat objectiu que normalment expressa un sentiment de felicitat. Aquesta realitat continua apareixent en els poemes d'inicis de 1951. A «Se'm fon als ulls una esperança tendra...» del gener de 1951, un poema entre amorós i religiós pels últims versos, el poeta hi referencia un passat feliç, que contrasta amb un present de neu, vent i cel de cendra, que li parlen de l'estimada «i tot em diu d'angúnies i camins.» (v. 8).

És un aspecte panteista que es reforça diverses vegades amb aquest «tot» que es repeteix al·ludint als elements del paisatge.⁸⁶ Els camins remetent a uns altres del passat, plens de llum, que són comparats amb el «cel de tarda». Aquest moment temporal de la tarda és el propici per al sentiment amorós, però després de confessar que el seu sentiment ja no és per a l'estimada hi escriu que «nous horitzons se m'obren juganers,» (v. 32). Ferit per l'amor en el plantejament d'enyorança, encara ha de progressar cap a un nou estat que pugui acostar-lo a Déu, a qui pregunta al final del poema fins quan ha de durar l'egoisme que no li permet obrir-se a horitzons transcendents. Es tracta, doncs, d'un record, el paisatge no és l'idoni per a l'amor i per això era ple de vent, neu i fred, que són els elements oposats al món amorós que sempre és referenciat de manera clara i lumínica.

2.1.1.1. Una natura personificada

De caràcter juganer, «Collarets de llum...», és un poema escrit durant el mateix mes de gener de 1951 en què la natura apareix personificada. La Lluna i l'estel parlen dramàticament⁸⁷ en una cançó d'art menor i amb estrofes repetides en forma de tornada: el joc duu a l'alegria i hi ha un amor festiu que juga a fet i amagar. Com que és de caràcter amorós, tot i que apareixen elements nocturns, la tarda és el mot que designa un moment temporal que més es repeteix per expressar-nos que aquest s'acaba. Aquesta personificació de la natura apareix en un altre dels poemes del

⁸⁵ És per aquesta raó que no es considera com a llibre que segueix totalment aquesta línia *Si esbrineu d'un sol gest el secret dels meus versos, els heu arrabassat la meitat de la vida* (recordem que en una primera edició el llibre es publicà amb aquest llarg títol), que comprèn també poemes datats del 1957 i, per tant, en una època de canvi d'estètica. Ni tampoc consideraré *El fugitiu* que, com he esmentat, comprèn poemes bàsicament de 1959. El llibre es van publicar a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 111-150 per al primer llibre, i a 77-109 per al segon.

⁸⁶ En els versos 4, 5, 7 i 8.

⁸⁷ Publicat a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 61-62.

mes de febrer d'aquest any, a «Mare, si fos mariner...»:⁸⁸ «i el vent desfaria en llum / les trenes d'or de la tarda.» (v. 47-48), que explica tan bé aquells versos que escriurà l'abril de 1952: «Porto la tarda recolzada al braç / com la dona estimada s'hi recolza» (v. 1-2).⁸⁹ Les imatges, tant a «Collarets de llum...» com a «Mare, si fos mariner...» són força semblants: les trenes d'or de la tarda d'aquest últim poema aporta l'aspecte lumínic del poema, semblantment a les imatges dels collars i les trenes, ambdós allargats i lluminosos. «Collarets de llum...» es diferencia de «Mare, si fos mariner...», entre altres aspectes, en què en aquest les imatges són marines; i en què el caràcter lúdic de «Collarets de llum...» es transforma en un altre d'aventurer en aquest últim poema que es refereix al mar i als ports, com si prenguéssim com a referència els poemes de Salvat-Papasseit.⁹⁰ De fet, en el poema «Gronxa la tarda als ulls de l'estimada...» (abril de 1951) —escrit pocs mesos després de «Collarets de llum...»— hi llegim: «tenia en els llavis una rosa incerta» (v. 15). No pot ser desencertat, doncs, afirmar que en tots aquests versos hi ressona la veu poètica de Salvat.

Des de «Collarets de llum...» al següent que publicarà, «L'amor jugava a perdre's...», han passat tres mesos i ha escrit disset poemes més, entre ells «Qui sap si mai, quan el rostoll s'afina...» (març de 1951) i «Ara reposo plàcidament...» (maig de 1951). Entre aquests versos n'hi ha de diferent caràcter. En el cas de «L'amor jugava a perdre's...», que el poeta acaba publicant a *Porto la tarda recolzada al braç* immediatament després de «Collarets de llum...» i abans que «Qui sap si mai, quan el rostoll s'afina...» i de «Mare, si fos mariner...», és de tipus lúdic i de to juganer en la línia de «Collarets de llum...», atès que l'amor, personificat, es diverteix jugant a fet i amagar. Aquestes poemes són la concreció del pas d'una poesia jocfloral a una altra d'imatges més elaborades a partir d'una temàtica amorosa representada com joc en un entorn simbòlicament lluminós que remet a un estat anímic d'alegria. Comparades amb altres poemes analitzats fins ara, suposen un pas més en l'evolució de la seva

⁸⁸ Suprimeix amb una ratlla els versos 5-12, 17-26, 27-42 (hi sobreposa una creu emmarcada en un rectangle); 51-58. El vers 65, en canvi, «nostra tardor tindrà el gust», es corregit per «i el nostre retorn el gust», que és com es va publicar. En el primer full, al marge dret hi consta: «val tot».

⁸⁹ Tant «Mare, si fos mariner...» com «Porto la tarda...» van ser publicats a *Porto la tarda recolzada al braç*, a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 65-67 i 72. Potser no cal fer esment del fet que aquest últim poema dóna nom al recull que va publicar com a mostra dels poemes que va escriure des de 1948 fins a 1954. Noti's, doncs, la importància que el poeta donava a la tarda, que es compara amb una dona núbil, que es recolza en l'estimat, en una actitud amorosa. No només el paisatge sinó el temps formen part de l'estat anímic.

⁹⁰ Miquel DescLOT compara aquest poema amb la «Balada del mariner» de les *Vint cançons* de Tomàs Garcés, segurament un altre dels referents indèstriable. El mateix prologuista comenta la influència salvatiana en Garcés. De fet, també es pot copsar la similitud en un altre dels poemes, «Cançó amorosa», del mateix llibre. Vegeu Miquel DESCLOT, «Al taller de Miquel Martí i Pol», pròleg a Miquel MARTÍ I POL, *Amb sang els compto*, Poesia 314 77 (València: Eliseu Climent editor, 1993), 13. Vegeu també el comentari a BERENGUER I QUERALTÓ, *Els inicis poètics de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*, 168-169.

poètica, molt més elaborada, que coexisteix a més en el temps amb poemes de to ja més reflexiu,⁹¹ com els sonets eucarístics de l'any 1950.

2.1.1.2. El tema amorós

Una altra característica dels poemes de Martí i Pol d'aquests anys —entre els quals s'hi poden comptar els que acabo d'analitzar succintament—, revelen com l'amor, o la tarda, hi apareix personificat. Ja ho hem vist en el moment en què observava que l'amor juga a fet i amagar. Hem vist com en els versos del poema «Porto la tarda...» aquest moment temporal és comparat amb la dona que l'acompanya en el temps propici per a l'amor, aquest fet s'explica en bona mesura per una realitat biogràfica: la feina a la fàbrica s'acabava a les sis de la tarda, quan sonava la sirena i podien descansar. En aquest moment del dia, els treballadors recobraven la llibertat i el jove poeta podia veure's amb Dolors Feixas, la seva futura muller. Això no obstant, a l'autor li interessa també pel valor estètic, com a «Collarets de llum...». En tots aquests poemes apareixen motius relacionats amb el paisatge, que prenen dimensió simbòlica. És el cas, per exemple, del vent que permet el canvi i s'enduu sensacions normalment negatives. A «Qui sap si mai, quan el rostoll s'afina...» (març de 1951),⁹² el vent s'apropia dels dos sospirs dels enamorats: «qui sap si el vent, complicitat traïdora, / s'ha emportat dos sospirs al mateix cel.» (v. 12-13). És, doncs, un element que deixa en la incertesa, que purifica o que canvia els estats i sensacions.

Un altre motiu recurrent són els ulls, associats de vegades a l'ànima, altres al paisatge o a l'estimada. A «Mare, si fos mariner...», per exemple, el jo poètic pot llegir en els ulls de l'estimada «tot el que espero i em manca» (v. 56). Ara bé, si un vers pot servir per il·lustrar la funció dels ulls en la poètica martipoliana, aquest és «Gronxa la tarda als ulls de l'estimada...» (v. 1), de l'abril de 1951,⁹³ construït com una metàfora complexa: als ulls de l'estimada s'hi reflecteix la tarda, que es gronxa, això és, el mou en el seu sentiment amorós. A «Per la dolça meravella...», un poema anterior a aquest darrer, Martí i Pol ja havia associat els ulls amb un altre element natural, aquest cop el mar, en un poema també de temàtica amorosa, per expressar-hi la infinitud del sentiment comparable a la immensitat del mar:

sé que l'ànima encisada
cerca l'iris que traslluú
com un cant de primaveres,

⁹¹ De fet, anteriorment s'ha constatat com és factible creure les dates que estableix el poeta perquè una lectura d'aquests poemes seguint l'ordre cronològic determinaria que la datació és força coherent. De tota manera hi ha la possibilitat que un poema com «L'amor jugava a perdre's» fos escrit al febrer o març, i no pas al maig, després d'altres poemes de base existencialista.

⁹² Vegeu-lo publicat a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 64.

⁹³ Possiblement el poema el va presentar a algun certamen, ja que a l'inici duu l'encapçalament «L'amor altra vegada/ L: Diré el meu sentiment».

com un somni de virtut,
on reposin les quimeres
per camins de quietud.
(v. 12-17)

L'amor, tot i el desig, es desenvolupa en un paisatge tranquil, reposat i harmoniós; un amor que es voldria etern, perquè aquest paisatge ha estat creat per un altre ésser superior que ell desconeix, com a «Paisatge clar i obert de la meva ànima...», un poema del febrer de 1951 que transcriu íntegrament:

Paisatge clar i obert de la meva ànima,
¿qui t'ha creat —pregunto— dintre meu?
Et cercava, colpít, en la llunyària,
i ara et trobo al recer de l' hora breu
íntimament lligat amb mi. No sembla
sinó que fossis un boçí de cor
perdut entre montanyes⁹⁴ de records.

El paisatge, doncs, és una metàfora del món interior. Ara serà quan la poètica martipoliana seguirà un clar trajecte metafísic: com el paisatge que és l'ànima, ara els camins seran els de la vida. Precisament aquest és el canvi més rellevant que es produirà el mes d'agost de 1951.

2.1.2. Els camins metafísics

Així doncs, el maig de 1951, Martí i Pol inicia una poètica diferent, encara vacil·lant però, ja que al juny i juliol, es produeix una inflexió cap a l'àmbit més social i polític del qual se n'allunyarà més tard. A més de Vinyoli, Martí i Pol es fixa en els escriptors de referència en aquells moments, molts dels quals, a més, havien rebut premis literaris. És el cas, per exemple, de Blai Bonet,⁹⁵ que el 1952 havia rebut el premi Óssa Menor pel *Cant espiritual*, l'any abans que li fos concedit a Martí i Pol. D'aquestes lectures ha deixat petja a *Paraules al vent*. El primer indici de trencament amb la fe religiosa, s'intueix en el poema «He manllevat la llum a la llum...», escrit al maig de 1951, el primer poema que Pujades qualifica d'existencial. Escriu el biògraf:

⁹⁴ Es corregeix la «o» de «montanyes» per una «u», entre línies.

⁹⁵ D'aquesta inflexió considero dos poemes: «Confia els meus secrets...» del mes de juny i «!Oh!, t'imagino rei del galliner» del mes de juliol. Sobre aquest canvi vegeu BERENGUER I QUERALTÓ, *Els inicis poètics de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*, 210-214.

Els dos poemes de maig: «He manllevat la llum a la llum» i «No tinc present ni passat», remetien directament —pel to, per les imatges utilitzades, i, fins i tot, per la forma lliure del vers— als dos darrers que havia escrit el mes de març: «Plana la vostra pau sobre les testes» i «Indiferent com una estàtua». Però si aquells de març testimoniaven una fe confiada i tranquil·la, aquests de maig revelaven, sorprenentment, una dolorosa incomunicació amb la divinitat. En efecte, si aleshores, el poeta, davant el Monument Eucarístic, havia experimentat un «silenci madur de planys», ara els planys «s’havien acallat» i «el silenci era espès»; i si, retrocedint en el temps, en el poema d’octubre del 1950: «Tenia fam i set d’excelsitud» i s’havia «reclòs» confiadament en la «Nuditat» de Déu, ara Déu s’allunyava d’ell i es recloïa «en el seu íntim sojorn». És així com el poema «He manllevat la llum a la llum» era el primer que testimoniava el *trenc existencial*, tot exposant-hi la raó desencadenadora de la crisi, el conflicte d’emocions en mirar de sobreposar-s’hi i la certesa del desenllaç feliç basat en una renovació total.⁹⁶

El trencament formal que el poeta assaja al març en els versos lliures es recupera de nou en aquest poema i augura, si més no, el canvi que no serà només formal, ja que, si al març ha seguit una forma lliure en poemes religiosos, no permet assegurar que al mes de maig seguirà la mateixa forma en altres poemes d’aquesta temàtica. El dubte s’estableix en els versos 2, 6, 7, 11 i 12:

i he posat el meu desig als teus ulls. (v. 2)

Només tu i jo desafiàvem la pau
amb els nostres pensaments.
(v. 6-7)

El meu desig però, ha arribat fins als teus ulls
i les portes eren barrades.
(v. 11-12)

El mot «desig» és força usat en el context amorós, encara que també podria tractar-se d’una referència del desig de Déu, de l’avidesa de l’ànima per la divinitat, tot i que continua sent rellevant la forma usada en els versos 11 i 12, en què el desig —ja posat en els «teus ulls» del vers 2— ara passa a ser un desig que ha arribat als ulls de l’altre, per tant no podia haver posat el seu desig en els seus ulls. A més, l’antropomorfisme diví es concreta en els ulls, que és l’essència de la persona, quan en realitat rarament es troba representat de manera humana. Els versos 6 i 7 estableixen, doncs, un diàleg en el qual semblaria que el poeta coneix els pensaments divins. En canvi, llegir-lo com a poema d’un amor no correspost potser resultaria

⁹⁶ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L’arrel i l’escorça*, 170-171.

més convincent, com després s'acabarà de justificar.⁹⁷ Ara, però, interessa remarcar els últims versos en què apareix el símbol de l'arbre que s'identifica amb la persona:

I el meu arbre donarà fulles noves
i les posaré sense por als teus ulls,
perquè tu hauràs renovat la meva sava.
(v. 21-23)

2.1.2.1. La imatge de l'arbre

A «Gronxa la tarda als ulls de l'estimada...», escrit un mes abans, s'havia referit a l'arbre a partir de la imatge de la «branca» que serà part de la seva vida; en concret, és l'amor que li falta:

!Oh la certesa de l'amor que em manca!
—retall de somni amb farbalans de llum—
quan, esbucada, plori aquesta branca,
encar heuré, puixant, tot el perfum.
(v. 41-44)⁹⁸

No trigarà pas gaire a escriure en aquest mateix mes de maig el següent vers «Del meu arbre cauen fulles sense importància» (v. 8), que després rescriurà: «De l'arbre de la meua vida / cauen fulles sense importància» (v. 8-9).⁹⁹ Al mes de juny el poeta torna a establir una comparació de l'essència vital de l'arbre amb l'home. A «No vull servir cap record del passat» hi llegim: «Seré home nou cada jorn, cada instant, / tal com la sava¹⁰⁰ es renova en les fulles» (v. 3 i 4). Quan al mes d'agost el poeta torna a recórrer a la imatge de l'arbre, escriu de manera més contundent: «Som com arbres hissats en un turó, / el turó de la pròpia mesquina» (v. 1 i 2). L'home s'arrela al món de les coses com l'arbre a la terra a «Nosaltres», escrit al mes d'agost. Aquesta identificació o integració dels elements naturals amb la persona va creant el món metafísic en què els camins ja no són de terra, tal i com s'esdevenia en la seva etapa jocfloral, sinó d'existència. Aquesta abstracció i conceptualització dels elements naturals en la poesia martipoliana ve també determinada per la influència de Riba. La influència s'evidencia, per exemple, en les «Estances d'amor», ja comentada, que escriu al desembre de 1950. També, en el segon vers de «M'he bastit un palau endins de l'ànima...», del gener de 1951

⁹⁷ Aquesta, si més no, era la lectura que en feia ara fa uns anys; vegeu BERENGUER I QUERALTÓ, *Els inicis poètics de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*, 142-144.

⁹⁸ Potser en els versos s'hi pot trobar un cert ressò de Josep Carner.

⁹⁹ Els versos pertanyen al poema «A punt d'adormirme [sic] declamava insensible», un poema que, tot i una certa referència surrealista, s'endinsa en el món metafísic. No se sap de quan és aquesta correcció manuscrita, tot i que sembla la lletra del mateix poeta.

¹⁰⁰ Correcció manuscrita de la «v» per la «b».

(«pensament que fuges»); en «Paisatge clar i obert de la meva ànima...», del febrer de 1951, en què els records són muntanyes en un paisatge interior, i en «Teva i meva només aquesta tarda...», i la referència ribiana de caràcter postsimbolista que remet al cant no dit en el vers 12 («meva en el cant que vola encara no dit,») entre d'altres.¹⁰¹ En definitiva, el canvi cap a una poesia reflexiva i introspectiva es produeix pels voltants d'agost de 1951. Serà, doncs, un any de canvis que s'aniran concretant i consolidant lentament.

2.1.2.2. Alguns elements existencials

Els aspectes metafísics, els elements abstractes que van prenent forma en els versos martipolians recauen en un dels moments més significatius d'aquests anys previs al primer llibre, *Paraules al vent*, els elements que parlen de la vida. El poema «Ara reposo plàcidament...»¹⁰² és significatiu per tres raons: s'hi entreveuen els versos que, per primer cop, ens acosten a Espriu; el paisatge és tardoral i la gent indiferent, i, és un altre poema dels escrits al maig de 1951 que reflectiria un «trenc» existencial que duria al buit i una l'angoixa que només podria superar-se gràcies a literatura, com ja comentava Pujades.¹⁰³ El poema presenta elements importants per a la producció posterior, entre d'altres el fet de sentir-se oprimat en un poble i en una societat rural que l'angoixa; a més, s'hi poden endevinar els prejudicis i la moral estricta. Per això, el jo poètic senyoreja el paisatge i el món, i troba des d'aquesta posició enlairada una solució romàntica del problema: l'evasió en la literatura, semblantment a aquells «mars de somni i rondalla» que escrivia en l'últim vers de «Mare, si fos mariner...». Els versos, doncs, s'aparten del paisatge radiant propi dels poemes amorosos, que queda substituït pels tons grisencs, que expressen tristesa i indiferència, i es poblen de personatges titelles, en una clara influència de Espriu. El jo poètic serà ara el senyor del seu món literari. En aquest nou univers metafòric, la llibertat dels personatges i del protagonista, massa ancorats en el món trist i rutinari, serà l'objectiu, que només la literatura podrà atènyer. El poeta de Roda s'atansa a la reflexió humana i existencial, i en aquest sentit l'afirmació de Pujades és totalment encertada. Es tracta d'una etapa de transició cap a una poesia més reflexiva que encara es pot constatar en dos poemes més, «A punt d'adormirme declamava insensible» i «No vull servir cap record del passat...», del maig i juny de 1951, respectivament. El primer, de caràcter entre surrealista i foixià des del

¹⁰¹ En aquest mateix poema hi ha una referència a les «Estances d'amor». Potser es tracta d'una casualitat, però és curiós que en un poema en què ressona Riba també es trobi l'autocita a la forma poètica que havia estat escrita per influència de la lectura dels llibres ribians: «com aquell dring, com aquell dring de plata / que es perd per tots menys per a mi i per tu» (v. 19-20). Aquest poema es va publicar a la revista *Ressò* el novembre de 1951 i al·ludeix als següents versos de les «Estances d'amor»: «Et conec, amor, pel dring/ del teu cascavell de plata.», (v. 1-2 de «Troballa», segona de les «Estances d'amor»); vegeu-lo a Miquel MARTÍ I POL, *100 pàgines triades per mi*, 100 pàgines triades per mi 2 (Barcelona: La Campana, 1987), 11.

¹⁰² El poema és del mes de maig i es va publicar a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 71.

¹⁰³ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 172-173.

títol, és el primer en què parla dels temps del present, passat i futur. Ara només té futur, que a «No vull servir cap record del passat...» explicita que l'«abassega» (v. 5) i d'aquí li sorgeixen els dubtes de caràcter existencial. Si al primer d'aquests poemes Martí i Pol escrivia que l'havia engendrat la fosca, ara s'obria un ressò maragallià o goethià en l'atur del temps i, amb aquest, de tot el que l'envolta:

Fins que algun jorn s'esdevé aquell esclat
i els rius i el vent i les hores s'aturen;
i és per mi sol el neguit dels camins,
i és per mi sol que les coses s'afuen.
(v. 9-12)

Encara, doncs, s'hi pot entreveure el paisatge com a part integradora d'aquesta existència. El dramatisme es va accentuant:

I llavors alço les mans, i el meu pit
bleixa feixuc pel dolor i l'angúnia,
i s'endevina la nit als meus ulls
com un parrac de quimèrica sutge.¹⁰⁴
(v. 15-18)

I llavors tornen a aparèixer el vent que renova tremolors i el futur que és temptador i que provoca el goig de viure. La nit també cobra un especial significat simbòlic. De fet, el lector es pot imaginar la tarda, melancòlica, amb els llums del capvespre que pinten el paisatge de claroscurs en un moment de quietud fins que arriba la nit; i ara veiem com aquesta és la foscor, el dolor, l'angúnia, la mort. La nit, doncs, reprèn diversos significats, també simbòlics i metafísics. A «Confiava els meus secrets...», del mes de juny de 1951,¹⁰⁵ en l'àmbit d'una fàbrica, que és sinònim d'angoixa perquè en el camí de la vida es fa la nit, ja que se sent sol, tothom l'ignora. Angoixat i sol, dominat per una sensació d'inexistent, el jo poètic haurà de caminar, en la fosca, com per la vida. L'experiència és similar a la descrita a «Ara reposo plàcidament...», en què el jo poètic viu entre gent indiferent i grisa —a «Confiava els meus secrets...», la gent és, fins i tot, cruel. De fet, estem assistint a un canvi d'escenari: la tarda s'abandona per explicar-nos la nit simbòlica de l'home. Un dels poemes que resulta ben significatiu en aquest sentit és el «Poema elegíac», del febrer de 1952. Es tracta d'un llarg poema de seixanta-tres versos, en què la «nit», a qui s'adreça el jo, és invocada quatre cops una com un «imperi» regit per la foscor absoluta. La nit, però, que és alhora enyorada i associada

¹⁰⁴ Es corregeix *ge* per *ja* de manera manuscrita en la paraula «sutge».

¹⁰⁵ Es pot llegir a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 70.

amb la solitud i la mort,¹⁰⁶ permet també retrobar-se amb un mateix, una manera d'arribar a l'autoconeixement. Som al febrer de 1952, Martí i Pol ha deixat de rimar els versos i ha oblidat els motius cromàtics, després que des del juny de 1951 hagués anat buscant, i trobant dos mesos després, l'espai per fer irrompre humanitat en els seus poemes. Per això, ara l'autoconeixement és un objectiu associat a la poesia. Submergir-se en la pròpia personalitat, en la crua realitat de la interiorització, permet descobrir allò que hi ha de més vil en l'ésser humà: la mesquinesa, que el poeta denuncia però que assumeixen altres personatges, que anomena amb un «ells» indeterminat.

A «Introducció a un poema», escrit el juny de 1952, el més llarg d'entre els escrits en aquests anys, de noranta-un versos, s'inicia en el capvespre, quan tot s'aquieta i se silencia, es tracta de l'entrada de la nit que és associada també a un imperi: no sotmetre's a aquest poder requereix molt d'esforç perquè aquesta és adjectivada com a pura ja que es tracta de la calma i l'harmonia. També en aquest poema la nit és precedida de la solitud, tot i que ara en un context amorós, un amor que roman sol sense besos. La nit, en aquests mesos, permet al poeta poder establir el joc de contrastos amb les ombres, de vegades de caràcter platònic, de vegades sensorial i plàstic, en què el lector s'imagina un paisatge on es mouen indefinicions de la realitat.

Anteriorment s'ha confirmat que el llibre publicat amb el títol *Porto la tarda recolzada al braç* conté poemes de 1948 a 1954; és a dir, des dels inicis fins a *Paraules al vent* i si el que pretenia era reflectir sincerament els seus inicis, en el poema «Porto la tarda.....»¹⁰⁷ hi trobem un bon exemple, ja que sintetitza moltes de les idees exposades fins aquí: com hem vist, la tarda és la dona en una relació amorosa tot i que aquesta tarda ha nascut del mateix jo poètic. També, però, el poeta s'endinsa en aquests aspectes existencials, així el jo líric es perd en la tarda i allí, presoner de camins i llum, sent l'enyor. Llavors és quan a les dues estrofes següents cerca l'amor, una recerca que durarà fins que per l'amor l'esperit baixi fins a les coses:

Llavors caurà la nit i el pensament
vençut pel goig novell de sapiguer-te,
ritmarà una complanta de clarors
dins les ombres feixugues de presagis.¹⁰⁸
(v. 17-20)

¹⁰⁶ Segurament que no podem obviar com la nit havia estat també un símbol en Albert Manent que escriu, per exemple, *La nostra nit*, publicat el 1951 i en Salvador Espriu, de qui Martí i Pol havia llegit segurament el *Cementiri de Sinera*, *Les hores* i *Mrs. Death* que integren el volum de l'*Obra lírica*, que també havia publicat *Óssa Menor* el 1952.

¹⁰⁷ El poema data de l'abril de 1952. Es pot llegir amb variants, sobretot en el vers 18 a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 72.

¹⁰⁸ En l'original mecanografiat hi ha dues variants de signes de puntuació manuscrites: una coma després de «clarors» (v. 19) i una altra després d'«ombres» (v. 20).

En el poema, com hem vist, presenta la tarda com a moment amorós. Però també assistim a la integració del jo poètic en aquest paisatge, ja que esdevé un espai metafísic. Per una altra banda, el panteisme que s'insinuava com el tot en el paisatge apareixerà en la forma de l'esperit que plana per sobre de les coses i s'hi integra; tot serà per amor. Amb l'amor, la nit no serà fosca o un àmbit dominat per la mort, sinó joiosa, i deixarà lloc al futur, amb tota seguretat feliç, perquè en aquesta nit i en el pensament s'hi trobaran la llum del present i les ombres del futur. Al capdavant és el que reprendrà dos mesos després a la «Introducció a un poema» en què entre ombres i llums —dubtes i esperances— s'hi pot amagar la realitat.

2.1.3. El dubte existencial

Ja a l'agost de 1951 les imatges a què recorre el poeta, encara que no siguin extrems del món natural, són normalment metafísiques; de fet, el poeta ha integrat el paisatge com si el jo poètic formés part d'aquest univers fictici i, així també, els espais que apareixeran en alguns dels poemes li serviran per explicar qüestions que són essencialment humanes. El canvi es manifesta en dos poemes escrits aquest mes, «Ara sóc en miratges de Setembre...» i «Sovint, sovint, per una escala fosca...».¹⁰⁹ En el primer, el paisatge que es pot representar en els camins és el del cor que recorda un passat que ja suposava mort:

I sento el buit de tanta cosa viva
que neix i creix i mor al meu entorn,
ombra només agobiant i esquiva,
sense la íntima força del meu món.
(v. 5-8)

El passat, el buit, l'ombra, l'angoixa i després la basarda, el cansament, els «murs que estrenyen el meu viure las» (v. 12), uns murs «verticals, enormes / abaltint-me el respir i la claror» (v. 13-14) que el duen a camins falsos, són situacions que li comporten el crit:

i crido a voltes, delirant de pena,
crido el meu fàstic a la llum i el vent.
I llum i vent responen la pregunta
posats dempeus sobre el meu pit covard
fins que el dubte, el gran dubte al cor apunta
i un i cent cops vull creure que he fet tard.

¹⁰⁹ Titula ambdós textos «Poema». Ho fa també amb dos poemes més, escrits a l'octubre d'aquest any. En moltes de les composicions d'aquests primers anys, Martí i Pol no els posava títol o hi reproduïa el primer vers. És el cas, per exemple, de molts poemes dels llibres *Porto la tarda recolzada al braç* i *Paraules al vent*.

(v. 19-24)

I acaba amb una pregària a l'estil del cant espiritual maragallà en què demana la raó a la divinitat, i explicita que no li cal una mort física ja que és més cruel la mort espiritual:

!Oh, si he fet tard Senyor, caigui la vostra
raó sobre el meu seny i el meu destí;
no cal, però, la mort devall d'un sostre
essent més vil i greu la mort d'aquí.

(v. 25-28)

El poema que s'inicia amb el vers «Sovint, sovint, per una escala fosca...»,¹¹⁰ acaba d'encetar el tema que anirà polint en poemes posteriors: el paisatge natural és canviat per una escala, un element realitzat per l'home i que porta cap al seu interior més pregon. En la profunditat humana reapareixen motius que ja havien estat anunciats: el crit contra el cos i contra la vida, que es produeix en un clam quan l'home s'aixeca amb els braços lliures i es posa dempeus. La trobada íntima amb un mateix horroritzarà l'individu (v. 11), mentre apareix un altre motiu: el cansament. Els dos poemes, però, per semblants, tenen aquell regust de caràcter positiu enmig d'imatges angoixants, de crits, de buit, de cansament. En el poema que s'inicia «Ara sóc en miratges de Setembre...» s'adreça a la divinitat, mentre que a «Sovint, sovint, per una escala fosca...» és l'esperit que supera la mesquinesa:

Llavors, feixugament, les hores pesen
damunt els muscles lassos, sense forces;
més l'esperit s'enlaira i ens enlaira
damunt ço que, per nostre, ens esclavitza.

(v. 13-16)

De tota manera, la càrrega existencial dels dos poemes, el cansament, el plantejament de la vida, són presents de manera recurrent en ambdós; encara més, aquest segon poema enceta dos motius molt presents en la poètica martipoliana de l'època: la mesquinesa humana, que té una connotació positiva quan l'home s'hi enfronta i busca abatre-la fins a l'extenuació; i les paraules que fereixen «el silenci a martellades» (v. 6).

La reflexió martipoliana, doncs, no es limita al poble o la fàbrica, però tampoc als confins de l'individu. Canta l'home des de la tragèdia de la mort i a partir dels dubtes vitals; però el poble i la fàbrica seran encara l'espai de la llibertat segrestada, fruit de la vida en la

¹¹⁰ Sobre aquests poemes, comentats a BERENGUER I QUERALTÓ, *Els inicis poètics de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*, 182-185 i 214-216, n'annotava la clara filiació vinyoliana que hauria permès al poeta de Roda entrar clarament en aquesta metafísica, que el duria cap a un clam existencial.

societat: els prejudicis, la falsa moral franquista, que es limita i s'intensifica en unes fronteres rurals. Efectivament, al poble es xafardeja i es malparla, i habitualment de manera hipòcrita. Per això el poema que escriu immediatament després, «Poema» («Escombreu la festassa dels núvols...»), a l'octubre de 1951,¹¹¹ és un cant humorístic a la llibertat.¹¹² Hi ressona Salvat-Papasseit amb motius com les cançons romàntiques o la lluna que il·lumina una escena amorosa, en què els amants es fan l'amor —una imatge que apareixerà molts cops en la producció del poeta com a símbol de llibertat—, les paraules que són antigues semblaran noves en la boca de qui les dirà, un aspecte que posteriorment trobarem en el poema «No faig sinó repetir les paraules...»,¹¹³ en què el poeta es remet a la tradició transformada en matèria poètica que, a més obtindrà la resposta de l'estimada en unes paraules inintel·ligibles que comporten la reflexió per part de qui les escolta. La possible interacció de poeta i lector es posen de manifest en aquests versos que són, per tant, una reflexió poètica. Ara bé, tot aquest somni s'estronca per una veu que, al final del poema, demana que es retorni a la realitat.

La vida va ocupant de mica en mica el nucli dels poemes, que començaran a tenir un caire existencialista, que també es trobarà a *Paraules al vent*.

2.1.4. La divinitat i la humanitat

S'ha parlat molts cops de la crisi religiosa que afectà el poeta.¹¹⁴ Ell mateix en deixà constància en la nota introductòria a *El fugitiu*:

Els poemes d'*El Fugitiu* porten dates que van del 1952 al 1957. Un procés d'elaboració tan dilatat no lliga gens amb la meua manera de fer, i menys encara amb la meua manera de fer d'aleshores. És clar que durant aquells cinc anys vaig escriure d'altres coses, però pel que fa a

¹¹¹ El publicaria a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 68-69, tot i que suprimit de *Porto la tarda recolzada al braç* a MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), en què l'inclou en l'apèndix «Altres poemes. II», 373-374.

¹¹² El regust humorístic prové del caràcter juganer del mateix poema, que s'entreveu en el caràcter dramàtic i en el personatge del follet. Aquest podria recordar William Shakespeare en *El somni d'una nit d'estiu*. De tota manera, els últims versos abandonen aquest caràcter lúdic per un altre de més real: el plantejament és que potser cal abandonar aquest món idíl·lic que s'ha versificat en la imatge dels núvols que són a les altures, que correspondria a una situació ideal i irreal, per una altra d'emmarcada en la realitat.

¹¹³ Poema que va escriure al 1953 i publicat a *Paraules al vent*.

¹¹⁴ Per establir moments importants que arribaren al gran públic, quan Miquel Desclot i Jaume Medina prologuen el volum *El llarg viatge* de Martí i Pol destaquen d'aquesta etapa el curiós diàleg que el poeta estableix amb la divinitat, en el marc d'una reflexió religiosa. Vegeu Miquel DESCLOT i Jaume MEDINA, «Una trajectòria poètica» a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 10-13. Pere Farrés també recupera les paraules del poeta en el pròleg a una de les antologies de l'obra martipoliana que més cops s'ha reeditat, per explicar que havia sofert aquest procés de desestiment de la religió. Vegeu Pere FARRÉS, «Estudi introductori» dins Miquel MARTÍ I POL, *Antologia poètica*, El Garbell 9 (Barcelona: Edicions 62, 1983), 9-12. Qui més ha considerat, però, aquesta etapa, potser perquè el seu treball ha estat més precís i detallat, és Pujades en el primer volum de la biografia, en què en una bona part del llibre hi ha la fe de fons. Sobre la crisi de la fe, vegeu PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 169-275.

aquest llibre, l'única explicació plausible de tanta lentitud —explicació que no voldria de cap manera que en condicionés la lectura— és que es va anar fent a remolc d'una llarga crisi religiosa, que finalment es va resoldre en una ruptura. A partir d'*El Fugitiu* la temàtica religiosa queda relegada a un segon terme i el seu lloc l'ocupen, cada vegada amb més intensitat, l'home i els seus problemes de cada dia.¹¹⁵

Segons Pujades, aquesta crisi religiosa es reflectirà per primer cop el mes de maig de 1951, i es plasma en els poemes «He manllevat la llum a la llum...» i «A punt d'adormirme declamava insensible» en què hi descriu el silenci de Déu que arriba a angoixar l'home amb un vers com «dolorosa incomunicació amb la divinitat.»¹¹⁶

A l'octubre de 1951 les paraules adreçades a la divinitat seran més cruels perquè les amara del to existencial de tots aquests mesos. El «Poema» («Jo sotjaré els teus passos en la fosca...»), anterior al «Nosaltres» a què em referia ara mateix, escrit també al mateix mes d'octubre, destaca pel llenguatge usat pel poeta per adreçar-se a la divinitat. Martí i Pol no oblida els elements metafísics per comparar la vida amb un camí, un trajecte realitzat a les fosques. Aquesta foscor s'acabarà quan el cos, tractat com una presó angoixant, s'alliberi en el moment de la mort. Martí i Pol, però, transcendeix el poema quan apareix la divinitat i l'esperit que s'enlaira per damunt del que esclavitzava i es crea un discurs dual entre cos i ànima. El llenguatge emprat determina l'home com a somni diví («Seré forma inconcreta en els teus somnis, / llum que s'encén de cop, ferint la nit», v. 6 i 7), i exposa com el jo poètic s'endinsa en el pensament diví i en els seus escritinis per tal de crear l'existència de Déu, com un «mite»:

creat per mi el mite del teu viure,
restaré en el recó més ignorat,
lliure de prejudicis, observant-te,
i m'aventuro a suposar que un jorn
arribaré a conèixer si m'estimes.
(v. 13-17)

Els «prejudicis», que sorgiran en altres moments de la poesia martipoliana, obstaculitzen la llibertat, com s'entreveu en el «Poema» («Escombren la festassa dels núvols...»). Aquests prejudicis són els principis morals creats en els individus i que plantegen la dualitat entre el bé i el mal, en aquells moments tan marcats ideològicament, que es corresponen a tota la sèrie de principis opressors que imposaren el franquisme i l'estricta moral cristiana i que estroncaren la llibertat.

¹¹⁵ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 78.

¹¹⁶ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 171.

El tractament de la divinitat en aquests anys, els precedents i els de l'escriptura de *Paraules al vent*, és un altre de ben diferent. El poeta no és irreverent ni desafiant; ara bé, la distància entre l'home i la divinitat és enorme, perquè la divinitat és lluny i la humanitat està vivint en el dubte, en la incertesa. Al poeta li servirà la represa de la imatge de l'arbre, perquè l'home posat dempeus i amb els braços alçats cap al cel encara invocarà la divinitat en una imatge d'impotència. «Nosaltres» (octubre de 1951), «Poema» («Caminem projectant-nos en les coses...», gener de 1952),¹¹⁷ «Poema elegíac» (febrer de 1952) i «Poema» («Torno a les deus on raja l'aigua pura...»),¹¹⁸ juny de 1952) són els poemes fins a l'inici de redacció de *Paraules al vent* que remetien als arbres. Tot i que ja s'havia avançat anteriorment és un aspecte a remarcar perquè l'arbre és un símbol de recerca de la divinitat. Per això se serveix d'una imatge que al·ludeix a l'arrelament en la terra.¹¹⁹ Ara bé, com ho tracta Martí i Pol?

L'arbre hissat, dempeus, amb els braços estesos és l'associació que realitza el poeta de Roda amb els humans com a éssers impotents o, si més no, desesperats. Un cas força significatiu és «Nosaltres». En aquest poema els homes són atrets per la divinitat però «fatalment», i així s'endevina un destí marcat. A «Nosaltres» els arbres són dalt d'un turó, que és el de la mesquinesa, el defecte de la humanitat, contra el qual es lluita. El poeta amplia la imatge de l'arbre amb una gran consistència:

Més la rel que ens aferra al món de les coses,
la rel antiga que ens nodreix amb la sava¹²⁰
dels senders blanament delitosos, esclava
del joc amable de les paraules; i les noses
invisibles —feixugues— de l'aire que ens volta,
i el misteri dels ulls que se'ns claven
mancats de temença, i el renou perllongat de l'absolta
de tants morts apesantint-nos els muscles;
tot això, (i ho estimem) ens malmet la florida.
(v. 9-17)

Es tracta d'uns versos que o bé recorren a imatges que el poeta ja ha usat o bé que usarà més endavant, o a mots com «paraules», «noses», «ulls», «múscles» i «morts» (aquest últim en algun cas també apareixerà en poemes posteriors, si més no, en el poema «Els morts» de

¹¹⁷ Una nota datada a mà a sota indica que és del febrer de 1952. El poema, però, devia ser escrit al gener de 1952, ja que es presentà al II Certamen Literari de la Plana de Vich. El veredictes sortí publicat a les pàgines del *Roda de Ter* el 3 de febrer de 1952. Vegeu «Verdicto del II Certamen [sic] Literari de la Plana de Vich organizado por «Roda de Ter»», *Roda de Ter* 53 (3 febrer 1952), 2.

¹¹⁸ L'adjectiu «pura» serà esborrat i substituït a mà per «clara».

¹¹⁹ Vegeu Roger CANADELL I RUSIÑOL, «Camineu cap als cims, arbres immòbils... Joan Maragall llegit per Miquel Martí i Pol», *Haidé* 3 (2014), 75-86. Especialment per a la imatge de l'arbre, vegeu les pàgines 81-83.

¹²⁰ S'entreveu la «v» de la paraula, tot i que la grafia està corregida a mà: «saba».

Paraules al vent). Conjuntament amb aquests hi ha el cansament humà i la por que són elements que es vincularien amb els trets existencialistes dels poemes, en el sentit de la fatiga en el viure, de lluitar contra una condició que és natural en la humanitat; fins i tot, escriu de nou «i sentim com endins la nostra ànima cuita / per desfer-se del tronc que la té presonera.» (v. 25 i 26). Ja ho havíem llegit al «Poema» («Jo sotjaré els teus passos en la fosca...»), quan planteja l'alliberament de tota la matèria humana, representada en la vida que abandona el cos.¹²¹ Per tant, entenem que hi ha, encara, l'esperit.

Ara bé, en aquest poema s'inicia una diferència entre «ells» i «nosaltres». «Nosaltres», que esmenta com a «vils»,¹²² disposen d'una força primigènia —pura— que els permetria arribar a una situació més lliure del cos. Són éssers espirituals que es diferencien d'«ells» perquè no els agrada com són, ni la seva manera de pensar, aquests «ells» són insensibles a la bellesa i són éssers mecànics, oprimits, esclaus d'un sistema i d'uns prejudicis dels quals no en podran sortir mai si no volen. «Nosaltres», doncs, serien els poetes que els transcendeix:

I sabem que després serem homes lliurats de la tosca
morent vestidura,
hostes de l'aire i de la llum pura,
i ells romandran per sempre en la fosca.
(v. 27-30)¹²³

Perquè l'opressió continua en el cos humà i esclavitza el que es podria pensar que li preocupa més al poeta, l'essència humana. Per tant, la imatge de l'arbre li servirà per referir-se a l'ésser humà, i «ells» serà un pronom que li servirà per a assenyalar tota una sèrie de persones que viuen en la fosca, que no estan en recerca incessant. Qui romandrà en el món són uns «nosaltres», uns arbres, segons el «Poema» («Caminem projectant-nos en les coses...») del gener de 1952, que es caracteritzaran per viure en la necessitat d'aprendre de la vida, que arriba a esgarriar perquè duu a estar en una extrema solitud, una existència i una consideració de persones aparentment inútils, que no tenen cap esperança (v. 13-16). Aquesta sensació d'inutilitat, que s'ha de vèncer, la repetirà en el poema següent, el «Poema elegíac», del mateix mes de febrer, quan la compararà amb un arbre sense arrels que conserva l'orgull del llinatge (v. 18-19) i també en el «Poema» del juny de 1952 («Torno a les deus on raja l'aigua pura...») quan es compara la humanitat amb arbres hissats en una terra que tot ho fecunda (v. 49-52) i que crea vida en la vida.

¹²¹ «Jo sotjaré els teus passos en la fosca / quan sigui alliberta de la presó / agobiant del cos, quan les paraules / no mesurin el temps i l'esperit / sobrevoli aquells cims que el cor no abasta.» (v. 1-5).

¹²² Vers 20: «com nosaltres, els vils, avorrim llur llenguatge.»

¹²³ Podem observar expressions com «hostes de l'aire» (v. 29), que junt amb «enyorant la claror dels camins / del voltor i del cigne i l'estrella» (v. 7-8), recordarien els mateixos motius que usaria Albert Manent a *Hoste del vent* (Barcelona: Impremta Altés, 1949).

La mesquinesa que caracteritza la vida humana es dilueix en un ésser que camina, que avança en la vida per vies que en són una metàfora i s'enfronta amb por a la mort:

i sovint nostres passos s'esgarrien
fins que ens repta la mort i ens fem enrera.
(«Poema» —«Caminem projectant-nos en les coses...»—, v. 3-4)

Aquesta por provoca l'angoixa, que fa pesada la vida, com pesen els múscles i tot el cos. Per això la mort, encara que sentida amb por, serà un alliberament. En aquest ambient, el poeta s'estima la nit i el seu imperi, que permet crear irrealitats, contrastos de llum, que engendran les ombres. Si l'espai omple de boira l'home, encara hi ha més la incertesa de la realitat:

Caminem oblidant-nos de nosaltres,
sense veure'ns, units dintre la boira;
(«Poema» —«Caminem projectant-nos en les coses...»—, v. 5-6)

Aquestes ombres, insistents en els poemes de l'any 1952, seran com unes realitats platòniques: la condició humana queda projectada en aquestes ombres, fetes a imatge i semblança d'un ésser superior:

Caminem projectant-nos en les coses
com ombres d'algun ser que no se'ns mostra
(«Poema» —«Caminem projectant-nos en les coses...»—, v. 1 i 2)

Tot i que les ombres estan relacionades amb la divinitat, l'existència d'aquesta seria la llum; per tant, no queda res més que plantejar les ombres com els dubtes que es formula l'ésser humà davant de la seva pròpia existència i davant la divinitat. El marc propici perquè tot això es desenvolupi és la nit; si el crepuscle és el moment del dia martipolià més cromàtic pels colors tènues i contrastats, la nit és el moment de la foscor que està associat —com l'arbre— amb la introspecció, i connota por i mort. De tota manera, la nit té el consol de l'amor, en un joc d'associació entre Eros i Tànatos en el qual es pot trobar encara alguna resposta i algun sentit al viure:

Llavors caurà la nit i el pensament
vençut pel goig novell de sapiguer-te,
ritmarà una complanta de clarors
dins les ombres feixugues de presagis.

(«Porto la tarda.....», v. 17-20)¹²⁴

Tot i el futur verbal, la vida és en passat, com bé representa l'abast simbòlic de l'adjectiu «feixugues» del «Poema» («Torno a les deus on raja l'aigua pura...») del juny de 1952:

M'he perdut dintre meu bò i cercant-me en la nit,
per camins tan antics com la vida mateixa.
I les ombres estrafeien el meu plany
amb la ganyota irònica de llur silenci.
I em sentia feixuc com l'infant que comença
a donar els primers passos,
fins que he vist el camí que ha de dur-me a l'altura,
i he assajat un nou ritme pels meus peus ja cansats.
(v. 3-10)

En aquesta imatge d'*homo viator*, el cansament davant de la vida, la fatiga del cos que apareixia en versos anteriors, té una causa ja que sempre apareixen els camins, les rutes —si s'adjectiven acostumen a ser amb mots que remetent a la llum o a la foscor, i també a l'antiguitat: són camins antics. Per tant, el cansament és provocat per un moviment, per un dinamisme vital que, després, oposarà a la quietud, que si bé en aquests versos és connotada positivament ja que la raó de l'immobilisme és el repòs, veurem que després el poeta la connota negativament quan respon a la manera de ser:

I et cerco, amor, per l'ampla quietud,
com l'errívol ocell cerca la branca
on reposar, florint-hi amb el seu cant,
madur de¹²⁵ inconegudes primaveres.
(«Porto la tarda...», v. 9-12)¹²⁶

¹²⁴ Aquests versos, citats abans, daten de l'abril de 1952 i es publicaran a *Porto la tarda recolzada al braç* dins *El llarg viatge* amb el títol «Porto la tarda», amb correccions sobretot en el vers 18. En el mecanografiat hi ha dues correccions més de signes de puntuació, la coma després de «clarors» (v. 19) i d'«ombres» (v. 20).

¹²⁵ Es corregeix la preposició «de» per la corresponent apostrofada.

¹²⁶ La imatge de l'ocell que reposa en el brancam (ara sense una associació de l'arbre amb l'home, sinó l'ocell amb l'home, potser com a referència al cant i a la poesia) tornarà a sortir en altres poemes, com per exemple, en el següent que escriurà, «Com la flor serva el fruit que ha de venir», de caràcter religiós i adreçat a Déu amb un to salmòdic. El jo poètic es compara amb l'aigua que busca la mar, que és la divinitat: «Reposaré en la Vostra plenitud, / ara que Us he trobat, Senyor, cercant-me, / com reposa l'ocell en el brancam,/ bò i florint-hi amb un cant, nou cada dia» (v. 13 a 16). El cant en aquest poema no és poètic sinó que és la mateixa vida transformada en ofrena a la divinitat. De fet, el poema es publicà en un recordatori de Comunió, amb el títol «Ara que us he trobat...», de Marta Reguant Soler, que va rebre la Comunió de mans de Mn. Francesc Espinalt a Santpedor el 2 de juny de 1952, APJB. Segurament, doncs, el poema li demanà el mateix prevere de Roda qui donà la comunió a la nena.

De la humanitat a la divinitat, de l'horitzontalitat que suposa la terra a la verticalitat d'anar cap a la divinitat; de la terra que acull les arrels dels arbres a les fulles que són dalt i que poden acollir el repòs de l'ocell, que és la imatge de l'ésser humà. Martí i Pol crea, doncs, aquestes dues línies, es fixa en la transcendentalitat humana com a esperit que busca i anhela quelcom més que la més pura realitat, crua i hipòcrita. Aquesta fixació última en la realitat espiritual de l'home ens acostaria una mica a la poesia modernista, que, com hem vist, li havia arribat de mà dels jocfloralistes o del mateix Maragall. L'agost de 1952, Martí i Pol escriu el poema «Camineu cap als cims, arbres immòbils...» en l'edició de les *Poesies* de Maragall¹²⁷ i recull aquestes idees, tot i que d'una manera diferent a com ho havia realitzat fins al moment, ja que en aquest poema no hi ha cap tipus d'associació del paisatge i dels elements naturals amb l'home, però sí que pot ajudar a entendre el pensament poètic martipolià referit a metàfores i símbols:

Camineu cap als cims, arbres immòbils
i jo em sento emportat de vostre anhel.
Sou terra que s'exalta,
terra lleugera que m'acosta al cel.
Ignoro si petjant les vostres ombres
us heu trobat, o bé bevent la llum.
Jo entenc vostre missatge
clar com el cel, intens com un perfum.
Plantaré mes arrels en la terra aspra
i alçaré el cor i els ulls a l'infinit,
fins que, lliurat de tot el que m'aferra
em perdi en el misteri de la nit.

Efectivament, en el poema hi trobem els elements analitzats fins ara: arbre, ombres, llum, ulls i nit. Recordem, però, que en aquests versos, a diferència de la majoria que han estat comentats, assistim a la dissociació de la majoria dels elements de la persona: el jo poètic és un element extern al paisatge i a la natura ja que ara els contempla i n'aprèn, però des de la distància, ja que s'adreça a una segona persona del plural que són els arbres. Per tant, a diferència del que llegíem en altres poemes, les ombres són ara les dels arbres, als quals pregunta si han arribat a l'autoconeixement. La mirada és ara vertical, cap a l'interior, i la pregunta s'ha de respondre mirat enfora, cap al cel, és a dir, cap a l'infinit, símbol de la transcendència. El poeta reprèn la idea de la mort en el símbol de la nit, amb el seu misteri, i aquesta serà una idea de llibertat. Es

¹²⁷ Vegeu CANADELL I RUSIÑOL, «Camineu cap als cims, arbres immòbils... Joan Maragall llegit per Miquel Martí i Pol», 75-86.

tracta d'un poema influït directament per Maragall,¹²⁸ que convida els arbres a caminar i a deixar el seu estat immòbil, com si fos una ordre: «Camineu cap als cims, arbres immòbils...», cap a l'indret més alt; per tant, seria el mateix ascens al cel que ha de fer l'home. De fet, la imatge ja l'havia usada en d'altres moments, al «Poema» («Torno a les deus on raja l'aigua pura...») del juny de 1952, en què escriu:

fins que he vist el camí que ha de dur-me a l'altura,
[...]
No estranyeu el meu pas;
pujaré, lentament si voleu, per l'estret corriol
que domina la vall i travessa la boira
fins atènyer el cim i el secret
cara al sol i la llum que no minva.
(v. 9 i 23-27)

En general, el tret més característic martipolià davant de la divinitat és l'existència d'un ésser superior que hi és, i a qui s'adreça, tot mantenint el dubte de la seva existència, mentre en d'altres moments hi plasma la seva absència. Encara, d'altres vegades, el presenta com un ésser tan llunyà que el procés vertical que ha de fer l'home —inèdit en els pocs poemes religiosos que escriu en aquesta etapa prèvia a *Paraules al vent*— és el d'una ànima mancada de religiositat. És un pas de procés de doble sentit ja que el moviment vertical d'interiorització en l'ànima individual per arribar a l'autoconeixement, ha de respondre amb una ascensió transcendent de l'home, purificat de la mesquinesa, cap a propòsits superiors, potser diríem que de caràcter modernista i nietzscheà.

2.1.5. L'home, el poeta

El procés transcendent de la mirada a la divinitat, en un sentit vertical, implica un altre d'horitzontal en la contemplació de la humanitat, l'objectiu de la qual ha de ser la llibertat. Ara bé, aquesta, com ja hem vist, es pot assolir amb la mort, quan les despulles alliberin l'esperit, que ha d'assolir l'objectiu de ser home com a ésser transcendentalitzat, que ha mirat sempre més amunt de la seva realitat. Martí i Pol troba en el llenguatge una eina, però també un element salvador.

¹²⁸ Com molt bé afirma Canadell seria pretenció establir únicament una influència maragalliana, ja que el símbol de l'arbre és anterior al poeta modernista. I no només això, no dubtaré de la influència directa de Maragall. Les influències poètiques que Martí i Pol ha rebut encara continuen fent el seu curs, i per tant, aquesta reflexió interioritzada, de recerca en el més profund de l'home, de caràcter romàntic, també ha rebut una influència decisiva dels versos de Joan Vinyoli.

Fins a una mica més de mitjan 1951, el poeta usa les paraules de tres maneres: en el sentit estricte literal, com a element simbòlic i com a manifestació paradoxal de la impossibilitat d'expressar la paraula poètica adient que es resol en el silenci, com ja hem vist és un aspecte que segurament li devia provenir, sobretot, de Riba. En aquest sentit escriu Martí i Pol en el poema de l'agost de 1951, «Teva i meva només aquesta tarda...»: «cant que vola encara no dit» (v. 12). A l'octubre del mateix any 1951 reflexiona sobre la poesia de la següent manera:

I les nostres paraules
tindran gust de casaques i faldilles emmidonades;
o encara més,
de túniques o de pells d'animals salvatges,
però, nosaltres, les direm amb la boca plena
com si acabéssim d'inventar-les.
I la nostra amor somriurà complaguda
i lloarà tanta retòrica
amb un sospir feixuc.
I a rel de la transcendència de l'hora
—si els gats veïns són de vacances—
la nostra exquisida amor
ens besarà a la boca,
i mormolarà després
unes paraules inintel·ligibles
que curarem desxifrar amb més repòs
quan la sensibilitat de les coses
ens envoltarà amb llur silenci.
(«Poema» —«Escombren la festassa dels núvols...»,¹²⁹ v. 10-27)

Repetirà aquesta al·lusió en el segon poema de *Paraules al vent*, datat de 1953, una altra reflexió poètica en què els poetes, una raça envellida, s'entristeixen quan algú els diu: «nihil novum sub sole» (v. 24 de «No faig sinó repetir les paraules...»).¹³⁰ Ja en el poema de 1951 Martí i Pol exposa que els poetes cantaran cançons romàntiques, es miraran als ulls i faran l'amor —un signe de llibertat. El decorat és antic: casaques, faldilles emmidonades, túniques o pells d'animals salvatges, tota una sèrie d'elements que ens remetent al romanticisme o al primitivisme. Ara bé, és l'amor qui exerceix com a crítica, lloa feixugament la retòrica romàntica i usa també paraules que no entenen, paraules poètiques que només es poden comprendre des del silenci. En el «Poema» («Jo sotjaré els teus passos en la fosca...») també

¹²⁹ Com ja s'ha esmentat, el poema es va publicar a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 68-69 i va ser suprimit del corpus del llibre en l'*Obra poètica* definitiva, tot i mantenir-lo en apèndix.

¹³⁰ MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 19-20.

remarca el silenci que arribarà a provocar-se amb l'absència de les paraules després de la mort: «quan les paraules / no mesurin el temps» (v. 3-4). Tot i que sembla una expressió més aviat supèrflua, apunta un element important com és el de la perdurabilitat de les paraules i, per tant, de la poesia. Una idea que, si la recordem, ja havia aparegut en el jove Martí i Pol en el poema «Cuando sepáis amigos...»¹³¹ en què la veu poètica demana que, amb el temps, se'l recordi pels versos que ha escrit. El poema «Nosaltres», també de l'octubre de 1951, és important per confirmar com d'importants són les paraules per al poeta:

Més la rel que ens aferra al món de les coses,
la rel antiga que ens nodreix amb la saba
dels senders blanament delitosos, esclava
del joc amable de les paraules;
(v. 9-12)

L'arrel, acabarà dient en el vers 17, malmet la florida de l'arbre. És el poema en què Martí i Pol començava dient que els homes som com arbres en un turó. La saba, que és la vida de l'arbre, l'associa amb les paraules perquè aquestes són necessàries, vitals per viure. Tant és així que en aquest poema els mots passaran a ser l'element identificador de la diferència entre «nosaltres» i «ells», ja que la primera persona del plural avorreix el llenguatge d'«ells», que no lluitaran i «romandran per sempre en la fosca» (v. 30) perquè no hauran aconseguit de viure en la puresa de la llibertat dels creadors. Hauran d'entendre, doncs, que aquest «nosaltres» s'identifica directament amb els homes purs, els poetes, a diferència d'«ells» que acostumen a viure en la hipocresia i la falsedat d'una societat a la qual se li ha imposat una moral.

En el poema «En la inútil espera dels camins...», del novembre de 1951, estructurat en tres quartets decasíl·labs, les «paraules» ocupen el final del segon vers de cada quartet. Es tracta d'una pregària que té, a totes les estrofes, els mots «paraules», «camins», «nit» i «mesquinesa», aquesta última al final del quart vers de cada estrofa. Al capdavant, el poema presenta com la humanitat hauria d'abandonar el seu egoisme amb l'ajuda de la divinitat. Si bé «els camins» és la imatge que apareix conjuntament amb l'individu que és un *homo viator*, la vida s'ha de recórrer en la nit com a imatge de la foscor i del dubte, només llavors la divinitat podrà transformar la foscor en llum i serà llavors quan la nit desapareixerà perquè les paraules robades a l'home, per la divinitat, aportaran llum que, a més, farà desaparèixer els camins. La idea que hi presenta, en definitiva, és que no hi haurà més dubtes. Aquesta imatge que el poeta presenta com un «convit»¹³² de paraules l'adjectiva d'«inútil», perquè han passat a ser humanes, però robades i transformades per la divinitat poden salvar l'home de la nit i, a més, aportarien llum.

¹³¹ *Roda de Ter* 3 (setembre 1947).

¹³² Hi escriu «convit».

També a l'últim vers del poema qualifica la mesquinesa: «amb la nostra divina mesquinesa» (v. 12), una característica humana que passa a tenir un atribut transcendent perquè ha estat transformada per la divinitat mitjançant les paraules.

De tota manera, durant el 1952 les «paraules» cada cop passaran a ser més rellevants. És l'època en què va preparant els poemes que el convenceran més per a incloure en el recull que havia de dir-se *Paraules al vent*, i que escriu durant el 1952 al 1954, tot i que les qüestions metafísiques i transcendents ja es troben durant el 1951. De fet, el primer poema que escriu el 1952, «Poema» («Caminem projectant-nos en les coses...»), duu un «Lema», ja que es va presentar al II Certamen Literari de la Plana de Vic.¹³³ El lema subscribia els mots de «Paraules al vent» i el poema presentava el camí i la projecció en les coses de l'ésser humà. Es tracta d'un poema existencial, per la vida que es presenta, angoixosa, solitària i pesada; Déu es caracteritza com un ésser escrutador —potser una altra de les referències espriuanes que li podia provenir, entre d'altres, del poema «El sotjador»¹³⁴—, un poema en què també hi trobem la referència a la poesia:

Més no ens manca el consol de les paraules
ni el judici de tots els que ens observen;
tenim , però, l'orgull de sapiguer-nos
dignes d'un altre món, lluny de la forma,
on l'onada comença i on s'acaba.
(v. 17-21)

Un altre cop es pot copsar una reminiscència modernista i nietzscheana en el contingut del poema, en la sobrevaloració d'aquell «nosaltres» que ja havia aparegut l'any anterior, es tracta de la primera persona del plural que s'associa amb les persones que no són falses, amb els que lluiten i amb els poetes. Aquests se saben diferents, orgullosos de sentir-se en un món on no compta la forma per deixar lloc a l'espontaneïtat; una referència que podria relacionar-se amb el trencament formal que ja s'havia produït uns quants mesos abans. És, doncs, la innovació poètica, l'oblit de tot allò que és antic. Recordem en aquest sentit el poema del mes d'octubre de 1951, «Poema» («Escombren la festassa del núvols...»), en què s'intueix el regust nou de la forma poètica, encara que els vestits que usin, imatge dels aspectes característics de les persones, siguin de caràcter primitiu.

Cal esperar el juny de 1952 per trobar-nos amb un dels poemes que tractarà amb més vehemència el motiu de les paraules. Es tracta de l'últim poema que escriu abans d'iniciar la

¹³³ Vegeu «Veredicto del II Certamen Literario de la Plana de Vich organizado por «Roda de Ter»», *Roda de Ter* 53 (3 febrer 1952), 2. De fet, es tractava d'un lema que apareixia en molts certàmens.

¹³⁴ El poema l'havia publicat a la primera edició de *Les cançons d'Ariadna*, el 1949. Vegeu Salvador ESPRIU, *Les cançons d'Ariadna*, Obres Completes. Edició Crítica 9 (Barcelona: Edicions 62 / CDESE, 2015).

sèrie de poemes que recollirà sota el títol *Paraules al vent*, «Introducció a un poema», sobre el qual Pujades comenta: «El mes de juny escrivia un quart poema de llargada inhabitual, que era el més bell i transcendent de tots, des que havia començat la seva indagació interior, el mes de febrer.»¹³⁵ I explica que el títol en lloc de «Introducció a un poema» podia haver estat perfectament «Introducció a una poètica». El poema, en efecte, recull bona part dels elements que he anat comentant fins ara com si es tractés d'una gran síntesi del pensament poètic martipolià. El poema, que al llarg noranta-un versos el verb «cantar» apareix nou cops, s'inicia amb una presa de posició espacial i temporal en un paisatge abastament sensorial i difús, a la caiguda de la tarda, que provoca el joc de llums i d'ombres, en el qual el so d'una campana permet depassar el marc pictòric i visual a favor del sentit de l'oïda. El poeta, abans d'endinsar-se la reflexió, encara assenyala com és important l'amor i la solitud dels llavis que no poden donar besos en aquest moment que és el propici per a l'amor. Quan el poeta ha creat tot aquest món sensorial des de la plasticitat pictòrica que pot comprendre la vista,¹³⁶ i també l'oïda, anirà atansant el lector a la nit i al seu imperi, que remet al «Poema elegíac», però per fugir del món difús i endinsar-se en el món de les formes clares i precises. És en aquest moment quan el poeta inicia la reflexió sobre la vida: el poeta se sap inútil, com una nau que no és conduïda per ningú, es troba amb l'angoixa i una vida incerta davant de la qual la solució és sentir-se viu davant de tot allò que l'envolta, sobretot en els objectes i els petits detalls. Una reflexió vitalista circumscrita en el món que el durà al coneixement d'aquest espai on es viu i a la reflexió individual com a ésser humà. Dels versos 36 a 40 reflexiona sobre la poesia en una mena de síntesi que recull els conceptes anteriors:

Anhelo

tancar en la brevetat del mot, la vida
que palpita en l'espai, i que es renova
cada moment amb un neguit tan íntim
que ni el tacte el percep ni la mirada.

Si no havia quedat clar en què consisteix aquest saber-se en les coses explica com es tracta d'identificar en cada cosa un instant del viure. I continua:

Cap altra

raó pot inspirar-me les paraules
amb més vigor que aquesta de sentir-me

¹³⁵ Pujades divideix el poema en quatre moviments com una gran simfonia. Vegeu el comentari a PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 205-206.

¹³⁶ En aquest poema, ell mateix comparà el moment viscut amb un quadre: «I encara he de cantar pel goig estètic / per la viva pintura d'aquesta hora / que intentaré servir en els ulls, incòlume, / com la més dolça plenitud del viure.» (v. 71-74).

presoner del que em volta posseint-ho,
(v. 46-49)

I llavors el poeta crea una comparació de la paraula amorosa dita amb el llavi de l'estimada que és tan intensa com la paraula que neix dels seus ulls. Ara, la imatge dels ulls començarà a fer-se rellevant, entre d'altres aspectes perquè a través dels ulls s'entreveu l'interior de la persona, però també el paisatge, i la bellesa, reflectits.

Estimem en les coses la bellesa
i és just que l'estimem, perquè és reflexe
de la suma bellesa que creava
del no-res amb paraules que eren vida;
i aquests mots que nosaltres heretàvem
intentarem refer-los en les coses,
vivent ressò de la gran veu que un dia
els llençava a l'espai per vèncer els segles,
que és manament d'amor el que ens obliga
d'estimar aquesta terra que ens sustenta,
no pas sols amb els ulls fets d'altra terra,
sinó amb el cor i fins l'ànima tota.
(v. 54- 65)

Aquests versos proposen, bàsicament, dues reflexions també intuïdes anteriorment. La primera és la concepció platònica de l'estètica, en aquest cas partint del fet que les coses tenen llur bellesa pròpia que són reflex d'una de superior. S'han vist poemes en què la humanitat es cospa en les ombres d'un ésser superior que dubta que existeixi.¹³⁷ I la segona és que d'aquests versos n'extraïem una lectura no només divina, sinó concretament cristiana arran de la referència al manament de l'amor. Tot plegat són una sèrie de circumstàncies que no ens faran dubtar de trobar-hi el ressò maragallià de l'«Elogi de la poesia», en què la paraula, per creadora, té procedència divina.¹³⁸ De fet, la referència més diàfana es troba en els versos posteriors quan el poeta enllaça tota la seva concepció poètica: tot passarà, i novament de manera ribiana, expressarà la impossibilitat poètica de la captació de la bellesa absoluta:

Més serà tosca la paraula inhàbil
com són tosques les coses moridores,

¹³⁷ «Caminem projectant-nos en les coses /com ombres d'algun ser que no se'ns mostra» (v. 1-2 del «Poema» de gener de 1952).

¹³⁸ La referència la constata Canadell (CANADELL I RUSIÑOL, «*Camineu cap als cims, arbres immòbils...*» Joan Maragall llegit per Miquel Martí i Pol», 79-80).

ombra només de la gran parla viva,
(v. 75-77)

Per acabar, reprèn la imatge del crepuscle com a experiència poètica i divina a l'ensem que planteja el desig de saber crear:

Confio amb tot trobar en la coneixença
l'alè del creador, essent creatura,
i que ella dongui als mots matissos càl·lids
que diguin finament, amb la sincera
claredat del que viu, no del que conta,
tota la gran vivència del crepuscle
pels ulls oberts a l'èxtasi més íntim.

I això ha de fer-los grans als ulls dels homes.
(v. 84-91)

Mai més Martí i Pol escriurà uns versos tan clars sobre l'estètica que segueix als anys cinquanta, que li serviran a més de síntesi poètica, tot i que, com veurem, reprendrà la reflexió la posteriorment.¹³⁹

El març de 1952 el poeta escriu «Quiromàntica», uns versos amb ressons espriuens,¹⁴⁰ en què planteja el món fantasiós de la literatura. Es tracta ben bé d'una reflexió sobre l'art literari en què com en els «mars de somni i rondalla», que havíem vist al mes de febrer de 1951 en el vers 70 de «Mare, si fos mariner...», el jo poètic es dedica a vagar pel poble i entrar per les cases imaginant, «fent remors estranyes, / o bé pulsant instruments de musica / de l'època

¹³⁹ N'és un exemple el poema XII de l'edició final de *Quinze poemes* («Només ens isolem en les petites coses», v. 1), datat del febrer de 1954, que formava part de *Veü incessant*. El poema XII de la primera edició va ser substituït per aquest en l'edició de Miquel MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça. Obra poètica I*, Llibres del Mall 15 (Sant Boi de Llobregat: Edicions Curial, 1975), 69. En el poema explicita com són d'importants els objectes petits, els detalls més insignificants per crear-hi tota una vida.

¹⁴⁰ En aquest cas de manera ben anecdòtica ja que el poema presenta un personatge, la Marieta Bòtil que és especialista en herbes remeieres —segons Pujades el personatge sortiria també al primer conte de Martí i Pol, datat del març de 1952— i que recorda la Dolorettes Bòtil de Salvador Espriu, un personatge que apareix a «Víctima d'encanteris» de *Les cançons d'Ariadna* i que també havia aparegut a *Laia* i a *Primera història d'Esther* i que correspondria a una veïna de la casa dels avis de l'Espriu que es deia Marieta Bòtil, un personatge que estava associat a les arts esotèriques. Vegeu Salvador ESPRIU, *Laia*, Edicions 62-CDESE, 1992, 246, n. 98; *Primera història d'Esther*, Edicions 62-CDESE, 1995, 133 i 134, n. 10, i *Les cançons d'Ariadna* (2015), 215, n. 21. Curiosament, en el poema martipolià apareixen «diablers escuats / lluint un gros bigoti negre / [...] i cridar, sense veu, la meva força / la meva gosadia, / fins a despertar els gats/ i barrejar amb llur miol la meva cridòria.» (v. 26-27; 29-32), i a «Víctima d'encanteris» hi trobem el dimoni, bigotis, crits i miols de gat, exactament els elements que apareixen en el poema martipolià. El poema de Martí i Pol té com a pretès escenari el poble, de la mateixa manera que Espriu havia creat el mite de Sinera. De fet, aquest autor segurament exercirà una gran influència en els «Contes de la vila de R.» i tot el seguit de personatges de la *La fàbrica* que publicarà el 1972. Miquel MARTÍ I POL, *La fàbrica*, Quaderns El Bardiol 1, Terrassa-Centelles: Impremta Rimeba, 1972.

romàntica» (v. 21-23), fins que la lluna que l'havia dut al somni el retorna a la realitat i llavors els amics li recorden «que no cal oblidar-se de menjar per subsistir. / !Oh, quin fàstic!» (v. 48 i 49). Per tant, apareix de nou l'època romàntica com a aquella època de l'antigor en què es produïen paraules i un art que ha quedat envellit. A més, però, el poeta recorda, de manera irònica, que la vàlua de l'art és ben minsa per als altres, tot i que la realitat tampoc no és que emocioni.

De fet, el món fantasiós i imaginatiu de la literatura li serveix al poeta per fugir d'una realitat que no li és agradosa. Només l'home hi podrà trobar una solució a aquesta situació que és la de les paraules, consisteix en una fugida cap a la literatura, que —en una inversió dels termes— resulta transcendent, és a dir, és rebuda per una divinitat de la qual es dubta i per la que se sent atret. De fet, les paraules, reflexionades i trobades per l'home, poden arribar a ser el mecanisme d'introspecció que pot dur l'home a la saviesa i que es pot projectar a la resta de la humanitat.

2.2. Paraules al vent

2.2.1. Els poemes no inclosos en el llibre

Martí i Pol comença la redacció de *Paraules al vent* l'agost de 1952 amb el poema «Els morts» i l'acaba el gener de 1954 amb «Teniu, és cert, vestits ben odiosos...».¹⁶⁷ El 13 de desembre de 1953 havia rebut el premi Óssa Menor, però el llibre, que havia de sortir publicat l'abril de 1954 coincidint amb la diada de sant Jordi, com era habitual, no va veure la llum fins a l'octubre de 1954. Ara sabem que en el recull que Martí i Pol va presentar al premi no hi havia cinc dels poemes: «Nadala» (la segona del llibre, del desembre de 1953, dedicada a Dolors Feixas), «En va espereu que els dies...», «Amb vestits antiquíssims...», «Ignoreu el defici...» i «Teniu, és cert, vestits ben odiosos...», llevat del primer, tots del gener de 1954. Per tant, el recull que devia presentar al premi constava de 23 poemes en lloc dels 28 dels quals consta actualment el llibre, la gran majoria datats de 1953. De l'agost de 1952 a l'últim que recull el llibre, que data del gener de 1954 escriu trenta-sis poemes. N'hi ha vuit, doncs, que no inclou en el llibre. Quatre els publicà posteriorment; tres d'ells formaren part de *Porto la tarda recolzada al braç* «Charmes» (novembre de 1952), «Algú m'ha dit...» (1953, possiblement del gener) i «Camí — potser retorn—...» (gener de 1954)¹⁶⁸; un poema, «Eucarística» (abril de 1953),¹⁶⁹ fou publicat

¹⁶⁷ Com ja s'havia comentat, quan es publicà el poema, el primer vers i, per tant, el títol canvià a «Certament, teniu deures odiosos».

¹⁶⁸ Tot i que no es publicà fins que el recull de *Porto la tarda recolzada al braç* va veure la llum, aquest últim poema era el primer de *Veiu incessant* que Martí i Pol presentà al Concurs de Poesia de la Parròquia de Cantonigròs l'any 1955. ACPC.

en el recordatori de comunió de la nena Maria Marondo Sallés.¹⁷⁰ Així, els quatre poemes que van romandre inèdits són: «Hem esmerçat el temps en percaçar-nos» (novembre de 1952), «Presència» (maig de 1953), «Quan llanguies amor...», «Romança»,¹⁷¹ (ambdós de 1953, per l'ordre que segueixen a l'arxiu, el primer possiblement de l'agost i, el segon, per la seva temàtica nadalenca podria ser del desembre), i «Amb la sorpresa que un infant contempla...» (desembre de 1953).¹⁷²

Els poemes que inclou a *Porto la tarda recolzada al braç* continuen sent mostres de la producció poètica d'aquesta època. Alguns són provatures, com «Charmes» (novembre de 1952), que podria evocar el recull homònim de Paul Valéry, que s'inclou entre d'altres el famós poema d'«El cementiri marí»; però podria no ser ben bé així. La primera edició de *Les hores retrobades* de Joan Vinyoli compta amb un poema titulat «Charmes», en sis parts, que en la primera edició de l'obra completa esdevenien poemes independents.¹⁷³ És evident que la font primera és el poeta francès,¹⁷⁴ tot i que potser al poeta de Roda li arribà gràcies a Vinyoli. De fet, són poemes en subapartats, com els de Joan Vinyoli. En el mecanografiat que es conserva de Martí i Pol hi ha cinc poemes: «De la pluja», «Senzillament amorosa», «De la nit», «De la tarda» i «De l'esposa del veí».¹⁷⁵ Només se'n van publicar tres: «De la pluja», «De la nit» i «De l'esposa del veí».¹⁷⁶ No és simplement una reducció de poemes sinó també d'estrofes: a «De la pluja» i «De la nit» n'elimina dues de cada una de les parts. Per tant, el poeta, al final, publica

¹⁶⁹ El poema es publicà en el recordatori de Maria Marondo Sallés, una nena de set anys que rebé la comunió a l'Església de Sant Pere de Roda de Ter el 17 de maig de 1953. És probable, doncs, que el l'escrivís durant el mes d'abril.

¹⁷⁰ El caràcter circumstancial del poema, però, el diferencia de tots els altres; entre d'altres aspectes per l'acostament al llenguatge infantil. En una primera persona del singular es tracta d'una pregària a Jesús basada en la tradició religiosa cristiana: la divinitat entra en el cor de la persona a l'alba de tal manera que la nena es transforma en estoig de la divinitat: «L'amor per tonada, / l'amor per estoig; / saber-me estimada / m'omplia de goig. / Amb l'alba venies, / Jesús, dintre meu. / Vull ser, tots els dies, / sagrari de Déu» (v. 9-16), APMMP.

¹⁷¹ Una creu a la part superior dreta del full indicaria que fou un poema preseleccionat per a *Porto la tarda recolzada al braç*. Ho anota també Ignasi Pujades. Vegeu PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 378.

¹⁷² Els poemes «Presència» i «Quan llanguies amor...» són inèdits fins al punt que Pujades ni els recull ni els comenta, encara que sobre el primer ja en vaig parlar i el vaig citar en el II Col·loqui Miquel Martí i Pol. Recollit a Jordi BERENGUER, «De l'estètica religiosa i l'ètica social en la poètica martipoliana», 138-152. Pujades també recull un poema «Ara sento enyorança de tu», que considera del juliol de 1953, tot i que en realitat és del març de 1951, data en què el biògraf ja havia reproduït el poema. Vegeu PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 369 i 377.

¹⁷³ Es tracta dels poemes «Abril», «Estàtues al jardí», «Com Antonio Machado», «De les muntanyes», «D'una terra» i «La paraula». Vegeu-los a Joan VINYOLI, *Les hores retrobades* (Barcelona: Els llibres de l'Óssa menor, 1951), 25-27, i a Joan VINYOLI, *Poesia completa 1937-1975*, Cinc d'Oros (Barcelona: Ed. Ariel, 1975), 112-115.

¹⁷⁴ Pep Solà, en la seva biografia del poeta Vinyoli, explica com Valéry va ser un dels autors que l'influï en la seva poesia; de fet explica que el maig de 1933 el poeta francès vingué a Barcelona i que Vinyoli el pogué escoltar, si més no, en una conferència sobre els seus assaigs melodramàtics. Pep SOLÀ, *La bastida dels somnis: Vida i obra de Joan Vinyoli*, Biblioteca Fundació Valvi 16 (Girona: CCG edicions, 2010), 55.

¹⁷⁵ Seguit del títol de l'apartat del poema s'hi llegeixen dos punts escrits.

¹⁷⁶ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 73.

una mínima part del «Charmes» original.¹⁷⁷ A banda d'unes creus al marge esquerre, hi ha unes anotacions interessants que no són del poeta. La primera es troba en la segona estrofa de «De la nit»:

Sobre el fràgil abisme de la nit
bastírem un palau de poesia,
passà l'amor, intens, breu com un crit,
i ens restà sols la nit per companyia.
(v. 23-26)

En aquest primer vers hi ha escrit al marge esquerre: «Jo ho faria així: / “Damunt del fràgil abim de la nit” (No sé com va el ritme)». La segona és a peu de pàgina i es refereix a tot el conjunt de poemes: «són tots mots “charmants”; però suprimiria el darrer, per immoral i cínic...». Evidentment, es refereix al de «De l'esposa»:

Cada cop que el teu tipus rumbeja
rera els vidres lluecents del balcó,
em sacseja un estrany tremolor
i em consum una il·lícita enveja.
(v. 35-38)¹⁷⁸

La consideració de «mots “charmants”», adjectivats segons el títol, es refereix als mots bells, encantadors o encisadors.¹⁷⁹ D'aquí que es tractin, tant en Vinyoli com, sobretot, en l'última edició del poema a *Porto la tarda recolzada al braç*, d'exquisideses poètiques; tot i que, evidentment, sobta aquesta última estrofa citada perquè desvetlla un lleu somriure, fet que permetria pensar que per aquesta mateixa raó Martí i Pol va voler incloure-la ja que així mostraria el caràcter humorístic o, com s'apuntava en el mecanografiat, «cínic».¹⁸⁰ El poema

¹⁷⁷ Pujades no fa cap referència al poema i en l'apèndix en què publica la majoria de poemes inèdits d'aquesta època, no dona a conèixer cap de les estrofes inèdites, sinó que remet a la publicació a *Porto la tarda recolzada al braç*. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 376.

¹⁷⁸ Cito el nombre dels versos del mecanografiat conservat a l'arxiu del poeta i no pas del publicat que serien els versos 9-12; MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 73. Les anotacions en els mecanografiats són, de vegades, dubtoses perquè fins i tot el biògraf hi va fer anotacions. Aquestes es deuen a algú altre i és possible que siguin contemporànies a la data d'escriptura del poema. De vegades són anotacions destinades a la publicació, normalment, i en aquest cas, a *Porto la tarda recolzada al braç*.

¹⁷⁹ Potser una adjectivació una mica agosarada, ja que aviat es va anotar com la paraula «Charmes» provenia del llatí *carmina* amb un doble sentit: «poemes», però també «encantaments». De fet, Valéry escriu a un amic seu referint-se als poemes i li explica com es deixà encisar per la màgia de la natura; potser aquest era precisament l'encanteri. Vegeu les «Notes» a Paul VALÉRY, *Oeuvres I*, Bibliothèque de la Pléiade 127 (Paris: Éditions Gallimard, 1965), 1654-1655.

¹⁸⁰ De caràcter humorístic hem vist els «Goigs inèdits en llaor de l'Emili Texidor» i el «Poema» («Escombren la festassa dels núvols...»), pel personatge del follet, però realment no en el grau del cinisme que presenten aquests versos.

«Charmes» acaba en aquesta estrofa tan diferent de les altres ja que, en general, la majoria parlen d'amors perduts —en total, cinc de nou.

En canvi, els dos poemes restants d'aquesta època que recupera a *Porto la tarda recolzada al braç* són de la línia de *Paraules al vent*; és a dir, de caràcter més seriós o metafísic. D'«Algú m'ha dit...» a «Camí —potser retorn—...» ha passat un any, ja que possiblement el primer fou escrit al gener de 1953 i el segon està datat del gener de 1954. Tot i que semblants, són, però, ben diferents perquè plantegen el canvi individual des d'una doble perspectiva: en el primer es mostra rebel contra principis vells i coneix perfectament quines serien les idees progressistes, però un adverbí, «Altrament» (v. 12), iniciaria una segona part del poema, ben contrastada, en què ell mateix es veu com un home sensible que viu en un jardí ple de prejudicis. Acaba el poema: :

Ben mirat tots tenim algun jardí
tan personal que res no el justifica.¹⁸¹
(v. 21 i 22)

És present, doncs, el plantejament del canvi i de poder dur a terme les idees innovadores. A «Camí —potser retorn—...» (gener de 1954), en canvi, el gènere humà sembla desconcertat i s'ha amagat en la mort. Apel·la a l'etern retorn:¹⁸² encara es poden alçar ulls i mans perquè s'ha perdut l'essència del crit i reprendre la vida encara que sigui com aus ferides. Aquesta idea de sentir-se com a morts es retrobarà a *Paraules al vent*. No es pot oblidar tampoc que amb aquests versos el poeta encetarà *Veü incessant*, que reprenia la reflexió existencial de *Paraules al vent*.

Entre els poemes que Martí i Pol no considera per ser publicats es troba «Quan llanguies amor...» (1953, possiblement de l'agost). De temàtica amorosa, explica la possessió de l'estimada en versos eneasíl·labs (un peu mètric molt poc usat) i hexasíl·labs, en peus trencats. Això permet pensar que es deu tractar d'un divertiment de l'autor. La resta de poemes potser són més interessants: tant «Romança» (1953, no se'n precisa el mes, però es guarda a continuació de «Quan llanguies amor...»)¹⁸³ com «Amb la sorpresa que un infant contempla» (desembre de 1953) remetent al Nadal. Els dos poemes es conserven seguits a l'arxiu personal del poeta.¹⁸⁴ Per tant es podria pensar que «Romança» es va escriure al mes de desembre ja que als primers versos hi ha la imatge personificada de l'hivern:

¹⁸¹ En el mecanografiat el vers és: «tan personal que res el justifica», l'adverbí negatiu és un afegit a mà, potser d'aquesta mateixa època, per bé que no es pugui assegurar. Per als versos anteriors del poema vegeu MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 74.

¹⁸² En aquest moment d'interiorització de la seva poètica hi ha tota una sèrie de característiques que podrien fer pensar en una arrel nietzscheana, i aquesta n'és una, com també ho podria ser la recerca en l'interior de l'individu.

¹⁸³ Com s'ha comentat anteriorment, la referència del Nadal permetria pensar que és un poema escrit pels volts del mes de desembre.

¹⁸⁴ APMMP. Ara al FMMP.

Ben aviat serà la meravella
del patriarca hivern, adust i greu,
i el solc calent que obria ahir la rella
serà cobert de neu.

(v. 1-4)¹⁸⁵

El 1953 va escriure tres poemes amb referències nadalenques, els dos que acabo d'esmentar i la «Nadala» («Heu intimat de sobte amb el silenci...») que inclourà a *Paraules al vent*.¹⁸⁶ El primer d'aquests es divideix en dues parts: en la primera insinua l'arribada de l'hivern i en la segona poetitza el Nadal i explica el canvi que pot suposar en la vida dels humans. En «Amb la sorpresa que un infant contempla...» s'estableix la llunyania divina per la seva grandesa. La comparació d'un infant que contempla una arquitectura antiga amb admiració per una divinitat que pot resultar llunyana permet al poeta endinsar-se en la intimitat del Nadal i en la humanitat per acabar amb uns versos que incideixen en la humanitat del temps religiós, ja que és Déu qui es fa home entre homes. Escriurà el poeta:

perquè sense minvar la vostra intensa
meravella de llum, neixeu tan pobre,
infant i desvalgut, home entre els homes.

(v. 11-13)

La raó que s'hagi deixat per al final el comentari dels poemes «Hem esmerçat el temps en percaçar-nos...» (novembre de 1952) i «Presència» (maig de 1953) és per la gran proximitat amb el primer llibre publicat de Martí i Pol. «Presència»,¹⁸⁷ que es transcriu tot seguit de manera íntegra, permetria entendre la manca de fe de Martí i Pol:

Us coneixiem,¹⁸⁸ Senyor,
com el solitari viatger d'algun tren ignorat
que topàvem, de sobte, en la fosca.
I ens florien els ulls i les mans de preguntes inútils,
de preguntes que Vós contestàveu somrient en silenci.
I altre cop repreniem¹⁸⁹ la ruta,

¹⁸⁵ Pujades també el situa en l'apartat que inicia al mes de desembre de 1953. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 378.

¹⁸⁶ MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 45-46.

¹⁸⁷ Vegeu BERENGUER I QUERALTÓ, «De l'estètica religiosa i l'ètica social en la poètica martipoliana», 142-143.

¹⁸⁸ Accentuat a mà.

¹⁸⁹ Ídem.

sense Vós.
Vós restàveu contra el temps,
en el temps, i nosaltres
sentiem¹⁹⁰ el buit d'ignorar-Vos,
car, tot i sabent que algun dia
inevitablement ha de repetir-se l'escomesa,
perquè Vós sou el principi i la fi
de totes les rutes,
desconeixem quina nit ens posarà
definitivament enfront¹⁹¹ de Vós,
i si haureu oblidat la tendresa d'infant
amb què ens miràveu per primera vegada.

Si el poeta parla de l'absència de Déu i d'ignorar-lo, de manera que es marca aquesta distància amb la creença religiosa; si ja s'havia produït aquell trencament amb la fe, que el biògraf data de l'any 1951,¹⁹² per què parla Déu? En què creu? L'home topa amb Déu i, com expressa en els versos 9 i 10 d'aquest poema, el buit existencial és provocat per sentir-se sense divinitat, per ignorar-la. El poema presenta, doncs, el pensament religiós del poeta en aquests anys de *Paraules al vent* ja que explicita el dubte religiós de l'home que s'adreça a Déu. Un cop ha trobat la divinitat, li planteja els dubtes que Déu respon en el silenci del somriure. El camí es torna a fer sense la divinitat perquè se la ignora, no se la nega. El poema és una pregària i és titula, a més, «Presència». Déu, per tant, hi és, tot i que el poema parla de topades entre l'home i Déu.

¹⁹⁰ Ídem.

¹⁹¹ Esborrat «enfront» i substituït a mà per «davant».

¹⁹² Pujades comenta que al maig de 1951 escriurà dos poemes, «He manllevat la llum a la llum...» i «A punt d'adormirme declamava insensible», que establiran una dura incomunicació amb la divinitat que comportarà el que anomena un *trenc existencial* que es podia resoldre en la imaginació poètica que hauria omplert aquest buit existencial, segons ho explicava Pujades a «Ara reposo plàcidament...», PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 170-173. Era una aproximació a aquella afirmació del poeta de la qual dóna raó en l'extensa carta que Josep Clarà li dedica a Mossèn Espinalt el 12 de maig de 1952 en què li explica que en una reunió de la Penya Literària Verdaguier van sorgir els dubtes de fe (PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 199-202), dels quals Martí i Pol parlà a la nota introductòria d'*El fugitiu* quan argumentava la datació del llibre de l'any 1952 al 1957: «es va anar fent a remolc d'una llarga crisi religiosa, que finalment es va resoldre en una ruptura.», MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 78. De fet, el mateix Pujades explica que en una entrevista personal amb Martí i Pol, aquest recordava quan li va dir a la seva mare que no volia anar més a missa, que fou poc abans de casar-se. Ella li va respondre que no deixés d'anar a les processons. Vegeu PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 313. Al capdavant, de ben segur que es tractava de ser coherent amb el seu pensament. De tota manera tampoc no sabem si s'acomplí ja que, un cop casat el poeta amb Dolors Feixas, es devien reprendre els costums. En una carta, potser del setembre de 1957 (una anotació amb bolígraf negre indica que és de la tardor de 1957) a Jordi Sarsanedas que, amb la seva dona, Núria Picas, havien d'anar a Roda, Martí i Pol els presenta el programa del cap de setmana i hi escriu: «perquè el diumenge hem d'anar a missa», FJS. I no serà pas l'últim cop. Potser amb el matrimoni amb Dolors Feixas es volgueren evitar enraonies de la gent del poble.

El poema del novembre de 1952, «Hem esmerçat el temps en percaçar-nos...», gairebé de quan inicia la redacció de *Paraules al vent*, es manté en la línia de tots els altres del llibre. Les referències a «el llindar de l'home» (v. 3) i «Més llavors serem hostes del silenci» (v. 11) recorden massa Albert Manent.¹⁹³ Potser per aquesta raó el poeta decidí no considerar-lo en el conjunt del llibre. El poema reprèn el crit de l'angoixa humana fins a la mort, que és la que tindrà la resposta a tots els dubtes. Només sobreviuran uns òrgans essencials, els ulls, que es mantindran per poder avisar els vius:

i ens restaran només els ulls intactes
per cridar, sense veu, als que caminin,
bo¹⁹⁴ i palpant amb les mans, dintre la fosca.
I així per sempre, mentre¹⁹⁵ el món duri.
(v. 13-16)

Ja s'havia constatat en d'altres poemes anteriors que els ulls fan referència a l'essència humana, que permeten en aquests moments un crit que no es pot produir perquè els personatges, que veuen els vius i els volen avisar, són morts.

2.2.2. Els poemes de *Paraules al vent*

2.2.2.1. Una societat morta

Al poema «Els morts» de l'agost de 1952, també hi apareixien un «ulls intactes».¹⁹⁶ De fet, no hi ha diferència de personatges, perquè tots són morts. Aquests aspectes existencials són elements recurrents a *Paraules al vent*. De tota manera, el llibre conté una càrrega existencial molt més intensa, que es constata en llegir els poemes seguint l'ordre cronològic que no pas en l'ordre com els va publicar. Quan Martí i Pol comença els poemes del llibre s'incrementen els

¹⁹³ Són sintagmes que, d'una manera o altra, apareixien a *La nostra nit*. La primera secció de poemes d'aquest llibre s'intitula «En el llindar». A banda d'una «Faula inicial», hi trobem els poemes «En el llindar del diamant», «En el llindar de l'om», «En el llindar del puma», «En el meu llindar» i «En el llindar de l'àngel», en què el poeta presentava l'ascens del món mineral al diví. I en el poema «Nit a Melbourne» escriu: «I sóc hoste del vent i germà dels voltors» (v. 4). Vegeu Albert MANENT, *La nostra nit* (Barcelona: Óssa menor, 1951), 13-25 i 47. No s'ha d'oblidar que l'anterior llibre de Manent havia estat *Hoste del vent*.

¹⁹⁴ Un senyal indica que anteriorment el poeta havia escrit «bò».

¹⁹⁵ Entre «mentre» i «el» hi ha, manuscrit, un «que».

¹⁹⁶ No es pot obviar que l'aparició d'uns personatges morts, a qui fins i tot s'adreçarà, no és pas un tema nou. Entre els poetes espanyols de postguerra era típic dedicar poemes a personatges morts, ja fossin de la família o com a representants de tota una generació, com per exemple es llegeix en el primer poema del llibre de Dámaso Alonso, *Hijos de la ira*, que s'iniciava amb aquella comparació de Madrid amb un poble mort. També José Luis Hidalgo va publicar un llibre amb el títol de *Los muertos*. Aquest autor es basa precisament en Unamuno i Alonso, poetes a qui admirava, per escriure un llibre en què interroga la divinitat i planteja el dubte existencial.

dubtes existencials; entre d'altres, es diferencien «ells» de «nosaltres» —els primers romanen a la fosca, no es mouen ni avancen, mentre que els segons es caracteritzen pel seu dinamisme— i hi ha uns principis, uns prejudicis. La diferència entre aquell sector de la societat que viu immers en la moral pròpia d'un moment regit per l'església catòlica i aquells que posaven en dubte aquesta moral és precisament el que provoca que hi hagi aquests principis i prejudicis que es veurien acusats quan es viu en els límits d'un poble. Aquells que vivien segons les pautes assenyalades en aquell moment, alguns d'aquests aparentant ser creients, es basaven en uns principis. Els altres posaven en dubte la divinitat i es trobaven amb el dubte de totes les ensenyances rebudes. Fins a quin punt els principis morals són els assenyalats els que cal seguir? Quins són en realitat els valors socials? L'evidència que hi havia un sector social que vivia en una inèrcia religiosa i moral que venia imposada i que podia comportar unes actituds falsàries contrastava amb aquells que volien sortir d'aquesta quietud i es plantejaven dubtes, però topaven amb prejudicis. De tot això parlarà el poeta.

Per tant, la reflexió que proposa el poeta és precisament l'home que topa amb la divinitat de la qual està necessitat però que, per una altra banda, se'n vol desvincular perquè comporta bàsicament una manera de fer que s'associa normalment amb actituds hipòcrites. Ara bé, aquesta situació que es veu imposada pot resultar molt difícil de canviar-la, tot i que intentarà usar l'eina que té més a l'abast: la paraula. Ara bé, potser qualsevol tipus de poesia resultaria vana, ja que no assoliria la pretensió del canvi social. Per això titula el llibre amb una imatge que és una al·lusió a la poesia carneriana (d'arrel petrarquista),¹⁹⁷ però que havia estat durant uns quants anys un dels lemes que s'usaven en els certàmens poètics —Martí i Pol es presentà amb el lema «Paraules al vent» en un d'aquests concursos.¹⁹⁸ Al darrere d'aquest primer llibre, s'hi descobreix una poètica que remet a una concepció de la divinitat similar a la d'escriptors castellans com Miguel de Unamuno, i a una sensibilitat per la condició humana i per la situació del país sota el règim franquista, en la línia de Dámaso Alonso, Carlos Bousoño, Blas de Otero, i potser José María Valverde, de finals anys quaranta i els cinquanta.¹⁹⁹ A

¹⁹⁷ És evident que podia haver tingut en compte el llibre de Josep Carner, *La paraula en el vent*, que basava el títol en el vers 4 del sonet CCXII de Petrarca: «solco onde, e'n rena fondo e scrivo in vento», Francesco PETRARCA, *Sonets, cançons i madrigals* (Barcelona: Editorial Alpha, 2011), 384-385.

¹⁹⁸ El «Poema» («Caminem projectant-nos en les coses...»), del gener de 1952 —com ja s'ha constatat anteriorment, en data manuscrita que no és lletra del poeta, hi consta la data del febrer de 1952—, duia aquest lema. El va presentar al «II Certamen Literario de la Plana de Vich», que organitzà *Roda de Ter*. Va resultar guanyador en el «Tema III», en la modalitat de poesia catalana. Vegeu «Veredicto del II Certamen [sic] Literario de la Plana de Vich organizado por *Roda de Ter*», *Roda de Ter* 53 (3 febrer 1952), 2, i també «Con gran brillantez se celebró el día 3 de Febrero el II Certamen Literario de la Plana de Vich organizado por este periódico», *Roda de Ter* 54 (2 març 1952), 2. Les dates de les publicacions periodístiques farien pensar que el poema devia ser del gener de 1952, que és la data que es considera en aquest estudi.

¹⁹⁹ A la seva biblioteca es conserven els exemplars de l'*Antología poética* de Miguel de Unamuno amb la selecció de José María de Cossío de l'any 1946. Martí i Pol tenia el costum de consignar la data d'entrada del llibre a la seva biblioteca en una de les primeres pàgines del llibre; així la data que ell assenyalava en aquesta *Antología* és la de 1954. De Dámaso Alonso se'n conserva l'*Oscura noticia* (1944), que data del

Paraules al vent, però, les veus de la poesia catalana influeixen més que les castellanes; entre aquestes s'hi troben bàsicament les de Vinyoli, Espriu, Manent i Bonet.

El poema «Els morts» podria recuperar el vers amb què Dámaso Alonso inicia el seu llibre *Hijos de la ira*: «Madrid es una ciudad de más de un millón de cadáveres (según las últimas estadísticas)»,²⁰⁰ en què tant el món com el jo poètic són morts. Martí i Pol, en el seu poema, parla als morts en una segona persona del plural, una forma que usarà en aquesta època i que repetirà en aquests anys. No serà l'únic moment en què parlarà als morts,²⁰¹ que formen part de l'existència humana i representen la saviesa adquirida per l'experiència de la vida. També s'hi adreça a «Joglars inconeguts us vetllen l'alt repòs...»²⁰² (datat del 1953, possiblement del gener) i a «De sobte²⁰³ endevineu la primavera...» (maig de 1953)²⁰⁴, a «Heu escoltat col·loquis...»²⁰⁵ (juliol de 1953) i a «Heu estimat la Pàtria...»²⁰⁶ (agost de 1953), aquests tres últims poemes concebuts unitàriament.²⁰⁷ En el primer d'aquests, de clara filiació espriuana, demana als morts estar amb ells perquè pugui deixar-se envair pel secret de la vida. Si a «Heu escoltat col·loquis...» escriu «Moriu sense espectacle» (v. 18), a «Heu estimat la Pàtria...» reprèn la idea de la mort en el vers 14: «i heu mort amb quietud, sense espectacle». Per tant,

febrer de 1952; de Carlos Bousoño, el llibre *Hacia otra luz*, que incloïa els reculls *Subida al amor*, *Primavera de la muerte* i *En vez de sueño* (1952), amb la data d'entrada del febrer de 1954, i de Blas de Otero, *Redoble de conciencia* (1951), aquest sense datar. FMMP.

²⁰⁰ «Insomnio» (v. 1). Dámaso ALONSO, *Hijos de la ira*, Austral. Poesía 134 (Barcelona: Espasa Calpe, 2007)¹⁷, 85. El llibre va sortir publicat en primera edició el 1944 i en edició revisada el 1946. El poeta de Roda havia llegit Dámaso Alonso, sense cap mena de dubte, encara que el conservat a la biblioteca personal sigui el d'*Oscura noticia*, llibre que també conté trets existencialistes.

²⁰¹ Tot i que parlaré de dos poemes més de *Paraules al vent* que hi remet, també hi al·ludeix en un altre poema, que data de l'octubre de 1956. Es tracta d'«Us pertany tota la immensitat del mar...», que va publicar a *Si esbrineu d'un sol gest els secrets dels meus versos, els heu arrabassat la meitat de la vida* (a partir d'ara *Si esbrineu...*), a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 120. En el mecanografiat hi indica: «Cementiri nou (dit del Sud-oest) de Barcelona»; això vol dir, per tant, que s'adreça als morts. Així en deixa constància Ronald Puppo a «Sobre la triple reconversió interpel·lació —fe— gest al poemari martipolià *Si esbrineu d'un sol gest els secrets dels meus versos, els heu arrabassat la meitat de la vida* (1954-1957)», *Reduccions* 105/106 (juny 2015), 134, n. 13. En aquesta mateixa publicació i número Montse Caralt reproduceix el mecanografiat a «Quatre autògrafs de Miquel Martí i Pol», 15 (tot i que el títol del llibre hi és mal citat).

²⁰² En el mecanografiat no hi ha títol, però el poeta hi afegeix a mà l'encapçalament «Veu de l'altura...», que n'hauria estat una proposta. Finalment es publicà amb el títol «***». Vegeu MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 22, tot i que el títol definitiu seria «Joglars inconeguts». Miquel MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 23.

²⁰³ Se substitueix «sobte» per «cop». A partir d'ara el poema se citarà amb la forma «cop», que és la que considerarà finalment el poeta l'any 1954 quan publicà el poema. MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 55-56.

²⁰⁴ En principi, el Martí i Pol no considerarà cap títol per al poema, encara que a mà deixés constància de l'alternativa «Per vosaltres, els forts», que fou substituïda per «Poema». Al final, com ja s'ha pogut veure, els versos dugueren el títol del primer vers: «De cop endevineu la primavera...». El poema es va publicar amb aquesta correcció ja al *Roda de Ter* del setembre de 1953, conjuntament amb «Heu escoltat col·loquis...».

²⁰⁵ Hi ha escrit un «II» dalt de tot, suposadament afegit quan esborrà el títol. Finalment es publicà amb el títol «Heu escoltat col·loquis discretíssims...», MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 43-44.

²⁰⁶ Dalt del full hi ha escrit un «III».

²⁰⁷ Tot i que aquest conjunt de tres poemes presenten aquest aspecte unitari, es distancien en quatre mesos (maig, juliol i agost respectivament). En canvi mantenen la unitat en formes significatives com la fórmula ja esmentada del segon poema que repeteix en el tercer.

focalitza els poemes en els morts, de tal manera que la seva memòria remet a una herència que passa de generació en generació. En aquest últim poema, presenta l'amor a la pàtria, al poble i a la vida, a més del' oblit dels avantpassats:

!Oh vosaltres, innúmers personatges!,
¿Qui pregarà damunt les vostres tombes?,
¿qui us portarà a l'estiu flors primiceres?,
¿qui us lloarà amb romàntiques tonades?.²⁰⁸
Sóu l'escòria del món i feu feconda²⁰⁹
la vida amb vostre clam desde el²¹⁰ sepulcre.
(v. 15-20)

Aquests poemes poden resultar estranys en quant al contingut. S'hi estableixen «secrets col·loquis amb la Lluna» («De cop endevineu la primavera...», v. 13) mentre apareixen elements quotidians del poble i de la ciutat com els cinemes, els tramvies, els para-sols, els vells cafès o les oficines, mots que, acumulats en uns versos, podrien sobtar en els anys cinquanta.²¹¹ L'estranyesa també es pot trobar a «Els morts», en què el poeta s'adreça a uns morts vivents que encara moren i agonitzen, de la mateixa manera que la societat és agònica o morta. En aquest mateix poema els receptors de la veu poètica han estat vetllats per camins antics, com a «Inesperadament alguna cosa lleu...»,²¹² en què les rutes són també antigues: «Inesperadament

²⁰⁸ En el mecanografiat, en aquests quatre versos, els signes d'exclamació i interrogació inicials que el poeta acostumava a introduir estan esborrats. Els reproduïxo tot i que en el mecanografiat no siguin prou clars.

²⁰⁹ Es corregeix la «o» per una «u» de manera manuscrita.

²¹⁰ Es corregeix «desde el» per «des del».

²¹¹ Aquests dos últims elements es troben a «Heu escoltat col·loquis...» (v. 3 i 4). Miquel Arimany va arribar a definir aquests elements com a típicament avantguardistes i ho exemplificava amb el poema «De sobte endevineu la primavera...»; Miquel ARIMANY, *L'avantguardisme en la poesia catalana actual*, Llibre de Butxaca 57 (Barcelona: Pòrtic, 1972), 105-106. Pujades reproduïx en la biografia unes cartes força interessants adreçades a Martí Sunyol —que no he pogut trobar en l'arxiu personal de Martí Sunyol (APMS). Segons aquesta correspondència, va deixar llegir aquest poema a Martí Sunyol, el qual va comentar-li: «Com veuràs no té títol. Sempre ha estat un problema per mi el posar-ne. Considero molt difícil ensopegar una paraula o paraules que serveixin perfectament per aquest comès, i moltes vegades decideixo oblidar-ho voluntàriament. La meua primera intenció era dir-ne “Diseu-se” [sic], però després he recordat que aquest mot francès era el títol d'una poesia d'Espriu i he desistit. A veure si tu em dones alguna idea. El poema com veuràs respon més a la manera personal que tinc jo d'entendre la poesia. És “ferotgement” modernista i no em desdic. Ja em diràs que te'n sembla». La carta, segueixo al biògraf, data del 21 de maig de 1953. La referència a l'Espriu és al poema «Disease», el segon de *Mrs. Death*. Encara que escrigui l'adjectiu «modernista», segurament Martí i Pol es referia a les característiques de la poesia d'avantguarda, és a dir, «moderna». S'hi refereix en una carta posterior datada del 4 de juny on escriu: «com la del poema sense títol i que parla de tramvies i demés». I després en una reflexió en què parla de la poesia com una «visió idealitzada de les coses», hi afegeix: «(inclús en la poesia de vanguardia)», com si volgués afirmar que en el seu poema també hi ha aquesta visió idealitzada. Totes les citacions de PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 225-227.

²¹² Aquest títol de poema és corregit a mà pel de «Retorn». Datat el 1953, per l'ordre en què el coservava a l'arxiu del poeta, es podria suposar que del mes d'abril o maig. Vegeu-lo a MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 33-34.

alguna cosa lleu / us enfronta de nou amb les rutes antigues» (v. 1 i 2). I és que, en efecte, el poeta al llarg del llibre diferencia d'entre vell i nou, en una referència a la tradició i als avantpassats, com bé apunta Broch després de referir-se a la religiositat en l'estudi que dedica precisament a la poesia martipoliana fins l'any 1980:

L'altre eix de la dualitat és l'obertura cap a les persones del plural, cap el *nosaltres* i el *vosaltres* i, en alguns moments, cap un indefinit però orientatiu *germans*. També, lògicament, les idees i les propostes que s'entrecreuen són diverses, però hi ha, com a mínim, tres nuclis de referència dominants: l'herència del passat, l'activisme cultural i la clandestinitat política, i l'aparició del món del treball. És a dir, poble, acció i treball. És una remarca important pel que representa en aquests moments i en aquesta poesia que és, no ho oblidem, el primer llibre publicat pel poeta i que marca, des del principi, una dualitat important entre el *jo* i el *nosaltres*.

Miquel Martí i Pol interpreta la memòria en un doble sentit, adreçant-se al vosaltres-poble, al vosaltres-estirp antiga per recordar aquesta herència del passat, aquest venir de lluny dels quals tots formen part. Ell també. I en aquest punt hi ha l'afirmació d'un absolut arrelament personal a aquest passat i a aquesta herència: «Sóc antic» (p. 54),²¹³ «jo sóc vell de segles» (p. 57). És, doncs, una comunió amb el temps i amb la història. Però hi ha, també, una oscil·lació entre aquesta participació en aquest temps col·lectiu del passat, el ser-de-tots, i una afirmació de diferència i de destí individual que és el que sent com a poeta i anuncia el jo-messiànic de molts dels poemes del proper llibre, *Quinze poemes*. La crida i l'afirmació de futur hi són, ja sigui des de la proposta individual «cap a un futur que temo i em xucla irresistible» (p. 55), ja des de l'esfera col·lectiva: «Companys, alliberem les barques / de tanta corda inútil. / Hi ha grans rius que ens esperen» (p. 57). Aquesta crida més o menys esperançada de futur contrasta amb la mirada a un passat no sempre fàcil ni feliç d'una «raça envellida» a la qual el «desgavell en l'ordre natural» no sempre li ha estat favorable. Els poemes que recullen aquesta «herència del passat» són: «No faig sinó repetir les paraules» (p. 46), «Joglars inconeguts» (p. 48), «En va espereu que els dies» (p. 54), «Inesperadament alguna cosa lleu» (p. 55) i «Parlo del crit unànime» (p. 57).²¹⁴

2.2.2.2. L'antiguitat: camins, vestits i prejudicis

En el primer poema que escriu del llibre, «Els morts», explicita ben clarament aquesta antiguitat amb les referències als «vells camins», que els morts miren amatents i vetllen. També en el «Poema»²¹⁵ apareix aquesta antiguitat, tot i que ara, per incidir en l'adjectiu, usará el superlatiu:

²¹³ Les citacions es refereixen a MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), segons el mateix Àlex Broch indica. Àlex BROCH i Xevi PLANAS, *Miquel Martí i Pol, vida i poesia*, Perfils 71 (Barcelona: Proa, 2006), 82, n. 15.

²¹⁴ *Ibidem*, 85-86.

²¹⁵ Aquest títol consta tant en el mecanografiat com en el llibre. És el que s'inicia amb el vers «Ens sabiem tan orfes, Senyor, tan mancats de tendresa». Datat de l'abril de 1953, és el que dedicarà a Blai

«invocant antiquíssims camins, car ens era defensa / l'alta ruta que mena a la Llum per rials de consol.» (v. 3-4). Aquesta antiguitat, però, ja havia quedat plantejada en un dels poemes que, suposadament, escriu a inicis d'any i que seria el segon poema del primer llibre publicat, «No faig sinó repetir les paraules...»:²¹⁶ «Tot és antic, si ho mireu bé, i estèril,» (v. 3). En aquest poema, que remet a la tradició, l'antiguitat a la qual es refereix és causa de la impotència de l'home i del poeta a no poder crear res d'absolutament nou.²¹⁷

Per tant, l'adjectiu «antic» és presentat de manera negativa. En aquest llibre, el poeta escriu quatre substantius de contingut diferent als quals complementarà: «camins» (o «rutes»), «vestits» i «paraules» (o «cançons» o «melodies», que són aquelles que contenen la poesia elaborada amb paraules). Recordem que els «camins» al·ludeixen a la vida i al recorregut per aquesta com a éssers humans. El poeta, per tant, presenta la vida com un fet innovador, sempre en creixement, però al darrere sempre hi ha la consciència de la tradició., Escriu en el segon poema del llibre, «No faig sinó repetir les paraules...»: «i muntàvem vehicles / elogiant el progrés i la pròpia capacitat,» (v. 20 i 21). S'ha de discriminar, doncs, dues maneres d'entendre l'antiguitat. La primera, positiva, remet a l'herència que esmentava Broch i que es resol, sobretot, en la tradició literària —«Entre tant puc contar-vos meravelles / de princeses antigues amb perruca» (v. 10 i 11 de «De sobte»²¹⁸ endevineu la primavera...»)— o tradició artística en general —«en la música antiga / de qualsevol tonada» (v. 13 i 14 d'«Un dia seré mort», datat del maig de 1953). La segona manera d'entendre aquesta antiguitat és mitjançant la imatge dels camins vells o de rutes antigues. Aquests representen la vida viscuda i normalment apareixen de manera conjunta amb els prejudicis, un dels temes recurrents en la poètica martipoliana, ja que el poeta fou un home de poble que vivia les xafarderies de la seva gent i la hipocresia de la moral franquista i eclesial. Evidentment, doncs, aquesta antiguitat no pot ser considerada de manera positiva pel poeta.

Un exemple d'aquesta connotació negativa també es pot trobar en un altre dels motius, el dels vestits, que apareix en la poesia martipoliana dels anys cinquanta (que també recuperarà a *El poble*).²¹⁹ En el segon semestre de l'any 1953 escriu «Inevitablement morim...», en què els

Bonet. En aquest poema, com el poeta de Santanyí, Martí i Pol usarà el superlatiu, encara que aquest ús potser li devia venir d'Espriu.

²¹⁶ Datat de 1953. Per l'ordre que es mantenia en l'arxiu del poeta, cal suposar que és d'inicis d'any.

²¹⁷ Anys a venir trobarem versos a *Quinze poemes* o el significatiu poema «He heretat l'esperança», en què presentarà els avantpassats com a personatges rellevants per les virtuts que els caracteritzen. A «He heretat l'esperança», l'esperança correspon als avis i la paciència als pares, i els mots, a ambdós, Versos 1 a 5 del poema, que data dels anys seixanta segons el poeta, atès que no s'ha conservat ni el manuscrit ni el mecanografiat. Es pot llegir a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 170.

²¹⁸ Recordem que «sobte» se substitueix per «cop».

²¹⁹ Per exemple en el poema «Romanço», datat del juliol de 1957: «Quan ja siguem ben lluny, / en qualsevol obaga, / cremarem els vestits / i esborrarem el rastre.» (v. 45-48). En el poema explica com s'han vestit de captaires per fugir i ara retornen a la seva identitat.

vestits de coloraines dels titelles de fira²²⁰ durant la representació, són el símbol de la disfressa alegre en el drama de la vida. Els vestits són identificatius de la persona; un dels casos més evidents es pot trobar a «Amb vestits antiquíssims...», del gener de 1954, en què podria descriure ben bé una reunió de la Penya Literària Verdaguer, en què es disfressen d'idees antigues per poder parlar dels pensadors de moda. Aquest poema és interessant pel tractament de la quotidianitat, pel sarcasme implícit en una conversa d'amics en què mentre algú parla de l'amor i la guerra, un altre li enveja la dona. Sobretot, però, ho és per la duresa dels últims versos: «ignoreu els principis / del benestar romàntic / i dormiu sota un sostre / feixuc de prejudicis.» (v. 23-26). La contundència indica la importància del tema. La denúncia dels prejudicis, de fet, ja havia aparegut en el «Poema» de l'octubre de 1951 («Jo sotjaré els teus passos en la fosca...»), en què vol alliberar-se d'aquests prejudicis que afeixuguen l'home i que no el deixen ser lliure, i ho escriu explícitament a «Parlo del crit unànim...»²²¹ en què aquests apareixen vinculats directament amb l'antiguitat:

Parlo del crit unànim²²²
de la sang, i em retreuen
deslluïts prejudicis.

—Antigament..., objecten.
I jo sóc vell de segles.

Per quins rials polsosos
ordeneu les paraules?.

Companys, lliurem les barques
de tanta corda inútil.

Hi ha grans rius esperant-nos.²²³

²²⁰ «Més el procés és lent i ens fem horribles, / i ens vestim amb inútils coloraines / com titelles de fira, i l'alta crida / va perdent-se dins nostre i s'arrecona / per les valls profundíssimes, i un dia / tal vegada oblidem que la mesura / i el lloc i fins l'instant, ja no ens pertanyen / desde el moment que hem començat de viure.» (v. 12-19). En aquest últim vers es corregeix a mà la forma «desde el» per «des del». Vegeu el poema a MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 53-54.

²²¹ Escrit el 1953, possiblement seria del maig. Vegeu MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 37. Segurament el poema passà per un segon estadi de redacció en què el poeta contemplà titular-lo «Contra la vostra veu», encara que finalment optà per «Parlo del crit unànim».

²²² S'afegeix a mà la *-e* de l'adjectiu «unànime».

²²³ El poeta fa dues correccions significatives en l'edició definitiva d'Edicions 62. La primera afecta el vers 8 i consisteix, per aclarir-ne el sentit, en la correcció del verb «lliurem» per «alliberem». La segona és a l'últim vers, en què el poeta canvia la forma enclítica «esperant-nos» per la proclítica «ens esperen». MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 57.

Aquests últims versos reflecteixen com el poeta diposita l'esperança en la llibertat a què ha d'arribar la humanitat i, per a això, emprà la imatge de les barques que eviten qualsevol mena d'aferrament que, com es veurà posteriorment, oprimeix i esclavitza. Segons Broch:

Venint d'aquest passat i projectant-se a un futur, el poeta ha de modular, inevitablement, el present on viu. En aquest sentit, hi ha tres poemes que al·ludeixen a l'activisme cultural i a les reunions clandestines de l'època,²²⁴ que dibuixen l'estadi ocult de la petita subversió a vegades amagada entre les quatre parets de l'habitació on pengen cartells polítics amb icones que il·luminen la il·lusió: «I agonitzeu en una cambra fosca / empaperada amb indiscrets prospectes / que elogien les vostres teories» (p. 62). Esperances de canvi, pors, converses amagades i silencis. També la lluita contra els «prejudicis» morals que pesen en el poble i que identifica i es trasllueix en l'atmosfera del moment. Aquests tres poemes són: «Amb vestits antiquíssims» (p. 56), «Primfileu meravelles» (p. 59) i «Heu escoltat col·loquis discretíssims» (p. 62).²²⁵

Ara bé, a «Primfileu meravelles» les preguntes «Qui us xucla? qui us pregunta?»²²⁶ són una fórmula existencial: dels cinc cops apareix el verb «xuclar» fins el 1957²²⁷ es relaciona sempre amb la divinitat i el temps, el destí. La pregunta, doncs, que apareix en aquest poema, és totalment existencial, tímida i lleugerament irònica perquè suposadament es desentendrà d'una resposta que no existeix en el poema i que sabem que no pot ser la divinitat. És el dubte. Tant a «Ja més arma no espero...»²²⁸ com a «Heu estimat la Pàtria...» apareixen els prejudicis. En aquest últim escriu com el poble viu un «clima feixuc de prejudicis» (v. 8),²²⁹ i precisament topem amb la manca de llibertat que és l'expressió i l'exteriorització de l'opressió i l'angoixa que suposa la interiorització del dubte existencial: l'home està lligat i obligat a viure i a morir, l'home està obligat per la moral i la societat, està sotmès al pensament dels altres, com acostuma a ser en la vida d'un poble, en què les tafaneries poden arribar a condicionar la vida. Per al poeta un clima lliure, un indret paradisiac, seria aquell que és lliure de prejudicis. En parla en el poema «No faig sinó repetir les paraules...»²³⁰ que planteja una primera reflexió poètica dins del llibre.

²²⁴ Dubto del caràcter clandestí de les trobades del poeta de Roda que devien comptar amb el beneplàcit o la indiferència de l'església que era, com dirà Martí i Pol a «Inventari de poble» una de les «forces vives». De fet, Martí i Pol tot sovint es trobava en reunions i les organitzava.

²²⁵ BROCH i PLANAS, *Miquel Martí i Pol, vida i poesia*, 86-87. Quan esmenta «prejudicis» Broch hi dedica la nota 19 (p. 87) en què comenta com «prejudicis» es tracta d'una paraula poc poètica..

²²⁶ MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 39, v. 8. El poema, data de 1953, podria ser de l'abril.

²²⁷ L'últim cop que apareix és al poema «El ball», en què es mostra el cansament d'una noia. Per aquesta raó no el considero.

²²⁸ El títol del poema corresponia al primer vers que fou corregit, tant en el vers com en el títol, per «Altra arma ja no espero». MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 40-41.

²²⁹ *Ibidem*, 47-48.

²³⁰ Datat de 1953, possiblement el va escriure durant el mes de gener. MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 19-20.

2.2.2.3. La reflexió poètica

Broch es refereix al poema «Nosaltres, ben mirat» com aquell on apareix «la primera poètica — reflexió sobre la paraula i la poesia— que trobem a l'obra de Miquel Martí i Pol».²³¹ No és ben bé així. Estrictament, la primera referència la trobem en el poema «No faig sinó repetir les paraules...», en què, com hem vist, planteja la impotència humana davant del fet creador, ja que tot parteix dels avantpassats, en el cas poètic, de la tradició literària. Quan esmentava anteriorment que tot —paraules, cançons i melodies— s'havia de considerar com a referències poètiques, vindria a considerar una reflexió artística que parteix també de la tradició (i aquí recordem l'adjectiu «antic») per arribar als pensaments moderns, els «pensadors de moda» que apareixen en el poema «Amb vestits antiquíssims...». Per al poeta la tradició no és vàlida si no es depassa per tal de trobar formes noves. L'art no és una imitació, sinó que forma part de la sensació, de la intuïció, del ressò. A «Inesperadament alguna cosa lleu...»²³² escriu: «o bé colliu petxines en platges de pintura / per escoltar-hi, encara!, el ressò de la mar.» (v. 6 i 7); ara bé, la referència a la pintura ja li havíem llegit en la «Introducció a un poema» del juny de 1952:

I encara he de cantar pel goig estètic,
per la viva pintura d'aquesta hora
que intentaré servir en els ulls, incòlume,
com la més dolça plenitud del viure.
(v. 71-74)

Del poema «Un dia seré mort», del maig de 1953, Martí i Pol va conservar els disset versos inicials. Quan el publicà constava de vint-i-sis versos, però el poeta inicialment n'havia escrit vint-i-nou, uns versos que han romàs inèdits: :

Tot és tan suggerent
com en una pintura
i em fa enyorar un demà
que sé que no puc viure.

Algú, però, en el temps
caminarà aquesta hora
i ha de tenir un record

²³¹ Ibídem, 82. Repetirà la idea a la p. 88. El poema, que en el mecanografiat original duia el títol de «Nosaltres», data del maig de 1953. Vegeu-lo a MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 26-27.

²³² En el mecanografiat el títol original se substitueix a mà pel de «Retorn». MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 33-34.

pels vells companys de ruta,
un record amorós
com la mateixa tarda,
que ens faci perdurar
mentre existeixin ombres²³³
(v. 18-29)

En els versos hi tornem a llegir la pintura com a referència artística. Així ho tornarem a trobar en el poema «Nosaltres» («Nosaltres, ben mirat, no som més que paraules...») tot i que en aquest ens deixarà llegir uns versos que remetent al món natural amb les imatges del temps com un bosc de paraules que perduren i la humanitat com pobladors d'aquest bosc, així torna a associar l'home amb l'arbre. Encara crearà una segona associació d'aquesta imatge de l'arbre amb l'art, així el tronc de l'arbre és com una pintura; el poeta combina l'art literària amb la plàstica:

Tot, si ho mireu bé, convergeix en nosaltres
perquè ho anem assimilant,
perquè ho poguem convertir en paraules
i perduri en el temps;
el temps que no és res més
que un gran bosc de paraules.

I nosaltres som els moradors d'aquest bosc.
I més d'un cop ens hem reconegut
en alguna antiquíssima soca,
com la reproducció estafeta
d'una pintura antiga,
i hem restat indecisos
com aquell que desconeix la ciutat que visita.
(v. 14-26)

En el poema vincula estretament les paraules amb la pintura, amb la referència estètica. Un altre cop, doncs, el poeta explicita la perdurabilitat de l'home mitjançant l'art.²³⁴ Hi ha, doncs, tres aspectes a tenir en compte. El primer és la distància creada entre l'objecte artístic i la persona

²³³ No es conserven els originals (ni mecanografiats) dels 9 versos finals que publicà en el poema. A més, aquest l'acabava en el vers «com la mateixa tarda.», però es canvià el signe del punt per una coma i s'afegiren els dos versos finals, de manera manuscrita.

²³⁴ S'havia entrevist en un dels poemes d'adolescència, «Cuando sepáis amigos...», quan encara de manera innocent acaba amb la consideració que poden dir el que vulguin d'ell però que diguin que els seus poemes són molt bons.

receptora com la distància de qui mira una pintura, una separació que no és la realitat sinó que és pura distorsió, com el mar —la realitat— que s'escolta en el ressò d'una petxina o com el «mirall». Aquests elements també apareixen a «Inesperadament alguna cosa lleu...» en els versos 4 i 5, abans de la referència a les petxines que s'esmentava anteriorment: «I us mireu a l'espill deslluït que guardàveu / en el calaix més íntim de l'armari més vell,». Precisament en el mirall es pot entreveure la importància de l'autoconeixement, ja que és la mateixa persona qui s'hi reflecteix. L'art seria, doncs, una manera de conèixer-se millor i, a més, l'home no es pot desvincular de la recerca constant de si mateix. Ho llegim també en aquest mateix poema en els versos 24 a 29:

Però en va he de cercar-me per vells jardins estèrils
per reposar una estona al grat de la meva ombra,
car he viscut, germans, massa prop de la vida
i en mi del temps hi resta només una inconcreta
suavitat humida, per ordenar-me el tacte
cap a un futur que temo i em xucla irresistible.

Aquesta recerca queda realment explícita en el poema final de *Paraules al vent*, que cronològicament fou el segon que va escriure :

¿Què som?.²³⁵ Centaures àgils en la fosca
percaçant horitzons, en ruta sempre,
o bé arbres hissats damunt l'escorça
d'altres arbres que foren i concreten
la quietud del nostre viure estàtic.²³⁶
Inútilment ens cercarem. Cal perdre's²³⁷
en la nit sense albada per conèixer
qui²³⁸ som i quina mà ens governa els actes,
i és en va que bastim brillants projectes
i conjuguem mots atrevits, cercant-nos
en cada cosa, en cada mot.
Som éssers
projectats a un futur sense mesura,
i ens cal morir perquè l'oblit perfecte
ens faci néixer, altre cop, sabent-nos.²³⁹

²³⁵ El signe inicial d'interrogació està esborrat.

²³⁶ S'afegeix a mà un signe d'interrogació final després d'«estàtic», que és com es va publicar.

²³⁷ S'esborra la -r de la forma «perdrer's», que no he considerat, ja que deu ser una errada tipogràfica.

²³⁸ Corregit a mà per «què».

Pujades comenta sis cartes que li adreça a Martí Sunyol entre el 14 d'abril i el 31 de juliol de 1953 en què hi ha un seguit de reflexions poètiques. És l'època en què Martí i Pol escriu el llibre de *Paraules al vent* i, de fet, les cartes contenen adjunts alguns dels poemes que integrarien el llibre.²⁴⁰ Tant Sunyol com Martí i Pol s'intercanvien poemes; d'aquests poemes i d'un inicial desànim de Sunyol com a poeta en sorgeixen les reflexions estètiques. El poeta de Roda sent una sana enveja per la senzillesa dels poemes de Sunyol i li comentarà que com a lector agraeix l'espontaneïtat que mostra en els seus versos i els contrasta amb els seus que els creu més reflexius i més arrelats a les coses materials. Això, comenta, li impedeix crear poemes que no són tan espontanis com els de Sunyol i precisament l'espontaneïtat comportarà que el lector pugui sentir en aquells poemes un gaudi estètic que és, evidentment, espiritual. Així, Martí i Pol contrasta la matèria amb l'esperit. A més, encoratja Sunyol amb paraules que reflecteixen la concepció de la poesia. És així com li comenta que aquesta sorgeix del sentiment de bellesa i perfecció que hi ha en la persona, un sentiment que en la seva essència és paral·lel a la divinitat. El poeta arribarà a vibrar quan algun fet extern vulnera el subconscient. La poesia serà doncs el resultat d'un procés intern: el poeta percep l'objecte extern i l'ha de trobar reflectit en el seu interior.

En la tercera carta del 21 de maig de 1953, potser la més interessant, el poeta de Roda exposa que la poesia ha de ser sempre producte d'un procés que, interioritzat, ha percebut de l'exterior. Aquest procés comportarà l'essència poètica:

Hi ha una força subjectiva que priva d'enlairar l'esperit per damunt de la matèria i sublimar la inspiració poètica donant-li una forma un xic indeterminada. Cal cantar la matèria, el que vivim, el que toquem i que forma part de la nostra monòtona existència. Aquest estat d'ànim, però, no ha pas desterrat el goig estètic davant d'una obra d'un altre estil.²⁴¹

Sense cap mena de dubte, es tracta del posicionament del poeta de Roda davant de la creació poètica que mantingué durant tots aquests anys, quan partia de l'experiència metafísica però també quan la matèria poètica serà el poble i la fàbrica. Martí i Pol, però, assumeix que la diferència entre l'espontaneïtat de Sunyol i la seva rau en el procés d'interiorització que en el poeta de Roda és tan llarg que arriba al subjectivisme. Així s'autocritica davant Sunyol, i creu que li falla «el medi d'exposició fins que l'ànima ha assimilat totalment l'experiència. Per això

²³⁹ Es tracta del poema «Altra aurora de nosaltres» escrit l'octubre de 1952. En el mecanografiat original ja consta la correcció en la preposició manuscrita del títol per «Altra aurora per a nosaltres». Vegeu-lo a MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 60. A partir d'ara, doncs, se citarà amb aquest títol.

²⁴⁰ Es tracta de sis cartes que haurien d'estar a l'APMS i que no ha estat possible trobar. Segueixo, doncs, la transcripció que fa Pujades en el primer volum de la biografia. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 220-236.

²⁴¹ *Ibidem*, 224.

potser les meves poesies no són, en general, tan directes ni concretes com les teves. La meua exposició és massa apartada dels fets.»²⁴² A més, li explicarà quina és la funció de la natura, que Sunyol deu conèixer bé, perquè és la que, segons Martí i Pol, li comporta l'espontaneïtat poètica:

La poesia que perd contacte directe amb la natura com a element comparatiu, guanya en valor intrínsec i en contingut humà. Crec però que no fóra per demés descartar la balança una mica cap a l'altre cantó. Hi sortirien guanyant els lectors, ara tan escassos.²⁴³

Una afirmació que, segurament, tingué molt present quan, de la lírica d'aquests anys, passà l'any 1956 a una altra de social en què la natura ocupava un segon plànol. Aquest lirisme que s'evidenciava, sobretot, en la natura l'intentarà recuperar a *El fugitiu*. Es tractava d'aconseguir l'equilibri entre un llenguatge més clar i directe i un altre de líric en què la natura seria el referent mitjançant el qual expressaria el sentiment.

2.2.2.4. L'existència i la divinitat

En molts dels poemes del llibre també ens trobem amb un altre dels aspectes a tenir en compte, la divinitat. L'interès, però, rau més en la concepció de la divinitat que el poeta té que en la relació del jo poètic amb aquesta. No es pretén entrar en les disquisicions de quan el poeta va perdre la fe, sinó que interessa més el tractament que rep la divinitat en els poemes martipolians. I en aquest últim poema, «Altra aurora per a nosaltres», podem observar que hi ha una actitud de dubte davant de la divinitat. De fet, el poema amb què s'inicia el llibre, «Preguem», que data del 1953, possiblement del gener,²⁴⁴ manté aquest dubte amb el tòpic de l'«ubi sunt»: «¿On és, Senyor, la vostra mà?. / ¿on el lligam intens de la vostra mirada?.»²⁴⁵ (v. 9 i 10). Hi podem

²⁴² *Ibidem*, 225.

²⁴³ *Ibidem*, 225.

²⁴⁴ Mantinc l'ordre com vaig trobar els poemes i així em mantinc per aquesta consideració que el poema és del gener. De fet, Pujades comenta aquest mateix fet i s'aferra a aquesta hipòtesi comentant aquesta mateixa prova. Vegeu la nota a peu de pàgina número 7 a PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 219. Ara bé, en el poema hi ha un ressò ben evident de Blai Bonet en els aspectes cromàtics per referir-se a la veu: «grogua com els blats» (v. 2). És una imatgeria valenta en quant a l'adjectivació poètica («La nostra carn és flonja com la fruita podrida», v. 5) o, si més no, semblant a la bonetiana («i a les mans hi tenim grapats d'espigues», v. 13, escrivia originalment, tot i que després canvià les «espigues» que recordaven la poesia de Bonet per «espines»). Podria ser, doncs, un poema posterior al gener, potser del maig, quan escriu la majoria dels poemes del llibre. De fet, el llibre de Bonet sortí publicat per sant Jordi del 1953 i el poeta de Roda hi anotà la data que va obtenir el seu exemplar al maig de 1953. Pujades recull un fragment de la carta a Martí Sunyol del 4 de juny de 1953, diada de Corpus, en què Martí i Pol li explica que aquell matí havia estat llegint i comentant el llibre amb Josep Clarà. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 228. Es pot llegir el poema a MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 17-18.

²⁴⁵ S'esborren els signes d'obertura de les interrogacions.

llegir els següents versos: «Som com animalons desficiosos / tothora acorralats pels caçadors.» (v. 14-15), que repetirà, també amb variacions, a «Inevitablement morim...»:²⁴⁶

Llavors la dama arriba i ens escapça,
i l'aire aixeca un núvol de paraules
que ni ja recordàvem, i amb sorpresa
d'animalons estúpids, a la trampa
de l'etern caçador caiem per sempre.
(v. 20-24)

I encara més tard escriurà a *El fugitiu*: «Som com animalons desficiosos / que algun foll caçador / persegueix sense treva.» (v. 13-15).²⁴⁷

Aquesta incidència en la mateixa imatge permet pensar que la divinitat actua com a una opressió de la qual cal alliberar-se (i un altre cop apareix el concepte de llibertat). De fet ho dirà en el poema «Amareu l'esperit de l'hivern...»²⁴⁸ de 1953, en què per primer cop la presència de Déu representa una «nosa» a la qual, de moment, cal estimar perquè forma part de la quotidianitat: «Amareu els crepuscles discrets, / sense tons agresius, / i la nosa de Déu en les coses,» (v. 3 a 5). Ho repetirà a «Avarament, Senyor, vivim les hores»: «verticalment, sentim la Vostra nosa / en l'oci, en el treball i en la paraula.» (v. 11 i 12),²⁴⁹ en què el poeta, també des d'un posicionament més racional que de fe, associa la divinitat amb el temps, encara que sigui creat per Déu amb la mirada. En el poema es remet al temps que modifica les persones i, subtilment, se sobreentén que, al final, hi ha la mort —el final del poema és, però, ben explícit per assenyalar la diferència que hi ha entre la humanitat i la divinitat, quan constata que el temps no amenaça Déu; en canvi, sí que l'home es veu modificat pel temps. Al final tot sembla que sigui fruit de la crueltat divina. D'aquesta manera, el verb «xuclar» queda associat al temps que passa: «i així, de nits, Vós ens xuclau» (v. 10), una imatge que ja havia aparegut a «Primfileu meravelles...» —«Qui us xucla?, qui us pregunta?» (v. 8)— i a «Inesperadament alguna cosa lleu...»: «per ordenar-me el tacte / cap a un futur que temo i em xucla irresistible.» (v. 28-29). Abans, a l'abril de 1953, Martí i Pol havia escrit un vers a «Poema» («Ens sabiem²⁵⁰ tan orfes, Senyor, tan mancats de tendresa...») que establia com «Ara el temps, entre Vós i nosaltres, és viva paraula.» (v. 9), com també recordem que «el temps no és res més / que un gran bosc de

²⁴⁶ El poema és de 1953. Com en l'anterior, no hi figura el mes. Es pot llegir sencer a MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 53-54.

²⁴⁷ Vegeu MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 98.

²⁴⁸ El títol original és substituït per «Per vosaltres, els forts»: «fort» és corregit per «febles». Recordem que el títol de «Poema» («De cop endevineu la primavera...») també fou corregit per «Per vosaltres, els forts», que finalment fou desestimat.

²⁴⁹ El poema data de 1953, possiblement de l'agost, tot i que no hi consta. Els poemes els podeu llegir a MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 28-29 per a «Amareu l'esperit de l'hivern...» i 52 per a «Avarament, Senyor, vivim les hores».

²⁵⁰ Hi ha un accent manuscrit a la «i».

paraules» («Nosaltres» —«Nosaltres, ben mirat, no som més que paraules...»—, v. 18 i 19)²⁵¹ i nosaltres vivim en aquest gran bosc. Trobem, doncs, l'associació del temps amb les paraules que, com s'ha explicat anteriorment, presentaria la perdurabilitat de l'art i la procedència divina de la paraula. A més, el poeta resideix en aquest bosc de paraules. El bosc, constituït per arbres que serien símbols de la persona, és de paraules; per tant, la paraula seria també un signe identificador de la persona, en aquest cas dels poetes.

Nombrosos cops en aquests poemes ha anat repetint la idea de la inutilitat de qualsevol acte humà, que apareixia a «Altra aurora per a nosaltres»: «i és en va que bastim brillants projectes» (v. 9). A «Avarament, Senyor, vivim les hores» explica que «Ens heu creat inútils» (v. 13). La inutilitat innata prové, doncs, de la mateixa divinitat, del destí determinat per a l'home. El títol del llibre, de fet, ja insinua en aquesta mateixa inutilitat, en el sentit que les paraules són o van «al vent». D'aquesta manera el poeta explica que les paraules també són vanes i inútils. En el poema del juliol de 1953, «Heu escoltat col·loquis...», escriu: «Tot és en va. Moriu sense espectacle. / I jo i el món vetllem vostre cadàver» (v. 18-19),²⁵² uns versos en què ressona el llibre sapiencial de l'Eclesiastès:

Vanitat i més vanitat, diu Cohèlet,
tot és efímer, tot és en va.
Què en treu l'home
de tots els treballs
amb què s'afanya sota el sol?
(Coh 1, 2-3)

Broch vincula aquesta «inutilitat» al fet que l'home visqui sense Déu,²⁵³ però no és només perquè aquesta raó, sinó que aquesta condició és innata a l'home, està determinada pel fat o, fins i tot, és volguda per la divinitat. En el poema «No faig sinó repetir les paraules...» recorda les paraules més conegudes de l'Eclesiastès, «nihil novum sub sole» (v. 24):

Les paraules són pura rutina
i no val la pena de parlar;
l'ull no s'accontenta del que veu
ni l'orella del que sent.
Allò que ha passat tornarà a passar,

²⁵¹ «Poema» es pot llegir a MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 30. S'havia publicat anteriorment a *Ausa 5* (1953), 222. Per a «Nosaltres, ben mirat», vegeu del mateix llibre les p. 56-57.

²⁵² MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 43-44. El poema sortí publicat al *Roda de Ter* del setembre de 1953, conjuntament amb «De cop endevineu la primavera...». Recordem que aquest era el primer de tres poemes, el segon és el que ens ocupa, «Heu escoltat col·loquis...», i el tercer seria «Heu estimat la Pàtria...», del maig, juliol i agost de 1953, respectivament.

²⁵³ BROCH i PLANAS, *Miquel Martí i Pol, vida i poesia*, 83-84.

allò que s'ha fet tornarà a fer-se:
no hi ha res de nou sota el sol.
Quan d'una cosa diuen:
«Mira, això és nou!»,
segur que ja existia abans,
en el temps que ens ha precedit.
(Coh 1, 8-10)

Aquests versos que ressonen en la veu martipoliana recorden l'«scrivo in vento» petrarquista, precisament el títol del primer llibre martipolià. El segon poema del recull gairebé presentaria tota la temàtica del llibre. Al rerefons s'hi troba la «inutilitat» humana i la «insatisfacció»:

I hauríem plorat si haguéssim gosat
de tanta misèria i tan desencant.
Perquè som una raça envellida
bon punt ha nascut,
i res pot aconhortar-nos d'aquest desgavell
en l'ordre natural de les coses.
(v. 25-30)²⁵⁴

Si Maragall en l'«Elogi de la poesia» al·ludeix a l'Evangelí de sant Joan per presentar la paraula creadora de l'univers, Martí i Pol també es fixa en el mot que crea, però la divinitat no hi apareix, sinó que són els homes, els primers pares, els únics que van innovar:

Algú, però, va aclarir les distàncies,
i inventava conceptes i formes,
perjudicant notablement
l'activitat de les generacions futures.
(v. 7-10)²⁵⁵

i hom lloava la traça dels inventors
—ben mirat tothom ho era—
amb paraules, fins llavors, desconegudes.
(v. 13-15)²⁵⁶

²⁵⁴ «No faig sinó repetir les paraules...».

²⁵⁵ *Ibíd.*

²⁵⁶ *Ibíd.*

Fins que passen els segles i l'home aprèn cançons i, tot i que fa la referència al progrés, no hi ha res de nou, tot es basa en quelcom d'antic. Per tant, el pes dels versos decanten la balança cap a la paraula. Què hi havia abans? El paradís:

Perquè llavors no existien prejudicis
ni precedents engorrosos d'antigues gestes,
(v. 11-12)²⁵⁷

Els «prejudicis» i la «raça envellida», com hem vist, estan connotats negativament, però un altre cop no és en aquesta herència en què el poeta vol incidir sinó en la «inutilitat» i en la «insatisfacció». Broch escriu la següent reflexió sobre *Paraules al vent*:

Són poemes que, per tant, oscil·len entre la descoberta del *tempus fugit* i la necessitat d'afirmació, intensitat i exhauriment del temps de la vida. I entre una primera constatació (*tempus fugit*) i un consell o desig (viure l'instant), es produeix una segona conclusió dramàtica: la mort que ho senyoreja tot i la vida com a final. Aquesta constatació s'allunya de qualsevol actitud cristiana o d'espiritualitat transcendent.²⁵⁸

El dramatisme no és només aquest senyoriu de la mort, sinó el tòpic del *tempus fugit*, el procés vital interpretat com una «inutilitat». Aquesta serà realment la causa de l'angoixa i la por de l'existència. Per tant, no és només la no-existència de Déu, no és que no tingui sentit la vida sense Déu, sinó que, sobretot, la causa de l'angoixa és l'absurd de la vida, el fet que sigui vana, com ho són les paraules. Per això aquest caràcter efímer de la vida es trasllada a uns versos que incideixen en la por i en l'angoixa existencial davant de la mort.

Són molts els poemes que reblen aquest aspecte: «Homes d'asfalt», «Nosaltres» («Nosaltres, ben mirat, no som més que paraules...»), «Inesperadament, alguna cosa lleu...», «Sonet» i «Heu escoltat col·loquis...» contenen versos que reflecteixen aquest clima angoixós davant de la mort. També «Amareu l'esperit de l'hivern...»²⁵⁹ i «Ja més arma no espero...»²⁶⁰, que la plantegen resignadament o com un aspecte positiu. En el primer poema s'exposa que s'ha d'estimar la mort i l'«angoixa vital» (v. 20-22). En uns versos serens i plàcids en què s'estima el paisatge, la vida, els amics, les coses i «la nosa de Déu», també de manera resignada cal estimar la fi de la vida i els moments durament existencials que hi ha en aquesta. De fet, recordem que aquest poema duu de manera manuscrita el títol «Per vosaltres, els febles», ja que la resignació, per al poeta, serà una de les característiques de la feblesa humana. En el segon escriu:

²⁵⁷ *Ibidem*.

²⁵⁸ BROCH i PLANAS, *Miquel Martí i Pol, vida i poesia*, 84.

²⁵⁹ Recordem que finalment duia la proposta de títol «Per vosaltres, els febles».

²⁶⁰ Aquest títol, que correspon al primer vers, fou esborrat i en manuscrit es corregeix per «Altra arma ja no espero» que és com es publicà.

Ja més arma no espero
que la mort, per alçar-me
contra antigues llegendes
[...]
I la mort ens neteja
d'aquest llot, i destria
l'aigua clara, i l'aixeca
i en fa pluja feconda.²⁶¹
(v. 1-3 i 27-30)

El poema acaba, doncs, amb la imatge de la pluja com a aigua renovadora que al final domina el paisatge, és a dir, la vida.

Ara bé, no sempre pot resultar que sigui tan fàcil com acabar la vida amb la mort. Hi ha aspectes més dramàtics, com la solitud, que la determinen i la converteixen en una experiència angoixant. Ho tracta a «Homes d'asfalt»:

Possiblement morieu²⁶² sols; com arbres
hissats damunt l'asfalt, dempeus, horribles,
cridant al buit la malvestat del segle,
sense una mà que us volgués cloure els parpres.
(v. 13-16)²⁶³

A «Heu escoltat col·loquis...» llegim:

I, de cop,²⁶⁴ el silenci que us despulla.
I agonitzeu en una cambra fosca
empaperada amb indiscrets prospectes
que elogien la vostra teoria.²⁶⁵

No podeu fer gatzara. Plorariu,²⁶⁶
si la nit fos més clara i més amable,
perquè tothom us ha oblidat i és fonda
la vostra cambra, i ressonant i densa.

²⁶¹ Es corregeix a mà la «o» de «feconda» per una «u» «fecunda».

²⁶² Una correcció manuscrita accentua la forma verbal en «moríeu».

²⁶³ El podeu llegir amb les variants lingüístiques de l'últim vers citat a MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 58-59. Al poema «Arbre nu» (p. 25) també hi podem llegir aquesta solitud.

²⁶⁴ En el mecanografiat s'esborra «cop» i es corregeix per «sobte».

²⁶⁵ En el mecanografiat es corregeix el singular «la vostra teoria.» per un plural «les vostres teories.»

²⁶⁶ En el mecanografiat es corregeix a mà l'accent de la forma verbal «Plorariu.»

Ara la por, la por com una nota
creixent en el silenci, com un naufrag
que s'arrapa, feixuc, a aquell que el salva.
(v. 7-17)

Encara que el poeta presenti una humanitat agònica o d'homes naufrags o morts, sempre implica solitud. Així es refereix a l'absurd existencial que s'exterioritza amb l'opressió i la manca de llibertat. La por serà l'experiència derivada aquesta angoixa vital. La basarda apareix a «Sonet» en uns versos realment magnífics, malgrat l'aspecte terrible que contenen, que són una síntesi de tot el que hem vist fins ara en aquest apartat:

Jo sé que viure és com un somni breu
sotmès al ritme d'una llei antiga,
i sé que el cos que es vincla de fatiga
té ja un espai guanyat als ulls de Déu,

perquè d'un temps inesperat i lleu
n'ha fet una arma de treball amiga.
Més sé també que quan la dama abriga
ànima i cos i els parla amb el mot seu

un tremolor indefinible signa
aquell instant suprem, i essent benigne
el somni de la mort, s'aferra i creix

i omple l'espai i el cor una basarda
de Vós,²⁶⁷ com quan la nit en serra isarda
de cop, davant els ulls, enorme, neix.

La placidesa que s'endevina en els primers versos va prenent el to d'intranquil·litat fins que arriba el tremolor, la por davant la mort. Quan es veu el paisatge del no-res davant dels ulls és el buit que apareix, com si fos algú. La paradoxa és, doncs, el naixement del buit i del no-res. El verb «neix», que connota positivament el poema, només apareix al final dels versos. El resultat de la composició és suggerent, ja que el plantejament de la vida i del pas del temps provoca una esgarripança perquè aquesta s'aboca ineludiblement a la mort. Ara bé, la sensació positiva queda

²⁶⁷ En la publicació del poema canvia aquest sintagma preposicional per «de tot». Es devia tractar d'una errada ben evident ja que el poema no tenia el caràcter de pregària que li conferiria aquest «de Vós». MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 42.

reflectida en el verb final del poema, «neix», que estableix una paradoxa respecte als versos anteriors: ja no és la foscor de la mort, sinó que acaba amb la sensació del naixement, de la llum, contraposada a la foscor.

El paisatge és un sentiment interior. Així, la «serra isarda» (v. 13) és el motiu que designa la buidor total, de la mateixa manera que el naufrag es veu davant de la immensitat del mar o del no-res, una imatge que s'associarà amb la mort. Una de les conseqüències d'aquest sentiment de veure's davant d'una mort pròxima és la sensació de solitud.

Ara bé, el paisatge, en d'altres poemes, podrà suposar un canvi vital en un futur pròxim. Així, per exemple, apareix en els versos 27 a 30 d' «Ja més arma no espero...»,²⁶⁸ en què el paisatge el veu en un futur és ple de pluja, una aigua que pretén ser renovadora com trobem a «De cop endevineu la primavera»:

Muntareu antiquíssims automòbils²⁶⁹
i marxareu per velles carreteres,
amb pols amuntegada de vint segles,
cap a la pau inútil dels cinemes
quan ja tot sigui pluja en el paisatge.
(v. 5-9)

2.2.3. L'ordenació dels poemes: el llibre i la seva interpretació

En la nota introductòria de *L'arrel i l'escorça* el poeta escriu:

Els poemes de *Paraules al vent* foren escrits entre 1951 i 1953. No es tracta, evidentment, d'un llibre de poesia, sinó d'un recull de poemes. Això no obstant, no crec que el conjunt presenti gaires fissures, d'una banda perquè el fet d'haver estat escrit en un espai relativament breu de temps li dona una considerable unitat d'estil, i d'altra banda perquè els temes que s'hi tracten són pocs, la qual cosa evita una possible dispersió.

La meua producció en aquells moments era força abundosa i a l'hora de fer la tria per compondre el llibre em vaig deixar guiar sobretot per la intuïció, cosa que d'altres vegades he fet i no m'ha pas donat mals resultats. Al capdavall el contingut de qui sap els llibres de poesia és notablement aleatori, i jo diria que gairebé sempre susceptible de modificació.²⁷⁰

Si bé ja s'ha constatat diverses vegades que el poeta erra la data de redacció, ja que els poemes duen dates de 1952 a 1954 en els mecanografiats conservats com a originals, segurament per la proximitat conceptual amb els poemes que havia escrit durant el 1951. De fet, com s'ha apuntat

²⁶⁸ Publicat amb el títol «Altra arma ja no espero...»

²⁶⁹ Es corregeix a mà la «v» per la «b».

²⁷⁰ MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 18.

anteriorment, hi ha dos poemes inicials que marquen el to del llibre. El primer, «Preguem»,²⁷¹ és com indica el títol una pregària, un poema que busca la verticalitat des de l'horitzontalitat humana. És a dir, la pregària és un crit que, des de la humanitat, s'adreça a la divinitat; pregunta per la realitat divina des de la realitat humana. Llavors sorgeix el dubte davant de la divinitat,²⁷² que no es resol, si més no, en aquest llibre. Per una altra banda, el poema té la intencionalitat de presentar la vida humana abans que incidir en el dubte de l'existència de la divinitat. El poeta es fixa més en l'home, la veritable prioritat, ja que la pregària a la divinitat és un mer subterfugi de consideracions humanes, i així s'hi reflecteix, com una vida en camí ple d'obstacles. El segon poema, «No faig sinó repetir les paraules...», acabarà de plantejar les sensacions provocades per l'existència: la inutilitat dels actes humans. Fins i tot les paraules que podrien resultar noves són inútils ja que hi són des del principi dels temps i tot allò que és posterior és simplement una repetició, com dirà en el vers 24: «nihil novum sub sole». Aquest poema que, com s'ha dit, presenta un aspecte de la poètica martipoliana obre ja el tema essencial del llibre: l'home, que viu una vida inútil, vana, fins i tot en el dubte diví i en la creació poètica innovadora, busca una resposta a la seva vida. El llibre, amb diversos poemes que intenten trobar aquesta solució, és també inútil: és, ja ho evidencia el títol, «paraules al vent». Tot i que assenyala com és aquesta vida humana i que busca possibles solucions, la resposta sempre és la mateixa: no n'hi ha cap, si no és la mort, que comporta angoixa i por davant del no-res. Precisament, per això, al final del llibre es continua preguntant per la identitat dels éssers humans. Per aquesta raó estableix un diàleg amb els morts, el destí de l'ésser humà al qual s'hi arriba ineluctablement i en completa solitud, com exposa al poema «Arbre nu» en què, a més, com a arbre que és —en la identificació de l'arbre amb la persona— enyora el temps hivernal que, com a símbol de la dificultat per viure, el fa encara més sublim. Per tant, el poeta planteja que els obstacles que apareixen a la vida són precisament els que ajuden a viure.

El tercer poema, «Heu esbrinat que en un instant només...», està dedicat en canvi a l'amor sensual, un tema fusionat amb el de la mort, que planarà també en els poemes «***» («Joglars inconeguts us vetllen l'alt repòs...») i a «Un dia seré mort», un dels poemes més lírics del recull:

perquè em sé perdurable
en les coses que em volten,
i sé que algú, en el temps,

²⁷¹ Com ja s'ha dit, en aquest apartat que es considera el llibre publicat, se citaran els títols dels poemes que es publicaren en l'edició de 1954.

²⁷² Àlex Broch parla d'aquest dubte i de l'eix religiós del llibre a ÀLEX BROCH i XEVI PLANAS, *Miquel Martí i Pol, vida i poesia*, 82-85.

servarà el meu record.²⁷³

(v. 23-26)

A «Nosaltres, ben mirat...» reprèn el tema de l'art, de la poesia i de les paraules però ara des de la reflexió del temps i la perdurabilitat de la poesia; al mateix tema al·ludeix en els versos de «Poema» quan explicita que el temps entre la divinitat i la humanitat és «viva paraula» (v. 9). A «Amareu l'esperit de l'hivern...», que són els versos que ordena amb anterioritat a «Poema», presenta l'amor per la més estricta quotidianitat, però caracteritzat per una gran monotonia que s'evidencia de manera més contundent a «En va espereu que els dies...», en què planteja una solució clara i contundent per a la humanitat: «Hi ha un remei: evadiu-vos. / Evadiu-vos!» (v. 10 i 11).²⁷⁴ Tot i que la solució no servirà ni per al lector ni per al poeta es tracta d'una consideració antiga o romàntica.²⁷⁵ No serà tampoc l'únic moment en què es trobaran aquestes estètiques passades de moda. A «Inesperadament alguna cosa lleu...» hi afegeix el record del passat i a «Amb vestits antiquíssims...» remet de nou a la monotonia, tot i que hi afegeix el tema del cenyiment moral amb què es viu. En el següent poema, «Parlo del crit unànime...», Martí i Pol insta a no viure amb prejudicis. D'aquesta manera s'arriba a l'eix del llibre, la «Nadala» que en nom de la Penya havien dedicat a Tomàs Roig i Llop.²⁷⁶ A partir d'aquí, el poeta desenvolupa els temes presentats, amb una idea que es fa persistent: l'home és un ésser abocat a la mort i això provoca una por terrible. Què hi afegeix? Pràcticament dues reflexions sobre la senzillesa. La primera es troba a la «Nadala» —la segona del llibre—, en què es determina l'esperit de les coses humils, una idea que ja havia aparegut. Ara discrimina la senzillesa de la monotonia a l'hora de viure, perquè pertoca caminar, avançar sempre —una idea que repetirà al final del llibre. La segona reflexió, feta a «Certament, teniu deures odiosos...», és motivada, en canvi, per una sana enveja a la gent que no es dedica a pensar, sinó que la seva vida és treballar en els oficis més senzills. El poema recupera l'eco de Salvat-Papasseit en la senzillesa del treball i de la gent, persones que no s'acostumen a plantejar les reflexions existencials davant de la vida i de la mort.

Els últims poemes que publicà en el llibre, «Els morts», «Homes d'asfalt» i «Altra aurora de nosaltres»²⁷⁷, són de 1952, els dos primers de l'agost i l'últim de l'octubre. És evident, doncs, que el poeta busca una manera d'ordenar-los, potser com diu ell en la nota introductòria

²⁷³ Com s'ha comentat anteriorment el primer testimoni d'aquests versos es troba a la publicació. Vegeu MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 24. Els versos 18 a 26 són nous, possiblement d'inicis de 1954, quan el poeta acabava d'enllestir el llibre, ja que aquests no es conserven ni manuscrits ni mecanografiats. Recordem que en el seu lloc hi havia uns altres versos que no arribà a publicar mai.

²⁷⁴ MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 31.

²⁷⁵ En aquest mateix poema ho assenyala en el vers 16: «Sóc antic». MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 32.

²⁷⁶ Ignasi Pujades explica com el poema serví als de la Penya Verdaguer de felicitació a Tomàs Roig i Llop. Vegeu PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 218-219.

²⁷⁷ Al mecanografiat es canvia la preposició «de» per «per a» de manera manuscrita, que és com es va publicar.

citada anteriorment a *L'arrel i l'escorça*, de manera intuïtiva.²⁷⁸ No deixa de ser curiós, però, que guardi per al final aquests poemes que van ser, pràcticament, els primers a ser escrits. Podem pensar, doncs, que busca una manera d'ordenar temes o donar una certa unitat a un llibre-recull. Precisament, en aquests tres poemes planteja de nou l'existència humana des de la condició de morts o morts vivents a la pregunta insistent de «Què som?» (v. 1 d'«Altra aurora per a nosaltres») a la qual respon «Centaures àgils en la fosca / percaçant horitzons, en ruta sempre, / o bé arbres hissats damunt l'escorça / d'altres arbres que foren i concreten / la quietud del nostre viure estàtic.» (v. 1-5), una resposta que, quan publicà el poema al llibre, la tancà amb un signe d'interrogació.²⁷⁹ El poema podria ser un resum de tots els temes del llibre: som éssers que caminem o arbres estàtics? Tot és en va («Inútilment ens cercarem», v. 6), però caldrà l'autoconeixement, que l'home es busqui a si mateix i saber si hi ha un ésser diví que el mobilitza, perquè inútils són tant els projectes humans com la poesia. L'home s'encamina inevitablement a un futur i li caldrà morir per poder renéixer. El llibre, doncs, s'acaba amb aquests versos: «i ens cal morir perquè l'oblit perfecte / ens faci néixer, altre cop, sabent-nos.» (v. 13-14 d'«Altra aurora per a nosaltres»),²⁸⁰ que recorden tant els versicles bíblics com aquests versos de Salvat-Papasseit: «perquè per tornar a néixer necessiteu morir» («Res no és mesquí», v. 18).²⁸¹

La inutilitat dels actes, accions i paraules humanes que creen aquest absurd en l'existència és insistent en els versos d'aquest primer llibre de Martí i Pol. Potser un dels temes centrals del llibre, que ocupa també un lloc central, és el dels prejudicis, precisament l'element que apareixerà més cops en aquests poemes. De fet, la «insatisfacció» ve provocada per la impotència davant de la condició humana i perquè hi ha uns «prejudicis» que són, sobretot, la falsa moral, la hipocresia, en què es viu. Aquesta s'originava per dues bandes, des del franquisme que era ajudat pel control social eclesial —amb els seus manaments i els seus *pecats*—, i aquella que es vivia en els pobles en què es malparlava d'algú altre per alguna raó que èticament o actitudinal, dins d'aquesta estricta moral, estava mal vista i que el mateix personatge, que la criticava també d'una manera o altra, la tenia, però la intentava amagar. Per Martí i Pol hi ha un objectiu molt clar: s'ha de sortir d'aquesta situació, tot i que el problema es troba en la mateixa poesia, ja que la literatura no ho podrà aconseguir, ja que les paraules són escrites al vent. Davant d'una solució per aquesta negativitat, hi haurà un segon intent de

²⁷⁸ MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 18.

²⁷⁹ MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 60.

²⁸⁰ MARTÍ I POL. *Ibidem*. Reprodueixo del llibre.

²⁸¹ «Us ho ben asseguro: si el gra de blat, quan cau a la terra, no mor, queda ell tot sol, però si mor, dóna molt de fruit.» (Jn 12, 24). Per al poema de Salvat-Papasseit vegeu Joan SALVAT-PAPASSEIT, *Poesies completes*, Clàssics Catalans Ariel (Barcelona: Edicions Ariel, 1988⁶), 53-54.

solució en un altre dels llibres, *Veü incessant*,²⁸² que remetrà, de nou, a les paraules amb el mot «veü».

2.2.4. La intertextualitat

El poeta confessa els referents d'altres poetes en la «Nota de l'autor» que elabora per a l'edició del llibre en una col·lecció que no va tenir fortuna, la «Biblioteca Miquel Martí i Pol» d'edicions 62:

qualsevol lector actual de *Paraules al vent* que conegui les tendències de la poesia catalana de fa cinquanta anys detectarà fàcilment influències de Blai Bonet, Salvador Espriu, Carles Riba, Albert Manent, etc., en el volum que té a les mans²⁸³

Com hem vist anteriorment, també de les de Salvat i s'hi hauria d'afegir els noms de Joan Vinyoli i, possiblement, el de Joan Perucho. En el primer cas, a banda dels poemes que ja s'han pogut comentar, trobem inicis tan curiosos com el del poema «Tan sols una memòria» d'*Hores retrobades*, que va obtenir el premi Óssa Menor el 1950 i que sortí publicat el 1951: «Què som, què som?» (v. 1)²⁸⁴ que canvià únicament per «Què som?» en edicions posteriors. No era el primer cop que començava el poema amb un caràcter vinyolià;²⁸⁵ de fet, la concepció que el poeta de Roda té de la poesia canvia quan llegeix Riba i Vinyoli i, sobretot, gràcies a aquest últim. Un dels casos és el poema «Altra aurora per a nosaltres», una formulació força semblant al títol del segon poemari que publicà Joan Perucho, *Altra aurora per nosaltres* el mateix 1951 i a Óssa Menor. És evident, doncs, que la lectura de tots aquests poetes devia repercutir en la producció del poeta de Roda. Encara més, degueren influir tant en Martí i Pol que intenta buscar una veu poètica que no es distanciï de l'estètica d'aquella època. És a dir, atansar-se'n al lèxic o als elements metafísics eren maneres d'acostar-se al corrent literari del moment. Fins i tot podia haver arribat a pensar que calia sacrificar part de la seva vivència per tal d'integrar uns elements conceptuals que, si s'avenien amb la pròpia experiència, encara l'afavoriria en la seva sinceritat literària i, per tant, que resultés un producte que s'atansés a l'experiència humana. En aquests moments, al poeta de Roda li interessava donar a conèixer la seva producció i cenyir-se, en conseqüència, als models que es publicaven llavors.

²⁸² Tot i que va romandre inèdit, el llibre es va presentar al Concurs de Poesia de Cantonigròs on va obtenir un accésit el 1955. Són poemes escrits durant el 1954, per tant amb molta proximitat a *Paraules al vent*. Alguns dels poemes els va considerar a *Quinze poemes* (en l'edició que publicà el 1975 a *L'arrel i l'escorça*) i a *Porto la tarda recolzada al braç i a Si esbrineu...* (*El llarg viatge* (1976)). Avui en dia el podem llegir en l'edició de Roger Canadell i Montse Caralt.

²⁸³ MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1998), 6. Aquesta «Nota de l'autor» data del febrer de 1998.

²⁸⁴ Vegeu VINYOLI, *Les hores retrobades* (1951), 58.

²⁸⁵ Es comenta en nota a peu de pàgina a BERENGUER I QUERALTÓ, *Els inicis poètics de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*, 192.

Això explicaria, en part, que Martí i Pol prenguéssim com a referència la poesia de caire religiós que s'escrivia en aquesta època. Que tinguéssim després una crisi de fe i la convertís en matèria literària, l'atansava a la pròpia experiència vital sense sacrificar la sinceritat, però potser, en realitat, el que més li interessava era la realitat humana des de la perspectiva social i transcendent. Evidentment, com es veurà aviat, s'escrivia poesia de caràcter religiós en llengua catalana. Martí i Pol, com veurem, parteix d'escriptors contemporanis per elaborar una veu pròpia que s'adreça a la divinitat, ja que es basa en una experiència opressora d'aquesta envers l'ésser humà, de manera que sense negar la divinitat, se n'evidencia la nosa. Això no obstant, a Déu s'hi adreça perquè hi és i també perquè omple la vida quotidiana. Aquesta transcendència ha estat també una de les causes que la societat d'aquests anys cinquanta, en ple franquisme, hagi creat una moral estricta que passarà a ser també una forma d'opressió, a banda de crear actituds hipòcrites, que mostraran com fan el bé, sense que sigui sincer. El plantejament martipolià, doncs, és motivat per una raó essencial: l'estètica de caràcter religiós dels anys cinquanta o d'anys anteriors. En aquest sentit, la literatura espanyola també era un bon referent. Segurament que Martí i Pol havia llegit Miguel de Unamuno, Dámaso Alonso, Carlos Bousoño, José María Valverde i Blas de Otero, de qui prendrà bona part del llenguatge per adreçar-se a aquesta divinitat. Parlo d'una poesia de caire religiós, no de temàtica religiosa. El 1942 es va celebrar el «IV Centenario» de San Juan de la Cruz i la commemoració va induir els poetes dels quaranta i cinquanta a escriure una poesia d'aquest tipus. Es van omplir força pàgines de les publicacions de l'època i els autors eren ben amatents a la circumstància. Aquesta, per exemple, fou la raó de la creació del *Cántico espiritual* de Blas de Otero que, encara, sense aquella veu molesta amb la divinitat, titulava així aquests versos en homenatge a San Juan de la Cruz.

Com s'ha dit anteriorment, la literatura catalana també considerarà els aspectes religiosos. En el cas que més podia influir a Martí i Pol trobem Espriu que escriu «El sotjador» o el personatge de l'Altíssim però també pel que interessa en aquests moments, li serà un referent la literatura de Bonet, que, sense cap mena de dubte, havia estat influïda, entre d'altres, per la literatura espanyola. Així doncs, a Martí i Pol no li interessaria tant deixar constància d'una crisi religiosa com a vivència estrictament personal, sinó que li preocupa més l'ésser humà, l'individu, els seus quefers quotidians i la intranquil·litat humana, que apareixerà en la dicotomia de «quietud» i «inquietud» —per dir-ho amb paraules del mateix poeta que ja han estat comentades anteriorment— ara però aquesta inquietud serà existencial i social. La decisió de prendre part en un premi que podria donar-li —i de fet li va donar— el ressò que buscava com a poeta, a més de veure publicades les seves poesies, comportava buscar l'estratègia necessària per poder guanyar-lo i això significava imbuir-se de les tendències poètiques del moment. Per això Bonet serà un referent essencial de *Paraules al vent*, perquè sentia gran admiració pels seu *Cant espiritual*, premi Óssa Menor de 1952, però també perquè la poesia de

Bonet, de gran sensualitat, plasticitat i suggestibilitat, podia significar una nova manera d'entendre i crear poesia.

2.2.5. El premi Óssa Menor i la seva repercussió

És ben evident que Martí i Pol decideix prendre part en el premi per alguna raó personal que, per Pujades podria ser una recerca de la seva vàlua com a poeta. Ja havia obtingut un premi en el II Certamen Literari de la Plana de Vic. La revista *Ausa* li havia publicat «Poema» («Ens sabíem tan orfes, Senyor, tan mancats de tendresa...»), «Altra aurora de nosaltres», «Els morts», «Homes d'asfalt» i «Arbre nu»,²⁸⁶ i la revista *Atzavara*, «De cop endevineu la primavera...».²⁸⁷ Potser l'empremta que li deixa la lectura del *Cant espiritual* de Blai Bonet, en aquesta línia religiosa, l'acaba d'animar a provar sort. De fet, així ho explica Gasol:

Tornat un hom de Roma, un dia del mes d'octubre de 1953 rebia tot un paquet de versos; l'acompanyava una llarga carta d'en Miquel: dues quartilles a màquina escrites a un sol espai. “Volgut mossèn —em deia— li envio un plec de poesies escollides entre les darreres que he escrit fins avui”. Havia fet pensament de presentar-les al Premi Ossa Menor. Me les enviava perquè li donés el meu parer i, sobretot, en corregís l'ortografia, la sintaxi “o altres disciplines” si calia. Ell no se sentia fort en gramàtica. I ho justificava: “Un servidor escriu el català (i gairebé el castellà) més que res més que [sic] per mimetisme. Quan anava a escola no ens varen ensenyar la llengua de casa nostra i, després, totes les coses han estat apreses a còpia de llegir i parlar una certa atenció en el que es llegeix. No tinc, però, una seguretat (...), encara que algú m'ha dit que les meves poesies tenen un tò ciutadà molt acurat, (...) no voldria concórrer a un premi de tanta empenta amb obres que poguessin tenir error gramaticals entremig”. I també: “Li prego que em digui amb tota franquesa què li sembla dels poemes, quins troba millors, i quines tendències podria arreglar ara o més tard”.²⁸⁸

La nit de santa Llúcia, que se celebrà el diumenge 13 de desembre de 1953, el poeta de Roda va rebre el premi Óssa Menor. El jurat el conformaven Rosa Leveroni, Josep Janés i Olivé, Carles Riba, Josep M. de Sagarra, Joan Teixidor i Josep Pedreira actuava com a secretari.

Joan Oliver escriu a Xavier Benguerel i li explica la nit dels premis. En aquesta nit participava Benguerel en el Premi Víctor Català amb *El desaparegut* però finalment el guanyà

²⁸⁶ *Ausa* 5 (1953), 222-224.

²⁸⁷ Pujades també esmenta com a raó que aquell setembre li havien publicat al *Roda de Ter*, «De cop endevineu la primavera...» i «Heu escoltat col·loquis...», *Roda de Ter* 11 (setembre 1953). En canvi considero que potser no li devia influir tant com per a una decisió d'aquest tipus, ja que es tractava de la publicació en una revista en què ja havia col·laborat. Potser, fins i tot, era el fruit d'una petició per part de la revista.

²⁸⁸ GASOL ALMENDROS, «El meu Martí Pol», 86. Llegiu la carta a PUJADES, *Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 239-241.

Jordi Sarsanedas amb *Mites*. Referint-se al premi Óssa Menor li diu: «La poesia va donar el primer lloc a un xicot de Roda de Ter. En Riba afirmava que era “verd, però prometedor”».²⁸⁹

Aquesta mateixa carta acaba amb l'explicació de la festa per part d'Oliver, amb aquella sornegueria que el caracteritzava:

LA FESTA.- Magnífica! Imagina't els salons del Majèstic Hotel plens de gent ben vestida, intel·lectuals, artistes, mecenes (sic) i esnobs. Més de tres-centes persones sopant; i, en un altre gran saló, els vint membres del jurat en una mena de santa cena doble (tots els comensals seguts al cantó anterior de la taula). Després del sopar, els jurats es van reunir al saló de lectura, que dóna al carrer. Els quatre tribunals, un a cada angle del saló, separats per uns grans paravents; cafè, copa i puro. En veure tanta sumptuositat, tanta gent i tant aparat, qualsevol observador ingenu hauria pogut creure que les lletres catalanes viuen un moment d'altíssima esplendor. Era un mirífic sarcasme! Havent sopat, van invadir aquells salons quatre o cinc-centes persones. Era l'hora del cafè, ofert generosament per l'editor als invitats. No es podia donar un pas. I aleshores va venir el moment amarg per a mi, i per a altres jurats: en Serrahima, picat; en Canyameres, trist; en Tasis, agre; la Sunyol, murriosa; en Pedrolo, irritat... I no saps què dir! A dos quarts de tres encara hi havia grups davant de l'hotel discutint la jugada. Semblaven «hinchas» del futbol. Vols més paradoxa?²⁹⁰

Sense aquest punt d'ironia però semblant fou la crònica que hi dedicà *La Vanguardia* el dia 15 de desembre:

Constituye ya un nuevo rito en las costumbres literarias barcelonesas el de que en la noche de Santa-Lucía se congreguen los seguidores de las letras en torno de los jurados de los premios «Aedos», «Joanot Martorell», «Víctor Català»²⁹¹ y «Osa Menor», esperando impacientemente la hora del veredicto. Los jurados se reunieron en una cena en el Hotel Majestic, y al ágape se sumaron en otros salones unas trescientas personas, que fueron siguiendo con expectación las vicisitudes de las votaciones. En esta concurrencia figuraban los nombres más relevantes del mundo de las ediciones, del arte, de la música, de las letras. Obvio es decir, pues, que la velada era tan brillante desde el punto de vista de la asistencia como de la calidad de los presentes. Radio Nacional y Radio Barcelona transmitieron a toda España la marcha de los sufragios, y es de suponer que los concursantes de fuera de la ciudad estuvieron pendientes de los receptores con esta ilusión un tanto pueril que hace comparables a los candidatos de los concursos literarios con los niños en la noche de Epifanía.

²⁸⁹ Carta que se suposa de mitjan desembre de 1953; recollida a Lluís BUSQUETS I GRABULOSA, ed. *Epistolari. Xavier Benguerel. Joan Oliver, Perfils 7* (Barcelona: Proa, 1999), 484.

²⁹⁰ *Ibidem*, 484-485.

²⁹¹ S'atorgaven per primer cop els premis «Aedos» i «Víctor Català».

Los jurados de los cinco premios literarios fueron deliberando en secreto durante la cena. Sus nombres fueron ya anunciados oportunamente, y entre ellos se contaba el de nuestro ilustre colaborador don Melchor Fernández Almagro.

El premio de biografías «Aedos» de lengua castellana, dotado con 20.000 pesetas, fue adjudicado a la obra «Antonio Maura Montaner. La revolución desde arriba», original del doctor Diego Sevilla Andrés, profesor de la Universidad de Valencia, que obtuvo tres votos.

Resultó finalista la biografía «Ramón y Cajal», obra de Santiago Lorén, que alcanzó dos votos. Se recordará que el señor Lorén, médico de Calatayud, fue galardonado recientemente con el premio «Planeta», de 100.000 pesetas.

El premio «Aedos» de biografías en catalán fue otorgado a la obra «Rafael de Amat y de Cortada, barón de Maldá», de Alejandro Galí. Quedaron finalistas las obras presentadas por Antonio Papell y Joaquín de Camps y Arboix, que obtuvieron un voto cada una.

El premio «Víctor Catalá», para narraciones cortas, lo obtuvo por cuatro votos «Mites», de Jorge Sarsanedas. Quedó finalista con un voto «L'interior es al final», de Manuel de Pedrolo.

El premio «Joanot Martorell» de novela catalana lo obtuvo el joven y distinguido publicista José María Espinás por su obra «Com ganivets o flames», quedando finalista «Un de nosaltres», de Manuel de Pedrolo.

El premio «Osa Menor» se adjudicó a Miguel Martí Pol, de Roda de Ter, con su obra «Paraules al vent». Quedó finalista «Donzell amarg», de Vicente Andrés Estellés, de Valencia.

La grata velada se prolongó hasta primera hora de la madrugada y durante largo tiempo persistieron en la puerta del hotel corrillos que comentaron las incidencias del certamen. Cualquier viandante hubiera pensado, según su apasionamiento y su preocupación, que ventilaban la jornada futbolística. No. Por rara excepción, aquellos ciudadanos barceloneses, al reunirse, habían preferido hablar de cabezas que de pies.²⁹²

Arturo Llopis comentava al *Destino* del 19 de desembre de 1953:

QUINTO Y ULTIMO PREMIO El premio de poesía «Ossa Menor» 1953, instituido por Ediciones «Ossa Menor» y dotado con 5.000 pesetas, lo obtuvo «Paraules al vent», de Miguel Martí Pol. Vicente Andrés y su «Donzell Amarg» quedaron finalistas. De todos los concursantes ganadores de los cinco premios de la noche barcelonesa de «Santa Llúcia» el más joven ha sido este conquistador del trofeo poético. Miguel Arimany, poeta doblado de editor, nos dice que el hombre en cuestión no tiene más allá de veinticuatro años. Las musas sonríen a los héroes jóvenes. Arimany es el orientador constante del grupo de jóvenes vocaciones literarias de Roda de Ter, al cual pertenece Miguel Martí Pol, que no acudió al Majestic porque vive en Roda de Ter —vive y trabaja allí, en el despacho de una fábrica—. Y no acudió al certamen porque

²⁹² «Concesión de cinco premios literarios», *La Vanguardia* (15 desembre 1953), 15. Els dilluns no hi havia diaris; d'aquí que la crònica aparegués el dimarts. També una crònica semblant, sense al·lusions futbolístiques apareixia el mateix dia al *Diario de Barcelona*. «La brillante velada literaria de anteanoche. Fueron entregados los cinco premios literarios del Día de Santa Lucía», *Diario de Barcelona* (15 desembre 1953), 27.

tampoco creía que le otorgaran el premio. Es decir, hubo, pues, muchas sorpresas: para los participantes y para los espectadores. Y se pudo constatar una cosa: que muchas personas desconocidas o apenas conocidas concurren, junto con otras de nombre ya consagrado, a la palestra de los premios, y esta fué la gran lección y la gran alegría de la noche de los cinco premios.²⁹³

Josep Pedreira transcriví en uns fulls tota la correspondència que va establir amb autors, sobretot la d'aquells que van publicar a Óssa Menor. Cada un dels autors els introduïa amb unes línies en què hi escrivia alguns dels records que conservava de cada un d'ells. En el cas de Martí i Pol, pel que fa al premi Óssa Menor, hi escriu:

Miquel Martí i Pol no assistí a la reunió; sí, però, que ho feren altres concursants i, entre aquests, en Miquel Arimany, que estava indignat contra el poeta guanyador. El poeta Arimany assegurava que ell havia estat el Pigmalión del poeta de Roda de Ter i que ignorava que aquest hagués concursat en contra d'ell.²⁹⁴

El primer a ressenyar el llibre guanyador fou Juan Rosanas Moratona a les pàgines de l'exemplar del Nadal de *Roda de Ter*; és a dir, quan el llibre encara no era a impremta.²⁹⁵ Rosanas li era amic i havia participat de jurat als concursos literaris de la Plana de Vic dels anys 1950 i 1952, com a col·laborador que fou de la revista *Roda de Ter*. En l'article cita versos del poema «Nadala» (la segona) amb una adjectivació valenta: «magnífica nadala»; potser perquè el poema s'adiu força amb el moment que surt la revista. Els altres poemes que cita són: «Amareu l'esperit de l'hivern...», «Avarament, Senyor, vivim les hores...» i «Sonet». El primer dels poemes surt publicat sense els tres últims versos. Potser devia ser el poeta qui li va passar els poemes o els fragments que li podien resultar més interessants. L'articulista centra el seu escrit a explicar que el llibre es dedica a l'existència humana, en el devenir de la vida cap a la mort amb la preocupació de l'eternitat i Déu. El ressenyador no parla en cap moment del dubte enfront de la divinitat, sinó tot el contrari, potser per no donar a entendre en un poble com Roda un posicionament que en els anys cinquanta podria resultar molest:

Ese rodense «con hambre de Dios», que es Miguel Martí y Pol, ese enamorado de los eternos y trascendentes temas vitales que atormetan a las jóvenes promociones poéticas de hoy, acaba de ganar el premio OSSA MENOR.

²⁹³ Arturo LLOPIS, «La noche de los cinco premios», *Destino* 854 (19 desembre 1953), 31; vegeu també la p. 30. Segons comenta Pujades, Martí i Pol, abans d'aquesta nit, li havia donat el llibre a Miquel Arimany i que aquest li va dir: «Els poemes estan bé; però no et facis massa il·lusions», PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 245.

²⁹⁴ PEDREIRA, *Correspondència i història (des de l'inici de l'Óssa Menor fins al final de la meua època)*.

²⁹⁵ Juan ROSANAS MORATONA, «La «Ossa Menor» en el cielo de Roda. Miguel Martí y Pol mereció el premio», *Roda de Ter* 75 (desembre 1953), 2 i 5.

[...] Lo que ocurre es que sus actos de fe son afirmados de manera muy propia y que sus oraciones las reza tal como le salen —fluida y sinceramente— de su alma de poeta de hoy. Lo peor que le puede suceder a un poeta es que alguien trate de sacrificar su sinceridad.

Rosanas considera el tema del llibre del *tempus fugit* i acaba amb un paràgraf força interessant que assenyalarà la vàlua poètica del recull, entre d'altres aspectes perquè planteja una reflexió sobre el pensament del poeta sobre la humanitat:

Con este estilo poético que no se conforma con la musicalidad de los versos, con la fortuna de felices imágenes, ni con la belleza si es estática, si no lleva clavada en sus entrañas el aguijón de una dinámica intelectual en busca de la verdad, Miguel Martí se pone en fila en esa formación de poetas-«pensadores» con clara vocación misional, que integran la nueva escuela. Y pese a cuanto queda dicho, no busquemos tres pies al gato porque, en definitiva una de las misiones del poeta no es resolver lisa y llanamente toda la tremenda problemática que tiene planteada el hombre actual, si no tener simplemente el valor y la gracia de saber plantear esa problemática de manera incitante y sugestiva que, doctores debe tener la santa madre Iglesia.²⁹⁶

Com hem vist, la recensió del llibre guanyador és força encertada —recordem que encara no es tractava del llibre que publicaria el 1954, ja que alguns poemes que l'integrarien els escriví a inicis del 1954. L'encert consisteix, entre d'altres aspectes, en què Rosanas exposa una de les més importants temàtiques del llibre, que serà la problemàtica humana com a ésser individual davant de la transcendència i com a ésser social.

El 2 de gener de 1954, la revista *Destino* publica un elogi del poeta de Roda i de la seva obra primirenca. L'article el signa Josep M. Espinàs que havia aconseguit, la mateixa nit, el premi Joanot Martorell. De *Paraules al vent* confessa no haver-lo pogut llegir sinó de manera provisional, i tot i esperar el text imprès escriu:

equivocados o no, nos hemos ya formado una idea del poeta Martí. Martí i Pol está en el buen camino. «Tenim el cor profundament cavat en ombres» es el primer verso del volum, al que siguen dentro del mismo poema, unos versos excelentes y otros más blandos. «Paraules al vent» —ese título es el exponente más revelador de que se trata de un primer libro— es, sobre todo, una obra de impulso auténtico. [...] Martí cercano a la lírica de Blas Bonet, con ecos de Espriu, quizá incluso —lejanos— de Foix, nos da a los veinticuatro años un primer libro notable, rebotante de sugerencias, y se alinea en la carrera que ha emprendido de nuevo la poesía catalana. [...]

Y Miguel Martí Pol, al darle la mano y escuchar su voz, nos ha parecido un hombre de personalidad. Que le hayan dado el premio no le afecta, afortunadamente, de una manera

²⁹⁶ *Ibíd.*

excesiva. Estamos convencidos de que algún día habremos de insistir más ampliamente sobre este hombre sobrio que pisa hoy, como decíamos, sobre el buen camino de la lírica.²⁹⁷

Unes aportacions gens desafortunades i això que encara no havia llegit l'obra definitiva. A més, els referents amb què havia comptat el poeta són força encertats. Espinàs incideix en el fet que es tracta d'un poeta que no és de Barcelona i que ve de la mà de Miquel Arimany. Que es tracti d'un poeta de poble apareixerà en diversos escrits. En el mateix número de *Destino* s'hi entrevistava Espinàs i feia també una afirmació interessant:

Tal vez merezca ser señalado que Jorge Sarsanedes, Miguel Martí Pol y yo, premios «Víctor Català», «Ossa Menor» y «Joanot Martorell», de este año, somos de la misma promoción: veintiocho, veinticuatro y veintiséis años, respectivamente.²⁹⁸

Potser li calia remarcar que s'estava assistint al naixement d'una generació literària que, de moment, havia donat senyals de guanyadors; tot i que Martí Farreras, que és qui realitza l'entrevista, ja havia al·ludit la joventut de tots tres.

Com deia més amunt, Joan Teixidor, quan escriu el pròleg del llibre, incideix en el fet que Martí i Pol és un poeta de Roda de Ter:

Deia que després de llegir *Paraules al vent* vaig conèixer el poeta. És un minyó alt, de bona planta, que quan parla inclina una mica el cap. Viu i treballa a Roda de Ter, una petita població industrial de la Plana de Vic, com és sabut. [...] El fet és que a Roda de Ter un home pot escriure amb el mateix esperit ple de curiositat i d'avidesa que semblava propi d'un domiciliat en unes golfes de Barcelona o de París. No li ha calgut renunciar a la seva vida quotidiana per a conèixer tots els alcohols literaris. Des del seu recó sap que pot arribar a posseir totes les seves veritats i totes les seves mentides i totes les veritats i les mentides dels altres. Confesso que em satisfà aquesta vida puixant de les nostres publicacions comarcals. Quan vaig saber que Martí Pol vivia a Roda de Ter en vaig tenir una alegria.²⁹⁹

Hi ha característiques, doncs, que han sobtat de Martí i Pol: la seva relativa joventut i que sigui de Roda de Ter. S'han pogut entreveure en aquest apartat dues opinions semblants: el llibre està bé, és suggeridor, d'un cert nivell sobretot si es té en compte que procedeix d'un autor novell, tot i que encara «verd», a l'autor se'l considera com un poeta «prometedor». A aquesta opinió

²⁹⁷ José M.ª ESPINÁS, «Noticias de poetas. Miguel Martí Pol, premio “Ossa Menor”, 1953», *Destino* 856, (2 gener 1954), 28-29.

²⁹⁸ Martí FARRERAS, «Un novelista en la casa», *Destino* 856 (2 gener 1954), 26.

²⁹⁹ Joan TEIXIDOR, «Pròleg» a MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), XI-XII.

que recollia Joan Oliver provinent de Carles Riba, encara hi podem afegir el record del poeta de Roda, quan va conèixer Riba en una visita que li féu a Barcelona.³⁰⁰

Molt amablement, Clementina Arderiu s'interessà per la meua vida al poble, i jo, aprofitant una pausa, vaig demanar al seu marit què opinava del meu llibre. La resposta, que de moment em desconcertà però que després he anat comprenent, fou que allò que més li havia cridat l'atenció havia estat un sonet i un poema que, digué, era com un cant a la pàtria.³⁰¹

Espinàs tornarà a parlar del llibre el desembre de 1954. Ho farà a les mateixes pàgines de *Destino*³⁰² i amb paraules elogioses, ara per destacar la bona edició del llibre i perquè no es tracta d'un llibre caòtic; al contrari, n'elogia l'harmonia que destil·la: «en su soledad —porque en definitiva es la sensación que nos produce este poeta es la de ser un hombre solitario, aunque se haya dedicado y se dedique a tratar el mundo, Martí i Pol ha encontrado el tono adecuado para decir sus cosas. Este tono es básicamente el que caracteriza a la mejor poesía de nuestros días». En destaca la sinceritat i comenta que, si bé no hi ha efecte sorpresa, «Martí Pol, contrariamente a muchos poetas de su edad, se ha preocupado mucho más por encontrarse a sí mismo que por encontrar un verso singular, pero arbitrario por el hecho de estar desligado de él».

El *Correo Literario*, però, encetarà una crítica amb virtuts i defectes. En aquestes pàgines el crític Josep Maria Castellet, que signa J.M.C., escriu:

Decididamente, los premios son para los jóvenes, o sea, estímulo antes que consagración de una labor literaria. Cuando todos hayamos reconocido este hecho, les atribuiremos menos valor, pero también seremos menos exigentes con las obras premiadas.

Vistas las cosas así, es obligado decir que «Paraules al vent» es un buen primer libro, lo que no es poco en tiempos en que los primeros libros, incluso los premiados, no acostumbran a serlo.

Miquel Martí Pol es un poeta de voz valiente y ambicioso. Ahora bien, estos dos adjetivos pueden encerrar, a la vez, virtudes y defectos. Y el libro de Martí Pol tiene de todo. Su principal virtud es el verbo apasionado y noble, desgarrado y sincero, atrevido y sumiso. Por ejemplo,

*No pas amb veu tranquil·la clamem,
sino amb un crit rogallós,*

³⁰⁰ Segons Pujades hi va poder anar un dels diumenges següents, possiblement el 27 de desembre de 1953, quan també va conèixer Josep Pedreira i Gabriel Ferrater. PUJADES, *Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 248.

³⁰¹ MARTÍ I POL, «Una anada a Barcelona», 5. Potser serà sobrer anotar que es tractava de «Sonet» i d'«Heu estimat la Pàtria com s'estima...».

³⁰² José M.^a ESPINÁS, «"Paraules al vent"», *Destino* 906 (19 desembre 1954), 35.

*perquè us temem, Senyor, i alhora
tenim una íntima, una vital necessitat de Vos.*

Pero en su misma valentía y ambición están sus defectos. No están maduros los soportes técnicos para sostener tanto ímpetu, para abarcar tanto espacio, para mantener el tono realmente auténtico del libro sin recurrir a claras influencias —Riba i Espriu— o a temas y expresiones en demasia usuales —el poema «Homes d'asfalt», por ejemplo.

Ahora bien, si no exigimos del libro más de lo que debe pedirse a un libro primerizo, si queremos ser justos con un joven poeta de clara vocación y voz sincera, hay que reconocer que los valores positivos que encierra el libro de Miquel Martí Pol superan en mucho a sus defectos y descubren en él a un poeta del que es lícito esperar las mejores obras. Que así sea.³⁰³

El 9 de febrer de 1955 a *La Vanguardia* s'escrivia una nota en què es podia llegir:

PARAULES AL VENT. Poesías de Miguel Martí Pol. Premio de poesía «Ossa Menor 1953». Pról. J. Teixidor. — «Ossa Menor», B. — Se trata de un primer libro, y su joven autor sacrifica fervorosamente en el altar de un voluntario prosaísmo verbal, con tono admonitorio, con esas preocupaciones sociales que ahora imperan, dirigiéndose a todos los hombres. Sin que estén maduros los soportales técnicos para sostener tanto ímpetu, para abarcar tamaño espacio, para mantener de un cabo a otro el tono «engagé» sin recurrir a claras influencias o a temas y expresiones un tanto socorridas y al uso. Potencia de voz y aún timbre no faltan al poeta; los años se encargarán ahora de templar los ardores, abajar humos y serenar al hombre, diluyendo en el escrito las actuales influencias. Entonces se impondrá el poeta que Martí Pol lleva dentro. Y se recordará que en las postrimerías de 1953 obtuvo el galardón más ambicionado por los poetas catalanes.³⁰⁴

Martí i Pol va conèixer Josep M. Castellet en una lectura pública del llibre a l'Institut de Cultura Hispànica de Barcelona. Recollia la notícia el *Roda de Ter* del 7 de març de 1954:

Últimamente en Barcelona, y en el local del Instituto de Cultura Hispànica, nuestro joven poeta y amigo Miguel Martí i Pol leyó su libro de versos titulado «Paraules al vent», ante un auditorio inteligente y numeroso.

Al final de la lectura fué muy felicitado por los asistentes al acto.

³⁰³ Dins de la secció «Anaquel», *Correo Literario* 8 (desembre 1954). Es reproduïen unes línies a *Panorama* 1 (23 gener 1955), 3, que era el suplement del *Roda de Ter* 86, amb els paràgrafs que incloïen la duresa de la crítica fins al final. Curiosament, oblidaven l'elogi més manifest del segon paràgraf del crític.

³⁰⁴ «Los libros del día. Paraules al vent», *La Vanguardia* (9 febrer 1955), 8. També apareixerà la mateixa ressenya una setmana després a *La Vanguardia* (16 febrer 1955), 11; només hi haurà la correcció de la paraula «soportales» per «soportes» i es corregeix també l'errada tipogràfica, «influencias».

Al dar cuenta de esta noticia literaria, una vez más, a Miguel Martí Pol por sus éxitos poéticos le patentizamos nuestra admiración.³⁰⁵

Pujades, però, recollint les impressions del poeta en una carta a Pere Farrés i en una entrevista a *Mataró escrit*, constata que aquesta lectura pública fou mal interpretada.³⁰⁶ Llorenç Soldevila explica en aquesta última publicació:

Després de guanyar el premi Óssa Menor fou ben rebut entre els grups barcelonins. Tingué una bona relació amb en Josep Maria Castellet i tot feia pensar que tenia les portes obertes en els canvis culturals que es preparaven. Però arribà un tancament més aviat brusc...

Martí i Pol respon:

Sí, és cert. A banda que essent jo de fora de Barcelona coneixia poca gent, em sembla que tot degué venir d'un malentès. Em convidaren a donar un recital en un local del «Instituto de Estudios Hispánicos» més o menys proper a la Falange, jo, si he de dir la veritat, no ho sabia. Em presentà Josep Maria Castellet. Sembla que hi hagué qui ho interpretà com un tort a la catalanitat.³⁰⁷

Per aquesta raó deu ser que en la primera carta que el poeta tramet a Triadú, a qui encara no coneixia personalment, li diu que hi ha gent que, sense conèixer-lo —ni a ell ni tampoc la seva obra, que no havia sortit publicada—, no confien en ell:

Una frase de la seva lletra m'ha portat un desencís extraordinari. Diu Vostè que “desconfien molt de mi”. I jo em pregunto: qui desconfia i perquè desconfia? Poc esperava aquesta advertència que m'apresso a dir-li, li agraeixo, encara que comporti per mi un malestar que, no coneixent-me personalment no es probable que compregui. Qui pot desconfiar de la meua obra si gairebé ningú la coneix. No s'ha publicat el llibre premiat amb l'“Ossa menor” i, per tant, jo romanc inèdit. I, encara, qui pot desconfiar de mi si, pràcticament sóc tan desconegut com la meua producció. No pot imaginar-se com m'ha fet pensar aquesta seva frase: “desconfien molt de vós”. Tant que li prego de cor m'aclareixi qui i perquè desconfien de mi. Faci's càrrec de com m'ajudarà íntimament la seva resposta sincera i alliçonadora. He arribat de nou al panorama poètic actual i les opinions de la gent tan autoritzada com Vosté em són vitals.

³⁰⁵ «Lectura poética. Miguel Martí Pol, lee en el instituto de Cultura Hispánica de Barcelona, su obra, *Paraules al vent*, “Premio Osa Menor”», *Roda de Ter* 77 (7 març 1954), 16.

³⁰⁶ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 258.

³⁰⁷ Llorenç SOLDEVILA I BALART, «Miquel Martí i Pol: L'essencial es diu amb senzillesa», *Mataró escrit* (novembre 1988), 37.

Espero lletra seva amb impaciència.³⁰⁸

No es conserva la resposta d'aquesta carta, que devia neguitejar el poeta de Roda, ni coneixem amb certesa l'origen d'aquesta desconfiança. Ara bé, l'acte, presentat per Josep M. Castellet, fou l'inici d'una amistat tan important que el crític li fou testimoni en el casament amb Dolors Feixas el 7 de maig de 1956. A més, durant anys li deixà molts llibres.

Amb Triadú també iniciarà una relació d'amistat gràcies a una primera carta en què aquest li envia les bases del Concurs de Poesia de Cantonigròs.³⁰⁹ Martí i Pol havia fet una lectura poètica de *Paraules al vent* al Seminari de Vic abans que a l'«Instituto», organitzada pel director que havia estat vicari i director del cor parroquial a Roda quan Martí i Pol era infant. Allí va entrar en contacte amb el grup de seminaristes que havien intentat publicar el recull de poemes que es coneixerà com a «antologia *Estudiants de Vic*».³¹⁰ Era la primera lectura que féu dels seus poemes, cosa que li va permetre crear una bona amistat amb aquella colla de seminaristes, sobretot amb Antoni Pous, Segimon Serrallonga, Ramon Cotrina i Ricard Torrens.³¹¹ En deixà constància el mateix poeta en una entrevista de Joan Rendé i Masdéu a *l'Avui*:

Potser hauríem de fer un salt fins al moment en què guanyo el premi de l'Óssa Menor (el que ara és el Carles Riba) el 1953. Això va implicar dues coses importants: la primera, editar el meu primer llibre; la segona, fer coneixença directa amb la gent de Barcelona, sobretot amb Carles Riba i Joan Teixidor. És clar que aquest va ser un contacte fugaç, perquè jo continuava vivint a Roda. El contacte important de debò va ser amb la gent del seminari de Vic: Segimon Serrallonga, Antoni Pous, Ramon Cotrina, Ricard Torrens [*sic*]. Quan van saber que havia guanyat el premi, em van cridar per fer-los una lectura: eren uns seixanta pseudocapellans, una immensa taca negra, però eren molt atents. En acabar, els vaig demanar què els havia semblat. Em van dir que, d'una exposició oral, no me'n podien dir res, que els deixés el text. Al cap d'uns quants dies vaig rebre una carta d'en Pous, que em fumia una pallissa formidable. El que ell em deia era que em calia llegir molt, que no dominava els recursos literaris, que em calia afinar la llengua. [...]

³⁰⁸ En aquesta lletra, Martí i Pol li diu també que no sabia que havia assistit a l'ordenació de Josep Junyent, un integrant de l'anomenat del «grup de Vic», entre els quals hi havia també Antoni Pous. Aquesta ordenació tingué lloc el 27 de juny de 1954 i hi assistiren també Carles Riba i Clementina Arderiu. Carta de Miquel Martí i Pol a Joan Triadú, 9 de juliol de 1954, Fons núm 667. Codi 1351. Fons Joan Triadú. Arxiu Nacional de Catalunya. Sant Cugat del Vallès. (A partir d'ara FJT).

³⁰⁹ Aquesta fou el 27 de juny de 1954 i hi assistí també Carles Riba i Clementina Arderiu.

³¹⁰ Mai no es publicà, encara que circulà en ciclostil. La intenció era que fos publicada amb un pròleg de Carles Riba; avui es pot trobar a AA.DD. *Estudiants de Vic, 1951* (Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 2002). Aquest grup, doncs, comptava amb amics com Riba i Triadú.

³¹¹ Deixo constància d'aquells amb qui, per circumstàncies de la vida, van poder establir una bona amistat de temps i de la qual en guardem referències. Tot aquest episodi també l'explica Pujades a la biografia; PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 257. També en deixa constància Ramon FARRÉS, *Antoni Pous. L'obra essencial*, Documents 37 (Vic: Eumo editorial, 2005), 88-93.

Va ser la primera crítica seriosa que he rebut i em va ser una cosa molt profitosa, em va posar a to. Conservo una amistat molt íntima amb tot aquell grup, m'han ajudat molt, perquè jo sóc un autodidacte i ells m'han aconsellat.³¹²

En aquesta època, doncs, el poeta de Roda inicia bones amistats: amb tot el grup de Vic, amb Josep M. Castellet, José Corredor-Matheos i, a poc a poc, amb Joan Triadú. L'any 1954; en el concurs de Cantonigròs coneix Jordi Sarsanedas, una altra de les seves grans amistats. A més, també tindrà contacte, com ja hem vist, amb Josep Pedreira, el seu editor.

2.2.6. Història del llibre

Explica Pujades que devia ser un dels diumenges següents a la concessió del premi Óssa Menor que el poeta de Roda devia anar a Barcelona quan coneix Pedreira, Teixidor, Riba i Arderiu, entre d'altres. Com hem vist, consigna la possibilitat que es tractés del diumenge 27 de desembre de 1953. Ara bé, la correspondència que Martí i Pol establí amb Josep Pedreira, i que s'ha pogut conservar, determina ben bé la història d'aquest llibre i d'altres projectes.³¹³ Ho explica l'editor:

Catorze cartes constitueixen el tresor salvat, per ara, d'una abundosa correspondència del poeta Miquel Martí i Pol: un dels millors descobriments de la meua trajectòria editorial amb la "Col·lecció Els Llibres de l'óssa Menor". La nostra comunicació epistolar s'inicià l'any 1953 i finí el 1962, quan vaig haver de passar la continuació de la Col·lecció al mecenes Joan B. Cendrós, a través del poeta i excel·lent amic Joan Oliver, que era, aleshores, el director de la Col·lecció Proa, que editava Joan B. Cendrós.

La correspondència de Miquel Martí i Pol fou dura, a vegades, ja que la mútua relació s'esdevingué durant els anys més crítics, potser, de la meua activitat editorial en pro de la nostra poesia. Això donà lloc a força retrets del poeta; i altres promeses editorials i compromisos contrets amb ell, comportaren retards en el compliment, que avui em semblen inacceptables. El feix d'aquells anys meus, en tots els ordres, explica —només això— els retards, però no els justifica.

Crec que el conjunt de les catorze cartes és el mirall, ben clar, que reflecteix tot el que va ésser el nostre contacte afectiu d'aquells anys. D'aleshores ençà, encara que no ens hàgim

³¹² Joan RENDÉ I MASDÉU, «Notes de visita. Miquel Martí i Pol, en línia de combat», *Art i lletres* 34, dins *Avui* (20 setembre 1981), III. La carta a què al·ludeix no s'ha conservat.

³¹³ Aquesta correspondència ha estat consultada a l'arxiu personal del poeta (avui en dia a FMMP) i a PEDREIRA, *Correspondència i història (des de l'inici de l'Óssa Menor fins al final de la meua època)*, un mecanografiat força interessant per les referències que aporta dels autors amb qui mantingué contacte epistolar. De Martí i Pol es reproduïxen les cartes amb força fidelitat i, en alguns moments les anota. Com s'ha establert, però, em cenyiré a la carta (extreta de l'APMMP) i em referiré, si cal, a les anotacions de l'editor. De fet, la reconstrucció de la datació de les cartes que consta en els mecanografiats de Pedreira va ser realitzada amb el poeta de Roda; Pedreira li va enviar les cartes i el poeta de Roda, si s'esqueia, li assenyalava les possibles datacions o les correccions.

escrit, ni vist gaire, la meva admiració ha seguit a través de tota l'obra i la presència de Miquel Martí i Pol. I l'amistat permanence inalterable. Diria, però, que més afermada, perquè els anys que he anat sumant han acrescut els valors, tots, d'aquelles grans persones que he anat trobant tot al llarg del meu ja dilatat currículum físic.

A més a més del que acabo de dir més amunt, des de l'avui ja tan llunyà d'aquella data del mes d'Abril del 1956 en que em feu saber, en una bella postal dibuixada per Núria Picas, muller d'en Jordi Sarsanedas, el seu joiós casament, el 7 de Maig del mateix any, a la Capella de la Mare de Déu Sol del Pont, de Roda de Ter, vull fer constar novament la meva devoció i admiració per l'alt poeta i humaníssima persona que és Miquel Martí Pol.³¹⁴

De fet, la correspondència amb Pedreira s'inicia el gener de 1954,³¹⁵ quan li demana que corregeixi una paraula del poema «Avarament, Senyor, vivim les hores...» ja que ha escrit «alud» i li diu que no sap si en copiar-lo definitivament li ha posat la forma correcta, «allau». No s'ha conservat cap carta més fins el 13 de desembre de 1954. Martí i Pol, potser cansat de la promesa incomplerta de publicar el llibre, li escriu per un tema econòmic: el cobrament de les 5.000 pessetes del premi Óssa Menor, atorgat un any abans. Aquí es comença a notar un to una mica desconfiat:

Estimat amic:

He rebut la vostra lletra i el taló per el Banc Rural i Mediterrani. Gràcies.

He observat que la data es la del 17 de Desembre. Avui, si no estic confós som el dia 13. Vos devieu fer la carta la setmana passada: ¿que estrany que no hi poséssiu la data del dia que vareu escriure?. En fi, vos sabeu les vostres coses.

M'ha fet molta estranyesa de les dues ratlles i el "y Cía" del taló. Les meves referències són que aquesta classe de xec no es poden cobrar en metàl·lic, sino que s'han d'ingressar al compte corrent que un hom posseeix al Banc. Jo no tinc compte corrent al Banc Rural ni a cap Banc; si és així, ¿com ho faré per cobrar?. Vull creure que no hi haurà cap impediment. En tot cas, vos no esteu pas "in albis" d'aquestes qüestions, i seria de poc amic haver estès un taló que sabieu de sobres que no podria cobrar. Estic a la vostra confiança. Altra vegada, gràcies.³¹⁶

³¹⁴ PEDREIRA, *Correspondència i història (des de l'inici de l'Óssa Menor fins al final de la meva època)*, 200.

³¹⁵ Hi ha una errada considerable, tant a l'arxiu personal de Miquel Martí i Pol com en la reproducció en el manuscrit de Pedreira quan es considera una primera carta de 1953 quan en realitat es tracta de poemes que s'integraven en *El poble* que en un principi li havia de publicar Pedreira. De fet, Pedreira en una nota a les cartes números 1 i 2 escriu: «Es refereixen bàsicament a qüestions de l'edició de *Paraules al vent*, qüestions que foren ateses segons el desig del poeta». Martí i Pol li escriví, quan editor i poeta revisaren la correspondència, una nota en què s'explicava: «Carta 1 – No pot ser la 1. Fa referència a "El poble" i no a "Paraules al vent". Pel que diu de la possibilitat de cantar, pot ser de finals dels 50. Jo ni recordava que haguéssim parlat de publicar "El poble" a Óssa Menor». Així doncs, inicia la correspondència sobre *Paraules al vent* a la carta número 2.

³¹⁶ Pedreira escriu en unes notes a les cartes la següent explicació: «Vull creure, avui, que la data del 17 de Desembre que cita M.M.P. en lloc del 13 que hauria de ser, es devia a un error, més que no pas fet expressament per a guanyar uns dies. D'altra banda, potser sí que aquest pont de quatre dies podia haver estat fet per a tenir temps de *cobrir* l'esmentat taló. En quant al y Cía el solia posar sempre —encara que

En la següent carta que li escriu Martí i Pol, aquest justifica el seu disgust i se'n disculpa:

Amb l'ajuda d'un amic de Barcelona, que té compte corrent bancari, he cobrat el que mancava per totalitzar les cinc mil pessetes del premi Ossa menor de l'any passat.

Si us he de ser franc, l'any passat, pel Desembre, poc pensava haver de passar un any abans de cobrar. Ho prova el fet de què vaig gastar algunes mils pessetes a primers d'any (deixades en la confiança de cobrar aviat) que no he pogut tornar fins ara. ¿Compreneu perquè us demanava l'import del premi amb tanta insistència?. Entre vos i jo han passat coses, en el transcurs d'un any, no massa divertides ni aptes per lligar una bona amistat. Ho cregueu o no, cada vegada que us havia d'escriure exigint-vos el compliment del que em vareu dir el Desembre de l'any passat a la plaça Catalunya (ço és; que el llibre sortiria per l'Abril), que hi hauria lectura a la casa del Llibre, que cobraria immediatament després) sabia greu haver d'emprar un tò tan decidit i enèrgic. La responsabilitat es podria repartir fàcilment. D'una banda les vostres moroses respostes, plenes de bon desig i bones paraules... que després no es complien; d'altra banda la meva exigència un bon xic desconsiderada. No he pensat pas un sol instant que em volguessiu enganyar a dretes. Comprenc i em faig càrrec de què si no heu complert fins ara amb mi, ha estat simplement perquè han sorgit dificultats a cada nova intenció; però ¿perquè no m'ho feieu saber desseguida?. Calia que us escrivís i us tornés a escriure, francament irritat, per aconseguir algunes paraules vostres. ¿Que teniu molta feina?. Ho crec; pero considereu com era poc galdosa la meva situació econòmica i moral en un poble petit, ple de prejudicis, partit conscientment en dos bàndols, un dels quals disfrutava amb totes les meves vicissituds. Era a la fàbrica, al carrer, a la tertúlia; per tot arreu. Un i altre em preguntava pel meu llibre, per les pessetes que suposaven havia cobrat... i no havia cobrat. A sobre de tot això hi havia encara una colla de coses personals; o més ben dit, familiars. Ha estat un any pròdig en sorpreses no massa agradables.

Resumint, que em sap greu haver dit i fet algunes coses inconvenients amb vos i que voldria, ara que tot ha tornat al seu camí, sincerar-me amb vos, demanar-vos que em perdoneu si cal, i poder-vos comptar, d'ara endavant, com un bon amic meu i jo com un sinceríssim admirador i amic vostre.

Us pot semblar inconsistent la meva posició, però no ho és. Mai he deixat de reconèixer el vostre sacrifici, i d'estimar-lo. Si calgués provar-ho podria fer-ho a bastament. Eren circumstàncies externes que han semblat congriar-se perquè no ens entenguéssim com calia.

D'ara endavant, però, espero i desitjo que no sigui així. Podeu comptar amb mi amb tot i per tot. Espero que si us puc ajudar en la vostra tasca en pro de la poesia de casa nostra, pensareu amb mi. Ho espero i ho desitjo, com espero i us prego que m'escriviu, mal que siguin

el xec fos nominal— si l'havia de trametre per correu. I y *Cia* per a mi no tenia altra finalitat, ni era cap tracamanya, si és que ho pogué semblar. En tot cas podia demostrar si així es vol, la sempre precària situació econòmica de "Els Llibres de l'Óssa Menor" i les meves plausibles intencions acomplertes sempre, però amb dificultat.» PEDREIRA, *Correspondència i història (des de l'inici de l'Óssa Menor fins al final de la meva època)*. Nota a les cartes núm. 3 i 4.

només dues paraules, acusant rebut de la meua lletra i fent-me saber si vos també em considereu un veritable amic, com jo us hi considero.³¹⁷

A banda d'argumentar el retard en el cobrament del premi i de la publicació del llibre, la carta que acabo de transcriure conté un element important que també era i serà motiu dels seus llibres d'una manera ben especial. Em refereixo a la paraula «prejudicis» que també usa i usarà en els seus versos; ara, però, i la vincula amb Roda de Ter. No podem oblidar, com constata Pujades, que la reconciliació que intenta el poeta amb Pedreira respon a intentar estar bé amb l'editor que coneixia en un moment que tenia preparat un nou llibre,³¹⁸ *Veu incessant*, que participava als premis «Ciudad de Barcelona» i que es lliuraven el 26 de gener.

Pujades indica que, en una carta a Martí Sunyol, a qui ja havia informat prèviament de la sortida del llibre el 23 d'abril, Martí i Pol li fa saber la nova data d'aparició del llibre que seria el 6 de juny en el marc de la festa literària de Riells de Montseny; una data equivocada ja que la festa seria el 12 de juny. Martí i Pol no hi pogué assistir però, efectivament, aquell dia es posà a la venda el seu primer llibre.³¹⁹

2.3. Porto la tarda recolzada al braç

Molts dels poemes que conté aquest recull s'han comentat anteriorment; ara bé, aquest és el llibre amb què Martí i Pol iniciarà la seva *Obra poètica* i, per aquest motiu, seria interessant tenir una visió de conjunt d'aquest, tot i que encara que conté poemes escrits de 1948 a 1954, el va donar a conèixer el 1976.

La primera edició constava de setze poemes ja que suprimí «Poema» («Escombreu la festassa dels núvols...») que passà a l'«Apendix».³²⁰ La raó que donà el curador, Pere Farrés, és que el Martí i Pol havia suprimit cinc poemes dels llibres que es tornaven a publicar per raons de qualitat o perquè els considerava circumstancials.³²¹ El primer cop que es dona a conèixer el recull és a *El llarg viatge. Obra poètica II* que publicà «Llibres del Mall» el 1976. Per tant, com es pot suposar, si considero aquest recull en un treball que vol acabar el 1969 és, sobretot, per la datació dels poemes. Tot i que no podem oblidar que es tracta d'una tria i una revisió realitzada més de vint anys després de l'escriptura dels poemes. El poeta explica en una introducció general a tot el volum:

³¹⁷ APMMP.

³¹⁸ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 286.

³¹⁹ Per a aquestes cartes llegiu-ne els fragments al llibre de Pujades. *Ibidem*, 261-263.

³²⁰ MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 373-374 (374-375 en edicions posteriors, ja que inclogué la segona «Estança d'amor»).

³²¹ P[ere] F[ARRÉS], «Nota de l'editor» a MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 20-21. Els poemes són: aquest esmentat de *Porto la tarda recolzada al braç*, dos de *Quinze poemes*; un de *Si esbrineu d'un sol gest el secret dels meus versos, els heu arrabassat la meitat de la vida* (a partir d'ara *Si esbrineu d'un sol gest*) i un d'*Autobiografia*.

Tant la tria com l'ordenació dels poemes l'hem feta En Jaume Medina, En Miquel Desclot i jo. Estic ben convençut que, en les actuals circumstàncies, sense l'ajut d'aquests dos amics el llibre no s'hauria arribat a fer. Això no obstant, m'agradaria que hom considerés que la responsabilitat del volum és únicament i exclusivament meva, la qual cosa no s'ha d'interpretar —ben al contrari— com un intent de menysvalorar l'estímul i la col·laboració dels meus amics.³²²

Poques pàgines després, en la introducció al llibre, el poeta escriu:

He dubtat força a l'hora de decidir-me a incloure alguns d'aquests setze poemes en el present volum. D'una banda perquè es tracta de composicions d'adolescència, amb una considerable càrrega —no volguda, és clar— d'ingenuïtat i alhora de pedanteria, i d'altra banda perquè, en part per la seva mateixa limitació, aquest primer conjunt possiblement resulta una mica massa heterogeni i desgavellat.

Així i tot, si al capdavant he acceptat el risc de publicar-los ha estat per les tres raons següents. En primer lloc per donar una visió més àmplia del conjunt de la meua obra. No incloure-hi cap d'aquests poemes trobo que seria com enganyar el lector. En segon lloc perquè em sembla que s'hi poden detectar alguns intents que posteriorment adquireixen una major entitat; per exemple, els primers versos polimètrics i els primers versos lliures, les incursions en el terreny de la sàtira, el pas d'una poesia *no compromesa* a una altra que ja comporta una certa *intenció*, etc. I finalment perquè, tot i l'allunyament en el temps, en aquests setze poemes encara ara m'hi sento força representat.³²³

Efectivament, en setze poemes, el poeta posava en evidència tot el que havia estat la seva producció anterior. Si bé deixa de banda els poemes metafísics d'introspecció i de mirada a la divinitat anteriors a *Paraules al vent* que resultaven estranys per l'ambigüïtat de la segona persona a qui s'adreçava que tant podria ser amorosa com un apel·latiu a la divinitat, el poeta reflecteix en el llibre els moments més importants de la seva producció poètica. Així, ocupen un lloc predominant els poemes amb ecos jocfloralistes i populars en què els versos estan rimats i tenen la forma de cançó. D'aquest grup es pot considerar un primer subgrup integrat per «Plou a muntanya», «Captard» i «Plou i fa sol». Es caracteritza bàsicament pel caràcter de cançó popular i la personificació de la natura que contenen els poemes; a més, d'aquests he pogut constatar la influència ben evident de Josep M. Guasch. El primer de tots, «Plou a muntanya», està datat del febrer de 1948, per tant, anterior a la malaltia de la tuberculosi pulmonar que el poeta considerarà com el moment crucial per al seu desvetllament literari. Un segon subgrup, vinculat amb aquest, l'ocupen quatre poemes més: «Collarets de llum», «L'amor jugava a perdre's», «Qui sap si mai» i «Mare, si fos mariner» en què, sense oblidar la cançó popular i la

³²² MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 51.

³²³ *Ibidem*, 54.

personificació de la natura, contenen el ressò de Salvat-Papasseit i Tomàs Garcés i, a més, els versos comencen a tenir una veu més personal; el poeta juga amb els cromatismes i de vegades inclouen diàlegs que permeten el caràcter lúdic entre personatges; en alguns moments hi inclou personificacions de la natura, d'altres, elements metafísics, com l'amor. En aquests poemes, Martí i Pol no considera del tot el resseguiment cronològic (ja que els poemes daten del gener, maig, març i febrer de 1951, respectivament). La raó és que manté una lògica de contingut entre els dos primers: a «Collarets de llum» l'amor s'amaga i a «L'amor jugava a perdre's», que és el poema immediatament posterior, l'amor es perd en els ulls de l'estimada i, després, rere un lilà. Per tant, tot i que el poeta busca establir una línia cronològica en el recull que permet al lector poder evidenciar la seva evolució com a poeta, també aquest ha considerat els motius i els recursos emprats per establir-hi un ordre lògic.

Abans, però, d'aquest subgrup, dos poemes, que obeeixen el criteri cronològic, ocupaven un espai en el recull: el primer és «Goigs inèdits en llaor de l'Emili Teixidor» i el segon «Sonet»; el primer de caràcter humorístic en què usava el recurs de la reelaboració d'un poema de Verdaguer i el segon, una mostra —la primera que recull en tota l'obra poètica— de poesia religiosa. Es tracta del poema que s'inicia amb el vers «Venturós qui guarneix en son cor...», un dels sonets presentats als jocs florals del districte de les Corts de Barcelona en què usava el motiu del Nadal com a element eucarístic.

«Poema» («Escombreu la festassa dels núvols...»), «Confiava els meus secrets» i «Ara reposo plàcidament» són tres poemes que reflecteixen aquella «*intenció*» de què parlava Martí i Pol en la nota introductòria al llibre abans citada i són versos que contenen un compromís social. En els dos últims apareix la fàbrica i es pot endevinar el paisatge del poble. En aquests ja no hi ha cap la personificació de la natura, com tampoc no hi cap l'element lúdic. En el primer —recordem que és el poema que elimina— ja es pot endevinar el discurs acostat a aquell que farà servir a *Paraules al vent*,³²⁴ pel que fa als temes de la llibertat i de la paraula poètica. Són els primers versos lliures que recull en la seva *Obra poètica*, als quals feia referència el poeta en la nota introductòria al recull.

Els quatre poemes restants, «Porto la tarda», «Charmes», «Algú m'ha dit» i «Camí —potser retorn» tornen a seguir un ordre cronològic (abril i novembre de 1952, 1953 —possiblement del gener— i gener de 1954, respectivament). Aquest grup de poemes pot resultar més divers que no pas els anteriors, bàsicament perquè en el primer, que és el que dona títol al recull, el poeta incideix en com la tarda és el moment propici per a l'amor i, per tant, s'arriba a associar amb l'estimada; «Charmes» seria un altre dels poemes de caràcter sarcàstic, o com hem vist «cínic», tot i que no publica el poema tal i com l'havia concebut segons consta en el mecanografiat original. Els dos últims poemes són similars als de *Paraules al vent*, no només

³²⁴ L'ordre cronològic d'aquests tres poemes seria: «L'amor jugava a perdre's» (maig), «Confiava els meus secrets» (juny) i «Poema» (octubre).

per les dates que són les mateixes en què el poeta perfeïa la publicació de *Paraules al vent*, sinó pel caràcter metafísic dels dos poemes. Tant és així que el primer d'aquests podia haver estat inclòs en el llibre però se'n diferenciava l'inici, en què unes paraules que algú li adreça en un estil directe; per tant, formalment, s'hagués distanciat de la resta de poemes del llibre en què en cap dels poemes s'establia aquest suposat diàleg amb un altre individu. L'últim, en canvi, havia de formar part d'un altre llibre, *Veu incessant*.

En definitiva, si el poeta, a l'hora de confeïgir aquest recull, pretenia considerar els inèdits que havien precedit el primer llibre que havia publicat, realment aconsegueix donar a conèixer els elements més propers a tota la seva formació poètica: el caràcter jocfloralista, la personificació de la natura, l'element de la tarda com a moment propici per a l'amor —en una confluència de la temporalitat amb el moment amorós—, l'element religiós i el caràcter social del poble i la fàbrica, conjuntament amb el que suposa viure sota l'opressió d'uns prejudicis que comportaven actituds morals hipòcrites. La part irònica queda explicitada en dos poemes que tenen dos tipus de referents en d'altres autors (Verdaguer i Valéry, o més bé Vinyoli) que els pren com a models per crear uns divertiments poètics. Al capdavall, si el poeta pretenia donar a conèixer els motius més importants de la seva poètica, que havia de tenir continuïtat amb *Paraules al vent*, ho va aconseguir.

3. El significatiu any 1954

3.1. La importància d'aquest any

Tot i que s'han explicat les trifulgues que el poeta va patir per publicar el seu primer llibre, *Paraules al vent*, entre ressenyes d'aquest llibre i lectures poètiques potser no ha quedat prou clar com d'important era per al poeta el premi perquè significà la recompensa de veure part de la seva producció publicada, a més d'una motivació considerable per escriure. En les cartes que li adreça a Pedreira o a Sarsanedas Martí i Pol repeteix moltes vegades que la màxima aspiració com a poeta era veure els seus versos a l'abast dels lectors: el llibre n'era l'acompliment.

Des de l'últim poema que va publicar a *Paraules al vent*, escriu durant aquest any quaranta-dos els poemes. D'aquests en confegeix un recull de vint-i-un poemes que presentarà al premi «Ciudad de Barcelona» que s'adjudicà el 26 de gener de 1955 i en què va quedar en cinquè lloc³²⁵ i, posteriorment, al Concurs de Poesia de les festes Sant Roc de Cantonigròs on va assolir un accèssit. Es tractava de *Veü incessant*.³²⁶ Aquest llibre és consultable en una transcripció de Teresa Clota i Pallàs,³²⁷ però estrictament, com a volum solt, no va veure la llum fins al novembre de 2013, als deu anys de la mort del poeta.³²⁸ El 1957, en publicar *Quinze poemes*, va incloure tres poemes que havien format part de *Veü incessant*, tal i com el presentà a Cantonigròs el 1955 ja que és l'únic estadi del llibre conegut, tot i que sabem que no és el que li lliurà a Pedreira per ser publicat.³²⁹ Encara, a la segona edició de *Quinze poemes*, el 1975, en el volum *L'arrel i l'escorça*, Martí i Pol hi canviava dos poemes, dos d'inèdits, però un d'aquests havia format part de *Veü incessant*.³³⁰ Per tant, se sap, amb tota seguretat, que l'any 1957 Martí i Pol havia desistit de publicar *Veü incessant*. Com veurem, i per ser més precís, potser seria al febrer de 1956 quan ja pensava que el llibre no es publicaria. El 1976, en publicarà un altre

³²⁵ «Fueron adjudicados los Premios “Ciudad de Barcelona-1954”», *La Vanguardia* (27 gener 1955), 7.

³²⁶ Vaig dipositar a l'APMMP un exemplar fotocopiats de després que Mn. Josep Cruells, Rector de la Parròquia de Cantonigròs em deixés fotocopiar l'exemplar que es guarda a l'ACPC ja que el poeta no en desava cap. Suscintament, en plantejava la novetat que suposava el llibre a Jordi BERENGUER I QUERALTÓ, «De la fàbrica a *La Fàbrica* (1944-1970)» dins de Christian CAMPS (coord.), *La poesia de Miquel Martí i Pol*, Collection catalane 9 (Péronnas: Éditions de la Tour Gile, 2007), 61-63.

³²⁷ Els volums són els de Clota i Pallàs. CLOTA I PALLÀS, *Concurs parroquial de poesia de Cantonigròs, 1944-1968*. La Comissió organitzadora del centenari de la naixença de Pompeu Fabra concedí una beca a Teresa Clota per recollir tot el que es conservava a l'arxiu parroquial de Cantonigròs sobre les festes de poesia, amb els exemplars premiats que es conservaven i les actes. Ho recollí en quatre volums. *Veü incessant* aparegué, amb les correccions ortogràfiques, en el primer volum que abasta de 1944 a 1956, a les pàgines 23 a 35. De tota manera, potser valdria la pena de consignar que no hi són transcrits tots els treballs dels autors, perquè n'hi ha que no s'han trobat.

³²⁸ Després de la lluita insistent del poeta per publicar el llibre, no ho va aconseguir mai. Ara bé, en els actes en record del poeta als deu anys de la seva mort, Roger Canadell i Montse Caralt ens sorprengueren amb una edició del llibre. Miquel MARTÍ I POL, *Veü incessant*, Poesia 155 (Barcelona: Edicions 62, 2013).

³²⁹ Com veurem, segons la correspondència amb José Corredor-Matheos, també formà part de *Veü incessant* el poema «Primer la veü i els dons inevitables,...» que fou el primer de *Quinze poemes*.

³³⁰ Es tracta de «Només ens isolem en les petites coses,...» que fou el poema «XII» de *Quinze poemes*. MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 69.

poema a *Porto la tarda recolzada al braç* i quatre més a *Si esbrineu d'un sol gest*,³³¹ dels vint-i-un que havia presentat a Cantonigròs. En aquelles dates, només dotze poemes del recull romanien inèdits. Per tant, si al 1956 ja desistia de la seva publicació, vint anys després i tot i que recordava la seva existència, decidia no tenir-lo en compte com a recull.

A mitjan 1954 Martí i Pol es presentà al concurs de poesia del «Círculo Católico» de Badalona que commemorava el 75è aniversari de la seva fundació.³³² En deixa constància la revista *Destino*:

El jurado estaba constituido por el Rvdo. Pedro Ribot, Pbro.; Mariano Manent, Jaime Bofill y Ferro, Juan Triadú, Juan Perucho y Maria Aurelia Capmany, y acordó citar, por sus méritos, los siguientes libros presentados: «Poema de la Mort», de Sebastián Sánchez Juan; «D'aire i de foc», de Miguel Arimany; «Inici de falla»; de M. Martí Pol; «Vol vers l'esperança», de José Corredor; «La ruta innominada», de la señorita Castanyer, y «Elegía perdurable», de Mn. Serra Janés. Un dato curioso: José Corredor es un poeta manchego, del que hablábamos en estas páginas hace unas semanas, que ha escrito por primera vez un libro de poemas en catalán.³³³

José Corredor-Matheos és un dels personatges amb qui el poeta de Roda estableix contacte en aquests anys. De fet, Corredor-Matheos guarda entre la seva correspondència la carta en què el poeta de Roda els demanava el primer número i informació sobre les possibilitats de subscripció a la revista *Atzavara*.³³⁴ Ambdós van establir una relació epistolar i una bona amistat que es corresponia amb les visites a Roda o a Barcelona. S'ha de destacar, a més, la confiança que Corredor-Matheos va dipositar en el poeta de Roda: va ser un dels primers, sinó el primer, que va creure en la seva poesia i que va intentar difondre-la. Aquest, en les seves memòries, recorda la vetllada de Badalona:

En 1957 escribí algunos poemas en catalán, y Perucho, a quien se lo comenté, me propuso que los presentara a dos premios en los que él era jurado. Uno de ellos, que organizaba un centro católico de Badalona³³⁵ (las acciones relacionadas con la cultura catalana, para poder realizarlas,

³³¹ Recordem que, com s'ha dit anteriorment, el títol original és *Si esbrineu d'un sol gest el secret dels meus versos, els heu arrabassat la meitat de la vida*, però se citarà sempre com a *Si esbrineu d'un sol gest*, que és el títol definitiu.

³³² En dona notícia el biògraf. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 271.

³³³ «Fallo de un concurso», *Destino* 886 (31 juliol 1954), 24.

³³⁴ La carta data del 23 de febrer de 1953. En les memòries de Corredor-Matheos dedica uns breus paràgrafs a Martí i Pol, encara que hi equivoca l'any: «En 1952, cuando era secretario de la citada revista *Atzavara*, recibí una carta de Miquel Martí Pol, de quien no tenía entonces noticia alguna, y así empezé mi entrañable amistad con el poeta de Roda de Ter». Acaba després la nota de presentació del poeta: «A Martí Pol lo han convertido en un gran poeta, símbolo del nacionalismo catalán. Por otro lado, muchos poetas en su idioma de las generaciones siguientes le niegan valor. En mi opinión es un buen poeta, que merece reconocimiento, al que perjudicó haber escrito mucha poesía sin aplicar un estricto rigor en su publicación». JOSÉ CORREDOR-MATHEOS, *Corredor de fondo. Memorias*, Tiempo de Memoria 113 (Barcelona: Busquets editores, 2016), 94-95.

³³⁵ Recordem que el concurs al qual fa referència fou el 1954.

se hacían casi siempre con el apoyo de la Iglesia), lo obtuvo Folch Camarasa y fueron citados por sus meritos los libros de Miquel Arimany, Miquel Martí Pol y otro autor del que, en el acta, se decía: «Un dato curioso: José Corredor es un poeta manchego que ha escrito por primera vez un libro de poemas en catalán».³³⁶

Martí i Pol, potser, ho feu a través de Miquel Arimany. El cas és que Pujades se serveix del títol del recull per presentar la hipòtesi que es devia tractar de les dues primeres parts del llibre que després veuria la llum amb el títol *El fugitiu*,³³⁷ del qual no s'ha pogut trobar el mecanografiat original,³³⁸ tot i que dos poemes datats del juliol de 1957 es conserven a l'arxiu del poeta. Les raons que addueix és, d'una banda, que el títol, *Inici de faula*, s'assembla molt al primer poema que enceta el llibre, «Faula primera»; de l'altra, que la nota del poeta en què explica que és un llibre escrit en un temps molt dilatat, del 1952 al 1957, que és quan tingué una crisi religiosa.. De fet, l'argument té una certa solidesa, ja que si el recull presenta una crisi religiosa, tota la primera part del llibre reflectiria el moment de la creença, un tema que s'adiu a la perfecció en un concurs de base cristiana; la resolució del llibre, en canvi, en què es mostraria el distanciament de la fe es contemplaria al final del llibre, una part que a l'any 1954 no devia estar escrita i que el poeta encara no hauria presentat al concurs. Segons Pujades:

Per tot això m'ha semblat adient presentar en aquesta època de la biografia les esmentades primera i segona part d'*El fugitiu*, perquè hi ocupen el seu lloc *natural* dins de l'evolució ideològica del poeta, i en espera de l'aparició d'alguna dada nova que permet establir definitivament la data de composició del llibre.³³⁹

Encara que aquestes dades no permetin encara determinar una data definitiva de composició d'*El fugitiu* sí que donen indicis suficients perquè, de moment, es pugui presentar la hipòtesi que el llibre s'escriu entre el 1957 i el 1959. És més, com veurem posteriorment, la majoria dels poemes s'escriuen el 1959. Sí que es pot avançar, en canvi, que des de fa molt de temps s'han entès malament les paraules de l'autor: que el llibre s'hagi escrit al llarg d'una crisi religiosa no ha de de traduir-se necessàriament en una ordenació dels poemes segons un criteri cronològic. És a dir, el lector no té per què trobar en el llibre els inicis dels dubtes de fe i com creixen en el poeta fins que arriba al trencament amb la religió, sinó que es tracta d'un objecte literari. En tot cas, caldria parlar d'estètica, de forma, com indica el poeta en la nota que redacta per encapçalar

³³⁶ *Ibidem*, 128-129.

³³⁷ Recordem que mantinc la forma d'escriptura dels títols dels llibres que Martí i Pol donà com a definitius, ja que fins al 1976 el substantiu del títol estava escrit en majúscula.

³³⁸ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 271.

³³⁹ Fragment de la nota número 3 a peu de pàgina. *Ibidem*, 272.

el llibre.³⁴⁰ Així, primer situa poemes amb una certa extensió i amb títol en comparació amb els de la segona part que no duen títol. A més, en aquesta segona part, i a mida que avança el llibre, els poemes s'escurcen en nombre de versos. Finalment, l'autor torna a recollir poemes que tornen a ser més llargs i, a més, tornen a tenir títol. Aquests últims s'atansen a l'estètica social. L'ordenació dels poemes, per tant, segueix una estructura formal i no pas un criteri cronològic. De fet, ni *Paraules al vent* ni *Veü incessant* no són llibres en què els poemes s'ordenin cronològicament. Si ens hi fixem, ni el mateix Pujades opta per datar la «Faula primera», primer poema del llibre, de 1952. De fet, la primera i segona seqüències del llibre (així n'anomena les parts) les aplega al final del primer volum biogràfic en la «Relació cronològica de poemes. Distribuïda d'acord amb els capítols», sense arriscar-se gaire, dins un apartat que s'intitula «Fins al juliol del 1954. Capítol 14».³⁴¹ Serà bo de constatar ara, però, que «Al capdavall de l'avinguda...», que Pujades data en aquest apartat, i «Deixeu-me dir», que data d'inicis de 1957, es conserven datats els dos del juliol de 1957³⁴² —el primer seria de la segona seqüència i el segon de la tercera, si se segueix el seu sistema de datació. De fet, són poemes que segurament Martí i Pol devia recuperar entre els que ja havia escrit amb la finalitat de perfer el llibre. El poeta li escriu a Miquel Desclot:

Parlem, ara d'*El fugitiu*. Aquest llibre el tenia pràcticament oblidat. Fa pocs dies, però, que un xicot de Manlleu, que estudia a l'Autònoma i que prepara un treball sobre el conjunt de la meua producció poètica, em va demanar per tafanejar la meua obra inèdita i, en rellegir *El fugitiu*, jo mateix vaig quedar, modèstia a part, parat. Més encara hi vaig quedar l'altre dia en sentir-te'n recitar alguns poemes.

Evidentment, el «xicot» és Pere Farrés.³⁴³ Martí i Pol continua escrivint que el llibre el troba força actual i que hi ha una colla de situacions manifestes que després ha reprès en la seva producció. Hi afegeix que l'etapa de «realisme social», si bé el va fer madurar en l'experiència humana, és pobra en quant a expressió poètica. Tots aquests aspectes es reprendran posteriorment en parlar d'*El fugitiu*; ara, però, convé fer-ne esment perquè veurem com els dos poemes de 1957 que conservava el poeta en el seu arxiu personal, van formar part d'un primer estadi d'*El poble*, la qual cosa demostraria que formaven part d'aquest «realisme social». Sobre *Veü incessant*, que és el tema que ens ocupa, Martí i Pol continua escrivint:

³⁴⁰ Es tracta de la nota que publicà l'autor amb motiu de la primera publicació del llibre a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 78.

³⁴¹ Al capdavall es pot considerar una bona manera de seguir la referència cronològica del poeta. De fet, Pujades, segons vam comentar en converses personals, tampoc no estava convençut que hi hagués poemes de 1952. *Ibidem*, 393.

³⁴² APMMP. Ara al FMMP.

³⁴³ No m'ha estat possible, tot i els intents, accedir a la correspondència entre Pere Farrés i Martí i Pol, però podem resseguir aquest episodi de recerca de datació d'*El fugitiu* en el seguit de cartes que edità COROMINA, «Miquel Martí i Pol: una autobiografia», 138-161.

Aquest llibre, com us vaig dir, té vint anys ben bons. No m'atreveixo a situar-lo amb exactesa, però segur que forma part del que vaig escriure dels 18/19 anys als 25/28 anys; és a dir, entre el 1947 i el 1957. Deu formar part de l'època de *Paraules al vent*, *Quinze poemes* i un altre llibre, *Veü incessant*, que no sé pas si tinc per casa i que va quedar en tercer lloc al premi Ciutat de Barcelona de l'any 54 o 55, em sembla.

El fugitiu, doncs, pertany a aquella època, i de resultes de la redescoberta que n'he fet aquests dies, se m'ha acudit una idea que vull madurar un xic (de fet ja no ve d'un any), però que de moment em tempta. Potser, m'he dit, valdria la pena d'aplegar en un volum tota la poesia inèdita d'aquells anys: *El fugitiu*, *Veü incessant* —si el trobo— i tot d'altres poemes esparsos, fer-ne una tria, repassar-los i corregir-los si cal i publicar-los en un sol volum amb el títol genèric de *Poesia -194...-195...* Què te'n sembla?³⁴⁴

No va trobar *Veü incessant* i, per tant, no el va publicar. Si l'hagués trobat, potser l'hauria d'haver reordenat o suprimit alguns dels poemes que ja formaven part de *Quinze poemes*, llibre que ja havia publicat el 1957. La vaguetat amb què posava data al llibre o pensar que va iniciar-lo tot just quan deixava d'escriure en castellà, ens faria creure que la datació era també inexacta: afirmar que «Els poemes d'*El fugitiu* porten dates que van del 1952 al 1957», com escriu en la nota al llibre d'*El fugitiu* a *El llarg viatge*,³⁴⁵ podia ser una bona manera de dir que donava fe de les dates perquè les havia confirmat en l'original, de tal manera que cap lector no ho pogués posar en dubte, però com afirmarà anys a venir, les dates dels llibres les establia posteriorment.³⁴⁶ els poemes no els tenia datats,³⁴⁷ simplement confiava en la seva bona memòria.

Tot aquest batibull de dates, d'intents de precisar l'escriptura dels llibres, serveix per formular la hipòtesi que *Inici de faula* ni és *El fugitiu* ni una part, tot i que pogués incloure'n algun poema, sinó un recull que posteriorment formaria part, amb algun poema més, de *Veü incessant*. Ho indicaria, per exemple, que si el veredicte del concurs de poesia del «Círculo Católico» de Badalona, on havia presentat el recull, fou al juliol, sis dels poemes, no debades del final del llibre, són del setembre i de l'octubre de 1954, com si hi haguessin estat afegits:

³⁴⁴ A l'espera que Miquel Desclot em pugui facilitar la correspondència que va mantenir amb Martí i Pol, he reproduït aquesta carta de la biografia de l'Ignasi Pujades, que tampoc no me la va poder facilitar. Es tracta d'una carta a Miquel Desclot datada del 19 de gener de 1974 segons consta a PUJADES, *Miquel Martí i Pol, amb vidres a la sang (1970-1978)*. Viure amb l'esclerosi, 184-185.

³⁴⁵ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 78.

³⁴⁶ «em sembla qu val la pena de dir que aquest és un dels meus llibres la data de redacció del qual sempre m'ha resultat més difícil d'establir.» MARTÍ I POL, Miquel, «Nota de l'autor» dins *El fugitiu*, Biblioteca Martí i Pol 4 (Barcelona: Edicions 62, 1998), 7.

³⁴⁷ Només dos dels poemes que es conserven entre els mecanografiats originals duen les dates de juliol de 1957; els altres no ha estat possible trobar-los. APMMP. Miquel Desclot, en la conversa que tinguérem el 15 de desembre de 2014, em deia que recordava perfectament que en el seguit de converses que tinguérem amb Martí i Pol per tal de fer l'edició de l'*Obra poètica* a Llibres del Mall, el llibre *El fugitiu* els el va passar en un plec de quartilles engrapades, precisament com ell escrivia els llibres per passar-los als diversos premis o als seus amics i amigues. En aquests plecs el poeta no escrivia **la data**.

«Persisteix el camí...» (del setembre, poema catorzè del llibre), «Hi ha dies que ens aflora, impensadament...» (del setembre, setzè), «Corcers inverossímils s'aquieten quan jo danso...» (setembre,³⁴⁸ dissetè), «Hi ha un remoll a l'aigua on les paraules es fan dolces...» (setembre, divuitè), «Tota d'arrels la meua veu no creix...» (octubre, poema dinovè del llibre;serà el vint-i-unè poema —i últim— que escriu, cronològicament, del recull), «Creieu en els prodigis...» (octubre, poema vintè del llibre i penúltim que escriu del recull). Martí i Pol hi afegirà la «Carta a Esteve Viñolas», un poema del febrer com a cloenda.³⁴⁹ Quatre dels poemes són del juny, com si s'apressés per presentar-los a algun certamen. No n'hi ha cap, en canvi, ni del juliol ni de l'agost. Bona part, doncs, d'aquest *Inici de faula* devien ser poemes de *Veua incessant*. Si insisteixo que no són d'*El fugitiu* és, també, perquè Martí i Pol escriu a Jordi Sarsanedas en els següents termes en una carta que, segons s'anota, rebria el 21 de novembre de 1959:

A propòsit d'escriure, sabreu que vaig enllestir el volum de poemes (*El fugitiu*) de què us parlava en la meua darrera carta. Ja us n'enviaré una còpia en una altra lletra. Participo, doncs, en el premi "Carles Riba" per bé que em fa l'efecte que estic perdent el temps. L'Emili també m'ho deia i segurament que té raó. Apart de la poca o molta importància del llibre que jo he escrit, hi ha el fet massa contundent d'haver obtingut un premi del qual el que ara es convoca n'és continuació. Aquest fet segurament pesarà molt a l'hora de les votacions i no em pot fer gens de favor. Sigui com vulgui, però, jo estic content perquè he aconseguit d'escriure més de vint-i-cinc poemes amb força intensitat i d'una considerable vitalitat. He procurat de construir el llibre amb força rigor formal i he reeixit bastant. Estic content, us ho repeteixo, i, si bé ho estaria més si obtingués el premi, penso que, si se m'escapa, almenys hauré fet alguna cosa positiva i tard o d'hora rendirà.³⁵⁰

³⁴⁸ Aquest poema i el següent no tenen datació. De tota manera és del tot probable que siguin d'aquest mes per l'ordre que es conservava en l'APMMP.

³⁴⁹ En el mecanografiat que es conserva a Cantonigròs és l'únic poema que consta de títol. De tota manera, en el mecanografiat conservat a APMMP el poema s'inicia amb el vers «Amic, el joc de l'ombra has fet inútil» i el títol és escrit manuscrit amb majúscules i amb una lletra que no correspon a la del poeta a sobre del senyal dels punts que Martí i Pol acostumava a escriure quan no hi designava cap títol. A partir d'ara, de tota manera, em referiré a aquest poema com a «Carta a Esteve Viñolas» que és el títol que consta en el recull presentat a Cantonigròs. A més, entre els mecanografiats, consultats a l'AMMP tres poemes més duïen títol. De dos d'aquests el títol l'extreïa del primer vers: «Camí —potser retorn—» (gener 1954) i «Lentíssim comiat...» (juny 1954). En els altres trobem que el que a *Veua incessant* s'inicia amb el vers «Voldria tenir un llagut...» al mecanografiat hi consta el títol «Cançó» (gener 1954) i en el de «Només ens isolem en les petites coses...» (febrer 1954) al mecanografiat hi consta un títol manuscrit, també amb majúscules i amb lletra que tampoc no correspon al poeta, que proposava com a títol «La nostra quietud» i que el poeta desestimà.

³⁵⁰ FJS. *El fugitiu* constarà de trenta poemes. Dos d'aquests, del juliol de 1957, i dos més els va enviar a Jordi Sarsanedas l'any 1958, «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert» i «Cançó per a una sola veu», ja que en la carta fa al·lusió que són a Milà, ciutat a la qual es va traslladar el matrimoni Jordi Sarsanedas i Núria Picas en aquest any de 1958.

Pujades explica en una nota a peu de pàgina que Martí i Pol hauria participat en el premi «Carles Riba» d'aquest any amb *El poble* ja que li havien prohibit publicar el que amb el temps seria *La fàbrica-1959*. No es tractava, però, de cap dels dos llibres, sinó d'*El fugitiu*.³⁵¹

Encara hi ha un altre argument que reforçaria la hipòtesi: el ritme d'escriptura de poemes de l'autor. Es pot afirmar que quaranta-vuit poemes, que són els que devia escriure el 1954, és un nombre ben considerable de composicions en un any si es compara amb el ritme d'escriptura de l'autor en els altres anys. Dels anys anteriors el 1951 va ser el més productiu ja que havia escrit trenta-set poemes i durant el 1950, trenta. Ens els altres anys la quantitat varia de la desena de composicions que escriu entre el 1946 i el 1949 als setze poemes el 1952 o vint-i-cinc el 1953. El 1955 tornaria a escriure vint-i-sis poemes. Per tant, que durant el 1954 escrivís gairebé mig centenar de poemes és una quantitat més que considerable, perquè a més s'hagués de considerar que podia haver escrit uns nous reculls —si així es volguessin considerar— com *Inici de faula* o *El fugitiu*. Si entre 1952 i 1954 hagués escrit una tercera part d'aquest últim llibre serien uns deu poemes més,³⁵² això faria augmentar el nombre de poemes a una seixantena en un any, una quantitat realment exagerada per a un poeta que escriu de trenta a quaranta poemes l'any com a molt i que, a més, es mostra molt insegur en l'encert de les seves composicions. Així, doncs, creure que *Inici de faula* podia haver estat un primer estadi de *Veure incessant* i no pas d'*El fugitiu*, no semblaria tan desencertat. Segurament, doncs, que *Inici de faula* hauria recollit, entre d'altres, quinze poemes com a molt de *Veure incessant* —recordem que fou a mitjan de juliol de 1954 en què s'adjudicà el premi del concurs del «Círculo Católico» de Badalona.

El 1954 és, doncs, un any significatiu i decisiu dins de l'obra martipoliana, per diversos motius. El primer, és que el poeta perfà la seva veu poètica amb una sèrie d'elements duals com la humanitat i la divinitat; la veu i el gest, o la quietud i la inquietud que, poder ser excloents o complementaris, nous o ja treballats en l'obra anterior; ara, però, des de noves perspectives, com veurem en l'apartat que segueix. El segon és que escriu els sis poemes de la segona part de *Si esbrineu d'un sol gest*, potser els versos de temàtica amorosa més importants d'aquesta època i, en algun cas, fins i tot de tota la seva obra poètica. El tercer, que coneix la colla d'estudiants del seminari de Vic entre els quals hi ha Antoni Pous, Segimon Serrallonga, Ricard Torrents i Ramon Cotrina, amb els quals establirà, sobretot amb el primer, una correspondència força interessant. I quart és que a finals de febrer coneix Josep M. Castellet, amb qui establirà una bona amistat. Gràcies a ell tindrà accés a moltes lectures —segons li comentà el crític a Pujades—, com ara novel·la estrangera, bàsicament nord-americana,³⁵³ Jean-Paul Sartre o Albert Camus. Castellet, que li deixava llibres, és probable que li prestés del primer *Qu'est-ce*

³⁵¹ Vegeu la nota 25 a PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 87.

³⁵² Ni goso considerar la quantitat de vint-i-cinc poemes nous que Pujades inclou des de 1952 fins al juliol de 1954 que divideix en dues seqüències: els set poemes amb títol i els divuit sense títol. *Ibidem*, 393.

³⁵³ PUJADES, *Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 278-279.

que la littérature?, que tant l'havia colpit i que a Martí i Pol li seria, amb el temps, un referent indubtable, que, conjuntament amb d'altres, seria el responsable del canvi cap a una poètica nova de caràcter social.

De moment, però, el poeta intentava buscar una solució al problema humà, d'una humanitat que, com ja hem vist, es pregunta qui és, que es veu abocada a la mort i, per tant, a l'absurd i a un sense-sentit que provocarà aquella angoixa existencial que ni la divinitat és capaç de guarir perquè és llunyana, cruel o simplement inexistent. El resultat són, doncs, uns éssers morts en vida i que viuen plens de prejudicis als quals estan sotmesos; a més, es caracteritzaran per la condició de ser uns éssers oprimits i mancats de llibertat. Per tant, no només l'absència de la llibertat és una conseqüència de Déu —des de l'home (terra) a Déu (cel), i a la inversa, és a dir, en una relació de verticalitat—, sinó que el sentit vertical de la relació s'anirà transformant en una situació horitzontal quan la divinitat anirà ocupant un pla secundari; així creixerà la importància de la societat. Una de les sortides, per a Martí i Pol, es pot trobar en les paraules i la poesia; en definitiva, en l'art i, en concret, en la literatura. Aquesta, però, és en mans d'alguns que es defineixen com els seus vehiculadors, de tal manera que els altres només haurien d'escoltar. El poeta esdevé així profeta i, en aquests moments, planteja unes solucions, no només en la literatura, sinó també en l'amor i en la descoberta de les petites coses. Al capdavant, segons el poeta, només des d'aquestes petites coses es poden assolir les més grans, que, com veurem, entre d'altres, serà la transformació social des de l'estimació. Si recordem, les paraules són vanes, ja que són adreçades al vent, i per tant, ens queda el profeta que parlarà de l'amor. Serà aquesta la «veu incessant» que ens ocuparà aquest any?

3.2. Els dualismes

Durant el 1954 es repeteixen, conceptualment, les qüestions i els dubtes plantejats sobre la humanitat davant de la divinitat. Torna a aparèixer, sobretot a inicis d'any, l'oposició ja existent al 1951 entre una tercera persona del plural i la primera. A aquells objectes i instants senzills de la vida els continuarà anomenant «petites coses» i no només els definirà com a ombres d'humanitat o de divinitat, sinó que seran indrets on refugiar-se. Conjuntament amb tots aquests aspectes també faran la seva aparició elements antitètics, com la inquietud projectada en la humanitat des de la quietud impassible divina i elements complementaris i essencials, com la veu des de la paraula poètica i profètica que tindrà la seva realització en la creació i en el gest. Aquest any, també, apareixerà la paraula «germans», característica de la poètica martipoliana d'aquests anys i d'anys a venir; una paraula que, a més, quedarà associada amb els mots de «raça» i «estirp».

3.2.1. Humanitat i divinitat

El tema existencial, doncs, continua apareixent en la concreció de la humanitat que es pregunta i busca una raó que pugui fer-la sortir de l'absurd de la vida; en tota aquesta situació apareix la paraula i la veu, mots amb els quals també s'interrelacionaran la quietud i la inquietud. Només acabar d'escriure els poemes del llibre *Paraules al vent*, l'últim del qual és «Certament, tenim deures odiosos...» el gener de 1954, escriu «No hem heretat els mots per la joia i el cant...» que seria el quart poema de *Veu incessant* i el segon que escriu cronològicament del llibre,³⁵⁴ ja que el primer és «Camí —potser retorn—...». Si en aquest últim poema Martí i Pol escrivia que la humanitat havia perdut la intimitat del crit —tot i que considerava que la humanitat havia identificat els mots amb el crit— ara, a «No hem heretat els mots per la joia i el cant...», especifica com són aquests mots.³⁵⁵ Martí i Pol se serveix de «joia» i «cant», per considerar que les paraules són per al plany irat i per a la pregunta (v. 2), que serà el dubte existencial. I continuarà: «Hi ha força viva en el crit angoixós. / Tot en nosaltres és crit i ens dol la carn mateixa.» (v. 5-6) després d'haver aplegat l'esperit i la veu en el prec. Per tant, ha transformat el poema que s'iniciava com una reflexió poètica en una pregària, i aquest prec continuarà amb un ressò bonetià en explicitar que l'home ha oblidat que Déu es pugui tractar d'un «company amorós» (v. 7)³⁵⁶ i tota pregària es transforma en queixa. En el poema, doncs, es fixa en la mirada de manera horitzontal a tota la humanitat; és a dir, la verticalitat de la paraula adreçada a Déu es confon en l'existència humana. El crit s'adjectiva d'«angoixós». Per tant, allò que dol és la carn, l'essència humana. Usarà el mot «irat» per adjectivar «plany», de la mateixa manera que amb posterioritat aquest adjectiu s'associarà amb l'«odi» que, a més, el vincularà, perquè s'hi pot confondre, amb l'amor. En aquest poema, doncs, s'entreveu una existència gens amable. Encara persisteix la pregunta però l'amor sembla que romangui en un segon pla i, quan s'adreça a la divinitat, se li retreu la condició humana. Encara més, el poema ens aporta un altre tret significatiu, el de la pregària. Aquest és un motiu del qual se servirà sobretot durant el mes següent, però que ara ens vincula amb la paraula i la veu. Els mots són la pregària, transformada en plany i en queixa, però mots i veu, en definitiva. Quan unes poques línies més amunt comentava aquest fet establí una interrelació de molts dels dualismes que apareixen en aquest any, que més tard encara veurem vinculats amb el gest i, per tant, amb el fet creador i l'acció.

³⁵⁴ Recordem que el primer és «Camí —potser retorn—...», que ja ha estat tractat en pàgines anteriors.

³⁵⁵ De fet, ja veurem que «Camí, potser retorn, a horitzons densos...», en el recull de *Veu incessant*, serà el poema següent a aquest. És una ordenació més clara ja que els mots es transformen en el crit.

³⁵⁶ Recordem les estances de Riba en què s'adreça a la joia o les referències ja esmentades al cant. De Bonet, només cal esmentar el primer poema del *Cant espiritual* que duu el títol de «Déu company». Vegeu Blai BONET, *Cant espiritual*, Els Llibres de l'Óssa Menor 14 (Barcelona: Óssa Menor, 1953), 15-16. Els versos 7 i 8 contenen una correcció manuscrita. El fragment mecanografiat «Hem oblidat, potser, que ets company amorós / i ara ja no sabem pregar, Senyor, si no és amb una queixa.» quedà corregit de la següent manera: «Ens fas oblidar tant que ets company amorós / que ara ja no sabem pregar, Senyor, si no és amb una queixa.». Aquesta correcció la matingué en el recull presentat a Cantonigròs.

De tota manera, no podem oblidar el fet que Martí i Pol considera el cristianisme per crear uns poemes que contenen aquest caire religiós, segons les modes dels anys cinquanta, des d'alguns poetes castellans a la repercussió que devia tenir en autors com Vinyoli o Bonet. De fet, aquesta línia religiosa de *Paraules al vent* encara la veurem a *Veü incessant*, però des de 1955 semblarà absent en la seva poesia en contrast amb aquests anys. En la «Carta a Esteve Viñolas», un llarg poema de vuitanta-un versos decasíl·labs que clou *Veü incessant* amb ressons espriuans,³⁵⁷ Martí i Pol escriu:

I parlaves, donant-te, del prodigi,
i et tremolaven dolçament els llavis
quan deies Déu, amor... i jo copsava
ressons inconeguts en les paraules.
Perquè ens pensem saber tot el misteri
del nostre fer i desfer, i de sobte ens parlen
amb mots antics de coses conegudes
i descobrim, sorpresos, rutes noves.
(v. 16-23)³⁵⁸

Les paraules que pronuncia són dues de les importants d'aquesta època. En primer lloc, la divinitat; en segon, l'amor. Els dos mots estan intrínsecament relacionats, perquè l'amor és el manament de Déu per a l'home, i el que el poeta anirà convertint en el missatge central de qui pretén trobar una solució per a l'existència humana. Potser es tracta del primer poema en què apareixen les paraules relacionades amb el gest:

Doncs tu parlaves i les valls s'omplien,
i acostaves les mans a l'esperança
que junts, tants cops, havíem volgut heure.
Hi havia un horitzó d'arbres altíssims
i tu, amb el gest, aquietaves l'aigua.
(v. 24-28)

Es podria entreveure una relació curiosa ja que aquests versos s'adrecen no a una divinitat sinó a un poeta i, en canvi, mantenen aquest fet miraculós d'aquietar les aigües.³⁵⁹ La similitud amb la

³⁵⁷ Així també el poema immediatament anterior, «Congestes desiguals us atreuen», que manté l'enumeració dels mots, com Espriu havia escrit en el poema «Perquè un dia torni la cançó a Sinera»: «Fixeu-vos: les paraules s'ordenen / solament per vosaltres. / Hi ha ritme intens en elles / si les dieu: llum, aigua / i amor damunt de totes.» (Martí i Pol, «Congestes desiguals us atreuen», v. 4-6) i «Sols queden uns noms: / arbre, casa, terra, / gleva, dona, solc.» (Espriu, *Les hores*, «Perquè un dia torni la cançó a Sinera», v. 55-57). Vegeu Salvador ESPRIU, *Cementiri de Sinera. Les hores. Mrs. Death*, Obres Completes-Edició Crítica 10 (Barcelona: Edicions 62-CDESE, 2003), 117-120.

³⁵⁸ Datat el febrer de 1954.

divinitat, però, en qui també veurem associats la «veu» i el «gest», determina el fet creador i, per tant, la funció divina del poeta, una concepció romàntica i maragalliana. De fet, en els versos de «No som res més —afirmo—...»,³⁶⁰ d'aquest mateix mes de febrer, retorna al ressò espriuenc dels mots, usa un lèxic religiós que ampliarà després —potser de manera salvatiana— als poemes amorosos: «Digueu bru, dona o aigua, / i en aquest plaç³⁶¹ curtíssim / ens ha vagat de sobres d'odiar-nos» (v. 3-5). Ara, en aquest poema en què expressa com l'home pot arribar a l'odi, l'acaba amb el record del divendres sant, el divendres cristià de la crucifixió, en què, segons la creença cristiana, se succeeix una mostra d'amor en la vida d'un home que mor per salvar la humanitat. En el poema de Martí i Pol, aquest home s'enfronta amb els murs de la mort, una oposició al pensament angoixós de la vida que el poeta manifesta amb la preposició «contra» (v. 16):

Tot és igual, però. Lloem l'eterna
quietud dels que ungiren, un divendres,
el primer gest, que no ha finit encara,
del primer home august, que s'aixecava
contra els murs inefables, per no dir-nos,
bò i parlant densament, cap cosa pura.

Llavors la mort es feia imprescindible
i això, germans, hem d'agrair-ho sempre.
(v. 12-19)

L'home-Déu s'aixeca en la creu triomfant contra els murs que oprimeixen les vides dels homes en un gest inacabat que és en va. Ni ell havia dit cap cosa pura ni la mort sembla haver estat vençuda i, per tant, acaba sent essencial en la vida dels homes: no és un element més, sinó que és l'alliberament. La lluita contra la inutilitat i l'absurd de la vida no es venç des de l'àmbit religiós. El llenguatge del poeta va canviant. No és aquell amb què versificava *Paraules al vent* seguint el referent bonetià, ni potser tampoc el llenguatge de Blas de Otero, que arribava a ser dur davant de la divinitat. Ara l'extrema i es torna més cruel. Això no obstant, hi ha alguna excepció com «Ara us diré perquè estimo el silenci...»,³⁶² un bell poema inèdit al qual en remetré posteriorment, escrit el mes d'abril, en què hi explica l'origen del món fins que la llum, oposada a la foscor, il·lumina el gest creador com a origen de la vida; a partir d'aquest sorgirà la

³⁵⁹ Als evangelis s'explica com Jesús pujà a una barca amb els deixebles i s'aixecà una tempesta. I Jesús aquietà les aigües. Vegeu el passatge a Mt 8, 23-27, Mc 4, 35-41 o Lc 8, 22-25.

³⁶⁰ El poema és el setè de *Veu incessant*.

³⁶¹ Hi ha una correcció manuscrita en què «plaç» és substituït per «temps». En el mecanografiat presentat a Cantonigròs considera la correcció.

³⁶² Poema de l'abril, que es manté inèdit, ja que ni forma part de *Veu incessant* ni el recull Pujades en la biografia del poeta.

paraula que serà la que ressonarà arreu. Només llavors naixerà l'amor, l'objectiu últim de la creació. Potser es tracta d'un poema escrit per a alguna circumstància especial perquè un mes després, aquesta connotació positiva ja no existeix: en el poema «Peregrinem cap al teu alt silenci...»,³⁶³ en quinze versos decasíl·labs femenins i blancs, el poeta presenta l'home com un pelegrí sense veu i amb unes mans que serien les de l'acció que estan malferides i plenes de dubtes, d'ulls cansats, malalts, de lluitar perquè es dilueixin els dubtes. Per tant, la imatge de les ortigues i la boira és l'existència dolorosa i fosca de l'home davant del dubte existencial com a ésser abocat a la mort en una vida que pot semblar inútil; la llum, en canvi, que també havia aparegut en el poema que he comentat anteriorment, és el factor que permet sortir de la situació de dubte per tal que l'existència recuperi el sentit. A «Precepte de l'amor»,³⁶⁴ el poema que escriu immediatament després, explicarà el manament de l'amor com a possible solució a la vida humana. Són trenta versos en què apareix la crueltat de la divinitat i l'opressió que suposa. El poema s'inicia amb aquests versos:

Ens has posat feixugament la mà,
 Senyor, damunt l'espatlla nua,
 i hem caigut entre pedres duríssimes
 i ens hem nafrat els genolls i les mans.
 Tu saps, Senyor, que aquest silenci nostre
 no és el silenci de la teva veu,
 que tenim ulls i boca plens de terra
 i feixugues les mans per alçar les paraules.
 (v. 1-8)

El contacte de la divinitat amb la humanitat es reflecteix en la mà que Déu posa damunt l'espatlla, una imatge que podria fer-nos pensar en el «Déu company» bonetià. De tota manera l'home no resulta alleugerit, ans tot el contrari, la mà és feixuga i, per tant, ajuda a la caiguda dolorosa de l'home. Les comparacions que segueixen en el poema no són menys cruels. Tornarà a aparèixer, per exemple, el pes de Déu: «i Tu, encara, fas dura, molt més dura i extensa / la teva mà, la teva mirada profundíssima» (v. 11-12). I el pensament que la seva mà és la que fa caure i que la divinitat pesa com una nosa: «Xipollejem en terres / remogudes i estèrils i ens dolen les espatlles / del teu pes» (v. 17-19). Per això Déu serà comparat amb un espectre —«Oh!, saber-te

³⁶³ És el quinzè poema de *Veü incessant*. Hi ha unes correccions manuscrites en què en lloc de «Peregrinem» s'hi corregeix a mà la primera *r* per una *l* —«Pelegrinem»— per finalment optar pel sintagma «Som pelegrins» (versos 1 i 5). Aquesta última correcció Martí i Pol la va mantenir en el mecanografiat de Cantonigròs i posteriorment, en la publicació a *Si esbrineu d'un sol gest* passà a ser el títol, «Som pelegrins», part del primer vers. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 117. A partir d'ara se citarà d'aquesta última manera, que el poeta donà com a definitiva.

³⁶⁴ Segons Pujades, el poema fou preseleccionat per formar part de *Si esbrineu d'un sol gest*. Vegeu-ho a PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 388-389. Ara bé, el mecanografiat que es conserva a APMMP no duu cap creu ni cap signe, com passa en d'altres casos, que permeti intuir una preselecció.

/ present com un espectre damunt nostre i no veure'T!,» (v. 19-20)—, que continuarà amb l'opressió que significa estar lligat amb la divinitat —«tremolar vençudíssims perquè tu ens empresones / amb gruixudes cadenes i ens fas feixucs i horribles» (v. 21-22). Mai Martí i Pol havia parlat així de la divinitat ni mai havia plantejat un ésser humà tan oprimat i humiliat per Déu. El llenguatge que usa el poeta per definir la relació entre la humanitat i la divinitat és força dur, potser per això, si com diu Pujades, el poema hagués estat preseleccionat per ser publicat a *Si esbrineu d'un sol gest*,³⁶⁵ el poeta hauria decidit finalment no incloure'l. Ara bé, contrastat amb aquest llenguatge cruel, Martí i Pol acaba el poema amb la manifestació del desig que Déu digui unes paraules que s'associarien amb la veu dels poetes que alhora es vincularia amb el missatge evangèlic:

torne'ns la veu, desnua la nostra llengua, prega
perquè morim perdent-nos en horitzons remots
sense cap nosa al front, alçe'ns de nou, neteja
la nostra boca i digue'ns:
—Parleu, perquè en vosaltres la veu és mort i és vida—,
i es complirà el precepte de l'amor.
(v. 25-30)

Les paraules de la divinitat, per tant, permetran arribar al precepte de l'amor. La divinitat acaba essent un personatge que duria la solució a la humanitat, però aquesta solució només podria tenir lloc en l'únic cas que Déu arribi a pronunciar les paraules salvadores. Molts cops, però, la divinitat és silenci; per això, els últims versos d'aquest poema, des del vers 23 al final, són una pregària ja que la veu només podria ser la resposta a una súplica.

El tercer poema de *Veü incessant*, «Has agredit la nostra quietud...», continua amb el desenvolupament dels motius de la «veu» i de la paraula, i introdueix també el de la «quietud». Tots es reprendran més tard; ara, però, interessa veure com impacta en el llenguatge del poeta l'evolució de la seva concepció religiosa. Escrit immediatament després del que s'acaba de comentar, presenta l'allunyament de Déu. De fet, és Déu qui, agressiu, s'allunya dels homes:

«Has agredit la nostra quietud,
Senyor, amb la teva veu»
[...]
I tu has cobert de boira els nostres camps
i amb sal i vent has esbullat dels rostres
la pietat per tots els que sofrim,
lluny de tu, com ocells inassequibles.

³⁶⁵ Vegeu la nota anterior.

(v. 1-2 i 7-10)

No es tracta, doncs, d'una divinitat misericordiosa, sinó cruel, que procura la malvestat de la vida humana. Déu es presenta com un ésser llunyà i orgullós, que ha deixat a més de ser una realitat per transformar-se en un record. Les paraules que usa el poeta són realment dures: el qualifica de «llunyà», «altiu» i de «nosa»:

Perquè t'has fet llunyà, t'has fet altiu,
hi ha un esclat lluminós al teu gest, i perdura
damunt nostre la nosa dels teus ulls. Hem perdut
la intimitat del teu primer desordre
i ara ets tan lluny, tan afectadament
reposat i digníssim, que hem arribat a creure't
un record més llunyà i desdibuixat.

(v. 19-25)

Recordem que els ulls són l'essència de la persona i, en aquest cas, també de Déu. En els versos anteriors el poeta havia especificat que a la humanitat encara li queda la vergonya de contemplar les coses sense els ulls de Déu, perquè ja no pot accedir a l'essència divina, llunyana i impossible d'assolir. Aquests versos segueixen una professió de no-fe:

Ja no ens pertanys, Senyor, i ens dol saber
com t'afiguren dolçament els tímids,
els que pleguen la boca amargament
i ofeguen les paraules amb els llavis.

(v. 11-14)

Sembla que Martí i Pol reprengui d'alguna manera la teoria nietzscheana o marxista segons la qual Déu fa febles els homes i sembla que hi renunciï, sense perdre de vista, però, que no és l'home qui se n'allunya, sinó a la inversa. Només es pot respondre a la seva crueltat amb l'oblit. Precisament perquè l'home no és culpable de l'allunyament de Déu, cal crear, segons Martí i Pol, una humanitat forta, sense divinitats. Una societat que cregui en Déu serà, en canvi, feble. Per marcar les dues actituds antagòniques davant d'aquesta realitat, el poeta estableix, de nou, la diferència entre «ells», els tímids —o aviat, els febles—, i «nosaltres», els poetes que no se silencien, que no ofeguen les paraules, això és, els forts.³⁶⁶

³⁶⁶ Recordem que hi havia dos poemes en què apareixien unes correccions manuscrites, que segurament no són del poeta, en què es proposava el títol «Per a vosaltres els febles» per al poema «Amareu l'esperit de l'hivern...» i el títol «Per a vosaltres, els forts» per al poema «De cop endevineu la primavera...». Els

Les preguntes es creen en un poema del mateix mes, un poema inèdit que no formava part de *Veü incessant* i que no recull el biògraf amb el primer vers d'«Afectarem silenci i humilitat amb gest...». El poema s'acosta més al caràcter social, tot i que, evidentment, és religiós en quant a la pregària que presenta, i evidentment també és humà des del punt de vista de la repetició de com d'absurda és la vida humana. Ara bé, si en tots aquests poemes Martí i Pol aprofundia en el tema religiós amb un llenguatge progressivament cru, ara ens trobem amb una persona que pregunta Déu sobre la hipocresia: la de mantenir-se en el cristianisme per por al que pugui dir la gent i la dels homes que pretenen enganyar-se amb un posat de creients. Una actitud que redueix la vivència de la religió a teatre, comèdia o mentida: «Digníssim espectacle; gran espectacle» (v. 5). La pregunta «Tu, / què pensaràs?» (v. 5 i 6) es repetirà de nou per cloure el poema amb un nou enfilall d'interrogacions:

I tu, què pensaràs? Tal volta el gest
podrà ignorar la força que l'informa?

Què pensaràs, Senyor?. I encara més;
què pensarem, què sentirem nosaltres?,
homes intensament, sincerament,
fins i tot absurdament homes?
(v. 10-15)

Aquestes interrogacions retòriques consoliden el pensament martipolià, que òbviament no busca una resposta sinó la pregunta, fonament del dubte que planteja una humanitat que viu una existència absurda reblada per la falsedat, la hipocresia, les aparences i els prejudicis. I és que declarar-se no cristià podia ser, en efecte, un problema no menor en una societat com l'espanyola dels anys cinquanta, i encara més si l'entorn era rural.

El poema «Senyor, venim a tu per camins desiguals...», que forma part de *Veü incessant*, torna a ser un poema d'allunyament de Déu que es clou amb una escena del judici final, ja predita al vers 9è, en què Martí i Pol avança que els que se salvaran seran «aquells que tu diràs», que s'estaran llavors prop de Déu «assossegats i dignes» (v. 10). L'escena afavoreix la imatge d'una divinitat cruel:

El teu vent ens esbull la puresa del gest
i la teva ombra densa ens enfosqueix la ruta.
Senyor, venim a tu contra la teva veü,
contra el teu gest altiu d'ocell en vol perenne,

poemes formaren part de *Paraules al vent* tot i que, en la publicació, els títols foren els primers versos. El primer poema conté aspectes quotidians i vitals i el segon aspectes estètics.

perquè ens obliguis a rendir les mans i els ulls
a la força vital del teu silenci altíssim.
(v. 3-8)

El poema, per tant, abans de presentar el judici diví, exposa com la divinitat ha perjudicat l'home quan li ha obstaculitzat el pas. Déu depassa la paraula i s'associa amb el crit, que provoca l'allunyament: «I has dit: m'estimareu més que a cap altra cosa, / i el ressò del teu crit, com la boira d'hivern, / ens allunya i distreu de la teva abraçada,» (v. 14-16). En aquests versos hi trobem una de les característiques que ha de tenir la humanitat: la recerca constant d'un mateix, l'autoconeixement grec i nietzscheà. Així, en els primers versos presentarà la imatge de «cavar», és a dir, l'aprofundiment cap a la interiorització: «Senyor, venim a tu per camins desiguals / profundament cavats a la carn i el silenci.» (v. 1 i 2). És una imatge que repetirà al final del poema: «i així, cal que et busquem cavant profundament / fins veure't ressorgir, bellíssim, davant nostre.» (v. 17 i 18).

La humanitat que ha presentat en aquests poemes no només es veu impedita per Déu en el seu camí, sinó que, com hem vist, el camí és dolorós i l'existència absurda. A l'home li cal autoconèixer-se i enfrontar-se amb el silenci, dues accions que menen a la solitud. Ho escrivia a «Precepte de l'amor»: «Hi ha un horitzó de pluja deficiosa i lenta / i és trist saber-se sol, ben sol en el paisatge.» (v. 13 i 14).

En canvi, hi ha poemes en què l'autor hi manté un deix de tendresa; en concret apareix en tres poemes: «Ara us diré perquè estimo el silenci...», «Som pelegrins cap al teu alt silenci...», dels quals ja he esmentat alguns versos —sobretot d'aquest últim que presenta la característica del llenguatge cruel— i el poema «Ara us preguem, Senyor Déu, pel silenci...».³⁶⁷

«Ara us diré perquè estimo el silenci...», com s'ha apuntat anteriorment, presenta la creació del món per Déu. La divinitat crea el món de manera pausada i tranquil·la. És un Déu pensatiu i la relació que manté amb l'home és amorosida i tendra: «Llavors el vent / i els ocells i la mar s'aquietaven / i Ell ens mirava dolçament abstret.» (v. 14-16).³⁶⁸ El final del poema el trobem en aquests dos versos contundents: «Llavors l'amor neixia potentíssim / i ell reposava en tot més tendrament» (v. 21 i 22). A «Som pelegrins cap al teu alt silenci...» apareix un Déu silenciós, a qui l'home, després del mal que ha rebut de la divinitat, pretén canviar per esdevenir pur, i hi va «per recobrar, Senyor, la veu perduda.» (v. 2). Llavors, el prec de l'home es converteix en la necessitat de Déu i planteja de nou la transitorietat de la vida que acaba en la quietud i el repòs de Déu: «car no perdura / res més que allò que alçem per damunt nostre / fins

³⁶⁷ Aquest podria ser l'últim poema que escriu al maig i que passaria a ser el primer de *Veure incessant*.

³⁶⁸ Han transcoregut dos mesos des de l'escriptura del poema «Carta a Esteve Viñolas» en què, com ja hem vist, en els versos 24 a 28, Martí i Pol s'adreça a l'amic i poeta amb la referència que el poeta aquietava les aigües, succés que la Bíblia atribueix a Jesús. És a dir, Martí i Pol adjudicava al poeta una consideració divina.

assolir la teva placidesa» (v. 9-11). Planteja de nou la incertesa de la vida i la perdurabilitat de l'art en versificar que caldria «esculpir damunt de pedra» (v. 13) i no pas escriure a la sorra. El poema acaba així: «Torne'ns l'antiga inquietud o encise'ns, / per sempre més, amb el teu gest altíssim» (v. 14 i 15). En el mecanografiat, que és a partir del qual se citen els poemes en tant que correspon al primer estadi redaccional, no hi fa cap correcció; curiosament, però, a *Veü incessant* hi consta el canvi del mot «inquietud» per «quietud». Amb el mot «inquietud» el poeta manifestarà que l'home vol ser un ésser canviant, en ruta, però necessitat de Déu. Com veurem posteriorment, les vacil·lacions del poeta respecte a les formes «inquietud» i «quietud» són nombroses.³⁶⁹ A «Ara us preguem, Senyor Déu, pel silenci...», el poeta se centra en el silenci i la paraula de Déu, però també en l'amor; un amor intens a Déu i a la seva creació que es determina en aquelles petites coses, en els fets quotidians i senzills que mouen la vida humana: «Hem après d'estimar-vos amb els ulls i amb les mans / com estimem les coses que heu creat per nosaltres, / els objectes molt íntims / i la veu dels absents» (v. 12-15). El poeta manté l'essència del missatge que és la d'una humanitat dinàmica, que es mou i que està en camí, i que, a més, hauria de deixar-se imbuir per les paraules de la divinitat que contenen un missatge d'amor. Aquest és, precisament, l'amor que podria salvar la humanitat. Per tant, aquesta divinitat és a qui encara prega perquè serà d'ella que podrà obtenir la força per canviar la societat a una altra de més humana. Es tracta d'una divinitat ben diferent a la que havia aparegut en els poemes de *Paraules al vent*, recull en què la increpava, segurament que amb la referència dels models estètics que en aquesta època havia pogut llegir en els versos de Blas de Otero o en les imatges de Blai Bonet, per esmentar dos dels quals, sense cap mena de dubte, Martí i Pol en va rebre una influència directa. És perquè segueix aquest corrent estètic religiós que sembla que el poeta fluctuï entre el Déu quiet —de vegades cruel— veterotestamentari, potser també amb una suposada influència literària d'Espriu i el neotestamentari a qui es pot pregar perquè infongui als homes el desig d'estimar-se i, per tant, transformar-se.

La lluita constant de l'home apareix en un dels poemes del mes de juny, «Tot el que poguem³⁷⁰ dir, germans, serà tan bell...», que formà part de *Veü incessant* i que publicà a *Si esbrineu d'un sol gest*,³⁷¹ en què el poeta torna a reprendre el gest de mirar amunt, com si mirar o tendir cap a amunt transcendís l'ésser humà. El poeta hi escriu: «perquè viure és alçar-se per damunt de les coses / amb un gest desimbolt de puresa excessiva.» (v. 3 i 4) i:

³⁶⁹ El canvi, en aquest cas, a «antiga quietud», que seria la forma que el poeta mantindrà, tant en el recull que presenta a Cantonigròs el 1955 com en el volum de *Si esbrineu d'un sol gest* fa referència al moment plàcid i serà en què l'home ha de viure en contrast amb els moments de dubte davant de l'existència com a ésser abocat a la mort. Per això, precisament, acaba el poema amb la presentació de l'altra alternativa, una opció a la divinitat que hauria de manifestar-se en una actuació humana que comporta la transformació de l'home: «o encise'ns, / per sempre més, amb el teu gest altíssim» (v. 14-15).

³⁷⁰ La *o* de «poguem» es corregeix a *mà* per una *u*.

³⁷¹ És el tetzè poema de *Veü incessant*. Vegeu MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 115.

Pero no ha de distreure'ns del lentíssim combat,
del progressiu combat de la nostra existència,
car el que poguem dir constitueix un món
tremolós i concret, un conreu de paraules
(v. 9-12)

De fet, aquesta vinculació de l'existència amb les paraules i la veu no és nova ja que molts dels poemes de *Paraules al vent*, com ja hem vist, tenien aquest mateix sentit. També en aquest any, des del mes de febrer, la reflexió humana s'entrelliga amb la poètica.

Ara, però, que s'intenta aclarir el posicionament de l'home envers la divinitat, és remarcable que des del mes de febrer un dels plantejaments principals del poeta és la recerca de la identitat humana, per això a l'home li cal models, tots aquells éssers humans que, sobretot en una altra època passada, haurien aconseguit transformar o renovar la societat. El poeta els anomenarà «mites». Així ho expressa a «Congestes desiguals us atreuen...» —«Oh, jo us ho prego, alçeu-vos / i torneu als mites.» (v. 12 i 13)— i en el poema que escriu immediatament després, la «Carta a Esteve Viñolas: «Llavors, ¿d'on la cançó que mai et deixa?, / de quina esfera has abastat els mites / per fer-te dòcil a la teva crida?.» (v. 55-57).³⁷² Aquests mites són referències a tot allò que és modèlic i, a més, antic. En el primer, sobretot, malgrat que es tracta d'un poema amb referències poètiques ja que he comentat anteriorment que s'hi entreveu el ressò d'Espriu amb la importància que aquest li atorgava als mots. Martí i Pol considerarà els homes com a illes de paraules, formats per aquestes, però el que cal és que aquestes serveixin perquè l'home canviï. Les paraules, que han d'acabar en el gest, també han de partir de la tradició, i per això a l'home li calen els «mites», referències modèliques que han permès la transformació social. En una relació intrínseca amb aquesta transformació que impliquen els mites, tornen a aparèixer els aspectes dinàmics, que permeten trencar amb la immobilitat. El consell del poeta és contundent: «alçeu-vos» (v. 12). En el segon d'aquests poemes s'entén implícitament que han existit models poètics que han pogut renovar el món de la creació literària i que serien aquests un al·licient per a la producció poètica. De la mateixa manera que a «Congestes desiguals us atreuen...» en la «Carta a Esteve Viñolas», en una referència al tòpic de l'*ubi sunt*, Martí i Pol diferencia els homes dinàmics dels passius, per tant serà l'oposició dels éssers vius que s'oposen als morts; es tracta amb tota seguretat d'una altra referència nietzscheana en què els homes, que es caracteritzen per la vitalitat, sobrepassen els altres:

Què has fet, amic, dels teus vestits de festa?
Sortíem junts, recordes?, i les cases
queien als nostres peus i trepitjàvem

³⁷² Al recull que presenta al Concurs de Poesia de Cantonigròs, el vers 57 presenta aquesta variació: «per fer-te dòcil a la pròpia crida?», ACPC.

cossos antics i mobles en desori,
no pas pel gust del crit que s'escapava
com vent intens del munt de podridura,
sinó pel gaudi de saber-nos homes
damunt dels homes; no caiguts encara.
(v. 38-45)

Consisteix a sentir-se, com a lectors que som, en homes «no caiguts». El món, ple de podridura, recorda el poema de Dámaso Alonso, aquell Madrid mort i ple de cadàvers amb què encetava *Hijos de la ira*.³⁷³ Encara en el poema següent, «Ni la pluja més fina...», acaba de definir la situació de la humanitat que viu en la buidor i que ha caigut en un parany:³⁷⁴

Tot el que ha esdevingut i sembla que ens pertany
no pot omplir el gran buit del nostre viure.

I esbrinem que, de sempre, hem fet cap al parany
i que el cor ni un instant ha sigut lliure.
(v. 7-10)

Recordem que és un dels temes que preocupava el poeta i que, a més, es vinculava directament amb la manca de llibertat social. És, doncs, un poema que lliga amb el tema dels prejudicis que duen, també, a aquesta manca de llibertat. Per a això caldrà esperar al mes de setembre d'aquest 1954, quan Martí i Pol encara reprendrà conjuntament el tema de la llibertat i el dels prejudicis:

Tot plegat us farà
més dòcils a la crida.
Semblareu lliberats
i sereu esclaus, sempre.

Us manquen horitzons
i us sobren prejudicis.
Per estimar la llum,
germans, cal ignorar-la.

³⁷³ ALONSO, «Insomnio», *Hijos de la ira*, 85.

³⁷⁴ Recordem el poema publicat a *Paraules al vent*, que escriví l'agost de 1953, en què apareixen els paranys de la divinitat. Es tracta d'«Inevitablement morim...»: «i amb sorpresa / d'animalons estúpids, a la trampa / de l'etern caçador caiem per sempre» (v. 22-24). Aquesta imatge del caçador ja havia aparegut a «Preguem»: «Som com animalons desficiosos / tothora acorralats pels caçadors.» (v. 14 i 15) i apareixerà a «Cap benestar si tu no hi ets...» d'*El fugitiu*: «Som com animalons desficiosos / que algun foll caçador / persegueix sense treva.» (v. 13-15). Evidentment la imatge seria una referència de la divinitat que és cruel i para trampes als homes, que són els perseguits.

Aquests versos, que formen part de «Persisteix el camí...», creixen en el motiu de la llum. El poeta recorda que el camí hi és, encara que la llum no existeixi i que no es pugui veure res des de la foscor. De tota manera, els camins els han de fer les persones: «perquè amb les mans pogueu / ordenar noves rutes» (v. 7 i 8). Per tant, s'haurien de crear els objectius i l'home ha de mantenir-se dinàmic. Al final del següent poema que escriu, «Hi ha dies que ens aflora, impensadament,...»,³⁷⁵ es refereix de nou als prejudicis, que són coixins per als parents i la gent propera, que s'hi asseuen i hi descansen. Són, en definitiva, una tranquil·litat per a la consciència. En aquest poema hi estableix la divisió entre els poetes que empen la veu i la resta de la gent que viuen aferrats a la hipocresia i als prejudicis. Per tant, hi oposa, de nou, la llibertat a l'esclavitud dels prejudicis: mentre la llibertat caracteritzaria els poetes, els homes viurien en l'esclavitud. Curiosament aquesta diferenciació amb la tercera persona del plural que havíem vist anteriorment, en aquests poemes d'aquestes dates, pateix una transformació: la tercera persona del plural es converteix en una segona del plural. Si abans es tractava de «germans», ara es van transformant en persones odiades: «i estimem dolçament³⁷⁶ els que ens odien» («Hi ha dies que ens aflora, impensadament,...», v. 6), «He esbrinat que puc viure sense vosaltres.³⁷⁷ // D'ací a odiar-vos hi ha un sol pas» («Danço, follament, per damunt de colls durs...»,³⁷⁸ v. 11 i 12).

La reflexió sobre la condició humana i, per tant, existencial, conjuntament amb una concepció platònica de la percepció de la realitat com una ombra, apareixen en dos poemes que escriu al febrer d'aquest 1954. Dos poemes, ja citats anteriorment, escrits de manera seguida, «Congestes desiguals us atreuen...» i «Carta a Esteve Viñolas», contenen aquestes referències: en el primer s'oposen les ombres a la llum: són les coses —els objectes als quals s'hi havia referit anteriorment i que omplen la vida dels homes— que es mantenen a l'ombra i aquestes prenen sentit quan l'home hi duu la llum en un gest creador; en el segon, tot i que en un primer estadi del poema, Martí i Pol ja l'iniciava amb la referència al «joc de l'ombra» (v. 1) que realitza Esteve Viñolas en els seus versos, afirma que se serveix de la tradició per convertir el

³⁷⁵ És el setzè poema de *Veü incessant*. ACPC.

³⁷⁶ Una correcció manuscrita ratlla «dolçament» i s'hi escriu «tendrament». En el mecanografiat de *Veü incessant* presentat a Cantonigròs no es considera aquesta correcció i presenta la forma «dolçament».

³⁷⁷ Es corregeix de manera manuscrita «sense vosaltres» per «lluny del vostre món». Quan el publica el 1976 a *Si esbrineu d'un sol gest*, el poeta optarà per «ben lluny del vostre món». MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 135.

³⁷⁸ El poema no està datat però podria ser del setembre de 1954, per l'ordre en què s'ha conservat al FMMP, tot i que Pujades el considera de 1955. Vegeu PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 400. El publicà a *Si esbrineu d'un sol gest* dins MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 135, amb canvis significatius de paraules i puntuació però no pas en el contingut essencial. Es tracta d'un poema amb un cert ressò foixià. En el vers 11, citat abans, hi consta la següent correcció manuscrita: «He esbrinat que puc viure lluny del vostre món.»

poema en cançó i llum. Viñolas, continua versificant Martí i Pol, s'ha fixat en models — «mites»— poètics. En el primer, doncs, són els homes els que duen aquesta llum:

Cada dia les coses,
expectants, us esperen
en cantonades d'ombra.
I vosaltres, caríssims,
porteu la llum als braços.
(v. 14-18)

Recordem que Esteve Viñolas era membre de la Penya; per tant, Martí i Pol adreça el poema a un amic poeta. En aquest segon poema, doncs, ja s'inicia el joc de dualitats entre ombra i llum: «Amic, el joc de l'ombra has fet inútil» (v. 1) que a *Veu incessant* canviarà per «Amic: has destruït l'encís de l'ombra» (v. 1 i 53). En aquests dos poemes la reflexió sobre la condició humana i existencial es barreja amb la qüestió poètica en la mesura que els poetes són la llum que il·lumina les ombres amb la paraula.

En definitiva, Martí i Pol considera l'home com un ésser en dubte permanent sobre la divinitat, que li ha donat una vida dura, dolorosa i plena d'obstacles. Des d'aquesta concepció, si existeix, Déu no pot ser sinó un ésser cruel que l'home hauria d'oblidar, en front d'una relació condicionada per una cultura que imposa la religió des de la família, l'Església i la mateixa societat. Per deixar de creure i mantenir l'autonomia de pensament, l'home que es vulgui lliure ha d'oblidar abans els ensenyaments imposats sobre aquesta idea de divinitat, i acceptar l'oposició dels creients i la realitat social pròpia d'un entorn rural en un context polític dominat pel nacionalcatolicisme. En l'àmbit de la moral tradicional, afloren llavors els prejudicis, que ja havien aparegut a *Paraules al vent*, i que en realitat obsessionen el poeta perquè forma part de la seva realitat quotidiana, marcada per l'opressió i la manca de llibertats. Per això considera l'existència absurda i l'home com algú que s'interroga perquè vol conèixer la realitat, o millor encara, la veritat. Davant d'aquest inútil preguntaire que no obté mai resposta hi ha una possible solució: les ombres, que són les imatges enganyoses que projecten la realitat, trobaran la llum en els poetes, en la paraula. Per això, el poeta busca, en el camí que ha de realitzar com a individu, la llum en una veu que, tot i que podria ser al vent, és ara incessant. Si en Déu hi ha la paraula creadora que es pot transformar en gest, també pot ser-hi en l'home, en concret, en els poetes. Per poder assolir-la, la clau de volta és l'amor que ha de formar part de la humanitat. Aquest serà el principi evangèlic, tot i que també es transforma en la situació humana regeneradora; és a dir, qualsevol gest que sorgeixi de l'amor —com també n'havia sorgit el gest per part de la divinitat per crear el món—podrà transformar la col·lectivitat en una societat més humana. Per

això, de la mateixa manera que la divinitat se servirà de la paraula, els poetes seran part essencial d'aquesta acció transformadora, perquè són ells els productors de la paraula poètica.

3.2.2. Veu i gest

La «veu» és una manera de referir-se a les paraules i el «gest» és la realització d'aquestes. Si anteriorment s'ha comentat que la vida humana ha de ser dinàmica i ha d'estar en constant canvi —el poeta en diu vida en «ruta»— la paraula poètica ha de tenir també una configuració material i, de vegades, social. Aquesta realització serà el gest. El poeta també ho especifica en dos motius que apareixen nombroses vegades en aquest any: els ulls i les mans. El sentit que infondrà el poeta a aquests dos trets físics serà molt més clar a partir del mes de maig i es pot llegir en un poema com «Som pelegrins cap al teu alt silenci...», en què estableix el joc entre el silenci de la divinitat i la recerca de la veu humana, poètica, que adjectiva com «perduda» (v. 2). El prec el realitza a la divinitat perquè:

Tenim les mans d'ortigues i de boira
i els ulls malalts de tant combatre l'ombra.
Som pelegrins,³⁷⁹ Senyor, perquè el prodigi
de la veu ens retorni a la puresa
del primer gest august de criatures;
(v. 3-7)

En aquests versos apareixen els quatre elements a analitzar: «mans» (v. 3), «ulls» (v. 4), «veu» (v. 6) i «gest» (v. 7). Per tant, els elements es troben interrelacionats. En un poema en què es podia entreveure el llenguatge dur envers la divinitat, «Precepte de l'amor»,³⁸⁰ apareixen de nou aquests elements:

Tu saps, Senyor, que aquest silenci nostre
no és el silenci de la teva veu,
que tenim els ulls i boca plens de terra
i feixugues les mans per alçar les paraules.
Perquè ens colpeix la teva quietud?
Ens ofeguem en el propi silenci
i Tu, encara, fas dura, molt més dura i extensa
la teva mà, la teva mirada profundíssima.

³⁷⁹ Cal recordar que aquesta és la correcció manuscrita que el poeta considerarà finalment, ja que al mecanografiat hi consta «Peregrinem» amb la primera *r* corregida a *mà* per una *l*. L'opció final del poeta fou la que es presenta: «Som pelegrins».

³⁸⁰ Cronològicament, l'escriu immediatament després que «Som pelegrins cap al teu alt silenci...».

(v. 5-12)

Els ulls són plens de terra i també la boca, i les mans són feixugues. Precisament és el que provoca el silenci, però causat per la divinitat perquè colpeix amb la seva quietud. I al final, les mans i els ulls seran els de Déu, la divinitat que, com es comentava anteriorment, obstaculitza el camí humà. Potser no cal evidenciar que, en els poemes martipolians, Déu té la paraula i té el gest, precisament els dos elements creadors. L'home, per tant, es transformarà en una projecció divina quan crea des de la paraula. Aquest poema exposa la duresa amb què la divinitat tracta l'home; per tant, sempre hi haurà una distància. L'ésser superior sempre estarà associat amb la llum i no pas amb l'ombra o la projecció. La mà de Déu, que crea el gest, pot arribar a ser força cruel però també s'associa amb la mirada, que existeix pels ulls, un motiu que es vincularà amb l'essència, en aquest cas, divina.

Aquests dos motius usats durant aquests anys cinquanta s'associaran de tal manera que la veu s'establirà com la força de la poesia, que pot arribar a canviar la societat. El primer moment en què apareix aquesta idea és al «Poema de la pregària» en què el poble, desesperat, s'adreça als poetes perquè l'orientin amb pautes de comportament:

I llavors esbrinàvem en les cares
rictus de prec a cada gest, i ens deien:
—oh!, poetes, digueu vostre missatge
amb bleix intens de vida que s'acaba,
lligueu al nostre el vostre braç, unim-nos
contra la quietud dels patriarques.
(v. 89-94)

És el primer cop que Martí i Pol usa la paraula «poetes».³⁸¹ El poema fou escrit per commemorar que el poble s'havia posat sota l'advocació de la Mare de Déu del Sòl del Pont perquè s'acabés l'epidèmia del còlera que assotava la població el 1854.³⁸² En aquest poema

³⁸¹ Si més no en la producció catalana. En la producció castellana l'havia usat per referir-se en un vocatiu a «A Eduardo Marquina». MARTÍ POL, «A Eduardo Marquina», *Amanecer* 16 (febrer 1947).

³⁸² 1954 era el centenari d'aquest esdeveniment. Mossèn Espinalt l'explicà de la següent manera: «En una tribulació tan gran Roda recorregué consternada a la seva secular Advocada, a la seva Mare amantíssima i poderosa del Sòl del Pont, recordant-li el perenne fervor dels seus fills i el resplendor sempre fulgent de la seva protecció damunt d'ells en el curs de les centúries. I, per a més obligar-la, en aquella hora tan tràgica i suprema, se li féu la solemníssima promesa que, si cessava la pesta mortal que els afligia, els rodencs farien sempre més la Festa Major el dia de Santa Tecla, en honra i glòria de Santa Maria del Sòl del Pont i en recordança que a Ella devien la seva vida personal i la sobrevivència col·lectiva. I la Verge Santíssima, que es complau en ésser vista i venerada en la Santa Imatge del Pont, Mare sempre bondadosa i compassiva, escoltà els rodencs consternats, acceptà aquell "Vot de Poble", i l'epidèmia, dalla bronzenta de la mort, cessà. S'acabà justament en arribar el dia 23 de setembre d'aquell any 1854, fent més assenyalada la ínclita diada de Santa Tecla, i fent pregó una vegada més del poder de la Mare de Déu i de la seva misericòrdia maternal envers els fills de Roda. // Els rodencs, agraïts i fidels, correspongueren a la

Martí i Pol, hi proposa el lligam entre la tercera persona del plural, «ells», i la primera, el «nosaltres», una unió que s'intenta en un moment de desesperació, a causa del còlera que assotava el poble. Des d'aquest moment el poeta començarà a posar en relleu els poetes i la paraula poètica, com a paraula salvadora. I també li permetrà considerar-se dins del grup dels poetes fins al punt que ell conduirà un missatge profètic, no com a home religiós sinó com a artífex de poesia. Podem entreveure un d'aquests missatges en el poema «Precepte de l'amor», en què el manament evangèlic d'estimar-se els uns als altres es revela com a fonament diví i base de la convivència humana, una idea força repetida en aquest any. És, per dir-ho d'una altra manera, l'intent de canvi social. En aquest poema suara citat, el poeta demana la veu en una pregària, tot i que és Déu qui ha de trencar abans el seu silenci perquè la veu dels poetes sigui realment profètica: «—Parleu, perquè en vosaltres la veu és mort i és vida—, / i es complirà el precepte de l'amor.» (v. 29 i 30).³⁸³

Un altre moment rellevant es troba en el poema, escrit també el maig de 1954, «Si esbrineu d'un sol gest el secret dels meus versos...»: «Que aquest és el destí, el gran destí dels poetes» (v. 16) que sembla un ressò de Hölderlin —«però el que dura, ho funden els poetes»,³⁸⁴ tot i que el poeta de Roda es refereix a una pluja suau (de paraules) que va penetrant en el lector per fecundar el silenci «i establir una corrent d'amor intens / entre tots els homes.» (v. 14 i 15). El poema, doncs, conté el referent religiós del manament evangèlic que encara apareixerà després en el poema «Hi ha un remoll a l'aigua on les paraules es fan dolces...»,³⁸⁵ que havia format part de *Veiu incessant* i que publicarà com a cinquè poema de *Quinze poemes*: «Estimeu-vos, germans, pel que us dol i us encisa» (v. 12). Al poema que escriurà immediatament després, «Tota d'arrels la meua veu no creix...», el poeta sentenciarà: «Quan aprengueu d'estimar-vos / més que tota altra cosa, / s'haurà acomplert el gran manament / i jo perduraré pels segles dels segles.» (v. 24 a 27)., En els reculls que confegeix Martí i Pol, aquest poema el situarà després de «Hi ha un remoll a l'aigua on les paraules es fan dolces...» a *Veiu incessant* — de manera que manté la relació cronològica d'escriptura dels poemes; de *Quinze poemes*, però,

Mare de Déu del Sòl del Pont. La seva Festa Major, que feia segles i més segles venia celebrant-se per Sant Pere, fou traslladada al 23 de setembre.» Vegeu Francesc d'A. ESPINALT i Pere PERARNAU, *La Mare de Déu del Sòl del Pont, patrona de Roda de Ter. Festes del centenari: 1854-1954. Aplec de Notes Històriques per Mossen Francesc d'A. Espinalt. Novena pel P. Pere Perarnau* (Igualada: Nicolau Poncell, 1954), 74-76. El 1954, any en què el poeta escriu aquest llarg poema, es commemoraven els cent anys de l'epidèmia i de la consegüent promesa. Vegeu també la referència recollida sucintament per PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 260.

³⁸³ Tots aquests versos ja han estat citats anteriorment, però els recordem aquí: «Torne'ns, Senyor, l'antiga / llealtat a la terra i al vent i a les congestes; / torne'ns la veu, desnua la nostra llengua, prega / perquè morim perdent-nos en horitzons remots / sense cap nosa al front, alçe'ns de nou, neteja / la nostra boca i digue'ns: / —Parleu, perquè en vosaltres la veu és mort i és vida—, / i es complirà el precepte de l'amor» (v. 23-30).

³⁸⁴ Últim vers de «Record» de Friedrich HÖLDERLIN, *Himnes*, Poesia dels Quaderns Crema 7 (Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema, 1981), 159.

³⁸⁵ Serà el poema divuitè de *Veiu incessant* i el cinquè de *Quinze poemes*. En el mecanografiat no està datat però, per l'ordre en què es conserva a l'APMMP, podria ser del mes de setembre.

serà el setè poema; és a dir, serà el poema central, l'eix de tot el recull; per tant, pren una importància cabdal. Si es considera el poema que escriu immediatament abans de manera cronològica podem suposar que Martí i Pol està plantejant que la perdurabilitat de la poesia consisteix també en el canvi social al qual només es pot arribar des de l'amor. En els últims versos de «Se'm fan inquietos els ulls...», poema que té una tornada que repeteix «!Això és l'amor, germans, això és l'amor!» (v. 7, 15 i 25), hi escriu: «Nodriu-vos del meu goig com d'un producte / que us lliurarà dels ideals mesquins» (v. 16-17). Com a hores d'ara ja sabem que la mesquinesa és, per al poeta, una de les característiques de la humanitat que cal superar, el lector podrà suposar que serà mitjançant l'amor que aquest element negatiu individual i social podrà ser superat. L'amor, doncs, ressona i envolta la humanitat: a «Hi ha un remoll a l'aigua on les paraules es fan dolces...», el poeta ho compara «com si cridéssiu dins una³⁸⁶ cova» (v. 6), un aspecte que s'entreveu també en l'esmentat «Tota d'arrels la meua veu...» en què escriu: «Jo sóc qui us parla en les tenebres. / La meua veu s'insinua / i creix lentament i segura dins vostre.» (v. 10-11). L'associació de la veu del poeta amb la del lector queda explícita: l'home haurà de fer el possible per aconseguir el manament evangèlic.³⁸⁷

Aquest missatge d'amor, hauria de permetre una existència més humana, la convivència social. El mitjà per fer-la factible el trobem al poema del de juny «Deixeu-vos posseir lentament per la joia...», que Martí i Pol inclourà com a onzè poema de *Veua incessant*; això és, estimar allò més quotidià i petit —una descoberta que ja havia donat a conèixer al mes de febrer—.³⁸⁸

Car allò més insignificant de la nostra existència
té importància vital si ens hi donem de cor,
amb els ulls ben oberts,
i amb les mans fresques de l'aigua recent.
Tot consisteix a estimar finament les coses petites,
esforçant-se en³⁸⁹ lliurar els desencerts
del pes angoixós de la fatalitat.
Viure per damunt dels objectes
i estimar-los amb inquietud infantil,
sense temor al fracàs.

³⁸⁶ S'hi afegeix de manera manuscrita *d'*, de tal manera que la forma seria «d'una», que és com es va publicar. MARTÍ POL, *Quinze poemes* (1957), 10.

³⁸⁷ La veu de Déu també ressonava en la creació en el poema «Ara us diré perquè estimo el silenci...» en concret en els versos 12 a 14: «i es sorprenia un poc, i alçant la veu / deia paraules i les valls s'omplien / del primer gran ressò.»

³⁸⁸ Em refereixo al poema «Només ens isolem en les petites coses...», el segon de *Veua incessant*, i el dotzè en la segona edició de *Quinze poemes a L'arrel i l'escorça* (1975). MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 69.

³⁸⁹ Hi ha una esmena manuscrita en què aquesta preposició seria canviada per la preposició *a*, que és tal com es presentà a Cantonigròs, ACPC. Ara bé, en aquest estadi el vers era el següent: «esforçant-nos a lliurar els desencerts», que permet definir amb més concreció aquesta primera persona del plural, que és qui s'ha d'implicar en aquest amor.

Llavors descobrirem la nostra verdadera finalitat.

(v. 4-14)

De fet, la idea de viure «per damunt dels objectes» (v. 11) ja l'havia gestat dos poemes abans, a «Tot el que poguem³⁹⁰ dir, germans, serà tan bell...»: ³⁹¹ «perquè viure és alçar-se per damunt de les coses / amb un gest desimvolt de puresa excessiva» (v. 3 i 4). En aquest poema s'adreça bàsicament als poetes: ho referma el verb «dir», que ja apareix en el primer vers, junt amb el fet que es remet a un acte de creació l'eix de la qual és la paraula: «car el que poguem dir constitueix un món / tremolós i concret, un conreu de paraules // que ens aferren a tot amb una força viva, / un constant desencert, un llarg ressò de planys,» (v. 11-14). La idea d'aferrar-se a tot allò que envolta l'ésser humà parteix de la idea que la vida és un combat i que cal aixecar-se per damunt de tot. Així hauria de ser la vida humana, una lluita constant que, a més, tindria l'amor com la raó de l'existència.

Per a Martí i Pol, doncs, la poesia és entitat creadora de bellesa. Representada per les paraules, la veu o els ulls —una mirada que representaria l'essència de l'ésser— es transforma en el gest —una acció simbolitzada, de vegades, en les mans—, es fa principi de creació de tot un món, que és l'existència de l'ésser humà. L'amor ha de formar part de la vida, es tracta del precepte diví que hauria de comportar una existència més digna, encara que aquesta última sigui qualificada d'absurda: «ens fem absurds com a criatures» («Hi ha dies que ens aflora, impensadament...», v. 5), «em sento cansat i estèril.» («Danço, follament, per damunt de colls durs...», v. 5), «Tot plegat és tan falç, / tan inútil i estèril / com esforçar-se a dir la bellesa absoluta» («Corcers inverosímils s'aquieten quan jo³⁹² danso...», v. 10-12). En tots aquests poemes, la vida s'associa amb la paraula poètica, la que es rep o s'emet, o quan el poeta es troba davant de la impotència de poder assolir amb la paraula la bellesa total.

Al mes de juny, en el poema «Si he de dir-vos, germans, tot el que ja sabeu...», ja condensava aquesta idea quan remet a la inutilitat de les paraules per expressar amb precisió aquest sentiment i assolir la bellesa absoluta. Per tant, en aquest poema s'adreça a Déu per demanar-li el do de la paraula, tot i que la divinitat aparegui caracteritzada pel silenci. Així és com el poeta té aspectes comuns amb la divinitat ja que només des del silenci es pot arribar a crear. De fet, ja hem vist com només des del silenci sorgeix la paraula, i aquesta ha estat demanada a Déu:

Inútilment intentaré transcriure

³⁹⁰ S'esmena a mà la *o* per una *u*.

³⁹¹ Es tracta del poema tretzè de *Veu incessant* que publicà a *Si esbrineu d'un sol gest* a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 115.

³⁹² El pronom *jo* és ratllat a mà, però no en el mecanografiat presentat a Cantonigròs. ACPC.

la bellesa i el ritme dels colors
a les tardes de primavera.
Inútilment intentaré reconstruir,
amb l'ajuda de les paraules,
el que vosaltres coneixeu intensament,
tot el que absorbiu amb els ulls i les mans
perquè us ajuda dolçament a viure.
(v. 5-12)

I continua amb una de les màximes del poeta al llarg de la seva vida, el principi grec de l'autoconeixement que transcendeix la humanitat:

Cal que us parli de mi.
De l'home intens, efusivament transcendental
que he descobert,
que descobreixo cada jorn a dins meu
amb una emoció tothora renovada.
(v. 13-17)

La perdurabilitat de la poesia pren ara una dimensió nova, ja que el poeta pretén que els versos ressonin en els lectors: «perquè si en algun d'ells / troben ressò les meves paraules, / podré dir que he acomplert³⁹³ totalment la meva missió». (v. 24-26); per tant, la saviesa assolida pel poeta gràcies a la recerca interior, compartida amb els lectors, pot ajudar-los a ser més savis. No es tracta només, per tant, de la perdurabilitat, sinó de la utilitat de la poesia. Evidentment, no cal dir que es tracta de la universalització de l'experiència humana.

Se'ns afegeix, doncs, un concepte nou, el de la utilitat de la poesia. El precepte de l'amor, que ha demanat el poeta per a la humanitat, i la transformació de la veu —o la idea— en gest pretenen trobar sentit als versos que, en el cas de Martí i Pol serà, en pocs anys, inequívocament social. I des de feia temps que el poeta ho anava gestant.

3.2.3. Quietud i inquietud

La quietud i la inquietud s'imbriquen amb els altres opòsits de tal manera que tant la humanitat com la divinitat —com també la veu i el gest— sempre estaran relacionats, d'una manera o altra, amb la passivitat o la dinàmica de la humanitat i de la divinitat; així podrien comportar la placidesa vital o la realització de l'acte creador. De fet, fins al moment s'ha establert com Martí

³⁹³ Les lletres *a* i *t* de la forma verbal «acomplert» són manuscrites. Sembla, però, que es tractin d'errades tipogràfiques. Aquesta és la raó per la qual transcriu la forma d'aquesta manera.

i Pol d'una manera general concep la divinitat com a llunyana a l'home. Aquest, com a ésser abocat a la mort, només podrà trobar una sortida als seus dubtes existencials en la concepció de la humanitat com a creadora d'art i transformadora de la societat. Però tot això que endevinaríem com a tret general de la poètica martipoliana, no és tan evident quan es procedeix a una lectura detallada dels seus versos, sobretot per les vacil·lacions del poeta i les correccions dels poemes de les quals no puc estar segur que siguin del mateix Martí i Pol. Al capdavall, tot és una mena de garbuix del qual s'intentarà treure'n l'entrellat i per a això caldrà partir de la consideració prèvia que mantindré com a principi: la divinitat es caracteritza per la passivitat i la humanitat haurà de ser dinàmica i transformadora.

En general, doncs, es podria dir que la «quietud» quedaria caracteritzada per una sensació de benestar i placidesa, que comportaria immobilisme i passivitat. La «inquietud», en canvi, seria tot el contrari, de tal manera que dins del dinamisme es podria augurar la transformació, que comportaria el canvi social i que tindria el seu fonament en el precepte de l'amor. De fet, aquesta definició serà la més generalitzada en la producció martipoliana. Per la temàtica, caldria considerar a banda de tota aquesta reflexió dos dels pocs poemes de tall amorós d'aquest any, «A ran de sorra l'espill...» i «Per no estimar-te estimaré la veu...»,³⁹⁴ que presenten la sensació de benestar i de placidesa: «A ran de sorra l'espill / de la quietud de l'aigua,» (v. 1 i 2), escriu en el primer, en què es pot observar com en el marc d'immobilitat d'un element natural sorgeix el desig del jo poètic, que trencarà amb l'element tranquil i benestant:

I aquí el poema es fa carn,
la teva carn i la meva,
i un sol crit sense ressò
contra l'oci de la tarda.
(v. 9-12)

En el segon poema, en el context d'un amor creat des de la negació («Per no estimar-te» inicia els v. 1, 5 i 9) es respon des de l'amor i en aquest només hi pot haver la quietud: «Ni inquietud ni plant; tu, tu només / meravellosament emperesida.»³⁹⁵ (v. 11 i 12). En canvi, en els poemes amorosos inèdits «Se'm fan inquiets els ulls...», ja esmentat, i «Tu també, com els símbols, tens un fràgil encís...», escrits al març, la «inquietud» s'associa al desig i a l'amor, ambdós principis del dinamisme i del canvi, com Martí i Pol expressa en els versos que clouen el darrer poema:

³⁹⁴ Ambdós poemes daten del mes de març i els va publicar a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 126-127.

³⁹⁵ En el mecanografiat hi consta una errada tipogràfica, corregida en aquest cas de manera mecanoscrita: «emperisida» és canviat per la forma que es transcriu: «emperesida».

«Purificar-me en una inquietud constant / i alçar-me, buit de mi, fins al crit dels teus llavis.» (v. 7-8).

Resulta més interessant, però, constatar la dualitat quietud / inquietud en els altres contextos que, temàticament, s'allunyen del context amorós i s'endinsa en el tema religió i humà.³⁹⁶ Hi ha un cas que he esmentat anteriorment i que resulta certament ambigu: el canvi de «inquietud» per «quietud» al vers «Torne'ns l'antiga inquietud o encise'ns» («Peregrinem cap al teu alt silenci...», v. 14³⁹⁷) En el mecanografiat que Martí i Pol presentà a Cantonigròs sota el títol de *Veü incessant* enlloc d'«inquietud» hi escriu «quietud». En el que es conserva, en canvi, a l'arxiu del poeta,³⁹⁸ no hi ha cap correcció i manté la forma «inquietud».³⁹⁹ Si no es tractés d'una errada, podríem pensar que les dues variants del vers 14è podrien tenir els següents sentits: en primer lloc, «l'antiga inquietud» del poema primicer té a veure amb el retorn a un estat d'inconformitat humà del qual abans n'havia esmentat la situació dinàmica de canvi:

perquè al combat no hi manqui la nostra arma
de carn i de neguit, car no perdura
res més que allò que alçem per damunt nostre
fins assolir la teva placidesa.
(v. 8-11)

Per una altra banda, cal considerar que en realitat la placidesa, l'estatisme, la immobilitat o la «quietud» són estats negatius, oposats al dinamisme en totes les seves formes que apareix connotat positivament. Els elements negatius ho són perquè no provoquen cap tipus de canvi. La «quietud», a la qual fa referència, és el no-res del qual sorgeix el gènere humà. Remet, doncs, al silenci en què es va viure i se segueix vivint, però que hauria de ser trencat per la manifestació divina. El poema és, per tant, una pregària, ja que escriu als dos primers versos: «Peregrinem cap al teu alt silenci / per recobrar, Senyor, la veu perduda» i per això la disjuntiva és, al final del poema, recobrar la quietud o el «gest» diví. Es tractaria d'un estat de confiança en què la transformació social provingui de Déu. Aquesta situació, però, no seria creïble, a no ser que el silenci de Déu del primer vers es converteixi en la veu dels homes, i tota transformació provingui de l'home, com bé diu el poeta en els versos 9 a 11, suara citats. Per tant, l'home prendria el lloc de Déu en la veu i en el gest. L'atribut diví, com ja s'ha comentat,

³⁹⁶ No voldria que s'entengués que la poesia amorosa del poeta de Roda no sigui interessant, ans al contrari. Ja he comentat anteriorment que possiblement estem assistint a la producció poètica amorosa més interessant d'aquests anys. Ara bé, l'afirmació s'ha d'entendre en el context de tota la producció martipoliana d'aquest any, ja que, quantitativament, hi ha més poemes existencials que no pas amorosos.

³⁹⁷ És el quinzè poema de *Veü incessant*. El publicà a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge*, 117. En aquest últim llibre amb el títol «Som pelegrins», que correspon a les primeres paraules del primer vers que ja havia canviat a *Veü incessant*.

³⁹⁸ APMMP. Ara al FMMP.

³⁹⁹ Com he esmentat anteriorment, en el vers inicial s'escriu «Peregrinem», i en un estadi posterior «Pelegrinem», enlloc de «Som pelegrins».

és el de la passivitat. És un Déu immòbil, quiet, cruel. En el següent poema que escric, «Precepte de l'amor», apareix aquest Déu que fa caure l'home a qui increpa: «Perquè ens colpeix la teva quietud?» (v. 9). En el següent poema, «Has agredit la nostra quietud...» (tercer de *Veü incessant*), encara apareix l'allunyament de Déu, perquè la quietud humana s'adiu amb la negativa a la lluita, ja que el benestar s'estronca.

Aquests poemes els va escriure al maig; ara bé, al mes de febrer ja contemplava l'estat de la «quietud». El segon poema de *Veü incessant*, «Només ens isolem en les petites coses...», que duia afegit de manera manuscrita el títol «La nostra quietud»,⁴⁰⁰ es fonamenta, com ja diu el primer vers, en el fet d'aïllar-se de tots aquells detalls de la vida quotidiana en què l'ésser humà es refugiarà, de tal manera que aquest pugui aconseguir evadir-se i fugir. La fugida, però, és cap a l'interior de l'ésser humà, cap a l'indret on pot trobar la veritable essència i el coratge de viure. Aquesta és la quietud humana; el moviment és cap a l'interior i no pas cap a l'exterior com s'esdevindrà anys a venir.

De fet, en el primer poema de *Veü incessant*, «Ara us preguem, Senyor Déu, pel silenci...»,⁴⁰¹ el poeta hi escric, amb pocs versos de diferència, l'opòsit «quietud» (v. 4) / «inquietud» (v. 7):

Perquè estimar la quietud és com
estimar el fonament de la vostra doctrina,
de Vós mateix que sóu silenci que fecunda
la nostra inquietud.
(v. 4-7)

El poema acaba amb aquests quatre versos:

Senyor Déu, conserveu-nos el dó d'aquest silenci
que ens abassega i llença cap a l'espai innúmer,
i fecundeu la nostra quietud amb el doll
sempre pur, sempre nou de les vostres paraules.
(v. 17-20)⁴⁰²

⁴⁰⁰ El poema va ser publicat, amb moltes correccions, com a dotzè poema en la segona edició de *Quinze poemes*, a *L'arrel i l'escorça* (1975), 69. On hi havia d'anar el títol hi ha el senyal d'uns punts, tal i com ell acostumava a escriure perquè li devia resultar difícil trobar títols als seus poemes. En aquest cas, a sobre dels tres punts, s'hi llegeix amb lletres majúscules manuscrites «La nostra quietud», un títol que ja sabem que no considerarà Ara bé, en dos poemes arxivats posteriorment succeeix el mateix; en el que s'inicia amb el vers «Amic, el joc de l'ombra has fet inútil» hi ha escrit, en majúscules, i amb la mateixa lletra: «Carta a Esteve Viñolas», és a dir, el títol del poema que mantindrà en el recull de *Veü incessant* presentat a Cantonigròs (1954) Sembla, doncs, que el títol de «La nostra quietud» el devia suprimir per aconseguir unitat en tots els poemes del recull, ja que «Carta a Esteve Viñolas», és l'últim poema del recull, el separa dels altres per una quartilla en blanc, i a més és l'únic del recull que duu títol.

⁴⁰¹ La datació és del mes de maig.

De nou, doncs, apareix la quietud divina oposada a la inquietud humana; aquesta ha de quedar fecundada pel silenci diví que ja hem vist que agredeix l'home quan aquest no obté resposta per part de Déu. Quan la divinitat usa les paraules és quan l'home pot canviar, són aquestes les que demana el poeta en els versos-pregària. Ara bé, recordem que és l'home qui busca, de vegades desesperadament, les paraules divines per apropiari-se-les, sobretot des de la funció de poeta que ha de moure l'home a canviar.

A l'avantpenúltim poema de *Veu incessant*, escrit al mes d'octubre, «Tota d'arrels la meva veu no creix...», que no debades ocuparà el lloc central de *Quinze poemes*, diferencia entre els «moradors del bosc / i els altres, / els que temen la quietud» (v. 7 a 9). Ara els termes oposats són «nosaltres», els poetes, enfront d'«ells», tots els altres, que es caracteritzen per la quietud. La importància és la veu del poeta-profeta que estableix una crida perquè la humanitat tendeixi a l'autoconeixement:

Puc, si voleu, fer-vos intimar
amb vosaltres mateixos,
perquè aprengueu a conèixe-us
i oblideu tots els ideals mesquins,
car lluny d'allò que forma el vostre món
limitadíssim,
no pot haver-hi res que us atregui amb fermesa.
Quan aprengueu d'estimar-vos
més que tota altra cosa,
s'haurà acomplert el gran manament
i jo perduraré pels segles dels segles.
(v. 17-27)

Per tant, només des de l'aprofundiment en la coneixença d'un mateix es podrà ser més humà i, suposadament, comportarà l'allunyament dels prejudicis que haurien de permetre una societat menys hipòcrita. Ara bé, segons el poeta, no hauria de ser només un aspecte d'interiorització i d'autoconeixement, sinó que hauria de comportar l'estimació, no només a un mateix sinó també als altres. Aquest és el precepte de l'amor, el principi evangèlic en la veu d'un poeta que d'aquesta manera pretén el canvi social.

La conclusió que es pot derivar, de tota la poètica martipoliana de l'any 1954 és que només l'amor pot trencar amb la mesquinesa i la hipocresia humana. La veu poètica, que sorgeix de la quietud divina —ja que és a aquesta divinitat a qui es demana la paraula per tal que el poeta es transformi en un mediador—, es caracteritza per ser profètica i, per tant, ha de

⁴⁰² A sota, ratllat, el poeta hi havia escrit: «Amén.».

comportar el canvi social. Evidentment, aquest canvi només pot sorgir de la inquietud humana. Ara bé, de la mateixa manera que la divinitat s'estableix com a model, de la qual han de sorgir les paraules del poeta —i de la mateixa manera que la divinitat es caracteritza per la quietud— la humanitat hauria de tendir, com la divinitat, a l'estat de la quietud. Aquesta seria una situació pràcticament inassolible, ja que significaria que la humanitat hauria aconseguit la saviesa de l'autoconeixement i una convivència fonamentada en l'amor i, per tant, s'hauria aconseguit la transformació de tal manera que la societat seria més justa. Ara bé, si arribés el cas que la humanitat assolís aquest estat de quietud, que la faria igualable a la divinitat, aquesta placidesa es retrobaria en les petites coses. És a dir, la divinitat hauria de projectar-se en la humanitat en la veu —amb la conseqüència del gest com a resultat de la veu— i en la quietud, perquè tot ha de reposar en l'amor i, per tant, la inquietud hauria de desaparèixer en haver assolit una societat perfecta.

La dualitat quietud/inquietud, que apareix de manera repetitiva en el poeta, pot resultar vacil·lant en l'ús que en realitza, precisament per la projecció de la divinitat en la humanitat. Al capdavall, és ben interessant que la divinitat, de la qual es dubta de la seva existència i a la qual se li retreu la seva presència molesta, sigui el model per a la humanitat. Aquesta vacil·lació del poeta, potser en alguns moments és deguda a alguna errada a l'hora d'escriure —o transcriure—, o potser a la falta de solidesa en la formació religiosa o filosòfica del jove poeta..

3.3. El llinatge, l'estirp, la raça

Martí i Pol es refereix als mites com a individus o col·lectivitats que, per una raó o una altra, han permès que la societat evolucionés d'una època passada a una altra de més evolucionada. Quan el poeta esmenta el llinatge també el vincula amb el passat i amb el futur, bàsicament perquè prové d'un temps (i d'un espai) passat que es projecta a un temps venidor que serà la conseqüència del temps anterior. Quan acaba l'any 1954, al mes de desembre, escriu el poema «He engendrat una raça d'herois...», el qual, sense desvincular-lo de tot el que he explicat fins ara, planteja de nou el món absurd en el qual el poeta, amb les eines de les paraules, engendra un món nou:

No resta altre camí que el que ja hem escollit
per lliurar-nos del pes de les coses.

Un dia descobrireu, admirats,
que res us pertany,
només la quietud del que fou
i heu viscut ignorant-ho.

Llavors caldrà que recorreu
a la fórmula que us he proposat.
(v. 15-22)

Els personatges que ha presentat en el poema són els poetes que han d'anar cap a la llum, l'indret en què hi enfonsaran les mans (v. 9-14); és a dir, seran aquells que permetran sortir del món de la foscor, no només per poder veure-hi, sinó per actuar, ja que en les mans hi ha el gest, creat per la veu, la paraula, que permet transformar la societat. De fet, la paraula poètica, en forma de crit, apareix en el poema «Hi ha dies que ens aflora, impensadament,...», escrit al setembre, en què també hi ha l'opòsit entre «ells», els homes que criden «per afermar la seva estirp insigne,» (v. 11), i «nosaltres», els poetes, que «parlem amb veu feble i cansada» (v. 12). De la mateixa manera que anteriorment s'ha pogut constatar com el poeta és un home que pot arribar a la divinitat en una expressió de superioritat de l'home en contrast amb els altres homes, també el llinatge pot ser una mostra de superioritat envers els altres. Un exemple d'aquest cas es troba en el poema «No podem ufanar-nos, germans, del nostre origen...», segurament escrit també durant el 1954, que va publicar com a poema tretzè de *Quinze poemes*, en què hi afegia al començament les següents línies: «Al meu poble, quan un xic pregunta d'on vénen les criatures, li solen dir: «Del pou de Santa Magdalena»».⁴⁰³ Xavier Roviró explica la llegenda amb aquestes paraules: «Al darrere de l'ermita⁴⁰⁴ hi ha un pou d'on treien les criatures. Deien que els nens eren a dormir a dins el pou, i quan la canalla mirava cap avall veien els ulls dels nens que des de dins el pou els miraven. Quan veien això és que havia arribat el temps de sortir i llavors la llevadora treia les criatures del pou».⁴⁰⁵ Aquesta llegenda li serveix a Martí i Pol per poetitzar sobre un origen que pretindrà transformar en mític, sobretot per posar en relleu la unitat del poble, però també perquè li confereix un origen extraordinari. De fet, en dos versos, valora la procedència dels habitants del poble i ho versifica amb mots diferents; així escriurà: «Tots els rodencs, s'entén, estirp de privilegi» (v. 4) i «I s'expandia arreu la nostra raça insigne,» (v. 9). «Estirp» i «raça» són les dues paraules que connoten un llinatge antic i futur, tot i que sobretot remetent a la magnificència d'una sèrie de persones que tenen un origen llegendari, mític i, per tant, de gran transcendència. Les idees de llinatge i estirp en la poètica martipoliana podrien comportar dos aspectes diferents: el primer seria que el llinatge és supeditat a l'origen llegendari que podria provenir del pensament modernista (maragallista) de buscar llegendes catalanes per

⁴⁰³ «XIII» a MARTÍ POL, *Quinze poemes* (1957), 21. El poema, el mecanografiat del qual no es conserva, es publicà a l'extraordinari de *Roda de Ter* 12 (setembre 1954). En aquesta publicació no duia cap mena de títol, ni explicació, ni anava signat.

⁴⁰⁴ Es tracta de l'ermita d'origen romànic de Santa Magdalena de Conangle situada al Puig de Conangle, al terme de Masies de Roda.

⁴⁰⁵ Xavier ROVIRÓ ALEMANY, *100 llegendes de la Plana de Vic*, Popular Llegendes 4 (Sant Vicenç de Castellet: Ed. Farell, 2000).

reinterpretar-les poèticament; la segona, possiblement més interessant, el fet que sigui un poema de llegenda rodenc; perquè, encara que primer va ser publicat a la revista *Roda de Ter* també va ser publicat a *Quinze poemes*, en una edició de Mallorca, i amb voluntat de donar-lo a conèixer al conjunt de lectors en llengua catalana. Espriu serà un referent en aquests versos de Martí i Pol. De fet, es tracta del primer poema que parla d'un indret concret de l'entorn de Roda; és a dir, ja no són les màquines de la fàbrica, sinó que es tracta del pou de santa Maria Magdalena. Potser Martí i Pol intenta la creació del mite de Roda de Ter com Espriu féu amb Sinera.. En el poema, «No podem ufanar-nos, germans, del nostre origen...», en què ens explicita que es refereix als rodencs llegim en els versos 9 i 10: «I s'expandia arreu la nostra raça insigne, / no pas d'herois ni sants: d'homes de carn feixuga», és a dir, la condició dels rodencs és humana com la de la resta. La grandesa dels rodencs, doncs, rau en l'origen llegendari i mític, aquest precisament és el que els converteix en especials. A més, sabem per l'època en què escriu el poema que la humanitat hauria d'estimar-se, una idea que el poeta recolliria en els versos en què explicita com de la mateixa manera que l'origen de tots és el mateix, això és precisament el que els uniria: «Però aquest gest absurd, de gent maliciosa, / ens uneix dolçament; el pou ens agermana. / Maria, pecadora, quan ens manqui la força, / renteu-nos novament amb la vostra aigua fresca / i uniu tots els rodencs en una sola estada.» (v. 12-16). Així pot acabar el poema expressant: «Serà una eternitat intensament alegre» (v. 17).

I amb aquest poema en endinsem a les beceroles del canvi d'intencionalitat que es produirà l'any 1955 en què el poeta, que encara manté l'expressió poètica d'aquest any, ja anirà introduint paraules quotidianes i incrementarà les al·lusions al poble que ens preconitzaran el canvi importantíssim de l'any 1956 amb la redacció d'*El poble*.

3.4. *Veü incessant*

3.4.1. El significat del llibre

Després del Premi Óssa Menor, que aconseguí el 1953, el poeta va seguir escrivint fins que va acabar *Inici de Faula*, una part del que hauria de presentar-se a diversos premis amb el nom de *Veü incessant*.⁴⁰⁶ L'objectiu era veure publicats els seus poemes però si, a més, podia assolir un reconeixement poètic, Martí i Pol podria sentir que havia acomplert el desig de donar a conèixer el seu missatge que invitava a la transformació social. Havia escrit *Paraules al vent* i, de nou, reprenia el títol amb el motiu de la mateixa família semàntica: la veü. Ara bé, ¿què significa aquesta «veü» que és *incessant*? Es tractarà, potser, d'insistir en tot el missatge de *Paraules al*

⁴⁰⁶ Recordem el plantejament que oferia abans sobre el fet que part del llibre podia haver estat presentat al concurs del «Círculo Católico» de Badalona amb el títol d'*Inici de Faula*. I el gener de 1955, abans de portar-lo a Cantonigròs, podia haver estat presentat a premi Ciudad de Barcelona.

vent. Al capdavall era el seu segon recull i, potser, el poeta més que trobar solució als problemes existencials el que pretendria seria insistir-hi. Recordem també, però, que és l'època en què Martí i Pol centra el seu missatge en el precepte de l'amor.

Veü incessant serà l'últim llibre en què trobarem poemes en forma de pregària, o de referència estrictament religiosa;⁴⁰⁷ és a dir, es tracta de l'últim en què apareixen paraules com «Senyor», «Déu» o algun tema o motiu religiós. De tota manera, en aquest llibre, els poemes que fan referència a la divinitat, de manera directa o indirecta, són sis; dos poemes més contenen al·lusions directes a missatges evangèlics. És a dir, de vint-i-un poemes que comprèn el llibre en vuit s'estableixen referències religioses. El missatge evangèlic de l'amor és el central del llibre, però únicament com a referent humà; és a dir, el poeta usa la veu profètica per adreçar-se als homes per tal que considerin que l'amor és el fonament de la vida, ja que només d'aquesta manera la veu poètica i, en aquest cas martipoliana, perdurará. Aquest amor ha de ser projectat en totes les coses, com si tot hagués de ser ple d'amor. Per tant, no és només l'home qui ha de contenir aquest amor sinó que aquest ha de d'omplir tots els petits detalls d'aquesta força humana i divina que ha d'esdevenir transformadora.

Per tant, si ens centrem en el tema del llibre, que es podria resumir com un estímul a l'estimació entre els homes, es troben una sèrie de subtemes que tenen a veure amb l'existència humana que es mou entre el silenci diví o la passivitat de Déu —ja que, a diferència de l'home, aquell és quiet i silent—⁴⁰⁸ i la veu humana profètica, que prové d'aquesta suposada divinitat; per tant és el silenci que fecunda la veu. És possible que aquest tòpic poètic li vingués de Carles Riba o Màrius Torres.⁴⁰⁹ Els subtemes reprenen el llibre anterior, *Paraules al vent*, i apareixen el crit, el plany irat i la pregunta en relació amb la divinitat. L'existència humana resulta, per tant, angoixosa ja que és absurda i significa una lluita constant. D'aquesta manera, el poeta repeteix la idea del combat, tant en el poema quinzè com en el vintè («Som pelegrins cap al teu alt silenci...» i «Creieu en els prodigis...», respectivament). I també torna a incidir en la idea de la llibertat que l'ésser humà assolirà quan s'abandonin els prejudicis. Per tant, el tema central del llibre pren com a fonament l'existència humana que es veurà millorada quan l'home aprengui a estimar-se. No es pot perdre de vista que aquests aspectes queden explicats gràcies a una veu poètica que és qualificada d'«incessant», que, per una banda, es manté constant i

⁴⁰⁷ Tot i que, arribat el moment, parlaré de *Si esbrineu d'un sol gest*, la consideració fa referència als anys d'escriptura dels poemes. Per tant, si *Veü incessant* comprèn poemes de 1954, no considero els poemes de *Si esbrineu d'un sol gest*, llibre acabat, com a tal, el 1976.

⁴⁰⁸ En tota aquesta exposició hem anat veient la veu i el gest, com també la quietud i la inquietud. Ara, en aquest sentit, cal recordar que la divinitat és immutable, passiva i quieta i, si l'home ha estat caracteritzat per aquesta quietud és davant de l'immobilisme i la no-existència, ja que s'hi refereix a l'«antiga quietud», al vers 14 de «Som pelegrins cap al teu alt silenci...», poema quinzè del llibre. La referència de la vida humana ha de ser des del punt de vista que és dinàmica i si la inquietud es connota negativament és perquè hi ha el dubte provocat per la divinitat, ja que es dubta de la seva existència.

⁴⁰⁹ El llibre de les *Poesies* de Màrius Torres va arribar a mans del poeta en aquest any 1954, segons signa ell en l'exemplar.

decidida a continuar en el discurs del dubte davant la divinitat i amb els plantejaments existencials humans que ja havien aparegut a *Paraules al vent*, com eren els prejudicis i la hipocresia social. Per una altra banda, aquesta veu que la qualifica com a insistent té la voluntat de perdurar. No és debades que l'últim poema del llibre estigui adreçat a un poeta amic, Esteve Viñolas, membre de la Penya Literària Verdaguer i que estigui adreçat a un poeta li permet a Martí i Pol incidir en l'art que pot perdurar en el temps. Ara bé, caldria recordar, com ja he explicat abastament que la pèrdua o la manca de fe no és tant un motiu que ha anat apareixent sinó que es tracta més d'una excusa per poder elaborar una poètica de motiu religiós⁴¹⁰ i, en aquests moments, fins i tot afecta la continuïtat de la seva poètica caracteritzada per la recerca d'una solució humana al problema de la humanitat davant la divinitat, i no és tant l'explicitació d'una pèrdua de la fe.

3.4.2. El llibre «impossible»

Assolit, doncs, el Premi Óssa Menor, Martí i Pol guanya seguretat i confiança en la seva poesia. No resulta estrany, doncs, que faci un nou recull, com tampoc que aquest període sigui molt productiu. Ara bé, com hem vist a l'inici, presenta *Veü incessant* al premi Ciudad de Barcelona que s'adjudica el 26 de gener de 1955, i en què va quedar en cinquè lloc. No sabem si aquest és exactament el mateix llibre que mesos més tard serà premiat amb un accèssit al Concurs de Poesia de Cantonigròs, l'agost de 1955.⁴¹¹

⁴¹⁰ Recordem la tesi exposada a BERENGUER I QUERALTÓ, «De l'estètica religiosa i l'ètica social en la poètica martipoliana», 138-152.

⁴¹¹ Com veurem, en la presentació d'*El poble*, en el mateix Concurs de Poesia (1957, 1961), tot i assolir accèssits —un Premi extraordinari, el 1961—, no es tractava d'exemplars idèntics. Aquest fet planteja el dubte de si el poeta podia vacil·lar de si l'estadi definitiu del llibre era aquell que havia assolit un cinquè lloc o bé es va proposar de canviar-lo o variar-lo. Tanmateix, si el dubte és present, també la hipòtesi s'atansa més al fet que es devia tractar del mateix llibre o molt semblant, ja que en els mesos que distancien un veredicta de l'altre, el poeta no hi inclou cap poema de 1955. I en aquest treball, com ja he anotat, considero únicament l'exemplar que ens ha pervingut que és el que va presentar al Concurs de Poesia de Cantonigròs de 1955. També em cal remarcar els meus dubtes respecte a la carta a Pedreira citada per Pujades a la biografia (PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 302-303), en què Pedreira li deu enviar les bases del Concurs de Cantonigròs i en què comenta que l'editor hi envia *Veü incessant*. A Pedreira li diu que una còpia del recull la té Josep Maria Castellet i li dona l'adreça perquè es posi en contacte amb ell per poder recuperar el llibre i enviar-lo al Concurs. Pedreira, quan organitza les cartes que havia conservat de Martí i Pol, les hi deixa veure a aquest per si hi volia fer alguna observació i Martí i Pol constata que devien estar parlant d'*El poble*. Efectivament, ens consta que el 1961, Pedreira envia *El poble* al Concurs, en nom del poeta. De fet, a la carta de la qual dubto, Martí i Pol explica que coneixia el Concurs gràcies a Antoni Pous i, a més, també hi diu que no hauria enviat res, que tindria més sentit el 1955 que no pas el 1961 —quan Pedreira li envia *El poble* i Martí i Pol hi presentà *La fàbrica*. Sobre el tractament de «vós» amb què se li adreça, Martí i Pol constata que amb Pedreira el devia usar a finals dels 50 quan també recordava que devien preveure la publicació d'*El poble*, però podria tractar-se ben bé de l'última carta que se li adreça amb aquest tractament. APMMP. Pujades assegura que es tractava del primer cop que assistia a Cantonigròs, un fet que també és dubtós ja que Joan Triadú li envia una carta amb la convocatòria del Concurs, a la qual Martí i Pol, entre d'altres aspectes, li respon: «He rebut la seva lletra i la convocatòria de la festa poètica de Cantonigròs. Moltes gràcies. No oblidaré les seves atencions, doblement importants quan jo sóc, per Vosté, un desconegut. Penso enviar alguna cosa a

Ara bé, si ens remuntem als principis més estrictes de les conseqüències de l'origen del llibre trobem el desig, sempre reconegut pel poeta, de publicar bona part del que escrivia. Així escriu a Josep Pedreira el 16 de febrer de 1955:

No sé si us pot interessar però em fa gràcia dir-vos que encara escric versos, que vaig classificar un llibre en cinquè lloc al "Ciutat de Barcelona" i que, digui el que vulgui el crític de La Vanguardia, jo no deixaré ni un moment la meua afició a la literatura, mal que sigui només com esplai purament personal. Altrament si mai us pot interessar un llibre meu per les vostres col·leccions, el teneu concedit des d'ara sense cap mena de traba.⁴¹²

Efectivament, Pedreira devia interessar-se pel llibre fins al punt que li devia assegurar-ne la publicació. A finals de 1955 o començaments de 1956⁴¹³ el poeta de Roda li torna a escriure en aquests termes:

I ja que parlem de llibres: ¿què fa el meu?. És ben cert que el motiu que més em mou a escriure-us és el de parlar-ne. Recordo que a can Toni, a l'estiu, em vareu dir que havieu adoptat un nou sistema de treball, consistent a tenir a l'impresma tres o quatre volums dels que penseu anar editant. Això m'ha fet suposar que el meu, si no han variat els vostres plans, deus estar a punt d'orgues. Us estimaré que m'escriuiu i me'n parleu. Voldria saber: 1er.- Si es publicarà abans o després de la festa del llibre (jo em casaré, si no hi ha novetat, per l'Abril, o el Maig, i em plauria extraordinàriament tenir aquest regal mig inesperat). 2º.- Si heu pensat en algú per a prologar-lo (jo també tinc la meua idea en aquest aspecte). 3er.- Si us sembla convenient tenir algun contacte parlat abans de tirar endavant la impressió de l'obra; fer-hi algun retoc; afegir-hi alguna cosa, etc.

M'ho direu, si us plau. Penseu que en els meus llibres hi ha tota la meua vida, tot el que té algun valor i algun interès de la meua vida. Jo sóc els meus poemes i intento de ser-ho cada dia més. Vos sou el que poseu les meves idees en un pla absolut de realitat, i us ho estimo molt. No em crec prou important per a esperar que l'avenir s'ocupi de la meua obra, i, malgrat tot, l'estimo desmesuradament.

Cantonigròs, i pot estar segur que faré impossibles per conèixe'l personalment.» Carta de Miquel Martí i Pol a Joan Triadú, 9 de juliol de 1954, FJT. De ben segur que el poeta devia complir el seu propòsit: per a ell conèixer i envoltar-se de gent de lletres, objectiu que no acomplia de tot a Roda, es va convertir en un desig inestimable i, molts cops, enyorat. Així, doncs, Martí i Pol tenia coneixença del concurs l'any 1954. Tampoc no seria desencertat del tot pensà que Martí i Pol hagués presentat *Veü incessant* a Cantonigròs el 1954, tot i que no hi va obtenir cap menció, i que el 1955 li presentés Pedreira davant de la insistència del poeta per obtenir d'ell la publicació del recull.

⁴¹² APMMP.

⁴¹³ La datació, sembla ser que del mateix Pedreira, a la carta fotocopiada que es conservava a l'APMMP, és del març de 1956. Pedreira esmenta en nota que deu ser d'aquest mes perquè és quan es va casar el poeta. PEDREIRA, *Correspondència i història (des de l'inici de l'Óssa Menor fins al final de la meua època)*, 227. En una nota del poeta que es conserva en l'APMMP, com a correccions a la correspondència, el rectifica constatant que la data de casament fou al maig i no pas al març. De tota manera, la carta deu ser anterior ja que hi ha la referència al premi Óssa Menor que es va concedir a Pere Quart per *Terra de naufragis*.

No sabeu quina il·lusió em faria veure el meu llibre coincidint amb la data del meu casament. ¡Us imagineu quin regal per a la meva futura dona!. Feu un esforç i demaneu-me, si cal, que jo també el faci, que no quedaré pas endarrera.⁴¹⁴

Devia ser al mateix febrer de 1956, després d'una primera visita de Jordi Sarsanedas i Núria Picas a Roda, que Martí i Pol se sentia malament per haver insistit a demanar-li el pròleg per al seu llibre:

Jordi. Ahir, així que vareu ser fora, i avui durant tot el dia he pensat que amb la meva insistència a demanar-te un pròleg pel meu llibre era molt possible que t'hagués posat en un mal pas, sinó per l'aspecte diguem-ne material (de temps i de facilitat de la qüestió) que això és "pecata minuta", per l'aspecte, diguem-ne també moral.⁴¹⁵

El poeta de Roda continua el seu discurs en el sentit que no tenia per què accedir un gran escriptor com és Sarsanedas a fer un pròleg a un poeta menor, que era tal com es considerava, sobretot per les conseqüències que podia haver tingut per a l'autor dels *Mites*.⁴¹⁶ Acaba la carta amb aquestes línies: «Si em fas el servei d'escriure'm, mal que només siguin dues ratlles, jo ja quedaré tranquil. Llavors escriuré a en Pedreira al qual tu, en tot cas, ja potser hauràs telefonat.» Pot semblar que tot està en marxa. Tant és així que devia ser per aquestes dates que escriu a José Corredor-Matheos, el qual ja considera que el poeta de Roda és digne de ser antologat, i això que només se'l podia conèixer per un llibre i diversos poemes publicats en revistes. Martí i Pol li respon amb una carta que reproduïx íntegrament pel pensament poètic que s'hi explica:

He rebut la seva lletra demanant-me una poesia per la revista "La Isla de los Ratonés" de Santander. Moltes gràcies. De bona gana complimentaré el seu desig, i permeti'm expressar-li la meva gratitud per haver-me concedit un lloc entre un recull de poesia catalana d'avui.

Li adjunto tres poemes pregant-li esculli el que més s'adigui al caire de la selecció que faci per la esmentada revista. Tots tres formen podriem dir part del meu concepte de poesia, encara que orientats per distints camins. La diferència essencial és, més que res més, estilística i no afecta massa considerablement a la idea originària que engendra tota poesia (em refereixo, és clar, a les que jo he escrit, sobre tot els darrers temps) Jo no tinc preferència concreta per cap. Els estimo tots tres com a cosa pròpia, encara que, potser, el que comença "Primer la veu i els dons inevitables.." em sembla més intensament meu, més autènticament vinculat amb la meua manera

⁴¹⁴ APMMP.

⁴¹⁵ FJS.

⁴¹⁶ Estem assistint a gairebé l'inici d'una magnífica correspondència de dos grans amics que valoren la literatura. Martí i Pol sempre insistirà en el valor de la seva amistat per sobre de la literatura, però també tindrà a Sarsanedas com a mestre, no només en la prosa, sinó també en la poesia. La clau, per tant, per entendre realment aquests anys martipolians, no estan tant en Josep Maria Castellet, com de vegades s'ha pogut sobreentendre, sinó en Jordi Sarsanedas.

de sentir i practicar la poesia, i amb les meves idees filosòfiques actuals. No vull, però, que aquesta remarca l'obligui, i li deixo, sincerament, la llibertat de triar.

Tots tres són inèdits i formen part d'un recull que s'editarà possiblement l'any que vé amb el títol de "Veu incessant". Li prego que ho faci constar, si és possible (el títol només, és clar) al peu del poema.

No he vist mai cap número de la revista que vostè esmenta. Estic molt poc relacionat amb els cercles intel·lectuals de ciutat i no és estrany. Li agrairia, doncs, em fes el servei d'enviar-me un exemplar quan es publiqui.

Voldria pregar-li també que tingués la gentilesa de contestar-me fent-me saber quin és el poema que vostè ha escollit, i les causes que l'han decidit per l'un o per l'altre. Es tracta, ademés de simple curiositat, de constatar la seva idea i de fer-me'n ajuda per la meva tasca futura.

Jo no baixo gaire sovint a Barcelona. Ho faig, però de tant en tant. ¿No el podria conèixer personalment?.

Altra vegada gràcies per la seva gentilesa.

Ben afectuosament seu.

Miquel Martí Pol

P.D.

¿Podria dir-me qui formarà el recull, ademés de Foix de qui em parla en la seva lletra?.

Per endavant gràcies.⁴¹⁷

La carta permet constatar una nova dada: «Primer la veu i els dons inevitables...» és un poema datat del gener de 1955 que no formava part del recull que Martí i Pol presentà a Cantonigròs. Decididament, doncs, som davant d'un altre estadi del llibre que podem afirmar amb tota seguretat que havia de veure la llum de mans de Josep Pedreira, però aquest no és exactament el mateix recull que va ser premiat a Cantonigròs. Es podia tractar d'un tercer estadi del llibre? Si fos així, el primer seria el presentat al premi «Ciudad de Barcelona»;⁴¹⁸ el segon, el de Cantonigròs, i el tercer, el que posà en mans de Pedreira. El que sí sabem ara és que només coneixem un estadi, el de Cantonigròs, que és l'exemplar publicat a Edicions 62 el 2013 i que, per tant, no correspon amb exactitud al llibre que havia de sortir publicat als anys cinquanta i que hauria obeït a la voluntat del poeta.

L'aposta de Corredor-Matheos per intentar la publicació de tres poemes de Martí i Pol que integraven *Veu incessant* és meritòria. Corredor-Matheos que devia conèixer *Paraules al vent* i possiblement pocs poemes més de Martí i Pol havia d'intentar donar a conèixer l'autor. La plataforma de *La Isla de los Ratones (Hojas de Poesía)* era una publicació de Santander que

⁴¹⁷ Arxiu personal José Corredor-Matheos. A partir d'ara APJCM.

⁴¹⁸ Recordem que, de tota manera, podia recollir algun dels poemes que integrà *Veu incessant* el recull que, amb el títol d'*Inici de Faula*, es presentà al concurs del «Círculo Católico» de Badalona a mitjan 1954.

abastà els anys 1948 a 1955 en la qual es publicaren poemes i articles de Juan Ramón Jiménez, Gerardo Diego, Vicente Aleixandre, José María Valverde, Gabriel Celaya, Blas de Otero, José Luís Hidalgo, José Hierro, Carlos Bousoño, Eugenio de Nora, José Agustín Goytisolo, Carmen Conde, Leopoldo de Luís, Luís Felipe Vivanco, Ramón de Garciasol, Rafael Santos Torroella, etc.; és a dir, una nòmina importantíssima de poetes castellans del segle XX i també del moment. El número de la revista de què parlen en la carta mai no va veure la llum, però el projecte del número amb poetes catalans contenia també noms importants de la literatura catalana; la següent carta que li adreça a Corredor-Matheos ho corrobora:

He rebut —!amb quina alegria!— la vostra lletra. Us estimo de cor l'haver tingut en compte la meva producció per publicar-ne una mostra al costat de noms tan significatius com Foix, Riba, Sarsanedas, Perucho, etc. La traducció que heu fet del meu poema és perfectament correcte. M'he permès, només, afegir-hi una paraula que havieu oblidat, i canviar el temps d'un verb perquè la versió fos calcada de l'original. Sempre he tingut una por extraordinària a les versions lliures de poetes d'altres llengües.⁴¹⁹ En l'actual concepció poètica difícilment s'estableix la corrent de pensament i voluntat necessàries per traduir lliurement la poesia d'altri. La versió simple és una ajuda didàctica per al lector forà i, al mateix temps, un assaig important de les possibilitats del poeta en llengua aliena.

Amb quin gust he llegit que estaveu al corrent de la meva producció. Viure lluny de Barcelona sol provocar un estat d'ànim mescla de raresa i de manca de confiança. Molt més en mi, particularment, que mai he pogut tenir una fe decidida en la meva producció. No entenc com Santos Torroella us podia parlar de mi, abans de publicar-se el meu llibre. Jo no el coneixia (de nom si, es clar) ni el conec encar. Us estimaré que m'ho feu saber.

Recordo com es va parlar de vos quan la cel-lebració del certamen de Badalona. Val molt, per els que estimem les coses de casa nostra amb la fe necessària, l'aportació d'un home, d'un poeta, nominalment estrany a les nostres coses.

Us autoritzo amb molt gust a traduir i publicar els meus versos. Escriviu-me, si us plau, dient-me si voleu material inèdit o si en teniu prou amb el que ja heu llegit. De bona gana us enviaré tot el que em demaneu. Justament fa qui sap el temps que esperava aquesta ocasió. La no possibilitat de publicar en una revista catalana, fa que la gent que estimem les coses de les lletres i tenim la pega de viure lluny de Barcelona, ens trobem com isolats i febles. He vist números de Cántico, de Poesia Española, de una revista sevillana que ara no recordo, etc. En totes hi he trobat gent amiga, desconeguda si voleu, però amiga. Escriure i fer arribar el nostre missatge a tota la gent que encara es pot emocionar llegint una poesia, és feina de tots i d'avui. Si vos em faciliteu aquesta avinentesa us restaré profundament agraït.

⁴¹⁹ No es conserva l'esmentada traducció.

Feu-me, si us plau, el servei d'enviar-me un exemplar de "La Isla de los ratones" quan surti. I si publiqueu alguna cosa meva en alguna revista de fora, feu-me, si us plau també a mans, algun exemplar.⁴²⁰

Passats uns quants mesos, però encara del mateix 1956, Martí i Pol escriu a Pedreira:

Altrament fa qui sap els mesos que us vaig escriure i d'ençà d'aleshores no he sabut mai més res de vos. ¿Teniu encara el meu llibre, oi?. Vull dir el que vau premiar a Can Toni l'any 54⁴²¹ i que us vau quedar dient-me que es publicaria. ¿Penseu fer-ho?. Jo no he pas perdut la confiança, i no podeu pas pensar com em faria content de saber que el teniu en el vostre pla d'edicions. Escriviu-me i en parlarem. Ara caldria, indubtablement, retocar i canviar una bona colla de coses. Jo us podria donar originals així que volguéssiu. Feu-me aquest favor. Podria comptar a més a més amb un pròleg d'en Jordi Sarsanedas, que ja llavors me l'havia promès.

Pel que més vulgueu, escriviu-me. Si podeu fer anar endavant aquest projecte (aquesta promesa vostra, més ben dit) que ja data de gairebé dos anys, em tindreu a la vostra disposició tot i per tot.⁴²²

I gairebé l'última notícia que tenim sobre *Veú incessant* és en la carta de Martí i Pol a Jordi Sarsanedas, possiblement després de l'anterior a Pedreira. En aquesta li escriu sobre el llibre:

Ara mateix he rebut una lletra d'en Pedreira. Sembla (és segur, més ben dit) que l'edició del meu llibre es retarda fins no sé quan. Ell no ho precisa a la lletra.

Quan en varem parlar per primera vegada em va dir les dificultats que tenia per a fer anar endavant la col·lecció. Jo, dies passats, li vaig oferir ajuda en tot el que pogués. Va semblar que així l'edició sortiria pel Maig (cosa que m'hauria fet molta il·lusió). No ens hem posat ben bé d'acord, però, i entre cartes i cartes hem arribat a avui, i avui diu que ja no té temps. !Què hi farem! .

M'apresso a dir-t'ho perquè no cal que corris a fer el pròleg.

Jo t'havia escrit parlant-te'n no fa gaires dies. Si aquella carta no t'havia fet desistir de fer-me'l, t'estimaré que no deixis de tenir-ho en compte. Així que el tingui l'enviaré a en Pedreira i, potser, amb el pròleg i tot s'afanyarà més a enllestir el llibre.

Tot aquest batibull és culpa de la poca personalitat de l'autor. Si jo fos en Riba o en Permanyer potser aniria d'altra forma. Amb un Martí i Pol, i de Roda, tothom s'hi veu amb cor. De totes maneres, gràcies perquè tu ets diferent de tots.

Això no em farà gaire bé. Jo ja tenia el llibre coll avall com sol dir-se. Després de la vostra visita les coses havien començat d'anar per bon camí. En dues setmanes he enllestit un conte nou (que

⁴²⁰ APJCM.

⁴²¹ No es tracta de l'any 1954 sinó de 1955. Quan Pujades transcriu la carta al seu primer volum biogràfic ja realitza la correcció. L'any 1954 Martí i Pol no obtingué cap premi a Cantonigròs. Segurament fou una errada del poeta. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 333.

⁴²² APMMP.

ja t'enviaré), en tinc un altre a punt i he escrit un poema que m'agrada força. Ara aquesta ximpleria em farà gruar alguns dies. [...]

Ho sento, doncs, però el llibre no sortirà per ara. Ja em diràs alguna cosa.⁴²³

Per tant, entre la possibilitat de publicació del llibre i la seguretat que aquest no veuria la llum devia passar poc temps. Amb tota seguretat, el pròleg que havia d'escriure Sarsanedas no arribà a prendre forma i possiblement ni l'arribà a concebre.

El que és cert és que el 27 de febrer de 1956, Martí i Pol li envia a Sarsanedas vint-i-dos poemes i dos contes. Martí i Pol havia decidit posar-se en mans de Sarsanedas perquè d'aquells poemes en pogués sortir un volum que hauria de dur el títol *Vint poemes*. Com veurem en el capítol següent, a Martí i Pol li agradava el títol potser perquè tampoc no li havia representat cap problema conceptual per triar-lo: el volum havia de recollir vint poemes i Sarsanedas havia de ser l'encarregat d'excloure'n dos dels vint-i-dos que li havia enviat. Hi havia poemes de *Veü incessant*, el II, V i VII («Creieu en els prodigis...», «Hi ha un remoll a l'aigua on les paraules es fa dolces,...», «Tota d'arrels la meua veu no creix...»).⁴²⁴ També hi devia haver el poema que esmentava a la carta de Corredor-Matheos, «Primer la veu i els dons inevitables,...» que, com hem vist, formava part de *Veü incessant* en un estadi posterior al que Martí i Pol havia presentat a Cantonigròs i que podria ser tal i com l'hauria publicat Pedreira. Ara, aquest poema que li havia enviat a Corredor-Matheos passaria a ser el que encetaria el nou llibre. Martí i Pol havia projectat un nou llibre a instàncies de Sarsanedas que coneixia una editorial de Mallorca que podrien publicar-li un recull de poemes. De fet, Sarsanedas hi va publicar *Algunes preguntes, algunes respostes* en aquell any de 1956. L'editorial es tractava de La Font de les Tortugues i el llibre de Martí i Pol no s'hauria de dir *Vint poemes*, com volia l'autor, sinó *Quinze poemes*.

⁴²³ FJS.

⁴²⁴ En la segona edició de *Quinze poemes* dins del volum *L'arrel i l'escorça*, Martí i Pol canvià dos poemes de la primera edició per dos que assegura que són d'aquests mateixos anys. Un d'aquests és el poema «XII», «Llavors que els vidres clars de les botigues...» que fou canviat pel segon de *Veü incessant*, «Només ens isolem en les petites coses...». MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 69.

4. De camí cap al poble (1955-1957)

A *Quinze poemes* es mostra, doncs, d'una manera clara l'obertura de la veu poètica del jo al vosaltres i el sentit d'adreçar-se a un tu col·lectiu —el seu poble— amb el qual dialoga, estimula, demana i explica la comunió que viu com a part d'un mateix cos social.⁴²⁵

Efectivament, els *Quinze poemes* presenten un canvi que plantejaria una evolució de la poètica martipoliana més atansada a formulacions socials que no pas s'evidencia en poemes anteriors, tot i que ja se n'havien entrevist mostres en els versos de *Paraules al vent* i de *Veu incessant*. En aquests reculls s'establí aquest diàleg de component social, sobretot en el to del «vosaltres» que tants cops li havíem pogut llegir al poeta de Roda i albirat, fins i tot, en una moral social que, des de ben aviat, s'havia integrat en els versos del jove rodenc.⁴²⁶ Potser, si es llegeixen els seus versos en el recull de *Quinze poemes*, publicat el 1957 —llibre que comprèn poemes escrits entre 1954 i 1956— de ben poc ens servirà per veure aquesta evolució, ja que els últims poemes que hi recull són una mostra ben lírica, com el mateix poeta afirmarà. La constatació de Broch, que continua explicitant en les línies següents a les citades més amunt com encara no es veu del tot el poeta d'*El poble*, és del tot certa si es consideren els poemes que escriu l'any 1955.

Martí i Pol evoluciona de nou en l'estètica, però no pas en l'ètica que es mantindrà com ha esdevingut fins a aquest moment, en una mirada introspectiva —la qual demanarà que la facin també els lectors— que duu a l'autoconeixement i, d'aquest, a la realitat social. A l'autor de Roda li preocupa la forma poètica, una estètica en la qual potser ell se sent insegur. A més, en aquests moments cal afegir que és molt conscient que havia guanyat un premi important i que ja no era un autor inèdit i això el preocupava. Mantenir-se en la moda literària havia de ser important, perquè respondre als canons estètics podia veure's recompensat amb la publicació de la seva obra. D'aquests anys es conserva més correspondència amb les seves amistats que en els anys anteriors. Moltes d'aquestes amistats són poetes i s'hi entreveu una constant que es mantindrà en els anys a venir: Martí i Pol es mostra inquiet per la descoberta d'un mateix, feia reflexions i preguntes sobre plantejaments introspectius dels quals se'n derivava una ètica. Ara bé, si el plantejament inicial no canvia, ¿on és el canvi? Efectivament, l'evolució en aquests anys es constata bàsicament en l'estètica, la forma i el llenguatge. Només en iniciar l'any 1955, Martí i Pol escriu uns poemes rellevants per l'ús d'elements quotidians, de vegades imaginaris —que el podrien acostar al surrealisme— i en els quals apareixerà de manera evident la paraula

⁴²⁵ BROCH i PLANAS, *Miquel Martí i Pol, vida i poesia*, 92.

⁴²⁶ Potser seria també important recuperar les anotacions sobre aquesta qüestió que ja constatava en el II Col·loqui Internacional Miquel Martí i Pol. Es pot llegir a BERENGUER I QUERALTÓ, «De l'estètica religiosa i l'ètica social en la poètica martipoliana», 138-152.

«poble».⁴²⁷ Desapareixen momentàniament els elements metafísics i el poeta fluctua entre la irrealitat prospectiva en una mena de somni on apareix la paraula «coet» i una altra irrealitat regressiva que transporta el lector al segle XVIII, en els objectes dels mobles i de les perruques⁴²⁸ (o, encara, uns anys després, a l'època romàntica). Ambdues referiran futur i passat, mentre que el present és designat pel poeta en la realitat que li és pròpia, la de la reflexió, que, conjugada amb les paraules noves i quotidianes que el poeta ha integrat, li permet de presentar un poema de caire més avantguardista, és a dir, de tall diferent, sense que perdi la pròpia veu. Encara més, el romanticisme, al qual al·ludia poques línies més amunt, li permet escriure sobre la fugida i l'evasió; un tema que, pocs anys més tard, afirmarà que sempre l'havia interessat i, en aquesta sortida del món real, li permetrà trobar-se amb la llibertat, un dels temes que també havia aparegut a *Paraules al vent*. Ara, al 1955, en els poemes martipolians apareixen motius com la demanda de permís per fer l'amor —que retrobarem al «Romanço» d'*El poble*— o la inserció d'elements pretesament obscens, com les noies del cor parroquial que ensenyen les cuixes en el marc d'un somni, irreverent, que s'emmarcaria en el tema de la llibertat. No només aquesta llibertat quedarà emmarcada en el punt de vista sexual o eròtic, sinó que també és significativa en la ja coneguda opressió que significa viure en un poble amb els prejudicis i principis, sobretot els d'aquells que pretenen, hipòcritament, viure en l'estat de puresa, propugnat per la moral catòlica. Per últim, per al poeta, la llibertat es podrà assolir si es vol (i es pot) oblidar la divinitat. Per tant, la fugida del jo poètic, i poques vegades dels altres, es resol en els moments de volguda llibertat que eren inassolibles en els anys cinquanta, i més en el marc espacial en què viu el poeta. Per una altra banda, aquest plantejament atansa els lectors a una lectura existencialista ja que un dels motius de preocupació en els autors amb aquesta inquietud és l'assoliment de la llibertat. La inscripció en aquest moviment el veiem, però, de nou, no com a abstracció, sinó que la llibertat té una manera de fer-se palesa, precisament en els aspectes que oprimien la societat; és a dir, no només en el fet polític, sinó també en el religiós i l'ètic.

De tot això se'n derivarà una concepció de la vida que classificarà de buida i que, mesos més tard, definirà com a sofrent i angoixosa. Pocs són els poemes estrictament existencials, però la pretesa solució, que pot ser la fugida, es converteix en un seguit d'imatges de viatges que acaben en naufragis; el poeta es referirà a la vida i al món com un «desgavell» o una «desfeta». Ja l'any 1956, el poeta crearà tota una sèrie de paisatges caracteritzats per la pluja que acostumen a ser obscurs i sinistres —com s'esdevindrà també en *El poble*— i en què, algú, que acostuma a ser el jo poètic, plora. És més, com havíem observat en els anys quaranta i

⁴²⁷ Els dos poemes que destaco en aquests moments són «He anat creixent, amb el matí...» i «M'he alçat per damunt dels carrers...», ambdós del gener de 1955, el primer el poema «III» de *Quinze poemes*, en què apareix la paraula «poblet» i, en canvi, sense derivació al segon d'aquests que publicà a *Si esbrineu d'un sol gest* (1976) i que el suprimí de l'edició de 1989, tot i que es pot llegir en «Apèndix».

⁴²⁸ Són dos poemes més en què s'entreveu aquests aspectes que després detallaré, «Per horitzons de pluja...» i «Primer la veu i els dons inevitables...» que també daten del mes de gener de 1955.

cinquanta, aquest paisatge és la manifestació del sentiment i serà a partir del febrer de 1956, tot i que ja s'intueix en poemes anteriors, que insistirà en el tema de la solitud, de vegades en aquest paisatge força plujós. La imatge terrible que havíem vist l'any 1953 de l'home que s'estremeix davant del no-res, apareixerà en versos realment esfereïdors de finals de 1955 per referir-se a la solitud.

Però, quins aspectes conserva el poeta dels anys anteriors? Els motius de la veu i del gest es mantenen de manera associada a la mirada i a les mans, amb els aspectes creadors als quals es refereixen i que confluiran de manera clara en aquests anys en el poeta, persona creadora i transformadora. La poesia seguirà sent perdurable i l'amor —un altre element perdurable— serà ara una altra possible solució als seus conflictes, sobretot durant l'any 1955. Si bé aquests poden transformar i duen l'home al dinamisme, es continuarà trobant la «quietud» com un element associat a l'immobilisme i la mort.

4.1. Els poemes

Fins l'any 1957 en què apareixen els primers poemes d'*El poble*, que daten del mes de febrer, són quaranta-dos els poemes que escriu Martí i Pol. Del 1955 vuit són inèdits⁴²⁹ i un altre publicat a la revista *Inquietud*⁴³⁰ però que no s'integrarà a l'obra poètica.⁴³¹ La resta ja són

⁴²⁹ Quatre d'aquests no han sigut recollits ni esmentats pel biògraf i algun d'ells és força interessant. Per una altra banda també cal recordar que un dels poemes que el biògraf situa al 1955 ja que segons constata duu la data d'aquest any, es deu deure d'una errada, ja que aquest poema, «Danço, follament, per damunt de colls durs...», està arxivat amb els poemes de 1954 i no hi consta cap any com a data. Possiblement, correspondria al setembre de 1954. Els poemes inèdits són: «Voldria escriure el teu nom...» (maig), «Serà que la mesura de tot és el record...» (maig), «Llavors que començava d'estimar-vos...» (maig), «Vius tan a prop de les petites coses...» (juny), «En el principi fou el silenci de Déu...» (octubre), «Sovint la mà present la quietud...» (desembre. Aquest poema aparegué publicat a *Inquietud* 3 (desembre 1955), 3) i «Aquesta veu tan pura...» (desembre).

⁴³⁰ La col·laboració a *Inquietud* s'inicià el 1955. Josep M. Selva torna entusiasmat d'un viatge a París i comença a parlar de crear una publicació que es remeti a les qüestions artístiques. Un accident d'automòbil li estronca el projecte que recupera Bonaventura Selva, el seu germà. Per a la revista i el contingut vegeu Armand QUINTANA «La revista *Inquietud*», *Ausa* 145 (2000), 251-269. Selva es posa en contacte amb Martí i Pol, potser devia ser el juny o juliol de 1955, sabedor que havia estat premiat en l'Óssa Menor i li proposa d'escriure un article sobre poesia. El poeta de Roda li escriu i li envia tres poemes i li comenta: «No he escrit res en prosa del tipus que vos volieu. Ni penso escriure res, almenys per ara. No em considero prou preparat per a donar orientacions sobre poesia, i, com que opinar és, en certa manera, orientar jo no vull incòrrer en la possibilitat de dir qualche bestiesa, perquè encara no he perdut el sentit de la responsabilitat. La meua prosa, fins ara, ha estat simplement creacional. He escrit alguns contes i tinc pensada una novel·la. Els contes són francament dolents i la novel·la és molt possible que no s'acabi mai; però, de totes formes, aquesta és l'única classe de prosa que he fet, i que em veig mig amb cor de fer.» Aquesta carta fou resposta per Bonaventura Selva a inicis del mes de setembre i, encara que parla de tres poemes que li ha enviat, dels quals diu que en publicaran un —sense especificar quin— també diu que ja tenen un article de Joan Triadú «sobre “Reflexions sobre la poesia catalana”». (Correspondència de l'arxiu personal de Bonaventura Selva. A partir d'ara APBS). L'article de Triadú es publicà en el segon número d'*Inquietud*, que veié la llum l'octubre de 1955. És interessant, doncs, de poder preveure que, per primer cop —si més no, no s'ha conservat cap carta anterior que en parli—, se li sol·licitava un article sobre poesia que, de primeres no es veia amb cor d'escriure.

⁴³¹ «Sovint la mà present la quietud...», *Inquietud* 3 (desembre 1955), 3.

poemes que formaran part de *Quinze poemes* o de *Si esbrineu d'un sol gest*. Dels tretze poemes de 1956, dos són inèdits⁴³² i un passà a formar part de *Quinze poemes*;⁴³³ els altres són mostres que apareguren a *Si esbrineu d'un sol gest*. En canvi, els tres poemes, que considero de 1957, que són els primers que escriu en aquest any fins als primers poemes que escriu d'*El poble*, són versos publicats a *Si esbrineu d'un sol gest*. És evident, doncs, que quan preparava l'obra poètica per a Llibres del Mall el poeta decidí donar a conèixer la majoria de poemes que escriví en aquests anys, i ja de l'any 1957 en endavant es troben inèdits, tot i que cada cop se'n redueix més el nombre. De fet, preocupava el poeta quan donava forma als volums primer i segon de l'obra poètica la continuïtat de la línia poètica que es mostrava. En efecte, *Quinze poemes* és, si més no estèticament, molt diferent a *El poble* i en un full en què Martí i Pol planificava l'ordre dels llibres, datat del 10 de gener de 1975, testimonia aquesta preocupació. En unes línies que ratlla, després de *Quinze poemes* escriu:

3) Poemes inèdits, en nombre no superior a deu (si hi són) i que no figurin a la tria feta per a "El llarg viatge". Haurien de ser poemes escrits entre 1955 i 1958, que ajudin a fer el pas entre els dos primers llibres i "El Poble".

Potser el fet d'haver creat aquest pas en l'altre llibre amb els poemes de *Si esbrineu d'un sol gest* el féu decidir a no considerar-lo en aquest que era el projecte de llibres publicats, és a dir, *L'arrel i l'escorça*.⁴³⁴ En aquest mateix full divideix *La fàbrica* en dos llibres diferents que diferencia amb números romans (I i II) i descriu de la primera:

la totalitat dels poemes de la primera versió, escrita pels volts de 1959. Si no hi ha manera de recompondre el llibre sencer, publicar els poemes que tenim, conservant el títol.

Nota sobre l'època en què va ser escrit el llibre —aclariments sobre l'estil i la intencionalitat, en relació, sobretot, amb "La fàbrica-II"— aclariments sobre la manca de poemes, si no es pot recompondre el llibre sencer.⁴³⁵

Recordem que donà a conèixer *La fàbrica-I* amb el nom de *La fàbrica-1959* i *La fàbrica-II* tingué el títol de *La fàbrica*. En tot això hi ha un ball de dates que potser caldria recordar per precisar al màxim les dates d'escriptura. El coneixement que tenim de *La fàbrica-1959* es deu

⁴³² Els dos poemes van ser escrits al novembre i duen els títols d'«Iniciat en tota mena d'arts...» (un primer vers que presenta una correcció manuscrita en què s'esborra el primer vers i el tercer i així queda únicament el primer vers: «He conjurat avantpassats insignes...» segons recullo del testimoni del poema mecanografiat i guardat a APAB), i «Em sé tan sol».

⁴³³ Es tracta de «La vostra veu ens munta carn amunt...».

⁴³⁴ Es pot complementar la informació sobre la creació d'aquests volums amb les paraules del biògraf, que es poden llegir a PUJADES, *Miquel Martí i Pol, amb vidres a la sang. Viure amb l'esclerosi (1970-1978)*, 232-238.

⁴³⁵ APMMP.

remuntar al 1961, quan la presentà al Concurs de Poesia de Cantonigròs, any en què Josep Pedreira li presentava *El poble*, com comprovarem més tard. L'altra datació equivocada és *El fugitiu*, que seria de 1959, any en què el presenta al premi Carles Riba, fet que determinaria que aquest llibre no sigui cap frontissa entre *Quinze poemes* i *El poble* sinó que és posterior a aquest llibre en la seva concepció original, que data de 1957.

I si bé totes aquestes dates s'aniran confirmant al llarg d'aquest treball, en aquests anys de 1955 i 1956 estem assistint al veritable pas estètic d'aquests *Quinze poemes* —que comprenen versos de 1954 a 1956, amb algun poema concebut per a la *Veu incessant* que havia de donar a conèixer Pedreira— a *El poble*, que en la seva concepció original conté poemes de 1956 i 1957. En aquests anys, evidentment, hi haurà també un canvi en la forma dels poemes, sobretot en un moment que el poeta buscava de manera incessant una veu de la qual se sentís mínimament satisfet. Aquests anys no són precisament una època de descoberta, sinó de pas; possiblement aquesta veu és la que recuperarà en els anys setanta, a l'endemig de la veu lírica i una altra de més directa, encara que no per això menys corprenedora.

Són moments d'introspecció i, també, com ja s'ha evidenciat anteriorment, de projecció. És a dir, el coneixement d'un mateix i la invitació a l'autoconeixement de cada un dels lectors serien les bases per al canvi social, que provocarien l'allunyament d'hipocresies, de prejudicis per caminar sempre a la recerca de la llibertat. En aquest posicionament més líric es pot entreveure la lectura i la poesia de Jorge Guillén de qui cita a l'encapçalament d'un poema manuscrit del maig de 1955, «Serà que la mesura de tot és el record...», els versos 11 i 12 de «Advenimiento»: «El que yo fui me espera / bajo mis pensamientos.»⁴³⁶ un poema que al·ludeix al record, el tema també del poema martipolià, i en què apareix el símbol de l'ocell que, tot i que l'acostaria a la tradició medieval, li serveix per atansar-se a la poesia pura. Si el poema guillenià explica que la tornada dels ocells podria aportar tot allò que l'home ha perdut, el poema martipolià és, en canvi, una reflexió sobre el record, i planteja com el passat pot retornar si retorna el pensament. Potser en aquest poema també hi podríem entreveure el ressò de la veu de Carles Riba i el ressò de *Paraules al vent*, en concret del «Sonet» en què ens definia què podia ser «viure»;⁴³⁷ ara, però, intenta definir «morir»: «i és morir lentament el viure en cada cosa?» (v. 2), «Perquè morir deu ser recordar d'un sol cop / el que hem vist i estimat,» (v. 56). La vida és, escriu el poeta, sofriment, i l'home ha de romandre en les coses. El poema, que en el 14 hi fa aparèixer una pregària, remet a la vida en l'instant present i efímer en una clara referència a Maragall o, de retruc, al *Faust* de Goethe, i hi presenta el tema de la reflexió sobre el record que pot ser terrible si en realitat fa present el caràcter feble i mesquí de les persones.

⁴³⁶ Jorge GUILLÉN, *Aire nuestro. Volum 1: Cántico. Clamor*, Nuevos Textos Sagrados. Marginales 250/1, (Barcelona: Tusquets editores, 2008), 61. En aquest mateix poeta es poden entreveure també reflexions existencials de l'home abocat al no-res.

⁴³⁷ «Jo sé que viure és com un somni breu» (v. 1).

El record també apareixerà en dos poemes de 1956 en què es refereix a l'absència. Els poemes són melangiosos, i tant el primer, «Amb el vent de llevant estimaré el record...», del mes de febrer,⁴³⁸ com el segon, «Us pertany tota la immensitat del mar...», que data de l'octubre,⁴³⁹ semblen establir un diàleg amb els morts. En aquest últim una nota després de la signatura ho explicita: «Cementiri nou (dit del Sud-oest)⁴⁴⁰ de Barcelona». Ambdós exposen el record elegíacament, tot i que aquest últim amb una nota d'optimisme que és el record més vital que podria existir, el de l'estimada en la seva plenitud, és a dir, en la veu i el gest. No és el primer cop, recordem-ho, que determina una reflexió sobre els morts o que s'hi adreça, ja que a *Paraules al vent* els dedica un poema que conté aquest mateix títol, «Els morts».⁴⁴¹ L'absència de persones i la mort són temes i motius habituals en la postguerra. No és, evidentment, propi de Martí i Pol, sinó que hi ha tota una nòmina d'autors espanyols al darrere que duen la mort a les entranyes dels versos.⁴⁴²

4.1.1. Els morts

No són només una referència a un passat, al record i a la melangia que pot provocar tot aquest sentiment sinó que els morts, com veurem, seran una al·lusió als avantpassats, a una estirp i a una història pròpia que, des de la llegenda, el poeta converteix en èpica. Abans, però, insisteix a demanar una pregària pels morts. Ho farà al del gener de 1955 a «Pregueu per tots els morts, sense cap distinció, / i pels que han de venir, cansats i desvalguts,» («Primer la veu i els dons inevitables...», v. 25-26) o a l'octubre de 1956 a «A l'hora d'alba he tapat les esclotxes...», en què converteix el res en una mena de ritual: «He barrat el portal i m'he vestit de sarja / i a la cambra, tot sol, he pregat pels que moren, / oblidats i vençuts, en indrets remotíssims.» (v. 5-

⁴³⁸ Publicat a *Inquietud* 6 (agost 1956), 17; a *Ponent* VII, (primavera 1958), 17 i a *Si esbrineu d'un sol gest*. Per aquest últim vegeu MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 141.

⁴³⁹ Publicat a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 120. Pujades escriu sobre aquest poema: «tot i ser concebut a ple aire, al cementiri de Montjuïc de Barcelona, durant l'enterrament d'un cosí del seu sogre, es presentava com un prec als morts d'aquell lloc, per demanar-los, exactament, que l'incitessin "al goig d'aquest silenci que ens conté tendrament".» PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 332.

⁴⁴⁰ Corregit amb la mateixa màquina d'escriure, sembla que el poeta hauria escrit «dit de l'Oest».

⁴⁴¹ No puc obviar, encara que es pugui tractar de casualitat que José Luís Hidalgo escriví un llibre en què se'ls adreça en alguns dels poemes, *Los muertos* (1947). També s'adreça als morts en algun dels poemes, per posar algun exemple d'autors castellans dels anys quaranta i cinquanta, José Hierro que en la temàtica recurrent de la mort en fa homenatges als morts com en el poema «Ellos» de *Tierra sin nosotros* (1947). José HIERRO, *Poesías completas (1947-2002)*, Visor de Poesía Maior 14 (Madrid: Visor Libros, 2009), 117-119.

⁴⁴² Un estudi interessant que recorre alguns dels poetes espanyols a considerar en aquest sentit com José Luís Hidalgo, Vicente Gaos, Carlos Bousoño, Blas de Otero, José Hierro o Ramón de Garciasol és Manuel MANTERO, *Poetas españoles de postguerra*, Espasa Universidad 3 (Madrid: Espasa Calpe, 1986).

6).⁴⁴³ I encara al novembre de 1956, en la imatgeria del naufragi que comentaré posteriorment: «perquè estimo la glòria dels que han mort / i llur esforç de nàufregs en una mar polsosa» (v. 6-7).⁴⁴⁴ Tota aquesta demanda de record dels morts és, precisament, la que encapçala la llarga lletania de sol·licitud de pregàries pels sirenencs a la *Primera història d'Esther* que, en veu de l'Altíssim, tanca l'obra: «I si algú dels qui m'entenen creu encara que és una obra digna i noble evocar amb esperit religiós les ombres predecessores [...] que pregui avui pels difunts de Sinera»,⁴⁴⁵ cosa que no té res d'excepcional atès l'afecte ja conegut del poeta de Roda per l'obra de Salvador Espriu. En el poema «Qui plora la meua mort?...», escrit el maig de 1955,⁴⁴⁶ és el mateix poeta que apareix com a mort conjuntament amb motius espriuencs com el jardí dels cinc arbres (v. 15-16), la Dama (v. 21) i els ninots de titellaire (v. 25); és a dir, no només la veu poètica des del reialme dels morts és espriuenc sinó que trobem tota una sèrie de motius que recorden el poeta de Sinera.⁴⁴⁷

Segurament que en els versos de Martí i Pol hi ha les referències espriuencs però no es poden oblidar els poetes espanyols que he esmentat i que apuntava anteriorment, com Dámaso Alonso, José Luis Hidalgo, José Hierro i d'altres dels anys quaranta i d'aquests cinquanta, ja que Martí i Pol se sent diferent, amb el sentiment de ser un mort en la societat i també apareix la destrucció del jo poètic. Recordem aquelles dues paraules que s'han estudiat contraposades en el capítol anterior, «quietud» i «inquietud». Martí i Pol, ara, reprèn aquests mateixos opòsits: la quietud seria sinònim de la mort, mentre que la vida seria sinònim de la vitalitat..

⁴⁴³ «Primer la veu i els dons inevitables...» fou publicat al *Roda de Ter* 13 (setembre de 1955) i com a primer poema dels *Quinze poemes*. MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 5-6. «A l'hora d'alba he tapat les escaletes...» el publicà a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 145.

⁴⁴⁴ «He conjurat avantpassats insignes...». El poeta va escriure com a primer vers «Iniciat en tota mena d'arts...» que és tal i com el transcriu Pujades en el volum primer de la biografia (PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 406), tot i que el primer i el tercer vers estan eliminats amb una ratlla. (El poema s'iniciava: «Iniciat en tota mena d'arts / he conjurat avantpassats insignes / a l'hora tenebrosa de migdia.» (versos 1-3)). En un estadi posterior del poema que es conserva a APAB aquests dos versos ja no hi consten. A partir d'ara hi referencio, doncs, com a títol del poema el que passaria a ser el primer vers en aquest estadi posterior.

⁴⁴⁵ Salvador ESPRIU, *Primera història d'Esther* (1995), 80, línies 38-40. He volgut iniciar la cita arribant al mot «ombres», usat diverses vegades per Martí i Pol en els poemes d'aquests anys.

⁴⁴⁶ Aquest poema es conserva de manera manuscrita. Fou publicat com a poema XI de *Quinze poemes*. MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 17-18.

⁴⁴⁷ Els titelles que apareixen en l'obra espriuencs com també tots els altres elements que apareixen en la poètica d'Espriu, Martí i Pol els coneixia sobradament en ser-ne un admirador la poesia espriuencs. Espriu es considerava mort com succeeix en l'última part de *Les hores* dedicada a Salom; l'al·lusió a la Dama, com a la mort, que apareix al poema XVII de *Cementiri de Sinera*, també forma part de la dedicatòria del llibre al germà d'Espriu, que era metge i que lluitava contra la Dama, a *Mrs. Death*. En aquest mateix llibre també apareix un poema amb el títol «El jardí dels cinc arbres» per referir-se al pati de la casa de la infantesa d'Espriu. motius que encara que alguns d'aquests poguessin aparèixer anteriorment en d'altres llibres d'Espriu, potser a Martí i Pol li devien provenir de l'*Obra lírica* que publicà Pedreira a Els llibres de l'Óssa Menor el 1952 en què s'inclouen els llibres *Cementiri de Sinera*, *Les hores* i *Mrs. Death*, llibre que formava part de la biblioteca de Martí i Pol en ser subscriptor de la col·lecció.

4.1.2. Els vius

Si el tema de la mort i d'adreçar-se als morts és habitual en aquesta època, també ho és sentir la vida com un sofriment i, a més, caracteritzada per ser terriblement absurda i buida. Tant és així que la imatge espriuena dels titelles o dels ninots apareix en diversos poemes per reblar la idea d'una vida grotesca i absurda. És el cas de l'últim poema citat, «Qui plora la meua mort?...», que és ple de referències espriuenques i en què tracta els altres com a «Estúpids germans / pintats i entercs com ninots de titellaire» (v. 24 i 25), una expressió que, en tractar-se de la humanitat, es refereix també a ell mateix. I és el cas del també citat «Primer la veu i els dons inevitables...», en què Martí i Pol escriu: «Devindreu esquifits com un ninot grotesc / i el suïcidi no és cap bella norma.» (v. 20 i 21). La recerca de la solució, per tant, no és la fugida d'una vida que esdevé insatisfactòria, sinó que a més se sobreentén absurda, com escriu en versos següents quan demana la pregària per tots aquells que encara han de néixer: «Pregueu per tots els morts, sense cap distinció, / i pels que han de venir, cansats i desvalguts, / a morir lentament pels camins / amb un gest de tendresa a les mans buides.» (v. 25-28). Aquesta mateixa idea apareix amb imatges crues en el poema del febrer de 1956, «La vostra veu ens munta carn amunt...»: ⁴⁴⁸ «Tenim les mans i els ulls de fang obscur / i la sang aspra de la pols dels camins.» (v. 3-4), sempre amb la consideració ben present —com ja havíem vist—, que els camins són els de la vida.

Els camins apareixen també en el mar. ⁴⁴⁹ L'home emprèn un viatge amb conseqüències no gaire agradables, ja que repetirà força vegades el motiu del naufragi. A «Primer la veu i els dons inevitables...» escriu: «Grumets d'un vaixell en perpetu naufragi / per mars apuntalades amb fustotes obscures / i un dosser de lilàs fent-vos l'aire feixuc.» (v. 5-7), una imatge que apareix el gener de 1955 i que repetirà l'octubre de 1956 al final del poema «He pregat des del fons més obscur de les paraules...» —«i he fugit mar endins / amb nàufregs ⁴⁵⁰ torbadors / agosarats i savis com profetes antics.» (v. 9-11)—, i el gener de 1957 a «Amb mans de sorra hem bastit un paravent...»: ⁴⁵¹

Amb mans de sorra hem bastit un paravent
a l'indret més obscur del jardí,

⁴⁴⁸ Publicat a *Roda de Ter* 14 (setembre 1956) i com a poema IV de *Quinze poemes*. MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 9.

⁴⁴⁹ Es tracta d'una imatge provinent del món grec i que es retroba en els trobadors, Ausiàs March i en la literatura del segle XX catalana fins al punt que Espriu, en alguns moments, considerava els camins com a imatge de llibertat. Joan BASTARDAS, «1. "Els camins del mar" en la poesia catalana del segle XX», dins Joan BASTARDAS, «*Els camins del mar*» i altres estudis de llengua i literatura catalanes, Biblioteca Serra d'Or 201 (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998), 9-39.

⁴⁵⁰ S'hi escriu la «a» manuscrita en la forma «nàufregs».

⁴⁵¹ Poemes publicats a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 119 i 150, respectivament.

tot de fustotes de recents naufragis;
jo i els amics assajarem de viure-hi.
(v. 1-4)

Ja amb la imatge de la sorra que evoca la fragilitat, el caràcter efímer transporta el lector a una desfeta vital, i el poeta associa aquesta imatge amb els mots «desgavell» i «desfeta», per remarcar com l'ésser humà ha estat vençut en aquesta vida buida que, a més, és caòtica. Al febrer de 1956, en el poema «La vostra veu ens munta carn amunt...» es veu la vida com aquest desgavell: «com un sò de trompetes a la nit, / podeu preveure tot el desgavell / i estimar dignament la virtut» (v. 9-11) precisament en un món fonamentat en Déu, però creat i establert per l'home. En el mateix poema, apareix també la desfeta, que és de Déu, a qui s'adreça: «Però és ben trist de saber-se / tan arrelats a la vostra desfeta,» (v. 13-15).

Encara hi podríem entrellucar un deix d'optimisme quan el poeta insisteix a recomençar sempre la vida: «Llavors recomençar, lassos del primer esforç, / amb un gest de retorn tendríssim en el rostre, / i servir en el recó⁴⁵² més íntim i discret, / el goig de la fugaç proximitat divina.» («És de matí que Déu se'ns fa present...», v. 13-16, escrit durant el mes de gener de 1955).⁴⁵³ Conjuntament a aquest optimisme hi ha una proclama força interessant a favor de la vida en el poema «Llavors que començava d'estimar-vos...», del maig de 1955, en què no hi ha cap tipus de sofriment. Reprodueixo íntegrament el poema:⁴⁵⁴

Llavors que començava d'estimar-vos
el prodigi totjust incipient de la veu
m'ha podrit els queixals.

Arrenglerats, insípids,
un bon xic desiguals,
com les coristes d'una revisteta de baratilli,
restaven,⁴⁵⁵ pel que es veu,

⁴⁵² Es corregeix la «e» amb una «a» manuscrita. La forma final és «racó».

⁴⁵³ Poema publicat a *Roda de Ter* 13 (setembre 1955) i com a poema VIII de *Quinze poemes*. MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 14, en la seva primera edició, ja que el canvià en la publicació en la segona edició a *L'arrel i l'escorça* (1975) per «No us preserven del foc...», poema que podria ser del 1954, si confiem en la paraula del poeta que escriu en la nota que afegeix a *L'arrel i l'escorça*, 54: «A la versió actual he substituït dos poemes de la primera edició (el VIII i el XII) per dos altres, inèdits, de la mateixa època (1954), que a hores d'ara considero més en consonància amb el to general del recull.»; el que substituï al XII de 1957 data de febrer de 1954, però d'aquest no se'n conserva l'original. En aquest poema presenta la presència de Déu com un miratge i el XII són uns versos adreçats a la Mare de Déu. Potser intentava eliminar la presència de poemes amb referències religioses. El poeta decidí incloure'ls en apèndix a les pàgines 375-376 de l'*Obra poètica* (1989).

⁴⁵⁴ Es tracta del poema «Llavors que començava d'estimar-vos...» del maig de 1955 que es manté inèdit, ja que no el recull Pujades en el primer volum de la biografia del poeta.

⁴⁵⁵ En un primer moment es mecanografia «esperaven», possiblement una errada suposada pel vers següent, ja que potser no es tractaria d'esperar «a l'expectativa» i perquè el verb és esborrat i al damunt hi

a l'expectativa.

I de sobte un (o dos tal vegada)
han afermat imperiosament
llur personalitat.

Em resisteixo a creure
que el dolor és necessari.

Estimo, oh! com estimo ara!
el benestar senzill i entusiasta.

Vivim, és cert, fatalment condemnats;
alçar-nos, viure, !viure!,
heus ací tot el que podem desitjar;

la resta són paraules.

En el fons hi trobem el ressò del vitalisme nietzscheà, des del profeta que intenta adreçar-se als «germans» de vegades estúpids o odiosos, perquè de l'amor a l'odi la distància era molt estreta, com havia dit en l'últim vers de «Danço, follament, per damunt de colls durs...»: «D'ací a odiar-vos hi ha un sol pas.» (v. 12).⁴⁵⁶ Per tant, quan al maig de 1955, el poeta busca una solució per a l'home, només podrà trobar-se amb aquest vitalisme que representa alçar-se i viure lluny de tot tipus de sofriment. Es pot suposar, per tant, que en aquesta època el poeta es debat entre dues realitats. La primera, que ja hem vist, consisteix a considerar la vida com a sofriment. La segona és la recerca de la il·lusió de viure, la vida metafòricament acostada a la llum i propera al benestar. Aquest últim poema esmentat és vitalista, s'alça com un crit i demana que tothom busqui aquest espai per viure. De fet, el sentit moralista del poeta hi apareix de vegades apel·lant al fet de la comunió entre tots com a éssers fraterns, bons i caracteritzats per l'amor. De vegades relaciona la divinitat amb la bondat dels éssers per evitar la «venjança

consta la forma que transcriu: «restaven» que, a diferència d'altres ocasions, no és una correcció manuscrita, sinó mecanografiada.

⁴⁵⁶ El poema es publicà, amb canvis en els versos, a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge*(1976), 135. Pujades comenta que el poema data de 1955, arxivat després de «M'he alçat per damunt dels carrers...». PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 400. En canvi, no em consta d'aquesta manera, sinó que el poema no duu cap data i sembla que estaria arxivat al setembre de 1954; de fet, la màquina d'escriure era la mateixa que la d'aquest setembre de 1954. Si el reprenc en aquest any 1955 és per la raó que passa a forma part de *Si esbrineu d'un sol gest*.

divina», com diu en el vers 20 de la primera versió del poema «Tinc por de les conquestes que he fet...»⁴⁵⁷ que acaba de la següent manera:

Cal que sigueu bons en excés
per evitar el cataclisme inevitable.
Així guanyarem el vostre benestar
i la meva gratitud.
(v. 21-24)

La veritable professió de fe d'aquesta època la trobem en el següent poema que escriu, «Com un ocell a les mans d'un infant...»,⁴⁵⁸ uns versos que ens acosten al missatge decisiu respecte a la fe, encara que també apareix el missatge basat en la *veu*, en la *paraula*; en definitiva, en l'estètica que s'estableix com a fita humana:

Puc predicar-vos amb les vostres mateixes paraules:
fugiu del cristianisme de les coses;
paganitzeu els vostres afectes,
car, per arribar a la bellesa
us heu de despullar de prejudicis
i viure amb els ulls ben oberts
i amb els sentits tensos com un crit.
(v. 14-20).

Tot i la reflexió estètica de la inseguretat de la poesia en les mans dels lectors, planteja un codi ètic gens innovador: planteja la fugida del cristianisme, que és en les «coses», perquè, si recordem, en els petits detalls hi ha l'essència de la vida; ara, doncs, aquestes hauran de ser absents de religiositat, com tampoc, lluny del materialisme, no podran ser religiosos els «afectes». El poeta continua amb la idea de la llibertat basada en una absència de prejudicis. Per tant, una de les sortides de l'ésser humà es pot trobar precisament en allunyar-se de la religiositat i de la hipocresia que pot representar, per poder viure lliure i sincer atent a la vida.

⁴⁵⁷ El poema data del maig de 1955 i el publicà força refet com a poema X dels *Quinze poemes*. MARTÍ I POL, *Quinze poemes*(1957), 16. Per exemple, aquest vers 20 «aparti de mi la venjança divina.» serà finalment el vers 16 i hi dirà: «aparti de mi la severa venjança.»

⁴⁵⁸ Datat del juny de 1955, el publicà a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 139.

4.1.3. Déu, de nou

En aquests anys la divinitat continuarà apareixent en els poemes de Martí i Pol, tot i que es produiran canvis substancials. Els poemes martipolians prenen un altre caire, ja que deixen de ser versos aferrats al problema existencial humà i diví per passar únicament al terreny humà. Martí i Pol opta per l'horitzontalitat enfront de la verticalitat; potser com ell mateix va escriure amb motiu de la primera edició d'*El fugitiu*: «A partir d'*El Fugitiu* la temàtica religiosa queda relegada a segon terme i el seu lloc l'ocupen, cada vegada amb més intensitat, l'home i els seus problemes de cada dia».⁴⁵⁹ És clar que cal entendre que va haver un lleuger trasvassament de dates: *El fugitiu* no era pas cap llibre frontissa entre els poemes metafísics i els socials, sinó que, en la seva majoria, és un recull posterior a *El poble* (1957) i, per tant, a la concepció que aquest va anar tenint en els anys 1961, 1966 i 1975. Per tant, també és posterior al recull *Si esbrineu d'un sol gest*, que recull poemes anteriors a *El poble* (1957). Es pot deduir, doncs, que la preocupació pels problemes quotidians de l'home creix «cada vegada amb més intensitat»,⁴⁶⁰ tot i que segons el poeta mai no havien deixat d'aparèixer,⁴⁶¹ i prenen forma estèticament en aquesta època. El trencament estètic amb la religiositat es produeix en aquests anys, sobretot pel to i pel tema dels poemes. Encara més, quedarà ben clara la idea que aquest trencament amb la divinitat suposarà la llibertat.

«Com un ocell a les mans d'un infant...» no només proclamava la llibertat, sinó que arribava a trencar amb estructures religioses a favor d'una vida més humana, més quotidiana:

Ara, amb quitrà, pintarem estendarts,
i eixint d'ofici, qualsevol diumenge,
proclamarem doctrines de raval
pels cafès benestants de vora plaça.
(v. 9-12)⁴⁶²

En aquests versos del gener de 1957, de nou reapareix l'adjectiu «benestant» per referir-se a un indret habitual d'un diumenge al matí al poble i on, precisament, hi vincularà, amb un lèxic religiós, l'ofici del diumenge amb la prèdica de doctrines més humanes.

El primer poema en què apareix Déu és del gener de 1955, «Es de matí que Déu se'ns fa present...», el VIII de *Quinze poemes* (1957)⁴⁶³ que tanmateix desestimà a la segona edició, de

⁴⁵⁹ *Ibidem*, 78.

⁴⁶⁰ *Ibidem*, 78.

⁴⁶¹ *Ibidem*, 78.

⁴⁶² Els versos són del poema «Amb mans de sorra hem bastit un paravent...» que publicà a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 150.

1975, possiblement per la referència divina que cada cop ocupava un pla més secundari. De fet, en aquest poema la proximitat de Déu és ben evident en el primer vers fins que es resol en un «miratge» en el novè vers. Aquest vers introduirà el record de *Paraules al vent*:

Cal

vestir-se novament de paraules antigues
i posar-se dempeus i obrir, amb recel, les mans
i sentir com el vent se'ns emporta el missatge.
(v. 9-12)

La veu incessant, doncs, és improductiva, les paraules endutes pel vent són vanes i llavors l'únic que queda seria el vitalisme de tornar a començar des del record, l'indret on queda aquesta divinitat efímera:

amb un gest de retorn tendríssim en el rostre,
i servir en el racó més íntim i discret,
el goig de la fugaç proximitat divina.
(v. 14-16)

Déu, que es feia present al matí, passa per tant a ser un miratge. La presència divina, tot i que és un goig, també és fugissera, una idea que apareixerà en el poema «Oposes un mur de vent...», de l'octubre de 1955.⁴⁶⁴ En aquest poema apareix el goig de la idea de Déu però no sembla que aquesta divinitat sigui real, sinó producte de la imaginació, una idea:

Imaginar-te, potser,
ja és viure secretament
el goig de la teva idea.
(v. 7-9)

Cinc mesos abans —concretament el maig d'aquest mateix any—, però, el poeta havia usat un llenguatge contundent per recobrar una llibertat que havia estat perduda pel fet d'haver-se subjugat a la divinitat en el poema «Tenim la veu cansada de pregar...»,⁴⁶⁵ en què apareix l'altre concepte que priva la llibertat, els principis: «defallim sota el pes de tants principis» (v.

⁴⁶³ Aquest poema, ja citat, el publicà a *Roda de Ter* 13 (setembre 1955) i a *Quinze poemes*. Per a aquest últim vegeu MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 14.

⁴⁶⁴ Fou publicat a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 140.

⁴⁶⁵ Ibídem, 118. En el mecanografiat, després dels tres punts que encapçalaven els poemes sense títol, hi ha unes paraules esborrades amb creus de manera mecanografiada que sembla que podrien amagar un plural de les primeres paraules: «Tenim les veus cansa».

3). De fet, el poeta deixa ben clar el moment de llibertat que ve també propiciat per l'oblit de la divinitat:

Vindrà un jorn, és ben cert que vindrà un jorn
creat només per oblidar-te.

Ens deus aquest instant suprem de llibertat
com un perdó de tot el que hem sofert.

(v. 11-14)

L'oblit de Déu, doncs, és un dels objectius, no sempre fàcil, suposadament en el món íntim del poble en què es veurà afectat pel munt de prejudicis, siguin morals, siguin estrictament derivats del comportament que exigien els valors de l'època. Tot aquest ambient resclosit és el que critica durament el poeta que considera, a més, des de l'àmbit de la religiositat, una de les causes de les situacions d'hipocresia moral de la societat. En el pensament martipolià que insta l'home a posar-se dempeus i a superar-se des de la introspecció coincidiria amb el pensament nietzscheà. Només quan l'home, com a individu, sigui lliure es podrà crear una societat més justa i sincera.

Martí i Pol escriurà encara tres poemes adreçats a la Mare de Déu al mes d'octubre. Pujades hi remet de la següent manera:

el fet que tres dels cinc poemes estiguessin dedicats a la Mare de Déu i que glosessin els tres dogmes cabdals de la vida de Maria segons el seu esdevenir històric: la Immaculada Concepció, la Maternitat Divina i l'Assumpció al Cel, feia pensar que podien ser fruit d'un encàrrec o de qualsevol motivació externa, més que no pas d'una veritable necessitat de recerca interior; tot i això, els tres poemes, tots tres magnífics, «En el principi fou el silenci de Déu», «Quan els vidres clars de les botigues» i «En Vós la mort rellisca com la llum», tenien en comú un tret que s'adeia perfectament amb les inquietuds més genuïnes del moment: la urgència d'«humanitzar» la transcendència divina, amb la figura maternal de Maria —ja expressada en el «Poema de la Pregària», de febrer del 1954.⁴⁶⁶

Martí i Pol escriu, doncs, els tres poemes seguits cronològicament. Com explica el mateix biògraf,⁴⁶⁷ corresponen a una figura de la divinitat que es reflecteix en la humanitat. En el primer, «En el principi fou el silenci de Déu...», apareix la figura de la Mare de Déu com a mirada i imatge de Déu Pare, en l'intent de destacar-ne la puresa per contrastar-la amb la humanitat: «perquè en Vós hi ha la mateixa essència del Pare / miraculosament assequible a les

⁴⁶⁶ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 305-306.

⁴⁶⁷ *Ibidem*. Vegeu la nota 5 de la pàgina 306.

nostres mans moridores / de fang i de llum» (v. 21-23). En el segon, «Llavors que els vidres clars de les botigues...»,⁴⁶⁸ en què reprèn el motiu nadalenc, escindeix la realitat humana del Nadal i de la pregària a la Mare de Déu:

Avui, només avui,
sou tan íntima i totalment humana
que els sentits reposen en Vos.
Per damunt del silenci de la nit;
per damunt de l'harmonia de la nit;
per damunt, encara, de l'Infant-Déu,
la vostra presència al centre mateix del misteri,
oh Maria!,
Vos que heu sofert en la carn⁴⁶⁹
els nostres mateixos sofriments,
ens colpeix com un secret
que tots posseïm,
i que ningú comparteix amb els altres
de tan íntim i vital.
(v. 18-31)

En el tercer poema, per acabar aquest tríptic, reprèn el tema existencialista dels mesos precedents. El primers versos ja presenten una imatge rellevant —«En Vos la mort rellisca com la llum / damunt d'un vidre» (v. 1-2)— i hi presenta el tema de l'Assumpció o de la mort evitable. Si dic que es tracta de reprendre el tema existencialista és perquè, evidentment, en el poema es contempla la mort, però tot i que recupera motius que havien aparegut anteriorment, apareix també la diferència entre la criatura divina i la humana i, des de la tendresa, es pal·lia el gust desagradable de la mort. Per tant, les imatges que usa el poeta ens confirmen la visió que ja havia presentat d'algun dels motius com el de la «quietud» —«la mort és com la brusca quietud», escriurà en el vers 9—, que apareix reflectida en l'immobilisme més absolut, tot i que també presenta la mort com una realitat amarada de tendresa:

En Vos la mort és un sospir tendríssim.
Moriu perquè l'enyorament del Pare
ja no suporta més la Vostra absència,
i aquell matí us xuclava amb la mirada,

⁴⁶⁸ És el segon dels poemes que no publicarà en la segona edició de *Quinze poemes* (1975). En l'edició de 1957 es tractava del poema número XII. Possiblement canviat per la referència explícitament religiosa.

⁴⁶⁹ A continuació, amb unes creus mecanografiades s'esborren lletres del principi del vers següent: «els nostres».

las d'una nova inquietud divina.
Moriu sense fatiga,
com qui no mor, morint, de tan lliurar-se.
Llavors la mà de Déu us enlaira
per damunt de les coses,
i és com si tothom estrenés un vestit nou
car en Vos es compliran des d'ara
totes les nostres inquietuds,
(v. 13-24)

Aquests versos també ens serveixen per recapitular motius que havien aparegut . En primer lloc, l'ús del verb «xuclar» per referir-se a la mort, serà el pas del temps que comportarà la mort, com també apareix en el poema «Inesperadament alguna cosa lleu...» i a «Primfileu meravelles...». Es tracta d' una al·lusió a la divinitat que posseeix el temps i en determina la seva disposició, aquesta idea es retrobarà també a «Avarament, Senyor, vivim les hores...», tots tres poemes escrits el 1953,⁴⁷⁰ que publicarà a *Paraules al vent*.⁴⁷¹ En segon lloc, l'ús del mot «coses» que apareix tant en aquests anys, amb què ara es refereix a la terra, al món; i, per últim, la comparació amb el canvi de vestit que, recordem, al·ludeix a l'essència humana i els canvis que es poden produir en els éssers. Encara convé significar l'esment del record de la «inquietud» que és el dinamisme vital de la persona, l'acompliment com a éssers humans. Martí i Pol va recuperant de tant en tant aquests motius que ja havia usat en d'altres moments com a elements dels quals s'anirà servint per tal de determinar de manera més precisa una veu personal que, tot i consolidada amb el premi Óssa Menor, també evolucionarà. De fet, el premi pesà molt en l'ànim de Martí i Pol per tal de poder superar la seva obra; el poeta havia començat amb un premi de prestigi i calia superar-lo.

4.1.4. La fugida

Semblaria que el poeta de Roda s'apropriés d'una estètica romàntica i al·ludeix a l'evasió com una solució al moment opressiu que viu. De fet, l'evasió ja ens havia aparegut en la poètica martipoliana en dos poemes de manera ben evident. Recordem que el primer en què apareix aquest motiu és del maig de 1951, «Ara reposo plàcidament...»:

I penso

⁴⁷⁰ Mentre que el primer data del maig; el segon podria ser del mes de l'abril i el tercer és de l'agost.

⁴⁷¹ MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 33, 39 i 52.

que, desde el nostre recó⁴⁷²
podem fàcilment crear-nos un món
només per nosaltres,
amb les mateixes coses materials.
I evadir-nos de la pròpia esclavitud
a cavall de les coses que ens tenen esclaus.
(v. 19-24)

El segon dels poemes, del gener de 1954, forma part de *Paraules al vent* i, com vèiem, la crida és ja molt més explícita:

Hi ha un remei: evadiu-vos.
Evadiu-vos!, no us manquen
mirallets ni vehicles
lleugers per fer la prova.
(v. 10-13)⁴⁷³

De fet, la marxa, la fugida o l'evasió és un tema que, com li deia a Sarsanedas quan li escriu sobre *El fugitiu*, l'havia preocupat des de feia molt de temps. Així, li confessa a finals del mes d'agost de 1959:

Hi ha també que voldria mirar de prendre part al premi "Carles Riba" que aquest any es convoca per primera vegada i això m'esperona a escriure versos. Fa dies que em volta pel cap un títol que comporta tota una problemàtica i que s'adiu força al meu temperament i a la meva constitució. El títol és: "El fugitiu" i sobre aquest tema voldria escriure un llibre de poemes, amb vertadera pretensió de tal. Si fos capaç de reeixir estaria molt content.⁴⁷⁴

En els anys previs a *El poble* també es pot intuir aquest tema com a possible solució per a l'existència humana que és opressiva i mancada de llibertat. D'aquesta manera apareix en les imatges de l'individu que marxa, d'aquell que retorna —i, per tant, hi al·ludeix implícitament a la marxa— o de qui no pot tornar perquè és mort. La imatge és repetitiva durant aquests dos anys. De vegades, com deia línies abans, apareix l'evasió romàntica com a persona que, cansat de la realitat, fuig a indrets paradisiacs, o bé la persona que renova els seus vestits en una imatge de canvi de vida, o encara amb la imatge del vent que mobilitza i que transforma algú o alguna

⁴⁷² De manera manuscrita hi ha les correccions oportunes per tal que quedi establert: «des del nostre racó.»

⁴⁷³ Es tracta del poema «En va espereu que els dies...». En el mecanografiat una creu manuscrita ratlla tot el poema. El publicà a MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 31-32.

⁴⁷⁴ FJS.

cosa. Fins i tot s'arriba la imatge arriba a ser onírica, com en aquests versos en què el vent s'associa amb una arma:

Els ulls ens fugen cap a llacs remots
d'una terra amb prestigi de cançons
i dones tendres a la vora dels rius.

Per tot arreu el vent, només el vent
ample i acollidor com el silenci.

I a la nit vindran guerrers antics
i ens occiran amb ganivets de vent,
i una noia llunyana pregarà pels vençuts
amb la veu manlevada dels titelles.

(v. 9-17)⁴⁷⁵

De fet, el naufragi com a imatge de les restes d'un temps passat també conté el ressò romàntic en l'element del mar com a imatge del viatge, com ja s'ha analitzat abans. El viatge com a fugida el realitza, per tant, en el marc espacial, que serà el mar, i també en un marc temporal, a un temps anterior en què hi havia perruques: «Destí d'estrella o d'arbre sense veu, sense oblit, / i un compendi inefable de perruques» («Primer la veu i els dons inevitables...», v. 14 i 15, del gener de 1955).⁴⁷⁶ És una imatge que, si ho recordem, el poeta ja havia usat l'any 1953 en el poema «De cop endevineu la primavera...», que havia publicat a *Paraules al vent*.⁴⁷⁷ El marc temporal de la fugida en els poemes martipolians no és anterior al segle XVIII, si més no, així apareix en una referència a cambres que contenen mobles d'aquest segle; es tracta del poema «Per horitzons de pluja fugirem...» que continua amb els següents versos: «!oh dolça estimada!, / cap a secretes cambres amb mobles del divuit / i una cortina blanca al balcó de ponent» (v. 2-4).⁴⁷⁸ En aquest poema apareix també la imatge del mar per on fugí el jo poètic

⁴⁷⁵ «Alta escomesa d'aquest vent tan clar...». Poema datat del setembre de 1956 i publicat a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 143.

⁴⁷⁶ Poema publicat a *Roda de Ter* 13 (setembre 1955) i com a poema I de *Quinze poemes*. MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 5-6.

⁴⁷⁷ *Roda de Ter* 11 (setembre 1953) i *Paraules al vent*. MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), 55-56.

⁴⁷⁸ Poema del gener de 1955 i publicat posteriorment a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 137-138. Precisament en aquest poema Martí i Pol hi fa constar el títol del volum que recolliria per primer cop el llibre de *Si esbrineu d'un sol gest*, és a dir, *El llarg viatge*. Ara bé, serà curiós de constatar que aquest poema el refarà molt. Tant que en el mecanografiat original hi escriu:

Tot serà poc i lleu com un sospir,
!oh dolça estimada!,
llavors que tanquis lentament la porta
(jo restaré admirat, las del penós viatge)
i la cortina blanca del balcó de ponent
purifiqui la llum del capvespre. (versos 23-28).

amb la seva estimada, un personatge, dit sigui de passada, amb qui també fugirà a «Romanço» d'*El poble*,⁴⁷⁹ encara que en aquest poema de 1955 no hi creï un recer amable. Els plantejaments de la fugida, doncs, permetria assegurar que aquesta és vista pel poeta d'una manera positiva. Tant és així que en el poema «Primer la veu i els dons inevitables...» hi especifica: «i el suïcidi no és cap bella norma» (v. 21). No es tracta, doncs, de la recerca de la mort sinó que només la variabilitat dins de la mateixa existència, per tant es tractaria del canvi en el marc espaciotemporal, que pot provocar una solució als conflictes humans de tipus existencials.

El paper de la noia que apareix en molts dels seus poemes posseeix el caràcter vital que té en els poemes salvatians. Es tracta de l'esperança que suposa que algú hi sigui en íntima companyonia però també que, des del somni, algú pugui sentir l'emoció de l'amor; tot és un camí d'optimisme i vitalitat. Per això molts cops la noia apareixerà en el somni, en la il·lusió. En aquesta època, però, el personatge femení conté una curiosa característica en alguns dels poemes: la vinculació amb França. En el poema «M'he alçat per damunt dels carrers assolellats...», del gener de 1955,⁴⁸⁰ és ella que apareix per vèncer la solitud del jo poètic i li parla en francès:

I quan em creia ben sol
ha aparegut la meva estimada
i m'ha cridat en francès : “mon pauvre petit”.
(v. 38-40)

Com també és el jo poètic que intenta consolar, amb tonades franceses, l'estimada en el poema abans esmentat, «Per horitzons de pluja fugirem...»: «i et cantaré cançonetes franceses / perquè oblidis les hores de dol» (v. 15-16). No es pot obviar la gran estimació que va tenir el poeta per la *chanson* francesa i per la literatura d'aquest país, que va traduir, o que va llegir autors com Jacques Prévert, que tant l'influïren. Les referències musicals eren, per posar-ne un exemple, tan presents en la vida del poeta de Roda que als pocs mesos de conèixer el matrimoni Sarsanedas, li preveïen una trobada a Roda en els següents termes:

Tinc discos (és correcte aquest plural?) de l'Edith Piaf, de l'Yves Montand, de la Line Renaud;
cançons napolitanes cantades per Gianni Pogi; cançons del festival de San Remo cantades per

És a dir, el poema en la seva publicació canviarà aquest «penós viatge» pel «llarg viatge». Unes línies i uns signes d'interrogació abasten des del vers 26 fins al final, però l'ús que va fer el biògraf dels mecanografiats —ja que hi anotava apunts—, fa dubtar de qui va guixar el full.

⁴⁷⁹ Com veurem, el poema «Romanço» presenta oníricament una parella condemnada per besar-se pels carrers, en una època que l'amor és símbol de llibertat. Al final fugen cap a França. El poema data del juliol de 1957. Vegeu-lo a *El poble*. Miquel MARTÍ I POL, *El poble*, La Sínia 7 (Palma de Mallorca: Editorial Daedalus, 1966), 40-41.

⁴⁸⁰ Poema publicat a *Si esbrineu d'un sol gest*, 133-134. A l'*Obra poètica I* (1989), però, el suprimí del recull i el publicà en apèndix a «Altres poemes. 2». MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 377-378.

Narciso Pariggi; una grabació alemanya (Stille Nacht) per un chor d'una catedral, i boleros mallorquins: ¿què us en sembla?. Oh!, i els que podem anar a buscar a l'emissora!⁴⁸¹

Però sobretot ens és important la referència a la cançó francesa. De fet, en una carta al mateix Sarsanedas del febrer o març de 1956 li demana si se'n recorda, de deixar-li uns llibres de francès. És a dir, segurament de mitjan anys cinquanta és de quan podem datar l'escolta de cançons en llengua francesa i l'aprenentatge d'aquesta llengua, de manera autodidacta, però amb el guiatge de Sarsanedas.

En la mateixa línia, Martí i Pol escrivia a Pere Farrés el 10 de febrer de 1974 tot comentant els seus pocs viatges per Europa:

De França en conec alguna cosa més. Vaig passar fa prop de setze anys una setmana a París, i després amb la meva dona hem anat quatre o cinc vegades a Clermont-Ferrand (ella hi té un oncle exiliat), aprofitant les vacances,⁴⁸²

Segons aquesta carta i com Pujades ho anota, el viatge a París es devia dur a terme el 1958. En realitat, però, devia fer-se a l'estiu de 1957, o almenys d'aquesta manera ho suggeriria a Jordi Sarsanedas en una carta en què anota les impressions sobre el veredict de *El poble* de 1957 —que duu la data «setembre de 1957» anotada amb bolígraf no pas per Martí i Pol sinó segurament pel matrimoni Sarsanedas— i els explica el viatge a París i Lió. En una altra carta, de «tardor 1957» —que duu la indicació també manuscrita segurament per part del mateix matrimoni—, el poeta de Roda els convida a casa i els escriu:

A la tarda lleuger passeig pels afores i, a la nit, audició de música francesa: els darrers discos que vaig portar de Paris.⁴⁸³

Més endavant es s'analitzarà amb més detall la incidència de la música francesa en la poètica martipoliana; quedi anotada ara, doncs, aquest gust per la cultura francesa que li devia venir, per una banda, de Josep M. Castellet, i del guiatge literari de Jordi Sarsanedas. La jove del poema, que possiblement prové de França o, si més no, usa el francès, és la imatge de la noia que, tot i d'una cultura diferent (però estimada pel poeta), se li atansa en una imatge de caracterització d'un indret al qual també el poeta hi podria marxar o, més bé, fugir. Ara bé, tampoc no es podria descartar que la referència contingués una associació de la noia amb la poesia, ja que d'ella

⁴⁸¹ FJS. Carta que devia ser enviada a finals de gener de 1955. Sembla que aquestes vetllades eren freqüents, si es tenia l'oportunitat de realitzar-se, no només amb ells, sinó amb el vicari de Roda de Ter, Mossèn Moisès Sallent; Antoni Pous i d'altres que vivien unes semblants inquietuds culturals.

⁴⁸² Carta que, en no disposar d'ella, anoto de l'article d'Eusebi Coromina. COROMINA, «Miquel Martí i Pol: una autobiografia», 148.

⁴⁸³ FJS.

sorgeixen les cançons franceses, una imatge que pot remetre a la poesia d'aquest país que, en aquests moments, Martí i Pol llegia.

Ara bé, per tornar un altre cop a la imatge del fugitiu, i conjugant-hi aquesta última idea, la fugida pot donar-se des de la poesia. No sempre, però, apareix des de la imatge de la noia i de la poesia, sinó que l'evasió també es pot produir cap a la muntanya i no només cap al mar, com ja s'havia esmentat en considerar la imatge del naufragi. En la muntanya hi trobem la sensació de decaïment per sentir-se destruït: «He fugit, cims enllà, vençut i desesmat», escriurà en el vers 12 del poema «He conjurat avantpassats insignes...», en una referència també als vestits que són cremats en un campanar, un lloc indret que vindria a significar la purificació per l'altitud i pel foc; es tracta de destruir una roba que el significava com a un «ciudadà en descrèdit» (v. 14), una manera d'expressar la seva condició de persona acceptada dins de la societat. La fugida presenta una sèrie de característiques. La primera d'elles és que pot ser per sempre, sense retorn. El cas més evident és el de la mort:

Has dit: quan tornaré serà més pur
tot el que estimo tant i em pertany per sempre.

Però no saps, germà, que el retorn no et pertany
(v. 1-3)⁴⁸⁴

En aquest poema citat suara el vers 10 és la repetició del 3, com si volgués ser una tornada que es repeteix, amb la voluntat que el lector pugui copsar el missatge més important: «Es més: no hi ha retorn» (v. 12).⁴⁸⁵

Una altra de les característiques de la fugida és una conseqüència directa que prové de sentir-se «vençut i desesmat»: si el retorn existeix, el sentiment que corprèn el jo poètic no és només d'una tristesa pregonada sinó d'una terrible solitud que fuetja tota l'existència. Em permeto de reproduir tot el poema en què aquesta idea apareix d'una manera força evident:⁴⁸⁶

Com qui retorna, oblidat, al poble vell
i pels carrers la gent se'l mira amb estranyesa
i algú tanca les portes quan és vora la casa,

⁴⁸⁴ «Has dit: quan tornaré serà més pur...». El poema el va escriure el juny de 1955 i el va publicar a *Roda de Ter* 13 (setembre 1955) i com a poema IX de *Quinze poemes*. MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 15. Aquests versos els reprendré posteriorment. Martí i Pol considerava que la fugida havia de ser sense retorn, però en aquest poema, els versos finals «I tu vetllaràs a l'ombra dels vells arbres / quan els enamorats repeteixin les velles paraules» (versos 17-18) permeten suposar la mort d'aquesta segona persona del singular, a qui s'adreça el poema.

⁴⁸⁵ Esborrat al damunt d'aquest vers amb unes creus mecanografiades: «No hi ha retorn».

⁴⁸⁶ Datat del març de 1956. Publicat a *Inquietud* 6 (agost 1956), 17.

així, germans, he sigut sempre amb vosaltres.

No pas foragitat,
sinó oblidat, temut,
amb una por vital de criatures
que no saben del temps ni de les coses⁴⁸⁷
i estimen cada instant íntegrament,
perquè en ells no hi ha passat ni futur.

De tan⁴⁸⁸ rondar davant vostre
heu arribat a odiar-me.
Perquè⁴⁸⁹ en el fons
us odieu a vosaltres mateixos;
a la vostra rutina
i a tot allò que coneixeu
de tan saber-ho sempre al mateix lloc.

Algun dia però comprendreu com és trist
de saber-se tan sol,
tan íntimament sol
que tot allò que teniu a les mans
és només com un miratge,
i en el fons del temps
només resteu vosaltres
i un mur altíssim davant vostre.

Els versos són força interessants perquè tornen a ser un preludi d'*El poble*. En aquest sentit hi apareixen ja els personatges rutinaris. Però ara, trobem la consideració d'un personatge estrany en el mateix poble, que va marxar, i ara, els seus habitants l'eviten. Se sent, per tant, oblidat, temut i, sobretot, odiat. El jo poètic se sent sol, tan extremadament sol que ni els qui el defugen poden sentir aquest sentiment; per això en aquests «altres», que són els habitants del poble, s'acaba el món, limiten amb ells mateixos. La sensació que li queda al lector, però, no és la del rebuig dels altres sinó de la solitud que regna en el món interior del jo poètic.

⁴⁸⁷ Esborrat a partir de «saben» i s'escriu de manera manuscrita: «coneixen el temps ni les coses» que és com es publicarà a *Inquietud*.

⁴⁸⁸ S'afegeix de manera manuscrita una «t».

⁴⁸⁹ De manera manuscrita es canvia el punt per una coma en el vers anterior i en aquest vers se substitueix de manera manuscrita «Perquè» per un «però». Sembla que tant en el vers 8 com en aquest les correccions corresponen a la lletra del poeta. En la publicació a *Inquietud* es consideren les correccions.

4.1.5. La solitud

La solitud apareix en el plantejament de la fugida que, de vegades podia ser amb l'estimada però, d'altres, una fugida d'un personatge o personatges. La comprensió de la solitud per part dels altres es realitzarà quan s'endinsin en el món interior —ja que allí «només resteu vosaltres / i un mur altíssim davant vostre» (v. 24-25), com escrivia en el poema anterior, «Com qui retorna, oblidat, al poble vell...»—, el mateix món on en poemes anteriors deia el jo poètic que s'havia de realitzar l'evasió:

Es —no voldria enganyar-vos—
una evasió cap a nosaltres mateixos,
cap a la part més fràgil
de nosaltres mateixos,
que és, alhora,
—oh! goig sempre renovat
de la solitud més pura!—
allò de nosaltres que més estimem,
i, encara, allò que més ens encoratja a viure.
(v. 18-26)⁴⁹⁰

La recerca interior és la deu de coneixement, és a dir, l'autoconeixement, però també l'indret de la solitud i des d'on es veu com de sola està la persona. Curiosament, el poeta que inicia una vida nova el maig de 1956 en el seu matrimoni amb Dolors Feixas⁴⁹¹ continua amb la sensació de solitud que havia iniciat el juny de 1955, que s'agreuja en aquest any 1956 quan es torna més insidiosa. De fet, la solitud que podria ser un tema literari és, però, una realitat en la vida del poeta. En aquesta sentit escriví als Sarsanedas, potser a finals d'agost o al setembre de 1956:

Jo, en el fons, sóc un home força torturat, i el viure sense companyia (i Déu em perdoni si vull ofendre a ningú) m'ha fet més solitari encara.⁴⁹²

En la que devia ser la següent carta, del 25 d'octubre de 1956, escrivia:

⁴⁹⁰ El poema data del febrer de 1954 i és «Només ens isolem en les petites coses...», que formà part de *Veü incessant*. El publicarà en la segona edició de *Quinze poemes* com a poema XII. MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 69.

⁴⁹¹ Li significà el canvi de casa i evidentment el canvi de relacions familiars. Podeu veure què en diu Pujades al primer volum de la biografia. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 321-322.

⁴⁹² FJS.

Estic molt sol a Roda. En Teixidor ha marxat a estudiar a Barcelona i ara no em queda ningú. He començat de tornar-me peripatètic i faig llargues caminades pels afores encara no tinc una estona lliure i m'ho permet el temps.⁴⁹³

Aquesta sensació de solitud, que es repetirà al llarg dels anys,⁴⁹⁴ sembla que ve produïda per no trobar amb qui compartir el desig intel·lectual que tant el marcà en la seva vida; sobretot, en quant al món literari, ja que els seus més grans amics no viuen a Roda, com bé es reflecteix en la carta esmentada.

Dels anys que ocupen aquest apartat, es troben les primeres referències a la solitud al juny de 1955. En aquests primers moments busca la complicitat dels lectors a qui anomena també «solitaris», aquells que poden comprendre l'autor perquè els uneix la mateixa sensació de solitud que els agermana. Aquesta idea, que expressarà en el poema «Aquells que no he estimat...»,⁴⁹⁵ versos que recuperaré en parlar de l'expressió de la poètica martipoliana d'aquests anys, es veurà potenciada quan diu que només per a aquests escriu:

Vosaltres, solitaris, que direu el meu nom
i trobareu la pau llegint els meus poemes.
Per⁴⁹⁶ vosaltres escric
amb l'efusió d'un abraç de germà.
(v. 4-7)

Existeix, doncs, una complicitat amb aquests «solitaris» a qui insta a trobar aquests moments de solitud que també els permetin de trobar-se a si mateixos. A l'octubre de 1955, Martí i Pol dedicarà un poema a uns altres personatges força diferents que es caracteritzaran per no saber què és la solitud, ni haver-la volgut trobar en la recerca interior que, com hem vist, anunciava anys abans: «Vosaltres que no heu sofert mai de solitud, / no heu estimat tampoc» (v. 1-2)

⁴⁹³ FJS. Aquesta segona carta duu la data «5-XI-56». Es deu tractar del dia de la recepció, ja que Martí i Pol li diu que escriu l'endemà del pare Claret, i la festivitat és el 24 d'octubre; per tant, la devia escriure el 25 d'octubre.

⁴⁹⁴ Quan projecta el *Llibre de les solituds* (1997), el penúltim llibre que es publica en vida del poeta, pretén que no surti en tot el recull cap mot que faci referència a la solitud ni a cap sinònim que s'hi refereixi: «el mot solitud només surt al títol. Sense cap ganes de fer malabarismes em vaig proposar d'escriure un *Llibre de les solituds* obviant els mots solitud, sol, soliu, solitari, etc., que, en certa manera almenys, em podien facilitar la feina, perquè el que pretenia [...] era crear o descriure situacions o ambients de solitud tant en un pla personal com en un pla col·lectiu.» Miquel MARTÍ I POL, *¿Què és poesia?*, Biblioteca Universal 136, (Barcelona: Editorial Empúries, 2000), 108. De fet, en la primera pàgina de la llibreta manuscrita del *Llibre de solituds* hi escriu:

«(sense:
solitud (aïllament – abandó)
soledat
sol
solitari... → (soliu)

i sinònims concrets)». APMMP.

⁴⁹⁵ El poema es publicà a *Quinze poemes*, com a poema VI. MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 11.

⁴⁹⁶ Li segueix una «a» manuscrita.

escriurà en aquest poema que és una llarga diatriba contra aquests desconixedors de la solitud, com ho fou també la llarga acusació de Jesús contra els fariseus; de fet la repetició anafòrica d'«Ai de vosaltres» en els versos 18 i 21 la recorda.⁴⁹⁷ Per tant, sembla clau en el poeta que la gent visqui aquesta solitud com una recerca interior, un autoconeixement, i no només que assenyalin pautes de comportament. Per tant, com hem vist, continua denunciant la societat rànica del poble, el cristianisme purità i hipòcrita que ha anunciat com s'havia de ser sense deixar la llibertat personal de créixer com a humanitat. Per això escriu en el segon vers que no viure la solitud comporta no estimar, i posar les bases en l'amor és precisament el més important com a éssers humans que viuen en societat.

El poema també passaria a ser una síntesi de la importància de l'autoconeixement i, per tant, de la solitud amb què cadascú s'ha de trobar; és més, el poema permet reblar la insistència en la dualitat ja comentada sobre «quietud» i «inquietud», vista aquesta última com un aspecte positiu. Així, aquests que en un altre temps foren «germans» i que l'ajudaren i el consolaren — «i avui, paràsits de cap inquietud», escriurà en el vers 6 per iniciar la dura crítica—, no són capaços de buscar en ells mateixos: «la por us manté amb el cap alçat, / la por —pot semblar absurd— / de vosaltres mateixos» (v. 7-9). Per tant, segons l'autor, no enfrontar-se amb un mateix seria un acte covard i, a més, aquest moviment cap a l'interior té la seva projecció enfora, no es tracta de considerar els aspectes més íntims i personals sinó que aquests poden afectar la societat. Per això potser l'autor no trigaria a escriure *El poble*, en què a banda, entre d'altres, de costums i comportaments morals i hipòcrites, explicitarà la rutina dels actes quotidians, conseqüència de no enfrontar-se amb la interiorització:

Perquè heu renunciat a enfrontar-vos
amb la pròpia veu,
amb el propi gest,
amb la realitat quotidiana
que us futeja el rostre,
ho volgueu o no,
i us llaga la carn
encara que la pell sigui fresca i turgent.
(v. 10-17)

A partir d'aquests versos el discurs es fa dur des del record de les anàfores evangèliques a la culpabilització i la condemna pels seus actes; uns versos que són, de totes totes, dels més durs

⁴⁹⁷ Vegeu Mt 23, 1-36. Aquest poema, «Vosaltres que no heu sofert mai de solitud...», Pujades el classifica com un poema religiós perquè «blasmava la hipocresia dels qui havien perdut «la perspectiva dels horitzons» de tant posar-se «la pròpia virtut davant dels ulls», —i que pel vocabulari utilitzat: «culpa», «pecat», «virtut», «puresa», «perdó», «redempció», semblava escrit pensant precisament en la gent d'església—». PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i lescorça*, 306.

que el poeta va escriure en aquests anys, tot prenent de nou la veu profètica que perdura com si fos divina:⁴⁹⁸

Ai de vosaltres quan un món nou
ocupi el lloc d'aquest que apuntaleu!,
(i és cert que ha de venir).
Ai de vosaltres quan la solitud
us obligui a dialogar amb vosaltres mateixos
i no trobeu cap resposta per a justificar-vos!.
Llavors que fins els morts
us senyalaran amb el dit,
i els miserables
us faran responsables de llur misèria;
llavors que no hi haurà consol per a vosaltres
i la muller i els fills
s'averkonyiran de la vostra conducta,
mal que abans us haguessin incitat a l'engany i al frau.
Llavors sentireu tot el pes de la justícia
que el destí us ha posat a les mans
i heu malversat amb una careta de bondat al rostre.
(v. 18-34)

Calia una reflexió llarga i contundent per a una situació que de ben segur el poeta avorria: la hipocresia farisaica no només de la conducta, sinó de la part més íntima de la persona que provoca aquesta actitud. De fet, com he apuntat anteriorment, no es tracta només d'una qüestió religiosa sinó de la falsa religió viscuda en un poble, amb una ètica determinada, hipòcrita i pensada per allò que diran els altres. Per això, èticament, és una crida a la recerca de la veritat i aquesta, segons la màxima grega, és a l'interior. Per això el poeta continua explicant aquesta actitud:

No pas per niciesa heu pecat
sinó per excés de virtut.
Heu perdut la perspectiva dels horitzons,
de tant posar-vos la pròpia virtut davant dels ulls
com un llibre obert sempre al mateix lloc,
de tant rabejar-vos en la pròpia virtut
com en un fang deliciós.

⁴⁹⁸ Recordem el poema «Tota d'arrels la meua veu no creix...» de l'octubre de 1954 que formava part de *Veua incessant* i que passà a formar part de *Quinze poemes* com a poema VII. MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 12-13.

Això us ha tornat durs i entercs
i quan heu pensat a perdonar
—si algun cop hi heu pensat—
ja la pròpia estimació
us havia fet perdre tota possibilitat
de comprensió i ajuda.
(v. 35-47)

Efectivament, el problema consisteix precisament a pensar-se que, vinculats a una moral religiosa, són els posseïdors de la veritat i desestimen els altres fins al punt de ser, paradoxalment, reprobables des d'un punt de vista ètica perquè no perdonen. Es tracta, doncs, d'hipocresia i encara continuarà concretant que aquesta serà l'última oportunitat per canviar, i, a més, el canvi només es podrà basar en el perdó. El poeta acaba amb unes paraules que són, de nou, molt crues:

No culpeu, doncs, a ningú del vostre fracàs,
i quan tot⁴⁹⁹ s'esfondri al voltant vostre,
crideu ben alt la vostra culpa
perquè els segles futurs s'horroritzin
i us perdonin, potser,
perquè heu mort amb puresa.
(v. 51-56)

Tothom s'escandalitzarà d'aquells que només apuntaven un món nou sense que haguessin aprofundit en l'essència humana, encara que després sembli que la seva fi hagués estat pura. Per tant, només des de l'autoconeixement i la solitud es podrà canviar la societat.

El desembre de 1955, Martí i Pol insistirà de manera més recurrent en el motiu de la solitud. En el poema de finals d'any «Aquesta veu tan pura...»⁵⁰⁰ s'adreça a la veu com a germana. Serà aquesta la solució a la solitud, la poesia i la seva perdurabilitat: «Només que tu volguessis / de nou seria fort⁵⁰¹ / venceria la nosa / [d]el⁵⁰² temps i de la mort» (v. 13-16). Cap al final del poema escriu com té por a la solitud: «tinc fret, tinc por germana / de tanta solitud» (v. 23-24).

Dels tretze poemes que escriu al 1956, vuit contenen referències a la solitud. Els dos primers són els que publica a *Inquietud*, a l'agost de 1956, ambdós escrits al febrer. El segon

⁴⁹⁹ «tot» és afegit de manera manuscrita. Segurament es devia tractar d'un oblit, ja que si no hi fos el vers no tindria sentit.

⁵⁰⁰ Data del desembre de 1955 i se'n conserva el manuscrit. Aquest poema no el recull el biògraf.

⁵⁰¹ Els versos estan escrits seguits d'uns que ratlla: «Com qui demana almoïna / com tots els camins».

⁵⁰² La «d» se suposa, ja que el poema és escrit en una quartilla que es foradà per tal de ser guardada en una carpeta d'anelles. Hi ha la coincidència del forat amb la suposada lletra.

d'aquests és el ja esmentat i comentat «Com qui retorna, oblidat, al poble vell...» i el primer, «Amb el vent de llevant estimaré el record...»,⁵⁰³ en què el poeta presenta el tema del record, un altre cop amb la referència dels morts en el paisatge de pins, barques, un palau de tarongers «i un sol xiprer, com l'ombra d'un absent» (v. 7). En el vers 10 hi ha la referència al record en una complicitat amb una segona persona del plural que també estimen l'enyor de les veles i així, en aquest enyor, el poeta estableix aquest clima de solitud de què el jo líric intenta sortir-se:

Això us farà menys inclement l'absència
i jo podré dialogar amb vosaltres
com a les tardes íntimes
vora la mar quietament amiga.
(v. 11-14)

En aquest cas hi ha una complicitat amb un «vosaltres» per la referència al record, però en d'altres casos es tracta de l'absència de l'amor. L'amor, però, no sempre el sent el jo poètic i d'aquesta manera estableix la construcció d'un personatge solitari. Un exemple es troba a «Quan la nit és més alta...»,⁵⁰⁴ amb estructura simètrica entre la primera i la segona estrofa cadascuna de les quals amb la mateixa oració adversativa, «però jo que he estimat» (v. 3 i 7), que es resol en la sensació de solitud que es determina en sengles versos finals: «crido en va el meu secret per carrer plens de boira» (v. 4) i «tinc les mans lligades⁵⁰⁵ i els ulls malalts de combatre la fosca» (v. 8). Aquests comporten una sensació positiva que acaba amb la idea «ara tothom s'estima» (v. 11) per crear un altre contrapunt:

però jo que temo tant la mort
i que he plorat en veu alta
per tots els racons de la casa
no tinc ningú que sofreixi per mi.
(v. 12-15).

Com es veurà tot seguit, hi ha dos elements més que apareixen amb la solitud, el plor i el riure. Aquest últim es pot reflectir en la burla per part dels altres. En el poema «Com qui retorna, oblidat, al poble vell...» la solitud ve propiciada pels altres; no és només una sensació sinó que el jo poètic se sent realment sol i, des d'aquesta realitat, creix el sentiment, de vegades terrible, de la solitud. En el poema del novembre de 1956, «Em sé tan sol que estimant-me

⁵⁰³ A diferència de «Com qui retorna, oblidat, al poble vell...» aquest el recuperarà per al recull *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 141.

⁵⁰⁴ El poema data del setembre de 1956 i el publicà amb força variacions, algunes de lèxic, però sobretot de puntuació i de versos a *Si esbrineu d'un sol gest*. *Ibidem*, 144.

⁵⁰⁵ «lligades» és ratllat i corregit de manera manuscrita per «nafrades».

m'enganyo...»,⁵⁰⁶ sembla un poema esperançat per a finals d'any, i ho és en la complicitat que explicava anteriorment basada en el fet que quan els altres han viscut la solitud, ell se sent conhortat i acaba estimant aquell que se sent sol. El poema és el següent:⁵⁰⁷

Em sé tan sol que estimant-me m'enganyo
només pel goig d'imaginar-me humil.

Visc en una alta espera
tothora alerta per damunt del silenci,
per damunt dels que diuen que m'estimen
i per damunt dels colors i les veus inefables,

perquè sé que en algun indret remot
algú tremola amb mi de solitud,

i aquest és el que estimo en estimar-me.

Si ho recordem, el tema ja havia aparegut de manera més precisa a «Aquells que no he estimat...», del juny de 1955,⁵⁰⁸ en què el lector s'associa amb l'autor perquè el primer troba el refugi de la solitud en la del poeta. Només el jo poètic podrà viure la solitud quan s'estimi les coses, un aspecte que ja havíem vist en els poemes que centrava en l'anomenada «poètica de les coses» —segons el terme establert per Pujades—, que farà que el jo poètic es consideri «antic», o si més no així es defineix en un poema que retorna a la idea de l'autoconeixement:

Ara us puc dir que sóc un home antic
en el gest i en la veu,
i que he estimat les coses com si fossin germans;
per això he esdevingut tan feble i solitari.
[...]
Però de tant de temps de sofriment
no en vull altre record que aquest de retrobar-me,
elemental i rar com una criatura,
avui que, lluny dels meus, he sentit enyorança.

⁵⁰⁶ El poema no el publicà mai. Pujades el recull en el primer volum de la biografia. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 407.

⁵⁰⁷ No seria sobrer recordar en aquests moments la llarga diatriba contra els que no coneixen la solitud, ja comentada, que s'inicia amb el vers: «Vosaltres que no heu sofert mai de solitud...» de l'octubre de 1955.

⁵⁰⁸ Se n'han transcrit anteriorment els versos de la segona estrofa. Es tracta del poema VI de *Quinze poemes*. MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 11.

(v. 1-4 i 20-24).⁵⁰⁹

Encara més, al novembre de 1956 escriurà en el poema «Quan tenia quinze anys vaig escriure un poema...»,⁵¹⁰ una declaració de solitud en els mateixos mots dels quals se serveix; és més, com si els versos no aportessin gaire:

Mireu-me bé les mans: com una rel em lliguen;
en les paraules sóc talment inviolable
que a cada mot esdevinc més solitari,
més impotent, potser, per creure en els prodigis.
(v. 9-12)

Al febrer de 1957 escriurà l'últim poema de la primera edició de *Si esbrineu d'un sol gest*⁵¹¹ i el penúltim en l'edició de l'*Obra poètica I* (1989), «Aquests versos els dic per mi tot sol...», un poema absolutament salvatià que recorda «Tot l'enyor de demà», en què el jo poètic, malalt, és visitat pels amics, i hi escriu els seus desitjos: «vent i camins i les mans plenes d'aigua / i un cos puixant com una bèstia jove» (v. 14-15). Ara bé, la concepció del poema és força diferent; mentre que a «Tot l'enyor de demà» de Salvat-Papasseit, descriu una quotidianitat vital i optimista, el poema martipolià incideix en la solitud i repeteix versos per a ell només. Com esmentava anteriorment, també hi apareix el plor, en ell i en les altres persones, que són les qui l'estimen:

ara que estimo tant la solitud
i estic malalt i sovint m'entendreixo
fins a plorar;
[...]
Demà, quan m'alci, serà tot com abans;
la gent dirà bon dia i s'aturarà a parlar-me
i farà sol a la tarda quan surti
a passejar, potser amb alguna noia;
però aquells que m'estimen ploraran d'enyorança.
(v. 2-4 i 16-20).

⁵⁰⁹ El poema «Ara us puc dir que sóc un home antic...», datat del juny de 1956, fou publicat a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 142.

⁵¹⁰ El poema el publicà, amb correccions de temps verbals, lèxic i signes de puntuació a *Si esbrineu d'un sol gest*, 146.

⁵¹¹ «Aquests versos els dic per mi tot sol...» (MARTÍ I POL, *El llarg viatge*, 1976, 150) en l'edició de l'*Obra poètica I* (1989) passà a ser el penúltim en canviar l'ordre i el que passaria a ser l'últim, «A claus de sorra», serà el poema que escriuria cronològicament després d'aquest que ens ocupa. MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 126. A més, «A claus de sorra» serà el poema que va escriure de manera immediatament anterior a «Com cada dia, avui també...» que ja formaria part d'*El poble*.

4.1.5.1. El plor

El plor i el riure apareixen de manera normalment conjunta en els poemes martipolians de finals de 1956 amb el clar objectiu de ser contrapunts al sentiment de solitud. El poeta crea sensacions, busca precisament, com anteriorment ho feia amb la natura, suggerir el sentiment de desolació en el lector de tal manera que es creï una interrelació amb l'autor. Si el poeta sofreix la solitud, tot el paisatge i la situació del poema crea la sensació que el lector l'estigui vivint. Així, hi conjuga el costumisme en un paisatge trist i, normalment, plujós. En un dels últims poemes de l'any 1956, del mes de desembre, «Han arribat muntats en camions...»,⁵¹² arriben uns personatges a trencar la rutina, que semblen, a més, vinculats a l'art:

Hi havia poca gent a la plaça esperant-los:
jo i els amics amb llibres de poemes
i alguna noia pàl·lida i llunyana;
feia molt fred i tot era tristíssim.
[...]
Llavors aquelles noies ja no hi eren
i algú plorava lluny i ens esmortiem
de fred dessota els ràfecs, i ells marxaven
carrers enllà, sotraguejats, ridícols,⁵¹³
enarborant parracs de coloraines
en un esforç desmesurat de lluita.

Plovia lentament quan hem tornat a casa.
(v. 5-8 i 16-21).

4.1.5.2. El riure i la burla

Si bé no hi ha una dissociació del plor —i, per tant, de la solitud—, en el segon dels poemes que escriu el 1955, «M'he alçat per damunt dels carrers assolellats...»,⁵¹⁴ que conté una sèrie d'imatges més aviat surrealistes, acaba referint-se a una rialla sorneguera dels habitants del poble: «Hi havia una cohort de deus / en forma de coneguts de tota la vida, / que feien la rialla.» (v. 44-46). Ara bé, no serà fins a finals de 1956 que aquesta burla apareixerà de manera molt

⁵¹² Publicat a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 147.

⁵¹³ Una «u» manuscrita tapa la «o» de «ridícols».

⁵¹⁴ Datat del gener de 1955, el publicarà a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 133-134. El 1989 el retira del recull i el publica en apèndix a l'*Obra poètica I* (1989). MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 377-378.

continuada per referir-se novament, des del plor, a la solitud. El recorregut s'inicia l'octubre de 1956 en el poema «A l'hora d'alba he tapat les escletxes...»:⁵¹⁵ «A l'hora d'alba he tapat les escletxes / amb guix espès i parracs d'un vell sinistre / —hi havia molta gent als balcons que plorava—.» (v. 1-3). El jo poètic es queda sol a la cambra pregant per aquells que moren lluny, «oblidats i vençuts» (v. 4) i continua escrivint que ningú no l'escoltarà. És de nit, i el poeta acaba de situar tot aquest context:

Plovia molt quan he obert la finestra
—tenia fred i era tan fosc a casa—
algú m'ha vist i ha rigut, i era nit,
i jo, llavors, he plorat en silenci.
(v. 10-13)⁵¹⁶

És a dir, torna a repetir que és de nit, per entreveure la situació sensorial en què es planteja el poema: l'alba que apareix al principi del poema només queda al·ludida perquè no és l'espai temporal que li convé, sinó que li cal situar el poema en un moment fosc. També la situació espacial, a més, és en un espai reclòs i fred, mentre plou a fora.

El febrer de 1957 escriu en l'últim vers del poema «A claus de sorra he penjat els ormeigs...»:⁵¹⁷ «Si ara plorés, sé que tothom riuria» (v. 20). Aquest últim vers és ratllat del mecanografiat i eliminat en la seva publicació. El poema presenta la situació d'un dia festiu en què ell, sol, surt a la tarda i en fer-se fosc torna a casa repetint versos que estima.⁵¹⁸ La sensació creada pel poeta continua essent la de la solitud a la qual, com hem vist, es refereix amb insistència.

Per acabar aquest aspecte, tot i que no es tracta d'una referència poètica, potser no estaria de més esmentar el conte «Tot l'univers als ulls», en què pràcticament a l'inici hi conjuga la idea de la fugida amb la de la solitud. En aquests moments, en què es pot entreveure tota una sèrie d'elements que es posen en joc per reblar la idea de la solitud, com són el plor i el riure, potser seria interessant de veure com Martí i Pol associa en el conte la solitud amb la fugida:

⁵¹⁵ Publicat a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 145.

⁵¹⁶ Mantinc la correcció que consta en el mecanografiat que és, aproximadament, com es va publicar. A *Si esbrineu d'un sol gest* només comptava amb una altra correcció en el vers 12: «i algú m'ha vist i ha rigut. Era nit». Ara bé, en el mecanografiat el poema l'acabava en el vers 12 que era: «i la gent reia rera els vidres lluents.», en una situació també impersonal com s'esdevenia en el tercer vers en què la gent plorava en els balcons. El poema que es conserva esmena aquest últim vers i afegeix de manera manuscrita els dos últims versos, tot i que la lletra no és del poeta.

⁵¹⁷ Publicat a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 149. Com s'ha esmentat anteriorment, aquest poema serà l'últim del recull a *Obra poètica I* (1989).

⁵¹⁸ Com veurem és el mateix que farà el personatge de «L'altre» a *Contes de la Vila de R. i altres narracions*. Miquel MARTÍ I POL, *Contes de la Vila de R. i altres narracions*, Col·lecció Universal de Butxaca. El Cangur 116 (Barcelona: Edicions 62, 1989), 157.

També he marxat perquè em sentia sol i desolat. No sé ben bé per què, però em sentia sol i desolat. Quan un està sol i desolat, no sap mai ben bé per què ho està. Jo l'única cosa que sé és que, quan estic així, val més que fugi de casa. Que fugi: exactament. Si no em moc, tot es complica molt més i sol acabar en desastre: el desastre de la solitud absoluta i de la desolació còsmica. Tal com ho dic.⁵¹⁹

4.1.6. L'amor

En els poemes martipolians d'aquests anys hi ha dos tipus diferents: el que té com a objecte una persona estimada i l'amor als altres. Sobre el primer grup caldria especificar que dins de la poètica de l'autor és rellevant, ja que potser inclou el poemes amorosos més bells de l'autor; el segon és, en canvi, el que omple de contingut l'ètica poètica de l'autor. Sobre el primer tipus d'amor ja s'havia considerat anteriorment com el poeta destina la segona part del llibre *Si esbrineu d'un sol gest* a versos amorosos.

En aquest període escriu pràcticament dos poemes d'aquesta temàtica. El primer, «Si parlo dels teus ulls em fan ressò...»,⁵²⁰ sembla més aviat un exercici estilístic ja que en dotze versos, els inicials, estableix una estructura paral·lela que li permet resseguir el cos de la persona estimada —ulls, llavis, cabells i mans— fins que a l'última estrofa remet a tot el cos en general, que és el moment en què sembla que aquest tu amorós podria associar-se d'alguna manera amb la poesia ja que hi apareix la veu: «Si parlo del teu cos, / del teu cos que he estimat, / em fa ressò la meua veu,» (v. 13-15). Hi apareix de nou els ulls closos perquè l'associació es torna a establir amb la creació —comentada ja en el capítol anterior—, ja que els ulls o la mirada —una altra manera de referir-se a l'observació—, permetia, des del silenci diví, la veu creadora i el gest. Per tant, aquest poema amorós permet també una altra lectura com a reflexió poètica. Es tracta d'un bon exercici estilístic, en què els versos presenten tota una sèrie d'analogies: totes les estrofes s'inicien amb la conjunció «i» a la qual li segueix la primera persona del present d'indicatiu del verb «parlar». El complement de règim és la part del cos de l'estimada i la segona part del vers és la clàusula «em fan ressò». Només hi ha una excepció: l'última estrofa en què hi ha el verb en singular i n'allarga la seqüència de tal manera que la divideix el que hauria de ser un vers en dos: «Si parlo del teu cos, / del teu cos que he estimat, / em fa ressò la meua veu,» (v. 13-15). Aquesta estrofa, per tant, esdevé independent mentre que les altres

⁵¹⁹ Miquel MARTÍ I POL, «Tot l'univers als ulls», *Contes de la vila de R. i altres narracions*, Paraula menor. Narració 11 (Barcelona: Editorial Lumen, 1978), 141. En el conte es descriu com el jo narratiu veu una parella al camp que es disposa a fer l'amor i ell els observa atentament fins que el distreu una cuca que se li posa al clatell. No en va es titulava, segons s'anota de manera manuscrita, en l'original mecanografiat «L'espieta».

⁵²⁰ Datat del gener de 1955, el publicarà com a tercer poema de la tercera part de *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 136.

quatre continuen amb l'aparició del subjecte en dos elements coordinats i sempre l'últim vers de l'estrofa és la repetició de l'element del cos del qual parla en un element comparatiu. Vegem-ne, per exemple, la tercera estrofa: «Si parlo de les teves mans em fan ressò / melicotons suavíssims i olor de roba antiga. / Les teves mans, tan lleus com un sospir» (v. 10-12). Trio aquesta estrofa com a exemple perquè, al mateix temps, em permet de considerar la gran sensualitat del poema, una mica encara amb el ressò dels melicotons de Blai Bonet que tant l'havia influït el 1953, ara amb la sensualitat del tacte i de l'olor.

Aquesta associació de la temàtica amorosa amb la poesia la reprèn en el poema que escriu immediatament després del comentat, del mes de gener de 1955, «Tot té un gest de retorn quan parlo d'estimar-te...»,⁵²¹ en què també insinua una represa del poema anterior quan el cos del tu amorós el transforma en matèria poètica de tal manera que la veu ressona en els elements naturals —«i em fan ressò la pluja i la mar tan llunyana» (v. 2)—, les «mans» i els «ulls», elements als quals s'havia referit en el poema anterior per parlar de l'estimada tot i que ara els vincula amb el «silenci» i el «gest». Aquests motius que estan tots associats al fet de la creació, com bé ja havia aparegut en el poema anterior; ara, però, hi afegeix al quart vers un verb, «ungir», que permet la relació religiosa, conjuntament amb els altres motius, el de la mirada, el del silenci, la veu i el gest creador. Per això el poema esclata en una última estrofa enumerativa polisindètica en què insisteix en el silenci i torna a recordar com la tarda seria el moment temporal propici per a l'amor:

Llavors fóra el poema, i un enfilall de coses
no sabudes encara: gavines i silenci,
i els teus ulls i silenci, i la tarda, concreta,
pensant-se novament en tot; i jo i l'espai
en una desigual recerca de colomes,
i el prodigi, totjust pressentit, del teu cos
fet vent i tarda i llum a les mans tremoloses.
(v. 6-12)

Hi ha, també, algunes referències als amors, però em convé remarcar aquells poemes de l'època que ocupa aquest estudi que siguin estrictament d'aquesta temàtica amorosa. Així, en queda un altre que va escriure el maig de 1955 i que s'inicia amb el vers «Voldria escriure el teu nom...».⁵²² El poema no té res a veure amb tots els altres d'aquesta temàtica que escriu en

⁵²¹ Publicat a *Si esbrineu d'un sol gest*, aquest poema clou la primera part del llibre i serviria com a preludi per als poemes de la segona part. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 121.

⁵²² El poema, no publicat, tampoc no el referència Pujades tot i que d'aquests versos ens n'ha quedat un altre testimoni del poema en l'arxiu personal d'Anna Bracons. Aquest seria un estadi posterior del poema, més recent, i que vindria a presentar els versos de manera més definitiva; en aquest estadi, doncs, no apareixen els versos 21 a 24 que ja esborrava en el mecanografiat: «Abans que la veu comenci / t'he de

aquests anys; de fet, encara que el poeta expressi la voluntat que l'amor romanguí en el plany, repeteix tres cops en aquest poema, de trenta versos, el mot «fatiga» per dir i repetir que estimar-la el cansa.⁵²³ L'amor vol romandre en el plany, i aquest amor no només és efímer i cansa, sinó que també és dolorós; així, el jo poètic té una ferida al pit: «i ets fruita que no madura, / vent de mar a la ferida» (v. 15-16). Aquesta sal, que és part de la mar i transportada pel vent, és la que omple les venes i el jo poètic naufraga: «i he perdut veles i pal / en un naufragi inconcret» (v. 19-20).

El segon tipus d'amor que Martí i Pol reflecteix en aquesta època en els seus versos, doncs, és el més important, ja que vindria a ser una tipologia determinant per al poeta, perquè consolida una actitud o, si volem, una ètica. Com ja s'ha dit anteriorment, es tracta de l'amor als altres. Amb aquest recordem també la veu del profeta que, en algun moment, havia esdevingut messiànica. Aquesta estima es manifesta de dues maneres: la primera és en la relació del jo poètic i els altres —amb la correspondència biunívoca que pertocaria, tot i que no sempre aquest amor és correspost—; la segona és determinada en la crida del poeta a l'amor entre el gènere humà; curiosament es tracta del principi evangèlic en un moment en què la divinitat és presentada com una nosa. Per tant, el poeta creu en el principi evangèlic de la divinitat que permet de poder consolidar la humanitat en fraterna de tal manera que es transformi en una societat més justa, però sense la divinitat. De fet, doncs, s'atansaria més al pensament nietzscheà que no pas el cristià.

En el poema de gener de 1955, el primer que escriu d'aquest any, «He anat creixent, amb el matí, sense imposar-me límit...»,⁵²⁴ es dirigeix a una segona persona del plural, un «vosaltres» a qui diu: «us he comprès / i us he estimat amb tota l'ànima.» (v. 9-10). Aquests versos són, en realitat, un anunci dels moments en què insistirà en aquest tema, un motiu que apareixerà sobretot a partir del maig de 1955 en un altre poema amb trets espriuenecs. Es tracta de «Qui plora la meva mort?...»,⁵²⁵ en què el jo poètic parla com a mort i se sent sol en la referència a la poca estima en què el tenen: «Ningú m'estima, però. / Plorar és estúpidament fàcil / i la gent ho considera edificant i pur» (v. 11-13). Per tant entreveiem aquest amor que no sempre és correspost amb la conseqüència que comporta, la sensació de solitud. Es reflecteix

dir en cada cosa: / tu ets arbre, vent, fulla, rosa, / llum, ocella, mar, silenci.». APAB. En canvi en el mecanografiat original hi afegeix aquests versos de manera manuscrita enlloc dels altres: «si han de llegir-me el secret / als ulls i al front i a la galta / tot el que em falta i no em falta / serà el teu goig sense espiga, / i ara estimar-te em fatiga / perquè ets de vent i ets tan alta» (v. 21-26).

⁵²³ Versos 7 i 25 —aquest últim el número de vers que es mantindria després de la correcció en el mecanografiat (vegeu nota anterior)—: «fins estimar-te em fatiga» i «i ara estimar-te em fatiga», respectivament.

⁵²⁴ Publicat com a poema III de *Quinze poemes*. MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 8.

⁵²⁵ Publicat com a poema XI de *Quinze poemes*. *Ibidem*, 17 i 18. Les referències espriuenques són ben evidents des del jardí dels cinc arbres (vers 15), l'esment de la Dama (vers 21) o la referència als «ninots de titellaire» (vers 25) que, com hem vist, li devien arribar, entre d'altres, de l'*Obra lírica* que es publicà a Óssa Menor el 1952 amb els llibres de *Cementiri de Sinera*, *Les hores* i *Mrs. Death*.

molt bé en el poema «Has dit: quan tornaré serà més pur...», del juny de 1955,⁵²⁶ perquè es presenta el tòpic del *carpe diem*: «Estima i viu cada instant en les coses, / amb plenitud i humilitat exemplars» (v. 4-5). Aquests versos ens recorden l'obsessió del poeta per les «coses». L'estimació i la vida han d'abocar-s'hi per poder captar cada un dels detalls que s'hi manifesten. Al llarg del poema es repeteix el fet que el retorn no pertany a la humanitat, que aquest retorn no existeix, i així acaba el poema amb la incidència en l'amor:

Algú dirà,⁵²⁷ però:
va estimar,⁵²⁸ el teu nom
restarà escrit ja per sempre a tots els llibres.

I tu vetllaràs a l'ombra dels vells arbres
quan els enamorats repeteixin les velles paraules.
(v. 15-19)

No costa observar que el poema s'adreça a un mort; ara bé, es pot arribar a la conclusió que estimar comportarà romandre per sempre. Per una altra banda, també és ben evident la vinculació d'aquest amor amb la literatura, que apareix esmentada en els llibres que acullen el nom de qui ha mort. Els amants podran parlar-se amorosament, amb velles paraules que seran repetides perquè seran les de la tradició. No només és el *carpe diem*, sinó que hi ha la referència d'Heràclit, i per tant, tot passa, tot flueix, i si algun fet roman és l'amor.⁵²⁹

La referència a les petites coses es torna a trobar en un poema que vincula l'amor amb la poesia, «Vius tan a prop de les petites coses...», també del juny de 1955, en què versifica en una segona persona del singular com és de fàcil estimar les petites coses. A «Tot té un gest de retorn quan parlo d'estimar-te...», poema escrit al mes de gener, apareixen els gestos de tancar i obrir els ulls que li permetrà crear un món irreal dels petits detalls de la vida que el poeta unirà de manera polisindètica:

Cal només cloure els ulls i obrir-los altre cop
a la mateixa llum i a la mateixa tarda,
i el prodigi el veuràs, llavors, en els ocells
i en els arbres i el vent i fins en el silenci.
(v. 5-8)

⁵²⁶ Publicat a *Roda de Ter* 13 (setembre 1955) i com a poema número IX de *Quinze poemes*. MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 15.

⁵²⁷ Ratllat de manera manuscrita i al damunt s'hi escriu: «Si algú diu.».

⁵²⁸ Després del punt i coma s'esborra «cada instant» de manera mecanografiada amb creus i la «i» de manera manuscrita. Potser en un segon estadi el vers podia haver estat: «va estimar; i el teu nom».

⁵²⁹ També es pot entreveure el ressò bíblic de 1 Co 13,8: «L'amor no passarà mai».

El poeta s'havia referit a la facilitat per estimar-se les coses petites (v. 3): qui estima llegirà preguntes als ulls de la persona estimada (v. 13), serà capaç d'esbrinar «el secret de les coses» (v. 17), creixerà l'entusiasme i, llavors, retornarà l'amor. Aquest serà l'instant fugisser que versificarà en el vers vint en una recuperació del tòpic del *carpe diem*. Caldrà llavors intentar retenir aquest instant, deixar-se endur per la natura i besar l'estimada.

Unes línies més amunt quan es parlava de la solitud, he pogut constatar com sentir-se estimat és sinònim d'aquesta sensació de solitud; ara bé, l'estimació que professa el poeta apareix, també, a la inversa. Així es produeix una mena de complicitat amb aquells que senten aquesta solitud, que són, precisament, a qui estima el jo poètic: «perquè sé que en algun indret remot / algú tremola amb mi de solitud, // i aquest és el que estimo en estimar-me» («Em sé tan sol que estimant-me m'enganyo...», v. 7-9, del novembre de 1956). És quelcom de semblant a les paraules que escriu Martí i Pol l'octubre de 1955 en el poema pràcticament transcrit en aquest estudi que s'inicia «Vosaltres que no heu sofert mai de solitud...» en aquella llarga diatriba que continuava amb la referència a l'amor: «no heu estimat tampoc» (v. 2). Evidentment, la referència és clara, la solitud comporta la reflexió i l'aprofundiment en un mateix —l'autoconeixement— i només des de l'encontre amb un mateix i l'estimació a si mateix sorgirà l'amor a l'altre. S'ha de ser molt conscient d'aquesta realitat, perquè si no és així, tampoc no podrà existir l'amor: és el mateix que succeeix en el descobriment del secret de les coses o la descoberta de les preguntes en els ulls de l'estimada.

Ara bé, paral·lelament a aquest amor, també apareix l'odi. Si recordem com acaba el poema «Danço, follament, per damunt de colls durs...», potser del setembre de 1954, —«D'ací a odiar-vos hi ha un sol pas.» (v. 12)— veurem que és un aspecte que reprèn en altres poemes. A «Qui plora la meva mort ?...», del maig de 1955, es refereix com a «odiosos germans» (v. 19) a tots els que continuen vius. També quedaran qualificats d'«estúpids», adjectiu que repetirà als versos 2 i 24. El març de 1956 a «Com qui retorna, oblidat, al poble vell...» assenyala com és precisament el que hi ha en la interioritat de cadascú el que es reflecteix en la vida, en aquest cas si el que hi ha és odi, és precisament el sentiment que excel·lirà per sobre de qualsevol altre i serà precisament el que ho omplirà tot:

De tan⁵³⁰ rondar davant vostre
heu arribat a odiar-me.
Perquè⁵³¹ en el fons
us odieu a vosaltres mateixos;
a la vostra rutina
i a tot allò que coneixeu

⁵³⁰ Es corregeix la forma i s'afegeix una «t» manuscrita, «tant».

⁵³¹ De manera manuscrita es ratlla «Perquè» i s'hi escriu «però» precedit per una coma enlloc del punt final del vers anterior.

de tant saber-ho sempre al mateix lloc.

(v. 11-17)

Per tant, omplir-ho tot del sentiment interior significa que fins i tot els aspectes més quotidians i rutinaris seran plens d'individualitats que configuren la societat, un aspecte que retrobarem a *El poble*.

4.1.7. La veu, la poesia

No menys important és la reflexió poètica d'aquesta època que, curiosament, és força diferent a la reflexió que coneixíem dels anys anteriors i també ho serà de la que sorgirà amb posterioritat, ja que aquesta caldrà endevinar-la en l'estètica. La diferència bàsica és que la reflexió d'aquests anys és molt lírica. Estèticament la basa en el simbolisme: el profeta que endevinàvem en els poemes de l'any anterior, i que configuraven algun poema de *Veü incessant* —que després el poeta traslladà a *Quinze poemes*—⁵³² va desaparèixer mentre creix la figura del poeta amb qui s'identifica el lector, i viceversa.

De tot això n'he presentat exemples que ara intentaré reblar amb l'argumentació dels elements complementaris que acabo de referir. De fet, ho hem vist a «Tot té un gest de retorn quan parlo d'estimar-te...», poema del gener de 1955: l'amor arriba a crear el poema. Per tant, en l'eix de l'amor caldrà establir el poema i la veu poètica. Si observem els poemes finals que tanquen els *Quinze poemes*, en concret el XV i el XIV,⁵³³ que s'escriuen cronològicament el maig de 1955 en aquest ordre, són els dos poemes que prenen l'ocell com a motiu i símbol de la poesia. El poema XIV, és a dir, el que s'inicia amb el vers «Ni el verd és verd com el teu cant, ocell...», presenta a l'últim vers el sintagma nominal «ocell fantasiàire». Aquest és el mateix sintagma que apareix en el vers sis del poema que duia el títol «Branca amb ocell» —poema XV—, tot i que aquest sintagma fou eliminat en la publicació. Evidentment, no resulta nova l'associació de l'ocell amb la poesia i el cant amb el vers. En el poema, «Branca amb ocell», però, el jo poètic voldria tenir l'ocell com qui té la poesia perquè si el tingués «tindria el secret de les coses, / perquè ara tot és el teu cant / i la teva presència, / fràgil, / damunt la branca» (v. 10-14). És a dir, de nou i per extensió, ens presenta el procés de l'autoconeixement. La figura plàstica que presenta el poema, des de l'inici, és de solitud, ja que la branca queda deserta perquè l'ocell fuig, no marxa, i segurament que la voluntat del poeta és incidir en el verb «fugir» que escriu en el segon vers. El desig de poder tenir aquest ocell és el que comportaria el

⁵³² Per exemple els poemes que configurarien els números V i VII de *Quinze poemes*. MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 10 i 12-13, respectivament.

⁵³³ En el mecanografiat i manuscrit el número XV duia el títol de «Branca amb ocell». Es pot llegir a MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 23. D'aquest poema se'n conserva el mecanografiat però a partir del vers 6 són versos manuscrits. El número XIV, sense títol en el mecanografiat, es pot llegir a MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 22. Aquest poema és manuscrit a partir del vers 3.

coneixement. El següent poema, «Ni el verd és verd com el teu cant, ocell...», és un joc de colors que s'associen amb la veu que, en el moment temporal i simbòlic de la tarda, és «com un retrat del teu cant» (v. 6). És en aquest context que apareixen les noies i l'amor:

i les noies gràcils t'estimaran molt més
perquè els recordaràs l'amor absent,

l'amor que és més verd i més groc que el teu cant
ocell fantasiàire.
(v. 14-17)

De fet, es tracta del record de l'ocell a la branca i, per tant, es versifica l'absència de l'ocell i del seu cant. Així serà la branca que l'enyorará⁵³⁴ i l'amor, que també és absent, serà enyorat per les noies. Així, els colors els inventa l'ocell i les noies es relacionaran amb el cant; escriurà «ja resten per sempre» (v. 3) una referència, per tant, a la perdurabilitat de la poesia.

Les noies apareixen en el poema «Han arribat muntats en camions...»⁵³⁵ en dos versos: en el vers 7, en una escena en què apareix «alguna noia pàl·lida i llunyana», i en el vers 16, en el qual es refereix a l'absència d'aquestes noies: «Llavors aquelles noies ja no hi eren», moment en què algú plora lluny. La noia pàl·lida apareix conjuntament amb un grup de nois entre els quals hi ha el jo poètic i d'altres amics que duen llibres de poemes. No dubtaria a pensar que es tracta d'un poema en què la referència és eminentment poètica: qui arriba podrien ser artistes que trenquen la rutina del poble; qui els reben són artistes que duen els llibres de poemes. Tanquen el cercle de tots aquests elements les noies que representarien la vitalitat, l'alegria. Tot es trenca quan ells marxen: llavors les noies també marxen, algú plora i tothom torna tristament cap a casa mentre plou «lentament» (v. 22). Poc temps després, al febrer de 1957, en concret en el poema «A claus de sorra he penjat els ormeigs...»⁵³⁶ escriu com espera les noies en sortir del cinema (v. 5) i s'imagina que passen i el saluden (v. 8), se l'estimen en silenci (v. 9) i compara la nit amb «una noia verge que m'espera» (v. 18).⁵³⁷ La referència a la vitalitat i a l'alegria és en la figura de les noies.

⁵³⁴ Com apareix a «Branca amb ocell» (XV de *Quinze poemes*), v. 1-3.

⁵³⁵ Datat del desembre de 1956 i publicat a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 147.

⁵³⁶ Publicat a *Si esbrineu d'un sol gest*. Ibídem, 149.

⁵³⁷ Hem anat entreveient en tot aquests estudi, com ho vaig fer també a *Els inicis poètics de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*, alguns motius que es repeteixen en la poètica martipoliana i que troben els seus orígens en els inicis estrictes de la seva escriptura. La referència a les noies —molts cops en singular, la noia o dona— és, evidentment, un altre. Si bé les noies podrien prendre la referència salvatiana d'aquelles que esperen a cada port en la imatgeria entre lúdica i aventurera de Salvat-Papasseit per referir-se a la vitalitat i a l'alegria, ara ens trobem amb un referent que usará el poeta de Roda en els versos anys a venir. Recordem, per exemple, la comparació que fa de la sort amb una noia en el poema que encapçala i que també acaba el seguit de poemes de «Capfoguer» d'*Estimada Marta* («L'ombra del mar ha fet callar els

L'associació que vèiem en el penúltim poema amb l'aspecte amorós, des del record en aquest cas, continuarà apareixent en els poemes martipolians. Al juny de 1955 a «Has dit: quan tornaré serà més pur...»,⁵³⁸ que s'adreçava a un mort, escrivia: «I tu vetllaràs a l'ombra dels vells arbres / quan els enamorats repeteixin les velles paraules» (v. 18-19). Perquè de la mateixa manera que es pot sentir l'eco constant de l'amor, també s'estableix un diàleg amorós entre autor i lector fins al punt de confondre's cada un d'ells:

Vosaltres, solitaris, que direu el meu nom
i trobareu la pau llegint els meus poemes.
Per⁵³⁹ vosaltres escric
amb l'efusió d'un abraç de germà.

No m'estimeu per l'esforç que suposa.
Escriure per⁵⁴⁰ vosaltres
és com repetir-se lentament
els versos d'un poema estimat.

Quan llegiu els meus llibres
hi trobareu la vostra pròpia veu;
la buidor elemental del vostre viure
que us omple les mans de vent.

No volgueu penetrar-ne el sentit;
isoleu-vos sota vells arbres
o en cambres silencioses
i pregueu amb les meves —les vostres— paraules
meravellosament vives i actuals.

Jo, llavors, em faré visible en totes les coses.
(v. 4-21)⁵⁴¹

ocells...» i «Balcons oberts a tota llei de mars...», a Miquel MARTÍ I POL, *Estimada Marta*, Llibres del Mall 36 (Sant Boi de Llobregat: Edicions del Mall, 1978), 33 i 52, respectivament), que encara reprendrà en el poema «Punt i final» del *Llibre de solituds*: «Només un cos de dona em fa feliç / i ara el descriu tancant, solemne, els ulls.» (versos 22-23). Miquel MARTÍ I POL, *Llibre de solituds*, Poesia 11 (Barcelona: Edicions 62. Empúries, 1997), 56. En aquest últim cas, com en el poema comentat de l'any 1957, la dona s'associa amb l'imaginari que es vincula amb la felicitat. S'hi endevina també l'associació amb la poesia.

⁵³⁸ Publicat a *Roda de Ter* 13 (setembre 1955) i com a poema IX de *Quinze poemes*. MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 15.

⁵³⁹ S'afegeix una «a» manuscrita: «Per a».

⁵⁴⁰ S'afegeix una «a» manuscrita: «per a».

⁵⁴¹ El poema és «Aquells que no he estimat...», escrit el juny de 1955, i publicat com a poema número VI de *Quinze poemes*. MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 11.

Fins que en un poema de 1956, «Ara us puc dir que sóc un home antic...»,⁵⁴² ja esmentat per exemplificar l'estimació per les coses que l'ha fet «feble i solitari» (v. 4), escriu sobre el dubte que li suposa el futur, un temps a venir en què no té clar si continuarà escrivint perquè ell mateix anirà canviant, com si realment la seva poesia intimés amb la seva vida, fins al punt de convertir l'essència vital del poeta en l'essència poètica:

No sé si podré escriure gaire més
perquè l'esforç de suportar aquest pes
dels anys que encara no he viscut
m'abaltirà potser i em farà insípid.

Vosaltres ho direu, els qui em llegiu, !germans!
(v. 15-19)

La preocupació per la literatura és evident. Ara bé, les seves creacions les vincula amb la vida i en qüestiona la utilitat —si n'hi hagués alguna— per al lector. El poema acaba amb una altra de les constants i dels fonaments de la poètica martipoliana, l'autoconeixement:

Però de tant de temps de sofriment
no en vull altre record que aquest de retrobar-me,
elemental i rar com una criatura,
avui que, lluny dels meus, he sentit enyorança.
(v. 20-23)

El novembre de 1956 escriurà un poema que recull alguns dels aspectes que hem arribat a veure d'aquests anys. En els versos, en què sembla que el poeta vulgui centrar-se en el record, aquest planteja una situació actual. Es tracta de «Quan tenia quinze anys vaig escriure un poema...»,⁵⁴³ en què tot i que el poeta considera la puresa infantil la contrasta amb l'angoixa de viure. La buidor existencial també comporta la sensació de vacuïtat davant de la creació poètica; és així com Martí i Pol voldria renunciar a tot allò que ha escrit i ho deixa palès en uns versos polisindètics que configuren al poema una rapidesa i permet que el lector pugui sentir també una certa angoixa: «I ara he estimat i he sofert i sóc home / i tinc vint-i-set anys i la veu fosca i trista / i voldria oblidar tots els versos que escric.» (v. 6-8). Encara que sembli que després d'una sentència d'aquest tipus hi hauria d'haver una voluntat de refer-se i de lluitar, el poeta evidencia el defalliment. Només pot trobar un recer en la literatura: «en les paraules sóc talment inviolable / que a cada mot esdevinc més solitari, / més impotent, potser, per creure en els prodigis.» (v.

⁵⁴² Publicat a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 142.

⁵⁴³ *Ibidem.*, 146.

10-12). El poeta recorre a les imatges de la sorra en els cabells i el vent de sal que fereix el rostre, que suggereixen dolor i que comporten uns versos en què repeteix dos cops «agonitzo»: «que agonitzo pensant⁵⁴⁴ a no saber-me / i és en la veu que visc i que agonitzo» (v. 15-16).⁵⁴⁵ És una sentència que recorda com d'important resulta la paraula en el poeta, tant que aquesta sintetitza la vida i la mort. Ara bé, la paraula no duu a la salvació, sinó que la síntesi de tot, de la vida i de l'amor, radicarà una sola paraula, obscura com la mort i el no-res:

Tot el que estimo es resoldrà algun dia
en un sol mot, obscur, inaplaçable,
i només jo en sabré l'abast per sempre.
(v. 21-23)

D'aquest poema es conserva una brevíssima història d'escriptura en una carta que adreça a Jordi Sarsanedas segurament de l'estiu de 1956 o a inicis de setembre, de quan va escriure els primers versos.⁵⁴⁶

Hem passat uns dies carregats de mandra fins a les orelles. Ara sembla que començem a despertar-nos. Fins i tot un servidor ha escrit dos versos (només dos i poc podeu pensar amb quin esforç) d'un possible poema que diuen: Quan tenia quinze anys vaig escriure un poema —era al temps de l'amor i jo encara era pur. No hi ha manera de passar endavant. Penso que estic invalidat per a escriure i això em fa estar de mal humor, sorrut i reservat. La meva dona no us en diria menys. Caldrà que us vegi perquè estic molt sol i necessito ajuda.

De totes formes potser arribaré a trobar el centre i tornaré a treballar; més ben dit: podré tornar a treballar que el que és ganes no me'n manquen pas.

Em vaig apuntar a la llista de subscriptors de "La Font de les tortugues" i ja tinc a casa els tres primers volums: el d'en Villangòmes,⁵⁴⁷ el teu, Jordi, i el d'aquell noi que té un nom molt

⁵⁴⁴ En el mecanografiat s'hi escriu «pensat» però, de ben segur que es tracta d'una errada tipogràfica. Hi ha una «n» manuscrita afegida.

⁵⁴⁵ En la publicació els canvià en una epanadiplosi: «Agonitzo de tant d'esforç per no saber-me / i és, per befa, en la veu que visc i agonitzo», i en què apareix la burla de la qual n'havíem parlat; ara, però, és la poesia qui s'encarrega de burlar-se del poeta.

⁵⁴⁶ Segons Pujades, el nou matrimoni Miquel Martí i Dolores Feixas que es casaren al mes de maig de 1956 sortiren de viatge a Barcelona, València, Madrid i Sant Sebastià i, com explica el mateix poeta a Pere Farrés en la carta del 10 de febrer de 1974, i recull Pujades, el mateix any el poeta va viatjar a tres països d'Europa —França, Suïssa i Alemanya—, a l'agost, sense dones, amb el seu germà i un amic. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 321 i 329. Sobre la carta a Pere Farrés, COROMINA, «Miquel Martí i Pol: una autobiografia», 148. Si el casament fou al maig, a la carta aquesta, adreçada als Sarsanedas, els diu que els torna les maletes que els havien deixat. Martí i Pol hi escriu: «ja és hora, ¿oi?». FJS. És a dir, la carta ha de ser d'algun temps després de la tornada del viatge. El nou matrimoni els conviden a passar vuit dies a Roda, no sé molt bé si seria a l'estiu o amb motiu de la Festa Major, tot i que hi cap més l'estiu, ja que a l'anterior carta que possiblement era del juny es refereix a la subscripció a «La Font de les Tortugues» a la qual, com es veu, hi torna a fer referència amb l'al·lusió al fet que ha rebut els tres primers llibres.

⁵⁴⁷ En la forma «Villangòmes» està marcada més forta la «s» final del cognom que no pas la «z» que queda a sota i més fluixa. FJS.

estrany.⁵⁴⁸ Ja en parlarem més endavant. A veure si tard o d'hora rebo el meu bò i editat. D'aquesta col·laboració amb la Nuri n'espero els millors resultats.⁵⁴⁹ Ella que té la virtut per excel·lència de l'alegria potser m'ajudarà més que ningú a sortir d'aquest marasme. No vull dir-vos res més perquè no penseu que qui sap què. Jo, en el fons, sóc un home força torturat, i el viure sense companyia (i Déu em perdoni si vull ofendre a ningú) m'ha fet més solitari encara.

Tot i que la sensació de solitud mai no abandonà en aquesta època Martí i Pol, el refugi d'aquesta sensació en la poesia tampoc no fou la solució, ja que aquesta, com veurem, l'hauria d'acompanyar no només durant tots aquests anys sinó durant tota la vida.

4.2. La producció poètica anterior a *El poble*

4.2.1. *Quinze poemes*

Quinze poemes es publicarà l'abril de 1957, segons es consigna al colofó del llibre:

AQUESTS "QUINZE POEMES" D'EN MIQUEL
MARTI POL ACABAREN D'ESTAMPAR-SE
A L'IMPREMTA ATLANTE UN DIA DE
PLUJA DE L'ABRIL, ALS 1334
ANYS DE LA FUITA DE
MAFUMET DE LA
MECA A MEDINA⁵⁵⁰

De tota manera, abans d'arribar a concretar la publicació del llibre i la seva història, cal remarcar que és una síntesi de tot el que hem vist fins ara. Martí i Pol hi recapitula les seves inquietuds poètiques des de *Veü incessant*. Recordem que quan el poeta de Roda recull els poemes que configurarien el volum de *Quinze poemes*, ja havia desistit de publicar *Veü incessant*. I recordem que, tant és així, que un dels poemes que havia format part de *Veü incessant*, «Primer la veü i els dons inevitables,...», passava a ser el poema que iniciava el recull que s'havia de publicar el 1957, el segon llibre de Martí i Pol.

Una síntesi, doncs, d'aquest llibre reflectiria la concepció de la vida com un continu combat en què l'home és definit, a la manera d'Espriu, com a titella o ninot (I i XI),⁵⁵¹ que ha

⁵⁴⁸ Els llibres que es van publicar el 1956 són per aquest ordre: *Ceguesa de l'estel*, de Marià Villangómez; *Algunes preguntes, algunes respostes*, de Jordi Sarsanedas, i *El poeta i la mar*, de Guillem d'Efak.

⁵⁴⁹ Es tracta del dibuix que es publicaria en el llibre de *Quinze poemes*; el realitzava Núria Picas, muller de Jordi Sarsanedas, qui també els havia dibuixat a la invitació al casament.

⁵⁵⁰ MARTÍ I POL, *Quinze poemes* (1957), 24.

d'assumir l'angoixa (II) i el temor del buit que atreu i espanta (VI i VIIIa) que, a més, comporta un crit existencial, perquè es viu en un continu caos o «desgavell» (II i IV) —també en dirà «desfeta»—, com també apareix en la imatge del naufragi (I). Aquestes runes, en una imatge marina, acosten el lector a tota una sèrie de trets romàntics; a més, el jo poètic se sent sol, i aquest sentiment és una complicitat amb un lector, aquell que és un solitari i a qui s'estima (VI i VIIIa) o en un paisatge amb ocell, també desolat o solitari que preveu una fugida (XV). Aquesta evasió, però, no pot ser un suïcidi (I) —tot i que parla amb els morts (IX) o se sent mort (XI)— sinó que és una marxa sense retorn (I o IX, aquest últim poema és escrit a una segona persona que és morta). De tota manera, en algun moment s'explicita la possibilitat, de vegades imaginada, que pugui haver una tornada (III i IX), o que hagi marxat l'amor (XIV). Ara bé, el poeta opta de manera clara i evident per l'opció d'una «evasió cap a nosaltres mateixos» que ha de dur a l'autoconeixement (XIIa) i a l'amor (VII i V) i que podria plantejar un recomençament de la vida.

Per tant, el poeta presenta una doble via de solució que veurem que tampoc no arriba a ser-ho, com explicava al final de l'anterior apartat. La primera d'elles és, precisament, l'amor, «estimar-se»; així trobarem la veu profètica que insta a l'acompliment del gran manament en una referència religiosa, precisament en el poema central del recull (VII). L'obligatorietat del seu acompliment es basa precisament en el fet empíric que el jo poètic ha estimat (III), tot i que no s'hagi sentit estimat (XI). De fet, totes les formes de l'amor que he explicat anteriorment, també apareixen recollides en el llibre; així perdurà l'amor (IX) o es recordarà l'amor absent (XIV) en l'amor entre gèneres (també a I), o en l'amor a les petites coses (XIIa). La segona possible via de solució és la poesia que, ja sabem que apareix també sota les paraules de «veu» o «paraula». Es remarca, sobretot, en els poemes centrals i en els poemes lírics del final del recull, en què hi ha la veu més pura del poeta en la imatge de l'ocell que duu implícita la idea de llibertat. He insistit abastament en aquesta remarca del poeta, un alliberament dels prejudicis que apareixen també en el recull (VIIIa); en la veu amb arrels que es configura en l'ocell que comporta el cant i que és la poesia que implica la llibertat (VII, XIV i XV). Per tant, aquesta veu és un repte (X) es reflecteix en el lector i aquest en serà caixa de ressonància, perquè és per la veu que es pot arribar al gest, l'acte de creació, l'acte que permet associar-se amb la divinitat (IV).

La divinitat hi apareix (IV i X), doncs, però va quedant relegada a un segon pla. El poeta-profeta que assumeix la veu divina, la veu creadora, conjuntament amb els lectors que s'hi

⁵⁵¹ Assenyalaré sempre entre parèntesis els poemes en què es manifesta les afirmacions que plantejo. I, com el poeta indica i he constatat al llarg d'aquest capítol, en l'edició de 1975 de *L'arrel i l'escorça* hi canvià dos poemes, el VIII i el XII. Sempre que indiqui aquests números romans estaré indicant l'edició de 1957 i quan hi afegeixi una «a» (VIIIa i XIIa) em referiré a l'edició de 1975, de tal manera que seran els poemes que substituïren els de 1957. Com ja em referiré en el seu moment, el poeta indicà que els canviava per poemes de la mateixa època que *Quinze poemes* (1957) i venia a dir que no variava substancialment el seu significat, i així és.

reconeixen divinitza la seva missió: proclamar l'amor. Per tant, la tasca creadora de la humanitat és la que la sublima. Per això, el poeta configura aquesta tasca divina a l'home que l'omplirà, també, d'aspecte llegendari per acabar de reblar el clau de la importància de la seva tasca. Així, el poeta tornarà a remarcar els personatges que ens han precedit, els avantpassats, l'estirp, el pare (I i II); com també el gust per tot allò antic com les paraules «antigues» (VIII) o les perruques (I). I el poble, un col·lectiu que ja apareix en el primer poema en les figures del batlle i d'altres amics o en el poble «esquifit» (III) que s'acabarà transformant en una llegenda (XIII) i així s'omplirà de sentit aquesta estirp rodenc i, per extensió, humana. Es tracta d'una humanitat de procedència divina.

4.2.2. La publicació de *Quinze poemes*: la història

Margalida Pons explica com la col·lecció «La Font de les Tortugues» començà el 1955 com a realització d'un projecte de Jaume Vidal Alcover i Llorenç Vidal, que s'imprimia a Atlante i que van ser tres els llibres que es publicaren abans d'organitzar la subscripció i la propaganda que s'iniciaren el 1956.⁵⁵² És llavors quan apareixen els quatre títols: *Ceguesa de l'estel*, de Marià Villangómez; *Algunes preguntes, algunes respostes*, de Jordi Sarsanedas; *El poeta i la mar*, de Guillem d'Efak, i *Poema dramàticament esperançat*, de Xavier Casp. Tots ells es van publicar a les Gràfiques Miramar. El llibre de Martí i Pol, amb el títol de *Quinze poemes*, s'imprimeix a Atlante. Si se'n n'havien fet tirades de tres-cents exemplars, ara en serà una de dos-cents cinquanta exemplars en paper òfset i deu en paper de fil, numerats i signats per l'autor, «la qual cosa fa pensar que la col·lecció intenta aproximar-se al llibre-objecte i assolir una certa independència respecte a l'Editorial Moll. A la contraportada, hi consta la llegenda “Publicacions Occident: Ponent i La Font de les Tortugues”».⁵⁵³ De la publicació que havia entrat en crisi, se n'estava fent càrrec el grup de *Ponent*, que va fer-se'n ressò en la secció «Llibres»:

Després de «Paraules al vent» havíem quedat a l'espectativa en el camí d'En M. Martí Pol. Ara de nou trobam el seu contacte: a la col·lecció «La Font de les Tortugues» el poeta rodenc acaba de publicar «Quinze poemes».

El clima del recull és nou i d'una atmosfera lleugerament carregada:

«Aquells que no he estimat,
aquells que ni tan sols he conegut

⁵⁵² Es tractava d'*Homenatge a Sant Agustí* (1955) amb poemes de Josep M. Llompart, Blai Bonet i Jaume Vidal Alcover; *Et nunc manet in te* (1955), un poema de Bonet que després es va incloure a *Comèdia i Cocktail* de Llorenç Villalonga. Margalida PONS, *Poesia insular de postguerra: Quatre veus dels anys cinquanta*, Biblioteca Abat Oliba 192 (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998), 128.

⁵⁵³ *Ibidem*, 129.

han de servir de mi la part més pura»

Potser hi trobem quelcom de l'avui inconcret, quelcom que té mesura en el «mensurament» de la humanitat:

«Quan llegiu els meus llibres
hi trobareu la vostra pròpia veu;»

la veu que, com el poeta, es farà «visible en totes les coses».

«La Font de les Tortugues», que ha reprès amb aquest llibre les seves edicions de poesia, s'apunta un nou encert de publicació i En M. Martí Pol demostra, novament, el seu admirable maneig de la forma poètica.⁵⁵⁴

És, de fet, una de les poques referències sobre el llibre que es van donar a conèixer a l'època. Ara bé, tot i tenir en compte la vinculació que existia entre *Ponent* i «La Font de les Tortugues», és consideració rellevant com a poeta que disposava de poques oportunitats de publicar.

Tanmateix, entre la construcció del recull i la publicació hi ha tota una sèrie d'aspectes interessants a tenir en compte. El que sabem, fins ara, és que es tracta d'un recull escrit entre 1954 i 1956,⁵⁵⁵ i que la «Nota introductòria» a *El llarg viatge*, en aquests moments, poca cosa aclareix:

Cronològicament els poemes d'aquest recull se situen immediatament després dels de *Paraules al vent*; alguns fins i tot en són contemporanis. No cal dir que, com en el cas del llibre anterior, es tracta d'una selecció dels poemes de què disposava en aquells moments, la qual cosa —no em cansaré de repetir-ho— no vol pas dir que el conjunt sigui fruit d'una replega feta a l'atzar.

A la versió actual he substituït dos poemes de la primera edició (el «VIII» i el «XII») per dos altres, inèdits, de la mateixa època (1954), que a hores d'ara considero més en consonància amb el to general del recull.⁵⁵⁶

Possiblement, i com ja s'ha comentat, el canvi es deu a l'eliminació de poemes amb referències massa evidents a fets religiosos —com era el de la presència i la proximitat divina i, per una altra banda, el poema amb el motiu de la Mare de Déu en el Nadal. En canvi, la nota que publicarà a l'edició més recent dels *Quinze poemes*, en volum conjunt amb *Porto la tarda recolzada al braç*, és un bon exercici de memòria. Encara que moltes de les dades ja han estat

⁵⁵⁴ «Llibres. Quinze poemes d'En M. Martí Pol». *Ponent* IV (estiu 1957), 23. L'article el signava «Arlequí».

⁵⁵⁵ El poema «IV» és l'únic datat del febrer de 1956 i publicat al *Roda de Ter*, núm. extraordinari 14 (setembre 1956).

⁵⁵⁶ MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 54.

referides en aquest estudi, serà bo de destacar-la per allò que subratlla, sobretot, de la primera edició del recull. En transcriu les línies que al·ludeixen concretament al recull que ens ocupa:

La primera edició de *Quinze poemes* la va fer l'any 1957 Publicacions Occident (Pl. Llonja, 12 – 4t. – Ciutat de Mallorca), editors de la revista *Ponent*, dins la col·lecció «La Font de les Tortugues», que portava, a l'interior, un aclariment ben explícit: «Fulls de Poesia», atès que de fet es tractava més aviat del que els francesos en diuen *plaquettes*. Això no obstant, trobo que val la pena de remarcar que, abans que el meu, la col·lecció havia publicat reculls de Marià Villangómez, de Jordi Sarsanedas, de Guillem d'Efak i de Xavier Casp —era a començaments de la dècada dels cinquanta, recordem-ho—, i n'anunciava de Rainer M. Rilke, en traducció de Guillem Nadal, de Jaume Vidal Alcover, de Llorenç Moyà, de Joan Fuster, de Salvador Espriu, de Blai Bonet i un engrescador etc. L'edició, almenys en el meu cas, era de 250 exemplars en paper Offset i 10 en fil Guarro, un tiratge prou considerable si hom té mínimament en compte l'època i el que ara en diuen la circumstància sociopolítica. No recordo que jo tingués tractes directes amb els editors. Potser ho he oblidat, i si algun d'ells llegeix aquesta nota li prego que em perdoni. El que sí que recordo és que la possibilitat de publicar el recull me la va proporcionar en Jordi Sarsanedas, a qui havia conegut un parell d'anys abans i amb qui de seguida vaig fer una bona —i profitosa per a mi— amistat. «La Font de les Tortugues» devia ser —n'estic segur— una de les notables i prou necessàries iniciatives culturals que gent de bona voluntat va tirar endavant en aquells anys foscos, sense les quals ara potser ni tan sols seríem on som —i no som enlloc— i que van fer més savis que rics, que diuen al meu poble, als qui hi van esmerçar temps i potser risc, gent abnegada de debò que lluitava per un futur que encara entre tots hem de fer. Des d'aquí el meu agraïment i el meu homenatge. Més de cara a informar els possibles lectors d'aquest volum, vull deixar dit que els meus *Quinze poemes* van ser escrits entre 1954 i 1955, que es van incloure dins *L'arrel i l'escorça*, primer volum de la meua obra poètica que va publicar Llibres del Mall, del qual se'n van fer tres edicions, i que també estan inclosos, amb algunes modificacions, dins l'*Obra Poètica I* que va publicar Edicions 62 en la col·lecció «Clàssics Catalans del Segle XX». No em sé estar, per acabar, de reproduir textualment el colofó de la primera edició del llibre. Diu això: «Aquests *Quinze poemes* d'en Miquel Martí Pol acabaren d'estampar-se a la impremta Atlante un dia de pluja de l'abril, als 1334 anys de la fugida de Mafumet de la Meca a Medina».⁵⁵⁷

En una carta que el poeta adreçava a Bonaventura Selva, director d'*Inquietud* de Vic, li deia:⁵⁵⁸

⁵⁵⁷ Miquel MARTÍ I POL, «Nota de l'autor», *Quinze poemes. Porto la tarda recolzada al braç*, Biblioteca Martí i Pol 2 (Barcelona: Edicions 62, 2001), 5-6. Aquesta «Nota de l'autor» és datada de l'agost de 2001.

⁵⁵⁸ D'aquesta carta en repodueixen un fragment Roger Canadell i Montse Caralt. Roger CANADELL i Montse CARALT, «De *Paraules al vent* a *La fàbrica*: creació, evolució i publicació dels primers poemaris de Miquel Martí i Pol», *Ausa* 173 (2014), 684.

Es molt possible que et porti jo mateix aquesta lletra junt amb el poema que em vas demanar i dos exemplars del llibre de què et parlava dissabte, aquest vespre a casa teva, aprofitant que he de venir a Vic per un encàrrec. Si és així aquesta lletra serà poc menys que inútil; però, tanmateix, també pot ser que no et trobi a casa i, llavors, serà com si no hagués vingut.

El poema que he copiat és del grup que pot arribar a formar, tard o d'hora, un llibre, com et vaig dir. Espero que t'agradi. De totes maneres si et semblés que no et serveix, m'ho dius i te n'enviaré un altre desseguida.⁵⁵⁹

El quasi-llibre-de-poemes que t'adjunto per partida doble s'havia de publicar ja fa més de vuit o nou mesos i no ha sortit fins fa poques setmanes. Dic això perquè vull remarcar que jo ja no estic massa d'acord amb mi mateix quant a idea ni quant a realització tractant-se d'aquest recull. Les coses posteriors són d'un altre caire (el poema que et donc t'orientarà) i responen a un altre concepte i a un altre planteig. De més a més aquest recull té un gros pecat a la parròquia: una mena de desordre original provocat per la manca d'argument i de lligam entre els poemes. Es tracta de quinze coses aïllades que s'han aplegat sense cap ordre que un de molt inconsistent de temps. Dic tot això més per sincerar-me amb mi mateix que no pas per altra cosa. Tu ets un bon amic i val la pena que et parli com a tal.⁵⁶⁰

La carta és indicativa de com el poeta de Roda no es mostra convençut del recull *Quinze poemes*, sobretot pel desordre del recull, però curiosament, com veurem, tampoc no se sentirà convençut d'*El poble* i de la concepció poètica que hi conté. El poeta, doncs, busca de manera constant la millor manera d'adreçar-se al públic lector, encara que sempre sigui present la voluntat manifesta de publicar.

Fins aquí, doncs, la història que més o menys coneixem. I si ara reprenem la «Nota de l'autor» que escrivia el poeta el 2001 en l'edició dels *Quinze poemes* en la col·lecció «Biblioteca Martí i Pol» observarem com al·ludeix a l'amistat bona i profitosa per a ell amb Jordi Sarsanedas, a qui el poeta de Roda considerava, no només gran amic sinó també un bon conseller i a qui demanava mestratge tant en la prosa com en la poesia. Una llarga carta que li escriu el poeta de Roda posa en clau de solfa *Quinze poemes*:⁵⁶¹

⁵⁵⁹ Podria tractar-se de «Cançó després de la pluja» que es publicà a *Inquietud* 10 (juliol 1957), 15. Tot i que el llibre del qual li duu dos exemplars es tracta, evidentment, de *Quinze poemes* del qual a l'arxiu personal de Bonaventura Selva en conserven un de signat amb una dedicatòria datada del setembre de 1957. («A Bonaventura Selva, que amb la seva inquietud ens ha ofert i ens ofereix una «Inquietud» vitalitzadora, plena de la força sincera i emotiva que en ell és signe i penyora d'amistat. Amb l'estima més afectuosa i la devoció més entusiasta i cordial. Miquel Martí Pol. Roda, Setembre 1957»). APBS. Podria ser que li hagués signat amb posterioritat? El dubte es planteja quan el següent poema que es publica a la revista és el setembre de 1958, i és l'«Inventari de poble». De tota manera sí que interessa remarcar com el poeta s'adonava que *Quinze poemes* estava tancant una etapa i una concepció poètica ben diferent a la del llibre que ja escrivia, *El poble*.

⁵⁶⁰ Carta a Bonaventura Selva. APBS.

⁵⁶¹ Carta sense datar però que amb tota seguretat fou escrita el 27 de febrer de 1956. FJS.

Nois:

Us envio tot de material. Vint-i-dos poemes i dos contes no gaire llargs. !Bona feina, com hi ha Déu!. Si cada mes fos capaç de fer tot el que he fet aquest no hi hauria motiu per estar tan trist i abatut comestic ara, mal que m'esfroçi [*sic*] a dissimular-ho.

Però, parlem de les meves coses.

Els versos: M'ha passat una cosa molt divertida. Els darrers dies de la setmana passada vaig ordenar vint poemes per a enviar. Bò i copiant-los pensava: —segur que aquest (el que feia) no val res; almenys tinguessis alguna cosa nova—. I vet ací que vaig esforçar-me i vaig enllestir entre diumenge i avui dos poemes més, que són els que envio doblats damunt els altres. I ara ve la part divertida de l'assumpte. Quan, ara no fa gaire, he decidit escollir dos poemes per a canviar pels dos que havia fet darrerament, no n'he trobat cap que em desagradés tant com per a treure'l. !I no us penseu que faci el “pavero”, ara, eh?. Els he llegit de nou i m'ha semblat que, si fa o no fa, eren de la mateixa categoria, i que treure'n un per a posar-n'hi un altre no era cosa meva sinó, en tot cas, teva, Jordi. I ara et començaré de fer recomanacions.

Aquests poemes (vint només perquè el número m'és molt simpàtic i pot servir de títol) te'ls envio per, si et sembla bé, trametre'ls a Mallorca, als de la font de les tortugues. Són escrits durant l'any passat i, per tant, rigorosament inèdits. En principi els havia agrupat per les bones, però després m'ha semblat més convenient i ordenat de fer-ho com ho he fet. Mentre els copiava anava observant que hi havia una tendència evolutiva força marcada, i, després he cregut oportú de remarcar-la amb els papers en blanc que he posat com a separació. Es tracta, simplement d'evolució quant a l'estil i potser a la concepció i us del tema, que, a la llarga, és evolució quant al concepte o a la idea de poesia. En els del primer grup es nota sobremanera la tendència precedent. Aquell plural apostrofant que era el ritornel-lo del llibre que va guanyar el premi Ossa Menor. Potser portat a un terreny més íntim, mal que sembli un xic paradoxal, però movent-se, en definitiva, en el mateix cercle de pre-situacions de llavors. Després (en el segon grup) la veu es fa molt més personal. El problema, o els problemes tal vegada són els mateixos, però comencen d'afectar al poeta en ell mateix, i això el fa oblidar de la seva tasca pseudo-apostòlica i el mena cap a un concepte potser més pur (almenys més líric) de la poesia. Tot darrerament els últims poemes són escrits en aquest tò. Poesia per poesia, sense trampa mal que tot sigui artifici; perquè en aquests poemes, evidentment, no hi ha pas la preocupació entre filosòfica i moralitzadora dels altres. Són, però els més recents mal que sembli, que aquell que comença “la vostra veu ens munta carn amunt” (que és un dels dos posats apart, ho desmenteixi.

Dic tot això per a justificar l'ordre i per a fer-te intimar una mica més amb la meua manera de versificar. Ara, però, vénen les teves atribucions.

Et demano per favor que llegeixis tots els poemes de dalt a baix i que, un cop llegits, decideixis amb plenes facultats, si es poden publicar o no es poden publicar. Joestic pendent de la teua decisió i disposat d'avançada a acceptar-la i no pas per força sinó tot al contrari. Si creus que els poemes poden anar a Mallorca ja els pots enviar tu mateix. Si creus que no, me'ls tornes, em fas totes les observacions que creguis oportunes, i jo procuraré d'esmenar-me i de valent. Et tinc tota

la confiança i sé que m'estimes suficientment per a no deixar-me publicar una cosa que no estigui dintre un tò de correcció mínima.

Et prego, així mateix, que facis totes les correccions que et semblin oportunes si creus que es poden enviar. I no solament en quant a l'ortografia i a la sintaxis (que Déu n'hi dó de la feina que hi deu haver), sinó quant a la composició i a la idea. Tracta els versos com si tu els haguessis escrit i no et donis vergonya de res. Pensa que, a la llarga, no em faràs més que un favor i que jo t'ho estimaré tant com es mereix. Si els envies, que el recull sigui de vint poemes, i que aquesta frase mateixa serveixi de títol. El remanent de dos poemes te l'envio per dues coses. Primera i més important; perquè si algun et desplauguis a mà una sol·lució d'emergència. Segona: perquè llegeixis les darreres coses que he escrit i les llegeixis a la teva dona, i tots plegats m'orienteu i m'alliçoneu. I prou d'aquest coll.

Com veurem, la carta continua parlant de dos dels contes, «L'assassinat de la Sra. Avril» i «Missa d'onze», però pel que ens pertoca en aquests moments d'història literària, li comenta que voldria participar amb un poema a la «Corona poètica de la Verge de Montserrat», com reproduirà posteriorment d'aquesta carta.⁵⁶²

Reprenem, però, la carta que és prou clara per poder entreveure l'entrellat d'aquest recull. La tria definitiva dels poemes, doncs, la devien realitzar de manera conjunta els dos poetes, tot i que podia obeir a una imposició de l'editorial que va comportar la reducció dels vint poemes a quinze. Martí i Pol, però, és clar que es plantejava la publicació de vint poemes i no pas de quinze, tot i que Martí i Pol considerà vint-i-dos poemes publicables, dos dels quals havien de servir-li, a Sarsanedas, per si li acudís de canviar-ne algun. Estableixo, primerament, l'ordre cronològic dels poemes, per poder deduir quins devien ser els últims a ser escrits:

Quadre 1

Número	Datació	Veü incessant
I ⁵⁶³	gener de 1955	(x) ⁵⁶⁴
II	octubre de 1954	x
III	gener de 1955	
IV ⁵⁶⁵	febrer de 1956	
V	setembre de 1954 (?)	x

⁵⁶² Sembla que aquest propòsit no es va acomplir. A la «Corona poètica de la Verge de Montserrat», en canvi, sí que hi va participar Jordi Sarsanedas amb un llarg poema, «Santa Maria de la fi dels temps» que, posteriorment, Martí i Pol li elogià. AA.DD., *Corona Literària oferta a la Mare de Déu de Montserrat*, Biblioteca Montserrat 2 (Barcelona: Abadia de Montserrat, 1957), 287-290.

⁵⁶³ Publicat a *Roda de Ter* 13 (setembre 1955).

⁵⁶⁴ Recordem que el poema, segons carta a José Corredor-Matheos, hauria format part del recull de *Veü incessant* que s'havia de publicar, tot i que no el va presentar en el recull del Premi a Cantonigròs. APJCM.

⁵⁶⁵ Publicat a *Roda de Ter* 14 (setembre 1956).

VI	juny de 1955	
VII	octubre de 1954	x
VIII ⁵⁶⁶	gener de 1955	
VIIIa	1954 (?) ⁵⁶⁷	
IX ⁵⁶⁸	juny de 1955	
X	maig de 1955	
XI	maig de 1955	
XII	octubre de 1955	
XIIa ⁵⁶⁹	febrer de 1954	x
XIII ⁵⁷⁰	1954	
XIV	maig de 1955	
XV	maig de 1955 ⁵⁷¹	

Aquesta taula amb la corresponent datació ajuda a aproximar-nos a la voluntat de Martí i Pol. Així, els dos poemes que escriu en aquests dos dies i que li envia a Sarsanedas com a possibles poemes del recull són «La vostra veu ens munta carn amunt...», que seria el poema IV del recull, i «Amb el vent de llevant estimaré el record...», que no arribà a formar part de *Quinze poemes*.⁵⁷²

Considerada l'edició de 1957 són quatre els poemes de 1954.⁵⁷³ Amb l'excepció del poema XIII que es publicà a *Roda de Ter* amb l'aspecte llegendari del pou de santa Maria Magdalena,⁵⁷⁴ tots els altres poemes formaven part de *Veu incessant*. Seran deu els poemes de 1955⁵⁷⁵ i un de 1956. Per tant, quan en la carta li explica que els poemes van ser escrits l'any anterior, s'ha de considerar que és així en una bona majoria. Quatre dels de 1955 són del mes de maig, precisament els que prenen el caràcter més líric. I un dels poemes data de 1956, tot i que el poeta quan donà la datació del recull l'establia de 1954 a 1955.

De tota manera, a Bonaventura Selva li escrivia amb l'explicació que es tractava d'un conglomerat de poemes, tot i que en la nota que va escriure per a la segona edició a *L'arrel i l'escorça* considerava que l'ordre intentava obeir una lògica. L'ordre hi és i ell mateix li ho diu

⁵⁶⁶ Publicat a *Roda de Ter* 13 (setembre 1955).

⁵⁶⁷ No es conserva el mecanografiat. Mantinc la data de 1954 per la seguretat amb què afirma el poeta que es tracta d'un poema de l'any 1954.

⁵⁶⁸ Publicat a *Roda de Ter* 13 (setembre 1955).

⁵⁶⁹ Duia el títol de «La nostra quietud».

⁵⁷⁰ Publicat sense signar a *Roda de Ter* 12 (setembre 1954) com a peu d'un gravat de l'ermita de Santa Maria Magdalena de les Masies de Roda. No es conserva el mecanografiat original.

⁵⁷¹ Recordem que cronològicament, segons es guarda en l'AMMP, és anterior al poema XIV.

⁵⁷² Poema que publicarà, com he dit anteriorment, a *Inquietud* 6 (agost 1956) i a *Si esbrineu d'un sol gest*, 141.

⁵⁷³ Al 1975, en la segona edició, el número de poemes de 1954 augmentarà fins a sis, ja que els canvia per dos poemes de 1955.

⁵⁷⁴ *Roda de Ter* 12 (setembre 1954). D'aquest poema no es conserva cap original.

⁵⁷⁵ En la segona edició de 1975 el número es veurà reduït a vuit.

a Jordi Sarsanedas. Àlex Broch remarca la importància del poema VI com a poètica de l'autor en el benentès que els lectors d'avui en dia ja sabem cap on derivarà la poètica martipoliana però en aquells moments no era pas una determinació del poeta. Escriu Broch:

El poema clau, el que explica aquesta comunió amb el vosaltres és, sense dubte, el poema VI — «Aquells que no he estimat»—, que es converteix en una poètica d'autor. I és un tipus de poètica d'autor que trobem i que es dóna freqüentment en l'actitud i la poesia realistes d'altres poetes: «Vosaltres solitaris... / per a vosaltres escric / amb efusió d'un abraç de germà».⁵⁷⁶

De fet, escriu que el poema VII és la puntualització de l'anterior i, encara, perfà el poema VI. Ara bé, el poema VII és l'eix del recull. Potser, i no es pot oblidar, es tracta d'un poema en què evidència com l'estètica comporta l'ètica; és a dir, la «veu» comporta el «gest». I és precisament el VII, el poema que determina la condició d'estimar. Quan tots els altres poemes daten de 1955, aquest data de l'octubre de 1954; a més formava part de *Veu incessant*. Per què el recupera en aquests moments i en el lloc central del llibre? Potser sí que, sense allunyar-nos de les paraules de Broch, cada cop més la consciència del poeta l'està duent a un canvi, però no ètic, ja que aquest encara sembla ocupar l'eix de la poètica martipoliana. De fet, l'ordre cronològic dels poemes ens indica que el poeta encara dubtava de l'estètica en què es podia inscriure, semblava que volgués acostar-se a la poesia postsimbolista. El mateix poeta indica, en la carta a Sarsanedas, que l'ordre dels poemes obeeix a una evolució poètica, cap a una poesia més pura: de la segona persona, que ja havia aparegut en les seves creacions anteriors, canvia cap a l'oblit de la seva «tasca pseudo-apostòlica» a una poesia més lírica.

Tot i que no podem obviar que es tracta d'una primera ordenació dels poemes de la qual parla Martí i Pol a Sarsanedas i que no sabem si en realitat seria l'ordre definitiu podríem considerar que sí que hi havia una doble voluntat: abandonar els poemes que podrien dur connotacions religioses o morals i canviar cap a una poesia més pura. De fet, sembla que aquell to que havien tingut els poemes en el premiat *Paraules al vent* li arribés a incomodar. No és la realització de la veu, el gest, el que li molesta al poeta, sinó el «to». Segurament ell mateix s'adonava que atacar els «prejudicis» morals i eclesials, que a més es veien reduïts a un espai petit com un poble, amb versos d'un caràcter acostat a aquestes tendències —que al·ludien directament o indirecta a la religió— no era molt coherent. El poeta havia de deixar, per tant, de ser el predicador. Segurament, però, no podia renunciar a ser una mena de profeta que anunciés als lectors que és imprescindible l'autoconeixement per poder estimar-se i arribar a conèixer la societat, fora de prejudicis. I tot serà des de la poesia i per la poesia.

Les preocupacions del poeta es reprenen i es manifesten en el recull, però també es mostra l'evolució poètica, de fet, si el poeta se'n mostra insegur del resultat, potser és

⁵⁷⁶ BROCH i PLANAS, *Miquel Martí i Pol, vida i poesia*, 90-91.

precisament perquè la seva posició estètica no és pas estàtica. Martí i Pol havia assolit la veu pròpia des de feia temps; ara, però, havia d'anar a la recerca d'una manera de poetitzar en què ell es pogués sentir còmode i això no li serà pas fàcil.

Si escrivia la carta a Sarsanedas el febrer de 1956, el llibre, com vèiem anteriorment, es publicava l'abril de 1957. No hi ha cap altre comentari en la correspondència trobada, només al·lusions a la publicació del llibre en què Martí i Pol se sent il·lusionat per la pròxima aparició del recull. Deu ser cap al juny de 1956 quan el llibre està preparat per a la publicació, com escadusserament apareix en la correspondència amb Sarsanedas, del qual ja n'he esmentat un fragment de la carta en què li deia també que s'havia subscrit a «La Font de les Tortugues».⁵⁷⁷ El 25 d'octubre de 1956 li escriu una altra carta en què li diu:

Vaig veure, al Destino de fa dues o tres setmanes, un article parlant de “La Font de les tortugues”.⁵⁷⁸ Deia que, després d'un llibre d'en Casp, que ja havia sortit, en sortirien d'altres de tot de gent, i el primer nom era el meu. Vaig tenir allò que se'n diu un goig sense alegria, perquè em va fer molt estrany dues coses: primera, que jo no tingués encara el llibre d'en Casp que deia que ja havia sortit (i encara no el tinc, ¿el tens tu?) i segona de veure que passen els dies i ningú no em diu res referent a aquesta publicació. Tu potser en saps alguna cosa. Jo pensava que, amb el que deia a Destino, fóra joc de poques taules, però les setmanes passen i “la Joana balla” que diuen al meu poble. T'estimaria molt que me'n parlessis. Aquest llibre em posaria a lloc. Fóra una excel·lent escapatòria a tot d'obligacions que em faig jo mateix i sense les quals no val la pena que em preocupi d'escriure més.

⁵⁷⁷ Segons la carta reproduïda anteriorment que deu ser de finals d'agost de 1956 o inicis de setembre. FJS.

⁵⁷⁸ «“La Font de les Tortugues”. Una colecció mallorquina de poesia catalana», *Destino* 957 (15 setembre 1956), 32. El redactor afirma que s'estan duent a terme iniciatives força interessants per posar en mans del gran públic la cultura i sobre «La Font de les Tortugues», el redactor escriu a *Destino*: «Modesto, pero sumamente digna de contenido y de presentación, es la colección de poesía catalana “La Font de les Tortugues”, que edita una tertulia literaria de «Ciutat», en la que figuran, entre otros. Moyà, Llompart, Sanchis Guarnier, Cano, Vidal Alcover, Palau, Gayà, Porcel, etc. El lema lapidario de la tertulia «Deus nobis haec otia fecit», tiene un gustoso sabor mallorquín, no menos que la graciosa fuente del «Born» que da gracioso nombre a la colección, fuente que, por cierto, se halla actualmente en un trance de transformación urbanística muy alarmante». I, com diu el poeta de Roda indicava els propers llibres que havien d'aparèixer i el citava a ell en primer lloc i després, Salvador Espriu, Joan Fuster i Miquel Barceló. L'article acaba explicant que els llibres no es limiten a poetes de les illes ni a poetes molt coneguts. També el redactor informa sobre els *Papeles de Son Armadans*, com a iniciativa cultural a afegir; potser és el que li permet recordar a Martí i Pol un altre detall que li comenta en la mateixa carta i li diu: «Avui he rebut el darrer número de Papers de Son Armadans i veig que el teu nom figura a la llista dels poetes que publicaran a la col·lecció Roç de Corella. N'he tingut una bona alegria. Llàstima que el preu dels volums no sigui massa practicable que diguéssim.» FJS. Però la col·lecció no es va dur a terme. Vegeu Pilar ARNAU I SEGARRA, «Identitat cultural en moments adversos: La col·laboració de Josep Maria Llompart en la revista *Papeles de Son Armadans* (1956-1961)», *Identitat, literatura i llengua. Actes de la secció literària del XIX Col·loqui Germano-Català (Colònia 2003)*, Biblioteca Milà i Fontanals 50 (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006), 114.

De tota manera, quan apareix el llibre, a l'abril de 1957 ja era ben a punt d'enllestir un conjunt de poemes de caire ben diferent, com hem vist que li escrivia a Bonaventura Selva. De fet, a l'agost de 1957, presentaria a Cantonigròs el recull de poemes *El poble*.

4.2.3. *Si esbrineu d'un sol gest*

Si esbrineu d'un sol gest el secret dels meus versos, els heu arrabassat la meitat de la vida és el títol que correspon al llibre que compilà per a *El llarg viatge*, la producció de l'*Obra poètica II* que publicaria a Llibres del Mall el 1976. El títol correspon als dos primers versos del poema que va escriure el maig de 1954, que no duia títol i que, curiosament, va romandre inèdit.⁵⁷⁹ El poema era, però, una reflexió poètica i un elogi a la paraula que plou en la terra del lector, que fecunda i estableix una corrent d'amor entre els homes, precisament com hem vist fins ara. El poema acabava, recordem-ho, amb aquell vers en què ressonava Hölderlin: «Que aquest és el destí, el gran destí dels poetes» (v. 16).⁵⁸⁰

En aquest recull, com afirma el poeta, no hi ha cap plantejament de mostrar una evolució estrictament cronològica:

Fins a un cert punt, els poemes d'aquest apartat i els del que porta per títol *He heretat l'esperança*, constitueixen el nucli més important d'aquest volum. Ells sols, amb l'afegit dels sis poemes que completen el llibre *La Fàbrica-1959*,⁵⁸¹ representen la producció de catorze anys. No cal dir que també en aquest cas s'han deixat de banda una colla de poemes. Cal remarcar, però, que no són de bon tros tants com en el cas del primer apartat.

Per la diversitat temàtica dels que integren el primer grup, ha semblat aconsellable de subdividir-lo. La finalitat d'aquesta actitud és la de facilitar la comprensió i, sobretot, la situació de les mutacions que en cap cas són canvis radicals que signifiquin l'abandonament definitiu del tema preterit [*sic*]. Al capdavant, el que provoca l'activitat poètica és, al meu entendre, la reflexió sobre quatre fets que es repeteixen des que el món és món, i el màxim que es pot intentar és presentar-los d'una manera personal que, en certa manera, els autentifiqui.⁵⁸²

⁵⁷⁹ Tot i que, com hem vist, el poema formava part de *Veu incessant*.

⁵⁸⁰ De nou, com ja s'ha esdevingut en l'anàlisi de *Porto la tarda recolzada al braç*, caldria recordar que si es tracten aquests reculls en aquest estudi és perquè els poemes responen a la datació d'aquests anys però no perquè existissin en aquells moments i ni se n'havia plantejat la publicació. Per tant, pot semblar un parèntesi en el discurs general de l'estudi ja que el llibre és el recull establert l'any 1975 i que es publicarà l'any següent, el 1976. Per aquestes raons, tampoc no es pretén ser molt exhaustiu en l'anàlisi del recull.

⁵⁸¹ *La fàbrica-1959* l'havia publicada a *L'arrel i l'escorça. Obra poètica I*, però va retrobar sis poemes que va poder recuperar i els va publicar a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1979).

⁵⁸² «Nota de l'autor», *Si esbrineu d'un sol gest el secret dels meus versos, els heu arrabassat la meitat de la vida*, a *El llarg viatge* (1976), 112.

El recull conté vint-i-nou poemes en tres apartats: el primer de set poemes, el segon de sis i el tercer, més extens, de setze poemes, que en l'edició definitiva (1989) era de quinze poemes amb un total, per tant, de vint-i-vuit poemes. Martí i Pol n'eliminava «M'he alçat per damunt dels carrers...», que en l'edició de 1989 es pot llegir en apèndix.⁵⁸³

Quadre 2

Primera part			
Poema	Datació	Veu incessant	Suprimit el 1989
Tot el que puguem dir	juny de 1954	x	
Lentíssim comiat	juny de 1954	x	
Som pelegrins	maig de 1954	x	
Tenim la veu cansada	maig de 1955		
He pregat des del fons	octubre de 1956		
Us pertany tota la immensitat del mar	octubre de 1956		
Tot té un gest de retorn	gener de 1955		
Segona part			
Dits de pluja pentinen	maig de 1954		
Arran de sorra l'espill	març de 1954		
Per no estimar-te	març de 1954		
No la suavitat de la fruita	març de 1954		
Amor, em plau la teva veu tan fina	febrer de 1954		
Cançó	gener de 1954	x	
Tercera part			
M'he alçat per damunt dels carrers	gener de 1955		x
Danso follament	setembre de 1954		
Si parlo dels teus ulls	gener de 1955		
Per horitzons de pluja	gener de 1955		
Com un ocell a les mans	juny de 1955		
Oposes un mur de vent	octubre de 1955		
Amb el vent de llevant ⁵⁸⁴	febrer de 1956		
Ara us puc dir	juny de 1956		
Alta escomesa d'aquest vent	setembre de 1956		
Quan la nit és més alta	setembre de 1956		
A l'hora d'alba	octubre de 1956		
Quan tenia quinze anys	novembre de 1956		

⁵⁸³ MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 377-378.

⁵⁸⁴ Publicat a *Inquietud* 6 (agost 1956), 7.

Han arribat muntats en camions	desembre de 1956		
Amb mans de sorra	gener de 1957		
A claus de sorra ⁵⁸⁵	febrer de 1957		
Aquests versos els dic	febrer de 1957		

Aquest quadre permet afirmar que la segona part del recull presenta dues qüestions si més no curioses. La primera és que es tracta de poemes escrits entre el gener i el maig de 1954, la meitat dels quals daten del mes de març. La segona és que són sis poemes amorosos, alguns dels quals potser es podrien incloure entre els millors poemes d'amor martipolians. La «Cançó» és el poema que trenca una mica amb aquesta constant, encara que mostri un caràcter popular i líric que recorda els versos que, seguint aquest caràcter, escrivia anys abans. Com consigna Broch, amb la poesia amorosa també s'assisteix a una reflexió poètica; ara bé, en aquests versos hi trobem també les beceroles de la poesia eròtica que reprendrà posteriorment amb la intenció de simbolitzar la vitalitat que comporta l'amor.⁵⁸⁶

La primera part del recull conté un to més marcadament reflexiu, en el sentit que reprèn els poemes existencials i religiosos que recorden *Paraules al vent*. L'ús de la primera i la segona persones del plural —per referir-se als germans o als morts, encara que aparentment poguéssim pensar en la divinitat, com és el cas de «Us pertany tota la immensitat del mar»— acabaria amb un poema que, tot i recordar el caràcter religiós amb el verb «ungir», al·ludiria a l'acte de creació diví que es materialitza en el poema. Amb el llenguatge amorós que el caracteritza és aquest que li serveix de pont a la segona part que, com hem vist, tracta el sentiment amorós i poètic. Com bé diu Broch: «Aquesta primera unitat acaba amb un poema de sentit amorós que prefigura la segona part. L'amor és capaç de donar forma al poema en què emergeix el cos de l'estimada. Aquesta referència física ja dóna mesura d'una part dels poemes que vindran».⁵⁸⁷

La tercera part és un recull dels tres tipus de poemes: de reflexions poètiques, amorosos i un de religiós-existencial, que és de caràcter més líric, i que durà el títol d'«Oposes un mur de vent». Escrit l'octubre de 1955, recorda dos dels poemes del maig del mateix any, els dos últims de *Quinze poemes*, precisament els més lírics en què apareixia el motiu de l'ocell i l'associació amb la poesia. A excepció de «Danso follament», que data del setembre de 1954, la resta són poemes que abasten de l'any 1955 a 1957. A més, a excepció d'aquest, tots els altres poemes del recull segueixen un criteri cronològic d'escriptura. «M'he alçat per damunt dels carrers», poema força diferent pel seu caràcter d'estil narratiu, i fins i tot oníric, hauria permès de presagiar alguns trets *El poble*, tot i que de cap manera no respondria encara a l'estètica social.

⁵⁸⁵ El poema és el penúltim en la primera edició d'*El llarg viatge*, però passa a ser l'últim en l'edició de 1989.

⁵⁸⁶ BROCH i PLANAS, *Miquel Martí i Pol, vida i poesia*, 96-97.

⁵⁸⁷ *Ibidem*, 96.

Ara bé, ho podria ser per l'enumeració de fets, personatges, familiaritat amb què explica les accions i l'aparició del «poble» com a paraula per a referir-se a tot el que s'esdevé i on s'esdevé.

El poeta, al final, degué pensar que «M'he alçat per damunt dels carrers» no era prou adient per a aquest recull, en què apareixien els poemes amorosos, de reflexió poètica i algun de religiós. Així, en l'edició que es podria considerar definitiva, iniciaria la tercera part amb «Danso follament», l'únic poema 1954, i resseguiria un ordre cronològic. Evidentment, es pot suposar que no es tractaria de l'ordre per l'ordre com a aspecte rigorós, estricte i immutable, sinó que ens permetia a nosaltres, els lectors, d'entreveure quina havia estat la seva evolució poètica.

De fet, tant *Porto la tarda recolzada al braç* com aquest recull pretenen, com s'ha anat veient, presentar l'evolució de l'autor. Ara, però, no es tractava dels primers poemes que escriví sinó de versos escrits durant la gestació de dos llibres que s'acabaren publicant. Per això hi ha una voluntat de mostrar el recull de manera ordenada, primer quant a la temàtica que s'iniciava amb l'existencial i religiosa, per crear la continuïtat amb *Paraules al vent*, seguida per l'amorosa i la poètica, per acabar amb la síntesi d'ambdues en la tercera part. Al fons de la veu poètica d'aquest recull hi ressona la sinceritat de l'autor envers el lector.

4.3. La producció narrativa d'aquests anys (1952-1957)

Sarsanedas aconsella el poeta de Roda en el terreny poètic, però també serà el seu conseller en el camp de la narrativa. Si es pren la gran referència de la narrativa escrita per Martí i Pol arribarem a *Contes de la vila de R. i altres narracions*,⁵⁸⁸ un recull de la prosa que el poeta publicà en premsa periòdica amb l'afegit d'aquella que guardava al calaix i que cregué que es podia publicar. Queden també d'altres intents que, com veurem, van propiciar la possibilitat de presentar-se a premis de narrativa en aquests anys i, fins i tot, la creació d'una novel·la, que si s'hagués dut a terme hauria tingut molt a veure amb *El poble* ja que, de fet, hauria estat la

⁵⁸⁸ MARTÍ I POL, *Contes de la vila de R. i altres narracions* (1989). El llibre reprenia les narracions publicades a *Contes de la vila de R. i altres narracions* (1978) i afegia sis contes més que havien romàs inèdits, que havia trobat i els hi havia proporcionat Ignasi Pujades: «Es tracta d'uns contes que vaig escriure fa trenta anys o més i que han viscut una curiosa aventura. Durant molt de temps els vaig donar per perduts. Em recordava d'haver-los escrit i fins i tot hauria pogut explicar-los, almenys en línies generals, però no sabien on paraven. Diverses vegades els vaig buscar infructuosament entre els papers que conservo, i anys enrera, en veure que no hi havia manera de trobar-los, els vaig considerar definitivament desapareguts. O se m'havien extraviat no sabia com, pensava, o els havia estripat en un rampell d'insatisfacció o de desànim. Ja n'hi pensava quan l'any passat l'Ignasi Pujades, investigador tenaçíssim de la meua vida i miracles, em va anunciar que els havia trobat i me'ls va fer a mans. Es veu que poc després d'haver-los escrit els vaig donar a una persona amiga, cosa de la qual m'havia oblidat completament. Per sort meua aquesta persona els va conservar, ignorant evidentment que el que tenia eren «exemplars únics». De fet, però, gràcies a la seva condícia d'una banda, i de l'altra gràcies a la tenacitat de l'Ignasi Pujades he pogut recuperar els contes, tornar-los a llegir amb una considerable emoció, i ara tinc ocasió de publicar-los. Sense ells dos res d'això no hauria estat possible, i ho he volgut explicar per tenir ocasió de donar-los les gràcies.» «Nota de l'autor a la present edició» dins MARTÍ I POL, *Contes de la vila de R. i altres narracions* (1989), 16-17.

gènesi veritable d'aquest llibre i d'altres que quedaven vinculats estretament al poble, com és la fàbrica.

Martí i Pol escriu un conte al qual sembla ser que Martí i Pol no hi posà títol i que data de març de 1952. El biògraf s'hi refereix com a «Sendo, el captaire».⁵⁸⁹ En una de les còpies hi consta un títol que potser no va escriure el poeta. S'hi pot llegir: «En “Sendo”».⁵⁹⁰ Alguns dels noms dels personatges que apareixen en aquest conte —Laia, Quelot, Bòtil— i la ubicació vora el mar recorden sobretot la novel·la *Laia* de Salvador Espriu, tot i que el rerefons pugui ser modernista, amb un personatge que opta per la vida dels prats i de la terra, més que per una vida benestant vora el mar.

El protagonista, de pare pescador i mare paneraire, recorda com gaudia dels prats mentre anava amb la mare a les fires. El senyor Olegari, el mestre, deia que Sendo podria arribar a ser poeta de tan content com el veia. Un bon dia la mare apareix morta i el pare, que havia estat detingut i posteriorment alliberat per falta de proves, comença a beure i a pegar el nen. Una nit el pare, ebri però en un esclat de tendresa, s'atansa al fill i li confessa que havia mort la mare perquè aquesta s'entenia amb el senyor Olegari. Després de la confessió, l'autor explica com Sendo es converteix en captaire:

A la horrible confessió varen seguir uns dies de calma aparent. Després sovintejaren de nou els cops i en Sendo, ànima primitiva, incapaç d'orientar tants sentiments estranys va optar per la fugida, i una nit deixava la llar i el poble de la marina, i s'endinsava pels camins que havia seguit de menut, quan amb la seva mare venia coves i cistells per les fires.

La fugida passà gairebé desapercebuda al poble. El seu pare, cremat per l'alcohol, s'abandonà amb més delit a la beguda.⁵⁹¹ Se n'apartaven com d'un empestat i alguns el tractaven d'una manera brutal.

En Sendo va fugir cap a les muntanyes i hom el vegé treballant en alguns masos. Diuen que no hi feia dies. Sovint deixava la feina i s'idiotitzava contemplant els prats, els boscos, la Natura tota.⁵⁹² —Com si visqués per força— assegurava una mestressa. L'acomiadaven de totes les cases.

Havien passat molts anys i tothom l'oblidà. Un dia va tornar al poble. Hi va tornar d'amagat abans de fer-se fosc. Anava brut i espèllifat. Probablement ningú l'hauria reconegut; amb tot, tingué cura de no deixar-se veure. Va estar-se llarga estona esguardant els casalots, les barques i la mar. Després es va aixecar en silenci i va marxar.⁵⁹³

⁵⁸⁹ Nota a peu de pàgina número 6 a PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 59.

⁵⁹⁰ AFMMP. Les lletres, manuscrites i majúscules, deuen ser del biògraf.

⁵⁹¹ Seguidament desestima la següent afirmació que l'autor ja havia escrit en paràgrafs anteriors: «Per oblidar, deia ell.»

⁵⁹² Potser hi ha un ressò modernista: la contemplació de la natura en un estat «idiotitzat» recordaria el final del protagonista de *Josafat* de Prudenci Bertrana.

⁵⁹³ AFMMP.

Aquests paràgrafs recorden l'obsessió del poeta de Roda per la fugida del poble i el retorn, uns aspectes que hem trobat en els seus poemes i que reapareixeran en versos posteriors. En aquest cas, l'opció final és clara: Martí i Pol opta per una vida viscuda a la natura, gairebé de manera poètica, però lluny del poble.

Pujades explica que possiblement la publicació de l'*Antologia de contistes catalans (1850-1950)* de Joan Triadú o el recull de relats d'Espriu que, sota el títol d'*Anys d'aprenentatge*, publicà l'editorial Selecta l'any 1952, devien influir el poeta de Roda.⁵⁹⁴ També cal tenir en compte l'amistat amb Sarsanedas que havia guanyat el premi Víctor Català el 1953 amb *Mites*, i la publicació de les *Cròniques de la veritat oculta* de Pere Calders el 1955, que havia guanyat el premi Víctor Català el 1954. Per a ell, totes aquestes circumstàncies haurien induït Martí i Pol a escriure narracions.⁵⁹⁵ Ara bé, si la correspondència amb Sarsanedas s'inicia el 1955, fins a finals de 1955 o inicis de 1956 no li envia cap narració:

T'envio aquestes dues coses en prosa. Una, la més llarga, té molts anys, però és potser l'única que he acabat i conservat.⁵⁹⁶ D'altres han estat destruïdes abans o després de posar-hi punt i final, i no em sap greu haver-ho fet.

Tampoc em sap greu haver guardat aquesta.

T'escric aquesta nota a la fàbrica perquè he decidit enviar-te aquestes dues calamitats, sense atorgar-me la possibilitat de tornar enrera. Ho dic perquè en el poc temps que fa (un dia i mig, com a màxim) que les porto a la butxaca, he canviat almenys vint-i-cinc vegades de parer. He pensat enviar-t'ho; no enviar-t'ho; ensenyar-ho a la meva dolça amor; no fer-ho; estripar-ho, etc. Etc. Sóc, no em cansaré de repetir-ho, una calamitat. Es natural i lògic, fins és dolçament confortant que no tingui confiança en mi mateix; però un estat de coses així, portat a l'extrem com jo faig, no suposa cap cosa profitosa.⁵⁹⁷

[...]

El fet és que tinc una total desconfiança de la meva producció en prosa. Això mateix m'havia passat amb els poemes, però cal remarcar que sempre he caminat més segur que en el segon camí. Tal vegada és degut a què la poesia se'ns dona més com un dó sobrenatural. Tinc un temperament nerviós i un xic cantellut. He estripat versos, però n'he guardat molts; en canvi de prosa no tinc res més que el que t'adjunto. I és que quan rellegeixo els poemes m'hi trobo a mi mateix; rectifico però queda l'ànima del que ha estat creat, i en la prosa no he lograt mai aquest efecte íntim. Rellegir una prosa equival a rectificar-la contínuament, fins a decidir estripar-la.

⁵⁹⁴ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 198. El ressò espriuenc és ben evident.

⁵⁹⁵ *Ibidem*, 310.

⁵⁹⁶ Es podria tractar, doncs, del conte del captaire del març de 1952.

⁵⁹⁷ A partir d'ara la carta la continuarà amb una ploma blava com ell mateix comenta perquè a la fàbrica l'han interromput i la continua a casa «de la meva promesa». Tot just m'ajuda a datar la carta de finals de 1955, quan van iniciar la correspondència, al maig de 1956, que és quan es casen Martí i Pol i Dolors Feixas, a qui esmenta uns quants cops en aquests anys, i com hem vist en aquestes línies, com «la meva dolça amor».

Per això t'envio aquestes dues coses, pràcticament tal com han sortit de la meua imaginació. Hi ha una gran diferència temàtica que accentua, possiblement la seva ínfima qualitat. Em manca confiança en els personatges, i audàcia i seguretat per explicar l'anècdota. Tinc una por terrible de la monotonia, i la vacuïtat, i el mateix esforç per evitar-les m'hi deu apropar extraordinàriament.

M'has de perdonar aquesta llauna. En tu hi tinc tota la confiança, més que no l'havia tinguda mai en ningú. Per això et deia a casa, i et repeteixo ara, que, em diguis sincerament si hi ha alguna possibilitat en la meua prosa. Per això et demano de cor que em senyalis defectes per molts que siguin, i que m'aconsellis que plegui si no hi ha cap virtut en el que escric.

Comprenc que aquestes dues coses no són massa aptes per a formar-se un criteri concret. No tinc res més, però, i si espero fer quelcom millor, quelcom que em provoqui confiança per demanarte ajuda, sé que no t'enviaré mai res. En això sóc ni més ni menys que l'Arimany.

Apel·lo, doncs, a l'estima que et tinc i al respecte que em mereixen els teus coneixements. Sé que et faràs càrrec de la meua posició de pàrvul, de noi astorat que tem horriblement el judici crític de qui no estigui, per endavant, disposat a perdonar-li tanta estupidesa, pel simple fet d'una amistat que pot superar tots els convencionalismes. L'haver aconseguit un premi literari m'ha acabat de tallar les ales. Penso que la meua repsonsabilitat és notable i necessito algú que, sense enganyar-me, em pugui posar en el meu lloc a l'hora de dir tot el que sigui necessari. Tu i la teva dona heu sigut tan bons amb mi que no podria dubtar de què et faràs càrrec de totes aquestes anades i vingudes, i m'ajudaràs de poeta a poeta i més encara; d'amic a un altre amic.

No dubtis que ho recordaré sempre més.⁵⁹⁸

La carta ens indica com, amb més intensitat que amb la poesia, el poeta se sentia força insegur amb la prosa. Dubta de la creació dels personatges, creu que les seves narracions podrien dur al buit i a la monotonia. Per això no creu en el que ha intentat crear.⁵⁹⁹ Aquesta inseguretat és força típica en Martí i Pol, fins al punt que també li demana consell en els poemes. Segons es dedueix de la correspondència enviada a Sarsanedas, Martí i Pol el considerava, primer de tot, un gran amic i després sabia ben bé que era un bon poeta, un bon narrador i que també un home d'una gran cultura.

Sabem, doncs, per la carta de Martí i Pol que guardava dues narracions, una de feia molt de temps i una altra de més actual. Amb tota seguretat, doncs, es pot creure en la sinceritat del poeta quan li explica que hauria intentat escriure narrativa, tot i que molts cops l'estripava. Realment, la quantitat de poemes és ingent en comparació amb la narrativa. Per una altra banda aquesta carta permet pensar que la producció narrativa del poeta data a partir de l'any 1955 —

⁵⁹⁸ FJS.

⁵⁹⁹ Recordem també els versos 15 a 19 d'«Ara us puc dir que sóc un home antic...» publicats a *Si esbrineu d'un sol gest* en què escrivia com potser els anys el tornarien «insípid» en els versos. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 142.

excepte una narració que dataria de 1952.. Això, és clar, posa en dubte el que escriuria anys a venir, quan publica les narracions, ja que en la «Nota de l'autor» Martí i Pol afirma:

Amb una sola excepció, que ja assenyalaré,⁶⁰⁰ les narracions d'aquest volum pertanyen a l'època en què més intensament vaig cultivar el gènere, és a dir, al període que va, poc més poc menys, de 1952 a finals de 1967. La sèrie de *Contes de la Vila de R.*, la vaig escriure de febrer a desembre de 1967. Posteriors a aquesta sèrie només hi ha dues narracions: *En Tonet, la Vila de C. i la primavera*, que és de principis de 1968, i *La primera vegada*, que vaig escriure uns quatre anys llargs després. Aquesta última constitueix l'excepció que deia suara. Pel que fa a la resta, no m'atreveixo pas a establir d'una manera exacta les dates en què les vaig escriure, però tinc raons per afirmar que gairebé totes són anteriors a 1962, i la major part, sobretot les que tracten temes relacionats amb el poble o la fàbrica, i algunes altres com ara *El zelador* i *L'intrús*, puc assegurar que són escrites entre 1952 i 1956. Aquesta imprecisió —imprecisió segons com es miri, és clar— no és pas un intent més o menys dissimulat de cridar l'atenció. La cosa té una explicació molt més senzilla, que cal relacionar amb el que he dit més amunt en parlar de les meves temptatives en el terreny de la prosa narrativa. De fet, sempre que m'hi he aventurat ho he fet amb una manca de confiança tan considerable que explica suficientment —per a mi, almenys, i espero que també per als meus possibles lectors— tanta imprevisió. De totes maneres, insisteixo a afirmar que les dades que dono no són gens atzaroses. No em fio solament de la memòria, tot i que fins ara no m'ha fet cap mal passada, sinó que, a més, em baso en d'altres referències notablement fidedignes.

Dels dinou contes d'aquest recull, onze han estat publicats.⁶⁰¹

Quan Pujades li troba els altres contes i el poeta té la possibilitat d'una nova edició de la seva narrativa, acaba de datar la nova troballa:

Aquests sis contes inèdits devien ser escrits, doncs, si fa no fa, a la mateixa època que una bona part de les *Altres narracions*, sobretot les més antigues, és a dir, entre la segona meitat dels anys cinquanta i els començaments dels anys seixanta, que va ser, pel que recordo, l'època en què més intensament vaig dedicar-me a escriure prosa dita de creació. Potser algú trobarà que publicar-los ara és córrer un risc excessiu. Hi he pensat força, en això, n'he parlat amb els meus editors, i ni a ells ni a mi ens ha semblat que cometéssim un error. Els contes pertanyen a una altra època, és clar, i ara no els faria de la mateixa manera —o potser no els escriuria. Amb tot, i sense cap ganes de fer el pedant, no crec que siguin més dolents (ni més bons) que els altres que els acompanyen. Jo, per exemple, els he «rellegit» amb força interès i aquest ha estat un dels motius que m'han empès a publicar-los. Ja sé que la «paternitat» em pot fer ser poc objectiu, però no crec que aquesta condició m'hagi obnubilat gaire, això sense comptar que confio haver

⁶⁰⁰ Dirà que es tracta del conte «La primera vegada», que el publicarà el 1974.

⁶⁰¹ MARTÍ I POL, *Contes de la Vila de R. i altres narracions* (1978), 17-18. La «Nota de l'autor» la data el setembre de 1977.

compensat el marge de tolerància que inconscientment em pugui haver concedit amb el rigor amb què tinc per costum de jutjar les meves coses. Sigui com sigui, l'última paraula en aquest punt la tenen, com sempre, els lectors: el seu judici és, de fet, l'únic que de debò compta. A més d'aquest aspecte, però, en vull fer ressaltar un altre. A hores d'ara aquests contes són quasi peces de museu. Sabent-ho, doncs, i tenint en compte que ha estat justament la generositat dels lectors la que m'ha concedit l'estatut d'escriptor, un estatut del qual mai no m'he considerat digne, trobo que seria d'un egoisme totalment reprotxable no donar a conèixer aquests contes i no sotmetre'ls al seu veredict per un temor més o menys especulatiu, o per falsa modèstia.⁶⁰²

Els sis contes als quals es refereix integren l'apartat «III» d'«Altres narracions» del llibre. Sembla, doncs, que podrien ser anteriors a la majoria dels contes de l'apartat «II», tot i que, vagament, els data tot arribant als inicis dels anys seixanta. Per acabar de determinar la datació dels contes, el quadre següent permetrà de comparar tot aquest batibull de dates amb la concreció més objectives. Així indico a «Datació» la data que consta en els mecanoscrits i, en dos casos, la deducció també clara i objectiva a partir de la correspondència amb Sarsanedas, a la qual al·ludiré posteriorment:⁶⁰³

Quadre 3

Conte	Datació	Publicació
CONTES DE LA VILA DE R.		
Les tres descobertes del senyor M.	febrer 1967	<i>Oriflama</i> 61 (març 1967), 10-11
El sastre i el client		<i>Oriflama</i> 62 (abril 1967), 8-9
L'aniversari		<i>Oriflama</i> 64-65 (juny-juliol 1967), 14-16
Una història d'amor		<i>Oriflama</i> 63 (maig 1967), 12-13
La màquina d'escriure		<i>Oriflama</i> 66 (agost 1967), 12-13
L'altre «Jo» del senyor M.		<i>Oriflama</i> 67 (desembre 1967), 35-37
L'home dels discursos	gener 1968	<i>Oriflama</i> 69 (febrer 1968), 12-13 ⁶⁰⁴
ALTRES NARRACIONS		
I		
En Tonet, la vila de C. i la primavera		<i>El Full</i> 6 (març 1968), 7-9
La baralla		<i>Roda de Ter</i> 19 (setembre 1969)
La primera vegada		AA.DD., <i>Quinze són quinze</i> , El Nus 18 (Barcelona: Editorial Laia, 1974), 206-210
L'enterrament	maig ⁶⁰⁵	

⁶⁰² MARTÍ I POL, *Contes de la Vila de R. i altres narracions* (1989), 17-18. Aquesta «Nota de l'autor a la present edició» és signada el gener de 1989.

⁶⁰³ No hi considero el conte del març de 1952.

⁶⁰⁴ Conté una il·lustració de Pilarín Bayés.

El muntacàrregues	1958	
La Laura	juny 1958	
La dedicatòria		<i>Serra d'Or. Circular del Cor Montserratí</i> 56 (juliol-agost 1959), 29-30 ⁶⁰⁶
Un incident	maig 1958	
II		
L'intrús		
El zelador		
Tot l'univers als ulls ⁶⁰⁷		
Bon dia per prendre el sol a la platja		
III		
La missa d'onze	26 de febrer de 1956	
L'altre	Novembre de 1955	
La xera	Abril de 1958	
La nena Colomer		
L'assassinat de la senyora Avril	febrer (?) 1956 ⁶⁰⁸	
Maximbucú		

Tot intentant resseguir la poètica de l'autor, Pujades data «L'intrús» i «El zelador» del 1953 i «Tot l'univers als ulls» i «Bon dia per prendre el sol a la platja» del 1955. De l'apartat «III» d'«Altres narracions», data «La nena Colomer» i «Maximbucú» de 1958 o 1959.⁶⁰⁹

Establert, doncs, que Martí i Pol no enganyaria ningú quan diu que la producció de contes abasta de 1952 a finals dels seixanta —amb l'excepció que representa la suposició que d'abans de 1955 el poeta només guardés el conte que Pujades titula «Sendo, el captaire»—, es deduiria que tots els contes han de ser de la segona meitat dels cinquanta; encara més, es podria deduir que el tercer apartat seria, cronològicament, anterior al segon però no gaire més. La diferència d'anys no provoca un canvi substancial i possiblement per això l'autor els «rellegia» amb un cert afecte. Per tant, els contes que corresponen als anys 1952-1957 estan recollits en els dos últims apartats del llibre. Els dos últims contes d'«Altres narracions» possiblement datarien

⁶⁰⁵ Pujades el data de 1958 o 1959. Potser seria de 1958 mantenint la semblança amb la temàtica del poble.

⁶⁰⁶ La publicació permetria datar-lo sense gaires dubtes del maig o juny de 1959.

⁶⁰⁷ Un títol manuscrit indica com a títol: «L'espiaeta».

⁶⁰⁸ Com veurem Martí i Pol li escriu a Sarsanedas i li diu que aquest conte és anterior a «La missa d'onze», per tant, possiblement del febrer o del gener.

⁶⁰⁹ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 60-61. També Pujades, amb gran encert, datava «cap al 1956» «La missa d'onze» i «cap al 1956/1957» «L'assassinat de la senyora Abril [sic]», narracions ressenyades en el primer volum de la biografia a les pàgines 312 i 337 respectivament.

de 1955 i 1956, tot i que de «L'intrús» i d'«El zelador» se'n conserva una primera redacció manuscrita en una llibreta a continuació de poemes d'*El fugitiu* i la majoria dels poemes d'aquest llibre foren redactats el 1959.⁶¹⁰ Vegem tot aquest embolic.

En la carta que transcrivia poques línies més amunt i que li enviava a Sarsanedas, Martí i Pol li enviava dues primeres proses. Recordem que aquesta carta devia ser de finals de 1955 o d'inicis de 1956. En la carta que he datat amb tota seguretat del 27 de febrer de 1956, en què Martí i Pol li enviava els vint-i-dos poemes que haurien de constituir els *Quinze poemes* i dos contes continuava així:

Parlem, ara dels contes.

“L'assassinat de la Sra. Avril” l'he escrit abans de l'altre. Aquest, que jo en diria “Missa d'onze” el vaig acabar totjust diumenge (ahir). Ho dic per a notar força coses i orientar-te. L'assassinat de la Sra. Avril ha estat més pensat i més treballat. L'altre, potser responent sense premeditació, a l'estil, ha sigut escrit en una mena d'eufòria intel·lectual, com si les paraules haguessin de sortir inevitablement. Jo, amb tot, prefereixo aquest a l'altre. M'hi sento molt més lliure i segur; molt més jo mateix, cosa que, ara se m'acut, potser és més un defecte que una virtut. La psicologia de l'individu és pura invenció, però tota la trama és viva i real, i fins les reaccions juraria que han sigut viscudes per algun amic meu (alguns amics meus) que jo he observat i tractat qui sap els anys. Me l'estimo molt aquest conte!

No pas que això vulgui dir que l'assassinat de la Sra. Avril em desplaui del tot. De fet,estic segur que si ara els tornés a rellegir tots dos possiblement pensaria a estripar-los per ximplers i mal escrits; però, ultra això que és ben sincer, sé que, a mida que els anava escrivint, em sentia content i segur, i he procurat de no rellegir massa per no exposar-me al perill de què, en un cop d'ira, no els fes a miques.

Tu ets el que has de dir que te'n sembla i el que hi ha de fer totes les observacions i correccions que et semblin convenients. Els he copiat a dos espais i només en una cara perquè poguessis “potijenar-ho” com em demanaves en una lletra de ja fa dies. Jo no em cansaré pas d'escriure, i m'ho repetiré sovint fins a fer-me'n una obligació. Tu, però, has de ser el meu mestre i ordenador. Ets prou bò per a suportar-me i això sol ja et guanyarà la glòria del Cel.

Vet ací que pensava fer-te qui sap les consideracions sobre els meus contes i resulta que no te'n he feta gairebé cap, i que ara penso que potser és milllor que no te'n faci gaires. Jo et donc el material. Tu, ara, en fas el que bonament et sembli i m'hi dius tot el que et plagui, que estic segur que serà molt i bò.

A la teva darrera lletra em deies que quan una cosa em semblés a punt ho enviaries als de l'Ocell de Paper⁶¹¹ !Ai fillet!. Si jo ho he de dir mai no hi arribarem. I a més a més, ¿no hem quedat que

⁶¹⁰ Es tracta de la llibreta conservada en APAB que en aquest estudi se cita com a *msL3*. Com es recull en l'apèndix a aquest estudi es reserven els noms de *msL1* i *msL2* a les llibretes manuscrites que vaig trobar a APMMP sobre narracions i la projectada novel·la amb la temàtica del poble i de la fàbrica. El criteri de la nomenclatura és estrictament cronològic.

tu eres el meu director literari?. Doncs tu ho has de dir. Quan tu ho diguis jo pensaré que és cert. Més ben dit; ja ni cal que em consultis. Suposem que un d'aquests dos contes et semblés publicable, doncs ja el pots enviar. El retoques de tot el que et sembli, i cap a l'impresora falta gent. Tu manes; tu dirigeixes. Jo no sóc més que un però de brega i el que, a la llarga, s'emporta l'alegria més gran que un⁶¹² sap que les seves coses no són tan dolentes com es pensava.

No sé si enviaré res al premi Joan Santamaria. No pas per manca de ganes sinó per manca de material. Tinc només els quatre contes que ja has llegit i em fa l'efecte que es pedre el temps, perquè no valen gaire res. D'altra banda tots són de poques pàgines i ells en demanen, com a mínim, vint-i-cinc d'holandesa. ¿Què te'n sembla?.

El que sí procuraré de fer és un poema per la Corona poètica de la Verge de Montserrat. Si puc aconseguir-ho ja te l'enviaré a tu perquè el llegeixis.

Ara de moment no se m'ocorre res més. Potser abans d'acabar em sortirà alguna cosa més.

Si no hi ha res de nou la setmana vinent baixarem amb la meva promesa. Jo ja havia de venir a darrers de Març, però com que volem fer algunes cosetes a Barcelona ho hem avançat i baixarem, segurament, de divendres a vuit, o sigui el dia 9 de Març. (ara no us feu un "taco" amb això del vuit i el nou). Ja us vindrem a fer una visiteta, perquè la meva dolça amor ja us enyora i jo també. Fóra molt convenient, però que m'escrivissis abans, o després. Vull dir que no cal confiar en què ja parlarem de totes aquestes coses per diversos motius. Primer, perquè no tindrem gaire temps; segon, perquè no podem pas deixar les dones de banda ni aburrir-les amb la tabarra dels meus contes i dels meus versos, i tercer perquè jo faig molt més profit d'una lletra teva que m'aclareix extraordinàriament els conceptes. Jo sóc una soca discutint. Sóc lent i resulta que tot el que podria dir amb un quart d'hora, ho dic amb un parell d'hores i encara malament. Les teves cartes em fan molt profit, i per això te les demano, a risc de fer-me pesat perquè ja sé que tens molta feina, i que aquestes hores que em dediques valen un imperi.

Vàreu rebre la meva carta. Jo ja tinc el llibre. Gràcies. ¿Què n'hi va semblar a la teva dona del clixé del seu dibuix?⁶¹³ !Mare de Déu Senyor si me n'has de dir de coses quan m'escriguis!.

Digues a la Núria que pensí a comprar-me alguna reproducció d'aquelles que varem parlar. No gaires, no perquè estic molt trist d'armilla.

⁶¹¹ Dilluns 21 de novembre de 1955, Martí i Pol escrivia a Sarsanedas: «Avui (dilluns) he llegit a "Destino" d'aquesta setmana, una entrevista amb un senyor, del qual no recordo el nom, que parla d'una publicació que es dirà "Els escriptors de l'ocell de paper". Pel que he vist aplega una colla de noms de gent de molt preu, entre els quals hi ha en Sarsanedas. // ¿Oi que em faràs el servei, quan m'escriguis la carta que em promets en la que he rebut, de dir-me on, quan i com i a quin preu es publicarà aquesta cosa?, de què es tracta (si prosa o vers) i possibilitats de rebre'n exemplars o de fer-se'n subscriptor, si és que n'hi ha?». FJS. La sèrie «Els autors de l'Ocell de Paper» s'inicià el 1955 i constà de vint-i-tres volums. Segons Margalida Pons fou a mig camí ente revista i col·lecció de poesia. PONS, *Poesia insular de postguerra: quatre veus dels anys cinquanta*, 80. El 1956 es publicà el volum de Sarsanedas amb Rafael Tasis i Llorenç Moyà. Es tracta del número 5 de la col·lecció i Sarsanedas hi publicava «La proesa de Ritter Hans von Altenberg», una breu narració que després recuperarà a *El balcó* (1969). L'entrevista de la qual parla Martí i Pol és amb Joan Crusellas, iniciador de la col·lecció en què en aquell moment comptaven amb «Espriu, Espinàs, Pedrolo, Cirici, Romeu, Vicens Vives, Moll, Barat, Serrahima, Sanchis, [sic] Guarnier, Cucurull, Sarsanedas, Fuster, Foix, Pérez Ballester, Tasis, Saltor, Garrut...». «La voz de "l'Ocell de Paper"», *Destino* 954 (19 novembre 1955), 39.

⁶¹² Martí i Pol hi escriví «quean».

⁶¹³ Es tracta del dibuix que va fer Núria Picas per a la invitació del casament entre Martí i Pol i Dolors Feixas es va celebrar el 7 de maig de 1956. A la participació hi constava la data de l'abril de 1956.

I é, no em recordo de res més. No donant-te explicacions dels poemes, !ai, dels contes no em queda res més al pap.

!Ah, si!. En Teixidor que els ha llegit tots dos, diu que li agrada més l'assassinat de la Sra. Avril que no pas l'altre. Diu que el troba més complert i segur. L'altre diu que li ha semblat molt original, però que opina que la part central queda com si diguéssim, desfocada, fora de la línia que inicia i conclou a les altres dues parts. Diu encara que en aquest troç del mig li sembla que hi ha un excessiu predomini de l'autor sobre el protagonista, i que això converteix, o sembla convertir la narració en quelcom excessivament personal i contundent.

Dic tot això perquè et serveixi de punt de referència. Potser té raó mal que jo no ho vegi ben bé així. Ahir en varem parlar i li vaig dir que, quan te'ls enviés, t'ho diria.⁶¹⁴

En considerar els contes de Martí i Pol a grans trets es podria determinar que tots ells presenten un llenguatge molt acostat a la quotidianitat i a la possible manera de relacionar-se en l'època i, normalment, en un poble. Hi ha repeticions de grafies per referir-se als crits que pronunciaven els personatges, o onomatopeies. Hi ha contes amb molt de diàleg que faria pensar en un estil dramàtic, com és el cas de la narració «L'enterrament». Totes les circumstàncies al·ludeixen a situacions que poden aparèixer a l'entorn de la vila, des dels contes que succeeixen en indrets com Roda —com per exemple, la mateixa sèrie de *Contes de la Vila de R.*— o a Centelles, com és el cas d'«En Tonet, la Vila de C. i la primavera» i de vegades en indrets com un bar o a l'entorn de la fàbrica, com passa a les narracions «La baralla», «El muntacàrregues» o «La primera vegada». Hi haurà elements que ens recordaran l'element meravellós i fantàstic que trenca la línia versemblant dels contes de Pere Calders —amb qui establiria una relació a mitjan dels anys seixanta—,⁶¹⁵ com ara «L'intrús» o «El zelador». Altres podrien recordar alguna prosa poètica de J.V. Foix, com «L'altre».⁶¹⁶ Els personatges els acostuma a construir des del món real o conegut i, en alguns, s'hi deixa sentir un aspecte autobiogràfic, com es desprèn de l'opinió d'Emili Teixidor sobre la narració «La missa d'onze», que esmentava Martí i Pol en la carta a Sarsanedas.

Per tant, parlar de la producció narrativa del poeta de Roda de l'any 1952 a 1957 significa centrar-se en la majoria dels contes dels dos últims apartats d'«Altres narracions», els

⁶¹⁴ FJS.

⁶¹⁵ La coneixença fou al Concurs de Cantonigròs. Es conserva una fotografia de tots dos a Cantonigròs i una altra de familiar pel Collsacabra. Aquesta i d'altres en què apareix Martí i Pol al despatx o tocant la guitarra, les realitzà el mateix Calders. No es conserva, però, cap correspondència entre els dos. AA.DD., *Miquel Martí i Pol 70 anys* (Girona: Fundació Caixa de Girona. Centre Cultural de Caixa de Girona, 1999), 35 i 39. [Les fotografies són la 50 i 58]. Sabem, com es comentarà posteriorment, que el matrimoni Calders s'estigué a casa del poeta de Roda a l'octubre de 1967.

⁶¹⁶ J.V. FOIX, «Fou diumege passat, a les tres de la tarda,» d'«Ombres darrere els lilàs», de *KRTU*, dins J.V. FOIX, *Obres completes, I. Obra poètica en vers i en prosa i obra poètica dispersa*, Clàssics Catalans (Barcelona: Edicions 62 / Diputació de Barcelona, 2000), 43. Tot i que són proses força diferents també s'esdevenen en un pont, també contenen un assassinat i en totes dues es posa en dubte la identitat de la primera persona narrativa. L'hora també és un element comú: en Foix són les tres de la tarda; en Martí i Pol són tocades les dotze de la nit, amb l'element màgic que comporta en la tradició dels contes infantils.

encapçalats pel números romans II i III. En aquests anys Martí i Pol serà força constant en els intents per escriure prosa, fins al punt, com vèiem en la carta, de voler-se presentar al premi Joan Santamaria o, com sabrem, començarà a escriure una novel·la.⁶¹⁷

«L'assassinat de la senyora Abril» gira a l'entorn de tres eixos: el poble, horroritzat i atemorit pel crim, que li serveix al narrador per al·ludir a la vida del poble en la tafaneria i els cercles creats a l'entorn de l'assassinat; la literatura dins de la literatura en la troballa d'una narració que ell explica però de la qual no realitza cap cita textual. Per últim, l'assassinat en si, que és l'objecte explicat anecdòticament en la narració. El treball del conte és rellevant, com també el tractament d'aquest des de la perspectiva del passat —explicació del crim— i del present —mort del confès assassí i troballa dels papers. Josep Maria de Sagarra va escriure una obra dramàtica titulada *L'assassinat de la senyora Abril*.⁶¹⁸ En aquesta obra, com en moltes de les històries d'assassinats sempre resultaria sorprenent la identitat de l'assassí, com és el cas del conte i de l'obra de Sagarra; però aquesta és molt diferent a la narració martipoliana. També resulten diferents els personatges. En l'obra de Sagarra els personatges són burgesos (jutge, metge i familiars i coneguts) i l'obra es teixeix amb els fils de les infidelitats, mentre que en la narració de Martí i Pol els personatges són quotidians i tot es focalitza en la confessió de l'assassí a través de la literatura. Aquestes diferències tan enormes fan plantejar si en realitat no es deu a una simple coincidència, ja que hauria estat ben probable que el poeta de Roda li conegués l'obra.

«La missa d'onze», al meu entendre, tal i com planteja el poeta en la carta reproduïda, és potser més interessant que no pas l'anterior. No serà una narració tan elaborada, però s'interrelaciona amb la producció poètica de l'autor. El conte és cabdal per acabar d'entreveure els elements que preocupaven el poeta en aquesta època. A més, recordem que Martí i Pol li explicava a Sarsanedas un comentari del seu amic Emili Teixidor sobre aquest conte: «En Teixidor que els ha llegit tots dos, diu que li agrada més l'assassinat de la Sra. Abril que no pas l'altre. Diu que el troba més complert i segur. L'altre diu que li ha semblat molt original, però que opina que la part central queda com si diguéssim, desfocada, fora de la línia que inicia i conclou a les altres dues parts. Diu encara que en aquest troç del mig li sembla que hi ha un excessiu predomini de l'autor sobre el protagonista, i que això converteix, o sembla convertir la narració en quelcom excessivament personal i contundent.»⁶¹⁹ De fet, la narració concreta els eixos del bé i del mal establerts per aquella societat dels anys cinquanta que determinava el

⁶¹⁷ Es comentarà a partir de la correspondència amb Sarsanedas. Ara, però, es pot avançar que entre el 22 i el 23 de desembre de 1957 li escriu: «He escrit una dotzena de pàgines de la meva hipotètica novel·la (potser l'any que ve estarà llesta pel Martorell); he escrit també un conte que demana a crícs una revisió», una novel·la que de ben segur en són pàgines les trobades en dues llibretes en què el poeta reprèn el tema d'*El poble* i el de *La fàbrica*.

⁶¹⁸ Josep Maria de SAGARRA, *Obra completa 18. Teatre 4: L'assassinat de la senyora Abril. La Llúcia i la Ramoneta. Les llàgrimes d'Angelina. Judit* (València: Edicions 3i4, 2010).

⁶¹⁹ FJS.

nacionalcatolicisme, normalment falsa i hipòcrita. Per tant, en el marc de llibertat, la moral imperant es regeix per la prohibició i, a més, per una altra banda, s'hi reflecteix la hipocresia en el marc espacial del poble. Així, per exemple, l'autor explica el següent de les ponències en els cercles d'estudi (d'Acció Catòlica):

Però ningú no preguntava mai res. De fet tothom semblava convençut que era impossible discutir aquelles raons. I, a la llarga, per què discutir? Tot quedava de la mateixa manera i el mossèn tenia sempre raó. Calia no disgustar-lo. Amic de la família i amb molta mà esquerra. Ell ho sabia, mal que no ho veiés tan clar com era. Als pobles es viu gairebé en família. Tothom sap el de tothom però ningú no ho diu públicament. Quan s'esbrina, si val la pena, tothom s'escandalitza. En el fons, tot plegat és odi. Saber massa coses complica la vida. Ell hauria pogut dir-ne de molta gent. Negocis bruts, dones, i, sobretot, murmuracions. Amb l'excusa de la bona voluntat. Molt Mare de Déu!, ai, Senyor!, Verge santíssima!, i tot plegat aigua fresca. A soles amb els més íntims, trinxat i picat com carn per a mandonguilles. La mateixa gent de l'església al cinema, i alguns al llit de la dona del veí. Però sobretot les formes. No faltar mai a processó, ni al novenari, ni als set diumenges de sant Josep. Militants i «militantes» d'Acció Catòlica. I filles de Maria. Allò sí que no ho havia acabat d'entendre mai! Naixia una noia i ja ho era. I n'hi havia alguna de pronòstic reservat. Si ell hagués volgut comprometre... N'havia tingut una asseguda a la falda moltes vegades, mentre li tocava les cuixes... i altres coses. Deia: «Ai no, bèstia!», però se li agafava ben fort al coll. I era no sé què de la junta. Ell, llavors, també era de la junta d'Acció Catòlica. Però se n'havia donat vergonya. I no públicament, sinó a soles, que és molt més sincer. En canvi ella i tots els altres, no. Tot seguia igual, i feia molt de temps ja. Manaven uns quants i els altres els odiaven aparentant el contrari.⁶²⁰

Tota la part central de la narració, que correspon a la missa, és ocupada per aquest tipus de pensaments que determinen els aspectes dels «prejudicis» creats per la societat i, encara més, per una societat de poble en què tothom es coneix i, per tant, es fa molt més evident l'aparença i la hipocresia. Aquesta és la realitat que evidencia el poeta i que ocupa la major part de les reflexions poètiques des de l'any 1954 que, recordem, al·ludeixen sempre a la manca de llibertat. A més, també hi fa l'aparició aquella frontera que hi ha entre l'amor i l'odi: després de l'obligada hipocresia s'odia en silenci. A més, el conte que ja hem pogut datar del febrer de 1956, ressona a les nenes del cor parroquial; les expressions franceses i el poble que apareixien en el poema «M'he alçat per damunt dels carrers assolellats...», uns versos que escriví aquest mateix mes. Evidentment, i seguint l'opinió que diu que té Teixidor sobre el conte, la narració té molt de personal. La preocupació del poeta potser arribava a esdevenir una veritable obsessió, encara que no gaire més diferent que les altres persones que també podien arribar a trobar a faltar la llibertat.

⁶²⁰ MARTÍ I POL, *Contes de la Vila de R. i altres narracions* (1989), 152-153.

«L'altre» també conté expressions que s'havien llegit en els poemes: «Podia fumar un cigarret i repetir versos estimats pels carrers en silenci»,⁶²¹ o també la imatge del fugitiu quan el protagonista, en una primera persona del singular, vol fugir de l'escena d'un crim, o també en la crítica que suposa el fet que li digui que potser no serà capaç de comprendre la realitat que s'amaga en aquella escena «perquè sou un home pur.»⁶²² De fet, el protagonista, des d'un amagatall, contempla una escena que serà transformada en literatura. Es tracta de presentar l'autoconeixement en una narració en què manté constantment l'efecte sorpresa en la barreja i diferenciació entre realitat i ficció. L'escenari del crim és precisament el pont, aquell que, a l'«Escena» d'*El poble*, una parella hi va a contemplar un estel que al final no poden veure perquè s'ocupen en d'altres afers; o el mateix que anys després retrobem al poema «Muralla» del *Llibre de les solituds*, en què torna a referir-se al centaure que passa pel pont i al qual ningú no mira.⁶²³

«La nena Colomer» és una narració de costums del poble amb un punt d'humor al final en què associa la mort i l'amor. Com totes aquestes narracions, el relat s'explica en primera persona. La veu narrativa s'enamorarà, anys després, de la nena Colomer que, per primer cop, havia vist un mort. Un relat que sembla, com molts dels altres, autobiogràfic en el sentit que a ell li agraden els llibres, fet que servirà per creuar-se per primer cop les mirades i augurar mínimament el final, ja que a ella li agrada la poesia. A l'endemig, un relat de costums practicats al poble davant d'una mort natural. Ara bé, el to de la narració és força diferent a tots els altres i hi apareix la ironia, possiblement sense ànim de criticar els costums sinó simplement de deixar-ne constància⁶²⁴ i fixar-se en l'objectiu del conte: la nena que, present en l'acte, passa a obtenir el primer pla de la narració.

«Maximucú», el relat del dimoni inca, és dels més fantasiosos del recull, si més no, màgics. No hi manquen els elements de sorpresa i, com comenta també Pujades,⁶²⁵ els elements autobiogràfics també són presents en el relat. L'Emili del conte, que retorna al poble a les vacances, amb tota probabilitat és Emili Teixidor que havia anat a estudiar a Barcelona. Però recordem unes línies del conte:

⁶²¹ *Ibidem*, 157.

⁶²² *Ibidem*, 162.

⁶²³ «Escena», datat del maig de 1957, es publica a la segona edició d'*El poble* a MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 110. «Muralla», datat del 18 de gener de 1992, i publicat a Miquel MARTÍ I POL, *Llibre de les solituds*, 48.

⁶²⁴ Encara que la manera de referir-s'hi no deixa de ser força irònica: «Al meu poble la gent visita els morts amb un caire espontani de tarda de festa. Hom es vesteix amb una roba diferent de la normal i es presenta a casa del mort per expressar el seu condol a la família amb la fórmula [sic] inevitable: "Us acompanyo en el sentiment."». MARTÍ I POL, *Contes de la Vila de R. i altres narracions* (1989), 184.

⁶²⁵ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 66.

En acabar setembre, l'Emili se'n va tornar a la ciutat i jo vaig quedar sol un cop més, sol amb la meua mare i sol amb tota la gent del poble que no podia estimar per molt d'esforç que hi posés.⁶²⁶

I posem-les al costat del fragment d'aquesta carta a Sarsanedas que ja coneixem: «En Teixidor ha marxat a estudiar a Barcelona i ara no em queda ningú. He començat de tornar-me peripatètic i faig llargues caminades pels afores encara no tinc una estona lliure i m'ho permet el temps.»⁶²⁷ Aquest fet corroboraria la datació d'aquestes narracions cap a l'any 1956 o inicis del 1957. Per una banda apareix en el conte aquella sensació provocada pel fet de viure en un poble que, barrejada amb la conseqüència dels principis, de la col·lectivitat falsament moral i hipòcrita podia dur a aquell sentiment de tota una sèrie de gent a qui «no podia estimar». Per una altra banda es pot observar, doncs, el tema de la solitud que l'ocupava en els poemes d'aquesta època.

Els elements autobiogràfics seran presents en la narrativa de Martí i Pol. De fet, en totes les narracions, excepte a «La missa d'onze», hi apareix la primera persona del singular, tot i que en aquesta narració s'hi reflecteixen aspectes autobiogràfics en la manera de veure el poble i en els aspectes que s'hi reflecteixen. Hem comprovat com la fantasia apareix com a constant, de vegades de manera surrealista, com a «L'altre» i també com dues característiques més hi apareixen regularment: la ironia i la imatge de la dona somniada, com en les narracions «La nena Colomer» i «Maximucú». Aquesta figura de la qual s'ha constatat el joc vital i de somni que conté i que, en els versos, en alguns moments vindria a representar la poesia, també apareix a «La missa d'onze» en el grup de noies o en els detalls eròtics que representarien la llibertat. «La nena Colomer» conté la referència del gust pels llibres i pels poemes i «L'assassinat de la senyora Avril» s'escriu des de la literatura dins de la literatura. Si hi afegim el to de solitud que es reprèn en els contes del segon apartat i que es consideraran de manera paral·lela a *El poble*, s'hi pot trobar representada, a grans trets, la major part de la poesia de Martí i Pol d'aquesta època. De fet, sobre la solitud, Pere Farrés ja constataba en el pròleg al volum de contes que un «aspecte que defineix molt clarament el protagonista d'aquests contes és la solitud, volguda o imposada, que pateix»,⁶²⁸ per acabar dient que els altres personatges són el contrapunt a l'individualisme del protagonista. No és gens estrany, i menys quan en aquest tercer bloc ja havia aparegut aquesta solitud. De fet, a inicis de 1956 ja s'hi pot entreveure i creix fins al punt que es transforma en un fet obsessiu per al poeta; una solitud que augmentava, precisament, a mesura que les seves inquietuds intel·lectuals i el seu afany de conversa també progressava. Per això, Martí i Pol va escriure tant als lectors i als amics com a un col·lectiu que havia de ser el tema i motiu de la seva creació literària. Ja som al poble.

⁶²⁶ MARTÍ I POL, *Contes de la Vila de R. i altres narracions* (1989), 204.

⁶²⁷ Carta que anteriorment datava del 25 d'octubre de 1956. FJS.

⁶²⁸ FARRÉS, «Pròleg» a MARTÍ I POL, *Contes de la Vila de R. i altres narracions* (1978), 11.

SEGONA PART

1. *El poble*

1.1. La cronologia de les versions

El poble és un dels llibres de tota la producció martipoliana que, amb tota seguretat, ha sofert més canvis durant els anys fins que va adquirir la forma definitiva. Com veurem, un altre és *La fàbrica-1959* que, com el poeta no el conservà, patí una reconstrucció: Martí i Pol publicà els poemes d'aquest llibre a *L'arrel i l'escorça* (1975) i, quan Jaume Vidal i Alcover i Jordi Sarrate li feren saber que tenien més poemes, el poeta els publicà a *El llarg viatge* (1976). L'edició que havia de ser definitiva, pel que fa als poemes que l'integraven i llur ordre, consistia en els poemes publicats primerament als quals seguien els que havia recuperat. El resultat, com veurem, no va tenir molt a veure amb l'ordre de 1961.

La història d'*El poble* fou diferent: sembla que el poeta el va anar conservant o recuperant gràcies als amics que en tenien còpies. De tota manera, però, havia de ser un llibre que sofriria diverses transformacions, bàsicament perquè Martí i Pol comptava amb el compromís de Pedreira de publicar-lo i hi afegia o suprimia poemes amb la finalitat d'arrodonir-lo. Veurem que no estava del tot satisfet del llibre, però també va viure moments que li van permetre confiar en la seva creació.

Martí i Pol fa constar la datació dels poemes del llibre de 1956 a 1958. Un altre cop, com acabarem de veure, aquesta datació no és del tot certa, ja que l'autor concep el llibre per primer cop el 1957 quan el presentà al Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs. L'any 1957 Martí i Pol escriurà vint-i-cinc poemes que publicarà en un moment o un altre formant part del recull; ara bé, l'escriptura de poemes amb posterioritat a aquest any conjuntament ambles diverses promeses i possibilitats de publicació ocasionaren els canvis en el llibre. Es podria parlar, doncs, de cinc versions amb diferències més o menys substancials: 1957, 1961, 1962, 1966 i 1975.⁶²⁹ La de 1989, d'Edicions 62, que és la que el poeta ja va donar com a definitiva, amb canvis que no afecten el contingut sinó bàsicament a la puntuació, es correspondria a la de 1975. En parlar de versions, doncs, em refereixo a estadis del llibre en què hi ha poemes afegits, suprimits o canviats. En el següent quadre comparatiu es poden observar les diferents versions amb llurs poemes i la data d'escriptura dels mateixos:

⁶²⁹ Els reculls de 1957 i 1961 han estat extrets d'ACPC. El de 1962 es conserva al FJP i els de 1966 i 1975 respectivament a les publicacions d' *El poble* (1966) i a la de *L'arrel i l'escorça*. (1975), 73-125.

Quadre 4

Núm.	Poema ⁶³⁰	Data	1957	1961	1962	1966	1975
01	El poble ⁶³¹	maig 1957	*	*	*	*	*
02	Cançó després de la pluja ⁶³²	abril 1957	*	*	*	*	*
03	Meditació primera	abril 1957	*	*	*	*	*
04	Inventari de poble ⁶³³	maig 1957	*	*	*	*	*
05	Els anys de la creixença	novembre 1964					*
06	Dissabte ⁶³⁴	maig 1957	*	*	*	*	*
07	Cròniques canten ⁶³⁵	1967 (?)					*
08	Avui també ⁶³⁶	febrer 1957	*	*	*	*	*
09	Les quatre estacions	«Primavera» : maig 1957	*	*	*	*	*
		«Estiu»: maig 1957					
		«Tardor». juliol 1957					
		«Hivern»: juliol 1957 ⁶³⁷					
10	Meditació segona ⁶³⁸	juliol 1957	*	*	*	*	*
11	L'home ⁶³⁹	juny 1957	*	*	*	*	*

⁶³⁰ Per facilitar la referència els títols dels poemes corresponen als títols amb què es publicaren els poemes. És el primer llibre en què molts dels títols no són part del primer vers del poema.

⁶³¹ Publicat a *Roda de Ter* 15 (setembre 1957) i a *Papeles de Son Armadans* 61 (abril 1961), 59-60. Es conserva també en la carpeta que duia quan sortia en els escenaris de la Nova Cançó.

⁶³² Publicat a *Inquietud* 10 (juliol 1957), 15, i a *Papeles de Son Armadans* 61, (abril 1961), 61. Es conserva també en la carpeta que duia quan sortia en els escenaris de la Nova Cançó.

⁶³³ Publicat a *Inquietud artística* 14 (setembre 1958), 13. Formà part de l'espectacle *La creació* (1969).

⁶³⁴ El mecanografià amb el títol de «Dissabte al poble» que es corregí i se suprimí el sintagma preposicional.

⁶³⁵ Sense datar. L'any és una suposició a partir de l'ordre que es manté en l'APMMP. Formà part de l'espectacle *La creació* (1969).

⁶³⁶ Publicat a *Quart creixent* 3 (desembre 1957), 59.

⁶³⁷ Publicat a *Serra d'Or. Circular del "Cor Montserratí"* 48 (novembre 1958), 30-31. També es publiquen nou versos del poema en dos peus de fotografia de tres i sis versos al *Roda de Ter* 24 (setembre 1965).

⁶³⁸ Publicat a *Roda de Ter* 16 (setembre 1958) i a *Papeles de Son Armadans* 61 (abril 1961), 64-65.

⁶³⁹ En els reculls de 1957, 1961 i 1962 empra com a títol «L'home...», és a dir el primer vers. Formà part de l'espectacle de *La creació* (1969).

12	Picnic ⁶⁴⁰	1965					*
13	Els paletes ⁶⁴¹	abril 1957	*	*	*	*	*
14	L'heroi ⁶⁴²	gener 1966					*
15	Foc de Sant Joan	juny 1957	*		*		*
16	Escena	maig 1957	*		*		*
17	Moral nova ⁶⁴³	1962 (?)				*	*
18	És el que diu un amic meu ⁶⁴⁴	(1965?) ⁶⁴⁵					*
19	Matrimoni ⁶⁴⁶	1962 (?)			*	*	*
20	Crònica ⁶⁴⁷	1962 (?)			*	*	*
21	Coin de Rue ⁶⁴⁸	maig 1957	*	*	*		*
22	Avui, molt menys que abans ⁶⁴⁹	juliol 1957	*	*			*
23	Quan s'aixequi la boira	abril 1957					*
24	El poema ⁶⁵⁰	juliol 1957	*	*			*
25	Vent en el vent ⁶⁵¹	juliol 1957	*	*			*
26	Romanço ⁶⁵²	juliol 1957	*	*	*	*	*
27	Meditació última ⁶⁵³	juliol 1957	*	*	*	*	*
28	«Deixeu-me dir...» ⁶⁵⁴	juliol 1957	*	*	*		

⁶⁴⁰ En la data no hi consta el mes, podria datar de finals de juny de 1965 o d'inicis de juliol, es publica a *Inquietud artística* 33 (juliol 1965), 10. Tant en el mecanografiat com a *Inquietud artística* apareix amb la forma «Pic-nic» com a títol.

⁶⁴¹ L'original mecanografiat està escrit en una primera persona del plural. Es corregeix de manera manuscrita i així ja apareix en el recull de 1957.

⁶⁴² El publicà a *Ponent* 47-48 (primavera-estiu 1968), 11-12. Es publicà amb el títol de «L'heroi».

⁶⁴³ La datació apareix mecanografiada —també amb interrogant— en l'original. Es publicà al *Roda de Ter* 21 (setembre 1962).

⁶⁴⁴ No s'ha trobat l'original. Formà part de l'espectacle *La creació* (1969).

⁶⁴⁵ La similitud amb el poema «Picnic» datat de 1965 permetria creure que es deu tractar d'un poema molt proper a aquesta data. Atès el dubte presento l'any entre parèntesis ja que es tracta d'una deducció.

⁶⁴⁶ No s'ha trobat l'original. En ser un poema que es conserva en *El poble* (1962) destinat a la publicació per part de Pedreira, ha de ser anterior a l'agost de 1962.

⁶⁴⁷ No s'ha trobat l'original, tot i que deu ser anterior a l'agost de 1962 perquè es publica al *Roda de Ter* 21 (setembre 1962) i forma part d'*El poble* (1962).

⁶⁴⁸ El 1957 i el 1962 el recull sense títol. El 1961 presenta el primer vers com a títol: «T'he esperat com abans...». A *L'arrel i l'escorça* (1975) el títol s'escriu en cursiva i sense majúscula: «Coin de rue». En l'edició de 1989 ja s'escriu amb lletra rodona. En el mecanografiat original els últims versos eren: «la Grèco cantava / "Coin de rue".»

⁶⁴⁹ El 1957 no el presenta amb títol i el primer vers és «Avui molt menys que abans...» —sense la coma després del primer adverb— que mantindrà com a títol el 1961: «Avui molt menys que abans...».

⁶⁵⁰ Publicat a *Serra d'Or. Circular del "Cor Montserratí"* 48 (novembre 1958), 30.

⁶⁵¹ El 1957 no conté el títol i el 1961 usa el primer vers que no és el mateix que el 1957, sinó que presenta una variació: «Vent amb el vent...».

⁶⁵² El 1957 hi manté els dos versos finals del mecanografiat original: «Algun diable ocult / farà una gran rialla.», que ja no els considerarà a *Roda de Ter* 16 (setembre 1958). El poema també es publicarà a *Papeles de Son Armadans* 61, (abril 1961), 62-63. Martí i Pol el musicarà i també Jacint Morera que el donarà a conèixer, segons ens consta, el 3 de juny de 1963 a Terrassa. Sabem per una carta a Sarsanedas, segurament del 8 de març de 1963, que Jacint Morera, pintor terrassenc, li ha enviat la música del «Romanço». El poema formà part de l'espectacle *La creació* (1969).

⁶⁵³ Poema publicat a *Serra d'Or. Circular del "Cor Montserratí"* 48 (novembre 1958), 31; a *Inquietud artística* 20 (octubre 1960), 11 i a *Papeles de Son Armadans* 61 (abril 1961), 66-67.

29	«Al capdavall de l'avinguda...» ⁶⁵⁵	juliol 1957	*	*			
30	El ball ⁶⁵⁶	juliol 1957	*	*	*		
31	«Principalment el que ens manca...» ⁶⁵⁷			*			
32	Pel cantó de ponent... ⁶⁵⁸	1962			*		
33	Do de la fe ⁶⁵⁹	1963 (?)				*	
34	Balada ⁶⁶⁰					*	

En la carpeta que Martí i Pol duia als recitals de Nova Cançó que s'ha conservat,⁶⁶¹ hi ha un full en què es detalla un dels programes que devia usar per sortir a l'escenari. En la primera part hi figuren cinc subapartats: «El poble», «El tema de Nadal», «Dos temes varis», «La fàbrica» i «Cants d'exili». Després m'hi referiré amb detall a cada un d'aquests; ara només vull deixar constància que entre els que intitula «El Poble» n'hi ha quatre: «El poble», «Romanço», «Cançó després de la pluja» i «Amb els qui es lleven cada nit...»; aquest últim no l'havia recollit en el llibre ni formà part de cap apèndix quan Martí i Pol confegí l'*Obra poètica*.⁶⁶²

El quadre manifesta els canvis que es van produir en aquest llibre fins adoptar la forma final l'any 1975, amb poemes que abastaven, possiblement, des de l'any 1962 fins al 1967. No hi ha cap poema de 1956 i sembla que tampoc n'hi ha cap de 1958, tot i que el poeta indicà que el llibre el conformaven poemes datats de 1956 a 1958. Ara bé, de nou l'errada torna a ser comprensible ja que el llibre estava concebut l'any 1957. La idea era que Pedreira li publicués, encara que, abans que estigués confegit, la insistència de Sarsanedas féu que el presentés al

⁶⁵⁴ El 1957 i el 1962 el poema no duu títol i el 1961 l'encapçala amb el primer vers: «Deixeu-me dir que ja és temps d'oblidar...». Passà a formar part d'*El fugitiu* (en la primera edició del 1976, a *El llarg viatge*). El 1966 no es publicà a *El poble*. Si el poeta presenta *El fugitiu* al premi Carles Riba de 1959, segurament que no hauria format part d'aquest recull, sobretot quan encara tenia previst de publicar *El poble*. Amb tota seguretat que el 1962 el poema no formava part de dos reculls, si no fos que es tractés d'un descuit important per part de Martí i Pol, un fet força improbable. Aquest fet permetria pensar que un estadi d'*El fugitiu*, potser el definitiu, podria datar com a mínim de finals de 1962.

⁶⁵⁵ Passà a formar part d'*El fugitiu*. El 1957 no duu títol i, en canvi, el 1961 l'intitulà amb el primer vers: «Al capdavall de l'avinguda...». Sobre *El fugitiu* vegeu la nota anterior.

⁶⁵⁶ Es manté inèdit.

⁶⁵⁷ No s'ha trobat l'original. Es manté inèdit. S'acosta molt al llenguatge de *La fàbrica-1959* (1961).

⁶⁵⁸ No s'ha trobat l'original. Es manté inèdit i només s'ha pogut trobar en el recull que havia de ser publicat per Pedreira el 1962. Es conserva en el FJP (PedC_1085) (28/30). Es transcriu en apèndix a aquest treball.

⁶⁵⁹ Original sense datar; es publicà al *Roda de Ter* 22 (setembre 1963). Caldria considerar la possibilitat que fos del 1961, ja que passà a formar part de *La fàbrica-1959* en la seva primera edició. Es conserva també en la carpeta que duia quan sortia en els escenaris de la Nova Cançó.

⁶⁶⁰ No s'ha trobat l'original. Passà a formar part de *La fàbrica-1959* en la primera edició. Es conserva també en la carpeta que duia quan sortia en els escenaris de la Nova Cançó. Formà part del muntatge de *La creació* (1969).

⁶⁶¹ APMMP.

⁶⁶² «Amb els qui es lleven cada nit» es conserva en l'enregistrament que Florenci Crivillé i Xevi Planas editaren de les cintes de casset que el poeta conservava a casa. I també n'editaren la lletra. Miquel MARTÍ I POL, *Qui canta, els mals espanta!* Barcelona: Música Global Discogràfica, 1996, CD.

Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs, certamen en què Sarsanedas actuava de jurat i en el qual Martí i Pol va obtenir un accèssit. Els records del poeta, a l'any 1975, quan configura el llibre i estableix la datació, podien ben bé voltar aquells anys. Ara bé, hi ha poemes datats de 1957 que van donar forma a una primera versió del recull. Els escriu des del febrer fins al juliol de 1957. El poema «Quan s'aixequi la boira...» és l'únic que recupera d'aquestes dates per a l'edició de 1975 ja que fou escrit l'abril de 1957. Per una altra banda, els poemes «Al capdavall de l'avinguda...» i «Deixeu-me dir», els dos del juliol de 1957, formaran part del llibre *El fugitiu*. No es té constància, de moment, dels estadis concrets d'aquest llibre però sabem que el presentà al premi Carles Riba de 1959, tot i que «Al capdavall de l'avinguda...» encara formava part del llibre *El poble* de 1961 i «Deixeu-me dir» del de 1962.

En caracteritzar tots els poemes d'aquests anys podem observar un eix de contingut, que ve donat pel mateix títol i que girarà al voltant del poble. Ara bé, en observar l'edició que publica l'any 1966, ens podria confondre des del moment que hi consten els poemes «Balada» i «Do de la fe», dos poemes que retiraria en la segona edició de 1975, quan té la possibilitat de publicar *La fàbrica-1959*. Així ho explica en la nota introductòria al llibre:

He suprimit dos poemes que figuraven a la primera edició («Do de la fe» i «Balada»). Aquests dos poemes no pertanyien a *El Poble*, sinó a una primera versió de *La fàbrica* que vaig escriure si fa no fa en aquella mateixa època i que fins ara havia restat inèdita. En tenir l'oportunitat de publicar-la he restituit els esmentats poemes al lloc que els corresponia.⁶⁶³

Resultava curiós que en tot el recull d'*El poble*, el poeta només fes esment a les fàbriques i a algun tret que es relacionés amb aquestes a «Inventari de poble». A «Balada» apareixia un personatge del poble en el món de la fàbrica. Les minses possibilitats de publicació de *La fàbrica-1959*, amb l'oposició que alguns individus del poble van mantenir perquè veïés la llum,⁶⁶⁴ afavoririen que el poeta integrés personatge i fàbriques en el microcosmos creat del poble que podia arribar a ser un llibre.

Aniré comentant la possible història d'aquests reculls però ara em convé anotar un fet significatiu: quan Martí i Pol publica la segona edició d'*El poble* a *L'arrel i l'escorça* (1975) no és una simple reedició, ja que el 1966 publicava disset poemes, dels quals dos passarien a formar part de *La fàbrica-1959*— i al 1975 en publicaria vint-i-set, és a dir, dotze poemes més; un nombre realment significatiu per poder constatar que es tracta d'un llibre pràcticament nou.⁶⁶⁵

Sabem que el recull de 1961 el va enviar Pedreira al Concurs de Cantonigròs i que possiblement responia al primer estadi del recull que havia d'anar a impremta, tot i que existí la

⁶⁶³ MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 74.

⁶⁶⁴ Així m'ho va comentar el poeta el 22 de gener de 1994 i així li explicà l'autor al biògraf: el clergat i els patrons ho evitaren. Ho publicà en l'apartat «Publicació frustrada de *La fàbrica-1959*» de la biografia PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 84-86.

⁶⁶⁵ Compto el cicle de «Les quatre estacions» com a un poema.

revisió de 1962 que és la que, definitivament, estava preparada per veure la llum de mans de Pedreira, un estadi força semblant al de 1957 com s'ha pogut comprovar. Efectivament, quan el poeta regalava les versions del llibre a coneguts i amics els lliurava la versió de 1957, així em consta segons la versió que es conserva en l'APAB o la que li regala a Corredor-Matheos a qui li dedica l'any 1964. Aquestes dues són les que he pogut comprovar i corresponen a la versió de 1957. De vegades el poeta no tenia més còpies que la que enviava i quan Martí i Pol li demana a Pedreira que li torni la còpia del recull d'*El poble* amb el pròleg de Sarsanedas era perquè l'autor no disposava de cap còpia més. Segurament que Pedreira no els hi tornà mai. Per tant, els obsequis de Martí i Pol als seus amics eren versions copiades de 1957, sense les correccions ni els poemes inèdits que contenien els estadis de 1961 o de 1962.

1.2. Els poemes d'*El poble* de 1957

Així doncs, excepte el poema «Quan s'aixequi la boira...», tots els poemes passen a formar part d'*El poble* de 1957. A més, tots els poemes d'aquest recull estan escrits entre el mes de febrer i el de juliol de 1957.

Els versos que el componen presenten característiques comunes, des del leitmotiv del poble fins als personatges que el constitueixen, que en són els integrants. No només apareixen carrers concrets sinó espais, alguns ben significatius de la vila, com el pont que apareix en els poemes «Escena», «El poble» i a «El poema», és el mateix pont que apareix en el conte «L'altre»; alguns cops sembla un símbol del mateix poble, com pot ser la mateixa església,⁶⁶⁶ però en d'altres és l'indret, amb aquell deix de misteri, en el qual s'esdevenen escenes mig ocultes i misterioses. En aquests poemes l'autor hi introdueix indrets que no sempre havien ocupat un lloc en el gènere poètic, com són els cafès o el cinema que, en canvi, sí que havíem vist en d'altres poemes martipolians.⁶⁶⁷

El poeta al·ludeix a personatges com els vells, dones i nens, però, sobretot, hi fa un esment especial als treballadors: el poeta atén sobretot als paletes i manobres, potser pel fet que han de treballar en llocs alts. En aquest sentit, el poeta al·ludeix a les altures com un indret atansat a l'ideal, lloc en què canten, i per tant, relacionat amb l'alegria.⁶⁶⁸ Ara bé, també hi ha un altre ofici força diferent que és el treballador del taller, el mecànic, que es caracteritza per tenir un treball brut i maquinal. L'home, que va brut a la feina, però que a casa vesteix bé, com

⁶⁶⁶ No es pot obviar que una imatge característica del poble de Roda de Ter és la del campanar de l'església de sant Pere i el pont.

⁶⁶⁷ Si bé ja apareixen l'any 1953, uns versos ben significatius en aquest sentit són aquells, ja citats, d'«Amb mans de sorra hem bastit un paravent...»: «i eixint d'ofici, qualsevol diumenge, / proclamarem doctrines de raval / pels cafès benestants de vora plaça.» (v. 10-12).

⁶⁶⁸ Pocs personatges martipolians es caracteritzaran per cantar. Un de curiós és la Soledat González d'«In memoriam» de *La fàbrica* (1972) en què l'alegria que representa el cant de la protagonista contrasta amb la tristesa de la seva mort. Els altres són, únicament, els paletes.

si fos un home benestant; és, en definitiva, el personatge de què se serveix per retornar al motiu que havia aparegut en la seva poètica anterior, ja que hi afegeix el tema de l'adulteri. És a dir, es tracta de la vida de les aparences.. En més d'un moment s'ha suggerit en aquest estudi com és d'important el tema de la hipocresia social per al poeta, perquè es tracta d'un espai limitat en què es viu, un indret opressiu i mancat de llibertat que respon a la moral del nacionalcatolicisme..A més, el poeta incidirà en la peculiaritat d'una vida rutinària que, sobretot, es reflectirà en l'esment del treball de dotze hores i en les passejades amunt i avall del poble.

Aquests últims elements que acabo d'apuntar són precisament els que denoten una vida feixuga. Per tant, només pot trobar una sortida (o una evasió) en aquests afers amorosos extramatrimonials que trenquen amb una avorrible quotidianitat que s'evidencia en la forma dels poemes. El poeta recorre a recursos com l'anàfora, el paral·lelisme o el polisíndeton, que afavoriran que alguns dels poemes arribin a posseir un caràcter de lletania, amb la pertinent monotonia, que acosta els versos a un contingut rutinari, precisament el que conté la vida. Recordem, a més, que aquesta sensació creada inclou no només el tedi per la vida, sinó que també trobem implícita la solitud humana. El poema «Meditació segona», sense signes de puntuació i amb aspectes inconnexos del pensament, permet a Martí i Pol crear la sensació del seguit de pensaments que flueixen en la ment d'un individu,⁶⁶⁹ mentre que trenca amb la forma tradicional dels poemes. El poeta pretén també crear una certa oralitat, ja que els poemes de vegades semblen ser proclames, com a «Foc de Sant Joan», en què hi insereix el verb «repeteixo», que li atorga narrativitat al poema. No és un estil descurat, sinó tot el contrari. Martí i Pol hi reconeix la dificultat, hi busca l'equilibri entre la forma purament poètica i l'estil narratiu. Tota aquesta sèrie d'elements, conjuntament amb la ironia, ja havien estat previstos per Jacques Prévert en els seus poemes i el poeta de Roda n'extreu algunes de les característiques.

1.2.1. El lirisme dels poemes

Del mes de febrer només data «Com cada dia, avui també...», un poema que torna a recordar els versos de «Tot l'enyor de demà» de Salvat-Papasseit en què el poeta està malalt; en el cas del poema de Martí i Pol usa l'expressió «del llit estant» per referir-se a una malaltia de la qual ja ens n'havia informat en el poema del mateix mes, precisament el primer que escriu en aquest

⁶⁶⁹ Pujades esmenta que el poema explica una processó que s'avé amb aquesta «escriptura automàtica». PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 40. Hi explica també el comentari que li féu Francesc Espinalt a Josep Clarà, en una carta datada del 7 de novembre de 1958 en què digué «Pobre Miquel Martí i Pol amb la seva 'Meditació segona' d'enguany!». *Ibidem*, 71. El poema s'havia publicat en el *Roda de Ter* del setembre de 1958.

any 1957, «Aquests versos els dic per mi tot sol...».⁶⁷⁰ A «Com cada dia, avui també...» reprèn la pregària pels absents i pels morts que ens havia aparegut tants cops i de la qual ja n'he parlat en el capítol anterior:

Com cada dia, avui també
pregaré pels absents i pels morts,
i m'esforçaré a repetir llurs noms
que ja començo a oblidar
perquè el record em purifiqui.
(v. 16-20)

És en aquest poema que iniciarà la relació dels aspectes quotidians que apareixeran en els poemes d'*El poble*. Aquesta quotidianitat ens acosta també a la poesia de Jacques Prévert. De fet, hi determina la fàbrica en el paisatge del poble: «Com cada dia, avui també / m'atordirà la fressa de la fàbrica» (v. 21-22) i també s'hi troben a faltar tot un seguit d'aspectes que atorgarien un caràcter optimista al poema per acabar en la més estricta rutina, com en el cas de «i saber que tot, avui, / ha sigut el mateix que cada dia, / que he estimat i he odiat / i que he après, potser, una mica de viure / i una mica, també, de morir.» (v. 26-30).

A partir del mes d'abril es produirà el canvi substancial en la poètica martipoliana que comportarà poemes de caràcter més social. Ara bé, n'hi ha alguns que encara es mantindran en l'estil dels poemes d'anys anteriors, com si fos una vacil·lació del poeta. Abans he expressat com el canvi més important que es produeix en l'autor es troba precisament en la forma, ja que els continguts vindrien a ser molt semblants a aquests dos anys anteriors: hipocresia, solitud... N'és un exemple el poema «Quan s'aixequi la boira fugirem pel raval...» que recordem que serà un dels poemes que no considerarà fins a l'edició de 1975. El poema seria un tema iniciàtic del «Romanço», que escriurà al juliol, ja que un dels motius centrals és la fugida —un altre cop incideix, per tant, en un motiu que posteriorment acabarà reelaborant en el llibre *El fugitiu*— en què també cremaran els vestits adduint un canvi de vida que es reflectirà en la recuperació de la llibertat. Les cendres dels vestits cremats són llançats al riu i:

Llavors vindran homes desconeguts
i ens parlaran de llur esforç inútil
i dormiran amb nosaltres a l'herba.
(v. 16-18)

⁶⁷⁰ «i estic malalt i sovint m'entendreixo», escriu en el vers 3 d'aquest poema «Aquests versos els dic per mi tot sol» i que acaba amb l'estrofa que s'inicia: «Demà, quan m'alci, serà tot com abans;» (v. 16) de clar ressò salvatià.

No hi ha, doncs, solució. Els homes, que no apareixen per primer cop, sinó que ja havien sigut personatges del poema «Han arribat muntats en camions...» del desembre de 1956⁶⁷¹ —que podrien fer pensar en un grup d'artistes—, en aquest poema, són «homes desconeguts» que se'ls atansen, que dormen amb ells i que els plantegen que la recerca de la llibertat és en va. Per això la parella torna al poble quan és fosc «—serà pel Maig i farà una nit clara— / una mica vençuts, però amb les mans fresquíssimes» (v. 20- 21). La parella, vençuda, retorna a la realitat amb el consol d'haver pogut viure ni que sigui una mica aquesta llibertat. Serà, doncs, un intent de ser lliures, un fet que, més tard, només aconseguirà la parella del «Romanço».

Hem comprovat com la pluja denotava un paisatge trist que duia a la solitud i que podia comportar la reflexió, però també significava la renovació; és el cas de la «Cançó després de la pluja», escrit en aquest mateix mes d'abril. De fet, el poema el divideix en tres parts que s'inicien amb el mateix vers: «Ara el que cal és que tot recomenci» (v. 1, 12 i 22) com si es transformés en una lletania que crida al canvi i que, a més, es contrapunta en el polisíndeton que enumera les persones i les coses i que, per tant, donen forma al poble. Fins i tot la «veu» i el «gest» han de recomençar «on no hi ha veu ni gest» (v. 14) ja que així ha de ser la poesia que ha de formar part de la vida, sobretot quan la paraula és un mitjà de creació, el punt culminant de l'aspiració poètica. Ara bé, en el to trist i negatiu que es troba molts cops en aquest llibre, el poema l'acaba amb el recordatori que cal esmerçar-se sempre a recomençar. El poeta insistirà molt en l'esforç per aconseguir el que es desitja, tot i que aquest desig sigui, al final, inassolible.

Al mes de juliol escriu onze poemes. Aquest número significa gairebé la meitat dels poemes de tot l'any i s'aproxima a la meitat de les composicions que formen part del recull que presentarà al Concurs de Cantonigròs. El poeta, doncs, s'afanya a acabar el que pretenia ser el recull per presentar-lo al certamen. Una part d'aquests poemes tanquen alguns dels cicles que hi ha en el llibre; així escriurà «Tardor» i «Hivern» que seran els poemes que clouran el cicle de «Les quatre estacions».⁶⁷² També escriurà dues de les meditacions, la «Meditació segona» i la «Meditació última» que acabaran la sèrie iniciada amb la «Meditació primera». Un altre poema que li serveix per completar el recull per al Concurs és «Vent en el vent», un dels poemes més estranys del llibre. En aquest poema, el jo poètic retorna a casa i potser caldrà recordar que el retorn significa que hi ha hagut una partida, un dels aspectes importants per a l'autor que ben aviat perfarà *El fugitiu*. Ara bé, si aquest poema resulta estrany és perquè en els versos no hi fa constar explícitament el poble i el to líric que conté s'allunya del to dels altres poemes. Es tracta d'una incursió en el jo líric, en l'autoconeixement. No hi ha, però, una sensació absoluta de solitud, ja que el poble hi és: «Ara la veu s'atarda per les ribes / i tot de gent camina amb mi.» (v. 5-6).

⁶⁷¹ El publicà a *Si esbrineu d'un sol gest*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 147.

⁶⁷² En el còmput realitzat suara, i atesa la diferència de mesos d'escriptura entre els poemes del cicle, considero «Les quatre estacions» com a quatre poemes independents.

«El ball» és un poema inèdit fins avui.⁶⁷³ En l'estadi de 1961 s'hi escriuen unes cometes que no apareixen ni en els estadis de 1957 ni en el de 1962.⁶⁷⁴ Les cometes poden fer més entenedor el poema, ja que serien uns versos d'un poema llegit; és a dir, seria poesia dins de poesia. En aquests versos apareixen uns personatges que ballen i que ens traslladen a una altra època. L'últim vers del poema es refereix a la proclama que ha corprès la noia balladora, unes paraules que demana que tornin a ser recitades, i que evidentment són els versos que el 1961 s'escriuran entre cometes:

Virtuoses dames i nobles cavallers
d'una estirp tan altiva que fa angúnia
dansen....
[...]
delicadament cerimoniosos,
i llangueixen una mica
sense malmetre, és clar, la correcció,
al ritme d'una música
discretament romàntica.
(v. 1-3 i 5-9)

La música, per tant, és d'una altra època, romàntica, que com ja havíem vist, Martí i Pol l'esmenta per referir-se a una estètica envellida. Acaba el poema quan la noia, que sembla que ha passat una tarda plena d'esforç a causa del ball, troba un refugi en la poesia.

Com ja he dit diversos cops, el poema «Al capdavall de l'avinguda...», que formava part d'*El poble* de 1957 i de 1961, serà amb posterioritat un poema del llibre *El fugitiu*. En aquests versos es planteja l'espera de l'amor en l'avinguda, un espai metafòric, en què les hores arriben a podrir l'arrel i les branques. Es tracta d'un element extern que s'arrapa a la persona i no li permet l'existència, cosa que vol dir que no podrà trobar el seu origen ni podrà créixer. Un altre cop, doncs, s'al·ludeix a la manca de llibertat. El poema conté un motiu força semblant al de «T'he esperat com abans.....», que escriví al mes de maig i que quan el publica el 1975 —tot i haver format part d'*El poble* de 1957 i 1961— li canviarà el títol per «*Coin de Rue*». El títol responia a l'últim vers del poema en el mecanoscrit original que ja no va aparèixer en la versió de 1957: «En alguna ràdio llunyana / la Grèco cantava / “Coin de rue”» (v. 25-27). La referència és a la cançó de Charles Trenet que escriví el 1954 i que Juliette Gréco cantà el 1955. La cançó és una reflexió ubicada en la cantonada d'un carrer que li recorda un temps que ja ha passat, els moments de la infantesa quan jugaven i quan veïé l'amor. Aquesta cantonada ja ha desaparegut

⁶⁷³ El poema està editat en apèndix amb el text base de 1961 que, com s'explica, semblaria més entenedor.

⁶⁷⁴ De tota manera cal considerar que la versió de 1961 fou presentada per Pedreira al Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs. Tampoc no sabem si es tracta d'un afegit del poeta o de l'editor.

com també s'ha esvaït el temps i només roman en el record. El poema martipolià pren aquest sentit de la cançó, ja que l'espera, com abans, és a la «cantonada al carrer de Migdia,» (v. 2). Ara, per tant, ja no és la infantesa la que recorda Martí i Pol, sinó l'amor. Aquesta influència de la cançó francesa li permetrà de canviar també el mateix paisatge de Roda per acostar-lo a un altre que ens recordaria perfectament un indret francès. La cantonada al carrer de Migdia seria prop del pont, un dels indrets preferits pel poeta per donar el deix de misteri a la situació. Així el «Pont»⁶⁷⁵ és «on ja la nit veritablement comença» (v. 4) i des d'aquesta penombra, el poema ressegueix l'atmosfera que recorda el món francès:

T'he esperat com abans,
sota el mateix fanal que tu deies sinistre
i duia el vell⁶⁷⁶ impermeable
amb el coll alçat
en un gest una mica canalla.⁶⁷⁷
(v. 5-9)

El vers 5 és una repetició del primer vers; el 17, originalment, era igual però el canvià per «Tot era com abans». D'aquesta manera el poeta procura crear el caràcter de lletania de la qual parlava anteriorment. El ritme, repetitiu en els mots, passarà a ser una característica d'aquesta nova estètica martipoliana —i prevertiana— en què li conferirà un to de cançó a l'ensems que li atorga el deix rutinari. El poema és un record de la pluja que emfasitza la sensació de tristesa i solitud. El jo poètic espera, però no troba la persona estimada; així ho versifica en en els versos 17 a 19: «T'he esperat com abans.⁶⁷⁸ / Tot era com abans,⁶⁷⁹ / però tu no has vingut». La solitud de la situació provocada per l'absència de l'estimada permetrà de mirar al seu voltant. Hi veurà algú que passa i que el mira estranyament; i també una parella que en una cantonada s'atura per besar-se. Aquesta és la situació general dels poemes del llibre: el personatge se'n torna sol cap a casa, de la mateixa manera que a «Quan s'aixequi la boira fugirem pel raval...» el personatge retorna vençut. El quadre plàstic, que és el poema «T'he esperat com abans.....», denota la melangia del personatge que, amb l'impermeable i el coll alçat, passa per la foscor del poble en una nit plujosa, encén una cigarreta i torna cap a casa mentre sent una música de fons. Potser és

⁶⁷⁵ Així, amb la majúscula inicial, el refereix el poeta en el mecanografiat original i també en els reculls de 1957 i 1962, però no en l'estadi de 1961 ni en el de 1975.

⁶⁷⁶ «el vell» és ratllat i s'afegeix l'article a «impermeable»: «l'impermeable». la correcció la mantingué en les versions de 1957, 1961 i 1962. El 1975, però, el vers canvià a: «i també duia el vell impermeable» que fou com es publicà el 1989 a l'*Obra poètica I*. MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 116 i MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 196.

⁶⁷⁷ Vers ratllat de manera manuscrita que no aparegué mai en cap estadi posterior.

⁶⁷⁸ El vers fou ratllat de manera manuscrita. No es considerà en cap recull posterior.

⁶⁷⁹ En la versió de 1957 el vers acaba sense signe de puntuació; el 1961 amb un punt i coma. A partir de 1975 es retorna a la coma.

més un quadre en moviment, que s'associaria més al cinema —art que el poeta admirava—, que no pas a les arts pictòriques.

1.2.2. L'escenari del poble

Martí i Pol inicià un escrit narratiu en què explicava el poble, què és i qui el constitueix. Es tracta d'un manuscrit que es conserva en una llibreta en espiral en forma de bloc.⁶⁸⁰ El poeta buscà una forma de definir el poble, des de la història a la descripció física. Són tres les quartilles que dedica estrictament al poble:

El poble és vell,⁶⁸¹ però gairebé no té història. Història important, s'entén, de la que es pot contar en els llibres sense por de fer el ridícol. Hi ha un gravat de la Guerra de la Independència, amb les tropes franceses arrengrerades com les coristes de les revistetes de baratilli⁶⁸² i un oficial muntat en un cavall amb les potes del davant alçades, tot plegat amb el fons d'un retrat força personal del poble, que és el que més sovint serveix per a sortir del pas en cas de necessitat, i unes runes a la part septentrional, damunt mateix de la primera corba del riu, no gaire lluny de la caserna de la Guàrdia Civil, que diu que pertanyen a l'època dels romans. De fet resta només en peu una paret que podia ser l'absis d'una església, com la gent assegura, o qualsevol altra cosa totalment oposada.

El poble és petit: prop de tres mil habitants, i el riu el parteix en dues meitats desiguals unides per un pont que fa una pendent força notable.⁶⁸³ A banda i banda del pont hi ha dues esglésies: a la part alta la parroquial amb la façana de cara a ponent, i a la part baixa una capella dedicada a la Mare de Déu.

El poble és “eminentment industrial” com es sol recordar en totes les publicacions que en fan referència. A cada costat del riu hi ha fàbriques de filatura de cotó i de teixits.

Al poble la major part de la gent treballa a les fàbriques en dos torns que duren de les cinc a tres quarts de dues i de tres quarts de dues a dos quarts d'onze. La gent que no treballa a les fàbriques, apart dels botiguers i alguns senyors, pocs, conreua terra pròpia o arrendada.

Al poble, a les hores de treball, gairebé no es veu ningú pels carrers, i els cafès romanen buits de gent fins que els manyans (perquè també hi ha un taller que ocupa prop de 200 homes) han plegat, a tres quarts de sis de la tarda.

⁶⁸⁰ En aquest estudi la llibreta es reflectirà com a *msLI*. Es transcriu en l'apèndix a aquest treball, en què es podran observar d'altres variants i comentaris. En aquests moments només esmento els que poden resultar més interessants per a la comparació amb «Inventari de poble».

⁶⁸¹ El poema «El poble» és una enumeració de definicions. Els tres primers paràgrafs s'inicien amb la mateixa estructura: subjecte, verb i predicat nominal.

⁶⁸² Al poema «Llavors que començava d'estimar-vos...» (maig de 1955), el poeta escriví: «com les coristes d'una revisteta de baratilli» (v. 6).

⁶⁸³ En una quartilla horitzontal mecanoscrita que es guarda conjuntament amb l'esborrany del que podia haver estat una novel·la sobre la fàbrica escriu aquestes gairebé tres línies: «El poble és a la carretera de Vic a Olot; a mà dreta de la carretera de Vic a Olot, i el riu en parteix en dues meitats desiguals: la part alta i la part baixa. Aquesta darrera transcorre paral·lela a la carretera».

Al poble, en altre temps, es feia mercat cada diumenge a la plaça major i fira per Sant Miquel; ara s'ha perdut en benefici de la Cooperativa de consums i del cens nombrosíssim de botigues particulars.

Al poble hi ha⁶⁸⁴ cinc cafès públics i dos que corresponen a dues entitats privades mal que siguin assequibles a tothom: el del Centre Parroquial i el de la Cooperativa.

El poble compta amb quatre societats recreatives, dedicades a fomentar i mantenir l'esport en diferents aspectes: la Societat de Pescadors, l'Agrupació Ocellista, la Societat de Caçadors i el futbol, i amb tres societats:⁶⁸⁵ l'A.C., el Rosari Perpetu i les Filles de Maria.

Al poble hi ha dos cinemas: un al carrer de baix, públic, propietat d'un senyor foraster, i un altre que pertany al Centre Parroquial instal·lat al local de l'entitat formant gairebé un sol bloc d'edifici amb l'església, la rectoria i el convent de dominiques.

Al poble, a més a més de moltes altres coses no menys importants, hi ha tot el que hem dit i⁶⁸⁶ tres capellans, el cap de la guàrdia civil, un veterinari, dos⁶⁸⁷ metges, un farmacèutic, el batlle, sis consellers i dos vigilants, que constitueixen allò que se'n sol dir les forces vives i ocupen llocs preeminents a les processons, i un estol de famílies emparentades entre si que s'odien cordialment i molta gent notable que fóra llarg d'enumerar, que parla de política i de futbol, i de dones i del temps i de qualsevol aconeteixement, en agradables tertúlies, a l'hivern, prop de l'estufa, o a l'estiu a les voravies, prenent cafè amb una mica d'anís al voltant de taules de fusta com les que la gent rica té als jardins i que només surten cada any en aquesta època com una agradable conseqüència del bon temps.

Al poble, de cent anys ençà, no hi ha hagut cap aconeteixement capaç de fer canviar les costums que són tan velles com el pont o l'església, posem per cas, i les petites variants no han servit per res més que per demostrar, sense lloc a dubtes, que el poble és el mateix dia rera dia, i que la gent, en el fons, viu i mor i estima i odia amb les mateixes paraules amb les mateixes accions que ho havien fet els pares i els pares dels pares.⁶⁸⁸

Aquestes línies són, especialment, la gènesi de l'«Inventari de poble», però, a més, s'hi pot entreveure l'estructura del poema «El poble». Aquesta llibreta també conté uns projectes de

⁶⁸⁴ Amb aquesta estructura com també amb el verb *compta* inicia l'enumeració de tot allò que defineix el poble. És la gènesi de l'«Inventari de poble».

⁶⁸⁵ Seguit dels dos punts, tot i que ratllat, es pot llegir: «encara dedicades a la sublim tasca de salvar les ànimes».

⁶⁸⁶ Continua amb aquests mots que ratlla: «tres capellans, el cap de la guàrdia civil i una plaça notable i molta gent que té motocicleta i alguns que tenen automòvil».

⁶⁸⁷ Esmenat «tres» pel numeral «dos».

⁶⁸⁸ Un número com a nota a peu de pàgina indica que continuaria en aquestes línies que va escriure en la pàgina del costat i que després van ser esborrades amb una creu: «El poble, però, contra el que hom podria suposar, té una ben notable personalitat, derivada d'aquest no moure's de la ratlla, elegant i tot, que permet de fer-li un lloc a qualsevol notícia sigui del caire que vulgui.

El poble, de més a més treballa».

Donen notícia d'aquesta llibreta Roger CANADELL i Montse CARALT, «De *Paraules al vent* a *La fàbrica*: creació, evolució i publicació dels primers poemaris de Miquel Martí i Pol», 686-687. La llibreta, com veurem posteriorment, conté a més tres projectes de narracions amb el rerefons del poble. Aquesta llibreta, *msL1*, la diferenciaré de *msL2* que conté el projecte de novel·la sobre la fàbrica que fou encetada en esborrany en aquesta llibreta.

narracions que el poeta no recuperarà. Com veurem, el mateix succeí amb *La fàbrica*. Tant d'un llibre com de l'altre, Martí i Pol va establir-ne una estructura narrativa. Així doncs, pel que ara interessa es pot establir que el recull poètic d'*El poble* té el seu germen en unes línies en prosa que havia escrit entre 1955 i 1956,⁶⁸⁹ quan també escrivia els contes. Aquestes llibretes no només haurien esdevingut un llibre de narracions, sinó que amb tota seguretat es devia tractar del projecte de novel·la, com s'especificarà posteriorment.⁶⁹⁰

Si el leitmotiv del recull poètic d'*El poble* havia de ser precisament aquest indret, no ha d'estranyar que en un poema com «Inventari de poble» hi enumerés els grans trets que constitueixen aquest espai. Es tracta d'un llarg poema que pren com a referència l'«Inventaire» del llibre *Paroles* de Jacques Prévert.⁶⁹¹ Ambdós són construïts amb substantius i amb escassos verbs. De fet el «et... / plusieurs rats laveurs» (v. 59-60) amb què Prévert acaba el poema, és el que Martí i Pol reproduirà en epígraf, i serà també com acabarà el seu «Inventari de poble». Prévert havia introduït la referència a les rates: «un raton laveur» (v. 7), «un autre raton laveur» (v. 14), «cinc ou six rats laveurs» (v. 44), que pot arribar a suggerir en el lector una sensació de fàstic, que evitarà Martí i Pol, tot i això hi serà present des de la cita inicial fins a la referència final. Llavors, l'«Inventari de poble» es transforma en una crítica a la realitat de l'indret on viu. L'escriu amb un to irònic que li permetrà acabar de reblar aquesta crítica al poble al mateix temps que li atorga circularitat al poema, de tal manera que un cop han aparegut els elements o personatges que havia volgut esmentar no s'exhaureixen en ells mateixos sinó que poden repetir-se amb un to rutinari que caracteritza tot el recull: «un que viu amb l'esquena dreta» (v. 44), «un altre que viu amb l'esquena dreta» (v. 46), «encara potser un altre que viu amb l'esquena dreta» (v. 63); «dotze aficionats al teatre» (v. 51), «tres o quatre funcions de teatre» (v. 76)... O, encara, l'exemple de la fàbrica: «sis fàbriques» (v. 34) «i mil cinc centes persones / repartides força equitativament / entre les sis fàbriques» (v. 64-66). El lleu humor que empra el poeta en aquests versos també es present en els incisos que segueixen a les afirmacions: «divuit borratxeres / —algunes d'elles cròniques—» (v. 91-92), «cinc adulteris comprovats / i molts més sense comprovar, [sic] evidentment» (v. 103-104).

Ara bé, l'«Inventari de poble» és un poema perfectament ordenat: s'inicia per les anomenades «forces vives» —és a dir, els poders establerts: batlle, autoritats religioses, associacions i metges (v. 1-18)—, segueix pels carrers, els edificis (v. 9-35) i les persones que hi viuen —algunes amb els seus respectius oficis (v. 36-66). Continua amb els espectacles, meteorologia i festivitats —cinema, misses, sardanes, processons, festa major— (v. 67-82);

⁶⁸⁹ En la carta ja esmentada a Bonaventura Selva que situaria entre el juny i juliol de 1955, ja li esmentava: «He escrit alguns contes i tinc pensada una novel·la». APBS.

⁶⁹⁰ L'afirmació es basa en què d'aquesta vaig poder trobar un esquema de tot el que havia d'anar succeint. Martí i Pol sempre parlà de «novel·la» i no pas en una forma plural. De tota manera, no es pot oblidar que la fàbrica, com s'ha pogut entreveure en aquestes línies narratives, forma part del poble.

⁶⁹¹ «Inventaire» dins Jacques PRÉVERT, *Paroles*, Folio 762 (Paris: Éditions Gallimard, 1949), 208-210.

s'interessa per la demografia i treball —naixements, defuncions, treball— (v. 83-87) i el final es precipita en una mena de calaix de sastre de tot un seguit de persones, successos i sentiments diversos fins que es clou en les rates de cloaca. Aquest relatiu ordre del poema martipolià permet diferenciar-lo de l'«Inventaire» de Prévert; a més, el poeta francès considera els objectes més quotidians, els més inversemblants i, fins i tot, els animals. Aquesta també serà una altra diferència amb el poema martipolià: el poeta de Roda hi afegeix el complement de nom en el títol, «de poble»; per tant, aquest és més concret que no pas el de Prévert, més general. Com veurem, Pedreira acusava Martí i Pol de construir un llibre massa semblant a Prévert, tot i que el tema de la vila i la desfilada dels espais i personatges a través del poema per acabar en el més pregon de les entranyes del poble, les cloaques, li permetia crear un poema força diferent. Per una banda, trobem una enumeració de personatges que creen aquest «esbós de petita *comèdia humana*» que esmentava Sarsanedas en el que possiblement havia de ser el pròleg al llibre d'*El poble* que s'hauria d'haver publicat el 1962,⁶⁹² una «comèdia» que és la mateixa paraula que el prologuista repetia en les pàgines inicials a *La fàbrica* (1972),⁶⁹³ per referir-se a l'espai però, sobretot, a les situacions vitals de les persones. Sarsanedas, en aquest pròleg, al·ludeix molts cops a aquest poema ja que, al capdavant, en aquest es concreta el poble, en critica la seva vida, enumera espais, personatges i situacions i, sobretot, crea una repetició insidiosa que resultarà característica del recull. Així, per exemple, el poema amb què enceta el recull, «El poble», manté una estructura oracional força senzilla, en què el subjecte és «el poble», repetit als versos 1, 5, 8, 12, 15, 18, 22, 23 i 24 i al qual el seguirà el verb «ser», en tercera persona del present, i un atribut. Així, per exemple, inicia el poema amb aquests quatre versos:

El poble és un vell tossut,
és una noia que no té promès.
és un petit comerciant en descrèdit,
és un parent amb qui vam renyir fa molt de temps.
(v. 1.4)

Aquesta estructura confereix el caràcter repetitiu al poema. El poble passa a ser la gent que l'habita, els oficis, la climatologia, els diumenges a la tarda, l'esforç i, com el mateix poeta apunta en el vers 11, «és el conjunt d'habitants etc. etc.», en una curiosa forma de poetitzar que dóna narrativitat al poema. Al final el poeta insta els lectors a interioritzar el poble per tal que els habitants s'hi puguin identificar; és el que el poeta pretén amb la repetició: «El poble és tu i tu i tu» (v. 18), un vers que implica el lector en l'oralitat de la qual parlava anteriorment, però sense oblidar que en aquest escenari se succeeix tota la vida: «El poble és tot: / el principi i la fi,

⁶⁹² El document que es reproduïx en apèndix a aquesta tesi es conserva al Fons personal Josep Pedreira . PedC_1086. Universitat Autònoma de Barcelona i que en apèndix esmento com a *mc EPS*.

⁶⁹³ Jordi SANSANEDAS, dins MARTÍ I POL, *La fàbrica* (1972).

/ l'amor i l'odi, / la veu i el silenci, / la vida i la mort.» (v. 24-28), un final que torna a recordar «Tot l'enyor de demà» de Salvat-Papasseit. La «Meditació primera», tot i que és la descripció de la temporalitat d'un diumenge, l'escenari són els carrers, pels quals passeja i els enumera amb llurs noms de manera que incideix en la vida rutinària del poble.

Només dos poemes que es relacionen amb l'espai del poble adquireixen un to diferent, que intenta allunyar-se del tedi de la vida i intenta retrobar un escenari més plàcid. En «El poema», que escriu al mes de juliol el poeta exposa com conflueix el paisatge amb el jo poètic. Com si prengués veu el vers 18 d'«El poble» —«El poble és tu i tu i tu» el paisatge és el poble i, en ell, el personatge que observa el poble en el moment temporal de la nit. Si el jo poètic s'associa amb el poble, també s'identificarà amb la nit, un moment en què intenta dir coses en veu baixa, és a dir, el poema. L'autor incideix en què el món ha de ser harmònic, aspecte que repetirà en el poema «Avui, molt menys que abans...» en què busca aquest clima en un retorn a paraules que el poeta ja havia escrit, però que li cal repetir perquè al poble ja ningú no crida ningú i perquè al poble tothom s'estima perquè tothom és poble «i tots nosaltres / som de sang i de fang, / de sang de poble, / de fang de poble» (v. 9-12). Com a conseqüència d'aquest món harmònic, ens retorna a la tendresa, un dels motius característics de la poesia martipoliana. En aquest poema apareix en el món de la fàbrica, on més la trobarà a faltar:

Ara tot retorna
cap al fons primigeni de tendresa
i aviat fins i tot serem lloats,
no pas pel que ara fem
sinó per la inefable
docilitat d'abans
que ens dignifica.
(v. 18-24)

«Deixeu-me dir que ja és temps d'oblidar...», poema que l'autor traslladà a *El fugitiu*, destaca pel lirisme que desprèn en un llibre que havia de ser de poesia social. El considero en aquest apartat i no entre els poemes lírics perquè l'espai del poble ocupa un lloc rellevant en el poema. És més, els versos contenen un altre tret, a banda d'aquesta nota lírica, que el diferenciaria de molts dels altres poemes del recull: la gran dosi d'optimisme. Normalment, els poemes d'*El poble* es poden definir com a crítics i, per tant, contenen aquells aspectes negatius als quals el poeta al·ludeix negativament; aquest, en canvi, manté un aspecte positiu, com també passa en el poema que durà el títol d'«Els paletes», optimisme al qual em referiré tot seguit. «Deixeu-me dir que ja és temps d'oblidar...», com «El poema», també l'escriu al juliol i s'adreça a una segona persona del plural. El poeta crida a la puresa, al color («i de repintar les cases amb colors alegres.», v. 3); hi haurà el retorn d'aquells que han marxat i el vent,

purificador, s'emportarà tota banalitat. La crida continua sent a estimar, a creure en la puresa i en els prodigis, i a la poesia: si el vent s'havia endut les paraules pronunciades sense amor (v. 7-8) ara «hi haurà flors al jardí / i vent als arbres / i paraules inventades de nou / per a nosaltres.» (v. 16-19).

Si en alguns dels poemes hem vist com el poble és un escenari ple de persones, d'entitats o de carrers que arriben a formar una vida feixuga i rutinària, el poeta planteja també, cap als mesos finals d'escriptura del recull, un lloc per a la veu —la poesia— i l'esperança.

1.2.3. Els personatges dels poemes

Com versifica l'autor al final del poema «El poble», l'indret presenta la vida i, com anys a venir escriurà a «La fàbrica», poema homònim del llibre de 1972, els herois seran les persones. Evidentment, la vida d'un poble la comporta els seus habitants. Martí i Pol presenta tota una sèrie de personatges que prenen importància, no com ho seran posteriorment, però rellevants per poder crear una sensació en el lector de com és, en realitat, el poble. Contrastadament amb els elements rutinaris i feixucs de la vida, per referir-me a un poema escrit a l'abril de 1957, és a dir, gairebé als inicis de la creació del recull quan tot podia semblar negatiu, Martí i Pol escriu un poema dedicat als paletes a qui es referirà com uns personatges plens d'optimisme, que acompanyen les noies al cinema, en una mostra de vitalitat i d'alegria. Els personatges del poema contenen un ressò salvatjà ja que en treballar en llocs alts s'associaria amb l'infinit o l'ideal. Els paletes serien, doncs, els personatges que, tot i viure com els altres en la rutina i en la quotidianitat, viuen contrastadament feliços. Un altre dels moments connotats positivament es troba en el poema «Dissabte al poble»,⁶⁹⁴ del mes de maig, en què les dones fan dissabte. Es produeix una sensació de purificació a tot el poble; les dones «canten a bells crits» (v. 15) i trenquen amb la intimitat de les habitacions.

De tota manera, si Martí i Pol havia trobat personatges que poden explicitar l'alegria del poble, també n'hi ha d'altres que viuen sense gaire interès però que voldrien sortir d'aquesta situació grisa. «L'home...», poema que escriu al mes de juny, presenta un personatge que treballa en un taller durant dotze hores al dia i que busca la manera de sortir de la rutina, una solució que troba en una amant que, a més, és una actriu italiana, una persona que li evitarà de pensar en el poble perquè és de fora i que, a més, poc té a veure amb la realitat que ell viu. Aquest personatge gris, que té una vida grisa, mor en un accident laboral. El poema, doncs, s'atansa a la realitat més crua de la vida i defuig qualsevol fantasia llunyana. El poble i la seva gent, no són així. De nou no hi ha lloc per fugir de la rutina; ans al contrari, potser tot duu a un final tràgic. A diferència d'aquest personatge trist es troben els personatges dels vaillets que,

⁶⁹⁴ Recordem que en el mecanografiat original es ratlla «al poble», de tal manera que el títol que es publica finalment és «Dissabte».

amb la seva família viuen, com en un quadre de costums, la tradició del «Foc de Sant Joan». Es tracta d'un moment feliç fins que els versos se centren en el jo poètic, a qui no agrada aquest costum i decideix llegir una novel·la. És, per tant, un refugi en la literatura que, com ja havíem vist, era també una reflexió constant en la poètica martipoliana. Si recordem «El poema», esmentat anteriorment, considerariem el personatge que, a la nit, recita versos. No dubtaria a pensar que es deu tractar d'algun tret autobiogràfic i que aquest jo poètic és una referència a l'autor. La nit, per tant, és el moment de la reflexió.⁶⁹⁵ Un altre poema molt interessant és «Escena», un quadre plàstic en què una parella s'acosta al pont per veure un estel amb cua. Al final, un bes del noi a la noia impedeix la visió de l'estel. La contemplació d'aquest hauria estat l'observació poètica que no s'arriba a conformar perquè l'interès humà és tot un altre.⁶⁹⁶

Si bé havíem vist com en els altres reculls la reflexió poètica formava part de tot l'univers martipolià, ara ocupa també un lloc important en els personatges que viuen i reflexionen sobre el fet literari. L'autor no podia oblidar que ell també forma part d'aquest microcosmos creat i que el seu món és el de la contemplació i el de la literatura. De fet, observar tot el que passa pel poble, fixar-se en els aspectes més quotidians i reflexionar-los, passaria a ser literatura.

Com a «Escena», també una parella és la protagonista del «Romanço». Al meu entendre és potser un dels poemes més interessants del recull que explica la història d'un somni en què es reflecteixen els aspectes més rellevants de tota la poètica martipoliana d'aquesta època —exceptuant-ne la reflexió poètica, que no apareix explícitament l'autoconeixement i la solitud. Així, el poema inclou la fugida, la llibertat, la hipocresia —tant del poble, amb la seva tafaneria, com l'eclesial— i la falsa moral. Explica com fer un petó al carrer provoca un rebombori que

⁶⁹⁵ En tres poemes escrits al febrer de 1957 hi ha referències als versos que el jo poètic es recita en un moment de reflexió. Es tracta dels poemes «Aquests versos els dic per mi tot sol...» («Aquests versos els dic per mi tot sol / en veu baixa, a la nit, perquè estimo el silenci,» v. 8-9); «A claus de sorra he penjat els ormeigs...» («Quan sigui fosc tornaré cap a casa / repetint en veu baixa versos que encara estimo, / una mica cansat, i em pesarà la roba / damunt el gest tristíssim de peresa,», v. 12-15) i a «Com cada dia, avui també...» («i els parlaré en veu baixa, tendrament, / i les diré tots els versos que he après a la nit,», v. 9-10).

⁶⁹⁶ En el mateix sentit s'esdevé en el poema «Muralla» del *Llibre de les solituds* (1997) que fou un llibre de retorn a la poesia social, en què un centaure passa pel pont i ningú no el veu. El poema «Escena» mantingué una forma ben diferent —en el versos, lèxic i puntuació— fins el 1975. Martí i Pol escriví en el mecanografiat original: «A l'indret més obscur del pont / hi ha una parella besant-se. // La noia ha vingut atreta amb engany / per l'espectacle d'una estrella amb cua / i ara suporta l'estúpida / procacitat del promès. // Es cert que tots els diaris parlen del fenomen; // però la noia / ja no podrà estimar mai més, / amb la deguda tendresa, / cap espectacle semblant.» En aquest full hi ha una suma manuscrita en la part inferior, però al marge també hi ha tota una sèrie de correccions. De manera interpretativa assenyalaria: després del segon vers segurament que després de «besant-se» hauria afegit «amb fúria» tot i que entre parèntesis i a sota hi consta «furiosament». Segons l'afegit en el vers 5 i l'eliminació de «procacitat» en el 6 aquests versos haurien quedat: «i ara suporta l'estúpida escamesa / del promès obcecat», dues paraules «escomesa» i «obcecat» que quedarien en la versió definitiva del poema que afegí versos. També s'accentua la forma verbal «Es» del vers 7 de manera manuscrita i ratlla les comes finals dels versos 9-10. Les correccions sembla ser que devien ser realitzades als anys setanta i potser pel mateix poeta. El poema definitiu, però, quedà força diferent. L'any 1957 i 1962 el poema era igual que en el mecanografiat original; només amb la diferència que en aquests s'accentuava el substantiu «fenòmen» del setè vers.

arriba fins al límit que les forces d'ordre pengen la parella a plaça. El càstig significa està penjats per a la vergonya de la gent durant tota la tarda, però quan arriba el moment de la reflexió tornen a casa per fugir a l'alba i emprendre camí cap al nord. Per tant, els personatges fugen d'una moral que no permet l'amor manifestat pels carrers, que simbolitzaria la llibertat. Per tant, la parella s'oposa a l'opressió franquista, en un símbol de llibertat que és representat per la llum del dia i el país francès.

El poeta hi reflectirà aspectes irrealistes, com en un somni, com el fet que la parella sigui penjada i continuï viva i, i també apareixerà la crítica social en aspectes irònics com qui els compadeix i es mira les cames de la noia penjada o les nenes cristianes que recapten per les missions mentre els veuen en el suplici. Martí i Pol escriu els versos en hexasíl·labs i amb rima en els parells, cosa que permet un aire de cançó que trencarà amb tot el ritme del recull.

El terrabastall moral que apareix en el segon vers entre la gent —en una imatge que suggereix també el trontoll físic de les cases— és el que durà a aquesta a recontar el succés al batlle. Les «forces vives», que referenciava el poeta a l'«Inventari de poble», es posen en marxa i els guàrdies civils, el sometent i els frares del Remei (una altra representació eclesial) els reduiran i els penjaran a plaça. El poeta no escatimarà el moment solemne de la història, «i el batlle, modestet, / dirà quatre paraules» (v. 15-16). En aquest moment el poeta enceta uns versos irònics i crítics: el vent brandarà els cossos penjats i la gent tafanera vindrà a veure l'escarment; els comentaris seran de tristesa mentre miraran les cames de la noia, una mirada que incideix en la hipocresia de la sexualitat reprimida —la mateixa que no permetia besar-se al carrer. Les nenes d'església, que recapten per les missions, usen l'indret del cadafal per pidolar per a l'església i així s'aprofiten de la situació que ha creat la moral de qui les ha enviat a recaptar. Quan els condemnats tornen a casa, el poeta es permet un altre contrapunt: «gats adúlter viuran / la nit a les teulades» (v. 31-32). Això és, els animals poden ser adúlter davant dels altres però els homes no poden arribar a manifestar-se públicament el seu amor. El final del poema té aquell deix pessimista dels poemes d'*El poble* ja que expressa com res no podrà canviar, de tal manera que sempre hi haurà vigilants per a les parelles, una manifestació de la hipocresia social i, per a la qual l'única solució és fugir. Ja lluny, cremaran els vestits com a signe de canvi en la seva essència, en la seva vida:

Llavors, lliures i sols,
sense dir cap paraula
ens besarem de nou
amb una froça estranya.
(v. 49-52)

Tant en el mecanoscrit original com en la versió de 1957 hi afegia en una estrofa final aquests dos versos: «Algun diable ocult / farà una gran riulla.» que ja no considerà en la versió de 1961. Uns versos que podrien llegir-se com a satisfacció per la malifeta que han comès, trencant amb el puritanisme de la moral catòlica.

Martí i Pol, doncs, presenta una bona successió de personatges en tot el recull d'*El poble* com són els que manifesten la seva alegria en una visió d'un indret ple de vida; els que viuen una vida diferent, fantasiosa, allunyant-se de les convencions, que acaben amb un final tràgic; els personatges que es nodreixen de literatura i que la realitzen i els que es revoltent contra la realitat del poble i busquen una solució, com és la parella de «Romanço» que, a l'ensem, és el més elaborat literàriament, tant formalment com a element de ficció, ja que els personatges acaben assolint la llibertat. Des de feia anys que la manca de la llibertat esdevé una preocupació en el jo poètic i assolir-la significa acomplir un somni. Ara bé, només pot ser precisament això, un somni. El tema de la llibertat és un dels eixos del recull d'*El poble*; que només l'assoliran dues persones del poble, les que fugen. El poema, però, és dels més crítics del recull, ja que com hem vist, denuncia una situació que s'emmarcaria dins del nacionalcatolicisme i això va provocar que fou inicialment censurat, tant a Daedalus — l'editorial que l'havia de publicar el 1966—, com també en el muntatge de *La creació* (1969). Maria del Mar Bonet que el va musicar i el va enregistrar en el seu disc *A l'Olympia*⁶⁹⁷ escrivia al poeta el 10 de desembre de 1975:

L'hi voldria explicar amb la major claretat possible tot això. Però serà un poc difícil, ja que les coses clares no son el pun fort de Informacion i Turismo.

Tot va començar quan va sortir el disc. Es a dir, a punt de sortir. Es va presentar a censura tots els textos i ho aprobaren tot excepte Romanço. El perquè, no diuen res mes que: Texto desestimado. Aleshores la meva editora Ariola va presentar un recurs. Dient que la cançó estava ja publicada i presentant la publicació. La cosa va donar bon resultat. Varen deixar sortir el disc amb el Romanço.

El que ara succeeix és que cada cop que he de fer un recital, han de enviar les lletres a censura i sempre prohibeixen les mateixes: Romanço i Que volen aquesta gent. De Lluís Serrahima. La raó no mos la donen. Simplement acursen o allarguen segons la inspiració del moment.

Me sap molt de greu no poder donar-l'hi mes explicacions. I confio que en un futur pròxim canviïn tots aquets babaus de censura. Confio, però en el fons soc molt pessimista.⁶⁹⁸

⁶⁹⁷ Maria del Mar BONET, *A l'Olympia* (Barcelona: Ariola, 1975), 33⅓.

⁶⁹⁸ Carta reproduïda a AA.DD., *Miquel Martí i Pol. 70 anys* (1999), 99.

1.2.4. Els cicles

En considerar els cicles tinc present dos grups de poemes que giren a l'entorn d'un títol o bé d'una temàtica, d'aquesta manera al recull *El poble* en considero dos que sembla que el poeta finalment s'afanyà a acabar. El primer d'aquests, per ordre d'aparició i cronològic, és el de les meditacions que l'inicià a l'abril, mentre que el segon és el de «Les quatre estacions», els dos primers poemes del qual foren escrits al maig. Tant un cicle com l'altre els acabà al juliol, segurament que enllestits per ser presentats al Concurs de Poesia de Cantonigròs de 1957. Ara bé, el cicle de les meditacions és el que primer inicià cronològicament i, a més, la primera d'aquestes l'ordenà abans de «Les quatre estacions»; en canvi, és amb una meditació que acaba el llibre, la «Meditació última». És per aquesta raó que iniciaré l'explicació d'ambdós cicles amb «Les quatre estacions».

Evidentment, podem pensar que Martí i Pol està plantejant un esquema temporal de caràcter cíclic: de tal manera que especifica com tot el que s'acaba pot tornar a començar i d'aquesta manera es reprèn la història. Així, a «Primavera» i «Estiu» el poeta mantindrà un caràcter joios mentre que «Tardor» i «Hivern» seran moments més íntims i melangiosos, potser de vegades connotats amb una certa negativitat. A «Primavera» se sap que arriba l'estació pel motiu i símbol de l'arribada de l'oreneta, a la qual veu la gent del poble i se'n fan ressò per tot el que comporta i hi reflecteix la consegüent alegria. La transformació de la tradició trobadoresca i salvatiana de l'alosa com a ocell que és missatger, és recuperat pel poeta de Roda ara amb el sentiment d'alegria que provoca l'anunci de la regeneració dels camps i de la vida. Ara bé, l'oreneta és el motiu del poema, no és pas el tema, ja que la gent que la veu i que transmeten el missatge de l'ocell esperen viure l'alegria i el rejuveniment, conseqüència de la primavera que és el títol i el tema del poema. L'«Estiu» és l'altre poema d'alegria perquè el poeta el considera el temps d'estimar, tot i que en aquests versos hi recull la quotidianitat de la vida del poble, les converses, les passejades, i també hi recupera els oficis:

Ara és el temps dels fusters i dels paletes;
temps de cantar tot treballant,
a ple sol,
oblidant el risc de les bastides,
oblidant l'esforç⁶⁹⁹ i la monotonia de la feina i de viure.
(v. 14-18)

⁶⁹⁹ Després d'«esforç» obre un claudator que indica una separació del vers; així, a partir de 1957 «i la monotonia de la feina i de viure» serà el vers següent.

La rutina i el pas del temps tornen a aparèixer al poema «Tardor» que és l'estació de l'any que sembla més propícia per al record: les noies escriuen amb melangia els seus promesos, els nens, que havien cridat al carrer, a la tarda es reclouen a casa i així se succeeix una pausa enmig de la bogeria del moment. L'arribada de la tardor es pot resumir en aquests versos centrals:

Ells, només, coneixen el secret
perquè l'arribada s'endevina
—jo també he sigut criatura—
amb un estremiment tan subtil
que fa basarda,
(v. 10-14)

En canvi, a«Hivern» és una represa de l'amor. Si l'«Estiu» era el temps d'estimar, a l'hivern es personalitza aquest amor en una primera persona del singular: quatre cops repetirà anafòricament «Estimo» (v. 1, 3, 5 i 7) i en quatre més «L'hivern». En tres d'aquestes explicarà què no és l'hivern (v. 9, 12 i 15) davant del pensament generalitzat de la gent i tot seguit el poeta hi precisa la negació; en una, però, el definirà (v. 18). Al capdavall crea una sensació d'íntima melangia en què recupera els treballadors i el seu afecte perquè estima « les mans inflades i vermelles dels manobres.» (v. 2) i la pluja i els vidres i l'escalfor; ara bé, quan hom creu que tot pot resultar malenconiós, sembla retornar a la idea de la vida com «un recomençar sempre esperançat.» (v. 14) i, així, en uns últims versos polisindètics el poeta reforça la idea de l'hivern en el poble, ara de manera harmònica i melangiosa de tal manera que aconsegueix la sensació d'intimitat:

L'hivern és el silenci,
és el poble en silenci,
és el silenci de les cases
i de les cambres
i de la gent que mira, rera els vidres,
com la neu unifica els horitzons
i ho torna tot
colpidorament pròxim i assequible.
(v. 18-25)

El cicle de les estacions, doncs, és una descripció de caràcter temporal de la vida al poble de tal manera que circumscriu els personatges i la vida del poble a un altre que és extern a la vida de cadascú i que normalment, de manera inevitable, arribarà i permetrà que el poble i la gent recomenci la seva vida.

En el mateix sentit es pot interpretar el segon cicle que el poeta escriu a *El poble*. Es tracta de tres meditacions que intercala al llibre. Per una banda, com ja s'ha dit, la primera l'escriu al mes d'abril i les altres dues al juliol i, a més, presenten la característica que totes tres presenten una forma monòtona, com ja hem vist en els poemes d'«Inventari de poble», el mateix «El poble», entre d'altres o en esmentar la «Meditació primera» en què la monotonia se succeeix amb un deix d'amarga ironia en versificar com aquest passeig és una mena d'atzucac i tots els carrers conflueixen al carrer d'en Bach, que és on hi ha el bar i el cinema. Són tres els trajectes que presenta, però que vindrien a ser el mateix per carrers diferents; al capdavall, el poeta remarca les petites dimensions del poble. I acaba:

I a la nit el mateix itinerari
però en sentit invers.
Heus ací el diumenge.
(v. 19-21)

Al capdavall, el ressò del poema indueix a un sentit tràgic. L'únic dia festiu, després de llargues jornades de treball, es redueix a un anar i venir pels mateixos indrets. En considerar que els diumenges són tots iguals, com en el cicle estacional, en què tot torna a començar, ara caldrà pensar que, de nou, es trobaran amb la mateixa situació, una opressió temporal. La segona de les meditacions amb el títol de «Meditació segona» és un monòleg interior en cinquanta-dos versos sense signes de puntuació, en què l'ús del polisíndeton i les repeticions el convertiran en un poema ràpid que remet, de nou, a una circularitat, ara la del pensament:

i també perquè la gent observa
la gent en forma de balcons
els balcons en forma de gent
i els cobrellits
vermells i grocs i verds i blaus
i verds i grocs i vermells
(v. 3-8)

El monòleg interior l'assoleix quan el poeta evita la linealitat del pensament i repeteix estructures lingüístiques, com possiblement també es repetien els moviments que descriu el poeta. No podem oblidar que Pujades comenta, ben encertadament, que es tracta d'una processó del poble:⁷⁰⁰

i els homes que parlen en veu baixa

⁷⁰⁰ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 44.

aturats
caminant
aturats
caminant
(v. 15-19)

No és només la descripció de com se succeeix la processó sinó tot el seguit de reflexions que el poeta medita, entre les quals en voldria destacar dues. Per una banda, Martí i Pol torna a incidir en la idea de la fugida en una repetició «quan tornin seré fora / molt lluny molt lluny molt lluny» (v. 42-43) i en el fet que no pot importar què pensin els altres perquè ningú no pot entrar en els seus pensaments. Ho explicita en espais físics entre els quals hi ha la cambra fosca, un motiu que ara reserva al pensament i que, als anys setanta, representarà l'espai de creació literària: I «dins la cambra / on tot / potser / la fosca» (v. 49-52).

La «Meditació última» és l'últim poema en tots els reculls trobats d'*El poble* que, com hem vist, corresponen als anys 1957, 1961, 1962, 1966 i 1975.⁷⁰¹ Com en d'altres poemes el poeta recorre a la repetició tot i que ara la converteix, com també hem vist en d'altres poemes, en una proclama: «Ara és l'hora de dir» (v. 1, 6, 13 i 19)⁷⁰² i també quatre cops més escriu seguidament «que el poble persisteix» (v. 1, 7, 13 i 20), amb una dosi esperançada i optimista. He parlat dels cicles i de com aquests s'establirien en una mena de circularitat que permetria que mai no acabi l'espai i entenc per espai el poble i la seva gent. Aquest és el missatge final de Martí i Pol que es convertirà en una síntesi de tot el recull, ja que el poble continua en les construccions, en la natura, en els carrers, en el pont i l'església «que han conegut tota la gent del poble,» (v. 10), «en les paraules que inventem cada dia,» (v. 14),⁷⁰³ en la rutina i, sobretot, en les persones:

ara és l'hora de recordar que el poble persisteix
en tots nosaltres,
en cada un de nosaltres,
i que tot allò que hem fet
i tot allò que hem desitjat⁷⁰⁴
és l'essència mateixa del poble
indestructible.
(v. 20-26)

⁷⁰¹ Recordem que el de 1989 manté, sobretot, variacions en la puntuació respecte al de 1975.

⁷⁰² A l'«Estiu» de «Les quatre estacions» també es repeteix la seqüència «Ara és el temps de...» (versos 1, 6, 14, 19 i 27).

⁷⁰³ El vers té semblances amb el poema «Deixeu-me dir que ja és temps d'oblidar...» quan hi escriu «i paraules inventades de nou / per a nosaltres.» (versos 18-19).

⁷⁰⁴ Abans de «desitjat» i ratllat amb unes creus, també mecanografiades, sembla que hi va escriure «pensat».

1.3. Les versions d'*El poble*

Fins ara he constatat els diversos poemes del llibre i quins d'aquests constituïen cada un dels estadis des de 1957 fins a 1975, que és la que conservarà en poemes i ordre d'aquests respecte a la de 1989, però no he referenciat els poemes en l'ordre en què apareixen en cada un dels estadis. Abans de procedir al llistat voldria recordar alguns aspectes que ja s'han explicat anteriorment, però que caldria tenir presents, tot i que acabaré de comentar posteriorment. En primer lloc, l'estadi de 1957 és el que presenta al Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs, de la mateixa manera que el de 1961, amb la diferència que aquest últim li presentà Pedreira, suposadament amb la còpia que devia tenir per ser publicat.

La versió del llibre de 1962 no fou presentat enlloc però el guardava Pedreira per ser publicat. Segurament que quan el 1966 fou publicat per l'editorial Daedalus calia limitar els poemes i el poeta devia procedir a escurçar el recull, fet que ja no calgué realitzar el 1975 a *L'arrel i l'escorça* que, en ser un dels volums de l'obra poètica, tenia la pretensió de recollir tots els poemes possibles triats de l'autor i, segurament, que el poeta aplegà tots els que tenien l'eix temàtic del poble. En el següent quadre, doncs, s'expliciten, per ordre, tots els poemes que comprenien els diversos estadis del recull.

Quadre 5

1957		1961	
1	El poble	1	El poble
2	Cançó després de la pluja	2	Cançó després de la pluja
3	Dissabte	3	Dissabte
4	«T'he esperat com abans...»	4	T'he esperat com abans...
5	Meditació primera	5	Meditació primera
6	Escena	6	Inventari de poble
7	Inventari de poble	7	Avui també
8	Avui també	8	Els paletes
9	Els paletes	9	El poema
10	El poema	10	Les quatre estacions
11	Les quatre estacions	11	Meditació segona
12	Meditació segona	12	«Vent amb el vent...»
13	«Vent en el vent...»	13	L'home...
14	L'home...	14	Deixeu-me dir que ja és temps d'oblidar...
15	«Deixeu-me dir que ja és temps d'oblidar...»	15	Al capdavant de l'avinguda...
16	Foc de Sant Joan	16	El ball

17	«Al capdavall de l'avinguda...»	17	Principalment el que ens manca...
18	El ball	18	Avui molt menys que abans...
19	«Avui molt menys que abans...»	19	Romanço
20	Romanço	20	Meditació última
21	Meditació última		
1962		1966	
1	El poble	1	El poble
2	Cançó després de la pluja	2	Cançó després de la pluja
3	Dissabte	3	Dissabte
4	«T'he esperat com abans...»	4	Do de la fe
5	Meditació primera	5	Meditació primera
6	Escena	6	Inventari de poble
7	Inventari del ⁷⁰⁵ poble	7	Avui també
8	Avui també	8	Els paletes
9	Els paletes	9	Les quatre estacions
10	Crònica	10	Meditació segona
11	«Les Quatre estacions»	11	L'home
12	Meditació segona	12	Balada
13	Matrimoni	13	Crònica
14	L'home...	14	Moral nova
15	«Deixeu-me dir que ja és temps d'oblidar...»	15	Matrimoni
16	Foc de Sant Joan	16	Romanço
17	Pel cantó de ponent...	17	Meditació última
18	El ball		
19	Romanço		
20	Meditació última		

1975	
1	El poble
2	Cançó després de la pluja
3	Meditació primera
4	Inventari de poble
5	Els anys de la creixença
6	Dissabte
7	Cròniques canten
8	Avui també
9	Les quatre estacions
10	Meditació segona

⁷⁰⁵ La «l» és ratllada.

11	L'home
12	Picnic
13	Els paletes
14	L'heroi
15	Foc de sant Joan
16	Escena
17	Moral nova
18	És el que diu un amic meu
19	Matrimoni
20	Crònica
21	<i>Coin de rue</i>
22	Avui, molt menys que abans
23	Quan s'aixequi la boira
24	El poema
25	Vent en el vent
26	Romanço
27	Meditació última

És evident, doncs, que hi ha un seguit de poemes que foren escrits durant el 1957 i que, en general, formen part de tots els reculls de diversos anys d'*El poble*, com són «Inventari de poble», «El poble», «Romanço» o els dos cicles de poemes —les meditacions i «Les quatre estacions»—, com també molts d'altres poemes. Resseguir quina ha estat la història del llibre en els diversos estadis, de manera que es pugui anar constatant quina ha estat la intenció de l'autor, si és possible, permetria observar que de 1957 a 1961 n'elimina dos poemes, «Escena» i «Foc de Sant Joan» i hi afegeix «Principalment el que ens manca...». L'ordre pràcticament és el mateix tant en l'edició de 1957 com en la de 1961. Es podria pensar que si hi ha aquests canvis és perquè hi ha un procés d'autocensura —sempre en el cas suposat que el recull que presenta Pedreira al Concurs de Cantonigròs fos aprovat pel poeta i que l'editor no hagués tingut res a veure— ja que l'afer amorós d'«Escena» i l'escena del furt de la fruita en el cas del «Foc de Sant Joan» moralment, no estarien ben vistos. Tanmateix, es tracta d'una simple hipòtesi ja que aquests dos poemes tornaran a aparèixer en l'estadi de 1962 que tornava a ser refet per ser publicat per Pedreira, tot i que aquest es basa més en la versió de 1957 que no pas en la de 1961. Només canviarà tres poemes per uns altres que devia escriure en aquest any: «El poema» que el va substituir per «Crònica»; «Vent en el vent»⁷⁰⁶ per «Matrimoni» i «Al capdavant de

⁷⁰⁶ Recordem que en l'estadi de 1961 duia el títol de «Vent amb el vent».

l'avinguda...»⁷⁰⁷ per «Pel cantó de ponent...».⁷⁰⁸ Només eliminarà «Avui molt menys que abans...». Així doncs, les diferències entre l'estadi de 1961 i el de 1962 consistirien en la reincorporació d'«Escena» i «Foc de Sant Joan», hi suprimeix «Avui molt menys que abans...», que formava part dels estadis de 1961 i de 1957, i també «Principalment el que ens manca...», que s'havia incorporat com a poema nou en la versió de 1961.⁷⁰⁹ Així doncs, el 1962 retorna a l'estadi de 1957 i no pas al de 1961. Simplement, hauríem de pensar que la versió de 1961 havia estat pensada per a una primera possible publicació del llibre que no acabava de satisfer el poeta. Sigui com sigui, sembla que darrere d'aquestes variacions hi hagi un autor indecís que no acaba de conformar-se a l'hora de perfer el recull. De fet, crec que aquests tres estadis són els més importants a l'hora de les variacions entre versions com a concepció del recull tal i com el va concebre el poeta en aquests anys. Si Martí i Pol se sentia vacil·lant davant d'una nova manera de poetitzar però satisfet d'haver estat un dels introductors del realisme social, encara ho hauria d'haver estat més en sentir que, en realitat, es tractava d'un llibre concebut el 1957. De fet, si l'estadi de 1962 era més proper al 1957 que no pas el de 1961 devia ser, potser, perquè era la còpia de què disposava era de 1957 i no pas de 1961.

Sobre els estadis posteriors del llibre ens falten, de moment, notícies. Suposadament s'ha de pensar en les limitacions de poemes i les demandes de les editorials. Parlo, sobretot, de la de 1966 ja que és força significatiu que dels vint o vint-i-un poemes que constaven les edicions anteriors es passés a disset. A més, hi afegeix tres poemes: «Moral nova», «Do de la fe» i «Balada», dels quals els dos últims passaran a formar part de *La fàbrica-1959* i els eliminarà d'*El poble* (1975). De fet, com ja s'ha pogut esmentar breument anteriorment, *La fàbrica-1959* va patir diversos intents de recuperació del llibre ja que Martí i Pol tot just en conservava alguns dels poemes i els altres els recuperà gràcies a amics; ara bé, és important ressenyar-ho perquè si Martí i Pol incorporava dos poemes que havia trobat dels escrits de 1961 —any en què escriví *La fàbrica-1959*— era perquè volia ressenyar amb claredat que la fàbrica formava part del poble. L'edició de 1975, en canvi, estarà constituïda per tots els poemes que havien format part d'*El poble* en algun moment —amb l'excepció dels dos poemes que passarien a formar part d'*El fugitiu* i dels dos de *La fàbrica-1959*. Recordem també que els poemes «El ball», «Principalment, el que ens manca...» i «Pel cantó de ponent...» no formen part del recull ja que han romàs inèdits fins avui que els transcriu en l'apèndix. Hi afegeix «Els anys de la creixença», «Cròniques canten», «Picnic», «L'heroi», «És el que diu un amic meu» i «Quan s'aixequi la boira». A més, en aquesta edició hi ha també una variació en l'ordre dels

⁷⁰⁷ Aquest poema formarà part d'*El fugitiu*. De tota manera queda clar que si Martí i Pol encara hi fa constar el poema «Deixeu-me dir que ja és temps d'oblidar...» significa que encara no ha donat forma definitiva a *El fugitiu*.

⁷⁰⁸ El poema no es conserva en l'arxiu del poeta per la qual cosa l'edito en apèndix amb el text base de 1961.

⁷⁰⁹ Es presenta també en l'apèndix.

poemes, fruit per tant de l'experiència del poeta que a mitjan dels setanta estava considerant una obra poètica. Tot i això, el poeta manté els dos poemes inicials: «El poble» i «Cançó després de la pluja» i els dos últims, «Romanço» i «Meditació última». Evidentment, l'objectiu d'aquesta edició definitiva d'*El poble* havia de ser tota una altra, ja que Llibres del Mall li havia demanat de publicar una obra poètica; ara bé, la datació del llibre també canviava, ja no abastava els anys de 1956 a 1958 sinó que realment seria del 1957 fins al 1966 o, fins i tot, amb algun poema de 1967. Un llibre, al capdavant, escrit durant deu anys.

Sembla que el poeta falli en el record de les dates a causa del que podria ser alguna errada de la memòria. És cert, com diu, que hi ha un centre que li permet de crear un llibre que giri entorn d'aquest eix: el poble, els seus costums i, sobretot, la seva gent. També cal considerar un altre aspecte: la forma com poetitza. Al capdavant, Martí i Pol comença a entendre la poesia d'una altra manera ja que constata la rutina de la vida; de les il·lusions i desenganys de la gent, mentre que segueix amb la denúncia de la hipocresia d'un àmbit estricte i limitat i de la doble moral del nacionalcatolicisme, tot i que el poeta no usa tant els símbols, sinó que, motius, personatges i recursos literaris, conformaran un aspecte sensorial, ple de repeticions i enumeracions que crearan un llibre unitari en el tema, que serà el de la gent del poble, però divers pel que fa a hàbits, costums i situacions. Inicialment, de la forma de versificar i del llenguatge, Martí i Pol no se sentirà segur i els creurà provisionals, però, com veurem, haurà estat necessari aquest pas per reelaborar les formes poètiques martipolianes.

1.3.1. La història d'*El poble* de 1957

Aquest recull l'acaba d'escriure el juliol de 1957 i això significa que prepara el recull expressament per al Concurs de Poesia de Cantonigròs en què ell mateix havia guanyat un accèssit el 1955 amb *Veu incessant*, amb què havia vist les possibilitats de publicació estroncades a Óssa Menor amb Josep Pedreira. Ara bé, el recull no havia d'arribar al Concurs, sinó que havia de ser publicat directament per Pedreira. Sarsanedas, que actuaria de jurat aquell any, va convèncer el poeta de Roda de presentar-lo al certamen literari. D'aquí que Martí i Pol s'apressés a acabar-lo i els últims poemes fossin del juliol de 1957. No serà, per tant, un recull escrit en molt de temps, sinó que l'eix entorn del poble el té pensat del mes de maig. Per tant, a Cantonigròs hi durà *El poble*. Es tractarà del XIV Concurs Parroquial de Poesia de les festes de Sant Roc de Cantonigròs, on guanyarà un accèssit. Era el 18 d'agost de 1957.⁷¹⁰

Segons consta en l'acta, els organitzadors es congratulen per l'èxit de la convocatòria. S'havien presentat al premi trenta-cinc treballs de vint-i-nou autors, un total de sis-centes quaranta-cinc poesies. Formaven el jurat Ramon Aramon i Serra, que actuava com a president,

⁷¹⁰ Es conserva a CLOTA I PALLÀS, *Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs (1944-1968)*. 2n volum, (1957-1960), 27.

J. Miquel i Macaya, Josep Pedreira, Jordi Sarsanedas i Joan Triadú. Es van concedir els següents premis:

- A un llibre de poemes inèdit: *Balades del Bon Pastor*, de Dom Jordi Pinell, monjo de Montserrat.
- Al millor llibre de l'any: *Esbós de tres oratoris*, de Carles Riba.
- A una poesia o un recull de poemes inèdit: *El rostre en el Verb*, de Mossén Pere Ribot.
- I el premi Mare de Déu de Cabrera: *Pomell filial*, de Miquel Bosch i Jover.

I hi reconeixen quinze accèssits i un més al premi Mare de Déu de Cabrera, és a dir un nombre considerable de reconeixements, entre els quals hi ha el de Martí i Pol . Transcripció de l'acta:

E) ACCESSITS. El nombre i la qualitat de les composicions presentades, han fet molt difícil la gestió del Jurat. La confiança que així li ha estat feta l'obliga a fer menció, allà on no arriben els premis, purament honorífica i orientadora, d'una bona part de les obres considerades, en un determinat ordre i com a accèssits. Per tres vots contra dos l'ordre ha quedat establert com segueix:

El retorn, D'Osvald Cardona, DE Barcelona

El poble, de Miquel Martí Pol, de Roda de Ter.

Primera llico, de Ramon Folch i Camarasa, de Barcelona.

Sis poemes, de Josep Maria Andreu, de Barcelona.

Galopant per la falla, d'Antoni Sala, resident a Cartagena.

Com si visqués, de Lluís Serrahima, des de Medik, Marroc.

Musa rústica, de Felip Graugés, de Barcelona

Fervent, de Ramon Gimbernat, de Girona.

Les coses són del Senyor, de Lluís Terricabras, de Mataró.

Lluita, de Miquel Dolc, resident a València.

Poemes 1, 2, 3, 4, 5, de Joan Millá i Francolí, de Barcelona.

Volves blanques, d'Anna Rosés d'Alcalay, de Barcelona.

Vent, de Núria Passola, de Barcelona.

A l'ombra del meu portal, de Màrius Gifreda, de Barcelona.

Secreta ofrena, d'Eudald Badia, de Barcelona

i un accèssit al Premi Mare de Déu de Cabrera a

Romiatge a Cabrera, de Mossén Josep Casals, del Pinós de Pruit.⁷¹¹

L'acta acaba fent menció de la conferència sobre la «transcendència de la visió panoràmica dins de la geopoètica de Verdaguier» que pronuncià Robert Lafont, del Liceu de Nimes.

⁷¹¹ Acta del «14 Concurs Parroquial de Poesia de les festes de Sant Roc de Cantonigros». ACPC.

Conservem gairebé tota la història de la gènesi del recull, de la crítica i d'una autocrítica. En donar fe amb la transcripció dels fragments de cartes a Jordi Sarsanedas, barrejant també, quan calgui, les lectures que realitzava el poeta de Roda i, fins i tot, aquells fets biogràfics que cal tenir en compte. Aquesta primera carta que cito tot seguit al·ludeix als llibres que Sarsanedas li deixa en préstec que ja ens posa en relleu els inicis d'una bona influència per a *El poble* en les lectures que realitzava d'autors francesos i de Jacques Prévert. Li devia escriure al mes d'abril, després d'haver passat uns dies a finals de març a casa dels Sarsanedas:

He llegit la teva novel·la,⁷¹² les poesies de Prevert (una mica per alt) i els Recits d'un pelerin russe.⁷¹³ Si fossis tan bò, pensava que la setmana vinent, quan vingueu, em podries portar algun llibrot més. Tu segurament tens volums de poesia, en francès, de gent forastera (francesa, anglesa, italiana, però sobretot francesa) que jo no puc llegir, per manca d'exemplars i per manca de traduccions; si fossis tan gentil, dic, de voler-me'n deixar alguns, jo te n'estaria molt agraït i pots estar ben segur que els cuidaria amb molt "esmero". A veure si hi penses.

Digues a la Nuri que no es descuidi del disc de la Greco.⁷¹⁴ Sobretot.⁷¹⁵

Martí i Pol pensa en *El poble* com a llibre, i per tant no concep la idea de cap recull per enviar-lo al Concurs, sinó que havia de provar que es publicués. Qui hauria de ser-ne l'editor? Havia de córrer el risc i tornar-ho a provar amb Josep Pedreira. En aquest mateix mes d'abril és quan li escriu una de les cartes més interessants que es conserven sobre *El poble*. El mateix Martí i Pol explica la incidència de la poesia de Prévert i comenta quines són les seves inquietuds respecte als poemes que ha escrit i la reelaboració que aconsegueix. Transcriu la carta gairebé en la seva totalitat per l'interès que presenta:

⁷¹² En aquesta època s'ha de referir per força a *El martell*, que Aymà va publicar el juny de 1956. La novel·la va ser el Premi Joanot Martorell de 1955. Jordi SANSANEDAS, *El martell*, El Club dels Novel·listes 3 (Barcelona: Aymà, 1956).

⁷¹³ Llibre anònim de caràcter místic, el títol és *Récit d'un pèlerin russe à la recherche de la prière*. Després, Sarsanedas li deixarà també la poesia de Charles Péguy, de caràcter religiós. El distanciament de Martí i Pol de la religió fou una crisi que acabà amb una manca de fe. Seria, però, arriscat pensar que tot el que escriu i la seva vida giri entorn de la crisi de fe. Les lectures religioses, en aquest moment que ell està aprenent la llengua francesa, poden ser perfectament un mode d'aprenentatge, tot i que ja he insistit en què Martí i Pol usa la religió i la seva crisi com a estètica en un moment en què en la poesia catalana n'havia fet un referent. En molts moments, però, en la correspondència amb Sarsanedas, Martí i Pol mostra la seva inquietud, en la preparació d'una trobada amb el matrimoni Sarsanedas i Picas, per anar a missa un diumenge. Som al 1957 i Martí i Pol no ha abandonat la pràctica religiosa. No sabem si és perquè ha passat a ser un home casat o pel cristianisme dels amics. Un altre aspecte ben diferent seria poder entreveure en què creia i en què no. Tampoc no és l'objectiu d'aquest estudi.

⁷¹⁴ Seria difícil saber amb exactitud de quin disc es tractava, però suposo que devia ser el que va enregistrar a l'Olympia de París, el 1955, que conté la cançó «Coin de rue», motiu del poema que escriurà aquest mateix maig de 1957. Juliette GRÉCO, *Juliette Gréco. À l'Olympia* (France: Philips, 1955), 33½ rpm.

⁷¹⁵ FJS.

Jordi:

Jo et volia parlar, amb molta més tranquil·litat, dels versos que et vaig portar, però no vam tenir temps, i no em sap greu, d'altra banda, que no en tinguéssim perquè ho vam passar molt bé a casa teva com sempre.

No sé si t'ha vagat de llegir-los. Entre el que tens tu i que havíem triat el darrer dia que vas ser a casa fan vint-i-un.⁷¹⁶ Això vol dir que el llibre en potència va endavant. En tinc, a més a més, dos o tres a punt d'orgues i estic en un força bon moment.

Ara bé. Els versos que et vaig dur són en una línia totalment diferent dels que ja coneixies, almenys externament. Hi ha una bona influència de Prèvert,⁷¹⁷ però que jo he procurat (no sé si amb èxit) de situar i actualitzar en el tema que em proposava. Els versos tenen o admeten referència als de Prèvert quant a la forma externa i, potser, quant al ritme intern i al concepte total de poesia; però són radicalment d'una altra esfera. Ni els problemes de Prèvert són els meus problemes ni jo pretenc que ho siguin. He procurat seguir un itinerari (de casa meva cap al poble) tal com tu em vas ensenyar. Tot el que he dit és viu i actual, potser massa viu i actual que fins se m'ha endut la possibilitat d'enriquir-ho amb la música i el pebre dels poemes anteriors. D'altra banda, però ja sabia que no ho volia fer així. He procurat de contar les coses del meu poble amb el llenguatge del meu poble, sense cap esforç líric ni cap particularitat poètica que pugui desfer el "climax" propici. Inclús m'he cenyit a un idioma planer i mancat, aparentment, de brillantor. I dic aparentment perquè la realitat és que la tasca no ha resultat ni senzilla ni lleugera. No és pas ben planer escriure tot de coses que hom veu i viu en un tò lleuger i agradable, sense perdre, però, de vista la intenció poètica del conjunt. No sé si he reeixit. Tu ho has de dir. Jo estic ben content i ben engrescat amb aquests poemes, però em fio tan poc del meu judici que ho deixo en absolut a la teva mà. Si tu creus que aquest tò de llibre no pot suposar una troballa, no pas extraordinària, però quant menys una mica nova i vital, m'ho dius i procuraré de fer alguna cosa nova en un altre caire, potser més d'acord amb la meua manera de fer i de pensar anterior. Ara em moc molt a gust en aquest ambient; és just que ho digui, però no dubtis ni un sol moment a fer-me veure que vaig equivocat si tu troves que els versos que et vaig dur no "valen".

Altrament hi ha una diferència fonamental dels poemes de Prèvert, em sembla, i és la conseqüència implícita dels poemes. Jo admeto un cert lirisme d'ordre purament físic en els poemes (Cançó després de la pluja - La cançó dels paletes, etc.) El meu petit món és més viu i més alegre que no pas el món immens i torturat del poeta francès.

No sé fins a quin punt tinc obligació de justificar-me de la influència de Prèvert. Es ben cert que tota influència, per directa i visible que sigui, no vol pas dir res en contra dels poemes; però a mi em fan por la gent i per això dic aquestes coses, no pas de cara a tu que sé que faràs tot el que

⁷¹⁶ En aquest moment no podem saber a quins poemes es refereix. Quan a les cartes els falta alguna referència per poder datar-les amb més o menys seguretat, provoca que es treballi amb pures hipòtesis. És el cas d'aquesta i de tantes altres cartes. De tota manera, alguna petita pista com el primer moment en què Sarsanedas li llegeix l'«Inventari de poble» em faria suposar amb absoluta seguretat que es deu tractar d'aquesta visita als Sarsanedas i d'aquest mes.

⁷¹⁷ A pesar de les errades tipogràfiques que pot cometre el poeta en aquesta carta, Martí i Pol, en escriure el nom del poeta francès, es deu confondre reiteradament ja que l'escriu amb accent obert: «Prèvert».

puguís per a comprendre'm, sinó de cara als que, més tard o més d'hora puguin llegir els poemes i els sigui permès de judicar-los. Tinc moltes ganes de què, si en Pedreira compleix, aquest llibre em deixi ben satisfet. Tu, i la confiança i l'ajuda que em dones bé ho mereixen.

L'«Inventari de poble» és una mica al marge de tot això. El vaig escriure ben de gust i, fins i tot, hi tinc una certa confiança. No és pas fet a la babalà sinó pensant-hi seriosament. He procurat dosificar els articles i amanir-los amb alguns comentaris (no masses) una mica agres. Tanmateix respon a una mena de plagi que potser no és massa lícit. Tu diràs. Quant a la possibilitat de publicar-lo, si tu l'aproves, per mi no hi hauria cap inconvenient. Ben mirat no diu res de més.

Tenia moltes ganes d'escriure't i ja m'he fet passar la ràbia. És una carta sense cap ni peus, plena de incorreccions i de correccions. Ja comprendràs que es tracta d'una cosa que em preocupava i ho volia dir. Ben segur que, d'ací a dues hores pensaré que no he dit ni la meitat del que volia dir i que encara ho he fet malament. Tu hi veuràs, ben segur, tot el que hi volia posar perquè ja em comences a conèixer més bé que no pas jo mateix.⁷¹⁸

Per una carta posterior de Martí i Pol a Sarsanedas sabem que aquest li han agradat i, posteriorment, li envia tres poemes més:

T'envio tres poemes —els darrers— enllestits no fa gaires dies. Dos d'ells són una mena d'unitat a part dintre el cosmos del llibre. Penso que, amb dos d'altres és clar, formen una mena de «suite» de les quatre estacions, sempre dins de la idea i de la realització formal del llibre que tu em vas senyalar.

El tercer forma grup amb els que ja vas llegir dies passats.

Sembla que em costa més d'escriure fa uns quants dies. Tanmateix m'he proposat d'enllestir deu o quinze poemes més per a finals de Juny, i em sembla que ho faré. Si ho aconseguixo el llibre gairebé serà llest. Llavors farem la tria i podrem presentar els originals a en Pedreira. Si tot això anava bé seria l'home més feliç de la terra.⁷¹⁹

Per les referències i la datació que conservem dels poemes, a banda de «Primavera» i «Estiu» de «Les quatre estacions», l'altre poema podria tractar-se d'«El poble». De fet, durant aquest mes escriu sis poemes que, amb els que tenia i tindrà escrits, feien o faran un total de dotze poemes. Per una altra banda, clarament Sarsanedas es mostra com el seu conseller en els camins poètics, però per si encara fóra poc, aquest fou qui donà a conèixer la poesia de Prévert al poeta de Roda, a qui li devia entusiasmar. Continuo transcrivint de la carta enviada a Sarsanedas i citada suara:

⁷¹⁸ FJS.

⁷¹⁹ *Ibidem*.

No et torno cap llibre tot i que n'he llegit alguns. Estic acabant “Le grand Meaulnes”⁷²⁰ que llegeixo amb molt entusiasme. Em vaig empassar “L’home de Londres” de Simenon amb un tres i no res i vaig retornant a Péguy, Baudelaire i Prévert per a no perdre contacte. Penso, però que més val passa-hi i tornar-hi passar (tractant-se de poesia) que no pas enllestir d’un cop. Si necessitaves algun exemplar, però, digues-m’ho i te l’enviaré desseguida.⁷²¹

En la següent carta que li envia entre el 24 i el 29 de juny,⁷²² li escriu amb el retorn d’alguns llibres però que se’n queda algun i entre aquests encara hi ha Baudelaire, Péguy i, a més, el pare Teilhard. El llibre de Prévert li retorna al mes de juny. Potser a començaments de juliol li escriu i es justifica pel seu ritme de treball:⁷²³

Encara no puc enviar poemes. En tinc dos de llestos però em fa vergonya enviar-te tan poca cosa.⁷²⁴ Pots estar segur que t’estimo ben de cor l’ajuda que no em negues ni un sol cop i que la pagaré, en tot el que pugui, escrivint més i més i amb tot l’entusiasme. Es el cas que he perdut una mica el centre de gravetat i visc desplomtat i indecís. Ja saps com sóc de temperament rebuscat i malenconiós i una petita cosa de res em desgavella i no em deixa tranquil ni un sol instant. Si tot va com espero, però, no serà res i abans d’acabar el mes enllestiré una colla de poemes que seran, gairebé, els que manquen per a deixar el llibre a punt d’orgues.⁷²⁵

L’estiu de 1957 tenien previst d’anar a les Guilleries i a París. Els plans es trastoquen perquè hi ha una bona notícia que els dona el poeta de Roda, i és que esperen un fill pel febrer. La dona de Martí i Pol, Dolors Feixas, els diu que no canviïn els plans i vagin a les Guilleries. En aquests moments, Sarsanedas li ha enviat les bases del premi de Cantonigròs,⁷²⁶ que sembla que permet que canviï la idea inicial de provar la publicació directament a través de Pedreira; de fet, com podem llegir en una carta posterior, Sarsanedas és qui li insisteix perquè s’hi presenti. Martí i Pol accepta la idea i, com veurem, s’hi il·lusionarà. De moment li escriu:

Gràcies per la convocatòria de Can Toni. Si puc enllestir mitja dotzena de poemes, i els que ja tinc,⁷²⁷ és molt possible que els enviï. En tot cas ja els veuràs abans. Ara en tinc quatre o cinc de

⁷²⁰ Novel·la d’Alain-Fournier, publicada el 1913.

⁷²¹ FJS.

⁷²² Segons es desprèn, havien passat la revetlla de sant Joan a Barcelona.

⁷²³ En aquesta carta hi ha una referència a l’estrena de *Cruma* per part de l’ADB en què el poeta de Roda li pregunta com havia anat l’estrena. Això fa pensar que potser l’escriuria la primera quinzena de juliol, després del 5 de juliol, que és quan es va estrenar l’obra de Pedroló. FJS.

⁷²⁴ Podria tractar-se de «L’home...» i «Foc de Sant Joan» que escriu durant el juny i es conserven per aquest ordre a l’APMMP.

⁷²⁵ FJS.

⁷²⁶ Sarsanedas actuaria de jurat en aquest certamen.

⁷²⁷ «, i els que ja tinc,» és afegit de manera manuscrita.

inèdits que no te'ls envio perquè penso que deu estar a punt de sortir cap a França.⁷²⁸ Pots comptar com em faria il·lusió d'obtenir aquest premi, però estic disposat a renunciar a la possibilitat d'aconseguir-ho, no participant-hi, si us decideu a fer el viatge en carro per aquells dies. Fins i tot he pensat que podríem anar a parar el dia de la festa, nosaltres i carro, a can Toni Gros. Vosaltres teniu la paraula. [...]

Ben mirat penso que serà millor que t'envii els poemes que ja tinc. Així els podràs llegir i, potser, me'n podràs parlar una mica abans de sortir cap als festivals de teatre. Em fa por que he perdut una mica el tò inicial, però potser encara serà bò. Tu ho has de dir.⁷²⁹

Segurament que, entre d'altres, es tractava dels poemes «El poema», «Cançó després de la pluja», «Vent en el vent...», «Avui, molt menys que abans...» i «Meditació segona». No tardarà a tornar-li a escriure:

Estic molt content que els poemes t'agradin. Jo em penso que podré deixar enllestit un volumet per a enviar a Can Toni, i penso enviar-li si vosaltres no decideu fer la sortida en carro, QUE NO OBLIDEU QUE TENIU PRIORITAT INDISCUTIBLE. M'ha fet molta gresca de veure que els poemes de juliol t'agraven més que no pas els de juny, i, sobretot, de saber que et feia força gràcia la "meditació segona", i més perquè no fa gaires dies que la vaig deixar llegir a l'Emili i va semblar que no l'engrescava massa. Jo si que me l'estimo. Els darrers poemes els he escrit amb molta il·lusió i espero de poder continuar per a enllestir "El poble" (t'agrada com a títol del recull?) abans del dia 12. Ara mateix tinc tres o quatre coses gairebé endegades, però només gairebé. No crec que te les pugui enviar abans del 24. En tot cas les enviaré perquè les tobis a casa en tornant, i, entretant, aniré copiant els poemes per a tenir-los a unt d'enviar. Abans de fer-ho, però, els tindràs a casa teva per a donar-hi, si ets tan amable, un darrer repàs.

[...]

Una altra cosa. Jo i l'Emili vindrem segurament a Can Toni el dia de la festa poètica. No pas que jo pensi cap cosa estranya a favor dels meus poemes. Et conec i sé que el que deies s'ha d'entendre tal com ho deies i prou, però, de totes maneres, un cop desfeta la possibilitat de l'excursió, i com que no marxarem cap a París fins el dissabte, com ja us deia, és molt segur que pugem a Can Toni. Convindria, però, que em diguessis abans si cal encomanar dinar i on cal fer-ho i si hi haurà algun òmnibus extraordinari com l'any que ens vam conèixer, i, encara, en quin tren vindreu vosaltres perquè poguessim pujar cap allà dalt junts.⁷³⁰

Sembla, doncs, que l'escriptura dels poemes es va produir en molt poc temps. Totes aquestes últimes cartes van ser entre el 5 i el 12 de juliol, perquè ell les pogué rebre abans del 14 de juliol, que possiblement devia ser la data en què marxaren. De totes les cartes, la segona més

⁷²⁸ Els Sarsanedas, per les referències que hi consten, devien anar al Festival de Teatre d'Avinyó que el 1957 fou del 15 al 30 de juliol.

⁷²⁹ Aquest últim paràgraf és mecanoscrit després de la signatura. FJS.

⁷³⁰ FJS.

interessant és la que transcriu gairebé de manera íntegra (el poeta de Roda adjectivava aquest tipus de cartes com a *utilitàries*). Així li escrivia Martí i Pol:

T'envio, Jordi, el que pot ser el libre que presenti a Can Toni. Te l'envio perquè hi facis les esmenes que et sembli, no pas pensant en la possibilitat del premi, sinó en la satisfacció que experimento de veure'l llest.

Et vull dir tot de coses i no sé si em recordaré de totes. A veure:

1ª. - L'ordre dels poemes és el que a mi em sembla correcte. He procurat de contrapuntar els d'un estil amb els de l'altre, situant les tres meditacions al començament, al mig i al final del llibre, com una mena de "leit motiv". [de manera manuscrita: Tanmateix si tu el canvies (l'ordre) estarà molt ben fet. Jo ho deixaré tal com ho deixis tu.]

2ª. - Hi ha vuit poemes nous (em sembla) que tu no coneixes. Perquè els trobis desseguida i els puguem llegir amb més atenció els he senyalat així. X.

3ª. - Ja et deia en la meua darrera lletra que jo pensava posar "El poble" com a títol del recull, ¿què te'n sembla?

5ª.⁷³¹ - En total hi ha vint-i-quatre poemes. Fa tres o quatre dies que treballo tan com puc per a enllestir-ne més sense massa èxit. Em fa l'efecte que el doll d'inspiració sobre aquest tema comença a estroncar-se (els darrers poemes en són una mica de mostra) i penso que potser és que ja he dit tot el que volia dir, tot i reconèixer que hi ha qui sap les coses no dites encara. Tanmateix la llargada d'alguns poemes fa que, tot plegat, sigui, força aproximadament, de l'extensió que es demana a la convocatòria de Can Toni, i, en tot cas, de l'extensió d'un volum de l'Ossa Menor per la qual col·lecció ha estat escrit el recull amb premi o sense premi.

6ª. - Es molt possible que d'ací a finals de setmana, escrigui alguna altra cosa. Si ja no tinc temps d'enviar-la l'adjuntaré als originals que enviï a Can Toni. De totes maneres, serà un poema o dos més, com a màxim.

6ª.⁷³² - No et pensis pas que, amb tot això, jo m'hagi fet il·lusions absurdes referent al possible premi de Can Toni. Ja et deia, i et repeteixo, que sé com tu ets seriós en aquestes coses i que em guardaria prou bé de demanar-te res. Jo enviaré el recull amb ganes d'obtenir el premi, però, en tot cas, perquè el recull ho mereixi i la decisió del jurat, sigui la que vulgui, l'acceptaré com a seriosa i bona sense cap discussió.

7ª. - Recordat de dir-me tot allò que et demanava de si veniu amb tren i a quina hora i amb quina combinació per anar a Can Toni, a fi de què poguem pujar junts, si aneu de Vic fins allà dalt amb els autos d'en Pous.

I em penso que res més. Ja em quedo un dia de coll abans d'enviar-te aquesta lletra per a tenir temps de pensar si no em descuido de res.

Sobretot, torna'm els poemes desseguida. Jo no els enviaré fins que tu hi hagis donat el "visto bueno" i no sobra pas massa temps que diguéssim. Si et sembla els podries enviar pel recader.

Fóra més ràpid i potser una mica més segur. Em sembla que si els podia tenir a final d'aquesta

⁷³¹ Segurament que Martí i Pol es descomptà, ja que salta de la tercera a la cinquena i omet la quarta.

⁷³² Es tracta del revers de la quartilla; potser per aquesta raó Martí i Pol repeteix el número.

setmana o a dilluns, o dimarts com a màxim, de la vinent, aniria molt bé. Jo ja tinc còpies fetes de tots els poemes, menys dels darrers, que espero a fer-les fins que tu els hakis vist. Llavors ho enviaré tot a l'adreça que diu la convocatòria.

¿Oï que no esteu pas enfadats per tot aquell batibull del viatge en carro?. Ja en parlarem a Can Toni, si Déu ho vol, i també parlarem de quin dia veniu a casa, perquè ara, a més a més de jo i la Dolors, us troben a faltar els sogres que tot sovint parlen de vosaltres.

Perdona aquesta carta tan "utilitària". Sort en tinc de tu.⁷³³

El poeta hi busca un programa que respongui al recull i, al final d'aquest programa, la gent. Segurament els poemes que Sarsanedas no coneix són: «El ball», «Al capdavall de l'avinguda...», «Tardor», «Deixeu-me dir que ja és temps d'oblidar...», «Hivern», «Romanço», «Meditació última» i «Principalment el que ens manca...».⁷³⁴ Per una altra banda, ens caldrà pensar que Martí i Pol desestima dos dels poemes; possiblement n'escriu vint-i-sis fins al juliol de 1957 i li n'envia vint-i-quatre. De tota manera, hem de recordar que a Cantonigròs només en presenta vint-i-un; segurament, doncs, que el consell de Sarsanedas fou el de treure tres poemes i, potser, l'aconsellà en quin ordre haurien de seguir. Per últim, Martí i Pol recorda que el que li interessa és la publicació del llibre i hi recupera la idea que exposava a l'iniciar aquest apartat: el recull l'estava confegint per a Pedreira directament.

Tot estava preparat per pujar a Cantonigròs, però una confusió en la data, que aquell any no era el 15 d'agost, com pensava Martí i Pol, sinó el diumenge següent, el 18, li havia permès de planejar un viatge amb el seu germà a França en què la data de sortida era el 17 d'agost. És a dir, aquell any de 1957 en què se li concedí l'accèssit al recull d'*El poble*, Martí i Pol no fou present a Cantonigròs.

Potser ja seria al setembre o a finals d'agost que Martí i Pol torna a escriure als Sarsanedas i els convida a la festa major de Roda, els explica com havia anat el viatge i comenta amb Jordi Sarsanedas el resultat de Cantonigròs. Ara bé, Martí i Pol s'entossudeix en el recull i hi creu; una reacció curiosa si tenim en compte el que li dirà a Antoni Pous en una de les cartes en què sembla que no està del tot convençut de l'estètica emprada en aquest recull. Ara, però, escriu a Sarsanedas:

Segonament, Jordi, el veredicta del jurat de Can Toni, després del que tu m'havies dit no m'ha sorprès gaire. Si val a ser franc et diré que jo tampoc no sóc de la gent a qui esperonen els fracassos, però, en la mateixa línia de franquesa puc assegurar que no m'ho he pres malament i,

⁷³³ FJS.

⁷³⁴ Dubto, pel contingut i llenguatge, que aquest poema sigui de 1957; s'atansa més als poemes de *La fàbrica-1959* en què insisteix diversos cops en la manca de tendresa; ara bé, el vocatiu de «germans» que apareix en el vers 28, ens atansa a una manera de poetitzar força anterior. Els dubtes sorgeixen, doncs, en observar que el poeta oblida la quotidianitat i s'endinsa en l'essència de la persona. Per una altra banda, si no es considera d'aquest any, no surten els comptes dels poemes segons li explica a Sarsanedas.

sobretot, que no te'n faig càrrrecs a tu ni molt menys. Els poemes valen o no valen i si una part del jurat ha dit que no valen, els seus motius deuen tenir i jo em guardaré pla bé de discutir-los. Ja saps que, de sempre, he tingut poca confiança en les meves coses. Això m'ha fet valorar d'una manera un bon xic relativa els èxits. Ara es tracta d'aplicar aquesta mateixa mesura als no-èxits. Tanmateix jo segueixo estimant el meu llibre i espero de poder parlar-ne amb tu per saber què hi han trobat l'altra gent de flac. Una cosa voldria saber i concretar, i és a veure si en Pedreira està disposat, de totes maneres, a publicar-lo (tal com és o retocat). Voldria també que em diguessis si retornen els originals i, si ho fan, que em fessis el favor d'enviar-me'ls perquè jo en pogués disposar a gust. I, ben de veres: no et preocupis per aquest pseudo-fracàs que tampoc no ho és del tot, i, sobretot, no et pensis que et tingui ni així de mala voluntat perquè fossis tu, precisament, el que insistís a fer-m'ho presentar. Jo ja sabia que presentar no significava pas, inevitablement, obtenir el premi. Pel que m'han dit hi havia molts originals. Si el meu no va passar desapercbut ja és molt significatiu.⁷³⁵

En la següent carta li explica que no recordava si en l'anterior li havia demanat pel retorn dels originals i si ha parlat amb Pedreira de la publicació d'*El poble*; li torna a dir que si té l'ocasió que li digui. Al desembre li explica que el dia 8 d'aquell mes havia estat a Sant Hipòlit amb en Toni Pous i «Em va dir coses molt agradables dels meus quinze poemes i del meu Poble». Aquesta conversa el va animar i el 22 o 23 de desembre li torna a escriure:

he escrit gairebé tot un poema que no em desplaça del tot. Tot això amb intermitències i amb una manca de convicció inicial que ho fa tot malbé. El que més estimo ha sigut la conversa que vam tenir amb en Pous fa una setmana i mitja (ja us en parlava, em sembla, en l'altra lletra) i que em va retornar una mica la confiança.⁷³⁶

I fins aquí un episodi de la història d'aquest *poble*. De moment deixem el recull i el poeta que pren nova embranzida per continuar escrivint. Ara bé, hi ha un aspecte apuntat que és el de la nova estètica del llibre que li explica amb detall precisament a Antoni Pous en la que seria la tercera de les cartes més interessants d'aquest període sobre *El poble*. En transcripció el primer fragment:⁷³⁷

“El poble” respon més a una mica de necessitat física que no pas intel·lectual. És, o pretén ser, allí on el sentiment transgredeix la voluntat i es fa acció per propi risc, amb un peu a cada banda, tanmateix, perquè bé cal justificar el poeta.

⁷³⁵ FJS.

⁷³⁶ *Ibidem*. El retrobament amb la poesia el realitza amb el projecte d'una novel·la de la qual ja en parlaré posteriorment.

⁷³⁷ APMMP. També la reproduïx Pujades en el segon volum de la biografia. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 51-52. Es tracta d'una carta manuscrita sense datar, però que de ben segur corresponia a aquest any 1957, potser del setembre a finals d'any. En aquesta carta és quan li demana que es recordi de deixar-li els llibres de Kierkegaard.

En “El poble” hi ha un fons operant d’amor (perquè estimar no és pas sempre sinònim de compadir) obtingut per via de comprensió amb eliminacions successives dels elements subjectius del drama. No es tracta tampoc d’una vivissecció gairebé anatòmica, sinó d’un intent de fer transcendir la realitat objectiva, mesquina i tremolosa, amb la crossa d’una realització poètica de primer grau.

Això no vol pas dir que l’estil no suposi un esforç. Estic segur que tu ho comprens de sobres. Pel poeta autèntic (i suposem que jo en sóc) el risc de la vulgaritat és una dificultat notable si es tracta de donar vida —transcendència— a qualsevol fet insignificant. En el terreny de la lírica pura, on la realitat no té més que una vigència lateral, estrictament compaginadora, el poeta s’hi troba com el peix a l’aigüa.

He fet, doncs, us d’un llenguatge gairebé vulgar, d’una imatgeria inexistent i d’una forma estètica aparentment vulgar per a enfortir, a la llarga, la meva posició d’observador en certa manera privilegiat i donar, al mateix temps, consistència i veu pròpies al conjunt.

Hi ha, en aquesta tònica, alguns poemes fora de tò. Ho són conscientment per a equilibrar el tot de cara a una possible publicació. (no oblidis que sóc un orgullós) Els poemes que s’adiuen d’una forma més absoluta amb el títol i amb la idea matriu, resultaven excessivament estàtics. La dinàmica hi és donada per via de les addicions líriques que indico.

Tot i que estic ben content del “poble” el considero quelcom lateral i secundari en el que podria ser, amb el temps, la meva obra. Vull dir que no penso perseverar ni en la idea ni en l’estil, massa sovint. Tanmateix no en recuso pas res i penso que, si en si mateix pot tenir un valor notable, en un conjunt tampoc no hi fa cap mal paper.

Al capdavall, a Pous li està exposant una teoria estètica, difícil en si mateixa perquè consisteix a trobar el punt d’equilibri entre la bellesa i la vulgaritat. Un propòsit, si volem, aristotèlic, llunyà de la lírica postsimbolista i, per tant, arriscat de dur a terme. N’és molt conscient i l’accepta com a repte. Li havia dit a Sarsanedas que no li resultava gens fàcil escriure així. De fet, l’essència poètica és la mateixa que anys abans; si fins al 1956 el poeta intentava transcendir la seva experiència humana —no únicament espiritual— per traslladar-la a un col·lectiu, sota l’estètica d’un llenguatge religiós; ara es tracta de fixar-se en l’aspecte més insignificant per transcendir-lo. Com també ho intenta en els anys a venir. El que sorprèn d’aquesta carta a Pous, i m’hi he referit anteriorment, és que Martí i Pol no s’hi acaba de sentir segur; no acaba de ser l’estètica amb què seguirà confegint les seves poesies. De fet, ho veurem posteriorment, tot i el problema de no haver trobat la datació dels poemes que van conformar *El fugitiu* i *La fàbrica-1959*. *El fugitiu* l’escriuí sobretot el 1959, tot i que no n’establí l’estadi definitiu fins al 1962 com a mínim. Conformava, en efecte, una estètica que acaba amb poemes de caràcter social —fins i tot dos d’ells havien format part d’*El poble* (1957, 1961 i un el 1962)—, si bé és de caràcter més aviat líric. Per això el 1976 el mostra com a un llibre frontissa entre la producció dels cinquanta i els seixanta. *La fàbrica-1959*, que amb tota seguretat enllestí el 1961, manté una estètica molt semblant a l’encetada a *El poble*. Si explico tot això en aquest moment és perquè considerant

que *El fugitiu* és posterior a *El poble* i el llibre conté molts poemes lírics —d’una estètica, per tant, molt diferent a la social—, només es pot pensar que Martí i Pol no estava gens convençut de l’estètica d’*El poble*, fins al punt que provà un altre estil. Si *El fugitiu* té la seva forma definitiva a finals de 1962 o més tard, significa que el 1961 o 1962, quan enllesteix *La fàbrica-1959* i pren forma definitiva *El fugitiu*, Martí i Pol ha pres posició clarament per una estètica social.

En uns apunts molt interessants que havien ser una carta de Pous a Martí i Pol —a la qual fa referència Pujades en explicitar que hi ha una resposta d’Antoni Pous que no coneixem—⁷³⁸ es pot conèixer l’opinió que li mereixeria el recull a l’amic manlleuenc.⁷³⁹

Després d’una segona lectura més reposada del teu llibre crec que la Meditació primera compendia tots els altres poemes. Experiència que ja no compta en la teva vida d’ara, però que la sents encara com un perill. Te’n preserves traçant (i necessites preservar-te’n més pel sentiment que per la intel·ligència) el tarannà de la gent del poble. La mobilitat de sentit de la Meditació primera, la complaença amb què deixes endevinar el moment definitiu del poema, conté, en el que se n’ha dit tradicionalment descripció, el que haurien de contenir els mots en poesia essencial. I és aquest justament el valor del llibre.

Els poemes que tu blasmes d’excessivament estàtics jo els veig com els més reeixits del conjunt. Els altres, els que tu anomenes dinàmics, són en general d’un dramatisme inconnexe que a la llarga neutralitza l’energia del poema. És a dir: quan al sentiment li manca un repeu que objectivament el tingui s’expandeix ran de terra, exuberant i inútil. Entre l’Escena i l’Inventari, ¿qui no triaria l’Inventari?

Malgrat el to que l’allibera sensiblement de la prosa, aquest llibre em sembla més un llibre d’episodis que de poemes; producte prosaic que per les eliminacions que l’artifici del vers exigeix ha esdevingut operant: no resols els altres en el teu idioma, sinó que després d’una intel·ligent consideració expresses un refús tendre o una connivència, talment que (en això atenys un incontestable valor poètic) a despit de parlar en primera persona qualsevol home del poble podria manllevar-te la veu o la tendresa.

⁷³⁸ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 52

⁷³⁹ Transcripció fidelment el mecanoscrit. Fons Segimon Serrallonga. Biblioteca de la Universitat de Vic. A3.1.3.b (20 c i d) 41, A partir d’ara FSS. Es tracta d’un manuscrit del qual se’n conserva el mecanografiat. És el que reproduïxo ja que es tracta d’un estadi posterior a A3.1.3.b (20 a i b) 40. Mecanografiat dalt de tot hi consta: «Sobre El Poble de Martí Pol / (Carpeta Verda W)». Segueix un paràgraf que precedeix amb el que he iniciat la cita i del qual en faig una transcripció diplomàtica: «Després d’una segona lectura més reposada del teu llibre m’adono que els poemes es compendien tots en la Meditació primera. Experiència juvenívolament viscuda, que ja no compta gaire en la teva vida d’ara, però que la sents encara com un deure l’haver te’n de defensar la sents encara com un deure com el perill d’una excessiva adaptació al fer de la gent. però que la sents encara com un perill. Te’n preserves traçant () amb tendres amb una tendra ironia el tarannà de la gent del poble i la consistència ordinària del poble mateix. No és per una necessitat intel·lectual, com tu dius. “El Poble” no respon, com tu dius, a una necessitat intel·lectual, però no crec tampoc que respongui a una necessitat física (i necessites preservar-te’n més pel sentiment que per la intel·ligència) La realitat sigui de l’ordre que se vulgui conté la repressió que “L’itinerari de la nit, en sentit invers” de la Meditació primera conté».

Trio finalment algunes imprecisions fonètiques o conceptuals, motivades potser per la impaciència,⁷⁴⁰

Acabaven aquests apunts amb aquesta afirmació: «En això atenys un incontestable valor poètic.», afirmació que estableix per què el lector, a banda de la crítica a les situacions del poble, pot trobar aspectes de tendresa, que són desenvolupats en moments lírics. El reconeixement en les situacions quotidianes de la vida del poble és el que podia entendre els lectors, al capdavall no li faltava raó a Pous quan podia pensar que en el recull s'hi troben episodis, que parteixen d'una «idea matriu», la del poble, que permet que els episodis o anècdotes es puguin generalitzar..

Martí i Pol continua amb la idea que el recull es pugui veure publicat. El 14 d'abril neix Berta Sarsanedas i el poeta ha viatjat a Barcelona des de Milà on residia. El diumenge 19 d'abril es veuen amb motiu del bateig de la filla dels Sarsanedas i dies després Martí i Pol li escriu:

No tinc res més per a dir-vos. He enllestit les còpies d'«El Poble» i l'enviaré abans d'acabar la setmana a París. Ja veurem què passa.

Sobretot no et descuidis de fer-me saber quan hagi arribat a Milà i recorda't del que vaig demanar-te per Mossèn Pinell.⁷⁴¹

L'enviament d'*El poble* a París devia ser per als Jocs Florals de la Llengua Catalana que aquell any se celebraven en aquesta ciutat i, evidentment, degué ser a instàncies de Sarsanedas. De fet, l'última referència d'aquesta època a Sarsanedas sobre *El poble*, tot i que molt vaga, l'escriuria el 19 d'octubre de 1958:

Hi ha, d'altra banda, una bona notícia que cal posar en quarentena. Ahir vaig rebre una circular dels llibres de l'Ossa Menor en la qual es comunica als subscriptors que es reprendrà la publicació de volums de poesia. En Pedreira hi va afegir una nota a mà fent-me saber que sempre hi haurà un lloc per a mi en la col·lecció. Si en Pedreira no fos en Pedreira això m'hauria fet exultar; però coneixent-lo com el conec temo que tot plegat no passi de bones intencions.⁷⁴²

⁷⁴⁰ Continuava en els apunts manuscrits aquesta línia i escaig que esborra: «que des del meu punt de vista són inacceptables». I de manera mecanografiada continua amb aquestes línies que reprenen les de l'anterior paràgraf: «expresses talment un refús tendre o una connivència que a despit de parlar sovint en primera persona qualsevol persona del poble podria manllevar-te la veu.. la tendresa. En això atenys un incontestable valor poètic.» FSS.

⁷⁴¹ FJS. Martí i Pol, com hem vist, havia establert correspondència amb el pare Pinell, monjo de Montserrat. El pare Pinell li demana ajuda per al *Serra d'Or* i en parlar de col·laboradors el poeta de Roda li esmenta tots els seus amics: Jordi Sarsanedas, Antoni Pous, Segimon Serrallonga, Moisès Sallent (vicari de Roda) i Núria Picas. Sarsanedas s'hi avé, sembla ser que amb unes cartes des d'Itàlia, tot i que ja reconeix que no serien amb l'assiduïtat que voldria. Carta de Martí i Pol al pare Jordi Pinell, sense datar (abril de 1959). Arxiu de l'Abadia de Montserrat. A partir d'ara AAM.

⁷⁴² FJS.

1.3.2. La correspondència amb el pare Jordi Pinell sobre *El poble* (1958-1959)

A inicis d'agost de 1958, com ja havíem vist en l'apartat referit a *Paraules al vent*, el poeta de Roda estableix una correspondència força interessant amb el pare Jordi Pinell, monjo de Montserrat que era el «consiliari» del *Serra d'Or*, *Circular del «Cor Montserratí»* i que a Cantonigròs el 1957 havia obtingut el premi a un llibre inèdit per les *Balades del Bon Pastor*; a més, havia estat l'encarregat de la «Corona literària». La correspondència s'inicia per l'article «Un dia seré mort» en què li demana permís al poeta de Roda per publicar-lo a *Ponent*. Li envia a Martí i Pol i aquest no hi fa cap esmena. És l'any 1958. Amb l'Emili Teixidor han decidit passar uns dies a Montserrat, ja que al poeta de Roda se li ha mort el sogre i no troba oportú sortir a l'estranger, com en els dos anys anteriors. Li comenta que en passar aquests dies li portaria els últims poemes que havia escrit i que en parlarien. Però les dates que li ofereix el pare Pinell no s'avenen amb les vacances i el poeta de Roda li envia el material:

Li adjunto tot de poemes. Es tracta de dos llibres. Un potser ja el coneix i l'altre és inèdit (i qui sap fins quan ho serà).⁷⁴³ Vull pregar-li que ho llegeixi tot i faci la mercè de parlar-me'n. La prova d'afecte i d'interés que m'ha donat és més que suficient perquè jo li atorgui confiança d'amic tant com de sempre l'hi havia atorgada de crític. Amb "El poble" vaig concursar l'any passat a Can Toni on, em penso, vostè va obtenir el premi. Es un llibre que m'estimo molt i em farà molt de bé saber l'opinió de vosté.

He de pregar-li, sobretot, que em torni aquest exemplar mecanografiat d'"El poble" perquè és el darrer que em queda. Tots els altres han anat a parar a mans d'altres amics que no es recorden d'enviar-me'ls i jo sóc una calamitat que no es queda mai una còpia de reserva. El tingui tots els dies que vulgui, però, sobretot, torni-me'! Si vol, estic disposat a treure'n una còpia per a vosté, o bé vosté mateix pot fer-ho amb la meva autorització.

No sé si rep les publicacions de la Font de les tortugues. Si ja coneix el llibre li prego que vulgui acceptar aquest en prova d'amistat.

Dels dos reculls de poemes en pot treure tot el que vulgui per a "Serra d'Or". Si no hi hagués res del seu gust, m'ho digui i provaré a escriure alguna cosa en l'estil que m'indiqui.⁷⁴⁴

La carta, a banda de demostrar l'estima que el poeta de Roda per *El poble*, confirma com usava el material que escrivia; fins i tot en lliurava còpies úniques amb una confiança total. El cas és que el 15 d'agost de 1958 el pare Jordi Pinell li escriví una carta magnífica, gairebé profètica i molt intuïtiva, digna com dirà el poeta de Roda, d'un bon crític:

⁷⁴³ Són els *Quinze poemes* i *El poble*.

⁷⁴⁴ Carta de Martí i Pol al pare Jordi Pinell, sense datar, tot i que és d'inicis de l'agost de 1958, i manuscrita. AAM. El pare Pinell guardà tot el material, tant les cartes que rebia com les que enviava.

Els vostres poemes m'han ajudat a consolidar i a aprofundir el concepte que tenia de vós. Sou una nota realment interessant dins del conjunt de la poesia catalana. Anys enrera tinguérem un poeta, que visqué molt poc, que fou molt admirat teòricament, però sempre una mica des lluny: Salvat Papasseit. Amb tot, avui, amb perspectiva suficient, descobrim que ha influït més del que semblava, i el seu mestratge és un dels que més ha personalitzat, catalanitzat, la nostra lírica.

Sense saber-m'ho explicar, des del primer poema que us vaig llegir, ja fa temps, no he sabut desistir-me de la idea que vós sou per vocació, un successor de Salvat Papasseit. Molt diferent, però molt igual. Pertanyeu a dos móns, a dues èpoques, a dos ambients distints. Per temperament discrepeu encara més. Però, hi ha entre tots dos una rara concurrència, justament en l'ordre líric, que no es dona massa sovint, sobretot quan aquesta tendència subjectiva és en concret la de Salvat-Martí Pol. Em costa de concretar en què consisteix, però ja m'entendreu.

El poeta, gràcies a Déu, no es redueix a geni, una menad'energia lliure i isolada, que arribi a materialitzar-se en versos. És un home que veu, aprèn, viu, rep impressions de la bellesa externa i dels cants a la bellesa; que elabora, tot vivint, el que apren i somnia. Queda definit per dues forces; la interior i l'externa. Aquesta última és la que, limitant-lo, més el delimita, el dibuixa. El poeta, doncs, en part, es fa segons la poesia que coneix; segons la que estima, i també de vegades, per reacció, segons la que desestima. No crec que en aquest punt us hagi definit massa Salvat Papasseit. Em sembla descobrir-vos més aviat emmirallat en Riba, Foix, Sarsanedes, Rosselló Pórcel?, Palau Fabre?... i certament en els francesos moderns. Però el més a interessant per conèixer el fons d'un líric no són pas aquests acords externs, que han ajudat a sensibilitzar, o a afinar, si voleu, les cordes seves, íntimes, en vibració de les quals naixerà la poesia. Són les tendències personals, més d'instint que d'hàbit, a resoldre l'expressió de la bellesa. En això és on crec que teniu una afinitat casual, com una semblança de fesomia, amb Salvat Papasseit: aquell sorprenent efecte d'intensitats líriques per acoblament de prosaïsmes; aquella necessitat espiritual de poetitzar l'ordinari en la vida, els ambients humilsa [*sic*], allò que els altres trobaríem vulgar; i de fer-ho adoptant una posició sincerament ingènua.

Amb tot, sempre l'home, el poeta, és complex, gràcies a Déu també. I les tendències són vàries. De moment, n'he vist dues de molt clares en vós. En Paraules al vent es trenaven fins a resultar difícilment dissociables. Però, en els reculls següents, cada una assoleix una màxima d'intensitat i de diversitat. Heu pendolat reccionant de l'una a l'altra.

Us asseguro que m'és molt simpàtic el vostre menyspreu de la rima. Estimeu l'essència de la poesia. És possible que un dia sentiu com la necessitat de com lementar-vos, vós mateix escrivint sonets a la Petrarca. Però, de moment us felicito perquè n'estimeu l'essència. Us dono les gràcies pels Quinze poemes, perquè me'ls heu regalat, no una, sinó tantes vegades, com els he llegits, a poc a poc, i sempre amb delectança. És d'aquelles obres que influirà sempre en vós decisivament, i a la qual hi tornareu sempre amb l'estremiment de tocar-hi la inspiració al nu. Comprec, amb tot, que ara estimeu més El poble, perquè és més recent i agosarat: us hi heu jugat més la vida. La primera gran qualitat que hi trobo, en El poble, és la perfeta composició del conjunt. També en Quinze poemes hi ha una bella i volguda composició; però la d'El poble és

més excepcional; aquí la dificultat tècnica augmenta el preu del reeiximent i el plaer estètic de qui se n'adona.

Ara per ara, potser canviaré, però ara per ara El poble em sembla una mica massa endut per la reacció sobre els Quinze poemes; de la tendència A a la tendència B. Quinze poemes el trobo en un punt perfecte, deliciós. Peròestic d'acord amb vós —us ho endevino— a considerar El poble com una preciosa experiència. Em fa vergonya d'haver-lo vençut a Cantonigròs amb les meves balades. És d'aquí que prendré tres o quatre poesies per publicar a “Serra d'Or”, amb el vostre permís. Ja us el tornaré, us en dono paraula, però deixeu-me'l llegir encara una mica més. Ara cal passar uns dies i oblidar-lo, i després tornar-lo a descobrir. Aleshores l'entendré millor. De moment hi he vist el gran efecte de la pintura per enumeracions: El poble, Meditació primera, Inventari del poble (magnífic!), Avui també, Primavera, Meditació última. Resulta viva, atreient, eficaç. De tant en tant, excita la discussió de si és o no és poesia, però a la llarga, venç. Esplèndid el galop declamatori de Meditació segona. La tendència A substitueix notablement en El poema, Vent en el vent, Deixeu-me dir, Avui molt menys. L'encert de la composició del llibre rau en la diversitat del to de cada peça. L'home enamorat de les meravelles que l'omplen, l'autor de Quinze poemes es reconeix humilment vinculat a l'escenari que el volia. El “poeta premiat” del poble s'ha d'haver reconegut moltes vegades com una pedra rara dins el mosaic. De tant en tant, l'ironia denuncia una antiga set insaciada de comprensió; però l'amor amb què es declara incorporat al poble de dotze carrers, un pont, una plaça major i dues placetes, indica també la felicitat superació per bonhomia de totes les amargors i soledats inevitables. Hi afegiu encara, per ser més esplèndid, la vostra anècdota personal, el festeig, absorbida per la vida del poble.

El poble no és un poema abstracte, sinó un monument a Roda de Ter. És molt probable que no us l'entenguin ni l'apreciïn gaire; no sols a Roda, sinó tampoc a Barcelona. Però, publiquem-lo quan pugueu, i deixeu fer al temps. És una aportació a la lírica catalana que ara no podem valorar ni vós ni nosaltres.⁷⁴⁵

Acaba la carta amb la proposta d'uns altres dies perquè pugessin a Montserrat i poder parlar «de Déu i de poesia», però tampoc no hi pujaren. La carta, perfectament estructurada, és la primera visió de conjunt que ens ha arribat de tota l'obra publicada, i d'*El poble*, de Martí i Pol, considerada a més de manera comparativa. El crític hi observa encertadament les referències que influeixen el de Roda. Ara bé, és determinant el tímid reconeixement que professa el pare Pinell a *El poble*, perquè considera millors els *Quinze poemes* encara que cregui que *El poble* sigui una obra innovadora. És el repte que té a les mans Martí i Pol i al qual sap respondre. Deia anteriorment que trobo com les paraules del pare Pinell són de caire profètic en el sentit que confia en el llibre tot i que sap perfectament que no serà del gust estètic de ningú; caldrà el temps. Potser resultava massa modern per a la lírica catalana. De fet, quan realitza la tria per a *Serra d'Or* que li avançava en aquesta carta citada, li diu que li torna el llibre amb les disculpes pel retard i que:

⁷⁴⁵ Carta del pare Jordi Pinell a Miquel Martí i Pol (15 d'agost de 1958). AAM.

Al mes de novembre, “Serra d’Or” publicarà El poema, Hivern i Meditació última. No són els que us hauríeu triat vós, probablement. Per a mi mateix també n’escolliria uns altres. Però hem de tenir una mica de compassió de la gran majoria de lectors del nostre modest butlletí, tan poc avesats a la modernitat poètica.⁷⁴⁶

Reprendré les publicacions d’aquests poemes en el següent apartat; ara però, interessa veure com la consideració en què tenia l’obra. El pare Pinell li continua escrivint:

La necessitat de fer-ne una tria m’ha obligat a llegir-lo amb ulls diferents. Aquesta última lectura no m’ha deixat fruit-ne tant, però m’ha dut a les mateixes conclusions que us exposava el 15 d’agost. [...]

El poble és un poema agredolç, amb aparences de complicació i de raresa. Ric d’inspiració —qui en dubta? A vós us deu deixar una mica intranquil; i als qui el llegim se’ns comunica aquest punt d’angúnia. Potser perquè, amb tant de color d’anècdota, encarna vivències indefinibles. És profund, intens, viu, simpàtic. Val la pena d’haver-lo escrit així. Gràcies, una vegada més, per la confiança en mostrar-me’l. Espero poder llegir-lo imprès, un dia o altre, però que no sigui massa tard.

La visió del pare Pinell, més com a crític que com a poeta —a diferència de Pous—, tractava l’obra com a acabada, com a objecte artístic amb què s’ha d’enfrontar un lector. La resposta de Martí i Pol al pare Pinell no es fa esperar i el mateix dia que rep la carta li escriu agraït perquè li ha retornat el recull i afegeix:

Certament, els tres poemes que em diu que publicarà a Serra d’Or no són pas els que jo hauria escollit d’entre el conjunt del llibre. Tanmateix comprenc i accepto les seves raons i estic content de què els publiqui. De tots tres potser “El poema” és el que més em desplaia. Vostè va observar molt bé quan em deia en una lletra que una colla de composicions del “Poble” semblaven una mica alienes a la temàtica pretesa pel conjunt. En realitat van ser escrites i posades alternativament dins el tot més unitari de la resta per una raó tècnica, una mica de cara a una possible publicació, per a prevenir aquest disgust dels lectors que vostè insinua. Comprend, doncs, que s’hagi decantat per aquesta banda i l’hi ho aprobo ben sincerament.

Quant a la possibilitat de veure el “Poble” en lletres d’impremta, molt em temo que serà poc menys que impossible. Almenys jo no sé pas què fer ni a qui adreçar-me per a aconseguir-ho. Vostè, que segurament coneix més gent que no pas jo, que viu més immers en el batibull de les Editorials (em fa l’efecte) i que deu tenir bones amistats, no sabia pas indicar-me un camí? Ja veig que amb això confesso una mica el meu pobre orgull; però és que jo no puc pas negar que sempre he escrit amb la il·lusió de què algú llegís els meus versos, tot i que això sigui poc pur.

⁷⁴⁶ Carta del pare Jordi Pinell a Miquel Martí i Pol (10 d’octubre de 1958). AAM.

Li estimaré que no m'oblidi i que em faci la mercè d'escriure'm de tant en tant, sempre que la feina li ho permeti. Jo li prometo d'enviar-li tot el que escrigui, tot i que fa una bona tongada que estic una mica desesmat, flux i matusser. Potser publicar "El Poble" segurament em donaria confiança i potser l'hivern em retornarà la cadència perduda. Déu ho vulgui!⁷⁴⁷

A partir del 21 de desembre de 1958, les consideracions sobre *El poble* sorgeixen amb comptagotes, comentaris que no sempre es poden considerar superflus. En la carta que li escriu el pare Pinell aquest dia hi trobem, per exemple, un comentari general a la situació dels editors de poesia:

Per ara, no puc servir a facilitar-vos editorial per al vostre llibre. En efecte, el crèdit de la poesia va quedant cada vegada més avall, i els editors tenen veritable peresa a publicar-ne. Però, no ens hem de desanimar. Jo crec que si se li treu el gust per la poesia autèntica, l'home queda privat d'un dels element preciosos amb què compta per a afinar la seva sensibilitat.⁷⁴⁸

La resposta de Martí i Pol no es fa esperar. En dos dies havia llegit les *Balades del Bon Pastor* i les hi comentava, amb el següent elogi: «He tingut, a més, una mica d'enveja de la vostra facilitat de cisellador del vers», possiblement aquesta afirmació el distanciava de la manera de poetitzar d'*El poble*, la forma mesurada en els versos i en la rima de les *Balades del Bon Pastor* era el que, entre d'altres aspectes, potser trobava a faltar Martí i Pol en els seus poemes. Aquesta mena d'«enveja» és la que acaba de considerar en la carta:

Voldria saber trobar la vostra facilitat a l'hora d'escriure. La facilitat d'un Foix, de qui he rebut avui una Nadala brillant i bellíssima; aquesta facilitat que ceneix sense ofegar i que, potser, ha de tornar la poesia al bon camí. Recordo que en una de les vostres lletres elogiàveu el meu, diguem-ne despreci, de la rima i del ritme. En realitat fa molt de temps que temo que no sigui una mostra d'impotència, tot i que estimo sobremanera les meves darreres coses —"El Poble, sobretot— que és una mostra del que estic censurant. Suposo que em compreneu. N'estic segur. En un temperament com el meu hi manca un punt d'ordre que pot molt ben obtenir-se per un mitjà aliè, com és la forma en la versificació. Això representa un equilibri que em fa molta falta.⁷⁴⁹

No dubtaria a pensar que aquesta reflexió de Martí i Pol, aquesta mena de dubte davant de la capacitat per rimar, un altre cop retornaria al poeta de Roda als aspectes més formals, com serà

⁷⁴⁷ Carta de Miquel Martí i Pol al pare Pinell sense datar i manuscrita (se suposa que la devia escriure pels volts del 13 d' octubre de 1958). AAM.

⁷⁴⁸ Carta del pare Pinell a Miquel Martí i Pol. 21 de desembre de 1958. AAM.

⁷⁴⁹ Carta de Miquel Martí i Pol al pare Pinell sense datar i mecanografiada (del desembre de 1958). AAM.

en poemes d'*El fugitiu*, en què també hi apareixeran aspectes lírics.⁷⁵⁰ El pare Pinell li respon a aquestes línies amb uns aclariments i uns consells:

Jo us lloava la desestima del metre i la rima, no pas perquè no cregui que poden estar al servei de l'autèntica poesia. Ho deia, perquè em demostra que estimeu la poesia en la seva essència. Fins en Carles Riba que, efectivament, és un dels poetes que llegeixo amb més delectança, em molesta trobar rimes que, més que unides per la idea, sembla que siguin elles les que vinculin els conceptes. Això em revolta, literalment. I per això m'és tan difícil d'escriure en rima consonant. Perquè m'exigeixo precisió i llibertat, potser fins a l'absurd. De debò que no m'he tingut mai com a fàcil cisellador del vers. Perquè em costa. El vers, el cisello sofrint-lo molt; renunciant a una espontaneïtat primària i cercant l'obra pura treballada; difícil a les mans, fàcil al vol. Temps abans de començar les "balades", en Carner, en una carta, em feia unes observacions sobre uns poemes meus anteriors, de ritme lliure. M'esperonà a fixar-m'hi més. Vaig analitzar quasi tot el "Nabí", obra perfecta. I potser sí que hi vaig guanyar alguna cosa. Potser un treball semblant, d'anàlisi, us aniria bé.

En realitat, ara vós desitgeu, més que facilitat, la realització d'un poema "cissellat". És el contrabanç necessari després d'"El poble". Llegiu clàssics, fruïu clàssics: els sonets de Dante, o alguns de Lope de Vega, o els poemes lluminosos de Valéry; Carner, Bartra. La cosa és molt més senzilla del que sembla. Quan estareu ple de desig, el poema vindrà. Us sentireu maldestre —sempre en som!—, però endut del desig l'assolireu tan pur i perfecte com el veieu. I després us hi reconeixereu a dins. I jo i els altres admirarem la vostra gran facilitat a cisellar els versos.⁷⁵¹

Martí i Pol respon, potser a mitjan febrer, amb una carta en què es disculpa pel retard provocat per una sessió de cinefòrum a Vic,⁷⁵² en què aprofundeix en tots els aspectes que el preocupen com a autor i sobretot el fa sabedor de la por que té davant de tot el que pugui escriure després del premi Óssa Menor, la desconfiança i inseguretats en ell mateix, la solitud i el seu orgull del qual mai no se n'havia amagat. Li demana que el pugui aconsellar sempre:

Li estimo ben de cor la seva tendresa. En tot el que vostè em diu hi ha una serenitat que em fa un gran bé. Estic una mica massa mancat d'amics vertaders i tinc, d'altra banda, una potser excessiva desconfiança en mi mateix que ben sovint em deprimeix i fins m'anorrea. Tot plegat és, potser, just i necessari. He pensat moltes vegades que la concessió del premi Ossa Menor i tota la responsabilitat que comporta m'han servit, alhora d'estímul i de dificultat. Fins abans d'aquest fet jo escrivia amb una despreocupació gairebé absoluta que m'eixamplava

⁷⁵⁰ «El fugitiu», els quatre primers versos d'«Ens perseguim tothora per escales», «Amb sorra i vent ens lligues» i, encara que sense rima, el caràcter especialment líric dels poemes sense títol del recull.

⁷⁵¹ Carta del pare Pinell a Miquel Martí i Pol del 23 de gener de 1959. AAM.

⁷⁵² Es tractava de la sessió de l'11 de febrer de 1959 amb la pel·lícula *Tiempos modernos* de Charles Chaplin.

constantment els horitzons i em justificava esplèndidament. Es ben possible que els meus versos fossin d'una puresa immaculada, d'una sinceritat a ultrança, perquè el joc artificioós de la recreació poètica em suposava una necessitat sense contaminació. Tanmateix calia obtenir, amb esforç i amb goig, la responsabilitat d'una confrontació amb el públic —escàs o nombrós— a qui adreçava d'una manera excessivament concreta els meus poemes. La confrontació arribà i, amb ella, arribà la inseguretat i el desplegament de tota la força subjectiva que ens fa una mica més grans i, al mateix temps, una mica més porucs, o, potser cautelosos. Jo sóc una mica cantellut i terriblement orgullós i no sé pas si mai arribaré a resoldre el problema que cada dia es renova i es fa més intens i frapant. Perquè ara, tot el que jo pugui dir, fins i tot: tot el que jo pugui pensar suposa una partícula de consciència universal que s'informa del meu sofriment, de la meua desesma o bé del meu encert. Tinc molta por, d'ençà d'aleshores i constantment busco l'ajuda d'aquells que han sabut vèncer —ho diuen prou clar les seves lletres i els seus poemes— el dilema que jo no sé vèncer, dels que saben dominar la poesia per damunt de tota contingència, i obtenen la claretat i la tranquil·litat dimanents d'aquesta victòria.

Per això li he demanat consell, i n'hi demano i n'hi demanaré constantment si vostè és prou pacient per a suportar les meves cartes.

He començat a escriure algunes coses darrerament. Poemes que no tinc prou força per acabar però que em bullen a la sang i em fan mal. Si és possible que arribi a enllestir-los els hi enviaré pregant-li de que m'ajudi a comprendre'ls.⁷⁵³

La correspondència entre els dos s'allarga fins al setembre o octubre de 1959, però les referències a *El poble* ja es van perdre. D'altres temes que tractaré posteriorment són també d'interès, com les col·laboracions a *Serra d'Or*, que s'inicien precisament en aquestes últimes cartes. El pare Pinell li va arribar a demanar col·laboracions en prosa per a *Serra d'Or* i que l'ajudés en la direcció de la revista, una carta que fou resposta per Martí i Pol amb tot un seguit de consells per dur a terme en la publicació.

1.3.3. *El poble de 1957 a 1961*

Potser, la sorpresa per a Martí i Pol seria que el llibre va obtenir un ressò que no havia obtingut amb cap altre llibre. Només hi ha dos poemes que es publiquen abans del Concurs de Cantonigròs de 1961, «Cançó després de la pluja», a *Inquietud* el juliol de 1957,⁷⁵⁴ i «Avui també», al número 3 de la revista *Quart creixent* el desembre de 1957. El 31 de març de 1957, Martí i Pol havia escrit a Segimon Serrallonga les següents línies:

⁷⁵³ Carta de Martí i Pol al pare Pinell, mecanografiada i sense datar (mitjan de febrer de 1959). AAM. No dubtaria a pensar que li parla de poemes d'*El fugitiu*.

⁷⁵⁴ *Inquietud* 10 (juliol 1957), 15.

Aquesta setmana he rebut una lletra de l'Albertí, l'editor, demanant-me un poema per a "Quart creixent" una revista disfressada de llibre, segons diu ell, per l'estil dels "Papers de Son Armadans, que començarà a sortir pel Març.

Resulta, però, que tu tens tota la meua producció d'última hora, la que val una mica la pena de ser llegida i publicada. Si has fet, voldràs fer-me el servei de donar-ho tot al meu germà que és el que et porta aquesta carta?. He d'enviar el poema abans de diumenge vinent i, com que jo seré a Barcelona, a can Sarsanedas, avui i demà, em faria molt de servei de trobar-ho a casa en tornant per poder escollir, copiar i enviar ben depressa.

Em sap greu de debò de demanar-t'ho així de sobte, però ja veus que la causa és justificada.

T'estimaria, altrament, que em senyalessis la composició que, segons tu, valdria més la pena de publicar. Ja saps com confio en la teva ajuda i en la de tots que m'estimeu.⁷⁵⁵

És una carta significativa perquè mostra com el poeta donava a conèixer als amics les composicions i els n'arribava a lliurar exemplars únics. Potser producte de la inseguretats amb la pròpia poètica, en aquest cas buscava una opinió sobre el poema que creia que es podia publicar.

Publicarà «El poble» al *Roda de Ter* del setembre.⁷⁵⁶ Un any després, el poeta encara anava lliurant composicions del llibre. Així al setembre publica a *Inquietud* «Inventari de poble».⁷⁵⁷ A *Roda de Ter*, «Romanço» i «Meditació segona» en ordre cronològic.⁷⁵⁸ A *Serra d'Or* apareixien «El poema», «Hivern» i «Meditació última» el novembre de 1958.⁷⁵⁹ I a *Inquietud* torna a publicar «Meditació última» el 1960.⁷⁶⁰ De totes, però, la que més entusiasma Martí i Pol fou la col·laboració a *Papeles Son Armadans*, com manifesta per carta a Sarsanedas:⁷⁶¹

Apart d'aquestes meves "andances" pel país, t'he de dir que al número d'Abril de "Papeles de Son Armadans" han publicat quatre o cinc poemes de "El Poble".⁷⁶² En Llompart me'ls va demanar ja fa força temps i ara els han publicat. Segons em varen dir fan separates que envien gratuïtament a l'autor. Quan les hagi rebudes te n'enviaré un exemplar. M'ha fet molta alegria de

⁷⁵⁵ A4.1.2.b (13) 19. FSS.

⁷⁵⁶ *Roda de Ter* 15 (setembre 1957).

⁷⁵⁷ *Inquietud* 14 (setembre 1958), 13.

⁷⁵⁸ *Roda de Ter* 16 (setembre 1958).

⁷⁵⁹ *Serra d'Or. Circular del «Cor Montserratí»* 48 (novembre 1958), 30-31.

⁷⁶⁰ *Inquietud* 20 (octubre 1960), 11. L'apartat en què publica el poeta duu el títol de «La Poesía Vigatana» i hi publicaven textos Armand Quintana, Josep Grau, Joan Sunyol, Antoni Pous, Josep Junyent, Núria Albó i Segimon Serrallonga.

⁷⁶¹ Com anirem veient, la correspondència amb ells durant tot aquest temps és considerable; ara bé, el 1958, Jordi Sarsanedas marxa a Milà i se li afegeix poc després la Núria Picas, i les cartes s'allarguen explicant-los moltes de les coses que s'esdevenen per aquí, poesia i molt de cinema. El 1961 Sarsanedas i Picas li anuncien el retorn a Barcelona, del qual ell se n'alegra moltíssim.

⁷⁶² El tancament de les cometes no apareix. És a final de línia. El punt també el restitueixo ja que tampoc apareix.

poder col·laborar en una revista que es cotitza una mica. Bé cal treure el nas de tant en tant perquè la gent no s'oblidi absolutament d'un hom.⁷⁶³

Al juliol de 1961 li va escriure encara:⁷⁶⁴

Quan la Nuri vingui et portarà unes separates de sis poemes d'“El Poble” que varen publicar a *Papeles de Son Armadans*, la revista mallorquina d'en Cela. Fan molt bonic i m'han donat una bona alegria. Sembla que hi ha força gent interessada a publicar “El Poble”. Me n'ha parlat en Castellet i també en Perucho i en Pedreira. Tanmateix no em vull pas engrescar perquè aquestes coses sempre solen quedar en projecte, almenys pel que fa a mi.

A *Papeles de Son Armadans* hi publica un total de cinc poemes: «El poble», «Cançó després de la pluja», «Romanço», «Meditació segona» i «Meditació última», amb les corresponents versions al castellà signades per «M.B.», que havien estat autoritzades pel poeta de Roda.⁷⁶⁵

1.3.4. *El poble de 1961*

«Sembla que hi ha força gent interessada a publicar “El Poble”. Me n'ha parlat en Castellet i també en Perucho i en Pedreira.» *El poble* ha trobat la sort als *Papeles de Son Armadans*. Si més no, ha interessat els intel·lectuals que viuen a l'entorn de les plataformes divulgatives de l'època. Presentar-lo a Cantonigròs i que n'obtingués un premi podria ser una bona excusa perquè el llibre acomplís l'objectiu original, que era el de ser publicat a la col·lecció «Óssa menor». Segurament per això Pedreira el presenta a Cantonigròs:

Estic molt content que hagi presentat, en nom meu, “El Poble” a Cantonigròs, tot i que aquest llibre potser ja comença a ser una mica passat amb el temps que fa que corre pel món. Passat, almenys, en relació amb tot de coses que s'han publicat i a les quals el meu recull s'hauria pogut anticipar. De totes maneres moltes gràcies i estic content de l'interés que et prens per les meves coses.

He presentat un altre recull al concurs. Porta per títol: “LA FÀBRICA” i consta de vint-i-quatre poemes molt en la línia d'aquell que vaig llegir a Igualada el dia de l'homenatge a Carles Riba.

⁷⁶³ Carta sense datar del 27 de maig de 1961. FJS. Sobre les «andances» li explica com a Grifeu i gràcies als Altés coneix a Palau i Fabre i a Perucho, que els tenia d'hostes: «Sempre és agradable de conèixer gent de la qual se sent a parlar i a la qual s'admira amb major o menor entusiasme. En Palau em va fer l'efecte d'una gran persona i en Perucho d'un home extraordinàriament simpàtic. Val a dir que no varem pas tenir ocasió de parlar i parlar, però tots dos em varen tractar amb una cordialitat que no esperava (ja saps com sóc jo de Pere-punyetes) i em varen fer molt feliç. Tots plegats vam anar d'excursió a St. Pere de Roda i va ser una tarda memorable.» FJS.

⁷⁶⁴ Carta sense datar potser escrita entre el 20 i el 23 de juliol de 1961. FJS.

⁷⁶⁵ MARTÍ I POL, «El poble», *Papeles de Son Armadans* 61 (abril 1961), 59-67, i de les 68-76 per a les traduccions.

Aquell mateix poema en forma part i em sembla que el conjunt ha quedat força reeixit. Potser més directe i rigorós, en l'aspecte temàtic, que no pas "El Poble", i sense gaire possibilitat de fer recordar Prèvert.

Aquest recull l'he enviat al mateix temps que aquesta carta. Haurà sortit de Roda, per tant, el divendres a la tarda (a les quatre de la tarda, exactament) podent arribar perfectament a temps abans que no es tanqui el plaç d'admissió de treballs. Si hi podies fer alguna cosa ja pots imaginat com t'ho estimaria. Tinc massa versos pels calaixos i massa poca possibilitat de publicar-los. Ara que se'n presenta una faria qualsevol cosa per aconseguir-la.

Posat que la cosa s'ha plantejat d'aquesta manera, t'he de demanar un favor. Que em diguis, si ho pots saber, si el meu llibre ha estat premiat (qualsevol dels dos, és clar) abans del dia de la festa. Ho dic perquè tinc un pla mig endegat per aquell dia i, si no he obtingut el premi (el premi "gros" s'entén) no crec que pugui a Cantonigròs. D'altra banda em faria una certa angúnia després de tot el que hem parlat, tot i que comprenc molt bé les teves reticències que trobo plenament justificades. De fet, però, suposo que tu sabràs quin llibre s'ha premiat i, fins i tot, suposo que als organitzadors els interessarà de tenir el poeta premiat a la festa. Per tant t'estimaré que em facis aquest favor.⁷⁶⁶

En una carta posterior de Martí i Pol li torna a agrair que li hagi enviat *El poble* a Cantonigròs: «Ara cal esperar la decisió del jurat. Si pogués obtenir aquest premi te n'hauré de donar bona part de gràcies a tu».⁷⁶⁷ En aquesta carta Martí i Pol sembla respondre a l'interès de Pedreira per *Inquietud artística* que estava a punt de publicar un número per la festa de Cantonigròs — precisament el número 22 que s'havia de dedicar a la poesia i les noves tendències, entre les quals hi constava, evidentment, la social.

He comentat anteriorment que les diferències més significatives entre *El poble* de 1957 i 1961 són minses: elimina dos poemes respecte al de 1961—«Escena» i «Foc de Sant Joan»—, n'afegeix un, «Principalment el que ens manca...», i hi ha alguna correcció com el primer vers de «Vent en el vent...» que passarà a ser «Vent amb el vent...» —una correcció que restableix el 1975 segons la variant de 1957. En total, doncs, el recull quedarà integrat per vint poemes. S'evidencia, doncs, que *El poble* que presenta Pedreira, i que es troba a ACPC, no és el mateix que el de 1957. En la versió de 1961 tots els poemes tenen títol, o bé és el que es concep com a tal perquè accompli aquesta funció o bé es reescriu el primer vers amb els punts suspensius. Què envia Pedreira a Cantonigròs? Segurament que es tracta d'*El poble* que Martí i Pol devia fer arribar a Pedreira perquè fos publicat,⁷⁶⁸ de fet fins i tot hi consta un poema inèdit que no era a la versió de 1957 i que no es troba a l'APMMP ni al FMMP i que el devia afegir poc abans d'enviar-li el recull sense que se'n guardés cap còpia. Es tracta del poema «Principalment el que

⁷⁶⁶ Carta de Martí i Pol a Josep Pedreira, datada del 27 de juliol de 1961. APMMP.

⁷⁶⁷ Carta de Martí i Pol a Josep Pedreira. Una data, que no escriu Martí i Pol, indica que va ser escrita el 31 de juliol de 1961. APMMP.

⁷⁶⁸ ACPC. També és transcrit per CLOTA I PALLÀS, *Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs (1944-1968)*. 3r volum, (1961-1964), 16-36.

ens manca...»⁷⁶⁹ que escriu en una primera persona del plural i en què apel·la els «germans», a partir del vers 28, en una segona persona del plural. És un poema moralitzador: assenyala la manca de tendresa i la incapacitat per admirar-se, crida a humanitzar-se, a dir-se bon dia pel carrer i a mirar-se als ulls. El cansament de la gent és aclaparador i aquesta arriba a ser, socialment, vella i rutinària. En la persona no és només la veu (que s'associa amb els ulls) sinó les mans (o el gest) les qui han d'estimar; és a dir, l'essència creadora de la humanitat ha de comportar el canvi, que serà social des del moment que la transformació de l'individu —sempre incidint en la idea de l'amor— repercuteix en la col·lectivitat. El poema acaba amb una crida a estimar-se el poble perquè tot recomença i canvia, que només podrà sorgir de la transformació individual.

De fet, el vocatiu de «Germans, germans!» del vers 28 remetria als poemes dels inicis anys cinquanta; però ara, en canvi, el discurs es confegeix entorn de tres idees: l'amor —amb el motiu del poble que justificaria que formi part d'aquest recull—, el pas del temps i la tendresa. Aquesta última idea, amb la qual s'inicia el poema, l'atansa a *La fàbrica-1959*. No dubtaria a afirmar que els poemes d'aquest recull podrien haver estat escrits, sobretot, fins al juliol de 1961 —tot i que molts deuen ser de l'estiu de 1960—, com veurem després. Hi ha circumstàncies prou importants que permeten argumentar-ho. Per tant, si aquest poema és de 1960-1961, devia ser durant aquest any que algú va proporcionar a Pedreira el mecanografiat. A Martí i Pol sembla que no el va sorprendre excessivament que Pedreira li presentés el recull a Cantonigròs; per una altra banda, Sarsanedas era a punt de retornar de Milà i, per tant, si no era per escrit, la complicitat entre Sarsanedas i Pedreira és difícil que hagués existit per a aquesta finalitat.

D'aquest certamen se'n conserven les bases i ens permeten constatar com el premi «Cant espiritual», que s'instituí en el cinquentenari de la mort de Maragall, constava de 5.000 pessetes i la publicació a «Els llibres de l'Óssa Menor».⁷⁷⁰

Si Martí i Pol aconseguia aquest premi, Pedreira podia haver solucionat un problema: un premi publicat i un compromís acomplert amb el poeta. El 20 d'agost de 1961 se celebrà el Concurs de Poesia, de l'acte de la qual transcriu els primers apartats:

Resta obert l'acte del XVIIIè Concurs de Poesia de les festes de Sant Roc de Cantonigròs. Té la paraula el Sr. Joan Triadú. —

—⁷⁷¹

A continuació procedirem a la lectura del

VEREDICTE

⁷⁶⁹ No s'ha conservat el manuscrit. De fet, l'únic testimoni d'aquest poema és en la versió d'*El poble* que va presentar al Concurs de Poesia de Cantonigròs, el 1961.

⁷⁷⁰ CLOTA i PALLÀS, *Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs (1944-1968)*, 3r volum. (1961-1964).

⁷⁷¹ S'intueix que aquests guions indicaven unes paraules pronunciades per Triadú en què, entre d'altres, donés la benvinguda a l'acte.

El jurat format pels senyors: Dr. Eduard Junyent, canonge de la Seu de Vic i representant del Sr. Bisbe, president; Miquel Llor, Ignasi Bofill, Jordi Cots i Joan Triadú, secretari, reunit a Vic el dia 17 d'agost, ha pres els acords següents:

- A) Atorgar per unanimitat el premi "Cant espiritual", dotat amb 5.000 ptes., instituït aquest any amb motiu del cinquantenari de la mort de Maragall i destinat a un recull inèdit de poesies, a "La mà pel front", obra de la qual ha resultat autor NÚRIA ALBÓ DE SERRA, de La Garriga.

Concedir també dos premis extraordinaris, de 2.000 ptes. cada un, com a ampliació, no prevista per les bases, del premi "Cant espiritual": al llibre titulat El poble, del qual és autor Miquel Martí Pol, de Roda de Ter i al recull titulat Petita vall l'autor del qual ha resultat ésser Maria Eulàlia Amorós de Mallol, de Reus.⁷⁷²

1.3.5. La publicació d'*El poble* (1961-1966)

Presentat *El poble* a Cantonigròs, conjuntament amb *La fàbrica-1959*, i considerant que encara tenia al calaix *El fugitiu*, susceptible de ser retocat, Martí i Pol engega la possibilitat que algun d'aquests pugui veure la llum. En aquests moments, com veurem, Martí i Pol ja havia iniciat de feia temps els intents per posar en marxa, conjuntament amb Jordi Sarsanedas, una col·lecció de poesia i s'havia implicat molt més a *Inquietud*. Al 1961 comença a impartir classes de català, continua dirigint cinèforums, pronuncia alguna conferència, participa en algun recital poètic. Serà també en aquesta època que començarà a tocar la guitarra i a cantar. I a més, treballava en una fàbrica vuit hores diàries, llegia i escrivia, no només poemes i contes sinó nombrosíssimes cartes.

En les llargues lletres a Sarsanedas que és a punt de retornar li va explicant, de vegades fil per randa, totes les seves peripècies i al setembre o octubre de 1961, després d'aquest Concurs de Cantonigròs li explica que havia estat a punt de guanyar el premi amb *El poble* «(pobre Poble meu!»).⁷⁷³ La tornada de Sarsanedas a Barcelona comportarà que les cartes entre ambdós siguin més breus i que, a més, es distanciïn en el temps, segurament perquè es podien telefonar o veure's.

A l'agost de 1962, Martí i Pol escriu a Sarsanedas per dir-li que ja sap que aquest ha guanyat el «Pinya de Rosa» i felicitar-lo: «Ens ha sorprès saber-vos "premiats" a can Toni, però n'hem tingut una autèntica alegria. No vau pas veure l'insigne senyor Josep Pedreira?».⁷⁷⁴ La

⁷⁷² «Acta del XVIIIè Concurs de Poesia de les festes de Sant Roc de Cantonigròs». ACPC. Consultable també a CLOTA i PALLÀS, *Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs (1944-1968)*, 3r volum, (1961-1964).

⁷⁷³ FJS.

⁷⁷⁴ *Ibidem*.

pregunta té a veure amb un compromís que sembla que havia de ser més seriós amb l'editor i que havia de consistir en la publicació d'*El poble*. Sarsanedas n'escriuria el pròleg. Una carta a Sarsanedas ho corrobora, unes línies que també asseguruen que *El poble* de 1961 no és el mateix que el de 1962:

T'envio un exemplar d'"El Poble" i els tres o quatre poemes que hi he afegit. Aquests poemes no són de més a més, sinó que en substitueixen d'altres. El recull, però, tal com tu el tens ara, és definitiu.

La gairebé totalitat dels poemes (cal només exceptuar els nous) són datats entre l'Abril i el Juliol de l'any 1957. Ho dic pel que vam parlar de fer-ho constar al pròleg. Pel que fa a la resta del contingut tens llibertat absoluta. Estic ben segur que serà d'acord amb el meu gust.

No voldria fer-me pesat, però si el podies enllestir aviat fóra un gran servei que em faries. Posat que ara en Pedreira sembla que està engrescat, em fa autèntica por deixar-lo refredar. Tu mateix. Jo avui mateix escriuré a en Pedreira fent-li saber que has acceptat i li diré que, així que tinguis el text llest, li enviaràs. Si et plau de fer-me'n arribar una còpia, t'ho estimaré.⁷⁷⁵

Per resseguir la història de manera cronològica, el 16 de setembre de 1962, Josep Pedreira signa una carta a Bonaventura Selva en què li escriu:

Vaig parlar amb en Sarsanedas, a Cantonigròs, perquè em va preguntar que pensava fer, jo, amb el llibre de Martí Pol, i li vaig dir que esperava el seu pròleg. / Tan aviat com ho tingui tot a les mans em posaré a treballar. / Si tens ocasió de veure en Martí Pol, digues-li-ho, perquè se que es un xicot que pateix molt per les seves coses i m'agradaria que sapigués la meva situació exacta.

Pedreira li promet enviar-li uns exemplars (volums) d' «Els llibres de l'Óssa Menor» i de «Les quatre estacions» però que hauria d'esperar uns dies:

Et prepararé tot seguit els vols. disponibles que tinc i t'els enviaré després de la Mercè, que el dia 19 marxo cap a Frankfurt, a la "Fira del llibre" i no tornaré fins el 26.⁷⁷⁶

Efectivament, el 22 de setembre de 1962 Martí i Pol torna a escriure a Sarsanedas per explicar que, amb la Dolors, havien anat a Vic i que havien vist Bonaventura Selva:

Vam parlar de la publicació de "El Poble". En Selva diu que té una carta d'en Pedreira, —rebuda fa pocs dies— en la qual li diu que només falta que tu li entreguis el pròleg perquè comenci a ocupar-se de l'edició. Jo ja veig que no faig més que engavanyar-te, però et voldria pregar que

⁷⁷⁵ *Ibidem*. Carta de Martí i Pol a Jordi Sarsanedas. Hi ha escrit: «deu ser del novembre de 1963», però amb tota seguretat que deu correspondre a aquests nous intents de la publicació del llibre, a l'agost o setembre de 1962.

⁷⁷⁶ Carta de Josep Pedreira a Bonaventura Selva. Datada el 16 de setembre de 1962. APBS.

fessis els possibles per a enllestir-ho ben aviat i així poder aprofitar la bona disposició actual d'en Pedreira. Fa un parell de setmanes, aprofitant l'avinentesa d'una telefonada de la Nuri, també li vaig pregar que te'n parlés. Suposo que ho va fer i per això em fa encara més angúnia insistir; però em sembla que val la pena.

En Selva diu també que en Pedreira ara és fora —a Alemanya, em penso— i que tornarà el dia 26, d'aquest mes. Tu mateix, però si poguessis enllestir-ho en el curs de la setmana vinent, t'ho estimaria molt.⁷⁷⁷

A l'octubre o novembre de 1962 escriu, de nou a Sarsanedas, per dir-li que ja ha rebut el pròleg i li explica que té possibilitats que li publiquin *La fàbrica-1959*. Ara bé, es pot entreveure els dubtes que manté respecte a la paraula de Pedreira que ja li havia estroncat la publicació de *Veure incessant*; llibre del qual el prologuista havia de ser el mateix Sarsanedas:⁷⁷⁸

Aquest migdia he rebut la teva carta i el pròleg per a "El Poble". Moltes gràcies. Pots ben creure que em sap greu d'haver-te apressat com ho he fet, i pots estar ben segur que no ho he fet per manca de confiança en la teva paraula, sinó per aprofitar al màxim la bona disposició actual d'en Pedreira... que jo també temo que no serà de durada.

De totes maneres ara ja té el pròleg i ja no es pot excusar. Ja veurem si compleix. D'ací a tres o quatre dies jo l'escriuré —si a tu no et sembla malament— i li diré que sé que ja té el pròleg i l'apressaré tant com pugui i tan bé com sàpiga. Si tot va al ritme que ell va prometre serà qüestió de celebrar-ho.

Fa un parell de dies que em va escriure en Selva y entre altres coses em deia que l'Horta li ha fet saber que està decidit a publicar "La Fàbrica", per bé que no pas de seguida, potser que té dos o tres llibres per a enllestir abans. Tot i l'"hipotetisme" (fot!) de la notícia, n'he estat content. El que em fa gràcia és que aquest xicot s'ha preocupat de dir-ho a en Selva i a mi, que sóc l'interessat i qui va enviar-li el recull, encara és l'hora que m'ha de dir ni una paraula. Hauré de preocupar-me de posar-m'hi en contacte.

Quant al teu pròleg em sembla magnífic. Ben sincerament. L'he trobat totalment d'acord amb la idea que jo tinc del meu llibre i, en conseqüència, alligador i simpàtic. Jo ja sabia que no podia ser d'altra manera; però estic content de poder-t'ho dir. Moltes gràcies altra vegada.

Pel que veig estàs molt atrafegat. Això de retirar tard i llevar-se d'hora no és poc ni gens recomanable. Tot amb tot, primer és l'obligació que la devoció.⁷⁷⁹

El novembre de 1962 torna a escriure a Sarsanedas per explicar-li que Pedreira ja ha rebut el pròleg i sembla que les impressions són bones:

⁷⁷⁷ FJS.

⁷⁷⁸ Finalment, Sarsanedas només va veure publicat un dels tres pròlegs que va escriure als llibres de Martí i Pol. No fou fins al 1972 que, amb *La fàbrica*, es publicarien unes línies introductòries del seu gran amic.

⁷⁷⁹ FJS.

Les darreres notícies que he tingut d'en Pedreira les vaig rebre per mitjà d'una carta que em va escriure, poc més o menys el mateix dia que tu. Entre d'altres coses —poques— em deia que havia rebut el teu pròleg i que li semblava molt bé, que el libre ja era a censura i que quan hagués passat el sarampió que li provocava la concessió del “Carles Riba” d'aquest any, al qual, segons sembla, han estat presentats seixanta-un originals, es dedicaria de ple als plans que ja tenia embastats, és a dir: la publicació d'“El Poble” i la del recull de poemes de'en Lluís Serrahima que van premiar aquest any a Can Toni. De manera que em penso que la cosa rutlla. Fet i fet, però, no crec que resultés poc ni gens inoportú que li'n fessis memòria. Si et va bé de fer-ho i no et suposa cap entrebanc, és clar. Ja saps prou bé com van aquestes coses i em penso que un “cop de mà” sempre hi pot fer favor.

No sabia res del projecte d'en Molas i d'en Castellet. Ja pots suposar com em faria il·lusió de participar en l'antologia que dius que preparen. Es clar, però, que si la volen fer amb textos ja publicats, la cosa es complica notablement. “El Poble” està en curs d'edició i, de fet, “Papeles de Son Armadans” i d'altres revistes n'han publicat poemes dispersos. Quant a “La fàbrica” la cosa és molt més divertida. Resulta que l'Horta va escriure a en Selva (que va en camí de convertir-se en el meu marmessor) dient-li que estava disposat a publicar-la... així que hagués enllestit un llibre de l'Amorós —que ja ha sortit— i un altre d'en Pere Quart. Aquesta decisió de l'Horta és molt agradable, però no sé fins a quin punt hi puc confiar. Es ben curiós que hagi adoptat el sistema de comunicar la notícia a en Selva i que, en canvi, no s'hagi ni dignat contestar dues cartes que jo li he escrit. Em penso que en Selva haurà parlat amb ell aquesta setmana. Ja veurem com han quedat. De totes maneres, l'altre dia vaig enviar un poema (Epifania) a l'Espinàs que me'l va demanar per *Destino*.⁷⁸⁰ Vull dir que, també de “La fàbrica” se n'hauran publicat poemes dispersos en revistes. No sé si això “val” per a justificar la inclusió en l'Antologia d'en Castellet i en Molas. Si no és així, hauré de prendre paciència, posat que no crec que resulti gens discret escriure a en Castellet demanant-li que es recordi de mi.⁷⁸¹

Martí i Pol reconeixia que tant *El poble* com *La fàbrica-1959* es podrien incloure en aquesta nova poesia de la qual n'havien de parlar Castellet i Molas;⁷⁸² en canvi els antòlegs, no sabrem mai per què, decidiren obviar la poesia de Martí i Pol. És ben evident que no només Castellet devia conèixer la poesia del de Roda, sinó que també Molas en devia conèixer, si més no, la

⁷⁸⁰ El poema «Epifania», que formava part de *La fàbrica-1959*, però va passar a integrar *La fàbrica* (1972) es va publicar a *Destino* 1.324 (22 desembre 1962), 41. En aquest número extraordinari de nadal, hi havia dues seccions rellevants de poesia, en una, amb el títol de «Joven poesía castellana», hi publicaven poemes María Elvira Lacaci, Mariano Roldán, Carlos Sahagún, Eladio Cabañero, Aquilino Duque, Claudio Rodríguez, José Corredor Matheos, Francisco Brines, José Agustín Goytisolo, José Ángel Valente, Manuel Mantero, amb unes paraules introductòries de José Luis Cano. En l'altra, «La más joven poesía catalana», introduïda per Joan Teixidor, hi col·laboraren J.M. Andreu, Joan Argenté, Joaquim Horta, Miquel Bauçà, Lluís Serrahima, Núria Albó, Francesc Vallverdú, Manuel Nadal, Joan Colomines i Puig, i el poeta de Roda. És a dir, hi ha noms de la poesia social.

⁷⁸¹ En aquesta carta s'indica que va ser rebuda el 17 de novembre de 1962. FJS.

⁷⁸² Evidentment es tracta de la cèlebre antologia en què plantejaven les línies mestres de la poesia del «realisme històric» Josep Maria CASTELLET i Joaquim MOLAS, *Poesia catalana del segle XX*, Llibres a l'Abast 3 (Barcelona: Edicions 62, 1963).

mostra d'*El poble* publicada a *Papeles Son Armadans*, els poemes a *Inquietud* i el poema que aparegué a *Destino*, envoltat dels noms de Joaquim Horta, Francesc Vallverdú, Joan Argenté o Miquel Bauçà, encetadors d'una nova poesia que era ben diferent. La notícia del treball dels dos antòlegs, tal i com l'esmenta Sarsanedas, em duria a deduir que potser aquest també creia que el nom de Martí i Pol seria a l'antologia.

1.3.6. *El poble de 1962*

És segur que *El poble* que es conserva en el fons personal de Josep Pedreira de la Universitat Autònoma de Barcelona és el que havia fet a mans de l'editor i de Sarsanedas perquè és el que havia de publicar-se.⁷⁸³ Sarsanedas en va escriure el pròleg, que es reproduïx en apèndix al final d'aquest treball.⁷⁸⁴ Es tracta del recull tal com el concebé el poeta el 1962, i tant el pròleg com el recull són els únics testimonis que ens han pervingut d'aquest llibre que mai no va veure la llum. Els fulls, per tant, són importantíssims perquè si Pedreira hagués publicat el llibre hauria estat una primera edició molt més completa que no pas la de 1966, que fou la primera. Estem parlant dels vint poemes dels que consta la versió de 1962 (dinou si extreïem «Deixeu-me dir que ja és temps d'oblidar...» que formaria part d'*El fugitiu*) enfront dels disset (o quinze si no considerem «Do de la fe» i «Balada» que formaven part de *La fàbrica-1959*). De moment no podem saber per què Pedreira no afavorí que Martí i Pol tingués la versió de 1962, amb el pròleg de Sarsanedas, per a la publicació el 1966 a l'editorial Daedalus.

El pròleg de Sarsanedas remet al que s'havia escrit en el primer llibre que havia publicat. Retorna, així, a les paraules que Joan Teixidor havia escrit per a *Paraules al vent* precisament per explicar que ja en el seu primer llibre s'intuïa la descripció del poble. A més, Sarsanedas aconsegueix el desig del poeta de Roda i determina l'època en què foren escrits els poemes. S'hi pregunta «Val la pena de precisar que va ésser acabat fa quatre o cinc anys?», perquè en realitat és precisament aquesta la recança del poeta de Roda i aquest és el propòsit de Sarsanedas: recalcar que feia cinc anys que era escrit el llibre que seguia els canons de la poesia social, amb què s'havia innovat la poesia catalana. Sarsanedas també cita les paraules del prologuista de *Paraules al vent* en un paràgraf que acaba amb aquestes paraules: «Avui, però, ¿qui s'atreveria a usar aquest estil?»,⁷⁸⁵ perquè cal retenir que el 1953 ja podríem considerar Martí i Pol un poeta innovador.

⁷⁸³ FJP. Es conserva en trenta-cinc quartilles que havien estat engrapades i, com es refereix també en apèndix, és el document PedC_1085.

⁷⁸⁴ Conservat també a FJP en cinc folis de paper fi (PedC_1086). L'estudi que realitza el poeta de Barcelona, centrat pràcticament en *El poble*, només permet pensar que siguin els fulls que escriví per a aquesta ocasió.

⁷⁸⁵ PedC_1086, 2. FJP. Es pot consultar també en l'apèndix. Per a la cita de Teixidor: TEIXIDOR, «Pròleg» a MARTÍ I POL, *Paraules al vent* (1954), XIII.

Un cop subratllada la novetat martipoliana del llibre, a Sarsanedas només li quedava enfil·lar les paraules que havien de definir el nou recull. Primer situar-lo en el referent europeu, francès en concret, de Prévert de qui extreu la idea de l'inventari per comentar que tot el nou llibre del poeta de Roda és precisament un inventari. Per tant, el llibre no només serà una reflexió com li havia dit Pous en fixar-se, sobretot, en el tediós diumenge de la «Meditació primera», sinó que per a Sarsanedas és més important la repetició de les paraules i enumeracions que acaben confegint uns versos plens de personatges —els elements més importants del recull— que desenvoluparan un projecte d'una «petita *comèdia humana*»,⁷⁸⁶ la mateixa expressió que faria servir en el pròleg a *La fàbrica*(1972). Ara bé, també esmentarà com al darrere de tot aquest inventari hi ha autors com Espriu o Salvat-Papasseit de qui, acaba el prologuista, al poeta de Roda se li encomana la tendresa.

Tots els poemes de l'estadi de 1962 ja han estat comentats; ara bé, en el recull, com ja s'ha esmentat anteriorment, s'hi trobaran tres poemes nous «Crònica», «Matrimoni» i «Pel cantó de ponent...», aquest últim transcrit i estudiat més exhaustivament en apèndix al treball.

«Crònica» presenta el canvi a una era completament nova; de la religió i del conformisme es canvia al progrés, que es presenta amb un llenguatge connotat religiosament en l'inici del poema que recupera al final: «Hi hagué un temps que al meu poble / la gent vivia en el temor de Déu» (v. 1-2), «Tot sigui pel progrés / —benaurets els que hi creuen!—» (v. 18-19).⁷⁸⁷ El procés de canvi s'estableix amb una conjunció adversativa en el vers 11è, això és, gairebé al bell mig del poema. Precisament, la ironia d'aquest poema —com també en l'anterior— rau en la cura que el poeta té en el llenguatge, no només en el paral·lelisme establert en el món religiós i en l'edat moderna del progrés (com qui passa del teocentrisme a l'antropocentrisme o com si es tractés d'una altra revolució industrial) sinó que les paraules estableixen unes imatges ben plàstiques i definitòries. Així en els primers versos quan al poble es vivia en el temor de Déu, rebla l'afirmació amb una comparació religiosa: «Era una època solemne / com una processó, durant la qual / només quatre exaltats llegien el diari» (v. 4-6) o la imatge usada per a definir el creixement econòmic:

Però una nit el destí va promoure
un rebombori col·lectiu d'estómacs
i l'endemà quasi tothom va alçar-se
amb la llengua bruta del progrés.
(v. 11-14)

⁷⁸⁶ *Ibidem*, 3. FJP. També en l'apèndix.

⁷⁸⁷ Per a les citacions uso el testimoni més antic, en aquest cas, seria el que hi consta al fons Pedreira, anterior a l'agost de 1962. FJP. PedC_1085, 15.

El poeta, com també realitzarà en el poema de «La fàbrica» —tant a *La fàbrica* (1972) (en el vers 13) com en el de *La fàbrica-1959*—, estableix una imatge vinculada amb l'aparell digestiu. Ens interessa més el d'aquest últim recull, el de 1961, per la proximitat en el temps en què presenta el poema «Crònica». Efectivament, en els versos de «La fàbrica» compara la fàbrica amb «un ventre enorme» (v. 3), que tot ho digereix, de la mateixa manera com ho versifica a «Crònica». La imatge es refereix, és clar, a la manera com s'assoleix el progrés; és a dir, a l'objectiu capitalista i materialista de la fàbrica, l'interès econòmic.

«Matrimoni» també conté una referència al canvi propiciat pel temps, ja que un cop s'ha referit a com els records poden ser oblidats, les persones conflueixen en la unitat del poble i el món, que vindria a ser el mateix:

Tanmateix sembla
que en nosaltres perdura
i recomença el món
o el poble: tot és u.
(v. 9-12)

Per tant, el poeta no està presentant un indret petit com Roda de Ter, sinó tot un món i encara que acabi el poema amb els elements que configuraran una vida matrimonial —la mateixa vaixel·la, el mateix cobrellit, el mateix mirall, però sobretot la mateixa veu i gest— la referència poètica de la veu torna a al·ludir a l'acció en la imatge del gest. De fet, aquest hauria de ser el canvi, plantejat per la poètica, la diversitat, doncs, conflueix en la unitat. Per això Sarsanedas en el pròleg esmenta que es tracta d'«una petita *comèdia humana*» en què hi veu la influència d'Espriu.

«Pel cantó de ponent...», dipositat al fons personal de Josep Pedreira i transcrit en apèndix, és un poema de sis estrofes en què, de manera anafòrica en les quatre primeres, s'inicia amb «Pel cantó de» i, seguidament, esmenta els quatre punts cardinals de Catalunya: «ponent», «llevant», «muntanya» i «mar» i les dues últimes s'inicien amb «Pels quatre cantons». Els sis versos acaben igual: «el meu poble és antic»; per tant, una estructura que recordaria el primer poema del recull i tants d'altres en què hi ha aquest ressò d'una lletania. A més hi ajuda el polisíndeton en les repeticions. Al capdavall, la insistència en la vellúria de les cases i, per extensió, de tot el poble és un dels trets més remarcables. El final del poema, però, subratlla que el poble a què es refereix és com qualsevol altre. Si anteriorment es remarcava la «petita *comèdia humana*» que a Sarsanedas li recordava a Espriu, també es podria establir el paral·lelisme de Roda de Ter amb la Sinera espriuena. Ara bé, com diu Sarsanedas, el pes recau no pas en l'indret sinó en la gent; quedava ben clar en els versos d'«El poble»: «el poble és tu i tu i tu» (v. 18) amb les seves circumstàncies, els seus costums i la seva història. Per una

altra banda, si bé Martí i Pol introduïa aquests tres poemes nous en aquest recull, també en suprimia quatre respecte al recull de 1957: «El poema», «Vent en el vent...», «Al capdavant de l'avinguda...», que formarà part d'*El fugitiu*, i «Avui molt menys que abans...».

Completa el conjunt de papers que amb tota seguretat devia formar part dels documents d'*El poble* de 1962, i que es conserva en el fons personal de Josep Pedreira, una semblança biogràfica i literària de Miquel Martí i Pol que, pels detalls que conté com per exemple quan explicita que l'autor es dedica a escriure narracions i la constatació d'una nòmina de poetes que l'influïren, s'hauria de pensar que possiblement aquesta semblança hauria estat escrita pel mateix poeta per ser incorporada al llibre.⁷⁸⁸ Per tant, sense cap mena de dubte el llibre hauria de veure la llum aviat; només quedaven alguns preparatius i la presentació. Martí i Pol escriu a Pedreira:

Tal com us vaig prometre diumenge passat, us envio la llista de la gent a qui em faria il·lusió de dedicar algun poema del meu llibre. Ja veureu que la llista és d'allò més curta.

El llibre, d'una manera diguem-ne global, vaig prometre d'oferir-lo a la Núria Picas, que en va estar molt contenta. Així, doncs, la dedicatòria més important és aquesta. El text ha d'ésser ben simple: "A Núria Picas", i el lloc, el de costum, en una pàgina en blanc abans del primer poema.

Les altres dedicatòries són les següents:

"A Josep Bermudo" . . . la "Cançó després de la pluja"

"A Bonaventura Selva" . . . l'"Inventari de Poble" (aquest porta una cita de Prévert. Si us sembla bé, la dedicatòria pot anar a l'altre costat, a la mateixa pàgina.

"A M^a Carme Crous i M^a Angels Prat" . . . el "Romanço"

I res més. Es ben poca cosa, però tots n'estaran molt contents i jo encara n'estaré més. Sobretot, no us en descuideu.

Quant al que em vau dir de preparar una vetllada per a "llençar" el llibre, em sembla, ben sincerament, una mica desproporcionat, sobretot pel que fa a una possible intervenció meva com a intèrpret de cançons. Cert que m'he comprat una guitarra i que, fins i tot, he posat música a algun poema meu. Però si val a dir la veritat, no crec que la meva preparació actual en aquest terreny aconselli una presentació en públic. Fa a penes un parell de mesos que aprenc a tocar la guitarra. En sé molt poc i em fa molta por que ni vos ni jo no quedaríem gaire bé. Tot amb tot no us vull desenganyar. Parleu-ne, si us sembla amb els Sarsanedas, que saben què sóc capaç de fer i del que ells us diguin treieu-ne les conclusions que us semblin més oportunes. Jo, tot i que la cosa és engrescadora, tinc molta por i he pensat que més valia dir-vos-ho.

En Jordi va dir que s'encarregaria de repassar les proves. Caldrà que l'advertisi quan ho tingueu a punt i ell estic segur que s'apressarà a enllestir-ho.

⁷⁸⁸ Aquesta semblança de Miquel Martí i Pol es transcriu també en apèndix.

No sabeu com estic content davant la perspectiva de publicar altra vegada a la vostra col·lecció. Es una atenció que no us agrairé mai prou.⁷⁸⁹

En una carta que li torna a adreçar a l'editor reprèn el tema de l'actuació per presentar el llibre i li reitera que la idea d'haver d'agafar la guitarra i cantar no la veia gaire clara: «ara no goso acceptar.»⁷⁹⁰ Abans, però, li havia escrit aspectes que ens interessen més sobre *El poble*:

Suposo que “El Poble” ja deu anar en dansa de valent. No sabeu pas com estic content en pensar-ho. Sense ganes de desmerèixer res, estic ben convençut que espero amb més il·lusió la publicació del poble que no pas la del meu primer llibre. Almenys és tota una altra cosa (o potser és tota una altra cosa i ja no em recordo prou bé d'aquella experiència)⁷⁹¹

L'octubre de 1962 apareix publicat el llibre *Flama* de Miquel Dolç en què s'anuncia la propera publicació del llibre, un anunci que, evidentment, Martí i Pol llegeix i escriu a l'editor: «Els Anglada em van dir que rebria una carta vostra i no l'he rebuda. Suposo que em voleu parlar del llibre. Com està? En el d'en Dolç vaig veure que l'anunciàveu. Llàstima que vagi tan endarrerit, però què hi farem! Estic convençut que feu tot el que podeu i us ho agraeixo.»⁷⁹²

Serà, però, a inicis de març de 1963 quan Martí i Pol intueix que es torna a tractar d'una publicació frustrada. Hi ha dues cartes que argumenten aquest fet. La primera és a Josep Pedreira, que deu ser de la primera setmana de març, en què també li comenta que potser tindrà la possibilitat de venir a Barcelona a cantar.⁷⁹³ Sobre el llibre li comenta:

L'altre dia vaig parlar per telèfon amb en Jordi Sarsanedas i em va dir que no li havíeu pas donat proves a corregir. Suposo que no, però: no ha pas sorgit cap inconvenient? Com que en la vostra darrera carta em dèieu que tenia temps d'assajar les meves ¿cançons? durant tot el mes de Febrer, vaig suposar que el llibre deuria estar enllestit a les darreries d'aquest mes. Vos sabeu com cal portar aquestes coses. Jo només pateixo per si podia sorgir algun entrebanc. Comptat i debatut en aquest llibre hi tinc posada molta confiança i l'espero amb candeletes.

Perdoneu que sigui així de pesat. Es una cosa temperamental. Sempre he passat per un home meticulós i ordenat i, comptant que ho sigui —cosa que dubto— aquesta deu ser la part execrable de tan alliçonadora virtut.⁷⁹⁴

El 8 de març de 1963 escriu a Jordi Sarsanedas:

⁷⁸⁹ Carta de Martí i Pol a Josep Pedreira. APMMP. La curiositat d'aquesta anècdota rau en el fet que Martí i Pol va musicar el «Romanço». No sabem si és en aquesta època que ja devia estar musicat, però si ho fos podria ser que la idea hauria estat també de cantar-lo com a poema que integrava *El poble*.

⁷⁹⁰ *Ibidem*.

⁷⁹¹ *Ibidem*.

⁷⁹² *Ibidem*. Carta manuscrita. Possiblement de finals de 1962.

⁷⁹³ Potser es referirà a la matinal del Romea del maig de 1963 que Pujades recull a partir d'una entrevista personal al poeta en la biografia. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 125-126.

⁷⁹⁴ Carta de Martí i Pol a Josep Pedreira. APMMP.

El que em vas dir d'en Pedreira em va sorprendre i no em va sorprendre. Com t'ho diré? D'una banda, posat que l'home s'havia compromès tan seriosament i que ja havia fixat dates i fins i tot havia assegurat que el llibre era a cal linotipista, jo me n'havia fet totes les pagues; d'altra banda sempre hi havia aquell temor de qui sap una mica com van aquestes coses a casa nostra. Quan vaig haver rebut la teva carta vaig escriure-li per veure si una "acció conjunta" donava bon resultat. De moment no s'ha dignat contestar-me, la qual cosa abona plenament tot el que tu em dius. Comptant que tingui la intenció de publicar el meu llibre, ben segur que la cosa va per llarg. Ara no sé ben bé què fer. Potser valdria la pena que insistís; però també tinc una mica de por de fer-ne un gra massa i perdre terreny. Caldrà meditar-ho i ja veurem què en surt. De totes maneres, moltes gràcies per la teva gestió. Si en tinguessis ocasió i et semblés oportú de fer-li "memòries" del que va prometre, tu mateix. En això de publicar llibres (i no voldria que et semblés que faig el presumit) trobo que hi ha unes fases de culminació de l'interés, semblants a la gana. Almenys a mi em passa. Si no menjo en el moment oportú, després em trobo desganat i amb una rara sensació de tip. Es clar que la gana torna; però ara jo passo per aquesta fase crítica en la qual fàcilment ho engegaria tot a rodar. Possiblement, tanmateix, la culpa no és tota de la lentitud del bo d'en Pedreira.⁷⁹⁵

Ja no he pogut trobar cap altre indici que *El poble* es mantingués en la ment del poeta per ser publicat. Només una carta que, tot i estar sense datar, hauria de ser de 1965,⁷⁹⁶ en què li torna a escriure a Josep Pedreira. El cas és el següent: el poeta de Roda ha rebut la proposta per part de Guillem Frontera de publicar el llibre a l'editorial Daedalus i el poeta ha sabut que la col·lecció «Óssa Menor» torna a revifar. L'últim número de la col·lecció havia estat el 52, corresponent a *El magre menjar* de Lluís Alpera. Pedreira, amb dificultats econòmiques en diversos moments durant la trajectòria de l'editorial, havia arribat al moment en què no podria avançar més: els deutes havien pujat a unes tres-centes mil pessetes i l'any 1963 publicava el seu últim número. Ara bé, el 14 de maig de 1965 Pedreira es va vendre l'editorial a Aymà amb la intenció de tornar a portar a terme la col·lecció, i així la va reprendre el 1966.⁷⁹⁷ Per això, Martí i Pol, sabedor de la intenció de Pedreira, li escriu en aquest 1965:

Hi ha uns xicots mallorquins (els que han iniciat la col·lecció "La Sínia") que s'interessen a conèixer "El Poble", el meu recull de poemes del qual vos en teniu l'exemplar més complert així com el pròleg que va escriure en Jordi Sarsanedas. Us escric per parlar-ne. Sé que esteu a punt de reprendre la publicació de la col·lecció "Óssa Menor" i el meu gust fóra de veure-hi publicat "El Poble", tal com havíem dit moltes vegades. Ara: per si qualsevol raó us

⁷⁹⁵ FJS.

⁷⁹⁶ La raó, com es veurà, és perquè en aquests moments Guillem Frontera proposa a Martí i Pol la publicació d'*El poble* i el poeta vol recuperar el recull de 1962 que tenia Pedreira.

⁷⁹⁷ Mireia SOPENA, *Josep Pedreira, un editor en terra de naufragis. Els Llibres de l'Óssa Menor (1949-1963)*, La Mirada 87 (Barcelona: Editorial Proa, 2011), 309-313.

sembla que la publicació del meu recull és molt insegura, us estimaria que m'ho diguéssiu i que, al mateix temps, m'enviéssiu l'exemplar que teniu, junt amb el pròleg d'en Sarsanedas, perquè jo el pugui fer arribar a aquesixos nois de Mallorca. Us repeteixo que el meu gust fóra de publicar a "Ossa Menor"; tanmateix em sembla que val la pena d'assajar qualsevol possibilitat, tal com estan les coses.

Si em podíeu dir alguna cosa desseguida em faríeu un gran favor. Avui mateix he escrit a en Guillem Frontera i li he demanat uns quants dies de temps. Ara espero la vostra resposta i, si m'heu de dir que no, l'exemplar que teniu per tal de poder enviar-lo.⁷⁹⁸

De fet, aquell 14 de maig en què es va traspasar la col·lecció a Aymà, Pedreira determina en l'acta de constitució de la col·lecció a Aymà aquells títols que, per ser premis o per algun tipus de compromís, s'havien d'editar, i *El poble* no hi és. És segur que Pedreira també pensava a poder acomplir els compromisos més importants, entre d'altres els que eren públics (com els premis Carles Riba, entre d'altres).⁷⁹⁹

D'aquesta època és la represa del contacte de Martí i Pol amb Corredor-Matheos a qui comenta que té dos llibres a punt de sortir: un a *Óssa Menor* i un altre a Signe.⁸⁰⁰ En una altra carta l'informava dels canvis que s'havien produït en la seva poesia i que li enviaria *El poble* i *La fàbrica*.⁸⁰¹ A més, temptejava la possibilitat que alguns dels seus poemes fossin publicats a «*Poesia Española*».⁸⁰² Es tracta d'una carta molt interessant perquè explica que se sent responsable, com a poeta, del món en què viu i, per tant, en aquest sentit, també del poble.⁸⁰³ Poc temps després, encara en una altra carta, li demanava: «Hi ha alguna possibilitat de publicar "El Poble" a Adonais. Em faria molta il·lusió.»⁸⁰⁴

L'11 de novembre de 1965, Guillem Frontera, que codirigia amb Jaume Pomar la col·lecció «La Sínia» de l'editorial Daedalus de Bartomeu Barceló Pons i Jaume Vidal Alcover, escriu a Martí i Pol en aquests termes:

Distingit amic, un està prou content quan pot comunicar de tant en tant que un llibre de poesia presentat per nosaltres ens ha arribat aprovat per la "Sección de Orientación Bibliográfica". Avui ens ha arribat "El Poble"; vé aprovat, encara que hi ha en el manuscrit algunes ratlles vermelles prou sospitoses. Quan posen el dit per avall en alguns poemes, però, ho solen fer constar en l'ofici, i no passa així. De tota manera, jo passaré per censura a veure què succeeix. Total, hi ha el "Romanço" —per a mi, crec que el millor del llibre— i un troç

⁷⁹⁸ Carta de Martí i Pol a Josep Pedreira. APMMP.

⁷⁹⁹ SOPENA, *Josep Pedreira, un editor en terra de naufragis. Els Llibres de l'Óssa Menor (1949-1963)*, 312.

⁸⁰⁰ Es refereix a *El poble* i *La fàbrica*, respectivament. Carta sense datar, possiblement de 1963. APJCM.

⁸⁰¹ Segons les còpies, aquests dos llibres els hi dedica el 1964. APJCM.

⁸⁰² La publicació s'inicià el 1952 i la dirigí José García Nieto.

⁸⁰³ Posteriorment, en explicar les reflexions sobre la poesia de Martí i Pol, se citarà aquesta carta.

⁸⁰⁴ A la carta s'anota que podria ser de l'octubre de 1963. La pregunta és manuscrita al final de la carta. APJCM.

d'“Inventari del Poble” —tot el que es refereix a la presidència d'associacions més o menys religioses. Ja veurem què és.

Si tot segueix així, el seu llibre vindria publicat dins dos mesos, o sigui, després de “Quatre Quartets”, d'Eliot.⁸⁰⁵

El llibre, doncs, per fi veuria la llum a l'Editorial Daedalus, de Palma de Mallorca. Seria el número set de la col·lecció «La Sínia». Va haver d'esperar una mica. Abans havien de sortir: Miquel Àngel Riera amb *Poemes a Nai* (1965); Guillem Frontera, *A ritme de mitja mort* (1965); T.S. Eliot, *Quatre quartets* en una versió de Lluís M^a Aragó (1965); Miquel Bota Totxo, *Cursa de braus* (1966); Bartomeu Fiol, *Calaloscans* (1966); Guillem Frontera amb *El temps feixuc* (1966), que havia estat Premi Ciutat de Palma el 1965 i, finalment, *El poble* de Martí i Pol.

1.3.7. *El poble* (1966-1975)

Al final *El poble* es publica al número 7 de la col·lecció de «La Sínia» a l'editorial Daedalus el 1966, però sense el pròleg de Jordi Sarsanedas. Segurament, i tampoc no sabem per què, Pedreira no li proporcionaria a Martí i Pol cap pròleg ni cap recull. Això féu que el llibre sortís força diferent a com l'havia projectat per a Pedreira. En comparació amb els anteriors reculls els poemes que eliminarà són «Deixeu-me dir que ja és temps d'oblidar...» —que encara apareixia el 1962— i «Al capdavant de l'avinguda...» que havia deixat de formar-ne part el 1962, perquè ambdós formarien part d'*El fugitiu*; «Coin de Rue» («T'he esperat com abans...») i «El ball», que havien estat en els tres reculls precedents. Tampoc no apareixeran «Avui molt menys que abans...», «El poema», «Vent en el vent» (o «Vent amb el vent», a 1961) i «Principalment el que ens manca...», que ja no formaven part del de 1962. Del 1962 suprimirà «Foc de Sant Joan» i «Escena» que els havia recuperat del recull de 1957 i del 1962 no publicarà «Pel cantó de ponent...», tot i que manté d'aquest recull «Matrimoni» i «Crònica». Ara bé, el 1966 afegirà «Moral nova», a més de «Do de la fe» i «Balada» que no els considerarà en l'edició de 1975 perquè passaran a formar part de *La fàbrica-1959*.

Tots els poemes esmentats que havien format part d'algun estadi d'*El poble* els recuperarà el 1975, excepte els que he esmentat que passen a formar part d'un altre llibre i a més, no recuperarà «El ball», «Principalment el que ens manca...» i «Pel cantó de ponent...». El 1975, n'afegeix sis poemes: «Els anys de la creixença», «Cròniques canten», «Picnic», «L'heroi», «És el que diu un amic meu» i «Quan s'aixequi la boira». Tots els poemes constaran de títol que molts cops extreu del primer vers del poema. Per tant, al 1975, hi afegeix dotze poemes respecte el 1966. És possible que quan el 1966 el poeta publica *El poble* realitza una tria

⁸⁰⁵ FJS. La carta és adreçada a Martí i Pol i, devia ser un motiu d'alegria tan gran que li envia a Sarsanedas.

de poemes en què n'exclou els poemes de caràcter líric, precisament aquells que es vinculaven més amb l'etapa anterior, la dels *Quinze poemes*. En definitiva, podríem datar *El poble* de la segona edició des de l'any 1957 fins a mitjan anys seixanta.⁸⁰⁶ En l'edició de 1966 el poeta recolliria alguns poemes que devien ser acabats d'escriure o que dataven de poc temps abans i per a l'edició de 1975 recuperaria la majoria de tots aquells que n'havien format part de versions anteriors i d'altres que tenien un eix temàtic ben clar i definit, el del poble..

El poema afegit el 1966, «Moral nova», fou publicat al *Roda de Ter* el setembre de 1962 junt amb «Crònica». Ambdós poemes reprenen la crítica irònica que havia escrit a *La fàbrica-1959* i, amb tota seguretat, escrit al mateix temps que els poemes d'aquest recull. Dels dos, «Moral nova» és el més mordaç. Es tracta d'una proclama en quatre parts basades en l'experiència i cada una s'inicia amb la conjunció «que». La idea principal és que no cal plantejar esperances, ja que el món sempre continuarà igual, que hi haurà classes: els que manen i els que obeeixen; que el món «progressa de gairell» i «fins a la mort / hem d'arribar-hi vius» (v. 14-15); que la bondat sempre comportarà misèria, que en l'amor més val no creure-hi, que al capdavant no sabem què hi ha després de la mort. En definitiva, exposa tot un seguit d'elements negatius i desesperançats amb un to irònic, la pauta del comportament moral serà precisament un món força deshumanitzat. Per tant «val més tenir / que no pas penedir» (v. 26-27), la mateixa frase feta que apareix al vers 18 del poema «La fàbrica» de *La fàbrica-1959*.⁸⁰⁷

Per parlar dels poemes que incorpora en l'edició de 1975 d'*El poble* resseguiré l'ordre cronològic. Dels sis poemes que afegeix el 1975, curiosament n'hi ha un que data de l'abril de 1957, «Quan s'aixequi la boira»; possiblement al poeta li hauria estat més fàcil triar un poema de les últimes composicions que havia escrit i no pas remuntar-se a un poema que no havia estat triat per cap dels altres tres reculls. El poema l'he considerat diversos cops anteriorment per argumentar la imatge del fugitiu o la imatge del retorn, de les persones que han viscut situacions semblants i que parlen d'un «esforç inútil» (v. 17) i que quan tornin al poble se sentiran vençuts. Aquestes imatges força repetides a *Si esbrineu...* són força innovadores en el recull d'*El poble*. Segurament es deu al fet que el poeta prefereix considerar el poema dins d'*El poble* i delimitar aquestes idees tan repetides en aquests anys com a punt d'unió amb una poètica anterior.

A partir d'aquest moment, i amb l'única excepció del poema «L'heroi» del gener de 1966, els poemes es converteixen en la temàtica i en el llenguatge dels anys seixanta en una crítica i denúncia, sobretot perquè, o bé tracten de la situació hipòcrita de la gent, barrejada amb el component de la llibertat sexual, o bé la qüestió de la fe (com és «Cròniques canten» al qual em referiré i que escriu potser el 1967). En el següent poema que escriu, «Els anys de la creixença», del novembre de 1964, l'únic que es transforma és la manera de comprendre les

⁸⁰⁶ Podria ser que «Cròniques canten» fos el més tardà, potser l'escriví el 1967.

⁸⁰⁷ En el recull de *La fàbrica-1959* el poeta se servirà del recurs de les frases fetes diversos cops, com també en el poema «Do de la caritat» en què en el vers 6 escriurà: «“morta la cuca, mort el verí”».

situacions. Aquestes es plantegen en la imatge de les noies que viuen dalt d'uns talons i tot gira entorn d'elles, com també hi ha els homes que es revoltent contra el destí. Així, les noies són les persones immòbils, que no es mouen de la seva situació —per establir la comparació amb els motius de la «quietud» i de la «inquietud» dels anys precedents:

Sortosament les noies no llegeixen
(als pobles, ja se sap!...)
ni es preocupen del futur, ni creuen
en l'esperit que vivifica les coses,
i només baixen dels talons per dir:
—de cap manera, ho sent? de cap manera—
i fer l'amor,
o bé per no dir res
i fer l'amor.
(v. 11-19)

Per tant, contraposat a aquests personatges hi ha els homes rebels, aquells que no volen continuar vivint un destí que no els agrada:

Hi han homes que es revoltent
contra el destí:
amb la mateixa senzillesa de qui obre una porta
tancada fins aleshores,
i a còpia d'anys i esforç
arriben a canviar la camisa
per un jersei amb el davant de plàstic.
(v. 20-26)⁸⁰⁸

Són homes que continuaran vivint perquè encara que s'hi vulguin revoltar, els canvis seran minsos. El poeta, durant aquests anys, incidirà molt en l'esforç que cal realitzar per canviar, per trobar nous camins, però molts cops aquest esforç serà inútil. Fixem-nos per exemple en el poema «Quan s'aixequi la boira», del 1957, en què l'esforç dels homes que es troben és en va i tornen vençuts al poble després d'haver intentat el canvi. Ara, a «Els anys de la creixença», el joc ve a ser el mateix. Encara que hagi revolta, l'únic que podran aconseguir és un canvi insignificant, una camisa per un jersei de treball; de progrés, és a dir, de plàstic. També ells viuen en el mateix món hipòcrita de les noies; de qui el poeta torna a parlar perquè ells les volen seduir «però abans van a missa de dotze / i pregunten, una a una, per totes les noies / que volen

⁸⁰⁸ Hi ha diversos canvis entre aquests versos que es conserven en el mecanoscrit original i la publicació de 1975.

seduir.» (v. 28-30). Acaba el poema presentant un món de sofriment, de dolor i de prova que és el de la creixença; ara bé, el món no és el que canvia, sinó que és com la gent que mira el món de manera diferent.

Del 1965 és el poema «Picnic»⁸⁰⁹ uns versos amb una protagonista amb nom, Caterina, que viu la situació d'un berenar d'estiu vora el riu amb el seu marit. Escrit en tercera persona, amb un caràcter narratiu —en decasíl·labs i un hexasíl·lab (v. 3)—, explica que la protagonista s'arriba a dormir en un estat de placidesa mentre pensa que a la nit li farà l'amor al marit d'una amiga perquè

Na Caterina és progressista i pensa
que el temps, com els gelats, es fon de pressa
i que més val, si es pot, aprofitar-lo.
(v. 6-8)

Les imatges que usa, la majoria comparacions, com la del citat vers 7 en què el temps es compara a un gelat, o la dels versos 13 a 15 en què apareix la imatge del menjar —«a l'ombra, / gent que berena somnis amb tomàquet, / ja fa vint segles»—, són referències a com els desitjos mai no s'acompliran. Quan el poeta constata que Caterina ensenya mig pam de cuixa, ens presenta imatges que són elements quotidians transcendits que, en el rerefons, al·ludeixen a la llibertat. Ara no és tant la hipocresia com el desig de llibertat i, fins i tot, de trencament amb la rutina que comporta un nou sentit de viure. Un altre poema, aquest sense datar però que suposo d'aquest mateix mes, duu el títol «És el que diu un amic meu».⁸¹⁰ De fet, potser caldria llegir-lo com a continuació de «Serà un dia rodó...».⁸¹¹ El poema presenta uns personatges que aturen el cotxe i s'endinsen en un bar per fer tractes amb unes prostitutes que s'enduen a la platja. Malgrat les diferències entre poemes, hi ha semblances ben evidents:

i fan petar, provocatius, les portes
perquè hi ha gent a les voreres.
(«Serà un dia rodó», v. 3-4)

⁸⁰⁹ Amb el títol de «Pic-nic» es va publicar a *Inquietud* 33 (juliol 1965), 10. Potser podria ser del mes de juny de 1965.

⁸¹⁰ D'aquest poema no es conserva el mecanografiat ni manuscrit. Ara bé, tant aquest com el poema «Serà un dia rodó», que publicà en «Apèndix» a «Altres poemes», formaren part del muntatge de *La creació*, i tots tres (amb «Pic-nic») tenen unes semblances de contingut o de forma (en aquest poema que tractaré també apareixen noms propis) i en tots tres apareix, o bé l'anada a la platja, o la referència d'un estiu a la costa —com és el cas de «Pic-nic»; a més, en aquest poema hi escriu que Caterina «ronca —o, ben mirat, potser sospira—» (vers 16) com la Marina d'«És el que diu un amic meu»: «i esbrinarem que na Marina ronca» (vers 27)—. Tot això em fan suposar-los d'aquesta mateixa època.

⁸¹¹ MARTÍ I POL, *Obra Poètica I* (1989), 358. En no conservar-se el mecanoscrit original del poema, el primer testimoni del poema «És el que diu un amic meu» és del muntatge *La creació*, en el qual el poema apareix sense títol i el primer vers és «... és el que diu un amic meu: les coses...» com si fos la continuació de «Serà un dia rodó». Així, doncs, els concebo com si mantinguessin una certa unitat.

aleshores baixem del cotxe i fem
petar les portes,
quasi provocatius perquè Clara i Marina
puguin lluir per un moment les cuixes.
(«És el que diu un amic meu», v. 3-6)

Fan el tracte
a cinc-centes per barba i les despeses.
Preu de mercat comú.
(«Serà un dia rodó», v. 9-11)

farem l'amor, per torns, amb totes dues noies,
europeus com la gent de les novel·les.
(«És el que diu un amic meu», v. 31-32)

Serà un dia rodó, si Déu hi ajuda.
(«Serà un dia rodó», v. 18)

serà un dia rodó.
(«És el que diu un amic meu», v. 28)

Ironies crues que es desvetllen al llarg dels poemes, mesclades amb algun moment en què hi presenta crítiques prou conegudes:

Surten com si no anessin amb les noies
perquè hi ha gent que mira.
Son les pegues
de les ciutats petites.
(«Serà un dia rodó», v. 13-15)

A «Serà un dia rodó», però, el poeta usa paraules de la quotidianitat més postmoderna: «sis-cents» (referit a l'automòbil, v. 1-2 —que apareix descrit «amb níquels i altres futeses») —, «snack» (vers 1), «beuen “Wat 69” amb soda» (vers 7), «putes» (vers 8); uns mots difícils de trobar en el gènere poètic.

En canvi, a «És el que diu un amic meu» el poema es transforma en tota una sèrie de versos irònics d'un dia a la platja. Les prostitutes passen a tenir noms, Clara i Marina, que s'adiuen amb el fet de passar un dia clar i calorós vora el mar. Curiosament, trasllada el poble a una escapada d'un dia. Es tracta d'una evasió fins i tot en actituds; de fet ja el poeta ho havia explicitat a «Serà un dia rodó»: «De fet només es viu una vegada» (v. 12), una fugida que trenca

la rutina exposada en el llibre. Recordem que en els versos martipolians la llibertat sexual es refereix, en general, a la llibertat humana, fora de l'opressió i el sotmetiment. La trobada amb el turisme provoca haver de parlar altres llengües «i a més a més ens coixegen els principis» (v. 13), versifica el poeta amb un caràcter irònic. A més, les imatges que usa en aquest poema, tot i de caràcter reivindicatiu són força innovadores: «hi ha un mar cansat, d'un blau de casa pobra» (v. 14):

dinarem alemanyes amb tomàquet
vi del país
i un gelat de vainilla
en un hotel no construït encara
perquè no ens caigui cap paret a sobre.
(v. 17-21)

Martí i Pol escriu «L'heroi» el gener de 1966.⁸¹² El poema és un contrapunt a «L'home». Aquest personatge anònim, el protagonista, és un home gris, que no ha sortit mai del poble, que visqué molts anys sol —dos fills van ser morts a la guerra i un altre marxà—,⁸¹³ que era un expert en herbes remeieres, coneixia molt bé el poble, somreia a la gent i havia estat paleta. Morí un hivern, de fred. Aquest és el personatge de poble a qui el poeta considera un heroi.

«Cròniques canten» és el poema que possiblement conté una càrrega més important de denúncia social. Pujades el data de l'abril de 1968;⁸¹⁴ en canvi, segons consta a l'arxiu personal del poeta, el poema se situa després del que s'inicia «Ara penso sovint que si les coses...» que duu una data manuscrita de 1967 i, per tant, segueixo la suposada rigorositat de l'ordre mantingut. El poema, de manera sarcàstica, proposa la divisió de la gent en tres classes: els qui creien, els qui no creien i els qui «tant se'ls en fotia» (vers 5). Els més nombrosos, segons el poeta, són els qui creuen i, per tant, els dedica uns versos semblants als del poema «Vosaltres que no heu sofert mai de solitud...» de l'octubre de 1955, en què torna a escriure un petit discurs que tracta la hipocresia dels creients:

establerts en llurs castes, concertaven
negocis, feien tecs, casaven noies,
fornicaven —discrets— s'estossinaven,
donaven culte a Déu i altres foteses
que no recordo bé, amb molta cura

⁸¹² En el mecanoscrit no duu títol: «Hi hagué un home que visqué setanta anys...». El publicà a *Ponent* 47-48 (primavera-estiu 1968), 11-12. En aquesta publicació hi féu constar el títol.

⁸¹³ «molt lluny, molt lluny...» (vers 22) escriu en aquest poema; que recorda la repetició de la «Meditació segona»: «molt lluny molt lluny molt lluny» (vers 44).

⁸¹⁴ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 326.

de preservar la llei de l'escomesa
dels descreguts i els cíncics, per poder-la
transmetre intacta als fills i així donar-los
ocasió de concertar negocis,
fer tecs, estossinar-se, casar noies
fornicar, adorar Déu i altres foteses
en un clima de pau i de respecte.
(v. 14-25)

Per seguir el to general del llibre que és bàsicament pessimista, acabarà constatant que tot això durarà molt i que seguirà en persones «que hom considera astutes i correctes.» (v. 31).

El que es pot afirmar és que *El poble* no pretén ser cap llibre amable amb el poble, sinó que intenta ser real, i així presenta els aspectes positius com també els inconvenients. Martí i Pol escriu sobre el que coneix i aposta de manera contundent per una estètica que en aquells moments es modelava. Ara bé, els reculls de 1957 a 1966 resultaven ser més homogenis que no pas el de 1975. Es tracta d'una homogeneïtat en quant a la forma; ja que a mitjan anys seixanta, la veu martipoliana es torna molt més incisiva, pren un caràcter més decisiu en la denúncia i amb un afegit molt clar, el de la ironia que ratlla el sarcasme.

Com he dit anteriorment, *El poble* pot ser un llibre que parla de Roda de Ter i, de fet, n'és el model, però com en la Sinera d'Espriu, Martí i Pol amplifica l'indret; de fet, Roda de Ter passaria a ser qualsevol indret del món. De fet, les pretensions del poeta de Roda són les de fer extensives les vàlues i les contradiccions de la gent, que són els valors i els defectes de la humanitat; fins i tot, es pot confirmar en el poema «És el que diu un amic meu» en què l'indret ja no és el poble sinó una ciutat petita. De fet, com hem vist, per a Martí i Pol no és tan important l'espai com la gent que hi viu.

1.4. La producció narrativa (1958-1959)

Les referències a les narracions que escriu en aquesta època són molt minses, com és incerta la datació de moltes d'elles, però encara hi trobem referències en la seva correspondència amb Sarsanedas, ja que aquest li era, també, consiliari de la producció narrativa. Moltes de les cartes que li tramet contenen referències a contes que ha escrit i que li envia perquè se'ls mirés, però apuntar a quin d'ells es refereix es fa molt difícil, sinó impossible. D'aquest període, com veurem, només hi ha algunes referències, força extenses, a una de les narracions, «El muntacàrregues».

1.4.1. Les narracions

Martí i Pol tenia la voluntat d'escriure una novel·la i de presentar-se al premi Joanot Martorell, però la dificultat a l'hora de confegir-la va comportar que canviés d'objectiu i pretengués presentar-se al Víctor Català amb una novel·la breu⁸¹⁵ i un conjunt de narracions. No sabem, per tant, si les narracions des del bon inici eren independents com a relats o les va concebre per formar part d'aquest conjunt amb què pretenia provar sort en el concurs. Si la novel·la havia de tenir com a eix temàtic la fàbrica, algunes de les narracions també giraven entorn de l'eix temàtic del poble i, de retruc, de la fàbrica. Recordem que la concreció de la fàbrica dins del poble era també ben present en l'ànim del poeta fins al punt que, quan publica *El poble* l'any 1966, hi insereix dos poemes que després formarien part de *La fàbrica-1959*, «Do de la fe» i «Balada».

L'eix temàtic serà el del poble i la fàbrica però també en formen part els costums, la rutina, l'avorriment i la ironia que planen per les pàgines d'aquestes narracions com havíem constatat en les altres que havien estat comentades en el capítol anterior. De vegades també retrobem la manera caldersiana amb l'efecte sorpresa que determina la narració, com s'esdevé a «L'intrús» o «El zelador».⁸¹⁶ Hi ha contes que s'atansen al desig sexual com a motiu de llibertat. Es palesa, doncs, de manera ben evident, la sinceritat de l'autor: tant en poesia com en narrativa s'entreveuen els mateixos motius que li preocupaven i, sobretot, exposa tots aquells sobre els quals reflexionava.

Dues de les narracions tenen com a escenari el món del poble: «L'enterrament» és una narració bàsicament de costums que es reflecteixen en els diàlegs establerts mentre la comitiva d'un enterrament arriba al cementiri. De totes les narracions que va escriure potser és la que conté més estil directe. No hi ha, per tant, interès argumental, no s'esdevé absolutament res més que el motiu, mentre que el tema és la rutina de la vida quotidiana. En un cas semblant trobem «El muntacàrregues», una narració basada en un diàleg establert a la fàbrica, enmig de la feina. Se succeeix, com bé es concreta en el títol, en un muntacàrregues amb el caràcter opressiu que significa aquest àmbit. El diàleg és una excusa perquè el temps passi més ràpidament, ja que els temes són quotidians. Segurament «L'enterrament» va ser escrit al 1958; del que no ens queda cap dubte és d'«El muntacàrregues», que ja estava enllestit al febrer de 1958, ja que l'autor en aquest mes, com veurem, va estar a punt de publicar-lo.

Dues narracions es caracteritzen també pel gran ús de l'estil directe. Es tracta de «L'intrús» i «El zelador», tot i que també s'hi estableixen dues diferències: la veu narrativa que

⁸¹⁵ Podria ser la que concep amb més detall com a tal, és a dir, la que versava específicament sobre la fàbrica i de la qual se'n transcriuen els esbossos en apèndix a aquesta tesi.

⁸¹⁶ De tota manera, com he intuït anteriorment, serien unes narracions més atansades al 1959 que no pas les altres. Ho determina que hagin estat trobades en les pàgines manuscrites amb poemes d'*El fugitiu*.

passa a ser la primera del singular i un element meravellós que és lluny de la realitat; en «L'intrús» es troba un personatge que es convida a si mateix a seure a la taula amb el protagonista per compartir el dinar i en l'altra, a «L'intrús», el personatge revisa els comptadors de la llum amb una missió ben misteriosa i especial. No hi ha rutina ni avorriment, sinó sorpresa. Ara bé, també l'eix temàtic del poble queda relegat a un segon plànol.⁸¹⁷

Dues narracions més, «Un incident» i «La Laura», narrades en primera persona del singular, sense l'extensió en els diàlegs que caracteritzaven les quatre anteriors, incideixen en les aparences, tant en el primer que es desenvolupa en la més estricta quotidianitat —encara que en el fons hi ha odi i animadversió— com en el segon, que explica un enamorament no correspost.

El conte de «La xera», datat de l'abril de 1958, anterior per tant a «Un incident», que escriví un mes més tard, recorda les cartes en què convidava els seus amics a realitzar excursions. Coneixem, de la correspondència amb Sarsanedas, la voluntat de fer una sortida amb carro que acabaria a Cantonigròs o el convit a José Corredor-Matheos per conèixer les Guillerries: «He pensat però que, tant si surts sol com si sortiu amb aquest amic teu, si no teniu itinerari podrieu venir a Roda i voltar per les Guillerries. Així coneixeríeu el poble i podríem parlar. ¿Qué te'n sembla?. Si el teu amic et falla i has de sortir sol, et proposo que vinguis a passar uns dies a casa. Dijous i Divendres Sant, per exemple, i, de Roda estant, farem tu, jo i algun amic, excursions no massa "picades" pels "environs"». ⁸¹⁸ Aquesta carta que envia a José Corredor-Matheos és la resposta a una d'anterior en què l'amic de Barcelona el convidava a una sortida amb un amic seu. El poeta de Roda li responia amb l'excusa justificada que la malaltia pulmonar l'impedia realitzar llargues caminades. La narració, doncs, reprèn el to festiu que podia haver tingut una d'aquestes sortides, amb l'element fictici d'un convidat d'última hora que evita que la sortida pugui ser recordada de grat.

«Tot l'univers als ulls» i «Bon dia per prendre el sol a la platja» són dues narracions en primera persona. La primera duu el títol en el mecanografiat de «L'espia» i és una narració en què amb el motiu del voyeurisme, capgira el tema del poema «Escena» d'*El poble*. Si en els versos un bes no els permet veure l'estel, en la narració una obsessió l'impedeix veure la desitjada escena. Un desig no complert amb la mateixa dosi d'humor que a «Bon dia per prendre el sol a la platja» en què el protagonista opta per anar a la platja abans que respondre a la més que possible escomesa de l'amant. Una fina ironia que és la mateixa que entreveiem en *El poble*. Al darrere d'aquestes narracions torna a haver-hi el motiu sexual. Aquí, però, com el

⁸¹⁷ Recordem que Martí i Pol assegura en el pròleg que aquestes narracions estan escrites entre 1952 i 1956, la qual cosa justificaria les diferències que s'estableixen, tot i que l'estil dialogat s'acostarien als finals dels cinquanta. Com veurem posteriorment, i ell li assegura a Sarsanedas, la majoria de poemes d'*El fugitiu* van ser escrits el 1959; «L'intrús» i «El zelador» són manuscrits al final de la llibreta —que s'anomena en aquest estudi amb l'abreviatura *msL3*— que conté aquests poemes d'*El fugitiu*. Se'm faria difícil pensar que els contes fossin molt anteriors.

⁸¹⁸ Carta a José Corredor-Matheos, possiblement del febrer o març de 1956. APJCM.

mateix desig de llibertat, no hi ha repressió. De fet, en aquest últim, qui determina el moment de l'acte sexual és el protagonista del conte.

«La dedicatòria»⁸¹⁹ és un conte que degué ser escrit el maig de 1959 i ho fou a instàncies del pare Jordi Pinell de Montserrat. Descriu una situació establerta en un ball en què el personatge protagonista se sent sol i burlat, tot i que, com en altres narracions, se succeeix de manera aparent ja que es resol en una situació final d'un enamorament correspost.

L'any 1958 va ser un any profitós en la creació de contes. La voluntat de Martí i Pol era provar el gènere narratiu i, com tantes vegades pretenia amb les seves creacions, hagués volgut veure-les publicades. De fet, va estar a punt de publicar-ne una, «El muntacàrregues». La història d'aquesta i d'altres relats s'explica en la correspondència amb Sarsanedas. Aquest primer fragment de carta que reproduïxo conté també molt d'interès per constatar com l'autor es preocupa per les tècniques narratives i el procés per confegir les narracions. La carta és del febrer de 1958 i ja abans —en una carta anterior— li havia enviat un altre conte al qual al·ludeix:

T'envio aquest conte que he enllestit no fa gaire. Ja veuràs que és ben bé “de primera mà”. Ni menys no he volgut corregir els errors ortogràfics perquè fos més directe i perquè he pensat que, si començava a fer-ho, més valdria no deixar-ho en una sola cosa i refer-ne una bona part.

En realitat ja en tinc un altre a punt de començar (vull dir pensat i planejat) però espero que tu em diguis què te'n sembla de l'estil i de la intenció. Si l'aprobes (els aprobes, més ben dit) tiraré endavant; si et sembla que no, provaré de fer-hi les correccions que m'indiquis, o bé ho deixaré córrer i assajaré alguna cosa nova.

Jo em trobo molt bé en aquest pla i escric amb molta més facilitat que no pas abans. Pot ser que el que jo atribueixo a l'estil sigui conseqüència de la pràctica, de l'esforç d'escriure una mica més ordenadament que no pas fins ara.

Quant al conte que t'adjunto, una lectura molt apressada, un cop enllestit, m'ha fet pensar desseguida que pecava, entre altres coses, d'un excés de velocitat. Jo ja volia que passessin força coses, però potser ocorren massa depressa. Caldria, em sembla, allargar la narració. Altrament, potser també caldria afinar una mica els adjectius i precisar les descripcions i les situacions amb més vigor.

Tot això, ja t'ho dic, de primera “vista”. Tu tens la paraula.

En realitat aquest conte i el que tens tu formen part d'un pla una mica ambiciós que em preocupa fa dies. He pensat que, enllestint aquest tres contes, més un altre d'un tò estilístic molt més modern (més dialogat encara i més concís que “El muntacàrregues), afegint-hi aquest, també, i amb una mena de novel·la curta que vaig planejant i no sé si acabaré mai que fóra aquella fàbrica de què et parlava un dia a Roda, podria presentar un volum al Victor Català. No que pensi que me n'he d'endur el premi, !Déu me'n guardés!; però això m'ajudaria a obtenir confiança en mi mateix i em faria treballar molt més de gust.

⁸¹⁹ Publicat al *Serra d'Or. Circular del Cor Montserratí* 56 (juliol-agost 1959), 29-30.

Et torno a dir que tu tens la paraula. Ja saps que et tinc confiança absoluta i si tu em dius que no, ho deixaré córrer sense replicar i estaré convençut de què tens tota la raó.

T'estimaré doncs que m'escriguis ben aviat.

Com de costum, no tinc cap més còpia del conte que aquesta que t'envio.⁸²⁰

En la història de la narració d'«El muntacàrregues» s'hi entreveuen moltes vacil·lacions. L'inici de les cartes a Sarsanedas en què s'hi refereix és al març de 1958:

Us estimaria que, si la Nuri ja l'ha llegit, m'enviéssiu aquell conte que tu em vas dir que es podia publicar. Aprofitant l'avinentesa d'una lletra de l'Alberti que havia de contestar i d'acord amb el teu consell, n'hi vaig parlar i m'ha dit que li enviés, i com que no en tinc cap més còpia que la que teniu vosaltres no ho puc fer i em sap greu de quedar-hi malament ja que ell es mostra molt atent amb mi.

No voldria que la Nuri s'enfadés. Si encara no l'ha llegit m'ho dieu i jo ja en faré un parell de còpies i us n'enviaré una. Tanmateix tu saps prou bé que no val pas massa la pena i li pots dir que no es perd gran cosa.

Si em fas el servei d'enviar-me'l no et decuidis, per favor, de fer-hi aquelles tres o quatre remarques d'idioma de què em vas parlar.⁸²¹

Martí i Pol havia guanyat un premi i era una responsabilitat que havia de superar amb creacions que havien de millorar tota la producció anterior. La narrativa era un gènere a què no hi estava tan avesat però també s'hi sentia amb la mateixa responsabilitat que amb la poesia, tot i que se sent més insegur.⁸²² Devia ser encara el mes de març de 1958, que torna a escriure a Sarsanedas:

Et torno "El muntacàrregues". No l'he pas enviat encara a l'Alberti. En realitat, cada vegada hi crec menys i no m'acabo de decidir. Ja saps com sóc de desconfiat amb les meves coses, però, tractant-se de prosa, aquesta desconfiança arriba al límit. L'he llegit i rellegit i a cada lectura hi veig noves equivocacions. Ja veig que n'hi ha per engegar-me a la fresca, però et vull pregar que el tornis a llegir tu i que decideixis ben de ferm què cal fer. De tal manera que voldria que l'enviessis tu mateix a l'Alberti, si et sembla oportú, sense consultar-me. Si això no t'agrada me'l tornes dient que sí, que val la pena de publicar-lo, i jo l'enviaré sense ni tornar-me'l mirar perquè sé que, si ho feia, ja no l'enviaria.

No et pensis pas que tot això sigui "pose". Em trobo desvalgut i indefens a l'hora de refer les coses que he escrit amb més o menys inspiració. En poesia encara me'n surto mig bé, però en prosa no sé com agafar-ho.

⁸²⁰ FJS.

⁸²¹ *Ibidem*.

⁸²² Li ho explica en una carta del novembre d'aquest any de la qual reproduiré un petit fragment posteriorment.

Ja veuràs que he canviat els verbs i he seguit al peu de la lletra totes les remarques que em feies en la teva carta. Tanmateix, no n'estic massa content i m'has de perdonar, per favor, si et torno a empipar una altra vegada.

Si a tu també et sembla poca cosa jo ja me les empescaré amb l'Alberti per a justificar-me. En realitat em vaig passar de rosca en parlar-n'hi i tota la culpa és meva si ara estic en una mica d'embull.

[...]

Tot i que sé el que això suposa no puc menys que demanar-te que em contestis ben depressa. Ja deus suposar que aquest assumpte del conte em té més preocupat del que caldria i que tu tens la paraula, la darrera paraula, en la qüestió.⁸²³

Potser, segons sembla, al final, corregeix el conte i li envia a Sarsanedas perquè sigui ell qui, si li semblava bé, l'enviés a l'editor. Devia ser el 21 de març de 1958 quan li escriu:

Ahir (20) vaig rebre la vostra lletra del 15. Suposo que, més o menys el mateix dia, n'haureu rebut una de meva amb l'original del conte. Què hi farem! El més lamentable és que aquestes ximpleries no m'avergonyeixin de tal manera que no sigui capaç de tornar-hi. Tanmateix sé que, tantes vegades com es presenti l'ocasió, faré una estupidesa semblant. En realitat no hauria pas sabut com fer-ho per enviar-lo de dret a l'Albertí i potser és millor aquesta cosa de pere punyetes que no pas voler-me passar de viu i fer alguna bestiesa. En fi, ja us deia en l'altra carta que el conte quedava a la vostra discreció i encara penso el mateix. Tu decidiràs, Jordi, i et prego que ho vulguis fer, no pas pel que pugui valer el conte, sino per a treure'm l'ànima de pena.⁸²⁴

I després:

Moltes gràcies, Jordi, per la teva bona voluntat envers les meves coses. En realitat aquesta meva manera de fer no és "pose", en pots estar ben segur. Es, més aviat, una mena d'estupidesa congènita, una manca d'auto-confiança que no crec que em deixi mai. Si no hagués sigut per la teva intervenció, no crec que hagués enviat el conte a l'Albertí, i, d'altra banda, potser hauria estat una llàstima, perquè bé cal intentar alguna cosa de tant en tant, més i tot si és té l'aprobació d'algú que, com tu, estima les coses d'un i sap molt bé el que val i el que no val.

Altra vegada, moltes gràcies.

Ara no sé si és prudent que jo escrigui a l'Albertí. En realitat valdrà més esperar que vingueu la setmana vinent i ja en parlarem. Potser d'ací a aleshores ell haurà escrit. En realitat em sabria greu de quedar-hi malament perquè, fins ara, s'ha portat molt bé amb mi.

⁸²³ FJS.

⁸²⁴ *Ibíd.*

Però sembla que les coses van haver d'esperar força temps. No sabrem res del conte fins a inicis de juliol de 1958,⁸²⁵ després del trasbals per la malaltia del sogre:

Esperava, Jordi, que m'enviessis aquell conte que em tens per a començar la revisió a fons de tot el material que he anat enllestint. Suposo que no t'haurà vagat i me'n faig càrrec. Altrament jo tampoc no he estat massa de brocs durant unes setmanes. La malaltia del sogre, tot i un atur que ens deixa pensar en una possible tranquil·litat, no engresca poc ni gens. La recuperació és lenta, lentíssima i l'home, a més d'esgotat corporalment, està abatut i carregat de preocupacions, ben justificades, tanmateix. Això ha fet que a casa ningú no hagi tingut esma de gran cosa els darrers dies, i jo, com ja no cal dir, he vagat d'una banda a l'altra com ànima en pena, sense força d'escriure o, almenys de rellegir i deixar a punt les coses que ja tinc escrites. Ara caldrà que faci un esforç perquè, ben mirat, el meu treball no perjudica a ningú i a mi em serveix de molt.

Em penso que, si no hi ha res de nou, vindré divendres a Barcelona a veure el metge.⁸²⁶ Vull dir divendres, dia 11, o sigui: divendres vinent. Tinc intenció de venir a casa vostra i fer una bona xerrada, però caldria que em diguéssiu si no sereu pas fora o bé si no teniu pas algun compromís perquè no us engavanyi venint.

Hem de parlar d'"El muntacàrregues". L'Alberti em va escriure i ja t'explicaré tot el que me'n deia o, potser, baixaré la carta, si me'n recordo, perquè te'n facis ben capaç, que diem a Roda.⁸²⁷

El novembre de 1958 —perquè en la carta s'anota que es va respondre el 30 de novembre— li escriu i li explica a Sarsanedas la inseguretat i l'opressió que li causa haver guanyat el premi literari de l'Óssa Menor que va assolir el 1953, ja que ara és una responsabilitat superar-se cada cop més en la producció literària. Els fragments que reproduïxo vindrien a ser —per a nosaltres que coneixem la decisió de Martí i Pol de dedicar tots els seus esforços a la poesia— un dels moments més decisius en aquests anys ja que el poeta decideix deixar d'escriure narracions, i tot i que no és ben explícit, només n'escriuria per a determinats moments. De fet, en aquests moments li devia quedar per escriure totes les narracions que, potser encomanades o no, eren destinades a la publicació: «La dedicatòria» (juliol-agost de 1959), els set «Contes de la vila de R.» (datats del febrer de 1967 al gener de 1968), «En Tonet, la vila de C. i la primavera» (març

⁸²⁵ Em baso en una referència que apareix en les línies següents en què diu: «Em penso que, si no hi ha res de nou, vindré divendres a Barcelona a veure el metge. Vull dir divendres, dia 11, o sigui: divendres vinent». FJS. El sogre, segons Pujades, va morir el 20 de juliol de 1958; és a dir, dies després. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 68.

⁸²⁶ Segons Gasol Almendros, vicari de Roda i gran amic de Martí i Pol, el metge amb qui es visitava a causa de la tuberculosi pulmonar era Antoni Castella, el gendre de Tecla Sala, propietària de la fàbrica, que tenia el consultori entre els carrers Casp i Pau Claris. Gasol explica que, de tornada a l'estació de plaça de Catalunya passava per Ronda de Sant Pere i s'aturava a la «Casa del Libro», que havia de ser la futura Llibreria Catalònia. Allí es fornien de les novetats literàries del moment i en feia partícips als seus amics lletraferits de Roda. Josep M. GASOL ALMENDROS, «El meu Martí Pol», 82.

⁸²⁷ FJS.

de 1968), «La baralla» (setembre de 1969) i «La primera vegada» (1974).⁸²⁸ De fet, en aquesta carta torna a insistir en un aspecte que sobradament coneixem i que he anat repetint: ara bé, la manca de seguretat en si mateix hauria deixat de ser important per al poeta si hagués pogut contemplar possibilitats de publicació. I potser per això mateix només escriurà aquelles narracions que podrà veure publicades. Ho dirà en aquesta carta i ho confirmarà al mes següent com veurem en el següent apartat:

He acusat el cop (en termes de boxa) de la teva repulsa per l'assumpte dels meus contes. Tanmateix voldria que m'escoltessis i ara gairebé esic segur que no te'n podràs excusar. Tu ja fa temps que em coneixes. Amb tota la tongada de mesos que fa que ens tractem hauràs pogut observar que una de les característiques del meu temperament és la inestabilitat. En realitat jo sóc un home d'un sistema nerviós força fet malbé, que procura dominar-se i comportar-se adequadament per un principi de intel·ligència. De fet, però, quan es tracta d'enfrontar-se amb mi mateix gairebé mai no he sabut resoldre el problema d'una manera clara i eficient. Qui sap les vegades que he perdut tota una setmana perquè el dilluns alguna cosa m'ha fet figa. I això, que evidentment és estúpid, no m'ho sé treure del damunt per més que faci. Hi ha, a més una mena de super-consciència de la meua vàlua que m'invalida sovint qualsevol intenció. Per això demano, algunes vegades massa i tot, l'ajuda dels demés; per això vull saber què pensa la gent de mi i temo tant el judici dels altres. En aquestes circumstàncies el premi literari que vaig obtenir i el meu diguem-ne ingrés al món de les lletres, no van fer més que aclaparar-me i embolicar la qüestió. D'ençà d'aleshores no he tornat a escriure mai més amb la llibertat que ho havia fet abans. Es ben possible que els meus versos hagin millorat i que pugui respondre molt més de les meves coses, però em manca aquella irresponsabilitat una mica infantil que, abans, em feia trobar constantment motivacions i temes per els meus poemes. Ara no sé passar de les primeres ratlles i la impossibilitat de veure les meves coses publicades, tot i la por horrible que això em fa, em limita molt més i em provoca una desesma que no sé vèncer. Possiblement això és un pecat d'orgull. Què hi farem! A l'hora d'escriure els meus contes m'he trobat lligat de mans i peus per aquesta por estúpida. No que vulgui dir que fos causa total de l'esfondrament, però, potser si l'Albertí hagués mostrat entusiasme pel "Muntacàrregues" jo hauria escrit les narracions que em faltaven i hauria enviat el volum al Victor Català com tenia pensat.⁸²⁹

⁸²⁸ Em refereixo, evidentment, a les que es van incloure en el llibre de MARTÍ I POL, *Contes de la Vila de R. i altres narracions* (1989).

⁸²⁹ *Ibidem*. Aquesta impressió subjectiva del poeta és la que li escriu a Josep M. Gasol i que Pujades situa quan acaba els contes a l'any 1959. Reprodueixo la carta del llibre del biògraf: «Per indicació d'en Sarsanedas he intentat escriure algunes narracions curtes, però sense gaire èxit, val a dir-ho. En prosa no he tingut mai la lleugeresa que tinc en vers. Tot i que el problema se'm sol presentar d'una manera clara i uniforme, em manca seguretat per a resoldre'l. La coherència que exigeix una prosa ben trabada no ha sigut mai el meu fort. he provat d'escriure usant els mateixos mitjans que s'empren en la poesia i he fallat cada vegada. Mallarmé deia que només ens és donada la primera frase de cada poema, i que les altres són fruit de l'esforç del poeta; però jo crec que en tota composició poètica hi ha quelcom d'infós, del començament a la fi, que situa el contingut i li dóna vigència i fermesa. I voler escriure prosa amb aquest sistema, que és el que jo he intentat de fer, és una bestiesa. Tanmateix potser amb estona i paciència...». PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 67.

De fet, en la llibreta amb espiral que actualment es conserva manuscrita en el FMMP i de la qual ja he parlat perquè s'intuïa el recull de poemes *El poble*⁸³⁰ s'hi troben tres projectes de narracions. El primer d'aquests projectes és ben breu —gairebé dues pàgines de quartilla—: un treballador de tarda s'aixeca al matí quan encara és fosc. Tot s'esdevé en un ambient de misteri i de silenci. Tot és discretíssim i ningú no es pot assabentar de res. L'objectiu era trobar-se amb la dona d'una casa veïna quan el seu marit és a treballar. El discurs de l'«Inventari de poble» en què hi consta els adulteris comprovats, i els que no s'han comprovat, també s'hauria anticipat en aquesta narració.

La segona de les narracions és més dialogada. La dona, a la cuina, prepara una carmanyola amb patates, mentre que de tant en tant crida el noi que, al llit, es va adormint; són les cinc del matí. El noi fa jornal i mig i «fora del poble era ben engorrós, però la dona pensa que si es vol fer un vestit per la festa major hauria de guanyar-se les mil-tres centes pessetes.»⁸³¹ El noi, cansat, és interrogat sobre l'hora que va venir el dia abans i davant de la resposta d'ell que li diu que no va fer tard, ella li respon que després de sopar se n'anirà a dormir. L'acomia a la porta de la casa mentre agafa la bicicleta. El paràgraf final esdevé un quadre plàstic, sense dubte de referència cinematogràfica: «El veié allunyar-se brandant tot el cos a dreta i a esquerra. Observà carrer amunt. Hi havia una mica de broma baixa. Es fregà les mans amb el devantal i entrà de nou a dins ajustant la porta. Tocaven un quart de sis.»⁸³²

La tercera de les narracions és la més llarga i ocupa cinc pàgines de tamany quartilla. Per tant, es tracta d'un relat més elaborat en quant a la precisió dels personatges, però no així en les raons de per què s'esdevenen els successos; per això es podria dir que es tracta d'uns apunts en què no hi ha cap diàleg. En tercera persona explica la història del senyor Genís, farmacèutic del poble. Heretà la farmàcia del pare, estudià a Barcelona i, en aquesta època, hi anava ben poc al poble. Tenien una minyona andalusa que un bon dia tornà al seu poble —després sabrem que per tenir-hi un afer amb el farmacèutic— i llavors el pare féu venir una cunyada seva de Llavaneres. En el relat se'ns explica que el protagonista se sent com un inadaptat i quan tingué trenta-vuit anys el pare morí. Llavors

el sr. Genís era conseller de cultura de l'Ajuntament, membre de la Junta del Centre Parroquial i portant del tàlem a la processó de Corpus.

⁸³⁰ APMMP. Aquestes narracions es transcriuen en apèndix al treball. La llibreta *msL1* conté la descripció del poble que anteriorment he transcrit, les tres narracions i una quartilla amb un possible inici de la fàbrica que transcriu posteriorment en aquest estudi i que podria ser el plantejament inicial de la novel·la sobre la fàbrica que trobarem a *msL2*.

⁸³¹ *msL1*, APMMP.

⁸³² *Ibidem*.

A l'enterrament hi van assistir totes les forces vives del poble i representacions de les Junes Directives de les entitats més significatives. Hi havia també dos senyors forasters que portaven barret i tothom s'admirà de les bones relacions de la família.

Martí i Pol hi manté el to solemne que també adquirirà en l'«Inventari de poble» a l'hora de parlar de tots els membres del poder del poble. Després de quinze anys convivint amb la tia Eulàlia, ell continuarà baixant a Barcelona a fer «negocis», discutiran i la tia acabarà marxant mentre torna la Manuela.

Aquella reaparició que vint anys enrera hauria sotraguejat els fonaments morals del poble, no va promoure llavors més que una mena de moviment superficial gairebé imperceptible per a la majoria. Perquè els que havien viscut l'època de plenitud de l'incident entre el farmacèutic i la minyona, havien mort, o bé eren prou vells per a no fer cas de res, i el jovent ignorava, en part, l'assumpte o bé se n'inhibia elegantment i en feia només motiu de conversa d'una forma impersonal i llunyana.

Però la Manuela havia canviat. Havia esdevingut silenciosa, ja no cantava i vestia de negre. El sr. Genís envellí i emmalaltí d'una bronquitis asmàtica. Martí i Pol deixà inacabada la narració en aquest punt. A la quartilla següent explica la fàbrica en una descripció de l'edifici, l'organització d'aquesta i s'apunta el nom d'un dels personatges, la Montse. Encara que pertanyi a aquesta mateixa llibreta em fa pensar que es tracta de l'inici d'un altre relat. Potser va ser en aquest moment que s'adonà que el tema de la fàbrica donaria de si per a un apartat com a narració independent, de fet haurien estat les beceroles de la projectada novel·la.

La llibreta, doncs, que conté aquestes narracions sobre el poble (*msLI*), s'estructuraria en la narració amb el caràcter general sobre el poble en què hi apareix la fàbrica integrada. També inclou les dues narracions breus que s'han conservat, la de l'adulteri i la del treball a la fàbrica del noi que s'ha de llevar aviat i que agafa la bicicleta per anar a la feina. L'últim es fixa en el personatge del farmacèutic que no prendrà cap rellevància en els poemes d'*El poble*; però que evidentment forma part del poble. El personatge és gris i també conté, implícitament, una sèrie de secrets que es contraposen amb els principis que es mantenen en el poble, fonaments morals que trontollen i que l'autor critica pels plantejaments d'aparences que contenen; en definitiva, la hipocresia en què es viu.

1.4.2. El projecte de novel·la (1956-1958)

Ja hem vist com en les narracions Martí i Pol no se cenyia exclusivament al poble com a eix temàtic, sinó que, a més, concretava la situació del poble en un dels aspectes claus de la vida del poble de Roda, la fàbrica. Al juny de 1956, Martí i Pol sap de la molt propera publicació d'*El*

Martell, novel·la de Sarsanedas, i li escriu per animar-lo i el fa sabedor del projecte que ell duia entre mans:

Aquest any has de guanyar el “Joanot Martorell”.... si no te'l pispo jo amb una novel·la que he començat.

Si noi, si. He escrit unes pàgines i sóc capaç de seguir fins a la fi amb un bon ritme. Quan vinguis ja ho llegirem i em diràs que te'n sembla. Es molt fàcil que tot quedi en foc d'encenalls, però almenys hauré recobrat el ritme que em feia tanta falta. Poc a poc em vaig retrobant i espero que l'ajuda de la meva dona, que no para d'inquietar-me perquè escrigui, serveixi també de molt.⁸³³

El 22 o 23 de desembre de 1957 li escriu:

Jo visc una mica despistat. He escrit una dotzena de pàgines de la meva hipotètica novel·la (potser l'any que ve estarà llesta pel Martorell); he escrit també un conte que demana a crits una revisió, i que t'enviaré un cop revisat, i he escrit gairebé tot un poema que no em desplaui del tot. Tot això amb intermitències i amb una manca de convicció inicial que ho fa tot malbé.⁸³⁴

Potser a finals de 1957 o a inicis de 1958, Martí i Pol informaran a Sarsanedas que no avança en la novel·la, però que hi continuarà posant tota la voluntat:

Particularment no he fet gairebé res. Algunes pàgines de la meva futura i hipotètica novel·la que ha quedat aturada al mateix començament. No estic en “forma” i potser no és mala cosa de fer-ho amb tota la calma i l'atenció que pot merèixer la idea. No et pensis pas, però, que ho hagi deixat córrer. Al contrari. Si puc recuperar l'estat d'entusiasme que tenia el dia que vareu venir a Roda hi treballaré altra vegada amb la major voluntat.⁸³⁵

Recordem, però, que al febrer o març de 1958, quan Martí i Pol sembla que té la possibilitat de publicar «El muntacàrregues», comenta a Sarsanedas que la novel·la es transformarà en una novel·la curta. Per tant, abandonava les previsions d'optar al premi Joanot Martorell, encara que les narracions resultants pensava presentar al premi Víctor Català. Ara bé, el 19 d'octubre de 1958 se'n desdiu del tot:

I parlant de mi. Saps que el llibre de narracions (la fàbrica i tot d'altres narracions) que volia enviar al Víctor Català s'ha quedat en projecte?. Quan ha sigut l'hora d'escriure la novel·la curta que havia de servir de base al conjunt no he pogut tirar endavant. De fet ja fa una bona

⁸³³ FJS.

⁸³⁴ *Ibidem*.

⁸³⁵ *Ibidem*.

temporada que no escric pràcticament res i que he perdut la vitalitat i la bona “forma” que tenia. La teva dona, que és molt bona, em deia divendres que això és just i que cal que passi i passa a la gent responsable que estima allò que fa d’una manera sincera i total; però jo no sé reprimir una mica de desencís veient-me impotent per a endegar una cosa que fa tant de temps que em bull al cervell. Potser més endavant retrobaré la cadència perduda. Déu ho vulgui.⁸³⁶

El novembre de 1958 li escriu la llarga carta comentada anteriorment, en què parlava de com l’havia influït el premi Óssa Menor, i li parla també dels poemes i dels contes. Tot i que no diu que el seu projecte s’hagi estroncat, sí que planteja que el podria reprendre d’alguna altra manera:

Però les coses han anat al revés i a l’hora d’enllestir “La fàbrica”, que havia de ser la narració base del recull, no he sigut capaç de passar de la mitja dotzena de pàgines, i encara amb una gairebé total insatisfacció. Si a tot això hi afegeixes la meva poca disposició al mètode en treball, que fa que moltes vegades esperi una mena d’inspiració de rel marcadament poètica per a escriure les meves proses, trobaràs explicat, em sembla, el fet de què el llibre hagi acabat en projecte, tot i que (no cal pas cridar sempre el mal any) el projecte persisteix i qui sap si mai arribarà a resoldre’s en quelcom de més positiu.⁸³⁷

La llibreta en què escriu aquestes narracions es conserva actualment al FMMP.⁸³⁸ El quadern és d’espiral i hi escriu catorze quartilles i mitja però caldria sumar-li la pàgina que es conserva en l’altra llibreta;⁸³⁹ aquest full és una primera introducció al tema amb un caràcter descriptiu que, segurament, no passà de ser un esborrany tot i que possiblement l’autor no desestimà del tot, ja que posteriorment reelaborarà alguns dels elements que hi apareixen de forma poètica. La descripció explica la disposició de la fàbrica i l’organització:

La fàbrica ocupa un edifici de dos pisos una mica atrotinat. Les sales són irregulars i la disposició de les màquines es un bon xic anàrquica.

En principi el nombre de treballadors era reduït. Amb el temps, però, els guanys han permès d’ampliar la indústria, i ara a la fàbrica hi treballen gairebé tres centes persones distribuïdes en dos torns.

De les tres centes persones poc més de dues centes són dones. Els homes, que anys enrera eren majoria, ara ocupen els llocs de responsabilitat en la direcció de les diverses seccions, o bé constitueixen les brigades de peonatge. Aquest canvi respon tant a una necessitat inaplaçable de quantitat com a una reducció del cost de la ma d’obra.

⁸³⁶ *Ibíd.*

⁸³⁷ *Ibíd.*

⁸³⁸ *msL2*. FMMP. Tot i que fou consultada primerament a l’APMMP. Tant per a detalls sobre la llibreta i la seva transcripció vegeu l’apèndix a aquest treball.

⁸³⁹ *msL1*. APMMP, actualment al FMMP.

Les dones s'organitzen en grups; es defensen i s'apoen sempre que hi ha en joc interesos comuns a les petites entitats que formen les seccions; en el fons, però, s'odien cordialment i es vigilen amb una atenció malsana.

El torn del mati comença a tres quarts de cinc i dura fins a tres quarts de dues amb un descans de mitja hora (de 2/4 de nou a les nou) per esmorzar. [Havent esmorzat la Montse recull els dos cànirs per⁸⁴⁰

Aquí s'acaba la quartilla amb el plantejament de la fàbrica i, dins del claudàtor que l'autor ja no havia de tancar perquè el deixarà incomplet, apareix el nom de la Montse que serà un dels personatges principals del projecte de novel·la que havia de parlar de la fàbrica.

En la llibreta que acull aquest projecte es conserven dues notes, una, ja comentada anteriorment, en una quartilla que va començar a ser mecanografiada i que conté tres línies descriptives sobre el poble. En l'altra nota, i de manera manuscrita, hi ha un esquema de l'estructura de la novel·la:

Introducció en forma objectiva: "La meva àvia materna...."

- A dos quarts de cinc: diàleg de les noies al carrer
- A la fàbrica: La Montse que es pinta i que parla amb l'amiga.
- Una noia adverteix de la complicació sorgida a la filatura
- A la filatura: les dones consolen les sancionades. Es decideix parlar-ne al "Dire"
- El Dire: qui és i com actua: entra a la fàbrica a les nou toques
- En aquesta hora la Montse va a la font: diàleg amb el meritori
- A les deu

Diàlegs o monòlegs addicionals⁸⁴¹

A més, al darrere d'un petit full imprès de la fàbrica, en què els treballadors havien de posar les faltes i les hores que havia de recuperar-ne cada un, hi ha un esquema més complet del que hauria de ser la novel·la:

- 1- Les noies d'adreça a la fàbrica.
- 2- La fàbrica
- 3- Què fa la Montse a la fàbrica.
- 4- La casada que va a veure l'amic.
- 5- "Dos quarts de set" L'home que baixa i diu la notícia

⁸⁴⁰ *Ibíd.*

⁸⁴¹ Al darrere d'aquesta quartilla hi escriu de manera manuscrita, a banda d'uns números, tres títols de pel·lícules: *El rey loco*, film de 1955 dirigit per Helmut Käutner; *Sissi emperatriz*, de 1956, dirigit per Ernst Marischka i *Trapezio* de 1956 de Carol Reed. També s'hi llegeix l'inici de l'escena en què les noies van a buscar a la Montse al carrer i el començament de la història de la fàbrica. APMMP.

- 6- Al primer pis “La notícia “per la interessada”.
- 7- Arriben els del despatx “Son les vuit”.
- 8- Se sap que la casada veu l’amic.
- 9- L’hora d’esmorzar
- 10- “A dos quarts de deu” (arriba el director, etc)
- 11- La Montse va a la font
- 12- L’encarregat parla amb el director al despatx
- 13- La Montse parla amb el meritori a la font.
- 14- La casada parla amb la Montse. (Reflexions)
- 15- Migdia (els homes que conversen de política, temps, dones)
- 16- id. Hi ha calma per tot arreu.

En la llibreta hi consta una aproximació al primer esquema que he transcrit, que és el que comença «Un cosí segon de la meva àvia materna...», però a la tercera pàgina i, en sentit invers, s’inicia l’escena de les noies que van a la fàbrica. Potser l’esquema que més s’adiu al que s’ha conservat és aquest últim, si més no, és el que més pren forma en la redacció. No és, però, el resultat del projecte. Segurament que aquestes quartilles encara es mantienien en un estadi inicial de redacció. Més enllà del caràcter iniciàtic de redacció d’aquestes pàgines, s’ha de considerar el gran interès que pressuposen ja que se’ns mostra un autor preocupat per donar a conèixer la realitat que viu. Més enllà de la ficció hi ha el fonament de la realitat i aquesta és la pròpia manera de viure, extrapolable sempre a l’ésser humà en la pròpia existència: la rutina, les aparences, la hipocresia, els principis. Es tracta, en definitiva, del món. El poema de «La fàbrica» de qualsevol dels dos llibres, *La fàbrica-1959* o *La fàbrica* (1972), no només implica el lector en el llibre sinó que l’està avisant que el món de la fàbrica —aquell ventre enorme, o aquell microcosmos— ho digereix tot excepte la mort o es transforma en un cosmos abocat a la mort, la pròpia existència, la de cada lector. El nucli, però, no és l’espai ni l’indret, sinó els personatges. A *La fàbrica* (1972) tenen noms i alguns cognoms. El poeta ha de personalitzar per poder aconseguir que cada lector hi vegi el seu nom escrit. De la mateixa manera, la narració és el món de la fàbrica que havia de veure la llum en *La fàbrica-1959* i *La fàbrica* (1972). Martí i Pol està gestant els poemes de finals dels anys seixanta i dels setanta. El poeta escriu aquests fulls durant l’any 1958 però està anticipant tota una sèrie d’elements que, alguns, els trobarem fins a onze anys després, com és el cas de la Montse —el personatge principal de l’escrit— que, a cap lector se li escapa que es tracta de l’Elionor que ingressà a la fàbrica a catorze anys «i encara duia trenes»:

La secció de retort és una secció privilegiada des del punt de vista dels treballadors, perquè el procés mecànic és lent i, per tant, la feina no mata.

A la secció de retort la Montse ocupa el tercer quadre, entre la continua nº 3 i la nº 4.

Quan la Montse ingressà a la fàbrica ho féu d'ajudanta en aquesta mateixa secció. Llabor tenia 14 anys totjust complerts i⁸⁴² encara duia trenes. Al cap de mig any,⁸⁴³ la Montse es tallà els cabells d'acord amb la moda més rigorosa i assajà de pintar-se una mica els llavis. Tota l'evolució posterior va ser una mena de conseqüència d'aquests fets. Successivament la Montse descobrí la necessitat d'empolvar-se i la importància de la setmanada; l'atracció pel sexe masculí i el desinterés per la feina;⁸⁴⁴ l'orgull una mica infantil⁸⁴⁵ d'obtenir màquina pròpia i el despreci per l'encarregat de la seva secció. A disset anys la Montse ja tenia xicot. El festeig, imprevist i vulgar va ser, poc més o menys, com la majoria de festeigos d'aquest ordre. Tanmateix va servir per a atorgar categoria a la Montse entre el grup d'amigues més íntimes. Tot i que la prova va durar ben pocs mesos, a partir d'aleshores, sempre que la conversa feia referència a qüestions

El fragment quedà incomplet. La narració, però, continua. Potser Martí i Pol va preferir directament presentar un altre personatge, la Tecla Farrerons i Comella. Aquest ja l'escriurà així, amb nom i cognoms, d'edat de 36 anys, que treballa a la màquina del costat de la Montse, que festejarà i que quedarà embarassada i llavors «va parlar de penjar-se i de tot d'altres bestieses per l'estil». L'autor presenta un to tràgic fora de la joventut que presentaven els altres personatges que treballen a la fàbrica. La Montse, a la fàbrica, es farà gran. Aquest indret la veurà créixer i descobrirà el sexe, com també l'havia de descobrir la Tecla. Els personatges, mentre són a la fàbrica —com si l'autor al·ludís a l'última estrofa del poema «Els anys de la creixença» d'*El poble* (1975)— s'adonen del món, un espai poc feliç. El gran intent de Martí i Pol és precisament procurar que els lectors descobreixin la realitat, amb els seus encerts i desencerts i, sempre, amb la finalitat de transformar-la.

L'argument s'inicia i es trenca en dos grans moments. En el primer presenta l'àvia i la mare que, després de certes vicissituds, retornen al poble i es posen a treballar a la fàbrica: «La meva àvia morí però la fàbrica persisteix». El segon moment és la història de la fàbrica que inicia en la història del molí que compren per disposar-hi el negoci: «Devia ser a principi de 1925 que la comandatària Solei i companyia adquirí l'antic molí d'en Sangles per a instal·lar-hi una filatura de cotó». Segons sembla, la història no va ser exactament com l'explica el poeta, sinó que en l'antic molí ja hi havia una fàbrica. Pau Sala comprà una antiga fàbrica que és on s'establí la Blava; en morir aquest, el 25 de juliol de 1904, passà a mans de la vídua que quan morí, quatre anys més tard, va passar a mans d'una neboda, Tecla Sala Miralpeix. Del 1924 al 1926 es va expandir en els terrenys on hi havia la Blava i així es posà en marxa el 1926.⁸⁴⁶ Martí i Pol hi fa constar el 1925. Però no només aquí sinó que en deixa constància a *La fàbrica*

⁸⁴² Sobre els detalls de la llibreta vegeu l'apèndix. Tot i això, esmento alguns detalls que poden resultar curiosos. Com aquest en què va esborrar les paraules que hi seguien: «era una criatura que més hauria pres». (*msL2*, APMMP).

⁸⁴³ Esborrat hi escriví: «dos mesos». I hi seguia: «no ben complerts». *Ibidem*.

⁸⁴⁴ Continua ratllat: «paradoxament acompanyat d'un orgull». *Ibidem*.

⁸⁴⁵ Hi va esmenar aquests mots que seguien: «en atorgar-li màquina». *Ibidem*.

⁸⁴⁶ Jaume SALÉS SANJAUME, *De Roda i dels rodencs* (Manresa: Zenobita edicions, 2007), 129-136.

(1972): «L'any mil nou-cents vint-i-cinc, jo encara / no havia nascut.» i «Ara m'importa / deixar dit que aquell any s'inaugurà la fàbrica» (versos 1 i 2, i 7 i 8 de «La fàbrica»)⁸⁴⁷ Serà en aquest llibre que publicà el 1972 quan el poeta incidirà més en la gent que és dins de la fàbrica, i quan els posarà noms i cognoms; d'aquesta manera deixen de ser personatges anònims.

El més interessant, però, és que la llavor havia sorgit el 1958 en les quartilles de la llibreta en què un personatge principal de la projectada novel·la era la fàbrica i també apareixerà en el llibre de poemes el personatge de la Rita Mirambell que és casada amb un paleta i que s'entén amb un treballador de la fàbrica, com també ja havíem trobat en el quart i en el vuitè punt del segon esquema que he presentat anteriorment. I també, ja ho sabem, havia estat esbossada l'Elionor en el personatge de la Montse. Martí i Pol, per tant, té clar què dir i el que l'importa, però l'èxit més important va ser trobar com dir-ho. Jordi Sarrate, editor i gravador-il·lustrador de *La fàbrica* (1972), m'explicà⁸⁴⁸ que quan li va demanar poemes per construir-ne un llibre li digué que el tema de la fàbrica seria interessant, però que havia de retocar l'expressió i modificar alguns aspectes d'aquell primer recull sobre la fàbrica, —*La fàbrica-1959*— llibre que tot i que encara no havia estat publicat l'il·lustrador coneixia bé gràcies als poemes de *La creació*. Martí i Pol, a finals dels seixanta i inicis del setanta, va reprendre algunes línies d'aquest projecte de novel·la, però sobretot la considerarà en els objectius que havia pretès en aquests anys; un dels elements que havia d'ajudar a realitzar-lo fou l'evolució ideològica que comportà, com es veurà, una clara consciència de classe, però sobretot la realització del projecte no en prosa sinó en poesia.

1.5. Algunes activitats culturals de Martí i Pol (1956-1958)

És ben sabut que Martí i Pol no només es va dedicar a la literatura i a treballar en una fàbrica. Hem vist com als anys seixanta començarà a tocar la guitarra, musicarà poemes d'altres poetes i lletres pròpies i les cantarà en públic amb recitats de poemes que ell mateix havia escrit. Així també completava el que no podia haver, que era veure els seus versos publicats. És, però, el moment en què aprèn la llengua francesa. Sarsanedas l'ajudarà i, com hem vist, llegirà les obres que aquest li deixa. Martí i Pol era un bon rapsode i representava obres de teatre; ara, a més d'altres activitats literàries, encara continuarà en el món del teatre i també s'implicarà per impulsar els cinefòrums a Roda de Ter i a Vic. El cinema el va sorprendre de tal manera que explorà el camp i l'intentà donar a conèixer, ja sigui en aquestes sessions de cinefòrum o en conferències.

⁸⁴⁷ APMMP.

⁸⁴⁸ Entrevista personal del 7 d'abril de 2016.

1.5.1. El teatre

Sabem de la influència del teatre en la poesia inicial del jove Martí i Pol, sabem també dels cops que va actuar a Roda, excel·lint per la seva veu, però aquests anys també són importants perquè es manté en contacte amb el món dramàtic, ja que un dels seus grans amics, Jordi Sarsanedas, no només estava vinculat amb l'Agrupació Dramàtica de Barcelona (ADB) sinó que, a més, n'havia dirigit algunes de les representacions. Sabem per la correspondència amb Sarsanedas que l'ADB es va arribar a plantejar de potenciar el gènere dramàtic i, com veurem, per aconseguir-ho, l'ADB va enviar textos d'obres a la gent implicada en grups teatrals per tal que poguessin decidir si el text el volien i podien representar-lo. En aquests anys, però, podem resseguir les activitats teatrals de Martí i Pol des del 25 d'octubre de 1956 quan escriu a Sarsanedas amb aquestes paraules:

Ara he passat uns dies força enfeinat. Amb un grup d'amics hem endegat una representació d'una obra d'en Ruiz de la Fuente que es diu "La Novia", ¿la coneixes?. La interpreta una sola dona però hi ha molts efectes sonors i algunes veus que ens han preocupat suficientment per a no tenir temps d'escriure. El dia abans del pare Claret (us escric l'endemà) es va representar al teatre gran de Roda. Val a dir que va ser un bon èxit. Hi havia força gent i van seguir els tres actes amb molta atenció.⁸⁴⁹

Pujades ho explica en el primer volum de la biografia:

El mateix número de la revista⁸⁵⁰ informava que acabava de formar-se a Roda un nou grup literari —anomenat ara, neutralment, «Tertulia»— amb el propòsit de fomentar «*el amor a las artes, a las letras y a lo que merece una atención espiritual*». Els seus mitjans de difusió serien el cinema-club, les emissions de ràdio o les conferències. La primera aportació havia estat un programa radiofònic: «Revista del aire», que havia aconseguit un èxit considerable. Ara preparava una obra de teatre: *La novia*, d'Horacio Saenz Guerrero, la protagonista de la qual havia de ser «*la exquisita primera actriz de Radio Barcelona*», Glòria Roig, filla de l'escriptor Tomàs Roig i Llop. Aquesta funció va tenir lloc el 22 d'octubre al Teatre Cine Eliseu de Roda, i va anar precedida d'«*un prelude poético del que cuidaron con acierto la señorita Ana María Morera, y los señores Juan Font, Francisco Plana y Miguel Martí*». I a l'hora dels aplaudiments, al costat de l'«exquisida» protagonista, va sortir «*Miguel Martí Pol, invisible personaje de la*

⁸⁴⁹ FJS. La representació fou el 22 d'octubre de 1956 al Teatre Cine Eliseu de Roda de Ter.

⁸⁵⁰ Es refereix a la notícia «Este año ha nacido «Tertulia»», *Roda de Ter* 14 (setembre 1956).

*obra. Y como propina nos exhibió sus facultades como rapsoda, mereciendo la misma aprobación de quienes pasaron por taquilla».*⁸⁵¹

De fet, Jaume Salés apunta com a Roda havia existit no només aquestes representacions locals sinó que també venien actors i companyies de primera filera, entre els quals esmenta Enriquer Guitart o Alejandro Ulloa i entre les companyies en català la del Teatre Romea o Jofre-Gener, i continua destacant una representació amb Glòria Roig en què fou l'actriu protagonista. Hi especifica:

Només voldríem incloure, perquè no és just que hi passem de llarg, les representacions patrocinades per l'Agrupació Cultural Tertúlia, de *La novia* i *Aurora negra*, totes dues interpretades, magníficament, és clar, per Glòria Roig.⁸⁵²

Pujades recull com Martí i Pol participà en la representació d'*Aurora negra* en un dels papers principals, conjuntament amb María Dolores Ribas i Ramon Corominas, amb un èxit total.⁸⁵³ Però Martí i Pol no augurava pas una magnífica interpretació de l'obra segons es desprèn de la carta a Sarsanedas que probablement li escriu el maig de 1957, en què Martí i Pol el felicita per la idea d'enviar còpies de les obres de teatre que representaven a l'ADB a d'altres aficionats al gènere:

Penso, ben sincerament, que la idea de fer còpies de les obres que escolliu per a representar i enviar-les als grups de teatre dels pobles, és excel·lent. Ho dic, almenys, pel de Roda que sé ben segur que no s'ho prendria malament. Per altra banda he pensat una sol·lució, quant a Roda, que anirà de meravella als aficionats al teatre i, sobretot, a un servidor. I és que les obres me les enviïs a mi, en lloc d'enviar-les a en Vilar, poso per cas, o a qualsevol altre de la colla. Altrament l'"Agrupació de Teatre Moral" i la secció de teatre de "tertúlia" són poc menys que una mateixa cosa. Per tant quedar bé amb uns ja és quedar bé amb els altres, i si me les envies a mi, a més a més de què jo les podré llegir primer que ningú i guardar-les si em sembla, que és el que més m'interessa, quedaràs bé amb tertúlia i amb els altres. Precisament ara estem en mig dels assaigs de "Aurora Negra", una pífia de l'autor de "La Novia" que representarem per Sant Pere (i vosaltres ho veureu si no hi ha res de nou). Jo ja n'estic tip. L'obra és de tres personatges, però els dos que m'acompanyen, un home i una dona, diuen l'obra com si diguessin un manual sense suc ni bruc, i el que és pitjor, a l'hora de l'assaig no són capaços (sobretot ella) de fer la comèdia. Diu que ho farà el dia de la representació i l'altre, que és el director de l'Agrupació de teatre Moral, diu que sempre han assajat així i que els dóna molt bon resultat. Jo hi faig tot el que

⁸⁵¹ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 331. La referència al *Roda de Ter* és: «La Villa en un bloc. Escenarios y pantallas», *Roda de Ter* 105 (25 novembre 1956), 2-3.

⁸⁵² SALÉS SANJAUME, *De Roda i dels rodencs*, 197.

⁸⁵³ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 45-46. Segons es constata en la carta, l'obra era per a tres personatges; per tant, no fou Glòria Roig una de les actrius, com esmenta Salés.

puç, però em fa l'efecte que el dia d'autos la cosa no rodarà pas massa bé. En fi, i tornant al tema, et prego que no us desdiu de la idea. Jo ja espero que me'n parlis i que em comencis d'enviar coses. Per la meua banda et prometo que m'esforçaré a representar-les a Roda. No te'n descuidis que aquesta idea que heu tingut és excel·lent.⁸⁵⁴

En una carta posterior al mes de maig o començaments de juny de 1957, Martí i Pol torna a escriure a Sarsanedas amb aquestes paraules:

Com veuràs t'envio el monòleg de Txehov.⁸⁵⁵ No el representaré pas i, per tant, ja no em faria cap servei. Gràcies, de totes maneres, i perdona que et molestés sense profit.

Et torno també Cruma que ja he llegit. He quedat força sorprès i esperaré amb molt interès veure què en diu la gent. Indubtablement en Pedrolo és un home amb grans possibilitats; però jo no gosaria pas assegurar que Cruma és una cosa massa definitiva. Per altra banda, planyo força als actors que l'han de representar, perquè em fa l'efecte que els deurà resultar molt difícil, i planyo al director que serà responsable d'aquesta actuació.

A casa em queden alguns llibres teus: Baudelaire, Péguy i el pare Theilar.⁸⁵⁶ Te'ls tornaré més endavant, si no em dius que els necessitis.⁸⁵⁷

Per una altra banda, Martí i Pol sent la inquietud de saber quines obres i quin tipus de teatre es representa fora de Roda. Aquest és un altre dels aspectes que causava en el poeta el malestar de viure a Roda: no estar a vora dels amics, ni poder participar de la vida cultural de Barcelona. Havia manifestat la intenció, que no es va aconseguir, d'assistir a la representació al març del 1957 de la *Primera història d'Esther*, de Salvador Espriu. I manifesta també la voluntat de veure'ls el *Tirant lo Blanc a Grècia*, de Joan Sales, que es representà al Teatre Romea el setembre de 1958. Al final, no la va veure, però sempre el poeta de Roda s'interessa per les crítiques que surten publicades; o també comenta el mateix any 1958 en una carta a Sarsanedas —tot i que amb poca precisió— el que li havia explicat Núria Picas sobre la representació d'*Homes i No* de Manuel de Pedrolo.

⁸⁵⁴ FJS.

⁸⁵⁵ L'Agrupació Dramàtica de Barcelona representà el 1957 *Els danys del tabac* de Txèkhov en una versió d'Esteve Baixas. Segurament es devia tractar d'aquest monòleg. CASAS, Joan. «Notes sobre el repertori de l'ADB i el seu espai d'influència» dins Francesc FOGUET, Núria SANTAMARIA i Mercè SAUMELL, (eds.), *L'Agrupació Dramàtica de Barcelona: entre el mite i la realitat? III Jornades sobre el repertori teatral català* (Lleida: Punctum-Grup de Recerca en Arts Escèniques de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2011), 55.

⁸⁵⁶ En ser final de línia en el full segurament que Martí i Pol hauria escrit la «d» final que no apareix en el mecanografiat.

⁸⁵⁷ *Cruma* es va estrenar el 5 de juliol de 1957 al Teatre Capsa de Barcelona. La van representar l'ADB sota la direcció de Jordi Sarsanedas qui, aquest dia, va fer un parlament sobre l'autor i l'obra que es va reproduir en la primera edició de l'obra. Anton CARBONELL, «Introducció» a Manuel de PEDROLO, *Cruma. Homes i No*, Educaula 68 (Barcelona: Educació 62, 2011), 23-24. En la següent carta que li envia Martí i Pol li pregunta com va anar ja que no havia vist cap comentari a *La Vanguardia*, i potser li havia passat per alt. En realitat, sembla que aquest diari no se'n va fer ressò. FJS.

1.5.2. El cinema

La primera setmana del desembre de 1957 Martí i Pol li explica a Sarsanedas com el grup «Tertulia» ha iniciat unes sessions de cinefòrums a la localitat de Roda; la primera projecció fou l'*Orfeo* (1950) de Jean Cocteau i es va dur a terme l'1 de desembre de 1957. Martí i Pol està molt content d'aquesta iniciativa de cinefòrum —o és el que es pot desprendre— de la carta que li envia a Sarsanedas:

Ah!, ja no me'n recordava. A Roda, diumenge passat, Tertúlia va inaugurar unes sessions de Cine-Forum al Centre Catòlic, projectant "Orfeo" de Cocteau. Sembla que hi ha molt entusiasme i bona predisposició. Ara el que fa falta és continuïtat, cosa que no sol abundar massa al nostre poble. Va venir un xicot que es diu Pérez Lozano i que és de Madrid (s'esqueia a Mataró) i es va promoure un col·loqui força interessant. Ja veurem si durarà. Déu ho vulgui.⁸⁵⁸

El rector de Roda estava implicat en aquestes sessions, però sobretot era el vicari de Roda, Mossèn Moisès Sallent, amb qui Martí i Pol parlava i debatia molts cops de cinema. Ja hem vist anteriorment com ambdós pretenien difondre aquest art més enllà de l'àmbit local. De fet, segons Josep Ylla-Català i Santi Ponce, els cinefòrums van arribar a ser d'interès generalitzat en el moviment parroquial. De fet, Osona comptà inicialment amb dues localitats on s'iniciaren els cinefòrums, Vic i Roda de Ter: «Havien convidat José María Pérez Lozano, que predicava pels cineclubs sota el patrocini de la Pontificia Universidad Eclesiàstica de Salamanca. Pérez Lozano va acceptar de venir a Vic amb ocasió del seu viatge a Roda».⁸⁵⁹ A Vic, segons consta, encetaren el dia abans les sessions de cinefòrum amb *El pistolero* de Henry King. Segurament que Martí i Pol, autodidacta, també va llegir i aprendre sobre aspectes i tècniques cinematogràfiques que podia exemplificar en les pel·lícules que anava veient. Barcelona era una ciutat en què aquestes pel·lícules es projectaven amb anterioritat a les comarques veïnes i Martí i Pol es delia per veure-les. Ho demostren aquestes línies que escriu a Sarsanedas el març de 1958:

Tinc mitges ganes de baixar un dissabte per veure "Porte des lilas". No sé pas si podré, però. El més possible és que no duri gaire setmanes i com que jo no podria pas venir abans d'un parell, potser ja no la faran.⁸⁶⁰

⁸⁵⁸ FJS.

⁸⁵⁹ Josep YLLA-CATALÀ i Santi PONCE, *La pel·lícula del Cineclub. Un capítol de la història de Vic (1958-2000)*, L'entorn 41 (Vic: Eumo editorial, 2001), 35.

⁸⁶⁰ FJS.

No arribà a temps de veure-la; tot i que va ser una de les pel·lícules que es projectaren en el cineclub de Roda. La pel·lícula *Porte de lilas*, de 1957, va ser dirigida per René Clair i musicada per Georges Brassens, que també hi actuava. Es pot endevinar, doncs, el gran interès de Martí i Pol per la pel·lícula, però també ho era de la cançó francesa, de la qual Brassens n'era un dels seus cantautors preferits.

Si algun estil cridava més l'atenció que un altre en el poeta de Roda era el neorealisme i les pel·lícules de Federico Fellini. En no haver pogut visionar l'última obra de Clair, i sabent que els Sarsanedas l'acollirien, intentà gaudir del cinema al mes d'abril amb *Las noches de Cabiria* que preestrenava *Destino*, tot i que es veia limitat de temps. Així escriu a Sarsanedas:

He vist que divendres es “pre-estrena” les nits de cabiria. Quan l'estrena ja sigui definitiva podré pensar seriosament a venir. Penso que molt possiblement podria ser de dissabte a vuit dies, o sigui: el 19. Si no pogués ser el 19 malament perquè el 26 em toca presentar el quinteto de la muerte a Roda i després probablement ja l'hauran retirada.⁸⁶¹

L'interès de Martí i Pol per aquestes pel·lícules de caràcter social fou creixent com veurem posteriorment en la carta que li enviarà a Bracons sobre el cinema de Pier Paolo Pasolini.

Pujades explica que tant *El quinteto de la muerte*, d'Alexander Mackendrick i *Sin conciencia*, de Bretnaige Windust, van ser presentades per Martí i Pol a Roda el 15 de maig i el 15 de juliol respectivament.⁸⁶² Al cineclub de Vic Martí i Pol presentà el 26 de novembre *Mujeres soñadas*, de René Clair,⁸⁶³ així li ho explica també a Sarsanedas:

Posat que tu em dius que has vist algunes coses de cinema, et diré que a Roda, en pocs dies, hem pogut veure “Porte des lilas” i “Doce hombres sin piedad” que són dues petites joies. A més, et faig saber que el proper dia 26, si no hi ha res de nou, hauré de presentar al Cine Club de Vic “Les belles de nuit”. Dies endarrera m'ho van demanar i ara em sap una mica de greu d'haver acceptat, però ja sóc al mig del ball.⁸⁶⁴

1.5.3. Altres projectes culturals

Es podia haver passat de parlar de cinema a fer-ne? Potser no arribarem mai a saber què tramaven els amics de les tertúlies nocturnes. Les línies següents corresponen a la carta de l'abril de 1958 al matrimoni Sarsanedas en què també li proposava de poder venir a veure *Les nits de Cabiria*:

⁸⁶¹ FJS. La preestrena tingué lloc l'11 d'abril de 1958 amb el patrocini de *Destino*.

⁸⁶² PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 57. Nota 4 a peu de pàgina.

⁸⁶³ YLLA-CATALÀ i PONCE, *La pel·lícula del Cineclub. Un capítol de la història de Vic (1958-2000)*, 186.

⁸⁶⁴ FJS.

Heus ací la idea d'en Toni a punt de convertir-se en guió cinematogràfic si hi ha algú amb prou interès i capacitat d'aconseguir-ho.

Dimarts (abans d'ahir) vam passar la vetlla a casa seva, a Manlleu, amb Mn. Moisès i en vam parlar i vam decidir que jo copiés a màquina l'original i te l'enviés. A més a més n'he fet un parell de còpies que donaré una a Mossèn Moisès i l'altra me la quedaré de reserva. Si tard o d'hora poguéssim convenir la tindriem a més de l'original que tornaré a en Pous, potser diumenge. Per cert que vam tornar de Manlleu a quarts de dues de la matinada, a peu i amb un fred força notable, i jo he pescat un refredat de tamany natural. Són "gajes del oficio".

[...]

Ja us tornaré a escriure quan hi hagi alguna cosa en ferm.

Cal que ens tingueu al corrent, a Mn. Moisès i a mi, de tot el que fa referència a la pel·lícula en projecte. Ja vàreu veure que ens interessa de debò.⁸⁶⁵

Martí i Pol li diu en una carta posterior que espera que hagin rebut el guió cinematogràfic. Ni un esment més. Potser se'n van desdir de seguida.

Si al 1955 li escriu a Sarsanedas per dir-li que voldria que hi hagués més concursos de poesia com el de Cantonigròs i que se'n podria convocar un a Roda, potser no va ser més que paraules per expressar com de sol se sentia Martí i Pol al poble. Però sí que varen iniciar un projecte que, tot i que mai no es va realitzar, va anar prenent forma al llarg dels anys. Es tractava d'una col·lecció de poesia. A Martí i Pol li acaben publicant els *Quinze poemes* a «La Font de les Tortugues», però també és cert que poc abans hi va haver una forta crisi editorial que va provocar que el poeta tingués el pressentiment que el seu llibre no es publicaria. Margalida Pons explica:

La part tècnica i de presentació, que en els volums inicials havia merescut, com hem vist, algunes queixes, va anar millorant, però aviat la col·lecció entrà en crisi —segons informa Llompart en la «Crònica de Mallorca» del *Cap d'Any 1957*— per la manca de temps dels seus promotors. Va ser aleshores que el grup *Ponent* se'n va fer càrrec i li donà una nova orientació, que Josep M. Llompart interpretava a la «Crònica» del *Cap d'any 1958* com un nou símptoma del relleu generacional: «Els mateixos creadors de *Ponent* han estat la taula de salvació d'aquella dissortada *Font de les Tortugues* que, a la crònica de l'any passat, deixàrem en una situació tan perillosa. Una altra cosa nostra que els joves ens han hagut de prendre de les mans!».⁸⁶⁶

Sembla que, el que podia haver estat una continuació de la col·lecció es va anar transformant en el projecte d'una nova col·lecció de poesia, que amb el temps deixaria d'estar basada en la col·lecció de Mallorca. La raó és que aquest projecte es va estendre des del març de 1957 fins, possiblement, el gener de 1958. Segurament que Martí i Pol i Sarsanedas ho devien parlar i es

⁸⁶⁵ *Ibidem.*

⁸⁶⁶ PONS, *Poesia insular de postguerra: Quatre veus dels anys cinquanta*, 129.

devien entusiasmar amb la idea de seguir la col·lecció, així és com Martí i Pol escriu a Sarsanedas el març de 1957 per «heretar la feina i tot el que convingui» de «La Font de les Tortugues». La iniciativa sembla que sorgeix de Sarsanedas, que era l'intermediari amb la gent de Mallorca i, a més, Joan Triadú n'estava al corrent. El març de 1957, doncs, Martí i Pol escriu a Sarsanedas:

Ja tinc a punt d'orgues el pla per a heretar la feina i tot el que convingui de La font de les tortugues (tortugues a tot ser-ho quant a la publicació). !Ja ho crec que me'n faria càrrec si es pot arreglar. Ahir mateix (abans d'ahir, més ben dit) vaig portar un exemplar a l'impressor i li vaig demanar que em digués preus. Tu pots demanar tot el que vulguis als mallorquins. Si la part econòmica no ens engavanya gaire jo estic disposat a fer tota la feina amb la sola condició que siguis tu qui figuri com a director de la possible col·lecció. Amb tu a davant els originals seran més bons i les coses tindran un tò que no tindrien si fos jo el "jefasso". De totes maneres, ja veurem que diu l'impressor i ja em diràs que diuen els de Mallorca. Per mi no es perdrà pas. Tota la feina que pugui portar una publicació com aquella no és res comparat amb la joia de fer-ho. I jo asseguraria que, si mai es fa, per la meua part no quedarà enrera un sol número. Espero notícies amb tres pams de boca. Jo, així que sàpiga preus, ja t'escriuré.⁸⁶⁷

No serà, però, fins a la primera setmana de desembre de 1957 que Martí i Pol no li tornarà a escriure per referir-se a llur projecte. Sembla que Sarsanedas ja havia posat en dubte d'anar endavant amb la idea, més que res perquè es devia contemplar la possibilitat que «La Font de les Tortugues» tornés a rutllar amb la gent de *Ponent*. Tot i això, Martí i Pol li comunica que hi continua treballant i li escriu per comentar-li les possibilitats econòmiques:

¿Com van els nostres projectes?. Ja hauràs vist que jo vaig gestionar, prop de l'impressor, les primeres coses. El cert és que estic molt engrescat i que ja voldria estar amb aigua a coll per veure què tal s'hi troba un. Suposo que tu no hauràs pas perdut l'entusiasme i estaràs disposat, com dies passats, a no deixar córrer la idea. De fet jo cada dia ho veig més factible. Aprofitant l'avinentsa d'una conversa telefònica, ben casual altrament, en vaig parlar dies enrera amb en Joan Rosanas. L'home ho va acollir amb molt interès. Em va dir que, per la seva part ens ajudaria en tot el que pogués. Estic segur que, quan jo li vaig demanar aquesta ajuda, ell es va pensar que es tractaria, en tot cas, de diners. I el cert és que no s'errava poc ni gens. Caldria potser precisar quines dificultats hi poden haver en l'ordre, diguem-ne burocràtic. No fos cas que, per deixar alguna cosa a mig fer, ens fiquessin a la presó. Vull dir si caldria algun permís especial o cosa per l'estil i, en qualsevol cas, si es podria obtenir des de Roda.

Crec que si tu has pogut fer alguna gestió (no oblidat pas que no disposes de tantes hores com jo per a elaborar projectes) el que millor podem fer és veure'ns i parlar-ne alguna estona i començar

⁸⁶⁷ FJS.

a repartir la feina i a treballar, tot i que això no ens comprometí amb ningú fins que les coses estiguin llestes.⁸⁶⁸

Cap al 22 o 23 de desembre, Martí i Pol li torna a escriure per confirmar-li que encara pensa en el projecte i per demanar-li que hi dediqui una mica del seu temps tot i que entén perfectament que no en té gaire. Li diu que farà tot allò que sigui a les seves mans, però no se sent amb la capacitat que té Sarsanedas. A finals de desembre, o principis de gener, li escriu l'última carta en què s'hi refereix:

Jordi: he parlat amb l'impressor. Sembla que el cost de l'edició no ha pas augmentat gaire. Ell va dir-me que calia que comptéssim amb un deu o un quinze per cent més com a màxim. Jo no vaig concretar res, però el xicot em va dir que caldria que li féssim saber amb força anticipació per a disposar la feina i poder servir les nostres coses a temps. Em fa l'efecte (tot i que és un individu molt especial) que li faria una certa gràcia que es fes l'edició, o les edicions a casa seva. De moment diu que fins a fi d'any té feina de sobres, però que si podem precisar alguna cosa ben aviat ell ho compaginaria de la millor manera possible. Tu tens, doncs, la paraula. Ja saps que jo estic a les teves ordres en aquest assumpte i en tots. Si has parlat amb en Triadú i podem endegar la cosa i fer-la anar endavant, millor que millor. Si no has tingut temps, tu mateix. Quan et sembli que tot està al punt, començarem a treballar de valent. Si et semblés que és convenient de veure'ns per a precisar alguna cosa, ho dius i arreglarem una vinguda meva a Barcelona o bé una vinguda vostra a Roda. El que més cal és que no ens desanimem i ho deixem córrer. Jo estic ben engrescat amb la idea i, a més a més, estic disposat a treballar-hi tot el que calgui. Tanmateix sense la teva ajuda el que jo pugui fer no servirà de gran cosa. Tu diràs, doncs.⁸⁶⁹

Posteriorment veurem com a l'any 1960 els dos reprenen la idea de la col·lecció de poesia. Ara, però, la motivació no és la represa de «La Font de les Tortugues», sinó la precària situació de les publicacions a Catalunya; de tota manera, encara prendran com a referència la col·lecció mallorquina.

1.5.4. Altres consideracions literàries

Amb la correspondència amb Sarsanedas s'han pogut anar esbrinant referències al món del teatre, del cinema o de la cançó francesa que s'acabaven reflectint en l'expressió literària martipoliana. També, però, hi ha altres referents que, si bé no es reflecteixen de manera directa en la producció literària, formen part de la biografia del poeta i, potser, se'n podria derivar alguna conseqüència, ja sigui en alguna referència més en l'obra, en la divulgació de la

⁸⁶⁸ *Ibídem.*

⁸⁶⁹ *Ibídem.*

literatura en conferències o, simplement, com a gustos personals. Per exemple, és ben curiosa la petició que li fa a la Núria Picas per si pot aconseguir l'autorització de Blai Bonet per llegir la novel·la que havia escrit —es tracta d'*El mar*, que havia estat premiada amb el Martorell al 1956— abans que fos publicada. O bé podia dubtar que es publicués o bé es tractava d'una certa impaciència del poeta de Roda com admirador del de Santanyí. Encara més, sobre referències a autors que l'influïren, possiblement seria sobrer continuar explicant que Sarsanedas n'és un per qui professa veritable admiració i així li expressa en la carta que li escriu el 25 d'octubre de 1956: «Avui he rebut el darrer número de Papers de Son Armadans i veig que el teu nom figura a la llista dels poetes que publicaran a la col·lecció Roïç de Corella. N'he tingut una bona alegría. Llàstima que el preu dels volums no sigui massa practicable que diguéssim.»⁸⁷⁰

El febrer de 1958 escriu a Sarsanedas explicant-li com Joan Triadú l'havia tingut en compte per participar en una lectura de poemes:

Fet i debatut he escrit a en Triadú dient-li que no aniria a la lectura. Ben mirat la cosa és més complicada del que sembla i em sap greu d'haver de demanar festa un dia i mig i, sobretot, un divendres i mig dissabte. Aquesta és l'excusa que li he donat a ell. No cal pas amagar, però, que hi ha també una mica de decepció veient el poc entusiasme teu i d'en Pous. El cert és que d'una banda em sap greu i de l'altra no i que ara, sigui com sigui, ja està fet.

I encara després d'haver signat, li acaba dient:

Em descuidava de dir-te que, tot i dient-li que no puc assistir a la lectura, he enviat tres poemes a en Triadú. Si li sembla bé de llegir-los o fer-los llegir, millor. Si no li agraden, Jesús i paciència.⁸⁷¹

Tot i no saber amb exactitud a quina lectura es deu referir, ja que el 14 de febrer de 1957 hi hagué una lectura de poesia religiosa al Casal de Montserrat dels poetes premiats a Cantonigròs amb la presidència de l'abat de Montserrat; una lectura que poc o molt es devia repetir el 8 de juny de 1958 al Temple Romà de Vic, aquest últim fou un acte anunciat per *Inquietud*.⁸⁷² L'acte de lectura de poesia religiosa, segons comenta Ramon Farrés en el seu estudi, s'escaigué en diumenge i el 14 de febrer de 1957 era un divendres. Farrés diu que a la lectura hi anaren Antoni Pous, Jordi Sarsanedas i Martí i Pol entre d'altres. Triadú va acabar canviant el dia? O

⁸⁷⁰ FJS. La «Col·lecció Joan Roïç de Corella» tenia projectat entre d'altres publicar Blai Bonet, Espriu, Foix..., però com els *Papeles de Son Armadans* havia de sostenir-se econòmicament amb subscripcions, però això ja no fou possible. La col·lecció va quedar en un projecte. ARNAU I SEGARRA, «Identitat cultural en moments adversos: La col·laboració de Josep Maria Llompart en la revista *Papeles de Son Armadans* (1956-1961)», 114.

⁸⁷¹ FJS.

⁸⁷² «Noticiario. Los poetas de Cantonigròs», *Inquietud* 13 (maig 1958), 17. Jaume Medina referencia les dues lectures. Jaume MEDINA, *Carles Riba (1893-1959)*, vol. II, Biblioteca Abat Oliba 74 (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989), 177-178.

bé podrien ser dues lectures de poesia diferents? El que sí constata Farrés tot seguit és que Triadú potser voldria haver rentat la cara del Concurs a Cantonigròs perquè els organitzadors sentien molta pressió policial.⁸⁷³ De fet, Triadú havia estat cridat a la Direcció General de Policia de Via Laietana arran de la festa de 1957 i es va haver de presentar cada tarda o matí, segons els vingués de gust als germans Creix, caps de la Brigada Social, per respondre les seves preguntes sobre Cantonigròs:

Ara, amb la perspectiva dels anys, el nostre personatge reconeix que aquells van ser dies molt durs, que es va arribar a posar mig malalt i explica que la creixent importància que estava prenent la festa, la politització que l'envoltava i aquelles explícites amenaces policials el van portar a demanar la intercessió del bisbat de Vic.⁸⁷⁴

Triadú, doncs, organitzà una lectura de poemes d'estètica religiosa i davant d'autoritats religioses per tal d'alleugerir les sospites franquistes. El 1958, per primer cop, hi havia una autoritat religiosa com a jurat al Concurs. Aquest era el canonge de la catedral de Vic, Dr. Eduard Junyent. No és, però, com afirma Agustí Pons, l'any que Carles Riba obtingué el premi pels *Vint sonets*,⁸⁷⁵ sinó que aquest any, Riba actuava de jurat. De tota manera la festa de l'any 1958 a Cantonigròs va passar especialment a la història. El mateix Riba explica a Paulina Crussat entre les notícies que semblen dignes de recontar:

I un dia a Cantonigròs, a aquella petita festa de poesia que cada any fem. Aquesta vegada el discurs, diguem-ne de tesi, va anar a càrrec del Dr. Laín E.: un admirable estudi sobre Maragall i l'esperança. Les paraules amb què després del dinar —més de 150 comensals!— va donar les gràcies, van fer créixer la tensió meravellosament i em van obligar, contra el meu propòsit, a parlar també jo; més ben dit, van desfermar l'*altre* dins meu, a servir-se de la meua veu i de la meua llengua. Dionisio R., que s'havia afegit esportivament a la companyia, fou també invitat a executar-se. És també per a contar-ho en conversa. En aquell aspre racó de Collsacabra va esclatar la contrapart de Segòvia: ens la devíem, des de Catalunya.⁸⁷⁶

Agustí Pons, en el seu llibre de 1993 en fa un relat més complet:

I el dinar va comptar amb la presència de Pedro Laín Entralgo, catedràtic de la Universitat de Madrid, que havia estat cessat pel règim com a rector d'aquell centre docent. Laín Entralgo va parlar de *Maragall y la esperanza* i va fer un cant a l'entesa entre els pobles d'Espanya, a la

⁸⁷³ FARRÉS, Antoni Pous. *L'obra essencial*, 102.

⁸⁷⁴ PONS, Joan Triadú. *L'impuls obstinat*, 85.

⁸⁷⁵ Es tractava del recull que es publicaria amb el títol de *Salvatge cor* (1952). El premi l'obtingué el 1951.

⁸⁷⁶ Carta 741 datada a Barcelona el 2 de setembre de 1958. *Cartes de Carles Riba. III: 1953-1959*. (Recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola), Biblioteca Filològica XXVIII (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1993), 455

manera com aleshores començava a ser moda, sobretot després de les reunions entre intel·lectuals catalans i castellans que havien començat a Segòvia (1952), i en un clima de creixent solidaritat antifranquista. No estava previst que Albert Manent arribés al dinar acompanyat de Dionisio Ridruejo, personatge que els qui l'han conegut diuen que era d'una gran brillantor intel·lectual, que havia ocupat importantíssims càrrecs durant la guerra civil i la primera postguerra, però aleshores ja totalment desencisat respecte del règim. Fins i tot havia estat empresonat l'any 1956, després d'uns incidents univesitaris que van acabar amb la mort d'un estudiant i que van provocar una crisi de govern. Dionisio Ridruejo havia conegut Carles Riba i altres poetes catalans en l'esmentat congrés de Segòvia al qual ell havia participat, amb la col·laboració, des de Barcelona, de Rafael Santos Torroella.

A les postres del tradicional àpat que seguia el veredict i el lliurament dels premis literaris, i després de la intervenció conciliadora de Laín, Ridruejo va pronunciar un discurs abrandat i passional, proclamant —com aquell qui diu— la República federal. El personal va quedar astorat, els més prudents ja volien marxar, i va ser quan el doctor Eduard Junyent, canonge i historiador, amb aquella saviesa vaticana que de vegades saben gastar els eclesiàstics d'Osona, es va aixecar amb tota la calma possible, i va dir: «Abans s'havia parlat de *conllevancia* i ara hem de parlar de convivència. Moltes gràcies i fins l'any vinent.» Segons m'explica Albert Manent, ell mateix i Ridruejo van visitar, a la tarda d'aquell dia, el poble de Rupit, tocant a Cantonigròs. Ridruejo va admirar un dels balcons sense baranes que són típics d'aquell poble, tot dient: «Que sitio más maravilloso para defenestrar al hombrín» en referència al general Franco.

La presència a Cantonigròs de l'erudit canonge Junyent, en nom del bisbe de Vic, i del catedràtic castellà Laín tenia per objectiu esmoreir les ires del règim, que, fins i tot, havia enviat policia de paisà a Cantonigròs per prendre bona nota del que s'hi deia. Però la intervenció de Ridruejo va tornar a complicar les coses. Hi ha constància que l'expedient va arribar fins al Govern Civil, on finalment van preferir no enfrontar-se directament amb l'Església.⁸⁷⁷

El poeta de Roda, aquell 17 d'agost no hi era, a Cantonigròs, però li ho explicà Antoni Pous. I així Martí i Pol li transmet a Sarsanedas en la carta del 19 d'octubre de 1958:

Et sé també al corrent dels aconteixements (en forma de la presència d'en Ridruejo) de la festa de Can Toni. Jo no hi era, però vaig tenir ocasió de parlar amb en Toni Pous i em va dir com l'home s'havia explanat bandejant una colla de coses perfectament bandejables, però que suposen un atemptat notori contra els drets reconeguts al nostre país. A mi em fa l'efecte que el resultat podria molt ben ser poc menys que l'enterrament i els funerals (a gran pompa, això, si) de la festa poètica, perquè no sé pas com es poden haver pres la cosa la gent que ens mana. Ja es veurà.⁸⁷⁸

⁸⁷⁷ PONS, Joan Tradú. *L'impuls obstinat*, 86.

⁸⁷⁸ FJS.

2. *El fugitiu*

Ni d'*El fugitiu* ni de *La fàbrica-1959* no en conservem la datació dels poemes. De fet, del primer es conserven ben pocs mecanoscrits. Ara, els poemes que integren *El fugitiu* són, en la seva majoria, posteriors a la concepció d'*El poble*, recull que el poeta concebé l'any 1957. En tota aquesta història hi ha un element curiós que no pretenc obviar: Martí i Pol situà l'escriptura d'*El fugitiu* entre els anys 1952 i 1957, un dilatat temps que corresponia a la llarga crisi religiosa de la qual massa se n'ha parlat.⁸⁷⁹ Això li permetria al poeta considerar el recull com a obra posterior a *El poble*, i d'aquesta manera, els últims poemes d'*El fugitiu* contindrien el to cívic que els atansarien a *El poble*.

Per una altra banda, Martí i Pol presenta *La fàbrica-1959* al concurs de Cantonigròs de 1961, sense oblidar que el poeta sempre lliurava als concursos i publicacions l'última producció i, per tant, permet pensar —com després argumentaré— que aquest recull dataria de 1960 o del 1961. Ara bé, en aquests moments es pot documentar que *El fugitiu* no és ben bé de 1952 a 1957, com deia el poeta, sinó que és, majoritàriament, de 1959 —amb algun poema de 1957—, i evidentment aquest fet no el situaria només com un llibre posterior a *El poble*, sinó que actuaria com a frontissa entre *El poble* i *La fàbrica-1959*.⁸⁸⁰ A més, com apuntava al final de l'últim capítol, el motiu temàtic de la fàbrica és ben bé de la mateixa època que la d'*El poble*; és més, ja hem vist com la fàbrica és concebuda com a part integrant del poble. És evident, doncs, que el poeta hauria optat per uns temes de caràcter social que formalitzava en prosa, però el projecte l'estroncà per a un altre moment. El motiu fabril de les narracions es començaria a poetitzar el 1961. Ara bé, si situàvem les narracions a l'any 1958, ¿per què triga tant a escriure *La fàbrica-1959*? Possiblement, la temàtica hauria trobat més facilitat en la prosa, però Martí i Pol se sent més còmode amb la poesia. A més, cal tenir en compte que Martí i Pol, amb la inseguretat que el caracteritzava en aquesta època —bàsicament per haver guanyat el premi Óssa Menor que el motivava a superar-se—, es podia haver desdit de poetitzar el motiu de la fàbrica per no trobar-ne una manera adient. A més, si recordem la carta a Pous, sabem que el llenguatge que havia aconseguit a *El poble* no l'acabava de convèncer i s'hi sentia molt insegur. També l'excessiva novetat que podia suposar la poesia social li podia impedir publicar en un panorama literari que encara es trobava ancorat en el postsimbolisme i en què només s'albiraven alguns primers indicis de poesia social. Per això, possiblement, el fet que trigui uns tres anys a

⁸⁷⁹ El primer cop que consta aquesta crisi és en la nota introductòria que el mateix poeta escriu per a *El fugitiu*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 78. A partir d'aquí, la crítica n'ha parlat sobradament, com també és el cas del primer volum de la biografia que escriví Pujades, en què al llarg del llibre hi troba moments de dubte i el moment de l'abandonament de la religió. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*. Vegeu, per exemple, la p. 305.

⁸⁸⁰ Tal i com coneixem *El fugitiu* podria ser que alguns dels poemes fossin a tot estirar dels volts de 1964. Com explicaré posteriorment, doncs, el recull podria abastar, com a molt, les dates de 1954 a 1964, però la majoria dels poemes del llibre foren escrits el 1959 i si n'hi ha algun d'anterior o posterior serien ben pocs.

escriure *La fàbrica-1959* només es podria trobar en el dubte davant de la forma que el poeta hauria d'emprar. Precisament per això li cal escriure un llibre que es distanciï una mica de l'estètica social i en trobi una altra de lírica, que l'ajudi a refermar-se com a poeta líric. I aquest és l'any 1959, l'any que havia de concebre *El fugitiu*.

A més, hi he d'afegir una altra clara raó: ja feia temps que al poeta li atreïa el motiu del fugitiu per escriure un recull que girés entorn d'aquest eix temàtic. Abans de considerar el recull només voldria realitzar una altra observació: si ens fixem en la forma d'*El fugitiu* i en la seva concepció poètica, la major part dels versos no tenen gairebé res a veure amb tots els poemes escrits amb anterioritat; són molt diferents i només queda alguna romanalla de lèxic en alguns dels poemes com és la «Faula primera»⁸⁸¹ amb la veu, l'esfinx i l'arcàngel que, com bé observa Pujades, ens remet al referent d'Albert Manent,⁸⁸² o algun altre poema com «Amb sorra i vent ens lligues», que són versos que guarden la similitud amb els que havíem vist de *Si esbrineu ...*. Quan Martí i Pol perfà el llibre, potser hauria recollit algun poema de 1954 —i no pas del 1952, com diu el poeta— però tot i que només tenim dos poemes datats que corresponen a 1957, la majoria dels altres poemes són de 1959, i això, ara com ara, està perfectament documentat. A més, tampoc no és deduïble que *El fugitiu* es tracti d'un llibre en què els primers poemes siguin de 1954 i els últims de 1957, com si fos un procés —ja que aquesta podria ser la deducció després de llegir la nota que escriví Martí i Pol amb motiu de la primera publicació del recull— ja que, per exemple, ni els «galls que matinegen» del vers 3 del poema «Amb la tardor vindré» seria una imatge de 1954, sinó que ens acostaria de nou a la poètica d'*El poble*.⁸⁸³ En definitiva, seria més fàcil de pensar, com veurem tot seguit, que el llibre està escrit en molt poc temps i, en tot cas, el poeta hi afegí algun poema que devia guardar de mesos —o, fins i tot, algun any— anteriors.

⁸⁸¹ Presento en apèndix una edició del recull *El fugitiu* que es basa, com bé s'explica en la nota a l'edició, en l'últim estadi del llibre, tal i com va voler el poeta que fos l'edició definitiva. En l'APMMP només vaig trobar dos poemes, els ja esmentats «Al capdavant de l'avinguda...» i «Deixeu-me dir». En la correspondència amb Jordi Sarsanedas es conserva un primer estadi mecanoscrit de «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert» i «Cançó per a una sola veu», ambdós de 1959. Molts dels altres poemes, com ja em refereixo en l'apèndix, els he trobat manuscrits en unes llibretes a APAB. Malgrat tot, per a la citació en aquest treball i, de manera extraordinària, em cenyiré a la primera edició del llibre. MARTÍ I POL, *El llarg viatge*(1976), 77-109.

⁸⁸² Pujades, però, vincula aquest seguit d'imatges del qual parlaré, amb poemes de 1951; continuo pensant, però, que es tracta d'una mirada excessivament persistent en voler entendre els poemes des de la perspectiva d'una crisi religiosa, que encara que va ser manifestada pel mateix poeta, crec que només respon a una manera de realització poètica. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 272-273, sobretot a la nota a peu de pàgina número 6.

⁸⁸³ En el vers 2 del poema que durà el títol d'«Avui també» d'*El poble*, escrit el febrer de 1957, hi escriví «hi haurà galls matiners».

2.1. El llibre: la història coneguda

El fugitiu apareix publicat per primer cop el 1976 a «Llibres del Mall», amb la majúscula inicial del substantiu —*El Fugitiu*— conjuntament amb tota l'obra que Martí i Pol en aquells moments mantenia inèdita. Els altres llibres eren *Porto la tarda recolzada al braç*; *Si esbrineu d'un sol gest el secret dels meus versos, els heu arrabassat la meitat de la vida*; *La fàbrica-1959*; *He heretat l'esperança*; *Autobiografia* i *Llibre sense títol*, un total de set títols que abastaven les dates de 1948 a 1971. El segon dels títols del volum, *El fugitiu*, era, però, un dels llibres que el poeta havia concebut com a tal, ja que quatre eren reculls de poemes que pretenien mostrar la producció del poeta.⁸⁸⁴ Els altres llibres que publicava el poeta, que estaven escrits sobre un motiu o tema i que eren inèdits fins a aquell moment eren *El fugitiu*, *La fàbrica-1959*, del qual només es publicaven sis poemes amb l'objectiu de mostrar-ne el llibre complet,⁸⁸⁵ i *Autobiografia*⁸⁸⁶ El poeta explica:

Tant la tria com l'ordenació dels poemes l'hem feta En Jaume Medina, En Miquel Desclot i jo. Estic ben convençut que, en les actuals circumstàncies, sense l'ajut d'aquests dos amics el llibre no s'hauria arribat a fer. Això no obstant, m'agradaria que hom considerés que la responsabilitat del volum és únicament i exclusivament meva, la qual cosa no s'ha d'interpretar —ben al contrari— com un intent de menysvalorar l'estímul i la col·laboració dels meus amics.⁸⁸⁷

De tota manera, Miquel Desclot m'assegurà que *El fugitiu* els el va donar en unes quartilles engrapades⁸⁸⁸ que és com el poeta acostumava a presentar els reculls als premis i com els passava a les seves amistats.⁸⁸⁹ Quan el poeta elabora la nota introductòria per al volum d'*El llarg viatge*, escriu:

Els poemes d'*El Fugitiu* porten dates que van del 1952 al 1957. Un procés d'elaboració tan dilatat no lliga gens amb la meva manera de fer, i menys encara amb la meva manera de fer

⁸⁸⁴ *Porto la tarda recolzada al braç*, *Si esbrineu d'un sol gest*, *He heretat l'esperança* i segurament que *Llibre sense títol* que recolliria aquells poemes que, escrits durant el 1970 i 1971, no configuraven els llibres de *La fàbrica* (1972) ni *Vint-i-set poemes en tres temps*. Potser aquests poemes haurien estat triats pel mateix poeta, ja que d'aquests anys es conserven alguns poemes inèdits.

⁸⁸⁵ La majoria de poemes havien estat publicats a *L'arrel i l'escorça*, (MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça*(1975)), però després publicà aquests altres sis poemes; ara bé, l'ordenació original era una altra com demostraren Roger Canadell i Montse Caralt en l'exposició amb motiu del *II Col·loqui Internacional Miquel Martí i Pol*, i de la qual en deixen constància a CANADELL I CARALT, «De Paraules al vent a *La fàbrica*: creació, evolució i publicació dels primers poemaris de Miquel Martí i Pol», 694-695.

⁸⁸⁶ En una nota introductòria, el poeta comenta aquesta circumstància. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 52.

⁸⁸⁷ *Ibidem*, 51.

⁸⁸⁸ Entrevista personal el 15 de desembre de 2014.

⁸⁸⁹ Acostumaven a ser unes quartilles d'uns 22 x 16 cms. aproximadament, mecanografiades, algunes clarament són còpies al carbó. En el cas d'*El fugitiu* no puc dir absolutament res, ja que no he pogut trobar aquesta còpia que devien donar als «Llibres del Mall». Ramon Balasch assegura no tenir-les.

d'aleshores. És clar que durant aquells cinc anys vaig escriure d'altres coses, però pel que fa a aquest llibre, l'única explicació plausible de tanta lentitud —explicació que no voldria de cap manera que en condicionés la lectura— és que es va anar fent a remolc d'una llarga crisi religiosa, que finalment es va resoldre amb una ruptura. A partir d'*El Fugitiu* la temàtica religiosa queda relegada a segon terme i el seu lloc l'ocupen, cada vegada amb més intensitat, l'home i els seus problemes de cada dia.

Alguns aspectes d'aquesta mutació són perceptibles ja en l'estructura del llibre. Cap a la meitat del recull es produeix una progressiva desaparició de títols i els poemes s'aprimen, per dir-ho d'alguna manera, fins a esdevenir simples intimacions. Més endavant reapareixen els títols i els poemes tornen a adquirir gruix. Hi ha hagut, però, un canvi sensible de tema i sobretot de protagonistes.⁸⁹⁰

Que hi ha poemes del llibre que s'encavalquen amb el llibre *El poble* ja ho hem pogut comprovar. Ara bé, també quedarà clar que el llibre presenta un problema de datació reconegut en la «Nota de l'autor» que publicà el 1998 en la «Biblioteca Martí i Pol» d'Edicions 62:

Deia que els poemes tenen una pila d'anys, i és cert. Als volums que he esmentat no fa gaire s'hi diu que *El fugitiu* el vaig escriure entre 1952 i 1957; això també és cert, però potser cal matisar-ho una mica. D'una banda, em sembla que val la pena de dir que aquest és un dels meus llibres la data de redacció del qual sempre m'ha resultat més difícil d'establir, en part perquè el vaig diguem-ne arrossegar durant molt de temps, per raons que explicaré succintament més endavant, i sobretot perquè els originals manuscrits que conservo no porten data.⁸⁹¹

De fet, la gènesi d'aquestes conjectures sobre la datació del llibre s'inicien en una carta a Miquel Desclot:

Parlem, ara d'*El fugitiu*. Aquest llibre el tenia pràcticament oblidat. Fa pocs dies, però, que un xicot de Manlleu, que estudia a l'Autònoma i que prepara un treball sobre el conjunt de la meua producció poètica, em va demanar per tafanejar la meua obra inèdita i, en rellegir *El fugitiu*, jo mateix vaig quedar, modèstia a part, parat. Més encara hi vaig quedar l'altre dia en sentir-te'n recitar alguns poemes.

Evidentment, amb el «xicot» es referia a Pere Farrés.⁸⁹² El poeta li continua escrivint:

⁸⁹⁰ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 78. Es pot llegir també a la pàgina 34 d'aquesta edició.

⁸⁹¹ Miquel MARTÍ I POL, «Nota de l'autor» dins Miquel MARTÍ I POL, *El fugitiu*, Biblioteca Martí i Pol 4 (Barcelona: Edicions 62, 1998), 7. Es pot llegir també en l'apèndix al treball.

⁸⁹² No m'ha estat possible, tot i els intents, accedir a la correspondència entre Pere Farrés i Martí i Pol, però podem resseguir aquest episodi de recerca de datació d'*El fugitiu* en el seguit de cartes que s'editaren a Eusebi COROMINA, «Miquel Martí i Pol: una autobiografia», 138-161.

Aquest llibre, com us vaig dir, té vint anys ben bons. No m'atreveixo a situar-lo amb exactesa, però segur que forma part del que vaig escriure dels 18/19 anys als 25/28 anys; és a dir, entre el 1947 i el 1957. Deu formar part de l'època de *Paraules al vent*, *Quinze poemes* i un altre llibre, *Veü incessant*, que no sé pas si tinc per casa i que va quedar en tercer lloc al premi Ciutat de Barcelona de l'any 54 o 55, em sembla.⁸⁹³

El fugitiu, doncs, pertany a aquella època, i de resultes de la redescoberta que n'he fet aquests dies, se m'ha acudit una idea que vull madurar un xic (de fet ja no ve d'un any), però que de moment em tempta. Potser, m'he dit, valdria la pena d'aplegar en un volum tota la poesia inèdita d'aquells anys: *El fugitiu*, *Veü incessant* —si el trobo— i tot d'altres poemes esparsos, fer-ne una tria, repassar-los i corregir-los si cal i publicar-los en un sol volum amb el títol genèric de *Poesia -194...-195...* Què te'n sembla?⁸⁹⁴

Si assegurava en la «Nota» dels «Llibres del Mall» que els poemes duïen dates, ¿per què després confessava que va tenir molts problemes per datar-lo? Realment, la carta a Desclot ens confirma que els poemes no en duïen. En la «Nota de l'autor» de la «Biblioteca Martí i Pol» ens faria suposar que es tracta d'una datació basada en l'experiència personal.

Durant molt de temps Pujades i jo mateix hem estat buscant els originals manuscrits dels quals parla el poeta i, a hores d'ara, semblava que no els havíem trobat.⁸⁹⁵ Les suposicions han estat diverses i Pujades deixà escrit el següent en una nota a peu de pàgina del primer volum biogràfic del poeta en considerar que el 1954 el poeta de Roda s'havia presentat a un concurs del Centre Catòlic de Badalona:

Fins al moment ha estat impossible trobar el text presentat al concurs de Badalona amb el nom d'*Inici de Faula*, com tampoc el mecanoscrit portat a Edicions del Mall el 1975 amb el nom d'*El fugitiu*. Tot fa pensar, però, que *Inici de Faula* devia estar format per tots o alguns poemes de la primera i segona part d'*El fugitiu*, que són les dues parts que tracten de la crisi religiosa, fins al moment de la ruptura (*OP I*, 131-155). Aquesta hipòtesi es fonamenta en les següents consideracions: 1a: el títol del llibre presentat al concurs de Badalona, *Inici de Faula*, té una gran similitud amb el títol del primer poema d'*El fugitiu*, «Faula primera»; 2a: en la seva «Nota a *El fugitiu*» (*OP I*, 391) el poeta escriu textualment: «Els poemes d'*El fugitiu* porten dates que van del 1952 al 1957. Un procés d'elaboració tan dilatat no lliga gens amb la meua manera de fer i, menys encara, amb la meua manera de fer d'aleshores. És clar que durant aquells cinc anys vaig

⁸⁹³ Evidentment va ser al 1955, ja que l'últim poema de *Veü incessant* és de l'octubre de 1954. I es tractava del cinquè lloc en el premi. («Anoche, en los salones del Palacio de la Virreina. Fueron adjudicados los Premios «Ciudad de Barcelona-1954»», *La Vanguardia* (27 gener 1955), 7

⁸⁹⁴ A l'espera que Miquel Desclot em pugui facilitar la correspondència que va mantenir amb Martí i Pol, he reproduït aquesta carta de la biografia del poeta escrita per l'Ignasi Pujades. Es tracta d'una carta a Miquel Desclot datada del 19 de gener de 1974 segons consta a PUJADES, *Miquel Martí i Pol, amb vidres a la sang* (1970-1978), 184-185.

⁸⁹⁵ Tant a l'APMMP, com actualment al FMMP i a l'AFMMP, no hi consten els manuscrits ni mecanografiats. El poeta em va comentar que les llibretes en què hi havien els manuscrits havien de ser a l'arxiu i que recordava que *El fugitiu* era escrit en una d'aquestes. La recerca va ser en va.

escriure d'altres coses, però pel que fa a aquest llibre, l'única explicació plausible de tanta lentitud —explicació que no voldria de cap manera que en condicionés la lectura— és que es va anar fent a remolc d'una llarga crisi religiosa, que finalment es va resoldre amb una ruptura. A partir d'*El fugitiu* la temàtica religiosa queda relegada a segon terme i el seu lloc l'ocupen, cada vegada amb més intensitat, l'home i els seus problemes de cada dia»; i 3a: els poemes conservats a l'arxiu del poeta canvien de to i de contingut en la direcció indicada per la Nota, *precisament* a partir d'aquest estiu del 1954. Per tot això m'ha semblat adient presentar en aquesta època de la biografia les esmentades primera i segona part d'*El fugitiu*, perquè hi ocupen el seu lloc *natural* dins de l'evolució ideològica del poeta, i en espera de l'aparició d'alguna dada nova que permeti establir definitivament la data de composició del llibre.⁸⁹⁶

Ara bé, com ja he objectat en pàgines anteriors, és difícil de creure que durant l'any 1954 el nombre de poemes que escriví el poeta arribés a ser superior a tots els que havia escrit en anys anteriors, com per arribar a escriure *Veü incessant* i tota la primera part d'*El fugitiu*. Per tant, com he considerat anteriorment, la meua hipòtesi és que es devia tractar de bona part dels poemes de *Veü incessant*.

El cas que he comentat més d'un cop és que en l'APMMP —ara FMMP— es conserven dos poemes d'*El fugitiu* datats ambdós del juliol de 1957 —precisament els dos que havien format part d'*El poble*— «Al capdavall de l'avinguda...» (*El poble*, 1957 i 1961), un dels que Pujades considera de 1954, i «Deixeu-me dir» (*El poble*, 1957, 1961 i 1962). El meu plantejament s'acostava força al del biògraf quan també pensava que, si més no, el 1954 el poeta podia haver iniciat l'escriptura del llibre i no pas el 1952. La hipòtesi es basava en l'ús que feia el poeta de paraules com «veü» i «gest» que comença a usar de manera conjunta en aquest any de 1954, com s'esdevé a «Enllà del temps només ens resta», el segon dels poemes del llibre. Tot eren simples hipòtesis.

Si algun fet em permet encara de dubtar de la datació era el costum del poeta de lliurar per a la publicació en revistes poemes que feia poc que havia acabat d'escriure. I Martí i Pol havia col·laborat amb poemes d'*El fugitiu* en l'extraordinari de la revista *Roda de Ter* que es publicava per la festa major de Roda de Ter, al setembre, en els anys de 1959, 1960 i, estranyament, el 1964. El 1959 publicarà «Cançó per a una sola veü» i «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert»;⁸⁹⁷ el 1960, «El fugitiu» i «Faula darrera», i el 1964, «Atur de tardor», «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert» i «Vindrà la boira», amb la característica que aquest últim any la «Pàgina poètica» duu l'aclariment següent: «Del recull de poesies, titolat [*sic*] «El Fugitiu», de MIQUEL MARTÍ POL». Aquest és, doncs, el primer moment que es va tenir notícia de l'existència del llibre. Per tant, l'any 1964 encara voltava el recull inèdit per les mans de l'autor. No sabem si amb algun intent de publicar-lo.

⁸⁹⁶ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 271-272. Nota a peu de pàgina número 3.

⁸⁹⁷ Una errada tipogràfica escriu «Cavert».

2.2. La història real del llibre

Martí i Pol guanya el premi Óssa Menor la nit de santa Llúcia de 1953. El 12 de juliol de 1959 mor Carles Riba i, en homenatge, el premi més important de poesia del mes de desembre passa a dur el nom de l'autor de les *Estances*. Sembla que en canviar el nom del premi els poetes podien tornar a guanyar-lo, com va ser el cas de Blai Bonet que va ser guardonat amb l'Óssa Menor el 1952 i el Carles Riba deu anys després. Aquell 1959, Martí i Pol enllestia un nou recull i el va presentar al premi Carles Riba. Era *El fugitiu*.⁸⁹⁸

La correspondència que manté el poeta de Roda amb Sarsanedas constata la gènesi d'aquest llibre. De fet, Martí i Pol li havia enviat dos poemes. Es tractava del «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert» i la «Cançó per a una sola veu» que li trametia al maig o al juny de 1959,⁸⁹⁹ com a poemes que havia acabat d'escriure. I de fet són els poemes que publicarà al setembre a l'extraordinari de la revista *Roda de Ter*.⁹⁰⁰ En una carta que li escriu el 9 d'agost de 1959 li comenta el desig que té de produir obra nova en tornar de vacances, li parla encara d'un volum de narracions i li escriu: «Voldria també escriure un altre llibre de poemes per a optar a algun premi escadusser i obtenir, en tot cas, la possibilitat de publicar. Voldria, voldria i no sé ben bé si faré res. De totes maneres val a dir que la teva carta m'ha engrescat.»⁹⁰¹ A finals d'agost d'aquest mateix any li torna a escriure i li explica les vacances a França i, de nou, les seves determinacions:

Torno a escriure com ja gairebé et deia en la meva carta anterior. Tanmateix no són contes —de moment— sinó poemes. Estic força content perquè em sento una necessitat de parlar que em tranquil·litza. Es ben possible que tot se'n vagi en orri com altres vegades, però en pocs dies he enllestit un parell de poemes que t'enviaré així que els consideri definitius. Apart d'això

⁸⁹⁸ Pujades que coneixia la presència del poeta de Roda en aquest premi, plantejava la possibilitat que tornés a presentar *El poble*: «Abandonat el projecte de publicació de *La fàbrica-1959*, Miquel Martí i Pol va tornar a concentrar-se en la promoció i publicació d'*El poble*, mirant d'aconseguir algun premi literari. De primer, el va presentar al concurs de poesia Joan Salvat-Papasseit, una nova proposta que justament acabava d'instituir Josep Pedreira [...] Uns quants mesos més tard, el desembre, va provar novament sort, com ho havia fet sis anys abans amb *Paraules al vent*, a l'antic premi Óssa Menor, que ara, amb la mort de Carles Riba, escaiguda el 12 de juliol, acabava de prendre el nom de Carles Riba. Però tampoc no va sortir bé i el premi de poesia fou concedit a JosepM. Andreu, amb *Intento el poema*». PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 87. I en la nota 25 de la mateixa pàgina refereix com Joan Samsó dona notícia de la participació de Martí i Pol al premi Carles Riba. Vegeu Joan SAMSÓ, *La cultura catalana entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, vol. II, Biblioteca Abat Oliba 147, (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995), 364, nota 44. El biògraf afirma: «És fàcil d'imaginar que es tracta d'*El poble*, atès que la «prohibició» de publicar *La fàbrica-1959* era massa recent».

⁸⁹⁹ Com és sabut, el poeta de Roda tenia el costum de no datar les cartes, si més no les que enviava als amics íntims. En aquesta correspondència es repeteix diversos cops que Núria Picas, la muller de Sarsanedas, li demana a Martí i Pol que datí les cartes que els envia. En algunes d'elles, potser pel poc cas que els feia quan no hi pensava, la Núria Picas anotava la data de rebuda de la carta.

⁹⁰⁰ «Dos poemes de Miquel Martí Pol: I. Cançó per a una sola veu. II. Nocturn amb la trompeta d'Eddie Cavert [sic]», *Roda de Ter* 17 (setembre 1959).

⁹⁰¹ FJS.

estic ben disposat per a reempendre la tasca d'escriure narracions. La setmana vinent repassaré tot el que tinc i provaré de fer alguna cosa nova.

No sé si seré capaç d'enllestir el llibre abans dels 31 d'Octubre, però... qui sap. Hi ha també que voldria mirar de prendre part al premi "Carles Riba" que aquest any es convoca per primera vegada i això m'esperona a escriure versos. Fa dies que em volta pel cap un títol que comporta tota una problemàtica i que s'adiu força al meu temperament i a la meva constitució. El títol és: "El fugitiu" i sobre aquest tema voldria escriure un llibre de poemes, amb vertadera pretensió de tal. Si fos capaç de reeixir estaria molt content.⁹⁰²

De fet, quan Martí i Pol escriu al pare Pinell, monjo de Montserrat, a mitjan febrer de 1959, estaria referint-se a *El fugitiu* quan escriu: «He començat a escriure algunes coses darrerament. Poemes que no tinc prou força per acabar però que em bullen a la sang i em fan mal. Si és possible que arribi a enllestir-los els hi enviaré pregant-li de que m'ajudi a comprendre'ls».⁹⁰³ Evidentment que els poemes es basin en un tema que és motiu d'inquietud per al poeta és una referència a la preocupació per l'existència humana davant de l'existència divina, amb el dubte que crea la relació entre ambdós ja que la divinitat és l'artífex positiu de l'home però també li provoca el dubte, la por i la feblesa. Aquest dubte existencial només es resol des de l'allunyament de la divinitat i la creació d'una humanitat basada en la fraternitat.

El 29 de setembre de 1959 torna a escriure a Sarsanedas. Potser ha passat tot just un mes de la seva darrera carta, i li diu:

Estic força engrescat per a concórrer al "Carles Riba", però no sé pas com aniré de temps. He perdut tres setmanes, i no pas per culpa meva, i ara resulta que no tinc més que un mes per a enllestir pràcticament tot el llibre. Jo estava en bona forma i hauria escrit una bona colla de poemes, però mossèn Sallent em va enredar a fer teatre per la festa major (com a favor personal, perquè sabia que l'hi hauria dit que no) i em va tocar assajar cada dia durant més de quinze dies. Ara no sé com anirà. Jo faré tot el que pugui i m'esforçaré de debò. Tanmateix no puc pas vèncer el que, de vegades, resulta invencible.

El mateix ocorre amb el Víctor Català. Això encara em preocupa més. Si em vull dedicar als poemes no tindrè pas massa temps per les narracions. Es ben possible que no tingui el volum enllestit a temps. Llavors he pensat quepodria acabar-lo amb més calma i enviar-lo a algun editor, a veure si tinc sort i algú l'admet: què te'n sembla?⁹⁰⁴

Així doncs, no es preocupava només dels poemes sinó també de presentar-se al premi de narracions. A finals d'octubre o començaments de novembre, ja que hi consta la referència que la carta es va rebre el 21 de novembre de 1959, Martí i Pol escriu:

⁹⁰² FJS.

⁹⁰³ Carta de Martí i Pol al pare Pinell. AAM.

⁹⁰⁴ FJS.

A propòsit d'escriure, sabreu que vaig enllestir el volum de poemes (El fugitiu) de què us parlava en la meva darrera carta. Ja us n'enviaré una còpia en una altra lletra. Participo, doncs, en el premi "Carles Riba" per bé que em fa l'efecte que estic perdent el temps. L'Emili també m'ho deia i segurament que té raó. Apart de la poca o molta importància del llibre que jo he escrit, hi ha el fet massa contundent d'haver obtingut un premi del qual el que ara es convoca n'és continuació. Aquest fet segurament pesarà molt a l'hora de les votacions i no em pot fer gens de favor. Sigui com vulgui, però, jo estic content perquè he aconseguit d'escriure més de vint-i-cinc poemes amb força intensitat i d'una considerable vitalitat. He procurat de construir el llibre amb força rigor formal i he reeixit bastant. Estic content, us ho repeteixo, i, si bé ho estaria més si obtingués el premi, penso que, si se m'escapa, almenys hauré fet alguna cosa positiva i tard o d'hora rendirà.⁹⁰⁵

El 16 de desembre de 1959 ja dóna notícia del resultat del premi:

Us adjunto un retall de Vanguardia en el que hi vé la llista de premis del dia de santa Llúcia.⁹⁰⁶ Ja veureu que m'han tombat en tota la línia. Tanmateix, i en descàrrec meu, diguem-ne, fracàs, val la pena de senyalar que ara els periòdics remarquen molt intensament que el premi "Carles Riba" és continuació del "Ossa Menor", la qual cosa sembla implicar que els poetes premiats en aquell concurs no poden prendre part en aquest. Tu ja comprendràs que jo no comptava amb aquest fet. Si ho hagués pensat m'hauria guardat pla bé d'enviar res. Temo que ara hauré fet una planxa, però... què hi farem!. També és ben curiós que hagi guanyat en Josep M^a Andreu que, pocs dies abans de finir el plaç d'admissió de treballs, em va dir a mi mateix que no tenia pas intenció de prendre-hi part. Tanmateix això no vol pas dir que no es mereixi el premi, amb tota seguretat. Jo ara penso enviar els originals mateixos als "Jocs Florals de la Ginesta d'Or" Ja veurem què passa. Havent passat festes te'ls enviaré a tu perquè me'n parlis.⁹⁰⁷

Després, al gener de 1960, acaba de precisar els seus propòsits i informa de la nit de santa Llúcia als seus amics:

Per correu apart (jo també) t'enviaré una còpia del recull de què et parlava en la meva darrera carta; el que vaig presentar al premi "Carles Riba". Es possible que no l'enviï demà mateix. Per tant si no el reps desseguida no et vingui de nou.

Suposo, ja que en parlem, que sabreu com es van resoldre els premis la nit de Santa Llúcia. Potser jo mateix us ho havia dit en alguna altra carta i ara no ho recordo. Per si no ho hagués fet, ho faig ara. El "Joanot Martorell" el va guanyar en Ricard Salvat, un noi de l'A.D.B., em penso, i el va guanyar segons sembla, per una mena d'imposició de la M^a Aurèlia, força en desacord

⁹⁰⁵ *Ibíd.*

⁹⁰⁶ Es tracta de «La concesión de los «Premios de Santa Lucía» correspondientes a 1959», *La Vanguardia* (15 desembre 1959), 22.

⁹⁰⁷ FJS.

amb els altres membres del jurat que proposaven una novel·la d'en Perucho que és la història d'un vampir que diuen que és extraordinària. El "Victor Català" se'l va endur un noi que es diu Baixeres, Josep Baixeres, em sembla. També en aquest premi hi va haver sorpreses perquè en tercer lloc es va classificar en Blai Bonet que s'havia presentat a concurs requerit pel mateix editor Cruset. El "Carles Riba" va ser per en Josep M^a Andreu amb en Pedrolo de finalista. L'"Aedos" per en Josep M^a Corredor que presentava un treball sobre Maragall. L'"Yxart" per l'Osvald Cardona i el de biografia castellana per en Diaz Plaja, si no ho recordo malament. Aquests tres darrers no els asseguraria, però em sembla que eren així.

[...]

I ja que parlem de literatura et diré, Jordi, que els Jocs Florals de la Ginesta d'Or es celebren a Perpinyà, em penso cada any. Jo vaig veure l'anunci de la convocatòria a "Ponent" de Mallorca i vaig escriure al 29 de la rue des Agustins, a nom del Sr. Secretari. Per resposta vaig rebre un retall de diari que especifica els premis. Hi ha una mica de tot, però, sobretot, objectes artístics. Em penso que el plaç d'admissió de treballs acaba pel febrer. O sigui que encara tens temps, i de sobres, de participar-hi. Jo no t'envio les bases perquè no en tinc còpia. Tanmateix si t'interessa i no vols escriure a Perpinyà, m'ho dius i en la pròxima carta te les copiaré.⁹⁰⁸

Potser, però, no serà fins a inicis del mes de març que Martí i Pol li enviarà els poemes d'*El fugitiu*,⁹⁰⁹ almenys això sembla ja que no precisa que es tracti d'*El fugitiu*; tot i que no és un any que es caracteritzi per crear cap altre llibre. El que sí sembla és que Martí i Pol pretén perfer aquest llibre a instàncies del que li pugui dir Sarsanedas. Aquest mes, doncs, li escriu:

T'adjunto els poemes. Ja veus que hi pensava tot i que t'hagi fet esperar. Ara tu seràs bon minyó i em diràs si t'ocorren o desafinat. Jo no n'estic massa segur, però temo que no he pas fet un pas endavant en el sentit més absolut de la frase. Tu m'ho aclariràs. Tu coneixes tota la meua producció i em coneixes a mi. A més ets un crític com cal: rigorós i flexible. Sé que el que tu em diguis em podrà servir de molt, i per això et prego que me'n parlis. Si et sembla bé, primer me'n parles tu: després jo et contestaré pel que em diguis si és que hi puc ajudar en alguna cosa.

No en tinc només que una altra còpia, per tant, tot i que no ve pas d'un mes ni de dos, si me'ls tornaves, em faries un servei. O, almenys, que jo sàpiga que tu els tens ben recaptadets perquè, en cas de compromís, en pogués disposar.⁹¹⁰

⁹⁰⁸ *Ibidem*.

⁹⁰⁹ La referència que l'ADB estrenés a Barcelona *El tinent Mondorde* Carles Soldevila situa la carta a inicis de març ja que si el poeta de Roda parla d'aquesta estrena de la qual donà notícia la revista *Destino* (Martí FARRERAS, Teatro. «El tinent Mondor»). *Destino* 1.176 (20 febrer 1960), 38), i també planteja la possibilitat que «aquest mes» l'ADB anés a Vic per a la representació de *L'Ós* i *La cantant calba*, fet que ja ens traslladaria al març. De fet, en una carta posterior mostra l'entusiasme per *La cantant calba* que va anar a veure un diumenge a Vic. Consta, a més, que la carta la van rebre el 12 de març de 1960 i que la respongueren el 17 del mateix mes.

⁹¹⁰ FJS. Gràcies a Francesc Ardolino vam poder assegurar que en l'arxiu personal de Jordi Sarsanedas i Núria Picas no es conserva cap exemplar d'*El fugitiu*.

En una de les cartes més interessants —de les últimes que li escriu sobre el llibre— segurament d'inicis de maig de 1960, ja que s'explicita que la rebé el 16 de maig de 1960, li escriu:

Estic molt content pel que em dius d'"El fugitiu". El cert és que aquest conjunt de poemes el vaig escriure amb un parell de setmanes i en un estat gairebé febrós. No sé si això pot ser bò o dolent; però cada dia em fio més de l'esforç i de la mica de desgavell que comporta. Vull dir que, si bé encara crec amb una mica de romanticisme en la inspiració, em sembla que no és pas mancat de correcció de procurar estimular-la amb una mena d'esforç extern que pot ajudar, si més no, a plantejar-se i resoldre unes dificultats en ordre a la voluntat creadora que jo no he sabut dominar mai com cal.⁹¹¹

Es tracta d'una apreciació que determina la segona de les observacions sobre el llibre. Si la primera, que ja podem deduir, és que *El fugitiu* es tracta d'un llibre posterior a *El poble*, ara precisa que és el producte d'unes setmanes, a banda d'altres petits detalls que determinaré posteriorment. Per tant, el llibre no és pas el fruit de sis anys com mal recordava el poeta a la nota introductòria del llibre i que sempre ens ha fet concebre'l com al fruit d'«una llarga crisi religiosa», ja que l'hauria escrit des del 1952 al 1957.⁹¹² En aquesta mateixa carta li explica com va anar al Seminari de Vic a fer una conferència sobre la poesia catalana dels últims cinquanta anys i comenta que acabà amb un recital de poemes en què es llegiren poemes seus d'*El poble* i d'*El fugitiu*, uns tres o quatre. Li comparteix la sensació que va tenir:

Doncs bé: vaig quedar sorprès del gust que em van proporcionar. Em feia l'esforç de considerar-me lector deslligat en absolut del poeta i em promovien una sensació de perfecció que em va fer molta gràcia. Dic això per a corroborar la bona impressió de la qual tu em parles. Es evident que aquell tò de predicador de Quaresma que tenia el meu primer llibre ha desaparegut considerablement i que la intimitat dels poemes ha guanyat en graus de lirisme absolut. Tanmateix escric tan poc que qualsevol poema em suposa un esforç extraordinari.

I després encara continua:

No vaig participar als Jocs Florals de la "Ginesta d'Or" Ara no recordo pas perquè no ho vaig fer. Possiblement no devia tenir coses a punt i em vaig desdir. Em sol passar molt sovint. Retallo convocatòries dels periòdics; intento de preparar alguna cosa durant uns quants dies i després tot es perd en qualsevol calaix fins que algun dia faig neteja i ho estripo.

Quant al que dius de la publicació d'"El fugitiu", ai pobre de mi! Què més voldria jo que publicar-lo. No pots pas imaginar com estaria de content si ho aconseguís, però no sé pas per on començar. Prou saps com està d'abandonada la publicació de poesia a casa nostra i prou saps

⁹¹¹ FJS.

⁹¹² MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 78. O també en apèndix al treball.

com els meus poemes no es cotitzen pas massa per a temptar algun editor. Al darrer número de “Serra d’Or”, que he rebut no fa gaire dies, hi ha la llista de les novetats que “Ossa Menor” es disposa a llençar durant l’any. No cal dir que el bò d’en Pedreira s’ha oblidat per complet de què jo existeixo i trobo que potser té un bon xic de raó de fer-ho. Apart de l’”Ossa Menor” i de la Font de les Tortugues, què queda?. L’Horta publica un llibre cada segle i els mallorquins no se sap mai cap on dirigiran els trets. Per tant no sé pas veure massa possibilitats de publicar “El fugitiu”. No se t’ocorre cap sol·lució? Estaria disposat a cedir i a demanar el que fos per tal de poder aconseguir de veure’l imprès. Prou sé jo —i tu també ho saps— com això m’ajudaria. Mossèn Moisès em deia no fa gaire dies que et proposés de traduir-lo a l’italià i de publicar-lo aquí. Això és una mena de despropòsit; però perquè vegis les ganes que tinc de publicar, no m’amago pas de dir-te que també hi he pensat com una possibilitat més. El que si faré serà enviar-ne exemplars a dos o tres editors (no sé si se’n poden dir editors) del Principat i de Mallorca. Segurament serà perdre el temps, però ho faré. D’altra banda això d’enviar originals als editors no ho he fet mai. Els quinze poemes de la font de les tortugues els vas enviar tu i t’ho agraeixo de tot cor. Bé puc atrevir-me jo aquesta vegada. Setmanes enrera en Blai Bonet em deia que era necessari fer-ho. Jo sempre m’havia pensat que no i encara segueixo pensant que és un bon xic inútil; però també trobo estúpid de no provar-ho.⁹¹³

El 16 de juny de 1960, per la diada de Corpus li escriu:

Un cop hagi superat la crisi de què et parlava en començar la carta⁹¹⁴ enviaré els originals d’”El Poble” i d’”El fugitiu” als editors. En Blai Bonet, dies passats, em recomenava que ho envies a Casacuberta que diu que vol donar un gir una mica més actual a les publicacions de la Revista. Es ben possible que ha faci i ja veurem què en surt. Ja et tindrè al corrent. Quan et parlava de la possibilitat de publicar-ho en italià ho feia més aviat en tò de broma. No calia que t’excussesis. Ben mirat, encara que et fos possible, tampoc les meves coses no mereixen massa massa una traducció.⁹¹⁵

El 30 de març de 1961 li diu que ha escrit un parell o tres de poemes: «Es clar que, ben mirat, no fa pas tant de temps que vaig escriure aquell recull, “El fugitiu”, que ja justifica una activitat de força mesos.»⁹¹⁶ L’atenció des d’aquest moment ja no és el llibre, del qual no tornen a parlar, sinó la publicació a *Papeles de Son Armadans* de la separata amb sis poemes d’*El poble* i que li faria arribar gràcies a la Núria Picas amb qui es veuen el 25 de juliol de 1961. També li fa arribar poemes que havia escrit des de l’estiu passat, a l’estil d’*El poble*. Evidentment, altres

⁹¹³ FJS.

⁹¹⁴ Es tracta d’una davallada d’ànims tan habitual en el poeta. Li diu: «més valdria engegar-ho tot a rodar i limitar-se a vegetar com la majoria; però és veu que és consubstancial amb la meua manera de ser aquest sofrir alts i baixos constants perquè, gairebé sempre, d’un estat d’aquests passo a una mena d’exaltació que també produeix els seus rars i saludables efectes.» FJS.

⁹¹⁵ *Ibidem*.

⁹¹⁶ *Ibidem*.

temes ocupen Martí i Pol i Sarsanedas, entre d'altre que Josep M. Castellet, Joan Perucho i Josep Pedreira li haguessin parlat bé dels poemes publicats que encoratjava el poeta de Roda perquè potser algú s'animés, per fi, a publicar-lo. Martí i Pol torna, doncs, a centrar l'atenció en el llibre d'*El poble* i la seva producció (com també als cursos i conferències que imparteix, i als cinefòrums). No es tornarà a parlar d'*El fugitiu* fins que el poeta el redescobreix amb Pere Farrés. Seria a finals de 1973 o a començaments de 1974.

2.3. La reconstrucció del llibre

Si el llibre es publica per primer cop el 1976 a *El llarg viatge*, el segon volum de l'*Obra poètica*, passaria a formar part del primer volum de *L'arrel i l'escorça* que es publicà el 1977,⁹¹⁷ amb la voluntat de confegir una *Obra poètica* de l'autor ordenada i no pas, com fins al moment, amb un primer volum d'obra publicada i un altre d'obra inèdita. S'aconseguia d'aquesta manera que l'obra completa assolís l'ordre cronològic que avui en dia coneixem.

Com hem vist anteriorment, Miquel Desclot recorda que el poeta els va lliurar el llibre en un plec de quartilles mecanografiades engrapades que devien ser les que arribaren a l'editorial per a la seva publicació. Un plec que no hem pogut recuperar, de moment. Sabem que el poeta escrivia de manera manuscrita en unes llibretes que, segons m'havia informat el poeta, havien de ser escolars i que en alguna d'aquestes hi havia *El fugitiu*.⁹¹⁸ En l'arxiu del poeta es conserven dos poemes mecanografiats, «Al capdavant de l'avinguda...» i «Deixeu-me dir», però no hi ha res més. Ens queden els testimonis d'aquests poemes en els reculls d'*El poble* (1957 i 1961 per ambdós, i 1962 també per al segon). I ens queden també els testimonis de publicacions als *Roda de Ter*, als extraordinaris de la Festa Major, al setembre, en què publicà «Cançó per a una sola veu», «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert», «El fugitiu», «Faula darrera», «Atur de tardor» i «Vindrà la boira»,⁹¹⁹ en els anys 1959, 1960 i 1964.

Precisament a l'APAB es conserven les dues llibretes manuscrites amb poemes i contes que li havia regalat el poeta. En aquestes es troben poemes manuscrits d'*El fugitiu*. En una de les llibretes, *msL3*, hi ha un esborrany de poemes, tres dels quals són inèdits, i els contes «El zelador» i «L'intrús» i un altre d'inacabat que conté personatges de la narració «La nena Colomer».⁹²⁰ En la segona llibreta, *msL4*, també manuscrita, hi ha poemes d'*El fugitiu*, suposadament en una primera versió, i quatre d'inèdits. Un dels inèdits es troba a les dues llibretes. Entre les dues llibretes hi ha divuit dels trenta poemes que configuren *El fugitiu*. Els

⁹¹⁷ Miquel MARTÍ i POL, *L'arrel i l'escorça. Obra poètica I*, Llibres del Mall 15 (Sant Boi del Llobregat: Edicions del Mall, 1977), 137-169.

⁹¹⁸ Vegeu la nota 12 d'aquesta «Introducció».

⁹¹⁹ Es publicà amb aquest títol i correspon al poema «Vindrà la boira pels camins...».

⁹²⁰ Aquest últim es transcriu amb el títol de les primeres paraules: «La senyora Maria Colomer...» en apèndix al treball.

dos poemes que havia trobat en l'APMMP, que formaven part d'*El poble*, no hi són inclosos; és a dir, hi ha un total de vint poemes. Si encara hi comptéssim els publicats al *Roda de Ter* que no es troben ni a *msL3* ni a *msL4* hi afegiríem «Faula darrera», «Atur de tardor» i «Vindrà la boira pel camins...»; és a dir, vint-i-tres dels trenta poemes d'*El fugitiu* els trobem en un estadi anterior al 1976, any de la primera edició del llibre. Són set els poemes dels quals no tenim cap constància anterior: «Faula primera», «Etic talment cansat que no voldria...», «Cap benestar si tu no hi ets...», «Potser vindrà un altre matí més pur...», «Ens pertanys a la nit, quan és més tesa...», «Ara que plou pel silenci del mar...» i «Serà un combat desigual...»; això és, a excepció de la «Faula primera», els poemes pertanyen a la part central del llibre, que són els poemes sense títol i que la majoria es publiquen seguits. Només trobem, però, que el poeta, després d'«Ens pertanys a la nit, quan és més tesa...», hi afegirà «Vindrà la boira pels camins...» i «Al capdavant de l'avinguda...» per acabar amb els altres dos enunciats anteriorment, «Ara que plou pel silenci del mar...» i «Serà un combat desigual...».

He comentat que en les llibretes hi ha sis poemes inèdits: «Mare, quan torni...» (*msL3* i *msL4*), «En el principi fou el mar...» (*msL3*) —que sembla un poema inacabat—, «Donzell de vent, herald de quietud...» (*msL3*), «Tot és en mi quan em limita l'ombra...» (*msL4*), «Crec en mi i en aquesta solitud de la veu...» (*msL4*) i «Jo faig camí i és sempre nit arreu...» (*msL4*), tots editats en l'apartat «Altres poemes» de l'apèndix a aquest treball.⁹²¹ La raó d'incloure'ls és perquè podien haver estat poemes que haurien format part del llibre o, si més no, de la intencionalitat del llibre. En les cartes a Sarsanedas de finals d'agost de 1959, Martí i Pol hi escriu: «Fa dies que em volta pel cap un títol que comporta tota una problemàtica i que s'adiu força al meu temperament i a la meua constitució. El títol és: "El fugitiu" i sobre aquest tema voldria escriure un llibre de poemes, amb vertadera pretensió de tal. Si fos capaç de reeixir estaria molt content.»⁹²² Les paraules «fugitiu» i «fugir» apareixen en dos d'aquests poemes com a «Tot és en mi quan em limita l'ombra...» en què escriu que «tothora fugitiu d'altra llum que la teva» (v. 5), i a «Crec en mi i en aquesta solitud de la veu...»: «supliran el miratge i el foll entendriment / d'estimar el que he perdut, i la incerta recança / d'un retorn que m'incita a fugir novament» (v. 9-11). De la mateixa manera que el poeta reprèn el substantiu «fugitiu» o el verb «fugir» també apareix la imatge del camí en el poema «Jo faig camí i és sempre nit arreu...» o la idea del retorn a «Mare, quan torni...». Per tant, són un seguit de versos que descriuen una marxa que ja s'ha realitzat o és en potència. ¿Són aquestes llibretes els originals manuscrits dels quals em parlava el poeta? Possiblement la pregunta es mereix una resposta afirmativa.

Totes les dades exposades fins ara són rellevants, entre d'altres aspectes, per poder acostar-nos una mica més a la datació dels poemes, perquè és ben veritat el que deia el poeta a la «Nota de l'autor»: «els originals manuscrits que conservo no porten data». Aquesta afirmació

⁹²¹ Es transcriuen tots en l'apèndix a aquest treball, en la secció «Altres poemes» en l'apartat d'*El fugitiu*.

⁹²² FJS.

permet pensar que tots els poemes mantenen la unitat en el motiu del fugitiu i que, a més, poden ser ben propers en el temps.

2.4. Un intent de datació del llibre

Amb les dades que he anat exposant fins ara, i que tot seguit recapitularé, ja ens podem fer una lleugera idea de la datació d'aquest llibre. En primer lloc, però, voldria manifestar alguna de les suposicions que no hauríem de passar per alt. La primera sorgeix del fet objectiu força comprovat: quan el poeta de Roda lliurava a les publicacions alguns dels seus poemes sempre es tractava d'aquells que havia escrit molt poc temps abans. Per fer-nos una idea, Martí i Pol comença a publicar en revistes poemes d'*El fugitiu* el setembre de 1959 i, curiosament, en donarà a conèixer també el 1964. La relació de poemes publicats per l'autor en les dates que ens ocupen en aquesta part del treball és la següent: el setembre de 1959 al *Roda de Ter* publica «Cançó per a una sola veu» i «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert»;⁹²³ el setembre de 1960, també a *Roda de Ter*, «El fugitiu» i «Faula darrera», i l'octubre del mateix any, a *Inquietud artística*, «Meditació última» d'*El poble*. En aquesta mateixa publicació, l'agost de 1961, publicarà «Do de l'esperança» de *La fàbrica-1959* i aquest mateix any també apareixen els cinc poemes d'*El poble* en la separata de *Papeles de Son Armadans*: «El poble», «Cançó després de la pluja», «Romanço», «Meditació segona» i «Meditació última». El setembre de 1962 es publiquen a *Roda de Ter* «Crònica» i «Moral nova», poemes que formen part del llibre *El poble*. També el setembre d'aquest mateix any veuen la llum a *Inquietud artística* «No saps...» i «Advertiment», dos poemes que no han estat recollits en llibre. El setembre de 1963 al *Roda de Ter* apareix «Do de la fe», de *La fàbrica-1959*, i el 1964, a la mateixa revista, «Atur de tardor», «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert» i «Vindrà la boira». El juliol de 1965 publicarà «Pic-nic» d'*El poble*(1975) a *Inquietud artística*.

És a dir, de 1959 a 1964 apareixen en aquestes publicacions poemes de tres llibres: *El fugitiu*, *El poble* i *La fàbrica-1959*. M'interessa fer-ne esment perquè són els tres llibres en què el poeta pensava en aquestes dates. Ara bé, he iniciat la relació a l'any 1959, quan comença a publicar els poemes d'*El fugitiu*, tot i que els poemes d'*El poble* els havia començat a donar a conèixer el 1957. La raó és clara: del llibre *El poble* se'n conserven els mecanografiats i, com hem vist, s'escriu entre 1957 i 1962; per tant, s'encavalquen les dates de tal manera que dos poemes d'*El poble* passaran a formar part d'*El fugitiu* i, a més, la semblança temàtica del recull *El poble* amb *La fàbrica-1959* comportarà que dos poemes, també d'*El poble*, passin a *La fàbrica-1959*. No és estrany, doncs, que el poeta dubti de l'adscripció real de cada poema en els reculls. Si aquest últim llibre no ens interessa tant per a aquest tema, sí que ens serà d'utilitat *El*

⁹²³ Aquests poemes els havia enviat adjunts en una carta del maig o juny de 1959 a Sarsanedas.

poble. En la recerca de confecció del llibre fins a l'edició de 1966 prefereixo partir, ara de nou, de cinc fonts: el mecanografiat presentat al concurs parroquial de Cantonigròs el 1957; el mecanografiat conservat en l'arxiu d'Anna Bracons; el mecanografiat presentat al concurs parroquial de Cantonigròs de 1961; el mecanografiat que havia de ser publicat per Josep Pedreira, que amb tota seguretat seria de 1962; el mecanografiat conservat per José M. Corredor en el seu arxiu amb una dedicatòria datada de 1964,⁹²⁴ i l'edició del llibre a l'editorial Daedalus el 1966. Recordem que el mecanografiat que conserva José M. Corredor correspon perfectament a una còpia del que es guarda a Cantonigròs de 1957, i a mà es llegeixen algunes correccions que escriu sembla ser que el mateix destinatari (s'ha de comprovar amb Corredor). El d'Anna Bracons, segurament, i per les correccions que es mantenen en el de 1961, es deu tractar d'un estadi intermedi entre els dos.⁹²⁵ Mantenen, però, tots tres els mateixos poemes i tots quatre conserven els dos poemes que, posteriorment, formarien part d'*El fugitiu*, «Deixeu-me dir» i «Al capdavall de l'avinguda...», amb la diferència que el de 1961 té un ordre diferent al de 1957: el 1961 els dos poemes van seguits, mentre que el de 1957 duen a l'endemig el poema «Foc de Sant Joan», que no constava en els estadis de 1961 i de 1966, però sí en el de 1962.⁹²⁶ El problema de fons rau en el fet que si els dos poemes d'*El fugitiu* apareixen en *El poble* de 1957 i 1961 i «Deixeu-me dir» també en el de 1962, però no en el de 1966, la datació de l'estadi d'*El fugitiu* més proper a l'edició que nosaltres coneixem de 1976, hauria de ser posterior a 1962, o bé podria ser que en realitat es tractés d'una errada del poeta i els poemes haurien format part dels dos llibres. Ara bé, al premi Carles Riba de 1959 Martí i Pol podia haver presentat els dos poemes ja que *El poble* només estava en fase de publicació; de fet, el 27 de juliol de 1961 Martí i Pol escriu a Josep Pedreira: «Estic molt content que hagi presentat, en nom meu, "El Poble" a Cantonigròs, tot i que aquest llibre potser comença a ser una mica passat amb el temps que fa que corre pel món. Passat, almenys, en relació amb tot de coses que s'han publicat i a les quals el meu recull s'hauria pogut anticipar. De totes maneres moltes gràcies i estic content de l'interés que et prens per les meves coses».⁹²⁷ I continua dient que ell ha presentat en aquest concurs *La fàbrica*, un llibre de vint-i-quatre poemes. «Potser més directe i rigorós, en l'aspecte temàtic, que no pas "El Poble", i sense gaire possibilitat de fer recordar Prèvert», va continuar escrivint el poeta de Roda. Per tant, és ben evident que Martí i Pol desitja que els seus poemes trobin una plataforma per ser publicats; ara bé, veiem que el poeta no està del tot convençut de la forma definitiva i per això manté dos poemes que, al final, formarien

⁹²⁴ José Corredor-Matheos conserva en el seu arxiu personal un exemplar mecanografiat d'*El poble* i un altre de *La fàbrica* que correspondria a *La fàbrica-1959*, ambdues amb sengles dedicatòries signades a Barcelona al gener de 1964. A *El poble* hi diu: «A Josep M^a Corredor, perquè ens ajudi a comprendre.» A *La Fàbrica* hi escriu: «A Josep M^a Corredor, amic a qui dec tant».

⁹²⁵ No és la meua pretensió fer-ne ara una edició crítica d'aquest llibre, però hi ha correccions ortogràfiques, de puntuació i morfosintàctiques respecte al de 1957.

⁹²⁶ El poema el recupera el 1962 i el 1975.

⁹²⁷ APMMP. També a PEDREIRA, *Correspondència i història (des de l'inici de l'Óssa Menor fins al final de la meua època)*.

part d'un altre llibre. De fet, serà el 1966 quan ja no trobarem cap dels dos poemes que formarien part d'*El fugitiu*. És més, recordem que el recull que havia de ser publicat per Pedreira el 1962 ja no es manté «Al capdavall de l'avinguda...» tot i que es conserva «Deixeu-me dir». Pel que sabem d'*El fugitiu* el poeta hauria escrit el gruix del llibre el 1959, que és quan el presenta al Carles Riba. De moment no sabem si el va presentar amb els poemes que encara formaven part d'*El poble* o no, però possiblement la configuració dels reculls no devia permetre repeticions de poemes, per tant, podríem deduir que la forma definitiva del llibre seria o bé de finals de 1962 o bé posterior. En aquest sentit, hauríem de tenir en compte que en els dos exemplars d'*El poble* que regala a Bracons i Corredor-Matheos —recordem que a aquest últim li dedicava el 1964—, encara que semblen basats en *El poble* de 1957, els dos mantenen els dos poemes d'*El fugitiu*. Per tant, encara es podria dir, amb més seguretat, que una data límit per a *El fugitiu* seria la de 1964.

Considerem, a més, que un dels poemes de *msL4*, «Tot és en mi quan em limita l'ombra», l'encapçala un vers de René Char, «Je pleure quand le soleil se couche»,⁹²⁸ que pertany al poema «L'inoffensif» del llibre *La Parole en archipel*, que sortí publicat el 1962. Si en realitat aquests poemes podien haver estat pensats per a *El fugitiu*, per les referències que contenen alguns d'ells a aquest motiu de la fugida, hauríem d'establir també com a mínim la data de 1962 com a un possible estadi del llibre que encara hauria de revisar, per ometre aquests poemes, ja que si el llibre de Char es publica aquest any segurament que hauria estat una mica just perquè li hagués arribat al poeta. Per una altra banda, s'ha de tenir present el gust de Martí i Pol per donar a les publicacions poemes que fossin una mica propers a la data de redacció i aquest fet ens retorna a l'any 1964 com a data límit d'escriptura del llibre ja que correspon a quan publica al *Roda de Ter* els poemes «Atur de tardor», «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert» i «Vindrà la boira», tots tres d'*El fugitiu*. Tot i que sabem que «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert» va ser escrit el 1959, ens permet pensar que Martí i Pol deu pensar encara en la possible publicació d'aquest recull fins a aquest any. Més enllà ja no en tenim notícia, si no és en la carta ja citada en què el poeta comenta a Desclot la visita de Pere Farrés i la consegüent relectura i redescoberta del llibre.

Ara bé, m'interessaria reprendre la hipòtesi plantejada per Pujades, exposada ja diversos cops al llarg d'aquest estudi, en què exposa com *Inici de Faula* es devia tractar d'un primer recull de poemes d'*El fugitiu*⁹²⁹ i planteja que ho devia ser, entre d'altres raons, pel títol del primer poema del llibre, «Faula primera». Quan es parteix de la datació del poeta, com hem fet durant tants anys en què ens hem basat en la paraula del poeta, sembla ben lògica la hipòtesi, tot

⁹²⁸ El poema es transcriu en l'apèndix en l'apartat «Altres poemes» d'*El fugitiu*.

⁹²⁹ PUJADES, Miquel Martí i Pol. *L'arrel i l'escorça*, 271. Una hipòtesi de la qual me n'he desmarcat pàgines enrere a favor de bona part dels poemes de *Veu incessant* ja que es tractava d'un any que hagués estat d'una producció massa nombrosa en poemes i, sobretot, quan el poeta tenia a les mans i a la ment el llibre que havia de presentar a Cantonigròs.

i que en aquest estudi l'he desestimada amb l'argumentació que *Inici de Faula* es podria tractar de bona part dels poemes de *Veu incessant* i no pas d'*El fugitiu*. Però no només la «Faula primera» ens faria pensar que es tracta d'aquesta època sinó el llenguatge usat pel poeta: les nombroses al·lusions a la «veu» i el «gest» sobretot en els primers poemes, les referències al llibre bíblic de *Cohèlet*, els ressons en el lèxic a Manent i a Espriu... Pujades comenta que remetria a la producció del dubte religiós de l'any 1951. Potser, diria més aviat, a l'època de *Paraules al vent*.

És indiscutible, doncs, que el llibre ocupa en el corpus poètic de Martí i Pol, tal i com el presentà l'autor, el lloc adient, entre d'altres aspectes perquè vincula una primera època amb els poemes de poesia social. I si ara sabem que la major part de poemes daten de 1959, i per tant amb posterioritat a *El poble* i potser també es podria contemplar la possibilitat que algun poema sigui posterior a *La fàbrica-1959*, ¿a què es deu aquest retorn a un llenguatge diferent, un llenguatge poètic que pràcticament havia abandonat? Simplement a una vinculació estreta del tema amb el llenguatge. Recorda el llenguatge i els autors que li havien servit de model per escriure uns poemes metafísics, existencialistes i estèticament religiosos. El record del poeta podia haver estat el d'haver incorporat alguns poemes que ja devia tenir escrits, encara que pocs, però que va haver de destriar de poemes anteriors, de mitjan anys cinquanta. Perquè també és indiscutible que molts dels poemes del llibre són ben diferents a qualsevol vers que havia escrit fins al moment. Prenem per exemple «El fugitiu», trenta versos octosíl·labs amb una rima encadenada estructurada en quartetes. A més, amb un ressò foixià en què hi abunden més els elements que havíem vist en el «Romanço» d'*El poble* que no pas els elements dels iniciàtics anys cinquanta, i em refereixo a la idea de marxar, els municipals, el poble amb els carrers, els terrats, les dones i els lladrucs dels gossos. Tot i que apareix la veu i el gest, conjuntament amb la idea del vell profeta o la imatge del vent de sal., aquests últims elements semblen pesar més que no pas tots els altres perquè el poeta el situï a principis dels cinquanta, tot i que són els altres elements els que ens farien pensar que no és pas d'aquesta època, sinó que ja ha sofert una evolució poètica considerable. De tota manera, encara, davant del dubte i del record del poeta, tenim la seva paraula immediata, no aquella que recorda, sinó la que li escriu a Sarsanedas el 1959.

Per tant, i en conclusió, *El fugitiu* és llibre escrit majoritàriament el 1959; és a dir, després d'*El poble* i abans de *La fàbrica-1959*,⁹³⁰ amb poemes que daten del 1957 i potser algun d'anterior tot i que possiblement cap sigui d'abans de 1954. De ben segur que Martí i Pol tingué al calaix aquest recull fins l'any 1964 amb el propòsit que en algun moment pogués ser

⁹³⁰ Recordem que hauria estat possible que *La fàbrica-1959* l'hagués escrita el 1961 ja que la va presentar al concurs de poesia de Cantonigròs d'aquest any. I que ja dubtava de l'actualitat d'*El poble*; en canvi no de l'estètica d'aquest nou llibre. No oblidem, però, que podria ser que algun poema d'*El fugitiu* sigui posterior a *La fàbrica-1959*.

publicat. Sigui com sigui, no es pot oblidar que el primer estadi del llibre, el més important, és el que presentà al premi Carles Riba el 1959.

2.5. Els poemes d'*El fugitiu*⁹³¹

En la reedició d'*El fugitiu* del 1998 Miquel Martí i Pol afirma:

El fugitiu és, al meu entendre, el meu primer «llibre», concebut i realitzat a partir d'una motivació concreta i que fins i tot té una forma cíclica. Se'n podria treure algun poema o se n'hi podria afegir algun, és clar, però això, pel que he vist al llarg dels anys, és comú a la major part dels llibres de poesia.⁹³²

El llibre s'encapçala i s'acaba amb uns poemes que contenen la paraula «faula» en el mateix títol, «Faula primera» i «Faula darrera»; ambdues contenen un subjecte en primera persona del plural. La primera faula és un relat explicatiu en tercera persona del singular i, just a la meitat del poema, és a dir, al desè vers, apareix la segona persona del singular en una interpellació a la divinitat. En canvi, la segona faula és una proclama esperançada: «Ara tothom serà cridat / a una virtut més alta» (v. 1-2, 20-21). Al poeta ja no li cal adreçar-se a cap segona persona del singular perquè ja no hi ha cap divinitat, encara que en algun moment el lèxic sigui religiós: «o potser pelegrins solitaris / a recer de la llum envaïdora» (v. 9-10). Ara, la virtut és més alta i el gest i la veu també són nous, perquè han patit una renovació; el poeta no clama la divinitat perquè el silenci es transformi en la veu poètica (i, per tant, en la seva realització en el gest) sinó que provenen del mateix ésser humà; l'home ressegueix el seu itinerari vital. En els dos poemes, l'home és ple de preguntes; ja en el primer vers i, per tant, a l'inici del llibre, apareix la pregunta, «Sobtadament hi ha una veu que pregunta» («Faula primera», v. 1); al vers 8 tornarà a aparèixer com l'home és «en el llindar del goig i la pregunta» («Faula darrera», v. 8). En set poemes més hi apareixen preguntes directes, indirectes o al·lusions al dubte, que sempre serà humà.⁹³³ A partir del vintè poema («Potser vindrà un altre matí més pur...») intensificarà l'ús del futur i l'establirà de manera constant des del 24è poema («Ara que plou pel silenci del mar...») fins al final del llibre. Els verbs en futur havien aparegut comptades vegades: fins al vintè

⁹³¹ Evidentment, no podré exposar cap opció d'ordre cronològic dels poemes sinó que, per ser rigorós i mantenir-me dins dels criteris que faig servir en aquest estudi, em basaré en la primera edició del llibre i en l'ordre que determinà el poeta per a les citacions. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 79-109.

⁹³² MARTÍ I POL, «Nota de l'autor» a *El fugitiu* (1998), 8.

⁹³³ Els poemes amb preguntes són: l'onzè («¿Quina paraula ens negues...», versos 1-3), tretzè («Hi ha un temps pels sofriments i un temps per estimar...», versos 4 i del 5 al 7), divuitè («Estic talment cansat que no voldria...», versos 6 a 9), dinovè («Cap benestar si tu no hi ets...», versos 3 a 10) i vint-i-unè poema («Ens pertanys a la nit, quan és més tesa...», vers 5). Una al·lusió la trobem en el primer vers del setzè poema («La mateixa pregunta cent vegades...») i també en el dissetè poema una pregunta indirecta («Ho he deixat tot: casa, llibres, amics...», versos 8 a 10).

poema apareix set cops⁹³⁴ un d'aquests de manera rellevant en el quart poema «Amb la tardor vindré...», en què remet al retorn i en què es troben imatges com la dels «camps plens de boira» (v. 2), o «els galls que matinegen» (vers 3), o aquell salvatià «del llit estant» (v. 4) que recorden *El poble* i sobretot el poema «Avui també» d'aquest llibre. També apareix en el primer poema del llibre, «Faula primera», al vers 8: «Hi haurà bellesa arreu si estimem la bellesa», com també en els versos finals del mateix poema:

Vençuts, pledejarem encara l'embosta
de llum que ens has promès,
i pels braços cansats
la nostra veu caurà damunt la terra
com un ocell ferit, com una pluja.
(v. 16-20)

Aquesta interpel·lació a la divinitat ja no remetrà a la pregunta —perquè la divinitat anirà desapareixent en els poemes finals— sinó a la poesia en la forma de la veu que fecunda els camps,⁹³⁵ precisament en aquella veu i gest a què es refereix en la «Faula darrera», que són precisament els elements nous que crearan una «virtut més alta» (v. 2 i 21). El futur, que de vegades exposa el desig del poeta, presenta finalment una societat distinta, alliberada del pes de Déu. Amb això no vull dir que el poeta trenqui del tot amb la divinitat; de fet, només pretén que no sigui un destorb. El procés del llibre no seria aquest alliberament sinó el camí de la vida (el poeta li diu dos cops «fugida») que ha d'emprendre l'ésser humà. Ara bé, el camí —i aquesta és la «fugida»— no ha de ser el que comporta viure en una societat que ja ve donada per d'altra gent, sinó que l'ha de personalitzar per tal que sigui, sobretot, lliure. És a dir, com li diu a Sarsanedas, el tema del fugitiu li bullia per dins i, de fet, ja hem vist com el poeta l'havia reflectit a *Paraules al vent* en forma d'evasió. Per tant, la fugida significaria lliurar-se dels prejudicis i buscar la llibertat. La novetat, però, és la veu poètica que troba Martí i Pol per expressar-se perquè, si bé a diferència de molts altres, el poema final sembla que destil·li optimisme, no es pot prendre com un element nou ja que ens havia aparegut, per exemple, en el «Romanço» d'*El poble*, en què la parella troba un moment feliç que és quan aconseguen fugir de la realitat.

Broch ha comentat del llibre la curiosa coincidència que el poema d'«El fugitiu» consta de trenta versos, els mateixos que els poemes del llibre.⁹³⁶ Ara bé, es podria tractar ben bé d'una

⁹³⁴ «Faula primera» (v. 16-20), «El fugitiu» (v. 25), «Amb la tardor vindré...» (v. 1, 15 i 17-18), «Amb sorra i vent ens lligues...» (v. 9-12. Aquest poema es podria considerar una pregària a la divinitat), «No els jardins vora el riu sinó el jardí de casa...» (v. 8-9), «¿Quina paraula ens negues...» (v. 7) i «Ho he deixat tot: casa, llibres, amics...» (v. 9).

⁹³⁵ Recorda el Salm: «El Senyor donarà la fruita / i la nostra terra donarà el seu fruit.» (Sl 85, 13).

⁹³⁶ BROCH i PLANAS, *Miquel Martí i Pol, vida i poesia*, 104.

simple casualitat. «El fugitiu» és el tercer poema del llibre i tot i ocupar un lloc rellevant en el conjunt, crec que és la «Faula inicial» el poema que prologaria tot el recull: la pregunta, el dubte, la divinitat, la veu i, amb ella, la bellesa i la poesia. De fet, són quatre els temes essencials per a Martí i Pol en aquest llibre: el religiós, l'amorós i el poètic; conjuntament amb aquests tres, ens cal considerar el tema de la llibertat. Al final del llibre, a la «Faula darrera», apareixeran tots els motius, tot i que faltaria el tema de la divinitat, que ja hem vist com queda diluït. Ara bé, el tema que sembla no aparèixer en cap de les dues faules és l'amorós.

L'evasió plantejada en d'altres reculls ocupa la part principal d'aquest llibre, en què la majoria dels poemes contenen la primera persona del plural com a subjecte; en d'altres, però, el serà la primera persona del singular. Aquest detall ens permet de pensar que el poeta col·lectivitza l'experiència personal amb la finalitat d'aconseguir una societat més lliure en tots els sentits, ètics i religiosos; si després de la fugida existeix realment un retorn a l'origen, com havia aparegut en tants d'altres poemes, aquest retorn hauria de comportar el canvi en l'ésser humà, assolit gràcies a la llibertat; l'home serà diferent, s'haurà renovat i pretindrà aconseguir un estat de perfecció, una «virtut més alta». Tanmateix, la llibertat a assolir serà un sacrifici; així ho planteja a la «Faula darrera»:

Sofrir és talment conèixer l'esperança
que ja no som mesquins.
Cal que la veu sofreixi,
que sofreixi la carn
i que el gest se'ns esfalli
inútilment, i pressentir que un altre
gest i una veu nova i obscura
ens són lliurats
on comença de nou el camí i el desfici.
(v. 11-19)

Si existeix el retorn al punt d'origen aquest ha de ser dinàmic, sempre s'ha d'estar en camí de perfecció humana, sense oblidar la bellesa estètica que ho ha d'omplir tot i ha de ser el mitjà per aconseguir-ho, com la veu que ha d'arribar al gest.

La segona persona del singular que apareix en els poemes del llibre es pot adreçar o bé a la divinitat o bé a l'estimada. El llibre, doncs, reprèn aquells aspectes que hem anat explicant en aquest estudi: l'espai físic com a component metafísic i així, com en un altre moment de la poètica martipoliana, el camí s'identifica amb la vida, que serà una pregunta constant perquè el dubte és el sentit de l'existència i el que manté la humanitat dinàmica. L'existència queda vinculada a la divinitat que lliga i aferra l'home —no és Déu, doncs, qui molesta sinó l'opressió que se'n deriva, és a dir, els prejudicis que esclavitzen l'home per qüestions de principis morals.

Per tant, l'existència es caracteritzarà per la lluita i només amb sofriment es podrà sortir i fugir de la situació que esclavitzava, encara que no tot és negatiu, ja que la humanitat disposa de l'amor.

2.5.1. El *tu* del llibre

Els poemes amorosos que presenta Martí i Pol en el llibre són dos;⁹³⁷ el primer d'aquests és el quinzè del llibre i, per tant, ocupa el lloc central del recull, un poema sense títol el qual ja el vincula amb l'aspecte amorós en el vocatiu del primer vers: «He fet un bosc de fils de pluja, amada...» (v. 1). Aquest *tu* el vincula a un combat que s'ha de realitzar que potser es tracta del combat contra la divinitat que es trobarà en el poema «Serà un combat desigual...». En el poema central, doncs, presenta una lluita «com qui es lliura a l'amor» (v. 8), una lluita amorosa i un lliurament que el poeta compara a una mena de joc en què hi ha un desencant en què tot es guanya i tot es perd, potser una sensació semblant a la que es pot sentir quan es lluita contra la divinitat. Tot i que inicia el poema amb el plantejament d'un indret paradisiac que és esperançador ja que és «veu de tot el que no espera» (v. 4), en el combat se sap «vençut» (v. 5) i llavors és quan comença tota la connotació negativa del poema; així trobem el mot «desencís» en el novè vers. El lliurament al combat, doncs, és un lliurament amorós.

«Al capdavant de l'avinguda...» és el segon dels poemes amorosos del recull i data del juliol de 1957, uns versos que, com hem dit, pertanyien a diversos estadis d'*El poble*. El poema explicita l'espera amorosa al final de l'avinguda, aquell indret en què tot sembla negatiu: les mans es transformen en vent, els vells continuen amb els seus prejudicis quan les hores (que s'aferren a les persones) poden arribar a podrir-ho tot. Llavors és quan s'espera l'amor com la situació salvadora de tota la realitat humana. Precisament aquest era el plantejament poètic de Martí i Pol quan es trobava amb el buit existencial, com també d'aquesta manera l'amor encara podria ser la solució per a l'home:

¿Quin vent ens fa tan estèril la veu
que allò que hem dit
ja no ens serveix per estimar?⁹³⁸

De nou és un buit existencial associat amb la divinitat. Ara, però, el poeta no esmenta en cap moment la paraula «Déu» ni «Senyor» com havia escrit en els altres llibres. Només s'hi referirà amb el «tu» i amb el personatge de l'arcàngel. L'absència del mot es vincula directament amb la dissolució de l'existència de la divinitat al llarg del llibre, perquè Déu provoca la pregunta de l'home que es qüestiona pel sentit de la vida i el buit davant de la mort.

⁹³⁷ Broch en considera només un: «Al capdavant de l'avinguda...» que tractaré tot seguit. *Ibidem*, 105.

⁹³⁸ «Cap benestar si tu no hi ets...», versos 3-5.

Ara bé, en el llibre, aquesta sensació es va transformant en una sensació més plàcida que no pas en els llibres anteriors. De fet, el poeta s'adreça a l'absència de la divinitat: «Qui sap on ets tu que ens crides, i a quin / indret la joia de la teva presència» («Faula primera», v. 10-11) o bé, a la inversa, ja que pot aparèixer un Déu que exhaurix l'home, el xucla i el destrueix i, a més, hi explicita la divina presència absent, com en els versos d'«Amb sorra i vent ens lligues...»:

perquè tu tot ho xucles lentament⁹³⁹
i ets com un bosc immens, com una absència
de tot que no limita el sofriment
d'aquest delir la teva alta presència.
(v. 5-8)

L'home busca Déu en el no-res, però la divinitat mai no pot comportar el buit, ans al contrari, hauria de ser la plenitud. Si l'home, doncs, no pot assolir la divinitat hi haurà el deix de tristesa i de desencís:

Quan ens deslliuraràs no hi haurà res
que puguem estimar per companyia.
De tant lluitar cecant-te en el no-res
haurem perdut el do de l'alegria.
(v. 9-12)

Aquesta dicotomia entre absència i presència, de la qual ja parla Broch en el seu treball sobre el llibre martipolià,⁹⁴⁰ que el poeta resol ben explícitament («La mateixa pregunta cent vegades / i el mateix tornaveu: la teva absència»),⁹⁴¹ és un contrapunt a la condició cruel de Déu que ha abandonat l'home,⁹⁴² i els poemes s'agregen en les acusacions cap a Déu i al mateix temps es barregen en una altra dicotomia, la del voler i el doldre:

Tot és en va, però, i en voler dir-te
s'eixugaran els rius i patirem

⁹³⁹ La referència al xuclador ja havia aparegut a *Paraules al vent*, en concret en el poema «Retorn», però referint-se al temps: «cap a un futur que temo i em xucla irresistible» (vers 29) i del mateix llibre a «Avarament, Senyor, vivim les hores...» del mateix any, possiblement de l'agost, en què escriu en el vers 10: «i així, de nits, Vós em xuclau». També es troba en una referència adreçada a la mare de Déu, de l'octubre de 1955 en què escriurà: «ja no suporta més la Vostra absència, / i aquell matí us xuclava amb la mirada» (versos 15 i 16 del poema «En Vós la mort rellisca com la llum...»).

⁹⁴⁰ BROCH i PLANAS, *Miquel Martí i Pol, vida i poesia*, 102-107.

⁹⁴¹ «La mateixa pregunta cent vegades...», versos 1 i 2.

⁹⁴² Com els versos 13-15 de «Cap benestar si tu no hi ets...»: «Som com animalons deficients / que algun foll caçador / persegueix sense treva.», un imatge que ens havia aparegut també a *Paraules al vent*, en el poema «Preguem» d'inicis de 1953: «Som com animalons deficients / tothora acorralats pels caçadors». Una imatge prou suggerent d'una divinitat que encaixa l'home amb l'objectiu que aquest sigui caçat.

de la mateixa set de meravelles.

(«¿Quina paraula ens negues...», v. 6-8)

¿Quin vent de sal m'has posat a les mans

que em nafro tot a cada gest i encara

no tinc altre deler que la teva presència?

(«Estic talment cansat que no voldria...», v. 6-9)

El poeta intenta allunyar Déu, pretén que la divinitat es transformi en un somni:

Saber-te tan a prop m'angunieja.

Més et voldria inconegut, llunyà,

com un somni que a penes si es recorda,

perquè llavors estimar-te no fóra

res més que una inconcreta melangia.

(«La mateixa pregunta cent vegades...», v. 6-10)

A més, l'home ha transformat la feblesa en crit, potser és el mateix crit vinyolià que endevinàvem a *Paraules al vent*, perquè al capdavant Déu és el culpable de la situació humana ja que si la divinitat no està satisfeta del comportament humà no és culpa de l'home sinó de Déu que és qui li ha atorgat la condició humana:

Llavors el tornaveu de l'aigua

repeteix amb nosaltres la pregunta

i tot és dens, la pedra i aquest crit

únic, total de la nostra feblesa

que ens has volgut i que et fereix, potser,

perquè és de tu mateix que l'hem rebuda.

(«Ens pertanys a la nit, quan és més tesa...», v. 4-9)

Al final, aquestes imprecacions es transformaran en una lluita, la de Jacob contra l'arcàngel; l'home contra Déu.⁹⁴³

Serà un combat desigual

⁹⁴³ Evidentment es tracta d'una referència bíblica que es troba a Gn 32, 23-32. En aquest passatge en què s'explica la lluita, hi ha una referència interessant quan explicita que Jacob, acompanyat de les seves mullers, serventes i fills, es queda sol. Les al·lusions a la solitud en *El fugitiu*, com veurem, són escasses, però assenyalada en el primer poema quan en la interpel·lació a Déu hi escriu: «No hi ha cap mà per dir-nos els camins / i ara sabem per primer cop el gust de sal / d'aquesta solitud que tu ens imposes.» («Faula primera», versos 13-15). També en la Bíblia s'al·ludeix a la lluita a Os 12, 4-5.

com si un home lluités amb un arcàngel,
i pels camins obscurs de la sang i la veu
tota l'estèril grandesa del gest
refluirà damunt nostre.

Engendradors de la mort,
l'aigua de tots els rius
no bastarà a purificar-nos,
i creixerem limitats per l'esforç tan inútil,
i tu alçaràs encara un mur de vent
i ens cenyiràs de foc i de tendresa.

Per la importància del poema l'he transcrit sencer, ja que en aquests versos conclou la lluita humana amb la divinitat i el poeta, per últim cop, llevat dels poemes de circumstàncies,⁹⁴⁴ interpel·la Déu; ara bé, sempre em baso en la suposició que aquests versos estiguessin entre els poemes que escrigué el 1959 i que no fos un poema anterior. Els versos reflecteixen un passatge bíblic, però el combat no és contra un arcàngel sinó «com si un home lluités amb un arcàngel», i la comparació remet a la recerca metafísica i existencial del poeta; al capdavant, es tracta de la lluita de l'home contra si mateix. L'home ha d'assolir la força precisa per lluitar i caminar per la vida, però aquesta vida serà transformada per la poesia, ja que la veu i el gest (que anomenarà com a «estèril grandesa») hi seran presents i comportaran aquesta ètica transformadora que només es podrà assolir amb el fet poètic.

Sabem, doncs, que l'home haurà de conèixer-se, lluitar contra si mateix, però, i Déu?. Si reprenem el passatge bíblic observarem que és Jacob qui venç Déu, tot i que en el poema ningú no venç. Com a tribut, sembla que Déu purifica l'home, i no pas amb aigua, com pretenia el poeta (v. 6-8), sinó amb foc; llavors cenyeix l'home de tendresa —precisament la virtut que caracteritza la plenitud humana en la poètica martipoliana. Són molt importants, doncs, els tres últims versos anafòrics encapçalats per la conjunció «i» que uneix la part humana, que és qui ha d'esforçar-se, encara que de manera inútil, mentre Déu alça «un mur de vent» (v. 10). Evidentment, aquest obstacle en la imatge del vent que, molts cops, en la poesia martipoliana s'associa amb el canvi i la destrucció, l'hauríem d'interpretar com la distanciació de la divinitat de l'home volguda al llarg del llibre. En realitat es tracta de la fugida de la divinitat que molesta per tot el que comporta. Només hi ha un element de proximitat de l'home amb la divinitat, uns versos bellíssims pel component de la imatgeria paisatgística pròxima a la plana de Vic, que recorden la imatge d'Adam i Déu que Miquel Àngel pintà a la Capella Sixtina en què la

⁹⁴⁴ En la «Cançó per a una sola veu» d'aquest mateix llibre, apareix un «tu» que podríem pensar que es tracta de Déu. Només són dos versos, el 5 i el 19, però en ambdós hi ha una breu referència que es podria associar amb aquest poema: «Pel teu flanc destrossat remuntarem els rius», «i pel teu flanc poderós». De tota manera, la referència és molt breu.

humanitat i la divinitat no es toquen. En aquest poema d'*El fugitiu* es procedeix a la unció amb dits de boira: «El món és un matí que tu has vingut / i m'has tocat el front amb dits de boira» (versos 1 i 2);⁹⁴⁵ l'home es desperta i se sent pur i fort, de manera que ha desaparegut la feblesa imposada per la condició de pertinença a la humanitat.

En definitiva, *El fugitiu* és un allunyament i un combat, la lluita s'estableix a l'interior de cadascú i una de les lluites consisteix precisament a poder precisar el lloc que ocupa la divinitat en la vida humana. Recordem que Martí i Pol viu en un poble i que, en els anys cinquanta, li devia resultar un problema sincerar-se i poder viure davant dels altres sense els remordiments que podia suposar abandonar la religió. Ens cal recordar que es tracta d'allunyar-se de la religió i de la seva pràctica en un poble petit en què podria sentir-se criticat pels altres, però que, per una altra banda, ell es podria sentir més lliure. Per tant, significaria fugir de l'opressió. És precisament la idea que explicita Martí i Pol en un dels poemes centrals del llibre: «De tant restar som sempre fugitius / i morim lentament de tant no viure»,⁹⁴⁶ el personatge que esdevé fugitiu, a qui tothom mira estrany i que esdevé captaire d'«engrunes de neguit».⁹⁴⁷

2.5.2. Les referències bíbliques

Una de les característiques, doncs, del llibre són les referències bíbliques ja que es tracta del recull que en conté més de tota la producció del poeta de Roda. Una ja l'hem poguda entreveure just en aquest apartat anterior quan em referia al Gènesi i al llibre del profeta Osees en la lluita de l'arcàngel contra l'home, un arcàngel que ja ens apareixia en el primer poema: «en el llindar de l'esfinx o l'arcàngel» («Faula primera», v. 3) i en el combat del poema «He fet un bosc de fils de pluja, amada...» (v. 6).

La segona de les referències, alguna d'elles present ja en els llibres anteriors, és un ressò espriuenc que es basa en els llibres sapiencials, sobretot en el *Cohèlet*. Les referències són: Coh 1,2: «Tot és en va» («¿Quina paraula ens negues...», v. 6) i Coh 3, 1-8, quan planteja que tot a la vida té el seu moment. D'aquesta manera, Martí i Pol inicia un dels poemes sense títol: «Hi ha un temps pel sofriment i un temps per estimar» (v. 1). Ja el poeta a inicis de 1953 havia escrit versos amb reminiscències als sapiencials com en el poema «No faig sinó repetir les paraules...», de començaments de 1953, quan escrivia «nihil novum sub sole» (v. 24). El juliol del mateix any a «Heu escoltat col·loquis discretíssims...» escriu «Tot és en va», la mateixa

⁹⁴⁵ «El món és un matí que tu has vingut...», versos 1 i 2.

⁹⁴⁶ «De tant restar som sempre fugitius...», versos 1 i 2. Es tracta del catorzè poema del llibre.

⁹⁴⁷ Vers 25 d'«El fugitiu». Una imatge que podria recordar a Espriu en la imatge del captaire d'«engrunes de vells records» («V» de *Cementiri de Sinera*, versos 2 i 3). ESPRIU, *Cementiri de Sinera. Les hores. Mrs. Death* (2003), 16. *Cementiri de Sinera* veié la llum el 1946.

oració que es pot llegir en el poema «¿Quina paraula ens negues...», que, com deia suara, també es pot llegir en el vers 9 del poema «Parca» de *Mrs. Death* d'Espriu.⁹⁴⁸

En el poema «L'hivern és just, restitueix la llum...» hi escriu al final:

Tornarem a la perduda intimitat
i als vells llibres de sempre,
com qui torna de nou a la casa del pare,
una mica menys purs
però qui sap si una mica més dòcils al missatge.
(v. 9-13)

Efectivament, torna a ser una referència bíblica, en aquest cas neotestamentària, que té com a referència la paràbola del fill pròdig (Lc 15, 11-32), el personatge que marxa de casa i es dedica a una vida llicenciosa per tornar penedit. És precisament el tipus de vida del personatge del poema «L'hivern és just, restitueix la llum...»: «Tot l'estiu hem folgat» (v. 5), sense perdre de vista que, com el fill pròdig, es tracta també d'un personatge que ha marxat i que ha *fugit* de la casa del pare.

A més, en el llibre hi trobem mots que ens acosten a un lèxic religiós. No només hi escriu mots com «arcàngel», o «unció» que endevinàvem en «El món és un matí que tu has vingut...», sinó en l'explicitació en el vers 3 del poema «Com la pluja d'hivern...»: «i ungir-se amb la virtut de l'infant que pidola» (vers 3), que és una imatge de pobresa que s'associa amb el personatge del captaire que apareix en el poema «El fugitiu»; ara però, amb la innocència del nen. El poema es vincula amb les reflexions poètica i existencial, ja que la paraula —que martipolianament anomenaríem «veu»— comporta el gest. La veu, però, podria procedir de Déu de tal manera que el poeta es transforma en un torsimany, una condició que al poeta el fatiga. De fet, també en aquest sentit s'entreveuen les referències poètiques de Martí i Pol d'anys anteriors i així escriu com la seva veu de profeta el cansa: «Ja no tinc res, només la veu / i un gest cansat de vell profeta» («El fugitiu», v. 9-10).

Una altra imatge que apareix al llarg del llibre, vinculada amb el sentit religiós, és la del peregrinatge. En dos moments hi apareix: la primera és als versos 8 i 9 del poema «No els jardins vora el riu sinó el jardí de casa...» en què escriu que «Hi haurà sempre camins, però nosaltres / peregrinem a una sola contrada» i en els versos «o potser pelegrins solitaris / a recer de la llum envaïdora» que corresponen als versos 9 i 10 de la «Faula darrera». Ambdós casos es relacionen amb el pas de la vida dels humans i, per tant, amb el component existencial.

De fet, aquestes referències religioses incideixen en el fet que, precisament, en el llibre es tracta de la fugida de tots aquests elements opressius, entre d'altres, com ja hem vist, el

⁹⁴⁸ *Ibidem*, 180. El llibre de *Mrs. Death* es publicà el 1952.

religió. Com he dit, deixarà d'esmentar Déu però d'una manera o altra hi és present en l'absència del nom, precisament en totes aquestes referències.

2.5.3. L'existència i la fugida, la solitud

El fugitiu tampoc no presenta una solució al drama humà, potser perquè com abans ja havia endevinat el poeta no n'hi ha cap. La vida és un camí cap a no se sap on però que cal recórrer. Aquesta troballa és fruit de la recerca interior, de la interiorització i la descoberta de l'individu. Ara bé, a diferència d'altres llibres que ens havia presentat el poeta, aquest determina un grau d'esperança que no havíem trobat en els altres. És la mirada al futur i a l'home. Si la interiorització havia comportat la descoberta d'un mateix, cadascú ha de trobar l'esperança que l'encamini a viure.

A *El fugitiu* es poden trobar moltes de les situacions humanes davant de la vida. Els peregrins o vianants caminen de diferents maneres: cansats, fugitius, estranys, febles, purs o virtuoses. El canvi més determinant el trobem en els últims poemes, en concret els últims cinc que són els que presenta amb títol, «Atur de tardor», «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert», «Cançó per a una sola veu», «Deixeu-me dir» i «Faula darrera». El poeta considerava que el llibre es dividia en tres parts: la primera i la tercera són les que tenen títols i la segona no en tenia. Però pot ser que aquesta divisió es tracti d'una elaboració posterior que al poeta li serveix per confirmar-ne les parts que l'integren i així crear la diferència de manera més clara, ja que dels set poemes inicials amb títol, només dos tenen un títol que no correspon al primer vers, «Faula primera» i «El fugitiu», tots els altres no només correspon al primer vers —com era habitual en el poeta— sinó que, a més, en la primera edició a Llibres del Mall el títol els acabava amb els punts suspensius: «Enllà del temps només ens resta...», «Amb la tardor vindré...», «Ens perseguim tothora per escales...», «Com la pluja d'hivern...» i «Amb sorra i vent ens lligues...», uns punts que no apareixen en els cinc últims poemes del llibre; ni a «Deixeu-me dir», que és l'únic poema en què l'inici del primer vers correspon amb el títol.⁹⁴⁹ Amb tota seguretat el poeta volia donar als últims poemes del llibre una consideració diferent que tinguessin a veure amb el contingut i, de fet, són versos que els vincula amb l'aspecte social de tal manera que, després de la crisi religiosa el comença a preocupar més la situació de l'home i la seva quotidianitat. Així també podia presentar el llibre com un moment d'inflexió en la seva poètica de tal manera que aquest recull ja presenta el canvi a la poesia social i a *El poble*. En la nota introductòria al llibre en la publicació a Llibres del Mall⁹⁵⁰ explica precisament que la temàtica diferent, assenyalada per la presència o l'absència de títols, així com la llargada dels

⁹⁴⁹ De fet, aquest poema que formava part d'*El poble* (1957, 1961 i 1962) només aparegué amb títol i punts suspensius en l'estadi de 1961, en tots els altres no hi havia títol.

⁹⁵⁰ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 78.

poemes, presentarien el canvi de temàtica. Recordem, però, que «Nocturn per a la trompeta d'Eddie Calvert» i «Cançó per a una sola veu» els envia a Sarsanedas en una carta el maig o el juny de 1959 i que «Deixeu-me dir» el data de 1957. Queda clar, doncs, que quan el poeta dóna forma definitiva al llibre, el criteri cronològic —que es pot sobreentendre quan Martí i Pol exposa que el llibre es va gestar «a remolc d'una llarga crisi religiosa»⁹⁵¹ com també quan remet a la presència-absència de títols i a la llargada dels poemes, com si fossin elements que depenen del moment en què els escriu— no li és del tot vàlid, ja que els plantejaments socials són presents des de l'inici del llibre, encara que al final es vegin de manera més evident i, encara més, referma aquesta argumentació que dos dels poemes de la tercera part del llibre haguessin format part d'*El poble*. De fet, recordem que la majoria dels poemes són de 1959 i, per tant, posterior a aquest últim llibre esmentat. El poeta presenta una evolució en el contingut dels poemes que ofereix un trajecte en la vida, en la qual l'home dubta, pregunta, es fatiga, naufraga, lluita i s'alça cap a una virtut més alta i ho aconsegueix amb una poesia social de la qual havia descansat durant uns mesos. De fet, en el segon poema del recull, «Enllà del temps només ens resta...», ja es presenta aquesta situació d'home cansat tot i que encara creu en l'esperança, com si augurés el final del llibre:

que tot plegat no ens allibera
d'aquest saber-nos vençudíssims,
(v. 9-10)
si a cada pas ens afeixuguen
la veu i el gest i ens és defensa
tota premissa d'esperança,
l'alta certesa del prodigi.
(v. 13-16)

Aquesta és l'obertura a tot el llibre que segueix els paràmetres plantejats entre aquest i el primer poema, mentre el tercer presenta el motiu del fugitiu. A partir d'aquí la repetició de motius que remet a una existència feble que s'encamina a un no-res augmenten d'una manera considerable: «quan tot és tan llunyà del llit estant que a penes / ens allibera del no-res un horitzó de pluja» («Amb la tardor vindré...», v. 4-5). De fet, alguns dels poemes del llibre tornen a presentar un paisatge metafísic, com quan el poeta recorda una imatge d'anys anteriors per referir-se al paisatge interior que al·ludeix a l'existència; es tracta d'«Ens perseguim tothora per escales...» que ressona a «Sovint, sovint, per una escala fosca,...».⁹⁵² En el poema s'estableix la dualitat de la llum i la foscor; a l'endemig, l'ombra. La llum, a la vida, és tènue perquè la

⁹⁵¹ *Ibíd.*

⁹⁵² Aquest poema de clara referència vinyoliana el datava l'agost de 1951 i hi presentava la crida a la interiorització a través de la situació física de l'escala que permetia descendir a l'interior de l'individu.

claredat total correspon a la part superior (el cel,⁹⁵³ el terrat) mentre que la foscor («l'ombra») és la mort. L'home, per tant, s'endevina en una persecució entre la vida plena i la mort en un espai de penombra que, a més, es mostra deteriorat:

Ens perseguim tothora per escales
amb graons cruixidors i llum somorta,
ran mateix de baranes mig malmeses
que ens preserven a penes de la fosca.
Hi ha la certesa de la llum, enlaire,
i un terrat ple de sol
amb vent i ocells que xisclen.
Hi ha la certesa de la mort i l'ombra
ja sense límits, tan acollidora.
(v. 1-9)

A partir del vers 10, encapçalat per una adversativa, el poeta escriu sis versos que refermen la condició humana: l'home es veu perdut, amb por, vençut, sense força i oblidat. Llavors és quan es queda en un racó «i es compleix en nosaltres la paraula.» (v. 15). La poesia serà, com veurem tot seguit, un altre dels temes importants a *El fugitiu*; ara, però, interessa considerar com, en aquest poema, l'espai, li ha servit al poeta per definir la condició humana, que representa una situació de feblesa, ja que apareix l'home vençut i perdut, no en el camí sinó en un lloc tancat que, irremissiblement, el condueix a la mort. El següent poema del llibre, «Com la pluja d'hivern...», l'inicia en el lloc precís que havia acabat, en la paraula. De fet, aquesta serà el centre del poema. Si havíem vist en l'altre poema com l'home vivia perdut en el món, ara és aquest mateix qui creix en el buit: «com si de créixer en la buidor tinguéssim / més afuats el seny i la tendresa.» (v. 7-8), qui viurà plenament i qui morirà ple de bellesa, en un discurs poètic que tot seguit acabaré de comentar. El que destaca, però, del component existencial d'*El fugitiu* és l'home com a ésser efímer que s'aboca a la mort: «perquè tot s'allargassa dintre meu / cap a la deu de tot, tan pressentida.» («No és de plorar que tinc els ulls cansats...», v. 5-6). Ara bé, aquesta mort ja no és el fet terrible que es constata a *Paraules al vent* sinó que es tracta d'una situació més serena i tranquil·la que contrapunta amb la bellesa que arribarà a contenir el sentit de la vida, una bellesa que s'acompleix en la poesia.

Si s'acaba de comparar amb anys anteriors, ara no hi ha una excessiva preocupació per la mesquinesa, sinó que l'home és —o ha d'ésser— més pur: «Llavors comença tot, i la puresa / desgavellada, elemental, / la paraula i la sang i un patrimoni / de benestar que anem deixant enrera.» («Faula primera», v. 4-7) i per a això, l'existència consisteix a fugir, d'aquí el títol del

⁹⁵³ En aquest poema no hi cap referència explícita a la divinitat, sinó que es focalitza la importància en la paraula.

llibre, el tercer poema i el dotzè, «De tant restar som sempre fugitius / i morim lentament de tant no viure.» (versos 1-2 d'aquest 12è poema del llibre que no té títol). La recerca és existencial i pressuposa un canvi que ha de permetre, bàsicament, «viure», que és el sentit de l'existència, però viure sense prejudicis, amb llibertat. Aquest precisament és el canvi que no es donarà en la societat, ja que la gran majoria no voldran abandonar les normes i les actituds falses. Llavors, la convivència es farà difícil, en la majoria resultaran estranys els moviments dels altres, els seus dubtes. En aquesta estranyesa és quan tornarà a sorgir la solitud.

Com he esmentat anteriorment, al començament del llibre a la «Faula primera», se'ns explicita que la solitud prové de la divinitat:

No hi ha cap mà per dir-nos els camins
i ara sabem per primer cop el gust de sal
d'aquesta solitud que tu ens imposes.
(v. 13-15)

Però aquesta solitud prové precisament de no saber per on ha d'anar l'home i, per tant, la decisió del jo poètic és fugir. D'aquí la desorientació i la solitud:

Sóc fugitiu de no sé on
i he perdut nord i vent i guia
de tant romandre fora món
amb mi mateix per companyia.
(«El fugitiu», v. 5-8)

I també l'estranyesa, un dels aspectes que havíem constatat en d'altres poemes anteriors: «i pel carrer la gent que hem estimat / ens mira amb estranyesa...» («De tant restar som sempre fugitius...», v. 6-7). Recordem que anteriorment vèiem com aquesta sensació del jo poètic provocava en alguns poemes ja comentats la riota dels altres. Ara en canvi no és així, ja que aquesta sensació d'home estrany sembla assumida, tot i que en algun moment encara apareix com un home diferent, oblidat pels altres:

Amb la tardor i amb els carrers deserts
i el silenci a la nit i la certesa
de saber-me a recer, com una barca vella
en qualsevol port oblidat.
(«Amb la tardor vindré...», v. 6-9)

La solitud, doncs, és també un recer i gràcies a aquesta l'home es troba a si mateix com a companyia i, com a conseqüència d'una presa de decisió, li permetrà interioritzar sobre la condició humana, com també serà causa i conseqüència de la paraula poètica.

2.5.4. La poesia

La veu, la paraula poètica, la bellesa i, molts cops, el gest formen part d'un dels temes del llibre. Ara bé, sempre apareix relacionat aquest «tu» diví amb l'existència i, per tant, permet de trobar-hi la serenor davant de la realitat de la mort. Recordem que el poeta plantejava l'aspecte bíblic i maragallià de la creació per la paraula com el segon element existent, després de la puresa primigènia, com apareix en el sisè vers de la «Faula primera». De la mateixa manera que Déu és el creador del món també el poeta esdevé el creador de la paraula i del gest, un aspecte que reprèn en l'onzè poema:

¿Quina paraula ens negues
que ens repetim tothora en el ressò
de les mateixes paraules?
(v. 1-3)

És a dir, com anteriorment he predit, es tracta de la paraula divina en la ploma del poeta: el poeta esdevé torsimany de Déu. Però com temps enrere, continua amb el sentiment del cansament, una lassitud que caracteritza també l'existència humana: «Ja no tinc res, només la veu / i un gest cansat de vell profeta» («El fugitiu», v. 9-10).

Si a «¿Quina paraula ens negues...» el poeta plantejava la repetició com una de les característiques de la poesia, que esdevé gairebé una mística quan la paraula és la que es repeteix de manera contemplativa i creadora:⁹⁵⁴

¿La roca, l'arbre, el vent i aquest silenci
no moririen si, de cop, deixéssim
de repetir-los, dòcils, cada dia?
(«Hi ha un temps pel sofriment i un temps per estimar...», v. 5-7)

Consegüentment, aquesta recreació constant a través de la paraula podria provocar la serenor davant de l'experiència vital i, per tant, seria la causa de la tranquil·litat davant de la mort. Després d'haver-la considerat a «Ens perseguim tothora per escales...» Martí i Pol acaba aquest poema:

⁹⁵⁴ Recordem que l'any 1957 possiblement havia llegit el *Récit d'un pèlerin russe à la recherche de la prière*, un llibre que plantejava la repetició com a forma de pregària contemplativa.

Però sovint el pas se'ns esgarria
i ens perdem en inútils passadissos
fins que, retuts de por,
vençuts i sense forces,
restem per sempre en un racó ignorat
i es compleix en nosaltres la paraula.
(versos 10-15)

La paraula és el recer on acollir-se i, per tant, és un element sagrat: «Perdura tant la veu, que ens fa basarda / de parlar en el silenci» («No els jardins vora el riu sinó el jardí de casa...», v. 6-7), un do al qual cal arribar a l'essència més profunda: «Com la d'hivern, penetrar lentament / el do misteriós de la paraula» («Com la pluja d'hivern...», v. 1-2).⁹⁵⁵ En aquest poema presenta una de les reflexions més importants sobre la paraula de tot el llibre; de fet, la paraula arriba a abastar tot un món:

Estimar en cada mot la densitat d'un món
que ens origina novament i ens nega
tota clement vel·leïtat de somni,
(v. 4-6)

En els últims versos, el poeta contraposa el viure amb el morir. El poeta explicita que, després d'una vida de renúncies i lluita, la mort no serà tan cruel si s'omple de paraules, llum i bellesa:

i morir, oh morir!, encara amb les mans plenes
de paraules, de llum,
d'imprecisa bellesa.
(v. 11-13)

Es tracta, per tant, d'una reflexió poètica en què l'element positiu s'endevina en la bellesa. És, per tant, el tema de la salvació per la poesia. La recerca de la salvació s'acaba ben aviat ja que es troba en aquest poema, el sisè del llibre. En el segon poema del llibre, «Enllà del temps només ens resta...», semblava que no s'havia d'arribar mai a l'alliberament, ja que havia escrit que difícilment l'existència pot sortir del cansament:

en una terra de paraules
amb pols de gent i la mateixa

⁹⁵⁵ A *La fàbrica-1959*, Martí i Pol escriurà el poema «Do de la paraula», conjuntament amb les altres virtuts teològals «Do de la fe», «Do de l'esperança» i «Do de la caritat».

noia gentil que coneguérem,
que tot plegat no ens allibera
d'aquest saber-nos vençudíssims,
d'aquest refer camins en l'oci
de qualsevol incert miratge,
(v. 6-12)

Continua el poema amb un condicional per tornar a considerar el cansament humà i la poca esperança que queda a la humanitat:

si a cada pas ens afeixuguen
la veu i el gest i ens és defensa
tota premissa d'esperança,
l'alta certesa del prodigi. (versos 13-16)

Al final del llibre —en els poemes que donen la clau del llibre en fixar-se en la humanitat, en la societat i en el component existencial com a col·lectiu— el poeta torna a reprendre el tema de la poesia i el considera amb la imatge de l'ocell que ja havia aparegut anteriorment —en els poemes XIV i XV dels *Quinze poemes*. Aquest ocell que torna a aparèixer ja en els últims versos del primer poema d'*El fugitiu*: «la nostra veu caurà damunt la terra / com un ocell ferit, com una pluja» («Faula primera», v. 19-20), al final del llibre, en el poema «Cançó per a una sola veu», l'ocell mor i és enterrat però fecunda una nova veu::

L'ocell que vàrem enterrar al jardí
fecundà els arbres i les roses.
Enterrarem la veu perquè fecundi
el silenci de tots i una veu nova.
(v. 1-4)

A partir d'aquí s'aniran establint els eixos bàsics del llibre que culminarà amb «Faula darrera»: la divinitat, la humanitat i la poesia. A «Cançó per a una sola veu», la divinitat —a qui s'adreça en dos moments (v. 5 i 19) la caracteritza per considerar-la amb dos costats, un de vençut i un altre de poderós— és el «tu» que es diluirà en el poema perquè la seva intervenció perd importància a favor de l'home: «Pel teu flanc destrossat remuntarem els rius / i obrirem solc al vent de tots els boscos.» (v. 5-6) «i pel teu flanc poderós / tota l'aigua perduda / retrobarà el seu curs, / i nosaltres la veu / i aquell gest que agermana.» (versos 19-23). Per tant, serà la paraula la que propiciarà el gest de germanor, la fraternitat, l'amor entre tota la humanitat. Només

mitjançant la poesia es podrà assolir la fraternitat que es caracteritzarà per tenir una virtut, potser la més important, l'amor.

2.5.5. Els últims poemes

El poema «Amb la tardor vindré...», dels primers poemes del llibre, que s'acosta a l'estil dels poemes d'*El poble*, preanuncia els cinc poemes finals. Amb això vull dir que, evidentment, la secció central d'*El fugitiu* és més lírica que no pas molts dels poemes del llibre. El tombant decisiu són aquests cinc poemes que vindrien a sintetitzar el llibre i a reflectir com la poesia martipoliana es preocupa més pel col·lectiu social que no pas pels aspectes existencials i metafísics. Encara, el poema «Atur de tardor»⁹⁵⁶ servirà de canvi cap a aquesta nova poesia. De fet, la confecció formal del poema és molt semblant a «Amb la tardor vindré...», ja que són versos alexandrins, decasíl·labs, octosíl·labs, hexasíl·labs... amb la repetició de sintagmes a l'inici dels versos de manera anafòrica. Així si a «Amb la tardor vindré...» repetia «Amb la tardor» en els versos 1, 6 i 15, a «Atur de tardor» repeteix «Avui el cor es perdrà» en els versos 1, 10 i 16. A més, ambdós prenen com a referència l'estació tardoral. A «Atur de tardor», conjuntament amb el motiu estacional del temps que s'acosta a l'hivern, també té el seu moment temporal en el crepuscle i la nit i, existencialment, en el record i el somni. El poeta havia usat aquest recurs en el poema que li dedica a l'estació de la tardor, en el cicle de «Les quatre estacions» d'*El poble*, en què és el moment per tancar-se a la cambra, recollir-se i recordar. Per això el poeta reprèn el paisatge metafísic: el cor té camins que duen al recer, els personatges es veuen vells i el sentiment és malenconiós. Apareix el poble com a espai metafísic que, en la quietud, acaba de perfer la serenor existencial. Ara bé, el canvi es produeix en els últims versos:

Avui el cor es perdrà pels camins més incerts
i, essent de nit, una vaga tendresa
ens purificarà de tot recel
i fins de la més lleu desesperança.
(v. 16-19)

Per tant, la fatiga humana ja no és un tema que li interessi al poeta sinó que ara considera el canvi humà que es basa en l'esperança en la humanitat fraterna. El poema següent, «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert»,⁹⁵⁷ amb les reminiscències de l'«Spiritual amb la trompeta de

⁹⁵⁶ No puc obviar que, potser per casualitat, Albert Manent a *La nostra nit* té un poema amb el títol «Atur de setembre». MANENT, *La nostra nit*, 59-60.

⁹⁵⁷ Recordem que aquest poema, conjuntament amb la «Cançó per a una sola veu» el poeta li envia a Sarsanedas l'any 1959. Per tant es podria datar en aquest any de 1959.

Louis Armstrong» de Salvador Espriu, és un cant a la fraternitat entre els pobles amb la similitud que correspon en el poema espriuà:

pastarem fang de veus,
fang de pobles que estimen
una insegura quietud que els buida
de l'oci del retorn amb fites blanques.
(v. 10-13)

De fet, en el poema tornem a trobar el «tu» adreçat a la divinitat en l'últim vers, precisament el que precedeix a la «Cançó per a una sola veu» que presentava també les dues al·lusions a la divinitat comentades en l'apartat anterior. A «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert», però, es presenta el fet diví com un fet supersticiós, com si fossin uns guerrers els que esperen i que se li adrecen com a tal: «Et brandarem, solemnes, com un símbol» (v. 19). Com també s'al·ludeix al retorn i al cant de les sirenes,⁹⁵⁸ com si fos el món ideal que el presenta en el món que s'unifica en el propòsit fratern de la humanitat: els arbres fruitaran, la terra serà feliç i tot retornarà al seu lloc. Es tracta d'una recreació: el món torna a ser nou. Per tant, el lector es troba amb el retorn al tema de la fraternitat, com també apareixerà en la «Cançó per a una sola veu», el poema següent, en què escriu que els homes de tot el món «que estimen tendrament un passat de grandesa / que no podrà mai l'aigua del temps»⁹⁵⁹ (v. 10-11).

Ara bé, com apuntava anteriorment, ambdós poemes tenen una història interessant que ara ja sabem a través de la correspondència amb Sarsanedas. Els dos tenien un objectiu ben concret que era formar part d'una antologia que preparava Joan Crusellas i que era de caire europeista.

He escrit un parell de poemes que t'adjunto. No sé si te n'havia parlat, però el Sr. Joan Crusellas em va escriure, dies passats, demanat-me un poema per una antologia europeista que diu que vol publicar. El tema, almenys per mi que visc una mica fora de circulació política, és ingrat i descoratjador, però jo que estimo les comandes amb veritable fervor, he fet tot el que bonament he pogut per a complaure'l. No sé pas si ho hauré aconseguit i espero que tu m'hi diràs la teva. Pel meu gust és molt més reeixit el Nocturn que no pas la Cançó. Tot amb tot, potser la idea d'integració de la nostra pàtria al moviment europeista no hi queda massa clara en cap dels dos.⁹⁶⁰

⁹⁵⁸ De fet, la referència posterior als guerrers, permetria pensar en el fonament literari de l'*Odissea*, un poble en marxa, que retorna a casa i que lluita. Ara bé, és indubtable que el propòsit de Martí i Pol és la creació d'una nova manera d'entendre la societat des de la fraternitat.

⁹⁵⁹ Observem-hi també la referència a l'estirp i als avantpassats que havia estat un dels motius dels *Quinze poemes*.

⁹⁶⁰ Possiblement de finals de maig o del juny de 1959. FJS.

Aquest objectiu no es dugué mai a terme. De ben segur que la col·lecció a la qual es refereix era «Els autors de l'ocell de paper» en què, curiosament, Espriu havia publicat l'«Spiritual, amb la trompeta de Louis Armstrong»,⁹⁶¹ poema que formà part de la tercera part de *Les hores*,⁹⁶² que manté un paral·lelisme amb el «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert» de l'autor de Roda. L'objectiu de Martí i Pol en aquests poemes era respondre a la finalitat de l'antologia de Crusellas, tot i que, per una altra banda, la temàtica insistent de la fraternitat que era recurrent en el poeta i a la qual al·ludia en els dos poemes, podria servir ben bé per a la temàtica europea que havia de ser el motiu de l'antologia.

Els altres dos poemes restants, «Deixeu-me dir» i «Faula darrera», són la conclusió i la síntesi de tot el llibre i, a més, són un crit d'esperança. En el primer, hi ha una crida a l'esperança per als homes del poble, dels qui retornen i, al mateix temps, incideix en la fraternitat amb una crida a l'amor. Aquest sentiment humà i fraternal pren importància des de les paraules: «el vent s'endurà totes les paraules / que hem malmès de tant dir-les sense amor.» (v. 7 i 8). Tot serà nou, fins i tot, aquella realitat màxima per a un poeta, la poesia i els mots que la formen: «que el poble és com abans / i que algun dia / hi haurà flors al jardí / i vent als arbres / i paraules inventades de nou / només per a nosaltres.» (v. 14-19).

La «Faula darrera», que he esmentat ja diverses vegades, és la síntesi de tot el llibre amb dues paraules que coneixem de la poètica martipoliana, la veu i el gest, que conflueixen de nou en un poema en què avisa que el sofriment forma part del camí de la vida. Ara, però, hi ha una veu nova; s'ha acabat la mesquinesa que tants cops havia aparegut en els poemes d'altres anys:

Sofrir és talment conèixer l'esperança
que ja no som mesquins.
Cal que la veu sofreixi,
que sofreixi la carn
i que el gest se'ns esfalli
inútilment, i pressentir que un altre
gest i una veu nova i obscura
ens són lliurats
on comença de nou el camí i el desfici.
Ara tothom serà cridat
a una virtut més alta.
(v. 11-21)

⁹⁶¹ Joan CRUSELLAS, *De «Els autors de l'ocell de paper»: «El millor novel·lista del món» de Manuel de Pedrolo. «Spiritual, amb la trompeta de Louis Armstrong» de Salvador Espriu, Els autors de l'ocell de paper 1*, (Barcelona: Edítex, 1955). XVII.

⁹⁶² Sobre el poema es recull el seu origen a Joan VENY-MESQUIDA, «Introducció» dins ESPRIU, *Cementiri de Sinera. Les hores. Mrs. Death* (2003), XVII. Per al poema vegeu aquest volum 123-124.

2.6. Els altres poemes

Anteriorment he comentat la troballa de dues llibretes manuscrites —*msL3* i *msL4*— a l'APAB, en què hi consta bona part del llibre *El fugitiu* i que, entre les dues, hi havia sis poemes més que podien haver format del llibre, tot i que podria ser que els escrivís amb posterioritat al 1959 quan el poeta va presentar el recull al premi Carles Riba. Si no es pot dubtar de la datació de gran part del llibre —ja documentada en la correspondència amb Sarsanedas—, tampoc no es pot obviar la possibilitat que hagués continuat o modificat posteriorment el recull, fet que justificaria la idea que tenia el poeta que el llibre es va «anar fent», tal i com escriu en la nota introductòria a la primera edició.

Entre les dues llibretes hi ha sis poemes més. En dos d'ells, «Tot és en mi quan em limita l'ombra...» i «Crec en mi i en aquesta solitud de la veu...» hi ha el mot «fugitiu»,⁹⁶³ en el primer: «tothora fugitiu d'altra llum que la teva» (vers 5), tot i que és un ús anecdòtic en una imatge del que hauria estat —si l'hagués acabat— un poema amorós, i el verb «fugir» en el segon: «d'un retorn que m'incita a fugir novament» (v. 11). De fet, queda clar que el retorn es deu a una fugida inicial i que gràcies a aquesta pot haver un canvi humà; per tant, s'ha de considerar el retorn com una imatge que, implícitament, comporta una fugida prèvia. El retorn també apareix en un poema que es pot trobar a les dues llibretes, «Mare: quan torni...», i a «Jo faig camí i és sempre nit arreu...», de *msL4* en què escriu en una primera persona del singular, i des de la solitud, que és un caminant (per usar el mateix mot espriuà) per la vida, com ens havia aparegut també en els poemes que finalment formaren part d'*El fugitiu*.

«Mare: quan torni...» és un dels poemes que potser Martí i Pol hauria inclòs en el recull. Que fos en ambdues llibretes ho podria indicar. El poema, però, sembla retornar a la lírica tradicional, ja que amb un vocatiu s'adreça a la mare per explicar-li tot el que passarà quan torni al poble; potser per això no hauria lligat gaire en el conjunt del llibre. En els primers versos, el poeta contrasta la felicitat amb el gust amarg del temps que s'ha viscut lluny —com a persona que ha marxat— amb aquella imatge de la sal, en aquest cas, associada a la imatge salvatiana de les genives: «potser hi hauran noies als balcons / i jo tindrè encara un gust llunyà de sal / a les genives» (v. 2-4). La imatge vital de les noies als balcons que havíem entrevist en la roba de colors que pengen les dones en el poema «Dissabte» d'*El poble*, crea la sensació de retorn a l'àmbit poètic del poble, un altre dels eixos del poema, ja que en el vers 12, després d'esmentar que quan era lluny recordava la mare —a qui estima— i tot el poble, explicita: «Tot el poble, que estimo, d'escambell / per la teva alta espera» (v. 12-13). Es tracta, doncs, d'un retorn a casa que associa la mare amb el poble.

«Tot és en mi quan em limita l'ombra...», el primer dels poemes que he esmentat anteriorment, perquè és el primer d'aquest grup en què escriu «fugitiu», duu una cita de René

⁹⁶³ Ambdós es troben únicament a *msL4*.

Char: «Je pleure quand le soleil se couche», que és la primera oració del poema «L'inoffensif»,⁹⁶⁴ del llibre *La Parole en archipel*, que el poeta francès publicà el 1962. La cita és amorosa per a uns versos que haurien format també un poema amorós que, finalment, ha romàs inacabat. Els versos presenten l'absència de l'estimada i el seu record. En el vers 6 es planteja aquesta absència, «Si tu no hi ets serà més nit encara», vinculada amb la cita de Char que encapçala el poema. L'ús de la paraula «fugitiu» el trobem en el vers 5 quan explicita que ell fugirà de qualsevol llum que no sigui la de l'estimada.

«Crec en mi i en aquesta solitud de la veu...», com el següent poema que trobem a la llibreta, «Jo faig camí i és sempre nit arreu...», reprenen el tema de la solitud. El primer, en què esmenta com el retorn l'impulsa a «fugir» novament, té com a fonament la veu. El poeta considera que la veu se sent sola i no sap on refugiar-se, al capdavant, perquè és massa sincera. Un altre cop, com en el primer poema d'aquesta sèrie, «Mare: quan torni...», apareix el record que li minva la virtut i la veu. Llavors el poeta es cansa de veure's sotmès a la mort. És el final de la vida i el camí l'hi duu. L'últim poema de la llibreta *msL4*, «Jo faig camí i és sempre nit arreu...», remet a la veu tot i que acaba amb una referència a la solitud. Aquests últims versos, en què s'expressa com el jo poètic se sent en la foscor, acaben plantejant una reflexió poètica en què hi troba un mecanisme de salvació a través de la poesia: «Com en un gorg profund el ressò de la veu / m'envaeix lentament i m'extasia.» (v. 3-4). Aquesta referència reprèn la poètica de les coses petites que hem vist anteriorment, i a més l'home-poeta trenca el silenci i llavors és quan aquest se sent molest amb aquell home que havia estat i que gosa interrompre el silenci. Aquest poeta-profeta no busca el record sinó el futur encara que camini en la foscor, tot i que com a conseqüència de ser poeta-profeta se sent sol: «de tan saber-me acusador i reu / d'aquesta solitud que em desespera.» (v. 11-12). Hi ha una referència biogràfica que comporta aquesta solitud i és la del fet de no tenir els amics prop per poder compartir amb ells les inquietuds literàries.

Els dos poemes restants de la llibreta *msL3* són «En el principi fou el mar...» i «Donzell de vent, herald de quietud,...». El primer d'aquests també sembla inacabat. Com si fos l'inici del món i la seva creació, planteja, maragallianament, com al principi fou la paraula, la veu, i en el cas del poema de Martí i Pol, la veu correspon a la del mar que sempre té un nou començament; es tracta del tornaveu de l'aigua i d'una primera persona del plural que es refereix als poetes, però aquests es veuen incapaços de fer arribar el missatge poètic. Per tant, en aquests versos la paraula s'associa amb el principi que seria l'aigua, el mar («Però restava el mar / i resta el mar / encara inassequible», v. 17-19) i també correspon a aquest l'aniquilació de l'home que acaba sent engolit per les aigües. Del mar, doncs, és la creació i la destrucció; d'ell prové la paraula i també aquesta destrueix.

⁹⁶⁴ «Je pleure quand le soleil se couche parce qu'il te dérobe à ma vue et parce que je ne sais m'accorder avec ses rivaux nocturnes» és l'inici del poema.

«Donzell de vent, herald de quietud,...» succeeix a la nit. Els versos, però, són un recer i un acompanyament. També esdevenen una pregària en la passió per la poesia: «omple'm de sal la veu que malalteja» (vers 4). En la segona part del poema (v. 5-8) demana els aspectes positius per a la creació poètica en què hi ha de ressonar la vida. Per a això el poeta usa els motius naturals que remetent al nodriment i al canvi: «torna'm un altre cop amb la veu clara / perquè aprengui de nou el gust del blat / i de la sal i el vent i l'atzavara.» (v. 6-8).

2.7. Apunt per a la lectura del llibre

Havíem cregut que Martí i Pol havia escrit el llibre entre 1952 i 1957, tanmateix ara ja es pot determinar sense cap mena de dubte que la majoria de poemes que configuren *El fugitiu* daten de 1959; és a dir, el llibre fou escrit després d'*El poble* i sembla que amb una motivació ben clara, ja que Martí i Pol va reconèixer en la correspondència amb Sarsanedas que pensava sovint en el tema de la fugida. Que hi hagi algun poema d'*El poble* que amb el temps passés a formar part del llibre o que hi hagi algun poema que dugués una cita de René Char de 1962 —i que hi fos en la mateixa llibreta en què hi havia bona part de poemes del recull— ens indica que, gairebé amb tota seguretat, el llibre degué passar per diversos estadis de composició. Ara bé, no es pot posar en dubte la unitat temàtica del llibre.

El poeta n'indica el motiu de la crisi religiosa i, evidentment, hem vist com en el llibre es crea un diàleg amb la divinitat fins al punt que aquesta —increpada, combatuda i vençuda— es dilueix en els últims poemes. A més, tot i que la divinitat hi apareix puntualment com a artífex de l'home, en el positiu i en el negatiu, és l'home qui pren importància en el llibre. La intervenció en els versos d'aquest serà sempre com a col·lectiu, ja que és la societat la que abandona la mesquinesa per retrobar la puresa; una essència, per tant, que permetrà estimar-se. Recordem també que l'amor fratern és un dels factors importants que ja havíem trobat en la poètica martipoliana anterior. Aquest amor serà un gest sorgit de la veu, de la paraula. La salvació col·lectiva, per tant, es podrà produir si existeix l'estimació assumida gràcies al missatge de la paraula.

Voldria remarcar, doncs, que a diferència de les sensacions que poden haver deixat altres llibres martipolians en què l'home no troba una sortida a la seva existència o la rutina malmesa en un poble tediós, mancat de principis i, sobretot, de llibertat, com és *El poble*; a *El fugitiu*, en canvi, —a pesar d'aquests últims sis poemes comentats suara que al final no formaren part del llibre—, s'endevina una situació d'esperança, una virtut creada en la mateixa consciència humana; al final, sense intervenció divina. La forma dels poemes també canvia. A banda de les tres seccions formades amb la discriminació de si el poema té títol o no, ens trobem amb una secció central més breu i sense títol. Ara bé, situat el llibre en el conjunt del corpus poètic martipolià, *El fugitiu* no és cap llibre frontissa entre una poètica postsimbolista i

una altra de social que hauria d'arribar amb *El poble*, sinó que prové d'*El poble* i és una recerca poètica en la forma, que no havíem endevinat abans i que, a poc a poc, li permetrà d'anar buscant el punt intermedi entre una poesia de caràcter social i una altra amb aspectes més lírics. Només en trobar el punt just entre els dos, li permetria al poeta trobar una llengua que l'acostés als lectors de tal manera que l'autor també se sentís segur amb la llengua usada, ja que en els moments en què s'iniciava la poesia social podia sentir-se poc convençut de les seves expressions poètiques. Conjuntament amb la ironia, que tot seguit veurem, ja que es tracta d'una de les grans característiques de *La fàbrica-1959*, també en aquest llibre trobarem imatges que corprenen el lector, ja que encara que es tracta d'una poètica de caràcter social, el poeta les conjuguarà amb el lirisme amb què ha anat creixent com a escriptor i que ara ha sabut sintetitzar i reduir a l'expressió densa i mínima. Serà aquesta la fórmula que aplicarà en un punt d'expressió màxima en els reculls d'*He heretat l'esperança*, en el magnífic poema *Lletra a Anna* i en l'*Autobiografia*. Aquesta és precisament la importància d'*El fugitiu*: a banda de la temàtica, ha estat un exercici estilístic que permetrà que el poeta hagi trobat una manera diferent de poetitzar.

3. La fàbrica-1959

Quan Llibres del Mall ofereix a Martí i Pol l'edició de llibres que el poeta havia publicat, aquest els ofereix una sèrie de poemes que recordava que formaven part d'un recull que titulà *La fàbrica*, i que, en aquells anys guardà al calaix, però ell mateix confessa que no va guardar cap còpia del llibre i el que els dóna per ser publicat havia de ser un recull incomplet. Martí i Pol ho comentà en la nota introductòria a *L'arrel i l'escorça* (1975), el volum en què es donava a conèixer per primer cop el recull:

Tal com he dit en la nota anterior, simultàniament a *El Poble*, o immediatament després, vaig escriure una colla de poemes que vaig aplegar sota el títol de *La fàbrica*. Aquell llibre no es va arribar a publicar i a hores d'ara no en conservo ni una còpia mecanografiada. Això no vol pas dir que aquesta versió que en dono no tingui res a veure amb la de fa disset anys; al contrari: no solament es tracta de poemes escrits en aquella època, sinó de la major part dels poemes que componien el llibre d'aleshores. El que em considero obligat a remarcar és que aquest llibre d'ara, com a tal, és evidentment incomplet.

Per tal de diferenciar clarament aquest recull, tot ell inèdit fora dels poemes «Do de la fe» i «Balada», del llibre homònim que clou aquest volum, i ja que em dolia canviar-ne el títol, he optat per afegir-hi la data de 1959, que és, poc més o menys, l'any en què s'hauria pogut publicar aquesta primera versió de *La fàbrica*.⁹⁶⁵

Les dades que explica són ben significatives per poder entendre el recull que va donar a conèixer; en primer lloc, ja considerava que el que estava publicant era incomplet i que, fins i tot, el que estava realitzant era reordenar els poemes de tal manera que «Do de la fe» i «Balada», que havia publicat a *El poble* de 1966, passessin a obtenir el seu lloc original que era el de *La fàbrica* d'aquests anys, i que a aquest recull l'anomenaria *La fàbrica-1959*, perquè es pensava que era l'any que podia haver-se publicat,⁹⁶⁶ quan en realitat com ja he avançat i veurem tot seguit, la va escriure el 1961.

Poc temps després, amb la publicació del segon volum de Llibres del Mall, *El llarg viatge* (1976), hi publicà sis poemes més de *La fàbrica-1959*. Així ho explicava en unes línies introductòries al volum: «A més a més hi he inclòs sis poemes que completen el llibre *La fàbrica-1959*, publicat fragmentàriament a *L'arrel i l'escorça*, i un *Apèndix* amb nou cançons».⁹⁶⁷ Hi afegia els poemes «In memoriam», «La gent», «Voldria que hi penséssiu», «Penso, dic, faig...», «Ofici de poeta» i «Quasi joc». El poeta no buscà de donar-hi unitat sinó que simplement presentava els nous poemes.

⁹⁶⁵ MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 128.

⁹⁶⁶ Potser es va tractar d'una confusió d'anys amb *El fugitiu*.

⁹⁶⁷ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 52.

No fou fins a la tercera edició, a *El llarg viatge* (1979), que Martí i Pol considerà la visió de conjunt, que havia de ser la definitiva en quant als poemes i llur ordre, i la va explicar en una altra «Nota introductòria»:

Aquests sis poemes completen el llibre *La fàbrica-1959*, publicat de manera fragmentària a *L'arrel i l'escorça*. En el moment de donar a la impremta els poemes d'aquell volum jo no tenia cap còpia del llibre sencer, per això vaig preferir publicar només els poemes que recordava amb tota certesa que en formaven part. Posteriorment, i gràcies a la tenacitat del meu amic Jordi Sarrate i a la gentilesa de Jaume Vidal i Alcover, als quals dono les gràcies, vaig poder recuperar l'original del llibre, que ja donava per perdut.

Aquesta és la raó per la qual *La fàbrica-1959* ha estat publicat d'una manera tan poc ortodoxa. De resultes també d'aquestes mateixes circumstàncies, tant l'ordre dels poemes inclosos en el primer volum com el d'aquests sis que es publiquen ara, és totalment arbitrari. Si més tard o més d'hora es presenta l'avinentesa de reeditar el llibre sencer, ho faré seguint l'ordre de l'original, la qual cosa ajudarà si més no a donar-li una coherència que ara no té.⁹⁶⁸

No és que el llibre no es reedités però sí que, no sabem exactament per què, Martí i Pol va mantenir l'ordre arbitrari del qual parlava l'any 1979 i que consistia a recollir els poemes que havia publicat el 1975 i, en acabat, afegir-hi els sis poemes tal i com els havia presentat en l'edició de 1976. Així ho confirmava Farrés en la «Nota de l'editor» de l'*Obra poètica I* a Clàssics Catalans del Segle XX, que és la definitiva: «Aquesta ordenació de 1979 és la que Martí i Pol considerà, i segueix considerant, definitiva.»⁹⁶⁹

Actualment, en el fons personal del poeta, s'hi conserva la majoria dels poemes de *La fàbrica-1959*, però, com s'ha dit, els poemes estan sense datar i, fins i tot, possiblement foren afegits amb posterioritat. Ara bé, a hores d'ara he pogut contrastar tres còpies de *La fàbrica-1959*: la provinent de l'arxiu de l'APAB, la de l'APJCM i, indirectament, la de Ricard Torrents.⁹⁷⁰ Un altre testimoni és el de tota una sèrie de fulls incomplets en un total de catorze (falten els quatre primers) que vaig trobar en l'APMMP, actualment al FMMP, i que pot crear

⁹⁶⁸ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1979), 54.

⁹⁶⁹ Pere FARRÉS, «Nota de l'editor» a MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 19. Encara que Farrés al·ludeixi sobretot al canvi que va patir l'edició per tal que se seguís l'estricta ordre cronològic, *L'arrel i l'escorça* (1975) contenia els primers llibres publicats (i algun més que ho hauria d'haver estat i que el poeta va trobar, ni que sigui fragmentàriament) i a *El llarg viatge* (1976) es publicaven les mostres poètiques i els llibres inèdits, tant el curador com el poeta tenien ben present el cas de *La fàbrica-1959*, al qual havia fet referència unes línies més amunt.

⁹⁷⁰ D'aquestes dues còpies també en donen notícia Roger Canadell i Montse Caralt en el *II Col·loqui Internacional Miquel Martí i Pol*, del qual en van recollir l'aportació a CANADELL i CARALT, «De Paraules al vent a *La fàbrica*: creació, evolució i publicació dels primers poemaris de Miquel Martí i Pol», 693-395. Pujades ja havia observat els dos testimonis: el de Torrents i el de Corredor i constata que són idèntics. Encara parla d'un altre testimoni que és el que li dona a Jaume Medina el 1976, amb un ordre força diferent del de la publicació a Llibres del Mall. De tota manera, observades les coincidències, es pot afirmar sense cap mena de dubte que l'ordre original és el que més es repeteix. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 81 i 82 (nota 8); i 104 (nota 16).

dubtes entre els investigadors.⁹⁷¹ De tota manera, la coincidència total de tres d'aquests (el de Bracons, Corredor i, suposadament, Torrents) —encara que amb una petita variació en el de Bracons que consignaré tot seguit i que no la tindrè en compte perquè el canvi es podria deure a una variació en la classificació de les quartilles⁹⁷²— permetria entendre aquest ordre com el que va establir el poeta originàriament, que és, per tant, el que ens importa en aquest estudi. A més, aquesta ordenació atorga al recull la coherència que el poeta esmentava en l'última nota.

Abans, doncs, d'establir el que hauria estat l'estat original del recull conjuntament amb el definitiu de 1979, voldria considerar dos aspectes més. En primer lloc, la datació del llibre. Com explicita Pujades, en l'APMMP no es conserven els poemes datats, com passa en la major part dels casos, cosa que ens fa plantejar un altre cop tota una sèrie d'hipòtesis. La primera d'aquestes, a la qual ja s'ha fet referència, és del mateix poeta que titula *La fàbrica-1959* per diferenciar-la de la de 1972 i perquè la data correspondria a l'any que podia haver estat publicada. Per tant, segons el poeta, hauríem de datar-la de finals dels anys cinquanta que mantindria la seva lògica ja que seria una concepció posterior a *El poble* i, per tant, dins de l'estètica de la poesia social. Però així com hem pogut datar *El fugitiu* de 1959 gràcies a la documentació, amb *La fàbrica-1959* no hi ha pràcticament testimonis documentals. Al contrari d'*El fugitiu*, el record que té el poeta sobre les dates d'escriptura de *La fàbrica-1959* és molt més clar; si a *El fugitiu* li atorgava un dilatat temps d'escriptura que abastava entre el 1952 i el 1957, i he acabat demostrant que la majoria dels poemes són del 1959, no succeeix el mateix amb *La fàbrica-1959*, per tres raons ben clares: en primer lloc, el poeta no deixa molt marge de temps d'escriptura, ja que deixa ben clar que la data és aproximada, tot i que també podríem considerar que la bona memòria del poeta hagués pogut tornar a errar. En segon lloc, un dels poemes del llibre original, «Do de l'esperança», va ser llegit a Igualada en l'Homenatge a Carles Riba el 18 de juny de 1961⁹⁷³ i es va publicar a *Inquietud artística* l'agost de 1961 amb la data del mes de juny. I en tercer lloc, ens cal recordar un fragment de la ja esmentada carta a Pedreira:

Estic molt content que hagi presentat, en nom meu, "El Poble" a Cantonigròs, tot i que aquest llibre potser ja comença a ser una mica passat amb el temps que fa que corre pel món. Passat, almenys, en relació amb tot de coses que s'han publicat i a les quals el meu recull s'hauria pogut

⁹⁷¹ Podria tractar-se de l'ordre de poemes que va acabar enviant a Jaume Medina el 1976? Com veurem, posteriorment, ja que en voldria deixar constància, l'ordre és molt semblant al que, a partir d'ara, podem establir com a original. Com de tota manera aquests fulls estan incomplets i no podem considerar el primer full, no tenim tampoc cap títol.

⁹⁷² No es tracta de fulls engrapats sinó que estaven units amb un clip.

⁹⁷³ PUJADES Miquel Martí i Pol. *El llarg viatge (1957-1969)*, 100-101. I CANADELL i CARALT, «De Paraules al vent a La fàbrica: creació, evolució i publicació dels primers poemaris de Miquel Martí i Pol», 693. Ramon Farrés recull d'una manera força extensa l'acte a FARRÉS, Antoni Pous. *L'obra essencial*, 113-116.

anticipar. De totes maneres moltes gràcies i estic content de l'interés que et prens per les meves coses.

He presentat un altre recull al concurs. Porta per títol: "LA FÀBRICA" i consta de vint-i-quatre poemes molt en la línia d'aquell que vaig llegir a Igualada el dia de l'homenatge a Carles Riba. Aquell mateix poema en forma part i em sembla que el conjunt ha quedat força reeixit. Potser més directe i rigorós, en l'aspecte temàtic, que no pas "El Poble", i sense gaire possibilitat de fer recordar Prèvert.⁹⁷⁴

Recordem que gairebé amb tota seguretat Martí i Pol presentava els reculls i els poemes per publicar que havia escrit, de manera força immediata. No devia remenar gaire els papers, sinó que preveia el concurs i es posava a treballar en poemes nous, o hi enviava aquella creació més recent. Tampoc no seria gens agosarat afirmar, doncs, que *La fàbrica-1959* estaria acabada el 1961. Segons es demostra en la correspondència amb Sarsanedas en què Martí i Pol repeteix molts cops que no estava escrivint gaire, permetria pensar que el llibre devia estar escrit el mateix 1961 o que algun poema fos escrit el 1960. Recordem també que el 1959, Martí i Pol havia escrit *El fugitiu*. Ara bé, si considerem aquells apunts narratius sobre el poble i aquella pretesa novel·la sobre la fàbrica, en què ja s'endevinava el personatge de l'Elionor de *La fàbrica* (1972), podem concloure que si bé aquest darrer llibre és de 1961, l'embrió narratiu el trobem al 1958. Només un poema, «L'any vinent», que no formava part de l'original i que el poeta incorporà a la primera edició de *La fàbrica-1959*, en aquest cas, el 1975, data del febrer de 1965.⁹⁷⁵ De tota manera, l'equivocació en la datació per part del poeta, en aquest cas, estaria molt justificada.

⁹⁷⁴ Carta de Martí i Pol a Josep Pedreira, datada del 27 de juliol de 1961. APMMP. Ens ha pervingut també la notícia en una carta de Martí i Pol a Sarsanedas, però en aquesta incideix en la lectura d'un poema de Sarsanedas que hi llegí Joan Triadú i, a més, li explica la coneixença que féu amb Espriu. Li escriu: «Em sembla que ja us n'havia parlat, però per si no ho hagués fet et diré que el dia 16 de Juny proppassat (això no es deu pas escriure així) es va celebrar un acte d'homenatge a Carles Riba a la ciutat d'Igualada, organitzat pel Cercle Torres i Bages del qual sembla que s'ha convertit en factòtum Mossèn Pous. La cosa va resultar reeixida. Es va llegir un fragment d'un poema teu. El va llegir en Triadú i jo en vaig quedar enamorat. No te'l coneixia i després la Nuri em va dir que s'havia publicat a la Corona Poètica. Es tracta d'uns goigs a Santa Maria del Mar que em varen semblar extraordinaris i molt actuals. Hi havia qui sap la gent a Igualada i vaig tenir ocasió de fer coneixença amb l'Espriu que es va mostrar amabilíssim. Fins i tot vaig quedar una mica sorprès de veure que em tractava tan bé. Possiblement hi va ajudar molt que li vaig parlar de vosaltres. Va fer grans elogis de tu i de la Nuri (cadascú en el seu estil, va dir) i em va oferir la seva casa dient-me que "no es tractava d'un compliment, sinó d'una invitació sinceríssima" Et ben prometo que, de tot el batibull del dia, és el que més recordo. Ara caldrà que algun dia el vagi a veure, però voldria que tu fossis a Barcelona perquè em vinguessis a fer costat. Tot sol em fa una certa angúnia, tot i que, ben mirat, no tinc pas motiu per trobar-me així, com si diguéssim, acomplexat, després de la bona acollida que em va fer. La Nuri em deia que hi anés tot sol. En fi: ja en parlarem.» FJS. Possiblement el fet que Martí i Pol situï l'homenatge el dia 16 de juny es deu tractar d'una errada.

⁹⁷⁵ Si de *La fàbrica-1959* es conserven en el fons del poeta de Roda uns mecanografiats que semblen còpia, d'aquest poema se'n conserva el mecanografiat original amb aquesta datació. És l'únic cas. Aquest poema tampoc no es conserva entre els poemes mecanografiats en els catorze fulls dels quals en falten els quatre primers. De ben segur, doncs, que el poema l'afegí expressament aquest any 1975.

Sobre els testimonis que ens han pervingut i, amb la consideració, doncs, que APJCM i la còpia del recull que guarda Torrents són iguals. Caldria considerar, doncs, la versió incompleta dels catorze fulls que es troben a l'APMMP i la de l'APAB. Aquesta última és la que varia en l'ordre de dos poemes, però torno a repetir que es podria deure a una alteració en la classificació perquè els fulls no estan engrapats:

Quadre 6

<i>La fàbrica-1959 (1961)</i>	<i>L'arrel i l'escorça (1979)</i>
Do de la paraula	La fàbrica
Do de la fe ⁹⁷⁶	No estem mai sols
Do de l'esperança ⁹⁷⁷	Do de la fe
Do de la caritat	L'any vinent ⁹⁷⁸
La fàbrica ⁹⁷⁹	Val més que ho sapigueu
Nit de Nadal ⁹⁸⁰	Ordre de fabricació
Epifania ⁹⁸¹	Do de l'esperança
Balada ⁹⁸²	Balada
Val més que ho sapigueu ⁹⁸³	Nit de Nadal
Ordre de fabricació	Nova oració del parenostre
No estem mai sols ⁹⁸⁴	Do de la caritat
Nova oració del pare nostre	Per a tots nosaltres
La gent ⁹⁸⁵	Per a tots vosaltres

⁹⁷⁶ No es conserva cap mecanografiat en el fons personal del poeta. Aquest poema formava part del llibre *El poble* (1966). Va ser publicat al *Roda de Ter* 22 (setembre 1963), duia el poema en la carpeta que feia servir en els recitals de cançó i formà part de l'espectacle *La creació* que es representaria a Centelles el 1970.

⁹⁷⁷ Llegit en l'Homenatge a Carles Riba que tingué lloc a Igualada el 18 de juny de 1961. Publicat a *Inquietud artística* 22 (agost 1961), 14, aquí el data del juny de 1961. Formà part de l'espectacle *La creació* (1969).

⁹⁷⁸ El poema no formava part de l'original. Està datat del febrer de 1965.

⁹⁷⁹ El poema formà part de l'espectacle *La creació* (1969).

⁹⁸⁰ En el testimoni que ha romàs d'Anna Bracons aquí hi trobem l'intercanvi en l'ordre de poemes; així en aquest testimoni, i després de «La fàbrica» l'ordre és el següent: «Balada», «Nit de Nadal» i «Epifania» per continuar amb «Val més que ho sapigueu». APAB.

⁹⁸¹ El poema passà a formar part de *La fàbrica* (1972). No es conserva el mecanografiat entre els poemes del recull que es conserven en el fons personal del poeta. Se'n conserva la versió en els catorze fulls mecanografiats a banda. Es publicà a *Destino* 1.324 (22 desembre 1962), 41.

⁹⁸² No es conserva el mecanografiat entre els poemes del recull, només se'n conserva la còpia entre els catorze fulls mecanografiats i també el duia en la carpeta del cançoner. Es publicà a AA.DD. *Cap d'any 1962*, Raixa (Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1962), 115-116 en què s'anunciava que el poema formava part del llibre inèdit «*La Fàbrica*». Ara bé, aquest poema primer formà part del llibre *El poble* (1966) i també de l'espectacle *La creació* (1969).

⁹⁸³ Formà part de *La creació* (1969).

⁹⁸⁴ Formà part de *La creació* (1969).

⁹⁸⁵ No s'ha conservat el mecanografiat entre els poemes del recull, només se'n conserva la còpia entre els catorze fulls mecanografiats.

In memoriam	Ho dic sense cap prejudici
Per a dir-ho en veu baixa	Do de la paraula
Ho dic sense cap prejudici	L'exiliat
Per a tots nosaltres ⁹⁸⁶	Per dir-ho en veu baixa
Per a tots vosaltres	Comiat
L'exiliat	In memoriam
Voldria que hi penséssiu ⁹⁸⁷	La gent
Penso, dic, faig... ⁹⁸⁸	Voldria que hi penséssiu
Ofici de poeta	Penso, dic, faig...
Quasi joc	Ofici de poeta
Comiat	Quasi joc

En l'APMMP es troben catorze fulls numerats, tot i que el recull s'inicia en el cinquè full i l'ordre dels poemes és el següent: «Nit de Nadal», «Balada», «Epifania», «Val més que ho sapigueu», «Ordre de fabricació», «Per a tots nosaltres», «Per a tots vosaltres», «No estem mai sols», «La gent», «Ho dic sense cap prejudici», «L'exiliat», «Voldria que hi penséssiu [sic]», «Penso, dic, faig...», «Ofici de poeta», «Quasi joc» i «Comiat». Segurament que aquests fulls són còpies d'abans de 1972, ja que hi ha el poema «Epifania» que, al final, formà part de *La fàbrica* (1972); a més, segueix un ordre similar a *La fàbrica* que concebé originàriament el 1961, ja que es podria pensar que si comença a la cinquena quartilla, en els quatre fulls que falten es podrien trobar els quatre poemes amb els quatre dons que tampoc no apareixen en la resta de fulls, és a dir, «Do de la paraula», «Do de la fe», «Do de l'esperança» i «Do de la caritat» i «La fàbrica», que serien els cinc primers poemes de la versió de 1961. Ara bé, al recull hi falten també la «Nova oració del pare nostre», «In memoriam» i «Per a dir-ho en veu baixa» que, de fet, tampoc no es corresponen amb aquells poemes que li mancaven al poeta per a l'edició a *L'arrel i l'escorça* de 1975. Si recordem l'explicació anterior sobre *El poble* he fet referència a com el poeta duia als recitals de la Nova Cançó, on cantava Martí i Pol, una carpeta blava que es guarda actualment al FMMP i on hi ha un programa de cançons i poemes que devia recitar o, en el seu cas, cantar. En aquesta carpeta també hi consten poemes del llibre. De fet, en el full en què hi detalla un dels programes apareix el subapartat de «La fàbrica» i en aquest hi ha dos poemes i una cançó: «Do de la fe», «La pobra gent» i «Balada». «La pobra gent» seria la cançó i la mantindria dins de la temàtica de *La fàbrica*.⁹⁸⁹ Per tant, aquest poema-cançó podria considerar-se també dins d'aquesta temàtica.

⁹⁸⁶ Formà part de *La creació* (1969).

⁹⁸⁷ No es conserva el mecanografiat entre els poemes del recull, només se'n conserva la còpia entre els catorze fulls mecanografiats.

⁹⁸⁸ No es conserva el mecanografiat entre els poemes del recull, només se'n conserva la còpia entre els catorze fulls mecanografiats.

⁹⁸⁹ Aquesta cançó la publicà en «Apèndix» a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 262-263.

Tenint en compte, doncs, els problemes dels mecanografiats originals que vaig consultar a APMMP i el problema explicat sobre les edicions del llibre, per a aquest estudi enlloc de citar els mecanografiats trobats a l'APMMP, o d'altres edicions⁹⁹⁰, establiré com a referència els fulls engrapats que copià el poeta i distribuí; en aquest cas citaré de les còpies mecanografiades de les quals dispo de l'APAB, suposadament més antic que l'APJCM, al qual, però, també m'hi remetré.⁹⁹¹

3.1. Una breu història del llibre

Abans de la presentació del recull a Cantonigròs el 1961 i de la publicació a *L'arrel i l'escorça* (1975) i a *El llarg viatge*(1976), poca informació més tenim sobre el llibre martipolià. De nou, la correspondència amb Sarsanedas ens permet obtenir alguna pista però en aquest cas molt minsa. Potser els inicis d'aquest llibre els trobem en una carta a Sarsanedas de 1960, en què li diu: «Ara mateix he enllestit tres o quatre poemes amb una intenció tota atrevida, que t'enviaré així que deixi per definitius, i treballa amb força continuïtat i interès.»⁹⁹²

Sarsanedas és a Milà i Martí i Pol, com a bon amic, intenta detallar-li els esdeveniments de Catalunya, tant els culturals com els polítics; a més, el de Roda està enfeinat amb força activitats que duu a terme i, entre d'altres, l'intent de crear amb Sarsanedas (un altre cop) una col·lecció de poesia. Així, en una llarga i interessant carta del 30 de març de 1961, en què li comenta moltes de les darreres obres que ha llegit, hi precisa una dada ben interessant:

Es cert que vaig escriure un parell o tres de poemes, però la cosa no ha passat d'aquest recomençar que no té, per ara, continuació. Estic una mica “mosca” amb aquest meu silenci de fa tants dies. Es clar que, ben mirat, no fa pas tant de temps que vaig escriure aquell recull, “El fugitiu”, que ja justifica una activitat de força mesos. Tanmateix el que em fa por és que, com més va, més difícil em resulta escriure (ningú no ho diria llegint aquesta carta, eh?)⁹⁹³ i que em trobo sovint davant el paper com buit i mancat.⁹⁹⁴

El 27 de maig del mateix any, després de l'anunci del retorn dels Sarsanedas-Picas a Barcelona li escriu una carta en què li explica com encara se sent en la mateixa situació; o pitjor encara, les activitats que li toca viure són tan nombroses que no li deixen gaire temps:

⁹⁹⁰ Em refereixo a la primera edició del llibre a *L'arrel i l'escorça* (1975) amb els poemes complementaris a *El llarg viatge* (1976) i a l'edició sencera a *L'arrel i l'escorça* (1979).

⁹⁹¹ En aquestes hi ha canvis respecte a la primera edició dels poemes (1975 i 1976) i, a més, hi ha petites diferències entre ells, mai de lèxic però sí que hi ha canvis en els signes de puntuació. En les cites, si és el cas, constataré aquests canvis.

⁹⁹² FJS.

⁹⁹³ Com deia anteriorment, es tracta d'una referència a la llargària de la carta.

⁹⁹⁴ *Ibidem*.

El que no he fet massa massa, tot darrerament ha estat llegir. Es una mica absurd, però no sé ben bé en què ocupa el temps que no me'n queda per a llegir ni per a escriure. Estic una mica esparverat perquè no acabo de situar-me de nou en el bon camí com voldria. Si tu vols pugem emprar l'excusa que, de pic o de palada, tot sovint m'emboliquen en alguna cosa: ara, per exemple, m'han fet membre del Patronat de Cultura Popular, que regenta l'escola parroquial; a Vic m'han encarregat també de dirigir, junt amb dos altres individus, "Inquietud", posat que en Selva ha de marxar de Vic perquè el Banc on treballa l'han destinat a Santa Coloma de Farnés. També a Roda m'he embolicat a organitzar lectures de teatre i estem assajant "La Cantant Calba". Finalment fa una quinzena de dies que tot de gent se les agafa a fer-me confidències, de tal manera que, apart que em roben un temps preciós, m'omplen de mals de cap i de complicacions. Tot plegat, però, no és suficient per a justificar el meu desordre. Hi ha alguna cosa de més íntim que no arribo a escatir i que, per tant no sé com dominar. Voldria poder-te dir que tinc qui sap els poemes i les narracions als calaixos de la taula, però el cert és que no hi tinc res; allò que se'n diu res, i això em fa molta angúnia. Tu, en una carta de temps enrera, et queixaves també d'aquest mateix mal i ja saps com fa patir. Per això, a part de tot d'altres raons, insiteixo tant a tenir-vos a prop. Pots estar ben segur que la vostra companyia m'estimula o, quant menys, m'obliga a un ordre i a un mètode per a situar-me al vostre nivell en qui sap els aspectes. En fi: ja veurem com es resoldrà tot plegat.⁹⁹⁵

De tant en tant, Martí i Pol patia situacions d'aridesa inspirativa que eren un buit per a ell, ara però agreujat per la feina i per la gent. En poc temps, però, trobem una carta a Sarsanedas que sorprèn perquè sembla que la manca d'inspiració s'ha acabat de sobte i ha passat a una època força productiva. La carta és de juliol de 1961, potser del 20 al 23 d'aquest mes, i li escriu:

Aquestes darreres setmanes he aprofitat considerablement el temps, si d'escriure uns vint-i-cinc poemes en poc més d'un mes se'n pot dir aprofitar el temps. Si, noi: es veu que ara la cosa es resol d'aquesta manera. Abans jo escrivia gairebé un poema cada dia. Ja ni tan sols em suposava cap mena d'esforç. Sortien i sortien sense suposar-me la menor preocupació. Ara va ben al revés. Sóc perfectament capaç de passar-me mesos i mesos sense poder escriure una sola ratlla i, de sobte, per raons que desconec en absolut, em poso a escriure i ho faig dies i més dies fins que s'esgota la reserva que es deu haver anat acumulant amb tota la temporada de descans. Em fa l'efecte de poesia vomitada perquè surt amb una força incontrol·lable.

Ben mirat, però, suposo que qualsevol mitjà és lícit si el resultat és interessant. Els poemes que he escrit aquests dies —i que no t'envio. encara, perquè no n'he fet còpies mecanografiades— responen a aquesta tendència una mica socialitzant —per dir-ne alguna cosa— de bona part de la poesia actual. Tanmateix en mi això no és pas nou. Tu has llegit "El Poble" i devies veure perfectament cap a on apuntava amb aquell tipus de poemes, amb aquella temàtica i amb aquella mena de composició. Doncs bé: els poemes que he escrit —que encara no tenen títol— incideixen en la mateixa línia, concretant, encara més, la temàtica i aguditzant encara més

⁹⁹⁵ *Ibíd.*

l'esquematisme exterior i la sequedat de conceptes i d'imatgeria. No gosaria pas dir que aquest és el bon camí; però sí que estic ben segur que és el camí on, per ara, em trobo més plenament a mi mateix i on em moc i visc amb més intensitat i seguretat.

Quan n'hagi fet còpies ja te n'enviaré un exemplar. Preferiria, però, que te'l pogués donar a mà perquè ja fossis a Barcelona.... o millor encara, a Roda.⁹⁹⁶

Pertoca, doncs, creure al poeta d'aquesta carta i no pas al que fa memòria per poder constatar dos aspectes: la majoria dels poemes de *La fàbrica-1959* —perquè queda ben clar que es refereix a aquest recull— van ser escrits entre el 1960 i, sobretot, el juliol de 1961. Per una altra banda, el poeta explicita la rapidesa d'escriptura del recull, com ja va passar amb *El fugitiu*.

El poeta afirma en la nota introductòria a *La fàbrica-1959* que publica íntegrament per primer cop el 1979 —amb els poemes que havia recollit el 1975 i els que li van trobar el 1976 que el llibre manté un ordre arbitrari i poc coherent—⁹⁹⁷ i que en una nova publicació presentaria l'ordre original que mantindria una lògica que en aquells moments no tenia.⁹⁹⁸ Com he afirmat anteriorment, quan Martí i Pol publica per primer cop *La fàbrica-1959* l'any 1975, recull els poemes que integraven el llibre amb un cert ordre. Segurament és així com el poeta el 1975, és a dir, posteriorment al llibre de 1972, va establir el poema de «La fàbrica» a l'inici, com si fos la introducció —de la mateixa manera com iniciarà *La fàbrica*(1972) amb un poema amb el mateix títol i de caràcter programàtic. Els poemes de les virtuts teològals, que inicialment obrien el recull, el 1975 quedaven dispersos dins del llibre. Originàriament el «Do de la paraula» encapçalava les tres virtuts que les havia mantingut en l'ordre conegut segons la religió: fe, esperança i caritat. El 1975, però, el poema «Do de la paraula» el publicà com a l'últim dels dons, de la mateixa manera que en el *Llibre dels sis sentits*, escrit entre 1974 i 1975 —en l'època per tant que estava concebut el nou ordre de *La fàbrica-1959*— deixaria el sisè sentit, que també serà la paraula, per al final.

⁹⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁹⁷ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1979), 54.

⁹⁹⁸ No sabem per què el poeta acabà sense publicar el llibre tal i com fou concebut ja que possiblement despista en les lectures que es puguin realitzar. El cas més evident és el poema «Comiat», sobretot en el cas d'un poeta que s'ha remès al motiu de la marxa i al de la fugida mantes vegades, i que es podria llegir des del punt de vista de qui marxa físicament, quan en realitat es tracta del comiat del poeta que ha finit el llibre. La interessant lectura, per exemple, d'Àlex Broch en el seu estudi poètic en què en diversos moments se ceneix a l'ordre del llibre definitiu s'hauria de relativitzar en conèixer l'ordre original del llibre. BROCH i PLANAS, *Miquel Martí i Pol, vida i poesia*, 117-126.

3.2. El llibre

En considerar l'ordre original del llibre, és a dir, tal i com el concebé el 1961 segons les diverses fonts que ens han pervingut,⁹⁹⁹ crec que seria admetre que es tracta d'un llibre ben travat i estructurat. Els tretze primers poemes presenten la fàbrica, l'espai i la gent obrera que és presentada com a personatges que viuen per a treballar, i que, fora d'aquest àmbit, tenen escassos moments de placidesa. El centre de tot és l'espai i el que aquest suposa —màquines, llargues hores de feina...— i acaba presentant la finalitat de la feina que no està centrada en el salari obrer sinó en els beneficis de la fàbrica. És així com apareixen els elements propis del capitalisme, sempre en detriment de la humanitat: la producció, l'oferta, la demanda. I acabarà presentant la lluita de classes. «In memoriam» serà el poema-frontissa amb una segona part de deu poemes que presenten un caràcter més líric. En aquesta part, la lluita obrera passaria a un segon plànol i, amb aquesta, també passarà a una segon plànol l'espai físic de la fàbrica que només recuperarà al final amb el poema, a «Comiat» que, com veurem, és una reflexió poètica. Aquests deu poemes són reflexions sobre la condició humana. S'ha traslladat, doncs, tot l'espai físic que comporta l'opressió a un altre moment de reflexió.

El llibre, doncs, suposa un petit trencament amb tota la producció anterior. Si amb *El poble* s'endevinava un canvi en el llenguatge, el poeta el torna a transformar i n'extrema la ironia, de tal manera que el poeta es fa incisiu en el seu discurs. Aprofita també frases fetes com «morta la cuca, mort el verí» (vers 6 del «Do de la caritat») o «val més tenir que no pas penedir» (vers 18 de «La fàbrica»), un recurs que conté la saviesa i la crítica de la gent. Ara bé, no tot és novetat, podem endevinar el poeta d'anys abans: Prévert torna a ser imitat en la «Nova oració del parenostre», una versió nova del «Pater Noster» del llibre *Paroles*.¹⁰⁰⁰ Amb el ressò de llenguatge religiós, el poeta mantindrà la seva crida, com a profeta, a la fraternitat, a estimar-se entre tots els homes («Penso, dic, faig...», «Do de la caritat») i també apareix la situació existencial que derivarà en una reflexió més acusada de la mort («Do de la caritat», «La fàbrica», «In memoriam» i «L'exiliat»). Tampoc no resulta nova la reflexió poètica que planteja, ja que el llibre està encapçalat i conclòs per dos poemes amb referències poètiques; en la primera composició, «Do de la paraula», el poeta torna a presentar-se com a profeta, i com a bon profeta que és, sentirà que no és escoltat, com escriurà també a «Quasi joc»:¹⁰⁰¹ «Al capdavant, / hi ha algú que escolti?» (v. 16-17); precisament en la segona referència que és el poema final «Comiat», el poeta marxa perquè tanca el llibre com si fos un dels obrers de la

⁹⁹⁹ Com he dit anteriorment parteixo de tres reculls que mantenen pràcticament el mateix ordre. Es tracta del que ens han arribat gràcies a Ricard Torrents i també dels trobats a l'APAB i a l'APJCM.

¹⁰⁰⁰ PRÉVERT, *Paroles*, 58-59.

¹⁰⁰¹ Curiosament es tracta del poema que tancava l'edició de 1979, un ordre que després considerarà el definitiu.

fàbrica,¹⁰⁰² que ha confegit els versos com qui teixeix el fil, mentre deixa un consell moralitzador que és precisament la finalitat de la poesia:

Penseu-hi
mentre no hi sóc, per si això us predisposa
una mica només a la bondat.
(v. 14-16)

En l'edició de 1975 Martí i Pol canviarà l'últim vers per «mal que sigui ben poc, a la tendresa».¹⁰⁰³ Així, doncs, transformarà la bondat en el caràcter fraternal i d'estimació en la tendresa, una de les grans virtuts segons la poètica martipoliana, que en el recinte de la fàbrica, deshumanitzada, es troba tant a faltar.

L'inici del llibre, doncs, consisteix a presentar les tres virtuts teologals com si fossin dons, que són, però, precedit del «Do de la paraula». No és casual que el poeta iniciï el llibre amb aquest do. Com hem vist, la imatge que apareix en el poema és la del poeta-profeta, una veu que sembla que ningú no escolti. La identitat de profeta no només s'hi endevina, sinó que a més el personatge s'abilla amb vestit de llana, de la mateixa manera que vestien amb els profetes veterotestamentaris. Ara bé, la seva veu és «massa polida» (v. 4). Aquest contrast segueix en una enumeració de la rutina de la gent i, a més, la construeix de forma polisindètica de tal manera que precipita els versos en un cúmul d'accions:

La gent que jo conec es lleva a toc
de sirena i esmorsa¹⁰⁰⁴ i dina amb presses,
i havent sopat s'asseu davant la porta
de casa seva i vetlla la quitxalla
que juga pel carrer.
No hi ha cap tarda
que no sigui rodona com un vidre.
(v. 5-10)

El poema l'acaba amb uns versos que determinen la singularitat del poeta-profeta, l'intent de separació d'aquesta vida quotidiana i rutinària que ja ens havia presentat a *El poble*:

¹⁰⁰² Broch, en canvi, sobre aquest poema hi entreveu l'actitud del poeta de fidelitat al treball i a la classe social en l'actitud del retorn del jo poètic, en un cas d'intertextualitat en el record de l'«Assaig de càntic en el temple» de l'Espriu amb la resposta de Pere Quart en l'«Assaig de plagi a la taverna». Vegeu BROCH i PLANAS, *Miquel Martí i Pol, vida i poesia*, 122. Potser difícilment Martí i Pol devia conèixer el poema de Pere Quart que es publicà a *Circumstàncies* el 1968.

¹⁰⁰³ MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 147.

¹⁰⁰⁴ Corregit en la primera edició per «esmorza». *Ibidem*, 144.

Jo que m'esforço sovint a oblidar
que sóc un d'ells, tinc les mans oxidades.
(v. 11-12)

En aquests versos fa referència a les mans que és, precisament, el motiu que remet al gest, al canvi i a l'acció, però ara que les mans són maquinalement plens d'òxid es fa inútil el moviment. De fet, aquest gest hauria de provenir precisament de la veu que seria la paraula poètica que mouria a l'acció. Serà interessant de consignar que aquests versos el poeta els canvià l'any 1975 per «Quan caic en l'enganyifa d'oblidar / que sóc un d'ells, tinc la veu de titella.». Per tant, aquests últims versos es relacionen directament amb la paraula, perquè el títol ho comporta i, per tant, la veu és com el gest que ens apareixia en la primera versió, ambdós són qualificats d'inútils. Tant en una versió com en l'altra, però, ens predisposen a la inutilitat de la veu que serà contrapuntat en l'últim poema del llibre, «Comiat», en què el poeta ens dirà que tornarà però no es tracta estrictament del retorn físic d'un obrer a la fàbrica sinó de l'obrer-poeta que tornarà en uns poemes posteriors. A més a més, el poeta fa una crida perquè, mentre no retorni, els lectors reflexionin i busquin la bondat —o la tendresa, si seguim la versió de 1975. Ras i curt, el poeta incideix en la importància de la veu i de la poesia com a elements transformadors; en aquest cas, en una vida més humana, plena de tendresa i de bondat.

En els altres dons es contraposa la vida de la gent senzilla del poble («La meva gent» repetirà tres cops al llarg del poema «Do de la fe»¹⁰⁰⁵) amb l'altra, la gent de classe benestant. És manifestament clar en els primers versos d'aquest mateix poema —recordem que «Do de la fe» fou publicat a *El poble* (1966)— en què quan la gent senzilla viatja surt «a suportar el desdeny de la gent rica» (v. 4). Bàsicament, però, en aquests versos es presenta la rutina dels diumenges a la tarda al poble, com si fos una escapatòria de la gent que viu una altra realitat que no té res a veure amb la seva vida. Per això el final del poema consisteix a desar la roba del diumenge i a reprendre la rutina. Al mig, la vida de la gent a les sales del cinema del poble amb l'aspecte «una mica pedant dels desvagats.» (v. 8) que en sortir se sent cansada i que es podria sentir afectada per idees subversives. Al mig del cinema, entre l'entrada i la sortida, com si fos la projecció d'una pel·lícula, la fe:

La meva gent és progressista i tendra
i espera la vinguda d'un Messies
amb vestit de tergal, que l'alliberi
dels jous embrutidors. Per'xò els diumenges
s'ennuega de goig i es deixa vèncer

¹⁰⁰⁵ Versos 1, 9 i 15.

tant fàcilment per l'oci¹⁰⁰⁶ i l'aventura.

(v. 9-14)

Tot, al final, resulta somniós i cal retornar a la rutina i per tant tothom endreça la roba com qui torna «d'un llarg viatge»; així ho escriurà en l'últim vers, el 23, en una referència al títol que obtindrà, anys després, el segon volum de l'*Obra poètica*, als Llibres del Mall.

En el poema llegit a l'Homenatge a Carles Riba el 18 de juny de 1961, «Do de l'esperança», hi apareix la fàbrica per primer cop, envoltada d'angúnia i de cansament:

M'anguniejo de tan fer camí
per la mateixa tarda sense fi¹⁰⁰⁷.

Tinc la veu molt cansada
perquè a la fàbrica tot ho venç la fressa
terrible de les màquines.

(v. 1-5)

Aquesta és la sensació d'opressió en què ell no troba pas solució. El poeta explica que acotar el cap per evitar el soroll és topar contra les columnes. La duresa del tractament de l'espai de la fàbrica es reclou també en l'opressió de l'individu. Però és que, a més, les prohibicions són a tot arreu: «NO PENSEU, és pecat» (v. 11), apareix gairebé a la meitat del poema, com si fos l'eix de tots els versos i, per tant, un dels missatges principals,¹⁰⁰⁸ però la idea no és precisament que la gent no pensi sinó que a la fàbrica prohibeixen les idees. A més, sembla que el poeta faci llegir als lectors un cartell amb la prohibició, les majúscules representen el rètol, una mena de collage tipogràfic que, posteriorment, eliminarà en publicar-lo. I també hi insereix alguna pretesa frase feta amb aires de sentència: «Qui vol i dol es morirà d'enveja» (v. 12) o «El millor és jugar a viure / sense viure» (v. 13 i 14), aquesta última per explicar la rutina dels diumenges. Encara poetitzarà tota la sèrie de conseqüències a les quals caldria arribar com evitar la compassió dels altres, procurar ser un home entre tants i, al final de tot, per segon cop es presentarà el gran manament: «i estimar el pròxim com a un mateix» (vers 20). Aquest és el vers amb què acaba el poema, amb la sensació que si no hi ha aquesta estimació, poca esperança més hi ha.

¹⁰⁰⁶ Perquè consti, potser més com a anècdota, en el testimoni de Corredor hi consta «odi» tot i que la «d» està corregida de manera manuscrita per una «c». APJCM. En canvi, en el testimoni d'Anna Bracons i la versió de 1975 és «oci». APAB.

¹⁰⁰⁷ En la còpia de Corredor: « M'anguniejo de tant fer camí / per la mateixa tarda sense fi». És a dir, corregeix les formes «tan» i «fi». Per tant seria molt possible que el testimoni de l'arxiu de Corredor sigui posterior al d'Anna Bracons.

¹⁰⁰⁸ En l'edició de 1975: «—No penseu; és pecat.»

La presència de la mort es fa molt clara en la tercera virtut teològica, el «Do de la caritat»; de fet, en parlar de la mort el poeta versifica la vida, ja que el poema explicitarà l'aspecte de la igualtat; així, aquesta només es pot assolir amb la mort. En el poema hi apareixen com aquells «que en altre temps votaven per l'esquerra.» (v. 9), són els que viuen en la situació hipòcrita. Ara bé, en el poema, la diferència de classes es fa ben evident, fins i tot amb una visió del món una mica especial des de la condició de classe senzilla; així és com apareix la visió de la vida: «De fet el sofriment no ha sigut mai / privilegi de rics» (v. 10-11). El poeta aconsegueix el contrast de les classes socials en els versos finals amb la figura d'aquell obrer que, brut de vestits, es pot consolar quan aconsegueix la igualtat: «no se sap fatalment justificat / fins que el sotrac terrible de la mort / l'agermana amb aquells que ha envejat sempre.» (v. 20-22). Aquesta és precisament la caritat que tothom morirà i tothom assolirà la igualtat.

El cinquè poema del recull és «La fàbrica». Recordem que, anys més tard, un poema amb el mateix títol introduirà el llibre *La fàbrica* (1972). Ara en presenta també una imatge en què compara la fàbrica amb un ventre que a compleix la seva funció digestiva i tot això en els catorze primers versos, en què queda ben clar que l'objectiu de la fàbrica és la productivitat, també un objectiu a assolir pel sistema capitalista. Per tant, qui guanya la batalla és la deshumanització:

Buideu-vos les butxaques, això sí,
de somnis, de llegendes, d'esperança...¹⁰⁰⁹
Llenceu-ho al riu, que l'aigua ho purifiqui:
és un consell d'amic.
La delicada funció digestiva
no tolera residus que no es venen.
(v. 9-14)

Una característica ben evident d'aquest recull és la duresa del tractament del tema. La fàbrica és l'objectiu d'un sarcasme incisiu. La lluita de classes, la deshumanització de la gent en un indret opressiu són temes que apareixeran en aquest recull, i també tindrà un aspecte consiliari, ja que el poeta procura interpel·lar directament el lector amb una segona persona del plural que representaria el col·lectiu obrer per tal que deixi els sentiments humans, sigui progressista, o consideri que la fàbrica és la solució a tots els mals. Tot embolcallat de la mordacitat característica del llibre:

¹⁰⁰⁹ En els poemes que es conserven en el fons de Roda de Ter —que recordem que no semblen els poemes originals mecanografiats— enlloc «d'esperança...» hi consta «d'esperances...». El 1975 hi publicà «d'esperances.» que és la lectura definitiva del vers. En canvi, tant el poema del recull conservat per Bracons com el de Corredor, hi consta «d'esperança...», tal i com es llegeix.

La fàbrica us resol tots els problemes
llevat del de la mort, almenys per ara.
Sigueu-ne conscients i practiqueu
l'ascetisme integral a marxés dobles.
(v. 19-22)

Els dos últims versos podrien haver estat sorprenents l'any 1961: «Hi ha premis especials / per aquells que visiten menys el wàter.» (v. 23-24), si més no, per aquesta última paraula que pocs poetes havien usat en les seves composicions, o potser ell fou l'únic.¹⁰¹⁰

Encetat, doncs, el tema de l'espai i de totes les persones que l'ocupen, el motiu fabril es barreja amb el nadalenc. El poeta procura així commoure el lector. Els poemes que inclouen aquest motiu són dos, «Nit de Nadal» i «Epifania».¹⁰¹¹ El primer d'aquests és ple de tendresa, una conseqüència de la nit de Nadal en el moment que la sirena permet plegar als obrers i tothom esclata d'alegria. El personatge que protagonitza el poema és femení i l'àmbit és domèstic i familiar. Així el poema presenta una escena casolana: la dona haurà de plomar el gall i l'home, potser, haurà posat un arbre al menjador. En aquest moment la ironia torna a aparèixer: «Jugar una mica a ser rics / no és pas pecat / i, a més, heu cobrat doble» (v. 10-12). Si recordem els poemes martipolians amb motius nadalencs tindrem present que el poeta molts cops ha fet al·lusió al pessebre o al naixement o al portal. Per primer cop, però, hi introdueix un motiu diferent: l'arbre. I precisament aquest, guarnit de manera ben vistosa és el que farà pensar en una situació diferent: rics i pobres. La nit ha de permetre l'oblit de totes les penúries i ha de ser motiu d'esperança per a un temps millor. Ara bé, el final del poema ressona al poema «Nadal» de Salvat-Papasseit, que tants cops hem anat veient: «Vaga tant de plorar!» (v. 19).

«Epifania» és el mite dels tres reis que entren a la fàbrica i reparteixen la matèria primera per a teixir. Ara bé, el tractament del motiu manté el to de misteri i el poeta el vesteix de crítica: «Els moderns sistemes de treball / no respecten els mites» (v. 20-21). I «Això sí: / no hi ha estrella» (v. 26-27). Per tant, el Nadal tanca el cicle natural en una manifestació a la fàbrica en forma de treball i de producció; no hi ha lloc per als sentiments. Trencar amb la tendresa que suposen dos dels motius més entranyables de les dates de Nadal rebla el sentit que pretén assolir el poeta: tot s'encamina a la producció i, per tant, no hi ha lloc per a sentimentalismes.

¹⁰¹⁰ De fet, en el testimoni de Corredor, els versos estan esmenats de manera manuscrita. APJCM.

¹⁰¹¹ Recordem que aquest últim poema el desplaçà a *La Fàbrica* que publicà el 1972. Aquests poemes, en el testimoni guardat a l'arxiu d'Anna Bracons, se situen després de «Balada». APAB.

«Balada» n'és un altre exemple.¹⁰¹² El personatge —a diferència de *La fàbrica* (1972), els de *La fàbrica-1959* no tenen noms— torna a ser femení i està embarassada. Aquesta realitat ja mou el lector a una certa tendresa, gairebé compassiva, ja que la seva situació és penosa:

Passeja

un ventre heroic i té els peus tan inflats
que s'ha hagut d'estripar les espartenyas.
Ara treballa amb pena i cada tarda
se sent mig defallir perquè a la fàbrica
l'estiu és un vesper. Quan l'aspi volta
li roda el cap i tanca els ulls: enyora
la quietud de casa seva: el càntir
(v. 2-9)

I continua amb uns versos que recorden la «Meditació segona» d'*El poble*, aquella que enfilava tot un seguit de pensaments; ara, però, remet al record enyorós d'allò que voldria el personatge, defallit i cansat. Ara bé, el poema, a diferència de tots els altres del recull, pretén un final feliç: el fill serà paleta.¹⁰¹³ Recordem que quan, en aquest estudi, comentava aquest poema amb els altres d'*El poble*, era recurrent la imatge dels paletes cantant a les altituds (a les bastides). Que a «Balada» plantegi el futur del fill com a paleta, per tant, és somniar que no treballarà penosament com li succeeix a ella.

En els personatges femenins de la «Nit de Nadal» i de «Balada» hi trobem, doncs, l'escena domèstica enyorada i somniada fora de l'àmbit de la fàbrica. Són poemes que estableixen aquesta línia fronterera entre l'àmbit de treball i l'espai de repòs. Un poema més d'aquesta primera part del recull s'ocupa de la situació entre dins i fora de l'àmbit obrer, «La gent», un poema que ens situa en la foscor de la nit, ja que, o bé es tracta de la gent que es lleva quan és de nit, o bé que treballa quan és de nit i, per tant, serà un homenatge a la gent que es manté desperta mentre els altres dormen. Ara bé, per una banda, en aquest poema la feina és el pretext pel qual la gent surt de casa o del treball i, per una altra banda, la focalització del poema és en un espai obert i exterior, no a la feina. El poeta fa referència a les petjades a la neu (v. 5-6), a la visió del retorn de l'oreneta (v. 7-8), a la pluja (v. 9-10), al gest d'embolicar-se la bufanda (v. 23-24) i al fet d'encendre la primera cigarreta del dia (v. 25-26). A més, tot remet a dos fets principals: la fraternitat amb tots els homes que sofreixen i al fet d'establir la pau entre els homes, com si el poeta hagués de recordar la bona nova natalenca.

¹⁰¹² Recordem que el poema el publicà a *Cap d'any* 1962 de Raixa a l'Editorial Moll el 1962 com a poema que formaria part de *La fàbrica* però com a poema d'un llibre veié la llum abans a *El poble* (1966).

¹⁰¹³ El poema, per allò que conté de personatge femení, es podria comparar amb aquell que uns set anys després escriurà amb el títol de «L'Elionor» personatge que també acaba tenint una filla que confirmaria el bucle; efectivament, no hi ha solució, sobretot en un poble com Roda: la filla tornarà a entrar a la fàbrica, com féu la protagonista. A «Balada», però, això no succeeix d'aquesta manera.

Tots els altres poemes d'aquesta primera part són estrictament dins de l'espai de la fàbrica, el ja comentat poema «Epifania» i tots els altres: «Val més que ho sapiguen», «Ordre de fabricació», «No estem mai sols» i «Nova oració del pare nostre». A més, quan el poeta considera la primera publicació de *La fàbrica-1959*, l'any 1975, també hi inclourà un altre poema que no formava part del recull de 1961, «L'any vinent», datat del febrer de 1965. Aquest poema presenta la incorporació dels obrers novells a la fàbrica que, en una primera persona del plural ja esperen passar un any perquè es canviïn les tornes i ells puguin estar «formant part del bàndol que odiàvem» (v. 16), el poeta el situà com a quart poema del llibre, ja que recordem que, des de l'espai de la fàbrica el llibre es focalitza en la gent.

«Val més que ho sapiguen» és el plantejament dels costums que cal adquirir per poder treballar a la fàbrica. El 1975, quan el poeta ordena aquests poemes, mantindrà una certa lògica en el discurs del recull ja que hi presenta els consells que es donen als treballadors novells. Serà el poema que seguirà a «L'any vinent» i s'hi estableix tot un seguit de plantejaments opressius en què el principi i el final de tot és la fàbrica. Com si es tractés d'una lliçó de geografia, els tres primers versos ubiquen l'espai:

Val més que ho sapiguen ben aviat:
la fàbrica limita amb sí mateixa
per qualsevol costat.

Ara bé, just a la meitat del poema hi retrobem la mordacitat característica d'aquest llibre, un sarcasme que es mescla amb el sentiment de tancament i de desesperació:

Si proveu a donar cops de cap
a les parets,
sereu prolixament amonestats
i haureu de pagar danys i prejudicis.
(v. 9-12)

El canvi es produeix amb el temps i acabarà el poema també amb aquella sensació de crueltat envers els treballadors

que de tant dur el mateix vestit estret
us haureu adaptat a l'ofec peremptori
i quan us parlin
de canviar de roba
fins i tot plorareu,
de cara a la paret,

com criatures malcriades.

(v. 16-22)

Es pot concloure, doncs, que la situació opressiva de classe i de manca de llibertat que tant preocupava el poeta no et pot resoldre. Recordem que els vestits —el canvi de roba— havien aparegut en la poètica martipoliana com a canvi de manera de ser o, fins i tot, com a manera d'expressar l'assoliment de la llibertat —així ho consignava, per exemple, d'un poema com el «Romanço» d'*El poble*—, per tant, ara també la condició obrera viu aquesta situació opressiva i poc esperançada.

«Ordre de fabricació» és un anunci del producte de la fàbrica i una crida al consumisme. Versificat d'una manera ben irònica, el poema s'inicia amb una escala de matèries primeres des de les de menys qualitat (cotó egipci) fins a les de més qualitat (cotó americà) i acaba en l'objectiu de la fàbrica que serà produir per vendre. Per tant, en el poema es presenta aquest mercat consumista en què «Estalviar fa vell / i no es prospera» (v. 11-12) o que és menys important menjar que disposar d'un bon jersei, perquè dura més.

«No estem mai sols» és l'onzè poema de vint-i-quatre, gairebé al centre del recull, i presenta la producció a la fàbrica vinculada amb els obrers. Hi ha la por perquè hi ha pocs dies festius, i «gairebé vint-i-tres mil pues / i llur terrible seqüel·la / i els horaris tan rígids / i els plusos tan despòtics» (v. 17-20). Ara bé, com que la fàbrica té solucions per a gairebé tot, la solitud és vençuda amb les màquines que afecten les persones i passen a formar-ne part. N'integren i varien els sentiments que han de ser inexistents, com ja havia advertit en el poema «La fàbrica». El poeta, amb ironia, constata que la importància de la fàbrica la té la gent, així hi escriu:

No estem mai sols. Hi ha sempre
la gent;
però la gent no compta.
El que compta és l'espai que ocupem
i el ritme sense treva.

Tothom està d'acord que la tendresa
perjudica el progrés.

Estigueu-ne segurs: s'apropa el dia
que tots tindrem una ànima metàl·lica.

(v. 21-28)

La «Nova oració del pare nostre» no és tant una referència religiosa com una reelaboració del poema prevertià. Si Prévert, al «Pater Noster», planteja la preferència per la

vida humana en detriment de l'eternitat promesa i, a més, denuncia tots els aspectes negatius de la vida, Martí i Pol, en la «Nova oració del pare nostre», transforma el poema en una pregària i hi preserva la denúncia de la realitat opressora de la fàbrica per tal de millorar la qualitat de vida dels obrers; ara bé, Martí i Pol no se centra en els aspectes positius com havia poetitzat Prévert.¹⁰¹⁴ Amb aquest poema augmenta la inquietud del poeta per la gent, de tal manera que, en forma de pregària, arriba a demanar que sigui augmentat «sovint» el sou (v. 2), la jornada de set hores (v. 3), que la feina es faci fàcil (v. 7), però, sobretot, estableix la diferència entre els treballadors i aquells qui manen: voldria que fos un indret en què es mantinguessin les jerarquies («els que sempre manen», els «encarregats» o el «director») però que els obrers poguessin disposar ni que fos d'una mica d'iniciativa. Al capdavall, està transformant el poema en una situació més humana.

En definitiva, quatre virtuts que definirien les pautes de bona conducta i la poesia que passarà a ser l'elaboració d'una manera de comportar-se que, a més, permetrà acostar als lectors una realitat obrera que té el caràcter de denúncia. Ara hi trobem el plantejament de la cultura i de la poesia com a exponent d'aquesta realitat.¹⁰¹⁵ Ja no és *El poble*, sinó que ens atansa a una consciència de classe. De moment, en aquests tretze primers poemes, Martí i Pol s'ha centrat en la gent, en els seus costums de diumenge o d'altres dies festius i, sobretot, en la vida de la fàbrica, aquell espai opressor i opressiu on viu la gent el dia de cada dia; un indret brut i sorollós que recorda que l'obrer ha de procurar la productivitat perquè el consumisme capitalista pugui desenvolupar-se amb normalitat. Qualsevol altra idea ha de ser eliminada, com també ho han de ser els sentiments humans. La imatge, com deia, no és gaire esperançadora.

La segona part del llibre reprendrà aquestes idees, els motius continuaran sent els de la fàbrica, però el pretext ja no és l'espai sinó les persones. Ara bé, aquestes ja no apareixen com a individualitats sinó que més bé es consideren com a col·lectiu. Per passar de la primera part a la segona Martí i Pol escriu el poema «In memoriam». Abans, però, hauré de notar que també a *La fàbrica* (1972) conté un poema amb aquest mateix títol, dedicat a una persona amb nom i cognom, la Soledat González; ara, però, el personatge, masculí, continua essent, com en tot el llibre, anònim. Li dedica el poema perquè mor, tal com apareix descrit, d'una tuberculosi pulmonar, una malaltia que el personatge contreu cap als dinou anys. No estarà de més apuntar que es tracta de la mateixa malaltia que patí Martí i Pol gairebé a la mateixa edat. Si totes les imatges de la primera part del llibre em permetrien assegurar que es tractaven d'imatges poc esperançadores, l'inici d'aquesta part encara ho confirma amb més contundència, ja que les tres

¹⁰¹⁴ «Notre Père qui êtes aux cieux / Restez-y / Et nous nous resterons sur la terre / Qui est quelquefois si jolie» (versos 1-4 de «Pater noster»). PRÉVERT, *Paroles*, 58. Al capdavall, doncs, es tracta d'un poema en què canta la bellesa de la vida terrenal.

¹⁰¹⁵ La idea de la cultura es reflecteix bàsicament en l'aspecte de la creació poètica. No es podria desestimar que en tota aquesta idea cultural, associada amb l'obrer, es pogués entreveure el ressò ideològic de Gramsci que pretenia que en l'autoconeixement —una idea força repetida en Martí i Pol, tot i que anteriorment en un altre sentit— la classe obrera hi trobés la veritable saviesa.

primeres paraules del primer vers al·ludeixen a l'esperança: «Cregué en prodigis», però ben aviat aquestes imatges són avortades: «fins que un oportú / forat al pulmó dret el corsecà» (v. 1-2).¹⁰¹⁶ El poema, però, conté una força provocada per les mateixes paraules, ja siguin recursos com la comparació del vers 3 en què el malalt és assecat per la malaltia «com una rel posada al sol», o per al·ludir a la tendresa que «li tacava la pell com un eczema» (v. 5) o com el punt culminant del poema, la descripció de la mort, en un magnífic *crescendo* d'intensitat que, tot seguit retroba la serenor:

Va patir poc. Quan el sobtà la mort
digué quatre renecs amb veu ben clara
i escopí sang, impúdic i solemne.

Ara reposa en pau. Preguem per ell.
(v. 6-9)

Aquesta pregària pels morts que ens havia aparegut en la poètica anterior de Martí i Pol pren força en aquests moments per poder acabar el poema amb aquest caràcter conclusiu. Per una altra banda, no es pot obviar el ressò espriuà de les paraules que, a més, es veurà potenciat en els poemes següents, «Per a dir-ho en veu baixa», «Ho dic sense cap perjudici», «Per a tots nosaltres» i «Per a tots vosaltres». En tots aquests poemes, doncs, el poeta retorna a la reflexió humana, ara com a individus obrers. En el primer d'ells, «Per a dir-ho en veu baixa», el poeta se centra en la tristesa que impedeix repetir el poema —dir-lo o cridar-lo si recordem, en aquest sentit, el caràcter de denúncia que prenia el crit en la poètica martipoliana, de ressò vinyolià, als anys cinquanta. El moment del poema és la tarda; ara, però, s'ha de considerar fora del marc amorós, tot i que es tracta d'un marc de tendresa en què el personatge, amb greix a les mans i tacat de suor fins al punt que ell mateix es fa angúnia, reflexiona i se sent sol i impotent davant de la seva situació que no podrà canviar. A «Ho dic sense cap perjudici», en canvi, ens trobem amb el contrapunt d'aquesta immobilitat. Són uns versos plens d'optimisme en una visió diferent del món. El poema s'inicia i es clou amb l'afirmació que es tracta d'una estirp de titans perquè, malgrat tot, en la quotidianitat, es poden realitzar gestes. Ara bé, en cap moment al·ludeix a la fàbrica, sinó a la vida quotidiana, i per tant, comporta pensar en la gent que, des de la vida de cada dia, creix en els fills, persones que són «com un gran arbre, / dens i vigorós, / que cada primavera treu florida» (v. 15-17).

A «Per a tots nosaltres» i a «Per a tots vosaltres» s'estableixen, respectivament, uns discursos adreçats a la gent senzilla i a la gent de classe alta. En el primer d'aquests es contrasta

¹⁰¹⁶ L'anècdota d'aquesta malaltia té molt interès, no només perquè la contragué el poeta sinó també perquè aquesta va arribar a unir el poeta amb d'altres persones d'interès literari com foren Blai Bonet i Josep M. Castellet.

amb els versos d'«Ho dic sense cap prejudici», ja que aquella estirp de titans ara es resol en un «insigne / llinatge de vençuts» (v. 8-9). El poema reprèn el motiu de la poesia, de vegades en la forma de la veu. Així, el vers inicial «Si nosaltres callem, qui parlarà?» ja és una declaració d'intencions que, davant de la vàlua d'aquesta veu que pertany a la gent senzilla, acaba amb la insistència d'aquell que «com qui pidola, si voleu, davant / de cent portes barrades» (v. 10-11). La poesia, doncs, és una denúncia i com en aquests últims versos també s'hi refereix en una demanda sol·licitada de manera insistent per un captaire, com també s'ha pogut constatar en *El fugitiu*. «Per a tots vosaltres» és un poema de contrastos que també acaba parlant de la gent senzilla. Els poderosos han llençat els somnis i la tendresa i els demana que pensin en els altres «en els que esperen, / en els que creuen, / en els que confien» (v. 5-7), que són els de classe social senzilla amb qui els poderosos s'igualen en un fet: «Tots plegats vivim sempre de deixalles» (v. 8).

Dos poemes més, «L'exiliat» i «Voldria que hi penséssiu», remetent al personatge que ha marxat i promet tornar, un personatge que no ens és gens nou en la poètica martipoliana, que viu sol i pensa en la mort per acabar amb la idea del sofriment tot i que finirà també l'esperança que li queda. El segon, «Voldria que hi penséssiu», retorna a la ironia perquè en el joc matemàtic de les taules de multiplicar pugui exposar l'egoisme de la gent, així versifica que la gent, nombrosíssimes vegades, multiplica per ella mateixa.

Els quatre últims poemes, «Penso, dic, faig...», «Ofici de poeta», «Quasi joc» i «Comiat» es refereixen a la poesia. El primer, com indica el títol, és un tríptic, tres verbs que acaben amb l'acció. Pensa que res del que diu i fa, en una al·lusió als altres dos verbs, no és debades si no té por de perdre allò que arrisca, que és tot. Diu, amb la paraula que tendeix a l'actuació, que és el moment d'alçar-se i estimar tothom. El verb «fer» remet al gest, un element recurrent en els versos de Martí i Pol.¹⁰¹⁷ A «Ofici de poeta» es troba una crítica a qualsevol poeta que no estigui compromès amb la societat; per això precisament és important la lectura en el conjunt del recull, «Penso, dic, faig...», el poema immediatament anterior, movia a l'acció i el poeta era la causa del canvi; per tant, els poemes que són dignes de ser considerats són els compromesos. «Quasi joc» és un poema que recorda, amb un llenguatge diferent, poemes anteriors a aquest recull. Ja no existeix la placidesa sinó que torna a aparèixer el crit, tot i que el joc consisteix precisament a sentir-se cansat i tornar a recordar la inutilitat de la veu, com ja havíem llegit en el primer poema del recull. És a dir, el poema planteja l'oposició al silenci:

¹⁰¹⁷ Potser anotar com a simple curiositat una possible casualitat que es tracta de com el poema té aquell ressò al «veure, jutjar i actuar» de la metodologia pròpia dels grups d'Acció Catòlica. De fet, la metodologia de l'anomenada «Revisió de vida» fou pròpia dels moviments de la Joventut Obrera Catòlica (JOC). Sabem de la separació del poeta de tot el món eclesial, si més no en el pensament, però no es pot oblidar que el poeta també es formà en els moviments d'Acció Catòlica i que, si més no, alguna particularitat li podia haver arribat.

Si no pogués parlar
rebertaria.
Per això parlo
i crido i tot.
(v. 7-10)

Tot i que també el poeta considera l'opció de «callar per sempre. / Al capdavant, / hi ha algú que escolti?» (versos 15-17). Aquest és el gran dubte que resoldrà a «Comiat», poema amb què acaba el llibre i en què el jo poètic marxa amb la idea de retornar, de la mateixa manera com havíem llegit en altres llibres anteriors de Martí i Pol. Aquest poema presenta el poeta com un obrer que ha confeccionat el llibre i que, per tant, plega; tot i que sabem que el retorn el trobarem en un altre llibre. Ara bé, l'aspecte moralitzador com l'amor fraternal que tants cops hem anat veient, també apareix al final del poema: «Penseu-hi / mentre no hi sóc, per si això us predisposa / una mica només a la bondat» (v. 14-16). Com he dit abans, en l'edició de 1975 el vers final canvia la paraula «bondat» per la «tendresa», de tal manera que, tant en una lectura com en l'altra, el poeta opta pel sentiment i, per tant, per la humanitat.¹⁰¹⁸

El llibre, per tant, no només planteja la descripció de l'àmbit en què creixen tots aquests personatges anònims, sinó que hi ha una denúncia social basada en la lluita de classes, en la situació laboral i en el capitalisme, conjuntament amb les consideracions de l'oferta i la demanda i la consegüent productivitat. Martí i Pol presenta una resposta, des de la ironia, en què s'evidencien unes situacions opressives, però sobretot vitals. Totes les escenes presentades en els poemes de *La fàbrica-1959*, ja siguin quotidianes i domèstiques com d'altres que són compassives i tendres —com les del Nadal—, s'apleguen en una situació de denúncia i de revolta. La segona part és aquella en què sembla que la fàbrica s'hagi diluït i que se centri en la gent. En aquesta, el poeta interioritzarà la dimensió humana del col·lectiu obrer, que representa el col·lectiu humà. Aquesta és la dimensió més important per al poeta en aquests versos: l'ànima metàl·lica s'hauria de convertir en essència humana, i ho hauria de deixar de ser per tal de caracteritzar-se per la bondat i la tendresa. La voluntat del poeta és adreçar-se a tothom i, per tant, el poema que es dirigeix a la classe alta és la denúncia del tracte a la classe obrera, que potser no és conegut per tothom. El poeta, en aquest recull, serà una llançadora que engruixirà el teixit —hi llegim el «jersei»— que és la poesia i que pot romandre en el temps.

¹⁰¹⁸ «Penseu-hi / mentre no hi sóc, per si això us predisposa, / mal que sigui ben poc, a la tendresa.», així acabava el poema i el recull dels poemes que havia trobat en l'edició de 1975. No és així en els que es poden trobar en el fons del poeta, tant en les còpies dels mecanografiats com en aquells catorze fulls que mantenen aquesta lectura transcrita sense cap correcció manuscrita.

3.3. La publicació del llibre

De *La fàbrica-1959* no disposem de tanta informació com d'*El poble* o d'*El fugitiu*, del qual se n'ha recollit ben poca de moment. Potser perquè, com veurem, en el cas de *La fàbrica-1959* l'estroncament de la publicació es produí ben aviat. He apuntat abans que, així com *El poble* és un llibre del qual el poeta es preocupà sobradament, potser pel reconeixement que percep que suposa la publicació dels poemes als *Papeles de Son Ardamans*, no li esdevindrà així ni amb *El fugitiu* ni amb *La fàbrica-1959*. Aquest últim, però, per una història ben diferent.

Un altre cop els documents més a mà que ens consten són els de la correspondència amb Sarsanedas. Al novembre de 1962 els Sarsanedas-Picas ja són a Barcelona i Martí i Pol li escriu per agrair-li el pròleg a *El poble* que li havia de publicar Pedreira. I li escriu:

Fa un parell de dies que em va escriure en Selva y entre altres coses em deia que l'Horta li ha fet saber que està decidit a publicar "La Fàbrica", per bé que no pas de seguida, potser que té dos o tres llibres per a enllestir abans. Tot i l'"hipotetisme" (fot!) de la notícia, n'he estat content. El que em fa gràcia és que aquest xicot s'ha preocupat de dir-ho a en Selva i a mi, que sóc l'interessat i qui va enviar-li el recull, encara és l'hora que m'ha de dir ni una paraula. Hauré de preocupar-me de posar-m'hi en contacte.¹⁰¹⁹

Una altra carta, possiblement posterior, però segurament que d'aquest mateix mes de 1962 no només li repeteix aquest cas de la publicació de *La fàbrica-1959*, sinó que, a més, Sarsanedas li havia comentat el projecte de Josep M. Castellet i Joaquim Molas que es resolgué en la cèlebre antologia amb el títol de *Poesia catalana del segle XX*.¹⁰²⁰ Martí i Pol li escriu:

No sabia res del projecte d'en Molas i d'en Castellet. Ja pots suposar com em faria il·lusió de participar en l'antologia que dius que preparen. Es clar, però, que si la volen fer amb textos ja publicats, la cosa es complica notablement. "El Poble" està en curs d'edició i, de fet, "Papeles de Son Armadans" i d'altres revistes n'han publicat poemes dispersos. Quant a "La fàbrica" la cosa és molt més divertida. Resulta que l'Horta va escriure a en Selva (que va en camí de convertir-se en el meu marmessor) dient-li que estava disposat a publicar-la... així que hagués enllestit un llibre de l'Amorós —que ja ha sortit—¹⁰²¹ i un altre d'en Pere Quart.¹⁰²² Aquesta decisió de l'Horta és molt agradable, però no sé fins a quin punt hi puc confiar. Es ben curiós que hagi adoptat el sistema de comunicar la notícia a en Selva i que, en canvi, no s'hagi ni dignat

¹⁰¹⁹ FJS.

¹⁰²⁰ MOLAS i CASTELLET, *Poesia catalana del segle XX*.

¹⁰²¹ Xavier AMORÓS, *Guardeu-me la paraula*, Signe. Poesia i Assaig 8 (Barcelona: Joaquim Horta editor, 1962).

¹⁰²² Pere QUART, *Obra poètica de Pere Quart*, Signe. Poesia i Assaig 10 (Barcelona: Editorial Fontanella, 1963). El número 9 d'aquesta col·lecció que duia el peu de «Joaquim Horta, editor» fou *Qui ulls ha* de Francesc Vallverdú que es publicà el 1962.

contestar dues cartes que jo li he escrit. Em penso que en Selva haurà parlat amb ell aquesta setmana. Ja veurem com han quedat. De totes maneres, l'altre dia vaig enviar un poema (Epifania) a l'Espinàs que me'l va demanar per *Destino*.¹⁰²³ Vull dir que, també de “La fàbrica” se n’hauran publicat poemes dispersos en revistes. No sé si això “val” per a justificar la inclusió en l’*Antologia* d’en Castellet i en Molas. Si no és així, hauré de prendre paciència, posat que no crec que resulti gens discret escriure a en Castellet demanant-li que es recordi de mi.¹⁰²⁴

En la llarga carta a Pere Farrés del 10 de febrer de 1974, Martí i Pol recorda tots els esdeveniments que tingueren lloc per a la publicació del llibre:¹⁰²⁵

Sobre *La fàbrica* (la primera, és clar) hi ha una anècdota que val la pena d’explicar. En Joaquim Horta va estar a punt de publicar-lo a la col·lecció «Signe», que a hores d’ara em sembla que ja no existeix. Ja tenia l’original i estava decidit a publicar-lo, quan una intervenció d’aquell mossèn Espinalt de qui t’he parlat en més d’una ocasió (i una por de neòfit per part meva) va frustrar la cosa i em va fer quedar malament amb l’Horta i perdre, de passada, una avinentesa d’editar un llibre que hauria estat important, si més no perquè s’hauria anticipat, en temps i en profunditat, a bona part de la poesia «social» posterior. Aquell capellà havia propiciat el meu ingrés a ca la Tecla Sala (ell és un gran amic de la família i n’era, sobretot, de la senyora Tecla) i es va assabentar no sé com —ja era fora de Roda— que jo tenia a punt de publicar un llibre sobre la fàbrica. Aleshores em va escriure i em va demanar si l’hi podia deixar llegir. Jo, carregat de bona fe, l’hi vaig enviar i a ell li va faltar temps per passar l’original als meus amos. Al cap d’uns quants dies i a través d’ell mateix, si bé indirectament, vaig saber que els meus amos «s’havien disgustat molt» en veure que un «home de confiança» de casa seva escrivia, de fet, contra seu, i em feien saber que lamentaven que es publicés un llibre d’aquesta índole. Jo, que tenia poca experiència i una certa por, no vaig saber què fer. Els de casa —encara no era casat—¹⁰²⁶ em van pressionar perquè el retirés, malfiant-se de les possibles represàlies... i el vaig retirar. Ja ni recordo quina excusa vaig donar a l’Horta, però sé que es va disgustar i, sobretot, que va lamentar que jo fos un home de tan poca paraula. I el mal és que estava carregat de raó. Hi ha gent al meu poble, assenyada i descreguda, que diu: si veus un capellà que passa per una vorera, tu passa per l’altra. Val la pena de tenir-ho en compte.

¹⁰²³ El poema es publicà a *Destino* 1.324 (22 desembre 1962), 41.

¹⁰²⁴ FJS.

¹⁰²⁵ Carta a Pere Farrés. (Reprodueixo de COROMINA, «Miquel Martí i Pol: una autobiografia», 157. Es tracta d’una llarga carta escrita en diversos dies datats. Aquest fragment data del 15 de febrer de 1974). En l’entrevista personal que vaig mantenir amb el poeta el 22 de gener de 1994, m’explicà que hi va haver gent que no veieren bé la seva publicació, tal i com es recull.

¹⁰²⁶ Evidentment es deu tractar d’un lapsus de memòria, ja que es casà amb Dolors Feixas el 7 de maig de 1956.

Pujades reprengué aquesta història amb la transcripció d'una entrevista amb mossèn Francesc Espinalt. Així ho recull al segon volum de la biografia del poeta:¹⁰²⁷

Recordo que en Miquel va fer un poema que es deia «La fàbrica», i abans de publicar-lo me'l va enviar i em va dir: «Mossèn, què li sembla si podria publicar aquest poema?» A mi no em va agradar gens. Vaig veure que en Martí havia fet un canvi religiós tremendo —aquell «Prenostre» era blasfem—. Però jo vaig dir-me: bueno, abans de dir-li res a ell, com que llavors em tocava anar allà dalt, al Collsacabra —jo l'havia fet entrar a «La Blava», i «La Blava» l'apreciava molt pel que valia i perquè jo el protegia—, doncs vaig ser allà dalt.¹⁰²⁸ Justament allà hi passava molts dies el pare abat, l'abat Escarré, ens hi trobàvem moltes vegades als estius, hi estava molts dies, sortíem a passejar junts. A mi m'apreciava molt i jo a ell. I recordo que un dia li vaig dir: «Pare abat, li voldria consultar una cosa, miri, llegeixi's aquest poema que m'han enviat d'en Martí Pol, que és un que treballa a ca la senyora Tecla Sala, a veure si això es pot publicar o què?». I el pare abat, que era molt amant de totes aquestes coses, un dia va dir a en Pau, que era el fill gran de la senyora viuda Sala: «Pau, goita que m'ha donat Mossèn Francesc; això és d'en Martí, el qui teniu vosaltres a l'escriptori; a mi em sembla que això no és publicable, oi?, això és una cosa que religiosament desbarra, tant els Reis com el Prenostre».¹⁰²⁹

El fet és que l'abat Escarré també el va fer llegir a altres monjos —ell allà hi tenia tres o quatre frares, amics seus i també intel·ligents— i van quedar que allò no era publicable, que no era una cosa que estigués religiosament bé.

Potser en Martí es va enfadar, no ho sé. Però jo li vaig dir la veritat. I el va publicar molt, molt més tard. Al veure que no era de l'agrado dels amos, perquè hi treballava i s'hi guanyava la vida i hi estava la mar de bé, i tot això, i no el va publicar.

El cert és que *La fàbrica-1959* va tancar un episodi en la poètica martipoliana, un moment que després reprendria a *La fàbrica* que publicà el 1972 però d'índole força diferent, sobretot en la concepció del llibre i en el llenguatge. L'elaboració poètica, a finals dels seixanta i inicis dels setanta, és tota una altra: no només trencarà amb l'anonimat dels personatges que havia aparegut en *La fàbrica-1959* sinó que també hi haurà homenatges poètics nominals a J.V. Foix («A la manera de J.V. Foix») i a Miquel Bauçà («Homenatge a Miquel Bauçà»); a més, diluirà el sarcasme de la primera fàbrica per centrar-se exclusivament en un dels temes principals del llibre, la gent. Aquest és el punt en comú dels dos llibres. Ara bé, mentre en la primera fàbrica hi ha una preocupació per la col·lectivitat fins i tot en el punt de la lluita de classes, la de 1972 és un homenatge a una gent heroica. Si establíssim una comparació entre els dos llibres,

¹⁰²⁷ Es tracta d'una entrevista personal que data del 3 de gener de 1986. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 85-86.

¹⁰²⁸ Pujades explica en la nota 20 a peu de pàgina: «Es refereix a la finca El Llorà, propietat de la Sra. Tecla Sala, lloc habitual de trobada de personalitats religioses i catalanistes.» Ibídem, 85.

¹⁰²⁹ En una nota a peu de pàgina Pujades aclareix que els «Reis» es refereix al poema «Epifania». Ibídem, 86.

trobaríem precisament, entre d'altres, una diferència en qüestió de forma, de concepció poètica. En aquests anys, Martí i Pol ha estat buscant una forma de poetitzar nova. Potser la veu dels anys seixanta li semblava excessivament narrativa i li calia una forma nova que pal·liés aquesta sensació. Així, en el llibre dels setanta, com veurem, hi haurà aspectes lírics que es conjuguen amb elements irònics i sentimentals. Per posar un exemple consideraré els dos poemes d'«In memoriam»: en el de *La fàbrica-1959*, amb la duresa del llenguatge, el personatge anònim mor amb crueltat; en el de *La fàbrica* (1972), la Soledat González mou a la compassió. A més, en els dos poemes apareix la col·lectivitat, en el de 1972, però, se suposa en una primera persona del plural que presenta el sentiment de dol, gairebé de familiaritat: «hem enterrat» (v. 3) mentre que en el de *La fàbrica-1959* no mou a la compassió, sinó que l'ús de la primera persona del plural ve a ser més consiliari i fred: «Preguem per ell» (v. 9).

L'experimentació del llenguatge, doncs, es pot observar des de la perspectiva d'una evolució ordenada cronològicament: *El poble*, *El fugitiu* —fruit d'un tema que el preocupa i d'una inseguretats en el llenguatge— i *La fàbrica-1959*, amb una diferència notable amb el llibre anterior i una concepció molt diferent respecte a *El poble* ja que en aquest últim llibre guanya en ironia. Si sabem que el llibre fou escrit entre 1960 i el 1961 ens permetria considerar la intertextualitat del recull en el panorama de la literatura catalana. Martí i Pol havia quedat sorprès, com veurem, per la concepció del llibre *Da nuces pueris* (1960) de Gabriel Ferrater, un llibre que, curiosament, s'inicia amb l'«In memoriam», de factura molt diferent a la de Martí i Pol, però que potser podia haver tingut el llibre i el poema en el record. I, sobretot, les *Vacances pagades* de Pere Quart; en especial, dos poemes que podien haver servit de referent. El primer que vull recuperar de Pere Quart és «Aquella bèstia»:

“Calla i no pensis,
t'ho prohibeixo, bèstia!
Menja, dorm, fornica;
roba, si cal, el teu semblant,
o mata'l, si et fa nosa.
I fins i tot treballa!
Però no pensis, bèstia!
El primer: no pensaràs!
(v. 28-35)

D'aquí Martí i Pol en podria haver extret la idea del «NO PENSEU», del poema «Do de l'esperança», o la similitud que existeix també entre «Epifania» i el poema «Pregària de gener»

del mateix llibre de Pere Quart,¹⁰³⁰ en què apareixen els reis com a «Tres / Viatjants de Comerç» (v. 1-2). Potser de la mateixa manera que el poeta de Roda havia pres Prévert com a hipotext des del llibre *El poble*, ara també pren d'altres models poètics que li poden donar una certa seguretat a l'hora d'escriure.

¹⁰³⁰ Pere QUART, *Obra poètica* (Barcelona: Editorial Proa, 1999), 240 i 233 respectivament per a cada un dels poemes.

4. Algunes activitats culturals de Miquel Martí i Pol (1959-1962)

Anteriorment, he fet esment de com Martí i Pol se sentia atrafegat; per una banda, per aquelles situacions comunicatives amb persones conegudes, però sobretot per tota la sèrie d'activitats culturals en les quals estava immers.

Pràcticament, com a la resta de pàgines d'aquest període, trobo essencial la valuosa correspondència amb Sarsanedas sense la qual no hagués pogut arribar a determinar aspectes literaris i vitals del poeta de Roda que, potser, se'ns escapaven de les mans. En aquests moments la correspondència encara explicita activitats, molts cops sense comentaris. És per aquesta raó que enumeraré tota la relació d'activitats que he pogut constatar del poeta a partir de la correspondència del poeta i de notícies en publicacions diverses.¹⁰³¹

Per començar recordaré els aspectes que ja he anat esmentant, o altres petits detalls, que sintetitzarien la feina més estrictament literària en quant a la producció martipoliana. Així, quan es tracta del resseguiment de la correspondència del poeta de Roda amb Sarsanedas,¹⁰³² que em permet de completar la següent cronologia, indico entre parèntesis la datació, aproximada o concreta, de la carta. Em remeto, per tant, als inicis de 1959:

- Al febrer de 1959 es publica una ressenya de *Quinze poemes al Serra d'Or* (Dom Jordi M. PINELL, «Una col·lecció de poesia: “La font de les tortugues”», *Serra d'Or. Circular del Cor Montserratí* 51 (febrer 1959), 21-22).
- Envia les còpies d'*El poble* als Jocs Florals de París (abril o maig de 1959).
- Escriu el «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert» i la «Cançó per a una sola veu» per a un volum de Joan Crusellas que hauria format part de la col·lecció «Els autors de l'Ocell de Paper» però que no arribà a veure la llum; els poemes en canvi formaren part d'*El fugitiu* (maig o juny de 1959).
- En aquesta mateixa carta comenta que ha escrit un parell de contes i n'ha enviat un al Pare Pinell perquè el publicués a *Serra d'Or* i vol acabar un volum de contes per al premi Víctor Català (maig o juny de 1959).
- Apareix publicada la narració «La dedicatòria» (*Serra d'Or. Circular del Cor Montserratí* 56 (juliol-agost 1959), 29-30).
- Queda entre els cinc finalistes del premi Salvat-Papasseit de 1959, tal i com es publica a J[osep] M[aria] E[SPINÀS], «El premio «Salvat-Papasseit», de Poesía, concedido a Juan Argenté», *Destino* 1.140, (13 juny 1959), 37.

¹⁰³¹ En aquesta segona part hi establia una part amb el títol «Algunes activitats culturals de Miquel Martí i Pol (1956-1958)» que tancava el capítol dedicat a *El poble*. En aquests moments de l'estudi, que acaben un dels grans apartats de la producció martipoliana, n'estableixo una segona part sota el mateix títol que abasta els anys que pertoenen del 1959 al 1962.

¹⁰³² FJS.

- Enllesteix dos contes més (9 d'agost de 1959). Un d'ells segurament que es tracta de «La baralla» que publica al setembre d'aquest any al *Roda de Ter*.
- A l'extraordinari de Festa Major del *Roda de Ter* surten publicats «Cançó per a una sola veu» i «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert». I publica en aquest mateix número la narració «La baralla» (*Roda de Ter* 17 (setembre 1959), que formaren part d'*El fugitiu*).
- Presenta *El fugitiu* al premi Carles Riba, un recull que hauria elaborat sobretot entre el setembre i l'octubre de 1959 (octubre de 1959).
- El març de 1960 comenta a Sarsanedas que està a punt d'enllestir una narració.
- Intenta la publicació d'*El poble* i *El fugitiu*; i vol enviar-los a Josep Maria Casacuberta (18 de juny de 1960).
- Es publiquen els poemes «El fugitiu» i «Faula darrera» al *Roda de Ter* 18 (setembre 1960).
- L'octubre de 1960 a *Inquietud artística* es publica el poema «Meditació última», (*Inquietud artística* 20 (octubre 1960), 11).¹⁰³³
- A l'abril de 1961 surten publicats poemes d'*El poble* als *Papeles de Son Armadans*, («El poble», «Cançó després de la pluja», «Romanço», «Meditació segona» i «Meditació última») (*Papeles de Son Armadans* 61 (abril 1961), 61-67 amb les traduccions al castellà de les pàgines 68 a 76), un fet que l'engrescà com a escriptor per les crítiques que sentí de Castellet, Perucho i Pedreira (carta a Sarsanedas de 27 de maig de 1961).
- Participa a l'Homenatge de Carles Riba el 18¹⁰³⁴ de juny de 1961 a Igualada i llegeix «Do de l'esperança» que formarà part de *La fàbrica-1959*. (Carta escrita entre el 19 i el 23 de juliol de 1961).
- Escriu *La fàbrica*, que durà el títol definitiu de *La fàbrica-1959*, sobretot al juliol de 1961 (Carta escrita entre el 19 i el 23 de juliol de 1961).
- Publica «Do de l'esperança» a *Inquietud artística*. (*Inquietud artística* 22 (agost 1961), 14).
- Li escriu a Sarsanedas que ha de revisar uns poemes (març-abril de 1962). Amb tota seguretat que es devien tractar dels poemes «no saps...» i «advertiment», no recollits a l'*Obra poètica*, però publicats a *Inquietud artística*.¹⁰³⁵
- El 3 de juny de 1962 en un acte de les Joventuts Musicals a Terrassa, en què actuen els «Setze Jutges» —tot i que dels quatre integrants del moment només cantaren Josep M.

¹⁰³³ Aquest poema ja va veure la llum a *Serra d'Or. Circular del Cor Montserratí*. Els poemes que publica a *Papeles de Son Armadans* també s'havien publicat a *Inquietud*, *Inquietud artística* o a *Roda de Ter*.

¹⁰³⁴ En una carta a Sarsanedas Martí i Pol esmenta que l'homenatge a Riba fou el dia 16 de juny. FJS.

¹⁰³⁵ Es van publicar a *Inquietud artística* 26 (setembre 1962), 7.

Espinàs i Delfí Abella—, se'ls ajunta el pintor terrassenc Jacint Morera que canta un poema de Martí i Pol¹⁰³⁶ (agost de 1962). Sabrem per una carta a Sarsanedas del 8 de març de 1963 que Jacint Morera i Martí i Pol es van posar en contacte i que el poema es tractava del «Romanço», que també havia musicat Martí i Pol: «L'altre dia aquell xicot de Terrassa (en Jacint Morera) va enviar-me la música que ha posat al meu “Romanço”. Em deia que ha obtingut molts aplaudiments amb la “nostra” cançó. Es curiós com la seva música s'assembla a la meva. Potser ho fa que ni ell ni jo no hi entenem gran cosa.»¹⁰³⁷

- Envia a Sarsanedas *El poble* i tres o quatre poemes que hi afegeix perquè li escrivís el pròleg i enviar-lo a Pedreira (agost 1962).
- Publica els poemes «Moral nova» i «Crònica» al *Roda de Ter* de 1962 (*Roda de Ter* 21 setembre 1962); els poemes formarien part d'*El poble* (1966).
- Publica els poemes «no saps...» i «advertiment» a *Inquietud artística* del mes de setembre de 1962 (*Inquietud artística* 26 (setembre 1962), 7).
- En una carta que segurament devia ser del novembre de 1962, Martí i Pol li agraeix a Sarsanedas el pròleg i li fa saber que Joaquim Horta publicarà *La fàbrica*, almenys això li ha fet saber Bonaventura Selva.
- El novembre de 1962 apareix publicat el poema «Epifania» (*Destino* 1.324 (22 desembre 1962), 41) que formava part de *La fàbrica- 1959* i que passà al volum de 1972.

En aquest mateix mes li comenta també a Sarsanedas: «Vaig fer unes traduccions que una noia amiga em va encarregar a compte d'una editorial... que encara no sé quina és; he corregit deures de cinc alumnes que tinc que segueixen un curset de català; he escrit un quasi poema i alguna altra cosa i he llegit força.»¹⁰³⁸

Hem vist també la il·lusió que el poeta de Roda hauria tingut si Castellet i Molas l'haguessin tingut en compte en la seva *antologia*, i com ambdós pensaven que hi sortiria. Martí i Pol hi al·ludia per les publicacions als *Papeles de Son Armadans* i pel poema «Epifania» que

¹⁰³⁶ A més d'un poema d'Espriu, la «Balada de Luard el mariner» de Sagarra i una composició pròpia. («Informació cultural», *Serra d'Or* 7 (juny 1962), 62). És la primera notícia d'una musicació d'un poema de Martí i Pol. Jacint Morera devia conèixer el poema pels *Papeles de Son Armadans*.

¹⁰³⁷ FJS.

¹⁰³⁸ Carta del novembre de 1962. S'explicita que fou rebuda el 17 de novembre de 1962. FJS. A inicis de 1963, Martí i Pol explica que ha traduït uns contes per a infants; seria difícil que les traduccions a què fa referència en aquests moments fossin els dos llibres de Janosch que van sortir publicats el 1963 a l'editorial Lumen: *Història de Valek, el cavall i Jarosch*. També seria aventurar-se poder saber de quin poema es tracta; sobre els poemes de 1962 ja n'he parlat anteriorment per explicar que són molt pocs els conservats i tots ja ens han aparegut publicats. Datats de 1963 es conserven: «Cançó» i «Potser valdria més que tots ens poséssim...» que romanen inèdits, i «En el principi fou la cinegètica...» que es publicà amb el títol d'aquest primer vers com a primer poema a *He heretat l'esperança*. També es compta amb un «Christma 1963» que envià a Bonaventura Selva, tot i que aquest no l'escriví fins al desembre de 1963.

s'havia publicat entre els noms de Josep Maria Andreu, Joan Argenté, Joaquim Horta, Miquel Bauçà, Lluís Serrahima, Francesc Vallverdú, Núria Albó, Joan Colomines i Puig i Manuel Nadal, amb unes línies introductòries de Joan Teixidor que propugnaven:

Si hace ya algunos años, y a través de varias promociones, hubo una evidente ruptura con las formas más simbolistas y clasicistas de la gran generación novecentista, persistió sin embargo al lado del intento de llegar a una voz más directa y lacónica, más humana y suelta, un cierto empaque universitario que implicaba una insalvable distancia frente a la realidad en bruto. Ahora, en estos últimos tiempos, las etapas de este proceso se han ido quemando rapidísimamente, apareciendo al mismo tiempo otro repertorio de preocupaciones y actitudes. Los más jóvenes poetas afirman continuamente su nueva concepción del realismo y sólo otorgan al sueño una misma parcela que, curiosamente, se apoya en la pura gratuidad verbal, especulando en lo que hay en ella de ironía, sarcasmo o intrascendente juego.

El nuevo realismo a que aludimos cobra su impulso en un sentimiento elemental de justicia, y más que a experiencias personales quiere referirse a situaciones colectivas y sociales. Ciertas circunstancias especiales de nuestra poesía favorecen un retorno a la vieja anglantina que, como es obvio, en estos años no tiene nada que ver con una formulación decimonónica y floralesca. Pero no es suficiente esta protesta, porque a su lado, confundéndose a veces, aparece una intensa preocupación de tipo más moral y social. En consecuencia, la voz se irrita, se vuelve desacompasada y agria, adquiere violencias casi proféticas. La actitud frente al mundo es siempre expectante, porque se tiene la conciencia de que hay algo de provisional y no resuelto en la vida misma. De ahí cierto patetismo larvado, incluso en la ironía y el sarcasmo.¹⁰³⁹

És evident que a mitjan anys cinquanta s'havia desvetllat una manera de compondre poesia allunyada de les formes clàssiques i simbolistes; les *Antologies universitàries* i, sobretot la quarta (publicada el 1956)¹⁰⁴⁰ i la cinquena (publicada el 1959),¹⁰⁴¹ ja apuntaven aquesta manera d'escriure més atansada a la realitat, i en les quals hi comptaven amb els noms de Lluís Serrahima o Francesc Vallverdú, per dir-ne dos dels comuns a les dues antologies. Però també se n'havien fet ressò diversos poetes a Cantonigròs.

Martí i Pol destacà per la seva faceta de conferenciant. De fet, ens han pervingut documents que testimonien les seves conferències de poesia, però també sobre espectacles diversos, per exemple, sabem que pronuncià una conferència sobre cançó, bàsicament sobre

¹⁰³⁹ «La más joven poesía catalana», *Destino* 1.324 (22 desembre 1962), 40-41. Precedia a aquestes pàgines un recull sota el títol de «Joven poesía castellana» recollia poemes de María Elvira Lacaci, Mariano Roldán, Carlos Sahagún, Eladio Cabañero, Aquilino Duque, Francisco Brines, Claudio Rodríguez, José Agustín Goytisolo, Manuel Mantero, José Corredor-Matheos i José Ángel Valente; tots precedits de les paraules de José Luis Cano.

¹⁰⁴⁰ *Quarta antologia poètica universitària (1952-1956)*, Els Llibres de l'Óssa Menor 29 (Barcelona: Óssa Menor, 1956).

¹⁰⁴¹ *Cinquena antologia poètica universitària (1956-1958)*, Els Llibres de l'Óssa Menor 36 (Barcelona: Óssa Menor, 1959).

cançó francesa, la qual va repetir algun cop més. El poeta fou un gran seguidor de Georges Brassens, ho sabem perquè algun dels estius que anà a França, o des d'Andorra, podia aconseguir o li enviaven l'últim disc del cantant. Per últim, ja sabem de Martí i Pol el seu gust pel teatre del qual no se'n desvinculava i que, en més d'una ocasió, comptaven amb ell per representar alguna obra. Encara el poeta de Roda continuarà la seva activitat de cinefòrums que, tot i vinculada amb una faceta de conferenciant també arribà a ser-ne un dinamitzador.

4.4.1. Martí i Pol, professor

Al poeta de Roda les classes de català li van ocupar un temps considerable. Sempre hem sabut que ensenyava català però mai no havíem pogut entreveure els sentiments que aquesta tasca li desvetllava. Ara, però, en tenim un document que, encara que del 1959, sempre ens pot ajudar a pensar en la seva inseguretats, la dedicació i també la seva satisfacció. A l'abril escriu al pare Pinell, monjo de Montserrat, i li explica que el vicari de Roda, mossèn Moisès Sallent ha creat uns cursos de català i francès a la seva escola i es fan en horaris nocturns. Li explica que ell s'encarrega de les classes de català i que no té problemes amb els alumnes ni tampoc li plantegen qüestions molt difícils, però que se sent insegur perquè ell ha après de manera autodidacta¹⁰⁴² i ha de preparar-se molt bé les classes.

Al mes de maig d'aquest any li escriu a Sarsanedas:

Què et puc contar, bon Déu? Veuràs que estic tot enfeinat amb les meves classes de català. He descobert que el paper de professor no em subjuga. Decididament no em sabia passar d'exigir-me molt en aquest ofici i, segurament, convertiria la cosa en una mena de feina mitològica. Perquè és ben possible que la majoria de la gent que ensenya cometi petits errors "lapsus mentis" o com es digui, fàcilment perdonables. D'altra banda una classe no és una conferència i hom acull, em penso, amb intuïtiva benevolència les patinades i, àdhuc, desgavells de més embalum. Però tot això no lliga amb el meu tarannà i els classes em preocupen com una mena de judici sumaríssim.

Hi ha, també, que no val de gran cosa el recurs de la retòrica. Pot justificar aparentment, però compromet a la llarga. Es a dir: que l'èxit depèn d'unes inevitables qualitats de precisió, intenció i coneixement que sempre m'han preocupat molt. Decididament, no serviria per a fer classes, potser, més que res més, perquè estimaria massa intensament als alumnes.¹⁰⁴³

En aquestes línies hi trobem la inseguretats amb què havia de lluitar el poeta, però també el perfeccionisme que caracteritzava Martí i Pol. Potser devia haver estat un any feixuc ja que devia ser el mes de juny quan li escriu:

¹⁰⁴² «el meu coneixement del català és un bon xic mimètic». (Correspondència amb el pare Pinell. AAM).

¹⁰⁴³ FJS.

He treballat força aquest darrers dies i em sembla que retrobaré els bons moments de temps enrera. Tinc molta confiança a enllestir aquell pretès volum de narracions, si les classes de català, que possiblement enllestirem aquest mes, em deixen prou temps. Tot el que tu em dius referent a aquest assumpte és molt cert i m'ajudarà molt.¹⁰⁴⁴ Desconcerta, tanmateix, per a qui no hi està acostumat aquest fet de topiar amb la psicologia de trenta quatre individus a qui es desconeix absolutament, tot i que es tracti de gent que trobem qui sap les vegades d'un cap a l'altre de la setmana. Estic ben segur que aquest exercici m'haurà fet força servei, tant en l'aspecte de repàs de la llengua, que bé prou que convé, com en el de gimnàstica intel·lectual i psicològica que no tinc massa ocasió de realitzar. De moment els alumnes s'aprofiten força i sembla que estan contents de les classes i del professor. Ja és molt!¹⁰⁴⁵

En sabrem ben poca cosa més. Només que Martí i Pol continuarà impartint classes de català, però a un nombre més reduït d'alumnes: en una carta del novembre de 1962 ens informa que ha hagut de corregir els deures de cinc persones que segueixen amb ell un curs de català.

Ara bé, el poeta s'adona que impartir classes és molt diferent de pronunciar conferències. El poeta s'havia posat davant de públic molts cops a la seva vida: a les obres de teatre, en guanyar el premi Óssa Menor, en recitals poètics, cinefòrums... no havia de tenir cap problema per estar davant de gent, ans al contrari. De tota manera, serien els cursos davant del que se sentiria potser una mica més insatisfet, perquè també li calia confiança. Perquè, en canvi, seran les conferències d'aquests anys les que li demanaran més dedicació.

4.4.2. Martí i Pol, conferenciant

D'aquests anys es podria parlar de quatre conferències, La primera ocupava la segona part d'una vetllada dominical, que va tenir lloc a la biblioteca Jaume Balmes de Vic, el 20 de desembre de 1959, i que se centrava en els motius nadalencs. La segona part, que era a càrrec del poeta, duia el títol d'«Evocación navideña» i es tractava d'una xerrada sobre el Nadal amb il·lustracions musicals que reproduïa en discos.¹⁰⁴⁶

De manera molt semblant una altra de les xerrades contenia aquest transfons musical i també tingué lloc a Vic. Es tracta d'una xerrada sobre «La canción ligera francesa», amb il·lustracions musicals; el segon cop que es pronuncià era el 21 de juny de 1960 al Temple romà de Vic i l'organitzà «Juventudes Musicales»,¹⁰⁴⁷ i sembla que es repetí a Mataró, al «Racó», segons consta en una carta a Sarsanedas del febrer de 1961.¹⁰⁴⁸

¹⁰⁴⁴ En desconèixer la carta de Sarsanedas a Martí i Pol resulta impossible esbrinar a què devia referir-se.

¹⁰⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁴⁶ Es conserva el programa de la vetllada a l'APBS.

¹⁰⁴⁷ H., R., «Crónica», *Ausa* 33, 437. Sabem que és una repetició perquè hi consta en una carta a Sarsanedas: «He passat una part de la tarda escoltant i triant discos de música francesa (els de Vic encara

Ara bé, possiblement la xerrada principal d'aquesta època, de matèria literària, la repetí diversos cops.¹⁰⁴⁹ Fou anterior a la del Temple romà de Vic i tractà sobre poesia, primer la pronuncià a Prats de Lluçanès i la va repetir dos cops més; una, al Seminari de Vic i l'altra, a Sant Joan de les Abadesses. En dóna testimoni la correspondència amb Sarsanedas que, com veurem, a més ens permet copsar l'autocrítica que realitza a la seva producció poètica:

I és que, durant un parell de setmanes, la meva activitat de conferenciant ha arribat a una mena de paroxisme. He parlat —!horroritza't!— de poesia catalana a Prats de Lluçanès i he fet una mena de panegíric —!agafa't!— durant una setmana organitzada per la “Comissió interparroquial d'Acció Catòlica” de Vic, que se'n diu “setmana de la noia”. Hauries hagut de veure la platea de l'Orfeó Vigatà (cap a quatrecentes localitats, no et pensis) plena d'un bé de Déu de noies solteres que enamorava. Els vaig parlar dels espectacles. No pas des d'un punt de vista de rigor moral sinó d'exigència artística. Em va sortir força rodó. I doncs a Prats de Lluçanès!! Allà si que va ser bò. Hi havia una colla de gent amb un aire de pagesos eixerits que feia bò de veure. Segur que no havien sentit parlar mai de poesia, però van seguir amb una atenció fora de lloc i, en acabar, es queixaven de què havia quedat curt. Els vaig llegir una colla de poemes (de Guerau fins a tu i en Cots) i els queia materialment la baba. Saps una cosa? Això que he fet jo no és temps perdut. Ho dic molt seriosament. Si algun pobre dó tinc jo és el de ser capaç de confegir un discurs de mitja hora o tres quarts en un català força correcte i molt assequible. Es cert que voldria dir grans coses i no en sóc capaç, però la gent escolta i sembla que descobreixi un idioma nou. Es trist, però, sobretot als pobles, hi ha un descrèdit considerable a parlar com cal la nostra llengüa i la gent, que en el fons l'estima i la voldria conèixer, es retroba a sí mateixa en qualsevol conferenciant de tres un ral com més ara jo. Estic content: de veres; ben content de poder parlar a la gent i de poder-me afalagar l'orgull amb una feina que, a la llarga, serveix per alguna cosa profitosa.¹⁰⁵⁰

En la que suposadament devia ser la següent carta que li escriu, la del 3 d'abril, Martí i Pol li explica com havia anat la mateixa conferència, encara que ampliada, al Seminari de Vic:

He prosseguit, per bé que disminuïda en quantitat, la meva activitat de conferenciant. “Sabràs”, que deia una dona del meu poble, que vaig anar al Seminari de Vic a repetir, ampliada i diguem-ne “densificada” la conferència de poesia catalana que vaig fer a Prats de Lluçanès. Mal m'està el dir-ho però vaig obtenir un bon èxit. Hi havia una nombrosíssima concurrència que va escoltar amb autèntica dedicació i que em va premiar amb una ovació realment emocionant. Només em

no es cansen de mi i m'han demanat que dimarts els repetís la meva conferència al Temple Romà, a compte de les Joventuts Musicals aquesta vegada)». FJS.

¹⁰⁴⁸ FJS. En la carta hi consta que fou rebuda l'11 de febrer de 1961.

¹⁰⁴⁹ Segons es recull, a més, pronuncià una conferència sobre espectacles a Vic de la qual no tenim cap més notícia que aquesta breu referència.

¹⁰⁵⁰ Carta del març de 1960. Hi consta que fou rebuda el 12 de març de 1960 i resposta el 17 de març. FJS.

sap una mica de greu tot això perquè resultarà que una bona part de la meua popularitat serà deguda als vigatans que són un dels exemplars més conspicus de la tipologia mesquina i eixarreïda, com dius tu, del nostre país. Però, tanmateix, el fet és bò per dos motius: primer perquè em procura una possibilitat d'expansió intel·lectual que a mi, orgullós i mesquí també, em sol fer bona falta, i segon perquè, com a conseqüència d'aquest fet se'm desperta un interès tot viu per la meua afició de sempre i em trobo, sense saber ben bé com, en bona disposició per a escriure i per a estudiar. Ara mateix he enllestit tres o quatre poemes amb una intenció tota atrevida, que t'enviaré així que deixi per definitius, i treball amb força continuïtat i interès. Es curiós aquest fet i no sé si massa corrent però jo no em puc passar gaire temps en un ostracisme, forçat o no, sense trobar que se'm rovel·len totes les molles i que em costa d'articular qualsevol moviment. Deu ser una qüestió molt en relació amb l'activitat física. A la llarga un arriba a la conclusió que no som ningú i que si no és pas una mica a crits —o a conferències— poca cosa podem fer.¹⁰⁵¹

Posteriorment ens adonarem, com recull també Pujades,¹⁰⁵² que l'activitat a Roda s'havia vist disminuïda. El poeta és molt més crític amb el poc que es fa al poble i va canviant les activitats en què participa a la capital de la comarca. El poeta treballa, llegeix i estudia pel seu compte i adquireix un nivell que depassava el que podia haver adquirit si s'hagués limitat a Roda. Per una altra banda, es pot observar el canvi en la concepció poètica: l'estètica poètica hauria de recaure, necessàriament i imprescindible, en l'ètica. Cada cop més el poeta considera que la poesia ha de ser una eina que procuri el canvi social. És ben evident que el crític vinyolià dels anys cinquanta ara s'està transformant en un crític clar i contundent. El crític al qual al·ludeix es refereix a la poesia. *La fàbrica* d'aquests anys, per tant, pretén provocar un revulsiu social. Havia trobat una manera diferent de cridar, «amb una intenció tota atrevida», hi diu. Si anem recapitulant, doncs, podem entreveure perfectament que no hi ha molt de canvi amb l'essència de la poètica martipoliana dels primers anys, però sí que la diferència rau en la forma. Ara bé, l'escrit d'aquesta carta suara citada és un alliberament sobretot en el sentit de la crítica a Roda a favor de Vic, ja que en una carta que possiblement devia escriure al maig detalla la conferència en un to més serè:

Dies passats vaig anar al Seminari de Vic a parlar de poesia catalana. Es va tractar d'una exposició molt superficial de l'evolució poètica a casa nostra durant els darrers cinquanta anys. Ja pots suposar que em vaig valer d'antologies per a preparar les coses. Es tractava de repetir, amb més precisió i amb més amplitud, la conferència de Prats de Lluçanès. Mal m'està el dir-ho però vaig obtenir un bon èxit. Al final de la disertació vaig llegir una bona mitja dotzena de

¹⁰⁵¹ *Ibidem*.

¹⁰⁵² Pujades recull una carta dirigida a Josep M. Gasol en què li explica com s'està apartant del grup de Tertúlia de Roda i després constata el redireccionament de les activitats del poeta cap a Vic. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 93 i 95.

poemes de l'Antologia d'en Triadú (un de teu també "Per a Maria Rosa" que és una petita meravella d'aquestes que tu aconsegueixes amb una aparença de facilitat que entusiasma) i vaig completar la recitació amb la lectura de tres o quatre poemes meus: alguns d'"El Poble" i d'altres d'"El Fugitiu".¹⁰⁵³

Evidentment, en els moments de la conferència no havia escrit aquells poemes «amb una intenció tota atrevida» i el poeta recorre a la seva última producció. És el moment en què observem com Martí i Pol té una predilecció pels poemes d'*El fugitiu* que havia acabat d'escriure però també ens cal observar que se'ls aprecia pel grau de lirisme. És a dir, l'autor continua dubtant del to dels poemes d'*El poble*, sobretot perquè, com s'ha pogut anar intuïnt, és possible que l'autor acabés pensant que la narrativitat guanyava massa lloc al lirisme, que era més popi de l'època.

De Sant Joan de les Abadesses conservem la carta que els envià per anar concretant la conferència i els tractes com a conferenciant. Aquesta tingué lloc el 12 de febrer de 1961,¹⁰⁵⁴ la carta conservada de Martí i Pol data del 23 de gener de 1960.¹⁰⁵⁵ Martí i Pol els escriu:

Quant a l'elecció del tema, la llibertat d'escollir, que d'una banda és afalagadora, suposa, al mateix temps, una dificultat considerable. Jo desconec en absolut quin tipus d'activitats han desenrotllat fins ara; desconec també quin públic assisteix als actes que organitzen i se'm fa molt compromès de fixar un tema sense, abans, consultar amb vostès. Les vegades que he parlat en públic ho he fet sobre tres o quatre temes: poesia catalana, cançó lleugera francesa actual, música nadalenca, cinema, etc. De qualsevol d'aquests temes en tinc esboços que puc convertir en conferències amb uns quants dies de treballar-hi. Penso, però, que més val que l'elecció la realitzem conjuntament i així les possibilitats de reeixir seran més nombroses.

Vostès indiquen en la seva lletra que els faria una certa il·lusió que llegís versos meus. En aquest cas, potser el més adient fóra parlar de poesia. El tema, en concret, depèn un bon xic del que vostès em diguin referent a les seves activitats els semblés interessant, caldria pensar si fóra millor presentar, per exemple, un esquema de la poesia catalana dels darrers cinquanta anys, la qual cosa resultaria planera i entenedora, o bé intentar d'analitzar l'obra o la personalitat d'algun poeta, tema molt més difícil, al meu entendre, i que suposaria molt més esforç.

¹⁰⁵³ Hi consta la data de rebut de la carta, el 16 de maig de 1960. FJS.

¹⁰⁵⁴ Segons carta enviada a Jordi Sarsanedas que duu l'anotació que fou rebuda l'11 de febrer de 1961. En aquesta escriu el poeta de Roda: «Ara estic llogat per anar, diumenge vinent, a Sant Joan de les Abadesses a parlar de poesia catalana. Serà qüestió de repetir la conferència que ja vaig fer al Seminari de Vic. Això d'adquirir una certa anomenada, que deia la meva padrina, és una mica com la difusió d'una epidèmia. Si jo mateix m'hagués de llogar pots estar ben segur que no ho faria pas, però sembla que l'altra gent em considera des d'un punt de vista radicalment divers i val a dir que això sempre és agradable.» FJS.

¹⁰⁵⁵ O bé devia fer un any que la programaven o bé es tracta d'una errada del poeta en la datació. APMMP.

I cotinua explicant-los que les minutes són les despeses, el viatge i el dinar. Els explica que no és un conferenciant professional i que, si tenen a bé de donar-li alguna cosa més serà decisió d'ells, però només els demana cobrir les despeses que li suposa el desplaçament.

A *El Ripollès* aparegué una breu i elogiosa ressenya de quin fou el contingut i com es desenvolupà la conferència:

Ante un selecto auditorio, el disertante con lenguaje elegante y profunda oratoria examinó la influencia europea, en gran parte francesa, en el renacimiento de la fecunda generación poética catalana de principios de siglo, representado especialmente en las tres líneas que trazan los vates Joan Maragall, Josep Carner y Guerau de Liost. Hizo notar la marcada influencia que ejercen cada uno de ellos, dentro de su órbita, a las generaciones de poetas posteriores hasta llegar a la figura central y más representativa de la poesía moderna catalana, encarnación viva de las tres tendencias y eminente humanista. El poeta Carles Riba.

La vena poética de Carles Riba ha fecundado en una influencia bienhechora a la mayor parte de los numerosos poetas Jóvenes actuales. La conferencia estuvo completada con la lectura de los poemas más representativos de los autores citados.

Al final de la charla, amena e interesante, Martí Pol leyó algunas composiciones propias inéditas que fueron escuchadas con complacencia y corroboradas por el público con cálidos aplausos.¹⁰⁵⁶

I, de nou, el plantejament d'integrar-se a les activitats de Roda al març de 1961. Així li explica a Sarsanedas en la llarga i interessant carta que Martí i Pol data del 30 de març de 1961:

A Roda no s'estrenen pel·lícules ni es fa teatre. El que sí es fa és iniciar una activitat cultural, de la qual se m'ha mig encarregat, que no sé ben bé en què anirà a parar. De moment hem organitzat unes quantes conferències i pretenim de prosseguir aquest tipus d'activitat mentre la gent no se'ns en cansi. Apart d'això tenim intenció de fer lectures de teatre, sessions de cine-fòrum i tot el que d'aprop o de lluny pugui servir per a crear un clima propici a les activitats artístiques, tan deixades de banda a casa nostra.¹⁰⁵⁷

De tota manera en una carta que, possiblement el mateix poeta data del 27 de maig de 1961, Martí i Pol torna a ser contundent: «No em moc de Roda i el nostre estimadíssim poble no dóna per a omplir una crònica banal.»¹⁰⁵⁸ Sembla, doncs, que malgrat tot, aquella sensació que escrivia a mossèn Josep M. Gasol i que Pujades situa entre 1959 i 1960 es contenia mantenint. Li deia:

¹⁰⁵⁶ José M. G., «San Juan Abadesas. Conferencia Cultural», *El Ripollès*, (25 febrer 1961), 26.

¹⁰⁵⁷ FJS.

¹⁰⁵⁸ *Ibidem*.

Jo, ara, em trobo sovint sol. Tertulia, el grup que vam formar fa una temporada,¹⁰⁵⁹ no serveix per a omplir aquest buit. A Tertulia li sobra superficialitat, sentit de poble i societat, i li manca intimitat, esforç constructiu i de responsabilitat personal. Jo fins i tot me n'he apartat una mica perquè em sembla que em limitava massa el camp. Les emissions de ràdio, les comèdies i les reunions inútils em prenen hores que prefereixo dedicar a tot d'altres activitats menys visibles però, a la llarga, més efectives.¹⁰⁶⁰

Com en algun moment esmenta en la correspondència amb Sarsanedas, Moisès Sallent, vicari de Roda, hauria tingut molt a veure en un intent de situació de noves activitats culturals, ja que era ell qui li encomanava que posés en marxa alguna representació teatral, sobretot per la festa major.

4.4.3. Martí i Pol i les activitats literàries

L'amistat amb Sarsanedas permetrà a Martí i Pol demanar-li nombrosíssimes vegades l'opinió sobre la seva obra. El poeta de Roda, per la seva banda, es mostra seguidor i admirador de l'obra de Sarsanedas, i sempre elogia la seva producció. En la carta de l'agost 1959, Martí i Pol li confessa que no ha llegit *Plou i fa sol*¹⁰⁶¹ però sí que li n'ha parlat l'Emili Teixidor i que li ha fet un gran elogi de la narració «June Mc Bride». Martí i Pol li explica que ha llegit la narració i que també creu que és una gran obra, encara que no coneix la resta del llibre perquè encara no li ha arribat. No coneixem quina és la valoració que li va donar a conèixer sobre la resta del llibre, però es pot suposar que va ser digne de lloances. També rep elogis per l'*Anthologie lyrique* d'Espriu, la tria i la traducció de la qual de la qual realitza Sarsanedas, tot i que li diu que ell hagués antologat també «La cançó de Topsy Jones»:¹⁰⁶²

La crònica del llibre d'Espriu és molt correcta, trobo, i ben aflagadora en el que a tu es refereix. No pas més del que et mereixes, tanmateix, perquè la teva traducció és d'una autenticitat i d'una exigència màximes. No em pensava que poguessis reeixir a traduir Espriu, tan concentrat i meticulós, i amb unes dificultats de lèxic tan notables, amb la fidelitat i la simplicitat que ho has aconseguit. Ja saps que no ho dic perquè sí. El teu treball és excel·lent i bé es mereix els elogis que et fan. A més la selecció dels poemes és molt conscient i alligadora. Si val a expressar un gust personal, jo potser hi he trobat a faltar alguna cosa de les més populars (no de les més

¹⁰⁵⁹ El grup «Tertulia» fou creat per tal de donar resposta a inquietuds culturals (teatre, cinema, dibuix, pintura, fotografia...). Es dona notícia del grup el juny de 1956 en una entrevista que signa Sincero a un dels promotors, Miguel Llach. SINCERO, «Ha nacido "Tertulia"», *Roda de Ter* 101 (29 juny 1956), 1 i 4.

¹⁰⁶⁰ Fragment de la carta reproduïda al llibre de PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 93.

¹⁰⁶¹ Jordi SANSANEDAS, *Plou i fa sol*, Biblioteca Raixa 39 (Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1959).

¹⁰⁶² Salvador ESPRIU, *Anthologie lyrique* (Paris: Debresse, 1959). La carta és d'inicis del gener de 1960 i també, la que cito, és de finals de gener o començaments de febrer d'aquest 1960. FJS.

importants) d'Espriu, que em produeix una gran sensació d'alegria. Alguna cosa com “La cançó de Topsy Jones”, poso per cas que, ben mirat, potser no satisfaria un gust massa ampli. Més ben dit: no cal posar-hi inconformismes: la teva tria és justa i àmplia i la traducció és bellíssima. La diversitat melòdica i el contrapunt dolç-amarg de la poesia d'Espriu hi són tan vives i colpidores com en l'original. Et felicito ben sincerament.

L'admiració de Martí i Pol per Sarsanedas es desvetlla en diverses ocasions: en l'Homenatge a Carles Riba en què Triadú llegí un poema de Sarsanedas que el de Roda no coneixia; en la felicitació per haver guanyat el premi «Pinya de Rosa» a Cantonigròs (agost de 1962) amb *Alguna gent*, narracions que el poeta de Roda diu que hauria de publicar, o en la col·laboració en el *Serra d'Or* d'agost-setembre de 1962.¹⁰⁶³ És tanta l'admiració per ell que en la carta del 19 de novembre de 1960 li demana alguna cosa que hagi escrit per llegir.

En aquests anys també coneix altres escriptors de la literatura catalana com Blai Bonet, a finals de 1959.¹⁰⁶⁴ A Salvador Espriu el coneix en l'Homenatge a Carles Riba: aquell el convida a casa seva, però Martí i Pol prefereix anar-hi amb Sarsanedas. En el mateix homenatge pot parlar amb Joan Oliver, possiblement per primer cop. Com hem vist, en la lectura-col·loqui d'*Homes i No* coneix Manuel de Pedrolo i també l'estiu de 1961 podrà conèixer Palau i Fabre i Joan Perucho, a Grifeu, a casa dels Altés. De vegades, tal com explica, són intercanvis fugaços, però el cas de Bonet és més interessant perquè fins i tot l'anima a publicar, com hem vist en la carta del 16 de juny de 1960, en què explica com Bonet l'encoratjà a enviar a Casacuberta els originals d'*El poble* i d'*El fugitiu*. També en aquesta època Martí i Pol s'implica molt més amb *Inquietud artística* i, com a conseqüència, haurà d'establir una sèrie de relacions epistolars amb escriptors. Per exemple, serà el 1961 —quan prepararà el número dedicat a poesia d'*Inquietud artística*— que iniciarà la correspondència epistolar amb Joan Oliver. Segurament, foren les beceroles de la seva amistat.

Sabem que el pare Jordi Pinell li recomana el 1959 que llegeixi els clàssics, «els sonets de Dante, o alguns de Lope de Vega, o els poemes lluminosos de Valéry; Carner, Bartra»,¹⁰⁶⁵ i que per consell d'Antoni Pous s'ha comprat uns volums de la Bernat Metge.¹⁰⁶⁶ De la carta del 29 de setembre de 1959 a Sarsanedas podem saber que d'aquest encara en té llibres. En concret,

¹⁰⁶³ Es tracta d'una ressenya a l'obra *Tu i l'hipòcrita* de Maria Aurèlia Capmany. Jordi SANSANEDAS. «Publicacions teatrals. MARIA AURÈLIA CAPMANY: *Tu i l'hipòcrita comèdia predicada en dos actes*. (Amb un pròleg de Gonçal Lloveras). Editorial Moll (“Raixa”, vol. 47), Palma de Mallorca, 1960, 20 ptes.» , *Serra d'Or* 8-9 (agost-setembre 1962), 47-48).

¹⁰⁶⁴ Si bé en els anys de la tuberculosi pulmonar van establir una relació epistolar, serà durant el 1959 que es coneixeran personalment.

¹⁰⁶⁵ Carta del pare Jordi Pinell a Martí i Pol, datada del 23 de gener de 1959. AAM.

¹⁰⁶⁶ Carta de Martí i Pol, del gener de 1960, adreçada a Jordi Sarsanedas. FJS. D'aquesta època sorgeixen els més grans elogis cap a Antoni Pous, ara per les idees tan originals que se li acudien, però al pare Pinell li escriví en l'última carta, possiblement de l'octubre de 1959: «Mossèn Pous és un dels capellans joves que més m'estimo i amb qui més franquesa tinc. Ha sigut, per a mi, un dels crítics més severos i alhora més afectuosos i les seves apreciacions m'han servit de molt». Carta al pare Jordi Pinell. AAM.

esmenta els autors Stéphane Mallarmé, René Char i Louis Aragon i, entre l'octubre i novembre de 1959 Martí i Pol li explica que ha adquirit la novel·la de Josep M. Espinàs de *Combat de nit*, el darrer volum dels *Homenots* de Josep Pla que devia ser la tercera sèrie, el que contenia els retrats d'Andreu Nin, Francesc Gimeno, Joan Crexells, Joan Estelrich i Joaquim Sunyer. I també alguns llibres en francès com *Lolita* de Vladimir Nabokov o *Alexis Zorba* de Nikos Kazantzakis. En la ja esmentada llarga i interessant carta del 30 de març de 1961 —sobretot per les referències literàries que hi conté— explica a Sarsanedas que ha anat a veure a Josep M. Castellet, aprofitant una de les visites al metge i que en la conversa va aparèixer el nom de Robert Musil, de qui Castellet tenia els tres volums de l'obra completa i que, al final se n'endugué en préstec el primer, *L'homme sans qualités*. La crítica que en fa és prou interessant:

Heus ací, doncs, com la teva al·lusió a Musil va gairebé coincidir amb el tenir-ne una novel·la a casa i heus ací perquè em va fer gràcia que em diguessis que llegir Musil es portava molt arreu d'Europa, coincidint amb la possibilitat de conèixe'l. De tot això que t'he dit, tanmateix, no se'n pot tirar gaire troç a l'olla. Posats a veure la cosa des d'un cantó més positiu et diré que tot just he començat de llegir "L'homme sans qualités" i que, de moment, no em sento pas endut per aquest corrent d'entusiasme que dius que s'expandeix per Europa (en Masoliver també en parlava a La Vanguardia d'aquesta setmana) a favor del novel·lista alemany. No puc emetre un judici amb prou coneixement de causa; però m'ha fet l'efecte d'una barreja de Balzac i Proust, no sé ben bé per què. A la solapa del llibre que tinc hi ha un comentari de Thomas Mann en el qual s'elogia l'obra en el sentit de dir que transcendeix la simple possibilitat admesa com a camp d'acció de la novel·la i que obté un difícil equilibri entre aquest gènere i l'assaig i la comèdia èpica. Potser resulta que estem en una època excessivament lligada als revulsius. En realitat Musil m'ha fet l'efecte d'un novel·lista de la vella escola, en l'aspecte de la creació literària, amb una elegància i una discreció que no deuen gairebé res als corrents actuals. Es ben possible que calgui apreciar el conjunt de la seva obra —o de la novel·la que jo he començat, almenys— per a poder dir-ne alguna cosa seriosa. De fet, però, a l'hora de llegir novel·la, més que no pas en d'altres gèneres literaris, pesa extraordinàriament la pròpia sensibilitat damunt el gust que imposa la moda del moment. No és pas que vulgui dir amb això que la novel·la ha de mantenir-se en una limitació absoluta, però si que, al meu entendre, un pas endarrera, mal que només sigui en l'aspecte concret de l'estil i de la composició, suposa un desgavell que cal vèncer i que, naturalment, angunieja. Posat, però, que Musil és l'autor de moda a Europa i que joestic molt d'acord a tastar tot el que bonament pugui, et ben asseguro que el llegiré amb més interès que no l'havia començat. Després ja te'n parlaré.¹⁰⁶⁷

No havíem dubtat mai de la capacitat del poeta de Roda per emetre una valoració personal que fugís de convencions generalitzades. El sentit crític de Martí i Pol no és només agut, sinó que estableix tota una sèrie de comparatives pròpies d'un bon lector. A més, en destrio també les

¹⁰⁶⁷ FJS.

situacions que podrien abastar la seva producció. Martí i Pol, i ja ho hem pogut veure perfectament al larg d'aquestes pàgines, sent un viu interès per la literatura europea i a més per aquella que pot semblar innovadora. És precisament aquesta amb què es queda, per elaborar-la i donar-li una forma pròpia que pugui col·laborar per fer una literatura moderna al nostre país.

Encara després d'aquestes línies, en la mateixa carta, informa a Sarsanedas de les lectures que havia realitzat i que li havien interessat:

Apart de Musil aquests darrers dies he llegit una novel·la de John Braine —*Une pièce au soleil*— “*La maison d'Haleine*” de Wiliam Goyen i “*Desayuno en Tifany's*” de Truman Capote. Tots aquests llibres de la biblioteca d'en Castellet. Tinc també “*Le secret de Luc*” de Zilone que espera torn. Dies passats vaig poder llegir una novel·la italiana que em va agradar en extrem: es tracta de la “*Crònica de los pobres amantes*” de Vasco Pratolini. En coneixia alguna cosa de Pratolini i m'hi sento fortament identificat. La “*Crònica de los pobres amantes*” m'ha fet l'efecte d'una de les obres més rodones que conec. Precisa i justa d'ambientació i de personatges, àgil en la descripció i simple en l'estructura, tot i la complicació que suposa la nombrosa quantitat de personatges que hi intervenen, al mateix temps que directa en la intenció i d'una valor pedagògica considerable. Potser el meu entusiasme et semblarà excessiu. Tal vegada hi ajuda el fet d'haver-la comparada amb una cosa de Moravia —“*L'inconformista*”— que no em va produir cap mena d'entusiasme. De Moravia n'havia llegit coses molt superiors. Val a dir que he llegit força novel·la italiana de darrera hora i que em sap greu d'haver perdut una mica de la simpatia que tenia per Moravia, sobretot pel Moravia d'“*Agostino*” i dels “*Contes romans*”. D'Italo Calvino no n'he llegit res i em sap greu. Si ho hagués fet en podriem parlar. Ara no goso. Al costat d'aquestes lectures de gent de fora he llegit també “*Les històries naturals*” d'en Perucho i “*Una selva com la teva*” d'en Pedrolo (ja veus que la teva carta ha estat d'allò més oportuna) “*Les històries naturals*” m'ha fet envejar en Perucho. Li coneixia el “*Llibre de cavalleries*” i una bona colla de versos. “*Les històries naturals*” lliga encara d'una manera més viva amb la seva qualitat de poeta. El domini del llenguatge hi és evident i tota la novel·la té una aire enjogassat i un preciosisme descriptiu que m'encanten. Quant a la novel·la d'en Pedrolo estic plenament d'acord amb tu. Hi ha alguna cosa que falla. No sé ben bé si és que manca lligam entre els “*Carnets*” i les descripcions vives o bé que els personatges han ultrapassat els límits que l'autor pretenia d'imposar-los-hi. Tanmateix el conjunt sembla mancat. Es, potser, la vegada que he trobat en Pedrolo menys dominador de les situacions. En aquesta novel·la es fa evident el divorci gairebé absolut que existeix entre l'idioma parlat i l'idioma literari. En realitat aquest és un mal que sol patir sovint la novel·la del nostre país, la causa del qual es podria justificar mitjançant tot d'argumentacions d'ordre polític i social; però el cert és que en Pedrolo, en d'altres ocasions, havia reeixit a sincronitzar les dues tendències (que no ho haurien d'ésser, en n realitat) i aconseguia un conjunt viu i suggeridor; aquesta vegada em sembla que li ha fallat el mecanisme. Jo m'he quedat una mica pansit en acabar la lectura. No hi ha dubte que l'home té “grapa” de nove·lista, però fa l'efecte que els elements dels quals disposa no li són aptes pel comès que preté.

El que si m'ha fet una considerable impressió ha estat el llibre d'en Ferrater.¹⁰⁶⁸ En Castellet me'n va parlar amb molt d'entusiasme. D'una banda perquè ell l'estima molt a en Ferrater; però, al mateix temps perquè creu en l'efectivitat social i literària del seu tipus de poesia. L'has llegit tu el llibre d'en Ferrater?; què te'n sembla?¹⁰⁶⁹

Aquestes reflexions literàries del poeta permeten afirmar, en primer lloc, que Martí i Pol és un bon crític: l'anàlisi dels personatges, les comparacions amb d'altres autors i el llenguatge emprat en la narrativa li permet furnir unes crítiques força interessants. A més, aquestes línies, adreçades a un amic, sense l'intermediari d'una publicació, són unes línies d'una frescor i espontaneïtat admirables. Per una altra banda, la remissió al primer llibre de Gabriel Ferrater que ja havia esmentat abans ens apunta també un dels referents poètics martipolians.

En la carta de finals d'octubre o inicis de novembre de 1959, Martí i Pol li demana a Sarsanedas alguna cosa per llegir de Salvatore Quasimodo i de Saint-John Perse. En un interessant article, Caralt va exposar quina havia estat la recepció de la poesia de Quasimodo a la revista *Inquietud artística*.¹⁰⁷⁰ Aquesta publicació buscava la innovació al mateix temps que presentava les tendències més actuals en els camps artístics i Quasimodo era un innovador. Sense cap mena de dubte havia introduït la poesia social. *Inquietud*, per tant, era sensible a aquesta realitat.

Martí i Pol, però, tenia bàsicament els referents de *Destino*. I d'això en parla amb Sarsanedas. De fet, el 23 d'octubre de 1959 a *La Vanguardia* —un altre dels diaris que llegia normalment— ja s'anunciava l'esperada polèmica: «Aunque Quasimodo está considerado un buen poeta, y sus obras son leídas por todos los amantes de la poesía en el mundo, la decisión de concederle el Premio Nobel, se espera que provoque tantas discusiones com las que se produjeron cuando fue premiado el escritor soviético no conformista, Boris Pasternak.»¹⁰⁷¹ L'article insisteix en la filiació comunista de l'autor. Potser havia de ser aquest l'inconvenient que tenia l'autor per poder rebre el Nobel?

Sempronio, en l'article «Los poetas se declaran sorprendidos, aunque no contrariados, por la atribución del Nobel a su colega Salvatore Quasimodo» que es publicà a la secció de notícies de «La semana en libertad»,¹⁰⁷² recull una sèrie d'opinions, en concret d'una conversa entre Pierre Emmanuel, Tomàs Garcés, José Agustín Goytisolo, Carlos Barral, Josep M. de

¹⁰⁶⁸ Gabriel FERRATER, *Da nuces pueris*, Les quatre estacions 2 (Barcelona: Josep Pedreira, editor, 1960).

¹⁰⁶⁹ FJS.

¹⁰⁷⁰ Montse CARALT i SAGALÉS, «La recepció de Salvatore Quasimodo a la revista *Inquietud* en el context del debat sobre la poesia social», *Quaderns d'italià* 19 (2014), 163-176. Pere Farrés n'havia al·ludit a Pere FARRÉS, «"Inquietud", una revista cultural bàsica de la postguerra», *Clot* (Vic) 1 (1982), 6 i a Pere FARRÉS, «La revista *Inquietud* i el debat sobre el realisme històric» dins AA.DD., *Professor Joaquim Molas: memòria, escriptura, història* (Barcelona: Universitat de Barcelona, 2003), 417.

¹⁰⁷¹ «Salvatore Quasimodo, Premio Nobel de Literatura 1959», *La Vanguardia* (23 octubre 1959), 10.

¹⁰⁷² SEMPRONIO, «Los poetas se declaran sorprendidos, aunque no contrariados, por la atribución del Nobel a su colega Salvatore Quasimodo», *Destino* 1.160 (31 octubre 1959), 33.

Sagarra i un amic d'aquest. Goytisolo compara Quasimodo amb el Pedro Salinas de la literatura espanyola i Barral amb Luis Cernuda —tot i que després escriurà una carta a *Destino* per aclarir que es tractava d'una conversa molt ràpida i que el van malinterpretar perquè en realitat considera Cernuda millor que a Quasimodo—,¹⁰⁷³ i cap dels dos el troben mereixedor del premi. Ens interessa, però, les opinions de Garcés i d'Emmanuel. El primer explica que el troba tan mereixedor com algun dels quatre o cinc poetes que inclourà en un breu recull d'una antologia de poesia italiana moderna.¹⁰⁷⁴ Emmanuel és més contundent, pren posició i exposa que Eugenio Montale es mereix més el premi que Quasimodo, perquè saben que recauria a Itàlia, ja que si no hagués de ser per a una persona italiana, el mereixedor seria Saint-John Perse. Martí i Pol, per tant, que havia llegit l'article, sent també curiositat no només per Quasimodo, sinó també per aquest últim poeta francès que guanyaria el Nobel l'any següent.

Els articles d'Antonio Vilanova a *Destino*¹⁰⁷⁵ constataven com el poeta sicilià havia realitzat un canvi de la seva poesia provinent de l'hermetisme italià mitjançant els seus mestres, Montale i Ungaretti, a una poesia de consideració humana i social a la qual, sobretot, hi arriba en la producció posterior la segona guerra mundial, amb els llibres *Giopo dopo giorno* (1947), *La vita non è sogno* (1949) i *Il falso e vero verde* (1956) —una consideració que realitza Vilanova, diu, sense haver llegit encara *La terra impareggiabile* (1958).¹⁰⁷⁶ Al capdavant, la importància de la literatura de Quasimodo rau en el fet que es tracta d'un exponent de les noves tendències de la poesia actual. Precisament, aquest tipus de poesia conté inherent un adjectiu: social. Escriurà Vilanova com Quasimodo ha explicat el canvi sofert des de la segona guerra mundial per la sensibilitat desvetllada en la societat i en l'home. Vilanova cita l'italià en el seu *Discorso sulla poesia*: «la poesia es el hombre». També s'hi podrà llegir el concepte de «poesia social»; així per al sicilià, el poeta ha de canviar el món a l'ensens que ha de construir bellesa. Evidentment, es tracta d'un concepte i d'una estètica diferents que no havia de passar sense conseqüències literàries i que s'aniria dirigint cap a la poesia compromesa.

Quan Martí i Pol li demana una col·laboració a Sarsanedas li exposa que també podria participar «aconseguint —si poguessis— alguna cosa d'algun poeta italià que valgui la pena i que no sigui Quasimodo al qual ja hem escrit.»¹⁰⁷⁷ Martí i Pol estava preparant el número de

¹⁰⁷³ Carlos BARRAL, «De Quasimodo a Cernuda», *Destino* 1.164 (28 novembre 1959), 5.

¹⁰⁷⁴ Tomàs GARCÉS, *Cinc poetes italians*, Quaderns de Poesia 4 (Barcelona: La Polígrafa, 1961). Els altres poetes són Umberto Saba, Vincenzo Cardarelli (els dos eren morts), Giuseppe Ungaretti, Eugenio Montale i Salvatore Quasimodo. Garcés afirma que de Quasimodo ja tenia tres poemes traduïts i que també l'inclourà en el volum antològic. Segons recull Caralt, en una carta que li adreça Garcés a Bonaventura Selva, datada de l'11 d'abril de 1960, li diu que no pot disposar de poemes del sicilià perquè el volum que es publicarà és molt prim.

¹⁰⁷⁵ Antonio VILANOVA, «Salvatore Quasimodo, Premio Nobel de Literatura», *Destino* 1.160 (31 octubre 1959), 37 i Antonio VILANOVA, «La poesia de Salvatore Quasimodo», *Destino* 1.161 (7 novembre 1959), 38-39.

¹⁰⁷⁶ Vilanova hi escriu: «La terra incomparabile».

¹⁰⁷⁷ FJS.

poesia d'*Inquietud artística*, el que havia de ser el vint-i-dos, de l'agost de 1961, al qual em referiré posteriorment, però que planteja la nova estètica poètica: la social.

4.4.4. Martí i Pol, home de teatre

Ja sabem que Martí i Pol participà durant molts anys de les representacions teatrals locals. En apartats anteriors hem vist com, aprofitant la decisió de l'ADB de proporcionar obres de teatre a d'altres indrets perquè es poguessin representar, el poeta de Roda hi mostra un gran interès i li demana a Sarsanedas que les hi envii a ell directament. Recordem que Sarsanedas havia arribat a dirigir l'ADB i hi participava també Núria Picas, la seva dona. L'amistat amb ells permeté també d'estretar més l'interès innat del poeta de Roda per l'acció teatral.

Hem vist que Martí i Pol no pogué assistir a l'estrena d'*Homes i No* de Manuel de Pedrolo, que havia tingut lloc el 1958 per l'ADB, però ara a Vic es presentava l'oportunitat de realitzar una lectura de l'obra que es dugué a terme amb la presència del mateix Pedrolo. El 9 d'agost de 1959 li ho explica a Sarsanedas:

Deu fer cosa d'un parell de mesos vam fer una lectura d'"Homes i No" a Vic. Els de Vic, a rel del cine-club m'han agafat molta estima i em van demanar d'actuar i de organitzar i engegar el col·loqui. Vaig fer de No amb força encert. Tanmateix l'obra no va sortir ben rodona perquè havia estat a penes assajada. Va venir en Pedrolo i vaig tenir ocasió de conèixer-lo, de sopar amb ell i, després, de fer-hi una bona xerrada. Em va fer una molt bona impressió i es va mostrar molt deferent i interessat amb les meves coses. Vam parlar de tu i em va dir que, vivint a Milà, a més de perdre un amic, perdriem un excel·lent director escènic que ell apreciava molt.¹⁰⁷⁸

El setembre de 1959, amb motiu de la Festa Major, Martí i Pol explica als Sarsanedas que la participació en aquesta lectura fou per fer-li un favor personal a Moisès Sallent, ja que si no hagués estat així, s'hi hagués negat en rodó.¹⁰⁷⁹ En aquests moments al poeta li preocupava enllestir el volum d'*El fugitiu* per al Carles Riba i el conjunt de narracions per al Víctor Català i li comenta que s'ha vist obligat a assajar durant quinze dies de manera diària.

Al març de 1960 li envia una altra carta, força interessant, en què no només tramet a Sarsanedas notícies de les crítiques negatives que va rebre l'ADB a la representació d'*El Tinent Mondor*¹⁰⁸⁰ sinó que ha sabut de la representació a Vic de *L'Ós* de Txékhov i *La cantant calba* de Ionesco a l'Orfeó Vigatà i que hi aniria.¹⁰⁸¹ A més, li comenta una de les seves voluntats:

¹⁰⁷⁸ *Ibidem*. Pujades en el segon volum de la biografia, en dona testimoni des del record d'Armand Quintana que situa aquesta lectura a casa d'un amic seu, Joan Anglada; i també d'una carta a Antoni Pous. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 96 i 98.

¹⁰⁷⁹ FJS. La carta és del 29 de setembre de 1959.

¹⁰⁸⁰ Martí Farreras a *Destino* n'elogia l'autor, Carles Soldevila, i de la representació n'acusa la falta de ritme en alguns moments —que podria ser deguda a la mateixa obra— i el fet que destaqués Frederic

Sembla que el teatre, en el qual em toca d'intervenir, va per llarg. Jo d'una banda me n'alegro i de l'altra em sap greu. I és que em faria molta il·lusió de poder dirigir i interpretar alguna obra ben de gust i amb plena llibertat i, com que ara he guanyat prestigi a Vic, segurament que fóra l'ocasió propícia. També em preocupa, però tot el desgavell que suposaria. Fa molts dies que estic pensant que he d'escriure i no ho faig. A penes si llegeixo ocupat per tot de petites coses. Només faltaria el teatre!. Estic segur de poder enllestir una narració així que m'hi posi i m'hi vull posar. Tinc poemes a punt d'escriure: gairebé els tinc "dits" i només falta copiar-los, i és una llàstima que tot això es perdi.¹⁰⁸²

És evident que per a Martí i Pol la seva prioritat és la creació literària, però se sent atret per d'altres manifestacions artístiques, com és la dramatúgia, el cinema i la música. En la carta del 3 d'abril li explica, entre d'altres aspectes, com van anar les representacions i, a més, li escriu una interessant reflexió sobre l'estat del teatre:

Ahir nit (us escric en diumenge) vaig anar a Vic (sempre Vic!!) a veure "L'os" i "La cantant calba" representada per l'A.D.B., la vostra estimada "Grúpia" No coneixia "de visu" el teatre de Ionesco i me'n vaig endur una sorpresa relativa. Apart de la diversió purament mecànica que proporciona, "La cantant calba" em va semblar un excel·lent pretext per una revisió d'idees i de posicions; una mena de revulsiu gairebé patètic que no sol pas ser moneda corrent en els nostres temps. Hi ha, a més, una absoluta autenticitat i una consciència ètica més que considerable. Seria molt important que hi hagués ocasió de veure teatre com aquest, però això, a ca nostra cada dia es posa més difícil. Ja deveu estar enterats de la crisi teatral de Barcelona. Amb poques empentes no quedarà ni un teatre seriós de comèdia. Ha tancat el Guimerà, tancarà l'Alexis, tancarà el Windsor i el Comèdia diuen que es convertirà en cinema. I tanmateix pel món els experiments de teatre, amb una rel puríssima de joc escènic, són perfectament vius i evolucionen constantment. Cal posar-se la mà al pit i demanar-nos si no haurem perdut el ritme del temps. Per una actitud com aquesta "La cantant calba" em sembla un bon motiu de meditació.

La interpretació va ser molt ajustada i en Roda es va apuntar un "tanto" quant a la direcció. Llàstima que el públic no respongués a la qualitat indiscutible del programa i de la companyia. Hi havia poc més d'un centenar de persones, que, tot amb tot, van resistir impàvides els estirabots, aparentment superficials de "La cantant calba". Perquè jo estic convençut, i com més hi penso més convençut n'estic, que els estirabots no són superficials.

Roda en la seva interpretació en comparació amb els altres. FARRERAS, «Teatro. «El Tinent Mondor»», 38. Martí i Pol així li tramet a Sarsanedas: « La crítica no els va pas tractar amb massa delicadesa. Sobretot es van ficar amb l'obra acusant-la de poca "teatralitat". Tothom estava d'acord a reconèixer-li mèrits literaris, però tothom li regatejava els mèrits estrictament teatrals.» FJS.

¹⁰⁸¹ La representació tingué lloc a l'Orfeó Vigatà el 2 d'abril de 1960.

¹⁰⁸² FJS.

Abans i després de la representació vaig tenir ocasió de parlar amb en Roda. El primer que va fer va ser demanar-me per vosaltres. L'hi vaig dir el que sé dels vostres projectes i em va encarregar de donar-vos molts de records.

Us recorden i us estimen a l'Agrupació i no és gens estrany. Havent acabat la representació vam anar tots plegats a fer un psicolabis, consistent, pels membres de la companyia, en botifarra i mongetes. El resultat final va ser que me n'he anat al llit a les quatre de la matinada. Però s'ho valia i no em sap gens de greu. Es veient i tractant gent com vosaltres i ells que un se sent recomfortat i que experimenta una certa enveja de no viure a Barcelona.¹⁰⁸³

De nou apareix la preocupació que en molts moments inquietava Martí i Pol. L'anguniava el fet que viure a Roda significava mantenir-se allunyat d'una ciutat com Barcelona, en què hi havia una vida cultural molt més important que a Roda o Vic. Fet i fet, tampoc no era només el lloc, sinó també l'haver de mantenir-se allunyat de la gent amb qui podia conversar sobre les inquietuds culturals.¹⁰⁸⁴

Encara en una carta datada del 19 de novembre de 1960 li comenta que podia haver anat a veure moltes representacions però que només li pot parlar d'una representació per aficionats a l'Orfeó Vigatà. Es tracta de *Tot esperant Godot*, de Samuel Beckett, potser la que estava anunciada per al 22 d'octubre i que Martí i Pol valora: «Et ben prometo que el “Tot esperant Godot” el van representar amb una meticulositat extremada i amb una entrega absoluta. Els pocs que assistiem a la representació vam aplaudir de valent i amb entusiasme.»¹⁰⁸⁵ El poeta li

¹⁰⁸³ *Ibidem.*

¹⁰⁸⁴ Li escriu en la ja esmentada carta del 30 de març de 1961: «Cada vegada que rebo carta vostra us envejo una mica. La possibilitat que teniu, essent a Itàlia, d'estar al corrent de les darreres manifestacions artístiques en el terreny teatral i cinematogràfic, em fa una certa enveja. He sentit parlar força d'Antonioni i he llegit crítiques de realitzacions seves a Cahiers du Cinéma. A casa nostra no crec que se n'hagi fet res, encara. Si no vaig despistat es va projectar una pel·lícula seva al festival de Sant Sebastià de l'any passat. No ho asseguraria pas, però. Abans d'emetre un judici, doncs, sobre aquest realitzador, em caldria veure'n alguna cosa. Per això us tinc una mica d'enveja. Per això i perquè teniu ocasió de veure Bergman... s i Eisenstein...s i teatre al Piccolo i de repassar de viva veu tot el renaixement Italià! Què hi farem! En part aquesta és la compensació que procura la vida a les grans ciutats. Aquesta i la de poder freqüentar els cercles de gent prestigiosa. Es clar que això darrer és terriblement relatiu. Jo, de fet, ni d'ençà que vaig obtenir el premi Ossa Menor de poesia (fa tants anys, Senyor!) , no m'he vinculat d'una manera definitiva amb la ciutat. En part potser perquè la meua no ha estat mai una personalitat absorbent, la qual cosa ha fet que molta gent s'hagi passat de conèixe'm sense tirar-se'n cap pedra al fetge, i en part perquè tampoc no he trobat mai massa gust a fer-me veure sense més ni més. Val a dir que amb vosaltres i la poca gent més que tracto en tinc ben bé prou. D'altra banda la vostra companyia m'ha procurat molt bones estones i m'ha fornit tot de coneixements que m'han servit de molt a l'hora de fer alguna cosa amb posterioritat al fet diguem-ne culminant de la meua activitat. Alguna vegada us ho he dit. Sempre que m'he trobat , més o menys, vinculat a algun grup de ciutat, m'ha tocat de fer de funàmbul per no veure'm embolicat en complicades qüestions d'amor propi ferit o bé de dignitat menystinguda. Amb vosaltres això no ha sigut mai problema. Ni vosaltres ni la gent que m'ha parlat de vosaltres no m'heu tret cap hora de dormir i aquesta impressió val molt a l'hora de judicar les coses des de Roda. Per això us he agafat tant de “carinyu” i per això la vostra companyia m'és tan agradable, i no pas solament a mi, sinó a les dones de casa i a tota la gent que, per culpa meua, us ha conegut. Tanmateix us envejo quan em dieu que heu vist tal cosa o tal altra i penso que, tal vegada, conivire a prop vostre en una ciutat suposaria encara un increment d'aquests moments de benestar, sense cap complicació lateral.» *Ibidem.*

¹⁰⁸⁵ *Ibidem.*

explica que és un cicle de teatre modern que han engegat a Vic i li esmenta entre d'altres la *Fedra*, de Miguel de Unamuno; *Hi ha un inspector*, de John Boynton Priestley, i *Escuadra hacia la muerte*, de Alfonso Sastre.¹⁰⁸⁶ També en una carta posterior, possiblement del febrer de 1961, els assabenta d'una representació de *Yerma*, de Federico García Lorca, que va rebre una mala crítica.

El 27 de maig de 1961 li fa saber que no ha pogut veure gaires espectacles i gens de teatre, però ens trobem amb una altra referència a *La cantant calba* i a *Ball robat*, de Joan Oliver:

Si almenys hagués llegit dorça et podria parlar de les meves lectures; però el cert és que només he llegit a fons "La Cantant Calba" perquè em va tocar de copiar-la i el cert és que l'he trobada extraordinària. Ahir vaig llegir "Ball robat" de l'Oliver. Vaig trobar-la una mica massa carregada de dialèctica i, sobretot, amb un final poc brillant dels del punt de vista teatral. Hi ha una mena de precipitació que no em va acabar de fer el pes, tot i que l'home, fins en aquell moment, es mostra dominador i coneixedor de la tècnica i del llenguatge fins a extrems molt òptims. No sé si l'arribariem a poder representar nosaltres? Caldrà pensar-hi.¹⁰⁸⁷

És una de les últimes cartes en què es troben referències crítiques clares i ben argumentades. A partir de l'octubre, la correspondència disminueix, entre d'altres raons perquè després de l'estada a Milà els Sarsanedas tornen a Barcelona i resulta més fàcil la comunicació sigui telefònica o presencial. Això farà que ens trobem amb llacunes com el de la demanda que li fa Martí i Pol d'obres que l'interessaria tenir; però no sabem quines són ja que segurament les hi devia demanar oralment.¹⁰⁸⁸

4.4.5. Martí i Pol, home de cinema

Tampoc no ens és gens desconeguda aquesta faceta de Martí i Pol. He constatat anteriorment com el poeta de Roda va viure una gran passió pel cinema que es va veure afectada bàsicament pel fet que li hagués agradat viure en una gran ciutat ja que li hauria comportat poder veure molt més cinema. De fet, ja coneixem les vegades que deia als Sarsanedas que baixaria a Barcelona a veure una o altra estrena. Però també s'ha pogut constatar com Martí i Pol se sentia d'afectat per

¹⁰⁸⁶ A *Inquietud artística* 19 (agost 1960), 14, s'anunciava el primer cicle: *Hi ha un inspector* de John Boynton Priestley (24 de setembre), *La máquina de sumar*, d'Elmer Rice i *Los estragos del tabaco*, d'Anton Txékov (1 d'octubre), *El Cuervo*, d'Alfonso Sastre (8 d'octubre), *Fedra*, de Sòfocles (15 d'octubre) i *Tot esperant Godot* (22 d'octubre). S'anunciava un segon cicle amb *Vagones de madera*, de Rodríguez Méndez; *L'Hostal de l'amor*, de Ferran Soldevila, *Escuadra hacia la muerte*, d'Alfonso Sastre, i *Indíbil i Mandoni*, d'Àngel Guimerà. Podria ser que hi hagués una errada ja que en el número següent d'*Inquietud artística* el que havia de ser el director de la Fedra de Sòfocles hi publica un article sobre la d'Unamuno. I l'*Escuadra hacia la muerte*, encara hauria d'esperar al segon cicle.

¹⁰⁸⁷ FJS.

¹⁰⁸⁸ Es tracta d'una carta de l'agost o del setembre de 1962.

la manca de llibertat i per la censura que als anys cinquanta i seixanta es vivia en les pel·lícules que arribaven seleccionades o amb la prohibició d'algunes escenes. Sabem que el poeta de Roda continuava dinamitzant unes sessions de cinefòrum que preparava amb molt de temps i il·lusió, i hem vist com, fins i tot amb Toni Pous, en una d'aquelles trobades nocturnes planejaren el que podia haver estat un guió cinematogràfic que, suposadament, va quedar en no-res. També va ser un projecte interessant i estroncat el que forjà amb Moisès Sallent, el vicari i amic de Roda, que amb la complicitat del monjo de Montserrat, Jordi Pinell, director del *Serra d'Or*, planejaren dur a terme unes col·laboracions en aquesta publicació sobre cinema. Els autors serien ells dos i s'anirien alternant entre mossèn Sallent i Martí i Pol. Només se'n va publicar una que anà a càrrec de Sallent. Es tractava d'una visió del cinema de Federico Fellini, en què defensava la religiositat del seu cinema des de la redempció dels personatges.¹⁰⁸⁹ De fet, tot el projecte de col·laboracions es va precipitar força: el pare Pinell, com veurem posteriorment, compta amb el poeta de Roda per codirigir *Serra d'Or*, però Martí i Pol només es veu amb cor de fer-li tota una sèrie de suggeriments entre els quals hi ha la creació d'una secció de cinema. En una carta que, possiblement, deuria ser del mes de març escriu al pare Pinell:

He pensat que una secció de cinema podria ser "la meva" en el futur. Quan dic la meva compto, d'avançada, amb l'aprobació de vostè per l'ajuda que penso demanar a un sacerdot amic meu, vicari de Roda i amb qui vostè va parlar a Montserrat darrerament, a l'hora d'enllestir la feina. Ell està molt versat sobre cinematografia i li interessa extraordinàriament.

Si a vostè li sembla bé podriem parlar de temes cinematogràfics relacionats amb posicions estètiques i filosòfiques més que no pas fer una crítica comercialitzada de les pel·lícules. A més això darrer fóra difícil perquè, nosaltres no podem estar al corrent de les estrenes de ciutat ni tant sols de les produccions de darrera hora. Ens fariem, doncs, del bon criteri d'alguns crítics solvents, així com d'algunes revistes nacionals (poques) i estrangeres,¹⁰⁹⁰ per a endegar articles encaminats a despertar el bon gust de cara a les pel·lícules estrenades tard o d'hora, i a fomentar un esperit de crítica i una presa de posició davant del fenomen cinematogràfic, tant en l'aspecte temàtic com en l'aspecte tècnic.

El que no m'arriscaria a assegurar ñes que omplim assíduament una secció mensual. D'altra banda manca saber també si a vostè li interessa o no li interessa que es parli massa sovint de cinema. Espero que m'ho dirà i podrem concretar la nostra activitat.¹⁰⁹¹

El posicionament de Martí i Pol davant d'aquesta secció, doncs, és ben clar: no es tracta pas de cobrir aspectes de crítica que ja tenen la seva secció en d'altres publicacions, sinó que amb

¹⁰⁸⁹ M[oisès] S[ALLEN]T, «Temes cinematogràfics. Frederic Fellini», *Serra d'Or. Circular del «Cor Montserratí»* 55 (juny 1959), 35-36.

¹⁰⁹⁰ En la correspondència amb Sarsanedas se citen dues d'aquestes, una editada a Madrid, *Film Ideal* i *Cahiers du cinéma*.

¹⁰⁹¹ Correspondència de Miquel Martí i Pol rebuda pel pare Jordi Pinell. AAM.

material ja publicat pretenien depassar el plantejament valoratiu i procurar visions diferents de les pel·lícules. En definitiva, es tractava de crear entre el públic un sentit crític. No s'ha conservat la correspondència d'aquesta època del pare Pinell a Martí i Pol, però en una carta del mes d'abril del poeta de Roda al pare Pinell ja li comenta que mossèn Moisès i ell iniciaran les col·laboracions cinematogràfiques. Possiblement devia ser el mes de maig quan li torna a escriure:

Us envio un article sobre cinema i un conte.¹⁰⁹² L'article és de Mossèn Moisès Sallent i el conte és meu. Si us semblen bé, l'un i l'altre, en podeu disposar. Si per qualsevol motiu us sembla de fer-hi algunes correccions ens ho dieu i procurarem de complaure-us. Ja sabeu que ni ell ni jo no som gent que s'enfadi per les observacions dels amics; ans al contrari. Vos teniu molta més experiència que no pas nosaltres i les vostres orientacions ens podens eruir d'ajuda.

No sé si trobareu que l'article és massa llarg. Si us ho semblés i vos mateix voleu escurçar-lo, ho podeu fer amb tota llibertat. En realitat hi ha algun paràgraf, per exemple el que comença: "així és com August morint en mans dels seus companys..." que, si bé resulta bonic i intens des del punt de vista retòric i de conjunt, no és pas imprescindible. Si aquesta feina us engavanya o bé us roba massa temps, podem retallar nosaltres en cas de què convingui. El mateix us dic quant al conte.

Mossèn Sallent prefereix que no li posen la seva signatura, de moment. No ha tingut ocasió de fer passar l'article per la censura del bisbat i no voldria que això el comprometés, ara que està molt engrescat a col·laborar. Tant ell com jo tenim ja d'altres articles pensats.

Si us sembla bé podríem posar un títol general a la secció, com: «Questions de cinematografia» o bé «Temes cinematogràfics» o tot simplement: «Cinematografia». Vos mateix.¹⁰⁹³

Al mes d'agost, Martí i Pol comunica al pare Pinell que mossèn Sallent està molt content amb l'article que havia publicat. Ara era el seu torn, tot i que és a punt de marxar de vacances a França, però li promet que en tornar a Roda escriurà l'article, de tal manera que en pugui disposar abans d'acabar el mes. Amb una perspectiva de futur, li comenta que aniran preparant articles per no haver-los d'escriure a corre-cuita, com els ha passat. És a dir, es planteja de donar continuïtat a la secció. De fet, a finals d'agost li envia un article que no ens ha pervingut i li torna a repetir el projecte d'escriure'n uns quants per tenir-los preparats. Al setembre, però, en una resposta a una carta del pare Pinell, Martí i Pol li diu: «Em dieu en la vostra lletra que potser serà més prudent que us enviem només un article de cinema cada dos mesos. Com vos volgueu».¹⁰⁹⁴ I continua insistint en el fet de poder escriure'n un de mensual. Martí i Pol hi devia veure el buit del món del cinema en les publicacions i plantejava de trobar

¹⁰⁹² Evidentment es tracta de l'article de Moisès Sallent sobre Fellini i el conte de «La dedicatòria» que es publicaria en el número 56 de juliol-agost de 1959.

¹⁰⁹³ Correspondència de Miquel Martí i Pol rebuda pel pare Jordi Pinell. AAM.

¹⁰⁹⁴ *Ibidem*.

un sentit didàctic perquè el públic tingués unes pautes en què basar-se a l'hora de veure pel·lícules. El pare Pinell, però, ho veia des d'un altre punt de vista: la raó era que s'havia de produir la fusió entre *Serra d'Or* i *Germinabit*. Per això al setembre o octubre de 1959 li torna a escriure i li pregunta si amb la fusió es preveu algun canvi respecte a les col·laboracions cinematogràfiques, siguin mensuals o bimensuals, però amb aquesta lletra s'acaba la correspondència conservada. El cas és que l'article que Martí i Pol li envia a l'agost ja no es publica i la revista *Serra d'Or* prengué uns nous aires. Els col·laboradors cinematogràfics foren uns altres.

En una de les cartes a Sarsanedas del mes d'abril o maig de 1960 li informa que havia d'impartir una xerrada en un curset de capacitació cinematogràfica a Vic; no especifica gairebé res més, tan sols que desitjaria haver vist més cinema. De ben segur que aquesta «llició», com l'anomena ell, devia seguir els objectius que Sallent i ell s'havien plantejat per a *Serra d'Or*.

El mes de setembre o octubre de 1961, Martí i Pol torna a escriure a Sarsanedas i li comenta que el seu nom ja és molt conegut a Vic gràcies als cinefòrums que «m'ha ocupat molt més temps del que potser es mereix.»¹⁰⁹⁵ Segons recullen Josep Ylla-Català i Santiago Ponce en el seu llibre *La pel·lícula del Cineclub. Un capítol de la història de Vic (1958-2000)*, Martí i Pol, del 1959 al 1962, que és el període que ens ocupa en aquests moments, presentà a Vic *Tiempos modernos*, de Charles Chaplin (11 de febrer de 1959); *Al este del Edén*, d'Elia Kazan (13 de juny de 1960); *La Puerta de las Lilas*, de René Clair (14 de desembre de 1961) i *Un rey en Nueva York*, de Charles Chaplin (22 de juny de 1962). En la correspondència amb Sarsanedas només trobem la referència a la pel·lícula d'Elia Kazan, però hi ha tota una altra sèrie de referències. Semblaria que Martí i Pol tingué un gran afecte per l'art d'Ingmar Bergman ja que en dos moments diu que enveja la situació de Sarsanedas —un ja l'he citat anteriorment, conjuntament amb la referència a Michelangelo Antonioni— perquè pot veure molt més cinema que ell i li comenta que aquestes pel·lícules es projecten a les sales d'Itàlia amb molta normalitat i aquí s'han de fer sessions molt especials. *El setè segell* (1956) seria projectada, en una de les sessions que presentava *Destino*, el 1961.¹⁰⁹⁶ A més, diu a Sarsanedas que la gran quantitat de crítiques pot confondre el públic. Llegim alguna d'aquestes referències en la carta del 16 de juny de 1960:

A propòsit de cinema no saps com t'envejo la possibilitat que has tingut de veure coses de Bergman que al nostre país no crec que hi arribin mai. Aquest migdia he llegit la crònica del festival de Cannes als Cahirs du Cinema. El cronista deixa "La dolce vita" a l'altura del betum. En realitat de tot el que es va presentar apenes si salva una cosa de Rosellini (en francès es diu: "Il faisait nuit a Rome") la participació de Buñuel, en part, i una pel·lícula de Minelli que gairebé

¹⁰⁹⁵ FJS.

¹⁰⁹⁶ *Destino* l'anunciava el mes de febrer de 1961, però l'estrena no es realitzà fins el 14 de març de 1961, al cinema Comedia.

tothom s'ha carregat. Es descoratjador de veure la disparitat de criteris que hi ha entre els crítics. Jo deia a en Teixidor que potser és allò que ara se'n sol dir "un signe de l'època; però que, tanmateix, no serveix per a gran cosa més que per a ajudar al confusionisme i a l'estúpida. Un ja no sap si la disparitat és seriosa o de tò comercial i això fa molta angúnia."¹⁰⁹⁷

Encara el febrer de 1961 li explicarà que a Roda havien vist *l'Orfeu negre* de Marcel Camus, una pel·lícula que excel·lí per la seva música brasilera, i l'última referència d'aquests anys se l'enduu *Els quatre-cents cops* de François Truffaut, pel·lícula que segons li escriu: «em va interessar extraordinàriament».¹⁰⁹⁸ Els noms de Fellini i de Rossellini ens acosten al neorealisme italià però també Buñuel, Minnelli i Truffaut ens atansen a un cinema de caràcter social. El gustos del poeta, doncs, acosten a les situacions socials que també es reflecteixen en la seva producció poètica i en la seva literatura.

4.4.6. Martí i Pol, home de publicacions

A banda de les col·laboracions locals en publicacions, algunes d'elles puntuals, com *Roda de Ter*, *Inquietud*, *Papeles de Son Armadans*, *Riutort*, etc., Martí i Pol possiblement se sent més proper als vigatans i serà un col·laborador d'*Inquietud* i, sobretot, d'*Inquietud artística*. A banda d'aquest gran nombre de publicacions, el pare Pinell li comentarà si voldrà codirigir amb ell el *Serra d'Or* i, a més, amb Sarsanedas es tornaran a proposar de crear una col·lecció de poesia, un projecte del qual s'arribarà a tenir notícia del 1960 al 1963 en una correspondència en què es plantejava ben clarament la dificultat de dur-la a terme perquè Sarsanedas vivia a Milà. La il·lusió del poeta rodenc no serà pas minsa. Seran, doncs, tres aspectes que ocuparan molt de temps a Martí i Pol.

4.4.6.1. *Inquietud* i *Inquietud artística*

En una conferència del 1999 pronunciada per Armand Quintana i que publicaria a *Ausa* l'any següent,¹⁰⁹⁹ s'expliquen les vicissituds d'aquesta publicació des del 1955, que és l'any en què es va crear la revista com a plataforma per donar a conèixer l'art modern. Martí i Pol n'és un dels col·laboradors des del tercer número, del desembre de 1955, en què publica el poema «Sovint la mà present la quietud» en homenatge a Josep M. Selva, home que fou un dels capdavanters de la revista i que havia mort en un accident d'automòbil. El germà gran, Bonaventura Selva, acabà

¹⁰⁹⁷ FJS.

¹⁰⁹⁸ Carta possiblement datada pel mateix poeta de Roda el 27 de maig de 1961. *Ibidem*.

¹⁰⁹⁹ Armand QUINTANA, «La revista *Inquietud*», *Ausa* 145 (2000), 251-269. La conferència la va pronunciar el dia 15 de maig de 1999, a la Casa Galadies, amb motiu de la declaració de la revista com a «Peça de l'any» pels Amics dels Museus d'Osona.

dirigint la publicació. La revista no tenia el permís de censura, però a l'Ajuntament de Vic, el secretari era un bon amic de Selva i a més li agradava la publicació. Qui va emetre algun comentari contrari a la revista amb l'enviament dels exemplars a la «Delegación del Ministerio de Información y Turismo» era el censor local i, segons explica Quintana, potser ho féu per pressions locals ja que algun cop es va queixar del gran nombre d'articles en català tot i que, de vegades, tampoc no acabava d'entendre què s'hi deia.

El cas és que cap «a finals de 1958 apareix una ordre de suspensió d'*Inquietud*. La suspensió afectava també les revistes *El Pont*, que l'Administració localitzava a Roda de Ter (potser pels lligams que l'editor Miquel Arimany hi tenia) i *Quart Creixent*, del barceloní Santiago Albertí, que una estranya disfunció mental situava a Torelló.»¹¹⁰⁰ Els treballs de l'equip, i sobretot de Selva, van aconseguir que, després de deu mesos, hi hagués un permís per tornar-la a publicar, però amb condicions: «d'entrada s'havia de canviar el nom d'*Inquietud* (al·legaven que la propietat intel·lectual d'aquest títol ja estava concedida); es responsabilitzava de l'edició i de la direcció de la revista a Bonaventura Selva i, en una nota a peu de pàgina del permís, es feia constar que la publicació havia de ser escrita en «lengua nacional».¹¹⁰¹

Martí i Pol ho fa saber a Sarsanedas de la següent manera: «Ara que parlo de publicacions: de Madrid han autoritzar "Inquietud" de Vic. L'autorització és per un any i condicionada. Dues condicions (les més divertides) són: 1ª que la publicació serà "totalmente escrita en castellano" i 2ª que evitarà qualsevol intenció tendenciosa en l'aspecte polític.»¹¹⁰² Així es publica el número 15, el juliol de 1959, amb el nom d'*Inquietud artística*. Era una altra de les maneres, segons Quintana, de mantenir el títol en català. Fins gairebé al final, l'adjectiu del títol quedava tipogràficament en una dimensió més petita.

Encara es va superar un altre obstacle. En una carta que sembla que el mateix poeta data del 27 de maig de 1961 li explica a Sarsanedas que li han encarregat de dirigir la revista conjuntament amb dues persones més. El motiu que li explica és que a Selva, que treballa a la banca, l'han destinat a Santa Coloma de Farners. Curiosament, Quintana només explica que fou a partir del número 31 (octubre de 1964) quan la revista passà a ser coordinada per Segimon Serrallonga conjuntament amb Martí i Pol i Lluís Solà.¹¹⁰³ En una altra de les cartes que li adreça a l'amic que resideix a Milà (després del Concurs de Cantonigròs de 1961)¹¹⁰⁴ li explica que, si ha guanyat confiança en si mateix, ho deu sobretot a *Inquietud*: «Darrerament, per una circumstància que fora llarg de precisar he pres part d'una manera força activa a la redacció i direcció d'"Inquietud" de Vic, i això m'ha permès de constatar que ni era tan desconegut com a

¹¹⁰⁰ *Ibíd.*, 257.

¹¹⁰¹ *Ibíd.*, 258.

¹¹⁰² Possiblement la carta és del juny de 1959. FJS.

¹¹⁰³ QUINTANA, «La revista *Inquietud*», 258.

¹¹⁰⁴ Segurament que del setembre o octubre d'aquest any 1961. En la carta es fa una al·lusió explícita per poder datar-la en aquesta època: «l'haver estat a punt de guanyar el premi de Can Toni amb "El Poble" (pobre Poble meu!)». FJS.

vegades suposava (en sóc, tanmateix d'orgullós) ni tan ineficaç com sovint em recrimino.»¹¹⁰⁵ De fet, *Inquietud* havia assolit l'èxit del qual he parlat abans: un número dedicat exclusivament a la poesia que es publicaria amb data de l'agost d'aquell 1961,¹¹⁰⁶ en què hi havia l'article de Quasimodo «Poesia contemporània», que el Nobel havia enviat a Selva. Del número, així ho confessa Martí i Pol a Sarsanedas, n'és en gran part responsable i, com havíem vist, li demana col·laboració:

D'aquest me n'encarrego, en part, jo. De moment he demanat poemes a mitja dotzena de poetes catalans. Avui he rebut una carta molt atenta de l'Espriu que me n'ha enviat tres d'inèdits¹¹⁰⁷ i ja en tinc un d'en Pere Quart.¹¹⁰⁸ M'agradaria molt que tu hi col·laboressis en dos sentits. Primer, enviant-me algun poema teu o alguna nota sobre poesia actual italiana, per exemple o... les dues coses, si et fos possible, i, en segon lloc aconseguint —si poguessis— alguna cosa d'algun poeta italià que valgui la pena i que no sigui Quasimodo al qual ja hem escrit. El cert és que no tinc encara una idea ben clara del contingut del número. Voldria que hi hagués alguns articles de crítica i divulgació i unes quantes poesies.

Ja veig que amb tot això no et doncs només que feina i et prego que, amb la major franquesa em diguis que no si et suposa més feina del compte. L'única cosa que et prego és que em diguis si podem comptar amb la teva col·laboració com més aviat millor.¹¹⁰⁹

No estaria de més apuntar, en aquests moments, que la vinculació del poeta de Roda a les publicacions li facilità la coneixença amb d'altres poetes. Com comentava pàgines abans, aquí s'inicia una llarga correspondència amb Joan Oliver. Martí i Pol li escriurà el 20 de juliol per expressar-li l'opinió sobre el poema que li ha enviat: «El poema no m'ha semblat agre, com dieu, sinó just i valent» i li exposa el per què del tractament de vostè amb el qual s'adreça al poeta sabadellenc: «Altrament sempre us he considerat un home que tant per la vostra actitud com per la seva obra, mereix un tracte de distinció.»¹¹¹⁰ De fet, en la primera carta a Joan Oliver hi consta l'objectiu del número d'*Inquietud*: «“Inquietud” de Vic prepara un número dedicat a la

¹¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹¹⁰⁶ En una carta a Joan Oliver en què Martí i Pol li anuncia que el número d'*Inquietud artística* li arribarà en correu a banda i també en aquesta es disculpa pel retard, ja que haurien volgut tenir el número enllestit per la festa de Cantonigròs. La carta data del 28 de setembre de 1961. Segurament, doncs, la publicació hauria vist la llum al mes de setembre de 1961. Fons Joan Oliver. Correspondència Miquel Martí i Pol. Arxiu Històric de Sabadell. AP 165/3. A partir d'ara FJO.

¹¹⁰⁷ Són els poemes que havien de veure la llum al *Llibre de Sinera* que es publicaria en l'*Obra poètica* (1963). Els poemes són el XXX, el XXVIII i el XL del llibre: «Quan l'esguard allunyo...», «En la nit deserta...» i «Però en la sequedat arrela el pi...». Salvador ESPRIU, «Tres poemes», *Inquietud artística* 22 (agost 1961), 4.

¹¹⁰⁸ Pere QUART, «Silenci personal», *Inquietud artística* 22 (agost 1961), 9, que es publicà l'apartat d'«Altres poemes» a Pere QUART, *Obra de Pere Quart* (1963), 261-262 i que posteriorment formà part de *Refugi de versos*.

¹¹⁰⁹ FJS.

¹¹¹⁰ FJO.

poesia, en el qual, apart dels treballs crítics i de divulgació, voldria oferir una selecció de composicions dels poetes actuals de Catalunya.»¹¹¹¹

El número d'agost de 1961¹¹¹² duu de portada una il·lustració amb què l'arquitecte Manuel Anglada interpreta el poema «La fàbrica» de Martí i Pol. J.V. Foix hi col·labora amb una primera versió del poema «Del costat del Niell van arribar tres noies que molts deien si eren estrangeres. Van acular al cotxe, ple de valises rústegues, a la paret de la Casa Nova, i havent entrat a la Vila, van enfilear el carrer de la costa, on van desaparèixer. Nosaltres les havíem seguides fins a la carena: Hauríeu dit que saltaven vinyes i olivars, i que en giraven les parets com si fossin els fulls d'un àlbum. Alguns pescadors asseguren d'haver-les vistes a la claror de l'alba, quan surten del Nimfeu per banyar-se.»¹¹¹³ El poema no presenta cap data però a *Desa aquests llibres al calaix de baix* (1964), llibre del qual forma part, datà de 1956.¹¹¹⁴

Els altres poetes són Francesc Vallverdú («La meva balança»), Núria Albó («Cosa viva»), Anton Sala-Cornadó («El mes de febrer»), Miquel Martí i Pol («Do de l'esperança»), Núria Sales col·labora amb «Tots herois» i Josep Junyent, que ja havia traduït l'article de Salvatore Quasimodo sobre la poesia contemporània, versiona dos poemes de R.M. Rilke. A més, Pedro Ramírez Molas presenta «La Poesía de Hilde Domin». Armand Quintana presenta la poesia espanyola del moment, amb exemples de Victoriano Crémer, Gabriel Celaya, José Hierro, Dámaso Alonso, Blas de Otero i Ángela Figuera Aymerich.¹¹¹⁵ Encara Francesc Vallverdú escriu «Poesia 1961» i hi refereix llibres que s'han aplegat durant aquest any, tot i que encapçala la nòmina l'esment del llibre d'Espriu *La pell de brau*, que havia vist la llum l'any anterior. Continua la nòmina de llibres amb *Vacances pagades*, de Pere Quart, i *Onze Nadals i un Cap d'Any*, de J.V. Foix, amb el benentès que es tracta d'un recull de poemes. De Mallorca cita dos llibres: *Comèdia*, de Blai Bonet, i *Poemes de Mondragó*, de Josep M. Llompard. No oblidarà *Da nuces pueris*, de Gabriel Ferrater; *Paraules per a no dormir*, de Joaquim Horta; *El viatge*, de Francesc Faus, del qual escriu: «és l'únic llibre dels que hem vist fins ara que es manté en un món poètic caducat»,¹¹¹⁶ i *Poemes civils*, de Joan Brossa. És evident, doncs, que, decididament, estem assistint a un canvi de la literatura catalana. De fet, l'«Editorial» d'aquest número ja ho anunciava. Com podem preveure per la carta a Sarsanedas i segons anota Caralt, aquest editorial és clarament de Martí i Pol, ja que, a més, en una carta

¹¹¹¹ Targetó datat del 11 de juliol de 1961. FJO.

¹¹¹² El número es publicà al setembre segons es desprèn de la correspondència de Martí i Pol amb Joan Oliver, quan li envia el número en què havia col·laborat en la carta datada del 28 de setembre de 1961. Havien projectat que la seva aparició coincidís amb el concurs de Cantonigròs, segons podem llegir també a l'editorial del número, però problemes d'impremta ho impediren. Carta a Joan Oliver del 28 de setembre de 1961. FJO.

¹¹¹³ *Inquietud artística* 22 (agost 1961), 8.

¹¹¹⁴ J. V. FOIX, *Obres poètiques*, La paraula viva (Barcelona: Edicions Nauta, 1964), 296-298.

¹¹¹⁵ Armand QUINTANA, «Consideraciones sobre la poesía española actual», *Inquietud artística* 22 (agost 1961), 6-7.

¹¹¹⁶ Francesc VALLVERDÚ, «Poesia 1961», *Inquietud artística* 22 (agost 1961), 5 i 7.

adreçada a Armand Quintana, ja n'esmentava l'autoria: «Armand: T'envio un possible editorial per al número dedicat a la poesia. L'assaig no ha sigut mai el meu fort i menys en castellà. Tanmateix potser ens pot servir per a sortir del pas.»¹¹¹⁷ Martí i Pol, a l'inici d'aquest editorial, remet a *Veinte años de Poesía Española* de Castellet per citar l'encapçalament de l'antologia, perquè també el número d'*Inquietud artística* passava a ser una antologia i una declaració d'intencions. El que és realment interessant de l'editorial, doncs, és el canvi que constata en el panorama literari, ja que si en un altre moment el poeta es perdia pels camins del simbolisme, ara no pot oblidar les consideracions estètiques que són força diferents. De tota manera, Martí i Pol considerarà que el poeta ha deixat de ser un il·luminat i que aquest passarà a tenir una dimensió social: «La auténtica categoría poética dependerá, casi como siempre, del justo emparejamiento de valores en esa nueva dimensión que aporta el descubrimiento de la flagrante responsabilidad social del poeta».¹¹¹⁸ I, no ho oblidem, en deixarà constància mentre estava escrivint i construint el recull de *La fàbrica-1959*.

De cap de les maneres podem pensar que la poesia martipoliana tracti d'oblidar l'estètica —canviant i modulable als temps i als contextos històrics i poètics—, però sempre hi haurà present el rerefons humà, un escenari que no ha canviat mai en la seva poètica. El paràgraf final de l'article de Salvatore Quasimodo seria l'aplicació efectiva de l'objectiu real de Martí i Pol: «Refer l'home: aquest és el problema capital. Per aquells que creuen en la poesia com a joc literari, que consideren encara el poeta un estrany a la vida, un que puja de nit les escaletes de la seva torre per a especular sobre el cosmos, diguem que el temps de les especulacions s'és acabat. Refer l'home, aquesta és la pretesa.»¹¹¹⁹

4.4.6.2. *Serra d'Or*

En una carta del desembre de 1958 al pare Jordi Pinell, Martí i Pol el felicita per la publicació de *Serra d'Or* i es plany que la revista no pugui dedicar-se més a la literatura i que no pugui comptar amb uns col·laboradors més regulars i més grans en nombre. En la resposta del pare Pinell, datada del 23 de gener de 1959, li explica quina és la situació de la revista, li agraeix l'interès i li explica que, des de l'inici, l'objectiu de la publicació ha sigut arribar a ser portantveu del fenomen literari. D'aquesta manera, li comenta que, amb l'editor Santiago Albertí, té emparaulada la possibilitat de donar notícia de llibres nous, exposar-ne més o menys breument el contingut i publicar-ne algun fragment, a més de continuar amb les recensions que ja es publiquen.

¹¹¹⁷ Sobre l'autoria de l'editorial vegeu Montse CARALT i SAGALÉS, «La recepció de Salvatore Quasimodo a la revista *Inquietud* en el context del debat sobre la poesia social», *Quaderns d'italià* 19, 170. A la pàgina 173, Caralt analitza l'editorial.

¹¹¹⁸ «Editorial», *Inquietud artística* 22 (agost 1961), 1.

¹¹¹⁹ Salvatore QUASIMODO, «Poesia contemporània», *Inquietud artística* 22 (agost 1961), 12.

Martí i Pol rep una proposta del pare Pinell: «Us he explicat tot això perquè us entusiasmeu encara més a ajudar-me i a estimar “Serra d’Or” com una obra vostra. Em sembla que és el millor remei que us puc oferir contra la malaltia que sofriu.¹¹²⁰ Us considero, de fet, un col·laborador, no ja de la revista, sinó de la meva acció directiva. Per tant, espero, a més d’obres vostres, orientacions, consignes, suggerències; maneres de resoldre en concret tal o tal cosa.»¹¹²¹ La resposta de Martí i Pol es fa esperar perquè, com deia anteriorment, el cinefòrum li comportava molta feina.¹¹²² Ara bé, a mitjan febrer li respon la carta i es proposa ajudar-lo en tot el que pugui. En la seva resposta, Martí i Pol li proposa que la publicació sigui una plataforma més divulgativa i no únicament literària. És el moment en què li planteja per primer cop la secció de cinema enfocada bàsicament en la temàtica dels films, tot i que la publicació hauria de tenir lloc per a totes les arts. I li proposa: «La gent llegeix el que li interessa, abans que res més; però s’interessa pel que desconeix si el tò general de la publicació és digne i ben orientat.»¹¹²³ Li elogia la idea de l’entesa amb Albertí a la qual es podria afegir la voluntat d’«europeitzar» la publicació amb traduccions i comenta com la literatura de fora no es coneix, però també hi ha un gran desconeixement de la de casa. De tota manera, per al públic que li interessa les creacions forànies també pot comptar amb bones traduccions al català i així mantenir un públic content.

En una carta del 26 de febrer el pare Pinell li agraeix les suggerències i li comenta que caldrà anar a poc a poc a reformar la publicació, que hi veu massa optimisme per la seva banda per a les col·laboracions i li accepta la proposta dels articles sobre cinema, però tenint present que l’orientació de la revista és catòlica i el públic que la llegeix també i que, per tant, no es pot ser ambigu ni crear confusions, sobretot d’índole moral.

Encara en una carta del mes de març, Martí i Pol li explica al pare Pinell la ja esmentada orientació dels articles cinematogràfics amb mossèn Sallent i s’ofereix a col·laborar amb alguna narració. La carta, però, té l’interès en la nòmina de possibles col·laboradors que li presenta: el primer, Jordi Sarsanedas i després la dona d’aquest, Núria Picas, que «dibuixa i pinta molt bé». Després proposa Segimon Serrallonga, Toni Pous i Emili Teixidor.¹¹²⁴ En aquesta mateixa carta

¹¹²⁰ El desembre de 1958 Martí i Pol li comentava com de sol se sentia, sobretot perquè no pot mantenir el contacte que voldria amb gent de lletres. Aquesta sensació, com hem vist, és recurrent en Martí i Pol. En aquesta carta del desembre de 1958 fins i tot hi escriu: «sobretot en un període de notable depressió com el que estic passant.». Correspondència de Miquel Martí i Pol al pare Jordi Pinell. AAM.

¹¹²¹ Correspondència a Miquel Martí i Pol del pare Jordi Pinell. AAM.

¹¹²² L’11 de febrer de 1959 al cineclub de Vic s’hi projectà *Tiempos modernos* de Chaplin que presentà Martí i Pol. Segons explicita l’escriu la setmana següent a la sessió.

¹¹²³ Correspondència de Miquel Martí i Pol al pare Jordi Pinell. AAM.

¹¹²⁴ *Ibidem*. Després del nom d’Emili Teixidor hi afegeix: «Aquest noi (té vint-i-cinc anys escassos) no ha escrit mai res en català i jo i els Sarsanedas fa qui sap el temps que el perseguim. Tanmateix és ben capaç de fer-ho i de fer-ho molt bé, sobretot narració i novel·la». Al mes d’abril Martí i Pol li deia que tenia a la butxaca un conte per copiar i enviar-li de l’Emili Teixidor, «que em sembla força interessant.» *Ibidem*. No sabem si li envià, el cas és que en la carta immediatament posterior (del maig o el juny de 1959) li diu que en té un «altre» de conte de Teixidor, però que de moment no li envia perquè li vol fer algunes observacions, ja que aquell mes ha d’anar a Roda.

li agraeix l'oportunitat d'escriure sobre literatura estrangera. En una altra carta del setembre d'aquest any, el pare Pinell li demana col·laborar amb un article sobre Carles Riba, però rebutja les dues col·laboracions: el poeta rodenc no se sent preparat.

Per tant, Martí i Pol, en principi, s'ofereix per col·laborar sobre qualsevol tema, però al final es veu limitat o, més aviat, insegur per segons quins temes i les seves col·laboracions pretenen ser, bàsicament, de narrativa. Recordem també que, encara que en aquest any 1959, estava redactant *El fugitiu* amb la idea de presentar-se al premi Carles Riba, i confegí una obra nova li havia de dur força feina.

4.4.6.3. Una col·lecció de poesia

Hem vist com el silenci de «La Font de les Tortugues», que va trigar a publicar algun títol durant el 1957, havia desvetllat en Martí i Pol i en Sarsanedas la intenció de crear una col·lecció de poesia. Ara, es tornen a implicar en una última temptativa per convertir-se tots dos en editors. Tenim constància d'aquesta iniciativa en la carta del 19 de novembre de 1960 i l'última notícia que ens arriba és de l'agost de 1962 quan Martí i Pol li comunica a Sarsanedas que ha trobat un impressor a Roda, el germà d'un obrer de la fàbrica. Són dos anys en què, sobretot Martí i Pol, treballa en aquest projecte. La idea és que aquesta col·lecció de poesia que projecten sorgeixi de Catalunya i, per tant, qui busca les maneres de poder tirar endavant el projecte és el poeta de Roda. De fet, ell sempre s'havia mostrat molt segur i optimista amb la idea. L'únic impediment que hi trobava és que Sarsanedas residís a Milà.

L'objectiu de la col·lecció és omplir un buit existent en el món de les publicacions, concretament de poesia. No només Martí i Pol havia fet avinent la dificultat que hi havia en la publicació, sobretot d'obres pròpies, sinó que a més era molt conscient dels volums de poesia que anaven apareixent molt esporàdicament. La primera idea d'aquest segon intent, però, sorgeix de Sarsanedas. Martí i Pol escriu en la carta que ell mateix data del 19 de novembre de 1960 que ell sempre havia pensat que el projecte era viable i que es posa a les seves ordres per poder engegar aquesta iniciativa. La segona notícia la trobem en la carta escrita pel de Roda al febrer de 1961,¹¹²⁵ en què li explica que està buscant impressor i que, per disposar d'un model, usa un llibre de «La Font de les Tortugues».¹¹²⁶ Calculen un pressupost de dos mil pessetes per a cinc cents exemplars. De resultes, el de Roda proposa vendre cada exemplar a quinze pessetes: amb una venda de 250 exemplars cobrien de sobres les despeses, encara que no es pogués pagar res al poeta. A més, si tornen a abusar de les amistats, entre els dos podrien aconseguir una bona llista de subscriptors. Martí i Pol no només es mostrava optimista per poder editar aquesta col·lecció sinó que també havia estat molt crític amb la situació que es vivia a Catalunya:

¹¹²⁵ En la carta s'especifica que va ser rebuda l'11 de febrer de 1961. FJS.

¹¹²⁶ En aquest cas, li diu que ha usat *Galopant per la falla* d'Antoni Sala.

De fet (tu ho saps molt més bé que no pas jo) actualment al país no hi ha ni una sola col·lecció regular de poesia. No he rebut els versos de l'Espriu que em deies que ha editat en Pedreira (a mi no em deu considerar suficientment) i, que jo ho sàpiga, darrerament només s'ha publicat un llibre d'en Foix a la col·lecció "l'amic de les arts", i, encara, un llibre que és un recull de Nadales. Quant a la Font de les Tortugues, exactament la setmana passada vaig rebre un exemplar d'una mena de cosa folla que se'n diu "El rescat diví", original del terrible Octavi Saltor amb un pròleg del Bisbe suplent de Barcelona. Aquest darrer volum ha augmentat en nombre de pàgines i en qualitat de paper en relació amb els anteriors; però el que interessa constatar és una cosa. "El rescat diví" és, em sembla, el volum que fa quinze de la col·lecció i ha sortit el Gener de l'any 1961. El volum anterior, que és el d'en Sala, porta peu d'impremta de l'any 1959. Es a dir: dos volums en més d'un any.

Amb aquest panorama jo no crec que resultés poc ni gens arriscat d'intentar l'aventura de la nostra publicació, més i tot si tenim en compte que jo encara crec que el meu amo estaria disposat a finançar els dos o tres primers volums i que aquests ens podrien servir de pedra de toc per veure com resulta la cosa.

De fet l'única autèntica dificultat que jo veig al nostre pla, actualment, és una: el fet que tu resideixis a Milà. Amb tu a Barcelona i jo a Roda em sembla que fariem marxar la cosa força bé. Essent tu a Milà no crec que poguem pensar seriosament a tirar-ho endavant. Jo no t'he volgut parlar mai de la possibilitat que us instal·leu novament a Barcelona. La Nuri me'n parla i com que jo l'estimo molt la Nuri, m'engresco amb els seus projectes. Tanmateix tu no me n'has dit mai res i jo no te'n parlaria si no hi hagués aquest nostre projecte implicat. Jo crec que podem realitzar gestions (puc realitzar, més ben dit) si hi ha una seguretat mínima que vosaltres tornareu a Barcelona per no marxar; si no és així em sembla que no podem fer res. No opines com jo?

L'assumpte, doncs, està d'aquesta manera. Jo estic disposat a fer tot el que pugui i em sembla que ha de resultar. No em sé imaginar que hi haguem de perdre diners i, suposant que fos així, d'una banda o l'altra els treuriem o, a última instància, ens ho deixariem córrer i santa bona Maria. Espero, doncs, que en la teva carta me'n parlaràs i, si et sembla oportú, començaràs ja a concretar punts i a manar-me feina.¹¹²⁷

Sembla, per tant, que els números quadren i que podrien col·laborar per donar una resposta convincent al problema de les edicions a Catalunya. A més, el poeta de Roda havia rebut una resposta afirmativa per part del seu cap per finançar uns números de la col·lecció. La decisió per part del de Roda la té molt clara i l'optimisme a flor de pell.

Segons es desprèn d'una carta del 27 de maig, Sarsanedas li havia comentat al febrer que els projectes i les il·lusions que se li havien acudit a l'hivern no deixaven de ser això, simples il·lusions. Martí i Pol, en canvi, hi insisteix i en una carta del 30 de març de 1961, en què li demana que s'ocupés una mica del projecte per poder continuar-lo i li explica com en poc

¹¹²⁷ FJS.

temps hi ha hagut a Catalunya tota una sèrie de publicacions —*Comèdia*, de Blai Bonet; *Paraules per a no dormir*, de Joaquim Horta; *Poemes de Mondragó*, de Josep M. Llompart; *La pell de brau*, de Salvador Espriu, i *Da nuces pueris*, de Gabriel Ferrater— que sembla que sigui un desvetllament de la producció catalana. Tanmateix, Martí i Pol creu en la nova col·lecció i que «ha de vèncer ja —essent només projecte— la competència agradabilíssima d'en Pedreira i d'en Moll, apart del que pugui fer l'Horta i de les publicacions de “La Revista”» i després li escriu: «Tot amb tot penso que ens hem d'ocupar seriosament de la nostra pretesa col·lecció i que, en l'estat de coses actual, un esforç més pot suposar molt a favor de la possibilitat de vèncer el buit que hi ha entre els poetes i els possibles lectors de poesia.»¹¹²⁸ Clarament, doncs, que el poeta de Roda vol lluitar contra aquesta irregularitat, no en la producció sinó en la publicació. En aquesta mateixa carta es contempla també que la publicació es pugui realitzar des d'Andorra, un àmbit que ofereix més llibertat. La idea apareix perquè un amic seu, que hi viu de manera accidental, li va proposar d'editar-la allà. Martí i Pol li diu a Sarsanedas que podrien contemplar la idea, tot i que ell no s'ha compromès a res amb el seu amic.

El 20 de març de 1962, és a dir, un any després, i amb el retorn de Sarsanedas a Barcelona, sembla que la idea de la col·lecció pren una nova embranzida. Ara compten amb la col·laboració de Joan Triadú: «Per la meua banda, doncs, no s'ha pas de perdre i ja podem posar fil a l'agulla. Si, a més, comptem amb la col·laboració d'en Triadú, millor que millor. Ell i tu coneixeu mitja humanitat i si la cosa es pot fer des de Roda jo estic disposat —amb gust— a carregar-me la feina grossa: què més ens falta?».¹¹²⁹ Segons es desprèn de la carta, Sarsanedas i Triadú haurien contemplat l'opció d'imprimir la col·lecció a Barcelona, però com que tots dos disposaven de poc temps —haurien d'haver anat molts cops a la impremta—, finalment van desistir de la possibilitat. Llavors, Martí i Pol planteja els avantatges i els desavantatges d'imprimir la col·lecció a Roda o a Vic. Roda els podria ser difícil en quant a la capacitat que pot tenir una impremta local i amb Vic es podrien trobar amb la mateixa dificultat que a Barcelona,¹¹³⁰ ara per la manca de temps de Martí i Pol. L'opció final, per tant, seria Roda, tot i que encara faltava contemplar de nou l'aspecte econòmic. Si s'haguessin decidit per Roda els podia haver resultat favorable:

Estic segur que si tu i jo anàvem a trobar el Sr. Rossend Riera (el meu amo) i li explicàvem el projecte, podent-li assegurar que els llibres serien editats a Roda, i li demanàvem vuit o deu mil

¹¹²⁸ FJS.

¹¹²⁹ *Ibidem*.

¹¹³⁰ Hi ha unes anotacions sobre la gent de Vic en què expressa que no hi confia gaire, més que res per la manera de ser, ja que hagués comptat amb gent preparada que col·laboraria entusiasmada, com Bonaventura Selva o Armand Quintana.

pessetes per a assegurar l'arrencada de la cosa,estic segur, repeteixo, que no ens diria que no. En fi: això potser és el menys important.¹¹³¹

Només unes línies d'una carta de l'agost de 1962 posen fi a un projecte que no va prosperar, però no sabem per què. De fet, semblava en aquesta carta que tot rutllava perfectament. Des de Roda, Martí i Pol li escriu:

Vaig parlar amb el germà de l'impressor, que com et vaig dir, treballa a la fàbrica. Ell suposa que, si alguna dificultat hi ha d'haver a fer l'edició que projectem des de Roda, serà en tot cas, el temps. El seu germà disposa d'una Minerva (no una màquina plana com suposàvem) d'una considerable capacitat. Quant a caixes ell em va dir que en té de cinc a sis en bon estat. Ara tu fes plans i a veure si ens arrisquem a engegar-ho.¹¹³²

Segurament que la proximitat entre Sarsanedas i Martí i Pol no ha deixat testimonis escrits que ens permetin resseguir i entendre per què aquesta iniciativa no es va dur a terme. De moment el poeta de Roda va veure frustrada la col·lecció de poesia, però anys a venir reprengueren la iniciativa. Seria, però, durant el 1969.

4.4.7. Martí i Pol, home d'inquietuds

La correspondència d'aquests anys amb diversos amics, per tant, ens presenta un poeta amb unes inquietuds destinades a fomentar la cultura a Catalunya. Escriptor, articulista, promotor i activista de la cultura en un moment en què es vivien les dificultats pròpies d'una dictadura. Martí i Pol s'il·lusiona a col·laborar amb iniciatives, suggereix i en promou d'altres. Ara bé, només li faltava la seguretat que el treball que pogués realitzar fos de qualitat. He comentat en diversos moments la solitud que sent, entre d'altres circumstàncies, perquè viu a Roda, lluny dels seus amics de lletres i de la producció cultural que es té més abast en una gran ciutat. En la correspondència amb Sarsanedas, però, hi ha un altre element que no es pot obviar i és que en tots els consells literaris que li demana al seu amic com també en el projecte de la col·lecció de poesia, Sarsanedas ha de ser el capdavanter. Així el considera Martí i Pol, una personalitat de les lletres catalanes, o com li diu en una carta per animar-lo, «PRIMERISSIM ESCRITOR DEL NOSTRE PAIS».¹¹³³ La consideració que té per Sarsanedas, doncs, és enorme, no només com a intel·lectual, sinó també com a amic.

¹¹³¹ FJS.

¹¹³² *Ibidem*.

¹¹³³ Es tracta d'una carta del maig de 1960 en un moment que creu que al seu amic a Milà també té aquella sensació de solitud que ell té a Roda. La carta duu escrit que fou rebuda el 16 de maig de 1960. *Ibidem*.

L'amistat amb ell ens ha permès d'entreveure unes inquietuds com a persona que està informada i preocupada pel país. Efectivament, mentre Sarsanedas és a Milà Martí i Pol li comenta els fets del Palau de la Música, o la mort de Quico Sabaté i li pregunta com s'ha tractat la notícia a Milà.¹¹³⁴

També ens ha permès de veure com Martí i Pol creixia com a poeta i es formava en els diferents àmbits. A l'octubre de 1960 li comunica que s'ha replantejat un nou pla de treball:

En la teva carta em demanes què faig. Doncs mira: he començat de treballar amb un cert mètode, tot i que, el que faig, és cosa que no es veu part de fora de la meva cambra. M'he proposat d'aprofitar al màxim les hores de les quals dispo cada dia i m'he repartit els dies de la setmana perquè em vagui d'estudiar una mica de filosofia, català, història, història de la literatura, història de l'art i anglès. Això darrer en companyia d'un noi, amic, de Roda que dispo dels cursos de la C.C.C. (amb discos) Tot plegat espero que m'encarrilarà novament cap a una manera de fer més metòdica i més profitosa que no pas la d'aquests darrers temps. Es clar que això no garanteix pas que escrigui res, almenys de moment; però com que puc disposar de gairebé tres hores cada dia, i com que el treball que m'he decidit a fer no suposa pas una obligació immediata per l'estil d'uns exàmens, bé em sembla que podré disposar d'una bona hora i mitja per a llegir tot el que es presenti i d'ací a escriure penso que no hi haurà més que un sol pas. Sóc un xic massa optimista, potser; però és que jo, sense un optimisme inicial sóc gairebé incapaç de fer res de profit. Una cosa et voldria demanar. Una altra vegada que m'havia plantejat un programa per l'estil d'aquest, tu em vares fer una llista de llibres que convenien al meu projecte. Entre aquests hi havia una "filosofia de la història" o cosa per l'estil de Arnold J. Tonybee. No he pogut recordar el títol i ara em faria molt de servei. Si ets bon minyó de dir-me'l per carta, jo adquiriré el volum i alternaré un manual d'història que faig servir, amb aquest estudi que deu ser de grau superior. Ja veus doncs que no es pot pas dir, en consciència, que perdi el temps. Tot això, si no aprofita a ningú més, estic segur que almenys m'aprofitarà a mi i ja és un gran qué. Si les conseqüències, com espero, són alguna cosa escrita, pots estar ben segur que t'ho faré saber. No solament perquè comparteixis l'alegria que em produirà tornar a escriure, sinó perquè m'ajudis amb la teva opinió que estimo com una ajuda importantíssima.¹¹³⁵

Al mes següent li comentava que el pla de treball anava molt bé. El convenciment de formar-se i les moltes lectures i converses amb què anava omplint els molts moments de la seva vida responien a inquietuds personals que, molts cops, el feien sentir sol.

¹¹³⁴ Carta del 18 de juny de 1960 i carta de finals de gener o inicis de febrer de 1960, respectivament. *Ibidem*.

¹¹³⁵ *Ibidem*. En la carta s'explicita que va ser rebuda el 31 d'octubre de 1960.

TERCERA PART

1. Els poemes (1962-1969)

No és fàcil resseguir amb total exactitud els poemes d'aquests anys, ja que la producció martipoliana és molt vasta, i les circumstàncies personals de l'autor que enviava els poemes i versos en les cartes que no s'han conservat en l'arxiu del poeta, han dificultat també el rigor a l'hora de trobar tots els seus poemes. Ara bé, no hi ha cap mena de dubte que aquests poemes són, precisament, circumstancials.

Les fonts documentals d'on s'han extret els poemes són: l'arxiu personal del poeta que avui en dia forma part de l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, dipositat a la Biblioteca de Roda de Ter —del qual s'han extret els poemes que Martí i Pol va conservar i també la carpeta que usava com a cançoner en els recitals—; els arxius personals de Jordi Sarrate i de Joan Anguera, que han permès reconstruir els poemes que podien haver format part de l'espectacle de *La Creació*, representat a Centelles el 1970; l'arxiu personal de Bonaventura Selva; l'arxiu personal d'Anna Bracons i, per últim, l'obra poètica i el segon volum de la biografia sobre el poeta, escrita per Ignasi Pujades.¹¹³⁶

Abans, però, de procedir a l'anàlisi dels poemes conservats per Martí i Pol en les carpetes en què es troben la majoria dels publicats, voldria dedicar unes línies a dos de circumstancials de 1959 i 1960. Els dos es van publicar en recordatoris de comunió;¹¹³⁷ el primer «Quan hagin combregat el mateix Déu...» —escrit per a Maria Riba Balmes, que participà per primer cop del sagrament el 24 de maig de 1959— és un sonet que recordaria els dels anys cinquanta, quan el poeta establia el paral·lelisme entre el Nadal i el sagrament eucarístic. El segon l'escriví per a la celebració de la comunió el 12 de juny de 1960 de Dorotea Dot i Seuma. És un poema força interessant perquè es diferencia dels altres que havia creat per a comunions i manté, lluny de tòpics, les característiques de la poesia d'aquests anys:

La somniosa, densa quietud
esdevindrà, sobtadament, paraula.
Quin vent de Déu ha convertit la falla
del teu viure migrat en plenitud?

Ara ets límit de tot i signe obscur
d'aquest alè que et venç i et transfigura.
Ja no sabrem pensar-te criatura
si has transcendit un més enllà tan pur.

Tindràs encara gest i veu d'Infant

¹¹³⁶ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*.

¹¹³⁷ Ambdós conservats a l'APMMP.

i aquests mateixos ulls plens de dolcesa.
Hauràs guanyat la mística tendresa
d'aquell gran sol que no coneix minvant
i que avui t'ha escollida per promesa.

Els mots «quietud», «paraula», «faula», «veu» i «gest» ens traslladen als versos dels anys cinquanta. No hi ha un llenguatge infantívol, com havíem constatat en d'altres poemes per a recordatoris de comunió. No hi ha una referència explícita al tema eucarístic encara que hi ressoni el motiu bíblic del *Càntic dels Càntics*, en què la combregant passaria a ser l'estimada de la divinitat. Tampoc no se centra, com succeïa en poemes d'aquestes característiques, en la unió mística de la humanitat i la divinitat, sinó en el canvi i la transformació del món infantil a un altre de transcendent.

Encara caldria comentar sis poemes que es conserven en el FMMP i que van ser dedicats al doctor V. Assens. Segons consta van ser escrits entre 1960 i 1968.¹¹³⁸ En el primer full que es conserva s'explicita que «Els originals els te la Montserrat Parareda. Són un encarrec per el metge del seu home».¹¹³⁹ Sembla que per l'onomàstica o aniversari del metge del seu marit, Josep, li devien encarregar al poeta uns versos que li trametia. Mantenen unes línies comunes: el pas del temps i la felicitació. Acostuma, també, a aparèixer la causa de la felicitació que és l'agraïment per la salut recuperada i el desig d'una vida molt llarga. Aquests van ser lliurats al FMMP i, segons l'ordre que vaig consultar, són els següents:

1. «No passa el temps damunt el sentiment...»
2. «El vent dels anys ens va colrant la pell...»¹¹⁴⁰
3. «Si és veritat que els anys escurcen l'ombra...»
4. «Per més que el temps ens ha escurçat la passa...»
5. «El dó de la salut que ens heu tornat...»
6. «L'hem vist tants cops el dol al seu posat...»

Dos d'aquests poemes es conserven datats, el primer cronològicament és «El dó de la salut que ens heu tornat», que duu l'encapçalament «Per al doctor V. Assens, el dia del seu Sant. 1960». El segon es refereix a l'immediatament anterior segons l'ordre abans esmentat, «Per més que el temps ens ha escurçat la passa...», que duu la data de març de 1968. Potser es tractaria dels primers versos que li dedicà, i dels últims, si ens cenyim a l'encapçalament del primer full conservat, en què també s'explica qui conserva els originals i també es llegeix amb una lletra

¹¹³⁸ Segons consta en el primer full els originals els conserva la dona d'aquell a qui els trametia perquè els fes arribar al metge.

¹¹³⁹ FMMP.

¹¹⁴⁰ Aquest poema està escrit tot amb lletres majúscules; no gaire freqüent en els poemes del poeta que es conserven mecanografiats.

manuscrita majúscula: «Inèdits període 1960-1968». En aquest mateix full, en uns espais a sota del poema, l'autor hi escriu: «Josep: / Me n'havia ben oblidat. / Et prego que em perdonis». Evidentment, es tracta de poemes de circumstàncies que el poeta no va conservar, potser perquè tampoc no creia que tinguessin gaire valor. Calia, però, referenciar-los i deixar-ne constància, tot i que pel seu caràcter circumstancial, la consideració d'aquests havia de ser prèvia a tots els poemes que ja van formar part de les possibilitats de publicació, que és com considerà el poeta bona part de les composicions que es descriuen tot seguit.

Encara, com es comentarà i es reproduirà en el capítol posterior, hi ha un altre poema que formà part de l'espectacle *Inventari de poble* (1971), completament inèdit i que no es conserva al FMMP.¹¹⁴¹ Segurament es tracta d'un poema dels anys seixanta, encara que podria ser dels setanta i, per això, he volgut mantenir-lo en el moment de l'anàlisi del cançoner del poeta, amb les lletres per a cançons que musicaren els d'El Tricicle i, en aquest cas, amb els de l'Equip de Poesia que són els que dugueren a terme el muntatge.

La resta de poemes d'aquests anys són noranta-tres, dels quals en l'anàlisi només he pogut comptar amb noranta-un, ja que no s'han localitzat dos dels poemes «És clar que jo no sóc sol a menar el joc» (agost de 1965) i «Que els meus poemes siguin cantelluts» (maig 1968) als quals s'hi refereix el biògraf però que no dóna a conèixer.¹¹⁴² Dels altres poemes, molts es reproduïen en els llibres d'*El poble* (1966 i 1975), *La fàbrica-1959*, *He heretat l'esperança*, *Autobiografia*, amb referència també a la *Lletra a Anna* que, tot i ser un llarg poema, Martí i Pol separà amb la consideració de llibre, *La creació* —com a publicació a «El Tarot» (1967) i també amb tot el seguit de poemes d'aquesta època que configuraren l'espectacle homònim que, destinat a ser representat el 1969, fou estrenat el 1970— i *La fàbrica* (1972). També hi ha poemes que només veieren la llum a *Inquietud artística*, en concret en el número 26 del setembre de 1962. I hi ha poemes que el poeta envià exclusivament a Bracons; aquests no han estat tots localitzats.¹¹⁴³ En aquest sentit hi ha tota una sèrie de referències manuscrites en els poemes conservats en l'arxiu personal de Miquel Martí i Pol que duen les lletres «QA». Aquestes corresponen al que el biògraf anomena *Quadern d'Anna*. Segurament que es deu tractar d'un recull de poemes engrapats o conservats en llibreta. En establir la referència de tots els poemes que he pogut trobar en el quadre següent, quan les lletres «QA» apareixen en el mecanografiat, ho faig constar en la columna de les observacions i, a més, indico els números que apareixen després de la indicació «QA». Ara bé, entre la correspondència de Martí i Pol

¹¹⁴¹ Com comento posteriorment en referir-me a aquest espectacle, cal tenir en compte que la representació es va reprendre diverses vegades fins el 1976. En aquest període de temps es va refer també en diversos moments, el que m'ha pogut proporcionar Ignasi Roda es tracta d'una còpia posterior a 1975. D'aquí provenen els dubtes de la datació del poema i el fet que el consideri a banda.

¹¹⁴² PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 165 i 326, respectivament.

¹¹⁴³ En consultar l'arxiu personal d'Anna Bracons, segurament que hi havia material que el biògraf encara no havia retornat ja que en aquells moments era a punt de publicar el tercer volum de la biografia.

amb Bracons s'hi adjuntaven molts poemes,¹¹⁴⁴ però només n'he pogut trobar tres, «Ara que tot retorna: el silenci i l'espera,...» (agost 1966),¹¹⁴⁵ «Si pel Tàmesi enllà, quan cau la tarda...» (febrer 1968) i «Nova meditació de Nadal» (sense datar, però que considero del Nadal de 1969).

Com es detalla en el quadre de la relació de poemes, de setze no s'ha pogut comptar amb el mecanografiat original —ni el manuscrit¹¹⁴⁶— i això n'ha dificultat la datació. En aquests casos es pren com a referència la datació del llibre del qual formen part. Són, doncs, els anys d'escriptura que referencia el poeta. El problema és que, com hem vist, no sempre les dates que constata el poeta corresponen amb la datació que es pot establir com a real. El problema que representa ordenar amb exactitud una composició entre una quantitat tan nombrosa de poemes, que a més són de factura semblant, m'ha obligat a seguir el criteri, en alguns dels casos, de considerar-los com si l'ordenació del recull per part del poeta hagués seguit un criteri cronològic, sobretot en el cas dels poemes d' *He heretat l'esperança*. Es pot observar que molts cops, en seguir aquest criteri, coincideix amb l'any que també hi estableix el biògraf. De tota manera, quan no hi coincideix s'anota a peu de pàgina; de tota manera, voldria anotar tres casos que són rellevants a l'hora d'establir la datació. En un d'aquests no coincideixo amb el biògraf, però en els altres segueixo el seu criteri, tot i que com veurem ens pot resultar estranya. El primer cas és el del poema «Colors»;¹¹⁴⁷ Pujades estableix que li podia haver enviat a Bracons amb la carta del 31 d'octubre de 1966. Com bé argumenta el biògraf, en aquesta època hi ha tota una sèrie de poemes amorosos i, com veurem, una de les imatges a la que recorre el poeta és molt semblant a la d'aquest poema, per tant, és molt possible que sigui de la data que proposa Pujades. En el cas del poema «Quan els senyors de les terres...» es considera en el grup del maig de 1968 i s'hauria d'haver situat —segons el criteri cronològic— entre els poemes de 1963. El vessant social del poema, però, no s'adiu gens amb la poètica martipoliana dels inicis dels

¹¹⁴⁴ Seria absurd, a hores d'ara, amagar que el cognom que s'amaga darrere de les cèlebres cartes a Anna —des que el biògraf, Ignasi Pujades, les donà a conèixer en la seva majoria en el seu segon volum de la biografia (PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*)— és el de Bracons. Entre d'altres raons perquè possiblement fou Ricard Torrents el primer a fer-lo públic a «El poeta d'«Estimada Marta»» que publicà com a «Estudi preliminar» a Miquel MARTÍ i POL, *Estimada Marta*, Educació 62, 34 (Barcelona: Edicions 62, 2008), 19. Per una altra banda, segons em comentà Bracons quan em deixà les cartes, ja era sabut en els cercles íntims, i no tan íntims, com era el mateix poble, de qui es parlava, encara que se n'intentés amagar el cognom, com féu el biògraf.

¹¹⁴⁵ El poeta el recollí a *He heretat l'esperança* a MARTÍ i POL, *El llarg viatge (1976)*, 179. Segons es desprèn de la biografia de Pujades, aquest poema estaria escrit i adjuntat a la carta a Anna Bracons del 26 de juliol de 1966. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 195, però no és ben bé així, ja que el poema manuscrit està datat de l'«Agost 1966». Caldria considerar, a més a partir d'ara que per a la datació de les cartes a Bracons es pot comptar amb el mata-segells del sobre que guardava normalment la destinatària ja que, com ha estat explicat, normalment el poeta de Roda no datava les cartes si es tractava de correspondència personal.

¹¹⁴⁶ En escriure «manuscrit» considero també el mecanografiat original que és la manera com s'han conservat els poemes martipolians de manera més habitual; són pocs els manuscrits conservats.

¹¹⁴⁷ Pujades diu que li envia el 2 de novembre però es deu tractar d'una errada a l'hora d'escriure el llibre ja que en la carta anotava 31 d'octubre o 1 de novembre. Pujades escriu que, després de la promesa de Martí i Pol a Bracons de tornar-li a escriure l'endemà de la «pletòrica carta» del 30 d'octubre, compleix la promesa i «l'endemà, 1 de novembre». Es tracta, però, del 31 d'octubre.

seixanta. Per últim, el tercer cas que no coincideix amb la datació del biògraf és el poema «Pico l'ullet» que el situo entre els escrits el 1967, mentre que Pujades el considera de 1965; potser sí que s'atansa als *divertimentos* que són els poemes de caràcter temàtic de 1965, «Pic-nic», «Serà un dia rodó...» i «... és el que diu un amic meu: les coses...», però s'hi diferencia en què no hi és tan clar el caràcter social i s'avé amb una manera de poetitzar en forma de lletania que recuperarà al 1968. Totes les altres diferències de dates es ressenyaran en nota a peu de pàgina, però són de menor importància.

La relació, per tant, de tots els poemes, es presenta en el següent quadre.

Quadre 7

1962	Poema ¹¹⁴⁸	Data	Llibre	Revista	Observacions	<i>La creació</i> 1149
1	«Moral nova»	1962 (?)	<i>El poble</i> (1966)			
2	«Crònica»	1962 (?)	<i>El poble</i> (1966)			
3	«no saps...»	1962 (?)		<i>Inquietud artística</i> 26, (setembre 1962), 7.		
4	«advertiment»	1962 (?)		<i>Inquietud artística</i> 6, (setembre 1962), 7.		
1963						
1	«Cançó»	1963 (?)			Inèdit	
2	Potser valdria més que tots ens poséssim...	1963			Inèdit	
3	En el principi fou	1963	<i>He heretat</i>			

¹¹⁴⁸ Indicaré entre cometes aquells poemes als quals el poeta hi escriví el títol per mantenir-me fidel al mecanografiat original; però també l'escriré entre cometes en els casos en què l'extrec com a títol que apareix en la font que uso per treballar-lo; és a dir, sempre la més antiga: en alguns casos és de la publicació en revistes i en d'altres del mecanografiat de *La creació* (1969) —ja sigui del ciclostilat o del text d'aquesta que passà la censura— o bé de la primera edició del poema en el llibre corresponent. Sempre es podrà deduir del que es ressenya en l'apartat de «Llibre» o d'«Observacions».

¹¹⁴⁹ Els poemes que no formaven part de cap llibre, però s'integraren en l'espectacle de *La creació* (1969), es recolliren en «Apèndix».

	la cinegètica...		<i>l'esperança</i>			
4	«Christma 1963»	desembre (?) 1963			Inèdit. Segueix al títol «per a Bonaventura Selva»	
1964						
1	... i com que ara tu i jo	gener	<i>He heretat l'esperança</i>			
2	En el trenta-cinquè aniversari	gener	<i>He heretat l'esperança</i>			
3	La fórmula és senzilla...	novembre			Inèdit	
4	Es clar que si volgués, podria dir més coses...	novembre				*
5	Puc no dir res...	novembre				*
6	Els anys de la creixença...	novembre	<i>El poble (1975)</i>			
7	Assajeu de dir en veu alta...	novembre				*
8	Sovint quan rellegeixo els meus poemes...	novembre	<i>He heretat l'esperança</i>			
9	Com qui no vol, volent, tornarem a la cova...	1964 (?)			Inèdit. Arxiu personal Bonaventura Selva	
10	«Nadal 1964»	desembre			Inèdit	
1965						
1	I bé: si algú em demana...	febrer				*
2	... I sobretot perquè ara ja no vaga...	febrer	<i>He heretat l'esperança</i>			
3	L'any vinent ja ningú no es fixarà en nosaltres...	febrer	<i>La fàbrica-1959 (1975)</i>		«L'any vinent»	
4	Visiblement mancada de	març	<i>He heretat l'esperança</i>			

	paraules...					
5	«He heretat l'esperança» ¹¹⁵⁰	s/d	<i>He heretat l'esperança</i>		No es conserva el manuscrit	
6	«Podem, si vols, assure'ns»	s/d	<i>He heretat l'esperança</i>		No es conserva el manuscrit	
7	«No vençut: desolat» ¹¹⁵¹	s/d	<i>He heretat l'esperança</i>		No es conserva el manuscrit	
8	Del claustre matern...	abril	<i>Autobiografia</i>		«Autobiografia»	
9	«Els anys, com una rella»	s/d	<i>He heretat l'esperança</i>		No es conserva el mecanografiat	
10	Et pots servir de les mateixes paraules...	juny			Inèdit. QA 4	
11	«Pic-nic»	juny-juliol	<i>El poble (1975)</i>	<i>Inquietud artística</i> 33, (juliol 1965), 10		
12	«Serà un dia rodó...»	s/d			No es conserva el manuscrit	*
13	... és el que diu un amic meu: les coses...	s/d	<i>El poble (1975)</i>		No es conserva el manuscrit	*
14	«Comiat»	juliol	<i>Autobiografia</i>			
15	I, sobretot, no oblidis que el teu temps...	juliol				*
16	És clar que jo no sóc sol a menar el joc...	agost			Referenciat pel biògraf, però no l'he trobat	
17	«Fet divers»	s/d: desembre (?)	<i>He heretat l'esperança</i>		No es conserva el manuscrit. Es conserva en el cançoner.	
1966						

¹¹⁵⁰ Pujades explica que és del mes d'agost com també el poema «És clar que jo no sóc sol a menar el joc...» que el referencia com a inèdit però que no he pogut trobar. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 165.

¹¹⁵¹ Pujades comenta que és datat del mes de setembre. *Ibidem*, 165.

1	«Petita fàbula de mi mateix» ¹¹⁵²	s/d	<i>Autobiografia</i>		No es conserva el manuscrit	*
2	Hi hagué un home que visqué setanta anys...	gener	<i>El poble</i> (1975)	<i>Ponent</i> 47-48, (primavera-estiu 1968), 11-12		
3	Jo ara em veig créixer més que mai en les coses...	gener	<i>He heretat l'esperança</i>		«Jo ara em veig créixer»	
4	«Els anys...»	gener	<i>He heretat l'esperança</i>		«Els anys»	
5	«Ben poca cosa tens...»	febrer	<i>Autobiografia</i>			
6	Doncs, subtilment pensat,...	febrer	<i>Autobiografia</i>		«Codicil»	
7	No em costa res de pensar que ja és tard...	febrer	<i>Autobiografia</i>		«Acompliment»	
8	«Massa tarda...»	febrer	<i>Autobiografia</i>		«Massa tarda»	
9	«Ara et penso.....»	febrer	<i>Autobiografia</i>		«Ara et penso»	
10	«Camines sota els ràfecs...»	febrer	<i>Autobiografia</i>		«Massa enyor»	
11	«Acompassadament et repeteixo...»	febrer	<i>Autobiografia</i>		«Recer»	
12	Al capdavall els mots ens afeixuguen...	febrer	<i>He heretat l'esperança</i>	<i>Ponent</i> XLI-XLII, (tardor 1966), 12-13.	«Al capdavall els anys...» fou el títol a la publicació <i>Ponent</i>	
13	Heus ací: s'estimaven...	febrer	<i>He heretat l'esperança</i>			
14	Amb el crani rapat...	març	<i>Autobiografia</i>		«Pur joc»	
15	Surt al carrer i	s/d	<i>Autobiografia</i>	<i>Ponent</i>	<i>A Ponent</i> «Surt	*

¹¹⁵² Pujades el situa al mes de març. PUJADES, Miquel Martí i Pol. *El llarg viatge (1957-1969)*, 177.

	recolza't...		<i>a</i>	XXIX-XL, (primavera -estiu 1966), 21- 22.	al carrer» però a <i>Autobiografia</i> , «Per fer-ne una cançó». ¹¹⁵³	
16	Algun dia vindran i em costarà de creure...	març			QA 26	*
17	Perquè una nit qualsevol poden dir-te...	març			Inèdit. QA 25	
18	Ja tot és diferent ara que mous la mà...	març	<i>Autobiografi a</i>		«Tarda»	
19	«Atur de primavera»	maig	<i>Autobiografi a</i>			
20	I, de sobte, les coses esdevenen...	maig	<i>He heretat l'esperança</i>			
21	«Ara escolta...»	maig	<i>Autobiografi a</i>			
22	«La creació»	juny	<i>La creació i La fàbrica (1972)</i>			*
23	«La porta»	juny	<i>Autobiografi a</i>			
24	Si, doncs, assages vanament de reprendre...	juny				*
25	«La teva solitud»	juny	<i>Autobiografi a</i>			

¹¹⁵³ El poema, de fet, com s'explica posteriorment, apareix en la carpeta que Martí i Pol usava per a cantar, amb indicacions del tipus d'acompanyament i uns números que deuen correspondre als acords.

26	Ara que estic ben sol i és nit a fora...	juny	<i>Autobiografi a</i>		«Lletra»	
27	<i>Lletra a Anna</i>	s/d ¹¹⁵⁴	<i>Lletra a Anna</i> ¹¹⁵⁵		No es conserva el manuscrit	
28	La veu se'ns torna fulles verdes...	juny	<i>Autobiografi a</i>			
29	Ara que tot retorna: el silenci i l'espera...	agost	<i>He heretat l'esperança</i>		APAB	
30	«“Mattinatta”»	agost	<i>Autobiografi a</i>			
31	... i esdevé, doncs, inútil...	agost	<i>Autobiografi a</i>		«El pas del temps»	
32	«Deixo endarrera...»	agost	<i>Autobiografi a</i>		«Cor nu»	
33	Tant com perdura en el temps...	agost			Inèdit. QA 7	

¹¹⁵⁴ En una carta a Anna Bracons en què hi ha escrita la data del 26 de juliol de 1966, el poeta de Roda diu que ha de copiar un poema per al Certamen de Lluç de Mallorca, i es deu referir a aquest poema que hi obtingué el *Blau d'Or* al setembre d'aquest mateix any. Per tant, el devia escriure durant aquest mes de juliol o poc temps abans. APAB. Pujades el data cap al mes de març d'aquest 1966 i no pas, com diu el poeta, de 1965. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 178-180. Tanmateix, en no tenir constància d'aquest mes de març, el situo segons el primer testimoni que m'arriba del poema. I a la vora del poema que també tenia com a receptora la mateixa persona, em refereixo a l'anterior, «Ara que estic ben sol i és nit a fora...», que titularia «Lletra», amb el qual manté un to i elements comuns.

¹¹⁵⁵ El poema es donà a conèixer a Miquel MARTÍ i POL, *Antologia (1966-1973)*, Colecció de Poesia, Serie Especial 7 (Barcelona: El Bardo, 1974), 32, 34 i 36, amb una traducció al castellà a les pàgines 33, 35 i 37 de José Corredor Matheos. El poeta data el poema del 1965 i aquest assolí el *Blau d'Or* al Certamen de Lluç de Mallorca el 1966.

34	Sortiràs al replà...	octubre	<i>Autobiografi a</i>		«El replà»	
35	«Colors» ¹¹⁵⁶	s/d	<i>Autobiografi a</i>		No es conserva el manuscrit	*
36	«Temps sobrer»	octubre	<i>Autobiografi a</i>			
37	«Economia»	octubre	<i>Autobiografi a</i>			
38	Ja no tinc res de tu... ¹¹⁵⁷	octubre				
39	«Els mots benignes»	octubre	<i>Autobiografi a</i> tot i que en l'edició definitiva passa a l'«Apèndix»			
40	«Idol»	octubre	<i>Autobiografi a</i>			
41	Et voilà: tout finit... ¹¹⁵⁸	desembre				
1967 1159						
1	«Pico l'ullet» ¹¹⁶⁰	s/d	<i>He heretat l'esperança</i>		No es conserva el mecanografiat	

¹¹⁵⁶ Pujades el situaria al mes d'octubre perquè hi observa unes imatges que apareixerien en la carta que el poeta li envia a Anna el 31 d'octubre. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 221. Com he comentat anteriorment, que digui el biògraf que li envia el 2 de novembre es tracta d'una errada.

¹¹⁵⁷ Tot i que no he pogut trobar el poema, el transcriu Pujades a la biografia i segons esmenta el va enviar en la carta a Anna que seria del 24 d'octubre de 1966. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 214-215.

¹¹⁵⁸ Reproduït a PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 244-245, amb la traducció a peu de pàgina. L'he trobat entre la correspondència de Bracons.

¹¹⁵⁹ Només són sis els poemes de 1967; al 1968 seran vuit i al 1969, dos. Es redueix considerablement la producció poètica de l'autor. Del 1968 i 1969, després ho explicaré, són anys que dedica intensament a les traduccions i d'altres activitats. Del 1967 comentarà en una carta a Bracons del 26 de desembre de 1967 que ha estat l'any de «l'enclaustrament i de l'auto-anàlisi», i a penes ha escrit dos o tres poemes. APAB. De tota manera, encara continuen sent més poemes que els que va escriure els anys 1962 i 1963 que també foren en nombre de quatre per any, és a dir d'una reduïda producció.

¹¹⁶⁰ La datació de 1967 és una aproximació tot advertint que, segons el poeta, el llibre abastaria fins el 1967 i que, possiblement, seguint els criteris d'ordenació, aquest poema-divertiment es podria acostar més a aquest any. No descartaria, però, el fet que es tractés d'un poema que s'acostaria als de «Pic-nic», «Serà un dia rodó» i «... és el que diu un amic meu...» que formarien un grup temàtic de poemes de 1965. Pujades comenta que al número d'*Inquietud artística* del juliol de 1965 li publicaren «Pic-nic» i «Pico l'ullet» però aquest no veié mai la llum en aquest número ni en cap altre. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 160.

2	No ens parreu de somnis...	s/d			No es conserva el mecanografiat. Formà part de «l'Estampa Popular de la Plana» (1967) i de l' <i>Àlbum Subirachs</i> (1968)	*
3	«Som una nosa»	s/d			No es conserva el mecanografiat. Formà part de «l'Estampa Popular de la Plana» (1967) i de l' <i>Àlbum Subirachs</i> (1968)	
4	«He après a no queixar-me»	s/d			No es conserva el mecanografiat. Formà part de «l'Estampa Popular de la Plana» (1967) i de l' <i>Àlbum Subirachs</i> (1968)	
5	«La sirena»	s/d	<i>La fàbrica</i> (1972)		No es conserva el mecanografiat. Formà part de «l'Estampa Popular de la Plana» (1967) i de l' <i>Àlbum Subirachs</i> (1968)	

6	Ara penso sovint que si les coses... ¹¹⁶¹		<i>He heretat l'esperança</i>		La datació és manuscrita ¹¹⁶²	
1968						
1	Si pel Tàmesi enllà, quan cau la tarda... ¹¹⁶³	febrer 1968			APAB	
2	Al meu poble hi havia... ¹¹⁶⁴		<i>El poble</i> (1975)		«Cròniques canten». La datació és manuscrita	
3	Enoch, silenciosament... ¹¹⁶⁵	maig			Inèdit. A sota hi apareix amb una anotació de Pujades: «Quadern d'Anna»	
4	Romuald s'asseu a taula i encarrega...	maig			Inèdit. A sota hi apareix amb una anotació de Pujades:	

¹¹⁶¹ El poema és extret de l'arxiu personal del poeta; ara bé, Pujades estableix una curiositat a partir del poema que li envià a Anna Bracons i que no he pogut consultar. Es tracta del fet que el va enviar a Anna mesos més tard. Comenta el biògraf: «En rebre'l, ella hi va escriure a mà una data: «Novembre 3-1967» i un títol: «EIVISSA FRUSTRADA». En relació a la versió inicial en Miquel hi havia introduït una petita modificació: en el vers set, va ratllar la paraula «estiu» i, a mà, va escriure-hi al damunt: «hivern», i així ha quedat en la versió definitiva». Amb aquest fet Pujades comenta que seria la data d'inici del poema i la data en què el va acabar d'escriure. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 279-280.

¹¹⁶² En la carta a Bracons a la qual m'he referit del 26 de desembre de 1967, diu que l'últim poema «val per molts», així, doncs, només es podia referir a aquest, de caràcter amorós. APAB.

¹¹⁶³ Carta a Anna Bracons. Poema datat del febrer de 1968 en una carta escrita en diumenge, segons Pujades, el 18 de febrer de 1968. El poema es pot llegir a PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 312-313.

¹¹⁶⁴ Pujades constata que el poema que li envia a Anna manté la data de l'abril de 1968. *Ibidem*, 326.

¹¹⁶⁵ Es manté l'ordre d'aquests dos poemes tal i com els vaig trobar en l'arxiu personal del poeta ara conservat en el FMMP.

					«Quadern d'Anna»	
5	Que els meus poemes siguin cantelluts...	maig			Referenciat pel biògraf, però no l'he trobat.	
6	Quan els senyors de les terres... ¹¹⁶⁶	s/d	<i>He heretat l'esperança</i>			*
7	«Paraules al mestre Pompeu Fabra, en el centenari de la seva naixença» ¹¹⁶⁷	1968	<i>Antologia d'homenatge a Pompeu Fabra</i> ¹¹⁶⁸			
8	Quan els dèspotes...	s.d.	«Altres poemes»		No es conserva el mecanografiat original	*
9	L'Elionor tenia...	s.d.	<i>La fàbrica</i> (1972)		«L'Elionor». No es conserva el mecanografiat original.	*
1969						
1	«Proclama final» ¹¹⁶⁹	s.d.	«Altres poemes»		No es conserva el mecanografiat original.	*
2	«Nova meditació	s.d.			Arxiu personal	

¹¹⁶⁶ El situo en aquest moment tot seguint la datació que estableix Pujades que diu que li envia a Anna sis poemes, entre els quals hi ha aquest, «Que els meus poemes siguin cantelluts» —del qual només tinc la referència del biògraf—, «L'Elionor» i els tres últims esmentats en el quadre. Segons el biògraf, tots ells (excepte «Al meu poble hi havia...» que diu que és del mes d'abril) van ser escrits el mes de maig de 1968. Certament, tot i que *He heretat l'esperança* el poeta el data fins a 1967, el canvi cap a una inquietud més social en aquest any en els poemes, i amb la vista posada en l'espectacle de *La creació*, faria d'aquesta dada una constatació. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 326. En una carta a Jordi Sarsanedas, del mes de l'agost d'aquest any, li fa saber que ha recomençat a escriure poemes, ja que havia passat molts mesos en què no n'havia escrit cap.

¹¹⁶⁷ Enviat en carta a Anna Bracons el 12 de novembre de 1968. APAB.

¹¹⁶⁸ *Antologia d'homenatge a Pompeu Fabra*, Les Hores Extres 4, (Barcelona: Editorial Eler, 1969), 37-38. Es data a *Les clares paraules*.

¹¹⁶⁹ El poeta li escriu a Bracons en carta del 17 de juny de 1969 que ha d'escriure un poema per a un muntatge d'un jove grup de teatre de Centelles. Evidentment, es tracta de l'espectacle *La creació* (1969). APAB.

	de Nadal.» ¹¹⁷⁰				Anna Bracons	
--	----------------------------	--	--	--	--------------	--

1.1. Consideracions generals als poemes (1962-1969)

Aquests anys defineixen ben bé una quarta etapa de producció poètica martipoliana que també és decisiva en l'evolució de l'autor. Fins ara hem pogut veure una primera etapa de provatures poètiques que definirien la formació de l'autor per passar a una altra d'existencial i metafísica, segons el gust de la poesia catalana d'aquests anys cinquanta. A la tercera etapa, però, i a diferència del que s'havia cregut fins ara, ja comença un canvi des d'una poètica d'aspecte social (representat sobretot per *El poble*) a una altra de més lírica (configurada per *El fugitiu*) que acabaria, un altre cop, en una vessant més social amb *La fàbrica*, que presentà el 1961 a Cantonigròs. En aquest moment immediatament posterior a aquest recull hauríem de pensar que ens tornaria a presentar uns aspectes socials que, a diferència de la previsió, no s'acaben de manifestar perquè el poeta intenta conjugar l'aspecte social i de denúncia amb un altre de més líric. I si ens avancem en el temps veurem que Martí i Pol es mantindrà en una posició social i de denúncia —veurem que el poeta s'ha endinsat en la ideologia marxista— i que el lirisme s'ha metamorfosejat en una denúncia clara, contundent, però lluny del pamflet i propera a uns elements d'imatgeria i rítmics que l'allunyen de la narrativitat atribuïda a alguns dels seus poemes anteriors. El lirisme, per tant, li ha servit al poeta per poder realitzar aquest canvi d'estil poètic, gens fàcil, que consisteix a trobar un estadi intermedi entre el to de denúncia i el lirisme del versos.

Realment la denúncia social en aquesta època continua sent decisiva. Potser encara més que els poemes de temàtica amorosa, i de caràcter autobiogràfic, que podríem pensar que dominen la producció martipoliana d'aquests anys, sobretot com a conseqüència de la lectura del segon volum de la biografia que publicà Pujades, en què s'incideix en el relat amorós. Però el punt d'arribada d'aquesta època no seria *Autobiografia*, llibre que presentà al Carles Riba de 1967, sinó l'espectacle de *La creació* (1969) i *La fàbrica* (1972). L'espectacle creat pel grup Vermellx4 —conjuntament amb el mateix poeta— havia de ser el punt de partida per acabar de reblar un llibre que, tot i escrit, encara no havia vist la llum, *La fàbrica*, que havia perfet el 1961. A finals dels seixanta —quan torna a pensar en el tema i un llibre— el poeta pretén conservar el tema, i hi canvia la forma. Sense renunciar a *La fàbrica* primera, li havia de donar un to diferent, potser menys agressiu, però sí més irònic. Calia arribar a tothom i ho aconseguiria des d'un llenguatge més elaborat. D'aquesta manera el 1972 veuria la llum *La*

¹¹⁷⁰ El poema el vaig trobar conjuntament amb la carta que es dataria pel nadal de 1969; ara bé, una anotació de Pujades en el poema comenta que es trobava en el *Quadern d'Anna* que ell tants cops esmenta i que no he trobat; de fet, el biògraf hi escriu «Quadern d'Anna, 40» i posa en dubte que sigui el poema del qual es parla en aquesta carta. Tanmateix, el mantinc en aquesta data perquè és en el lloc que el vaig trobar.

fàbrica. Els anys que havien passat entre una i l'altra havien servit d'experimentació i el poeta havia assolit una nova poètica. Havia arribat a configurar tot l'aspecte de denúncia social amb una forma poètica que no era tan directa, sinó que havia elaborat més les imatges que usaria, com també el llenguatge. La lírica que havia anat lliscant en la poètica de l'autor arribava a prendre forma. De fet, el vers despulcat de la denúncia social del primer any dels seixanta, o d'*El poble*, va desvetllant imatges de l'etapa poètica anterior; és a dir, tornem a trobar la paraula i el gest —tot i que amb menor incidència—, el paisatge metafísic i també el vent, la pluja, la sal, les mans, els ulls o els arbres. El poeta haurà arribat a assolir una manera de conjugar l'element literari amb l'aspecte de la denúncia, però tot això ho veurem posteriorment. En tots aquests poemes, també continuaran apareixent els tòpics martipolians d'anys anteriors: la humanitat amb tots els condicionants que perfarien un món millor, com també els obstacles que no permetrien aquest món, com poden ser la hipocresia o la falsedat de la gent que es regeix per la moral imperant de l'època.

Com s'ha esmentat abans, es tracta de noranta-tres poemes,¹¹⁷¹ quatre de 1962 i quatre de 1963, mentre que el 1964 n'escriu deu i el 1965, disset. Ara bé, l'any en què la producció creix en nombre de poemes és el 1966 quan n'escriu quaranta-un, una mica menys de la meitat dels escrits en aquests vuit anys. En canvi, en els tres últims anys n'escriu disset: sis el 1967, nou el 1968 i dos el 1969. Evidentment, en aquest treball es consideren els poemes que ens han pervingut, sense deixar de banda que en podia haver escrit més. I caldria afegir aquells que formaren part de l'«Estampa Popular de la Plana» (1967) que foren cantats per Rafael Subirachs, però que es consideren en aquest apartat i no en el capítol següent, en què es tracten les cançons, perquè un d'ells —«No ens parleu de somnis...»— formà part de l'espectacle de *La creació* (1969). Evidentment, a banda, caldrà tenir en compte aquelles lletres de cançons que el poeta cantava però que no formaven part de cap llibre, a les quals em dedico en el capítol següent. En definitiva, són uns anys ben productius, als quals encara caldrà afegir la creació narrativa que, sobretot, és definida pels *Contes de la Vila de R.* que aniria publicant a *Oriflama* (1967-1968). Les activitats culturals i de traducció són també nombroses, com veurem posteriorment.¹¹⁷² Ara bé, en matèria poètica, aquests noranta-tres poemes configurarien diversos reculls i publicacions, tot i que després hi pugui haver una altra ordenació i revisió dels llibres, en aquest cas un dels llibres és *Autobiografia* que, tot i que fou un recull concebut l'any 1966, es publica el 1976 i és revisat i ordenat de nou el 1984;¹¹⁷³ d'altres poemes s'integrarien

¹¹⁷¹ Em baso en la referència de Pujades que, com he dit, constata l'existència de dos poemes més —«És clar que jo no sóc sol a menar el joc» (agost de 1965) i «Que els meus poemes siguin cantelluts» (maig de 1968)— que no he pogut trobar. Ara bé, en aquests moments en què inventario la producció poètica de l'autor m'interessa referenciar-los per deixar-ne constància.

¹¹⁷² Per fer-nos una idea —a més de les activitats culturals que continuen la línia dels anys anteriors— entre 1968 i 1969 tradueix sis llibres i alguns còmics.

¹¹⁷³ *Autobiografia* es publica a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 187-229. El 1984 apareix una nova edició revisada en què es publica sense un dels poemes, «Els mots benignes», que en aquesta edició el

en concret a: *El poble* (1966), *He heretat l'esperança* (que segons el poeta conté poemes escrits entre 1963 i 1967, tot i que veuria la llum el 1976), *Lletra a Anna* (1965 —segons el poeta—, però fou escrit el 1966 i publicat el 1974), *Autobiografia* (conté poemes escrits entre 1965 i 1966, que veurà la llum el 1976), *La creació* (1967),¹¹⁷⁴ «l'Estampa Popular de la Plana» (1967) en què Rafael Subirachs cantà els poemes que després publicaria en el LP *Àlbum Subirachs* (1968),¹¹⁷⁵ *La creació* (espectacle que es representà el 1970 però que es publicà en recull ciclostilat a Centelles el 1969, que és quan havia de ser estrenat l'espectacle) i *El poble* (1975).

1.2. *Lletra a Anna*

El poema fou publicat per primer cop el 1974 a l'*Antologia 1966-1973*, amb una versió al castellà de José Corredor-Matheos,¹¹⁷⁶ tot i que el poema fou premiat amb el «Blau d'Or» del Certamen de Lluc de Mallorca de l'any 1966. El poeta ho recorda en la nota que el precedeix a la publicació a *L'arrel i l'escorça*:

Aquest poema sempre l'he considerat com una unitat independent i, per tant, un xic despresa de la resta de la meua producció. D'altres vegades —no moltes— he assajat la forma de l'epístola-poema o del poema-epístola, i val a dir que mai no ho he fet com un simple exercici d'estil, sinó per raons força més profundes. Fou el *Blau d'Or* del Certamen de Lluc (Mallorca, 1966).

Si m'he decidit a incloure'l en aquest volum ha estat per dues raons: en primer lloc perquè em sembla que val la pena que els lectors el coneguin; i en segon lloc perquè serveixi, tant pel contingut com per l'estil, de pont —no de separació— entre les dues versions de *La fàbrica*.¹¹⁷⁷

Per tant, el poema fou escrit com a unitat singular i potser amb la perspectiva de presentar-lo al Certamen. De fet, ja hem vist que Martí i Pol havia escrit força poemes en forma de carta. És, per tant, evident que el poema havia de tenir una altra raó de ser: sintetitza la poètica martipoliana d'aquest període. El poema consta de vuitanta-vuit versos decasíl·labs —encapçalats pel nom de la receptora, «Anna:», que per raons mètriques es consideraria com a un

substituiria per un altre poema que compliria les funcions d'«Epíleg» i que duria el títol de «Després d'una lectura d'*Autobiografia* feta havent complert cinquanta-cinc anys», datat del 10 d'abril de 1984, poema que no es recollirà en l'*Obra poètica*. Miquel MARTÍ I POL, «Epíleg. Després d'una lectura d'*Autobiografia* feta havent complert cinquanta-cinc anys» dins Miquel MARTÍ I POL, *Autobiografia i Cinc poemes d'iniciació*, Migjorn 4 (Barcelona: Editorial Empúries, 1984), 73-75. «Els mots benignes» es recollí en l'*Obra poètica I*: Miquel MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 379.

¹¹⁷⁴ Miquel MARTÍ I POL, *La creació* (Barcelona: El Tarot, 1967).

¹¹⁷⁵ Rafael SUBIRACHS, *Àlbum Subirachs*, (Barcelona: Concèntric, 1968), 33½ rpm. Martí i Pol dona la notícia a Sarsanedas de la sortida del disc d'aquesta manera: «També aquests dies ha sortit el disc d'en Subirachs que porta quatre cançons meves. Llàstima que aquest xicot canta amb un aire d'home important que resulta molt enganyador». Carta a Jordi Sarsanedas, possiblement de l'agost de 1968. FJS.

¹¹⁷⁶ MARTÍ I POL, *Antología 1966-1973*, (1974), 32, 34 i 36. [A les pàgines 33, 35 i 37 es pot llegir la versió castellana].

¹¹⁷⁷ MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 150.

element extern al vers. El poema presenta un component autobiogràfic en què s'hi inclou el tema amorós, tot i que a banda dels aspectes eminentment autobiogràfics demostra un gran coneixement de si mateix però, comparativament, no mostra un gran coneixement de l'estimada. A més, hi considera el record del passat i el sentiment de solitud, que en tants moments de la producció martipoliana s'hi reflecteixen i reflexions com la poètica i la crítica social, sobretot en els motius del poble i la seva gent.

El poeta data aquest poema de 1965, però Pujades constata que el va escriure en una tarda del març de 1966.¹¹⁷⁸ La primera referència documentada del poema es troba en la carta a Bracons, en què consta la data de 26 de juliol de 1966. Martí i Pol hi anota tot el seguit de feines que encara li queden per realitzar i entre aquestes hi escriu: «Abans de divendres (no podré pas fer-ho) hauria d'haver copiat un poema per al certamen de la Mare de Déu de Lluç, a Mallorca».¹¹⁷⁹ És una referència que em permetria de pensar que no feia pas gaire que el deuria haver escrit. Els altres esments al poema ja són posteriors. Una de molt interessant és en una carta a Bracons, del 13 de desembre de 1966, en què després d'un llarg discurs de reflexió poètica —que citaré més endavant—, amb motiu de la seva participació al Carles Riba d'aquest any amb el volum *Autobiografia*, acaba amb una composició dels seus èxits durant l'any 1966. En aquesta carta li fa saber el comentari que Segimon Serrallonga, en una dilatada visita per una qüestió de la revista *Inquietud artística*, li dedica a la *Lletra a Anna*: «Aquest any hauria estat un any rodó. Primer el blau d'Or i ara el Carles Riba. [...] T'he pogut donar la “Lletra a Anna” (ahir en Serrallonga es feia creus de lo rodona i sòlida que resultava) i “El Poble”, que he estat content de poder publicar justament ara. Si hi hagués justícia gairebé em tocava d'aconseguir aquest premi per arrodonir la campanya. Veurem!!!».¹¹⁸⁰ Ens podem imaginar que *Autobiografia* no aconseguí el premi Carles Riba,¹¹⁸¹ però ell hi veia possibilitats i, a més, se sentia satisfet dels reconeixements assolits. La satisfacció i el record del poema els trobarem en altres moments de la vida i dels poemes martipolians.¹¹⁸² En una altra carta a Bracons li escriurà:

Tu, com jo, conscient de la limitació que ens imposava el temps que ens ha tocat viure, has decantat l'experiència pel cantó d'una exigència constant. I ha estat així que, poc a poc, m'he anat desprenent de l'home vell i he consumat un procés de renaixement fora de tota ponderació. La “Lletra a Anna”, te'n recordes, que és i serà per molt de temps un dels meus millors poemes. Sense aquesta exigència ara no et podria parlar com et parlo. Ens han deixat gairebé sense res i

¹¹⁷⁸ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 178.

¹¹⁷⁹ APAB.

¹¹⁸⁰ *Ibidem*.

¹¹⁸¹ Aquest any, com també esmentaré posteriorment, el premi Carles Riba fou per a *Homes que es banyen* de Francesc Parcerisas. Aquesta història conté una anècdota que explicaré en un capítol posterior.

¹¹⁸² En el segon poema de *La pell del violí*, que duu el títol «De bona gana», hi escriu en els dos primers versos: «De bona gana tornaria en terra / i aniria a Mallorca a recollir el «Blau d'Or»,». Miquel MARTÍ I POL, *La pell del violí*, Ausiàs March 1 (Barcelona: Editorial Vosgos, 1974), 10.

ens han maltractat. Ens han separat i no ens entenen. I tanmateix d'aquest desgavell en fem quelcom de positiu. I guanyem (sí, sí: guanyem!) poc a poc la batalla, perquè al capdavall som nosaltres qui dirigim la lluita.¹¹⁸³

En aquestes línies el poeta no només desvetlla la gran consideració per al poema, sinó per als versos. La imatge bíblica¹¹⁸⁴ del despreniment de l'home vell apareix en els versos de la *Lletra a Anna*:

Vaig trigar molt a descobrir el silenci,
a saber que aquell buit se m'ompliria,
a poc a poc, de paraules que aleshores
deia en veu baixa, a sospitar que aquella
pietat de tothom em despullava
de l'home vell, a aprendre que tenia
per tot recer el que feia la meva ombra.
(v. 61-67).¹¹⁸⁵

1.2.1. Un poema autobiogràfic i l'element literari

Lletra a Anna conté un notable element autobiogràfic en els moments simultanis i posteriors a la tuberculosi pulmonar de l'any 1948, a la qual, com veurem, es refereixen els versos immediatament anteriors. El canvi, però, es tracta més aviat de la descoberta de la novetat de la poesia. És una situació d'innovació poètica, una ètica que li comportaria, com sempre, l'autoconeixement. De fet, així ho poetitza en els versos següents: «Era néixer de nou pel gest solemne / de creure en mi més que en tota altra cosa.» (v. 70-71). Els versos finals del poema remetent a les paraules que Martí i Pol li dedicava a la carta en què li confessava sentir-se sol; així escriu en el poema: «perquè m'aprenc de nou i tu m'ajudes; / perquè estic sol, ben sol aquesta tarda.» (v. 87-88). La força intrínseca de l'amor i l'autoexigència conflueixen en l'autoconeixement del poeta, que és la base de la saviesa.

Hom podria pensar que en el rerefons del poema hi conflueixen diverses tradicions literàries: per una banda la trobadoresca, que es defineix en altres poemes d'*Autobiografia* com

¹¹⁸³ Carta amb mata-segells del 28 de febrer de 1967. APAB. He continuat la carta amb les línies en què parla de la lluita, una lluita existent perquè davant de la seva circumstància personal se sent, almenys el poeta, incomprès, no només en el cercle familiar, sinó per la gent, també en els aspectes de la moral típica i hipòcrita de l'època. Aquesta realitat és força important perquè serà l'embrió de molts dels poemes que escriurà de l'any 1966 i que va enllestir a partir del mes de març.

¹¹⁸⁴ De caràcter neotestamentari, sant Pau en diversos moments escriu sobre la importància de la conversió amb la imatge del despallar-se de l'home vell perquè aparegui l'home nou. Ef 4, 22-24 i Col 3, 9-10.

¹¹⁸⁵ En no haver trobat ni el mecanoscrit ni el mecanografiat original, totes les cites d'aquest poema són de la primera edició del poema, de l'*Antologia 1966-1973*.

«Comiat», basat en el gènere de l'alba trobadoresc; per l'altra, la teoria de l'autoconeixement a partir del sofriment, atès que els canvis es produeixen quan l'amor provoca autoexigència i sofriment. És això el que fa canviar i créixer, diu en les línies de la carta i en el mateix poema. I no podem oblidar que la lectura de Gabriel Ferrater també li provocà una sotragada interior de tanta intensitat que, en aquests anys, l'influencià. Tant és així que hi podríem trobar paral·lelismes amb el poema ferraterià «In memoriam» en què també recorda autobiogràficament un temps passat,¹¹⁸⁶ de fet ja hem vist que «In memoriam» també és el títol de dos poemes de Martí i Pol que apareix en sengles llibres sobre *La fàbrica*.¹¹⁸⁷ O també, com esmenta Pujades, mantindria un paral·lelisme amb les «Paraules a Maria» de Josep M. Llompart, que Castellet i Molas havien inclòs a l'antologia de la *Poesia catalana del segle XX*.¹¹⁸⁸ La influència de Ferrater, però, va ser reconeguda pel mateix poeta en aquests anys i així ho llegim en la «Nota de l'autor» en l'última edició d'*Autobiografia*:

Amb poc bon nas que un tingui, no li costarà gens d'ensumar-hi la influència de Gabriel Ferrater, a qui jo havia llegit amb avidesa i que m'havia causat una profundíssima impressió. No em fa pas cap vergonya (almenys ara) de dir, tanmateix, que la commoció que em va produir la poesia d'en Ferrater no la vaig pas saber assimilar —si ho he fet— fins força anys més tard. En aquest sentit, encara crec que tinc un gran deute pendent.¹¹⁸⁹

De fet, un tast d'aquesta confessió del poeta l'havíem trobat en la carta, ja citada, que li adreça a Jordi Sarsanedas en què li diu: «El que si m'ha fet una considerable impressió ha estat el llibre d'en Ferrater.¹¹⁹⁰ En Castellet me'n va parlar amb molt d'entusiasme. D'una banda perquè ell l'estima molt a en Ferrater; però, al mateix temps perquè creu en l'efectivitat social i literària del seu tipus de poesia.»¹¹⁹¹

¹¹⁸⁶ Pujades, però, recorda en la biografia una entrevista amb el poeta en què li explicava que havien estat dos els poemes de Ferrater que li havien servit de referents, «Cambra de tardor» i «No una casa». PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 160.

¹¹⁸⁷ Potser aquests «In memoriam» comparativament amb el de Ferrater, tenen a veure que en aquest és el record d'un temps passat i en els poemes martipolians són els records de persones treballadores de la fàbrica. També, com assenyalaré posteriorment, sempre amb el benentès que pot ser casualitat o en realitat es pot tractar d'un ressò poètic, «L'Elionor» és el personatge que va entrar a treballar a la fàbrica a catorze anys i tres mesos, i en l'inici del poema ferraterià també hi ha el senyal de la guerra en els «catorze anys i dos mesos». En ambdós també és el record d'un temps passat.

¹¹⁸⁸ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 179. Es pot llegir a la nota a peu de pàgina número 17. El poema es reproduí a MOLAS i CASTELLET, *Poesia catalana del segle XX*, 550-552.

¹¹⁸⁹ MIQUEL MARTÍ I POL, *Autobiografia*, Biblioteca Martí i Pol, 8 (Barcelona: Edicions 62, 2000), 8.

¹¹⁹⁰ Com he comentat anteriorment es tracta del llibre de *Da nuces pueris* que publicà el 1960.

¹¹⁹¹ Carta a Jordi Sarsanedas del 30 de març de 1961. FJS. Quan Martí i Pol escriu la *Lletra a Anna*, gairebé amb tota probabilitat l'any 1966, es pot assegurar que de Ferrater no només havia llegit *Da nuces pueris* (1960), sinó que amb tota probabilitat també li coneixia *Menja't una cama* (1962).

1.2.2. Una lectura del poema

No seria pas agosarat tornar a corregir al poeta, doncs, i fixar la data d'escriptura de *Lletra a Anna* el 1966. El poema és ben bé el record, l'autoconeixement, el naixement a la poesia, la força de l'amor, els molestos principis i la hipocresia social. De fet, la descoberta de la poesia, de la qual parlava poques línies més amunt, suposa l'inici i el creixement de tot el poema. N'és un exemple els primers versos en què al·ludeix al temps en què Bracons i Martí i Pol no es coneixien, i, per tant, serà una època de silenci que ha d'arribar a la creació de les paraules per omplir-lo:

Anna: Ara em pregunto sovint què n'hauríem
fet d'aquest gran silenci, si ens haguéssim
conegut molt abans, quan no teníem
paraules per a omplir-lo, ni la dura
voluntat de lluitar que tenim ara.
(v. 1-5)

Llavors s'inicien els records, des de la coneixença d'ella, com a algú que no és del poble. Per tant, només iniciar el poema remarca aquest fet que li configura l'essència: «—jo sempre he estat de poble, no ho oblidis—» (v. 9), però com que ella no s'inclou en aquesta realitat, es permet d'explicar-li el passat sotmès a la religió i als principis morals, amb la imatge de com s'entossudia

a fer créixer tothom faixat amb sòlids
preceptes de virtut, perquè m'havien
ensenyat que estimar era endurir el rostre
i negar-se a la crida de les coses
amb un gest matusser d'anacoreta.
(v. 15-19)

1.2.3. El poble i l'opressió

Recordem que el món del poble és aquell indret limitat, petitíssim, en què el jo poètic ha de viure i on tothom sap de l'altre; en definitiva, on el jo poètic se sent oprimat. La gravetat del rostre, com un anacoreta, i de l'essència de les coses recorden del tot els versos d'aquell primer

període que el mateix poeta comparava amb aquell to de predicador de Quaresma.¹¹⁹² Una qüestió que, evidentment, es vinculava amb les rígides normes a acomplir en què ell mateix es trobà com a creient i com a membre d'Acció Catòlica. Per primer cop, el poeta fa servir la imatge d'estar «faixat» per uns principis i una moral que no pot transgredir i que li propiciarien el sentiment d'opressió i de manca de llibertat. Pocs versos després, i després d'haver insistit en com ella no encaixava en aquest món i com de diferents eren els dos, torna a explicitar que viure en un poble també és diferent de viure a la ciutat, que és precisament on vivia ella:

Ja saps com són els pobles. Tot ressona
part de dins de les cases. Les paraules
són mobles vells, corcats, feixucs, incòmodes
i a cada gest s'alça una pols de segles.
Tanmateix costa molt de no sotmetre's
al ritme obscur de tanta sang cansada.
(v. 38-43)

1.2.4. La solitud i les paraules

Les paraules de la gent són les que ressonen i les que són comparades a uns mobles, connotats negativament, que són dins de les cases. Llavors el poeta reprèn de nou la diferència entre ell i l'estimada per resseguir afirmacions contundents: «Vaig créixer sol i decebut» (v. 47) en la mateixa referència que reprendrà en el vers final del poema que he citat anteriorment. La sensació és la de l'home sol, que ha crescut sol i amb una vida basada en la solitud. La segona afirmació és la que es refereix al món de la fe: «Se'm feia / tan difícil de creure!» (v. 49-50) i el record de la tuberculosi pulmonar que contreu l'any 1948 amb una imatge sensual i cruel amb els sentiments que se'n derivaren. Potser mai, el poeta, no la va explicar millor:

Fins que un dia
vaig posar-me malalt. Ja veus! Les coses
tenen aquests tombants imprevisibles.
Tot és senzill com en un conte amable.
Et llevés un matí i el món canvia
perquè, de sobte, un glop de sang t'omplena
la boca i ja tot té aquell gust de terra.
No et sabia pas dir com m'ho vaig prendre.
Dels primers dies ara no en recordo
sinó la por, que era una por concreta,

¹¹⁹² Recordem que la referència al «to de predicador de Quaresma» és perquè la fa servir en una carta a Sarsanedas que duu la data de recepció del 16 de maig de 1960. FJS.

feta de gent, de mal físic, d'objectes.

(v. 50-60)

No només, doncs, es tractava de la malaltia com a tal, sinó que en podríem suposar l'enfrontament amb la mort i la reflexió existencial. Fou el moment descrit anteriorment del descobriment de la poesia, les paraules que omplien el buit i que el feien desprendre de l'home vell per renéixer a l'home nou; de fet, encara, la sensació de solitud apareixerà al final, però el creixement que havia aparegut al vers 47, torna a aparèixer de manera diferent en aquests moments en què hi ha la poesia: «I em vaig fer gran de pressa.» (v. 72). La novetat és la presència d'aquest «tu» poètic que apareix en el silenci del temps que ha estat sense ella, sense la tendresa dels dos mentre hi ha la consciència d'un món de bellesa i esperança. El temps ja és diferent, ja no és ella que havia passat desapercebuda, sinó que és l'ajut a aprendre's de nou. L'autoconeixement i la saviesa passa per l'amor i per la poesia.

1.3. El tema amorós (1962-1969)

Al juny de 1966, Martí i Pol escriu el poema «Ara que estic ben sol...» que adquiriria el títol de «Lletra» a la primera edició d'*Autobiografia* (1976), en què ressona la *Lletra a Anna*, com bé indica el títol. Els versos també incideixen en la idea de la solitud que, explícitament, es repeteix tres cops—«Ara que estic ben sol i és nit a fora» (v. 1), «Estic tan sol que no goso ni moure'm» (vers 9) i «per convertir la solitud en sorra» (v. 23)— i en el silenci i les paraules —«em ressonen les paraules / silenci endins, entre llibres i somnis.» (v. 7-8), «Jo podria / poblar aquest gran silenci de presències» (v. 19-20), «perquè el silenci ets tu i tinc por de perdre't? / Cada paraula és una mà que s'obre / per rebre una altra mà. Sóc tot paraules» (v. 32-34), «No et voldria / separar del silenci» (v. 42-43) i «que només ens pertany aquest silenci / que compartim,» (v. 50-51). A *Lletra a Anna* hi apareixien com a eixos del poema els motius de la solitud i de la poesia que es materialitza en les paraules de la carta,¹¹⁹³ i que ara seran motius que aniran reapareixent en aquests poemes amorosos.

En el poema «Lletra», de cinquanta-tres versos decasíl·labs, es comença a plantejar la separació dels dos amants que, com veurem tot seguit, és un motiu recurrent en aquests anys, sobretot des de la llunyania i el consegüent enyor per ella. En aquest poema, però, la distància se suggereix en les paraules que evoquen la presència d'ella i concreten l'espera del retrobament. Al mig del poema apareixeran els motius del silenci, que s'identificarà amb ella, i la creixença que els pot possibilitar l'amor, i acaba amb els versos següents:

¹¹⁹³ Tot i la consideració que sempre va tenir el poeta per a la *Lletra a Anna*, segurament que es refereix a aquest poema quan li escriu el 24 de maig de 1969 que «D'ençà d'aquella sèrie de poemes (no tan llunyana com això, entre els quals hi havia una "Lletra" que era la cosa més rodona que he escrit, pràcticament no he enllestit res.» APAB.

que només ens pertany aquest silenci
que compartim, i el risc de creure i créixer
com arbres isolats que uneix a estones
un mateix vent o una mateixa pluja.
(v. 50-53)

Els versos incideixen en la unió d'ambdós; de fet, hi ha una separació que pot desaparèixer en la unió de la parella. No és debades que el poema formi part d'*Autobiografia* i que enceti la part central del llibre, la dels poemes més explícitament amorosos.

De fet, majoritàriament escriu els poemes d'aquesta temàtica i d'aquests anys entre 1966 i 1967, tot i que el 1964 hi considerà un amor que, basat en la rutina, hauria de renovar-se i tornar a començar. En aquest any, però, la importància de Bracons en la vida del poeta no s'havia desvetllat, sinó que seria, precisament, durant el 1966. Tot i això, també hi apareix l'amor del qual, en diversos moments, es penedeix que no hagués començat abans, com si es tractés d'un sentiment veritable,¹¹⁹⁴ tal com s'esdevé a la *Lletra a Anna*. Ara bé, la relació que s'establirà toparà amb un altre obstacle rellevant que serà la falsa moral de la gent, l'àmbit limitat del poble i com poden arribar a malparlar d'una relació. Així doncs en els poemes sovintejarà la separació dels amants amb al·lusions a la distància entre ambdós i les referències als comiats, un tret que remet a l'aspecte efímer de la relació en l'espai d'encontre, però amb el viu desig de la seva perdurabilitat. Llavors només es poden entendre els poemes com la resolució de la situació vital en el temps i l'espai fins i tot quan, a la llarga, prenen forma d'un amor impossible. Aquest només es pot resoldre, si més no puntualment, en els versos que escriu el poeta, ja que en aquests es declara el sentiment per ella sota la promesa de perdurabilitat. Si bé aquest aspecte apareixia en un gran nombre de versos, també ho féu la situació social que, com he dit unes quantes línies més amunt, apareixia vinculada amb la veu de la gent que malparla de la relació amb un posat hipòcrita.

1.3.1. La separació dels amants

Com s'ha vist anteriorment, es tracta d'un motiu exclòs de la *Lletra a Anna*, però que apareix a «Ara queestic ben sol i és nit a fora...» —poema que s'acabaria intitulant «Lletra»—, i també en molts d'altres poemes, ja que expressen la dificultat per trobar-se, la distància i la separació.

¹¹⁹⁴ Pujades n'ha parlat abastament del tema en el segon volum de la biografia del poeta d'aquest amor que existí en la realitat i que provocà diverses crisis matrimonials. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*.

En el poema «Comiat»¹¹⁹⁵ datat del juliol de 1965 reelabora l'alba trobadoresca que incideix en la solitud; es tracta d'un diàleg entre les paraules d'ella i els pensaments d'ell. Les paraules cauen en el buit i ella li demana el silenci:

I ella, llavors, va posar-me un instant
la mà damunt els llavis, i va alçar-se
molt lentament del llit, i em semblà que plorava
quan començà a vestir-se.

(versos 14-17)

Perquè recordem que el silenci és ella¹¹⁹⁶ i és també el que es produeix entre els dos, un silenci vinculat a les paraules poètiques. Es tracta de la transformació en matèria poètica de tota aquesta realitat. L'alba, per tant, torna a girar —com havia aparegut anteriorment en la *Lletra a Anna*— entorn de l'eix del silenci i la creació poètica; les paraules són essencials, són símbol de vida i de plenitud:

Recordo que ens miràvem
encara al fons dels ulls, amb l'afany de qui lluita
contra el silenci o la mort, i jo hauria
volgut dir alguna cosa que em fes creure
que, només amb paraules, es podia
deturar el temps;
però tot era inútil
i veia caure els mots, un a un, en el buit
que algú havia creat entorn nostre.

(v. 6-13)

Els versos, doncs, són plens de tradició literària no només amb el referent de l'alba trobadoresca sinó també en el desig conceptual d'aturar el temps amb les paraules que remet al *Faust* de Goethe, més bé d'arrel maragalliana.¹¹⁹⁷ En la poètica de Martí i Pol, però, vindria a ser sinònim de transformació; si la paraula havia estat creadora, com havíem entrevist en alguns poemes d'anys anteriors de ressons bíblics i maragallians, ara arriba a la transformació per la mateixa paraula. De tota manera, hi incidiré en el moment que estudiï com concep el poeta la qüestió de les paraules i de la poesia d'aquests anys.

El vuitè poema d'*Autobiografia*, «Ja tot és diferent ara que mous la mà...», que el poeta acabà titulant «Tarda», data del març de 1966 i explica el gest de comiat d'ella des del tren. Ara,

¹¹⁹⁵ Es tracta del dotzè poema d'*Autobiografia*, que tanca la segona part del llibre. Aquesta segona part havia estat iniciada per la «Lletra» i es clou amb aquest poema.

¹¹⁹⁶ «perquè el silenci ets tu» escriu en el vers 32 d'«Ara que estic ben sol i és nit a fora...» —que publicà amb el títol de «Lletra».

¹¹⁹⁷ Seria l'«—Atura't» del vers 12 del «Cant espiritual» de Joan Maragall.

però, amb la possibilitat del no retorn. Com en els anteriors poemes també s'insisteix en la solitud: «Aleshores m'adonc que sóc sol a l'andana; / sol enmig de la gent que no es commou / veient com te m'allunyes.» (v. 4-6). I el poeta recorre a un paisatge metafísic que en anys anteriors havíem observat en els poemes martipolians; ara es tracta de «velles avingudes / amb sorra de records,» (v. 10-11), per tant, és el moment enyorós propiciat pel record. Perquè, evidentment, l'enyor de l'amada és una conseqüència directa d'aquesta separació dels amants que també es podrà llegir a «Ben poca cosa tens...»: «l'enyor d'ella que és lluny» (v. 3)¹¹⁹⁸ — poema en què apareixen els camins metafísics («et perdràs pels camins / d'una tristor benigna», v. 9-10)—; o a «Camines sota els ràfecs...»¹¹⁹⁹ en què el poeta recorre als mateixos aspectes que hem vist anteriorment, com la llunyania i el paisatge romàntic sota la pluja, però hi afegeix el recurs de l'enumeració com ja havia aparegut en la «Meditació segona» d'*El Poble*; ara, però, amb la diferència que en aquest poema hi manté la puntuació sense que el lector perdi la sensació de rapidesa que vol aconseguir l'autor, per tal que el receptor del poema —el mateix jo poètic— sàpiga què ha de fer durant la passejada:

Massa enyor. T'ennuegues
amb l'escreix de paraules.
No t'aturis. Camina
sota la pluja. Perd-te
pels carrers. No t'espanti
la solitud, ni et giris,
poruc, a mirar enrera.
(v. 8-14)

En el record i el pensament hi ha el dubte de la seguretat de quedar-se en el recer que ha trobat. Tots són camins metafísics que es traslladen a la realitat personal. En el risc s'hi pot trobar l'opció de la vida, determinada per la filosofia de ressò d'Heràclit: «No passis / dos cops pel mateix lloc.» (v. 17-18) que es concreta en l'espai i en el temps: «Hi ha el temps, que no perdona.» (v. 19). El motiu del recer el recupera en el següent poema que escriu, «Acompassadament et repeteixo...»,¹²⁰⁰ en què el refugi són les paraules i la cambra, com també s'esdevé en el poema «Ara et penso...»,¹²⁰¹ en què la llunyania de l'estimada, i el buit que comporta, permetrà de crear un món nou, format amb paraules i amb poesia. Ara bé, si el recer

¹¹⁹⁸ Poema datat del febrer de 1966.

¹¹⁹⁹ Datat del febrer de 1966, a *Autobiografia* durà el títol de «Massa enyor». MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 202.

¹²⁰⁰ Datat del febrer de 1966, a *Autobiografia* el titulà, precisament, «Recer». *Ibidem*, 205.

¹²⁰¹ Anterior al poema «Recer», segons l'ordre que es manté en l'arxiu, com també ho és en l'ordre del llibre *Autobiografia*. Datat també del febrer de 1966 i publicat amb el títol que el pren del primer vers: «Ara et penso».

és la poesia i les paraules que en són la seva matèria primera, també ho és el record, el pensament de l'altre.

1.3.2. La creació d'un món amorós i poètic

En aquest últim poema, «Ara et penso...», planteja l'enyor de l'amada i la superació d'aquest sentiment mitjançant la paraula i la poesia. S'imagina l'estimada per omplir «aquest buit de la tarda.» (v. 4). Podem recordar què significa la tarda, de nou, per al poeta com a espai d'amor, de reflexió i de poesia. Això és el que li permetrà de poetitzar: «Cada mot és un món» (v. 5), que és la creació d'un univers per salvar-lo de la solitud, un microcosmos que per primer cop se situarà en l'element en què anys a venir passarà més part de la vida i que serà recurrent, la cambra: «o una cambra en silenci» (v. 8).¹²⁰² Els motius que havien aparegut en poemes anteriors tornen a aparèixer:

Que feixuga la vella
solitud, i que pròxims
els teus ulls, quan t'invento
un posat expectant
perquè m'omplis la tarda.
(v. 10-14)

La solitud, l'essència de l'estimada en el motiu dels ulls, la tarda... Són els mots els que poden omplir aquest buit. Tres mesos després, en el poema del maig de 1966 «I, de sobte, les coses esdevenen...», publicat a *He heretat l'esperança*,¹²⁰³ les coses són les que configuren la quotidianitat i el poeta explicita que sembla absurd fixar aquest món amb paraules. Segueix amb una reflexió sobre la bellesa i el record per acabar amb l'afirmació de la saviesa i l'autoconeixement, «Conèixer és envellir.» (v. 16), perquè només els anys i l'experiència pot comportar la saviesa sense que hi hagi paraules que puguin servir de refugi:

i no hi ha altre recer / que el recer dels teus ulls
per fugir de la mort i el silenci.
(v. 17-18)

En el poema «Acompassadament et repeteixo...» —escrit el febrer d'aquest any i que publicarà amb el títol de «Recer»—, es presenta la situació espacial: «La cambra és tot el món. / Tu i jo

¹²⁰² La cambra serà l'espai de solitud, on el poeta reflexiona i on també pensa en les circumstàncies vitals; per tant, també passaria a ser un espai amorós, com s'esdevé ja pròpiament en algun altre poema, com a «Comiat».

¹²⁰³ El títol fou el mateix del primer vers, amb canvis de puntuació «I de sobte les coses esdevenen». MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 178.

som tot el món.» (v. 14-15). En la reflexió hi continuen estant present les paraules; ara amb una certa dimensió vàcua de la qual vol fugir perquè el silenci establert entre els dos s'hauria d'omplir amb aquells mots que sempre es van dir o s'haurien volgut dir. Al gener de 1966, en el poema «Els anys...», que publicà a *He heretat l'esperança*,¹²⁰⁴ versifica sobre com passejaren l'amor, descobriren el cos i se saberen buits, com si fossin «inútils ninots de titellaire.» (v. 17), en una referència espriuença, llavors iniciarà la consideració de com la gent malparla, en una vinculació amb la hipocresia que havia establert en altres capítols d'aquest estudi, sobretot vinculada amb la gent d'un indret petit, com és el poble.

1.3.3. Els obstacles de l'amor

En el poema ja esmentat «Acompassadament et repeteixo...» amb el títol posterior de «Recer» hi inserirà aquesta breu referència: «que rellisquin / pels llençols les paraules / de la gent, fins que et facin / oblidar que hem crescut / isolats i solemnes.» (v. 8-12). El poeta ja no hi incideix tant com havia succeït en altres moments. De tota manera, serà un aspecte que el retrobarem en parlar de les qüestions socials, tot i que ara, referit a la qüestió amorosa, només queda apuntat de manera força subtil a «Heus ací: s'estimaven...», que escrigué el febrer de 1966 i publicà a *He heretat l'esperança*, i que es tracta d'una variació sobre un tema de Vicente Aleixandre que ja havien versionat Carles Riba i Josep M. Llompart.¹²⁰⁵ En una tercera persona del plural constata l'amor existent i també la impossibilitat de la seva realització. L'eix del poema és al vers quinze, a partir del qual reproduiré, perquè és també una síntesi dels motius amorosos del moment —excepte el de la llunyania d'ella i de l'enyor. El vers quinze és la repetició del tercer vers i el poeta hi escriu:

Hauria estat una molt bella història.

Però la gent... la llei...

Se'ls enduria

la veu de tant no poder dir les coses

¹²⁰⁴ Amb el títol «Els anys». Ibídem, 183.

¹²⁰⁵ «Se querían» del llibre *La destrucción o el amor* (1935). Vicente ALEIXANDRE, *Poesías completas*, Visor de Poesía Maior 7 (Madrid: Visor libros, 2005), 411- 412. Aquest poema d'Aleixandre s'acaba amb «Se querían, sabedlo.» usat en els poemes en llengua catalana quan el versionen per iniciar els seus poemes. «Sobre un tema de Vicente Aleixandre» és el títol del poema de Carles Riba que es recollí a *Poemes per a un nou llibre encara sense títol*. Carles RIBA, *Obres completes 1. Poesia*, Clàssics Catalans del Segle XX 35 (Barcelona: Edicions 62, 1988), 334-335 a la segona edició revisada i ampliada. I «5» o «S'estimaren; saberen...» de la secció «Us ho diré amb paraules ben planeres» de 1959 publicada dins els *Poemes de Mondragó*(1961). Josep M. LLOMPART, *Poesia completa*, Auria 100 (Barcelona: Columna Edicions, 2000), 45-46. Es tracta del poema anterior al que Pujades estableix com a possible referent per a la *Lletra a Anna* i que cita com a «Paraules a Maria», just un mes abans també de la data que el biògraf estableix d'escriptura de la «Lletra a Anna». Aquest poema el reproduïren Molas i Castellet en la seva antologia. Vegeu MOLAS i CASTELLET, *Poesia catalana del segle XX*, 549.

i eren massa orgullosos
per doblegar-se i massa
valents per tancar els ulls.

Van créixer
rebels i esperançats; una mica solemnes
com dos arbres sorgits en un erm:
com dos grans arbres.

Heus ací: s'estimaren
i s'estimen encara.
(v. 15-25)

No pot haver cap bella història per la gent i la llei; són els principis morals que es mantenen en la societat dels anys seixanta i que impedeixen l'amor. De fet, però, tot es manté, com el coratge, l'orgull per a no rendir-se i la valentia per seguir en el seu amor. El poeta incideix en dos valors, la rebel·lia i l'esperança, com a elements que els permet romandre en l'amor, és a dir, rebel·lar-se contra la gent i els seus principis morals i poder esperar viure l'amor; així recupera una imatge de la qual havia parlat anteriorment en referir-me al poema «Ara queestic ben sol...» —que publicà com a «Lletra»—, i que és la imatge dels amants com a uns arbres, que, isolats, semblen recordar el mite de Filemó i Baucis en el desert fructífer de l'amor.

«Tant com perdura en el temps...», un poema escrit a l'agost de 1966 que roman inèdit, s'inicia en la confluència de la veu i el gest, que defineix com a esperançat i que els permet creure en ells mateixos. Ara bé, el poema, connotat positivament en un amor esperançat i creixent, presenta el dubte dels versos 7 a 10:

Compartirem els mots i la tendresa
i els murs amb què ens encerclen
aquells que diuen que ens estimen.

No es pot afirmar que sigui la hipocresia i la falsedat de la gent, però sí que s'atansa al dolor de veure's escapçats pels mateixos que podien haver volgut el bé per a ells. Si realment hi ha alguna oposició a l'acompliment d'aquest amor és, precisament, la gent que viu segons unes pautes de comportament falses i hipòcrites, que es fonamenten en uns principis morals basats en el nacionalcatolicisme i en el fet de viure en un espai ben limitat que és el poble.

1.3.4. La sensualitat amorosa

Els poemes amorosos estan amarats de la consegüent sensualitat, molt diferent a la que es trobava en alguns dels poemes de *Si esbrineu...* El joc és amb la llum, el paisatge, els capvespres, la tarda i els ulls, motius que, com havia explicat abans, són recurrents en tota la poètica martipoliana. Un dels poemes més sensuals és «Colors», que publicà a *Autobiografia*, en què la tarda es relaciona amb la llum i amb el cos de l'estimada que té als braços. La sensualitat dels colors és provocada per uns jocs de llum que apareixen en el poema i, evidentment, creen un poema ple d'optimisme. Dos dels altres poemes a destacar són de l'estiu de 1966, «La veu se'ns torna tota fulles verdes...», del juny; «Ara que tot retorna...», de l'agost, i un, «Ara penso sovint que si les coses...», del 1967. El primer el publicà a *Autobiografia* i els altres a *He heretat l'esperança*. En tots es concreta un paisatge plàcid, a la tarda o al capvespre. En «La veu se'ns torna tota fulles verdes...» al·ludeix al futur i la mort en la imatge de l'horitzó, però des del punt de vista plàcid, en una passejada tardoral en què els amants neixen a una nova coneixença. D'aquests tres poemes, però, en voldria destacar els dos últims; en el primer, el tu amorós per únic cop és adreçat a la «Dona» (v. 12) i es destaca la separació dels amants en una al·lusió trobadoresca,¹²⁰⁶ mentre el paisatge que apareix és domèstic:

Dona: no em costa res de dir el teu nom, encara
que siguis lluny; l'escric a les pedres i a l'aigua,
a l'ombra acollidora dels arbres vora el riu
i al menjador de casa.
(v. 12-15)

El poeta hi indica la quotidianitat de l'amor i el paisatge és intern, de tal manera que l'amor es produeix en un espai determinat que trenca amb el món natural per transformar-se en domèstic i així depassa també el moment temporal, ja que no s'inscriu en les passejades com podíem trobar-nos en el poema «La veu se'ns torna tota fulles verdes...», sinó que forma part de la més estricta essència.

A «Ara penso sovint que si les coses...» la sensualitat s'evidencia en un primer joc lumínic i cromàtic: «potser tindriem ja fúcsies novel·les / en un pati molt clar, i un blau profund, / de mar obert, al fons de la mirada.» (v. 3-5) que s'enllaça amb la placidesa dels diumenges a la tarda. Destaco aquest poema perquè dins de la sensualitat que comporta també s'hi troba l'espai, un microcosmos creat que és conservat pel temps en la imatge de l'àmfora antiga i que, com veurem posteriorment, es podrà mantenir i perdurar gràcies a les paraules:

Tan petit i tan dens, aquell món nostre
que havíem ja prefigurats, detura

¹²⁰⁶ El mateix nom de «Dona» podria ser una referència del *senhal* dels poemes medievals, en què es mantenia el nom de la dona en un secret públic.

la caiguda del temps i fins conserva,
com una àmfora antiga, un remotíssim
passat de somnis i meravelles.
(v. 12-16)

I com si fos un poema cíclic, l'acaba precisament en el somni, un temps desitjat ple de color, amb tots aquells elements que el jo poètic desitja:

Ara penso sovint i em dol l'absència
d'aquell món no viscut: la casa blanca
i el pati i tu i els llibres i el silenci...
(v. 20-22)

És en aquest àmbit de serenitat que llum i colors determinen un amor plàcid, caracteritzat per la distància dels amants i el sofriment que comporta, però que tanmateix es vol viure i es conserva en el desig, en un món concret determinat pel paisatge metafísic i quotidià, i també per la temporalitat de la tarda, moment propici per a l'amor.

Abans d'acabar amb la temàtica estrictament amorosa, seria bo de recordar com aquests poemes que plantegen aquest amor es deuen a un fet vital del mateix poeta que ell va afirmar en la «Nota de l'autor», que veié la llum en la col·lecció «Biblioteca Martí i Pol» quan edicions 62 reedità *Autobiografia*:

Amb tot, no vull acabar aquesta nota sense dir que jo m'estimo molt la segona part, si més no perquè em recorda un episodi sentimental de la meua vida, viscut amb una profunda i sinceríssima intesitat. Ho explico només, però, a tall d'amable confidència feta al lector, per agrair-li d'alguna manera la gentilesa d'haver-me tingut en compte. Ell, evidentment, té tot el dret de llegir el llibre prescindint dels meus records sentimentals.¹²⁰⁷

Com diu el poeta molts dels poemes amorosos publicats a *Autobiografia* ocupen la segona part del llibre. Precisament per aquest fet tot i que he analitzat poemes d'*He heretat l'esperança*, molts corresponen a *Autobiografia*. Amb aquesta afirmació de l'autor també es fa molt més interessant el joc literari que, com bé ja he afirmat en algun moment, ens transporta al món trobadoresc i a la impossibilitat d'un amor en una societat com la de la darrerria dels anys seixanta, marcada per unes normes estrictes, contra les quals el mateix poeta havia mostrat el seu rebuig per l'opressió que significaven. És per això que els poemes, tal i com he anat

¹²⁰⁷ MARTÍ I POL, «Nota de l'autor» a MARTÍ I POL, *Autobiografia* (2000), 8. Es tracta d'una nota datada de l'agost de 1999.

assenyalant, insisteixen en la impossibilitat d'aquest amor que comporta el somni, però també l'aspecte dolorós, la solitud, el record i el silenci de les paraules.

No voldria acabar aquesta temàtica sense plasmar uns versos que, segurament, s'estableix com a preludi a tota aquesta història; em refereixo a «... i com que ara tu i jo», datat del gener de 1964, que publicà com a segon poema d'*He heretat l'esperança*.¹²⁰⁸ En aquest es presenta el record de l'amor novell i com aquest ha anat minvant amb el pas dels anys: «I ara, ja veus! no sabem ni què dir-nos / i un roquet de no res ens entrebanca.» (v. 16-17). La proposta és la renovació de l'amor i, per aconseguir-ho, considera el canvi de tot el seu entorn: «valdria més que assajem de repintar / el menjador i la cuina / i de jugar altre cop a enamorats de nou / com vint anys endarrera, / te'n recordes?» (v. 4-8). Si l'espai idíl·lic per a l'amor era el paisatge que es transformava en metafísic des del moment que comportava la mateixa vida i també mudava en la qüestió més domèstica del menjador, en aquest poema es reclou en l'àmbit domèstic. Ara bé, més que un propòsit es transforma en un desig:

Qui sap si el temps, aquietat i tebi,
que ens ha mudat la sang en aigua dolça,
no serva encara un gust de sang novella
per tu i per mi, si tornem a estimar-nos.
(v. 23-26)

1.4. El motiu eròtic

S'ha constatat com Martí i Pol poetitzava la temàtica amorosa des de la sensualitat. Conjuntament amb aquests, hi caldria exposar també els aspectes eròtics. Però he de constatar que els poemes que hi tractaré poc tenen a veure amb l'amor; és més, són tres poemes en què s'estableixen relacions adúlteres o fora de l'ordre social segons la moral dels anys seixanta, però que Martí i Pol considera perquè formaven part de la realitat de la societat, que és falsa i hipòcrita, i per tant els versos configuren uns poemes de denúncia i crítica social.

Els poemes són «Pic-nic», «Serà un dia rodó» i «...és el que diu un amic meu: les coses...». Ja m'he referit al primer i al tercer en comentar *El poble* perquè el poeta els va incloure en l'edició de 1975 i els dos últims formaren part de *La creació*, l'espectacle que recollia poemes martipolians i que estava preparat per ser representat a Centelles el 1969. No he pogut trobar els originals mecanografiats de cap dels tres, tot i que el primer es va publicar a *Inquietud artística* el juliol de 1965¹²⁰⁹ i aquesta data, conjuntament amb el motiu eròtic del qual

¹²⁰⁸ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 164.

¹²⁰⁹ Miquel MARTÍ POL, «Pic-nic», *Inquietud artística* 33 (juliol 1965), 10. Per als altres dos poemes em baso en el ciclostilat del muntatge *La creació* ja que és el més antic que he pogut trobar, tot i que cal considerar amb tota seguretat que la còpia del poema no pertany al poeta.

se serveix, em fan pensar en una proximitat de redacció dels tres poemes. Si més no, el tercer és la continuació del segon, i gairebé ho corroboraria el fet que al vers 28 d'aquest el comença amb «serà un dia rodó».

Tots tres s'esdevenen en un ambient progressista i en àmbits diferents: «Pic-nic» en un lloc natural, vora un riu; «Serà un dia rodó...» comença en un snack-bar i acaba quan emprenen camí cap a la platja, que és l'espai en què es desenvolupa el poema «... és el que diu un amic meu: les coses...», que s'acaba quan fan l'amor de retorn a la ciutat. «Pic-nic» es diferenciaria dels altres perquè és la dona casada qui esperarà el vespre per fer l'amor amb el marit d'una amiga. Ara bé també s'estableixen coincidències entre aquests poemes, per exemple, és la dona qui «ensenya / mig pam ben bo de cuixa» (v. 11-12),¹²¹⁰ de la mateixa manera que els protagonistes de «Serà un dia rodó...» faran petar les portes del cotxe perquè Clara i Marina «puguin lluir per un moment les cuixes.» (v. 6). Si a «Pic-nic» el poeta usa la imatge de la gent que és somiatruïtes amb la «gent que berena somnis amb tomàquet,» (v. 14), també el poeta escriurà al tercer d'aquests poemes: «dinarem alemanyes amb tomàquet» (v. 17). Difícilment, doncs, podríem pensar que es tracta de períodes diferents entre els tres poemes.

Encara més, en aquests poemes hi retrobem aspectes que ja ens són coneguts de la poètica martipoliana; per exemple, la situació dels principis, els prejudicis i el poble opressor perquè tothom sap de tothom. Es pot observar com el poeta escriu en el tercer dels poemes: «i a més a més coixegen els principis.» (v. 13), i en els altres poemes —amb la consideració que «...és el que diu un amic meu: les coses...» és la continuació de «Serà un dia rodó»— apareix aquesta falsa moralitat. Al tercer dels poemes es tracta d'anar a la platja amb unes prostitutes que havien recollit en el poema «Serà un dia rodó...», i en aquest, després d'haver espetegat les portes del cotxe perquè tothom els senti i parar en un bar, surten amb les prostitutes, però «Surten com si no anessin amb les noies / perquè hi ha gent que mira. Son les pegues / de les ciutats petites.» (v. 13-15). La referència a una ciutat petita vindria a ser com el poble; al capdavant, als dos indrets es pot malparlar perquè tothom es coneix.

A més, d'aquests poemes es pot anotar una sèrie d'aspectes que no deixen de ser curiosos. En el poema «Serà un dia rodó...», ja només al primer vers, «Deturen el sis-cents davant l'snack», el poeta hi escriu dos mots ben poc usats en poesia i, encara als versos 7 i 8 hi escriu: «i beuen “Wat 69” amb soda. // Les putes son al fons, en una taula.». Martí i Pol mai abans no havia usat marques de productes, menys encara de cotxes o de whisky, ni potser havia estat tan directe en l'ús de les paraules. De fet, en l'últim vers de «Pic-nic» ja hi trobàvem també «cow-boys» (v. 18), com si els anglicismes dotessin de modernitat el poema. Potser no seria gaire arriscat afirmar que l'autor hauria volgut acostar-se al cinema, en concret al western en el segon dels poemes, ja que en sembla extreta la inspiració. Un altre aspecte es relaciona

¹²¹⁰ En el poema «... és el que diu un amic meu: les coses...».

amb el lèxic usat però ara des del punt de vista de l'objectiu crític i irònic, sobretot en el segon dels poemes. Així hi llegim:

Les putes son al fons, en una taula.
No han fallat els informes.
Fan el tracte
a cinc-cents per barba i les despeses.
Preu de mercat comú. No regategen.
(v. 8-11)

L'any 1964, després d'intentar-ho de manera improductiva, s'iniciaren unes converses perquè Espanya pogués entrar a la Comunitat Econòmica Europea. De tota manera, el caràcter europeïtzador en els poemes martipolians no és el primer cop que hi pretén ser.¹²¹¹ Ara, però, no és el tema de la fraternitat que havia aparegut en aquests poemes de Martí i Pol d'altres anys de caràcter europeïtzant sinó que la crítica és aferrissada en una situació que trenca amb l'aspecte moral de l'època, mentre que hi afegeix una situació que resulta estranyament moderna. I de fet hi insisteix en el tercer dels poemes: «farem l'amor, per torns, amb totes dues noies, / europeus com la gent de les novel·les.» (v. 31-32).

1.5. Els poemes autobiogràfics (1962-1969)

Com en els poemes anteriors és difícil tractar uns poemes autobiogràfics sense tenir-hi en compte tots els altres, ja que per molt que es vulgui diferenciar la persona de l'obra, aquesta és conseqüència directa del seu pensament i de les seves circumstàncies vitals i socials. El problema seria plantejar quins poemes són autobiogràfics i quins no. De fet, si recordem les paraules del poeta sobre el segon apartat d'*Autobiografia* que s'ha citat anteriorment, no es podrà obviar que es tracta d'un episodi amorós autobiogràfic.¹²¹² Ara bé, el títol del llibre és el mateix que el del primer poema, de fet a la «Nota de l'autor» que publica a la col·lecció «Biblioteca Miquel Martí i Pol» s'hi refereix de la següent manera: «La contundència del títol del llibre no respon a cap plantejament programàtic. El títol del llibre és del primer poema, i en aquest cas sí que hi ha un discret i succint intent d'autobiografia. La resta del llibre s'explica en cada poema i per cada poema.»¹²¹³ De fet, com veurem posteriorment, potser es tractaria del primer i del segon poema del llibre, «Petita faula de mi mateix», els que tindrien la part més autobiogràfica del llibre. Es pot entendre, doncs, que les fronteres entre poemes autobiogràfics i

¹²¹¹ Recordem el «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Clavert» i la «Cançó per a una sola veu», ambdós d'*El fugitiu*.

¹²¹² MARTÍ I POL, «Nota de l'autor» a MARTÍ I POL, *Autobiografia* (2000), 8.

¹²¹³ *Ibidem*.

amorosos o lírics són força difícils de discriminar. Com també he de dir que dins d'aquest grup s'hauria d'incloure la *Lletra a Anna* que, per la seva indubtable importància, ja ha merescut un comentari a banda a l'inici de tot aquest grup de poemes. Per tant, en aquests casos, i una mica a desgrat —ja que mai no s'ha de perdre de vista que l'objecte artístic té el valor com a tal i no com a producte biogràfic—, s'intenten vincular els episodis vitals amb els de producció poètica. Així, en aquest apartat hi trobarem aquells que parlen d'un jo poètic singular, que viu a la fàbrica, que se sent sol, que escriu versos o que té una altra experiència amorosa i que, per tant, a l'hora de deixar-los en mans del lector, el poeta li demana un esforç per poder intuir com es pot universalitzar aquesta experiència. De fet, a «Els anys com una rella» d'*He heretat l'esperança* no és el poeta qui ha canviat, sinó els temps; per tant, cadascú també pot canviar perquè no és la persona la que es transforma sinó la temporalitat:

T'ho dic estranyament, però no et pensis
pas que he mudat d'estil:
sec, com abans, a un racó de la cuina
i em dic Miquel Martí i Pol com abans,
i, com abans, visc al poble on vaig néixer.
Són els temps que canvien.
(v. 3-8)¹²¹⁴

La signatura del poema amb el nom de l'autor dins de la pròpia obra no era precisament una novetat. Ara bé, la introducció del nom en els versos aconsegueix que els transformi en una obra molt més personal, encara que aquesta experiència sigui col·lectiva ja que els temps canvien per a tots. No tothom, però, viu en un poble o ha nascut al poble, encara que es pugui transformar en qualsevol indret de l'experiència personal del lector perquè normalment la ubicació del poble ja sabem que és equivalent a un indret d'opressió i de crítica.

1.5.1. L'autobiografia, una constant en el temps

El recurs autobiogràfic és important en tota la poètica martipoliana. En aquest llibre escriu «Autobiografia» i «Petita faula de mi mateix» —i en d'altres, trobaríem l'«Autoretrat» de *La pell del violí* (1974), el «Quasi autoretrat» de la *Crònica de demà* (1977) o l'«Autoretrat als seixanta-set anys» del *Llibre de solituds* (1997)— com a poemes de caràcter eminentment autobiogràfic, en una primera persona i en què s'expliquen detalls vitals. Al gener de 1964 encara escriví «En el trenta-cinquè aniversari...», que publicà com a tercer poema a *He heretat l'esperança*, uns versos en què explica el canvi provocat pel temps, com en el poema que he

¹²¹⁴ Atès que no he trobat el mecanogafiat original la cita és de la primera edició del poema: MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 180.

citat anteriorment, «Els anys com una rella». Tanmateix el record, pel que fa a la poètica, també hi és present —ni que sigui per a demanar-ne l'oblit— en els avantpassats; de l'anacoreta —imatge que apareixerà també al vers 19 de la *Lletra a Anna*— i del retorn a la casa del pare que podria ressonar el vers d'*El fugitiu*,¹²¹⁵ tot, en definitiva, és un retorn a la poesia dels anys cinquanta:

demanaré l'oblit pels qui han mort
i la pau pels qui resten.

Xacrat i graponer com un anacoreta
clamaré pel retorn a la casa del pare
i així que es faci fosc
cremaré tots els llibres.
(versos 3-8)

És aquesta la poètica que acabarà recordant també al final del poema, quan ja s'ha explicat com la vida és un viatge marítim en què ell es veu a «contra-corrent del temps i de les modes,» (v. 12) i explica com convidarà els amics, escriurà els qui són lluny i passejarà amb la dona. Llavors retrobaran els poemes «que vaig escriure vint anys endarrera / quan era un noi apassionat i dòcil.» (v. 26-27). Potser resultarà una casualitat però realment, vint anys enrere era tot just el 1944, l'any del primer poema publicat.

La importància en el recull, però, l'obtindrà l'home i d'ell en constata qui és i què fa i, a més, ho diu amb total sinceritat. En aquests primers poemes hi ha el record de la fàbrica i de la solitud que comporta. Hi trobem referències a «I bé: si algú em demana...».¹²¹⁶ En els versos quatre i cinc escriu que, des de fa vint anys, treballa vuit hores cada dia, un aspecte que recuperarà a «Del claustre matern...», poema datat a l'abril de 1965 i que titulà posteriorment «Autobiografia»:

Del claustre matern
—per dir-ho com els llibres—
vaig passar directament a la fàbrica.
I em sentia desolat i enyorós
quan van donar-me l'uniforme.
Els primers dies plorava pels racons
i la fressa de les màquines
em ressonava al cap durant 24 hores.

¹²¹⁵ Als versos 9-11 de «L'hivern és just, restitueix la llum...» d'*El fugitiu* hi escriu : «Tornarem a la perduda intimitat / i als vells llibres de sempre, / com qui torna de nou a la casa del pare,». MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 87.

¹²¹⁶ Un poema que formà part del muntatge de *La creació* i que data del febrer de 1965.

(v. 1-8)

Hi consta que li va resultar difícil fer-se gran, però li ha permès endurir-se. El poema és cíclic i, si bé s'iniciava en la gestació al ventre de la mare, l'acabarà en el ventre de la terra amb la mort. Efectivament, apareix el personatge solitari i enyorívol. I és que en realitat estem retrobant aspectes que havíem llegit en poemes anteriors. Si abans ens ressonaven els poemes de finals dels cinquanta, ara són els de *La fàbrica* que va escriure el 1961.

1.5.2. La solitud

S'ha remarcat en capítols anteriors com la solitud és una de les característiques generals de la poètica martipoliana. El poeta és un home sol i solitari i s'hi reconeix i es reconeixerà així en tota la seva obra. També s'acusarà molt en els últims anys de producció poètica. Aquests anys no en són una excepció. Hi trobem referències a aquest sentiment d'home sol a «He heretat l'esperança» (v. 9);(v. 21-23);¹²¹⁷ «No vençut: desolat» o a «Jo ara em veig créixer...» (v. 10).¹²¹⁸ d'*He heretat l'esperança*; també a *Lletra a Anna* (v. 47) i a «Ara escolta....» (v. 5-6¹²¹⁹) i a «Temps sobrer» d'*Autobiografia*. Aquesta definició de l'home pren forma també en la situació del poeta que escriu sol i des de la solitud:*Lletra a Anna*, v 88, l'últim vers del poema; «Petita fàbula de mi mateix» (v. 30-32); «Ara queestic ben sol i és nit a fora...», el poema que després prengué el títol de «Lletra», (v. 1-2) d'*Autobiografia*, un poema que incideix en la solitud, perquè la sent des de la qüestió amorosa i no pretén canviar-la perquè la solitud duu implícita l'estimada, i vèncer la solitud significaria oblidar l'estimada:

podria dir-te coses més concretes
per convertir la solitud en sorra
i arrelar-hi potser; però aleshores
un vent de sal em malmetria els llavis
i estimo massa l'oci de parlar-te.
(v. 22-26).¹²²⁰

La solitud, per tant, en aquesta època està associada amb l'aspecte amorós que li provoca aquest sentiment, presentat de manera positiva —com hem vist que s'associava amb la

¹²¹⁷ Poema que data de l'octubre de 1966 i que publica a *Autobiografia*. Miquel MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 225.

¹²¹⁸ Escrit al gener de 1966 el publicà a *He heretat l'esperança*. *Ibidem*, 177.

¹²¹⁹ *Ibidem*, 219-220.

¹²²⁰ Poema publicat a *Autobiografia*. *Ibidem*, 199-200.

creació poètica o a «Camines sota els ràfecs...» en què planteja que no cal témer-la (v. 12-13)¹²²¹ — o bé de manera negativa, només un cop, associada amb l'angoixa existencial:

Només que t'atuessis
un instant, sentiries
l'ofec de tot, la densa
solitud que t'envolta.
(v. 19-22)¹²²²

Encara que s'ha presentat com Martí i Pol recorre a la solitud, podríem dir que només al poema «La teva solitud» que data del juny de 1966 reflexiona sobre el sentiment que li provoca la solitud, uns versos que publicà a *Autobiografia*.¹²²³ El poema, escrit a l'*alter ego* del poeta en una segona persona del singular, l'alerta perquè pugui treure un bon rendiment a la solitud. Per a això ja no calen els discursos existencials, ni la por a les normes imposades pel moment. Cal que surti fora i pensi que la poesia ha de versificar tot el que l'envolta; per tant, també sobre la gent i la societat. Les paraules, per tant, han de parlar del món.

1.5.3. La mirada social

A la «Petita fàbula de mi mateix»¹²²⁴ que podria ser ben bé del 1966¹²²⁵ incideix en la vida rutinària. El poema ressegueix les accions que viu i repeteix durant el dia, com si es tractés d'un diari. El divideix en tres parts i cada una d'elles està encapçalada per un verb en primera persona del singular: llevar-se, esmorzar i treballar. Cada part es divideix en tres subapartats; el primer de cada part explica els actes quotidians i biogràfics; el segon subapartat està dedicat a una reflexió poètica i el tercer farà referència a com «la gent creix massa / depressa —ja ho he dit— / i llegeix poc, i pensa / molt menys, i tothom perd / el temps en ximpleries.» (v. 32-36), versos que extrec del final del poema, però que d'una manera o una altra ha repetit al final de cada part. Cada una d'aquestes és una mirada enfora, ja que parteix de l'aspecte personal i autobiogràfic i acaba amb una mirada enfora, a la societat.

El poema «Jo ara em veig créixer més que mai en les coses...», del gener de 1966 i publicat a *He heretat l'esperança*, li serveix per explicar que aviat farà trenta-set anys i que la

¹²²¹ El poema el publicà, amb el títol «Massa enyor», a *Autobiografia*. Ibídem, 202.

¹²²² És el poema «Amb el crani rapat...» que publicà amb el títol de «Pur joc» a *Autobiografia*. Ibídem, 222.

¹²²³ Ibídem, 212.

¹²²⁴ El criteri que se segueix és el del primer testimoni. En aquest cas em baso un altre cop en el ciclostilat de *La creació*, còpia que no deu ser del poeta.

¹²²⁵ Hi escriu en el versos 23 a 25 que «dintre / de poc ja farà vint- / i-tres anys que treballa / vuit hores cada dia;». Si el poeta entrà a treballar a la fàbrica el 15 de juny de 1943, sense cap mena de dubte, es deu tractar d'un poema de 1966.

creixença ha estat difícil, però que li ha servit per fer-se fort. En el poema incideix en una reflexió poètica que planteja com totes les paraules volen dir allò que signifiquen i el poble és la gent i, per tant, tots els mots acaben recaient en la humanitat, en la gent. De la mateixa manera, en el poema del maig de 1966, «Ara escolta...», que publicà a *Autobiografia*, torna a creure en les paraules per créixer però des de la solitud «tal com sempre volies,» (vers 6), una represa de la vida força diferent al que havia viscut en què hi havia la buidor:

ni et vencerà la por
del buit que tant temies.
Com qui torna d'un llarg
viatge i res no el lliga
ni al país que ha deixat
ni als amics que hi tenia.
(v. 21-24)

Des de la buidor existencial que es planteja, ja no hi ha cabuda per a un retorn, no se sent vinculat ni a res ni a ningú. Constata com ha estat fidel a l'«alta crida», a la qual hi romandrà fidel (v. 13-14 i 29-30). Tampoc no sabem a què es deu aquest deix d'optimisme que destil·la el poema davant d'una nova vida que hi queda reflectida.¹²²⁶ En canvi, al juliol de 1966 visqué una crisi matrimonial que, segurament, es veié reflectida en poemes posteriors, com el del mes d'agost d'aquest any, «Deixo endarrera...», que a *Autobiografia* es recull amb el títol de «Cor nu». En aquest poema recull un sentiment d'optimisme tot i que des d'una altra situació, i escriurà: «Deixo endarrera somnis / i vanes esperances,» (v. 1-2) amb l'objectiu de retrobar-se amb la quotidianitat i la meravella que representa la vida. Sempre relacionat amb la paraula, el poeta hi significa la lluita: «I ens fem malbé en inútils / combats contra el maligne / per mor d'una paraula!» (v. 15-17). En el mateix sentit es recull en el següent poema, inèdit, que escriu aquest mes, ara en un context amorós, «Tant com perdura en el temps...», en què el poeta torna a reemprendre el sentiment que els altres oprimeixen però, tot i això, cal mantenir-se en la lluita perquè cadascú ha pogut arribar a conèixer-se: «I lluitarem, contra tota esperança, / perquè res no pot fer-nos / deixar de creure en nosaltres mateixos.» (v. 11-13).

Uns poemes que situaria en aquest apartat són aquells que es destrien d'una situació social. De fet, com he comentat a l'inici del capítol, aquests poemes són nombrosos, potser en la mateixa consideració que els poemes de temàtica amorosa. Un d'aquests és, indubtablement,

¹²²⁶ Podria ser que estigués relacionat amb el reconeixement al seu treball. Sembla ser que el 7 de maig de 1966, com veurem posteriorment, el poeta oferí un recital de cançó i poesia a Andorra; en el programa s'hi referia a la publicació d'*El poble* que devia estar a punt de veure la llum.

«Surt al carrer i recolza't...», que a *Autobiografia* s'intitulà «Per fer-ne una cançó»,¹²²⁷ i sabem que realment ho fou perquè en l'espectacle de *La creació* de Centelles es va cantar. Es tracta d'un poema que no està datat en el mecanografiat original, però com fou publicat a *Ponent*, i comptant com s'ha dit més d'un cop que Martí i Pol lliurava a les publicacions les creacions més recents, hauríem de situar la data d'escriptura entre el 1965 o 1966.¹²²⁸ El missatge clar i contundent és que cal sortir de casa, la vida és a fora; però evidentment no es tracta d'un missatge a no recloure's sinó a poder aconseguir la matèria poètica i la saviesa de la gent del carrer. De fet, el poema actua gairebé com a una crítica a l'actitud del poeta:

Vint segles de cultura
no t'han adobat gens;¹²²⁹
quasi tothom et troba
vell, avorrit i lleig.
Llegeixes massa llibres
i et toca poc el vent.
Com vols saber les coses
si et fies dels papers.
(v. 9-16)

És clar que, com es constata de tots aquests poemes autobiogràfics, al darrere hi ha el posicionament dels altres poetes; és una crida a l'estil d'aquell «I baixem al carrer», últim vers del segon poema de *La Rambla de les Flors* de Jordi Sarsanedas.¹²³⁰

Els papers, els records, són els que apareixen en el poema «Perquè una nit qualsevol poden dir-te...», versos que han romàs inèdits i que escriu durant el mes de març del 1966. Ara, però, el jo poètic se sent acovardit, perquè no l'han deixat créixer com caldria:

Perquè una nit qualsevol poden dir-te
que s'ha acomplert el teu temps i has estat
escollit per al magne sacrifici,
t'han obligat d'ençà de sempre
a caminar cap-jup i atemorit,
preocupat només d'anorrear-te.

¹²²⁷ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 213-214. Aquest poema, sense el títol, es troba en la carpeta que el poeta usava quan cantava en els recitals. Hi ha anotat, com veurem en el capítol següent, «Fora programa (Acompanyament com "Veni tots depressa")» i, a més, hi ha una indicació que vindrien a ser anotacions d'acords. És a dir, amb tota seguretat que el poema l'havia transformat en una cançó.

¹²²⁸ Miquel MARTÍ POL, «Surt al carrer i recolza't...», *Ponent* XXXIX-XL (primavera-estiu 1966), 21-22.

¹²²⁹ Aquest vers en el cançoner és: «no t'han embellit gens,» tot i que al marge dret i entre parèntesis ja escriu de manera manuscrita «no t'han adobat gens».

¹²³⁰ El poema és «Novetat del món» a Jordi SANSANEDAS, *La Rambla de les Flors*, Els Llibres de l'Óssa Menor 24 (Barcelona: Óssa Menor, 1955), 20-21.

(v. 1-6)

Els primers quinze versos presenten un jo poètic desmoralitzat, sacrificat, quan en realitat sempre havia estat obedient. Li pertoca, però, remoure papers, rellegir-los, enfrontar-se amb els records per allunyar-los.

En dos poemes apareix aquest el «jo» oposat amb un «ells»; ara, però, semblantment a una qüestió política. En el primer d'aquests que seria immediatament anterior al suara citat — segons es conserva al fons, en què Pujades l'apunta com a poema que és dins del *Quadern d'Anna*, seria l'immediatament posterior— és també del mes de març, «Algun dia vindran i em costarà de creure...», com si es tractés d'un auguri, es podria relacionar amb l'escorcoll policial que anys després el poeta recordaria en l'article sobre Blai Bonet:

No sé què donaria per tenir aquelles cartes, però les vaig cremar, junt amb moltes d'altres, perquè un escorcoll policial de qual, per sort, em van prevenir em va fer témer de posar en perill la tranquil·litat dels meus comunicants.¹²³¹

Jordi Sarrate apuntava aquesta possible interpretació del poema, fora de l'aspecte autobiogràfic, però no menys vàlida. Els versos contenen el caràcter social, des de la referència del poema de Brecht que està llegint, a la presència contínua i vigilant d'aquests «ells» que són a fora i romanen «ja per sempre, per sempre, per sempre, / palplantats al carrer.» (v. 9-10). La repetició i el ritme pausat del poema que incideix en el ritme també lent de les accions del protagonista accentuen el caràcter de la tragèdia: «Ja res no em retindrà vora aquells que estimava.», escriurà en l'últim vers. A l'octubre d'aquest mateix any el poeta escriu «Sortiràs al replà...», poema que quan publica a *Autobiografia* durà el títol d'«El replà», aquests personatges que havia referit amb la tercera persona del plural, com en el poema de mesos anteriors, persisteixen en la vigilància. És el jo poètic qui surt de la casa i a partir d'aquest moment desapareix qualsevol esperança; al darrere queden els vigilants opressors que el transformen en un solitari: «Ells sotgen / per l'espill. Si et gires / t'ompliran de dicteris. / Són molts contra tu.» (v. 4-6). Són els mateixos que volien escorcollar-lo o bé són els vigilants dels preceptes i de morals hipòcrites, però també ho podrien ser de qüestions polítiques. Tal i com ho versifica, el jo poètic no només se sent solitari, sinó també expulsat:

Ara ets tu l'únic home
del món. Si en trobes d'altres
seran, també, tenaços

¹²³¹ MARTÍ I POL, «Blai Bonet», *Avui* (20 març 1988), 45. Segons explica Pujades en el segon volum de la biografia, aquest escorcoll, però, es devia produir cap al desembre de 1971. PUJADES, *Miquel Martí i Pol, amb vidres a la sang (1970-1978)*. *Viure amb l'esclerosi*, 70-71.

lluitadors solitaris,
foragitats per sempre
de la magna assemblea
per l'alt consell dels justos.
(v. 17-23)

En dos moments més el poeta fa servir l'expressió «banquet dels justos» i «assemblea dels justos». Ambdós poemes s'incloueren en l'espectacle de *La creació* i recollits en «Apèndix» en l'obra martipoliana. En el primer cas, es tracta del poema «És clar que si volgués podria dir més coses...» del novembre de 1964 i ho escriu en el sentit que resultaria molt més fàcil asseure's en aquest banquet prescindint de tota la realitat que l'envolta. En el segon cas, «Si, doncs, assages vanament de reprendre...», del juny de 1966, podria plantejar com hi ha tota una sèrie de paraules velles —discursos o ideologies— que ja no es poden mantenir; evidentment, la referència és sociopolítica, s'adreça a la gent, en concret al «poble» —que ara pren la dimensió de país— mantenir-se estàtics amb les mateixes idees seria no lluitar contra l'opressió que significa el franquisme..

Ara bé, aquest últim poema, l'envia a Bracons, i tant en el primer com en el segon es podria realitzar la lectura des de la situació personal, la d'ambdós, enfrontada amb la de tots aquells que des de la moral hipòcrita no permeten la relació amorosa, que són a fora i que es poden veure per l'espèll o aquells que encara continuen amb les paraules d'una moral antiga que no permeten avançar.¹²³²

Tots aquests poemes presenten el personatge del poeta, els seus sentiments i les seves inquietuds. L'home continua avançant, creixent en el camí de la vida, sempre aferrat a la idea de l'autoconeixement que comporten els dubtes amorosos, els sentiments de solitud i fins i tot un ressò social (o polític) que en aquests anys s'anirà evidenciant cada cop més Ara sí que haurem de parlar del poeta compromès en la seva totalitat; ell i la seva literatura.

De tota manera, no voldria passar al següent apartat sense fer esment d'un poema de caràcter autobiogràfic. Es tracta de «Pico l'ullet», del qual no he trobat cap còpia al fons personal del poeta, i que Pujades comenta que es va publicar a *Inquietud artística* el juliol de

¹²³² «Són justament ells qui oposen la seva presència absurda entre tu i jo, i ens obliguen a adoptar actituds que no voldríem. No els faig pas tan intel·ligents com per preparar el joc a consciència; no obstant se serveixen d'unes bones cartes, no pas perquè les cartes siguin bones, sinó perquè, jugades contra gent com ara tu i jo, resulten d'una gran eficàcia. Tu i jo estem massa orgullosos de nosaltres mateixos, massa convençuts del que fem, per sacrificar aquesta personalitat a un profit immediat. Una mica és la paràbola del poema que t'envio.» Carta a Anna Bracons del 22 d'octubre de 1966. APAB. Segons Pujades es tracta d'aquest poema. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 211-213. Segurament és la mateixa referència que trobem en una carta escrita a inicis del novembre de 1966 en què li diu que són ells dos els que guanyen «La gent (la majoria) no ho entendreà, però tu i jo som dos solitaris, enamorats de la seva solitud. Som dues persones que han baixat al carrer, te'n recordes? Voler-nos apamar com als altres és propi dels qui no ens coneixen». Carta a Anna Bracons. APAB.

1965 i que té la data «1965»,¹²³³ però realment l'únic poema que es publicà amb aquesta data i en aquest número fou «Pic-nic». De tota manera, no vull passar per alt el detall que podria ser ben bé de 1965, el llenguatge és força diferent a l'usat pel poeta, i més proper a la sèrie de «Pic-nic», «Serà un dia rodó...» i «... és el que diu un amic meu: les coses...», que no pas a tots els altres de lírics o socials d'aquesta època. Davant del dubte, però, i al considerar-lo més un divertiment que no pas un poema de crítica ferotge a la societat, prefereixo considerar-lo entre el 1965 i el 1967 que permetria arrodonir la datació del llibre *He heretat l'esperança* que, segons el poeta, conté poemes d'aquest últim any. De fet, el poema descriu, entre la veritat i la mentida, tot un seguit d'elements que definirien el personatge, com per exemple: «Sóc orellut i calb i pacifista. / Ploro el passat i el futur m'espervera. / Quan sóc ben sol mastego paraulotes.» (v. 10-12). La forma del poema sorprèn, no només per aquests elements discordants sinó també per tot el seguit d'enumeracions verbals a les quals recorre i que produeixen una certa agilitat al poema fins al punt de l'estirabot final: «Quan sigui mort, merda pels vius i a rengle!» (v. 20).

És evident, doncs, des dels mateixos títols de llibres o de poemes que Martí i Pol té la voluntat d'explicar la seva vida, tot i que no amb la voluntat de donar-la a conèixer sense solta ni volta, sinó que la voluntat del poeta és la de la mirada endins per poder sortir enfora, la universalització de l'experiència personal. El poeta sap perfectament que la seva vida no és tan diferent a la dels altres i, per tant, passa per l'experiència laboral, com molta gent que treballa en fàbriques; també per l'experiència de la solitud com a element imprescindible per a la creació poètica i com a individu enfrontat amb els altres, bàsicament per circumstàncies amoroses i personals. Aquesta solitud anirà deixant pas a l'única que hi pot haver, la que resultarà imprescindible per a la creació, perquè el poeta que vivia enfrontat a la gent, passa a considerar-la d'una manera ben especial de tal manera que intentarà ser ell qui tindrà la intenció que la gent pensi des de la recerca de l'autoconeixement, perquè es pugui arribar al canvi, que, cada cop més, creu que es podrà aconseguir des del pensament marxista. És indubtable, però, que l'element autobiogràfic dins d'un llibre de poesia, considerat amb el pes que li donà el poeta fins al punt de ser-ne el títol, és original; que el component autobiogràfic, no només en el llibre amb aquest títol sinó també a *Lletra a Anna* i a *He heretat l'esperança*, és una compartició d'experiències amb el lector, però també un sincerament que permet que el lector pugui sentir-se identificat amb la societat que l'autor hi reflecteix —que es caracteritza per no llegir, no pensar i per perdre el temps— o bé en la situació laboral i d'opressió que poden viure els treballadors, o també en l'experiència amorosa. De totes aquestes experiències el poeta voldrà extreure'n el sentiment de bellesa en l'expressió poètica. La reflexió de Martí i Pol sobre la poesia li és força necessària i forma part de la seva autobiografia. En definitiva, els motius que apareixen en aquests anys formen part del món poètic de l'autor i de la seva vida. A l'autor una

¹²³³ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 160.

experiència arriscada com aquesta —sempre amb el pensament que, si bé *He heretat l'esperança* és un recull confegit per ser publicat el 1976, no ho són ni *Lletra a Anna* ni *Autobiografia*, que el 1966 ja tingueren forma de llibre,— també l'ajuda a crear una poètica diferent, més elaborada i arriscada que en *El fugitiu* que, possiblement, havia estat interromput per una poètica com la de *La fàbrica* que escriví el 1961, ja que els aspectes lírics han d'acompanyar els aspectes personals —sense oblidar que els aspectes laborals són socials— i en aquesta situació és quan el poeta ha de trobar la forma idònia d'expressar-se per tal que no sigui banal sinó que trobi un element comunicatiu amarat de bellesa i, encara, afegir-hi en alguns dels poemes els aspectes de crítica i denúncia social sense que es transformin en pamflets.

1.6. Els poemes socials (1962-1969)

Les inquietuds socials del poeta, com acabem de veure, depassen l'àmbit de la fàbrica. Si potser havien estat lectures de pensadors que l'havien atansat encara més a situacions obreres i de lluita de classes, també passava a d'altres de més esquerrans i amb inquietuds socials. El món obrer, la fàbrica, hi continua apareixent —ja ho hem vist—, i també la lluita de classes, tot i que, com acabo de dir, el poeta seguirà els camins d'una poesia amarada d'un cert lirisme que l'acostarà a d'altres problemes socials: la fam, les injustícies... Hi ha una amplitud de mires. Al darrere, però, com un decorat insistent i obsessiu, hi ha els principis, les normes, la llei, i amb ells, la hipocresia i la falsedat.

1.6.1. El motiu nadalenc

Un dels motius és el nadalenc, que li permetrà poetitzar sobre la bondat. No hi ha cap caràcter ferm de denúncia, com s'esdevindrà posteriorment, sinó que busca el poema amable¹²³⁴ i és una crida a la pau, Però el poema «Nadal 1964» contindrà un vers que és un compendi de la poètica social martipoliana de 1964, ja que tot i que constata la desigualtat social, l'autor sap que no hi ha cap tipus de solució i el món es mantindrà com sempre: «que els pobres són tan pobres com abans.» (vers 11). Per això, com veurem posteriorment, en aquest any, la crítica social versificada per Martí i Pol és gairebé una constatació de la realitat, que comporta en ella mateixa la denúncia, però no serà així en anys successius que serà molt més crítica.

¹²³⁴ Amb la finalitat de ser publicats els tres que s'han conservat d'aquests anys: un del 1963 i dos del 1964, aquests són poemes que envià a Bonaventura Selva perquè els pogués publicar a *Inquietud artística*. El de 1963 duu el títol «Christma 1963», que duu escrit tot seguit la indicació «per a Bonaventura Selva» i els altres dos que es conserven en el fons personal de Bonaventura Selva són: «Com qui no vol, volent, tornarem a la cova...» i «Nadal 1964».

1.6.2. Els dubtes sobre l'eficàcia de la poesia

En els anys intermedis, des del febrer de 1965 fins al 1967, la producció poètica martipoliana creix entre el dubte i la denúncia. Dubta de si és possible el canvi social mitjançant la poesia — o els mots i les paraules, per emprar els motius martipolians—, que comporta la vida connotada positivament: «i sóc les mans i els ulls i les paraules / dels que no tenen veu, / ni record ni esperança».¹²³⁵ De fet, dos elements seran essencials en aquesta època, l'esforç i l'esperança, només amb aquests es podrà entreveure el canvi, conjuntament amb el temps que requereixen. L'esperança és conseqüència de l'esforç ja que només des del constant treball es pot albirar la transformació social, tot i que també l'espera permet la fermesa en la lluita. En el poema «Podem, si vols, asseure'ns...», que va publicar a *He heretat l'esperança*,¹²³⁶ podem confirmar ja aquesta realitat, que sorgeix dels poemes i que comporta la consciència de la gent:

No oblidis,
però, que a fora hi ha la gent: els altres,
i la feixuga càrrega dels dies.

Se't corcarà la veu de tan solemne
si no surts al carrer, i et veuràs créixer
lligat a tu mateix, com una nosa.

Car no perdura el vent de les paraules,
ans el risc de donar-se per comprendre
i el que compta és l'esforç de cada dia
compartit tenaçment amb els qui creuen
que cada gest eixampla l'esperança,
que cada dia no es perd per als qui lluiten.»

(v. 6-17)

És gairebé el mateix que escriurà en un dels poemes que inclogué també en aquest llibre i que duu el títol «Els anys com una rella»: «Ara la gent ocupa el lloc dels versos / i no s'hi val a fer jocs de paraules / per apagar la fam o la incertesa.» (v. 9-11), uns versos que recorden Brecht, que és l'autor del poema que llegeix, «Algún dia vindran i em costarà de creure...».¹²³⁷

¹²³⁵ Versos 15 a 17 de «I bé: si algú em demana...», poema del febrer de 1965 que formà part de *La creació* i publicat en «Apèndix» a MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 360.

¹²³⁶ No he pogut trobar el mecanografiat original, i la data és aproximada; en aquest cas, m'he basat en l'ordre establert al llibre que podria correspondre a un cert ordre cronològic.

¹²³⁷ Podria recordar entre d'altres versos aquells en què planteja com segons quin tipus de poesia pot semblar una indecència; per exemple a «Als nascuts després»: «Quina mena de temps, en el qual / parlar

Es tracta també, doncs, de reflectir una veu social —la de Brecht— per reafirmar el poema, que s'emmarca també en l'aspecte existencial, de solidaritat, com expressa en el poema d'«Els anys com una rella»: «i compartir l'angoixa dels altres; i l'esforç / i l'esperança.» (versos 20-22).

1.6.3. Un component social hipòcrita

En contrapunt, però, hi apareixen els altres, no la gent amb qui solidaritzar-se sinó els que creuen en els preceptes, les normes i la falsa moral; els atacs a la gent que viu en la hipocresia encara es mantenen, tot i que potser no de manera tan evident com en altres anys. A «Temps sobrer», poema datat de l'octubre de 1966 i que publicà a *Autobiografia*, s'insisteix que hi ha gent que es fixa només en l'acompliment d'aquestes normes: «I ells, és clar! t'encalquen / per complir els preceptes / sense malvolença: / per complir els preceptes.» (v. 14-17). Abans, però, el novembre de 1964 en «És clar que, si volgués, podria dir més coses...»¹²³⁸ el jo poètic havia desestimat del tot la hipocresia:

que és vergonyós de veure com encara
hi ha tanta gent que passa fam
o bé
que més val no fiar-se dels que ens volten.

Dir tot això i asseure'm, satisfet,
al lloc d'honor en el banquet dels justos
i demanar un diari i eructar
polidament quan els altres eructin.

No em costaria res d'estripar tot allò
que he escrit o pensat
i canviar la veu perquè els temps aconsellen
una actitud més prudent i discreta.
(v. 4-15)

I acaba el poema amb la facilitat que pot suposar mudar la pell i fer-se fals, però ell s'hi nega totalment amb una enumeració polisindètica:

Jo no puc, tanmateix. M'estimo massa

d'arbres és gairebé un crim / perquè implica silenci sobre tants delictes!» (versos 6-8). Feliu FORMOSA i Armand QUINTANA, *A la paret, escrit amb guix. Poesia alemanya de combat*, 2a edició. Els Llibres de l'Óssa menor 54 (Barcelona: Editorial Proa, 1976), 113-117.

¹²³⁸ Poema que formà part de l'espectacle *La creació* i que es pot llegir a MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 363.

la pell que duc i les mans i la boca
i els ulls i allò que he vist i les paraules,
i em necessito tant i em sento créixer
tan revoltat i vari, que no fóra
capaç de prendre ni un moment les coses
com un recurs llunyà, sense deixar-hi
bocins de mi mateix que em mancarien.
(v. 20-27)

Alguns d'aquests versos ressonaran quan escrigui «No em costa res de pensar que ja és tard...», del febrer de 1966,¹²³⁹ escrit un any i tres mesos després, en què també es referencia la gent que passa fam: «hi ha gent que mor de fam o de tristesa» (v. 11) i, a més, amb una fórmula força semblant a la del vers 12 de l'any 1964: «No em costaria res d'estripar tot allò...»; ara, però, en aquest poema de 1966 s'adreça al lector per dir-li que si creu que els versos que escriu són aspres pot «llegir a l'inrevés les paraules que escric / o bé tancar-te amb clau a casa teva.» (v. 13- 14). La diferència entre el poema de 1964 i el de 1966 rau en el fet que en el primer és el poeta qui podria trencar les pròpies paraules en el moment que traís la dignitat com a persona; en el segon, el poeta ja no s'hi implica, sinó que s'adreça directament al lector, i serà aquest qui podrà optar per no entendre res o per allunyar-se del compromís que suposen els versos.

1.6.4. El clam per la injustícia

La presència en tots aquests poemes del motiu de la fàbrica torna a ser clau en tots aquests anys, i continua permetent-li especificar la lluita de les classes, la separació entre el món dels que manen i els que obeeixen. Així ho versifica en el poema «Moral nova», en què els dos últims versos es vinculen amb *La fàbrica-1959*, ja que hi escriu aquella sentència de «val més tenir / que no pas penedir.» (v. 26 i 27), la mateixa que recull en el vers 18 de «La fàbrica». Aquest poema, però, tot i que expressa el món del poder, es diferencia de la temàtica fabril ja que hi manté aquell to irònic per versificar que el món no avança com caldria, que en realitat cal que els homes sobrevisquin en aquest món, ja que no es pot arribar enlloc essent bons,

Que l'amor,
ah! l'amor,
no és res més que l'anunci
d'una pasta dentífrica.
I que, per postres, en alliberar-nos

¹²³⁹ Publicat a *Autobiografia* amb el títol d'«Acompliment». Miquel MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 194.

de la feixuga càrrega del cos,
qui sap, mare de Déu! el que ens espera.
(v. 18-24)

Evidentment el to és molt diferent al dels anys cinquanta, ja no és la veu d'anacoreta o de predicador de quaresma, ni és el poeta que considera l'amor com a motor de la humanitat. Com li expressà a Busquets i Grabulosa, definir-lo d'aquesta manera no era més que una broma.¹²⁴⁰ La crítica social, però, com deia anteriorment, és ben evident; l'amor no feia més que formar part de l'enumeració dels aspectes positius amb la visió negativa de la societat i, per això, s'adeia amb *El poble* (1966), llibre en què va aparèixer publicat el poema.¹²⁴¹

El poeta inclourà a *He heretat l'esperança* «Quan els senyors de les terres...»,¹²⁴² un poema de denúncia als que manen en els àmbits de l'agricultura, de la indústria, de la defensa i de la religió. El poema es divideix en quatre estrofes de quatre versos i una de tres; en les quatre estrofes inicials —en què cada una es dedica a cada un dels àmbits abans esmentats— els dos primers versos expressen la situació dels senyors i els dos següents el comportament que han de tenir els qui obeeixen que són sempre els qui han de sofrir les conseqüències dels que manen. Els últims tres versos els acaba amb una interpel·lació en forma de pregunta als lectors: «Quan de temps deixareu —deixarem, més ben dit— / que s'executi damunt nostre, la injustícia dels homes?» (v. 18-19).¹²⁴³ De fet, el poema incideix en la denúncia social. Ja no és el to irònic de «Moral nova», sinó que, amb el lirisme dels versos, roman la sensació del to agre de la denúncia. Havíem parlat d'un altre poema d'aquestes característiques, «No em costa res de pensar que ja és tard...», del febrer de 1966, per exemple, que recorre a la fórmula anafòrica per reiterar el missatge, de tal manera que el lector no només es trobi un ritme obstinat sinó també que pugui pensar en la recurrència de la lletania. És aquest el cas del poema «Quan els senyors

¹²⁴⁰ De fet, el poeta amb Busquets i Grabulosa en una entrevista que aquest li féu per al *Correo Catalán* recordaven aquests mateixos versos. Martí i Pol li digué: «Obviament és una broma. L'amor és l'essència de la manera de ser dels homes. És allò sense què no hi ha homes». I després, encara, a la pregunta de l'entrevistador sobre què és una base amorosa sòlida el poeta digué: «Per mi vol dir un amor fondo envers un mateix, equilibrat, però, per una autoanàlisi constant... Us fa so de marxisme? Bé... És que jo crec que si no sóc capaç d'estimar-me i autoanalitzar-me amb rigor, mai no tindrè capacitat d'estimar els altres. I aquesta és la base de la meua idea de solidaritat. L'autocrítica fa que em vegi jo mateix tan poca cosa que m'ajuda a comprendre els altres, que són si fa no fa, com jo.» Lluís BUSQUETS i GRABULOSA i Josep MISSÉ, «Miquel Martí i Pol: mormol, serè i sonor», *Cap de setmana. Suplement de El Correo Catalán* 155 a *El Correo Catalán* (28.1.1978), 17-18. (Reproduït a Lluís BUSQUETS i GRABULOSA, «Miquel Martí i Pol: mormol, serè i sonor», a *Plomes catalanes contemporànies*, (Barcelona: Edicions del Mall, 1978), 137-144).

¹²⁴¹ No perdem de vista que la datació de 1962 és dubtosa perquè el poema es va publicar al *Roda de Ter* 21 (setembre 1962).

¹²⁴² Amb el títol de «Quan els senyors». No he pogut trobar l'original mecanografiat i el primer testimoni és del ciclostilat de *La creació* de la qual formà part, i en aquest recull no hi constava el títol. En la publicació del poema a *He heretat l'esperança*, l'estrofa final de tres versos es converteix —amb alguna altra correcció— en cinc. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 184.

¹²⁴³ A la primera edició d'*He heretat l'esperança*, que acabo de citar, el poeta publica: «—¿Quant de temps deixareu / (deixarem, més ben dit) / que caigui damunt nostre / la solemne injustícia dels homes?» (v. 18-21).

de les terres...» ja que l'anàfora es troba en la repetició de l'inici de cada primer i tercer vers en les quatre estrofes de quatre versos: «Quan els...» (v. 1, 5, 9 i 13) i «ja cal...» (v. 3, 7, 11 i 15).

1.6.5. El retorn a la fàbrica

Dos dels poemes d'aquests anys es referiran concretament a la fàbrica: el primer d'aquests és «L'any vinent», del febrer de 1965, que ja he comentat perquè el poeta acabà incloent a *La fàbrica-1959*, en aquest s'expressen els sentiments dels treballadors acabats d'arribar a la fàbrica, contraposats amb la reacció dels que porten més temps, de tal manera que els novells esperen l'any vinent per ser veterans. El segon dels poemes pot resultar molt més interessant, ja que es tracta de «La creació», datat del juny de 1966. Es publica el juny de 1967¹²⁴⁴ i serà el motiu per a l'espectacle *La creació*, a més el 1972 el tornarà a publicar com a segon poema de *La fàbrica*. Tot i que el poeta parteix del punt de vista mític del llibre bíblic del *Gènesi*, el considera sota el prisma de la fàbrica. Cada part es divideix en dues subparts: la primera és la situació dels personatges obrers que apareixen en el poema i la segona funciona com a cloenda, de manera que acaba amb una explicació des del punt de vista dels mateixos personatges, que fa de contrapunt als versos anteriors. De fet, aquesta creació presenta també el ritme i el pas de la vida: en el primer dia els personatges són novells, però al cinquè el poeta anota que era «com si haguéssim / nascut entre les màquines. Teníem / les mans tan dures com qui més i alçàvem / la veu per renegar sense temença.» (v. 30-33). No és el primer cop que comento que la fàbrica esdevé un microcosmos —com ho és també el poble— en què els homes creixen; i aquesta creixença, per al poeta, no és gens fàcil. El primer dia, doncs, hi considera el soroll de les màquines que és precisament el que sorprèn els novells i en sortir de la fàbrica és quan es recupera «la quietud perduda» (v. 5).¹²⁴⁵ Recordem que en els anys cinquanta el poeta havia creat l'opòsit de la «quietud» i de la «inquietud» en què la primera era el sinònim de l'immobilisme que, molts cops, era un referent de la divinitat i, per tant, es connotava negativament perquè aquesta no es preocupava de l'home; com també era negativa en la humanitat com a oposició al dinamisme i, per tant, el canvi de l'individu i, per tant, social; ara, però, aquesta quietud es connota positivament en el moment de placidesa i de reflexió que pot comportar. També en dos moments més d'aquests anys apareix la quietud associada a una persona, de tal manera que en defineix el caràcter i l'essència d'aquesta. Es tracta de *Lletra a*

¹²⁴⁴ MARTÍ I POL, *La creació* (1967). Es tracta d'un desplegable amb un article de Lluís Solà amb el títol «Sobre la nova pintura» i il·lustracions de Joaquim Serra i Mestres, Mercè Biadiu, José Aguilera, Jodi Sarrate i Aregall, Xavier Serra de Rivera, Rosa Biadiu i Albert Salvador. Martí i Pol escriu el 28 de febrer de 1967 a Bracons: «A casa tinc un programa d'una exposició de pintura que han fet darrerament a Vic un grup (Tarot es fan dir) de gent de Barcelona. Al programa, que és luxós i provocatiu, hi ha, a més d'una presentació crítica d'en Solà, un poema meu: "La Creació".» APAB.

¹²⁴⁵ Aquest també serà el títol de l'últim poema que va escriure Martí i Pol, «Quietud perduda» que escriví el juliol de 2003..Miquel MARTÍ I POL, *Quietud*, Vull llegir! Poesia (Barcelona: Editorial Cruïlla, 2004).

Anna i de «Ja tot és diferent ara que mous la mà...»,¹²⁴⁶ dos poemes ben pròxims en la data de redacció. La connotació positiva, doncs, tot i que no es tracti d'una referència amorosa, com s'havia esdevingut en aquests dos últims poemes esmentats ara, la contrasta amb el soroll caòtic i eixordador de les màquines. La referència temporal també ens resulta rellevant, perquè és autobiogràfica, i tornarà a aparèixer en el poema «L'Elionor»: «Era a l'estiu i feia poc que havíem / complert els 14 anys. Llavors encara / érem novells, sense fel ni sospita.» (v. 6-8).¹²⁴⁷ És evident que es tracta, doncs, d'un naixement i de l'inici de la creixença. El segon dia d'aquesta creació és la maduresa envers la feina. es creen dos espais, l'àmbit de la feina i l'exterior en què plou lentament, una situació que el poeta qualifica com si fos un somni. En els homes hi creix l'enyor de tot el món exterior. El sentiment s'anirà convertint cada cop més en un aspecte dolorós de tal manera que l'enyor d'aquest dia passarà a ser tristesa al dia següent. El tercer dia és la presa de consciència, obtinguda gràcies a les paraules que, tot i saber que existien, ara acaben de comprendre-les. Aquest dia s'esdevé a l'hivern, —a diferència del primer que era a l'estiu— i és el moment central de tot el poema en què la creixença ha donat lloc al moment crític i d'insatisfacció davant del món:

El tercer dia vam comprendre moltes
paraules mig sabudes. La profunda
raó de viure dels qui sempre creixen
vençuts i solitaris, i la nosa
massissa i obsessiva dels preceptes.
Era a l'hivern i el gris opac dels vidres
traspuava tristesa.
(v. 15-21)

En aquests versos hi observem tres elements recurrents en la poètica martipoliana dels anys cinquanta i seixanta: la primera, com he dit, es tracta de les paraules, comprendre-les significa passar-les a un estadi diferent de la simple comunicació, que s'associaria amb el poètic ja que els «vençuts» i «solitaris», que creixen, és una referència als poetes, que no són escoltats per la societat. La solitud, significada com hem vist i veurem com a un aspecte propi, i per tant autobiogràfic, de Martí i Pol, és una característica dels poetes. Després, mitjançant una conjunció copulativa, «i», uneix «solitaris» amb la «nosa» dels «preceptes», aquella molèstia que significa l'opressió moral i a la qual tants de cops m'hi he referit.

El quart dia estableix la creixença i la descoberta del món del sexe, perquè en el món de la fàbrica la gent es fa gran. L'escena proposada pel poeta continua essent en aquest àmbit

¹²⁴⁶ Poema datat del març de 1966.

¹²⁴⁷ El 15 de juny de 1943, Martí i Pol començà a treballar a la fàbrica. Encara que estrictament no es tractés de l'estiu, és evident que el poeta hi planteja aquesta proximitat amb l'estació de l'any.

laboral i opressiu, però també en el que simbolitza tota la creixença humana. Per tant, aquest amor és adulterí per l'espai en què es proposa, trenca les normes establertes i és, com havíem vist en d'altres poemes com «Pic-nic» o «Serà un dia rodó...» o «... és el que diu un amic meu: les coses...», per citar exemples d'aquests anys, un missatge de llibertat. Ara bé, les imatges amb què el poeta acaba aquests dies estan connotades negativament: «Al vespre / semblava que tinguéssim les mans plenes / de sorra o bé d'ortigues.» (v. 27-29), uns motius que havien aparegut en el poema del maig de 1954 i que publicà a *Si esbrineu...*, «Pelegrinem cap al teu alt silenci...»,¹²⁴⁸ en què exposava com els homes mancats de tot «Tenim les mans d'ortigues i de boira» (v. 3) i que «Tot és incert, escrit damunt de sorra / i ens cal poder esculpir damunt de pedra.» (v. 12 i 13), motius i imatges que remetien a la insatisfacció i al caràcter efímer de la vida. En el cas del quart jorn de «La creació» es planteja el caràcter negatiu de l'acte sexual dut a terme al darrere d'un magatzem de la fàbrica, en un espai apartat, lluny de la feina i del que pertocaria realitzar, tot i que a la llunyania encara ressona la fàbrica com un ens obsessiu que martelleja la vida de la gent, i encara que tot és positiu en un primer moment: «Feia un vent càlid i ella era tan dolça / i acollidora com una ombra.» (v. 26 i 27), les imatges de la sorra i de les ortigues, ja comentades, ens traslladen a l'aspecte efímer i a la connotació negativa que comporta.

I si, com s'ha constatat anteriorment, el cinquè dia al·ludeix a la maduresa assolida que comporta una veu per poder renegar de tot, el sisè dia —que és el del cobrament de la setmanada— planteja com s'assumeix la realitat amb l'aparent conformisme i la denúncia de la hipocresia. Consisteix a no creure que el món pugui canviar i, per tant, la resignació formarà part del sentiment dels treballadors que continuen feinejant per poder transformar la vida, però tampoc no és una lluita que es vegi ben clara; la denúncia és la d'aquells que observen estranyament aquells que intenten lluitar pel canvi però que «Després s'ajupen / a besar els peus d'aquells que els apallissen.» (v. 44-45).

El setè dia, com s'esdevé al *Gènesi*, Déu va reposar¹²⁴⁹ i Martí i Pol usa un joc de paraules per explicitar-ho: «El setè dia era diumenge i vàrem / reposar com Déu mana.» (v. 46-47). Tot seguit, de la mateixa manera que havia establert el microcosmos en l'àmbit de la fàbrica, acaba d'explicitar el referent temporal: «De tot això, pel Juny, si no em descompto, / farà ja mil-nou-cents-i-vint-i-quatre llarguíssims anys. No res: una futesa!». (v. 48-50), una dada que constatarà a *La fàbrica* (1972) quan en els primers versos del poema inicial, «La fàbrica», escriu: «L'any mil nou-cents vint-i-cinc jo encara / no havia nascut.»; també apareixerà als versos 11 i 12: «L'any vint-i-cinc la fàbrica no era / tan gran com ara.» i també en els fulls

¹²⁴⁸ El poema el publicà amb el títol de «Som pelegrins», el primer sintagma d'un primer vers que havia canviat: «Som pelegrins cap al teu alt silenci». Es pot llegir a MARTÍ I POL, *El larg viatge* (1976), 117.

¹²⁴⁹ «El setè dia, Déu havia acabat la seva obra. El dia setè, doncs, va reposar de tota l'obra que havia fet. Déu va beneir el dia setè i en va fer un dia sagrat, perquè aquell dia reposà de la seva obra creadora.» Gn 2, 2-3.

narratius del projecte de novel·la que volia escriure, Martí i Pol esmena «La fàbrica ocupa un edifici de dues plantes que va ser construït cap a l'any 1925».¹²⁵⁰ És ben evident, doncs, que Martí i Pol associa dos moments temporals, el mes de juny, que és l'any en què ell hi va anar a treballar, i l'any d'inici de la fàbrica. Són dues realitats diferents que acaben associant-se en aquest microcosmos expansiu a tota la vida i, com hem vist, a tota la creixença. Per tant els set dies de la creació es converteixen també en un referent temporal i simbòlic de tota una vida.

El progrés, que ja havia aparegut a *La fàbrica* de l'any 1961, torna a aparèixer en aquests anys, de vegades de manera irònica, però sempre amb el decorat de la fàbrica i del mercantilisme que comporta; a «Crònica», que publica el 1962 al *Roda de Ter* i que després recuperarà a la primera edició d'*El poble*,¹²⁵¹ en què el progrés l'associa amb una mala digestió, perquè ens cal recordar que la fàbrica és un ventre enorme com havia escrit a «La fàbrica» de *La fàbrica-1959*. Ara, en el poema «Crònica» ho expressa d'aquesta manera:

Però una nit el destí va promoure
un rebombori col·lectiu d'estómacs
i l'endemà quasi tothom va alçar-se
amb la llengua bruta de progrés.
(v. 11-14)

Aquest progrés malaltís i encomanadís l'arriba a comparar amb una religió: «Tot sigui pel progrés / —benaürats els qui hi creuen!— / Ah!, el progrés, / Oh!, el progrés.» (v. 18-21). De fet, fins i tot a «Nadal 1964», Martí i Pol hi va voler posar la taca del progrés:

I pel que fa als detalls de l'escenografia,
no costa gens d'imaginar que la cova
—són coses del progrés—
s'ha convertit en una cambra fosca
amb tuf de gent i de petroli;
que els pobres són tan pobres com abans
i que entorn d'un braser
hi ha el món sencer que espera
l'aldarull inefable del misteri.
(v. 6-14)

¹²⁵⁰ Vegeu-lo en l'apèndix amb els comentaris que hi afegeixo.

¹²⁵¹ Publicat a *Roda de Ter* 21 (setembre 1962). Publicat conjuntament amb «Moral nova», un altre poema que recull a la primera edició d'*El poble*. En aquest últim poema també hi ha una referència a com va el món però ho poetitza amb el verb «progressar»: «Que el món progressa de gairell» (vers 10).

Sembla, però, que uns tres mesos després, el març de 1965, el progrés ja no té tanta importància, «És clar que encara hi ha qui parla del progrés:».¹²⁵² És al poema «Visiblement mancada de paraules...» en què la gent parla del progrés arreu fins que aquest arriba però ningú no se n'adona «perquè l'esperit de les coses es dilueix / al bany-maria de l'espera.» (v. 14-15). El poema assenyala com el món va vivint encara de somnis i aquests poden comportar desencisos.¹²⁵³ Per assenyalar la cruesa, però, en què cal abandonar els somnis quan hom entra a treballar a la fàbrica.

1.6.6. L'«Estampa Popular de la Plana»

Aquest apartat podria ser comentat posteriorment en l'apartat de les cançons, però calia tenir en compte que l'«Estampa Popular de la Plana» serà el preludi a l'espectacle de *La creació* i també, com a conseqüència, a *La fàbrica* (1972). De fet, permet vincular i denunciar el món cruel que es constata anteriorment. L'«Estampa Popular de la Plana» fou la consciència solidària de la gent a causa de l'acomiadament de dos-cents treballadors de la fàbrica Can Serra de Manlleu i consistí en una mostra de solidaritat artística que el mateix Martí i Pol explicà a l'interior del disc de Rafel Subirachs *Àlbum Rafael Subirachs* el 1968:

La primera exposició de l'«Estampa Popular de la Plana» es va celebrar al Temple Romà de Vic pel setembre de 1967. Constava d'una vintena de gravats, obra de set gravadors, tots sobre el tema de l'acomiadament de treballadors, que en aquells moments, a la Plana, era d'una actualitat total. El dia de la inauguració, i prèvia una presentació del grup i de les intencions que el movien a manifestar-se, Rafael Subirachs va cantar les cançons que hi ha en una de les cares d'aquest disc. Durant els dies que l'exposició va romandre oberta, es va representar una peça de teatre: «El sí i el no», i es va projectar una pel·lícula cinematogràfica: «Una vella història». Tant la peça de teatre com la pel·lícula insistien a plantejar els problemes derivats del tema suau esmentat.

Posteriorment l'«Estampa Popular de la Plana» —gravats i tota la seqüela— va presentar-se a tot d'altres poblacions: Torelló, Ripoll, Roda de Ter, Centelles, Manresa, Terrassa, etc.

Ara bé. El que es proposava —i es proposa— l'«Estampa Popular de la Plana», no era solament interpretar d'una manera artística una situació de fet, sino denunciar, per mitjans artístics, un problema i prendre partit a favor dels qui en patien les conseqüències d'una manera més viva i immediata. Per això va posar en joc elements tan diversos. Es tractava d'aconseguir el major nombre possible d'espectadors i d'enfrontar-los a uns fets que l'expressió artística no solament no pretenia d'idealitzar, sinó que s'esforçava a destacar en llur més crua realitat.

¹²⁵² Vers 9 del poema «Visiblement mancada de paraules» que publicà a *He heretat l'esperança*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 169.

¹²⁵³ A *La fàbrica* (1972) també hi trobarem un poema amb una referència explícita, «El progrés, diuen», en què versifica com els temps s'han tornat més durs i ja no hi ha la humanitat; al contrari, tot són enveges. MARTÍ I POL, *La fàbrica* (1972), 17.

En l'“Estampa Popular de la Plana” comptava —i compta— molt més la tasca de conjunt que no pas la tasca individual. En aquest sentit, tant en el plantejament com en la realització es va tenir en compte l'esperit de grup, i l'esforç realitzat per tal d'aconseguir una màxima eficàcia i una màxima representativitat, estava condicionat per la mateixa intenció.

No creiem que es pugui parlar de resultats. Els resultats compten, és clar; però sovint són inapreciables, almenys d'una manera immediata. El que compta ja des d'ara és la tasca de conjunt i la voluntat de prosseguir. L'“Estampa Popular de la Plana” continua; en certa manera aquest disc n'és una prova.¹²⁵⁴

La segona cara del disc comprenia «No em parleu dels somnis»,¹²⁵⁵ «He après a no queixar-me», «El rellotge», «La sirena», «Som una nosa» i «La casa del treball». D'aquestes la lletra d'«El rellotge» és de Magda Bosch i «La casa del treball» del mateix Subirachs. Totes les altres tenen lletra del poeta de Roda. Possiblement fou el mateix Subirachs qui escriví aquestes línies el 1974:

D'ençà l'any 72, Rafael Subirachs ha treballat en la promoció de la poesia d'en Miquel Martí Pol. Abans d'aquest any, però, recordem que en Subirachs ja havia treballat conjuntament amb aquest poeta. En el mateix any de la seva professionalització, 67, a més dels innumerables recitals que feia per tot el país, donava uns altres recitals dins un cicles d'activitats d'art, reunides sota el nom de “L'estampa popular de la plana de Vic” on s'aplegaven fent diversa. Subirachs obria el cicle amb les cançons compostes per en Miquel Martí i Pol i ell mateix per a aquella ocasió dins el marc de les obres que alguns dels pintors i escultors més representatius de la plana en aquella ocasió i per a la mateixa ocasió havien inventat, un altre dia un grup de teatre dirigit per en Lluís Solà i Sala muntaven en escena una obra inèdita dins el mateix marc. El motiu de col·laboració entre persones d'activitats tan diferents en un mateix cicle, va ser l'acomiadament d'uns treballadors de la seva fàbrica, i el caràcter de “l'Estampa popular de la plana de Vic” era la denúncia oberta contra aquest fet. L'estampa va traslladar-se per tots els racons de la comarca de Vic i en algun lloc a fora. Deixant constància d'aquestes manifestacions públiques hi ha un disc, avui difícil de trobar al mercat discogràfic, on el cantant canta les cançons d'en Miquel Martí Pol i altres poetes.¹²⁵⁶

¹²⁵⁴ Miquel MARTÍ I POL, «Subirachs i l'Estampa Popular de la Plana» dins Rafael SUBIRACHS, *Àlbum Subirachs* (1968).

¹²⁵⁵ Si bé consta aquest títol, Subirachs canta «No ens parleu de somnis», en una primera persona del plural. D'aquesta mateixa manera consta en el mecanografiat original.

¹²⁵⁶ «Petit esbos per el curriculum vitae de Rafael Subirachs» dins *Recital Rafael Subirachs. Temes de Miquel Martí Pol i tradicionals catalanes*, (Mataró: Agrupació Científico-Excursionista. Cercle Catòlic, 1974) (Programa de mà dins dels actes dels 500 anys del Llibre Català. Arxiu personal de Jordi Sarrate (APJS)). Al text, però, hi caldria matisar dos aspectes: en primer lloc les cançons com a composicions de Martí i Pol només poden fer referència a la lletra, ja que la música és de Subirachs; en segon lloc, es tractà dels treballadors de Can Serra de Manlleu i no pas de la fàbrica de Roda de Ter. Per una altra banda serà interessant anotar que el 1977, nou anys després del disc, l'*Àlbum Subirachs* comptà amb una reedició a Rafael SUBIRACHS, *Àlbum Subirachs*, (Barcelona: Ariola, 1977), 33½ rpm. I també fa pocs anys tornà a publicar les cançons d'aquest disc —i d'altres— en format CD, a Rafael SUBIRACHS,

De fet, quan en una entrevista el 1988, Llorenç Soldevila li recorda l'experiència de «L'Estampa Popular de la Plana», Martí i Pol li respon:

—Tot sorgí quan de la fàbrica de Can Serra, a causa d'una reconversió laboral, n'acomiadaren més de 200 treballadors. Per tal d'ajudar-los, pintors, poetes, músics, actors i cantants creàrem l'Estampa Popular, que duguérem a molts indrets de Catalunya denunciant la injustícia i formant consciència de classe. La culminació de tot, a banda dels actes programats, fou l'edició del primer elapè del cantant Rafael Subirachs.¹²⁵⁷

Es tracta precisament d'una consciència de classe. Molts cops el poeta s'ha referit a la lectura de les obres de Karl Marx. Les tendències esquerranes i proletàries les duia a la pell, perquè de fet era la seva ideologia, però també, com hem vist, Martí i Pol és un home amb una consciència de solidaritat i de justícia social, que buscava transformar la societat. En aquest sentit, ja hem vist poemes en què esmentava com la gent passa fam i viu la injustícia. Hem vist també com de manera recurrent el poeta ha anat constatant la situació dels poderosos i la de les classes senzilles .

«No ens parreu de somnis», «He après a no queixar-me», «La sirena» i «Som una nosa» són poemes que, alguns d'ells seran recuperats posteriorment. En concret, els que reprèn són dos: «No ens parreu de somnis» que es va donar a conèixer a l'espectacle de *La creació* i que després fou publicat en «Apèndix» a l'*Obra poètica*¹²⁵⁸ i «La sirena» que formà part de *La fàbrica*(1972).¹²⁵⁹ Evidentment, tots ells contenen una mateixa temàtica que es vincula directament amb la situació social. Tant «No ens parreu de somnis» com «He après a no queixar-me» i «Som una nosa» estan estructurades en tres estrofes. En el cas de «No ens parreu de somnis» les estrofes són de set versos cada una i repeteix al tercer i quart vers de cadascuna: «som massa novells / i no us entendríem.» (v. 3-4; 10-11 i 17-18). Els dos versos amb què inicia cada estrofa es relacionen amb els tres últims: somnis i meravelles amb els mots, a la primera; l'ajuda amb l'esforç; el cant i el plor amb el canvi del temps. I els dos últims versos de cada estrofa signifiquen la vinculació amb el comerç, de tal manera que només importen els diners: només és important allò que es pot vendre. Aquesta incidència en la importància del mercadeig és el que permet que el públic pugui entendre que es van trencant els aspectes humans a favor dels interessos econòmics. La lectura respecte a la situació d'aquest any 1967 permet de veure que existeix una vinculació molt estreta amb els poemes de *La fàbrica-1959* en què aquesta idea

Subirachs 1968, (Barcelona: Picap, 2005). En aquest disc la cançó que s'havia escrit amb el títol «No em parreu de somnis» ja apareixia amb el de «No ens parreu de somnis».

¹²⁵⁷ SOLDEVILA I BALART, «Miquel Martí i Pol: L'essencial es diu amb senzillesa» (1988), 38.

¹²⁵⁸ MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 355.

¹²⁵⁹ MARTÍ I POL, *La fàbrica* (1972), 18. La paginació correspon al número del poema del llibre i no a la pàgina. L'edició conté la il·lustració i el poema, cada una d'aquestes duu la mateixa numeració.

ja se'ns feia avinent. A «He après a no queixar-me» l'estructura ve a ser gairebé la mateixa. Ara les estrofes són de sis versos i pràcticament els dos versos finals de cada estrofa són pràcticament iguals, a manera de tornada: «no espereu pas que plori. / He après a no queixar-me.» (5 i 6; 11 i 12; 18 i 19). L'estrofa central d'aquest poema conté els eixos del temps que inevitablement passa i l'espai que és a dins de casa, mentre que a les altres estrofes és a l'exterior i sempre en contacte amb gent. La tercera estrofa, però, presenta un intent de fugida que s'escapça quan hom s'adreça al jo poètic per dir-li que el necessiten, llavors, conscient i solidari, torna amb els seus. «La sirena», que formà part de *La fàbrica*(1972)¹²⁶⁰ no segueix l'estructura de la resta sinó que ara són quatre estrofes, tot i que manté els versos que serien la tornada: «i del llit estant, amb els ulls oberts, / sentim com toca la sirena.» (v. 4 i 5; 9 i 10; 14 i 15; 19 i 20).¹²⁶¹ En el poema és la sirena qui recorda el treball, però l'última estrofa —a diferència de les altres cançons— és esperançada i crida a un temps millor: «Vindran altres temps si ho volem tots plegats; / mai no ens han fet por l'esforç ni la feina,» (v. 16-17); és un poema força diferent a «Som una nosa», més pessimista, en què l'afirmació que presenta el títol és la més important: no hi ha paraules antigues, no hi ha tendresa, el futur és el que més importa. A l'última estrofa enumera totes les preguntes que pertoquen a la natura humana: «Què s'ha fet, què serà de nosaltres, / què ens espera, qui ens creu, qui ens ajuda? / Comptem poc, massa poc, ens han dit: / només som una nosa.» (v. 9-12).

1.6.7. Dos inèdits i dos poemes de *La creació*

Al maig de 1968, Martí i Pol escriu dos poemes que ja no tenen la forma de cançó sinó que en canvia la veu; en aquests dos poemes, que romanen inèdits, es pot percebre el món obrer i la societat en general des de la perspectiva dels poderosos. «Enoch, silenciosament...» se situa a la fàbrica. El mateix nom d'Enoch remetria a aspectes mítics¹²⁶² i és el «Déu de les màquines» (v. 6), la fàbrica és un bosc i els obrers són «animalons» (v. 4 i 22) o «bestioles» (v. 12). Aquest lèxic ens transporta als poemes dels anys cinquanta i ens recorda la vinculació amb la divinitat.¹²⁶³ En aquest poema la divinitat és presentada de manera cruel perquè aquesta, personificada en Enoch, és qui provoca el caos en trencar els fils amb què els obrers treballen

¹²⁶⁰ En el mecanografiat del llibre que m'arriba de l'APAB no hi consta el poema.

¹²⁶¹ El vers 19 s'inicia sense la conjunció «i». En no trobar cap original mecanografiat segueixo la lletra que es publicà a l'*Àlbum Subirachs*.

¹²⁶² Al llibre bíblic del Gènesi apareix Henoc, el pare de Matusalem (Gn 5,18-22) que a l'evangeli de Lluc s'esmenta com avantpassat de Jesús, el Messies (Lc 23, 37-38). D'aquí potser la relació del personatge amb la divinitat.

¹²⁶³ «Som com animalons desficiosos / tothora acorralats pels caçadors.» (v. 14-15 de «Preguem» (1953), a *Paraules al vent*); «Som com animalons desficiosos / que algun foll caçador / persegueix sense treva.» (versos 13-15 de «Cap benestar si tu no hi ets...» d'*El fugitiu*).

perquè aquests hagin de recobrar l'harmonia.¹²⁶⁴ Els versos finals incideixen en el triomf dels poderosos: «I mentre Enoch somriu / s'acarnissa la lluita. / I és d'aquest foll esforç / que Enoch viu i prospera.» (v. 30-33). L'altre dels poemes, «Romuald s'asseu a taula i encarrega...»¹²⁶⁵, és un tiberi del poderós mentre reflexiona i justifica les classes benestants i creu convenient sotmetre més els altres:

És el món al revés —Romuald eructa—
Qui complirà les lleis si tothom mana?
Romuald medita i beu. I fos, encara,
només la xurma, pensa. Ara, els mateixos
hereus de l'ordre i del poder fan ali
amb quatre caps calents que els entabanen
perquè, de fet, no tenen res per perdre.
Mà dura és el que cal! Romuald té l'aire
d'un home vell i trist: pensar el fatiga.
Tan poc que costa d'endegar les coses
si els qui han de creure creuen i no emprenyen.
Romuald remena,
cavil·lós, el cafè; bufa, xarrupa;
peta de mans perquè el cambrer s'apropi;
badalla enfatidit; demana el compte;
paga; s'aixeca i marxa.
(v. 12-27).

Tres poemes més d'aquests anys que formaren part de *La creació* s'afegiran a la denúncia social del poeta de Roda. Són els poemes «Quan els déspotés...», «L'Elionor tenia...» i «Proclama final». De cap dels tres es conserva el mecanografiat original.¹²⁶⁶ Com l'espectacle de *La creació* estava preparat per ser representat el 1969, es podria afirmar amb absoluta seguretat que aquests poemes foren escrits entre el 1968 i el 1969: «Proclama final» fou concebut per a l'espectacle i, possiblement, es podria dir el mateix de «Quan els déspotés...».

¹²⁶⁴ Els versos 16 a 18: «Com corren, s'empentegen, criden, es cansen, ploren, / s'acusen, es barallen...!» recordarien, potser, aquells d'«Al final s'ha comprovat» d'*Una bella història* de Miquel Bauçà —a qui tornaria a homenatjar a *La fàbrica* (1972) —: «Tots es belluguen, / corren, es paren trampes, es foten la punyeta, / s'associen, es barallen, s'armen, es desarmen,» (v. 29-31). Miquel BAUÇÀ, *Una bella història*, Els Llibres de l'Óssa Menor 48 (Barcelona: Els Llibres de l'Óssa Menor, 1962), 32-33.

¹²⁶⁵ En presentar en apèndix la musicació d'Ignasi Roda (com a cançó inèdita que és) també se l'acompanya d'un breu estudi i el text sencer del poema.

¹²⁶⁶ Per tant, les referències sempre seran extretes del primer testimoni que m'ha arribat, que és la còpia que es presentà a censura de l'espectacle, en el cas «Quan els déspotés...» i per als altres uso el ciclostilat que fou programa de mà en l'espectacle de *La creació*(1969). La raó és perquè se suposa que en aquest hi ha d'haver més cura a l'hora de copiar-lo que no pas de l'altre. «Quan els déspotés...», però, no veié la llum en el ciclostilat.

Aquest poema presenta la impossibilitat del canvi social, tots els poderosos i benestants, que el poeta enumera en divuit versos, formaran part sempre de la societat. Si aquests desapareguessin o no existissin el món seria harmònic i pacífic, però per una altra banda que aquests no formessin part de la societat significaria «que no hi haurà ningú per veure-ho;» (v. 24). El motiu de «L'Elionor tenia...» fou concebut als anys cinquanta en la novel·la que escrivia el Martí i Pol per presentar-la, possiblement, al Joanot Martorell. Martí i Pol estableix un caràcter cíclic al poema: la protagonista comença a treballar a la fàbrica i al final és la seva filla qui, a la mateixa edat, hi treballarà. La característica autobiogràfica és la que sempre s'ha destacat del poema, tot i que no es pot perdre de vista que la situació que va viure el poeta la vivia molta gent del poble i de més enllà del poble. De fet, el poema tal i com es donà a conèixer en el ciclostilat de *La creació* conté una estrofa més:¹²⁶⁷

Tan inútil i subtil com l'enyor
la resignació penetra poc a poc
el cor dels pobres.
Qui, doncs, clamarà contra els poderosos
si l'enveja i la por
us estoven el gest i les paraules?
(v. 24-29)

Només considerar el conjunt del poema s'entreveu perfectament bé que aquesta estrofa l'eliminés, ja que no s'hi adiu ja que hi explicita l'inconformisme en un poema que era bàsicament tendre per les característiques del personatge; per tant, calia suprimir-la per poder donar conjunt a la història biogràfica del personatge de l'Elionor. De tota manera, el poema no és només una simple història autobiogràfica, ni la història d'una societat que viu de les fàbriques, sinó que, a més, el poema incideix en la solitud provocada per la fàbrica i en les conseqüències de la feina i de la rutina; a més, evidencia un altre dels sentiments, la resignació, que hem pogut considerar en les línies anteriors, i la denúncia contra els poderosos, que recorda aquell vers «Si nosaltres callem, qui parlarà?» amb què encapçalava el poema «Per a tots nosaltres» de *La fàbrica-1959*.

La «Proclama final» amb què es cloïa l'espectacle de *La creació* és un poema de trenta-quatre versos en què el poeta planteja una esperança per al canvi social que depèn del mateix públic —lector— a qui interpel·la perquè sigui conscient que el canvi és possible. Acabat tot l'espectacle, el poeta inicia i acaba el poema amb les següents paraules: «és ara quan comença /

¹²⁶⁷ En el ciclostilat hi havia unes divisions tipogràfiques: 1-11; 12-15; 16-23; 24-29 i 30-38 que el poeta eliminà en el mecanografiat original del fons personal de l'Anna Bracons i, evidentment, de la publicació. La manca d'alguns títols en aquesta còpia fa pensar que aquesta és anterior.

de debò l'espectacle.» (v. 2-3 i 33-34). La reflexió parteix de les paraules que s'han pogut escoltar durant tot l'espectacle:

Només salva l'esforç, la repetida
simplicitat del gest que no s'esbomba,
la llibertat, quan no és un privilegi.
Convé que els mots recuperin des d'ara
el gruix de carn i somni dels orígens,
que no es perdin, inútils, en la buida
solemnitat de fórmules obscures
que detenten uns pocs, convé que siguin
eines de llibertat i de justícia.
(v. 11-19)

Tot seguit demana que es facin fora els tirans, que cadascú se solidaritzi amb aquells que no tenen esperança, que tothom s'uneixi per lluitar, que es restitueixi el patrimoni «—la pau i la paraula—» (v. 30)¹²⁶⁸ per a assolir la nova societat que parteix de cadascú, «l'home futur serà un home entre els homes.» (v. 32).

Si als anys cinquanta la poesia martipoliana denunciava les qüestions socials suportades en els aspectes ètics —provinents dels principis polítics i religiosos— que prenen forma en la manera de viure i d'actuar de la gent, a finals dels cinquanta en el llibre *El poble* ja detalla el poble en la fàbrica, un microcosmos creat pel poeta que s'expandeix de tal manera que resulta ser, al final, el món. Perquè als anys seixanta, i des que escriu *La fàbrica* el 1961 comença a explicitar la consciència de classe i la divisió de la societat entre els poderosos o benestants i els obrers, i aquells que passen fam, i els més desprotegits, sempre amb el rerefons de la hipocresia i la falsedat dels poderosos. Tota aquesta consciència tornarà a prendre forma en *La fàbrica* (1972) en què l'elaboració dels poemes és molt més acurada que no pas a la primera fàbrica. Per què havia de reelaborar un tema que ja havia plantejat? Sense la publicació d'aquest llibre, podia haver-se permès el luxe de lliurar un llibre, però el poeta el replanteja, com si volgués perfer la fàbrica concebuda el 1961 o encara a mitjan dels anys cinquanta, si tenim en compte la novel·la pretenia escriure. Només des de l'elaboració dels versos en aquests anys en què al poeta se li endevina un lirisme que caracteritza els poemes que escriu és comprensible la decisió del poeta. L'elaboració poètica la concebia d'una altra manera, no calia ser tan directe, sinó que la poesia social prenia una altra forma i també guanyava en maduresa i experiència poètica.

¹²⁶⁸ No es pot obviar el possible ressò de Blas de Otero que el 1955 havia publicat el llibre *Pido la paz y la palabra*.

1.7. La concepció de l'existència humana (1962-1969)

Els dubtes existencials es dilueixen, de fet no hi ha lloc per a aquests, potser no s'ho pot permetre perquè ara el seu lloc l'ocupen d'altres preocupacions que seran bàsicament plantejaments socials. Per tant, no hi ha lloc per a la metafísica, sinó que només hi cap la reflexió que comporti el canvi, encara individual —recordem que per al poeta és essencial l'autoconeixement— perquè es transformi en una consciència i en un gest social. En tota aquesta època, com acabava versificant en la «Proclama final» Martí i Pol creu en allò que sorgeix de l'home per crear l'home futur. I sobretot, remarcarà dues actituds que també ens han aparegut ja en versos comentats anteriorment: l'espera, ja que amb el temps es pot produir el canvi i, principalment, l'esforç, l'actuació de l'home. Si volem dir-ho així, serà el gest que des del propi individu pot canviar la societat i que, com veurem posteriorment, continua provenint de la paraula; per una altra banda, es manté encara que un dels aspectes importants a considerar és l'amor.

De tota manera, la vida que planteja el poeta no és gens fàcil. El món no és harmònic ni tampoc no és el desitjat i és precisament aquest aspecte el que vincula l'apartat anterior amb aquest. Anteriorment hem pogut observar com l'època de la creixença —el despertar al món adult— és difícil, però també els moments dificultosos apareixen en dos personatges, protagonistes dels poemes, un que ja vam veure quan parlava d'*El poble*, es tracta del poema que intitulà «L'heroi» i que s'inicia amb el vers «Hi hagué un home que visqué setanta anys...», l'home sol a qui havien mort dos fills a la guerra i que tràgicament morí sol de fred. L'altre poema és «Fet divers», que és a la carpeta que duia quan participava dels recitals de cançó en què tenia el programa, els poemes, les lletres i les anotacions dels acords de guitarra. El poema l'acabà publicant a *He heretat l'esperança*,¹²⁶⁹ uns versos que expliquen una situació tràgica, escrit per un jo líric testimoni de la situació. El poema se situa pels volts del desembre de 1938 en què una dona infantava un nen ros, com si es tractés d'una situació nadalenca, ja que l'infantament té lloc en un refugi. Cauen les bombes i es fa el silenci. La gent s'apropa on és el nen i la mare i recorda «que de sobte hi hagué un gran silenci / i que algú cantava, / dolçament i en veu baixa.» (v. 15-17). El jo líric fuig i quan torna, després de la guerra, sap que el nen havia mort «trepitjat per la gent» (v. 21) durant el bombardeig d'una nit. La tragèdia, doncs, s'esdevé enmig del silenci i el cant de fons, la mateixa que se sent en l'últim poema que va escriure, «Quietud perduda», la veu del silenci i del cant, de la poesia.

1.7.1. El dubte existencial

¹²⁶⁹ MARTÍ i POL, *El llarg viatge* (1976), 185.

Si bé anteriorment he explicat com la qüestió existencial queda relegada a un segon terme, i en la poètica d'aquests anys apareix escadusserament, en un moment que pren forma ho fa amb el recurs de l'*alter ego*, aquesta segona persona del singular que és ell mateix:

Perquè has restat fidel
a la més alta crida
l'ombra de tu mateix
et farà companyia.
Ja no et sentiràs trist
entre la gent que estimes,
ni et vencerà la por
del buit que tant temies.
(v. 13-20)

Aquesta fidelitat a la crida, de caràcter poètic, és a la que voldrà ser fidel per sempre més. És, un altre cop, la salvació per les paraules, per la poesia. És la que el salva de l'angoixa existencial.

1.7.2. Uns pocs poemes consiliaris

La reflexió sobre l'existència humana queda reflectida amb un caràcter consiliari i la realitza entre finals de l'any 1964 i inicis de 1965. Sempre recordarà temps passats i ho farà en dos aspectes: viure com en l'esperança com a únic aspecte important i, en segon lloc, considerar l'amor com a centre de la vida. El primer el trobem en un poema inèdit escrit el novembre d'aquest 1964, «La fórmula és senzilla...», en què la fórmula conté el temps que passa, l'esforç i l'esperança.¹²⁷⁰ Hi afegeix, però, que cadascú ha d'adonar-se de tot el que no li permet arribar la perfecció, com també és essencial que no es vulgui perjudicar els altres tot i la insistència en

¹²⁷⁰ El poema l'envià a Bracons amb quatre poemes més dels quals n'aniré parlant («En el trenta-cinquè aniversari», «Els anys de la creixença...», «Puc no dir res...» i «Assajeu de dir en veu alta...»). Es tracta d'una carta en què li explicava com les circumstàncies humanes poden ser modificades, que les estructures anquilosades s'han de combatre amb un gest de revolta, però que aquest gest sempre ha de ser d'ordre intel·lectual. Entre aquestes estructures s'hi troben el sexe i la posició social. I pràcticament al final de la carta es pot llegir: «Tanmateix fóra un error de part teva suposar que jo estic exempt de dificultats. Podria enumerar-te'n una colla: la incomprensió (no pas de la meua dona, però si de tot d'altra gent pròxima, la solitud, la feina que per com és imposada (això o no menjar) és horrible, la sensació de buidor, i tantes i tantes d'altres. Puc semblar-te més independent; tal vegada ho sóc; però jo sé com he hagut de lluitar i com m'ha costat i em costa arribar al convenciment que no hi ha res que valgui tant com aquesta lluita i que el que jo faig té un valor absolut i que "res no és mesquí", com deia el poeta si en cada cosa hi arriquem tot el que hi ha de més bo en nosaltres.» Carta a Anna Bracons amb mata-segells de l'1 de desembre de 1964. APAB. En aquest treball, doncs, es podrà entreveure com aquests poemes seran tractats des del punt de vista de l'amor com a aspecte vital que pot permetre la transformació i el canvi i des de la reflexió poètica de l'home poeta-profeta que no se sent escoltat i que, des de la incomprensió dels altres, seria millor dedicar-se a altres oficis.

llurs defectes —usa la imatge de girar els folres de les butxaques per adonar-se dels forats que hi ha—¹²⁷¹ sinó que caldrà oblidar-los:

Sinó tornar els folres a lloc
i prendre's un conyac d'una sola embranzida
i obrir les mans i els ulls per estimar i comprendre
i viure, viure, viure,
perquè no vaga de res més
i és l'única esperança.
(v. 18-23)

El missatge recorda el del poema «Llavors que començava d'estimar-vos...», del maig de 1955: «Vivim, és cert, fatalment condemnats; / alçar-nos, viure, ! viure!, / heus ací tot el que podem desitjar; / la resta són paraules.» (v. 16-19), un altre poema inèdit que s'inicia com hem vist amb una referència a l'amor. De fet, quatre poemes després a «La fórmula és senzilla...», escriurà «Assajeu de dir en veu alta:...»,¹²⁷² un poema que s'inclouria en l'espectacle de *La creació*,¹²⁷³ en què insisteix en la importància d'estimar-se, fins al punt d'usar la remarca tipogràfica de les majúscules: «ESTIMARÀS EL PRÒXIM» (v. 2 i 8); ara, però, es desentén de la concepció d'un amor com a precepte, ja que a causa de ser repetit, ja no se li fa cas. El poeta no el considera cap norma perquè se n'ha abusat i, a més, ja sabem que els preceptes i les normes són causa d'opressió, i també perquè «penso que estimar / sovint és molt més fàcil del que diuen.» (versos 19 i 20). El segon poema que remarca la qüestió amorosa no presenta tan clarament l'aspecte consiliari tot i que implícitament hi és. Som a inicis de 1965 i la referència apareix en aquests versos:

Per això dic que sobretot valdria
la pena d'estimar
amb un aire una mica
més assenyat i tenaç:
en solitari, vull dir i sense trabes;
i tal vegada oblidar les paraules
i menjar en plats menys trencadissos.
(v. 15-21)¹²⁷⁴

¹²⁷¹ Sense cap mena de dubte, la referència és evangèlica, vegeu Mt 6, 1-5 o Lc 6, 37-38; 41-42.

¹²⁷² També del novembre de 1964.

¹²⁷³ «Assajeu de dir en veu alta:...», a MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 357.

¹²⁷⁴ «... I sobretot perquè ara ja no vaga...», publicat amb modificacions a *He heretat l'esperança*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 168.

Tot seguit el poeta torna a referenciar la importància de viure, com en el poema «La fórmula és senzilla...», del novembre de 1964, que poques línies més amunt he comentat; ara, però, la importància és ser conscient d'aquesta vida i de la mort:

Car el que compta és veure passar el temps
i no oblidar que, a poc a poc,
tot s'aquieta:
ho diu quasi tothom.
(v. 22-25)

1.7.3. Les dificultats vitals

Els versos «Car el que compta és veure passar el temps / i no oblidar que, a poc a poc, / tot s'aquieta:» del poema «... I sobretot perquè ara ja no vaga...» contenen el tòpic del *carpe diem*, que també es podia haver constatat en dos poemes que es publicaren a *Inquietud artística* el setembre de 1962: «no saps...» i «advertiment».¹²⁷⁵ Són dos poemes que mantenen també un to consiliari per enfrontar-se amb la vida; en el primer enumera cinc preguntes per fer entendre que totes les situacions de la vida impedirien que aquesta es desenvolupés dins d'una certa normalitat: el destí no porta enlloc, el menjar acabarà fent mal, els vestits oprimeixen la llibertat, arreu serà un estrany, no cal protestar perquè ningú no escoltarà ni confia en cap canvi. A tot això respon amb els versos que aconsellen viure:

Doncs, germà: aconsola't.
Menja, beu, fes l'amor,
si pots,
o bé, si ho prefereixes,
acota el cap i prega
per poder salvar l'ànima
si te'n queda.
(v. 21-27)

En el poema «advertiment» evidencia com la poesia que vol influir en la gent ja no serviria perquè «Tot és fals i pervers» (v. 8) i acaba constatant que sempre hi pot haver algun inconvenient «que ens enllesteix en menys d'un girant d'ulls / sense cap mena d'anàlisi previ / sobre el grau de tendresa / de la sang.» (v. 13-16). Aquest poema, doncs, planteja situacions sobretot de caràcter poètic que, extrapolades, no només serveixen per poder entendre que tot pot

¹²⁷⁵ *Inquietud artística* 26 (setembre 1962), 7.

arribar a ser fals i pervers. Ho havíem entrevist en poemes d'altres anys; ara, el poeta continua plantejant que hi ha tot un seguit de gent que viu hipòcritament, fruit de l'època i també de l'àmbit reduït d'un poble, com en el cas del poema, ja comentat capítols abans, «Els anys de la creixença...», publicat a *El poble* (1975),¹²⁷⁶ en què hi ha les noies que viuen de l'aparença i de la falsa moral i dels homes que també són peces bàsiques d'aquest engranatge social i que a missa «preguen, una a una, per totes les noies / que volen seduir» (v. 29-30).

1.7.4. La hipocresia i la falsedat, un altre cop

La hipocresia torna a aparèixer de manera ben evident en aquests anys i pren forma en aquells personatges que, fruit de l'època franquista, pretenen reprimir i en aquells que són els vigilants dels preceptes. Al rerefons, per tant, la llei, la moralitat i, amb aquests, els principis franquistes i religiosos; a banda de la *Lletra a Anna*, ja esmentat, en què el jo poètic reconeix que en una altra època va viure sota el pes d'aquests principis, la poètica martipoliana d'aquests últims anys tractats reflecteix aquells vigilants dels preceptes i les normes —sobretot el govern, l'església i els veïns del poble que viuen hipòcritament.

A banda d'aquella sentència del poema «Assajeu de dir en veu alta:...» en què versifica que «Jo no crec en els preceptes / perquè crec en els homes.» (v. 15-16) del novembre de 1964,¹²⁷⁷ els preceptes van adquirint un nou caire, potser el poeta deixa de ser directe i hi aplica la ironia, com en el poema «Doncs, subtilment pensat»,¹²⁷⁸ en què vincula la norma amb la religió, entre d'altres aspectes, i acaba: «Per viure en pau / —ho diuen tots els llibres— / el que cal és saber-se / la norma fil per randa. / I aplicar-la quan calgui / fer llaurar dret als altres.» (v. 11-16).

Posteriorment, els «ells», que havien aparegut en poemes anteriors oposats al «nosaltres», són els que busquen cenyir la gent amb aquesta faixa de preceptes: «Els sotgen / per l'espill. Si et gires / t'ompliran de dicteris.» (v. 4-6)¹²⁷⁹ mentre que en el següent poema, amb el títol «Temps sobrer»,¹²⁸⁰ hi incideix de la mateixa manera que també ho farà a «Ídol», un poema sobre els diners en què el jo poètic n'és ben conscient dels preceptes:

¹²⁷⁶ MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 83-84.

¹²⁷⁷ «Assajeu de dir en veu alta:...» formà part de l'espectacle de *La creació* (1969) i es publicà en «Apèndix» el 1989 a MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 357.

¹²⁷⁸ Datat del febrer de 1966 es publicà amb el títol de «Codicil» a *Autobiografia*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 229.

¹²⁷⁹ «Sortiràs al replà» poema datat de l'octubre de 1966 fou publicat amb el títol d'«El replà» a *Autobiografia*. *Ibidem*, 224.

¹²⁸⁰ També publicat a *Autobiografia*. *Ibidem*, 225.

Rossoles
per un confortable
pendent de preceptes
i, entre tant, tempteges
dinerons i noies.
(v. 8-12)¹²⁸¹

A l'agost de 1966 havia escrit un poema interessant, potser a l'estil d'un divertiment en què es planteja trencar les normes. Es tracta de la trobada d'un home amb la seva amant, a «Mattinata»,¹²⁸² en què l'home s'aixeca, segueix una rutina i els costums habituals d'aquella època.

1.7.5. Els preceptes i llurs vigilants

A banda, doncs, d'aquest últim poema, en aquests anys hi trobem un aspecte nou, ja que conjuntament amb les normes amb què la gent ha de viure, el poeta hi presenta els vigilants d'aquestes normes, aquests «ells» que ja formarien part d'una altra concepció de la vida, ja que aquesta estarà condicionada per allò que podria passar si aquestes normes no s'acomplissin.

Aquesta sensació de viure en el no-viure —l'encotillament dels preceptes i de les normes—, és la que provocarà una falta d'esperança i d'un desengany davant de la vida, un aspecte que es reflecteix a inicis de 1965 —abans que la seva poesia es preocupés més intensament per les qüestions socials, que serà a partir de 1966:

cada matí en alçar-nos
—parlo per tots—
sacrifiquem un grapat d'esperança
i en fem sabó de bany.
Això, tal com ho dic,
bé sembla que ens hauria d'entendre:
però és que el món roda en sentit invers
del nostre pas de cada dia.
Imagineu-vos tot un món que ens cau
cada matí feixugament a sobre.
(v. 5-14)¹²⁸³

¹²⁸¹ Datat de l'octubre de 1966 el va publicar a *Autobiografia*. Ibídem, 228.

¹²⁸² Publicat a *Autobiografia*. Ibídem, 216-217.

¹²⁸³ «... I sobretot perquè ara ja no vaga...», poema del febrer de 1965, que publicà a *He heretat l'esperança*, amb el títol «I sobretot perquè ara». Ibídem, 168.

Els desenganys que només poden comportar la resignació dels somnis, amb què tot ésser humà hauria de viure, una manera plàcida i digna de fugir: «I els desenganys són un farcell que ningú / no duú de bona gana. / A l'ombra magra dels somnis envellim, / germans! / i ens vetlla la fredor de les estrelles.» (v. 16-20).¹²⁸⁴ Però aquests somnis, com hem vist anteriorment que escriurà per a les cançons de Rafael Subirachs, no serveixen de res.¹²⁸⁵ També així ho explicita en la «Cançó» que roman inèdita i que potser escriví cap al 1963¹²⁸⁶ en què saber què es té significa saber què manca :

Heure consol dels somnis
és un recurs
d'home prudent; no temis
si algun il·lús
et sotja les petjades.
(v. 5-9)

O també a «Deixo endarrera...»¹²⁸⁷ en què inicia el poema amb uns versos en què els somnis són presentats com a destorbs, però ara no per treballar a la fàbrica, sinó per a la vida: «Deixo endarrera somnis / i vanes esperances, / per poder estimar totes / les coses que retrobo / cada matí,» (v. 1-5). No es pot negar, però, que en alguns moments s'ha pogut entreveure aquest deix d'optimisme, per exemple en aquests últims poemes esmentats o en el que escriu el gener de 1966, «Jo ara em veig créixer més que mai en les coses...»,¹²⁸⁸ en què acaba considerant l'esperança, que s'evidencia a través de les paraules i la creixença de la gent, des del punt de vista de l'autoconeixement de cadascú: «en el risc / de comprendre hi ha la força que mou / els pobles i els fa créixer.» (v. 6-8).

I si bé l'existència humana s'ha preguntat molts cops per la divinitat, també apareix en els poemes martipolians d'aquests anys; ara, però, comparativament diluïda, també, en el ressò evangèlic que havíem establert en alguns poemes, o com també en els aspectes de la hipocresia o de la sentència de l'amor; però existencialment, el poeta de Roda ens explica els orígens del món des de la caça, com si fos un conte. Aquell «Al principi existia la Paraula»¹²⁸⁹ amb què comença l'evangeli de sant Joan es transforma en «En el principi fou la cinegètica...»,¹²⁹⁰ un

¹²⁸⁴ «Visiblement mancada de paraules...» , del març de 1965, fou publicat a *He heretat l'esperança* Ibídem, 169.

¹²⁸⁵ Ja he parlat del poema-cançó «No ens parleu de somnis...» que formà part de l'«Estampa Popular de la Plana».

¹²⁸⁶ A l'original mecanografiat de l'APMMP hi ha un interrogant al costat de la data.

¹²⁸⁷ Publicat a *Autobiografia* amb el títol de «Cor nu», data de l'agost de 1966. Ibídem, 218.

¹²⁸⁸ Publicat amb el títol «Jo ara em veig créixer» a *He heretat l'esperança*. Ibídem, 177.

¹²⁸⁹ Jn 1,1.

¹²⁹⁰ Publicat a *He heretat l'esperança* amb el títol d'aquest primer vers. Ibídem, 163.

poema de 1963 en què Martí i Pol explica les arts de la caça.¹²⁹¹ Curiosament s'inverteixen els termes respecte a anys anteriors. Ara els caçadors no són un símbol de la divinitat que sotja i encercla l'home sinó a l'inrevés: els homes, a la terra, encerclen una llebre fins que aquesta d'un bot arriba als núvols «I els homes, què hi farem! encara busquen.» (v. 22), com si es tractés de la divinitat que ha arribat al cel. Segurament que Martí i Pol pretenia compondre un poema amb un component irònic, però l'inici del poema recorda el fenomen religiós i planteja una certa gravetat en els versos. En la resta de poemes en què es refereix a la qüestió de la creença li permet de vincular-la amb la separació de la societat entre aquells que creuen i els que no creuen, com en el ja esmentat «Al meu poble hi havia...» o «Cròniques canten», que és el títol amb què el publica a *El poble*(1975) i al qual ja m'hi he referit, en què hi ha els que hi creuen, els que no i aquells a qui poc els hi importa.¹²⁹² El poema que es conserva en l'arxiu del poeta abans d'«En el principi fou la cinegètica...» és «Potser més valdria que tots ens poséssim...», datat al 1963, que roman inèdit. En aquests es planteja la separació entre els que creuen i els que no creuen. Els primers es mantenen en l'immobilisme. Els qui creuen, posats de cara a la paret, «escriurien un nom a la paret / i prosternats l'adorarien. / I per a ells res no hauria canviat.» (v. 7-9). Els altres, però, hi trobaran un sentit en el canvi, que donaria sentit a l'existència humana:

Però els altres: vosaltres i jo, vull dir,
ens sentiriem sols i abandonats,
i abans de llençar-nos contra la paret
per viure o per morir, que tot és u,
qui sap si un vent de segles
no ens sotraguejaria tots
d'un cop per sempre.
(v. 10-16).

Els poemes, per tant, que es mouen en l'àmbit de l'existència humana pràcticament ja no plantegen el dubte existencial i la mirada a la divinitat —quan apareix sobretot en els poemes de temàtica nadalenca que li devien demanar— és distant, en un escenari artificios. Per tant, ara es transforma en una situació humana, en què diferencia creients i no creients, entre els que se situa el el jo poètic. El buit existencial també és un altre senyal de canvi poètic. Al capdavall, la poètica martipoliana d'aquests últims anys dels seixanta ja ressona en la qüestió social,

¹²⁹¹ O una paràbola de llibertat. A Bracons li escrivia el 15 d'abril de 1969: «qui s'atreveix a aspirar al millor? El millor és el sinònim del més lliure i de lliures d'una manera total només són —i encara— els pòtols. Un dia jo vaig escriure un poema que parlava dels super-rics i deia que anava sempre a la caça del sol com els pòtols. Si t'hi fixes veuràs que és veritat. La seva selectíssima existència està dominada per la presència del sol. Cada dos per tres es dediquen a passar temporades de vacances (em pregunto de què deuen reposar?) i s'esforcen sempre a passar-les en llocs assolellats.» APAB.

¹²⁹² El poema duu una data de 1967 en bolígraf, però Pujades el data a l'abril de 1968.

l'autoconeixement comportarà el gest i el canvi, des de la individualitat però per arribar a tota la societat.

1.8. Les paraules, la poesia, com a instrument de canvi (1962-1969)

Els dubtes, com en anys anteriors, hi són, però el plantejament del poeta és que, malgrat això, les paraules, la poesia, que poden transformar la societat, sempre i quan arribin als lectors i aquests —amb esperança, esforç i temps— puguin canviar la societat. L'últim poema d'aquests anys, la «Proclama final», tot i que escrit per a *La creació* n'esdevé una bona mostra. La diferenciació entre «veu» i «gest», per tant, encara que continua apareixent, cada cop més passa a integrar-se, ja que les paraules inciten l'acció però també en formen part.

1.8.1. El dubte sobre l'eficàcia de la poesia

L'any 1964 el poeta posa en dubte el poder de la paraula. A «... i com que ara tu i jo, estimada,...»¹²⁹³ el poema el continua amb aquests dos versos: «sabem del cert que només amb paraules / no podem moure les muntanyes,» per poder proposar el gest pertinent que en aquest cas es tracta de la proposta d'enamorar-se de nou. Al mes de novembre en el poema «Es clar que, si volgués, podria dir més coses...»,¹²⁹⁴ que formà part de *La creació*, hi escriu que només amb el dubte es podria canviar la veu poètica. Recordem-lo:

No em costaria res d'estripar tot allò
que he escrit o he pensat
i canviar la veu perquè els temps aconsellen
una actitud més prudent i discreta.

Tot plegat és senzill i no suposa
res més que un canvi radical de ritme:
un adoptar per sempre una estructura
com qui adopta una pell nova i estranya.
(v. 12-19)

No deixa de ser un breu dubte que s'associa amb el temps que ha de viure i en aquest pot haver-hi represàlies sobretot en un moment en què el franquisme no deixava pas gaire llibertat. Però el dubte no dura pas gaire i, tot seguit, la contundència amb què explica que es nega a establir cap

¹²⁹³ Datat del gener de 1964 el publicà a *He heretat l'esperança* amb el títol «I com que ara tu i jo». MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 164.

¹²⁹⁴ MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 363.

canvi ens confirma que el poeta és un home compromès. El poema l'acaba amb aquests versos polisindètics:

Jo no puc, tanmateix. M'estimo massa
la pell que duc i les mans i la boca
i els ulls i allò que he vist i les paraules,
i em necessito tant i em sento créixer
tan revoltat i vari, que no fóra
capaç de prendre ni un moment les coses
com un recurs llunyà, sense deixar-hi
bocins de mi mateix que em mancarien.
(v. 20-27)

La creixença que havia estat i serà difícil és en el marc de la revolta. No és un home conformista ni immobiliista sinó que pretén el canvi. En el poema «Puc no dir res...» del novembre d'aquest any 1964 formula la possible inutilitat de la veu poètica:

Hi han raons poderoses
per suposar que a còpia de versos
no girarem el món.

Tot s'afeixuga de dia en dia
i el poder de la veu és limitat.
(v. 4-8)

Aquest mateix mes escriu una reflexió poètica que s'inscriu en la justificació dels versos que va escriure en altres temps i en els que escrivia en aquests anys seixanta. Es tracta del poema «Sovint quan rellegeixo els meus poemes...»¹²⁹⁵ en què explica que tot continua igual; els poemes no han canviat pas gens i, rellegits de nou, no tenen la «duresa» de quan els va escriure; el temps, per tant, ha passat i els poemes podrien no ser els mateixos, però continua: «Aleshores, em dic, jo era un altre i lliurava / combat contra cent monstres.» (v. 6-7). I en aquest poema, com en el vintè vers de l'últim poema comentat, hi ha aquella conjunció adversativa que arriba a aclarir que tots els versos estan escrits amb la mateixa intensitat, encara que el commou tot allò que encara roman dins seu, perquè acaba dient que el que importa és el camí.

1.8.2. La resolució del dubte

¹²⁹⁵ «Sovint, quan rellegeixo» amb aquest títol el va publicar a *He heretat l'esperança*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 167.

El febrer de 1965 escriu un altre poema que és també una reflexió poètica, «I bé: si algú em demana...»,¹²⁹⁶ en què escriu als versos 9 i 10: «Heus ací la columna vertebral / dels meus poemes». La vehemència dels versos continua en definicions de tot el que significa ser poeta i veure's arreu i en les persones: en la gent i en les coses «i sóc les mans i els ulls i les paraules / dels qui no tenen veu, / ni record ni esperança.» (v. 15-17) fins que la contundència dels versos finals ens permeten adonar-nos que s'ha produït un canvi significatiu en la poètica martipoliana: «i crec en el que escric més que en tota altra cosa. / Si dic: la gent, vull que tothom entengui / que els meus poemes no els habiten ombres.» (v. 24-26). La claror que permeten, doncs, els poemes, permet entrar en la validesa de les paraules i dels poemes, que estan gestats per a la gent, però no només perquè no només siguin llegits sinó que mitjançant l'acció —el gest— puguin arribar a provocar un canvi social. Aquesta idea la recuperarà en d'altres poemes o, com hem vist, la usa per parlar de la situació social. A «Podem, si vols, asseure'ns»¹²⁹⁷ també es tracta d'una relectura de poemes d'altres temps. De seguida, però, hi ha la veu que crida per poder solidaritzar-se amb la societat: «No oblidis, / però, que a fora hi ha la gent: els altres, i la feixuga càrrega dels dies. / Se't corcarà la veu de tan solemne / si no surts al carrer, i et veuràs créixer / lligat a tu mateix, com una nosa.» (v. 9-11). En els següents versos explicita que no són les paraules les que perduren, sinó l'esforç quotidià dels qui creuen «que cada gest eixampla l'esperança, / que cada dia no es perd per als qui lluiten.» (v. 16-17).¹²⁹⁸ Així ho recuperarà també a «Els anys, com una rella»,¹²⁹⁹ en què versifica que ell no canvia, que són els temps, i proclama: «Ara la gent ocupa el lloc dels versos / i no s'hi val a fer jocs de paraules / per apagar la fam o la incertesa.» (v. 9-11). De fet, la mateixa idea apareix en un poema inèdit que data del juny de 1965, «Et pots servir de les mateixes paraules...»,¹³⁰⁰ en què constata el perill que existeix de parlar en l'època en què viu i que no cal inventar res de nou ni allunyar-se de la gent, i quan arribi el moment de la impotència, llavors és «quan més íntimament hauràs de creure / en els altres. / Car només els tirans o els estúpids / ho fien tot en si mateixos.» (versos 15-18) o a «Al capdavall els mots ens afeixuguen...»¹³⁰¹ del febrer de 1966: «Les tardes són les coses / i el batec de la sang i les paraules / concretes: arbre, terra, / i, sobretot, els homes que ho habiten.»

¹²⁹⁶ Formà part de *La creació* (1969) i es publicà entre aquests poemes a MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 360.

¹²⁹⁷ No he trobat el mecanografiat original. El poema el va publicar a *He heretat l'esperança*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 171.

¹²⁹⁸ En no trobar-se el mecanografiat original, la datació la segueixo segueix, en aquests primers poemes d'*He heretat l'esperança*, la datació que ofereix el poeta i opto per l'ordre cronològic. En observar la temàtica i les paraules del poeta, poc podríem dubtar que es tractés d'una altra data, ja que és molt semblant a poemes datats del 1965.

¹²⁹⁹ No he pogut trobar el mecanografiat original. Em baso, per tant en la publicació a *He heretat l'esperança*. *Ibidem*, 180.

¹³⁰⁰ La similitud amb «Els anys, com una rella» em permet situar aquest en una data pròxima amb el poema «Et pots servir de les mateixes paraules...».

¹³⁰¹ Poema publicat a *Ponent XLI-XLII* (tardor de 1966), 12-13 i a *He heretat l'esperança*. *Ibidem*, 174.

(v. 20-25). I, semblantment a «La teva solitud» del mes de juny de 1966:¹³⁰² «Pensa / que el joc desmesurat de les paraules / no et servirà de res si no el recolzes / damunt allò que et volta. Hi han les pedres / i els arbres i la gent i tantes coses / que pots tocar amb les mans!» (v. 7-10).

Si bé el poeta gairebé deixa de fer referència a la relectura de poemes que tant li agradava, possiblement de fer, però sí que repetia en els seus versos; ara, tot i que encara l'usa en algun vers, augmenta en ús l'al·lusió a paraules antigues, quelcom que ja hem pogut entreveure que en anys anteriors també hi apareixia; ara, però, aquestes paraules estan vinculades amb l'esperança d'una resposta que mogui al gest, i per tant al canvi social. El juny de 1966 escriu un altre poema que l'inclourien en l'espectacle de *La creació*, «Si, doncs, assages vanament de reprendre...»,¹³⁰³ en què les paraules antigues ja no servirien: «les mateixes cansades, velles, inútils paraules / que et guanyaren un lloc de privilegi / a l'assemblea dels justos, / de què t'haurà servit, poble meu, la feixuga / càrrega de tants anys de silenci?» (v. 3-7),¹³⁰⁴ sinó que cal les accions, els gestos. No renuncia a les paraules, «però hi ha un món davant nostre que espera.» (v. 15). L'esperança, recordem-ho, és un dels trets més importants d'aquesta època, conjuntament amb l'esforç i el temps, un sentiment que depèn també del gest que apareix constantment en la poètica martipoliana també d'aquests anys. Hi ha d'haver el canvi que ha de ser de i en la gent. «Surt al carrer i recolza't...»¹³⁰⁵ continua proposant que el poeta no pot tancar-se a casa, sinó viure fora i amb la gent i «Per créixer com els altres / t'has de fiar del gest, / buidar-te les butxaques / d'untures i remeis / i no girar l'esquena / com qui ja ho té tot fet.» (v. 17-22). La imatge de les butxaques és el segon cop que ens apareix en aquesta anàlisi; de fet, és una referència a l'essència, no es tracta de possessions materials, sinó més aviat aspectes humans. La idea que es formula és la de l'home compromès amb els altres i amb la societat. El març de 1966 escriu «Perquè una nit qualsevol poden dir-te...», un poema inèdit en què apareix un altre cop la imatge de les butxaques que ha de buidar i la referència a rellegir poemes antics, ara en forma de «vells papers» (v. 11) perquè el poeta explicita que li cal, per fi, deixar el passat, perquè és completament injust:

I tu, que has tan après d'obeir sense creure,
passes molts d'anys abans no se t'acut
de buidar-te, un matí qualsevol, les butxaques
i d'obrir, un a un, els calaixos on guardes
els vells papers i rellegir-los.

Trobes,

¹³⁰² Poema publicat a *Autobiografia*. Ibídem, 212.

¹³⁰³ MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 362.

¹³⁰⁴ Noti's també la referència bíblica de Mi 6, 3-5.

¹³⁰⁵ Poema sense datar que publicà a *Ponent XXXIX-XL* (primavera-estiu 1966), 21-22; formà part de l'espectacle *La creació* i d'*Autobiografia* en què el títol fou «Per fer-ne una cançó». MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 213-214.

aleshores, injust tot allò que et semblava
tan digne i necessari / i et passes moltes hores
acarat amb les velles presències.

Pots creure'm

si et dic que el més difícil ja està fet.

Ara pensa

que res no s'ha perdut de tu mateix i assaja
d'allunyar els vells espectres,
com si allunyessis un record
que et barra el pas massa sovint
i t'impedeix de créixer.

(v. 7-20)

L'últim cop que apareix en aquests anys la referència a retrobar vells papers i, per tant, vells mots és a «... i esdevé, doncs, inútil...», poema datat de l'agost de 1966 que titulà «El pas del temps» per a la publicació a *Autobiografia*.¹³⁰⁶ En el poema copsa l'absurd de recuperar aquestes paraules per adaptar-les als nous temps:

Vull dir que, en consciència,
ara ja no pot dir-se caritat,
ni amor, ni llibertat com aleshores.

(v. 6-8)

I després la veu es deforma, envelleix: «si no fem, tenaçment, / per manera d'entendre / que ha mudat el sentit / vital de les paraules.» (v. 11-14). De fet, el poema recau en l'immobilisme d'aquells que es mullen amb les paraules antigues, aquells que es queden prop d'un toll en lloc de ser amb els altres, els que lluiten.

1.8.3. La tradició literària

La tradició representa una manera de sentir-se vius, i les paraules a recuperar apareixen normalment en estats plàcids. En el poema «Atur de primavera», datat del maig de 1966,¹³⁰⁷ s'asseuen a fora i convoquen el veïnat —«la iaia Caterina i tots els altres,» (vers 5), amb nom propi— per parlar de tot allò que passa. Però hi ha la remissió a la tradició, vindran «les veus d'aquells que, com ara nosaltres, / van reposar en aquest mateix indret;» (v. 10 i 11) i se sentiran tranquils. I continua el poeta:

¹³⁰⁶ *Ibidem*, 223.

¹³⁰⁷ Poema publicat a *Autobiografia*. *Ibidem*, 195.

Perquè és així que hom hauria d'escriure
la història dels homes,
i assajar de reprendre les paraules
en llur profund origen.
Car tota cosa és subtil si la veu s'hi detura
tan tendrament com una mà que es clou
damunt la mà que estima.
(v. 14-20)

I malgrat aquests moments de placidesa, en què la veu és la de cada cosa, la paraula martipoliana sorgeix per crear el gest. La proposta del poeta, doncs, és la paraula basada en la tradició, com a fonament, que s'arriba a convertir en gest per poder transformar la societat. Pocs dies més tard reprenia aquests mateixos motius en el poema «Ara escolta...»¹³⁰⁸ en què presenta com la seva vida és una resposta a una alta crida, en què ha seguit la tradició: «enriquit d'altres veus / que ni et vencen ni oblides, / però lliure i fidel / a la més alta crida.» (v. 27-30) però unes veus antigues que tot i ser-hi present. li permeten al poeta seguir una veu pròpia, un camí lliure, en què torna a ser important el gest: «Penetraràs l'obscur / secret de cada dia / amb paraules com mans / que els anys han fet benignes.» (v. 9-12) en què l'al·lusió al canvi es troba en el lirisme d' aquests anys, sempre amb el record que en anys passats el poeta associava la veu amb la paraula i el gest amb les mans.

1.8.4. La paraula com a refugi

Sobretot serà en els poemes de caire amorós que el poeta plantejarà la paraula com un refugi. De fet, aquesta la transformarà fins trobar-li un caràcter panteista, com havia succeït amb les imatges de la natura de finals dels 40 i 50. Ara, però, la converteix en tot un món:

Cada mot és un món
amb rius i mars i pobles,
o un vidre trencadís
o una cambra en silenci.
(v. 5-9)¹³⁰⁹

És un món reclòs en si mateix i en les persones que s'estimen. Recordem, però, que algun moment connota els mots negativament. Les paraules entre les persones que s'estimen són, per al poeta, com mobles vells, a dins de les cases, que es fan feixucs i incòmodes «i a cada gest

¹³⁰⁸ Poema publicat a *Autobiografia*. Ibídem, 219-220.

¹³⁰⁹ «Ara et penso...», poema datat del febrer de 1966, el publicà a *Autobiografia*. Ibídem, 204.

s'alça una pols de segles.» (*Lletra a Anna*, v. 41), encara que ella es transforma en paraula que creix des del silenci, així la presència de l'estimada és una viva «dimensió del temps i paraules;» (v. 86). Ara bé, vinculat amb el tema amorós també tenim les paraules dels altres que són com una nosa en la relació, unes paraules plenes d'hipocresia: «que rellisquin / pels llençols les paraules / de la gent,» (v. 8-10). Al maig de 1966 en el poema «I, de sobte, les coses esdevenen...»¹³¹⁰ ja comentat, de caire amorós, el poeta constata a l'inici que és absurd provar de fixar el món, el de la parella, amb paraules; però seran aquestes que, al final, destruiran el temps a favor de l'amor: «i no hi ha altre recer / que el recer dels teus ulls¹³¹¹ / per fugir de la mort i del silenci.» (v. 18-20). Però tant el nom de la persona com les paraules es recuperen per a l'àmbit amorós, el nom de la persona. Potser un dels poemes més significatius en aquest sentit és «Ara que tot retorna: el silenci i l'espera...»¹³¹² en què el retorn no només és silenci i espera, sinó que també ho són les paraules guardades en un lloc segur, un d'amorós. La paraula amb què es refereix al nom és la de «dona» a qui li diu «no em costa res de dir el teu nom», com hem vist, un ressò salvatià i trobadoresc en què també apareix aquest amor a distància, la paraula i les mans —el gest—: «Sé que tu escoltaràs / les paraules que dic perquè duús a les mans / un senyal del temps nou i has crescut a l'espera / d'algú que l'acceptés sense fer-te preguntes.» (versos 15-18). De nou, doncs, les paraules i el gest poden aportar un temps nou. És l'esperança.

1.8.5. L'esforç, el temps i l'esperança

L'esforç, el temps i l'esperança són puntals en l'arquitectura de la poètica martipoliana. Encara que ens cal recordar que el poeta no sempre pren una posició clara i, per tant, dubta. Ens podem imaginar com també n'és de clau el títol del llibre que recull una bona part dels poemes d'aquesta època, *He heretat l'esperança*. En el poema que dóna nom a aquest recull, «He heretat l'esperança»,¹³¹³ Martí i Pol considera el llegat dels pares i dels avis, la paciència i l'esperança «I de tots dos els mots / dels quals ara em serveixo / per parlar-vos.» (v. 3-5). Per tant, el poeta considera la tradició, els poemes i la llengua, de la qual parlarà en poemes posteriors; de fet es tracta d'agermanar-se amb una comunitat que conté la mateixa particularitat que és viure en un poble i en un país que són petits:

i, tanmateix, vull que quedi ben clar
que això que escric ho escric per a tothom,

¹³¹⁰ Publicat a *He heretat l'esperança*. Ibídem, 178.

¹³¹¹ Assenyalo el canvi de vers que en el mecanografiat original es marca també amb una barra; la primera versió, doncs, devia mantenir els dos versos en un.

¹³¹² Publicat a *He heretat l'esperança*. Ibídem, 179. El poema li envia a Anna Bracons; per tant, no es pot oblidar la lectura des de l'aspecte autobiogràfic del sentiment amorós d'ambdós.

¹³¹³ No he pogut trobar el mecanografiat original del poema. Publicat a *He heretat l'esperança*. Ibídem, 170.

i que per a mi és com si el món sencer
girés entorn de l'eix dels meus poemes.
(v. 12-15)

I escoltar «el cant de les sirenes» al vespre parteix de la doble lectura: les sirenes de la fàbrica i el cant que determinaria la poesia, la quimera. Si precisament el món gira entorn de l'eix dels poemes és aquesta l'esperança, les paraules. Per una altra banda, la paciència manté la referència amb el temps. Arribarà el moment en què l'esforç dels homes, amb constància, permetrà que la poesia arribi a obtenir el seu fruit. El gener de 1966, a «Jo ara em veig créixer més que mai en les coses...»,¹³¹⁴ confessa haver dubtat de la poesia («ni el recurs / de les paraules no em servia de gaire.», escriu als versos 10 i 11) i després d'uns versos amb tota una sèrie d'imatges d'una certa agressivitat, el poeta hi recupera l'esperança:

Fins que un dia em va caure la pell de les mans
i la sang em va batre tan fort a les temples
que em vaig haver d'estintolar a les parets per no caure.
I ara he obert de bat a bat les portes de casa
perquè hi entrin de nou la gent i les paraules;
perquè hi creixi la gent i les paraules serveixin
per fixar l'esperança de la gent en la gent
—només això, ben cert, només això—
i ens poguem mirar als ulls sense vergonya.
(v. 18-26)

A l'agost de 1966 a «Tant com perdura en el temps...», un poema inèdit ja citat anteriorment, pel component amorós que inclou, escriurà:

Tant com perdura en el temps
un gest esperançat o una paraula.
I no demanem més, perquè la resta és joc:
pur joc que ens estafà o ens desfigura.
(v. 1-4)

Precisament aquesta és la concepció martipoliana de la paraula o de la poesia: l'esperança en la humanitat, en el canvi en cadascú que pretén créixer i en la societat que es modifica en la lluita solidària per l'altre; germans que, al capdavall, han d'estimar-se.

¹³¹⁴ Poema publicat a *He heretat l'esperança*. *Ibidem*, 177.

De fet, la concepció poètica de Martí i Pol ja hem vist com ha anat canviant amb el temps. El caràcter metafísic dels versos deixen lloc a les persones, però roman un concepte de poesia que l'acosta a Riba i al postsimbolisme, en les paraules que parteixen del silenci, les que voldrien expressar però que no es troba amb la possibilitat d'usar la veu més adient per poder exposar amb precisió el seu sentiment. Així ho exposa en algun poema com «No vençut: desolat»,¹³¹⁵ en què precisa que els versos que no ha escrit l'afeixuguen, però sobretot serà en alguns altres de 1966, sobretot a «Massa tarda...»¹³¹⁶ acaba exposant que la poesia consisteix a dir els mots amb sinceritat i clarament, «sense ombres ni miratges.» (vers 16), tot i que la referència del tercer vers, «i et reca el mot no dit.» presenta la lluita per trobar el mot idoni. El segon dels poemes és «Ben poca cosa tens...»¹³¹⁷ en què en el marc amorós, el poeta es planteja una mena d'evasió a la situació personal incapaç d'escriure—a l'estil del fugitiu, ja que hi presenta un retorn— que acaba amb llum a les mans, per tant disposat al gest. En aquest poema hi ha la reflexió poètica de qui intenta trobar la situació idònia per a escriure, en aquest moment enumera tots els elements que configuren el poc que té: la taula, els llibres, l'enyor d'ella, «i aquest silenci, dens / de paraules no dites.» (versos 5 i 6). L'ofici de poeta apareix ressenyat en el ja esmentat poema «Deixo endarrera...»¹³¹⁸ en què el poeta ho donaria tot per poder trobar la paraula adient i així ho recull: «I ens fem malbé en inútils / combats contra el maligne / per mor d'una paraula!» (v. 15-17).

La proposta de trobar la paraula poètica idònia és una quimera que es planteja el poeta. Molts cops apareix el terme de les «coses» perquè és la paraula qui les defineix i qui les entén. Sabem de l'associació martipoliana de la poètica, de la comprensió de les coses, amb la teòrica platònica del coneixement. «La porta» és un poema del juny de 1966¹³¹⁹ que replanteja la teoria platònica. La caverna que es planteja en el mite platònic és ara una cambra i la llum que il·lumina els objectes és la que entra per la porta oberta. Llavors se sorprèn i es pregunta

és, doncs, ací que he viscut tant de temps?
 I es passeja, admirat, per la cambra,
 i es contempla amb sorpresa,
 i s'espolsa els vestits,
 i finalment assaja de repetir els vells mots
 amb una força nova.
 (v. 9-14)

¹³¹⁵ Poema d'*He heretat l'esperança*. Ibídem, 172-173, versos 6-8.

¹³¹⁶ Poema publicat a *Autobiografia*. Datat del febrer de 1966. Ibídem, 221.

¹³¹⁷ Publicat a *Autobiografia*. Datat del febrer de 1966. Ibídem, 226.

¹³¹⁸ El poema data de l'agost de 1966 i el publicà amb el títol de «Cor nu», i el publicà a *Autobiografia*. Ibídem, 218.

¹³¹⁹ Publicat a *Autobiografia*. Ibídem, 211.

La sorpresa ve provocada en paral·lelisme amb els homes encadenats del mite platònic.¹³²⁰ I dirà tres o quatre paraules abans que algú tanqui de nou la porta. La comprensió de les coses només es pot produir gràcies a les paraules. En definitiva, és el poeta qui pot arribar a possibilitar la comprensió del món a la gent.

En els poemes finals d'aquests anys torna a aparèixer el dubte en les paraules, com a «Els mots benignes» de l'octubre de 1966,¹³²¹ en què presenta un món fals, ja que es podia preveure que els mots no presenten cap benignitat, no vencen la buidor ni la incertesa (v. 6). Ara bé, en dos poemes, un possiblement de 1967, «Ara penso sovint que si les coses...»,¹³²² i a «Ídol», de l'octubre de 1966,¹³²³ es planteja que els mots són dòcils, flexibles, i en aquest últim escriu amb contundència que «pots adaptar-los / al teu gest.» (v. 7 i 8), amb què està expressant la relació directa entre el mot i el gest.

1.8.6. L'eficàcia de la poesia: el gest

L'opció del poeta, en aquests anys, és molt clara: les paraules sense els gestos no duen enlloc. La seva ductilitat permet de canviar el món, la societat que viu sotmesa a l'ordre de la gent poderosa. El canvi, però, prové del món individual, de l'anàlisi i de l'autoconeixement que possibilita el creixement personal i l'acció social des de la individualitat, principi aristotèlic que devia tenir ben present Martí i Pol, com ja hem vist en capítols anteriors.

L'últim poema referit als mots i a la llengua és un homenatge a Pompeu Fabra. Datat de 1968, quan se celebrà l'any Fabra, duu el títol de «Paraules al Mestre Pompeu Fabra, en el centenari de la seva naixença».¹³²⁴ Evidentment, es tracta d'un poema circumstancial en què el poeta versifica afirmacions contundents i optimistes: «i el català, / això prou que ho veieu, / encara no s'ha mort / ni es morirà.» (v. 5-8). Li recull aspectes de l'estat del català, com per

¹³²⁰ PLATÓ, *Diàlogos. República VII*, Biblioteca Clásica Gredos 94 (Madrid: Editorial Gredos, 1986), 338 i següents.

¹³²¹ Poema publicat a *Autobiografia*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 215. Dedicat a Maria Teresa Arnó, el poema va ser exclòs del recull en la nova edició i ordenació que el poeta establí el 1984. MARTÍ I POL, *Autobiografia* (1984). El poema va tornar a ser publicat al 1989 a l'*Obra poètica 1*, a l'«Apèndix-II», 379.

¹³²² Amb la data manuscrita fou publicat posteriorment a *He heretat l'esperança*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 181.

¹³²³ Publicat a *Autobiografia*. *Ibidem*, 228.

¹³²⁴ No he pogut trobar l'original del poema. La datació és la que consta en el volum de *Les clares paraules. Obra poètica IV*, en «Apèndix». Miquel MARTÍ I POL, *Les clares paraules. Obra poètica IV*, Llibres del Mall 48 (Sant Boi de Llobregat: Edicions del Mall, 1980), 173-174. La primera edició del poema fou a l'*Antologia d'homenatge a Pompeu Fabra*, 37-38. La commemoració de l'any havia de ser rellevant i d'ampli ressò sobretot en el poeta de Roda que havia compartit molts dels aspectes de la festa dels premis de Cantonigròs, com a participant, col·laborador i jurat dels premis de poesia. En aquest any, la festa de Collsacabra se celebrà d'una manera ben especial ja que era el XXV Concurs Parroquial del Concurs i en aquest Any Fabra es proposà la continuïtat d'aquesta celebració en les «Festes Populares de Cultura Pompeu Fabra» que se celebrarien cada any en un indret diferent. Deixava d'existir, per tant, la forma del Concurs tal i com el coneixíem i passà a adoptar una altra aparença i, sobretot, es deixaven de realitzar a Cantonigròs.

exemple li explicarà que el «llur» no s'usa gaire i li confirma que l'ús del català és cada cop més gran, mentre formalment el poeta emprà locucions i expressions catalanes com «fer-se la llesca» (v. 15) o estar «com gat i gos» (v. 16). Li confirma també, però, que encara queda molta feina a fer i acabarà dient que, com encara cal créixer, ens hem de refiar d'ell i lluitar per fer conèixer la llengua. Un poema circumstancial i, al mateix temps, diferent, en què el poeta determinarà l'acció conjuntament amb la paraula.

2. Els llibres de poemes (1963-1967)

En aquest període hi ha tres llibres importants: *He heretat l'esperança*, que escriu, segons data el poeta, entre 1963 i 1967; *Lletra a Anna*, que és un poema llarg datat de 1965, que Martí i Pol considera com a llibre, i *Autobiografia*, que data entre 1965 i 1966. De dos d'aquests tres sabem que van existir als anys seixanta com a llibres: *Lletra a Anna* el presenta i guanya el Blau d'Or al Certamen de Lluc de Mallorca, el 1966 i també presenta al premi Carles Riba un recull amb el nom d'*Autobiografia*.¹³²⁵ Tampoc no sabem si es tractava d'aquests mateixos poemes que el constitueixen avui dia. El que sí sabem és que, si publicava *Lletra a Anna* per primer cop el 1974 a l'antologia bilingüe d'El Bardo,¹³²⁶ *Autobiografia* no serà coneguda fins el 1976; precisament en el volum d'*El llarg viatge* en què també publicaria per primer cop *He heretat l'esperança*. *Autobiografia*, però, encara patirà una modificació l'any 1984, en la tercera part; aquesta serà la versió que considerarà definitiva i que publicarà a l'*Obra poètica* d'edicions 62, el 1989.¹³²⁷

Lletra a Anna és un poema que té una significació força especial en aquests anys i no pateix cap tipus de reestructuració ni canvi,¹³²⁸ tot i que, caldrà especificar com aquest llibre-poema és inclòs per Martí i Pol en la seva obra poètica no únicament com a exercici de sinceritat d'oferir al lector totes les seves publicacions sinó que també hi considera la voluntat d'incloure l'obra com a frontissa entre *He heretat l'esperança* i *Autobiografia*. Sense *Lletra a Anna* possiblement no s'acabaria d'entendre la segona part d'*Autobiografia*, tot i que també aquestes mostres autobiogràfiques apareixen a *He heretat l'esperança*.

¹³²⁵ En una carta a Anna Bracons del 16 d'octubre de 1966 per primer cop tenim la notícia que vol preparar un recull de poemes —en realitzava la tria i l'ordenava per presentar-lo al premi Carles Riba— i que treballa en el «nostre assaig». APAB. Desconec a què es pot referir quan li escriu «assaig».

¹³²⁶ MARTÍ POL, *Antologia (1966-1973)* (1974), 32, 34 i 36.

¹³²⁷ En el llibre que també he citat anteriorment, MARTÍ I POL, *Autobiografia* (1984) hi publicava també els *Cinc poemes d'iniciació*, uns poemes que havia vist la llum aquell mateix 1984 a l'editorial Druïda de Maó. Miquel MARTÍ I POL, *Cinc poemes d'iniciació*, Druïda 2/6 (Maó-Barcelona: Druïda, 1984), amb dibuixos d'Andreu Alfaro.

¹³²⁸ Recordem també que no puc disposar de cap altre primer testimoni del poema que la publicació a l'*Antologia*.

2.1. *He heretat l'esperança*

Aquest primer llibre, que l'autor data entre 1963 i 1967 —recordem que d'alguns dels poemes no hi consta l'original mecanografiat i, per tant, com ja s'ha consignat en els casos pertinents, cal dubtar de la datació—, representa una part dels poemes que va escriure en aquests anys, de tal manera que quan els recull per a *El llarg viatge*, el poeta els considera en un grup que ell mateix considera com a important:

Fins a cert punt, els poemes d'aquest apartat¹³²⁹ i els del que porta per títol *He heretat l'esperança*, constitueixen el nucli més important d'aquest volum.¹³³⁰ Ells sols, amb l'afegitó dels sis poemes que completen el llibre *La Fàbrica-1959*,¹³³¹ representen la producció de catorze anys. No cal dir que també en aquest cas s'han deixat de banda una colla de poemes. Cal remarcar, però, que no són de bon tros tants com en el cas del primer apartat.

Martí i Pol no oferirà cap altra nota introductòria per a *He heretat l'esperança*, sinó que el llibre l'integra en aquesta nota, i el posa al costat del llibre de *Si esbrineu...* Evidentment no devia ser cap aspecte que se li passés per alt, sinó que possiblement es tractava de deixar apuntat que ja estava tot dit. I llavors als lectors ens caldria considerar el llibre en la mateixa línia que *Si esbrineu...* Ho crec en un doble sentit: com aquest últim llibre, *He heretat l'esperança* és un recull que el poeta ofereix com a mostra de la producció d'aquesta època, a banda d'*Autobiografia* que és de caire diferent. Per una altra banda, no posar-lo en el mateix conjunt del *Si esbrineu...* obeeix més a raons poètiques que no pas a la quantitat de poemes que hagués arribat a ser massa nombrosa; les raons poètiques es troben en el fet que si bé el recull *Si esbrineu...* abastava poemes fins el 1957, *He heretat l'esperança* l'iniciava des d'una concreta concepció dels poemes que recollia, ja que seria el llibre-frontissa entre *El poble* i *La fàbrica-1959*.

He heretat l'esperança és un recull. De fet és el canvi de *La fàbrica-1959* a una poètica nova que tindria el seu punt culminant a *Autobiografia*. És aquell lirisme que es conjuga amb el compromís social. Àlex Broch va escriure:

He heretat l'esperança és un llibre clau dins l'etapa realista per la subjectivització del jo dins del procés que explica la poesia d'aquest període. El poema que dona títol al llibre, número set dins del llibre, és un poema-far que de nou utilitza la imatge de l'observatori de la realitat —el terrat de casa— i orienta sobre l'esperança que mou el poeta. L'esperança que porta a la solidaritat i el

¹³²⁹ Es tracta de la nota introductòria que escriu abans de cada llibre a *El llarg viatge*. En aquest cas, la que introdueix *Si esbrineu.....*MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 112.

¹³³⁰ Es refereix a *El llarg viatge*.

¹³³¹ Recordem que en aquest moment el poeta ja podia disposar de *La fàbrica* que va escriure en aquests anys i que completà, amb tota seguretat, el 1961.

compromís es manifesta i pren cos en tres cicles definidors del llibre: el poema autobiogràfic, el poema de reflexió sobre la poètica i l'ús de la intertextualitat, bé per transformar i intensificar els valors ideològics del referent o bé per adaptar-los al temps del poeta. La suma i articulació d'aquests tres cicles dóna la imatge clara i completa de l'actitud que el poeta pren en aquests anys i que s'insereix, plenament, en la poètica i poesia realista catalana dels anys seixanta.¹³³²

I realment el llibre és important des del punt de vista que la mostra que presenta el poeta és la d'una nova manera de poetitzar. Com he dit diverses vegades, es tracta de la recerca que realitzava el poeta entre el discurs directe d'*El poble* al líric d'*El fugitiu* i el més directe i dur de *La fàbrica-1959. He heretat l'esperança* significa la confluència dels tres. Al poeta li calia obtenir un discurs social però sense despullar-lo dels aspectes retòrics que configurarien, al final, uns poemes socials de caràcter més líric. I la provatura és *He heretat l'esperança*.¹³³³ Mentre escriu els poemes que el formen el poeta també concep i escriu *Autobiografia* —no podem perdre de vista que la intenció segurament ja fou presentar-se al Carles Riba. Per això precisament a *He heretat l'esperança* s'hi troben elements paral·lels a *Autobiografia*, des de la concepció a la poètica. Usarà, com diu Broch, els elements autobiogràfics i les reflexions poètiques i, malgrat la intertextualitat,¹³³⁴ seran aquests dos els elements cabdals.

Tot i que *He heretat l'esperança* és un llibre frontissa, també és clar que té un seguit d'elements diferents als altres llibres. Si insisteixo en el fet que es tracta d'un recull és perquè el llibre conté tots els elements que esmenta Broch, però també caldria considerar un subapartat d'elements autobiogràfics que prendran una forma independent; es tracta dels poemes amorosos. És a dir, llegir *He heretat l'esperança* significa tenir una idea general dels poemes que Martí i Pol escriu en aquesta època dels seixanta. Ara bé, Broch ja comentava que el poema «He heretat l'esperança» és el número set, amb el significat cabalístic que conté i que posteriorment havia de ser el número predilecte del poeta i, com a tal, adquiria un significat important en el conjunt, a més de tractar-se del poema que dóna nom al llibre. En el poema, del qual he comentat els aspectes més importants, s'hi consideren dos elements: l'esperança i les paraules, la poesia. Efectivament, si el recull consta de vint poemes, també l'eix del llibre són les paraules, «Al capdavall els mots ens afeixuguen» és el poema central de ressò espriuenc i encara que els següents versos els he citat anteriorment no estarà de més recordar-los:

¹³³² BROCH i PLANAS, *Miquel Martí i Pol, vida i poesia*, 137.

¹³³³ A Bracons li escrivia el 21 de maig de 1968: «La meva padrina, que posseïa una saviesa primitiva, tautològica, feta de coneixements immediats, no adquirits sinó heretats a través del temps i de la gent, i d'intuïcions admirables i terribles, deïa sovint que no arribaria a vell». APAB. Aquesta és precisament l'herència: paciència, esperança... en definitiva la saviesa comportada pel temps i la gent. Un llibre personal i social.

¹³³⁴ Broch no només hi veu la referència a «Heus ací, s'estimaven» del poema de Vicente Aleixandre que reprengueren Riba i Llopart, com ja s'ha constatat anteriorment, sinó que també hi troba la veu de Bertolt Brecht a «Quan els senyors». BROCH i PLANAS, *Miquel Martí i Pol, vida i poesia*, 133-135. Sense cap mena de dubte, es tracta d'una referència important per al poeta rodenc.

Les tardes són les coses
i el batec de la sang i les paraules
concretes: arbre, terra,
i, sobretot, els homes que ho habiten.
(v. 20-25)

Efectivament, no són només les paraules sinó les coses. N'havia parlat en els anys cinquanta. Ara, però, i sobretot en aquest recull, prenen importància les coses. En aquests versos es manifesta clarament el moment vital per a l'amor i la poesia com és el de la tarda que queda identificada amb les coses, les paraules concretes i el batec de la sang, que infonen vida a tot el que l'envolta i, a més, als homes que habiten aquestes paraules i aquestes «coses». La inconcreció de la paraula «coses», per una altra banda, ens transporta a la consideració del món sencer que, a més, és ple d'humanitat. Les coses són definides per les paraules, i aquestes només són pronunciades pels humans. Aquesta és, precisament, l'herència rebuda d'avis i pares, les paraules, les coses, el món i, amb aquestes, l'esperança, la paciència —el temps— i l'esforç. Aquest és el món que creu en si mateix i, com escriu en el primer poema, ha canviat el rol dels personatges i, ara, és l'home qui busca una divinitat que se'n torna al cel, lluny dels homes. Per això la humanitat haurà de començar a creure en si mateixa. Aquesta és l'esperança, ja no en la divinitat sinó en la paraula i, per tant, en l'home mateix. L'últim poema del recull, «Fet divers», del qual també he anotat els elements a destacar, presenta la tragèdia del nen mort —en un poema que s'iniciava temporalment al desembre i, per tant, amb el referent nadalenc al darrere, en una paradoxa del naixement i de la mort— amb uns versos en què hi ha la mostra de solidaritat envers mare i nen i es fa la poesia quan després del silenci «algú començà a cantar / dolçament i en veu baixa.» (v. 16-17).

D'altres aspectes que complementen aquest recull són la importància de l'amor, el de parella que ha de reinventar-se («I com que ara tu i jo») al de la gent i entre la gent (per exemple a «I sobretot perquè ara» o a «Els anys, com una rella») o l'amor plàcid de parella que existeix (com a «En el trenta-cinquè aniversari») o que voldria, aquest últim com si fos un impossible a assolir (com a «Heus ací: s'estimaven», «Ara que tot retorna» o «Ara penso sovint»). A més, un altre element que apareix d'una manera més o menys recurrent és la creixença, la de la gent que no pot créixer amb prou llibertat (per exemple a «Visiblement mancada de paraules» o a «Al capdavant els mots ens afeixuguen») o la seva creixença que és solitària (com a «No vençut: desolat») i difícil, però que vol compartir amb la gent («Jo ara em veig créixer»).

I el món solidari i de lluita social ressonen en tot el llibre però l'escriu de manera més explícita en alguns versos de «Podem, si vols, asseure'ns», «Els anys, com una rella» o el poema «Quan els senyors», entre d'altres. El poeta surt al carrer, mira la seva gent, aquella amb qui creix i en parla per aconseguir la dignitat humana. Aquesta és l'esperança —mot que

apareixerà en molts dels poemes—, la que diposita el poeta, una esperança en la gent i en el seu esforç, gent que se serveix de les paraules per crear un món diferent.

2.2. Autobiografia

Autobiografia l'hauríem de llegir com a llibre que ha concebut en els anys seixanta i que presentaria al premi Carles Riba, el 1966. Com comentaré posteriorment, en una carta a Bracons del 29 de novembre de 1966 li diu que ha comentat als Anglada que es presentaria al Carles Riba,¹³³⁵ i li mostrà una certa il·lusió per guanyar-lo. A hores d'ara, però, el problema és saber quins eren els poemes que el componien en aquells moments, tot i que la novetat era presentar un recull de versos que pretenien evidenciar aspectes importants vitals; de fet, podia ser ben bé que el primer poema del recull fos el que avui en dia continua sent el primer, «Autobiografia», el poema homònim que destacava perquè era precisament la vida del mateix autor la que passava a ser l'eix dels poemes. En conèixer els poemes d'*He heretat l'esperança* no sobtarà que el mateix poeta signi el poema en un dels versos «i em dic Miquel Martí i Pol com abans,».¹³³⁶ Cada un dels poemes d'*Autobiografia* durà la seva signatura des del moment que el titula amb vehemència amb un mot que comprèn una vida que és la de l'autor. Ara bé, aquesta realitat literària comprèn una de les preocupacions del poeta: la mirada enfora.

Per això, si *Autobiografia* consta de tres parts, la primera serveix d'introducció al llibre. I hi ha la mirada a l'interior humà, la biografia del propi autor que es confon amb el jo poètic i la mirada enfora, sobretot d'aspecte social, o millor, de justícia social. I és així perquè hi ha un buit que trobarem en la segona part, una altra mirada enfora des del jo, l'aspecte amorós. Serà el segon cop, després de la segona part —i era també la part central del recull— de *Si esbrineu...*, que el poeta plantejarà un seguit de poemes de caràcter amorós. I l'amor sorgeix de dins però evidentment la mirada és enfora. *Autobiografia*, doncs, és un llibre que es projecta, i ho fa al voltant, ja sigui en forma d'amor a un *tu* o bé a l'amor solidari i fraternal que seria el social. No hi haurà, però, cap component que pugui recordar una connotació religiosa, sinó que més aviat el poeta apel·la a la justícia social de component més marxista que no pas cristià.

El llibre que també es publicà per primer cop el 1976 constava de vint-i-vuit poemes; quatre a la primera part, vuit a la segona i setze a la tercera, que el 1984 passaria a quinze. És a dir, en la versió que l'autor donà com a definitiva hi havia vint-i-set poemes i, a més, reordenarà la tercera part. El que havia estat el primer poema de la tercera part, «Els mots benignes» no el

¹³³⁵ Li comenta també que feia dies que no escrivia cap poema. Si observem la relació de poemes escrits durant el 1966 observarem que no havia escrit cap poema des de l'octubre d'aquest any; en una altra carta del 13 de desembre li diu que ha començat un poema, que li enviaria en la carta del 26 de desembre i que va escriure el dia 24. El poema en qüestió és «Et voilà: tout finit...». APAB.

¹³³⁶ Vers 6 d'«Els anys, com una rella» d'*He heretat l'esperança*. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 180.

considerà en aquesta nova edició.¹³³⁷ En la primera part, de quatre poemes —«Autobiografia», «Petita faula de mi mateix», «Acompliment» i «Atur de primavera»— presenta qui és l'autor i la mirada social. Al capdavall, tot forma part d'ell mateix: la fàbrica, el poble, la creixença, la rutina i, aquesta que presenta l'ofici d'escriure, com versifica a «Petita faula de mi mateix» (vers 32),¹³³⁸ s'acaba expandint a la lectura social dels versos d'«Acompliment»¹³³⁹ o a la mirada de la tradició amb la companyia de la gent, tal i com es presenta a «Atur de primavera».

La segona part té vuit poemes amorosos. Que el primer del grup sigui «Lletra» no ens ha de passar desapercebut, ja que en aquest hi ha el ressò de *Lletra a Anna*. Hi ha la referència poètica —«saber que ho jugo tot a una paraula.» (v. 15)— i hi ha l'al·lusió a l'enyor i la referència explícita a la solitud. Aquests seran els tres components que definiran, en general, aquests vuit poemes. De fet, es tracta d'un ressò de tota la poètica anterior, amb l'afegit precís i dolorós de l'enyor. Martí i Pol, en aquests moments, havia comentat amb Sarsanedas com d' excepcional trobava la poesia de Gabriel Ferrater i els versos martipolians realment invoquen un element present en la poètica del poeta de Reus, la tradició; precisament al·ludida en el poema que tancava la primera part. Una tradició bàsicament trobadoresca i amb l'afegit de la recuperació dels paisatges metafísics i de la tarda com a moment temporal esplendorós per a la solitud i l'amor. que, en aquests moments el defineix com a solitari i enyorós. Un espai, en definitiva, que propicia la creixença; de la mateixa manera que, biogràficament, li pertocava de realitzar ja que el sofriment li permetria conèixer-se i trobar l'espai de realització humana.

La tercera part consta de setze poemes, al 1984 en seran quinze i, a més, seran en bona part reordenats de manera que afecta dos grups de poemes: així, els quatre inicials, «La porta», «La teva solitud», «Per fer-ne una cançó» i «Els mots benignes» es transformen en tres que són «Per fer-ne una cançó», «La porta» i «La teva solitud». El primer d'aquests grups s'iniciava amb la reflexió poètica des de la teoria del coneixement platònica i acabava amb la consideració dels mots que no són cap tipus de recer. Els altres dos poemes criden a sortir al carrer i fixar-se en la gent, una manera de vèncer la solitud. En la primera versió reprenia en el poema de «La teva solitud» la idea que el joc dels mots no serveix si no es depassa cap al gest, que es concreta en sortir al carrer i en el tacte de les coses. I la idea la continuava en el següent poema que ja ubicava al carrer per fixar-se en la gent. L'ordenació de 1984, però, la iniciava precisament

¹³³⁷ El poema, però, es pot continuar llegint en «Apèndix» en la seva *Obra poètica*. MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 379.

¹³³⁸ Aquell «vici de pensar» que posseïa i que repetí diverses vegades el poeta en diversos escrits, es reflecteix sobretot en l'última part d'aquest poema: «Però la gent creix massa / depressa —ja ho he dit— / i llegeix poc, i pensa / molt menys, i tothom perd / el temps en ximpleries.» (v. 33-37) que ja havia expressat en unes cartes a Bracons: «El més fotut de la nostra època és que ni cristo no pensa.» Carta a Anna Bracons de l'11 de juliol de 1967. APAB. Uns versos, doncs, que tot i que flueixen del plantejament individual es poden considerar en l'àmbit social.

¹³³⁹ Els versos d'«Acompliment» també arriben a recordar, ara que seguim la lectura per llibres, «Els anys, com una rella» quan de ressò brechtia recorda que no es poden fer jocs de paraules «per apagar la fam o la incertesa» (vers 11) i a què al·ludeix també en el vers 11 d'«Acompliment»: «hi ha gent que mor de fam o de tristesa.»

amb la idea de sortir al carrer perquè la realitat consisteix a refermar la realitat de les coses i del seu tacte, ja que res no existeix si no es pot palpar, de manera que es tracta d'una solució empírica, gens transcendent.

El segon grup conté set poemes, «Mattinata», «Cor nu», «Ara escolta», «Massa tarda», «Pur joc», «El pas del temps» i «El replà». S'inicia amb el joc irònic d'un adúlteri fins arribar a la reflexió essencial de la persona que viu en solitud, i encara manté també una reflexió sobre els mots i les coses; els tres últims, però, ens acosten a la realitat social. El tercer grup contindrà cinc poemes; «Temps sobrer», «Ben poca cosa tens», «Economia»,¹³⁴⁰ «Ídol» i «Codicil», el 1976. El primer d'aquest grup es vincularia amb la tercera persona del plural que, gairebé a mitjan anys cinquanta, oposava a la primera del plural i que, a més també n'havia fet referència en l'anterior poema per retornar a la solitud. El poeta continua amb «Ben poca cosa tens», una altra referència a la solitud, i en el poema «Economia» es refereix a com no cal usar massa mots ja que «ells» —les persones que es diferenciarien dels poetes— no entenen absolutament res i, per tant, no cal considerar aspectes que resultarien inútils perquè no els entendrien. Aquest segon grup es clou amb dos poemes; en el primer d'aquests, «Ídol», es troba la referència al poeta en una situació de desentendiment de tot, per acabar amb «Codicil» que conté la referència a la norma que propugnen aquests «ells» que tant amoinava el poeta. El 1984, amb la reordenació dels poemes en «Economia», «Ídol», «Codicil», «Temps sobrer» i «Ben poca cosa tens» el que ha pretès el poeta ha estat refermar la idea de solitud amb què acaba el llibre. Pretén vincular les idees d'«ells», els que no tenen una veu pura i que no escolten els poetes, amb la consideració dels preceptes, de tal manera que a «Codicil» el poeta reprèn la idea que els altres, els que instrueixen o s'aferran a les normes, comportaran la solitud, en un rebuig d'aquests principis per tal que el permeti retrobar-se amb tot el que és essencial. L'últim poema, «Ben poca cosa tens», sintetitza les idees dels mots, de l'amor, de la solitud i de l'enyor; és a dir, de bona part del llibre. Al capdavant, el 1976 iniciava aquesta part amb la reflexió poètica i l'acabava amb el refús dels preceptes. El 1984 la començava amb la idea de sortir al carrer i l'acabava en la solitud, amb el deix de qui torna amb les mans «plenes de llum fresquíssima.» (v. 26), és a dir amb el ressò optimista de vida nova.

He heretat l'esperança i *Autobiografia* es diferencien en què el primer és un recull i el segon és un llibre, si que segurament ja va ser concebut en tres parts i en la divisió que calia establir per a cada part. Aquest últim va ser retocat amb els anys, sobretot en la forma i l'ordre dels poemes, però ja formava part del corpus poètic martipolià als anys seixanta. De tota manera els dos llibres es podrien considerar de manera conjunta, ja que a *He heretat l'esperança* el poeta va recollir poemes que podien haver format part d'*Autobiografia*, però com segurament ja

¹³⁴⁰ «Economia» i «Temps sobrer» són poemes que, segons Pujades, Martí i Pol envia a Bracons en una carta d'inicis de novembre de 1966, i amb posterioritat a «Colors» i a «El replà». Per tant, no podem deixar de tenir en compte la contextualització de la situació amorosa que viu conjuntament amb la incomprensió dels altres davant d'aquest amor.

no havien format part del recull que havia presentat al premi Carles Riba, ja no els considerà en aquest últim.

En definitiva, l'evolució de l'obra de Martí i Pol comporta en aquests anys una concepció social i a l'ensem lírica. El poeta trenca amb aquells versos massa directes per intentar conjuguar la bellesa dins de la denúncia i dins de la creixença humana que entreveiem en la forma de poemes amorosos. La conjunció de la poètica martipoliana és, doncs, de recerca del propi jo (el principi de l'autoconeixement), en les formes de l'amor, de l'essència humana de qui ressegueix un camí, amb la solitud, amb l'esperança i amb l'esforç, però també de denúncia social. En tots els casos se servirà de la paraula, dels mots, de la tradició, de la poesia, sobre la qual reflexionarà i, per això, usarà la tradició i les veus que més el van copsar, innovadores en aquells moments. Sense cap mena de dubte, el poeta parla d'ell i vol arribar als altres perquè hi ha un temps nou que espera si cadascú es proposa de canviar el que toca viure.

3. El cançoner

Sabem que devia ser cap el 1961 quan Martí i Pol es compra una guitarra i comença a aprendre a tocar-la. I encara que hi confia ben poc en les seves possibilitats en aquest terreny, acaba cantant i posant música a alguna composició pròpia. De fet, recordem també que a l'agost de 1962 Martí i Pol li fa saber a Jordi Sarsanedas que el pintor terrassenc Jacint Morera li ha musicat el «Romanço» i que aquest l'havia cantat el 3 de juny de 1962 en un acte de Joventuts Musicals a Terrassa, en el qual participaren Josep M. Espinàs i Delfí Abella. Així, en una carta del 8 de març de 1963 li explica que s'han posat en contacte amb el compositor i comenta que «Es curiós com la seva música s'assembla a la meua. Potser ho fa que ni ell ni jo no hi entenem gran cosa.»¹³⁴¹ Per tant sabem que Morera, el 1962, havia musicat el «Romanço», i coneixem també que durant el 1963 tenia tota una sèrie de projectes:

Tot aquest temps he estat una mica atrafegat, primer, com et deia, amb obres a la meua barraca i després preparant una exposició que dilluns vaig obrir a Palamós. De totes maneres m'ha vagat prou de llegir i rellegir els teus poemes, que m'han semblat d'una gran qualitat i molt encaixats dintre la línia més actual del nou realisme, que em penso que el nom que ara es dona al que fins fa poc en dèiem poesia social.

Del llibre "El Poble", m'han agradat especialment els poemes titulats "Dissabte", "Inventari del poble", "Els paletes", "L'home..." i naturalment, el "Romanço".¹³⁴²

De "La Fàbrica" que, d'una manera general, encara m'ha agradat més, prefereixo "Do de la fe", "Do de l'esperança", "Do de la caritat", "La fàbrica", "Balada" i "In memoriam".

En quant a la possibilitat de musicar-los, veurem que podré fer. En principi, el tipus de vers sense consonants ni assonants i sobretot poc ritmat es presta poc a posar-hi música, sobretot la música senzilla i primitiva per a la qual arriba escassament la meua capacitat. De moment tinc ulla "La fàbrica", "Balada" i "Inventari del poble". D'aquest últim em sembla que s'en podria fer una cosa amb una certa gràcia, però potser patiria de llarg. M'autoritza a escurçar-lo una mica? Potser inclús tú podries col·laborar indicant-me qué és el que et sembla menys necessari. Es clar que una part molt important de la gràcia d'aquest poema em sembla que consisteix en aquesta cosa exhaustiva que té, però potser es podria abreujar sense en patís massa.

Ara que quedaré una mica més descarregat de feina aniré per posar fil a l'agulla.

Ultimament he enviat una cinta magnetofònica al Sr. Passola amb quatre cançons meves: entre elles hi figura el teu "Romanço".¹³⁴³ Ja veurem que m'en dirà ja feia temps que m'ho havia

¹³⁴¹ FJS.

¹³⁴² A l'inici de la carta li explica que quan els seus amics li van dur el llibre que ara li tramet al poeta de Roda, *A toc de pito i altres coses* perquè li signés, van cantar el «Romanço», «segons la meua música i també segons la teua, que, ells pel seu cantó i jo pel meu, havíem après, em sembla que amb una certa fidelitat.» Carta de Jacint Morera datada del 18 de setembre de 1963, trobada dins del llibre Jacint MORERA, *A toc de pito i altres coses*, (Terrassa: Joan Morral, Imp., 1954). APMMP.

¹³⁴³ Es refereix a Ermengol Passola que fou el promotor d'Edigsa. Si s'hagués editat el disc, hauria estat la primera referència discogràfica que tindríem d'un poema musicat de Martí i Pol.

sol·licitat, però a Calonge es més fàcil trobar una aixada o una màquina d'ensulfatar que un magnetofon.¹³⁴⁴

Com es pot entreveure, la relació entre el pintor terrassenc i el poeta de Roda és d'amistat i ho sabem, no només pel to de la carta, sinó perquè s'havien vist i, a més, el poeta li havia passat còpia dels seus futurs llibres, un detall que, evidentment, no tenia amb tothom. Ara bé, sembla ser que Martí i Pol li ha demanat si podia musicar algun altre poema. «En quant a la possibilitat de musicar-los», li escriu. És evident, doncs, que hi hagué una amistat i una producció musical de Morera i Martí i Pol que foren paral·leles.

A l'arxiu del poeta hi consta la carpeta que el cantautor Miquel Martí i Pol usava en els recitals.¹³⁴⁵ Duu el títol de *Qui canta, els mals espanta!*, el mateix que el 1996, en el seixanta-setè aniversari del poeta, uns amics li regalaren, en format de compact disc, un enregistrament de dotze de les cançons que el poeta guardava cantades i amb acompanyament de guitarra en cintes magnetofòniques.¹³⁴⁶ A hores d'ara és un bon testimoni sonor, no només de la veu del poeta en els anys seixanta, sinó també de l'estil de música que componia. En aquest disc hi ha enregistrades «Riu amunt», «La pobra gent», «El meu país», «Ningú no creu en mi», «Vesteix-te, doncs», «Borrissol d'àngel», «No he oblidat (Cançó del retorn)», «La cadira», «Amb els qui es lleven cada nit», «Els bancs», «El tamboret» i «Quan seràs molt lluny».

La carpeta, però, guarda bona part del material del qual se servia en els recitals; tot i que es tractava d'un recital de poesia recitada i de cançó. De fet, sobre aquest material —i abans de referir-m'hi— cal anotar tres aspectes: hi ha una possible cançó, és a dir, que podria haver estat cantada i no pas recitada, amb el títol «Tot això tinc» que, com veurem en un dels programes guardats (i aquest és a la mateixa carpeta) era de tema nadalenc, però que de moment no ha estat trobada. En segon lloc, la cançó «Ningú no creu en mi» és l'única que es conserva datada, i és del novembre de 1964. I, en tercer lloc, el poeta publicà nou cançons el 1976 a *El llarg viatge* en apèndix, «Riu amunt», «La pobra gent», «El meu país», «Cançó de Nadal», «També per tu», «El catalanista», «El contestataire», «No em decideixo a restar» i «Les quatre banderes»¹³⁴⁷ i explica en la nota introductòria:

En els seus inicis la NOVA CANÇÓ va desvetllar, sortosament al meu entendre, ja que en aquells moments tot feia feix, múltiples i insòlites vocacions. Jo també m'hi vaig engrescar. Sense tenir cap coneixement de música em vaig posar a compondre (?) cançons, i amb quatre acords mal apresos de guitarra vaig empescar-me uns acompanyaments per tal de poder-les cantar. Calia fer-s'ho tot i jo seguia el camí més fressat. Vaig arribar fins i tot a actuar en públic una colla de

¹³⁴⁴ La carta és signada a Calonge el 18 de setembre de 1963. *Ibidem*.

¹³⁴⁵ APMMP.

¹³⁴⁶ MARTÍ I POL, *Qui canta, els mals espanta!* (1996), CD. Es féu una edició de 15 exemplars, coordinada per Xevi Planas i Florenci Crivillé.

¹³⁴⁷ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 261-280.

vegades. D'aquella activitat en conservo un gratíssim record i un parell de cintes magnetofòniques que ara escolto amb una certa nostàlgia.

Posteriorment a la meua època de *cantautor* he escrit les lletres d'unes quantes cançons expressament per a un grup avui ja desaparegut: EL TRICICLE, format pels germans Frederic, Ignasi i Àlvar Roda. A més a més, hi ha hagut gent que ha posat música a algun dels meus poemes; poemes, en aquest cas, no pensats expressament com a possibles cançons. Que jo ho sàpiga, a hores d'ara canten poemes meus: Maria del Mar Bonet, Dolors Lafitte, Rafael Subirachs, Ramon Muntaner i el grup COSES de Barcelona i REGISTRE 23 de Terrassa.

De les nou lletres que he recollit en aquest *Apèndix* —i vull remarcar que cal donar al mot el valor que li dóna Pompeu Fabra en el seu Diccionari— les cinc primeres corresponen a la meua època de *cantautor* i les quatre restants les vaig escriure per EL TRICICLE. Ells les van cantar qui-sap-les vegades i més tard EQUIP DE POESIA les ha incloses en un muntatge teatral fet amb poemes meus, que també ha recorregut una colla d'escenaris i que porta per títol *Inventari de poble*.¹³⁴⁸

El grup El Tricicle rebé el nom per un acudit de Joan Oliver basat en el cognom dels germans i d'aquests Ignasi Roda fou el fundador de grups com Taverna 2 i de l'Equip de Poesia (1972) de què parla el poeta de Roda. De fet, aquest cantant, actor i director de teatre enregistrà dos discos que sota el títol de *Música de poetes* recollia —en el cas dels poemes de Miquel Martí i Pol— dues composicions amb lletra del poeta de Roda, «No em decideixo a restar» i «Balada».¹³⁴⁹

La carpeta del poeta es compon de quaranta-tres elements diferents (dues cançons repetides) i quatre cançons més les trobem publicades en el volum d'*El llarg viatge*. Heus ací la relació de cançons i poemes conservats a la carpeta, tal i com vaig trobar els documents en l'arxiu personal del poeta:

Quadre 8

	Cançó-Poema	Llibre publicat	CD	Observacions
1	Els bancs		Sí	Paròdia d' <i>Al vent</i> de Raimon
2	«Si jo fos marxant a Prades...»			Poema de J.V. Foix ¹³⁵⁰

¹³⁴⁸ *Ibíd.*, 260.

¹³⁴⁹ Ignasi RODA, *Música per a poetes*, Montilla (Còrdova: Fonoruz, 2002). Al volum I hi enregistra «No em decideixo a restar», una de les cançons que el poeta explicava que havia compost per a El Tricicle. Segons Ignasi Roda es tractava més d'un poema que una cançó escrita expressament per a ells. Roda recorda que «El catalanista» i «El contestaire» es tractaven de cançons que els les va donar, però de vegades es tractava de poemes; entre aquests recorda el «No em decideixo a restar» i «Les quatre banderes». Al volum II Ignasi Roda hi enregistrà «Balada», de *La fàbrica-1959*. Segons té recollit el cantant «No em decideixo a restar» el va musicar el 1972 i «Balada» el 1973.

¹³⁵⁰ Es tracta del poema XI dels *Onze Nadals i un Cap d'Any* de J.V. Foix.

3	Prec de Nadal			Poema de Salvador Espriu ¹³⁵¹
4	La font de Melior			Poema de Manuel Milà i Fontanals
5	Regardez-les			Cançó de Léo Ferré versionada al català
6	La cadira		Sí	
7	El tamboret		Sí	
8	El poble	<i>El poble</i>		
9	Cançó després de la pluja	<i>El poble</i>		
10	Fet divers	<i>He heretat l'esperança</i>		
11	«Del fons de la Plana...»	«Apèndix»		Publicada a l'«Apèndix» amb el títol «Cançó de Nadal»
12	Cançó d'amor ¹³⁵²			
13	Do de la fe	<i>La fàbrica-1959</i>		
14	Balada	<i>La fàbrica-1959</i>		
15	Riu amunt	«Apèndix»	Sí	
16	El meu país	«Apèndix»	Sí	
17	«Surt al carrer i recolza't...»	<i>Autobiografia</i>		Publicada amb el títol «Per fer-ne una cançó». També al número 29
18	També per tu	«Apèndix»		
19	«Tot un poble canta amb mi...»			
20	Vell pelegrí			
21	«Veni tots depressa...»			
22	Nadal			Poema de J. Salvat-Papasseit de <i>L'irradiador del port i les gavines</i> .
23	«Vesteix-te, doncs,...»		Sí	Tornarà a sortir en el número 36 en un full en què s'anoten els acords.
24	«Amb els qui es lleven cada nit,...»		Sí	
25	La pobra gent		Sí	Manuscrita. Mecanografiada al número 28.
26	Cançó de la granota sàvia			Manuscrita; mecanografiada en el número 37. No és lletra manuscrita de Martí i Pol.

¹³⁵¹ Poema que tanca la primera part d'*El caminant i el mur* de Salvador Espriu.

¹³⁵² Al costat entre parèntesis hi ha escrit: «(d'un tema papago)».

27	«Quan tots guanyem...»			
28	La pobra gent		Sí	Mecanografiada. Manuscrita al número 25.
29	Qui			
30	«Com si un passat...»			
31	«No he oblidat els vells camins,...»		Sí	Hi consta entre interrogants un possible títol: «Cançó del retorn»
32	Borrissol d'àngel		Sí	Poema de Pere Quart de <i>Terra de naufragis</i> . Es tracta del primer poema del llibre dins de la secció «Cinc nades».
33	«Ningú no creu en mi,...»		Sí	Datada del novembre de 1964
34	Quan seràs molt lluny		Sí	
35	«Sur la plus haute colline...»			Cançó de Gilbert Bécaud
36	«Vesteix-te, doncs,...»		Sí	La mateixa cançó que al número 23; ara, però, amb acords
37	Cançó de la granota sàvia			Cançó mecanografiada; la mateixa que al número 26. Escrita en un full amb l'encapçalament amb el nom de «Patmos».
38	Cançó de la pluja			
39	Cançó trista			Manuscrita. Potser la mateixa lletra que la «Cançó de la granota sàvia».
40	El noi pobre i el noi ric			Manuscrita. La lletra manuscrita és d'Emili Teixidor.
41	El noi pobre i el noi ric			Mecanografiat de la cançó anterior de l'Emili Teixidor.
42	Lletania de la nova cançó catalana			Amb lletra de Miquel Porter. Era la cançó amb què començaven els recitals els Setze Jutges.
43	«L'adroguer de prop de casa...»			
44	«En las encrespadas olas...»			L'esmenta amb el títol de «Linda marinerita».
45	«Era un sastre de Manresa...»			
46	«On aneu vos tan depressa...»			

47	El silló		Entre parèntesis i manuscrit al costat del títol: «Delfí». Es tracta d'una altra cançó que es basa en un altre cantautor, en aquest cas es basa en la cançó «L'home al volant» de Delfí Abella. ¹³⁵³
----	----------	--	---

Per tant, a l'«Apèndix» d'*El llarg viatge* n'hi ha quatre més que devien cantar altres intèrprets de la cançó catalana i aquestes són: «El catalanista», «El contestataire», «No em decideixo a restar» i «Les quatre banderes». Sabem que, si més no, entre d'altres les cantava El Tricicle.

Es tracta, doncs, de quaranta-set poemes i cançons que recitava i cantava Martí i Pol i que cantaven d'altres. Quaranta-tres de diferents que es conserven a la carpeta i que es podrien subdividir de la manera que segueix.

3.1. Cançons d'altres cantants

D'aquestes cançons s'han de destriar les que corresponen a altres cantants, és a dir, aquelles músiques i lletres que no són de Martí i Pol. A la carpeta hi conserva «Sur la plus haute colline...» amb la referència de l'autoria de Gilbert Bécaud en el marge superior dret. La música, efectivament, és de Bécaud però la lletra és de Louis Amade. La cançó l'enregistrà Bécaud l'any 1962.¹³⁵⁴ Martí i Pol hi conserva la lletra amb alguna variant possiblement fruit d'haver-la intentat extreure ell mateix, com s'indica en el temps verbal «mourirà» del vers 11 que corregeix per «mourra», mentre que Bécaud cantava «mourri»; en el vers 4 també el poeta cantava «Et dans la même colline» mentre que Bécaud hi canta «Sur cette même colline», petites variacions sense gaire importància.

«Mireu-vos-els» és la versió catalana de «Regardez-les» de Léo Ferré, amb lletra d'aquest amb Francis Claude que aparegué en disc el 1961.¹³⁵⁵ Segurament fou el mateix poeta qui versionà aquesta lletra al català. Una de les cançons de tota la llista que més pot arribar a sorprendre per la gran complexitat a l'hora de cantar-la.

¹³⁵³ Delfí ABELLA, *Delfí Abella canta les seves cançons*, Serie Especial Edigsa 11 (Barcelona: Ediphone, 1962), 33½ rpm.

¹³⁵⁴ Gilbert BÉCAUD, *Gilbert Bécaud chante Gilbert Bécaud*, (Canadà: Pathé, 1962), 33½ rpm.

¹³⁵⁵ Léo FERRÉ, *Récital Léo Ferré à l'Alhambra*, (France: Barclay, 1961), 33½ rpm. Francis Claude era el pseudònim de Charles Marie Ferdinand Saüt d'Abestera. De Ferré es conserva també una anècdota força divertida que li explica a Bracons en la carta del 19 de juliol de 1966: «Ahir a la tarda, a casa, amb la Torrents, la Prat (ai els de casa seva!) en Lluís Solà, l'Obiols i naltros, vam celebrar el 18 de Juliol. Vam escoltar aquella cançó d'en Ferré "Franco la muerte" i després en Quel Obiols volia anar, tan sí com no, a cantar el "Cara al sol" a davant de ca l'espardenyer. Bona cosa, què punyeta!» Carta a AnnaBracons del 19 de juliol de 1966. APAB.

També hi recull la «Lletania de la nova cançó catalana», amb lletra de Miquel Porter.¹³⁵⁶ Aquesta cançó fou enregistrada per primer cop per Joan Manuel Serrat, tot i que amb una lletra força diferent a la que es conserva en el cançoner martipolià.¹³⁵⁷ Segons publicà Serrat en aquest enregistrament, la cançó obria els recitals dels Setze Jutges menys controlats per la censura i la policia. Aquesta lletra arribaria a demostrar que el poeta de Roda també pogué participar en alguns d'aquests concerts o que la vinculació amb algun d'aquests cantants fou la suficient com per poder copiar la cançó, tot i que no sabem si la cantà en algun moment.

Dos fets sorprenen d'aquesta relació. Per una banda, dues cançons són franceses, una de Gilbert Bécaud i l'altra, d'un dels seus cantants preferits, Léo Ferré, però pràcticament no hi ha cap referència més a la cançó francesa. No hi ha res de Georges Brassens, que era el seu cantant preferit amb diferència, segons es contempla en la correspondència, sobretot en la de Sarsanedas en què li anuncia diversos cops que ha arribat a les seves mans —ja sigui perquè ell l'havia comprat a Andorra o bé perquè els parents francesos li havien enviat— discografia recent de Brassens. De fet, la música que tingueren les composicions martipolianes que coneixem s'acostaven més al folk¹³⁵⁸ que no pas a la cançó francesa. Potser perquè li podien resultar menys dificultoses, tot i la complexitat que li havia de suposar cantar una peça com «Mireu-vos-els» de Ferré.¹³⁵⁹

¹³⁵⁶ Segons hi consta en la quartilla que es conserva en la carpeta de Martí i Pol. Però segons l'enregistrament de Serrat la lletra és de Miquel Porter i Lluís Serrahima i la música de Jaume Armengol.

¹³⁵⁷ Joan Manuel SERRAT, «Lletania. Història ferroviària d'Espanya» a *Banda sonora d'un temps d'un país*, (Barcelona: Ariola, 1996. [CD1]).

¹³⁵⁸ De fet en dues cartes a Anna Bracons li parla de Joan Báez, tot i que potser conegués la producció de la cantant per Bracons. En una carta que duu el mata-segells del 14 de juliol de 1966 li comenta que està molt interessat en una lletra d'un disc de la cantant i que també li interessa la cançó «Regresarem». I el 16 d'octubre de 1966 li confessa: «He posat aquell disc de la Baez i m'ha augmentat la tristesa». Segurament que es tracta d'un record vinculat al disc per una circumstància personal. APAB.

¹³⁵⁹ De tota manera, el gust per a la cançó francesa és ben evident en Martí i Pol. Tant és així que a Ripoll, el 2013 s'estrenà un acte de poesia recitada amb l'alternança de cançó francesa. Florenci Crivillé havia pogut estar mirant discos a casa del poeta per poder entreveure cançons que podien haver estat escoltats un cop i un altre o que estiguessin relacionats amb la poesia. La tria contemplà cançons com «Le parapluie» de Georges Brassens; «Coin de rue» de Charles Trenet; «La vie en rose» d'Edith Piaf i Louis Gugliemi; «Ne me quitte pas» de Jacques Brel; «Les feuilles mortes» de Jacques Prévert i Joseph Kosma; «La valse à mille temps» de Jacques Brel; «Ma solitude» de Georges Moustaki; «La chanson des vieux amants» de Jacques Brel; «Dis, quand reviendras-tu?» de Barbara; «Le temps» de Charles Aznavour i Jeff Davis; «Sous le ciel de Paris» de Jean Dréjac i Hubert Giraud i «Avec le temps» de Léo Ferré. Existeix un enregistrament en viu en CD (format mp3), no comercial, a: AA.DD., *Paraules vives al temps que passa*. Ripoll, 27 de juliol de 2013. Cal incidir en el fet que la tria és en funció dels poemes, però pot donar una primera impressió de què podia escoltar. Ara bé, el recital s'ha realitzat set cops: dos a Ripoll; un a Òrrius; dos a Barcelona, un a Roda de Ter i un altre a Manresa. En el de Roda de Ter, que commemorava els quinze anys de la mort del poeta —va tenir lloc el 10 de novembre de 2018— comptà entre molts d'altres amb la presència d'Anton Carrera i Jordi Sarrate, entre d'altres i recordaren que Martí i Pol escoltava i cantava —o cantussejava— molts cops «La Bohème» de Charles Aznavour i Jacques Plante. Aquesta cançó formà part del setè recital que es féu a Manresa l'1 de setembre de 2019.

3.2. Lletres i poemes d'altres autors

Tot i que El Tricicle afirma que la lletra d'«El noi pobre i el noi ric» correspon a Martí i Pol i Emili Teixidor, el testimoni del cançoner l'atribueix a Teixidor. Sigui com sigui, es tracta d'una cançó basada en la paràbola bíblica del ric Epuló —així, amb aquest nom que es refereix a la riquesa el batejà la tradició, ja que no hi consta el nom en el text neotestamentari— i el pobre Llätzer: «Es una nova versió / ara més modernitzada / de la paraula sagrada / de Llätzer i d'Epuló», hi ha escrit en el marge dret superior encapçalant la lletra.¹³⁶⁰ Ara, però, «el pobre és deia Pere / i l'altre és deia Enric» (v. 3-4). Una lletra planteja la qüestió social en la divisió que hi ha entre els que posseeixen molts de béns i els que no tenen res. Ara bé, si en la paràbola bíblica el ric va al cel i el pobre a l'infern ara serà canviat per un pobre que va a l'infern i el ric al cel, un capgirament de la història amb un caràcter sarcàstic i social:

... mor oblidat el pobre
i tothom plora al ric.

La justícia divina
va desfer l'embolic
i l'infern va donar al pobre
i el cel va donar al ric.

... la justícia és difícil
pel pobre i no pel ric.

És evident que en alguns casos, la pretensió de Martí i Pol i els seus amics que el podien ajudar a escriure cançons, encara que amb una certa pretensió de fer riure, com s'esdevé en més d'un cas, devia ser ben present.¹³⁶¹

D'altres cançons conservades, en aquest cas tres, dues d'aquestes mecanografiades en un full que duu la capçalera de «Patmos» i de qualitat inferior a la que acabo de comentar, podrien ser d'Emili Teixidor o d'algú altre relacionat amb l'escola «Patmos».¹³⁶² em refereixo sobretot a la «Cançó de la granota sàvia». que duu el nom de l'escola a la capçalera. Per tant si ha de ser d'algú altre hauria de ser algú relacionat amb l'escola Patmos de Barcelona. Així, «Cançó de la granota sàvia» que està mecanografiada conjuntament amb la «Cançó de la pluja», i la «Cançó trista» que es conserva únicament de manera manuscrita, són força semblants. La granota és l'animal que sap moltes coses, encara que ja no té molta memòria, perquè és gran. És feliç perquè ningú no l'escolta i perquè no vol escoltar veritats, mentre el temps passa

¹³⁶⁰ La versió bíblica es pot llegir a Lc 16, 19-31.

¹³⁶¹ El Tricicle, que cantava aquesta cançó, atribueix l'autoria de la lletra i la música tant a Teixidor com a Martí i Pol ja que aquest els explicà que els dos la cantaven molts cops.

¹³⁶² De l'escola Patmos en fou fundador l'Emili Teixidor. Avui en dia és l'escola Betània-Patmos, després d'una fusió d'escoles que s'esdevingué el 1975, amb motiu de la possibilitat de la coeducació.

precipitadament i tot canvia. Tant la «Cançó de la pluja» com la «Cançó trista» tenen un to de cançons de vora el foc, aquelles que es canten per explicitar com de bé s'està a recer quan plou, en el cas de la primera; i en la segona, el «jo», a qui no li van bé les coses, ha de ser substituït o salvat per un «tu», el seu amor, que s'ha de caracteritzar per ser feliç.

3.2.1. Les cançons paròdiques

Un dels apartats del programa que vaig trobar a l'arxiu del poeta, i en concret, en la carpeta que usava per als recitals, Martí i Pol recull un apartat a banda, amb el nom de «Paròdies» en què afegeix l'observació «(en col·laboració)». Quan es publicà el disc *Roda. Homenatge a Miquel Martí i Pol*¹³⁶³ s'explicità que una de les cançons que conté, interpretada pel mateix Martí i Pol, «Els bancs», és una cançó en què la lletra és escrita amb col·laboració amb Emili Teixidor i, a més, la música és de Raimon; de fet, es tracta d'una paròdia de la cançó «Al vent» del cantautor xativí. No ens ha romàs la música d'«El silló» però la indicació entre parèntesis després del títol, «(Delfí)», com també el primer vers de la cançó em fa pensar que es tracta de la música de «L'home al volant» de Delfí Abella. De les altres dues cançons d'aquest apartat, «La cadira» i «El tamboret», enregistrades en el CD *Qui canta, els mals espanta!*, no consta que siguin composicions d'algú altre, tot i que segueixen l'aspecte paròdic d'«Els bancs». No se li escapa a ningú que el banc, la cadira, el tamboret i el silló són seients; és a dir, va escriure a partir d'un camp semàntic tota una sèrie de lletres en què també, en totes, hi ha la referència a la situació social, ja sigui de caràcter humà i solidari com de caràcter més social, en la línia que ja havia establert en quant a la seva producció poètica. En aquesta última cançó referenciada, escrita amb la col·laboració d'Emili Teixidor, es demanen bancs perquè en manquen; ara bé, el banc és un indret en què poden seure-hi tots: no hi ha diferències i, a més, es tracta d'un lloc de solidaritat: «farem del món / un banc comú / pels desbancats.» (v. 10-12); però el joc de paraules i de l'homonímia també hi és: «Als bancs!, / sense entrebancs,» (v. 1-2), «poseu més bancs / OBRIU més bancs, / que tots tinguem / EL NOSTRE BANC!!!!» (v. 21-24).

«La cadira» és una defensa del producte català:

tot són firmes estrangeres,
mà d'obra d'importació.
Les cadires catalanes
són cadires de debò.
(v. 21-24)

¹³⁶³ AA.DD., *Roda. Homenatge a Miquel Martí i Pol* (Barcelona: PICAP, 1999), CD.

i acaba la cançó al·ludint al canvi de lloc de la cadira que acaba esclafada: «Hem de mudar de cadira / i de si-tu-a-ci-ó» (v. 29-30). Per tant la situació de la cadira no és en un lloc domèstic, sinó que és una situació vital en el panorama social i polític. «El tamboret» es clou en el desig d'una situació social solidària i en el consegüent cant de pau; la proposta es treure pals de les cadires perquè es fabriquin tamborets i tothom pugui seure. Es tracta, doncs, del repartiment de caràcter igualitari:

Cal desprendre's d'un puntal
com si fos un tros de vida,
i oferir-lo a qui més cal,
per tapar-li la ferida
amb un tamboret a mida,
VISCA LA PAU!!!
(v. 16-21)

L'últim poema paròdic és «El silló», en què estableix la diferència entre el temps passat i el futur. Com en el llibre de *La fàbrica-1959*, el motiu és el progrés. En aquest cas, el material amb què s'ha construït, el plàstic. Ara, però, i a diferència de «La cadira», no es vol canviar la situació.

3.2.2. La musicació de poemes

Els poemes d'altri que canta o recita Martí i Pol són «Si jo fos marxant a Prades», de J.V. Foix; «Prec de Nadal», de Salvador Espriu; «La font de Melior», de Manuel Milà i Fontanals; «Nadal», de Joan Salvat-Papasseit, i «Borrissol d'àngel», de Pere Quart. Potser de «Nadal» podria considerar la possibilitat que fos recitat, ja que no es tracta d'un poema fàcil de musicar. Ara bé, «Borrissol d'àngel» sabem del cert que el cantava perquè ha romàs l'enregistrament que avui dia es conserva en el CD *Qui canta, els mals espanta!* De tots els altres, per la regularitat de la mètrica i el ritme es podria pensar que els cantés tots. Les indicacions que hi consten a «Prec de Nadal», com veurem de seguida, testimoniarien que segurament també la cantava i que no el recitava com a poema.

«La font de Melior» és l'únic poema que no conté una temàtica nadalenca. El de Milà i Fontanals és un poema arromançat que explica la mort de l'estimada prop d'una font a mans dels patges de l'amant. De caràcter popular, doncs, trencava la línia de la tria dels poemes del cançoner martipolià. Encara que ell se servís també en un altre moment de la forma popular, opta per aquesta possiblement per la senzillesa que li pot permetre la musicació del poema i més si, com sabem, havia musicat el seu «Romanço».

Si bé de tots els altres poemes no hi ha gaire a remarcar sí que em caldria destacar que del poema d'Espriu d'*El caminant i el mur* i de «Prec de Nadal», Martí i Pol remarca la primera estrofa, que és repetida dues vegades, a més, escriu dos dels sintagmes en majúscules o subratllat: «ben buides les mans» i «el meu gran crit» i també el vers 5 el repeteix al final de tot: «Infant que dorms, no l'has sentit?». El poema de la solitud, del dolor, de la por de l'home davant de la vida el remarca en dos sintagmes, el del no-res i el de la desesperació humana. De tots els poemes de la sèrie nadalenca, doncs, aquest seria el més dur pel que fa al contingut.

3.3. Les cançons de confecció pròpia

Quan es comenta que Martí i Pol fou un cantautor és perquè trobem l'home que escriu cançons i, per tant, amb lletra i música pròpies. Segons es conserva en el programa del recital que féu a Andorra i que després transcriu sabem que, a banda del «Romanço» d'*El poble* que havia estat musicat per ell mateix i que no es conserva en la carpeta, també conservava en aquesta carpeta els poemes «El poble», «Cançó després de la pluja» d'*El poble*; «Fet divers» que publicaria a *He heretat l'esperança*; «Do de la fe» i «Balada» de *La fàbrica-1959*. I que tots aquests els devia recitar intercalats amb les cançons. «Surt al carrer i recolza't...», que titularà «Per fer-ne una cançó» en publicar-la a *Autobiografia*, i que era, amb tota seguretat, una cançó ja que al full hi consta «(Acompanyament com “Veniu tots depressa”».¹³⁶⁴

No de totes les cançons en sabem quina era la música tot i que podem suposar que en alguns moments se serví de la cançó de caràcter popular. Així, «On aneu vos tan de pressa...» sembla una versió de la cançó popular «Mossèn Joan de Vic» que s'inicia «D'on veniu vós ara / Mossèn Joan de Vic?» encara que Martí i Pol, en aquests dos primers versos, cantarà «On aneu vos tan depressa / Mossèn Joan de Vic,». Una altra de les cançons que possiblement és d'arrel popular i que, per tant, potser en devia mantenir la música, és «Vell pelegrí», un espiritual negre que es coneix per l'adaptació d'Artur Martorell i la lletra del qual versiona Martí i Pol.

També de caràcter vinculat amb la cançó tradicional, possiblement, dues composicions més es caracteritzen pel to arromançat i jocós: «L'adroguer a prop de casa...» i «Era un sastre de Manresa...». En la primera l'adroguer vol casar-se amb una clienta i espera que li digui que sí: «Ai Siseta si sabies / com encises i electrises» (v. 11-12). En la segona un sastre vol riure d'unes noies però la història acaba a la inversa, són elles qui se'n riuen d'ell: «Ja n'hi lleven les calcetes / les hi pengen dalt d'un pi / i amb una espadenya blanca / li picaven el culí.» (v. 13-16). Aquestes cançons mantenen el to popular però amb un caràcter humorístic, ja que

¹³⁶⁴ No puc descartar tampoc que es tractés d'un acompanyament i un recitat. Sembla ser, però, que el títol de «Per fer-ne una cançó» devia ser per aquesta concepció inicial de poder ser musicada. El títol podia haver estat degut per la seva musicació, o per la posterior, ja que el poema fou inclòs a l'espectacle *La creació* (1969). I també a l'espectacle *Inventari de poble* (1972) d'Equip de Poesia, aquest amb música de Frederic Roda Fàbregas.

segurament les devia escriure per passar-s'ho bé i, si en algun moment les degué cantar, devia buscar la complicitat i el riure del públic. A banda, encara, podria considerar una cançó en castellà, que de ben segur es tractava d'un divertiment que s'iniciava amb «En las encrespadas olas...» i la tornada començava amb «Linda marinerita...» que potser n'hauria estat el títol, perquè són les paraules que s'aniran repetint i poden tenir la característica de títol tot i que no hi consta.

Una mica més seriós és el to de les cançons que Martí i Pol devia cantar més cops, potser amb un caràcter folk, com diria també posteriorment en la lletra d'«El catalanista»: una tarda «ens n'anem a cantar folk» (v. 29). Les cançons són «Riu amunt», «El meu país», «També per tu», «Vesteix-te, doncs...», «Amb els qui es lleven cada nit...», «La pobra gent», «Quan tots guanyem», «Qui», «Com si un passat», «No he oblidat els vells camins...», «Ningú no creu en mi» i «Quan seràs molt lluny».

La cançó més coneguda pel públic atesos els diversos enregistraments és una amb caràcter patriòtic, «El meu país»,¹³⁶⁵ per una banda seria la més coneguda perquè la música el mateix poeta i es va incloure a *Qui canta, els mals espanta!*, però possiblement la coneixença de la cançó seria perquè també la música Teresa Rebull.¹³⁶⁶ La cançó és un homenatge a l'exiliat i, per tant, a tot aquell que, en diverses circumstàncies, enyora el seu país. En aquest cas, també apareix el somni del retorn; no és, però, el tema que es presenta en la persona que fuig, sinó que és la mirada al país des de l'enyor i la melangia. Un tema semblant apareix a «Quan seràs molt lluny», en què apareix el motiu de l'enyor del país. Tant en la primera com en aquesta cançó es refereix a aquest món d'exili com una època fosca, per això s'estableix el paral·lelisme amb la nit. Una altra cançó en què reapareix el mateix motiu és «Ningú no creu en mi», l'única cançó datada, i en què es consigna el mes de novembre de 1964. Ara, però, se centra en la sensació de solitud no només perquè no creuen en ell, sinó també perquè hi ha hagut amics que han marxat. Aquesta cançó, però, busca la constància del lluitar, de seguir el camí.

Les quatre cançons que contenen el reflex de la situació social són «Amb els qui es lleven cada nit», «La pobra gent», «Com si un passat» i «No he oblidat els vells camins...». Les dues primeres se centren en un tipus de gent grisa, sotmesa a la feina, a la vida; són gent solitària. Ara bé, si en la segona hi ha un deix de pessimisme, no és aquest el que havia aparegut en la primera en què reivindica la tendresa, el consol i la solidaritat. En la tercera, «Com si un passat», parteix de la solitud però empeny a l'esperança i a la lluita, encara que aquesta signifiqui sofrir. Aquesta cançó manté, també, un aspecte d'optimisme en la recollida del fruit després de la lluita. L'optimisme es manté a «No he oblidat els vells camins...», que podia haver

¹³⁶⁵ Publicada a Miquel MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 264-265.

¹³⁶⁶ Enregistrada en el LP Teresa REBULL, *També per tu*, París: Spalax, 1981. La cançó es reedità en CD a EDIGSA. 1961-1983: *Nova Cançó. Inicis i evolució. Segon volum*. Barcelona: PDI, 1996. També en CD a AA.DD., *RODA. Homenatge a Miquel Martí i Pol* (1999) i a Teresa REBULL, *Cançons 1969-1992*. Nord-Sud, 2005.

tingut el títol de «Cançó del retorn» perquè s'hi refereix a una tornada a un indret, en què no s'oblida el sofriment de la gent i el temps tampoc no ha canviat res però tot i això «Tornarem als vells camins, / pujarem la nova terra.» (v. 13-14).

De ressò existencial encara retrobem unes cançons, «Riu amunt», «Vesteix-te, doncs...» i «També per tu», aquesta última cantada també per Teresa Rebull,¹³⁶⁷ que en la carpeta del poeta manté la referència de ser una cançó «Fora programa». En aquesta hi ha la mirada a un temps passat i amb por al futur. En les altres en canvi, hi ha una referència més explícita al caràcter efímer de la vida, des de l'heraclitiana cançó de «Riu amunt», en què tot passa i res no torna a «Vesteix-te, doncs...» que és l'arribada de la mort.

Dues cançons més de confecció pròpia presenten la temàtica nadalenca. De totes en desconeixem la música. Són «Tot un poble canta amb mi» i «Veni tots depressa...». I encara més, com veurem tot seguit al programa que el poeta guardava a la carpeta, hi havia una cançó més no trobada, «Tot això tinc». D'aquesta manera, si es consideren les lletres d'altres poetes, entre les cançons i els poemes recitats amb aquesta temàtica comptaríem fins a nou composicions que contenen un missatge nadalenc i que, per tant, suposarien un nombre substancial de poemes.

A banda d'aquests poemes, es manté una sèrie d'aspectes que es repeteixen en les cançons i que ja havíem trobat en els poemes martipolians: el país, l'exili, la solidaritat, la gent, l'existència i, també, la solitud.

No es pot obviar que al poeta de Roda li passà pel cap un enregistrament de les seves cançons en un disc, però abans es deixa aconsellar per Ros i Marbà, a través del matrimoni Sarsanedas¹³⁶⁸ El 12 d'agost del 1965, Martí i Pol continua insistint a Sarsanedas, que estava vinculat amb Edigsa, per saber si seria possible enregistrar les seves cançons en un disc:

T'escric per parlar de les meves cançons. Em sembla que valdria la pena d'aprofitar la bona disposició de la gent de Concèntric. En Passola es va interessar força per les meves cançons i, tot i que això no garanteix res, em fa l'efecte que valdria més anar depressa.

Per això t'escric. Jo voldria veure gravades les meves cançons: a Edigsa o a Concèntric; gairebé et vaig a dir que m'és igual. Ara bé: podries aconseguir que la gent d'Edigsa digués sí o no ben aviat? Ja veig que només faig que donar-te feina i et prego que em perdonis; però ara possiblement és una bona ocasió. Als d'Edigsa els pots dir (sense mentir) que Concèntric s'interessa per les cançons. Potser això els decidirà o, quant menys, els obligarà a dir que no. Si ells acceptaven les cançons magnífic!. Si diuen que no i et tornen les cintes jo les enviaré a en Passola. El que em sembla que cal és no deixar passar masses dies. Oi que te'n fas càrrec?¹³⁶⁹

¹³⁶⁷ Aquesta cançó dóna títol al LP abans esmentat de la cantautora, *També per tu*.

¹³⁶⁸ Així li explica a Jordi Sarsanedas: «També em va dir [Núria Picas] que es veu que de moment no hi haurà disc de les meves cançons. Què hi farem! Si en Ros ho diu és que val més així.» Tarja possiblement escrita el maig de 1964. FJS.

¹³⁶⁹ Carta a Jordi Sarsanedas datada pel mateix Martí i Pol del 12 d'agost de 1965. FJS.

3.4. Les altres cançons

No es poden oblidar els quatre poemes que van prendre forma de cançó que Martí i Pol escriu per a l'«Estampa Popular de la Plana» (1967), a les quals ja m'he referit en el capítol anterior i, finalment, seran quatre cançons més que el poeta publica a *El llarg viatge*, però que no es troben en la carpeta de les cançons, amb aquestes pràcticament es clouria l'activitat del poeta relacionada amb el món de la cançó. Són: «El catalanista», «El contestataire», «No em decideixo a restar» i «Les quatre banderes». Segons explica el poeta, en la nota introductòria a l'«Apèndix» que comprèn les cançons, van ser escrites per al grup d'El Tricicle primer i per a l'Equip de Poesia, després. Ignasi Roda ho explica de la següent manera:

Temps ha, us parlo de quan els meus germans, el Frederic, l'Àlvar i jo mateix formàvem el grup de cançó catalana **El Tricicle**, nom que ens va triar en Pere Quart, Joan Oliver, perquè, amb molt d'encert ens va fer veure que tres Roda fan un tricicle, doncs, aleshores —era per allà el 1967— tinguérem contacte amb en Miquel Martí i Pol. Durant uns quants anys vàrem tenir una bona amistat; ell ens passava poemes seus i nosaltres els musicàvem. Temps després (1972) vaig formar el grup **Equip de Poesia**, amb en Joan Ollé, l'Anna Sagristà i l'Andreu Isern, i un dels nostres espectacles va ser **Inventari de Poble**, sobre poemes d'en Miquel.¹³⁷⁰

Ignasi Roda ha guardat la relació de cançons, amb l'any de musicació, que, amb el Tricicle o amb l'Equip de Poesia, anaren component. Aquesta data pot ajudar en alguns dels casos a aproximar-nos sense cap mena de dubte a l'any d'escriptura de la lletra. Aquesta relació és la següent:

- «El catalanista» (1969). Amb música de Frederic Roda Fàbregas.
- «El contestataire» (1969). Amb música de Frederic Roda Fàbregas.
- «Les quatre banderes» (1970). Amb música de Frederic Roda Fàbregas.
- «No em decideixo» (1972). Amb música d'Ignasi Roda Fàbregas.

Sembla que, excepte aquesta última, totes les altres formaren part de l'espectacle *Inventari de poble*. Tanmateix, l'ordenació dins de l'«Apèndix» faria pensar que el text devia ser anterior a l'any 1970. Aquest poema presenta, de manera foixiana, l'evasió per la poesia. De fet, hi considera la dicotomia del voler i el doldre, ja que no voldria quedar-se però tampoc no vol marxar, així aquests dubtes es van presentant al llarg del poema fins que els dos versos finals en donen la decisió per part de l'art: «i els versos que em fan restar / són versos que em fan partir.» (v. 39-40), precisament la fugida o, més bé, com ja s'ha dit, l'evasió per l'art.

¹³⁷⁰ Ignasi Roda. Document personal que m'envià. Arxiu personal d'Ignasi Roda. A partir d'ara APIR.

«El catalanista» i «El contestataire» són lletres que, com el títol ja indica, presenten tipus característics dels finals dels seixanta. En el primer es fixa, sobretot, en la llengua. La segona, potser amb un deix verdaguerià, és de caràcter més activista i militant. Tant en una com en l'altra apareixen els noms de personatges amb què el lletrista devia pretendre acostar-se al públic i fer-ne ironia. Així, en la primera, ens apareixen els noms de Joan Triadú i Salvador Espriu i en la segona els de Ho-Txi-Minh, Mikhaïl Bakunin, Jean Paul Sartre, Albert Camus, Herbert Marcuse, Josep Maria Castellet, Terenci Moix, Lluís Llach, Joan Manel Serrat, Baltasar Porcel, Josep M. de Sagarra, Pau Riba i Manuel Vázquez Montalbán.¹³⁷¹ En la primera també apareixen actes, entitats i associacions com els Jocs Florals, la missa, l'Òmnium Cultural, *Serra d'Or* i en la segona, les filles de Maria, la «Cuca», el «Bocaccio» o taules rodones. Perquè la diferència essencial entre l'una i l'altra és que, en la primera, el personatge és fill de burgès i, en la segona, fill de proletari; acomodat el primer, i militant el segon. De fet, en aquesta segona s'entreveu perfectament les lectures esquerranes i existencialistes. Sembla que «El catalanista» fou una cançó força acceptada i discutida entre el públic, sobretot pel seu aspecte crític que divertia uns i molestava els altres. Així diu Francesc Vallverdú a Martí i Pol en carta del 16 de febrer del 1970: «Veig que continues tenint èxit com a “lletrista” (no hi ha ironia, eh!). El pare del Tricycle et reproduïx el teu “Catalanista”, que m'ha fet molta gràcia» i Martí i Pol li respon:

El que dius dels meus èxits com a “lletrista” no és pas compartit per tothom. Tinc entès que aquest “catalanista” ha promogut un considerable rebombori d'estómac a tot de gent. No gosaria dir que hagi sorollat institucions perquè, Deus ajudando, en aquest refotut país caler fa tuti, que diuen per Roda. L'article del pare del “Tricycle” justament volia —es veu— posar una mica de vaselina a les irritades epidermis de certs promotors de marques de discos. Quin món! Mentre la gent del país no sigui capaç d'enfotre's de si mateixa, poc que farem res que s'ho valgui. Cada dia estic més convençut que la veritable eficàcia s'origina en l'exercici de la més radical autocrítica, i que l'autocrítica no té cap valor si no es complementa amb una acceptació plena de la crítica “tout court”.

I proud. Ja està dit.¹³⁷²

«Les quatre banderes» és un tema patriòtic i combatiu. Hi ha un joc amb els números, que s'inicia amb l'aspecte combatiu en què es perden tres banderes en combat per seguir amb l'aspecte natural del jardí de tres arbres que són esfullats; i amb els dos amors, l'empresonat i l'exiliat. Acaba la cançó amb el número u, que correspondrà a la llengua. Per tant tota la cançó té com a eix la llengua: «Quan les cançons fossin pedres, / vinga fones i al combat!» (v. 37-38),

¹³⁷¹ «i el senyor Vàsques Muntalbà?» escriurà en els últims versos de la cançó.

¹³⁷² Cartes de Francesc Vallverdú a Miquel Martí i Pol del 16 de febrer del 1970 i carta de Martí i Pol a Vallverdú datada del 21 de febrer de 1970. Correspondència de Francesc Vallverdú a Miquel Martí i Pol. AFMMP.

que representa la lluita necessària per al país que el poeta explicita que només es pot fer des dels mots, des de la poesia, les cançons.

Segons Ignasi Roda, l'*Inventari de poble* es representà nombroses vegades entre 1971 i 1976 i després encara algun cop més. Amb «El noi pobre i el noi ric» acabaven l'espectacle, i també hi presentaven d'altres cançons com l'esmentada «Per fer-ne una cançó», amb què l'iniciaven. I també «Balada», amb música d'Ignasi Roda, i «A la manera de Foix» («A trenc de mots»), amb música d'Andreu Isern Gausi. Un tema que també formava part de l'espectacle fou «Romuald», amb una interessant música a ritme de tango d'Ignasi Roda.¹³⁷³ Del text d'*Inventari de poble*, facilitat per Ignasi Roda, també hi ha també un poema que podria ser dels anys seixanta i que reproduceixo perquè no es guarda al fons del poeta tot i això resulta força interessant pels elements del progrés industrial conjugat amb elements religiosos i, a més, és escrit amb un gran deix d'ironia:

En el principi fou el disseny industrial:
Déu Pare pastà fang i en féu l'home,
model adequat a tots els usos,
flexible i de durada. Després, però,
l'home engendrà homes i a poc a poc
degenerà l'espècie. Fins que un bon dia,
Déu baixà a la terra i morí per nosaltres.
Ara els dissenyadors ja dibuixen
cassoles amb mànecs canviables
i llums de peu i pots i setrillers.
Vindrà algun dia que algú dissenyarà
una criatura i, llavors,
si no és pas que el Fill de Déu
ja té preparades altre cop
la creu i les maletes,
hi haurà un sarau que farà goig de veure.¹³⁷⁴

¹³⁷³ Segons el text que em fa arribar Ignasi Roda sobre l'espectacle, aquesta cançó no era inclosa. Es tracta del poema inèdit «Romuald s'asseu a taula i encarrega...» que he tractat en el capítol anterior i que he datat de 1968. El text del qual dispo de l'*Inventari de poble* en aquests moments deu datar de les últimes representacions de l'espectacle, ja que s'inclouen poemes com la «Metamorfosi-I», poema datat del febrer de 1975 i que publicà a *Quadern de vacances*. APIR. La lletra íntegra s'adjunta en apèndix a aquesta tesi i l'altra, facilitada per ell mateix, d'un espectacle de 1973, enregistrada en viu.

¹³⁷⁴ A l'hora de transcriure aquest poema en corregeixo les errades tipogràfiques i/o ortogràfiques, ja que amb tota seguretat es deuen al fet que el poema fou transcrit de manera ràpida. *Inventari de poble*. APIR.

3.5. Els programes

Es conserven dos programes de recitals de Martí i Pol. El primer és el que es conserva a la carpeta *Qui canta, els mals espanta!* i sembla molt general, en el sentit que el podia usar en més d'un recital. Comprèn dues parts:

1ª PART

a) El poble

- El poble
- Romanço
- Cançó després de la pluja
- Amb els qui es lleven...

b) El tema de Nadal

- Fet divers
- Tot això tinc
- Del fons de la Plana

c) Dos temes varis

- Ningú no creu en mi
- Riu amunt

d) La fàbrica

- Do de la fe
- La pobra gent
- Balada

e) Cants d'exili

- Cançó de retorn
- Quan seràs molt lluny....
- El meu país.

2ª PART

a) Grans poetes catalans

- Borrissol d'àngel (P. Quart)
- Si jo fos marxant.. (J.V. Foix)
- Prec de Nadal (S. Espriu)
- La font de Melior (M. Milà i Fontanals)

b) Adaptacions

Mireu-vos-els (Regardez-les) de Léo Ferré

c) Cançons d'altri

El noi pobre i el noi ric (E. Teixidor)

d) Paròdies (en col·laboració)

La cadira

El silló

El tamboret

Els bancs.

Ara bé, s'ha conservat un programa real i concret d'una actuació de Martí i Pol. Es tracta d'una actuació a Andorra la Vella, al Casal del Centre, el 7 de maig de 1966 a dos quarts d'onze de la nit.¹³⁷⁵

PROGRAMA

Primera part

El Poble.....	Poema
Romanço.....	Cançó
Cançó després de la pluja	Poema
Amb els qui es lleven	Cançó
Fet divers	Poema
Tot això tinc	Cançó
Del fons de la Plana	Cançó
Ningú no creu en mi	Cançó
Riu amunt	Cançó
Do de la fe	Poema
La pobra gent	Cançó
Balada	Poema
No he oblidat els vells camins	Cançó
El meu país	Cançó
Quan seràs molt lluny	Cançó

Segona part

Cançons

Borrissol d'àngel	Pere Quart
Si jo fos marxant a Prades	J. V. Foix
Prec de Nadal	S. Espriu
La font de Melior	Milà Fontanals
Mireu-vos-els	L. Ferré

¹³⁷⁵ Es conserven a la correspondència amb Jordi Sarsanedas. FJS.

La cadira	(Paròdia)
El silló	(Paròdia)
El tamboret	(Paròdia)
Els bancs.....	(Paròdia)

En la correspondència amb Jordi Sarsanedas es troben dos programes d'aquest recital. Si bé els poemes i les cançons són les mateixes en ambdós (tot i que en un d'ells hi ha una tipografia més descurada i possiblement caldria considerar-lo un esborrany), el títol de l'acte és diferent en cada un d'ells. Així, en el primer hi consta «Miquel Martí i Pol. Recital de poemes i cançons» i en el segon, el que sembla l'esborrany, s'hi llegeix: «Miquel Martí i Pol i la seva guitarra». Ambdós també consten d'una presentació a càrrec de Jordi Sarsanedas. En el segon, possiblement un esborrany, Sarsanedas escriu:

Sovint, quan parlem de la gent que engrapa una guitarra i canta amb paraules de collita pròpia, abusem de la paraula poeta. Miquel Martí i Pol és un poeta de debò. No solament perquè, abans de posar-se a cantar, ja havia donat al públic, a més de textos esparsos en revistes i papers ocasionals, dos llibres de versos (Paraules al vent i Quinze poemes el primer dels quals havia obtingut, l'any 1953, el prestigiós Premi Ossa Menor) ni perquè actualment en té un tercer, El Poble, en curs de publicació, sinó, sobretot, perquè ell té, amb colpidora evidència, el gust i el do de la paraula per a ésser donada. Si, a un cert moment, s'ha decidit a utilitzar una guitarra per a posar-se a cantar, ha estat perquè, d'una manera claríssima, ha vist en la forma, i gairebé diriem en el gest i en l'actitud de la cançó, una possibilitat de major eficàcia en el lliurament de la paraula.

Poeta, i no solitari (precisem-ho per si el poeta solitari pogués existir), ens diu a nosaltres, que som la seva gent, les paraules amb què, des del seu arrelament en el seu poble, que som nosaltres, pensa la condició i el destí de tothom i de cadascú. Poeta i cantant, compleix així el deure d'emmiration i d'expressió en què veiem la més alta justificació de la poesia.

L'èxit l'acompanya no solament en la mesura en què les melodies, que crea conjuntament amb les seves paraules, els donen una nova dimensió i les fan més solubles dins l'atenció i l'expectació dels auditors, sinó també en la mesura en què paraules i melodies brollen indestruïbles en la perfecta unitat de la cançó.

Presentant Miquel Martí i Pol al públic d'Andorra, tenim el convenciment d'invitar desconeguts amics a compartir el plaer d'esser testimonis d'un dels episodis més autèntics de l'engrescadora aventura que és la invenció de la cançó catalana per al nostre temps.

Jordi Sarsanedas¹³⁷⁶

En el primer, potser el que es va donar a conèixer, es pot llegir:

¹³⁷⁶ Ibidem.

Miquel Martí i Pol és poeta per vocació. Gairebé es podria dir que ho és perquè no pot evitar ser-ho. Ha esdevingut, per altra banda, cantaire d'afició. Es un d'aquests "trobadors" d'avui que a una sensibilitat extraordinària hi afegeix la càrrega afectiva d'una molt viva inquietut que posa al servei del poble. I no d'un poble inconcret, del poble massa, sino d'un indret geogràfic determinat, d'una gent amb noms, fesomies i costums que són el contorn de la seva obra poètica.

Miquel Martí i Pol és un poeta d'una sensibilitat tant realment corprenedora, tant a flor de pell que sovi nt, a força de posar-la al servei de la seva veritat, li fa seguir camins difícils que el turmenten. Malgrat això en Miquel Martí i Pol s'ha vist reconegut el seu mèrit de poeta d'avui per un Jurat integrat per Mestres com Carles Riba, Segarra, Teixidor, que li varen concedir justament el premi Ossa Menor 1953. En Miquel Martí i Pol és algú en la poesia d'avui.

L'utilitat humana i social que en Miquel Martí i Pol cerca a través de la seva poesia l'ha fet decidir-se a utilitzar un nou mitjà d'expressió per tal de penetrar, en la seva sembrada d'inquietuts, en estadis socials, en tipus humans ben definits als que no hi tenia accés, per raons òbvies, la poesia químicament pura. Empalmant amb la tradició joglaresca i seguint l'exemple de tants intel·lectuals d'avui, en Miquel Martí i Pol s'atança a la gent del poble i els diu les coses que li vessen de l'ànima en un to confidencial, sempre ple de sentiment i sovint no exempt de l'accent sorneguer i caricaturesc que tant plau a la gent del poble, a qui van adreçades les seves complantes. El missatge que en Miquel Martí i Pol posa en els seus poemes i cançons i que la gent del poble —el seu auditori preferit— recull a voltes amb una espurna d'aguda i divertida complicitat, a vegades esdevé dolgut i acabaria potser d'una agror massa viva si al final, entre bromes i veres, una llumeneta no acabés obrint-se pas i encenent un horitzó d'esperança.¹³⁷⁷

Si bé en el primer que he transcrit se centra bàsicament en el poeta cantant; en el segon incideix més en l'ofici de cantautor, o de «trobador», mot del qual se serveix Sarsanedas.

¹³⁷⁷ FJS.

4. Altres narracions i els *Contes de la Vila de R.* (1967-1968)

Martí i Pol continua escrivint narracions, a partir de 1967 d'una manera regular a la publicació *Oriflama* en què ell també col·laborà amb diversos articles. De tota manera, les narracions que contemplo en aquest apartat estan totes publicades, a diferència de les que en capítols anteriors analitzava succintament.

«La dedicatòria» (juliol-agost de 1959)¹³⁷⁸ són les creences de qui demana i dedica un ball a la dona que li agrada però creu que ella no correspondrà al seu amor, tot i que això no és així. Els pensaments i els dubtes davant de les experiències vitals només es poden resoldre a través de la comunicació. «En Tonet, la vila de C. i la primavera» (març de 1968)¹³⁷⁹ s'esdevé a Centelles i el protagonista, Tonet, és un canari a qui els nens s'estimen molt, però de tant que canta el poble decideix exterminar-lo. És un fet estrany i amb el temps tot retorna a la normalitat. «La baralla» (setembre de 1969)¹³⁸⁰ té com a escenari un bar on els caps de setmana sempre es repeteix una escena en què dos homes beuen més del compte i molesten els altres clients; en la narració no deixen beure un foraster que aconsegueix que els provocadors marxin del bar, després d'una baralla.

Evidentment si «C.» al conte del canari Tonet, la vila era Centelles, indret on es publicava *El Full* i d'on és Jordi Sarrate, personatge del conte, en la «R.» dels «Contes de la vila de R.» es mig amaga Roda de Ter. Aquests contes són set i, com he esmentat, van aparèixer de manera regular en la publicació *Oriflama*. La vinculació del poeta de Roda amb la publicació va ser important,¹³⁸¹ i no només es dedicava a escriure els contes sinó que també es féu càrrec de la secció «articles i literatura». *Oriflama* va sorgir com a separata d'una publicació del bisbat de Vic per a joves que complien el servei militar, però amb el temps es convertí en una revista adreçada també a lectors de més edat. Quan comença a publicar els contes Martí i Pol li explica a Anna Bracons:

Ahir vaig escriure un conte que serà el primer de la sèrie de “Contes de la Vila de R.” dels quals ja t'havia parlat. Dic el primer de la sèrie perquè si no hi ha res de nou, els publicaré a “Oriflama”, aquella revista de soldats. He pensat que valia la pena, primera perquè estic poc bregat a escriure prosa literària i em convé pràctica, i segona perquè la difusió de la revista és molt més àmplia del que sembla i suposa una tribuna considerable. Actualment tira 3.400 exemplars Aviat està dit! L'única pega és que disposaré de poc espai. Ara, això m'obligarà a un

¹³⁷⁸ Publicat a MARTÍ POL, «La dedicatòria», *Serra d'Or. Circular del “Cor Montserratí”* 56 (juliol-agost 1959), 29-30.

¹³⁷⁹ Publicat a Miquel MARTÍ POL, «En Tonet, la vila de C. i la primavera», *El Full* 6 (març 1968), 7-9.

¹³⁸⁰ Publicat a Miquel MARTÍ POL, «La baralla», *Roda de Ter* 19 (setembre 1961).

¹³⁸¹ Josep M. ROVIRA MONTELLS, «*Oriflama* en el marc de l'antifranquisme osonenc», *Ausa* 146 (2001), 441-460. Martí i Pol tingué accions de la publicació quan aquesta es converteix en Oriflama Edicions S.A., segons informa Rovira a la pàgina 457.

treball de síntesi que m'anirà bé perquè suposarà una gimnàstica que estic poc acostumat a fer i, al mateix temps, em deixarà quasi inèdites les possibilitats de reprendre els temes més endavant, si ho crec convenient. Em convé de fer pràctiques i haver d'escriure un conte cada mes m'hi obligarà.¹³⁸²

Al mes de març, Martí i Pol escriurà a Bracons i li enviarà un exemplar d'*Oriflama* i en aquest mes de març li dirà:

Pel que fa a la revista, ja veuràs que demana a crits dues coses, sobretot: una estructuració interna més sòlida i menys "religiosa" i una planificació exterior que la converteixi en quelcom estèticament acceptable. Ara està desfasada per tot arreu. Hi estem treballant en totes dues coses. El número vinent serà ja amb un altre format i amb un altre paper. Potseriorment es farà una "maqueta" de la revista per tal d'aconseguir una major unitat exterior. Potser convè més aquesta que no pas l'altra, comptant, sobretot, que la revista s'adreça a un públic multitudinari i d'un nivell mig no pas fora del comú. Convé que "entri pels ulls", i convé que, un cop hagi entrat, faci el seu fet.¹³⁸³

Hi ha, doncs, una voluntat que la publicació pugui cridar l'atenció, que sigui llegida, i hi ha, en el fons, un propòsit de difusió de la llengua i de la cultura i no tant del motiu religiós que és, possiblement, el que s'hauria esperat d'una publicació que vetllava el bisbat de Vic.

En el primer conte que publica en aquesta revista, doncs, «Les tres descobertes del senyor M.»,¹³⁸⁴ s'evidencia que, darrere d'aquesta «M.» s'amaga el nom o el primer cognom de l'autor. La narració introdueix tots els altres contes que la segueixen. L'autor decideix escriure sobre la vila, tot i que posa en dubte de concretar-la, perquè totes les viles són iguals i, a més, no hi ha res d'original. Martí i Pol planteja unes reflexions estètiques que, tot i que aquesta última ja ens havia aparegut molts anys abans en aquell «Nihil novum sub sole» del segon poema de *Paraules al vent*,¹³⁸⁵ l'autor hi insisteix perquè ara es troba davant de l'acte creatiu de les narracions i, al capdavall, el resultat seria el mateix. Al final es decideix a escriure les narracions, gràcies a l'última descoberta que consisteix a assumir que viu amb més gent i que no

¹³⁸² Carta de Miquel Martí i Pol a Anna Bracons datada del dilluns 23 de gener de 1967 al dissabte 29 de gener de 1967. Aquest fragment correspon al dijous 26 de gener. APAB.

¹³⁸³ Carta de Miquel Martí i Pol a Anna Bracons, sense datar. APAB. La carta, per la referència a la tramesa de l'exemplar d'*Oriflama* deu datar del mes de març, però segons Pujades hi devia haver un problema de distribució i no sortir fins al mes d'abril. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 261-262. En una carta posterior, quan li envia el tercer conte, que s'endevina que ha de ser de l'11 d'abril de 1967 li escriu: «Per correu apart —potser a Vic— t'enviaré un exemplar de la revista que porta el primer conte. La Pilarín Bayés l'ha il·lustrat força malament, al meu entendre. Què hi farem! Ara modificarem el format i la composició de la revista, que prou que li convé.»

¹³⁸⁴ Miquel MARTÍ POL, «Les tres descobertes del senyor M.», *Oriflama* 61 (març 1967), 10-11. El conte està datat del febrer de 1967.

¹³⁸⁵ «No faig sinó repetir les paraules» a MARTÍ POL, *Paraules al vent* (1954), 19-20, (la cita concreta es troba en el vers 24), poema datat de 1953.

és sol a la vida, per això decideix parlar sobre la vida de la vila. Aquest serà el seu pretext. I l'objectiu és que arribi als seus destinataris així ho continua explicant en l'última carta que he esmentat, en què Martí i Pol li fa conèixer aquesta reflexió sobre la narració:

El que vaig escriure ahir (no està repassat encara) porta per títol: “Les tres descobertes del Sr. M.”. El Sr. M. serà —i no serà el protagonista dels contes. Serà i no serà perquè en aquest primer, que centra la ideologia del conjunt, faig una transposició que consisteix a parlar del Sr. M. com d'un personatge. Ara, resulta que aquest personatge és qui escriu els “Contes de la Vila de R.”. Això em permetrà de jugar amb més d'una perspectiva. [...] Ara t'explico l'argument. El Sr M. el dia que es proposa d'escriure els “Contes...” descobreix que totes les viles són iguals. Això el desespera perquè nega tota possible originalitat a la seva obra. Analític de mena, aprofundeix més i fa una segona descoberta: no hi ha res rigorosament inèdit; al capdavall, tot és vida. El Sr. M. perd la gana i gairebé emmalalteix. I deixa les seves coses i surt i es passeja desesperat. I a còpia de caminar fa la tercera descoberta: no està sol al món. Això ja ho sabia, però mai no se n'havia adonat. I aleshores se sent necessari. I escriurà els contes.

Clar i net, no trobes? Els “contes” han de ser didàctics. Una mica grotescos, però entenedors. Així possiblement seran més eficaços en el medi al qual van, per ara, destinats.¹³⁸⁶

En el mes de març, quan Martí i Pol li fa arribar la revista a Bracons, li explica:

Aquest és el número d'“Oriflama” en el qual comença la publicació de la sèrie de “Contes de la Vila de R.” Si les coses es poguessin fer dues o tres vegades, ara tornaria a escriure de cap i de nou el conte i el deixaria molt més just i precís d'intenció i de sintaxi. Què hi farem! El més important potser és saber suportar els propis errors. D'altra banda, rectificar sempre és una actitud relativa. Si jo ara pogués tornar a escriure “Les tres descobertes del Sr. M.” no faria sinó llimar algunes coses. Una altra lectura, però, em faria adonar de noves falles. Al capdavall és la segona descoberta: no hi ha res totalment nou; és a dir: no hi ha res totalment perfecte. Això esvera una mica i remet a una ideologia d'eternitat que més aviat engavanya.

Bé. El cas és que el primer conte s'ha publicat i que ja n'hi ha un altre (“El sastre i el client”) a punt de sortir i un tercer: “Una història d'amor”, bo i enviat. El que vindrà, si tot va com jo penso, serà: “La commemoració”, protagonitzat pel Sr. M., que, segons sembla, ja comença a ésser un personatge.¹³⁸⁷

¹³⁸⁶ Carta de Miquel Martí i Pol a Anna Bracons datada del dilluns 23 de gener de 1967 al dissabte 29 de gener de 1967. Aquest fragment correspon al dijous 26 de gener. APAB.

¹³⁸⁷ «La commemoració» és la narració que duria el títol de «L'aniversari». D'aquest en parlaré després d'«El sastre i el client» tot i que, segons li explica en aquesta carta, el va escriure després d'«Una història d'amor». Carta de Miquel Martí i Pol a Anna Bracons, sense datar. APAB. En aquesta mateixa carta hi ha un compromís d'enviar-li tots els exemplars de la revista perquè pugui tenir tots els contes: «Jo procuraré que no et falti ni un sol exemplar en tant que publiquin “Contes”. Propaganda de la casa...!!!».

I encara més, quan l'11 d'abril ja li pot donar notícies de la repercussió del conte entre els lectors, li explica: «Sembla que el primer [conte], que ja ha sortit, ha caigut molt bé».¹³⁸⁸

«El sastre i el client» és la segona de les narracions.¹³⁸⁹ Aquesta explica com un sastre, amb idees innovadores, les posa en pràctica en un amic qui duia els vestits del sastre però que no agradaven a la gent; un dia el sastre aconseguí realitzar una obra que provà ell mateix i quan la veu l'amic s'esfereix i posa en dubte tanta modernitat. El sastre deixa de treballar per al públic per poder reflexionar, com és també la narració: una bona reflexió artística. Al capdavant, l'obra creativa, que és el vestit, ha de seguir pautes conservadores perquè la gent les accepti i no pas innovadores, de la mateixa manera que la moral que es continua aferrant al conservadorisme. Un altre cop Martí i Pol li explica la narració a Bracons i ara, de manera més extensa, li comenta la pretensió del conte:

Heus aquí el conte del qual et vaig parlar l'altre dia. Si les experiències personals són una mena de bases profundes sobre les quals s'edifica la creació artística, aquest conte és tan autèntic que ja no ho pot ser més. Tanmateix, ara que l'he rellegit, m'agradaria de poder-lo escriure una altra vegada. El cert és que poques vegades s'aconsegueix l'adequació volguda entre fons i forma; aquell equilibri de l'obra mestra que dóna la sensació d'un "tot" inseparable. Jo, ara, modificaria tot de coses d'estil i, sobretot, faria més llarga la narració per tal de donar una més precisa i completa visió dels personatges. I em penso que fóra important, sobretot comptant que es tracta del gènere que es tracta. Si el conte fos simplement narratiu, descriptiu o emocional, la cosa quedaria notablement relativitzada. Ara, en aquest cas el pes específic (si en té) resideix en la configuració profunda dels personatges, pes com tenen —o volen tenir— un valor de símbol, una representativitat en certa manera universal.

Això fa que els elements descriptius i fins i tot els elements sentimentals o retòrics, quedin necessàriament desplaçats per la importància psicològica dels dos personatges. I si la cosa és així, imagina't quina importància no deu tenir poder precisar, per mitjà de paraules i de situacions, tot allò que pugui donar fe de la configuració profunda d'aquest sastre —pobre home!— i del seu client.

Et deia suara que el conte és autèntic. Encara em sembla que cal afegir-hi una altra cosa. És actual. Correspon, fil per randa, a la meua mentalitat actual, i m'ha anat molt bé d'escriure'l perquè, mal que pugui semblar estrany, m'ha ajudat a veure'm clar. Per això, potser, em sap una mica més de greu encara, haver-lo escrit amb presses i sense temps de madurar-lo. Caldria insistir sobre alguns aspectes dels personatges, que només queden esbossats, per tal de donar-los-hi la seva veritable dimensió. Així, per exemple, el personatge del client queda massa "poc situat" en relació amb el sastre. Caldria accentuar els lligams entre l'un i l'altre, com caldria remarcar la separació definitiva que segueix a l'actitud forasenyada del client. Separació, per altra banda, no vistent i cridanera, sinó profunda i, en certa manera, tràgica. Al capdavant la

¹³⁸⁸ Carta de Miquel Martí i Pol a Anna Bracons sense datar, possiblement de l'11 d'abril de 1967. APAB.

¹³⁸⁹ Miquel MARTÍ POL, *Oriflama* 62 (abril 1967), 8-9.

problemàtica que planteja el conte, és una problemàtica d'enfrontament i d'integració. El sastre és massa consciencios i "s'estima massa la professió" per llençar-se a l'anarquia. Ara, difícilment tornarà enrera en el seu camí de guanys estètics. I això, a la llarga, és el que compta de debò. Aquest és un altre aspecte que segurament caldria també accentuar. En principi fóra fonamental donar entenent del sentit de responsabilitat del sastre davant la situació. Els mots "anticipació" i "poca cautela", tot i que són altament significatius, és possible que resultin abstractes i poc convincents. I ara que dic tot això penso en una altra cosa. No serà que la peça fonamental de les narracions (d'aquestes narracions, és clar) deriva del fet que recolzen excessivament en una experiència personal? Veus: en això no hi havia caigut fins ara, voldria tenir temps per a analitzar-ho. És possible que no, però me'n fa molta por. Hi ha el perill que, sense voler, em serveixi d'una mena de llenguatge "en clau" només identificable a través de la coneixença personal dels problemes que originen les narracions. Això ho giraria tot a l'inrevés, ja que la meua intenció és precisament d'universalitzar els problemes a través del llenguatge, o, almenys, d'alliberar-los del pes immediat d'uns aconteixements que els limiten. Mare de Déu! Et ben asseguro que això m'havia passat poques vegades. Escrivint una carta, mai, que jo ho recordi. Ara veig tot un camp obert de possibilitats d'anàlisi i no m'aturaré pas en quatre consideracions de primera mà: ja em coneixes! Cal que esbrini que és primer: si la idea o els fets; que té més importància, si les situacions o la tècnica. Cal que descobreixi a través de quin procés integrador les meves experiències esdevenen universals, per elaborar els contes a partir d'aquest fet. Cal que assagi uns medis literaris encara més assèptics que els que he fet servir fins ara, si vull aconseguir una veracitat universal. Això és sensacional i no es paga amb pessetes!!!¹³⁹⁰

El poeta continua explicant-li que ha arribat a fer un exercici de consciència, de viure amb intensitat cada moment.¹³⁹¹ La carta, per tant, estableix una reflexió literària sobre un conte que és en si mateix una reflexió estètica. En primer lloc, ens trobem amb la constatació de la sinceritat del poeta, és a dir, la vinculació estreta entre la biografia i la literatura, de tal manera que podem afirmar vehementment que aquests contes són autobiogràfics, però potser no com els poemes, sinó que en les narracions l'autor hi aboca la problemàtica i l'expandeix, de tal manera que el fa patir per si la narració acaba exposant un excessiu contingut biogràfic. Potser s'havia arriscat massa a fer del senyor M. un personatge, potser estava massa vinculat amb aquell que s'amaga rere l'autor. I per una altra banda, la mateixa carta a Bracons esdevé un mètode per arribar a plantejar-se tota una sèrie d'aspectes que afectaran la concepció narrativa de l'autor, de tal manera que reflecteix el dubte de si en una narració és més important la situació que es planteja que no pas la tècnica. A més, en tot aquest plantejament sura la qüestió de la universalització dels problemes propis en la literatura que és, possiblement, una de les claus de l'èxit de la literatura martipoliana, ja que la universalització de la seva vivència quotidiana,

¹³⁹⁰ Carta de Miquel Martí i Pol a Anna Bracons. Duu una data que l'encapçala, que no és del poeta, possiblement deduïda del mata-segells, del dimecres 15 de març de 1967. APAB.

¹³⁹¹ Es pot llegir la carta sencera en la biografia sobre Martí i Pol, de Pujades. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 263-265.

laboral o poètica, passa a ser l'experiència de tanta altra gent que pot sentir-se identificada amb l'experiència vital de l'autor. Al mig d'aquestes reflexions, la manera de ser i la perfecció literària es llegeixen conjuntament amb la insatisfacció de l'obra creada, la inseguretat que li provoca el desenvolupament dels personatges i la recerca de l'equilibri entre la forma i el contingut. Dies després, el 24 o 25 d'abril d'aquest any escrivia a Bracons una carta en què també li anunciava que en correu a banda li havia d'arribar l'exemplar de la revista en què apareixia aquest conte publicat:

Per correu apart t'envio un exemplar d'Oriflama que publica "El Sastre i el client". [...] Sembla ser que els meus contes fan força impacte, fins i tot en sectors menys vinculats a la meua problemàtica i, per tant, més pere-punyetístics (òndia!) Dissabte me'n van parlar, i me'n van parlar en termes molt agradables. Pel que es veu, tot i que la càrrega primigènia d'experiència personal no passa desapercibuda, la gent capta el "missatge" i se'n fa tema i problema de discussió. Justament el que convé i el que jo vull. No pretenc pas que tothom estigui d'acord amb mi, sinó que la majoria de gent pensi. N'estic (n'estem!!) tips d'aquells que tot ho han trobat fet i que no toquen res per no trencar-ho. Els diuen bons minyons quan els haurien de dir estúpids.¹³⁹²

«L'aniversari»¹³⁹³ presenta l'intent de fugida de la grisor de la vida amb el gest ben senzill de considerar un barret com l'element que li permetrà sortir de la rutina. Però el barret no és acceptat per la gent del voltant: «El Sr.M. sortí de la fàbrica meditant sobre certs aspectes de la injustícia dels homes envers els homes. Per això, segurament, no s'adonà dels dos personatges que hi havia a l'escala fins que els tingué al costat. Eren dos agents de l'autoritat. Immediatament compregué el que passava i no oposà resistència. Els agents li arrabassaren el barret, el trossejaren i el cremaren davant seu; després, fugiren corrent. Plovisquejava també aquell vespre i el Sr. M., en arribar a casa seva, s'assegué a un silló i plorà en silenci una llarga estona».¹³⁹⁴ Recordem que Martí i Pol ja havia poetitzat la fugida i la crema de vestits com la destrucció d'una vida antiga i l'inici d'una de nova. Ara, però, és a la inversa: són els personatges de l'autoritat que fugen en haver-li trossejat el barret que significava la nova vida que pretenia començar el S. M. «Una història d'amor»¹³⁹⁵ és també una situació de llibertat; ara, però, assolida. Davant del cas de no poder-se casar en aquest cas perquè hi ha una diferència evident d'alçada entre els promesos, una norma que ve de temps enrere i que els enamorats la

¹³⁹² Carta de Miquel Martí i Pol a Anna Bracons. Duu una data que l'encapçala, que no és del poeta, possiblement deduïda del mata-segells, del 24 o 25 de març de 1967. APAB.

¹³⁹³ Miquel MARTÍ POL, «L'aniversari», *Oriflama* 64-65 (juny-juliol 1967), 14-16.

¹³⁹⁴ Mecanoscrit del conte. APAB.

¹³⁹⁵ Miquel MARTÍ POL, «Una història d'amor», *Oriflama* 63 (maig 1967), 12-13. Com es pot observar es publicà a *Oriflama* amb anterioritat a «L'aniversari». De fet, segons li explica a Anna Bracons, el conte el va escriure amb anterioritat a aquest, tot i que en el conjunt de les històries s'adiu més bé en aquest ordre.

posen en dubte mentre la gent malparla hipòcritament, fins que s'enginyen la sola de la sabata gruixuda per salvar la diferència i, al final, la posaren de moda.

En una carta de l'11 d'abril de 1967, quan li envia aquest últim conte a Bracons li explica que possiblement li hagués calgut més espai per poder acabar d'explicar aquesta història amorosa en què «T'hi reconeixeràs de seguida. El conte és teu i meu: és la nostra història».¹³⁹⁶ L'alçada del conte anterior no seria la física sinó la diferència social que en alguns moments entreveia Martí i Pol que hi havia entre el poeta de Roda i Bracons. De tota manera, a hores d'ara, podem anar entenent que, molts dels contes siguin la seva història. Per exemple, en la carta del dimarts 16 de maig li explica com ha canviat la vida del poeta des que la coneix: els problemes que se li presenten a casa de caire matrimonial, però també com s'enriqueix amb les converses que mantenen i les cartes que s'escriuen molt sovint, malgrat tot, se sent sol i diferent i acaba la carta amb aquest paràgraf:

T'envio el darrer conte. S'assembla —i com!— a aquesta carta. Amb barret o sense no deixaré pas d'ésser com sóc. Només de pensar que et podria decebre i que em podria decebre, que tot m'espervero. Es massa important tot plegat per deixar-ho de banda. Caure és comprensible; girar-se d'esquena és culpable.¹³⁹⁷

El conte és «L'aniversari» i en aquest apareix un protagonista amb una personalitat sincera però que es troba amb l'obstacle de no poder, ni el deixen ser lliure, entre d'altres aspectes perquè no li permeten a casa ni en la societat atesa la moral estricta en què es vivia. Ja hem vist quina és la llibertat que buscava l'autor: moral i intel·lectual, en definitiva, humana. S'hi oposaven aquells que eren plens de prejudicis, de normes hipòcrites, representats en aquest cas pels personatges de les autoritats. El plor del protagonista és la sensació de solitud en què es troba. El problema continua sent on són els límits entre home i narrador.

«La màquina d'escriure»¹³⁹⁸ és un conte sobre el consumisme; en aquest cas, l'autor crea un paral·lelisme entre el cotxe i la màquina d'escriure. La forma de la narració també és força diferent a les altres, ja que s'introdueix amb una mena de pròleg que explica la moda de les famílies de tenir un bon cotxe —a banda dels endeutaments pels electrodomèstics— i el conte pròpiament és tot un diàleg entre els dos personatges. Sobre aquest conte a Bracons li parla en la carta de l'11 de juliol: «En realitat no es tracta d'un conte, sinó d'un diàleg. Em sembla que ja te n'havia parlat: un diàleg “precisament” entre les mullers de dos feliços propietaris d'un d'aquests adminicles que estan col·laborant d'una manera total a la cretinització massiva del país. El diàleg se serveix dels tòpics traslladats a la màquina d'escriure, per tal de

¹³⁹⁶ Carta de Miquel Martí i Pol a Anna Bracons, possiblement de l'11 d'abril de 1967. APAB.

¹³⁹⁷ Carta de Miquel Martí i Pol a Anna Bracons, possiblement del 16 de maig de 1967. APAB.

¹³⁹⁸ Miquel MARTÍ POL, «La màquina d'escriure», *Oriflama* 66 (agost 1967), 12-13.

guanyar en eficàcia i sentit del ridícol.»¹³⁹⁹ Aquesta constatació evidencia un canvi en els contes del rodenc i és que sofreixen una dissolució del component autobiogràfic per passar al caràcter més social. Som al juliol de 1967, i pocs dies abans, com veurem posteriorment, va deixar d'assistir a un recital de poemes de denúncia de la guerra del Vietnam, en què ell hauria d'haver llegit poemes seus. Els poemes de denúncia i d'injustícia social han tornat a prendre posició en la creació martipoliana i aquesta realitat s'havia de reflectir també en les narracions.

La carta a Anna Bracons continua:

Per cert que l'altre dia —divendres passat— en tornar a casa al vespre després del consell de redacció que fem cada setmana a Vic, vaig tenir una idea sensacional per a un conte. Ara te l'explicaré. El Sr. M. un dia al vespre que torna a casa seva, troba un home assegut al rebedor. Se sorprèn, però no massa, sobretot perquè la presència d'aquell intrús no li acaba de resultar estranya. Comencen de conversar i resulta que l'home li fa una confessió sensacional: és l'altre jo del Sr. M. (això serà el títol) Es a dir: és l'encarnació de la seva personalitat recòndita, d'aquella part de si mateix que més o menys sap que existeix, però que sovint fa per manera de contenir aïllada i inoperant; és una mena d'antítesi del que la gent coneixen pel Sr. M., Però perfectament vàlida i consistent. Es queixa de solitud i manca d'oportunitats, Està tip de fer una mena de paper entre bastidors, sense cap oportunitat de demostrar qui és i de què és capaç. Se n'ha cansat i fa un darrer esforç per sortir-ne. Proposa al Sr.M. que abandoni la seva personalitat actual i adquireixi la seva. No és difícil posat que (el Sr. M. se n'ha anat adonant) s'assemblen terriblement. Es tracta d'una provatura d'aquelles que no passen cada dia. L'altre jo argumenta a favor del canvi: el Sr. M. —li diu— està a estones cansat de si mateix; no massa segur dels seus actes i descoratjat de les empreses en les quals pren part; què li costa de provar d'apartar-se de tot? Sempre és bo de canviar de pell i no se sap mai quines novetats delitoses ens té preparades el destí si som capaços de fer-ho. El Sr. M. arriba a dubtar; discuteix i potser demanarà un plaç de temps per a pensar-ho. Al capdavant,, però, continuarà essent qui és, malgrat que això l'obligui a adoptar una posició absolutista i en certa manera negativa envers el seu altre jo. Fet i fet, no es tractarà d'una defecció, com pot semblar a primera vista, sinó d'una afirmació. Em penso que el conte tindrà una validesa activa molt considerable. He de procurar de deixar constància que l'actitud del Sr. M. no suposa un negar les possibilitats expressives al seu altre jo, sinó un reflexionar sobre l'oportunitat i la validesa de les seves actituds per tal de refermar-se en les mateixes, donar-los-hi encara més consistència i dinàmica. Una cosa caldrà deixar ben clara: que el Sr. M. no és un immobilista. Mudar no vol dir només canviar, sinó que vol dir, també, modificar-se. I modificar-se no es fa solament girant-se a l'inrevés, sinó adquirint cada vegada més identitat amb les coses, adequant la pròpia actitud cada vegada més a les exigències de cada dia i convertint-se, per inevitable conseqüència, cada dia més en una persona eficaç, que ajuda a modificar la realitat ambient sense sortir-ne i sense negar-se a si mateix. Què te'n sembla? Ai senyor! Idees rai! El que em falten són calers, que sol dir la gent! Sort que no els necessito.

¹³⁹⁹ APAB.

L'altre dia en vaig trobar un altre com jo —al-leluia!— Es en Bauçà. Una de les primeres coses que em va dir va ser que no tenia cap interès a guanyar diners. Santa paraula, com hi ha Déu!, perquè resulta que tothom pensa al revés.

Ara és qüestió d'escriure el conte. Quan estigui fet ja el veuràs.

I ara (ara mateix) és qüestió d'emprendre la feina. Allò de les garrofes, ja que, segons he llegit darrerament (es tracta d'un llibre sobre Iugoslàvia) no sé pas si un règim com ara el d'allí em permetria d'escriure una carta tan llarga en uns moments tan poc "meus". No, si, al capdavant, encara hauré de donar gràcies al capitalisme burgès, recony!¹⁴⁰⁰

«L'altre "jo" del Sr. M.»,¹⁴⁰¹ doncs, estableix un *alter ego* que se li presenta i li encomana que canviï la personalitat, que no doni tants massa tombs a les coses i que sigui més decidit, com és ell. El dubte, el pensament, l'autoconeixement, creixen en aquest conte de mirall. S'ha de transformar en una persona «eficaç», és a dir, capaç de transformar la realitat sense perdre la seva pròpia individualitat.

L'últim dels contes és «L'home dels discursos»,¹⁴⁰² en què presenta un personatge que es dedica a fer discursos i entra en el bar de R.¹⁴⁰³ on li demana a un dels clients que accepti d'escoltar el seu discurs, però quan sap que tractarà d'un assumpte polític el deriva a l'alcalde, aquest tampoc no en vol saber res i cada cop el dirigeixen a un possible receptor diferent fins que li fan saber que no cal que faci cap discurs. És un conte divertit, gairebé tot dialogat, ràpid i al mateix temps crític, ja que ningú no vol saber de cap assumpte perquè els personatges que haurien d'escoltar el discurs els presenta com a maldestres o hipòcrites.

Alguns d'aquests contes com en els anteriors contenen un ressò caldersià: no hi ha cap professió que es dediqui a proclamar discursos, no hi ha pobles que prohibeixin estimar segons l'alçada, no hi ha aparicions en què el mateix individu es desdobla... Efectivament, el joc literari és aquest, però també són aquells elements que presenten una sorpresa, de vegades impossible, a partir de la qual s'elabora el conte i se'n deriva una crítica, de vegades social, tot i que en d'altres moments són una crida a l'individu, a l'autoconeixement. Martí i Pol juga amb el conte, el gaudeix. Aquest element sorpresiu pretén aconseguir el somriure del lector però també incita a la descoberta de com viu cadascú.

Aquestes narracions són posteriors a l'*Autobiografia* i no dubtaria a dir que la continuen. Els mateixos problemes que apareixien en els poemes són traslladats i explicats més extensament en les narracions: la realitat social, l'estètica, la història amorosa, l'impediment dels altres, el prejudicis, la solitud, la manca de llibertat, el consumisme, la mirada social,

¹⁴⁰⁰ Carta de Miquel Martí i Pol a Anna Bracons de l'11 de juliol de 1967. APAB.

¹⁴⁰¹ Miquel MARTÍ POL, «L'altre jo del Sr. M.», *Oriflama* 67 (desembre 1967), 35-37.

¹⁴⁰² Miquel MARTÍ POL, «L'home dels discursos», *Oriflama* 69 (febrer 1968), 12-13. El conte es publica amb un dibuix de Pilarín Bayés. Està datat del gener de 1968.

¹⁴⁰³ En aquesta narració no apareix el Senyor M., però sí que s'estableix encara el paral·lelisme amb la vila de Roda.

l'autoconeixement... són temes que apareixen en aquests contes. La reflexió martipoliana, per tant, ha ocupat un altre espai literari, el de la narració.

5. Altres activitats literàries de Miquel Martí i Pol (1963-1969)

Com hem pogut observar, Martí i Pol és un home d'una activitat contínua i segurament que també frenètica. Llevar-se aviat per anar a treballar a la fàbrica, llegir, escriure poemes i contes, musicar i cantar, col·laborar en publicacions amb articles, escriure els amics... Ara també se li afegia una nova activitat, la traducció. Potser aquesta fou de les que li ocupà més temps; com veurem, arriba a afirmar que té ganes d'escriure més poemes, però la feina que l'ocupa, gairebé de manera exclusiva, és l'activitat de traduir. Som, sobretot, als anys 1968 i 1969, tot i que d'altres activitats com la de membre de l'equip de redacció d'*Inquietud artística*, primer, i d'*Oriflama*, després, publicacions en què col·laborà amb articles d'opinió i ressenyes, continuaran formant part dels afers martipolians. En aquest capítol, però, em dedicaré a plantejar quina va ser la seva feina en aquestes situacions que es vinculen directament amb la literatura. Si la producció poètica d'aquests anys és realment significativa; també ho és en molts d'altres aspectes. Encara que la traducció li ocupés bona part del temps, especialment durant el 1968 i, sobretot, durant el 1969, Martí i Pol no renunciarà a l'activisme cultural.

5.1. Les traduccions al català de Martí i Pol (1963-1969)

Martí i Pol troba en les traduccions una manera d'aprendre francès, que és la llengua des de la qual acostumava a traduir i, sobretot, el català. Ara bé, també acostuma a ser una font d'ingressos, per això molts cops demana algun llibre per traduir.

En aquests anys també sovintejaven les col·laboracions d'escriptors (en llibres infantils, però segons es pot observar, el poeta busca feina de traductor per una qüestió econòmica. De fet, en una carta a Francesc Vallverdú que data del 24 d'abril de 1968 li diu que ell ha demanat feina de corrector i Vallverdú li fa arribar que el prefereix de traductor; i així Martí i Pol li detalla: «La resposta és afalagadora, però no m'hauria pas fet res que hagués estat diferent. El que jo buscava no era una feina de llüiment sinó una feina de guanyar alguna pesseta més, que cada dia van més altes».¹⁴⁰⁴ El problema que constata Martí i Pol és que no sempre tenen llibres per traduir del francès i que per això demanava feina de corrector.

Els llibres i les traduccions que realitzà en aquests anys foren:

- JANOSCH. *Valek. Història de Valek, el cavall*. Barcelona: Lumen, 1963.
- JANOSCH. *Valek i Jarosk*. Barcelona: Lumen, 1963.¹⁴⁰⁵
- JANOSCH. *Josa i el violí màgic*. Barcelona: Lumen, 1964.

¹⁴⁰⁴ Correspondència amb Francesc Vallverdú. FMMP, Roda de Ter.

¹⁴⁰⁵ «Jo també he estat enfeinat aquests darrers dies. He enllestit unes traduccions que em van encarregar (uns contes per a infants)» li escriu a Jordi Sarsanedas a començaments de març de 1963. FJS.

- Antoine de SAINT-EXUPÉRY. *Ciudadella*. Actituds 5. Barcelona: Nova Terra, 1965. [Traducció en col·laboració amb Jordi Sarsanedas].
- Cesare PAVESE. «Paisatge VIII» i «Encontre». Dins: *Inquietud* 35 (abril 1966), 6-7.
- Ian FLEMING. *L'espia que m'estimava*. Enjòlit 15. Barcelona: Aymà, 1967.
- Georges ARNAUD. *El salari de la por*. El Trapezi 16. Barcelona: Edicions 62, 1968.
- Robert LAFONT. *Per una teoria de la nació. El cas de França*. Llibres a l'Abast 72. Barcelona: Edicions 62, 1969.
- Claude LÉVI-STRAUSS. *Tristos tròpics*. Textos 4. Barcelona: Anagrama, 1969.
- Simone de BEAUVOIR. *La mesura de l'home*. Llibres a l'Abast 79. Barcelona: Edicions 62, 1969.
- André GLUCKSMANN. *El Discurs de la Guerra*. Documentos 8. Barcelona: Anagrama, 1969.
- Yves DUVAL i Eduard AIDANS. *Vori i sang*. La Xarxa. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1970.¹⁴⁰⁶
- Yves DUVAL i William VANCE. *El primer viatge del tinent Howard Flynn*. La Xarxa. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1970.
- Yves DUVAL i William VANCE. *Abordatge*. La Xarxa. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1970.
- Claude LÉVI-STRAUSS. *El pensament salvatge*. Biblioteca Bàsica de Cultura Contemporània 23. Barcelona: Edicions 62, 1971.
- Raymond MACHEROT. *Clorofila. La fura golafre*. La Xarxa 4. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1971.
- René GOSCINNY i Albert UDERZO. *Umpah-Pah contra Fetge-Malalt*. La Xarxa 7. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1972.
- Roland BARTHES. *El grau zero de l'escriptura i nous assaigs crítics*. Llibres a l'Abast 112, Barcelona: Edicions 62, 1973.

A la col·lecció «La Xarxa», i també a la col·lecció «L'Ocell de Paper», s'agrupaven traduccions que s'havien publicat amb anterioritat a *L'infantil*, i això faria preveure, com s'entreveu en la correspondència amb Jordi Sarsanedas, que els llibres que es publicaren entre 1970 i 1971 podien ser traduccions anteriors a l'any 1970, com és el cas d' *El pensament salvatge* que li envia traduït a Francesc Vallverdú el 6 de juliol de 1969, segons es pot resseguir en la correspondència que manté el poeta de Roda amb l'editor. De fet, en aquesta mateixa correspondència s'endevina que Vallverdú li envia *El grau zero de l'escriptura* el 8 de juliol de

¹⁴⁰⁶ No estic segur que sigui aquest el primer còmic que tradueix Martí i Pol. Ho dedueixo, com després argumente, de la correspondència amb Jordi Sarsanedas, ja que es tracta d'un episodi d'«Els Franval» que es publicà en aquest any a *L'infantil*. Els que segueixen duen dates dels anys setanta però segurament que tots foren traduïts a finals dels seixanta.

1969 amb a finalitat que el tradueixi i així ho féu Martí i Pol tot i que es va aturar la traducció i a l'octubre del mateix any li comenta a Vallverdú que en reprendria la traducció.¹⁴⁰⁷

Tot i que no ho constato a la llista de traduccions, es podria considerar també un catecisme que l'anomenen «sense doctrina» i que li cal traduir i reelaborar. L'encàrrec el rep de l'Emili Teixidor per a l'escola Patmos.¹⁴⁰⁸ L'obra l'havia confeccionat l'equip de l'escola en castellà i la pretensió era que Martí i Pol hi trobés poesies catalanes que fossin equivalents a les castellanes que il·lustraven el text. D'aquesta feina en tenim notícies al juliol de 1966 tot i que li escriu a Bracons el 16 d'octubre del mateix any dient-li que encara havia de començar.¹⁴⁰⁹

Ara bé, l'inici de l'ofici de traductor, possiblement encara de caràcter diletant, són els contes infantils de Janosch; segons consta en cartes adreçades a Sarsanedas, es tracta d'uns encàrrecs d'una editorial que rep l'autor, gràcies a una amiga seva.¹⁴¹⁰

En aquests anys, Martí i Pol demanarà traduccions i insistirà en les qüestions econòmiques; ara bé, de tant en tant també produeix reflexions literàries. Sarsanedas proporciona al poeta de Roda seguretat, sobretot en una entrada de cavall sicilià al món de la traducció de grans obres, com s'esdevé amb *Citadelle* de Saint-Exupery, un llibre que, atesos els pensaments que hi apareixen, li havia de resultar força difícils de traduir. Sarsanedas imparteix classes de francès i és, per tant, un gran coneixedor de l'idioma i això li confereix una seguretat al poeta de Roda. En la carta que deu ser de l'abril o maig de 1964 que reproduïxo, Martí i Pol escriu:

He començat de treballar en la traducció de "Citadelle". T'envio una vintena de folis. He de confessar-te que me'n veig un bull. Ara m'adono que encara sé menys francès del que suposava, de tal manera que temo que el que he fet no servirà per a res. De fet em sembla que si el llibre que cal traduir fós una novel·la m'hi mouria amb més agilitat. En "Citadelle" la redacció conceptual i la sinuositat del pensament em suposen una dificultat constant. De totes maneres he fet el que bonament he pogut. Ara cal, però, que en parlem seriosament. En realitat jo no comptava pas que la meva traducció fós "la definitiva". Ni pensar-hi! El que jo comptava és que la meva feina et servís de base i t'estalviés mals de cap. Si hagués aconseguit això ja em donaria per satisfet. Tu podries treballar "sobre" el material que jo t'anés enviant i deixar-lo a punt de publicar.... Sempre, és clar, que el que jo t'enviaré sigui "potable". En realitat si de la nostra col·laboració —tal com l'hem organitzada— no n'ha de sortir un estalvi de feina per a tu, sinó al contrari, aquesta col·laboració no té raó de continuar. Per això et prego que ben sincerament em

¹⁴⁰⁷ El llibre acabà sent una col·laboració amb Jem Cabanes i Concepció Ciuraneta. El 2 de març de 1970 li deia a Vallverdú que havia traduït 41 pàgines de les 75 que tenia. En aquests moments li explica que la malaltia —l'esclerosi— no li permetia el moviment normal de la mà esquerra per escriure a màquina.

¹⁴⁰⁸ Patmos fou l'escola que Emili Teixidor, conjuntament amb d'altres companys, havia fundat a Barcelona el 1958.

¹⁴⁰⁹ De la carta a Anna Bracons del 26 de juliol de 1966 i 16 d'octubre de 1966. En la carta del 22 d'octubre d'aquest mateix any li diu que encara l'ha d'acabar. APAB.

¹⁴¹⁰ Cartes del novembre de 1962 i març de 1963, quan els acaba. FJS.

diguís què te'n sembla. Si creus que el que he fet val com a primera versió que tu pots polir i precisar i que això suposa un ritme àgil i eficaç de treball, anirem fent com hem fet fins ara; si trobes que el que jo t'envio encara acaba d'engavanyar-te i no val, em sembla que més valdrà que repensem la possibilitat de treballar conjuntament, posat que jo no et fóra res més que un entrebanc.

Els vint folis que t'envio són unes vint-i-dues pàgines del llibre. Tot i que moltes paraules i moltes frases em resulten francament difícils de traduir, no n'he deixat ni una. Treballo amb un diccionari molt d'estar per casa i sovint m'he hagut de valer de la intuïció o de la deducció, a còpia de llegir el context de la paraula o de la frase. Si et sembla que podem seguir treballant junts, potser també fóra bo de prendre una determinació sobre aquest punt. Vull dir de decidir si val més traduir-ho tot, mal que sigui amb una certa inseguretat o bé deixar les frases que no entengui bé perquè siguis tu qui les tradueixi. Ho deixo a la teva mà. També caldrà que obtingui un diccionari més com cal. Podries dir-me quin és aquell que vares ensenyar-me i jo el compraria. De fet no em farà cap nosa.

Espero també que em diguis si la manera d'ordenar els folis és correcta. Vull dir concretament: espais, marges, etc.

Dic tot això per si la meva traducció et sembla vàlida..., cosa que dubto. Jo crec que puc obtenir un ritme força viu de treball. Em sebla que et podria enviar de 25 a 30 folis cada setmana. Jo pensava que tu els podries llegir i corregir fins a deixar-los a punt de publicar i aleshores tornar-me'ls. Si aconseguim aquest ritme de tramesa setmanal, jo ja m'ocuparia de passar-los a màquina "en net" per tal d'anar obtenint la versió definitiva a mida que anéssim treballant.

En fi: ja em diràs alguna cosa. Et prego que m'escriguis aviat perquè ara estic molt intranquil. No et sàpiga gens de greu de dir-me que la cosa no rutlla si ho creus així. En realitat aquest llibre se m'entravessa i, a pesar de tot, sempre m'haurà fet bé la feina que he realitzat.

[manuscrit en bolígraf blau després del comiat i signatura:]

Ara penso que tal vegada si jo "treballés" més la traducció, aconseguiria, per a tu, una base més ferma. Tanmateix temo que resulti contraproduent, posat que m'obligarà a un ritme molt més lent. En fi: ja veus que estic confós i poc engrescat. Ja em diràs alguna cosa.¹⁴¹¹

Martí i Pol es va sentir tan confós que, tot i l'objectiu i la voluntat de traduir-lo, en algun moment hauria abandonat la feina. Comptava amb l'amistat de Sarsanedas que, a més, havia estat professor de francès i, a més, hi confiava. La traducció, com explica el poeta, funciona doncs d'aquesta manera: Martí i Pol tradueix i quan té uns vint o trenta fulls els hi envia. Sarsanedas els corregeix i els hi torna, de tal manera que el poeta de Roda els torna a passar amb les correccions. Encara el 9 de desembre de 1964 és Sarsanedas qui escriu al poeta de Roda i li explica el motiu dels canvis que hi incorpora:

¹⁴¹¹ FJS.

El motiu de la present és fer-te saber que, per dificultats de linotipista i etc. els senyors de l'editorial Nova Terra han renunciat a publicar "La ciutadella" abans de Nadal. Suposo que això representa una bona notícia. Així podré fer una mica més conscienciosament la revisió que ara només havia fet en part. Avui mateix o demà em tornaran l'original i així podré tornar-hi a treballar.

Ara bé, en principi teninen la idea d'enviar a censura les galerades "ja picades" del llibre, la qual cosa representava una confiança ben notable en el bon resultat de la gestió. Com que, si el llibre ja no ha de sortir ara amb presses, poden fer les coses amb una mica més de prudència, els agradaria de tenir una altra còpia de la traducció. De fet, els en caldrien més però creuen que tanmateix se'n sortiran amb una i un original francès. Diu que ja ho han fet altres vegades, que el ministeri els ho accepta. Bé: això vol dir que per la present et demano la còpia que, si ho tinc ben entès, tu tens. Pots enviar-me-la com més aviat millor?

Segurament jo hauria hagut de dir-te ja quina mena d'observacions vaig fer corregint la part de la traducció que vaig revisar de debò. Espero que tindrem l'ocasió de parlar-ne amb una mica de calma, i potser davant el text, que fóra el millor. Tanmateix, et diré que en conjunt la meua intervenció ha consistit sobretot a tornar a acostar el text a la seva forma original; o sigui que tu haves considerat necessari de normalitzar l'ordre dels mots i la qualitat mateixa de les expressions més del que a mi em semblaria convenient. Al capdavant, és un text més aviat estrany, i no hi ha cap raó perquè no continui essent-ho en català.¹⁴¹²

Per tant, Martí i Pol s'iniciava en la traducció amb el mestratge de Jordi Sarsanedas i el poeta de Roda buscava la manera de trobar en el text no només la versió fidel sinó que al mateix temps fos la més entenedora. Segurament que la fidelitat de Sarsanedas a la intenció original de l'autor li va permetre al poeta deixar-se endur una mica més per la llengua, no preocupar-se tant i trobar-hi una llengua més fluïda.

Al setembre de 1965, Martí i Pol, en una carta a Joan Triadú, li demana feina de traducció, ja que ell coneix el món editorial: «Cal que es tracti de traduir del francès, perquè no sé d'altra llengua. M'aniria bé, d'una banda pels diners i d'altra banda per una qüestió d'agilitat.».¹⁴¹³ Quan Martí i Pol li envia la crítica per a *Serra d'Or* de *Poemes a Nai*, de Miquel Àngel Riera, de la qual parlaré posteriorment, li explica que ha rebut per traduir uns fragments de la *Bible de Jérusalem*, enviats per Enric Bastardes d'Edicions 62, per recomanació seva.

Una altra de les feines que li encomanen a finals de 1966 és la correcció d'una novel·la traduïda de l'anglès per Pau Romeva, *The Heart of the Matter*, que es publicà amb el títol d'*El fons de la qüestió*. Segons li explica a Bracons són 258 pàgines que li representarien 2.000 pessetes.¹⁴¹⁴

¹⁴¹² *Ibidem*.

¹⁴¹³ Carta a Joan Triadú datada del 6 de setembre de 1965. Fons núm. 667, codi 1351, ANC.

¹⁴¹⁴ Graham GREENE, *El fons de la qüestió*, Biblioteca a Tot Vent 130 (Barcelona: Editorial Proa, 1967). Sabem de la feina de corrector, que després li demanaria a Vallverdú tot i que va triar-lo per a traduir. Per

Segons es desprèn d'una carta a Bracons de l'octubre de 1966, el poeta de Roda rebia feina d'Aymà i encara demanarà a Sarsanedas algun consell per a la seva traducció. Es tractava de la novel·la de Ian Fleming, *L'espia que m'estimava*. En una carta que duu al marge la data de l'1 de març de 1967 li diu que és un encàrrec de l'editorial Aymà: «En Pere Quart em deia que els faria un favor i, al capdavant, són 35 pts. per holandesa. No s'hi deuen pas encaparrar gaire quan me'l deixen traduir del francès.»¹⁴¹⁵

Ell, però, sí que s'hi va encaparrar, i segons es desprèn de la correspondència amb Bracons, la traducció li costà Déu i ajuda. L'havia de tenir enllestida abans del 31 de març i, segons es pot llegir en aquesta correspondència, el procediment era el següent: «Faig la feina en dues etapes. De primer faré una versió ràpida i immediata. Després la revisaré i la posaré en net. Compto que hi tindrè feina un mes a cada una. Cal pensar que no puc dedicar-hi gaire més d'un parell d'hores cada dia, si vull anar fent córrer totes les altres coses que m'he proposat: contes, conferències, fòrums, poemes, fitxes, lectures, etc. La perspectiva és bona i això m'engresca.»¹⁴¹⁶

A mitjan març li feia la següent reflexió: «Trobaràs que m'he posat a revisar la novel·la que tradueixo, i esbalaeix adonar-se de la feina que cal fer-hi», i encara dos dies després li anota: «Etic de James Bond fins al nas. Ecs!!!». ¹⁴¹⁷ Les afirmacions, per una banda, signifiquen que està traduint amb moltíssima cura; de fet, cal considerar que és la primera traducció d'una extensió considerable que realitza ell sol —tot i que, com hem vist, amb una lleu ajuda de Sarsanedas—, i per una altra banda, el cansament que li suposà, segurament en aquesta última referència transcrita que no només deu ser una constatació de fatiga sinó de qualitat literària.

Sabem per una carta a Bracons del 24 de gener de 1968 que està traduint una novel·la per a Edicions 62, que evidentment, es deu tractar del primer encàrrec que rep de l'editorial: *El salari de la por*, de Georges Arnaud, que hauria d'enviar enllestida a l'editorial quatre mesos després, concretament el 19 de maig de 1968.¹⁴¹⁸

A finals de juny de 1968 ja compta amb el llibre de Robert Lafont, *Sur la France*, que havia de veure la llum amb el títol de *Per una teoria de la nació. El cas de França*.¹⁴¹⁹ En una carta a Sarsanedas, en què s'hi indica que és de l'agost de 1968, hi escriu:

la referència a Bracons es tracta de la carta del 22 d'octubre de 1966, en què li diu que l'està corregint. APAB.

¹⁴¹⁵ APAB.

¹⁴¹⁶ Carta a Anna Bracons del 23 al 29 de gener de 1967. Correspon al dissabte 29 de gener de 1967. APAB.

¹⁴¹⁷ Cartes a Anna Bracons del 13 i del 15 de març de 1967, respectivament. APAB.

¹⁴¹⁸ Les dates estan extretes de la correspondència amb Anna Bracons, en què hi fa referència a les cartes que li envia el 24 de gener de 1968 i el 21 de maig de 1968. En una carta del mes d'abril li comentava que la feina la tenia força endarrerida. APAB.

¹⁴¹⁹ La dada es troba en la carta a Bracons que duu el mata-segells de l'1 de juliol de 1968. APAB. En la carta del 23 de juliol li escriurà que la traducció «progressa d'una manera seguida i segura, però lenta.»

Altrament he estat i estic considerablement atrafegat. No ho dic per presumció. La gent de 62 m'ha donat feina de traductor i, ara de moment, en tinc més que no en puc fer. No grans coses, és clar; però això ja forma part del joc. Amb la meva pseudo-preparació si es tractés de coses importants me'n veuria un bull. De principi d'any ençà he traduït una novel·la (*Le salaire de la peur*), un llibre del sr. Robert Lafont (*Sur la France*) i tinc a mig fer un llibre de la Simone de Beauvoir (*Pyrrus et Cineas*). El llibre del Sr. Lafont l'enllestiré aquestes vacances. El de la Simone el tinc encallat, en espera de deixar enllestit el d'en Lafont, i l'altre ja l'he entregat i cobrat. M'agrada traduir i hi poso els cinc sentits. A més a més, m'ajuda econòmicament. Les coses a la fàbrica no rutllen pas gaire com cal. El negoci no prospera i els amos, conseqüents, la primera cosa que fan és no augmentar els sous. Jo, de fet, ja deu fer cap a tres anys que cobro el mateix, o pràcticament el mateix (els augments, en tot cas, han estat estrictament els que ha decretat l'Administració). Ja pots suposar que el panorama no és pas allò que se'n diu engrescador. Tot amb tot, anem fent. Si hagués de fer com la major part de la gent, diria: qui pogués plorar amb els meus ulls! Jo no és que em queixi, és que m'enfado contra els sistemes injustos. Tota altra cosa no m'afecta pas massa sensiblement. Amb tot allò de les voltes del món que et deia, he fet un aprenentatge consciencios (que em penso que em convenia) de l'esforç sistemàtic i la solitud. I això no resulta gens car. Al capdavant no sé pas trobar altra manera de fer "oposició" constructiva... i de no endeutar-me.¹⁴²⁰

El 15 de setembre de 1968 li lliuren el pròleg de Lafont per al llibre, que ha escrit especialment per a l'edició, però l'ha de tenir enllestit en una setmana;¹⁴²¹ per això en la correspondència amb Vallverdú¹⁴²² es llegeix com la feina ha estat realitzada massa de pressa i que el pròleg era força espès i seria bo que el revisessin bé.

A l'octubre de 1968 inicia la traducció d'*El discours de la guerre*, que «ha escrit un tal Andreu Glukssman, de nacionalitat francesa, jove, marxista i hegelian»;¹⁴²³ el 12 de novembre li quedaven 150 pàgines per traduir i més de 400 per revisar. La previsió era lliurar la traducció abans de mig desembre, però el 25 de novembre ja l'havia enllestida i només li quedava la revisió. Segons comenta ja tenia dos llibres més a traduir.¹⁴²⁴ De fet, ja sabem per la carta a Sarsanedas que la traducció de Simone de Beauvoir avançava força bé i a Bracons li explica que abans de les festes de Nadal de 1968 ja hauria acabat la traducció.¹⁴²⁵

Comentaris més interessants apareixen en la correspondència que s'enceta el 1969. Martí i Pol estarà traduït, de manera simultània, dos llibres de Lévi-Strauss, *El pensament salvatge* i *Tristos tròpics*. «Un per a 62 i l'altre per a una editorial nova, Anagrama se'n dirà,

¹⁴²⁰ FJS.

¹⁴²¹ Segons carta a Anna Bracons del 18 de setembre de 1968. APAB.

¹⁴²² Carta a Francesc Vallverdú del setembre de 1969. AFMMP.

¹⁴²³ Carta a Anna Bracons del 16 d'octubre de 1968. APAB. Li comenta que s'ha imbuït de terminologia filosòfica.

¹⁴²⁴ Referències extretes de les cartes a Anna Bracons de 12 i del 26 de novembre de 1968. APAB.

¹⁴²⁵ Carta a Anna Bracons del 9 de gener de 1969. APAB.

que són els qui em van encarregar “El discurs de la guerra”. Sembla que les meves versions del francès resulten notablement potables. Per cert, aquests dies ha sortit “El salari de la por” (a 62) que també és traducció meva. Lévi-Strauss és apassionant. N’has llegit res? Es tracta d’un etnòleg francès, pare de l’estructuralisme. Hi tindrè feina llarga.». I li explica que ambdues editorials li deixen lliurar els dos llibres a mitjan juliol i que si «tot va bé ho tindrè enllestit en aquestes dates, la qual cosa vol dir que em tocarà de traduir unes dues-centes holandeses al mes. Serà cosa de provar quina capacitat de treball sóc capaç de desenrotllar, ja que, si tot va bé com jo espero, no em limitaré pas a traduir, aquest any.»¹⁴²⁶

El 24 de maig de 1969, quan Martí i Pol està traduint Lévi-Strauss, li escriu a Bracons les línies més interessants, no només sobre Lévi-Strauss, sinó sobre les traduccions en general i allò que li aportaven a banda de la qüestió econòmica:

Si no em fallen els càlculs —i val a dir que tot darrerament em fallen força més del que jo estava acostumat a considerar com a normal—, pels volts de les vacances enllestiré les dues traduccions en què estic treballant ja fa una colla de mesos. És una feina en la que hi he passat i hi passo molt bones estones, però que ja voldria veure acabada. De fet, no em queixo d’altra cosa que de la manca de temps per a dedicar-me a res que no sigui transposar el senyor Lévi-Strauss al català. Traduir, a parer meu, no és una feina estrictament manual, tot i que en participa intensament. Potser, en una escala més o menys hipotètica de valors, caldria considerar la traducció com un terme mitjà força vàlid i representatiu entre la feina mecànica i la de creació. Traduir Lévi-Strauss és quelcom més que una feina ; suposa un aprenentatge i no solament de termes de botànica, de zoologia o de coneixements biològics, sinó de pensament filosòfic, d’estructuralisme en termes antropològics i de crítica del desenrotllament dels homes sobre la terra. Si ens vaguéssim d’enraonar (ai!) te’n faria una llarguíssima explicada. Ara resulta que no tinc on col·locar la meua “mercaderia” intel·lectual. I aquesta és la causa de la pressa que et deia suara a enllestir les traduccions. Vet ací. Fa una colla de setmanes que sento un pessigolleig que, normalment, anuncia la necessitat d’escriure. I quan dic escriure, vull dir crear (amb perdó).¹⁴²⁷

Considera, doncs, la traducció com un terme mig entre el mecanicisme i la creació. A més, i seguint encara d’altres cartes, com veurem tot seguit, és un esforç i un coneixement de la llengua, no únicament un aprenentatge de tantes diverses matèries. El 17 de juny de 1969 ja li escriu a Bracons:

L’altre dia vaig enllestir la traducció de “Tristos tròpics”. 490 fulls holandesos, que fan un bon goig de veure. He dit “vaig enllestir”, i la cosa no és ben certa. De fet, he acabat la primera fase de la transcripció de l’obra al català. Ara, però, em toca de revisar, full per full, tota la traducció. El mateix estic fent amb “El pensament salvatge”, que vaig deixar a punt de revisió dies

¹⁴²⁶ *Ibidem*.

¹⁴²⁷ Carta a Anna Bracons del 24 de maig de 1969. APAB.

endarrera i que fa un total de 352 fulls holandesos. Fet i fet resulta que, àdhuc suposant que enllesteixi un total de 20 fulls diaris a l'hora de revisar, és clar tinc feina estesa per fins a les vacances... i escaig.¹⁴²⁸

Si bé no coneixem quan devia lliurar *Tristos tròpics*, hem de pensar que amb tota seguretat Martí i Pol aconsegueix els terminis. Anagrama, de fet, publica aquesta obra el mateix 1969. I per la carta del 6 de juliol de 1969 a Francesc Vallverdú, sabem que en aquesta data Martí i Pol li lliura *El pensament salvatge* i li demana que repassin la traducció els experts en botànica i zoologia. El llibre l'havia traduït del francès però amb l'ajuda en alguns moments d'una versió castellana encara que apunta que de vegades li feia més nosa que no pas una altra cosa.¹⁴²⁹ En aquesta mateixa carta li demana ja el llibre de Roland Barthes que havia de ser *El grau zero de l'escriptura i altres assaigs crítics*. Vallverdú, amb qui s'havien creuat les cartes, abans de rebre la lletra, ja li havia enviat el llibre de Barthes i li explica que al llibre hi trobarà, anotades al marge amb llapis, algunes propostes de traduccions que ell mateix li suggereix.¹⁴³⁰

Però comencen els problemes econòmics a Edicions 62, segons s'explica a causa de la publicació de l'Enciclopèdia que comença a veure la llum el 1968; així, el 13 d'agost de 1969, Vallverdú escriu al poeta de Roda per dir-li que hi ha dificultats en els pagaments. Li explica que es poden endarrerir mesos i que és «difícil que cobris abans del 25 de setembre». Li recomana que escrigui a Castellet o a Anna March, que era la redactora de la col·lecció.¹⁴³¹ Martí i Pol segueix els consells de Vallverdú i escriu a Castellet, el qual li respon de manera amable però poc esperançadora. Per una altra banda, l'obra *Tristos tròpics*, que havia traduït per a Anagrama, tampoc no l'havia cobrada.¹⁴³² Tant deute el fa dubtar de la seva feina. Li demana a Vallverdú si cal que continuï amb Barthes i, a més, li demana si sap d'algun altre indret per traduir que li puguin pagar.¹⁴³³ El 10 de setembre de 1969 li explicava a Sarsanedas que l'editorial li devia 22.000 pessetes, els d'*El pensament salvatge*, i li escriu: «Jo sabia que hi havien dificultats, però diumenge passat en Vallverdú m'ho va pintar negríssim. Sempre rebem els mateixos, no trobes?». ¹⁴³⁴ Aquell «curt d'armilla», que apareix en tantes altres cartes a Bracons, es veu ben reflectit en aquesta correspondència i aquesta mena de necessitat imperiosa de buscar una feina paral·lela perquè s'havia comprat un pis, segons li havia explicat a Vallverdú en la carta del 6 de juliol de 1969 i el tèxtil no anava gaire bé. Una situació vinculada amb l'altra, ja que la casa on vivien era de la fàbrica.

¹⁴²⁸ Carta a Anna Bracons del 17 de juny de 1969. APAB.

¹⁴²⁹ Carta a Francesc Vallverdú del 6 de juliol de 1969. AFMMP. Es refereix a Claude LÉVI-STRAUSS, *El pensamiento salvaje* (México: Fondo de Cultura Económica, 1964).

¹⁴³⁰ Carta de Francesc Vallverdú a Miquel Martí i Pol del 8 de juliol de 1969. AFMMP.

¹⁴³¹ Carta de Francesc Vallverdú a Martí i Pol del 13 d'agost de 1969. AFMMP.

¹⁴³² Per tant, i ja ho manifesta la data de publicació que és d'aquest mateix any 1969, ja havia estat enllestit.

¹⁴³³ Carta de Martí i Pol a Francesc Vallverdú del setembre de 1969. AFMMP.

¹⁴³⁴ FJS.

La resposta de Vallverdú, segons anota de manera manuscrita en la carta del setembre de 1969 sobre la continuació de la traducció de Barthes, és afirmativa i hi deixa escrit en aquesta carta, també de manera manuscrita, que el 14 d'octubre li enviarà 11.000 pessetes. Així, Martí i Pol, que havia aturat la traducció de Roland Barthes, la reprèn l'octubre de 1969, quan Vallverdú no només li paga una part de la feina sinó que a més li comunica que torna a tenir l'esperança de l'arribada de bons temps per a l'editorial.

D'aquesta època, potser del setembre o octubre de 1969, Martí i Pol inicia la traducció de còmics per a *L'infantil*. Alguns es llegirien no només en aquesta publicació sinó també en la col·lecció «La Xarxa», també depenent de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, a les quals estava vinculat Sarsanedas com a redactor en cap. De fet, en un targetó adreçat a Sarsanedas li diu que li envia traduït un còmic i li adjunta aquestes línies en una tarja:

T'envio el còmic que em vas donar per a traduir. He trigat una mica més del que suposava. Es que m'han sortit entrebancs. Però si me n'envies d'altres (i m'aniria molt que me n'enviessis, ja que m'hi diverteixo i, a més a més, “resulta) em comprometo a enllestir-los en 12 o 15 dies.

He tingut en compte les remarques que em vas fer, sobretot pel que fa a la llargada dels parràfs. No crec que m'hagi excedit en cap.

Si cal fer alguna correcció, tu mateix.

Una altra cosa: he numerat els textos per tal d'orientar el dibuixant. Potser hauria d'haver posat guions al començament dels diàlegs. Si calgués fer-ho, o canviar el sistema, ja m'ho diràs.

Sobretot, si en tens d'altres, envia-me'ls de seguida. Em convé feina. Vaig curt d'armilla i això em pot ajudar considerablement.

No tinc inconvenient, tampoc, a traduir-ne en castellà.¹⁴³⁵

Has pensat més en allò dels meus cursos d'anglès?

Em faràs molt content si m'envies feina. Ah! i ja em diràs si aquesta és “potable”.¹⁴³⁶

Segurament, una de les primeres històries traduïdes per Martí i Pol que es publicà fou *Vori i sang*, primer a *L'infantil* i després a la col·lecció «La Xarxa». *Vori i sang* era un còmic sobre els Franval, el primer que es publicà a «La Xarxa» sobre aquesta família. Martí i Pol escriu a Sarsanedas el 21 de novembre de 1969: «Durant aquests dies he rebut l'episodi dels Franval que em vas enviar.»¹⁴³⁷

Es pot observar, doncs, que la traducció li podria servir per aprendre la llengua, en alguns moments li serveix de divertiment, però sobretot li és una font d'ingressos econòmics. Per una altra banda, durant l'apartat s'hauran constatat nombroses dades de la feina que duia a

¹⁴³⁵ Restitueixo el punt que havia de ser a final de línia. Tot i que és manuscrit, no l'escriu.

¹⁴³⁶ FJS.

¹⁴³⁷ *Ibidem*.

terme el poeta de Roda; és evident que, sobretot durant els anys 1968 i 1969, van ser anys d'una gran feina de traducció. I potser també per això es veu minvada la seva producció poètica.

5.2. Les col·laboracions a *Inquietud artística*, *Oriflama* i *Serra d'Or* (1962-1969)

En aquests anys les col·laboracions en les publicacions periòdiques fou abundant i, a més, intentarà que la seva producció poètica pugui donar-se a conèixer a través d'aquestes, com li demana a José Corredor-Matheos per poder publicar a *Poesía espanyola*,¹⁴³⁸ o a través de les musicacions, com hem vist que li demana a Jacint Morera. De tota manera, l'interès d'aquest apartat és sobretot donar a conèixer les col·laboracions com a redactor o col·laborador i en quin grau ho fou. Basar-se en aquest objectiu significa fixar-se, sobretot, en tres publicacions: *Inquietud artística*, *Oriflama* i *Serra d'Or*. Ara bé, també en una carta del gener de 1965 signada per Enric Bellprat, com a president de «Casa Nostra. Associació de gent de parla catalana a Suïssa», que publicava el butlletí *Plançó*, del qual li enviava un exemplar, li demanava col·laboració perquè «Una de les dificultats amb què topem és la manca de col·laboracions literàries, sense l'ajut de les quals mal podriem presentar-nos a la palestra amb la dignitat i noblesa d'ambicions que pretenem».¹⁴³⁹

A *Inquietud artística* Martí i Pol s'involucrà en la tasca de coordinació de la revista a partir de 1961. El poeta de Roda hi treballa, escriu articles i traduccions, però la seva feina essencial és poder coordinar la publicació. En canvi, el treball més interessant en quant a les recensions i ressenyes diverses el trobem en la publicació d'*Oriflama*, revista en què publicarà també obra de creació, com els *Contes de la Vila de R.*, als quals m'he referit anteriorment. Martí i Pol formava part de la junta de la publicació i s'hi trobaven cada setmana, fet que demostra que la seva implicació també fou rellevant. Ara bé, les col·laboracions a *Serra d'Or* ja són elements més circumstancials, tot i que no menys importants. En carta a Joan Triadú del 19 de setembre de 1965 li escriu: «M'engresca molt col·laborar a “Serra d'Or”». ¹⁴⁴⁰L'últim article que publicarà en aquesta revista, com veurem, serà respost de manera contundent per Alfred Badia i Joan Colomines i serà a aquest a qui plantejarà explícitament —i, evidentment, als lectors de la revista— que els trets negatius que apareixen en les seves crítiques són amb afany constructiu i no pas destructiu. Martí i Pol buscava no només el sentit crític, sinó que l'afany de superació entre els escriptors fos el mateix que es plantejava ell. És a dir, acaba explicant en la mateixa revista que com ell sempre demanava opinió dels seus escrits, no dubtava a donar-la

¹⁴³⁸ Ho explicaré posteriorment; també li demanarà si es podrà publicar *El poble* a Adonais. Per tant, per a Martí i Pol és important, sobretot, la difusió de la seva creació i, més que res, amb el format de llibre.

¹⁴³⁹ Carta d'Enric Bellprat a Martí i Pol. APMMP. En la carta li explica que el butlletí es publica amb un número de cinc-cents exemplars i que tres-cents cinquanta es queden a Suïssa i la resta s'envien als subscriptors a l'estranger que són de Centres i Casals catalans.

¹⁴⁴⁰ Carta a Joan Triadú del 19 de setembre de 1965. Fons núm. 667, codi 1351. FJT.

també, encara que fos públicament. Al capdavant, el que segurament buscava Martí i Pol era un lloc entre els crítics literaris.

5.2.1. *Inquietud artística* (1963-1966)

Sabem de la feina que Martí i Pol exercia a *Inquietud artística* amb aquella consideració d'una mena de cap de redacció, sobretot des que Bonaventura Selva ha de marxar a Santa Coloma de Farners l'any 1961. De fet, les col·laboracions anteriors i les coneixences, com hem vist, l'havien anat vinculant estretament a la publicació fins que en fou un dels responsables, i participava en les trobades setmanals, a Vic. Martí i Pol va patir quan les circumstàncies no eren gaire propícies per a la publicació.

Àlex Broch que ha estudiat molts dels articles que Martí i Pol publicà en aquestes pàgines¹⁴⁴¹ constata de manera general els trets més significatius dels articles d'opinió del poeta de Roda de manera que hom es pot crear un estat d'opinió sobre el pensament martipolià en aquest sentit.

La idea que repeteix Broch en diferents moments sobre aquests anys és que Martí i Pol se cenneix a l'estètica realista i la literatura compromesa amb l'afegit d'un nou component que és fruit de l'època, la cançó. I, amb ella, el fenomen en el qual col·laborà Martí i Pol, la Nova Cançó. Segons Broch, el poeta de Roda publica els articles més interessants a *Inquietud artística*. Com ell mateix comenta, és probable que moltes de les ressenyes a llibres que es publiquen en aquestes pàgines poguessin ser del poeta,¹⁴⁴² però davant de la incertesa, tampoc no és el moment d'arriscar-se amb aspectes que pocs elements més afegirien a les conclusions a l'hora de tractar la crítica de llibres segons Martí i Pol. Els articles, doncs, a considerar són:

- «Cançons d'empenta». *Inquietud artística* 28 (setembre 1963), 5.¹⁴⁴³

¹⁴⁴¹ Àlex BROCH, *Miquel Martí i Pol, lector i crític*, Biblioteca Fundació Valvi 24 (Girona: Curbet Edicions, 2013). Aquest estudi tracta, bàsicament, d'una antologia de textos martipolians precedits del respectiu estudi al qual em remeto «I. Els articles literaris publicats a premsa i revistes» que se centra en els anys que tracto en aquest estudi i en concret de les pàgines 11 a la 40.

¹⁴⁴² Broch explica el cas extret de la biografia que escriu Pujades en què al·ludeix a la ressenya al llibre *Poema para un nuevo libro* de José Corredor-Matheos que Martí i Pol publicà a *Inquietud artística* el setembre de 1962 i que, realment, en la correspondència entre Corredor-Matheos i Martí i Pol, sembla ser que aquell li regracia el comentari al llibre que es va publicar en la revista. Consta que Martí i Pol no li nega l'autoria. A més, Corredor-Matheos recorda perfectament que Martí i Pol en fou l'autor. BROCH, *Miquel Martí i Pol, lector i crític*, 23.

¹⁴⁴³ Segons Montse Caralt en la seva tesi *Inquietud (1955-1966). Una revista cultural sota el franquisme* caldria considerar amb tota seguretat que Martí i Pol hagués escrit l'«Editorial» que es publicà a *Inquietud artística* en el número 22, de l'agost de 1961, per tant, anterior a aquest, ja que en una carta del poeta de Roda a Armand Obiols li escrivia: «Armand: T'envio un possible editorial per al número dedicat a la poesia. L'assaig no ha sigut mai el meu fort i menys en castellà. Tanmateix potser ens pot servir per a sortir del pas.» (Extreta de Montse CARALT i SAGALÉS, *Inquietud (1955-1966). Una revista cultural sota el franquisme*. Tesi doctoral, Vic: Universitat de Vic, 2016. (<http://hdl.handle.net/10803/404146>), 220-221). L'«Editorial» (*Inquietud artística* 22 (agost 1961), 1) d'aquest número, que havia de sortir

- «La «Nova Antologia de la Poesia Catalana» de Joan Triadú». *Inquietud artística* 33 (juliol 1965), 12-13.
- «Nova cançó i poesia». *Inquietud artística* 34 (novembre 1965), 10-11.
- «Textos». *Inquietud artística* 35 (abril 1966), 1.

Per una banda, doncs, Martí i Pol expressa en aquests articles la importància de la cançó,¹⁴⁴⁴ també com a vehicle expressiu de la poesia en què s'hi pot establir un vincle entre públic i poeta-cantautor. Hi distingeix dos tipus de poesia, la simbolista i la realista i la segona, més acostada als nous temps, ha buscat una manera diferent d'expressar-se tot trencant amb aquell gran distanciament que es podia produir amb el públic lector quan aquesta poesia era simbolista, de caràcter més «hermètic». Són les grans novetats dels nous temps.

Els altres dos articles són reflexions literàries. En el que es refereix a la *Nova antologia de la poesia catalana* de Triadú li retreu a l'autor el fet que quinze anys després de la primera edició de l'antologia poca cosa més aportí l'antòleg en aquesta *Nova antologia de la poesia catalana*, i comparativament amb la primera edició de l'any 1951, en què establia previsions de cap on podria anar la poesia catalana, ara publica una nova edició en què sembla que no hi hagi cap autor innovador; així, tot i ser una antologia augmentada, queda poc clara l'evolució, sobretot de Pere Quart i Salvador Espriu i, també, troba un buit significatiu en el poc reconeixement de la figura de Gabriel Ferrater.

«Textos», l'últim article de Martí i Pol en aquesta publicació,¹⁴⁴⁵ és un article justificatiu de la dificultat que suposa la tria de textos d'autors de diverses èpoques i de gran producció. El poeta de Roda, però, opta per l'opció que els textos puguin ser representatius d'una època, és a dir, com a elements significatius en l'estètica de cada moment literari. En el fons, el crític exposa que el text i ha de crear un diàleg amb la societat de cada època.

5.2.2. *Oriflama* (1966-1969)

La producció més significativa en nombre de recensions, ressenyes i articles es troba a les pàgines de la revista *Oriflama*, en què precisament també publicava els *Contes de la Vila de R.*

coincidint amb el Concurs Parroquial de Cantonigròs, ja que així s'esmenta, incidia en la tasca del poeta com a individu que viu en un marc històric molt concret i forma part d'aquest, com també té una responsabilitat social. L'autor esmenta que l'opció actual de la poesia hauria de ser més social, assumint que potser pogués aspectes excelso tot i que «al verse dotada de una densidad humana que se perdió, quizás, por los caminos un tanto oscuros del simbolismo.» guanyarà molt en la influència del poeta. No és estrany en el número que es presentava a *Inquietud artística*, però tampoc no és estrany que aquestes paraules hagin sortit de la mà de Martí i Pol.

¹⁴⁴⁴ Com per exemple en l'article «Cançons d'empenta», en què pren la referència de Raimon. Així «Cançons d'empenta» és un text en què Martí i Pol escriu com Raimon es mereix un aplaudiment amb motiu del primer disc que enregistrà.

¹⁴⁴⁵ Broch no el considera en l'estudi sobre la capacitat lectora i crítica de Martí i Pol.

Com és normal a l'època tampoc no foren sempre anys de prosperitat i de vegades, segons podem endevinar en la correspondència amb Agustí Bartra, com ja es comentarà posteriorment, es trobaren certs obstacles per a la publicació de la revista; alguns perquè es tractava d'una publicació amb més de tres mil subscriptors, d'algun número de la qual s'havien arribat a vendre'n vuit mil.¹⁴⁴⁶ Segons explica Martí i Pol, a Madrid no ho degueren veure amb molts bons ulls perquè hi començaren a trobar inconvenients i els exigiren un director periodista, que la revista no tenia, perquè fins al moment n'estaven exempts per pertànyer a l'Església tal i com es contemplava en la Llei 14/1966, de 18 de març de 1966.¹⁴⁴⁷ *Oriflama* també tenia les seves oficines a Torelló, tot i que el 1970 passà a Barcelona. Com hem vist anteriorment, la revista havia nascut en el si del bisbat de Vic per als joves que complien el servei militar, però després fou una publicació que pretenia tenir un públic juvenil tot i que finalment ja passà a ser concebuda per a un públic de totes les edats. Quan demana a altres persones que hi puguin col·laborar, Martí i Pol sempre especifica que es tracta d'una publicació adreçada a joves d'una mitjana de vint-i-dos anys. La vinculació de Martí i Pol amb la revista fou notable sobretot com a col·laborador fou el responsable de la part d'«articles i literatura».

5.2.2.1. Ressenyes i recensions a *Oriflama*

En aquesta publicació Martí i Pol fou el responsable de la secció de llibres. En va ressenyar potser un centenar entre 1968 i 1970. Del gener del 1968 fins al gener del 1969 és ell qui ressenya la majoria de llibres amb algunes col·laboracions d'Ylla-Català, Ballester i Teixidor. A partir del febrer del 1969, Ricard Torrents comença a col·laborar-hi en un apartat que duia el títol de «Notes al marge», on també el mateix poeta de Roda.¹⁴⁴⁸ De tots els números del 1969, només de dos n'és autor exclusiu Martí i Pol: el número 81 del mes de març i el 89, de novembre. A partir del número 85-86 del juliol-agost de 1969, amb l'excepció acabada d'esmentar, tota la secció és signada per ambdós, de manera que resulta molt difícil discriminar qui és l'autor de cada text.

Entre les ressenyes en trobem dues que no li devien costar pas gaire d'escriure; són les d'*El salari de la por* de Georges Arnaud i *Per una teoria de la nació* de Robert Lafont, que es publiquen al febrer i al novembre de 1969.¹⁴⁴⁹ Són dues de les traduccions que ell mateix havia realitzat, evidentment amb una bona crítica a ambdues obres. I si bé també hi tenen lloc els

¹⁴⁴⁶ Cartes de Miquel Martí i Pol a Agustí Bartra datades del 19 de febrer de 1968 i del 10 de juny de 1968, respectivament. Correspondència amb Agustí Bartra. APMMP.

¹⁴⁴⁷ Fou publicada en el BOE 67 (19 de març de 1966), 3310-3315.

¹⁴⁴⁸ Foren dues les «Notes» amb què col·laborà en aquest número 80 (gener 1969), 34.

¹⁴⁴⁹ *Oriflama* 80 (febrer 1969), 35 i *Oriflama* 89 (novembre 1969), 46-47. En el primer hi ressenya *El balcó* i en el segon la traducció al castellà de *Mites* en ambdós Martí i Pol elogià la tècnica narrativa de l'amic. De Vallverdú ressenyarà *Cada paraula, un vidre* (*Oriflama* 80 (febrer 1969), 35. Evidentment són aspectes anecdòtics; no vull dir que no es mereixin pas els elogis que el poeta de Roda els dedica.

llibres dels amics Jordi Sarsanedas¹⁴⁵⁰ i Francesc Vallverdú,¹⁴⁵¹ cal destacar tres llibres comentats el 1969: *L'home unidimensional*, un llibre complex com *Eros i Civilització*, ambdós de Herbert Marcuse, un filòsof que esmentarà nombroses vegades en les cartes a Bracons; *Lectura de Marcuse*, de Josep M. Castellet, i *La teoria política de Antonio Gramsci*, d'A.R. Buzzi,¹⁴⁵² que ens permeten constatar clarament quins llibres els arribava a la seu de la revista, però també amb tota la seguretat que no només eren llibres que llegís supèrfluament sinó que a ell li devien interessar força, com per exemple revela a les últimes paraules d'aquesta última ressenya: «Segons Togliatti, Gramsci no era un teòric de la política, sinó un polític pràctic, un combatent. Hi ha alguna manera més rotunda de dir un home d'ara?». Efectivament, som en l'etapa de l'aprofundiment en la teoria marxista i tant Gramsci com Marcuse són uns referents per a Martí i Pol, com he esmentat anteriorment i com s'acabarà de veure.

Per tant, Martí i Pol exerceix de crític i estableix judicis de valor sobre molts dels llibres dels quals dóna notícia. En la primera col·laboració que exerceix en la revista es constata: «ORIFLAMA publicarà, en aquesta secció, recensions de tots aquells llibres que, al seu entendre, puguin ésser d'interès per als lectors, sempre que prèviament n'hagi rebut DOS exemplars».¹⁴⁵³ Així es ressenyen llibres de gairebé tots els gèneres, sobretot de novel·la, assaig i poesia. Les editorials que participen d'aquestes ressenyes són també diverses: Edicions 62, Aymà i Proa, Alfaguara, Lumen, Les Hores Extres, Edició de Materials, Llibres de Sinera, Edicions Ànfora, Tàber, Moll, Nova Terra, Cadí, Anagrama, Frontera, Juventud, etc. D'aquesta nòmina d'editorials es pot destacar que, de tant en tant, es ressenyen llibres en castellà.

Una anècdota interessant és l'esdeinguda amb Joan Oliver que en aquells moments havia publicat el llibre *Circumstàncies*. Martí i Pol li escriu el 7 de març de 1969 i li diu que ha llegit el llibre:

Tot llegint el vostre llibre em recordava del dia que va venir a Vic. Els poemes que he “retrobat” m'han semblat tan aguts, sincers i carregats de saviesa (saviesa, si voleu, feta de paciència, anys i garrotades) com m'ho van semblar aleshores. Els que no coneixia, poc que desmereixen els altres! El conjunt potser resulta circumstancials, com segurament volíeu. No obstant això, no és pas poc precisa i convenient la vostra poesia! Tant, que tot seguit tensa els

¹⁴⁵⁰ *Oriflama* 83 (maig 1969), 41 i *Oriflama* 89 (novembre 1969), 46.

¹⁴⁵¹ *Oriflama* 80 (febrer 1969), 35.

¹⁴⁵² *Oriflama* 81 (març 1969), 38 per a *L'home unidimensional* i *Oriflama* 84 (juny 1969), 37, per al de Castellet i Buzzi, tot i que es tracten de brevíssimes recensions, d'unes cinc línies cada una.

¹⁴⁵³ *Oriflama* 68 (gener 1968), 20. En aquesta secció que es titularà «Llibres», el nom de Martí i Pol apareix en el marge superior dret de la pàgina de la revista, potser com a coordinador. De fet, recensionava molts llibres, però també comptava amb col·laboradors. Se suposaria que l'autoria de les recensions sense signatura corresponen a Martí i Pol. A partir del número 80 Ricard Torrents comença a col·laborar en la secció i el nom de Martí i Pol desapareix dels encapçalaments de les pàgines, fins que al juliol-agost de 1969 (número 85-86) la secció la signaran els dos, Ricard Torrents i M. Martí Pol, de tal manera que a partir d'aquest moment serà força arriscat poder discernir qui és l'autor de cada recensió. En el número 89 del novembre de 1969 —l'últim número de l'any que abasta aquest estudi— les recensions pertanyen exclusivament a Martí i Pol.

nervis de tot de gent. Dic això, perquè m'ha vagat de saber-ho, per bé que no directament. Jo, com sabeu, escric sobre els llibres que es publiquen, a la revista "Oriflama". Quan vaig rebre –i llegir– el vostre llibre, vaig pensar tot seguit que valia, i molt! La pena de parlar-ne. Ara, no havien pas passat gaire dies que vaig saber que algú del sector catòlico-progressista de la redacció (els que aguanten el cop, és clar, posat que els altres ja és molt que se'ns deixi piular) s'havia mogut per tal d'aconseguir que s'escrivís una recensió (en Martí no la farà pas, van dir) més aviat contra el vostre llibre, o, almenys, contra el vostre poema "Temps de diàleg".

Això m'ha desgavellat les intencions. Si ara jo presento una recensió elogiosa, no me la deixaran passar. Per altra banda, si no puc parlar elogiosament del vostre llibre, més m'estimo no parlar-ne. I en dir elogiosament em refereixo a l'aspecte formal, és clar, però sobretot a l'aspecte intencional. Ara, com qui porta la secció sóc jo, una cosa si que evitaré, mal que me'n faci el càrrec: que se'n parli en tot altre to que no sigui d'elogi. Això farà, és clar, que possiblement no surti cap recensió del vostre llibre. I és una llàstima que no sigui així, i em fa tanta vergonya pensar-hi que per això us he escrit. Podeu ben creure que em sap greu de debò, però, tal com van les coses i amb prou que em tenen el dit a l'ull, em sembla que l'única solució és no dir res.

Altrament penso que segurament trobareu que el meu paper és ben poc lluït. Més d'una vegada ho penso. Ara, com que si es vol fer alguna cosa que no hi ha més remei que col·laborar (?) jo, que no em sé estar quiet, faig el que puc per apagar el foc des de dintre el foc mateix. I, és clar, em cremo i em mullo.¹⁴⁵⁴

I es disculpa de nou per tot aquest enrenou que era fruit d'un poema que s'immergia en el tema evangèlic, cosa que, evidentment, no era molt ben vist per una publicació que depenia del bisbat.

Martí i Pol, a finals d'abril de 1969, es preocupa per la col·laboració d'Edicions 62 amb *Oriflama* i escriu a Francesc Vallverdú:

Benvolgut amic: a ca l'Oriflama estem d'allò més sorpresos perquè fa una colla de mesos que no rebem gairebé cap llibre de 62. Dic gairebé perquè, encara més estranyament, fa cosa d'una setmana n'hem rebut un: "Teatre català d'agitació política". Aquest, però, és el primer que ens arriba d'ençà del gener, i això ens desconnecta totalment de les activitats de l'editorial, més que més si es té en compte que, tot darrerament (per sant Jordi) va llençar una colla considerable de llibres. I doncs? Que hi ha algun problema amb la revista? Ja sé que l'editorial no es cuida de la distribució, però suposo que, a la llarga, la distribuïdora fa el que diu l'editorial.

Per això t'escric, i perdona que em valgui de tu; de fet no conec gaire gent de 62. M'agradaria molt de saber si la interrupció ha estat motivada per alguna decisió concreta de part vostra, o bé si es tracta d'un simple desgavell d'organització. Si la cosa depèn de nosaltres, estem disposats a fer el que sigui per tal de resoldre-la. Ara precisament em sap més greu perquè

¹⁴⁵⁴ FJO.

volem assajar una estructuració nova de la pàgina de llibres, que ens permetrà de parlar, mal que sigui breument, de molts més, amb la qual cosa ajudarem més a fer-ne propaganda.

T'estimaré molt que me'n diguis alguna cosa, més que més si es tracta d'algun problema que hàgim suscitat nosaltres sense voler, és clar, i que calgui resoldre.¹⁴⁵⁵

El 29 de maig de 1969 Francesc Vallverdú li respon la carta amb les següents paraules:

Res de res. La cosa és molt més senzilla: a Ifac¹⁴⁵⁶ des de gener no s'ha fet pràcticament servei de premsa. Com pots veure la cosa és greu. Comprenc que "Oriflama" s'imaginés motivacions concretes, descontents, etc. De tota manera sapigueu que, en tot allò que estigui a la meua mà, sempre s'ha oposat i m'oposaré al refús d'enviar llibres a un crític per motiu de discrepàncies. D'altra banda, si alguna cosa hem notat, en "Oriflama" és més aviat simpatia per Edicions 62 que no pas altra cosa...

Tranquil·litza, doncs, els amics. Digueu que, lamentablement, Edicions 62 encara no és un model quant a relacions públiques. Però que ara, precisament aquesta setmana, hem intentat resoldre el problema centralitzant aquí la tramesa de llibres a la premsa. Aviat, doncs, començareu a rebre carretades de llibres.¹⁴⁵⁷

És ben evident que Martí i Pol es preocupa per donar a conèixer els llibres que es publiquen, per fer-ne difusió. Per tant, a més de donar a conèixer una obra de creació, el poeta de Roda se sent implicat en aquesta difusió de la cultura, des del món del llibre.

5.2.2.2. «Gent de lletres», una nova secció

Les qüestions més directament relacionades amb la literatura, de caràcter més innovador, es desenvolupen quan Martí i Pol pretén donar a conèixer, a través de la publicació, noms de la literatura importants. S'iniciaran el gener de 1968 amb el nom de «Gent de lletres», una nova secció. La pretensió la deixava escrita en una nota que signava el poeta de Roda: «ORIFLAMA estrena any i secció. Una secció no mensual, diguem-ho de seguida, que vol fer conèixer —o retrobar— els més importants escriptors actuals en llengua catalana, ja sigui per mitjà d'auto-presentacions, com ara la d'aquest número, ja sigui per mitjà d'altres textos inèdits. El conjunt formarà una antologia: la petita antologia dels lectors d'ORIFLAMA. *J. V. Foix* encapçala la llista.».¹⁴⁵⁸

¹⁴⁵⁵ Carta de Miquel Martí i Pol a Francesc Vallverdú. Sense datar. AFMMP.

¹⁴⁵⁶ Distribuïdora d'Edicions 62.

¹⁴⁵⁷ Carta de Francesc Vallverdú a Miquel Martí i Pol. AFMMP.

¹⁴⁵⁸ *Oriflama* 68 (gener 1968), 19.

El 20 de gener de 1968 Martí i Pol escriu a J.V. Foix i li explica que li enviarà un exemplar d'*Oriflama* per si els col·laboradors que es van presentar a casa seva se n'oblidaven, i continua:

De la secció “Gent de lletres” que comença amb la seva col·laboració, jo en sóc el responsable, tot i que, posat que les coses a Oriflama es fan força en pla d'equip, la responsabilitat resulta força compartida. Això ajuda a fer camí, que diuen al meu poble, i alleugereix l'esperit. A més a més, facilita l'accés a gent com ara vostè, a qui jo —i prou que em dol!— no veig gairebé mai. La seva plana no ha pas sortit allò que se'n diu rodona del tot, almenys pel meu gust. Em refereixo, és clar, a la cosa tipogràfica. Potser hauria calgut alleugerir-la una mica, però això havia suposat haver de mutilar el text, cosa que ni podíem ni ens hauria agradat gens de fer.¹⁴⁵⁹

El març de 1968 es publicava el segon «Gent de lletres», en aquest cas dedicat a Joan Oliver, centrat bàsicament en la seva poesia. De fet, Martí i Pol li havia escrit demanant-li la col·laboració, i el 16 de gener de 1968 encara li deia:

Benvolgut amic:

Dies passats us vaig escriure una carta. Us demanava si volíeu col·laborar a “Oriflama”, a una secció en la qual volem presentar els escriptors catalans més importants del moment, i que començarà al número de gener amb la presentació d'en J.V.Foix. Es tractava —us deia— de facilitar una antologia de textos inèdits als lectors de la revista, xicots —la majoria— la mitjana d'edat dels quals no sobrepassa els 23 anys.

En aquella carta us deia que ens podíeu enviar la vostra col·laboració —si us decidíeu a donar-nos-la, és clar— durant tot el mes de gener. No obstant això, us demanava que em féssiu saber si hi podíem comptar com més aviat millor, per tal de no trencar el nostre ritme de publicació. Fins avui no he rebut cap notícia vostra i estic una mica sorprès. Perdoneu que insisteixi, però em faríeu un gran favor si em dèieu de seguida si podem comptar amb la vostra col·laboració. D'una banda per assegurar una presència que jo considero inaplaçable, i d'altra banda per poder fer les coses amb temps i bon ritme.

Així que surti el número d'Oriflama de gener, que serà cap a finals d'aquesta setmana, us n'enviaré un exemplar.¹⁴⁶⁰

Quatre dies després li torna a enviar una carta en què li explica que en correu a banda li tramet un exemplar de l'*Oriflama* de gener i li explica: «En l'exemplar que us envio veureu quin aire vol tenir la secció, i què s'ha aconseguit amb el que ens va donar en Foix. Val a dir que el text era una mica massa llarg. No obstant això vam fer tot el que vam poder per treure'n

¹⁴⁵⁹ Carta datada del 20 de gener de 1968 de Miquel Martí i Pol a J. V. Foix. Fons J. V. Foix. Fundació J. V. Foix. Barcelona.

¹⁴⁶⁰ Carta datada del 16 de gener de 1968 de Miquel Martí i Pol a Joan Oliver. FJO.

partit, posat que no hauríem pas gosat demanar-li que l'escurcés. Si vos ens doneu alguna cosa, no hi faria pas res —ben al contrari— que ens diguéssiu més o menys com ho voldríeu veure imprès». ¹⁴⁶¹ El 29 de gener encara li fa una altra lletra més específica:

Benvolgut amic: vaig rebre la vostra carta. Moltes gràcies. El que dieu sobre “Oriflama” és molt afalagador.

Hauria preferit que no m'haguéssiu demanat un qüestionari de preguntes. No sóc gaire partidari de les entrevistes d'aquesta mena (la d'en Foix no la vaig “fer” jo), perquè sempre tinc por de falsejar la veritable personalitat de la persona entrevistada. En això de fer preguntes que després s'han de publicar, sempre hi ha el perill, al meu parer, de caure en la banalitat o en la presumció, coses, totes dues, que no m'engresquen gens. La meua intenció és que “Gent de lletres” ofereixi una visió ben viva dels nostres escriptors. Per això prefereixo no interveir-hi més que en la tria, i que tothom es presenti com més li plagui, que deu ser com en realitat és.

No obstant això, posat que em demaneu un qüestionari, n'he fet un. Us prego, però, que no us el prengueu al peu de la lletra. Modifiqueu-lo, si us sembla; vos mateix. Jo preferiria que, més que contestar les preguntes, escrivíssiu un “Tros de paper” sobre la base del que us demano. En fi: com vulgueu.

Dues o tres coses importants, ara. Entre el text en prosa i el poema, podeu omplir dues pàgines (les centrals) de la revista. M'agradaria (si a vos us sembla bé) d'acompanyar els originals amb una fotografia vostra: ens en podeu enviar alguna? Per tal de poder mantenir el ritme de publicació, convindria que m'haguéssiu enviat la vostra col·laboració abans del dia 15 de febrer. Perdoneu que us apressi d'aquesta manera. Si us sembla de fer alguna remarca sobre la impressió, feu-la i procurarem de complaure-us. ¹⁴⁶²

Joan Oliver hi publicava «Quan tindrà cinquanta anys» i «Gràcies»; el primer d'aquests poemes l'aplegà posteriorment a *Cançons de carrer* dins de l'*Obra poètica* (1975) i el segon a *Circumstàncies* (1968).

El tercer «Gent de lletres» —que ara es titularà «Textos»— es publica el maig-juny de 1968 i està dedicat a Agustí Bartra. ¹⁴⁶³ També inicia amb ell una relació epistolar basada sobretot en la col·laboració en la revista de Bartra que permet de veure, sobretot, les dificultats que hi ha amb la publicació i que preocupaven a Martí i Pol, com també la situació del moment sobre la llibertat. Martí i Pol li envia la primera carta el 19 de febrer de 1968 en què li sol·licita la col·laboració i li comenta que la revista està adreçada a joves d'uns vint-i-dos anys de mitjana que llegeixen poc. La col·laboració consistiria en dos o tres poemes inèdits i una fotografia. Li comenta que intenti mantenir-se dins de l'espai assignat perquè disposen de les pàgines centrals i en aquest sentit li explica que el text de Foix és excel·lent però massa llarg. La resposta de

¹⁴⁶¹ Carta datada del 20 de gener de 1968 de Miquel Martí i Pol a Joan Oliver. FJO.

¹⁴⁶² Carta datada del 29 de gener de 1968 de Miquel Martí i Pol a Joan Oliver. FJO.

¹⁴⁶³ «Textos. Agustí Bartra», *Oriflama* 72 (maig-juny 1968), 21-23.

Bartra és la primera «Elegia» de l'*Ecce Homo*, que hauria de sortir en els mesos posteriors. En rebre el poema constaten que no hi cabria i llavors li demanen que el redueixi, ja que, com és lògic, ells no volen tocar l'obra sense el seu permís; una altra possibilitat que se li ofereix des de la redacció és que, si *Ecce Homo* havia de publicar-se aviat, els podria enviar un altre poema que fos inèdit. Li explica també que a l'abril sortiria un conte de Martí i Pol en les mateixes pàgines centrals.¹⁴⁶⁴ Al final, en la resposta de Bartra els proposa dues idees, la primera seria refer dues notes a l'«Elegia» o els passa un fragment del *Màrsias i Adila*, encara que el llibre s'havia de publicar aquell any. Com que Vallverdú li fa el pròleg es posa en contacte amb ell perquè els faci una nota. Tanmateix Vallverdú no té temps d'escriure res de nou i els deixa el pròleg i els proposa dos fragments, que són els que al final es publicaran conjuntament amb la primera «Elegia» i una nota biogràfica de Martí i Pol. En una edició de quatre cartes de Martí i Pol i Bartra, Jaume Aulet i Jordi F. Fernández comenten que en la nota biogràfica, el poeta de Roda destaca aquells trets característics de classe social que vinculava els dos poetes.¹⁴⁶⁵ La relació més interessant amb Bartra —que comento en aquest moment perquè es vincula directament amb la revista— parteix dels aspectes combatius per la llengua, i, a més, li comenta que *Oriflama* pretenia ser una revista normal en un país que no viu en la normalitat. Per això la lluita consisteix a treballar de manera constant per realitzar aquesta revista, procurar mantenir-la com pensament i divulgació de les lletres catalanes i de l'art en general. Així, es plantegen que pot resultar una revista híbrida que alguns arriben a classificar com una revista amateur, però que segons li comenta a Bartra pretenia créixer en nombre i en difusió, de tal manera que no només arribés a València sinó també a Mallorca; en definitiva, volien que la revista arribés a la difusió del *Serra d'Or*.¹⁴⁶⁶

5.2.2.3. Articles de caràcter literari

Per una altra banda, Martí i Pol escriurà per a *Oriflama* tres articles relacionats amb publicacions de caire socioliterari:

- «Què passa amb els comics» [sic], *Oriflama* 80, febrer de 1969, 34 i 35.
- «Literatura compromesa», *Oriflama* 82, abril de 1969, 24.

¹⁴⁶⁴ De fet, no es va publicar cap conte de Martí i Pol en les pàgines centrals. La sèrie dels «Contes de la Vila de R.» s'acabava de publicar amb «L'home dels discursos» el febrer de 1968.

¹⁴⁶⁵ La síntesi de la correspondència de Martí i Pol i Bartra, amb l'edició de quatre de les cartes, es recull a Jaume AULET i Jordi F. FERNÁNDEZ (eds.), *Miquel Martí i Pol i Agustí Bartra. Diàleg epistolar*, Papers Bartra III (Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 1999). Bartra treballà en una fàbrica tèxtil, aspecte que el vinculava al poeta de Roda. Sobre la referència que esmento, amb la part biogràfica que es publica a *Oriflama*, es troba i es reproduïx a la nota 3 de la pàgina 13.

¹⁴⁶⁶ Carta de Miquel Martí i Pol del 18 de novembre de 1968. APMMP.

- «La joventut és una nova classe?», *Oriflama* 87, setembre de 1969, 33.¹⁴⁶⁷

Martí i Pol començà a traduir còmics durant el 1969, però potser seria al setembre o a l'octubre, com hem vist, que envia el primer còmic traduït a Sarsanedas, que és qui se'n feia càrrec. Ja hem vist que les traduccions obeeixen més a qüestions econòmiques que no pas d'un altre tipus, tot i que s'ha de considerar que ell sempre va reconèixer que li anava bé de traduir-los perquè completava la feina de traductor en un estil diferent de les traduccions de llibres i que, a més, li agradava. Ara bé, això no el va eximir del sentit crític que el caracteritzava, com a resultat del seu pensament. «Què passa amb els còmics?» és una crítica a la concepció del còmic que es propugna, al seu entendre, des d'una promoció desmesurada. L'autor deixa ben clar que no està en contra dels còmics, perquè és un mitjà d'expressió força interessant per als temps que es viuen, sempre i quan aquest no vagi en detriment de tots els altres mitjans. L'argument crític en què es basa Martí i Pol és que els còmics poden gaudir d'una bona promoció i màrqueting però no són innovadors; han quedat ancorats en una manera de realitzar-se i no avancen de la mateixa manera que pot evolucionar la literatura. El poeta admet que hi ha hagut una evolució, en quant a la tècnica respecte a anys anteriors, però el concepte del còmic no ha variat ja que continua exalçant els valors positius d'una societat que es caracteritzarà per l'immobilisme i que presentarà com a establerta i dicotòmica, ja que es divideix en tota una sèrie d'opòsits com la bondat i la maldat o la fidelitat i la traïdoria, entre d'altres. Aquest és el concepte amb què està en desacord i per això el critica.

A «Literatura compromesa» diferencia clarament un tipus de literatura basada en el compromís i la que ell anomena *literatura d'actualitat*. La diferència rau en el compromís de l'autor. Així explicita que la literatura veritablement compromesa només pot sorgir d'una actitud de compromís per part de l'autor; per tant, no tot s'hi val. Hi ha d'haver una relació entre obra i actituds i, lluny de comportaments que poden resultar còmodes o de classe, el veritable compromís en la literatura parteix de l'anàlisi dels problemes i exigeix saber adaptar-se a la novetat i mantenir-se en una situació crítica per poder canviar la situació social.

«La joventut és una nova classe?» és una crítica extensa¹⁴⁶⁸ al llibre homònim de Maria Aurèlia Capmany que es publicà aquest mateix any de 1969 a Edicions 62. Martí i Pol, però, no només exposa que és una pregunta molt dubtosa i que els conceptes de joventut i classe no sempre són susceptibles d'unir-se, per això l'autora acaba el llibre de la mateixa manera que l'inicia, amb una pregunta. El dubte roman.

¹⁴⁶⁷ Tots aquests són articles dels quals en parla Broch en el llibre *Miquel Martí i Pol, lector i crític*.

¹⁴⁶⁸ La raó que li dediqui unes línies entre tantes ressenyes que publica Martí i Pol a *Oriflama* és perquè es tracta d'una ressenya més extensa en què el mateix poeta pren posició sobre la pregunta del títol de l'obra.

5.2.2.4. Articles d'opinió

Martí i Pol fou l'autor d'una secció que intitularia «Temps de pensar», un total de dotze articles que publicaria de manera ininterrompuda des del gener de 1966 fins al febrer de 1967¹⁴⁶⁹ que, segurament, foren escrits entre el desembre de 1965 o principis de gener de 1966 i el desembre de 1966, segons consta en la majoria de les datacions.¹⁴⁷⁰ Es publicaven a les primeres pàgines, normalment la 4 o la 5 i poques vegades a les pàgines 10 o 11. Els articles són els següents:

- *Oriflama* 49 (gener 1966), 5.¹⁴⁷¹
- «Els llibres». *Oriflama* 50 (febrer 1966), 5. (Datat del febrer del 1966).
- «Els llibres, encare» [*sic*]. *Oriflama* 51 (març 1966), 10. (Datat del març de 1966).
- «Sobre el diàleg». *Oriflama* 52 (abril 1966), 5. (En el mecanografiat hi consta de manera manuscrita la data d'abril de 1966, però no és lletra de l'autor).
- «La televisió». *Oriflama* 53 (maig de 1966), 5. (El mecanografiat és datat de l'abril de 1966).
- «Edouard». *Oriflama* 54 (juny-juliol 1966), 5. (Mecanografiat datat del maig de 1966).
- «Sobre la propaganda». *Oriflama* 55 (agost 1966), 5. (Mecanografiat datat del juny de 1966).
- «...». *Oriflama* 56 (setembre 1966), 5. (En el mecanografiat hi consta, de manera manuscrita la data de l'agost de 1966. No és lletra del poeta).
- «Sobre les vacances». *Oriflama* 57 (octubre 1966), 9. (Datat del setembre de 1966).
- «Sobre el descrèdit de les tradicions». *Oriflama* 58 (novembre-desembre 1966), 11. (Datat de l'octubre de 1966).
- «Sobre la responsabilitat». *Oriflama* 59 (gener 1967), 4. (Mecanografiat datat del novembre de 1966).
- «II. Sobre la responsabilitat». *Oriflama* 60 (febrer 1967), 5. (Mecanografiat datat del desembre de 1966).

¹⁴⁶⁹ Al març de 1967 es començarien a publicar els *Contes de la Vila de R.* en doble pàgina.

¹⁴⁷⁰ Àlex Broch no en parla en el seu llibre, ja que no són articles pròpiament de crítica literària, encara que dos d'aquests estan dedicats al llibre.

¹⁴⁷¹ Es tracta d'un article sense títol ja que té un caràcter introductor i a tots els altres. Ara bé, en el mecanografiat conservat en el fons personal del poeta duu com a títol «Temps de pensar», és a dir, potser el que hauria de ser el títol d'un article passà a englobar-los a tots com a títol de secció. Alguns articles — ja els indico — es publiquen amb data; uns altres només estan datats en el mecanografiat que es conserva en l'arxiu del poeta, excepte aquest primer que no té cap data i dos dels articles en què hi consta una datació de manera manuscrita, però que devia ser afegida perquè no correspon a la lletra del poeta. Anotaré sempre la datació quan hi consti, ja que és interessant d'observar que molts dels articles es publicaven amb una certa immediatesa, però en alguns d'altres hi ha una diferència una mica més considerable.

És el primer cop que col·labora com a autor d'articles d'opinió d'una manera regular. La plataforma de difusió fou *Oriflama* que, s'adreça a lectors joves, i el públic de la secció, evidentment, l'autor el té molt present. De fet, a l'article «Sobre la responsabilitat», que publicarà el gener de 1967, hi escriu:¹⁴⁷²

Tot al llarg d'aquest any, la meua col·laboració a “Oriflama” ha girat entorn d'un tema substancial: la responsabilització dels joves davant la múltiple i vària problemàtica del món d'avui. Tot i que sé prou bé que fóra absurd de pretenir, no ja haver esgotat, sinó ni tan sols haver plantejat el tema d'una manera àmplia, si que voldria haver aconseguit alguns impactes. La responsabilització dels joves (i la dels grans també, és clar) no s'encabeix en una sèrie d'articles. La responsabilització, com a màxim, es pot promoure mitjançant suggeriments, observacions, crítiques. En termes generals pot dir-se que tota actitud encaminada a analitzar un fenomen en termes crítics, objectius i seriosos, tendeix i ajuda a aconseguir la finalitat que deia suara. Perquè al meu entendre —i amb això torno a un dels meus primers escrits— la més esmussada de les facultats de l'home d'avui és la de crítica d'una manera exigent i constructiva. Per això, tot al llarg de l'any, he anat llençant observacions que tendien a aconseguir de desvetllar aquesta facultat en els qui la poguessin tenir adormida.¹⁴⁷³

Aquest fou, doncs, el gran objectiu que intentà assolir l'autor, aquest ens aproxima a les intencions que tingueren a la publicació des d'un bon inici a l'hora de crear la secció: crear un sentit crític i, com a conseqüència i, sabent de la personalitat de l'autor, es tractava d'una invitació a pensar, alhora que pretenia compartir amb els lectors la seva opinió. La conseqüència d'aquest objectiu seria que es pogués assolir la responsabilitat perquè tothom se'n beneficiés. Aquesta és la idea amb què iniciarà el següent article i últim de la sèrie. Com a idea que es repeteix en aquest article hi ha un respecte per la llibertat individual sempre amb la consideració que l'home és un ésser social i «l'home “és”, en certa manera, en funció d'aquesta societat».¹⁴⁷⁴ De fet, com esmentava el mateix autor en el primer article i en aquests últims, la idea és «afavorir i potenciar la capacitat de discerniment dels lectors, qui sap si massa adormida».¹⁴⁷⁵ Un concepte que reprèn en l'últim article quan explicita que la societat «difícilment es deixarà “menar”, difícilment s'adormirà amb qualsevol somnífer»,¹⁴⁷⁶ i així aquesta podrà ser crítica davant de totes aquelles idees que vulguin ser imposades, i es podrà arribar a l'estat de convivència.

Si aquest és l'objectiu de la secció, es pot entreveure perfectament, només amb els títols, quina pot ser l'opinió de l'autor: la incitació a la lectura des dels articles dedicats a «Els

¹⁴⁷² Atès que es disposa dels mecanografiats originals, qualsevol cita la transcripció d'aquests.

¹⁴⁷³ APMMP.

¹⁴⁷⁴ «Sobre la responsabilitat-II» que sortí publicat a *Oriflama*60 (febrer 1967), 5 amb el títol de «II. Sobre la responsabilitat». APMMP.

¹⁴⁷⁵ «Temps de pensar». APMMP. Publicat a *Oriflama*49 (gener 1966), 5.

¹⁴⁷⁶ «Sobre la responsabilitat-II». APMMP.

llibres» en què proposa que la lectura és un sistema d'autoexigència, els llibres són companys silenciosos que mouen al canvi des de l'autoconeixement i aquests han de comportar una eficàcia en els lectors de tal manera que els llibres han de ser d'una certa qualitat i no només acceptables. No tot, per tant, pot ser bo: no és només comprar llibres per lluir-los sinó que han de ser per aprendre i per arribar al canvi individual i social. L'article que duu el títol d'«Edouard»¹⁴⁷⁷ també afecta a qüestions literàries tot i que Edouard és el nom d'un jove cantant francès que vesteix de manera estrafolària que potser haurà aconseguit ofendre alguns per la insolència que significa sortir a cantar de manera tan extravagant, però diu l'autor, no són les aparences les que s'han de tenir en compte, sinó com canta i què canta. Com Martí i Pol ja havia avisat que el jove canta folk, explica que és un fenomen que «suposa la incorporació d'uns valors literaris i humans totalment nous en el terreny de la cançó. No era gens habitual, per exemple, que algú es planyés dels desgavells que afligien la humanitat a ritme de cançoneta» i que «Les lletres són d'una immediatesa escruixidora i la majoria dels temes s'originen en els grans problemes del nostre temps: la fam, el racisme, la guerra, etc.»¹⁴⁷⁸ i l'oposa a la cançó lleugera que només sap parlar de l'amor. Encara afegeix que qui escriu aquest tipus de cançons són gent bàsicament molt jove per això aquest seria el gran motiu de l'article en una revista adreçada a joves, per una banda es tracta d'un elogi a la joventut, per una altra es tracta de donar a conèixer un tipus de cançó que és bàsicament social. Al capdavall, tant l'article d'«Els llibres» com el d'«Edouard» plantegen l'objectiu que hauria d'assolir l'art: el compromís amb la societat.

Un altre article que es vincula amb els mitjans d'expressió o de comunicació, es titula «Sobre el diàleg», en aquest s'explicita la importància del diàleg de tal manera que el considera la base de la comunicació; per això molts mitjans de comunicació són mitjans de propaganda i opressió, perquè no contempen el diàleg. Martí i Pol incideix en el fet que perquè hi hagi diàleg cal voluntat de crear-lo i capacitat de comprendre.

Un altre dels elements que ha aparegut en aquests articles és la publicitat. Li dedica un dels articles, «Sobre la propaganda», que li permet d'exposar el perill d'aquesta ja que pot arribar a seduir la persona amb criteri. Hi exposa el progrés tècnic, del qual també havia parlat a «Sobre el diàleg», que connotava positivament, tot i que calia ser molt prudent. Ara, amb la propaganda creu que cal ser molt cautelós i situar-la en el lloc que li pertoca, ja aquesta pot arribar a ser nociva a l'individu quan no li permet el seu desenvolupament personal.

¹⁴⁷⁷ Es tracta, com diu en l'article, d'un cantautor francès, d'uns 20 anys que havia tret un disc el 1966 amb quatre cançons: «*Les hallucinations d'Edouard*», «*Tu pleures, alors je reste*», «*My name is Edouard (Mon nom est Édouard)*» i «*Qui est-ce qui tourne en rond chez moi?*». El disc causà un gran impacte entre d'altres raons perquè el jove vestia, com apareixia en la fotografia de la portada del disc amb uns bermudes i, segons la contraportada, amb uns cabells que arribaven gairebé fins als genolls.

¹⁴⁷⁸ «Edouard». APMMP. També a *Oriflama* 54 (juny-juliol 1966), 5.

És interessant l'article sobre «La televisió», perquè es basa en qüestions estètiques que poden resultar estranyes en els anys seixanta, quan començava a expandir-se el fenomen televisiu, ja que hi considera el fet estètic de les antenes que han aparegut als terrats de les cases i que han arribat a canviar el paisatge del poble —recordem que som a l'any 1966, a les beceroles de l'expansió de l'aparell. L'autor critica el fet que l'espectador es transformi en un ésser passiu, que l'aparell no demana cap esforç i que fins i tot els programes són ben simples, i curts, i amb aquesta característica pot exposar que l'espectador, fins i tot, es queda esperant per si el següent programa és millor.

Sobre els articles restants, en nombre de tres, presenten temàtiques diverses. Un d'aquests és «Sobre les vacances», en què exposa el repòs de les persones quan els resulta necessari però de cap de les maneres l'home ha de tenir vacances per fatxandear d'haver anat a un lloc més lluny que uns altres, sinó que l'objectiu que ha de tenir l'home és el de ser profitós a la societat. Un altre article és «Sobre el descrèdit de les tradicions» que l'ocupa amb la crítica de com ha disminuït la participació en les tradicions però que no per això desapareixen. El tercer, «...», és una aturada en el camí dels articles, i això a l'autor li permet de revisar-los i pensar-los i, per tant, crea una reflexió humana, de com l'home també ha d'aturar-se, pensar per formar una personalitat crítica, perquè permetria de saber quines són les pròpies limitacions per poder potenciar la llibertat individual que ha de permetre la llibertat social.

Considerar aquests articles és repetir el principi que tants cops hem vist del pensament del poeta; ara bé, ens permet de considerar com n'és d'important per a Martí i Pol el seu pensament i com el calia compartir amb d'altres, un públic receptiu a les seves idees. Per primer cop, doncs, el podem llegir publicat en un article i no pas en una correspondència. També conté la característica de la pretensió del canvi social des del públic jove que podia llegir aquests articles. Possiblement més que saber quina actitud prendre davant dels llibres, de la televisió, de les vacances, tradicions, etc. el que li interessarà a l'autor de Roda és posar uns exemples per difondre una actitud davant de la responsabilitat i de l'aspecte crític davant de la vida. Aquest és el veritable objectiu i així ho explicita en els últims articles de la secció. Volgudament o no, doncs, sembla que els articles hagin estat prèviament pensats per tal de crear un aspecte cíclic: els últims articles incideixen en la finalitat que tenia la secció, precisament la mateixa que havia exposat l'autor en el primer article.

Per una altra banda, si alguna característica hem de tenir ben present és que Martí i Pol — i es pot constatar força bé en els moments en què es comprometia amb alguna conferència— havia de saber el públic a qui anava destinada, no només pel tema que el deixava en mans dels organitzadors —encara que també acabava exposant aquells temes que tenia més preparats—, sinó per l'edat i els interessos més destacats. Així, hi ha una diferència enorme entre les publicacions de la revista *Inquietud artística* i les de les altres revistes, ja que *Inquietud artística* anava destinada a un públic eminentment culte sobretot en els àmbits de la literatura, però

també de la pintura, arquitectura..., però les nombroses publicacions d'opinió d'*Oriflama* denoten que el públic és força diferent i vol engrescar-lo a unes lectures de tot tipus. Per tant, els articles d'*Inquietud artística* són densos, mentre que els d'*Oriflama* són més lleugers, no simples, sinó que mantenen un tipus de discurs més diàfan.

5.2.3. Les col·laboracions a *Serra d'Or* (1963-1969)

Com ja s'ha comentat, el mes de novembre de 1958 es va publicar a *Serra d'Or*, quan era encara la *Circular del Cor Montserratí*, uns poemes de l'autor de Roda i, l'any següent, el conte de «La dedicatòria»; a més, en aquest mateix any, amb Moisès Sallent, vicari de Roda, havien projectat de col·laborar en la revista regularment amb articles sobre cinema, tot i que només sortí el primer article per part de Sallent sobre Fellini. Tot això fou a instàncies del pare Jordi M. Pinell, monjo montserratí, que s'interessà per la poesia de Martí i Pol i que fins i tot li publicà una ressenya a *Quinze poemes*.

El 1963 serà l'any que, de manera escadussera, començarà a veure el seu nom en les pàgines de la publicació, amb d'altres noms de la gent de lletres de procedència ben diversa_ Salvador Euras, Guillem Viladot, Joaquim Casas, Josep M. Llompart, Josep M. Arnavat, Josep Palacios, Salvador Armenter, Ramon Bardés i Antoni Pous. Es tractava d'una enquesta la signada per A. M. i F. V. que corresponien a Albert Manent i Francesc Vallverdú. A més, en aquests moments al Consell de Redacció es van fer càrrec de la secció literària Albert Manent i Joan Triadú. Aquest últim, amb tota seguretat, com demostraré, fou qui li donà les poques col·laboracions que Martí i Pol féu a *Serra d'Or*.

Per poder donar una relació de les poques col·laboracions del poeta de Roda a *Serra d'Or* em cal indicar que la primera es tracta de la resposta a aquesta entrevista, però que també consigno en la relació de col·laboracions. Aquestes són les següents:

- «Enquesta: La literatura catalana fora de Barcelona (1a part)», *Serra d'Or* 4, any V, (abril de 1963), 34, 39 i 40. [Indico la pàgina 34 en què hi ha la introducció i les preguntes formulades a tots els autors, signades per Albert Manent i Francesc Vallverdú. Martí i Pol és l'últim dels escriptors. Per a tota l'entrevista vegeu pàgines 34-40].¹⁴⁷⁹
- «Discs de poesia. Màrius Torres: «Poemes». - Salvador Espriu: «Poemes». - Josep Carner: «Poemes» .- Tomàs Garcés: «Poemes».- Carles Riba: «Poemes». - J. Salvat-Papasseit: «Poemes». - Clementina Arderiu: «Poemes». - «Nadal dels poetes». - «Joan

¹⁴⁷⁹ La segona part comptà amb Fèlix Cucurull, Antoni Balero, Bonaventura Selva, Marià Villangómez, Josep Armengou, Jesús Massis, Josep Vallverdú, Antoni Massanell, Ramon Planas i Joaquim Boixés. «Enquesta: La literatura catalana fora de Barcelona (2a part)», *Serra d'Or*5 (maig 1963), 34-39.

Barroer», conte de Carles Riba. Edigsa. C.L. 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13 i 10, i C.I. 7.» *Serra d'Or* 7, any VII, (juliol de 1965), 50-51.

- «*Poemes a Nai*, de Miquel Angel Riera. Col·lecció «La Sínia». Palma de Mallorca, 1964», *Serra d'Or* 3 (any VIII), (març de 1966), 63.
- «El XXVè Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs», *Serra d'Or* 108, (setembre de 1968), 31-32.
- «Poesia. *Urgències. Tria*, d'Alfred Badia. *Quatre poetes*, de F. Carbonell, F. Fulla, C. J. Guardiola i M. del Carme Oller. *Primera antologia, 1965, 1966, 1967*, del premi de poesia per a inèdits Mossèn Amadeu Oller», *Serra d'Or* 112, (gener de 1969), 58 i 59.

Aquestes últimes crítiques van ser mereixedores d'unes rèpliques d'Alfred Badia i de Joan Colomines, al *Serra d'Or* del març de 1969,¹⁴⁸⁰ que van ser respostes a continuació pel poeta de Roda. Es publicaren en la secció d'«El lector diu...» i, evidentment, són cartes al director, que comentaré posteriorment. La primera intervenció d'aquests anys a la revista consisteix a respondre dues preguntes. En la primera es demana quins són els principals problemes amb què es troba la cultura catalana a la comarca i en la segona sobre la supremacia de Barcelona culturalment i les relacions entre aquesta i les altres terres catalanes. A la primera, Martí i Pol hi respon que potser el problema va més enllà de l'àmbit comarcal, ja que la cultura catalana arreu ha quedat en un segon terme i que hi ha molta gent que desconeix el fet cultural català tot i que se senti vinculada sentimentalment i històrica. I a la comarca diu que s'ha agreujat per una manca de confiança i una complementarietat excessiva i autosuficient del folklore. En quant a la segona pregunta, respon que la supremacia de Barcelona ha de ser acceptada i respectada, però tampoc no ha de ser una aparent sobrevaloració perquè en surten malparades les altres contrades catalanes que són afectades, també, per aquella manca de confiança de la qual parlava.

La primera ressenya de Martí i Pol data de 1965, «Discs de Poesia: Màrius Torres: *Poemes*. — Salvador Espriu: *Poemes*. — Josep Carner: *Poemes*. — Tomàs Garcés: *Poemes*. — Carles Riba: *Poemes*. — J. Salvat-Papasseit: *Poemes*. — Clementina Arderiu: *Poemes*. — *Nadal dels poetes*. — Carles Riba: *Joan Barroer*»,¹⁴⁸¹ tracta dels discos que havia editat Edigsa, casa discogràfica amb què estava vinculat Jordi Sarsanedas i que, com veurem posteriorment, li havia proposat a Martí i Pol l'enregistrament dels poemes de Salvat-Papasseit, un disc que finalment veié la llum amb les veus de Sarsanedas i de Palau i Fabre. Es tracta de discos que contenen l'enregistrament de les veus dels poetes, excepte en dos: el de Màrius Torres i el de Salvat-Papasseit, tot i que al de Riba el poeta només diu dos fragments de les *Elegies de Bierville*. El disc de *Nadal dels poetes* també està enregistrat amb la veu dels poetes.

¹⁴⁸⁰ *Serra d'Or* 114 (març 1969), 5-6. De tots aquests articles, excepte d'aquestes cartes al director, en parla Broch en el seu llibre. BROCH, *Miquel Martí i Pol, lector i crític*, 36-40.

¹⁴⁸¹ *Serra d'Or* 7 (juliol 1965), 50-51.

Del conte de Riba en destacarà l'adaptació de Sarsanedas. És evident que Martí i Pol es podria considerar preparat per fer un bon comentari dels discos i és així com s'endinsa també en l'àmbit de la tria dels textos i opina que les que troba més encertades són la de Màrius Torres i la de Salvat-Papasseit, tot i que la tria d'aquest últim no el trobava prou encertat. Hi havia estat treballant perquè hauria estat la de Martí i Pol la veu que l'enregistrés però al final —tampoc no se sap per què— fou substituïda per la de Palau i Fabre. Hi escriu:

Dels tres discos gravats amb la intervenció de veus altres que les dels poetes, el més reeixit, en termes generals, és el de Salvat-Papasseit, que diuen Palau i Fabre i Jordi Sarsanedas. El mateix fet d'utilitzar dues veus dóna una agradable varietat als poemes.¹⁴⁸²

De les diverses interpretacions, trobem més reeixides —més flexibles i, sobretot, més intenses— les de Sarsanedas (més que més: «Tot l'enyor de demà» i «L'ofici que més m'agrada» que no les de Palau i Fabre, que ens ha semblat una mica mancat de recursos.¹⁴⁸³

Encara després hi afegeix que tant en aquest disc com en el de Clementina Arderiu és un encert l'acompanyament musical, que és fruit de Manuel Oltra.

Sembla sembla, per la ressenya que escriu a *Serra d'Or* sobre *Poemes a Nai* de Miquel Àngel Riera, el llibre no li va acabar d'agradar al poeta de Roda.¹⁴⁸⁴ Considera el llibre estèticament bell, l'estil, les metàfores i el joc conceptual són hàbils i molt ben trobats: «ha estat escrit gairebé del tot en decasíl·labs d'una solidesa admirable.», escriurà Martí i Pol. Ara bé, el problema que hi veu és que Riera no pretén comunicar, sinó que es tracta d'un llibre massa intimista. Evidentment, en un poeta social com es tracta Martí i Pol, el llibre de Riera s'escapa d'aquests cànons estètics i socials.

El següent article que publica el de Roda és una breu crònica de la festa de Cantonigròs en un moment que se celebrava el XXVè Concurs Parroquial, i l'últim. Martí i Pol fa una reflexió del que ha suposat, però incideix en el fet que també el Concurs ha d'acabar, ha servit en d'altres moments i ha servit com a reflexió per al futur. Explica que el concurs acaba en un moment en què s'atorgaven 75.000 pessetes en vuit premis; a més 800 persones pujaren a dinar, i tantes d'altres a prendre cafè; un èxit absolut. Van premiar poetes consagrats i poetes que es donaven a conèixer; per tant, Martí i Pol acaba fent una crida als joves a no mantenir-se en

¹⁴⁸² En la carta que citaré posteriorment i que envia a Jordi Sarsanedas expressa com Martí i Pol no és partidari de fer ús d'aquestes dues veus sinó que proposava enregistrar-lo amb una sola veu. Carta de Miquel Martí i Pol a Jordi Sarsanedas, de 1963. FJS.

¹⁴⁸³ Miquel MARTÍ POL, «Discs de poesia», *Serra d'Or* 7 (juliol 1965), 50-51.

¹⁴⁸⁴ Segons consta en cartes a Joan Triadú, el 19 de setembre de 1965 Martí i Pol ja disposava de l'encàrrec de la ressenya de *Poemes a Nai* de Miquel Àngel Riera; en aquells moments, havia nascut el seu fill Jordi i li demanava a Triadú més temps per escriure la recensió. Al final li enviava el 25 d'octubre de 1965. Curiosament, la crítica no es publicà fins cinc mesos després, al març de 1966. Vegeu les cartes de Miquel Martí i Pol a Joan Triadú. Fons núm. 667, codi 1351. FJT. (Miquel MARTÍ POL, «*Poemes a Nai*, de Miquel Àngel Riera...», *Serra d'Or* 3 (març 1966), 63).

l'immobilisme, sinó a dur a terme nous projectes. Una crida que recorda aquella il·lusió que havia compartit amb Sarsanedas de poder viure sempre un concurs com el de Cantonigròs.

La ressenya als llibres de poesia que es publica el gener de 1969, «Poesia. *Urgències. Tria*, d'Alfred Badia. *Quatre poetes*, de F. Carbonell, F. Fulla, C. J. Guardiola i M. del Carme Oller. *Primera antologia, 1965, 1966, 1967*, del premi de poesia per a inèdits Mossèn Amadeu Oller», és la col·laboració més polèmica de totes, entre d'altres aspectes perquè, com he esmentat anteriorment, és mereixedora d'una rèplica per part d'Alfred Badia i de Joan Colomines al març del mateix any. A la ressenya el poeta de Roda es mostra crític amb la monotonia que destil·len els llibres de poetes joves que se seveixen excessivament de l'adjectivació i de l'ús d'adverbis. De fet, com es veurà posteriorment en les respostes a la crítica de Martí i Pol, el poeta de Roda està afectat per la poesia social i no arriba a considerar d'altres tipus de poesia, així és com el reconeix, que no és només l'adjectivació excessiva de l'objecte poètic que pateix un desequilibri i una falta d'adequació entre els temes, sinó que, a més, aquest no respon a una estètica ideològica en la qual Martí i Pol es veia compromès: «Que si la meva crítica (dels poemes i de l'antologia, no del premi ni dels qui el convoquen) és d'ordre ideològic, és, d'una banda, degut a les meves conviccions, i d'altra banda, conseqüència del carés que, com deia suara, presenten la major part dels poemes.»¹⁴⁸⁵ Aquesta crítica, que, segons Martí i Pol, és a una poesia gens compromesa socialment, és una conseqüència directa de la concepció poètica d'aquests anys del poeta de Roda que estava molt compromès amb una estètica i amb una ètica ideològica.

¹⁴⁸⁵ De la resposta a Joan Colomines a *Serra d'Or* 114 (març 1969), 6.

6. Una autobiografia des de la correspondència (1963-1969)

La correspondència amb Anna Bracons és la més nombrosa d'aquests anys. Ara bé, no es poden obviar les cartes amb d'altres autors que, si la major part de vegades responen a peticions de col·laboracions en les publicacions de les quals n'era responsable d'alguna secció, també hi havia autors amb qui mantenia una correspondència de tipus personal, pràctic i funcional. És a dir, en podem destriar els aspectes que el preocupen i entre aquests, per exemple, la manera de traduir, com és el cas de la correspondència amb Jordi Sarsanedas. Entre uns i uns altres hi trobem, doncs, el Martí i Pol poeta, narrador, crític, cantautor, dinamitzador cultural, traductor i intel·lectual. Tots aquests aspectes apareixeran en aquests apartats, com a característiques que prefiguren un autor, el seu pensament, les seves concepcions i el seu creixement com a pensador.

La correspondència amb Anna Bracons ha estat donada a conèixer en la seva majoria per Ignasi Pujades, biògraf de Martí i Pol, cronològicament, de manera que s'establia, sobretot, les trifulgues viscudes al llarg d'una relació vital. Tanmateix el meu propòsit és allunyar-me tant com pugui de tot el que s'ha relatat sobre aquesta qüestió per poder aprofundir en el que poden significar aquestes cartes, més enllà d'una qüestió eminentment biogràfica.

En primer lloc, les cartes també suposen una relació intel·lectual perquè donen a conèixer el pensament del poeta i, sobretot, s'analitzen aspectes individuals que afecten a la pròpia vida però també l'evolució cap a la mentalitat social del poeta. Aquests, de fet, són els més importants: les cartes són plenes de reflexions intel·lectuals, més que no pas sentimentals. S'estableix una evolució del pensament de l'home que, com veurem posteriorment, no és tampoc molt rellevant, sinó que amb el temps s'estableixen canvis subtils que ell mateix va reconeixent. És a través d'aquestes cartes que sabem de la inquietud del poeta que ja havíem vist que estava marcat pel marxisme i pel pensament de Gramsci. S'evidencia, doncs, com Martí i Pol a partir d'un gran nombre de lectures, s'endinsa intel·lectualment en el marxisme. Els qualifico de canvis subtils perquè el poeta tampoc no es mou desmesuradament del pensament que s'endevinava en anys anteriors. És a dir, la relació més important per al poeta serà amb els altres. Ara bé, si en un altre moment es movia en el discurs en què s'entreveia l'home ofegat per les normes i els prejudicis; ara, seguirà tot igual, continuen les normes i els prejudicis com a elements que priven l'home de la llibertat, però la manera de reflectir-ho serà molt diferent. Potser ni el mateix poeta n'és conscient perquè en el fons hi ha la mirada marxista que decantarà la balança no al tu des del jo, sinó al tu des del nosaltres. És a dir, el poeta ja no és cap ésser superior, sinó un home entre homes. Des d'*El fugitiu* que ja s'ha pogut percebre una manera de poetitzar força diferent, entre lírica i social.

En aquest mateix sentit s'hi troba l'home que se sent inquiet per assolir la llibertat, des de la mateixa experiència de la relació en què es troba oprimat per maneres de pensar dels altres

però que provenen, com ja s'ha vist en els versos d'anys anteriors, de tota una mena de normes i de preceptes que condemnen l'home a viure en una situació d'opressió. La paraula «llibertat» apareix en molts moments de manera significativa. I si el poeta hi troba una solució individual i social només pot sorgir de cadascú, del moviment interior, de la reflexió i l'acció de cadascú. En trobarem un exemple en la comparació de la societat amb una paret, on cadascú és un maó.¹⁴⁸⁶ Per tant, el poeta planteja, com a una de les bases del pensament, l'autoconeixença. Conèixer-se a un mateix pot provocar el canvi que transformi cada individu, i a l'ensem, tota la societat.

En segon lloc, hi trobem aspectes que, com hem vist, poden ajudar a fer una lectura dels poemes que escriví, dels contes, sobretot els *Contes de la Vila de R.*, i reflexions poètiques força interessants, com la seva manera de veure la poesia i, fins i tot, l'extensió d'aquesta a tot el món artístic. En algunes cartes al·ludeix a l'actualitat poètica, però aquestes notícies són aviat escasses, com en algun moment els premis o la situació de la poesia sobretot des del Concurs Parroquial de Cantonigròs en què va estar vinculat com a participant, però també com a presentador, cantant i jurat del premi. En d'altres, però, hi reflecteix la seva manera de veure l'acte de creació artística.

En tercer lloc s'hi poden constatar les activitats que duia a terme, amb qui es relacionava, una història més o menys aproximada a les traduccions que realitzava, projectes com el de la revista de literatura que havia iniciat amb Antoni Pous, entre d'altres i que havia de tenir tanta gent implicada, o, fins i tot, els diversos esments a les situacions esdevingudes amb *Oriflama*.

De la correspondència amb Sarsanedas, de qui ja en coneixem la relació com a grans amics però també com a orientador del poeta de Roda, hem vist d'aquests anys com resulta necessària per aclarir alguns elements que desconeixíem des del punt de vista de les traduccions. Pràcticament i professional, és de la mà de Sarsanedas que comença a traduir. I, per una altra banda, no podem oblidar que Sarsanedas estarà vinculat amb la discogràfica Edigsa i amb *Serra d'Or* i, per tant, amb les Publicacions de l'Abadia de Montserrat; tota una sèrie de circumstàncies que bilateralment aprofiten els dos escriptors.

Per a la relació de tots aquests aspectes esmentats suara i per poder copsar l'evolució de la manera de pensar de Martí i Pol es mantindrà el criteri cronològic. Tot i que caldria situar-se, de nou, en els aspectes biogràfics i, sobretot literaris, que en aquests anys està vivint Martí i Pol. Així, el 1961 és l'any en què ha escrit *La fàbrica*, la que obtindrà finalment el títol de *La fàbrica-1959* i Pedreira havia presentat *El poble* al Concurs Parroquial de Cantonigròs perquè li hagués volgut publicar amb la justificació de l'obtenció d'un premi. Per tant, el poeta es veu en una nova situació poètica: la fermesa dels versos de *La fàbrica* van de la mà dels d'*El poble* i la consciència social es pal·lesa en ambdós reculls. El lirisme que havia posat en evidència en *El*

¹⁴⁸⁶ Aquest fragment de carta el transcriuré posteriorment, ja que la idea es vincula amb el plantejament poètic que ens havia aparegut també en anys anteriors de l'immobilisme i del moviment.

fugitiu a l'any 1959 serà també un punt que haurà de recuperar en els poemes que hauran de veure la llum, a la llarga, a *He heretat l'esperança* i, posteriorment, a *Autobiografia*. Quedarien elements com l'espectacle de *La creació* i alguns poemes de *La fàbrica* (1972) que també se significaran en aquests apartats però en menor mesura.

6.1. Aspectes de la producció literària

L'activitat literària de Martí i Pol es basa en l'aspecte poètic, la cançó, la prosa, la traducció i activista cultural que es configura com a divulgador de la literatura en la crítica a través de publicacions i de conferències. A banda, caldria considerar l'intel·lectual que difon el seu pensament també des de l'activitat cultural de les conferències i —en un àmbit més reduït— les tertúlies. Aquest, que es mou en el camp de la ideologia marxista, tindrà una importància cabdal en la creació literària que, si bé la llegim des de l'aspecte més íntim i personal, també reflecteix una característica social en què prenen relleu la societat i la gent.

Aquest és el marc en què es desenvolupa l'activitat creativa martipoliana, encara que li arriben propostes de característiques diferents. Per exemple, no hi ha dubte que Sarsanedas li devia plantejar d'escriure teatre:

Tu mateix m'havies parlat de la possibilitat d'encarregar-te del "Taller escènic de l'A.D.B.". Me n'alegro que hagis acceptat el càrrec, perquè suposo que és una feina que faràs molt a gust i perquè la teva presència allí (clar i net) és garantia d'honestedat i d'exigència. Quant al que dius de la possibilitat que jo escrigui teatre, ja em sembla una cosa bon xic més complicada. El teatre sempre m'ha seduït, però el cert és que mai no he intentat escriure'n i que, ara mateix, no sabria com posar-m'hi. Desconec en absolut el joc escènic, almenys des del punt de vista de l'autor, i em sembla que qualsevol cosa que escrivís resultaria esnob per poc segura o bé carrinclona per excés de por. Estic molt content de saber que em tens prou confiança i prou estima com per encarregar-me que faci alguna cosa; però, almenys de moment, no em considero pas capacitat per a fer res. Es clar que aquesta actitud no és definitiva ni molt menys. El cert és que fa una llarga temporada que no escric a penes. No ja teatre: ni tan sols poesia. No sé exactament perquè, però el cas és que sóc incapaç de treballar amb ordre i profit. Potser quan hagi superat aquesta etapa d'inseguretat tornaré a trobar el ritme d'abans i qui sap si aleshores serà el moment d'assajar de fer una escapada al teatre. Sigui com vulgui, moltes gràcies.¹⁴⁸⁷

Aquesta carta adreçada a Sarsanedas possiblement del 8 de març de 1963, Martí i Pol es posiciona clarament davant de la creativitat dramàtica, potser des d'un posat de modèstia, ja que recordem que el poeta rodenc era un gran aficionat al teatre i que, des de ben petit, ja havia llegit els dramaturgs en llengua espanyola. No només això, sinó que ja hem vist com presenta

¹⁴⁸⁷ FJS.

opinions sobre les obres teatrals, com en un altre moment he pogut observar de les últimes obres de Manuel de Pedrolo. Ara bé, encara que es podria pensar que es deixa endur per un moment de falta de seguretat també es pot intuir aquest estat de desànim que de tant en tant l'afectava i que no li permetia ni tan sols escriure poesia. De tota manera, ha estat l'amic poeta i narrador, en qui Martí i Pol confia que li hauria presentat la possibilitat d'escriure'n en un moment en què Sarsanedas es feia càrrec del Taller de Teatre de l'Associació Dramàtica de Barcelona. No es pot descartar la possibilitat, doncs, que si el resultat hagués estat sòlid, Sarsanedas podria haver aprofitat l'obra escrita per Martí i Pol per dur-la a l'escena. D'aquí l'agraïment per part d'aquest en la confiança dipositada, però mai hauria de veure escrit res per part de l'autor.¹⁴⁸⁸

El 1964 li escriu a Corredor-Matheos que potser no podrà col·laborar en un projecte que li proposa perquè no se'n sent capaç. Aquesta és la inseguretat que, de tant en tant, mostrava l'autor, però també l'hauríem de considerar com una mostra de sinceritat:

Provaré de fer el que em demanes pel vostre projectat homenatge als negres. Tanmateix he de confessar-te que és un tema que mai no m'he proposat seriosament de desentrotllar. No sé pas, doncs, si me'n sortiré. Fet i fet em sembla que val més que munteu l'homenatge sense comptar en ferm amb la meva col·laboració, o, almenys, sense fer-lo dependre de la meva presència física a Barcelona. Ho dic perquè si resulta que a la llarga no us puc donar res, em sabria greu de fer i de fer-vos fer el ridícol. Tot amb tot, et prometo una altra vegada que ho intentaré.¹⁴⁸⁹

En un altre ordre de circumstàncies li escriu, en diverses ocasions, a Bracons sobre «el nostre assaig» sense que en aquests moments sàpiguem a què es podia referir. La primera notícia que tenim sobre aquest assaig és en la carta a Anna del 16 d'octubre de 1966 en què li diu que vol treballar en un recull de poemes i treballar «en el “nostre” assaig».¹⁴⁹⁰ Evidentment el recull de poemes prendria forma sota el títol d'*Autobiografia* i el presentaria aquell mateix 1966 al premi Carles Riba, però no sabem si aquest podria ser el que ell anomena «assaig» o bé es tractaria d'un valor metafòric per parlar de la seva relació. El que sí que és clar és que el context és el de treball (li fa saber que està treballant en una traducció per a l'Emili Teixidor, el recull de poemes i aquest assaig). De fet, molta de la producció d'aquests anys i em refereixo bàsicament a *Autobiografia* com als *Contes de la Vila de R.*, giren a l'entorn d'aquesta relació, sense que puguem perdre de vista que tant el recull de poemes com la prosa s'amaneixen amb els discursos que li preocupaven tant al poeta: les estructures que dificulten la llibertat de l'home, l'opressió moral que pren forma en la qüestió política i religiosa, i el sentir-se limitat a viure en els estrets confins del poble que el condemnava a veure tot un seguit d'actituds

¹⁴⁸⁸ Tota l'obra dramàtica de Martí i Pol es veié reduïda en una petita obra teatral amb el títol de *La línia*. APMMP. Encara que col·laborà o conegué diverses adaptacions de poemes seus que es representaren.

¹⁴⁸⁹ Carta que podria ser de 1964. APJCM.

¹⁴⁹⁰ APAB.

hipòcrites. Aquesta distància creada amb la gent és la que li permetrà després de retornar als aspectes en què incidirà tant de la transformació social.

En la carta del 29 de novembre de 1966 li dirà a Bracons que li ha comentat als Anglada que es presentarà al Carles Riba: en aquest moment, doncs, sabem per primer cop de la intencionalitat del poeta. *Autobiografia*, per tant, i com hem pogut observar en el quadre en què es relacionen els poemes d'aquesta època, és escrit sobretot durant el 1966, amb un poema de 1965, «Comiat», que li serviria per tancar la segona part del llibre.¹⁴⁹¹ Al novembre el llibre estava enllestit i segurament que presentat a concurs, i sabem també per la mateixa carta que el poeta entrava en un període d'escassetat productiva, el seu comentari és que li comença a preocupar. Tant és així que d'aquest novembre de 1966 no es conserva cap poema; el que no podia preveure el poeta és que al desembre n'escriuria un¹⁴⁹² i sis al 1967, quatre dels quals són els de l'Estampa Popular de la Plana. L'escassetat creativa en l'àmbit poètic era causa, però, d'haver augmentat la seva producció en prosa, les traduccions i d'altres activitats que, com veurem, duia entre mans. A finals de 1967, per ser concrets en la carta que li tramet a Bracons el 26 de desembre, fa recompte de l'any i confessa que ha estat un dels més intensos però que en quantitat de treball «durant tot el 1967 apenes si he escrit dos o tres poemes. Ja sé que el darrer val per molts.¹⁴⁹³ I ho sé perquè tinc consciència clara de la profunda significació que té. No obstant això no és prou. He fet feina, però en podia haver fet molta més, i em recrimino —no pas perquè si, no et pensis— totes les estones que he deixat transcórrer sense dominar la situació com cal». El poeta ho havia definit prou bé línies abans d'aquestes, el 1967 havia estat l'any «de l'enclaustrament i de l'auto-anàlisi».¹⁴⁹⁴

Reprement, però, el fil de l'*Autobiografia*, al final de 1966 Martí i Pol es veia esperançat perquè, i així li deia a Anna en la carta del 7 de desembre de 1966, que pogués guanyar el Carles Riba i el mateix dia del lliurament li confessava a més d'una llarga reflexió que esmentaré posteriorment:

Doncs, si. Tal com et deia dissabte per telèfon, la meva pobra "Autobiografia" haurà de competir, aquest vespre, amb cinquanta set altres llibres, escrits per cinquanta cinc (si no ho recordo malament) persones distintes. La perspectiva de guanyar el premi, doncs, almenys pel que fa al nombre de participants, és més aviat poc engrescadora. I el cas és que aquesta vegada

¹⁴⁹¹ No he trobat de moment cap còpia del recull tal i com el devia presentar al premi, per tant em baso en una hipòtesi que parteix de la primera edició que devia ser tal i com la conservava el poeta i tal i com la passà a «Llibres del Mall».

¹⁴⁹² En la carta que suposadament li escriu el 13 de desembre de 1966, de la qual després en cito uns fragments, li diu que ha començat un altre poema. És «Et voilà: tout finit...» que reproduceix Pujades. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 244-245. En la carta del 17 d'octubre de 1967 li explica: «Ara fa dies que no escric res. Tinc tres o quatre poemes començats però no n'he enllestit ni un». APAB.

¹⁴⁹³ Es tracta d'«Et voilà: tout finit...».

¹⁴⁹⁴ APAB.

em faria molta il·lusió de guanyar-lo. Per tot de raons, però, més que més, perquè en els poemes que he presentat a concurs hi ha una presència constant d'algú a qui estimo profundament i, al mateix temps, suposen una mena de culminació de tot un procés d'actituds i de sentiments que m'han proporcionat unes experiències tan densament humanes com ni tan sols no les podia sospitar. Es a dir que poques vegades havia escrit uns poemes tan veritables, no ja solament pel contingut, sinó per la destinació. [...]

En fi: valia la pena de saber tot el que sé sobre la participació en el Carles Riba, per poder fer aquestes consideracions. Ahir, molt per sobre, en vam parlar amb en Serrallonga i vam coincidir gairebé en tot.

Altrament, a la llista de participants hi ha quatre o cinc noms "perillosos" Colominas, Manresa, Albó (sí, sí: la Núria Albó, que és demòcrato-cristiana, almenys en teoria) Frontera, Vergés, etc. Ara, del racó més inesperat pot sortir el competidor que els desplaça a tots i s'erigeixi en campió malgrat totes les apostes. Jo, si et puc ser franc (oi que si que et puc ser franc?) no em faig pas gaires pagues de poder aconseguir el premi. No sé per què tinc la impressió que els meus poemes manquen de solidesa i, altrament, penso que no és "el meu moment" i temo que això pugui pesar en la decisió del Jurat. Què hi farem! Voldria guanyar el premi per mi, és clar, però sobretot per tu. Aquest any hauria estat un any rodó. Primer el Blau d'Or¹⁴⁹⁵ i ara el Carles Riba. Si les circumstàncies m'han impedit de repetir aquella ofrena que vaig fer-te de tornada d'Andorra, almenys això em permetria de donar-te coses que no passen. T'he pogut donar la "Lletra a Anna" (ahir en Serrallonga es feia creus de lo rodona i sòlida que resultava) i "El Poble", que he estat content de poder publicar justament ara. Si hi hagués justícia gairebé em tocaria d'aconseguir aquest premi per arrodonir la campanya.¹⁴⁹⁶

Els fragments són aclaridors del que representa *Autobiografia*. El canvi de to i d'esperances, però, és ben evident. Encara hi ha aquell petit motiu d'esperança davant del premi, però cada cop ho veu més difícil. La carta, a més, ens presenta les consideracions del poeta davant d'altres autors i també pensa que tot podria ser possible. L'anècdota que comportà aquest premi és força divertida tal i com l'explica a Bracons: Francesc Parcerisas resultà el guanyador d'aquell premi Carles Riba per *Homes que es banyen*, i Martí i Pol li escriví a Bracons en una carta amb mata-segells del 20 de desembre de 1966: «I del Carles Riba què me'n dius. Ja veus! "Cria cuervos..." Jo vingui premiar aquest noi Parcerises i ell que ve i ens "afaita" el premi. Sempre passa el mateix».¹⁴⁹⁷

En aquesta mateixa carta li fa saber que Sarsanedas ha dedicat elogis a *El poble* i també als poemes últims que li havia enviat, suposadament deuen ser els d'*Autobiografia*. A Sarsanedas li explica en una carta de l'1 de març de 1967: «Sé que vas llegir els meus versos per

¹⁴⁹⁵ Es refereix al Blau d'Or que assolí en el Certamen de la Mare de Déu del Lluc de Mallorca per la *Lletra a Anna*.

¹⁴⁹⁶ APAB.

¹⁴⁹⁷ Ibídem. Francesc Parcerisas havia guanyat el Premi Salvat-Papasseit amb *Vint poemes civils*, el 1966 al Concurs de Cantonigròs. Es premiava un recull de poemes de tema lliure i inèdit, i es premiava amb 10.000 pessetes.

a l'Emili i sé que se'ls va quedar en Roda. El seu exemplar és (era) l'únic existent. Ara te n'envio un altre. Suposo que deu ser ben bé igual, posat que el copio de memòria. L'Emili no en té cap, però, vols dir que val la pena? Si tu dius que sí, n'hi enviaré un».¹⁴⁹⁸ Martí i Pol es mostra molt segur de la capacitat per copiar un llibre de memòria però, com a crítics, tampoc no es pot descartar el dubte que l'*Autobiografia* que li va fer arribar es tractés realment, en la seva totalitat i ordre, de l'enviada al premi Carles Riba.

Lletra a Anna és un poema autobiogràfic que es relacionaria, evidentment, amb *Autobiografia*. En aquesta època Martí i Pol manté un afecte especial per la *Lletra a Anna*, no només li dirà que el que conté el poema és cert,¹⁴⁹⁹ sinó que arribarà a afirmacions tan contundents com: «La “Lletra a Anna”, te'n recordes, que és i serà per molt de temps un dels meus millors poemes».¹⁵⁰⁰ I encara es referirà al poema en diverses cartes com la del 21 de maig de 1968 en què li confessarà que va llegir el poema a un grup de gent, l'última d'aquests anys datarà del 22 de maig de 1969.¹⁵⁰¹ La llunyania en el temps, doncs, no permet l'oblit del poema; li recorda en l'aniversari del poema i diversos cops amb la consideració que es tracta un dels millors poemes que ha fet, tant és així que no consta que li parli d'*Autobiografia*, el seu últim treball; només li'n parla per dir-li que es presentarà al Carles Riba.

El 1967 és l'any de la publicació de *La creació*, el poema que formarà part de *La fàbrica*(1972) i que donaria títol a l'espectacle homònim del 1969. Es publicava en un desplegable amb il·lustracions de set membres del grup Tarot, que són Joaquim Serra, Mercè Biadiu, José Aguilera, Jordi Sarrate, Xavier Serra, Rosa Biadiu i Albert Salvador i s'incloua un text de Lluís Solà que duia el títol de «Sobre la nova pintura».¹⁵⁰² Així li ho explica a Bracons: «A casa tinc un programa d'una exposició de pintura que han fet darrerament a Vic un grup (Tarot es fan dir) de gent de Barcelona. Al programa, que és luxós i provocatiu, hi ha, a més d'una presentació crítica d'en Solà, un poema meu: “La Creació”».¹⁵⁰³ És en aquesta mateixa carta, però, que dóna notícia del canvi que ha sofert la seva poètica; no només ha estat la fàbrica que ha permès de canviar la cadència lírica de la seva poètica sinó que els poemes havien pres

¹⁴⁹⁸ FJS.

¹⁴⁹⁹ Carta a Anna Bracons del 13 i 14 de febrer de 1967: «Jo et confesso que sempre m'havia sentit atret per tu (La Lletra a Anna és totalment certa) però no vaig saber que t'estimava fins que et vaig conèixer». APAB.

¹⁵⁰⁰ Carta amb mata-segells del 28 de febrer de 1967. APAB.

¹⁵⁰¹ En la carta del 22 de maig de 1969 hi escriurà: «D'ençà d'aquella sèrie de poemes (no tan llunyana com això) entre els quals hi havia una “Lletra” que era la cosa més rodona que he escrit, pràcticament no he escrit res. Començar coses, sí que n'he començat, però per fas o per nefes sempre ho he deixat a mig aire. I cal que el panorama canviï. Tinc realment coses a dir». APAB. Cal recordar que a l'*Autobiografia* que publica hi haurà també una «Lletra» i possiblement la referència del poeta és a la que va incloure en aquest grup que era el del recull. Ara bé, l'apreciació establerta en d'altres cartes faria pensar més bé al fet que es refereixi a *Lletra a Anna*. Si no fos així, l'última referència a la *Lletra a Anna* seria del 29 de maig de 1968, dos anys després de la seva redacció. També recorda el poema en les cartes del 16 de maig de 1967, en la que duu mata-segells del 23 de setembre de 1967, i en la del 29 de maig de 1968 —amb mata-segells del 30 de maig de 1968.

¹⁵⁰² MARTÍ POL, *La creació* (1967).

¹⁵⁰³ Carta del 28 de juny de 1967. APAB.

una altra dimensió. Així li fa conèixer després d'explicar-li com de malament li afecta la calor de l'estiu:

Dissabte passat, per exemple, vaig haver de deixar córrer una anada a Sabassona on havia de recitar poemes meus “de combat” davant tres o quatre cents excursionistes. Es tractava d'una mena de “show” que havíem muntat amb en Solà i la gent de la “cèl·lula”. Hi havia un muntatge d'acusació contra els americans per l'assumpte del Vietnam i un recital, curt, de poemes d'Ievtuixenko, Brecht, Maiakovski, etc... i meus. Anava ben acompanyat com pots veure. El més important, però, era el fet d'assajar una tècnica nova de recitació consistent a dir els poemes a l'estil d'un míting. Ho van haver de fer els de la colla, perquè jo estava enllitat.¹⁵⁰⁴

El 1969 és l'any en què es veu saturat de feina per les traduccions i la seva producció creativa es veu minvada. També ens cal recordar que és l'any de l'espectacle de *La creació* al qual li dedicaré unes quantes pàgines després d'aquest capítol. Sobre tota la resta, èpoques de més producció o de menys, són evidents en la relació de poemes escrits per anys.

A banda de tota aquesta producció poètica, Martí i Pol treballa en un seguit de narracions que publicaria a *Orifloma* i que veurien la llum després, com ja hem vist, en el recull de *Contes de la Vila de R. i altres narracions*.

6.2. Les reflexions poètiques i la intertextualitat

Com hem vist en la correspondència amb Sarsanedas hi havia explicacions força interessants que plantejaven l'encarament de la feina de Martí i Pol com a traductor. En les cartes a Bracons dels primers anys dels seixanta, però, destaquen les reflexions poètiques.¹⁵⁰⁵ Aquestes cartes reflecteixen l'evolució martipoliana, fet contrastat amb la seva producció poètica. El canvi més rellevant de l'època se situaria durant el 1967 i, per tant, s'evidenciarà —atesa la manca de producció poètica en aquest any— durant el 1968 ja que és quan el poeta es dedica a aprofundir en el marxisme, per a ell un nou tombant no només del pensament, sinó en la producció poètica.

6.2.1. Les reflexions poètiques

Potser la carta que tramet a Corredor-Matheos és de 1963, unes paraules en què, després de força temps de no haver-se escrit, permeten detallar-li les publicacions, els projectes a realitzar i

¹⁵⁰⁴ *Ibíd.*

¹⁵⁰⁵ Pujades, com veurem, dóna notícia d'alguna carta més en què explicita com la poesia martipoliana es transforma en una arma de denúncia, quelcom que, de tota manera, ja havia aconseguit d'introduir en el recull de *La fàbrica*, la primera, la que presentà el 1961 a Cantonigròs. Però aquestes cartes no deixen de ser puntuals, el gruix de les reflexions, curiosament, no les trobem en d'altres poetes, sinó que les comparteix per escrit amb Bracons.

també explicar-li quin canvi ha sofert la seva poesia: el poeta s'ha transformat en un possible mitjà per poder canviar la societat:

La meua poesia ha evolucionat. Fins i tot m'atreuria a dir que ha canviat notablement quant al contingut i, sobretot, quant a la intenció. El cas és que jo no sóc el mateix que era aleshores. El fet de créixer en edat, però, més que res, el fet de responsabilitzar-se davant els altres, l'esforç de comprendre tot el que ocorre en el seu sentit més remot i d'identificar-se a la nostra actitud quotidiana i vague; la mateixa feina i el mateix contacte amb els qui comparteixen els nostres petits límits geogràfics, la peculiaritat del poble i la seva força expansiva són elements que he procurat d'incorporar als meus poemes, perquè, en certa manera, em sento responsable del món en el qual visc i, sobretot, em sento responsable del seu desenvolupament. És improbable i arriscat establir fins a quin punt la poesia ajuda els altres a obtenir una coneixença més profunda de la seva entitat. És arriscat més que ara que vivim una època d'aïllament gairebé brutal; però jo crec que en el fons el que menys podem fer és mantenir-nos allunyats de qualsevol actitud que ens solidaritzi amb els altres, tot i que comprenc prou bé quina exigència suposa una acció d'aquesta mena i amb quines dificultats no hem de topar en el nostre comès.¹⁵⁰⁶

Del juliol o agost de 1965 data la carta que recull Pujades en què el poeta escriu a Montserrat Segura i li adjunta uns poemes.¹⁵⁰⁷ En la carta li parla d'un lleu canvi en la poètica, quelcom de subtil i gairebé imperceptible: «si t'esforces a llegir entre ratlles; a apressar el que hi ha de més intensament humà en els poemes, t'adonaràs que la línia anterior persisteix, per bé que amb un altre traçat. Tot darrerament s'ha acrescut la meua consciència social».¹⁵⁰⁸ I, evidentment, en el discurs que li adreça parla de la situació política i religiosa, del principi de llibertat individual i dels canvis que s'haurien de produir en la situació social. I continua:

En el terreny de la poesia això s'hauria d'expressar d'una manera intensa i entenedora. Jo ja fa molt de temps que busco sense trobar. Els meus assajos poètics tendeixen a fer clara i evident la denúncia d'un estat de coses que no considero just. I això en tots els ordres: en l'ordre socioeconòmic, en el polític i en l'ordre moral: aquesta nostra moral feta de convencionalismes i actes exteriors, que no té res de seriosa ni eficaç. Dóna un cop d'ull a la societat que et volta. Què hi veus? Mentida i violència sota una capa d'ordre i de legalitat; engany fonamental sota una capa de misticisme fals. Si ho sabré jo que he tractat capellans (i en tracto) contínuament!

¹⁵⁰⁶ La carta sense datar ha de ser del 1963, encara no li ha enviat els reculls d'*El poble* i *La fàbrica*. Les còpies que conserva duen data del 1964 i Martí Pol espera la publicació d'aquests dos llibres a «Òssa Menor» i a «Signe», respectivament. APJCM.

¹⁵⁰⁷ En nota a peu de pàgina, i des de la referència dels poemes escrits durant el juliol i agost de 1965, Pujades comenta que es podrien tractar dels poemes «Pic-nic», «Comiat», «I sobretot, no oblidis que el teu temps...» i «He heretat l'esperança». PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 167-168. Per a tota la carta, vegeu pàgines 166 i 167.

¹⁵⁰⁸ *Ibidem*, 166.

Per això els meus poemes són descordats i insegurs. Faig el que puc que és ben poc. Potser més endavant aconseguiré alguna cosa més profitosa. Tanmateix, pensa que fins i tot «Pic-nic» i «Comiat» valen com a protesta. Si els llegeixes amb aquest convenciment potser t'agradaran més i et sorprendran menys.

No em fa res —ben al contrari— que ensenyis els meus poemes a en Palau-Fabre. M'agradarà de saber què en diu.¹⁵⁰⁹

Efectivament, aquests poemes obeeixen a qüestions morals i, per tant, en el context de l'època haurien de buscar la provocació. Ara bé, ens interessa, per una banda, l'evidència de l'objectiu per part del poeta de trobar la llengua adient per poder transmetre el missatge que interessa, «intensa i entenedora», li escriu. I, tot plegat, amb la intenció de la denúncia de consideracions que creu injustes, de caràcter social. El que bull en la ment del poeta és la consciència social, però, com a poeta, la preocupació més important és la manera de poder expressar-la. Per una altra banda, s'evidencia la manca de seguretat, ja que busca l'opinió oferida de Palau i Fabre, un poeta que s'havia sentit implicat en el postsimbolisme.

Martí i Pol també se sent impotent de poder expressar amb la llengua el seu pensament i el seu sentiment. El model de Maragall li degué ser important per a les qüestions relacionades amb el paisatge i aquest és una part imprescindible de l'ànima dels personatges. En aquestes circumstàncies, arribar a transcriure l'essència del moment li resulta difícil amb la limitació del llenguatge. Així li ho explica a Bracons en una carta en què li envia el «Cant espiritual» de Maragall i un altre de seu: «Fes veure que no t'adones de la diferència. El meu l'he escrit recordant la sortida de dilluns fins a prop de Carós. El que voldria és haver aconseguit de recrear l'ambient. La limitació de la literatura és evident. Per tal de suggerir alguna cosa l'he de conèixer. No puc crear. Com a màxim puc recrear. De totes maneres, si amb les coses que he escrit, tu et tornes a sentir per uns moments en aquell racó del món, serà senyal que encara no he perdut l'agilitat mental ni el domini dels recursos poètics».¹⁵¹⁰ El poeta de Roda pretén suggerir espais i temps, el seu objectiu és recrear sensacions. Si recuperem la carta esmentada anteriorment a Montserrat Segura i en considerem les afirmacions adreçades a Bracons podem entendre perfectament la importància que li donava el poeta a la llengua. Per una banda, reconeixia que aquesta no permetia arribar a la sensació real, però sí que havia de suggerir per tal de poder recrear sensacions o arribar a crear en el lector l'impuls necessari per al canvi social. Tot, per tant —com correspon a qui treballa la literatura—, passa per la matèria primera de la llengua; l'elaboració d'aquesta és, en definitiva, la que permetrà crear l'essència de la literatura, l'art en si mateix i la reacció per part del públic lector. Tot, per tant, és un treball de la llengua, suggerent, reaccionària o amb tots dos aspectes alhora.

¹⁵⁰⁹ *Ibidem*, 167.

¹⁵¹⁰ Carta a Anna Bracons del 21 d'abril de 1965. APAB.

És una evidència considerar que quan exposo la relació de Martí i Pol amb els temes poètics m'estic referint a un dels trets més importants per a l'autor de Roda. Ell se sent feliç quan n'obté el reconeixement: «Hi ha gent que m'estima i que, fins i tot, m'admira. Tinc el recurs profundíssim dels meus versos. Tinc un món per a mi tot sol».¹⁵¹¹ I més d'un any després, el 22 de novembre de 1967, li escriurà: «La rara simbiosi que s'estableix entre l'home i els seus actes es manifesta, en mi, per mitjà dels poemes».¹⁵¹² Unes afirmacions que no només ens argumenten la importància del món poètic per a Martí i Pol, sinó que, a més, hi albirem ja l'evolució que s'evidenciarà en els últims anys als quals es refereix aquest estudi, de 1968 i 1969. Ell, que s'exigeix la disciplina de l'autoanàlisi constant, n'és conscient i així ho palesa en les cartes posteriors:

Jo m'he retrobat, aquest començament d'any, després d'aquella anàlisi succinta de les darreries del passat. I m'he retrobat, amb sorpresa, en uns papers antics que en Toni Pous guardava a casa seva i que l'altre dia em va llegir. Eren unes cartes meves escrites fa més de deu anys. D'antuvi una cosa em va sobtar. En aquella època jo ja escrivia un català notablement correcte i redactava amb un sentit molt viu de la literatura. Es clar que el temps enganya. Fet i fet (ho deia en una carta) era aleshores que vaig escriure "El Poble", i ja tenia dos reculls publicats. Tornant-hi, doncs, m'hi vaig retrobar més "madur" del que em pensava. I sobretot molt més pròxim a l'home que sóc, no pas en aquest aspecte exterior, sinó en un aspecte d'estructura ideològica. Es curiós: tot el que ara sento en mi, viu i operant, aleshores existia per bé que només en potència. No obstant això, ho intuïa i prou que ho demostren les meves cartes. Jo aleshores ja llegia Brecht i companyia i, si bé m'esforçava a trasplantar la seva força al terreny d'un humanisme catòlic, ja hi veia una exigència radical, una força realista i un contingut dinàmic que, poc a poc, m'han anat amarant i convertint en el que sóc. Tot plegat ha estat agradable.¹⁵¹³

És delicat poder considerar el pensament del poeta més de deu anys després, més que res perquè la memòria pot estar condicionada al que en aquells moments viu, però sí que reflecteix el que ell pensava en aquells moments de deu anys abans. Per tant, el fragment evidencia com la llavor de la situació social era present en els seus versos,¹⁵¹⁴ ell li'n diu «en potència» però ja s'hi evidenciava; la diferència bàsica la trobava en l'evolució del seu pensament. En aquell 1968, la

¹⁵¹¹ Carta a Anna Bracons de l'agost de 1966. APAB.

¹⁵¹² Carta a Anna Bracons de 22 de novembre de 1967. APAB.

¹⁵¹³ Carta a Anna Bracons del 10 de gener de 1968. APAB.

¹⁵¹⁴ N'havia presentat la hipòtesi amb les respectives argumentacions en un treball anterior que vaig exposar al «II Col·loqui Internacional Miquel Martí i Pol» i publicat a BERENGUER I QUERALTÓ, «De l'estètica religiosa i l'ètica social en la poètica martipoliana», 138-152. En aquest exposava una hipòtesi basada fins i tot en la seva poètica anterior. Entre concepcions, transcendències i postsimbolismes, l'arrel de tota la poètica martipoliana ha estat l'home.

preocupació social era molt més evident i s'havia potenciat per la formació marxista. En aquest sentit continuarà en el fragment de la carta que transcriu tot seguit,¹⁵¹⁵ d'un mes després:

Tot sovint he pensat que allò que resumeix tota una llarga experiència humana, és una frase o un gest. En aquesta actitud, mal que no ho vulgui, hi ha força l'orgull del creador. Es allò que passa als qui depenen excessivament de la bellesa com a recurs històric, i de l'estètica com a medi ambient. Temps enrera jo n'era un. Hauria estat capaç de grans sacrificis, perfectament delimitats i contrastables, sempre que hagués pogut gaudir de la meva pròpia presència, sempre que hagués pogut experimentar en mi mateix, com en la més perfecta i fidel caixa de ressonància, l'eco de les meves gestes. Es curiós de constatar-ho perquè justament s'esqueia a l'època de les més abundoses creacions literàries que m'he arribat a empescar. I vull dir amb això que fóra erroni i exagerat de jutjar tota aquella pruija gairebé mística com una fórmula totalment negativa. No ho era en tant que produïa en mi una necessitat de comunicació, en tant que m'individuava fins i tot d'una manera excessiva, en tant que m'enfrontava a una societat que jo planyia (ja veus!) de tant com la desconeixia, i ignorava de tant com me'n sentia allunyat i superior. No sé si els meus poemes d'aleshores (ja parlo d'anys, és clar) reflectien d'una manera clara aquest estat d'ànim. És molt possible que sí. I ho és perquè jo em donava tot en els meus versos. El cas és, però, que comptant que fos així, he de confessar que no en tenia consciència i que més aviat operava empès per unes altres motivacions més transcendents, al meu parer. No hauria sabut acceptar-me tal com ara em sé si algú, aleshores, m'hagués enfrontat amb aquesta imatge de mi mateix. I és que res del que em servia de regla de judici, no responia a una anàlisi lúcida i objectiva dels fets, sinó a una aplicació rutinària i obsessiva de tot de preceptes. Heus ací l'origen del noranta per cent de les meves falles. No crec que mai hagi usat l'error a consciència, sinó que sempre he convertit la possible veritat en error a còpia de voler-la definitiva i inflexible. Dic "sempre" i exagero. Parlo de temps enrera, no d'ara. La perspectiva d'ara (d'un parell d'anys ençà) em permet justament de copsar l'abast d'aquelles actituds. Què ha canviat en mi? Jo diria que bàsicament el que ha canviat és la meva postura davant la gent. Es com si després d'haver viscut anys i anys immòbil com un arbre, hagués descobert el moviment; com si després d'haver passat tota una part de la vida acarant a un mateix paisatge, tossudament acarant a un mateix paisatge, de sobte m'hi hagués girat d'esquena. Ben poca gent pot comprendre l'abast d'aquest gest. Jo diria que tu i poc més; potser ningú més. I no és pas que no m'esforci a explicar-lo. Perquè ara ja no es tracta de justificar una actitud, sinó de mostrar i demostrar l'abast d'un gest que s'origina en una total, desconcertant i definitiva renúncia del jo conegut i adorat. Tot sovint m'has sentit que ara estic tan segur de mi mateix, que els petits desgavells, les ensopegades, les renúncies, els fracassos, etc. ja no em poden afectar. Sé el que hi ha d'exageració en aquestes afirmacions. Ara, sé també —i molt bé!— el que hi ha de veritat objectiva. El canvi de perspectiva que s'ha operat en la meua visió de les coses, no és una simple modificació de decorats, sinó una reconversió, una estrena absoluta, un recomençar a partir de gairebé no res.

¹⁵¹⁵ No transcriu el fragment final. Pujades només transcriu un dels fragments centrals. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 311.

Per això els meus elements de judici actuals —que no són pas definitius ni inamovibles, ai ca!— tenen una força inesperada que em serveix d'aïllant. I és que abans no jutjava jo, sinó que la “norma” jutjava en mi i per mi. I això s'ha acabat. I per això —perquè sé que s'ha acabat— sé que la meua capacitat de maniobra és tan prodigiosa. I em compadeixo (sense sentimentalismes) dels qui no m'entenen. I en aquest punt és on emprenc altra vegada el camí: amb la gent i en la gent, més que mai; però des d'un angle de visió tot nou que comporta i exigeix un coneixement i una comprensió del fenomen “home” en una perspectiva tan actual i clara com no n'hi ha d'altre. Es tot un sistema ideològic, que no té res a veure amb “allò”, que era un sistema moral.¹⁵¹⁶

L'expressió i el record d'una altra època es basa en el sentiment girat en ell mateix i no pas en una societat a la qual, diu, que plany —i només cal recordar-ho perquè ha estat citat diverses vegades en aquest estudi—, perquè en aquella època, que s'adiu també amb l'orgull inicial del qual parla, té les característiques del poeta-profeta, del messianisme com si fos el to de «predicador de Quaresma», que li deia a Sarsanedas. S'adona que, tot i la sinceritat amb què parlava, no era la mateixa veritat d'aquests moments; no calia haver patit aquest procés d'individualització, sinó que el que calia era fer-se amb la gent; *amb* i *en* la gent, concreta. De fet, el que ve a dir és que ja no hi haurà aquella separació entre *ells* i *nosaltres*, en què els primers era una societat adormida i *nosaltres* el grup que creien en la cultura i que s'oposaven a les normes i principis socials. Ara ell passa a ser el *nosaltres* i *ells*, en tot cas, seran uns pocs, els caps de la societat, de l'ordre polític, religiós i laboral, en què crearà la diferència entre explotadors i explotats. Per això fer-se amb la gent i en la gent significaria que formaria part d'ella. Així acaba la missiva: «Es tot un sistema ideològic, que no té res a veure amb “allò”, que era un sistema moral». Efectivament, ara tot passa des de la gent i en la ideologia de caràcter marxista.

El 30 d'abril de 1968 en la carta que li escriu a Anna Bracons li explica que té uns poemes que s'estan gestant, hi treballa però no estan acabats, i li serveix també per explicar la concepció poètica, contrastant la d'abans amb la de l'actualitat:

La meua concepció de la poesia ha sofert tot d'evolucions (ha passat per tot d'evolucions, més ben dit) i ha sofert (ara'sí) tot d'influències d'aquelles que molta gent considera a-poètiques. Vull dir amb això que se supedita d'una manera molt més evident del que hom pot fins i tot suposar als seus “humors” polítics. Temps era temps que havia cregut en el poder messiànic de la poesia, més encara, en el poder messiànic de la paraula. Era l'època en què la meua mentalitat estava condicionada i regida per tot d'estructures simbolistes, vagament romàntiques i profundament cristianes que concedien al mot un valor transcendent dimanat directament d'un

¹⁵¹⁶ Carta a Anna Bracons del 6 de febrer de 1968. APAB.

ésser superior dit déu.¹⁵¹⁷ En allò hi havia una contundència i un compromís totals. No es tractava d'una pose (no serveixo per a la pose, jo, sobretot perquè no tinc gaire confiança en mi mateix) sinó d'una vinculació, d'un engatjament que obligaven a un compromís abassegador d'aqueixa (la doctrina) poc que permetien filigranes d'estil i [e]lucubracions de tipus sentimental. Es tractava d'abocar tot allò que hom sentia, fent per manero [sic], però, de transcendir-ho, de convertir-ho en matèria absoluta, de la qual se'n pogués desprendre una doctrina de salvació. Això era, com et deia, temps enrera. Si tot aquest contingut dogmàtic no es manifestava en els meus poemes, no és perquè no hi volgués ser, sinó perquè la tècnica sobre la qual recolzava els meus sermons, era inhàbil i poc segura. El canvi s'insinuava per aquest cantó. Desmuntat tot l'aparat místico-filosòfic sobre el qual em servava en difícil equilibri, el que n'ha quedat és un grueix[sic] humà d'una consistència tal que ben poques vegades m'havia pensat que el pogués tenir a mà. I la tècnica n'ha sortit beneficiada. Ara s[é] per a què serveix el progrés silenciós i lent; la feina acurada i ben feta; l'esforç constant i obscur. Ara no pretinc [sic] de salvar ningú mitjantçant [sic] els meus poemes, però tampoc no m'esforço a fer-ho. Ara escric per a col·laborar a una tasca política, la qual cosa no vol pas dir, contràriament al tipus primari d'acusació que se sol fer, que els meus versos siguin "comunistes". Ara sé que la contingència és la primera raó de ser dels poemes i que el poeta no és altra cosa que un treballador manual amb una disposició peculiar dels cromossomes [sic]. I amb això tampoc no vull portar el relativisme fins a l'últim extrem, sinó establir un condicionament mòbil i constant d'eficàcia per als meus poemes. La veritable obra d'art recolza en una adequació de l'obra a la història. I en un preciosisme tècnic que no s'obté si no hi ha una integració absoluta de l'individu amb la història i un esforç constant de superació. Vet aquí la síntesi. La poesia, aleshores, és criticable des d'un punt de vista tècnic, però aquesta crítica no s'esgota en si mateixa com una mena de pirueta inútil sinó que obre tot un camp d'anàlisi polític que és el que de debò dóna valor absolut i progressiu al contingut.¹⁵¹⁸

Potser mai havíem llegit unes paraules tan concises i tan directes com aquestes sobre la seva poesia anterior i el concepte d'aquesta a finals dels seixanta, i queda ben clar que li ha calgut desmuntar «l'aparat místico-filosòfic» perquè li quedés la qüestió humana.

El 22 de maig de 1968 escric de nou a Bracons i li adjunta sis poemes, segurament els mateixos que esmenta Pujades en el segon volum biogràfic,¹⁵¹⁹ tres d'ells, «Cròniques canten», «Que els senyors de la terra» i «L'Elionor», publicats respectivament a *El poble* (1975), *Heretat l'esperança* (1976) i *La fàbrica* (1972) —l'últim fou donat a conèixer en *La creació*, i segurament que li devia enviar amb l'estrofa inèdita que es mantingué en l'espectacle però que

¹⁵¹⁷ En la carta que li adreça el 25 de maig d'aquest mateix any a Anna Bracons afirmarà: «Cada dia dono menys un valor absolut a les paraules». APAB.

¹⁵¹⁸ Carta del 30 d'abril de 1968. APAB.

¹⁵¹⁹ Pujades esmenta aquests poemes que són «Cròniques canten», «Romuald s'asseu a taula», «Enoch silenciosament», «Que els meus poemes siguin cantelluts», «Quan els senyors de la terra» i «L'Elionor». PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 326. D'aquests, un, «Que els meus poemes siguin cantelluts» no l'he pogut trobar, tot i que els versos citats en aquesta carta deuen respondre al poema.

no publicà i que he transcrit anteriorment. La lluita de classes, la diferència social i el tema de la fàbrica determinaven els poemes. Aquest canvi en el lèxic i la duresa amb què s'hi referia en els poemes és el que constatava i li feia avinent en aquesta carta a Bracons:

Estimada Anita:

Aquí tens els poemes que et vaig prometre en la meua carta d'ahir. Es tracta de la meua més darrera producció, cosntruïda en el curs de molt pocs dies per aquell procediment que ja t'he explicat alguna vegada d'engegar tot el que un porta a dins, mastegat i preparat durant setmanes i a vegades, mesos i tot.

Són mitja dotzena de poemes —Déu n'hi do!— dels quals no estic pas ben descontent. Val a dir que ara ja en tinc algun altre en curs i que això, més que tota altra cosa, vol dir que encara no estic esgotat. Per acabar-ho de saber, però, cal analitzar els meus poemes actuals en relació —en contacte, més ben dit— amb els meus poemes anteriors. Ara et diré, en poques paraules, què en penso jo. A parer meu aquest [*sic*] poemes d'ara evidencien una major maduresa política. La consciència de classe hi és més evident i definitiva. Ja no es tracta d'una especulació més o menys intel·lectualoide, sinó d'una vinculació estreta i definitiva a un cert sector de la societat —el meu, al capdavant— i a la problemàtica que deriva de l'enfrontament d'aquest sector amb els altres. No se m'escapa pas el punt d'anarquisme, com tot altre fenomen extremista en sentit total, sol ser més aviat provocat per les forces contràries que no pas sentit i viscut com una fórmula ideològica. Vull dir amb això que em sembla pràcticament impossible una situació anàrquica en una societat estructurada sobre principis d'una democràcia considerable. Es una mica el fenomen del separatisme. Allò que diu un dels poemes: /els mateixos que ens han penjat / cascavells a les orelles / es queixen que fem massa soroll, em sembla que és poc més o menys això. El recurs legal de les societats autocràtiques és instituir un “corpus” legal que obligui als ciutadans a adoptar una d'aquestes tres solucions: callar, dir el que el govern vol que sigui dit, o bé situar-se fora de la llei. La discrpància ordenada i constructiva està penada i considerada un acte subversiu. D'aquesta manera es converteix la massa en un ramat i els pocs que s'esforcen a lluitar tene[*sic*] l'aire d'anarquistes o de ximplés. Els meus poemes, doncs, pateixen d'aquest mal, i perquè ho sé, dic que són més madurs des d'un punt de vista polític. També em semblen més madurs en termes d'expressió i, sobretot, de llenguatge.. He fet per manera de cuidar la forma sense, però, preocupar-me'n d'una manera total i sense oblidar que el meu llenguatge ha de ser un llenguatge planer.¹⁵²⁰

Per tant, el gir que ha sofert la poètica martipoliana és la d'una opció política, de transformació, que ha estat rumiada des de temps en el seu cap i que passa a formar part d'una poesia de denúncia, d'intent de canvi social, de consciència de classe, però que també ha estat elaborat. El poeta és curós amb la forma, tot i que no d'una manera absoluta. Reconeix que la llengua és la més important, ja que és el vehicle que li permetrà arribar a la gent; de fet aquesta

¹⁵²⁰ Carta del 22 de maig de 1968. APAB.

fou la causa de la gran divulgació de la seva poesia. La circumstància de trobar-se com a poeta entre la gent també li permetrà —conjuntament amb la realitat sobre la *revolució* del maig francès que analitza a través de les notícies que li arriben pel *Nouveul Observateur*— d'establir una reflexió sobre l'acte de creació des dels mateixos creadors. Li escriu de nou a Bracons els dies que el poeta està llegint els treballs de Cantonigròs del 1968:

Un dels comentaristes deia que era impossible de prendre part en la revolució, si abans un no l'havia feta per si mateix i en si mateix. Això coincideix amb el que jo dic, i avala aquella meua tendència a la personalització. És com una mena d'acte de fe... sense fe. No crec que dir-ho així sigui vàlid des d'un punt de vista filosòfic, però sí que pot servir com a exemple. Es d'això que em queixava suara quan et deia que els nostres poetes eren curts d'empenta. La majoria es revolten part de fora, però conserven els seus tabús, els seus prejudicis. Parlen de llibertat i oprimeixen, parlen d'amor i estan condicionats fins al nus per la moral catòlica. Parlen de justícia i són "fils a papa". La revolució és una actitud personal i comporta una presa de consciència i una acceptació d'un ordre nou, que no necessàriament ha de ser inamovible, al contrari! Sense aquesta base prèvia, però, tot el que es fan són algarades i les algarades només serveixen d'una manera relativa. Caldria que s'aprengué a fons la lliçó francesa, però a base d'un estudi profund de les causes que l'han promoguda i de la manera com s'ha plantejat.¹⁵²¹

És, doncs, el poeta a qui li agradaria que el compromís arrelés en els altres, perquè el procés de canvi comença per un mateix i, per tant, cada un d'aquests no parlarien des del canvi des de fora sinó que el procés seria des de cadascú, una transformació interioritzada i apresada, cap a la societat. Per tant, invoca el canvi en els mateixos creadors.

Aquest ha estat, potser, el segon moment en què la reflexió martipoliana s'embolcalla de la paraula dels altres poetes. De fet, la primera havia estat en aquella carta de la qual transcrivia un fragment, que se suposa del 13 de desembre de 1966 i en la qual reflexionava sobre el gran nombre de poetes que accedien al premi Carles Riba. Si la recordem, el poeta hi esmenta que haurà de competir amb cinquanta-set llibres de cinquanta-cinc autors i vet aquí les seves paraules:

Altrament la presència de tants poetes en un concurs presenta dos aspectes curiosos. D'una banda el fenomen és normal. Normal, però poc eficaç. Al meu entendre l'axioma aquell que diu que el poeta neix, no es fa, ha fet més mal que bé. Aquesta immanència de la poesia ha penetrat excessivament la sensibilitat de la gent i, en alguns casos, ha creat desfasaments visibles. Perquè si bé una primera presència de la poesia com a part integrant de l'individu i, sobretot, com a element de contenció per una banda i de manifestació per l'altra del seu "pathos" sentimental, és possible i fàcilment detectable (pensa en la poesia popular; en l'agilitat del llenguatge de molta

¹⁵²¹ Carta a Anna Bracons amb mata-segells del 24 de juliol de 1968. APAB.

gent sense formació; en el gust natural de qui sap les persones) creure, a partir d'aquest fet, que hom disfruta de la col·laboració incondicional de les muses i llençar-se al terreny de la creació poètica seriosament, és, sovint, arriscat i fins perillós. [...]

En el teu cas, però, la consciència que tens del terme just de les coses, el bon gust i l'equilibri natural, t'eren elements més que suficients per limitar qualsevol perill. No tothom és així. Per això jo et vaig dir sempre que seguissis i t'ho dic encara ara, mentre que m'espervera la presència de quasi seixanta poetes??? en un concurs d'un país les dimensions del qual no fan pas pensar en manifestacions multitudinàries. I és que fàcilment es cau en el pecat d'orgull, tan propi, altrament, dels artistes. Per poc que hom se senti segur, tendeix sense quasi ni voler-ho a creure que les seves frases són úniques, que els seus traços mai no havien estat aconseguits. Es un fenòmen semblant al que comporta el procés amorós condicionat pels convencionalismes i l'ordre establert. Per això la normalitat que et deia suara, si bé justificada, és, al meu entendre, poc eficaç. Segonament hi ha un problema històric. O, si vols, històric-cultural, que encara fa més bonic. Un país que produeix TANTS poetes ha d'estar necessàriament desfasat. Ja sé que som meridionals, afectats pel sol i per les passions violentes. Ja sé que la nostra cultura ha estat i és deu de poetes. Tanmateix, després de tot el que ens ha tocat de passar i repassar, em sembla que, si haguéssim estat capaços de desenrotllar-nos normalment, en lloc de 58 poetes, tal vegada donaríem uns quants assagistes més i, sobretot, uns quants novel·listes de vertadera categoria. Aquesta tendència al recurs fàcil (la poesia és el recurs fàcil, encara que no ho sembli) és senyal de desfasament. Manca de rigor formatiu; manca d'especialització que fa que molta gent cobreixi terrenys que no li corresponen (parlo de mi, ara) i que fa, més que més, que hi hagi aquesta mena d'excedència de personatges inscrits al "ram" de la creació estricta que, si bé és el més exigent, també és, per paradoxa, el que torlera més frau.¹⁵²²

Potser en tota la trajectòria d'aquests anys no havia confegit una reflexió per escrit d'aquest tipus en què el poeta no només s'endinsa en l'anàlisi d'un gènere literari que creix en quantitat d'autors, sinó que encara l'anomena «recurs fàcil» per evidenciar la manca d'autors en d'altres gèneres que creïn obres de qualitat. No només es refereix a l'assaig, la manera de plasmar per escrit el pensament en el qual ell cada dia es troba immers, sinó també a la manca de quantitat de novel·listes de qualitat. Una visió literària generalitzada, doncs, que no és gens optimista. En una carta a Joan Triadú en què li agraeix un llibre de la Mercè Rodoreda li escriu: «No coneixia el llibre de la Rodoreda. Ahir me'l van portar i faré per manera de llegir-lo. El cert és que, "La plaça del Diamant" apart, les altres coses no m'engresquen massa. Ara, trobo que tens raó quan dius que només hi ha un nom "potable"». ¹⁵²³

¹⁵²² Carta a Anna Bracons segurament del 13 de desembre de 1966. APAB.

¹⁵²³ Sobre el llibre que no es precisa quin podria ser, podem tenir en compte que en els anys de 1966 i 1967 la Rodoreda publica *La meva Cristina i altres contes* a Edicions 62. Encara que també podrien ser *El carrer de les Camèlies* o *Jardí vora el mar*. La carta a Joan Triadú està datada del 20 de juliol de 1967. Fons núm. 667, codi 1351, FJT.

A Agustí Bartra el 18 de novembre de 1968 li enviarà una carta en què al final li diu que se sent content perquè l'autor terrassenc publica llibres i segueix: «Convé tant que es publiquin en català llibres de catalans! Jo, a més a més de treballar vuit hores en una fàbrica, faig de traductor per a qui es presenta, i de vegades penso: què dimontri s'ha fet dels nostres escriptors? No ens estarem convertint en una cultura de mirall? Em fa una certa por l'aspecte de tot això».¹⁵²⁴ La idea que té el poeta de Roda en aquests moments és precisament la de veure massa llibres d'autors estrangers, potser perquè en aquests moments és amb els que més treballa, i poques obres pròpies. Una idea que difereix del que es plantejava en unes línies més amunt gairebé dos anys abans.

Serà també a finals d'aquest any 1968 i inicis de 1969 quan les reflexions que el poeta li manifestarà a Bracons remetran de nou a elements que havien estat en l'ànima del poeta, pensaments que li permeten recordar temps anteriors que es vinculen, de nou, amb la religiositat, i també amb el postsimbolisme i el romanticisme. Pels volts del Nadal de 1968 li escriu una carta força interessant que transcriu en la seva totalitat:

Anita:

Hi ha un llibre de poemes —poc conegut, em sembla— d'en Joan Fuster, el Fuster primerenc, assenyat i sentimental, que porta per títol "Escrit per al silenci". Aquest títol, terriblement demodé, o, si vols, terriblement actual, suggereix vagues sotracos místics. Jo em recordo que, quan era jove i assistia amb assiduitat a les funcions religioses, no faltava mai a una mena de commemoracions periòdiques (coses com ara septenaris, mesos de tal o qual cosa, etc.) en el transcurs de les quals, i després de mantes oracions més o menys espaordidores, mossèn Anton Font, que vivia al carrer de dalt, no gaire lluny de can Taiona amb dues germanes solteres, anunciava: sol·liloqui, que deu ser una transcripció quasi literal d'un parell de mots llatins (sol i locus, que vol dir enraonar o alguna cosa per l'estil) suposava l'inici d'una mena de temps mort en el transcurs de la celebració. Durant aquest breu parèntesi, la concurrència callava i meditava mentre del cor en sortia una música no gaire celestial sinó més aviat plena de bona intenció. Dic que me'n recordo d'aquesta situació perquè l'havia viscuda dotzenes de vegades. Jo aleshores, però, una mica pel prurit que sempre he tingut de fer les coses ben fetes, ja no m'accontentava amb restar quiet al banc i esperar l'acabament de la música, sinó que m'engegava a enraonar sol. Sol he dit? Bé, aleshores estava convençut que era amb Déu mateix amb qui enraonava. I si li'n deia de coses. Es tractava d'un d'aquells moments d'íntima preocupació en què l'ànim de la gent que professa l'arrauxament místic que sol dur el catolicisme de primer grau es troba com el peix a l'aigua. Es crea un climax de complicitat amb la mateixa primera persona de la santíssima trinitat i tot va sobre rodes. Jo me'n servia a bastament d'aquesta possibilitat i l'expremia com una llimona. Em sentia successivament culpable i net de culpa, dominat i dominador, sol i acompanyat, pobre i posseïdor de totes les riqueses. I és que, al capdavant (ara me n'he adonat) no feia sinó esgotar al màxim les possibilitats de què disposava com a home intel·ligent.

¹⁵²⁴ Carta de Miquel Martí i Pol a Agustí Bartra del 18 de novembre de 1968. APMMP.

Després ha passat el temps, ha plogut molt, que deia aquell i ara ja no assisteixo a les commemoracions religioses. No solament això, sinó que ni tan sols compleixo [sic] com a bon cristià, amb gran escàndol dels meus antics mentors. No obstant això, el món no ha canviat tant com sembla i “Escriure per al silenci” encara és una activitat que em sedueix i que duc a terme sovint. I sense por de caure —ara— en el narcisisme seductor del cercle seguit i resseguit d’aleshores. I això per dues raons. Primera, perquè sé que res del que dic ni del que faig no queda reduït a l’àmbit migrat i efímer de la meua estricta manera de ser. Segona, perquè he abandonat fins a extrems absoluts la dedicació coriàcia a mi mateix i faig per manera de transposar les meves actituds en els altres; en l’altre, sobretot. I vet aquí que aleshores l’activitat adquireix noves dimensions i es justifica com una activitat plausible i fins i tot pot resultar vivificadora. Escriure per al silenci és, en aquest cas, projectar-se críticament enfront d’un mateix, és entrar a formar part d’una comunitat desconeguda pel sol fet de l’esforç que deriva d’una voluntat de coneixença exterior al·l’individu, és fer perdurable allò que sembla que ha estat destruït o bandejat pel temps i les circumstàncies. Tot això, és clar, recolza en un convenciment profund de la necessitat de projectar-se cap enfora. Sense això no fóra entenedor. Sigui com vulgui, però, jo em sé endut a aquesta situació i no me’n desdic ni em sap greu. Escric per al silenci, convençut, però, que aquest silenci forma part de la meua mateixa manera d’ésser, que no és quelcom d’exterior a mi, superior i inabastable, quelcom que em mira i em jutja des de la seva exterioritat absoluta i no abordable, sinó quelcom que tinc vora meu, íntimament lligat amb la meua personalitat més profunda i que respon a un plantejament de lluita no gens gratuït ni fal·laç. Ja veus! Tot torna o retorna a la filosofia. Ben poques coses se n’escapen, si és que se n’escapa alguna. Hi ha qui sap la gent que diu que se’n desinteressa, que n’està allunyada, que ni depèn de res ni es planteja cap problema, que viu sola i aïllada totalment dels altres. Jo no en sóc d’aquests i em sento vinculat a la gent i a les coses per aquesta via estricta de tan inesperada que és el fet d’escriure per al silenci. Que tot sigui a la major glòria dels que hi creuen.

Bones festes, tranquil·les sobretot, i un any enfeinat i dens.¹⁵²⁵

La individualitat i l’autoconeixement són els qui li permeten de sortir enfora. Aquest silenci creat des de la individualitat és el que afavoreix la trobada amb l’altre. Però encara és aquest altre qui domina l’actitud martipoliana fins al punt que encara que el discurs sigui el religiós, l’actitud es manté, però és per recaure en el receptor, en la societat. Tot s’esdevé des del silenci. El canvi, però, és ben evident: si bé l’acte creador neix del silenci i pot acabar en el silenci com podria ser en la poètica postsimbolista, en el poeta rodenc hauria d’exterioritzar-se i aquest món exterior hauria de comportar la denúncia, el canvi i la regeneració. Per tant, com li dirà en la següent carta del 9 de gener de 1969, si alguna cosa li resultarà molest de moviments com el romàntic —del qual constata que encara es perceben influències en la literatura catalana— o el postsimbolista és que no hi ha una influència en l’altre:

¹⁵²⁵ Nadal de 1968. APAB.

Temps enrera, vaig passar una considerable temporada encaterinat amb un poema d'en Joan Vinyoli, que començava amb aquests dos versos: “floreixen i moren els dies / deixant-nos tristesa només”.¹⁵²⁶ Era la meua època romàntica, suposo. El romanticisme és una doctrina nihilista, exòtica i auto-compassiva, molt més practicada del que sembla a casa nostra. Generalment es mostra com una exacerbació dels sentiments personalistes i tendeix a separar l'individu de la resta de la gent, en una mena d'afany de sobrevaloració. Els epigons del moviment: post-simbolisme i simbolismes (per ordre invers, és clar) van portar la situació fins a extrems d'abstracció o de quasi abstracció. Era allò que deia Baudelaire, em sembla: “de la musique avant toute chose”.¹⁵²⁷ Qualsevol actitud d'aquesta mena no feia sinó individualar i restringir la capacitat col·lectiva de la gent. A la llarga, era una potenciació, per via profunda, si vols, del que més tard es convertiria en explosions feixistes. I això, mal que no ho sembli, no impugna el romanticisme com a moviment, sinó les manifestacions romàntiques com a actituds. Fet i fet el moviment, d'origen alemany i que va sorgir, si no vaig errat, com a reacció contra l'enciclopedisme i l'academicisme, tenia, als seus començaments, un poder revulsiu indiscutible. Potser no més que la majoria de moviments; potser fins i tot menys que certes actituds aparentment neutres o amorfes, però que comporten unes tensions i unes exigències que ben poca gent comprèn. Ara, objectivitat en termes històrics, el romanticisme és un graó més de l'escala de desenvolupament de l'home, vàlid com a graó, però mai com a replà o estada definitiva. En aquest sentit, encara ara trobo que el vers de Vinyoli és agradable: “floreixen i moren els dies / deixant-nos tristesa només”. El que no és, a parer meu (parer d'ara, és clar) és cert. Aquesta florida i aquesta mort dels dies ens és exterior i no ens afecta de la manera sensible que subtilment pretén el poeta.¹⁵²⁸

I continua amb una reflexió sobre la mort partint de la traducció que realitza de Simone de Beauvoir i de l'immobilisme de l'home per acabar plantejant que el que realment importa és que l'home *és*.

Encara en la carta immediatament següent, del 15 de gener de 1969, repren les reflexions poètiques; ara, però, a partir de Carles Riba i al voltant de la solitud:

Anita:

Es poden fer llargues, i profundes, i inofensives i profitoses meditacions sobre elements poètics. Aquests dies hi pensava, no pas com a exercici d'estil, sinó gairebé com a norma de conducta. I se m'acudia el començament d'un poema (d'en Riba, em sembla), que diu: “La soledat cansada es diu orgull”. Fins a cert punt, la poesia estableix una tensió màxima entre els mots, els exigeix una significació total i irrenunciable, no solament en tant que mots aïllats i definits, sinó en tant que elements d'un concepte que no s'acompleix si no és en l'exercici de la totalitat. Escriure versos, doncs, és una mena de risc mortal. I dic això sense cap afany de fer derivar la disquisició

¹⁵²⁶ Es tracta dels dos primers versos del poema «Els dies» de *Les hores retrobades* de Joan Vinyoli.

¹⁵²⁷ Martí i Pol es confon, ja que es tracta del primer vers de l'«Art poétique» de Paul Verlaine.

¹⁵²⁸ Carta del 9 de gener de 1969. APAB.

cap a aspectes romàntics. Ben al contrari. Les disquisicions romàntiques no recolzen en anàlisis més o menys semàntiques sinó en efusions sentimentals. La tensió dels mots poètics comporta un risc personal de l'autor que l'enfronta constantament amb la seva realitat més absoluta. I això possiblement es donava amb més força —almenys amb més força aparent— a l'època del simbolisme i del postsimbolisme que no pas ara, la qual cosa no significa pas estrictament un criteri de valor, sinó la constatació del fet que el nucli essencial de la poesia, sortosament al meu entendre, ha sofert un canvi de radicació, ha sortit de l'individu i s'ha estès en allò que més o menys eufemísticament hom anomena societat.

El poema d'en Riba és d'una exigència i d'una tensió totals. No solament com a mostra de poesia ben trabada, sinó com a representació d'una actitud. Si jo hi he pensat aquests dies, ha estat per la proximitat de la situació i el temor que em fa. La soledat cansada es diu orgull. Vet aquí per quin simple procediment d'estil s'exerceix una anàlisi profunda. L'orgull és conseqüència de la soledat cansada. Amb la qual cosa d'una banda s'estableix una unió de contraris, per derivació si es vol, i de l'altra es manifesta mitjançant l'adjectivació del mot soledat, el perill de no saber dominar i dinamitzar [sic] una situació com ara la de cansament, altrament tan intesament viscuda per la gent amb el cap clar. La soledat no és un element poètic, sinó un element real. De qui viu en soledat, però, depèn que sigui o no cansada, i fin [sic] i tot que sigui o no orgullosa. Hi han dues frases en aquest procés, la de cansament i la d'orgull. El poeta fa derivar la segona necessàriament de la primera. En certa manera el vers està escrit amb un to d'irreversibilitat. Tota soledat cansada és orgull. Si hom té en compte que la soledat no solament es manifesta d'una manera física, sinó psicològica, l'admonició és terrible. Cal no caure en el cansament de la pròpia soledat, si no es vol caure simultàniament en l'orgull. Aleshores, cal ocupar la pròpia soledat, armar-la i defensar-la com a cosa dinàmica, per tal de no caure en el cansament i, conseqüentment en l'orgull. Aquest perill és terriblement manifest. Si la soledat a què es refereix el poeta fos només física, la cosa canviaria. Altrament un pressupòsit d'aquesta mena resultaria absurd. Com es pot ser orgullós si un està físicament sol? L'orgull es manifesta enfront d'algú. Si no hi ha ningú més que jo, de què em puc sentir orgullós? Aleshores es desprèn clarament que es tracta de soledat psíquica, terreny abonadíssim avui dia i molt més freqüentat del que sembla. I contra aquesta possibilitat cal lluitar. Més que més quan una situació d'aquest tipus resulta subratllada per una separació forçada o per unes exigències injustes. Hom tendeix fàcilment aleshores a caure en l'orgull, ja sigui per excés, ja sigui per negligència. Tant perillós és llençar-se a la bestiesa, invocant la bestiesa d'altri, com llençar-se a la lamentació i a l'isolament, invocant tota una altra colla de bestieses de mena diferent. Del plantejament del poeta se pot derivar un autèntic sentit positiu. Com del plantejament romàntic del poema d'en Vinyoli de què et parlava l'altre dia. L'home no pot ser el llop de l'home, sinó el seu company. Altrament, no cal esperar, sinó obrar. No hi ha altre món que el nostre i aquest ens pertany tal com és, no tal com el voldríem.¹⁵²⁹

¹⁵²⁹ Carta del 15 de gener de 1969. APAB.

Potser no és sobrer recordar que la solitud no és un tema poètic només, sinó personal de l'autor de Roda. Quants cops he parlat i hem pogut observar la solitud en els versos del poeta —i en quants més encara la trobarem—, però ara el tema que interessa és un altre, el que permet establir el procés de creació. Martí i Pol no només és capaç d'autoanalitzar exhaustivament els conceptes de solitud i d'orgull que ens apareixen en aquesta carta, sinó que relaciona ambdós elements. El resultat sempre és el mateix perquè ens podem adonar de com el poeta de Roda ha elaborat ja un procés de creació que en aquest moment consisteix a fonamentar la creació *en i per a* la persona, en l'esforç i en la voluntat.

El 24 de maig de 1969, quan escriu a Bracons, li explica, com veurem, què significa traduir com a mig camí de la creació i li diu que té poemes començats, però precisa què significa per a ell la publicació de les seves obres, tant com li havia arribat a preocupar en un altre temps:

Temps enrera aquesta pruija que ara sento hauria volgut dir un desig indeturable de publicar. Ara, si et puc ser franc (oi que si?) publicar em preocupa, però d'una manera considerablement secundària. A veure si em faig entendre. No és que m'hagi decidit a escriure per la posteritat, com m'aconsellava anys enrera l'Arimany, sinó que, tal com penso a hores d'ara políticament, el que menys compta en el que pugui escriure és qui ho escriu. I aleshores el problema es planteja en tot un altre nivell. Em preocupa l'eficàcia. Em preocupa sobretot l'aprofitament d'unes circumstàncies històriques (fins i tot des d'un punt de vista físic) que no es tornaran a donar mai més i de les quals em sento, en certa manera, obligat a donar testimoni. Contrasto les meves opinions (que no solc manifestar gaire) amb les que se solen manifestar, i veig que la meua actitud no desdiu gens de la més futurible. I em sento defraudat i defraudador. L'altre dia ho deia. Crec en la gent que fa tot el que pot fer... i una mica més. No es tracta de destacar per damunt dels altres, sinó de fer les coses el màxim de ben fetes.¹⁵³⁰

I, de fet, el 17 de juny de 1969 en una altra carta a Bracons li explica que creu fermament, ja no tant en el creador com en l'objecte artístic, aquesta és la finalitat; potser una altra idea que li prové del marxisme i, si algun tret ha d'ajudar a clarificar l'obra, llavors té sentit personalitzar-la en el creador:

en aquests moments crec seriosament que cal despersonalitzar l'art; compta l'obra realitzada, no l'individu que la realitza; en aquest sentit, l'única cosa de l'individu que pot ajudar, és tot allò que ajudi a clarificar la seva manera de ser en relació amb la seva obra artística. La resta són concessions a una mecànica propagandística que, si bé és inevitable, si que cal marginar, almenys des d'un punt de vista personal, tant que possible. Ja sé que hi ha qui em considera orgullós (oi?) És més, fins i tot fent el que faig, que consisteix fonamentalment en no deixar-me pràcticament

¹⁵³⁰ Carta del 24 de maig de 1969. APAB.

veure enlloc, és ben possible que hi hagi qui sospiti que estic intentant de crear un “estil” més o menys nou d’esnobisme. Et puc dir, però, que uns i altres aniran errats de mig a mig. Penso seriosament en llençar la tovallola mal que només sigui per una raó d’edat. Ara, si no arribo a fer-ho (i em penso que les raons exteriors abonen la idea de persistir) no serà pas per orgull, sinó per sentit del deure. Aleshores, però (i és això el que estic fent) intentaré per tots els mitjans posar en pràctica a l’inrevés aquell slogan de la Nuri: “arribar a ser el primer”. Jo puc pretenir [sic] de ser-ho... però, en tot cas, d’una manera no pública. La qual cosa equival, gairebé, a renunciar-hi.¹⁵³¹

Comptat i debatut, resseguir tots aquests fragments i correspondència de Martí i Pol ajuda a definir amb una certa precisió quina ha estat la seva evolució poètica, tot i que també havíem pogut albirar en alguns aspectes el gran canvi que havia sofert la poètica martipoliana. És ben evident que es manté en unes línies precises d’inquietud per adreçar-se a la societat i per provocar el canvi d’aquesta. Una inquietud que havíem pogut entreveure pràcticament en els anys cinquanta i que ell mateix reconeixia i continua reconeixent en aquestes cartes que escrivia sota un embolcall religiós de poeta que s’endevinava com a profeta, i així n’obtenia un resultat del qual, en aquests anys, no n’estava gaire satisfet, aquell «tò de predicador de Quaresma».¹⁵³² Aquest és precisament el to que li recorda en aquesta carta a Bracons, ara en el vestit d’home carregat de prejudicis, de preceptes, d’una moral imperant i que s’havia apoderat de la manera d’escriure, bé sigui en el contingut per la moral, o perquè hi havia —no es pot descartar, tal i com he remarcat diversos cops— una poesia que se servia de la religió per a poetitzar, des de la sinceritat o no.¹⁵³³ El cas és que Martí i Pol mantenia aquesta preocupació per allò que vivia, per la situació social i humana. El canvi, com ell afirma, es trasllada al punt de vista que ja no serà vertical sinó horitzontal, ja no serà un home-poeta-profeta i, per tant, superior, sinó que aquest viurà entre la gent i en la gent. Aquesta evolució s’acusa, sobretot, durant els últims anys als quals dedico aquestes pàgines, el 1968 i 1969. La continuada formació marxista, autodidacta, però constant, des de 1967, és la que provocarà una concepció poètica nova, incisiva, que buscarà el canvi social des de la individualització. Ara bé, podrà ser descurat en la forma perquè en el fons pretén un objectiu ben clar, tot i que la cura estarà dipositada en el llenguatge. El vehicle de transmissió ha de ser planer per poder arribar al màxim de gent possible. En cal divulgar el missatge.

I tant és així que, llegint els treballs que es presenten a Cantonigròs, Martí i Pol pot opinar sobre els altres poetes. Són ells qui han d’exterioritzar el missatge, però sempre des de la

¹⁵³¹ Carta del 17 de juny de 1969. APAB.

¹⁵³² Carta a Jordi Sarsanedas de la primera quinzena del maig de 1960 ja que, segons s’anota, la van rebre el 16 de maig de 1960. FJS.

¹⁵³³ Sempre s’ha remarcat com Martí i Pol descriu els seus dubtes de fe en la poesia dels anys cinquanta. Com he dit diversos cops, mantinc la tesi que podria ser ben bé així; ara, ningú no pot negar el component social que s’amaga rere aquells versos. I tampoc es pot negar que la poesia de caire religiós era ben bé un motiu i tema literari en una època ideològicament religiosa.

individualitat i des del compromís. Es tracta de l'*engagement* literari que devia conèixer, mitjançant Josep Maria Castellet, del pensament sartrià, però evolucionat i definit, amb el caràcter marxista que denotava el canvi particular del poeta. Tant és així que li preocupa publicar, tot i que ja no és un objectiu prioritari, sinó que ara li és essencial la individualització de l'acte de creació.

6.2.2. La intertextualitat

Totes aquestes reflexions s'han amarat d'autors que s'endevinen expressament en aquestes cartes citades fins ara, com Bertolt Brecht, Ievgueni Ievtuixenko, Vladimir Maiakovski, Charles Baudelaire, segurament que enmig de la confusió coneix Paul Verlaine o Joan Maragall, Carles Riba i Joan Vinyoli, de qui en capítols anteriors demostrava que en coneixia l'obra. Si bé de primera mà ens pot resultar difícil de trobar-hi noms, a banda dels que també coneixem per la seva vinculació i esment del poeta en la pròpia obra —Jacques Prévert, René Char—, resulta també interessant de conèixer què devia arribar-li o què en devia pensar. Ara bé, en aquests moments només ens serveix com a curiositat ja que el plantejament més important per al poeta de Roda i el que li havia de servir era el marxisme. Martí i Pol, com hem vist, havia de trobar la llengua idònia per posar en pràctica la ideologia en què aprofundia i que li interessava.

Vegem, però, alguns dels llibres que es deixaven entre ells, que especialment a Martí i Pol li interessaven, i alguns dels que llegia o que criticava. Abans, però, em convindrà recordar tres aspectes d'aquests anys. El primer és que Martí i Pol col·laborarà a *Orifloma* des del 1966 fins al 1970, des del 1968 amb crítiques, ressenyes i recensions i la lectura que realitza d'aquests llibres no sempre és profunda i analítica sinó que, com ell mateix esmenta, significava de vegades una lectura ràpida. Ara bé, al gener de 1967 li explica a Bracons que llegeix un llibre per setmana,¹⁵³⁴ significatiu de la gran vinculació de l'autor amb els llibres que es publiquen i del gran afany per aprendre. El segon aspecte a remarcar és el nom dels autors que es repeteixen a l'hora d'escriure a Bracons i que li presenta com a lectures que el poeta de Roda està realitzant, sobretot entre els anys 1967 i 1968, entre els quals es troben Herbert Marcuse, Che Guevara i Mao-Tse-tung i, vinculat amb aquests, en un altre moment fa referència a la lectura de Lenin. Marcuse, però, serà el més citat. Per no parlar, és clar, de les traduccions que en aquells moments està realitzant, ja que a Claude Lévi-Strauss el qualificarà d'«apassionant»¹⁵³⁵ i esmentarà una reflexió de Simone de Beauvoir sobre la mort, que parteix de Montaigne.¹⁵³⁶ El tercer i últim aspecte és que, com veurem, durant aquests anys el poeta es va creant una biblioteca a partir de llibres que adquireix o que li adquireixen —i Anna Bracons en serà una de

¹⁵³⁴ Carta a Anna Bracons datada del 23 al 29 de gener de 1967. APAB.

¹⁵³⁵ Carta a Anna Bracons del 9 de gener de 1969. APAB.

¹⁵³⁶ Aquesta serà citada posteriorment en el pensament i les reflexions del poeta.

les persones que l'ajudarà a aconseguir-los de Barcelona, París o Andorra— i de les mateixes publicacions on ressenyava els llibres.

El 8 de març de 1963 en una carta a Jordi Sarsanedas li explica els llibres que li ha deixat en Josep Maria Castellet, i entre aquests noms li escriu els de Michel Butor, Nathalie Sarraute, Slawomir Rawicz i d'altra gent que «talla el bacallà».¹⁵³⁷ Sembla que Bracons també s'interessa pel grup objectivista francès, tal com l'anomena el poeta de Roda, més conegut com el del *nouveau roman*¹⁵³⁸ ja que Martí i Pol li deixa d'Alain Robbe-Grillet, el guió *L'année dernière a Marienbad* i les novel·les *Les gommès* i *La celosía*.¹⁵³⁹ Li diu que Marguerite Duras, que va escriure *Hiroshima mon amour*, es podria considerar en aquest grup i que també li podria deixar obres de Nathalie Sarraute, Claude Ollier i Michel Butor.¹⁵⁴⁰ Per tant, observem una certa predilecció per aquests autors del *nouveau roman*, però seguint les paraules que li escriu a Sarsanedas, es tracta més aviat de saber què s'està escrivint i què es llegeix en d'altres indrets. És clar, doncs, i ho comento com a reafirmació de paraules que he usat anteriorment, Martí i Pol manté una actitud oberta a la literatura universal, encara que amb una certa predilecció, potser, per la literatura europea —ja hem vist que en el poeta de Roda hi ha aquell desig europeïtzant de la literatura—, però sense deixar de banda la novel·la d'arreu.¹⁵⁴¹ També li explicarà que li voldria donar un llibre de Joan Amades en què hi ha la cançó de «Don Joan i don Ramon» que conté una música diferent a com ells la canten.¹⁵⁴²

William Styron és un altre dels novel·listes esmentats per Martí i Pol en la correspondència. Li serveix per considerar una reflexió sobre la mort, i així el cita amb la constatació que «cada vegada que l'home triomfa sobre si mateix és sobre la mort que triomfa», un autor que ja havia llegit un any abans quan li explica a Anna Bracons les seves descobertes literàries i li diu que havia acabat «una excel·lent novel·la de William Styron».¹⁵⁴³ En aquest mateix escrit li explica que un llibre de Joan Fuster que li ha deixat Bracons encara no se l'ha pogut llegir tot i que sí que ha llegit el pròleg i uns quants capítols i li comenta que el considera un llibre «hàbil i faceciós, no gens mancat d'agudeses, però potser una mica burgès i folklorista». El comentari, doncs, de 1965 ja ens acosta al que serien les noves concepcions de la literatura martipoliana: trencar amb les línies de la literatura com a divertiment que seria el concepte de la literatura burgesa i entrar en la literatura de compromís. Evidentment, hi podem llegir la

¹⁵³⁷ Carta a Jordi Sarsanedas del 8 de març de 1963. FJS.

¹⁵³⁸ El grup pretenia trencar amb una tradició literària vuitcentista per basar-se en fets reals i objectius, encara que buscant la manera d'expressió més acostada a una societat que està vivint uns temps convulsos. Jean-Paul Sartre prologà la novel·la *Retrat d'un desconegut* de Nathalie Sarraute, el 1948.

¹⁵³⁹ A l'hora d'esmentar les obres segueixo la llengua que cita el mateix poeta, tot i que amb *Les gommès* li comenta que el títol en espanyol és *La doble muerte del profesor Dupont*.

¹⁵⁴⁰ Que li hagués pogut deixar, anterior al 1963, es conserva al FMMP *Martereau* (1953) de Nathalie Sarraute, *Garantía del orden* (1962) de Claude Ollier i *El empleo del tiempo* (1958) de Michel Butor. FMMP. Carta a Anna Bracons de l'1 de març de 1963. APAB.

¹⁵⁴¹ Recordem que Josep Maria Castellet li havia deixat, entre altres llibres, novel·les nord-americanes.

¹⁵⁴² Carta a Anna Bracons del 10 de febrer de 1965. APAB.

¹⁵⁴³ Cartes a Anna Bracons del 5 d'octubre de 1966 i del 7 de gener de 1965, respectivament. APAB.

concepció sartriana de la literatura. En una carta del 19 de juliol de 1966 li diu que ha llegit *¿Quién le teme a Virginia Woolf?*¹⁵⁴⁴; i que es tractaria d'una novel·la rosa, si no hi hagués erotisme i paraulotes. «La societat americana és decadent i buida; això sí que queda clar... però ja ho sabíem, no trobes?». ¹⁵⁴⁵ En les reflexions sobre el sacrifici i l'individu citarà Albert Camus en l'obra d'*El mite de Sísif* i a Franz Kafka en *El procés*.¹⁵⁴⁶ Són obres, per tant, que com les d'Styron devien quallar en el més pregon de l'autor rodenc. Com també li diu que no cal que es preocupi per trobar-li el llibre de Sartre, ja que un amic seu li durà de Narborna,¹⁵⁴⁷ i li demana *Les Stances à Sophie*, una novel·la de Christiane Rochefort de 1963.¹⁵⁴⁸

D'aquests anys encara és important remarcar tres consideracions poètiques que trobem també en la correspondència amb Bracons. El primer d'ells ens remet un altre cop a la consideració de Martí i Pol per Joan Maragall, sobretot en el que pot arribar a ajudar la literatura en els processos personals i en aquest cas cita una carta del poeta barceloní per poder explicar que la vida és una lluita contínua.¹⁵⁴⁹ La segona consideració li escriu en la carta, ja esmentada anteriorment, del 7 de gener de 1965, quan li explica que, conjuntament amb la novel·la d'Styron, «he “descobert” dos poetes russos (Maiakovski i Essenin) realment extraordinaris». I la tercera referència és sobre el poema «Eppur non si muove» de Lluís V. Aracil que publicà l'any 1966 i que li serveix per explicar-li com renunciar seria defallir.¹⁵⁵⁰ Ara bé, d'aquestes poques referències poètiques a obres i poemes podem considerar com el poeta de Roda considerava la literatura com una manera d'aprenentatge vital —com diu amb la referència a Maragall en què constata que l'ha ajudat a comprendre's— i també s'hi troba el poeta que depassaria clarament la poesia social per convertir-la en una poesia de denúncia.

¹⁵⁴⁴ Segurament que es tasta d'aquest títol que ell li escriu en català ja que li comenta que l'ha llegit en castellà o «Més ben dit: en argentí». Devia ser l'obra editada a Buenos Aires, a Ediciones Nueva Visión el 1965.

¹⁵⁴⁵ Carta a Anna Bracons del 19 de juliol de 1966. APAB.

¹⁵⁴⁶ Carta a Anna Bracons del 5 d'octubre de 1966. APAB.

¹⁵⁴⁷ Podrien tractar-se de *Les mots* o de *Situations* que són els dos llibres que es conserven en el FMMP d'aquesta època en llengua francesa.

¹⁵⁴⁸ Carta a Anna Bracons del 7 de gener de 1965. APAB. El títol de *Les Stances à Sophie* és vinculat per Pujades amb el fet que Bracons li devia facilitar a Martí i Pol discos difícils de trobar: el biògraf comenta que es devia tractar d'una obra de l'Art Ensemble of Chicago, un grup de jazz; tanmateix aquest disc veié la llum el 1970. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 152. De fet, es tractava de la banda sonora de la pel·lícula homònima de 1971 que es basava en la novel·la de Christiane Rochefort. En l'escrit a Anna Bracons del 13 de febrer (o març) de 1965 també li demanarà exemplars de les revistes franceses de *Preuves* i *Temps modernes*. El plantejament del poeta era que si li agradaven s'hi subscriuria. APAB.

¹⁵⁴⁹ Es tracta d'un fragment de la carta a Carles Rahola, del 16 de setembre de 1909, en el fragment en què li parla d'inquietuds interiors i de com la vida ha de buscar la quietud. Reprodueixo el fragment com el transcriu Martí i Pol: «Com li desitjo la realitat del que espera! a condició de que sempre esperi més i de que la inquietud, deixant d'ésser tortura, no s'acabi mai. Mentre vivim mai no hem de donar la vida per resolta; hem d'ésser Faust per no dir a l'instant: atura't, morim virtualment, i el nostre cos viu ja no és res més que un fantasma». (Carta a Anna Bracons amb mata-segells del 8 d'octubre de 1964. APAB. Per a la carta vegeu Joan MARAGALL, *Obres completes 1: Obra catalana*, Biblioteca Perenne 4 (Barcelona: Editorial Selecta i Fills de Joan Maragall, 1981), 1079-1080. [Primera edició de 1960].

¹⁵⁵⁰ Cartes del 7 de gener de 1965 i de l'agost de 1966, respectivament. APAB.

El 1968 i 1969 són els anys en què les lectures que es manifesten en les cartes a Bracons són bàsicament assajos: el d'Elías Díaz d'*Estado de Derecho y sociedad democrática*; Pierre Vilar, *Catalunya dins de l'Espanya moderna* i el de Roger Garaudy, *Le Problème chinois*. També li fa saber que ha de començar el de Ramon Tamames, *Espanya: ¿Segon pla de desenvolupament?*.¹⁵⁵¹ Recordem que és l'època en què el poeta està aprofundint en el marxisme i, en aquest aspecte, Antoni Pous l'ajuda; li havia recomanat tot un seguit de llibres i li diu a Bracons: «N'hi ha sobretot un que m'interessa molt. Es: "Stratégie ouvrière et neocapitalisme" d'André Gorz».¹⁵⁵² Recordem que, en tota aquesta època, cita diversos cops Marcuse, Guevara, Mao-Tse-tung i també Lenin. Per tant, com havia comentat, Martí i Pol està consolidant el seu pensament i, sobretot, aquest parteix de la base marxista.

Poèticament, a banda de tot el que ja he esmentat abans, cita Gabriel Ferrater. Al maig de 1967 el poeta de Roda està llegint *Menja't una cama*.¹⁵⁵³ Ja sabem que el va impactar molt la poesia ferrateriana de *Da nuces pueris* i ara, possiblement, recupera els poemes del segon llibre de l'autor reusenc.¹⁵⁵⁴ Ferrater, doncs, sembla ser que s'inscriu de nou en la nòmina dels poetes recuperats com semblantment podria passar amb Espriu —encara que en l'aspecte de dramaturg— en la salutació que li prega a Bracons que faci als Sarsanedas i als altres quan acaba la carta: «I a tots, als bons i als dolents, als blancs i als negres, als grassos i als prims, als alts i als baixos, als jueus i a llurs amics i als jueus i llurs enemics»,¹⁵⁵⁵ segurament que aquestes línies serien una picada d'ullet a tots els que llegiren i representaren la *Primera història d'Esther* de Salvador Espriu, ja que contenen el ressò del final de l'obra del monòleg de l'Altíssim,¹⁵⁵⁶ és a dir, a Sarsanedas i Picas, com també a la Carlota, que es devia tractar de Carlota Soldevila. Ara bé, si aquesta intertextualitat podria semblar arriscada més ho semblaria l'expressió que fa servir amb la interlocutora de la carta: «t'estimo tant que fins i tot puc passar de tu», que ressona a les proclames d'amor de vegades paradoxals de Miquel Àngel Riera a *Poemes a Nai*.¹⁵⁵⁷

¹⁵⁵¹ Cartes del 23 al 29 de setembre de 1967, 12 de desembre de 1967 per als de Vilar i Garaudy i 20 de desembre de 1967 per al de Tamames. APAB.

¹⁵⁵² Carta del 23 al 29 de setembre de 1967. En concret és del dissabte 29. Ella és a Andorra. Sabem, pel FMMP, on es conserva el llibre, que li arribà d'una manera o altra.

¹⁵⁵³ És estrany que es tracti d'una lectura; deu ser més bé una relectura del llibre que sortí publicat el 1962.

¹⁵⁵⁴ Carta del 30 de maig de 1967. APAB.

¹⁵⁵⁵ Carta que se suposa de finals del novembre de 1967. APAB.

¹⁵⁵⁶ El 1947 es produí una lectura de l'obra dramàtica amb Salvador Espriu, però el precedent que Sarsanedas considerarà com a tal fou en la casa Uriach i en aquests assajos-respresentacions hi eren presents, entre d'altres, Jordi Sarsanedas, Núria Picas i Carlota Soldevila, segons explica Frederic Pau Verrié. AA. DD., «Taula rodona: Primera història d'Esther, de Salvador Espriu», *Assaig de teatre: revista de l'Associació d'Investigació i Experimentació Teatral* 65 (2008), 148-173.

¹⁵⁵⁷ Carta amb mata-segells del 23 de setembre de 1967. APAB. El llibre el devia conèixer perfectament ja que s'havia publicat el 1965, a Daedalus, la mateixa editorial que *El poble*.

6.2.3. La relació del poeta amb d'altres autors

Semblantment a la relació que pot resultar amb d'altres autors per la lectura que més pot interferir en el seu pensament i en la seva producció he volgut escriure aquest subapartat que encara permetrà de veure quina és la relació que el va vincular amb d'altres autors i poetes. Em basaré, sobretot, en la correspondència que va mantenir amb autors que coneixia o que va poder arribar a establir correspondència gràcies al seu càrrec de redactor d'*Inquietud artística* i *Oriflama* que li permetia posar-se en contacte amb aquests, a qui els demanava col·laboracions per a les revistes.¹⁵⁵⁸ En aquest sentit, com ja hem vist, mantindrà correspondència amb Joan Oliver i també amb Agustí Bartra; amb el primer, però, a la llarga establirà una bona amistat. Per una altra banda, sempre cal mantenir la hipòtesi que Cantonigròs li continuà essent un moment de relació amb d'altres autors i que, ja sabem, va ser l'indret on van nèixer amistats, tot i que potser cap de tan gran com la de Jordi Sarsanedas, però també la de Joan Triadú o Pere Calders, amb qui compartiren sortides, i a qui Martí i Pol admirà per la seva capacitat i hàbit de treball. Tampoc es podrien obviar els altres amics de feia anys, com Toni Pous, Segimon Serrallonga i Ricard Torrents, tot i que amb aquests dos últims compartiren una feina més crítica a *Inquietud* i *Oriflama*. Tampoc no es poden oblidar els amics Emili Teixidor o Josep Maria Castellet.

La relació, que ja sabem d'uns quants anys abans, amb Jordi Sarsanedas es basarà sobretot en l'amistat, les traduccions i les col·laboracions diverses, com veurem posteriorment. S'alegrarà del premi Pinya de Rosa que rep a Cantonigròs el 1962 per *Alguna gent*, un recull que no es conserva. Li comunica que se n'alegra quan s'ha d'encarregar del «Taller escènic de l'ADB», al març de 1963.¹⁵⁵⁹ El més interessant, però, és el que li diu —encara que en una carta més aviat telegràfica— sobre el poema «Vent a Florència», que Martí i Pol llegeix perquè l'ha publicat *Destino*:¹⁵⁶⁰

Aquest migdia he vist la teva “veritable efigie” al “Destino”. Enhorabona.

Aquesta teva “rentrée” una mica sorollosa és tan oportuna i merescuda que et ben asseguro que m'ha produït una sinceríssima joia. Hi ha molta gent que sap prou bé el que vals; però recordar-ho de tant en tant a la gent, és d'allò més oportú.

Quant al teu poema, val a dir que m'ha sorprès una mica. Sobretot els primers versos. Després, no. Després trobo que respon ben bé a la idea que jo m'he fet de la teva poesia. Es tan just i simple, tan delicat i precís que te l'envejo ben de debò.

¹⁵⁵⁸ És el cas de J.V. Foix, per exemple, ja que tota la correspondència que es conserva a la Fundació J.V. Foix es basa en la sol·licitud de col·laboració.

¹⁵⁵⁹ Cartes a Jordi Sarsanedas del 29 d'agost de 1962 i del 8 de març de 1963, respectivament. FJS.

¹⁵⁶⁰ FIDEL, «Al pie de las letras catalanas. Vent a Florència», *Destino* 1.337 (16 març 1963), 53. El poema «Vent a Florència» el publicà en el seu llibre *Postals d'Itàlia* (1965).

Es engrescador de saber notícies dels amics. Per això m'ha semblat que l'ocasió exigia una carta.¹⁵⁶¹

Som l'any 1963 i Martí i Pol continua admirant l'elaboració poètica de Sarsanedas, però també és ben evident que remarca com aquesta és la «teva» poesia. En un altre moment, havíem vist que feia per imitar o establir unes referències que apreciava en Sarsanedas; ara, però, la consideració és la d'una poesia que ha emprès un camí ben diferent.

En la correspondència que manté Martí i Pol amb Bracons apareix com Toni Pous aprofita l'estada a Manlleu per veure's amb els de la colla. Això propiciarà que es veiessin amb Martí i Pol. Les tertúlies amb tots aquests devien ser moments divertits, tot i que segurament entre la gatzara i els cants quedava temps per als aspectes culturals, podrien parlar de realitzar pel·lícules, debatre sobre temes actuals, però segurament que la major part del temps la devien ocupar en aspectes del pensament. Ara bé, els anys 1966 i 1967 estigueren ocupats en el projecte de revista que, com veurem, volgueren crear. Antoni Pous, per a Martí i Pol, li fou el mentor en la formació marxista que dugué a terme l'any 1967 ja que, com hem vist en la carta a Bracons, li relaciona tot un seguit de llibres que hauria de llegir. En una carta del 19 de juliol de 1967 a Bracons, Martí i Pol li explica que Pous li havia escrit i que han iniciat una discussió sobre marxisme. El poeta de Roda sembla preocupat per aquesta discussió i sembla que busqui la conformitat de Bracons o bé es tracta de reflexionar-hi de nou; per a ell verbalitzar-ho és un bon mecanisme de reflexió. La discussió es basa en el fet que Pous és partidari de l'acció però prescindint de la ideologia i Martí i Pol defensa que no pot haver acció sense ideologia, que no es pot basar tot en la raó i en la creença que el sentit de la propietat és congènit a l'home, que cal treballar perquè aquells qui tenen més puguin arribar a ser solidaris, ja que els costa més que a aquells que tenen menys. La raó és que és difícil convèncer del sacrifici i per això és important la ideologia.¹⁵⁶²

Una altra de les consideracions a tenir en compte és la breu relació epistolar que s'establí amb Francesc Parcerisas. Segons li explica a Bracons en una carta que duu el mata-segells del 7 de desembre de 1966, Parcerisas escriu a Martí i Pol per fer-lo avinent de les impressions sobre el llibre d'*El poble* que acabava de sortir. Li ho explica d'aquesta manera:

Aquest migdia he rebut una carta d'un poeta jove (Francesc Parcerisas) de qui tu vares llegir uns poemes que havíem premiat a Cantoni.¹⁵⁶³ Em parla amb entusiasme d'"El Poble", tot i que hauria d'estar enfadat amb mi perquè encara no he contestat la carta que em va escriure fa mesos. Diu, textualment, que, en llegir els meus versos va dir: "Cony, ja era hora!" i que això en

¹⁵⁶¹ Carta a Jordi Sarsanedas de la segona quinzena de maig de 1963. FJS.

¹⁵⁶² Carta a Anna Bracons del 19 de juliol de 1966. APAB. No es conserven les cartes, però, en què s'establí aquesta discussió.

¹⁵⁶³ Es tractava dels *Vint poemes civils* que li van concedir el Premi Salvat-Papasseit en el XXIII Concurs de Cantonigròs, el 7 d'agost de 1966.

el llenguatge del seu subconscient, vol dir que havia trobat una cosa molt bona. Considera —ja és cas!— que els meus poemes són un dels reculls més importants que s’ha publicat darrerament... dels que ell ha llegit. Tot això és engrescador perquè ve d’un home jove —joveníssim— i, sobretot, perquè té un aire de sinceritat molt agradable.¹⁵⁶⁴

Segons recull Pujades uns dies més tard, Martí i Pol el responia de la següent manera:

Vaig rebre la seva carta. Moltes gràcies.. Mai ningú no m’havia dit coses tan agradables com les que vostè em diu. Ja veu si és cas! Aquest meu pobre *Poble* ha anat d’Herodes a Pilat durant anys. La majoria de poemes els vaig escriure cap allà al 59, la qual cosa vol dir que, publicats a temps, podien tenir una significació molt més àmplia. Comptat i debatut, però, si a vostè, que escriu uns poemes excel·lents (he llegit i he fet llegir el seu recull, que tinc a casa, se’n recorda?) encara li han fet servei, penso que no deuen haver envellit tant com jo temia.

M’agradaria de parlar de poesia amb vostè. Per carta, de moment, posat que jo vinc poc a Barcelona. M’agradaria també que, si pot, algun dia s’arrisqués a venir a Roda. Hi té casa parada. Només que m’ho digui, el rebrem amb molt de gust.

He vist que ha enviat un llibre al Carles Riba. Jo també n’hi tinc un. Li desitjo molta sort, i m’agradaria de poder llegir el seu recull. Jo també li passaré el meu si li interessa.¹⁵⁶⁵

Ja hem vist, però, com fora pronòstic, el Carles Riba s’atorgà a Francesc Parcerisas per *Homes que es banyen* i hem vist quin fou el comentari del poeta de Roda davant d’aquesta circumstància.

Per últim en aquest apartat, hi ha una anècdota prou interessant perquè provoca en Martí i Pol una seriosa reflexió. Fou la visita que tingué del matrimoni Calders a casa seva. Era el 7 d’octubre de 1967 i li dedica pràcticament tota una carta a Bracons a explicar-li. En transcriu el llarg fragment:

Jo en Calders el coneixia dels Concursos de Cantoni. Havíem enraonat poc i encara d’una manera convencional. Sabia que havia passat vint-i-cinc anys exiliat a Mèxic i que era un home cordial, petit i poc enraonador. L’altre dia, a casa, tanmateix, vaig descobrir tot d’altres coses. I la més important de totes va ser el seu mètode de treball, que explica la seva constant activitat editorial. En Calders està casat amb una dona alta i rossa, xerraire i catalanista, que resulta simpàtica quan no s’excedeix. Tanmateix —destí d’home petit— en Calders queda reduït, a estones anorrea davant l’exhuberància de la seva dona. Tenen tres fills —dues noies i un noi— ja grans. A casa seva, doncs, així que es reuneix tota la família (viuen en un pis molt petit) resulta pràcticament impossible de treballar. En Calders es guanya la vida (no treballa, segons ell, sinó que “es guanya la vida”) en una Editorial. Aquesta ocupació li omple les hores normals del dia,

¹⁵⁶⁴ Carta a Anna Bracons amb mata-segells del 7 de desembre de 1966. APAB.

¹⁵⁶⁵ Carta reproduïda de PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 236-237.

fins a quarts de vuit del vespre. A penes si té temps de llegir. Confessa que està desfasat de lectures i se'n lamenta. No obstant això, publica amb una considerable regularitat. Doncs bé, saps quin és el secret? Molt senzill. En Calders es lleva cada dia a les quatre de la matinada i fins a quarts de vuit, mentre casa seva està en silenci, escriu. Quan m'ho va dir em vaig quedar veient visions. No perquè la cosa en si mateixa resultés extraordinària, sinó per l'esforç i la constància que exigia. Perquè llevar-se a les quatre, entre d'altres coses, vol dir anar-se'n al llit pels volts de les deu. I vol dir no poder tenir pràcticament CAP mena de vida social. Vol dir haver d'ignorar l'existència dels amics, de la gent amb qui es voldria parlar, de les diversions que es voldrien frequentar, etc. I tot això se sacrifica per poder escriure. Em deia jo: quina vocació no deu tenir aquest punyeta d'home que sigui capaç de deixar-ho tot per poder escriure? quina confiança i quin amor no deu sentir envers la seva obra? En Calders no és un escriptoràs. Això és evident. Tanmateix resulta una de les persones d'una més reconeguda eficàcia en el nostre panorama literari. I, si bé ho observes TOTA la seva eficàcia recolza en aquesta constància, en aquest llevar-se dia rera dia a les quatre del matí per omplir quartilles i construir la seva obra. Al costat d'aquest esforç, jo no gosava ni pensar en els meus mètodes de treball, anàrquics i, sobretot, queixosos constantment. Perquè el que més solem fer servir la gent del meu tall és la queixa. No podem fer, no tenim temps de fer, no ens vaga de fer, no ens deixen fer. I amaguem una ineficàcia manifesta i una incapacitat de superació darrera del negatiu. La nostra és una època de negació. Tothom es queixa: tothom trasllada la culpa al veí; tothom pensa i diu que la seva manca d'empenta no depèn de la pròpia incapacitat sinó de les trabes que els altres li oposen. I al costat d'això, d'aquesta negació general, la gent que fa alguna cosa és la que xerra poc i s'exigeix molt, la que se sacrifica i no protesta, la que ha comprès allò que et deia en començar aquesta carta.¹⁵⁶⁶ T'asseguro que m'ha fet pensar tot això d'en Calders i que voldria saber-ne treure un profit evident. Tots aquests darrers temps, a casa, he hagut de suportar actituds negatives. A casa i a fora de casa. Fins abans de la descoberta del marxisme, jo també me'n servia. I encara ara hi caic, de vegades. Tanmateix cada dia més estic convençut que l'únic enemic de l'home és ell mateix i que només d'ell depèn d'aconseguir la victòria i que tot allò que tendeix a traslladar la culpa a la gent que ens volta és fals i ineficaç. Una darrera cosa encara parlant d'en Calders. Havia estat membre del partit comunista. Dic "havia estat" perquè ara em penso que no n'és, tot i que hi deu mantenir contactes, almenys pel que em va dir. Les raons que li n'han apartat són una mica semblants a les que addueix en Jordi Sarsanedas per no acceptar la doctrina. Tanmateix els seus mètodes de treball i la seva mentalitat són estrictament marxistes. La veritat és que jo només he vist en gent d'aquesta mena una dedicació tan completa i una consciència tan clara de l'eficàcia. I no et pensis que això vulgui dir que són gent negada per a conuiu amb els altres. Ben al contrari. El que passa —i aquest és el seu gran mèrit— és que saben establir una escala de valors veritablement eficaç i dinàmica i es mouen d'acord amb les premisses que comporta. Ni són gent enclaustrada com certs catòlics, ni arrauxats com membres d'altres confessions. Són, i no és pas poc, gent que se sap què vol i què cal fer per a assolir-ho. I

¹⁵⁶⁶ «Està vist i comprovat que tota acció eficaç recolza bàsicament sobre uns principis, no pas inamovibles, d'ordre i d'exigència.» Carta a Anna Bracons del 17 d'octubre de 1967. APAB.

són, a més a més, gent que posa en pràctica sense cap mena de defallença, aquestes conviccions.¹⁵⁶⁷

He dit més amunt que es pot considerar una destacada anècdota perquè provoca, com hem vist, unes interessants reflexions. En primer lloc, pel que fa al mètode de treball; tot i que Martí i Pol en té un, el que li sobta al poeta de Roda és la capacitat de sacrifici de Calders que la qualifica de sorprenent perquè ha de renunciar a moltíssims altres aspectes de la vida. Martí i Pol necessitava dels altres per recolzar-se i poder destruir la seva inseguretats, però també com a font de coneixement: les tertúlies, els diàlegs, les converses... eren fonts de coneixement, en què ell encara s'obligava a pensar però també se sabia escoltat. La segona reflexió interessant que planteja, i com a conseqüència de la primera, gira entorn de la creació de l'obra. Martí i Pol s'adona de com Calders té un desig vehement per crear-la, i en això el poeta de Roda es veu inconstant. En tercer lloc, Martí i Pol reflexiona sobre l'home i les seves actituds: actituds negatives que sempre busquen trobar la culpa en l'altre, quan el veritable enemic de l'home és ell mateix. I per últim, la consideració sobre el marxisme en el qual, en aquesta època, està aprofundint. El mètode que segueix Calders, segons Martí i Pol, és marxista perquè és eficaç. Perquè d'aquesta manera concebia la ideologia: en una teoria duta a la pràctica que havia d'aportar un canvi social. Les últimes línies, doncs, són elogis dedicats a aquesta gent que és constant i que es basen en una sèrie de valors sòlids.

6.3. La perspectiva d'una revista internacional: *Estudis de Llengua i Literatura*

Les perspectives que oferien *Inquietud artística* i *Oriflama* no eren gaire engrescadores ja que, com hem vist, planaven en contínues dificultats. Martí i Pol, però, se sentia completament vinculat i li permeté d'ampliar la perspectiva i apuntar-se a la iniciativa de la creació d'una revista d'abast internacional. N'han parlat Pujades i Farrés.¹⁵⁶⁸ De fet, segons explica aquest últim, la iniciativa havia de ser d'Antoni Pous i havia de ser una revista a cavall de Catalunya i d'Alemanya, en concret vinculada a la Universitat de Tübingen. Per a la publicació involucrarien també a Eugen Coseriu, que era catedràtic d'aquesta Universitat.

El projecte era realment ambiciós; i el tingueren a la ment des de 1966 fins al 1968.¹⁵⁶⁹ Si bé Pous era el mitjancer a Alemanya, Martí i Pol havia de ser el pont de la relació amb la gent de Catalunya. La nòmina de la gent que es troben a les reunions, normalment, no és pas exigü. Per fer-nos-en una idea, les reunions solen ser a Andorra a casa del Pep Bermudo i hi és

¹⁵⁶⁷ Carta a Anna Bracons del 17 d'octubre de 1967. APAB.

¹⁵⁶⁸ El primer, de manera cronològica en el segon volum de la biografia martipoliana. Farrés, però, explica amb força deteniment la iniciativa. FARRÉS, *Antoni Pous. L'obra essencial*, 164-167.

¹⁵⁶⁹ Realment la notícia sobre la revista és força àmplia en el llibre de Ramon Farrés, citat suara. Com veurem, el 8 de novembre de 1966 pren la decisió de desvincular-se de moltes de les feines de fora de casa, però desisteix de fer-ho amb la revista.

aquest, Manel Anglada, Ricard Torents, Emili Teixidor, Segimon Serrallonga, Ramon Cotrina i Joan Rosanas, de Crèdit Andorrà. I s'hi s'afegiren Jordi Pujol, de Banca Catalana, Òmnium Cultural —amb Frederic Roda que era qui hi anava en representació, però que havia estat informat per Joan Triadú— i el Monestir de Montserrat —amb la representació del pare Maur Boix.

La primera notícia de la revista amb lletra de Martí i Pol data del 22 d'octubre de 1966 en una carta a Bracons. No es tractava únicament d'una revista sinó que hi havia la previsió d'un premi:

I bé: demà em penso que ens veurem amb en Pous. Tenim grans projectes... que depenen del suport econòmic de Crèdit Andorrà. Es tracta d'una revista internacional d'estudis de lingüística i literatura catalanes, i d'un premi que es convocaria anualment a Andorra. En vam parlar amb en Joan (ell va parlar del premi i nosaltres hi vam afegir la revista) i ara cal planejar-ho per saber si es pot fer.¹⁵⁷⁰

Tot i que el 24 d'octubre es veu amb Pous i parlen del «projecte de revista fabulós», les desavinences familiars provoquen que el 8 de novembre de 1966, Martí i Pol escrigui a Bracons per dir-li que continuarà treballant, però que realitzarà les mínimes col·laboracions fora de casa, cosa que suposava també deixar la revista. I així li escriu a Pous:

Aquest migdia he rebut la teva carta. Suposo que després d'haver-la escrita te'n degué d'arribar una de meva que et feia saber que no havia anat a Andorra i que no "podia" ocupar-me de la revista, almenys per ara. I bé: ho sento molt però és així. Ja deus suposar quin és el motiu d'aquesta decisió. [...] Altrament ja saps que pots disposar de mi per tot el que pugui fer "des de la meva cambra". Si no puc "actuar" plenament d'acord amb la meva manera de veure les coses, tant se me'n dóna del que em deixen fer. I que consti que no es tracta ja d'un problema d'"altres" sinó d'un problema personal.

En fi: ja em diràs què vols que faci amb els papers que tinc. Jo, de moment, no me'n puc pas ocupar. Tanmateix els passaré a qui em diguis, i et demano, per favor, que em compreguis i em perdonis.¹⁵⁷¹

El 14 de novembre li torna a escriure:

En el curs de pocs dies he rebut dues cartes teves i un telegrama. A més a més, dissabte a la tarda va venir-me a veure en Ricard. No acabo d'entendre si has rebut o no les meves dues últimes cartes, en les quals et deia que no havia anat a Andorra i que, de moment, em volia desentendre de la revista. [...]

¹⁵⁷⁰ Carta del 22 d'octubre de 1966. APAB.

¹⁵⁷¹ Carta a Antoni Pous sense datar, del novembre de 1966. APMMP.

No vam anar a Andorra dissabte passat i, de moment, tot està per fer. El temps que es pot haver perdut, en tot cas, l'he perdut jo. Es clar que l'Emili no podia venir, però això no era motiu de desdir-nos. Jo de bona gana matindria els meus tretze, però considero que no hi tinc dret. Puc deixar tot de coses que marxaran igualment si jo me'n desentenc (la qual cosa no vol dir que deixi de treballar) Ara: la primera gestió de la revista, tinc l'obligació de fer-la, i la faré. Si diuen que sí, ja parlarem després de les condicions de la meva col·laboració. Mal que et pugui semblar una bestiesa, estic molt emprenyat i decebut, i convé que hi dormi. Bé: ara mateix he fet tres o quatre cartes per convocar una anada a Andorra el dia 26, que s'escau de dissabte en vuit. En Ricard ja mig ho sap i hi està d'acord. O sigui que, en principi, ell i jo, almenys, hi anirem, si en Rosanas està "visible". A més a més, però, he convidat l'Emili. Creu-me que ho sento, Toni. Ja veig que he obrat una mica massa a la valenta i que no hi tenia tot el dret que em creia. Faré el que pugui per esmenar l'error i perquè no es perdi per culpa meva.¹⁵⁷²

Efectivament, doncs, per a Martí i Pol es tracta d'un formidable projecte, del qual no es desentén del tot encara que hi passin per davant els aspectes personals. La raó per la qual se sent obligat a anar a Andorra l'explica en la carta a Bracons amb mata-segells del 16 de novembre:

Si jo no hi vaig (l'Emili ja saps com és) hi haurà d'anar en Torrents tot sol, i a en Torrents en Rosanas ni el coneix. Dissabte va venir a casa i va quedar molt parat en saber que jo m'havia desdit. No va fer preguntes. Jo vaig demanar-li que m'hi deixés pensar i crec que no tinc dret a fer-ho. Un cop enllestida la primera gestió i si la cosa va endavant, ja canvia pel que fa a la meva col·laboració. Ara, deixar perdre una possibilitat per culpa meva, no puc fer-ho.¹⁵⁷³

És clar doncs que per a Martí i Pol, activista cultural que té al davant un gran projecte, prioritza l'objectiu i no pas la situació personal. De fet, en una carta a Pous d'aquests dies de novembre li confirma que han fixat l'anada a Andorra el 26, si a Rosanas li anés bé, i si no seria el següent dissabte. Sembla, doncs, que la decisió és presa —encara que en unes paraules al final de tot encara presenta el dubte que si tot això funciona, no sap què farà després—, que Torrents havia d'anar a casa seva el dimarts 22 «i posarem en net totes aquelles notes. Val la pena de presentar-ho bé. Si hi haguéssim anat l'altre dia, l'Emili no hauria vingut. Ara pot ser que vingui». Pous li havia parlat de la possibilitat que Coseriu vingués a Andorra.¹⁵⁷⁴ Així, doncs, si el 12 de novembre no es podia donar per encetada la possibilitat d'aquesta revista internacional —això si en Joan Rosanas donava el seu consentiment— es posposava la reunió per al dia 26 de novembre de 1966. I aquest dia, Rosanas no tingué la idea clara d'engegar cap projecte d'aquest

¹⁵⁷² Carta a Antoni Pous sense datar, del 14 de novembre de 1966. APMMP.

¹⁵⁷³ Carta a Anna Bracons amb mata-segells del 16 de novembre de 1966. APAB.

¹⁵⁷⁴ Carta a Antoni Pous. Del mes de novembre de 1966, potser del 19 o 20. Li demana que li ho confirmi abans de dissabte, també li interessa saber si és casat per si aniria acompanyat perquè també es preocupa per la qüestió econòmica. APMMP.

tipus. Havia vist que els plantejaments del grup eren superiors al que podria sufragar l'escassa economia amb què comptaven. Així li ho explica a Bracons en una carta del 29 de novembre:

En Joan es va quedar una mica sorprès en veure la volada que volíem que tingués i, home pràctic, ens va parar els peus. Jo vaig parlar-hi una estona a soles (ell ho va voler així) i després vaig fer per manera de deixar que fossin Torrents i en Cotrina qui hi tinguessin les “sentades” més llargues. Això per dues raons: la primera perquè, com que la resposta no era massa engrescadora, vaig preferir (ja els conec!) que els la donés ell mateix; i la segona perquè així quedava una mica al marge del batibull, si és que n'hi ha, com és el meu desig per ara, tu saps prou bé perquè. En Joan va trobar que el dèficit inicial era excessiu (i té raó) i només es va comprometre a ajudar-nos si nosaltres ens hi “feiem” pel nostre cantó, buscant ajuda econòmica, o bé si aconseguíem de demostrar que érem capaços de fer una revista realment europea, per la qual cosa, posat que ell voldria tenir exemplars per a poder ensenyar a la gent a qui caldria convèncer, també calen —i com!— diners. En fi, ja veurem.¹⁵⁷⁵

Farrés explica que a Zuric hi ha còpia d'una carta a Joan Coromines datada del 15 de gener de 1967 en què es proposava que la revista fos codirigida per Coseriu, el mateix Coromines i un “literat” que podia ben ser Joan Fuster.¹⁵⁷⁶

El 4 de febrer de 1967 Martí i Pol i tots els implicats en el projecte tingueren una altra reunió a Andorra i, pel que diu el poeta de Roda a Bracons, va anar molt bé: «Tot de circumstàncies han canviat la perspectiva d'en Joan i dissabte es va mirar els nostres projectes amb molta més simpatia. Tanta que ja va “repartir” feina. Ara és qüestió de veure si som capaços de fer-la».¹⁵⁷⁷ Una altra de les referències suposadament a aquesta trobada es documenta en una carta a Jordi Sarsanedas:

L'anada a Andorra va resultar molt més profitosa que cap`de les que havíem fet. No pas —em penso— per mèrits nostres, sinó per reacció d'en Rosanas, polític al capdavant, davant el projecte del Convivium Romanicum. Aquest darrer dia va acceptar, no solament el compromís d'ajudar-nos personalment, sinó el de trobar cent mil pessetes si nosaltres en portàvem — que ja es pot dir

¹⁵⁷⁵ Carta a Anna Bracons del 29 de novembre de 1966. APAB.

¹⁵⁷⁶ FARRÉS, Antoni Pous. *L'obra essencial*, 155.

¹⁵⁷⁷ Carta a Anna Bracons del 6 o 7 de febrer de 1967. APAB. És difícil anar resseguint passa per passa la història de la revista, però el cas és que, cap al mes de juny a agost com a molt tard —ja que Martí i Pol escriu a Pous perquè vagi a veure'ls a Andorra a l'agost— l'Emili Teixidor es va endur vuit exemplars de la revista «Textos» de casa de Martí i Pol i sembla ser que va escriure Rosanas amb una gran sorpresa. En aquesta carta que es conserva Martí i Pol escriu a Pous: «La lectura el va predisposar molt seriosament a favor teu. Es sorprenent, però resulta que segurament no et creia capaç d'una empresa de tanta importància. “Textos” l'ha convençut. Em va dir que els trobava extraordinaris (el més important que s'ha fet al país) i que així ho havia dit a en Rosanas tot i mantenir els “reparus” pel que feia a l'organització, sobretot econòmica». (La carta a Antoni Pous, com gairebé totes, estan sense datació. L'ordenació la realitza Segimon Serrallonga, però no sempre correspon a un ordre lògic. No puc confirmar que a aquesta carta li correspongui aquest ordre, però potser és el que s'adiu més en tot aquest afer). APMMP.

que les tenim— cent mil més. D'altra banda ha començat ja a fer gestions a les impremtes d'Andorra. Va dir que faria el que bonament podria per ajudar a “posar la criatura al món”. Que després caldria que l'agambéssim nosaltres, etc. Però em sembla que el més important era això. Ara esperem que en Toni envii uns índexs de tres o quatre números des d'Alemanya (ahir em va escriure i es veu que no ho ha pogut fer) i després caldrà anar a Andorra, potser amb en Toni que diu que ve a mig Març, o enviar-hi tota la paperassa. Ja veus, però, que no parem. El cas és que, tot darrerament, tant en Cotrina, com en Torrents, com jo hem estat —ja és cas!— molt atabalats de feina.

Moltes, moltes gràcies per les teves 3.000 pessetes. Tant de bo que te les poguem demanar.¹⁵⁷⁸

Per tant, també Sarsanedas s'hi implica en el projecte encara que de manera d'ajut econòmic. Al capdavant, queda força clar que aquest és el gran inconvenient, la qüestió econòmica. El diumenge 12 de març es troben a Barcelona per treballar en el projecte. Martí i Pol, segons li explica a Bracons surt molt satisfet de la reunió, en què van treballar unes quatre hores i mitja.¹⁵⁷⁹ Potser fou en una d'aquestes reunions a Barcelona que se centraren en les qüestions econòmiques. I segons les cartes que li escriu a Bracons el 4 i l'11 d'abril parla de dues escapades més a Andorra i, fins i tot, potser una tercera: «per veure si posem definitivament en marxa la revista abans en Toni no se'n torni a Alemanya».¹⁵⁸⁰

Ramon Farrés explica que Pous li explicà a Triadú en una carta del 5 de gener de 1968 que havien tingut una visita amb Coromines en relació amb el projecte i que ara ja tenia nom. Es diria *Estudis de Llengua i Literatura*. El 26 de gener de 1968 —en una carta datada pel mateix Martí i Pol— li explica de nou a Pous:

Ahir vaig rebre una carta del banquer Jordi Pujol. Dues ratlles, només, en les quals es queixava que feia molts dies que no sabia res “dels amics de Tübingen” ni d'en Rosanas. Em demanava si jo el podia posar al corrent dels afers de la revista.

Ho vaig fer immediatament. Una carta llarga de dues pàgines en la qual li explicava les gestions que havíeu fet a Tübingen (cartes a professors i problemes amb les editorials) i les que tu havies fet a Barcelona durant les vacances (visites a l'Aramon i a en Triadú —en Corominas me'l vaig “oblidar”), visites a Montserrat i trobada meva amb en Rosanas. Vaig insistir a fer-li notar que la gent d'Alemanya es queixava de poc entusiasme per part de la banca del país; que era un problema això d'haver de resoldre les coses a través de tants intermediaris i que caldria que la gent de Barcelona no fes tant l'orni a l'hora de recolzar projectes seriosos, tot i que no hagin sortit d'ells. Li vaig dir que si no l'haviem posat al corrent de tot era perquè en Rosanas havia dit que sabent-ho ell ja n'hi havia prou; que en Rosanas s'havia fet càrrec de totes les dificultats (el

¹⁵⁷⁸ Carta a Jordi Sarsanedas, segurament escrita a finals de febrer de 1967 ja que duu la data de l'1 de març de 1967 en llapis, que seria la data de recepció de la carta. FJS.

¹⁵⁷⁹ Carta a Anna Bracons del 13 i 14 de febrer de 1967. APAB.

¹⁵⁸⁰ Això representava els dissabtes 8, 15 i, possiblement 22 d'abril. Cartes a Anna Bracons del 4 i de l'11 d'abril de 1967. APAB.

dia que jo el vaig veure a Montserrat) i que, sobretot sabent que la gent de l'Abadia havia acceptat de participar en l'empresa, s'havia despenjat dient que endavant i que allò dels diners tampoc no seria tan poc i tan estricte com semblava.

En fi: li vaig donar tota mena de clarícies. Tot això —li deia— havia passat abans de tornar-te'n tu a Alemanya. Del dia 10 ençà no en sabia res. Li vaig dir que t'escriuria (també ho volia fer) i que si hi havia res de nou li ho faria saber.

I bé: com estan les coses? què diuen en Coseriu i els altres? Has rebut les cartes del pare Boix i d'en Rosanas? Progressa el projecte? Comprendràs que tot plegat m'interessa, i no solament per fer l'article a en Pujol.¹⁵⁸¹

Podia haver estat uns mesos després —quan ja ha tornat a escriure a en Pujol—que Martí i Pol escrivia a Pous amb un efecte una mica més negatiu; sembla que tot el projecte trontolli una mica:

La gent és com és i si no canvia per si mateixa, malament rai! El que em dius d'en Rosanas no m'ha sorprès. Almenys, no gaire. La veritat és que, després del que em va dir aquell dia a Montserrat, em pensava que no faria més el ruc. Si no entén alguna de les preguntes que li vas fer, és que té pa a l'ull. El mal és que aquesta mena de gent és la que té els calers i la influència. Estem ben frescos! L'actitud dels frares de Montserrat ja m'ha vingut més de nou. Em pensava que tenien un altre aire. Tant és així que pensava escriure al pare Boix i dir-li que tu estaves encaparrat. Després, però, he pensat que, abans de fer-ho, més valia demanar-te què te'n semblava. Què hi dius? Si et sembla que si, ho faré així que rebi la teva carta.

Estic atrafegat. A en Pujol, de moment, no li he dit ni li diré res més. Si pel març ens cal veure'l, ja ens apanyarem.¹⁵⁸²

Per fer-nos una idea de com devia progressar el projecte, a banda del que anem veient dels malentesos i problemes econòmics, seria bo de veure en aquests moments quin era el projecte possiblement ja elaborat fins a aquest moment. Farrés l'explica ja que a Manlleu, entre els papers de Pous, hi trobaren un fulls escrits a mà amb el projecte que tenien per a la publicació:

Sota el títol «ESTUDIS de LENGUA i LITERATURA», Pous hi havia escrit «Revista internacional de catalanística», encara que després va barrar aquesta definició. A la «Direcció» hi trobem els noms de Coseriu, Coromines i Fuster, i al «Consell Científic», H. Bihler de Göttingen, D. Briesemeister de Munic, R. Brummer de Gernersheim, G. Colon de Basilea, W. Giese d'Hamburg, G. Haensch de Munic, P. Kinsch de Viena, E. Köller de Heidelberg, A.

¹⁵⁸¹ Ibidem.

¹⁵⁸² APMMP. Una anotació amb interrogant diria que la carta seria de finals de 1967. De fet, que Martí i Pol li digui que li envia per correu apart exemplars del programa en què apareix un poema seu, *La creació*, faria pensar que es tractava de finals de 1967, però també podria ben ser que els hi enviés amb una mica més de posterioritat. Semblaria més coherent en quant al seguiment d'aquest afer.

Comas i A. Badia i Margarit de Barcelona, A. Tovar i J. Höfle de Tübingen, C. Cases de Pavia i encara alguns d'altres que no es llegeixen bé. Es tracta d'una llista provisional i sense confirmació, ja que Pous hi anota «De moment només s'ha comunicat a professors alemanys.»¹⁵⁸³ Quant a la «Redacció», havia d'estar formada per «estudiants de catalanística, lectors d'universitat, homes de lletres catalans, etc. » A l'apartat de «Descripció material», s'hi diu que la revista havia de ser trimestral i d'una extensió de 60 a 80 planes, repartides de la manera següent: «4 o 5 articles analítics. Textos. Recensions. Notes. Bibliografia completa.» Al títol «Orientació» Pous havia escrit en un primer moment: «Exclusivament científica», però després ho va barrar i va escriure: «Estudis moderns de catalanística, lingüística general i metodologia literària.» A l'apartat d'«Objectius» llegim:

Fomentar estudis universitaris de llengua i literatura catalanes, al dia, fora de Catalunya. Preparar traductors, crítics literaris, professors. Organitzar els esforços que s'han fet fins ara en el camp de la dialectologia i orientar-los de manera que constitueixin una branca completa d'investigació: llengua, literatura, cultura, vida popular. Crear un fòrum de discussió entre els científics dels Països Catalans i científics estrangers, entre escriptors catalans i escriptors estrangers. Normalitzar en el pla universitari i la nostra existència entre els científics de fora. Proporcionar noves perspectives als escriptors de dins. Obrir sistemàticament als escriptors de dins els camps de fora.¹⁵⁸⁴

Només en llegir aquestes línies anteriors, amb l'explicació de Pous del projecte, podem arribar a entendre quin era realment l'abast de la revista. I si en realitat a Rosanas li van presentar aquesta possibilitat no era pas d'estranyar que plantegés seriosament la qüestió econòmica, ja que es tractava realment un projecte força ambiciós. Però aquest anava prenent forma i, sobretot, semblava que es treballava en les qüestions econòmiques. En una carta a Pous, potser també dels primers mesos de 1968, Martí i Pol explica:¹⁵⁸⁵

T'envio una fotocòpia de la carta que vaig rebre d'en Frederic Roda.

Correspon al que vam quedar que ens diria en l'entrevista que vam tenir a Barcelona. No sé si en Ricard te n'ha parlat. Tant jo com en Manel i en Ricard hauríem volgut veure'l més engrescat; però l'home, com de costum, d'altra banda, es va mostrar displicent i correcte. Tenia interès pel projecte; en Triadú le n'havia informat favorablement i això sol ja el predisposava a dir que sí. Ara, exigia més concreció i, sobretot que es realitzessin les dues condicions que especifica la

¹⁵⁸³ Farrés anota a peu de pàgina que Bihler havia confirmat la seva participació i que, a més de proposar noms de possibles col·laboradors, havia elogiat el projecte.

¹⁵⁸⁴ FARRÉS, *Antoni Pous. L'obra essencial*, 155-156.

¹⁵⁸⁵ La carta, consultada a l'APMMP, manté una ordenació realitzada per Segimon Serrallonga, i aquesta correspon a la número 7 i duu la data —que no és del poeta— «19.XI.66». Però la carta acaba amb la notícia que aviat sortirà un disc «gros» d'en Subirachs amb «les meves cançons dels sense feina». Es refereix als textos que va escriure per a l'Estampa Popular de la Plana i la primera exposició fou al setembre de 1967 al Temple Romà de Vic; el disc duu la data d'edició del juliol de 1968. Per tant, la carta ha de ser del primer semestre de 1968. Aquesta carta que Farrés l'esmenta quan exposa el projecte d'una revista, una col·lecció de poesia i una altra d'assaig, com esmentaré posteriorment en el text, la situa també cap al maig de 1968.

carta. La cosa no és sorprenent. En certa manera els compromisos d'en Pujol i d'en Rosanas també estan supeditats a condicions semblants. Cal considerar, doncs, a parer meu, que la carta és positiva i que el resultat de l'entrevista va ser el que volíem. Ara tenim pràcticament mig milió a les mans i, a més a més, una mena de dossier de patums institucionals que, a la llarga, ens poden guardar les espatlles. Una revista en la qual hi hagi compromesos Montserrat, l'Omnium, Banca Catalana i Crèdit Andorrà, difícilment pot fer "figa" per cosa de diners. Mal que només sigui per una qüestió de prestigi. Vull dir amb això que, al meu entendre, ara tot depèn de tu. Si m'ho permetes —i si no m'ho permetes també— et diré que em sembla que ara cal endegar en ferm dues coses: primera, establir un pressupost, seriosament confeccionat, amb una editorial alemanya la qual ha d'acceptar el compromís d'imprimir la revista almenys durant un temps no inferior a cinc anys i que, fins a cert punt, s'ha de sentir interessada en l'afer; segon: concretar en ferm la composició del consell de redacció, comprometre la gent que n'hagi de formar part i començar la feina. Aquestes dues gestions han d'anar acompanyades de dues d'altres que ja no depenen exclusivament de tu: la primera és indicar el nom o els noms d'algú que pugui exercir aquest càrrec de gerent-executiu que els de l'Omnium demanen (en Roda va oferir un despatx al Palau Dalmasas, en el qual hi podria haver una placa que digués "Estudi de Llengua i Literatura". Independent de la resta de despatxos de la casa); i la segona, assegurar, pel que fa a Alemanya, i establir d'acord amb nosaltres pel que fa a aquí, la possibilitat de fer una reunió aquest estiu en la qual us pogueu veure: en Coseriu, tu, en Pujol, en Rosanas, en Roda, dom Maur Boix i potser potser en Triadú i tot. Si tot això funciona, tindrem revista i jo n'estaré d'allò més content. Si alguna cosa falla haurem de fer per manera d'arreglar-la. Si falla tot les emprendrem per un altre cantó. Els que és els dallons no ens els acabaran pas!¹⁵⁸⁶

Possiblement al maig de 1968 torna a escriure a Pous per dir-li que tot està aturat perquè caldria saber quina és l'editorial que es voldria comprometre.¹⁵⁸⁷ Li diu Martí i Pol:

Pel que fa als afers de la revista no crec que de moment poguem fer res. Cal saber què us han dit els d'Ifac i què diu en Niemeyer, no trobes? Pel que fa a la precisió de què vol dir en Rosanas quan demana un responsable administratiu i comercial, potser val més esperar a demanar-l'hi quan ens vegem. Ara, si et sembla que us ha de convenir m'ho dius i li ho demanaré desseguida. Jo —no recordo si t'ho havia dit— ja li vaig enviar una carta per tal que no es pensés que ens havíem oblidat de la feina. No m'ha dit res. D'altra banda tampoc no era d'esperar que la

¹⁵⁸⁶ APMMP.

¹⁵⁸⁷ La referència a una antologia que, suposadament, devia ser la que preparaven Pous i Hösle i que es publicà al 1970 (Johannes HÖSLE i Antoni POUS., *Katalanische Lyrik im zwanzigsten Jahrhundert. Eine Anthologie*, (Mainz: v. Hasse & Koehler, 1970) em fa pensar que pugui ser en una carta d'aquestes dates. De fet, Farrés comenta que de la idea de l'antologia se'n té constància al març i abril de 1968, segons les cartes de Hösle a Pous, però no es van posar a treballar fins a l'estiu arran d'una estada a Catalunya. Segurament que Martí i Pol devia ser coneixedor d'aquesta idea. FARRÉS, *Antoni Pous. L'obra essencial*, 196-197.

contestés. Tu si que valdria la pena que m'escrivissis dient què te'n sembla de tot i si cal fer alguna altra cosa.¹⁵⁸⁸

De fet, a la carta que Martí i Pol escriu a Pous el 7 de juliol de 1968, encara no saben res de l'editorial, però hi ha un altre problema afegit:

Si el vostre president, que dius tu, és el senyor E. Coseriu, com suposo, i toca el dos cap a Viena, tu què faràs? L'altre dia hi pensava i fins i tot em deia què faria jo si em trobés al teu lloc, cosa que no té la menor importància per dues raons: que no sóc al teu lloc i que totes les meves especulacions en aquest sentit estan condicionades pel fet de no ser-hi.

Ara, la pregunta queda en peu: tu què faràs? Una mica t'ho demano per què encara no sé ben bé fins a quin punt en depens; però sobretot m'interessa de saber què passarà amb la revista... si és que tira endavant.

I ara que en parlem: encara no han dit res els editorialistes de Munic? Aquesta gent és d'allò més gansa-les-ombres, que deia la meva padrina. Tant i tant bé que aniria que el mes entrant poguéssim fer una reunió amb tota la cort celestial i amb papers a les mans! En fi, què hi farem! Diu que la darrera cosa que s'ha de perdre és l'esperança.¹⁵⁸⁹

El 17 de juliol de 1968 Martí i Pol li envia un targetó amb una carta al Pare Maur M. Boix de Montserrat, signat a Munic per Wilhelm Fink Verlag i adreçada al Dr. Coseriu, on es plantejava un projecte de publicació amb el seu pressupost. Era partidari de publicar una revista d'un es vuitanta pàgines per quadern, a un preu de 16 DM,¹⁵⁹⁰ i d'una edició de 2.000 exemplars. Encara no sabien com es repartirien els exemplars a Espanya, i això que és on s'haurien de vendre la majoria d'exemplars. El finançament es basaria en el compromís d'una garantia de 500.000 pessetes els dos primers anys, de tal manera que si es vengués tota l'edició podrien cobrir el preu de l'edició sense haver de tocar la garantia. Llavors els planteja que es començaria a retornar els diners als financers catalans quan el 25% de les despeses de l'editorial haguessin estat cobertes. Era un bon tracte, si es compara amb el que demanaven a les publicacions científiques que havien d'arribar al 50%, i deixa ben clar que una mitjana més baixa del 25% ja no seria facturadora. Proposa que el millor seria lliurar dos quaderns dobles per any, amb caràcter semestral; així es podrien estalviar diners i un any els costaria 19.200 DM, la qual cosa representaria unes 342.858 pessetes. Els demanen un avançament per a la impressió de 130.000

¹⁵⁸⁸ APMMP.

¹⁵⁸⁹ *Ibidem*. Al Concurs de Poesia de Cantonigròs de 1968 havia d'assistir E. Coseriu per pronunciar unes paraules sota el títol «Algunes consideracions sobre l'obra de Pompeu Fabra», però s'afegeix, en l'acta, que no hi va poder anar.

¹⁵⁹⁰ Marcs alemanys. Segons les equivalències que estableix posteriorment a la carta (250.000 pessetes serien 14.000 DM) hauríem de pensar que proposaria un preu a la venda d'un es 286 pessetes per exemplar, (net 11,20 DM que serien 200 pessetes) ja que estableix que si «la revista es vengués a Espanya, no hauria de resultar més cara», però el preu de botiga no pot ser barat, la qual cosa significa que, segons càlculs posteriors, la revista s'hauria de vendre més o menys al preu de 286 pessetes.

pessetes si és semestral i 62.500 en el cas que sigui trimestral, i per qüestions de manuscrits els demanen totalment enllestits amb les correccions, la revisió i tot el que pugui comportar, ja que l'editorial no disposa d'especialistes. En qüestions més específiques de l'editorial es planteja que s'hauria de retre comptes anualment i que no es calculen els honoraris perquè no poden ser alts de cap manera. Es compromet a una resposta acurada i puntual per part de l'editorial, i diu que mai ha tingut un manuscrit aturat més de quinze dies. Han de tenir en compte, però, que la confecció de la revista a Alemanya és més cara que a Espanya perquè els salaris són més alts. I hi afegeix:

Avantcàlcul per a la confecció de la revista

“Estudis de llengua i literatura”

Gruix: 5 plects = 80 planes

Format: 15,3 x 23,5 cms.

Edició: 2.000 exemplars

Galerades, compaginació i estampa compresos

els tiratges a part i les despeses de correcció uns 3.000 DM

Paper 80 g alfa de bon imprimir uns 600 DM

Enquadernació (material, galera, es-
tampació i relligament) uns 1.000 DM

uns 4.600 DM

+ 10% Taxa de plusvalor 460 DM

uns 5.060 DM

Segons això quatre quaderns tot un any costen 20.240 DM

Proposició de preu de botiga 16 DM – Preu net

tot un any (30% Mitjana de descompte) 11,20 DM¹⁵⁹¹

Segons aquest pressupost la revista els hauria costat a Munic unes 361.430 pessetes anuals. Amb la venda dels 2.000 exemplars serien 400.000 pessetes, segons els càlculs amb una venda a 11,20 DM l'exemplar. Però això significaria que cada exemplar d'unes 80 pàgines valdria unes 200 pessetes. Per fer-nos una idea —encara que les comparacions no siguin del tot adients—, una publicació com el *Serra d'Or* del juliol de 1968, mes i any de quan s'escribí la

¹⁵⁹¹ Carta al pare Maur M. Boix. Document facilitat pel pare Josep Massot.

carta, es componia de 64 pàgines i valia 30 pessetes. Potser aquest és el problema essencial que el grup s'acaba plantejant.

Farrés exposa que, entre els fulls trobats a Manlleu, Pous comptava amb tres focus: la redacció a Tübingen, l'editorial a Munic i l'administració a Montserrat/Barcelona. El finançament seria per part de Banca Catalana i Crèdit Andorrà, meitat i meitat, mitjançant garantia o aval renovable cada dos anys de 300.000 pessetes. Es publicarien 1.500 o 2.000 exemplars, però es comptaria amb subscriptors, segons sembla hom els demanava 1.500 subscripcions com a objectiu, no imprescindible, per poder comptar amb la subvenció. Pous comptava, com hem vist, amb l'edició a Munic però la impressió a Montserrat, amb la qual cosa l'editorial només hauria hagut de pagar els 500 exemplars destinats a fora de Catalunya. I es contemplava que Òmnium es pogués fer càrrec de les despeses no cobertes per la banca. I segons continua explicant Farrés, ja que amb aquesta última carta citada s'acaben les referències de Martí i Pol sobre la revista, el projecte no es va poder dur a terme per qüestions bàsicament econòmiques.¹⁵⁹²

En una carta de Martí i Pol a Pous que és la que esmentava anteriorment i que datava del primer semestre de 1968¹⁵⁹³ li diu: «Ens hem vist ja un dia amb en Solà i en Ricard. Suposo que en Solà ja te'n dirà alguna cosa. Els tres projectes: revista, col·lecció de poesia i col·lecció d'assaig, estant en marxa. Em sembla que farem feina de la bona.»¹⁵⁹⁴

És evident que, com afirma Farrés, la revista hauria estat pionera a nivell internacional com a mitjà de difusió de la catalanística i que un projecte semblant es veuria realitzat el 1980 amb els *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, publicació de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Però també és ben evident que si *Inquietud artística* i *Oriflama* acabaren amb la seva desaparició, i aquesta revista només fou un projecte, hi va haver un grup, en concret amb noms ben coneguts com són els de Ricard Torrents, Segimon Serrallonga, Miquel Martí i Pol i Lluís Solà —aquest últim també fou coneixedor del projecte de revista— als quals s'hi afegí Jordi Sarrate per fundar, l'any 1977, la revista de poesia *Reduccions*, menys ambiciosa, però amb un format i una qualitat que, durant anys, ha pogut ser una de les millors publicacions periòdiques actuals sobre poesia del nostre país. El nom, assegura Farrés, l'havia suggerit Pous i responia a aquell projecte de revista de poesia que s'havien proposat el 1968.¹⁵⁹⁵ Ara bé, Farrés també assegura que Pous, Sarsanedas i Torrents foren els qui va dur endavant el projecte de la col·lecció d'assaig que naixeria de l'antiga *Inquietud artística*, presentaren el

¹⁵⁹² FARRÉS, Antoni Pous. *L'obra essencial*, 156-157. Segons referència Farrés, Pous al *Diario de Barcelona* del 8 d'agost de 1970 explicà el projecte i digué: «No se pudo asegurar la base económica a largo plazo...».

¹⁵⁹³ Que en l'APMMP aparegui com la carta número 7 podria significar que és del «19.XI.66». Farrés, com he dit anteriorment, la situa cap a maig de 1968.

¹⁵⁹⁴ APMMP.

¹⁵⁹⁵ FARRÉS, Antoni Pous. *L'obra essencial*, 157-158.

projecte a Aymà i després a Raixa i, al final, foren els d'Anagrama els qui s'hi van interessar i començaren a publicar la col·lecció «Textos».

6.4. Una col·lecció de poesia

De fet, la col·lecció de poesia no era una iniciativa nova. Hem vist anteriorment el projecte per dur-la a terme Miquel Martí i Pol amb Jordi Sarsanedas. Recordem que era l'any 1962 i que haurien comptat amb gent d'*Inquietud artística*, encara que amb una certa recança per part de Martí i Pol. De fet, els noms que apareixen són els de Bonaventura Selva i el d'Armand Quintana.¹⁵⁹⁶

No sé què devia passar amb la col·lecció de poesia que projectaven Pous, Torrents, Solà i Martí i Pol però ara, i parlo del 1969, torna a sorgir la iniciativa, que es mou, sobretot, a Barcelona. Serà una història breu en què estaran vinculats Ramon Comas i Maduell¹⁵⁹⁷ i Carles Miralles.¹⁵⁹⁸ Breu, perquè si aquests noms apareixen en cartes del juny i del setembre de 1969, al desembre d'aquest mateix any el plantejament ja és un altre:

El que dius sobre la col·lecció no em sembla gens malament. Les Publicacions de l'Abadia tenen experiència i organització. I potser fins i tot diners per perdre. Per la meva banda, trobo que fóra bo d'iniciar contactes. Mal que només sigui per detectar l'interés que aquesta gent pot tenir en una empresa com ara aquesta. En aquests moments, però hi ha una altra possibilitat: Oriflama. No sé si n'estàs enterat. El bisbat ha renunciat a publicar la revista i la traspassa a una societat anònima de la qual formen part, sobretot, els que fins ara hi hem treballat. Las cosa està en marxa, però no és un fet. Poden sorgir dificultats: a Madrid, sobretot, però no solament a Madrid. Ara, si tot va bé, tindrem veu i vot a l'hora de prendre decisions, i això és important. Al meu entendre, però, això no ha d'afectar les gestions prop de les P.A.M. T'ho he dit perquè em sembla que és un "trumfo" important i que cal tenir en compte. De fet, no es pot negar que, a hores d'ara, les P.A.M. tenen l'avantatge de l'experiència. A Oriflama, en canvi, potser tindriem

¹⁵⁹⁶ La carta ja citada anteriorment seria del 20 de març de 1962. FJS.

¹⁵⁹⁷ Vaig trobar una tarja dins del llibre Ramon COMAS, *Roma in stato di emergenza* (Brescia: Queririana, 1969) en què Comas, entre d'altres aspectes, es disculpa: «Les h. e. han passat, en el meu ordit existencial, a la història, per raons encara més concretes. Però em sento com obligat a fer una declaració, enviar una circular als subscriptors i publicar una carta oberta. Espero notícies vostres i de Sarsanedas: no goso dir-li res, digueu-li que em perdoni. Visitaré Colomines abans de publicar res. No la seguïu, oi? Llàstima però es com va. Llàstima sobretot: jo personalment i literal "no puc"», i li diu que sap greu que els contactes que tenen siguin tan minsos. És pràcticament tot el que puc llegir del que s'hi refereix a l'assumpte que ens ocupa, ja que hi ha alguna paraula a sobre de les estampades al lateral esquerre de la tarja que corresponen curiosament a un «AutoGarage Central». APMMP. Evidentment «h.e.» correspon a «Les Hores Extres».

¹⁵⁹⁸ En una carta a Jordi Sarsanedas de començaments de juny li comenta que és important Comas perquè té peu d'impremta i subscriptors. Amb en Miralles es van trobar a Ripoll, Miralles no coneixia Martí i Pol, però segons li comenta en una altra carta a Sarsanedas, va ser Miralles qui el va reconèixer i hi van estar xerrant. Cartes a Jordi Sarsanedas de començaments de juny de 1969 i del 10 de setembre de 1969. FJS.

més llibertat d'acció. Caldria que hi pensem i que en parlem. M'agradaria de saber què te'n sembla. Potser havent passat festes baixaré. Ara, si em podies escriure abans... Aniria molt bé de saber com responen a Montserrat.¹⁵⁹⁹

El 18 de desembre de 1969 torna a escriure a Sarsanedas amb tota la sèrie de vacil·lacions, sobretot pel que fa a «Oriflama»: «El cert és que jo no sé si Oriflama serà (si arriba a ser-ho) una editorial. Me n'enteraré (assabentaré, perdona). Sé només que la inscripció de la societat es farà amb el nom de : Oriflama edicions s/a, i que en el capítol d'activitats es parla de la publicació de la revista i d'altres publicacions, sense esmentar de quina mena. Penso, tanmateix, que val la pena no deixar de petges a les P.A.M. Ja n'anirem parlant, i a veure si tenim ocasió d'enraonar havent passat festes.»¹⁶⁰⁰

No se'n parlarà més, de la col·lecció. De fet, en la següent carta-targetó que li tramet a Sarsanedas i que data del 21 de febrer de 1970 Martí i Pol ja li anuncia els primers símptomes de la malaltia que aturarà molta de la seva activitat: «Suposo que la Nuri t'ha informat del “tournant” de la meua malaltia. Dec tenir el “nirviós” exaltat, que diu la Pilar Anglada. Aquest vespre aniré a veure el metge de capçalera. Després, suposo que serà qüestió de posar-me en mans d'un neuròleg. Ja ho veurem.»¹⁶⁰¹ Potser es tracta de la primera notícia documentada que ens consta sobre la seva malaltia.¹⁶⁰² I evidentment, aquesta li minvà molt les possibilitats de treballar, tot i que continuava, com veurem, escrivint i traduint.

6.5. Cinefòrum i cinema

Ja havíem vist en anteriors capítols la passió del poeta pel cinema, tant que havien estat a punt de publicar de manera regular amb Moisès Sallent crítiques cinematogràfiques a *Serra d'Or*. Són moltes les sessions de cinefòrum que s'han recollit en què va intervenir Martí i Pol. Per fer-nos-en una idea Josep Ylla-Català i Santi Ponce¹⁶⁰³ en recullen cinc a Vic entre el 7 de març de 1963¹⁶⁰⁴ i el 5 de juny de 1967.¹⁶⁰⁵ De fet, no s'ha recollit cap altra sessió de cinefòrum posterior

¹⁵⁹⁹ Carta-targetó del 7 de desembre de 1969. FJS.

¹⁶⁰⁰ Carta-targetó del 18 de desembre de 1969. FJS.

¹⁶⁰¹ FJS.

¹⁶⁰² Pujades quan va publicar el tercer volum de la biografia, situa la primera notícia documentada en una carta a Francesc Vallverdú del 2 de març de 1970. PUJADES, *Miquel Martí i Pol, amb vidres a la sang (1970-1978)*. Viure amb l'esclerosi, 27. Florenci Crivillé recorda que el poeta li explicà que els primers símptomes els tingué a les Festes Populars de Cultura Pompeu Fabra de Ripoll, el 7 de setembre de 1969. El record clar de la primera simptomatologia més greu fou, segons el mateix poeta, pels volts del 23 de setembre coincidint amb la Festa Major. *Ibidem*, 28.

¹⁶⁰³ YLLA-CATALÀ i PONCE, *La pel·lícula del Cineclub. Un capítol de la història de Vic*, 189-192.

¹⁶⁰⁴ Ja he citat anteriorment *Un rey en Nueva York* de Charles Chaplin, que havia presentat a Vic el 22 de juny de 1962.

¹⁶⁰⁵ Esmenten les següents sessions i pel·lícules: 7 de març de 1963, *Todo el oro del mundo* de René Clair; 14 d'octubre de 1963, *El pretendiente* de Pierre Etaix; el 1965 —tot i que no ho precisem segons s'indica en carta de 19 de setembre de 1965 a Joan Triadú devia ser en aquest mes de setembre de 1965—, *Le feu*

al 1967 en la seva correspondència, que és l'interès d'aquest apartat. En una carta a Anna Bracons del setembre de 1968 li explica que la gent va a casa seva a demanar-li conferències i sessions de cinefòrums però que ja els diu que no, perquè no li queda temps.¹⁶⁰⁶ Pujades, que pren com a testimoni la *Memòria* d'Armand Quintana, apunta que Martí i Pol era el segon que havia presentat més pel·lícules a Vic després d'Armand Quintana, però va ser el primer en els pobles del voltant de la capital d'Osona, i recull el següent compte: «tres actuacions a Manlleu, quatre a Roda de Ter, tres a Sant Hipòlit de Voltregà, tres a Sant Pere de Torelló, set a Torelló. I això sense comptar llocs més allunyats, com Olot o Camprodon».¹⁶⁰⁷ Segons continua explicant Pujades, el poeta li comentà que repetia certes pel·lícules en diferents sessions com *El séptimo sello* que recordava haver presentat «set o vuit cops, i ja me'l sabia de memòria, o bé *Rocco i els seus germans*».¹⁶⁰⁸

El que interessa en aquests moments és, però, entreveure com reflectí aquesta activitat en la correspondència que, a més de donar alguna petita dada més, presenta un pensament que serà extrapolable a la literatura. Entre d'altres dades en una carta a Sarsanedas, li comenta com, a més d'haver realitzat una sessió de cinefòrum de la pel·lícula, ja esmentada, *Todo el oro del mundo*, també n'havia presentat una altra d'Anthony Mann. A l'amic li explica que les sessions de cinefòrum li són molt gratificants però li prenen temps.¹⁶⁰⁹

D'altres dades que ajudarien a reconstruir el món del cinema de Martí i Pol es troben en la correspondència amb Bracons; així li parla d'una anada a Andorra «pensem anar-hi per allò d'“El cuirassat Potemkin”». Es devia tractar d'anar a veure-la a Andorra ja que a Espanya havia estat censurada.¹⁶¹⁰ Un altre film que visiona, segons li explica a Bracons, és «un Goddard»¹⁶¹¹ que segurament es deu tractar de *Lemmy contra Alfaville* que es projectà en el Cineclub el 13 de març de 1967.¹⁶¹² També li explica que ha pronunciat una conferència sobre sonorització cinematogràfica que ja tenia preparada¹⁶¹³ i que participaria en un curs d'iniciació cinematogràfica als *Hermanos* de Manlleu segons li especifica el curs l'ha organitzat ell i no pas

follet de Louis Malle; el 20 de febrer de 1967, *La regle du jeu* de Jean Renoir i el 5 de juny de 1967, una sessió que com veurem resultà molt curiosa, *Help!* de Richard Lester.

¹⁶⁰⁶ Carta a Anna Bracons del 18 de setembre de 1968. APAB.

¹⁶⁰⁷ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 171. I en nota a peu de pàgina sobre els pobles del voltant esmenta les següents pel·lícules: *El manantial de la doncella*, *El proceso*, *El séptimo sello*, *Lucas de la ciudad*, *El empleo*, *El quinteto de la muerte*, *El puente*, *El salario del miedo*, *El rostro*, *Rocco y sus hermanos*, *Fresas salvajes*, *El largo y cálido verano*, *La isla desnuda*, *Un maldito embrollo*, *El hombre del Oeste*, *La guerra de los botones*, *Los ojos dejan huella* i *Fugitivos en la noche* que explica que la va presentar el 1965 a Roda de Ter. A aquesta llista caldria afegir *Los bandeirantes*, el 23 de desembre de 1963 i *La ley del silencio*, sessió que se celebrà a Ripoll el febrer de 1966 —segons *El Ripollès* el 25 de febrer i segons consta en una acta de l'ARIC, conservada al FMMP, datada de l'11 de febrer.

¹⁶⁰⁸ PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 171.

¹⁶⁰⁹ Carta a Jordi Sarsanedas del 8 de març de 1963. FJS.

¹⁶¹⁰ Carta a Anna Bracons del 24 de setembre de 1966. APAB.

¹⁶¹¹ Carta a Anna Bracons del març de 1967. APAB.

¹⁶¹² YLLA-CATALÀ i PONCE, *La pel·lícula del Cineclub. Un capítol de la història de Vic*, 192.

¹⁶¹³ Carta a Anna Bracons del 23 al 29 de gener de 1967. APAB.

el Cineclub de Vic. Li comenta que la primera sessió duia el títol «Com es fa una pel·lícula cinematogràfica», però que li interessa més la darrera que s'intitula «El cinema i la societat: l'espectador», és a dir, prefereix parlar del públic i de la incidència del cinema en aquest, de la societat i de com es rep el món cinematogràfic, un aspecte que es vincularà amb les consideracions de la repercussió de la literatura en els lectors.¹⁶¹⁴

D'altres comentaris epistolars són importants perquè hi ha pel·lícules que apareixen documentades com *La peau douce* de François Truffaut que es mereix les següents paraules «No va aconseguir entusiasmar-me, sobretot per qüestions d'estètica (no d'ètica).»,¹⁶¹⁵ és a dir, per a Martí i Pol no era una qüestió únicament d'efectes socials sinó també de creació. La pel·lícula que projectaren el 20 d'abril de 1965, *Accattone*, produí en el poeta un interessant comentari sobre cinema, bàsicament centrat en el director, Pasolini, però en què es veu perfectament aquelles qüestions que eren rellevants per a Martí i Pol en el món cinematogràfic:

Què et va semblar “Acattonne”? Jo, a còpia de pensar-hi, cada vegada estic més decantat a favor del Pasolini novel·lista i, sobretot, poeta, i menys a favor del Pasolini realitzador cinematogràfic. De fet, si el cinema ha d'acomplir una funció estètica, si hi ha unes exigències de tipus expressiu que no es poden deixar de banda sense que se'n senti el conjunt de l'obra, la pel·lícula de Pasolini coixeja. El cinema no és la novel·la: el cinema és narració per mitjà de la imatge. En això Pasolini no excel·leix ni poc ni gens. En realitat el seu cinema és retòric: retòric no solament quant als mitjans d'expressió literaris, sinó fins i tot quant als mitjans d'expressió estrictament cinematogràfics. Fa cinema de “foto-fixa”. mou poc la càmera i, tot i la quantitat de primers plans, al seva fotografia mai no és prou expressiva. Jo vaig trobar que només era cinema de debò en els plans de l'Acattonne a la Comisaria i en els dos o tres travellings i en alguns moviments de costat força reeixits. Tot amb tot, el conjunt peca de monotonia i de manca de domini dels recursos cinematogràfics. Si la mateixa pel·lícula fos muda no es resistiria. És clar que si no hi hagués el sonor segurament Pasolini hauria fet una altra cosa. Tanmateix em sembla que això compta i compta de debò.

Una altra cosa és la temàtica. En aquest terreny jo sóc Pasolinista. Entenc que el plantejament del problema és objectiu i precís i que, en conseqüència, cal considerar vàlid i eficaç el testimoni que suposa. És clar que es pot acusar a Pasolini de partidisme. Tanmateix em fa l'efecte que tan immoral fóra una pel·lícula només amb tot de gent angèlica i carregada de bona fe, com només amb Acattonnes i companyia. Calia decidir-se i Pasolini s'ha decidit pels que més intensament poden servir a la seva ideologia. És perfectament lliure. A més a més en cap moment no es decanta excessivament cap al pamflet. Això em feia una mica de por. Tanta, que vaig tibar els nervis per adonar-me de tot el que pogués fer tuf de propaganda. Em sembla que n'hi ha, però molt ben amanida. Pot ser propaganda tota la música de Bach (música de contrast, més aviat solemne i burgesa, en els moments de més violència); ho pot ser bona part del diàleg (carregat

¹⁶¹⁴ Carta a Anna Bracons del 24 de gener de 1968. APAB.

¹⁶¹⁵ Carta a Anna Bracons del 15 de març de 1965. APAB.

d'incisos sobre qüestions religioses i socials); ho pot ser encara el personatge de Stella (la bona fe que no és ni entesa ni acceptada). Tanmateix totes aquestes possibles "males intencions" no fugen del pla en què es desenrotlla la pel·lícula, i es queden integrades en el conjunt com a elements de context perfectament vàlids. Si de cas, caldria acusar Pasolini d'allò que va dir aquell xicot: de plantejar els problemes en abstracte; és adir, de limitar l'àmbit del drama als nivells estructurals dels personatges, la qual cosa fa que no quedi clara la seva relació amb la societat, ni el grau de responsabilitat d'aquesta societat pel fet de l'existència dels personatges. Ara bé: si Pasolini s'hagués decantat per aquesta banda, podia fàcilment caure en el pamflet. Si hagués acusat explícitament hauria fornit elements de defensa als acusats. Per això, perquè no hi havia acusació, sinó simple testimoni, "certs" sectors del públic van reaccionar com van reaccionar. Hi ha gent que necessita els drames de Fellini. Els personatges Fellinians (i m'agrada molt, Fellini) són personatges de fàcil classificació. Les prostitutes ho són gairebé per naturalesa i la bondat dels bons els aflora a la pell com un eczema. En aquest pla la responsabilitat del públic queda perfectament limitada pel fet de pertànyer o no pertànyer a l'estructura social o humana del personatge. Si un és com la gent que pinta Fellini, doncs anatema; si és diferent, doncs no cal encaparrar-se posat que gent d'aquella mena més valdria que no existís. Veus on vaig? Amb el cinema de Pasolini (com amb el de Truffaut o el de Goddard o el d'Antonioni) no passa això. Els problemes només són problemes i els personatges oscil·len entre el bé i el mal. Mai no són d'una peça. Es aquí on rau l'habilitat i el sentit de justícia dels realitzadors actuals (dels bons, s'entén) El seu plantejament no es decanta a favor de ningú si no és a l'hora d'escollir el tema. La resta és d'una honestetat a tota prova. Jo aquest matí pensava en els paral·lels que es podrien establir entre Pasolini i Antonioni. Paral·lels que no negarien pas les diferències fonamentals que els separen. L'un i l'altre se cenyeixen a una problemàtica concreta i de profunditat. Això és molt important i pot fer anar el món endavant... si el món no es vol tancar d'ulls i desentendre's dels problemes. De fet tots som responsables de l'existència dels actuals Acattones i tots ens n'hem de sentir solidaris, per més que pertanyin a estructures diferents de les nostres i tal vegada no els poguem ajudar d'una manera immediata. Perquè un altre fet a favor de Pasolini és l'actualitat del tema. Es innegable que hi ha "Acattones" i que n'hi han per tot arreu. Es innegable que són fruit de la nostra societat; de la societat que hem conformat entre tots. Es innegable, també, que no els podem pas resoldre els problemes amb pegats de la monja de dos cents anys enrera. El problema és d'ara i d'aquí. Si no l'acceptem i ens sentim responsables, és que portem una vena als ulls o que ens girem culpablement d'esquena. Jo no crec en les solucions cristianes. Potser tampoc en les solucions marxistes. Tanmateix si que estic convençut de l'existència del problema i de la part de responsabilitat que em toca.¹⁶¹⁶

He volgut transcriure gairebé tota aquesta llarga lletra perquè els comentaris del poeta són ben significatius: per una banda, mostren la seva manera crítica de veure el cinema i, per una altra, —que potser ens interessin més— les reflexions ètiques i estètiques en el cinema i en l'art en general. Recordem que som a l'any 1965, que encara no ha pres la decisió d'aprofundir en la

¹⁶¹⁶ Carta a Anna Bracons del 21 d'abril de 1965. APAB.

ideologia marxista, que la creença cristiana tampoc no el satisfà davant de la inquietud que mou el poeta: la societat.

Accatone¹⁶¹⁷ serà un personatge que es mou en el món marginal i és aquest que li interessa a Pasolini i a Martí i Pol; és el món creat per l'home però amb què l'home s'ha de solidaritzar i, per tant, hi trobem ja el doble aspecte social: els uns i els altres; «nosaltres» i «ells», un «ells» que en aquesta època s'ha d'anar transformant en el «nosaltres». Aquesta serà la veritable ètica de l'art que, com hem vist, després el poeta acabarà conformant amb les lectures marxistes.

Ara bé, quina és l'estètica? Martí i Pol, després d'haver exposat a l'inici de la carta que a Pasolini li falta una certa traça, també comenta què li preocupava de la pel·lícula i era que en saber el tema no s'arribés a convertir en un plamfet. Si bé hi reflecteix tota una ideologia, tampoc no vol prendre posició, com passava amb les pel·lícules de Fellini. Serà això el que li interessarà al poeta de Roda quan escriurà anys a venir els altres poemes socials: no prendre posició i a l'ensem traspuar aquella ideologia des de la forma, des de la ironia o el sarcasme, des de la novetat per a la reflexió i la transformació social. És ben clar què li interessa al poeta i, tot i que serà anys a venir que plantejarà una poesia d'un caràcter de denúncia i també està clar que al poeta li preocupa l'estètica, el llenguatge, i sap perfectament de quin mal s'ha de guardar.

No puc deixar de recordar que el cinema de ben segur que va ser una de les causes de la transformació creativa de Martí i Pol des dels poemes dels primers anys a la creació poètica de mitjan anys cinquanta i seixanta. Sense oblidar que escoltava cançó francesa que també estava ben amarada de denúncia social, causes a les quals calia afegir la manera de ser del poeta i les seves preocupacions que no eren pas les mateixes que la gent benestant. El cinema que visiona el poeta de Roda és de diferent classe, però té una tendència al que es veia en l'època, centrat sobretot en el neorealisme italià. Tant és així que davant de les circumstàncies personals que viu, en una carta a Bracons s'exclama: «Estic tan tip de neo-realisme!». ¹⁶¹⁸ No es tractava, evidentment, del cinema, sinó de la seva pròpia vida.

Sobre el món que va viure en el cinema encara dues breus referències més, vinculades amb l'aspecte estètic. En una carta a Bracons del març de 1967 li parla d'Ylla-Català, un advocat, de casa bona, i un dels promotors del Cineclub de Vic. ¹⁶¹⁹ I sobre aquest li diu que ha tingut més d'una enganxada perquè és de tendència conservadora. ¹⁶²⁰ De fet, ja ho veiem que, tot i que es projectessin pel·lícules de vegades força interessants també el poeta de Roda podia i volia remarcar un altre tipus de tendències. Així és que a la sessió de Vic del 5 de juny de 1967 es projectà *Help!*, de Richard Lester, una pel·lícula de 1965 que presentà Martí i Pol. En la carta

¹⁶¹⁷ Segueixo la forma ortogràfica de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals.

¹⁶¹⁸ Carta a Anna Bracons del 27 de setembre de 1966. APAB.

¹⁶¹⁹ Es tracta de Josep Ylla-Català, coautor del llibre esmentat tants cops en aquest treball sobre el Cineclub. YLLA-CATALÀ i PONCE, *La pel·lícula del Cineclub. Un capítol de la història de Vic*.

¹⁶²⁰ Carta a Anna Bracons del març de 1967. APAB.

del dia anterior a Bracons li explica els motius: «Quant al fòrum, es tracta d'una sessió tota peculiar. No sé si has rebut la tarjeta. La gent jove de Vic està cansada de les sessions dels “vells” i en volen protestar organitzant-ne per a ells. No sé què en sortirà. Me'n fio poc perquè em fa por que no siguin xicots que arrossequin els mateixos condicionaments dels “guetos”. Tanmateix ja és molt que se'ls hagi acudit i joestic content que me n'hagin encarregat la direcció. Si s'hagués tractat d'una sessió normal segurament hauria dit que no. La pel·lícula és “Help!” dels Beatles. Jo no l'he vista, però he aconseguit força documentació. Ja veurem què passa.»¹⁶²¹

No hi ha gaire informació més després d'aquesta sessió, relacionat amb el cinema, excepte un comentari a Bracons en carta del 18 de setembre de 1968, en què li fa saber que ha d'assistir a les sessions de qualificació del premi de cinema Mercat del Ram de Vic perquè és membre del jurat.¹⁶²²

6.6. El concurs de Cantonigròs

Recordem que el poeta de Roda es va presentar als Concursos Parroquials de Cantonigròs el 1955, el 1957 i el 1961. El 1955 presentava *Veú incessant*; el 1957, *El poble*, i el 1961, *La fàbrica*. Pedreira li presentava *El poble*, possiblement ja amb l'ordenació i els poemes que li hagués publicat.

Però al capdavant al poeta Cantonigròs li representà més un element social que li permeté de conèixer autors del moment que no pas una plataforma com a autor i poeta.¹⁶²³ Allí conegué Sarsanedas i allí, entre d'altres, establí amistat amb Joan Triadú. Recordem que Martí i Pol hauria volgut que hi hagués més concursos d'aquest tipus, tal i com li explicava entusiasmat a Sarsanedas. Per tant, no li costà pas gaire, suposadament, implicar-se en el Concurs. Es tractava d'un poeta premiat i que participava activament del món cultural, per la qual cosa Triadú no degué tardar a demanar-li col·laboració. Així, des del 1965 fins al 1968,¹⁶²⁴ quan se celebrà l'últim Concurs de Cantonigròs, Martí i Pol actuà com a jurat, i foren, en aquests anys, els mateixos membres del Jurat: com a President hi hagué el Dr. Eduard Junyent que actuava com a representant del bisbe de Vic; els altres eren Pere Calders, Ignasi Bofill i Martí i Pol. Actuà sempre com a secretari, Joan Triadú.

Heus ací, doncs, com hi ha tota una sèrie de comentaris sobre els treballs que es presenten a Cantonigròs, aspecte que ens permet de veure alguna de les obres poètiques que

¹⁶²¹ Carta a Anna Bracons del 4 de juny de 1967. APAB.

¹⁶²² Carta a Anna Bracons del 18 de setembre de 1968. APAB.

¹⁶²³ Aconseguí accèssits per *Veú incessant* i per *El poble*, el 1957. Un accèssit que es convertí en Premi extraordinari el 1961, per aquest mateix recull.

¹⁶²⁴ Es tractà dels XXI al XXV concursos. Recordem que el 1968 se celebrava el centenari del naixement de Pompeu Fabra i es decidí —com eren vint-i-cinc els anys de Cantonigròs, amb moltes penúries— crear les Festes Populars de Cultura Pompeu Fabra que s'havien de celebrar cada any en un indret diferent.

s'està creant en aquells moments a casa nostra.¹⁶²⁵ A banda d'algun aspecte anecdòtic, dues cartes a Bracons ens revelen aspectes sobre el Concurs, a banda de la ja esmentada sobre el premi concedit a Parcerisas. La primera mostra, amb un aspecte més aviat divertit, un treball que havia de llegir Martí i Pol. Li diu així:

Ara mateix llegia un poema que diu, entre d'altres fineses: "en sentir la fam – pujar per els orgues digestius – arrancaré crits i planys a blegadisses robellades – per aconseguir entrar i a la vegada conquerir – una taula i una cadira, – una forquilla i un gabinet, – en una de les cavernàries fondes – que hauré trobat incondicionalment".

No em planys? Aquesta meravella de l'art poètic és un de 120 treballs que han estat presentats al concurs de Cantoni i que m'empasso a marxés forçades. I n'hi ha de llargs, com hi ha Déu! Passo un final de més d'aquells que la feina supera totes les previsions. Ahir vaig tenir "consell" d'Oriflama; avui (dissabte) tinc una reunió; demà una altra; dimarts dues visites; dijous un fòrum; divendres "consell" altra vegada.... i en mig de tot això, que és feina que em toca fer després de la feina m'he de llegir els treballs de Cantoni abans de dijous vinent, posat que encara els he de passar al Dr. Junyent i la reunió del Jurat a Vic està prevista (molta atenció!) pel dia 2 d'Agost.

[...]

Cal que torni a llegir. Un tros més avall aquest brètol diu: "I primer veuré una dona torturada i malgastada – mes tard un viciós per essencia i cultura". Què et sembla? Ell pla és un ximble per "essència i cultura". Almenys escrivís bé, redéu!¹⁶²⁶

Ara bé, podria ser alguna mostra del que podia arribar a llegir, però aquest any, el premi Salvat-Papasseit recaigué en Carles Miralles per l'obra *On m'he fet home*,¹⁶²⁷ i hi hagué un accèssit per a Màrius Sampere per *Tot un dia*. És a dir, tampoc no es podria assegurar que moltes obres fossin com la que es reflecteix en la carta. Ara bé, la qualificació havia de ser raonada i, per tant, costosa, i a tot això se li afegia tota l'altra feina personal. A més, hi havia una limitació de temps considerable per la quantitat de treballs presentats.

La segona de les cartes ha estat transcrita i correspon a l'any següent, 1968, després del maig francès, en què Martí i Pol reflexiona sobre com els poetes de casa nostra s'omplen la boca de paraules com justícia però continuen oprimits per la moral. El 1968 el premi Salvat-Papasseit fou declarat desert, com també el del recull de contes o narracions breus *Vida nova*, i també el d'assaig. Va ser un any en què hi hagueren, en comparació, pocs premiats i més si es té en compte que era l'últim any que se celebrava a Cantonigròs.

¹⁶²⁵ Podem deduir que en aquests anys els treballs li devien arribar a mitjan juliol i, en el cas de Martí i Pol, com diu en aquest fragment de carta que segueix, dedicava una part de la nit a llegir-los.

¹⁶²⁶ Carta a Anna Bracons del 27 de juliol de 1967. APAB.

¹⁶²⁷ En l'acta s'explicita com en aquell moment el premiat complia el servei militar a Cartagena i per aquest motiu llegí els seus poemes el mateix Martí i Pol

6.7. Una activitat del poeta, entre rapsode i adaptador

Ja és ben sabut que el poeta de Roda havia actuat en el teatre i que una de les característiques que l'acompanyaven en un sentit positiu i pel qual la gent se n'admirava, era la seva veu. Tant fou així que ja sabem també que es dedicà a la cançó; un altre aspecte a considerar seria la qualitat de les creacions musicals. Com hem vist anteriorment, en la correspondència amb Sarsanedas, podia haver enregistrat bona part de les composicions en discogràfiques com Edigsa o Concèntric, o, si més no, aquesta fou la pretensió del poeta.. Els intents, per una raó o altra, no dugueren enlloc. Com ja he esmentat anteriorment, avui en dia escoltar la seva veu ens és possible, perquè dues de les cintes conservades van ser editades en un disc compacte amb el títol de *Qui canta, els mals espanta!*. Tot i que fou una edició limitada a 15 exemplars se'n conserva un al FMMP, i encara alguna cançó fou reproduïda en discos diversos.¹⁶²⁸

Ara bé, potser hauríem pogut escoltar la seva veu si enlloc de la veu de Palau i Fabre hagués estat ell qui hagués enregistrat el disc de *Joan Salvat-Papasseit. Poemes* que edità Edigsa el 1964. De fet, fou ell qui amb Sarsanedas prepararen el disc, i amb aquest l'havien d'enregistrar.¹⁶²⁹ La selecció dels poemes anà a càrrec de Joan Argenté,¹⁶³⁰ i els comentaris musicals a càrrec de Manuel Oltra. Es conserva a la correspondència una carta enviada per Martí i Pol durant el 1963 a Sarsanedas que confirma que hauria estat el poeta de Roda qui s'hauria d'haver estat una de les veus, a més de comentar tota una sèrie d'aspectes sobre l'enregistrament:

He rebut la teva carta i ja em tens a la feina. La tria de l'Argenté no m'entusiasma, però vaja... Prepararé tots els poemes com tu dius. Em sembla que més valdria que la gravació fos feta a "una sola veu". Tanmateix vosaltres heu de decidir. No teniu intenció de posar-hi música de fons? El "Nocturn per a acordió", per exemple, em sembla que faria molt bonic... [...]

Això per la gravació. Tanmateix, com ja vaig dir-te, a mi m'agradaria d'assajar amb tu, per tal de primfilar més tots els detalls. Per aquest altre aspecte de la qüestió ens podríem veure un dissabte i diumenge. Així ens vagaria de treballar les gravacions a consciència. Per exemple: si la cosa no

¹⁶²⁸ En el disc *Roda. Homenatge a Miquel Martí i Pol* es reproduïxen les cançons «Riu amunt» i «Els bancs» —lletra escrita conjuntament amb Emili Teixidor i música de Raimon— (AA.DD. *Roda. Homenatge a Miquel Martí i Pol* (Sabadell: Picap, 1999). CD). «Riu amunt» també va ser reeditada a: AA.DD. *La nova Cançó. 1965-1982. 1967.* (Barcelona: Avui+, Ara i Picap, 2007) Llibre + CD. Es reproduïx també un petit fragment de «Ningú no creu en mi» enmig de sorolls de taverna a Santi ARISA, *Taverna de poetes* (Barcelona: Columna Música, 1997), CD. A més, sense la veu del poeta a AA.DD. *Miquel Martí i Pol. Espai pel somni* (Barcelona: Discmedi, 2000), Llibre + CD, Nina canta «Borriçoll d'àngel» poema de Pere Quart amb música de Martí i Pol.

¹⁶²⁹ Josep PALAU i FABRE i Jordi SARSANEDAS, *Joan Salvat-Papasseit. Poemes* (Barcelona: Edigsa, 1964), 33 $\frac{1}{3}$ rpm.

¹⁶³⁰ La selecció dels poemes fou: «Res no és mesquí», «Tot l'enyor de demà», «Nadal», «Nocturn» i «Perquè has vingut» per a la banda A i «Nocturn per a acordió», «Si anessis lluny», «Omega», «Pantalons llargs» i «L'ofici que més m'agrada», per a la banda B del disc; de tal manera que iniciava el recitat Josep Palau i Fabre i s'alternaven amb Jordi Sarsanedas que acabava el disc.

corre gaire pressa ens podríem veure els dies 8 i 9 de Juny i fer les gravacions la setmana següent, si aquestes dates et semblen massa enllà ens podríem veure la setmana vinent que s'escau la segona Pasqua. Tanmateix si ha de ser els dies 1, 2 i 3 de Juny, jo no podré venir fins el dilluns o, com a màxim, el diumenge al vespre, perquè durant tot el diumenge tindrem en Cinto Morera (aquell pintor de Terrassa que canta poemes meus) a casa. Aleshores caldria aprofitar que el dilluns és festa. En fi: tu diràs. Pensa que per mi no es perdrà pas, perquè la cosa m'engresca molt.¹⁶³¹

Resultarà difícil saber què devia passar perquè al final fos Palau qui l'enregistrés, entre d'altres aspectes perquè Sarsanedas estava implicat amb Edigsa, però sobretot perquè pel to d'aquestes línies mostren un gran entusiasme per aquest enregistrament. Encara dies després, li envia un targetó breu només demanant-li resposta, en què li deia que ja feia força dies que l'havia escrit amb el pla per treballar l'enregistrament «i trobo molt estrany que no m'hagis dit res. Es que potser no has rebut la meva carta? Jo voldria assajar amb tu abans de gravar res, si és que la cosa tira endavant. Ja em diràs alguna cosa».¹⁶³²

Aquest projecte amb Edigsa, doncs, havia de resultar frustrat, però no passaria pas així amb el segon. Consistia a adaptar un seguit de contes infantils d'Andersen per ser enregistrats en un disc. Es tracta dels *Contes d'Andersen* que publicà Edigsa el 1966. El disc conté els contes «El soldadet de plom», «L'aneguet lleig», «El vestit nou de l'emperador» i «La princesa i el pèsol», els dos primers a la banda 1 del disc i els dos últims a la 2.¹⁶³³ Sembla que els contes estan versionats a partir d'uns esquemes plantejats per Sarsanedas com es pot constatar a partir de la carta que li envia el 16 d'octubre de 1966. Transcriuré gairebé totes les cartes que envià Martí i Pol a Sarsanedas i que permeten de construir una història sobre aquesta traducció. Les cartes les escriví entre el setembre i l'octubre de 1966. De la mateixa manera que vaig poder arribar a construir una mena d'història sobre la faceta com a traductor del poeta amb els obstacles i els aspectes que excel·leixen, es pot entreveure perfectament quina va ser la feina que realitzà el poeta. A Sarsanedas li escriví diverses cartes, en la primera ja li explica que ha escurçat el conte d'«El vestit nou de l'emperador», de sis pàgines i mitja a quatre i unes línies, i això li servirà de referència en la llargada, i li diu: «També he tret “paper” al Narrador i he eliminat un personatge. Ja em diràs si la cosa va bé».¹⁶³⁴ Acaba dient-li que en acabar la setmana

¹⁶³¹ Li engresca tant que, fins i tot, en el fragment no transcrit li parlava de baixar a Barcelona amb els Anglada i demanar festa a la feina. Carta a Jordi Sarsanedas del maig de 1963. FJS.

¹⁶³² Carta a Jordi Sarsanedas de finals de maig o començaments de juny de 1963. FJS.

¹⁶³³ AA.DD., *Contes d'Andersen*, (Barcelona: Edigsa, 1966). Es realitzà una reedició en CD; de fet, es tracta d'un CD en què s'enregistraren també contes dels germans Grimm: AA.DD., *Contes d'Andersen i de Grimm*, (Barcelona: PDI, 1995). Ambdós enregistraments presenten en comú que és un enregistrament de l'equip del Teatre Independent del C.I.C.F. i en ambdós hi ha la codirecció de Jordi Sarsanedas. En el que ens ocupa, Sarsanedas va codirigir amb Manuel Serra i en l'equip del Teatre s'hi comptava amb Griselda Barceló, Nadala Batiste, Adelaida Espinal, Elisenda Sala, Magalí Serra, Carlota Soldevila, Enric Pous, Carles Sala, Jordi Sarsanedas, Manuel Serra, Ernest Serrahima, Jordi Torras i Rafael Vidal.

¹⁶³⁴ Carta a Jordi Sarsanedas, possiblement de començaments de setembre de 1966. FJS.

li n'enviarà un altre. I així va ser; ara, però, la carta explica amb més detall quina va ser la metodologia que va usar per versionar els contes:

T'envio l'altre conte.¹⁶³⁵ Tota la part central i gairebé tots els diàlegs, són pura invenció, però em sembla que no malmeten gens la intenció ni l'estrafan. Així mateix els personatges. Un rei una mica taujà, és propi de la majoria dels contes. Quant a la reina, em sembla que el fet que, en certa manera, anticipi els fets, no contradueix l'esperit de la narració i, al mateix temps, com que no ho diu ben clar fins al final, crea un cert enjòlit.

Em sembla que la durada serà força pels volts dels deu minuts.¹⁶³⁶ Si bé fa quatre pàgines i una mica més, cal comptar que són pàgines amb molt poca lletra. Ho dic, sobretot, per comparació amb "El vestit nou de l'Emperador".

Una remarca: a dos indrets la reina diu: "les posts del llit". Això de "posts" és de mal dir. Si et sembla de canviar-ho, tu mateix. El text d'en Carné diu "posts". Ara, aquell text és per a ser llegit, no per a ser recitat. Tal vegada es podria suplir per barrots o per travessers. Jo estava temptat de posar-hi sunyer, però no he gosat perquè m'ha semblat que podia provocar un embolic d'època. En fi: tu mateix.

Em sembla que res més. Valdria la pena que em diguessis si els contes et serveixen o si cal que m'apliqui a fer algunes esmenes en els altres dos. També si van bé de llargada.¹⁶³⁷

En principi la carta ens mostra com Martí i Pol es val de la traducció de Josep Carner per adaptar els contes.¹⁶³⁸ Ara bé, els productes a enregistrar haurien de ser unes versions força lliures perquè haurien de produir l'efecte dialogat per provocar força amenitat a l'hora d'escoltar-lo, sobretot atenent la diversitat de veus. Per una altra banda, el poeta, com ja havíem vist en l'apartat de les traduccions, treballa amb molta cura perquè li interessa un bon producte. No només, doncs, és la forma la que produeix un interès en l'adaptador, sinó la llengua pròpiament i, sempre, la finalitat de la versió: ha de ser recitat i, per tant, escoltat.

Devia ser a finals de setembre que Martí i Pol torna a escriure Sarsanedas perquè els preocupa la durada:

¹⁶³⁵ Es tracta de «La princesa i el pèsol».

¹⁶³⁶ Les durades que presenten finalment els contes, segons l'enregistrament del disc compacte, són de 7 minuts 4 segons per a «El soldadet de plom»; 7 minuts 54 segons per a «L'aneguet lleig»; 10 minuts 02 segons per a «El vestit nou de l'emperador» i de 6 minuts 27 segons per «La princesa i el pèsol» que és el conte a què es refereix.

¹⁶³⁷ Carta a Jordi Sarsanedas segurament del setembre de 1966. FJS.

¹⁶³⁸ Segons una carta que li envia a Jordi Sarsanedas que, deduït d'una carta a Bracons, li escriu el 16 d'octubre de 1966, Martí i Pol escriu que l'exemplar dels contes és de Sarsanedas i que ja li tornarà. Segurament que es deu tractar del llibre amb les traduccions de Josep Carner i de Marià Manent que publicà l'editorial Joventut el 1933. Hans Christian ANDERSEN, *Rondalles de Hans Andersen* (Barcelona: Joventut, 1933).

T'envio "El soldadet de plom". "L' Aneguet lleig" tal vegada se'm retrassarà una mica. M'han destorbat aquests darrers dies. Tanmateix em sembla que, cap a finals de setmana o, com a màxim, a principis de la vinent, te'l podré enviar..

"El soldadet.." l'he comprimit molt. Tant que només "fa" quatre pàgines escasses. Em sembla, però, que deurà ser la llargada que cal.

A la segona part potser hi trobaràs un excés de narrador. M'ha resultat una mica inevitable perquè les coses que hi passen no són fàcilment convertibles en diàleg, si no es vol convertir el conte en una obra amb una dotzena llarga de personatges. Ja he procurat d'alternar monòlegs del soldat amb acotacions del narrador per agilitzar la cosa. A la donzelleta m'ha semblat que més valia no fer-la enraonar. D'aquesta manera queda una mica llunyana i irreal i em sembla que està més d'acord amb l'esperit de la narració.

No m'has dit res dels altres que t'he enviat (sobretot del darrer, perquè d'"El vestit nou..." ja n'havíem parlat) i això em fa pensar que et deuen servir. Es així? Si cal fer alguna esmena, m'ho dius. Si és cosa que puguis resoldre tu, no dubtis a fer-ho.

En la "Princesa i el pèsol" vaig fer-te una remarca. Allò de les "posts". Després vaig veure que tu, en aquells papers que em vas deixar, hi posaves senzillament fustes. La veritat és que no se'm va ni acudir. Com tampoc no vaig atinar que sunyer no volia dir somier. Ara que això no m'acaba de fer el pes. Cert que hi ha uns problemes de correcció, però el mot sunyer em fa l'efecte que es fa servir a tot arreu del país per dir el nom de l'estri que es posa dessota els matalassos. No sé fins a quin punt el costum pot convertir-se en norma. En fi: tu mateix.

M'escriuràs? M'agradaria de saber si la meva feina serveix i si cal que faci alguna altra cosa sobre els mateixos textos o amb d'altres. M'hi trobo bé fent això.¹⁶³⁹

El 16 d'octubre de 1966 Martí i Pol escriu de nou a Sarsanedas; aquest dia acaba la feina dels contes.¹⁶⁴⁰ «L'aneguet lleig» és l'últim que li envia:

T'envio l'aneguet lleig, que és el conte que fa quatre. Espero que et servirà. Ha resultat una mica més llarg que l'anterior. Passen moltes coses en aquest conte i em sabia greu no dir-les totes. M'he valgut força de l'esquema teu, que et torno junt amb el de la princesa i el pèsol.

A més a més de una mica llarg, l'aneguet ha resultat nombrós de personatges. La veritat és que també hi surt molta gent i la majoria m'han semblat inevitables. Tanmateix potser se'n podria eliminar algun. Tanmateix potser se'n podria eliminar algun. La vella de la barraca, per exemple i potser algun altre. Tu mateix.

No he rebut cap carta teva fins avui (t'escric en diumenge) i això em fa pensar que no hi han pegues grosses. Espero, no obstant, que em diràs alguna cosa. Si calgués que jo baixés a Barcelona, m'ho dius.

¹⁶³⁹ Carta a Jordi Sarsanedas, segurament de finals del setembre de 1966. FJS.

¹⁶⁴⁰ Com totes les cartes, aquesta està sense datar, però indicis com que escrigui en diumenge i que a Bracons li digui en una carta que aquell matí havia passat a màquina «L'aneguet lleig» i que li hagi enviat a Sarsanedas, ens fa datar la carta en aquest diumenge d'octubre.

M'agradaria de fer altra feina, si n'hi ha. M'agradaria i em faria servei, sobretot servei econòmic. Si tens alguna cosa, doncs, i me la pots donar, t'ho agrairé molt.¹⁶⁴¹

El gran problema, doncs, és la llargada dels contes, ja que no es poden sobrepassar en el temps, però, això evidentment posa en risc el plantejament inicial i s'han d'empescar alguna altra idea per eliminar fragments de narració o de personatges. Martí i Pol rebrà tres dels contes revisats per Sarsanedas amb molt poques esmenes. El pagament s'ha acusat en un rebut de mil cinc-cents pessetes, però a la llarga encara sorgiran alguns assumptes. El primer l'exposa en aquesta carta:

Quant a la qüestió de posar o no posar el meu nom al disc... tu mateix. Jo comprenc les raons d'Edigsa, però també penso que són una mica "genteta" que va a la seva i prou. No obstant per a mi la cosa és diferent perquè hi ets tu. El que decideixis em semblarà bé. I que consti que no ho dic a tall de compliment.¹⁶⁴²

El segon aspecte pendent que se salda és el text que escriu Martí i Pol per al disc. Possiblement es deu tractar del que apareix en la contracoberta. Ara bé, aquest no apareix signat; de tota manera és un text en dos tipus de lletra diferents: el primer consisteix en una biografia de Hans Christian Andersen, potser sense cap més significació, però el segon explica i justifica la versió en una primera persona del plural.¹⁶⁴³ Segurament que aquest text, més personal, tot i que també sense signar, seria el que si més no trameté Martí i Pol a Sarsanedas, i que corregit o no per aquest, acabava mostrant que Miquel Martí i Pol havia estat l'adaptador dels contes:

Hans Christian Andersen és l'exemple clàssic del narrador que, recolzant-se sovint —però no sempre— en un material depurat comprovat per una llarga tradició folklòrica, ha deixat tanmateix una obra profundament marcada per una personalitat d'artista, clara i definida. Per a moltes generacions ha estat, a més del proveïdor d'un entreteniment deliciós, un educador de la sensibilitat, un iniciador inoblidable. Per això ens semblaria mancar a un deure si no contribuïssim a atansar-lo als infants d'avui.

Aquest disc constitueix un mostrari significatiu de l'art d'Andersen. Tanmateix no hi hem inclòs cap d'aquells contes, alguns d'ells molt coneguts i certament eficaços, que no poden ésser lliurats als infants sense modificacions o afegits que els desfiguren radicalment.

¹⁶⁴¹ Carta del 16 d'octubre de 1966. FJS.

¹⁶⁴² Carta a Jordi Sarsanedas. Hi ha una data en llapis que indica el 3 d'octubre de 1966, una data que tampoc no sabem de qui ha sortit i per què. Llavors, evidentment, no seguiria en el treball un ordre cronològic. De tota manera, es manté una lògica. Es tracta, sense dubte, del mes d'octubre de 1966. FJS.

¹⁶⁴³ En canvi, no s'observa cap diferència tipogràfica en el text reproduït a la reedició en CD.

Creiem que així manifestàvem ja aquella constant preocupació de lleialtat i de fidelitat al text original que ha inspirat també Miquel Martí Pol en la seva tasca d'adaptació de les narracions a les exigències o a les conveniències d'una gravació en disc.¹⁶⁴⁴

A finals de febrer de 1967 Martí i Pol li diu a Sarsanedas que no ha rebut el disc i li explica que l'ha comprat però que si li fa arribar un exemplar, sense que s'hagi de comprometre amb la discogràfica, ell regalarà el seu.¹⁶⁴⁵

6.8. Altres activitats de Martí i Pol

Com a aspecte complementari a tot el que s'ha concretat fins ara, en aquest apartat es presenten algunes de les altres activitats que no es podrien encabir en els apartats anteriors. Així, es podran considerar una relació de conferències o de treballs que es podran tenir en compte, a més d'algunes de les altres activitats que mantingué Martí i Pol en aquests anys, algunes d'elles força anecdòtiques. Totes aquestes les constato de manera cronològica...

Un dels primers actes que apareix a les cartes és la presentació d'una lectura de l'*Esbós de tres oratoris* de Carles Riba que ja s'havia realitzat el 1964 al Temple romà de Vic. Martí i Pol en fou el presentador, que s'anunciava com a realitzador d'una «presentación crítica». La lectura estava dirigida per Lluís Solà. S'hi llegien dos dels oratoris: «Llàtzer el ressuscitat» i «El fill pròdig». La segona lectura s'havia de realitzar al «Racó» de Mataró i l'esdeveniment seria la setmana del 14 de gener de 1965. Martí i Pol li escriu a Bracons per explicar-li:

Ara es tracta de fer la lectura al “Racó” de Mataró i es veu que jo hi faig falta. Tanmateix, com que el públic és tot un altre, estic preparant un altre tipus de presentació, una mica menys didàctic i una mica més d'acord amb la gent del “Racó”, que són molt espavilats. Això, en certa manera, forma part d'aquelles activitats que, com ja t'he dit algunes vegades, ens proposem de dur a terme amb uns quants xicots de Vic.¹⁶⁴⁶

Segons sembla, però, la lectura no tindria pas lloc, o almenys així li ho explica a Joan Triadú, a qui li demana de fer-la a Barcelona:

La nostra intenció fóra de repetir la lectura a diferents indrets del país. Dissabte passat havíem d'anar a Mataró i a darrera hora tot se'n va anar en orri i no pas per culpa nostra.

Aleshores vam pensar que, entre d'altres llocs, potser hi havia la possibilitat d'organitzar una lectura al C.I.C.F. Què te'n sembla? Per anar bé hauria de poder ser un dissabte al vespre o bé un

¹⁶⁴⁴ «Contes d'Andersen» dins AA.DD., *Contes d'Andersen*.

¹⁶⁴⁵ Carta de possiblement finals de febrer de 1967 tot i que duu la data en llapis d'1 de març de 1967. FJS.

¹⁶⁴⁶ Carta a Anna Bracons del 7 de gener de 1965. APAB.

diumege al matí. Em sembla que la cosa fóra doblement interessant, posat que aconseguiríem de donar a conèixer encara més al mestre i d'aportar alguna cosa totalment comarcal a l'activitat cultural barcelonina. Fins i tot hem pensat que tal vegada la lectura podria convertir-se en una mena de sessió-homenatge, només convidant-hi poetes i tota altra gent interessada.¹⁶⁴⁷

Triadú, però, va voler ajornar la lectura fins a Pasqua. Martí i Pol li fa saber que ho comentarà ja que ell troba que la idea és encertada, però que tots pensaven a fer-la abans. En realitat es tracta de convèncer-los.¹⁶⁴⁸

D'aquesta mateixa època, en concret, el 21 de febrer de 1965,¹⁶⁴⁹ es documenta una conferència a Ripoll que havia de dur el títol de «La llengua com a forma de vida» i que finalment, segons el guió que es conserva, dugué el títol de «Llengua i vida». Posteriorment, el 3 de juny de 1965, Martí i Pol escriu a Josep M. Anglada, fundador i responsable de l'ARIC —Agrupació Ripollesa d'Iniciatives Culturals— de Ripoll per concretar quants cops ha de cantar i si vol que reciti algun poema, això hauria de ser el 26 de juny de 1965. De tota manera, no he trobat cap document que acrediti que aquest esdeveniment acabés tenint lloc.¹⁶⁵⁰

Hi ha dos aspectes que cal comentar. En primer lloc, la capacitat de Martí i Pol per adaptar-se a un públic determinat —com ja havíem vist en comentar la versió dels contes d'Andersen—, de tal manera que la producció estarà en funció del públic i no pas de l'erudició a transmetre. Ja hem vist que sempre, davant de qualsevol col·laboració en què participés o a qui demanava col·laboració per a alguna revista sempre tenia present el públic receptor. O la mateixa presentació de l'*Esbós de tres oratoris* de Riba que volia refer pel tipus de públic que hauria vingut. Tanmateix, el segon aspecte sorprèn tot i que ja l'havíem albirat en capítols anteriors, a la gent de Vic —amb qui té un tracte cordial i amb qui engega iniciatives culturals— la té, comparativament amb la d'altres indrets, en una baixa consideració, sobretot

¹⁶⁴⁷ Carta de Miquel Martí i Pol a Joan Triadú datada el 10 de gener de 1965. Fons núm. 667, codi 1351. FJT.

¹⁶⁴⁸ Carta de Miquel Martí i Pol a Joan Triadú datada del 20 de febrer de 1965. Fons núm. 667, codi 1351. FJT. En aquesta mateixa carta, Martí i Pol s'avé a col·laborar com a membre del jurat a Cantonigròs i en formarà part fins el 1968, l'últim any que se celebraria a Cantonigròs.

¹⁶⁴⁹ En un principi havia de ser el 31 de gener de 1965, però s'ajornà. *El Ripollès* anunciava la conferència de la següent manera: «El Centre Excursionista Pirenenc i la Caixa d'Estalvis per la Vellesa, amb la col·laboració d'A.R.I.C. presentaran com a inauguració del **III Curset de Llengua i Literatura Catalana**, que començà el passat dia 13, a l'eminent Periodista i Poeta, **En Miquel Martí i Pol**, qui dissertarà amb una conferència sobre: **LENGUA I VIDA**, que tindrà lloc el proper diumenge, dia 31 de gener, a les 12'45 del matí a la Sala d'Actes i Biblioteca de la Caixa d'Estalvis.

La personalitat del conferenciant i el tema proposat, sens dubte faran que siguin molts els qui no es perdin aquest acte cultural.» Vegeu *El Ripollès* (23 gener 1965), 8. Es recull el canvi de data a *El Ripollès* (20 febrer 1965), 6 (30).

¹⁶⁵⁰ Arxiu Comarcal del Ripollès. Ripoll (A partir d'ara ACR). Es conserven també les cartes adreçades de Martí i Pol a Josep M. Anglada, que és considerat el fundador i, segons sembla, responsable de l'ARIC, Agrupació Ripollesa d'Iniciatives Culturals, de Ripoll. La correspondència a què em refereixo són cartes de Martí i Pol datades de l'11 de gener, 13 de gener, 4 de febrer (hi inclou el guió de la conferència) i del 3 de juny, totes de 1965. També es conserva, com a anècdota, una carta del 31 d'octubre de 1966 de l'editorial Daedalus que ofereix a l'entitat exemplars d'*El poble* a un preu reduït. En compraran 8 exemplars.

pel que fa a la cultura. Possiblement aquesta situació tingui la causa en un prejudici establert pel poeta per la proximitat geogràfica; tanmateix no ho podrem saber mai. Aquesta «colla» de Vic, però, la mantindrà i continuarà implicat en actes i sessions, de vegades precipitades:

Dissabte passat,¹⁶⁵¹ a Vic, es va fer aquell muntatge de poemes que t'havia dit. Jo, que hi havia d'intervenir com a presentador, ni ho sabia, i quan ja estava a punt d'anar-me'n a dormir, em van venir a buscar. No hi havia gaire gent i tinc entès que la cosa no va pas quedar gaire bé. Jo no vaig veure-ho. Vaig preferir anar a dormir d'hora, posat que estava cansat i l'endemà havia d'alçar-me a les sis del matí. Aquest vespre ens hem de veure amb la "colla" de Vic. Em sembla que organitzarem una "taula rodona" amb el grup de gent jove que van intervenir com a actors en el muntatge, sobre temes d'actualitat. Possiblement constarà de tres sessions que han de dirigir respectivament en Serrallonga, en Joaquim Molas (el de l'antologia Castellet-Molas) i jo. Ja veurem.¹⁶⁵²

El 1966 el matrimoni Martí-Feixas viuen en una situació poc folgada econòmicament i l'estiu d'aquest any el passaran a Andorra. Era un indret per reposar i també per poder establir alguna que altra activitat; són dies de converses amb amics i, segons consta a la carta, el dia 20 d'agost de 1966, entre les sis i les set de la tarda devien anar «a la "Radio dels Valleés" a gravar un "Glossari" sobre poesia catalana actual».¹⁶⁵³ En aquest viatge li explica que l'havien tractat com algú superior i, poc temps després, el 7 al 9 d'octubre, a Andorra, li organitzen una mena d'homenatge entre amics que no sabem gaire en què consistí ni la raó, ja que el poeta es dedica a explicar-li bàsicament les trifulgues del viatge que no van ser poques, i li diu que hi va haver molt bona intenció. Hi havia la Dolors, Toni Pous, Miquel Obiols, els Anglada i l'Emili Teixidor.¹⁶⁵⁴

Una altra activitat que li durà temps es relaciona amb «L'ànec blau», un restaurant d'alta volada que va obrir a finals de 1966 a Vic, amb prouja de modernitat. Manel Anglada li duu el novembre de 1966, a Martí i Pol, catorze menús perquè els tradueixi al català. Li escriu: «Qui sap si em convidaran a la inauguració de "L'ànec blau"?».¹⁶⁵⁵ I efectivament, al final, en una carta del 20 de desembre de 1966 li diu a Bracons que hi anirà a sopar .

De vegades el poeta ensopegava amb algun malentès com per exemple el d'una sessió que havia de dirigir a Artés:

¹⁶⁵¹ És el 9 de juliol de 1966.

¹⁶⁵² Carta a Anna Bracons amb mata-segells del 14 de juliol de 1966. APAB.

¹⁶⁵³ Carta a Anna Bracons del 20 d'agost de 1966. APAB.

¹⁶⁵⁴ Carta a Anna Bracons de l'11 d'octubre de 1966. APAB. No sembla que sigui una anada a Andorra per parlar amb Joan Rosanas del projecte de revista internacional, com li llegim a Pujades (Vegeu PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, 210), sinó que més bé es tracta d'una sortida amistosa. L'Emili Teixidor havia de dur una pel·lícula i la va oblidar; és més, va oblidar el passaport i van baixar d'Andorra a la Seu per dinar amb ell i fer-li companyia, que es dedicaren a comprar, però en cap moment esmenta en Joan Rosanas.

¹⁶⁵⁵ Carta a Anna Bracons de l'11 i 12 de novembre de 1966. APAB.

Fet i fet dissabte aquella gent d'Artés no van venir i jo no em vaig moure de casa. Avui he rebut una carta amb explicacions. Pel que es veu els organitzadors van fer imprimir els programes abans de saber si jo acceptava d'anar a dirigir la sessió. Diu que van pensar que el més probable era que digués que sí i que, si no podia, ja se'n sortirien excusant la meua presència a l'hora de començar. Al capdavant devia ser això el que varen fer, posat que els programes deien en lletres molt grosses que el Sr. Martí Pol dirigiria la sessió... i jo no em vaig moure de casa. Aquest món és ben complert, com hi ha Déu! Sort que jo ara em prenc les coses sense enganyaments, però val a dir que trobo que en la seva actitud, que no vull pas creure mal intencionada, hi ha hagut una manca de premeditació considerable que, a la llarga m'haurà guanyat un prestigi ben poc galdós entre la gent d'Artés. Què hi farem! Queixar-se ara no serveix de res. Tot són experiències, tanmateix.¹⁶⁵⁶

Així li comença la carta aquest dia, quan en realitat aquestes ocupacions normalment les explicava al final de la carta. A l'inici mostra, quan n'hi ha, les preocupacions, i aquesta, malgrat l'afirmació final no en deixa de ser-ne una, es basa en la imatge que pot arribar a mostrar, tot i que ell no en té cap, de culpa.

D'altres activitats interessants a recollir, ja del 1967, trobem la presentació d'en Raimon en un recital a Torelló i d'una reunió de revistes de la comarca on hi havia Jordi Pujol. Llegim-ho:

Vaig anar a Torelló. Hi van haver dificultats amb el batlle, que és un cretí, i la meitat de cançons van anar al cove. Jo vaig fer una presentació "política" força rodona. A en Raimon li va agradar molt. No es pensava que tingués tanta facilitat per a enraonar en públic. Vam xerrar una bona estona en presència de la seva dona. Es el mateix d'abans i engresca de constatar-ho. Em va convidar a casa seva i es va mostrar senzill, afectuós i simpàtic com sempre. De l'anada d'ahir a Barcelona (a una reunió de "revistes comarcals", acompanyat de la muller i d'un matrimoni vigatà: oi que no t'ho vaig dir dissabte?) te n'he de parlar llargament perquè val la pena. Cosa de política gruixuda que es va acabar amb un parlament "nada menos" que d'en Jordi Pujol. Al col·loqui ens vam discutir i diu que ja m'escriuran. Es veu que en preparen de grosses.¹⁶⁵⁷

En una carta a Bracons del juny de 1967, en què a més d'explicar-li que s'ha publicat *La creació* com a programa li diu que a l'estiu, amb la calor, no treballa tan bé, el ritme de treball disminueix i és menys productiu que l'hivern; això, per exemple, va evitar que pogués anar a un recital de poemes, una carta a la qual he fet referència anteriorment:

Dissabte passat, per exemple, vaig haver de deixar córrer una anada a Sabassona on havia de recitar poemes meus "de combat" davant de tres o quatre cents excursionistes. Es tractava d'una

¹⁶⁵⁶ Carta a Anna Bracons del 16 de gener de 1967. APAB.

¹⁶⁵⁷ Carta a Anna Bracons del 13 de juny de 1967. APAB.

mena de “show” que havíem muntat amb en Solà i la gent de la “cèl·lula”. Hi havia un muntatge d’acusació contra els americans per l’assumpte del Vietnam i un recital, curt, de poemes d’Ievtuixenko, Brecht, Maiakowski. etc.... i meus. Anava ben acompanyat, com pots veure. el més important, però, era el fet d’assajar una tècnica nova de recitació consistent a dir els poemes a l’estil d’un míting. Ho van haver de fer els de la colla, perquè jo estava enllitat.¹⁶⁵⁸

En aquesta mateixa carta li diu que la setmana següent té una conferència a Sant Hipòlit. També n’havia pronunciat dues més anteriorment a aquesta, una a Sant Hilari que devia pronunciar a finals del febrer de 1967,¹⁶⁵⁹ una altra a Moià. Transcripció tal i com li explica a Bracons:

Ahir —diumenge— vaig anar a “predicar” a Moià. L’auditori era compost d’una setantena de nois i noies pertanyents al moviment “scout”. No es tractava de criatures, sinó del que ells en diuen “caps de secció”. El motiu era una trobada dels dirigents responsables per tal de canviar impressions i orientar més eficaçment les activitats. Que em convidessin a mi a parlar (el tema, més o menys, era: “Perspectiva actual i funció futura dels joves”) no vol dir res que permeti establir cap mena de relació entre el moviment “scout” i jo. Es més: estic convençut que ni els qui em van demanar d’anar-hi ni els qui em van escoltar, sospitaven amb quina mena de persona se les havien... almenys abans de començar la xerrada. I dic “abans” perquè, si algun d’ells té bon nas, gairebé no podia deixar d’adonar-se de cap a quin molí jo feia per manera de decantar les aigües. Es clar que això ja s’havia implícitament admès; però jo vaig fer per manera de deixar-ne constància, sense caure —és clar— en la impostació estúpida que hauria resultat contraproductiu.¹⁶⁶⁰

Al juny i juliol de 1968 en la correspondència amb Bracons esmenta tres conferències més, una al mes de juny (sense saber-ne l’indret) i al juliol una a Tavertet, davant d’un públic jove, i una altra a Sant Hilari. De totes aquestes, la referència que ens consta amb una reflexió són aquestes dues últimes en què, segons explica, després d’una llarga argumentació, ha començat «el declivi seriós d’un sistema econòmic que ha regit i regeix les actituds de la major part de la humanitat» i que potser ha passat ja aquesta situació de «tranquil·litat» que té com a conseqüència la indiferència i es refereix a com a França han viscut un assaig de revolució.¹⁶⁶¹ Segons sembla, doncs, el maig francès fou també en el pensament martipolià una mena d’esperança per al canvi social, malgrat la distància geogràfica, el poeta considerava que tot intent de canvia es produïa, evidentment, per alguna causa a la qual la resta de la societat no podia romandre indiferent.

¹⁶⁵⁸ Carta a Anna Bracons del 28 de juny de 1967. APAB.

¹⁶⁵⁹ Carta a Anna Bracons del 14 de febrer de 1967. APAB.

¹⁶⁶⁰ Carta a Anna Bracons del 22 de maig de 1967. APAB.

¹⁶⁶¹ Carta a Anna Bracons del 16 de juliol de 1968. De la conferència del mes de juny en parla a la carta del 17 de juny de 1968. APAB.

A banda, i segons consta a l'arxiu personal del poeta, el 13 de juliol de 1968 Martí i Pol participa com a jutge en l'obra de teatre *La indagació* de Peter Weiss que anà a càrrec del Grup de Teatre Independent del Cineclub de Vic.

Martí i Pol, doncs, parla sobre cinema, cançó, poesia, sociologia, política, imparteix cursos i encara participa en una obra dramàtica; en definitiva, duu, a banda de les qüestions anecdòtiques, una tasca intel·lectual intensa. De fet, ja hem vist com el mateix poeta confessava que des del començament del dia entrava en una dinàmica constant de pensar. Ara bé, la disciplina que s'imposa també la hi comenta a Bracons; un horari que es resumeix de la següent manera: es lleva a dos quarts de vuit, treballa de dos quarts de nou a dos quarts d'una, dina, treballa de les dues fins a les sis, sopa, i de les set a dos quarts d'una torna a treballar. A la fàbrica no hi treballa ni els dissabtes¹⁶⁶² a la tarda ni els diumenges i, per tant, pot continuar amb les seves coses. Aquest horari tan extens li escriu el 12 de novembre de 1968; no era la primera vegada que li explicava ja que li havia avançat, però, l'horari dels vespres i les nits en la carta del 18 de setembre de 1968, quan, a més li diu: «De més a més ha vingut gent a casa, bona gent que voldria que els anés a fer conferències o cine-fòrums i als quals he hagut de dir que no podia... però que m'han fet perdre una estona en les explicacions».¹⁶⁶³

La disciplina és exigent però és la millor manera de dur a terme un horari que li permetria traduir; és l'activitat que l'ocupa més temps en aquesta època i que, a més, com hem vist, li permetia una ajuda econòmica.

Martí i Pol, encara, participà de les Festes Populares Pompeu Fabra —continuació del concurs literari de Cantonigròs— que se celebraren el 6 i el 7 de setembre a Ripoll i que es dedicaren a Joan Oliver.¹⁶⁶⁴ Hi anà com a representant d'*Oriflama* ja que un dels premis que es lliuraven era el premi «Juvenil Oriflama», però també fou un dels col·laboradors de l'acte. El dia 6 es representà el *Pigmalió* de Bernard Shaw en l'adaptació de Joan Oliver i durant el dia 7 Martí i Pol participà en dos actes representatius: llegí poemes de Pere Quart¹⁶⁶⁵ en un acte en què participaren també Maria del Mar Bonet, Enric Barbat, Flasterbo 3 i El Tricicle;¹⁶⁶⁶ i fou el presentador de l'acte literari de la tarda.¹⁶⁶⁷

¹⁶⁶² En parla en una carta a Jordi Sarsanedas del novembre de 1962 en què li explica que aplicaran la setmana anglesa a la fàbrica i això li permetrà de no treballar els dissabtes a la tarda. FJS.

¹⁶⁶³ Cartes a Anna Bracons del 12 de novembre de 1968 i del 18 de setembre de 1968. APAB.

¹⁶⁶⁴ Podem llegir-ne una ressenya a Àlvar VALLS, «A Ripoll, festes populars de cultura «Pompeu Fabra»», *Serra d'Or* 121 (octubre 1969), 41-42.

¹⁶⁶⁵ Martí i Pol demana a Joan Oliver en una carta datada del 5 d'agost de 1969 si voldria triar-los ell mateix. FJO.

¹⁶⁶⁶ Així es contempla en el programa de les «Festes Populares de Cultura Pompeu Fabra. Ripoll 1969». La matinal l'havia de presentar Guillem d'Efak, però al final la presentà Anton Carrera.

¹⁶⁶⁷ Es lliuraren premis, alguns continuadors dels de Cantonigròs. Foren: «Per comprendre» a Antoni M. Badia i Margarit; «Salvat-Papasseit» a Jordi Pàmias i Grau; «L'Avenç» a Jordi Dalmau i Corominas; el «Juvenil Oriflama» a Antoni Munné i Jordà i el «Tomàs Raguer» quedà desert.

6.9. Les reflexions del poeta

I compten les cartes que t'he escrit! Saps? aquests dies n'he rellegit algunes que n'havia escrit temps enrera i que accidentalment tinc a casa. I m'he sorprès de trobar-les sòlides i plenes d'una activa voluntat de pensament, que les constitueix en documents importants d'un procés mental considerablement dinàmic i eficaç. I no ho dic per pedanteria, ho pots ben creure. Escriure cartes, doncs, ja no és només una necessitat física d'establir una relació amb una altra persona, sinó una manera intensa de realitzar-se.¹⁶⁶⁸

Martí i Pol considerava que el seu major vici era pensar i les idees que sintetitzaré tot seguit i de les quals n'extreia uns punts importants a l'inici d'aquest capítol, en són una bona mostra. De vegades, no aportaran gaires llums noves perquè es tracten d'idees més elaborades però de les quals l'essència és la mateixa que es reflectia en els anys cinquanta; evidentment, s'adoben, com hem vist, amb la ideologia marxista que ja fluctua a inicis dels seixanta però que es va consolidant fins que, i ho repetirà insistentment, considerarà que el que importa és la gent, que serà la màxima del poeta a finals dels seixanta.

Exposaré el seu pensament de la mateixa manera que he elaborat la primera part del treball; és a dir, de la mateixa manera que trencava en part amb l'aspecte cronològic per deixar la veu als motius poètics; ara també passaré a primer terme les idees que considero essencials en el pensament del poeta per exposar-les de manera cronològica. No incidiré, doncs, en la globalitat del pensament però sí que se'n podrà veure l'evolució. Molts dels temes que aniré exposant, però, es vinculen entre ells i serà inevitable que, en alguns moments, es creuin.¹⁶⁶⁹ Per una altra banda, aquestes grans reflexions apareixen en la correspondència amb Bracons des del 1964 —suposadament quan ja han establert una mica més de confiança— fins el 1969, que és l'any final del treball. De nou em resulta inevitable considerar que moltes d'aquestes reflexions neixen d'una circumstància personal, però també em cal constatar que Martí i Pol crea un pensament que molts cops és abstracte i universalitzat.¹⁶⁷⁰ El poeta de Roda és capaç de crear un discurs ordenat, ben elaborat, de tal manera que hom pot pensar que no està parlant d'ell mateix

¹⁶⁶⁸ Carta a Anna Bracons del 26 de juliol de 1966. APAB.

¹⁶⁶⁹ El resseguiment cronològic de la majoria de les cartes a Anna Bracons, que és on majoritàriament s'exposa aquest pensament, ja ha estat treballat per Pujades en el segon volum de la biografia. Apel·lo, doncs, a la lectura d'aquest volum per poder entreveure tot el pensament del poeta de manera cronològica. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*.

¹⁶⁷⁰ Suposo que no se li escapa al lector que pocs cops en aquest treball he parlat de la vivència amorosa del poeta en aquests anys, aquesta és la circumstància personal de la qual el mateix poeta també n'havia parlat, com hem vist, en l'edició d'*Autobiografia* («Nota de l'autor» a MARTÍ I POL, *Autobiografia*, (2000), 8). I és aquesta circumstància personal la que el duu a reflexionar sobre les estructures, l'immobilisme, la llibertat... conceptes, però, que ja havien aparegut en la poesia dels anys cinquanta. És evident que les circumstàncies més intensament personals apareixen a partir de 1966, però no en els dos anys anteriors en què els uneix l'amistat i la possibilitat de comunicar-se des de la raó. Si es vol obtenir una reflexió més concreta i no tan abstracta; és a dir, més personal, es pot cenyir a la lectura cronològica de les cartes publicades pel biògraf. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*.

quan en realitat parla d'allò que li esdevé però ho abstreu de tal manera a un concepte general que passa a ser una reflexió en què hom podria creure que no hi està implicat subjectivament. La validesa d'aquestes reflexions també tenen sentit perquè molts cops no són reflexions noves sinó idees elaborades.

6.9.1. Les estructures

Per poder generalitzar, cronològicament, “estructura” és un dels primers motius que apareixen en les reflexions martipolianes i que ara es tornen a contemplar en la correspondència amb Bracons. Evidentment, estarà vinculat amb el motiu de l'immobilisme i el de la llibertat. El pensament, primer, apareix en una carta de l'octubre de 1964, vinculat amb l'immobilisme i amb l'individu. El poeta exposa com les estructures poden fallar i tot i així els problemes s'han de resoldre, llavors només queda l'individu; per tant, caldrà que l'individu analitzi el problema, el conegui, i que recomenci. En definitiva, cal que dugui la vida a l'acció, no quedar-se quiet, sinó actuar.¹⁶⁷¹ I l'individu no s'ha de sotmetre a cap estructura perquè aquest no pot estar sotmès a cap circumstància, les circumstàncies han de ser modificades per les actituds,¹⁶⁷² perquè

no és la circumstància que prefigura l'home, sinó l'home que prefigura la circumstància. la lluita és inevitable i, en certa manera, necessària. Sense resistència exterior, difícilment persistiria l'estímul. Qualsevol moviment filosòfic (i la filosofia és una forma de vida) neix de la sorpresa i es proposa de resoldre un problema. [...]

Es així que nosaltres podem i devenim modificar la nostra circumstància, i és en aquest punt on s'inicia tota l'especulació diguem-ne filosòfica que em preocupa aquests darrers temps. Hi ha gent que viu aferrada a estructures totalment inoperants per velles i poc consistents. Aquest fet és evident. La dinàmica històrica; el progrés material i les guerres han modificat els postulats bàsics pels quals es guiava la humanitat de 50 anys enrera. No tota aquella humanitat, és clar, però sí la majoria. El que aleshores eren remeis infal·libles, ara són pegats de la monja. Tanmateix hi ha gent que encara viu aferrada a aquelles estructures. Aquesta gent fa literalment nosa. Què cal fer aleshores? Posat que el país en el qual vivim manté d'una manera quasi brutal les velles estructures, hi ha dos camins: la submissió o bé la revolta. No parlo en termes polítics, per bé que la política juga un paper molt important en la qüestió, sinó en termes humans. La submissió és remei d'infeliços o d'abúlics. No queda doncs altre camí que la revolta. Ara bé: la revolta a nivell nacional exigeix unes estructures amb les quals suplir les passades. Altra cosa és

¹⁶⁷¹ Carta a Anna Bracons amb mata-segells del 8 d'octubre de 1964. APAB. Aquest esquema és força semblant als que plantejava l'Acció Catòlica en la forma de les revisions de vida —veure, jutjar i actuar— amb la diferència que el poeta planteja una dimensió individual i no pas tant grupal, com era el cas en aquests moviments. I, evidentment, en el poeta es tracta d'una consideració que s'allunya de la religiositat, tot i que potser en tindria una base en el moviment del qual també partí.

¹⁶⁷² Carta a Anna Bracons del 16 d'octubre de 1964. APAB.

l'anarquia, i l'anarquia per si sola no és aconsellable. Què queda doncs? T'ho diré: queda l'home. Quedem tu, jo i tants d'altres revoltats, vexats i incompresos. I l'única acció que podem (que HEM) d'empendre, és una acció estrictament personal. A partir de no res i amb una consciència claríssima de la circumstància que ens toca viure, de les peculiaritats "individuals" que la matisen, i de les possibilitats que tenim de modificar-la. Acció, doncs, a nivell d'home i a partir del propi jo, que exigeix dues coses: una gran aprofundiment de la pròpia personalitat i una absoluta confiança en un mateix (aquell orgull del qual t'he parlat tantes vegades) que comporta una inalterable voluntat d'acció i una sagacitat el màxim de destre per ordenar la pròpia capacitat i desenrotllar-la en tots els moments que es pugui.

I continua dient que l'acció ha de ser el més important en l'individu i que aquesta mai no haurà de posar en perill la convivència perquè parteix «d'una introspecció activa i vigilant». I encara:

Aquest nostre país ha mantingut i manté, en bona part per culpa d'un fals cristianisme, estructures que afavoreixen descaradament la prepotència del mascle. Això és una solemne bestiesa. No t'ho dic perquè sí. No parlo perquè sí. Tal vegada el que hi ha de més positiu en aquestes meves elucubracions és un esforç en pro de la llibertat, entesa com un bé comú a homes i dones per igual. No em sento poc ni gens catòlic en el sentit tradicional. De cap manera, doncs, no aconsellaria la submissió estúpida, sinó la revolta intel·ligent. Si un no és capaç de trencar brusquement els lligams, cal que orienti l'acció subversiva cap a una màxima confiança i desenvolupament del propi jo. No queda, em sembla, altre camí.¹⁶⁷³

Una reflexió interessant que es vincula amb el caràcter de l'individu. Resoldríem, doncs, que el més important és l'home. Però aquest no es pot sentir sotmès a estructures que ja han esdevingut falses per velles i immòbils, sinó que l'home ha d'esdevenir un ésser reflexiu — tornem a trobar, doncs, l'autoconeixement en el sentit grec— que ha de comportar una acció. No pot mantenir-se quiet, no pot ser submís, ha de modificar les circumstàncies per esdevenir un ésser lliure. Ara bé, aquesta acció ha de ser reflexionada i interioritzada. De fet, es tracta de nou del principi aristotèlic i marxista: només la concepció de la transformació individual podrà comportar una transformació social. Una idea que plantejava en els anys cinquanta i que recuperarà posteriorment.

A la llarga, i serà al 1966, el posicionament del poeta que parla d'estructures s'associaran a conceptes com els convencionalismes i les prohibicions. Efectivament, amb la circumstància personal del moment, retornem als anys cinquanta: les estructures, les convencions, les prohibicions arriben a oprimir l'home i això no permetrà que, com deia en

¹⁶⁷³ Carta a Anna Bracons amb mata-segells de l'1 de desembre de 1964. APAB.

l'última carta, l'home pugui trobar la llibertat.¹⁶⁷⁴ Aquesta situació de nou li provocarà un sentiment de solitud, que s'agreuja en aquestes situacions ja que es pensa que en aquesta lluita són ben poca gent. De fet, troba un petit alleujament en una estada a Andorra de la qual destaca les converses amb el grup d'amics d'allà:

Tant és així que en dues llargues converses hem passat pel sedàs de l'anàlisi més agosarada i volenterosa tot el seguit de dogmes, normes i estatuts que constitueixen el pòsit en el qual s'edifica la nostra societat. Ha valgut la pena. A còpia d'esforç i de sacrifici, hom s'adona que allò que busca desesperadament constitueix també la fita i l'anhel de tot d'altra gent. I això evita la desesperació per solitud, tan perillosa. Resulta, doncs, que a Andorra com a Roda o a Vilafranca o a qualsevol indret del globus terraquí, hi ha gent que no en té prou amb allò que aquest fenomen anomenat civilització els dóna, i s'esforça a trobar i explicar-se el com i el perquè dels aconteixements i de les actituds, gent que, com ara tu i jo, es nega a acceptar els fets i les normes amb una submissió inactiva i retrògada i que, en un o altre front, lluita i es fa malbé la pell per tal d'esbrinar el sentit profund de les coses.¹⁶⁷⁵

Per una altra banda, el poeta li comenta a Bracons com la gent pot sentir-se realment sola, davant d'un buit absolut que troben quan es fien de normes i d'institucions però no és capaç d'enfrontar-se a si mateix i se senten davant d'un «tant-se-me'n-fotisme crònic que deriva en la desesperació».¹⁶⁷⁶ La solitud que havia sentit el poeta no hi té res a veure; aquesta solitud que sentí anys enrere és provocada per haver-se sentit especial davant la seva actitud individual que és diferent de l'actitud de la majoria de la societat; quan en aquesta carta li escriu sobre la sensació de solitud es refereix a l'immobilisme social i a una falsa confiança en velles estructures. Són convencions, normes, preceptes morals, estructures socials, en definitiva, amb què no està d'acord. Ho explica en una altra carta a Bracons el 9 de gener de 1967 amb la imatge del vestit i de qui s'hi encabeix:

Ara, com que la gent (no tu i jo, sinó LA GENT) jutja aquestes coses per referències immediates i no per resultats últims, hi haurà qui sap el nombre que pensarà que tot s'ha acabat o que jo m'he cansat (o tu) i caurà, en això com en tantes coses, en l'error dels qui jutgen l'activitat dels homes aplicant-los-hi patrons morals establerts i inamovibles que no constitueixen un judici d'actituds sinó una mena d'esforç d'adaptació si us plau per força de la pobra persona judicada a uns vestits que en la majoria dels casos no han estat tallats per a ell. I del resultat, que sol ser negatiu, en desprenen la repulsa i, el que és més terrible, l'apliquen i sovint (això és horrorós!) l'individu claudica i es buida de si mateix per tal d'aprimar-se i poder entrar en el vestit. Si jo dic

¹⁶⁷⁴ Carta a Anna Bracons del 7 de juliol de 1966, segons datació de Pujades. APAB: «Jo estic tip de convencionalismes, de prohibicions i d'estructures. [...] Finalment he deixat de creure i de témer. Ara només crec en la gent en tant que els sento prop meu i en tant que respecten la meua manera d'ésser».

¹⁶⁷⁵ Carta a Anna Bracons del 19 d'agost de 1966. APAB.

¹⁶⁷⁶ Carta a Anna Bracons del 4 d'octubre de 1966. APAB.

que no ho faré no és pas perquè em consideri un tipus superior (o, potser una mica, sí, què cony!) sinó, sobretot, perquè la meua norma de conducta es regeix per un esforç crític de tipus progressista que comporta una anàlisi constant i modificable de les pròpies actituds.¹⁶⁷⁷

Si valia la pena de transcriure aquest fragment de la carta és per la imatge dels vestits; en aquest moment els vestits —aquells que apareixien en els anys cinquanta, entre d'altres en el «Romanço» d'*El poble*, i que cremaven representant una vida nova— són els preceptes, les normes, les estructures a les quals no s'hi vol cenyir perquè són un signe d'opressió. De fet, el 28 de setembre de 1967 li escriurà: «no són les normes les que configuren els individus, sinó els individus els qui estableixen les normes».¹⁶⁷⁸

El plantejament, però, en aquest 1967 i 1968 ja s'estableix en el caràcter social i planteja que la seva ideologia està basada en el profit social, i aquesta esdevé la seva ètica. Continua pensant que la base la posa cadascú, que cal aquest autoconeixement, la reflexió individual que es transformi en una actitud per canviar la societat. I li diu a Bracons que, fins i tot, cal lluitar contra l'idealisme i que aquest es manifesta també en els dogmes religiosos i sistemes polítics de caire transcendental: «Per poc que l'home pensi, s'adona de la incongruència del sistema».¹⁶⁷⁹ Per tant, des de l'autoconeixement i l'esforç cal arribar a l'acció. Els preceptes, morals, normes, dogmes mantenen l'individu dins l'immobilisme, i l'home no pot ser mai estàtic.

6.9.2. L'immobilisme

Recordem els poemes dels anys cinquanta en què oposava la «quietud» amb la «inquietud». La primera, molts cops relacionada amb la divinitat, era connotada negativament i, per tant, la quietud no podia existir en l'home. La inquietud, com a sinònim de moviment i de dinamisme, és el que caracteritza l'home.¹⁶⁸⁰

Les cartes a Bracons s'omplen de sentències que inviten a la negació de la quietud. Així li dirà que «quedar-se quiet és perdre camí», que la «covardia consisteix, doncs, a no actuar», que «[n]o s'entén l'home quiet si no és una voluntat subdesenvolpuada» o que per aquells «qui tot ho fien en el gest, una actitud frustrada és la mort»,¹⁶⁸¹ entre d'altres. Com hem vist ara fa ben poc, en el final de l'apartat anterior, l'actitud de l'immobilisme es relaciona íntimament

¹⁶⁷⁷ Carta a Anna Bracons del 9 de gener de 1967. APAB.

¹⁶⁷⁸ Carta a Anna Bracons del 28 de setembre de 1967. APAB.

¹⁶⁷⁹ Carta a Anna Bracons de l'1 d'octubre de 1968. APAB.

¹⁶⁸⁰ De fet recorda molt Salvat-Papasseit, quan escriu en aquella «Marxa nupcial», «La VIDA al Dinamisme». «Marxa nupcial» a SALVAT-PAPASSEIT, *Poesies completes*, 40.

¹⁶⁸¹ La mort serà una altra de les reflexions que, evidentment, s'associa amb l'immobilisme, fins al punt de comparar que no l'home que no actua és un cadàver. Aquestes tres sentències citades es troben en les següents cartes a Anna Bracons: la del 4 d'octubre de 1964, la del 23 al 29 de gener de 1967, 4 d'octubre de 1966 i la del 28 de febrer de 1967, respectivament. APAB.

amb el món dels preceptes, les normes i les estructures; seguir-les i cenyir-se el vestit que no ha estat tallat per a les persones és deixar-se sotmetre, és quedar-se immòbil. I en tot aquest pensament hi trobem la moral de l'època, els dogmes i l'església, entre d'altres:

Sembla estrany com la gent que les va escriure s'anticipava als fenòmens supra-realistes actuals. En realitat, la millor escola és la vida.¹⁶⁸² L'error consisteix a creure's que més val tenir que penedir. Quedar-se quiet és fer camí enrera i totes les coses institucionalitzades (cony, quina paraula!) no són res més que noses. Hi pots incloure el que vulguis: feina, matrimoni, creences, etc.¹⁶⁸³

La solució, evidentment, és el moviment. Cinc mesos després li escriu una carta en què li explica com hi ha tota una sèrie d'actituds encarcerades que estan condicionades a normes i a morals que són inamovibles. Aquest tipus de gent no es mou, tendeixen a un benestar material i consideren l'aparença com a manera de viure. Per al poeta de Roda, cal un sentit de responsabilitat ja que es guanyaria en voluntat d'acció i en llibertat individual, però requereix sacrifici.¹⁶⁸⁴ Ens podem imaginar, com ja he dit tants cops, que el principi és aristotèlic i marxista i que la base individual és la que pot comportar el canvi social; Martí i Pol li ho explica a Bracons amb la imatge d'una paret:

Aquest matí pensava que la nostra societat està una mica organitzada com si fos una paret. Els maons són els individus i el ciment que els uneix les convencions polític-morals. La creixença, aleshores, no és un moviment, sinó un atur mancat de tota mena de sentit. El joc de tensions que lliga els maons entre si, els confereix una falsa fermesa. En realitat no són ells qui representen la força, sinó el ciment que els uneix. En depenen d'una manera absoluta i arriben a creure's lliures de tant restar immòbils. Més tard o més d'hora la circumstància (el ciment) pot més que la personalitat (els maons) i aquests sucumbeixen a l'alienació. En aquest moment les convencions, que sempre han de ser revisables i modificables, han esdevingut norma inamovible, i aleshores es planteja el gran problema. Heus ací que un maó es belluga. Pel seu compte, és clar, i trenca o simplement esquerdada la massa de ciment que el manté unit als altres. Immediatament es produeix un moviment que afecta els maons del seu voltant. I en aquell moment precís falla el concepte bàsic sobre el qual calia haver edificat la paret: el respecte a la llibertat dels "maons". I s'alça un chor de protestes que acusen al maó somogut d'atemptar contra la seguretat que, segons ells, deriva de la immobilitat i de l'ordre establert. Tot plegat està basat en l'absurd d'una convenció que nega la personalitat en lloc de potenciar-la. El més important del cas, aleshores, és que el maó ja no pot tornar enrera. Per més que ho pugui semblar, la reintegració és possible. Si el maó

¹⁶⁸² La carta fa referència a una cançó popular. Li passa un llibre de cançons de l'Amades i li diu que hi ha una cançó popular que sembla que la música no sigui la mateixa que ells canten. Es tracta de «Don Joan i don Ramon».

¹⁶⁸³ Carta a Anna Bracons del 10 de febrer de 1965. APAB.

¹⁶⁸⁴ Carta a Anna Bracons del 17 de juliol de 1966. APAB.

fa marxa enrera, sempre es coneixerà el pegat. Cal que el moviment sigui pensat i volgut, però cal que esdevingui irreversible. Una actitud d'aquesta mena és la que de debò fa moure el món en sentit progressiu, i és la que confereix la veritable personalitat als individus. Fins i tot en el cas que no es produeixi una separació absoluta del maó i la paret (tu ja m'entens) el més important és el primer moviment i la capacitat de mantenir la línia profunda de ruptura que suposa.¹⁶⁸⁵

El poeta concep la mobilitat com el principi pel qual pot canviar la societat, pot trencar idees, conceptes, normes. Cal, però, que en els individus hi hagi una personalitat que permeti que una persona es comenci a bellugar per trencar tota l'estructura. És, al capdavant una interessant comparació amb una realitat compacta com és la social. Ara bé, com ja hem vist abans, aquesta personalitat ha de ser forjada des de la raó, no és gens passional, sinó que ha de ser del tot intel·lectual. Ell en diu «revolta». En una carta del 23 d'abril de 1968 ho explica des de la manca de comunicació, una absència de la qual no culpabilitza la gent sinó les estructures. És llavors quan li escriu:

Per això et deia que la gent ha d'enraonar més. Enraonar, però, que vol dir esforçar-se a manifestar una manera de pensar coherent d'una forma coherent, i que vol dir escoltar amb atenció per tal de penetrar atentament allò que s'escolta. En tot això hi ha un dèficit educacional que fot feredat. Dèficit de formació més que no pas dèficit de coneixement i que, com et deia, té el seu origen, a parer meu, en una opressió massiva provocada, mantinguda i acrescudada per uns sistemes estructurals que han conformat terriblement la humanitat de molts i molts indrets. Tot allò que limita la realització de l'individu en el sentit més ampli, actua, de fet, contra aquest mateix individu. Ara, revoltar-se vol dir alguna cosa més que alçar els braços amb un gest d'ira. Revoltar-se vol dir, a parer meu, superar intel·lectualment (i dic intel·lectualment perquè entenc que la superació intel·lectual ha d'arrossegar necessàriament la voluntat) superar intel·lectualment, repeteixo, els condicionaments que ens subjecten. Ja te n'he parlat moltes vegades de com jo entenc aquest procés. Arriba un moment en què la individualitat queda anul·lada per l'existència evident i conscient d'un àmbit de problemàtica molt més ampli i profund. Establir la síntesi d'aquest àmbit i del propi encaix en el mateix suposa un esforç de comprensió i, sobretot, un esforç de situació. Jo em penso que el que provoca els desfasaments i les ensulsiades dels presumptes revolucionaris és, sovint, la manca de contingut doctrinal de la revolució que professen.¹⁶⁸⁶

És a dir, l'acció és importantíssima, però aquesta sempre ha de fonamentar-se en la raó; sempre hi ha d'haver un contingut ideològic que, pensat i aprofundit, dugui a l'acció.

¹⁶⁸⁵ Carta a Anna Bracons del 18 de febrer de 1967. APAB.

¹⁶⁸⁶ Carta a Anna Bracons del 23 d'abril de 1968. APAB.

Hem vist, doncs, en aquests darrers fragments no només la importància de l'immobilisme com a connotació negativa a l'home, sinó la importància del que seria el pol positiu d'aquesta realitat: el moviment, per petit que sigui, la responsabilitat, l'esforç, la comprensió i l'acció per poder dur a terme el canvi, que ha de ser individual i social.

No se'ns va escapar, en un altre moment del treball, la relació existent entre l'immobilisme i la mort. I en les línies inicials d'aquest apartat en citava una frase escrita a Bracons en què la gent pot confiar en el gest (acció), però l'actitud que ho escaparà tot és la mort.¹⁶⁸⁷ En aquests anys, poques vegades Martí i Pol parla de la mort i aquests són els moments en què en parla. Una de les cartes en què hi apareix és quan més parla del dinamisme: «Això comptant, és clar, que modificació vol dir canvi i que canvi és un moviment progressiu, no regressiu. L'home lluita constantment contra si mateix. Es una manera de triomfar de la mort».¹⁶⁸⁸ Per tant, no deixa de banda, en cap moment, que la lluita és, i ha de ser, individual, dins del procés d'autoconeixement. Aturar-se, quedar-se quiet, com hem vist, és en canvi sinònim de mort: «a parer meu, l'encallament és la mort», diu a Bracons el gener de 1968 i després: «Si perdre's és morir una mica, retrobar-se és néixer altra vegada».¹⁶⁸⁹ Per tant, el que compta a la vida és el dinamisme, l'acció: «És estúpid i immobilista pensar en la mort mentre som vius», li diu al gener de 1969,¹⁶⁹⁰ davant del fet que el pensament de la mort pugui comportar una certa angoixa existencial, el poeta li diu que és aquest pensament qui atura l'home. S'estableix, doncs, una relació entre l'estatisme i el pensament de la mort: quedar-se quiet equivaldria a morir i pensar en la mort seria quedar-se quiet.

6.9.3. La llibertat

No es pot dubtar que la paraula llibertat connota un dels més grans objectius del poeta. La llibertat individual i la llibertat social esdevenen fites a assolir. Les raons, a hores d'ara, les podem entendre perfectament. Recordem-les, si més no: el poeta neix en un poble on se sent oprimat ja que es troba limitat espacialment, però també social. És la mateixa gent la que es troba cada dia i la que sap de cadascú. Per tant, neix sota una estructura política social i religiosa que l'omple de normes i preceptes. En definitiva, són estructures que l'oprimeixen, com acabem de veure. Per tant, l'home des de l'autoconeixement i l'esforç, amb voluntat, busca l'acció que li permeti de trobar la desitjada llibertat. Quan l'home individual ha assolit aquesta llibertat és quan podrà aconseguir que els altres també l'assoleixin, perquè el que li importa al poeta, en definitiva, és la gent.

¹⁶⁸⁷ En la carta a Anna Bracons del 28 de febrer de 1967. APAB.

¹⁶⁸⁸ Carta a Anna Bracons del 4 d'octubre de 1966. APAB.

¹⁶⁸⁹ Carta a Anna Bracons del 10 de gener de 1968. APAB.

¹⁶⁹⁰ Carta a Anna Bracons del 9 de gener de 1969. APAB.

En les cartes a Bracons la idea, però, apareix concretament a partir del 1966 i en aquestes, doncs, es troba la idea que la llibertat no es pot contemplar sense responsabilitat i sacrifici. De fet, Martí i Pol establia que s'havia de negar el conformisme en el qual es vivia a Occident, perquè impedeix l'acció, i d'aquí el sacrifici que es demana, tot i que, curiosament, ja al juliol de 1966 havia escrit a Bracons: «No hi ha veritat individual, sinó veritat de “massa”; no hi ha llibertat individual, sinó llibertat de “massa”, i la conseqüència, volguda per no sé qui, és que la gent es refusa a l'acció responsabilitzada, té por de la veritat i es pensa que tot es cura amb pegats de la monja».¹⁶⁹¹ En aquesta afirmació Martí i Pol depassa la individualitat en la qual es fonamentava en aquesta època per passar ja a parlar dels aspectes socials.

La reflexió, però, més extensa sobre la llibertat apareix en unes notes que s'adjunten en una carta de començaments de novembre de 1966.¹⁶⁹² En aquests fulls anota que l'home neix lliure, però que des dels inicis de l'individu, aquest s'ha trobat amb impediments a la llibertat: l'economia, l'educació i la mateixa societat, tot i que aquesta la qualifica de «mal necessari». Aquesta connotació negativa no s'acaba en la societat sinó que l'amor és considerat, també, com a una alienació de la llibertat, perquè en si mateix ja demana que hi hagi un altre i aquest és necessari i la durada del matrimoni no es basa en la passió sinó que respon als esquemes vàlids dins d'una escala social i del respecte cap a la llibertat individual.¹⁶⁹³ L'Església, diu, en sacralitzar el matrimoni i en convertir-lo en indissoluble, limita també de manera absoluta la llibertat individual. Amb el Dret romà es potencien la possessió i la fidelitat, però la fidelitat nega i ataca la llibertat. La fidelitat, per tant, no pot estar sotmesa a les normes. Llavors, el poeta defineix què hauria de ser l'amor: un sentiment, una tendència profunda basada en el concepte de llibertat i, per tant, no es pot eternitzar. Si aquestes són les raons per les quals falla un matrimoni, caldrà reestructurar-lo si és possible, però sempre amb la consideració que l'individu és un ésser lliure a escala social, sense que la societat en surti perjudicada. Cal, doncs, esborrar la idea de sacralització i implantar el divorci i cal basar la convivència matrimonial en la llibertat i no en el sentiment. I per a tot això cal sinceritat i honestedat personals.

A aquesta realitat cal afegir-hi, evidentment, l'aspecte polític, que hi queda implícit. Naturalment, el poeta, que vivia en el pensament marxista i que a més l'aprofundia, no estava gens d'acord amb el règim polític franquista que li toca viure i que compara, fins i tot, amb la seva situació personal, que considerava mancada de llibertat: «Algunes vegades hem dit amb tu que al govern del nostre país se li poden perdonar moltes bestieses, menys la d'haver buidat de

¹⁶⁹¹ Carta amb mata-segells del 14 de juliol de 1966. Inicío, però, l'apartat amb referències de la carta del 27 de setembre de 1966. APAB.

¹⁶⁹² Aquesta reflexió sorgeix de la situació personal que viu. El context no es pot obviar però, com deia anteriorment, tampoc el fet que Martí i Pol sigui capaç d'abstreure la situació i generalitzar-la. Es tracta d'una carta de principis de novembre, possiblement d'abans del 5 de novembre de 1966. APAB.

¹⁶⁹³ Aquest tipus de llibertat el poeta no la creia tenir. Creia que no se li respectava el seu posicionament i la seva llibertat dins dels paràmetres amorosos que vivia de tal manera que es veia sotmès als esquemes socials que es definien en el matrimoni.

significació profunda aquests darrers trenta anys. El que m'han fet a mi (el que m'han deixat fer, encara és més greu perquè és més cínic) té aquest mateix aire». ¹⁶⁹⁴ Si sempre s'ha entrevist com la poesia martipoliana se sentia vinculada a la biografia i al que s'esdevenia al país, aquest en seria, potser, un dels primers exemples.

6.9.4. El sacrifici i l'esforç

ahir, vaig recordar que Camus, al final de "Le mite de Sisyphe" havia escrit una frase terriblement allisonadora. "Il faut imaginer Sisyphe hereux", diu. La voluntat que comporta una tal actitud ja supera tota apologia de l'esperit de sacrifici. Imaginar a Sísif feliç és una professió de confiança en els homes que difícilment es pot superar. Sísif, condemnat pels déus a empènyer una pedra enorme del fons d'un barranc fins al cim d'una muntanya, veu cada vegada fets malbé els seus esforços, posat que, en arribar al cim, els déus, que no perdonen, li tornen a llençar la pedra al fons del barranc. Tanmateix Camus diu que cal imaginar a Sísif feliç. I jo ho comprenc i m'hi identifico. Per tres raons, sobretot. Perquè imagino que l'heroi té una capacitat de sacrifici que supera tota contingència. No pas per vocació transcendent, sinó per auto-confiança; perquè crec que Sísif s'identifica plenament amb el seu esforç fins a esdevenir una sola voluntat adreçada necessàriament a la consecució dels fins immediats que es proposa, i, sobretot, perquè estic convençut que Sísif mai no perd la confiança en els seus actes. En certa manera resulta que l'esforç de Sísif és un triomf constant damunt la malvolença dels déus. Mentre que aquests només podrien triomfar si l'heroi renunciava a la seva actitud. Al meu entendre en el plantejament de Camus hi ha una professió absoluta d'humanisme immediat. Comptat i debatut l'esforç de Sísif és, en aparença, inútil. Tanmateix l'única cosa que el pot sostenir i fer viure és aquest esforç; perquè s'eca que justament l'esforç és el que engendra la seva capacitat de lluita i el que el manté alertat enfront de la trampa que constantment li paren els déus. La més petita defallença suposa una claudicació total, mentre que la continuació de l'esforç, tot i les concessions immediates que comporta, vol dir el triomf de l'heroi sobre si mateix i sobre la contingència. William Styron diu que cada vegada que l'home triomfa sobre si mateix és sobre la mort que triomfa. ¹⁶⁹⁵

El poeta que ha treballat incansablement per poder escriure poesia, l'home que ha arribat a difondre cinema, cançó i poesia mitjançant conferències que li demanaven, l'home que s'ha erigit com a professor de català, parla de l'esforç: «Tanmateix Camus diu que cal imaginar a Sísif feliç. I jo ho comprenc i m'hi identifico», escriu en aquesta mateixa carta, en què parla de trobar solucions als problemes. El poeta escriu sobre l'esforç, del sacrifici i de la felicitat. L'esforç és el que manté l'heroi en lluita, aquesta actitud de voluntat que duu a l'acció. Aquesta és, ja ho hem vist, la base del pensament martipolià: una acció que provoqui un canvi individual

¹⁶⁹⁴ Carta a Anna Bracons de l'11 i 12 de novembre de 1966. APAB.

¹⁶⁹⁵ Carta a Anna Bracons del 5 d'octubre de 1966. APAB.

que, ahora, sigui social. En aquesta mateixa carta, el poeta pren com a referència Franz Kafka i escriu a Bracons aquesta reflexió: «Viure és inquirir; progressar és saber i saber és progressar. No hi pot haver consciència plena sense un esforç tenaç i constant de la voluntat. Jo n'estic convençut i em penso que és, fet i fet, l'única cosa per la qual val realment la pena de lluitar. És clar que, a la llarga, és una “cosa” que englova totes les altres. No es tracta d'un esforç inútil, sinó de posar en joc plenament i constantment tota la capacitat de què disposem».¹⁶⁹⁶

6.9.5. El marxisme

Martí i Pol escriurà a Bracons i li recordarà que seria cap al setembre de 1966 quan va decidir d'aprofundir en el marxisme.¹⁶⁹⁷ Realment ja podem considerar que el poeta estava format en aquesta ideologia; ara les pretensions consistien a saber-ne més. I ho aconsegueix durant tot el 1967, que és quan també les cartes a Bracons es transformen en comentaris basats en aquesta ideologia o de tertúlies que manté sobre aquest tema. De les primeres que es contemplen en la correspondència és a la carta del 7 de gener de 1967, en què explica un sopar que ell anomena «capellanici» ja que entre d'altres hi havia Antoni Pous, Ramon Cotrina, Ricard Torrents i Segimon Serrallonga. Els problemes que debaten són veritablement filosòfics, com l'opció que un intel·lectual pugui bastir el proletariat d'una consciència de classe o que per la mateixa condició característica el proletariat prengui consciència de classe social. Per aquesta mateixa carta sabem que Antoni Pous és el més marxista de tots.¹⁶⁹⁸

El 8 de gener encara hi va haver una altra tertúlia amb la «troupe» dels descolorits de Vic», entre els quals hi havia Lluís Solà qui, amb Martí i Pol defensaven Mao Tse-Tung com a projecció universal. I, encara, per aquesta carta sabem que el poeta de Roda llegia Lenin. El 16 de gener de 1967 és quan li comunica que ha decidit que establirà una metodologia de treball del marxisme que consistirà en un treball per fitxes en què catalogui gent, temes, dades biobibliogràfiques perquè ja no es fia de la memòria.¹⁶⁹⁹

Una de les cartes més interessants del període, però, és quan el seu germà Josep Maria torna d'un viatge que havia realitzat amb el Manel Anglada. Explica que en Manel ha tornat entusiasmat i que el seu germà, si no tant, ha arribat «“touché”»: «Jo em penso que en Josep no s'havia arribat a creure mai que en algun lloc del planeta es fes per manera de portar a terme una experiència socialista a escala nacional». I després d'explicar-li que voldria conversar llargament amb ambdós escriu:

¹⁶⁹⁶ Ibídem.

¹⁶⁹⁷ Carta a Anna Bracons del 28 de setembre de 1967. APAB.

¹⁶⁹⁸ Aquesta referència la planteja amb un to crític i humorístic: «i en Toni, que és el més autènticament marxista de la colla, tot i el Mercedes, em fa costat». Ja he esmentat anteriorment com Pous li recomana a Martí i Pol tota una sèrie de llibres a llegir per aprofundir en aquesta ideologia.

¹⁶⁹⁹ Cartes a Anna Bracons del 9 i del 16 de gener de 1967. APAB.

la mica de conversa que hem tingut m'ha demostrat un parell de coses que per a mi són molt importants: primera, que els meus criteris sobre l'organització d'un estat socialista no són utopies basades en lectures, sinó que corresponen a la fase "abstracta" d'acció, i estan totalment en línia quant als països que ja han assajat de convertir la teoria en pràctica; i segona, que l'aspecte "real" d'aquella situació correspon a un esquema de societat que no solament causa impacte per estranyesa (impacte en gent com ara en Josep, vull dir) sinó que de debò restitueix a l'home al lloc que per "constitució" li correspon. A la base dels criteris d'en Josep i d'en Manel hi ha, al meu entendre, un error important. El marxisme no és només una revolució econòmica: és una revolució humanista. Ho deia el "che" Guevara dies endarrera. Els marxistes no lluiten per donar més "coses" a la gent, sinó per canviar-los. Això és fonamental i només s'aprèn vivint-ho.¹⁷⁰⁰

Així doncs, l'aprofundiment martipolià en el marxisme està prenent un caire important. En primer lloc, la comprovació per part del poeta que la ideologia marxista es pot convertir en una realitat gràcies a l'acció —el poeta sempre atorga a aquesta paraula l'adjectiu d'intel·lectual; és a dir, una acció racional. I en segon lloc, que es demostra que es tracta d'un humanisme, en què l'home ha de canviar —es tracta, implícitament, de la reflexió introspectiva per poder arribar a l'acció i al canvi. En definitiva, el poeta està comprovant que aquelles teories en què creia es podien convertir en realitat. Aquestes línies es converteixen en una bona síntesi del pensament martipolià relacionat amb la ideologia marxista. De fet, a l'octubre de 1967 quan escriu a Bracons reflexiona sobre aquesta ideologia i planteja com la base de tot és econòmica i que a partir d'aquesta hi ha un replantejament substancial de l'home, com a ésser social.¹⁷⁰¹ D'aquesta ideologia marxista, al desembre del 1967, li'n dirà la «crossa marxista» perquè es convertirà en el punt de recolzament del seu pensament.¹⁷⁰²

El 1968 es caracteritzarà perquè tots aquests elements de la ideologia traspuen en la seva poesia amb un caràcter més rellevant, vull dir amb el caràcter social del marxisme que abasta no només els aspectes obrers, sinó que s'amplien a tot el corpus social. Així, si el poeta arriba a pensar que l'home en la seva relació laboral ha de participar en el procés creacional d'aquest,¹⁷⁰³ en el que seria un aspecte més vinculat a la classe social, no triga pas gaire a tornar a reflexionar sobre l'acció individual i social:

Fa dies i dies que predico el socialisme en les actituds. Ja veus si és estrany! Socialisme en les actituds que, a parer meu, equival a dir: consciència social que informa i dóna esquelet a totes les accions individuals. El joc és més aviat complicat i poc vistent. Complicat perquè assaja de

¹⁷⁰⁰ Carta a Anna Bracons del 12 de juliol de 1967. APAB.

¹⁷⁰¹ Carta a Anna Bracons del 31 d'octubre de 1967. APAB.

¹⁷⁰² Carta a Anna Bracons del 12 de desembre de 1967. APAB.

¹⁷⁰³ Carta a Anna Bracons del 17 de gener de 1968. APAB.

convertir en una sola dues tensions que, d'acord amb els principis educacionals de la societat en la qual hem crescut, no solament estan en desacord, sinó que, fins a cert punt, es refusen. Acomplim una funció social, entre nosaltres?, no vol dir altra cosa que mantenir un esperit caritatiu i especulatiu alhora. L'altre dia m'ho van ben aclarir a la fàbrica. Si jo encara vaig a peu és perquè no tinc "esperit de superació". Aquest esperit no vol dir altra cosa que "afany de posseir diners". Té més esperit el propietari d'un Dodge que el d'un Gordini. Per aquest camí, el que jo entenc per acció social és tot el contrari del que la gent predica. I d'aquí vé la complicació que et deia. Jo demano individualització a la gent que entra en contacte amb mi; però la meua individuació és el primer pas inevitable per a arribar a una conformació social vàlida, posat que suposa justament l'auto-descoberta prèvia a qualsevol esforç d'integració.

Per continuar la carta aplicant l'organització del sistema a ell mateix de tal manera que es transforma en una reflexió sobre l'art però de caràcter social, resultant del procés d'individualització:

Es tracta, potser, de superar aquell principi d'orgull d'artista que tantes vegades m'havies recriminat. I de fer-ho, precisament, sense deixar d'ésser artista, sense deixar de creure en la pròpia manera de ser i en la validesa d'uns mitjans d'expressió inalienables. Vet aquí, a parer meu, l'origen de l'art social.

Amb motiu que a la feina li han dit socialista, Martí i Pol segueix amb una explicació força entenedora de tota la seva poètica d'aquest any:

Ara fa uns moments (aquesta carta l'escriu a la fàbrica i a estones) m'han titllat de socialista. I m'ho han dit perquè, sense dir res, m'oposava a l'opinió absoluta d'un individu que es manifestava decididament decantat a aplicar mesures draconianes a tot de gent, per errors comesos de manera diguem-ne individual. Doncs bé: accepto la qualificació. En aquests moment per a mi és molt més important la societat que els individus. Fins i tot més important que jo. I que consti que no he esdevingut un home atacat de messianisme. Ben al contrari. Només que, així com abans em sabia greu dels meus errors pel que de mi es perdia, ara me'n sap pel que de mi es desaprofita. Es a dir: sóc, en tant que sóc profitós a la societat. Per això no tinc esperit de superació i cada dia els diners em fan més curt i m'importen menys.¹⁷⁰⁴

En definitiva, aquest és l'objectiu del pensament marxista que tindrà més importància per a Martí i Pol sobre el qual hi incidirà explícitament, la societat. Repetirà moltes vegades que cada cop li importa més la gent. I es demostra perfectament en els seus poemes, des de feia anys, però en aquests moments encara més. Ara bé, encara abans d'una última reflexió sobre

¹⁷⁰⁴ Carta a Anna Bracons del 21 de març de 1968. APAB.

l'art, la preocupació de Martí i Pol continua sent i serà la integració de l'individu en la societat, com ja havia fet notar en aquesta carta suara esmentada. El 21 de maig de 1968 li comentarà:

Jo, l'altra dia, llegia uns escrits del Che i m'adonava amb satisfacció de com coincidíem en exigir aquella autosuficiència, no gens autosuficient de què tantes vegades t'he parlat. Prèvia una actitud reflexiva que engatgi l'individu i el sotmeti conscienciosament a la societat que el volta, l'actitud d'exaltació del propi jo és altra vegada terriblement necessària. Ara, no cal oblidar aquesta actitud prèvia, que és fonamental. Perquè l'error històric i el desgavell que n'ha derivat s'origina, precisament en la manca de lligam social dels herois. Una constitució injusta en termes econòmics ha fet que l'heroi sigui necessàriament un aprofitat. I dic aprofitat a consciència de la immediatesa del mot. Des de nostre senyor Jesucrist fins a Hitler, els caràcters històrics més destacats han exigint una adoració submissa i total. La resultant d'aquest fet ha estat necessàriament el gregarisme. Convé, doncs, de totes passades un desprendre l'individu d'aquesta actitud mimètica i acovardida, sense però fer-li oblidar la seva dependència del grup humà al qual pertany. Aquesta és una síntesi de mal realitzar. El cristianisme ho ha provat a base de la caritat i no se n'ha sortit, a parer meu perquè la caritat és terriblement discriminatòria. El marxisme ha posat en marxa una ordenació molt més clara, però els resultats fins ara, no són pas massa espectaculars. Tal vegada convé que algú, per l'estil del Che, formuli una nova teoria capaç d'aconseguir aquesta integració de l'individu en la societat, potenciada, precisament, per la consciència individual més autèntica i exigent.¹⁷⁰⁵

Més explícitament li diu en la carta del 6 de novembre de 1968: «Actuar, doncs, no vol dir solament pensar, sinó pensar i fer. Ara bé, no es “fa” sense un contacte viu amb la gent».¹⁷⁰⁶ Per tant, aquest és el punt d'arribada del pensament martipolià en aquests anys, que pretén endinsar-se en la societat per poder actuar-hi com a individu que ha aconseguit integrar-s'hi.

6.9.6. Altres reflexions i aspectes

Recullo en aquest apartat aquelles reflexions que permeten de plantejar quin és el pensament de Martí i Pol. Són breus apunts sobre aspectes que ja han aparegut anteriorment vinculats amb alguna altra consideració o bé són reflexions noves que precisaran quina és l'evolució del pensament martipolià. Per una altra banda, plantejaré d'altres qüestions potser de caràcter més anecdòtic, com per exemple els elements metodològics en la feina del poeta, a partir dels quals es reflectirà com treballa el poeta. Es presenta de manera temàtica i, dins de cada tema, se segueix un ordre cronològic.

¹⁷⁰⁵ Carta a Anna Bracons del 21 de maig de 1968. APAB.

¹⁷⁰⁶ Carta a Anna Bracons del 6 de novembre 1968. APAB. En aquesta carta, curiosament, li recorda que en pocs mesos —el 19 de març de 1969— farà quaranta anys. I gira entorn del dubte de si li toca retirar-se, perquè es fa «VEI».

6.9.6.1. Més sobre la vida i la mort

Les reflexions existencials, ja n'hem vist alguns aspectes, continuen en aquests anys; però ara es tracta de reflexions adreçades a Bracons sobre la mort a partir dels plantejaments existencials d'ella. Si el poeta havia passat una època de la seva vida en què l'aterria el pensament de la mort, ara li ho constata a Bracons, tot i que en aquests anys ja no pateix per aquests aspectes. De fet, sembla que havia obtingut la resposta des del pensament i la reflexió. En aquesta correspondència li explica dos cops la importància del pensament en la seva vida quotidiana, de tal manera que abans de posar-se en marxa i mentre fa la toaleta es dedica a preparar-se per a l'activitat mental.¹⁷⁰⁷ I Martí i Pol està convençut que l'objectiu és aconseguir una identitat absoluta amb cadascú; diu que aquesta finalitat és «terrible i abassegadora. Terrible perquè exigeix la col·laboració constant de totes les “potències de l'ànima”; abassegadora perquè difícilment s'arribarà mai a acomplir d'una manera total. Potser cal pensar, sense por ni tremolins, que l'acompliment total és la mort».¹⁷⁰⁸

6.9.6.2. Més sobre l'autoconeixement

Evidentment les línies citades suara tenen molt a veure amb l'autoconeixement. El plantejament el continua desenvolupant en aquesta carta que, com hem vist, en estar datada del maig de 1967, també hi ha la reflexió cada cop més ineludible de la relació amb la gent:

La lluita aleshores, a més a més del que he dit, té una aparença immediata d'esterilitat que és el que ofega l'entusiasme primicer de la majoria. Perquè, al cap i a la fi, tot home desenrotlla en si mateix un procés estètic i, amb més o menys precisió, l'orienta i el realitza. El pas normal d'un estadi a un altre de la consciència activa n'és una prova. El sol fet del contacte amb la gent, puleix la gent. Gairebé no es tracta d'un moviment, sinó d'una inevitable acceptació inconscient. En aquest primer estadi (que té moltes i no pas semblants manifestacions) l'home és una mena de palet de riera que els corrents puleixen i gasten alhora. L'oposició al corrent, però, és el que defineix i concreta l'home. I oposar-se a alguna cosa no sempre vol dir lluitar i, quan ho vol dir, no sempre ho vol dir de la mateixa manera. Al meu entendre l'oposició és també una categoria moral. I ho és, sobretot, per com s'origina en un acte de la voluntat. En conseqüència, doncs, calen una integració profunda, una coneixença precisa i una simpatia discreta envers la cosa objecte de l'oposició, perquè aqueixa sigui constructiva. A partir d'un menyspreu radical

¹⁷⁰⁷ Cartes a Anna Bracons del 31 d'octubre de 1967 i del 29 de juny de 1968 (amb mata-segells de l'1 de juliol de 1968) en què diu que l'última cosa que pensa deixar és el seu vici de pensar. APAB. I no puc obviar tampoc que en el poema «Petita fàbula de mi mateix», que va publicar a *Autobiografia* com a «Petita faula de mi mateix», remet a aquestes primeres hores del dia en què s'afaita lentament per omplir-se de paraules i després es vesteix i *pensa* per acabar amb el fet que és la gent qui pensa cada cop menys.

¹⁷⁰⁸ Carta a Anna Bracons del 2 de maig de 1967. APAB.

l'oposició perd entitat i es converteix en quelcom negatiu: una no-presència que ja no és una forma de lluita sinó una forma de nihilisme. Per això jo crec que la més veritable i la més fecunda de totes les oposicions és l'oposició al propi jo. Si d'alguna cosa no puc prescindir és de mi mateix. En tant, doncs, que busqui la causa primera dels meus desequilibris en mi mateix, tindrè assegurat un camp d'acció inapreciable per a exercitar el meu sentit de l'oposició. I serà justament a partir d'aquesta descoberta que l'exercici adquirirà un valor universal. [...] Auto-criticar-se no és difícil en tant que exercici de coneixença, sinó en tant que exercici d'integració amb la realitat circumdant. Aquell que s'ha atrevit a enfrontar-se amb si mateix (primer moviment que molta gent realitza) necessitarà una força cent vegades més completa per assajar d'integrar-se en la societat essent com és aleshores coneixedor de les pròpies xacres i, és clar, de les alienes. Aquest complex de culpabilitat no confessada fa tendir qui sap la gent a l'egoisme i al "tant se me'n dona". I és que la veritable capacitat revolucionària consisteix a reconèixer la situació, esmenussar-la, assumir-la i dinamitzar-la. I això no es pot fer si no és des de dins mateix de l'embolic, acceptant el risc de rebre'n les garrotades i la incertesa de menar el joc eficaçment, ja que sempre que s'està dins d'alguna cosa, manca perspectiva.¹⁷⁰⁹

Una reflexió que simplement confirma tot el que he explicat sobre l'autoconeixement: només des de l'enfrontament i la descoberta d'un mateix es podrà comprendre —per simpatia i oposició— la societat, però no pas per difamar-la sinó per poder canviar-la. La idea que recau en l'aspecte social la reafirmarà un mes després: «La veritable vacuna contra els desgavells exteriors, inevitables i tenaços, consisteix en la vigilància interior constant i exigent. Es per això que la meua tendència actual a polaritzar els fets en un sol àmbit: el meu, és tot el contrari de l'egoisme. No es tracta de viure dels altres o sense els altres, sinó de viure en els altres, d'una manera plena i total».¹⁷¹⁰

6.9.6.3. Individu i societat

El plantejament de la individualitat i de la responsabilitat d'aquest, molts cops en la visió de l'autoconeixement des de la perspectiva que és des de cadascú que es pot arribar a la societat, és una altra de les preocupacions del poeta. Al 1966, Martí i Pol li explica a Bracons que la societat ha perdut el concepte d'individualitat i ha passat a concebre'l com a col·lectivitat. La responsabilitat no acomplerta no és un dictamen dels altres, ni d'éssers superiors, com divinitats, ni de governs, i aquest fet s'ha de tenir en compte en un moment en què l'individu «no compta poc ni gens».¹⁷¹¹ Llavors, una opció vàlida a considerar en l'individu, en tant que la voluntat d'aquest hi sigui present, és el mecanisme del que es coneixia com la revisió de vida, en què l'objectiu era l'acció; d'aquesta manera li comenta que l'opció és la reflexió per passar a

¹⁷⁰⁹ *Ibíd.*

¹⁷¹⁰ Carta a Anna Bracons del 4 de juny de 1967. APAB.

¹⁷¹¹ Carta a Anna Bracons del 14 de gener de 1966. APAB.

l'acció que comportarà una autocrítica per tornar a l'acció. Li escriu en la llarga carta del 23 al 29 de gener de 1967: «Jutjar els fets és objectivar-los. Enyorar allò que no s'ha tingut és mirar-se en un mirall sense mirall». ¹⁷¹² Si observem, doncs, Martí i Pol potser parteix de tot allò que coneix, però s'ha permès de renovar-ho ja en aquest 1967 amb la consideració marxista. Tot passa per l'acció, però aquesta ha de sorgir de la racionalitat de l'individu.

També caldrà considerar una concepció marxista quan el poeta citarà un cop i un altre Marcuse, un filòsof que ocuparà la ment i els escrits del poeta, sobretot durant 1968. Amb ell el poeta situa l'individu davant de la societat i, tot i que s'emmarca en l'autoconeixement, es basa en la individualitat com a principi per al canvi social. És per això que Martí i Pol escriurà poemes des de la seva individualitat amb un caràcter molt més conscient per al canvi social, des de l'estètica. Una situació que també arriba a la concepció vital, ja que li diu, citant el filòsof, que la vida és la part intermitja entre la pre-naixença i la mort. ¹⁷¹³

La concepció de la responsabilitat individual també és esmentada amb una consideració notable per part del poeta, però aquesta responsabilitat ha de ser una autodisciplina que el mateix individu, per pròpia iniciativa, s'ha d'imposar. ¹⁷¹⁴ De fet, explicarà mesos després que es poden trobar individus parasitaris que aparenten ser progressistes i fins i tot revolucionaris, i diu que l'individu no s'hauria de situar en cap esquema ideològic perquè el fa perillós, ja que pot arribar a acusar a la societat de tots els seus mals i n'és també responsable. Li escriurà que «L'única manera de combatre íntegrament els neguits exteriors és atorgant la importància total que realment té el propi jo». ¹⁷¹⁵

Per al poeta, la societat no fa més que viure en isolament i egoisme i des d'aquesta idea és que el poeta planteja la importància del compromís, perquè només des d'aquest es pot arribar a canviar la societat perquè «els no compromesos són els que sustenten bàsicament l'ordre establert». ¹⁷¹⁶ I també remarcarà que la gent no parla gaire, que hauria d'enraonar més, en el sentit d'exposar idees. Revoltar-se, per al poeta, significa «superar intel·lectualment els

¹⁷¹² Carta a Anna Bracons del 23 al 29 de gener de 1967. APAB.

¹⁷¹³ Cartes a Anna Bracons del 16 de juliol i del 6 de novembre de 1968, respectivament. APAB.

¹⁷¹⁴ Carta a Anna Bracons de l'11 de març de 1969, APAB.

¹⁷¹⁵ Carta a Anna Bracons del 16 de desembre de 1969. APAB.

¹⁷¹⁶ Carta a Anna Bracons del 29 d'abril de 1969. APAB. En aquesta carta, gairebé cap al final, escriu unes línies amargament iròniques, tot al voltant de la festa de sant Jordi i del llibre i de la rosa. Paràgraf que reproduceixo: «I bé: ja et vas comprar el llibre i la rosa? Brau país aquest nostre! Tan refotudament tradicional que viu d'esquena al futur. Costa d'entendre que certs mites perdurin, si no és que hom es miri les coses amb la perspectiva cerimoniosa i classista que ens adorna. Som tan pobrets i alegrets, que no ens podem passar ni les engrunes de la més estúpida tradició. Què hi farem! I el dimoni que estosseguí, que deia aquell. Jo no vaig comprar ni llibres ni roses. Llibres, perquè no tenia diners (una de les tres matèries que curtegen), i roses per una raó que puc expressar, si vols, poèticament. Què et sembla, per exemple, d'aquest díptic: "Què en faré de les roses / si els meus amors són lluny?" Altrament, a Roda no en venien. Pel que es veu la tradició ha quedat reduïda a l'aspecte estrictament crematístic, cosa que ens acredita com a gent autènticament actual. Com et deia, doncs, no vaig seguir la tradició. Per celebrar sant Jordi vaig col·laborar a regalar al meu vailet un vestit de jugador de futbol. Això sí, del Barcelona. Només faltaria que, a l'hora de la veritat, es vestís com els del Madrid. És per aquí que salvarem la pàtria. Per aquí i pel cantó de la Banca Catalana, el Pòmpium Cultural i l' "entre tots no fotem res"».

condicionaments que subjecten les persones».¹⁷¹⁷ Recordem que s'arribarà a l'acció gràcies a les idees.

6.9.6.4. Dues referències polítiques: el maig francès i l'estat d'excepció

Les reflexions de caire polític en concret no abunden en els fulls de Martí i Pol. Hem vist, perquè ocupen un lloc central del seu pensament, sobretot a l'any 1968, les de caràcter marxista, hem vist també com es van aplegar una colla per cantar «Franco, la muerte» de Léo Ferré, però en cap altre moment hi ha una referència a la situació política, que de tots era ben sabuda, a no ser que sigui per la referència a les estructures establertes que deriven cap al control social de la moral, amb les consideracions eclesiàstiques que se'n deriven.

En dos moments, però, es troben referències al maig francès, esdevingut aquella primavera del 1968, i en dues altres cartes, referències a l'Estat d'excepció del 24 de gener de 1969 que durà fins el 25 de març d'aquest mateix any.

El primer esment al maig francès ens permet de saber que la informació que li arriba és gràcies al *Nouvel Observateur*.¹⁷¹⁸ I la segona és la conseqüència de la informació que coneix, de tal manera que en dues conferències es permet de dir que ha començat un declivi seriós del sistema econòmic que ha regit les actituds de la major part de la humanitat. I, com havíem vist, que el canvi social, evidentment es pot donar des del món de les idees.¹⁷¹⁹

Les reflexions provocades per l'estat d'excepció es troben en dues cartes del 28 i del 30 de gener de 1969. En la primera s'usa una cita de Brecht per contemplar que qui diu que el poble té el govern que es mereix és un feixista. I el discurs és esperançat però sense acabar d'entendre la passivitat d'alguns; és a dir, cal lluitar des de la racionalitat i des del món de les idees per recaure en l'acció i en el canvi social. En la carta del 30 de gener s'hi expliciten i se sintetitzen moltes de les idees socials de Martí i Pol d'aquests anys:

Què vol dir la pau, la justícia, el progrés, etc, si no els acompanya una realitat tangible? El poder no compartit ni impugnat engendra l'abús i l'auto-suficiència. Al capdavant es fa tot per a obtenir un guany d'immobilisme, un escriu d'autoritat que permeti de no modificar l'estatut pel qual uns pocs regeixen uns molts, pel qual persisteix l'explotació de l'home per l'home, que és, fet i fet, el que està en joc, mal que de vegades hi hagi qui ho ignora. Al temps que estem vivint, no s'hi val a amagar el cap sota l'ala dels compromisos, del propi benestar o de la caritat. L'altre dia m'ho deia un vailet, capellà, que, foragitat del bisbat de Vic, se n'ha anat a viure al camp de la bota, a barcelona, en una barraca, no pas amb ganes de fer-se el màrtir ni l'home d'excepció,

¹⁷¹⁷ Carta a Anna Bracons del 23 d'abril de 1968. APAB.

¹⁷¹⁸ Carta a Anna Bracons amb mata-segells de l'1 de juliol de 1968, possiblement escrita el 29 de juny del mateix any. APAB.

¹⁷¹⁹ Carta a Anna Bracons del 16 de juliol de 1968. APAB.

sinó per posar en pràctica d'una manera plena el que creu. Deia: si l'església no servei de revulsiu social, avui dia no serveix de res. I afegia: qui vulgui fer alguna cosa per la gent del barri on jo ara visc, que vingui a viure al barri. No ens serveixen de res les caritats de diumenge. El fet que hi hagi un empresari bona persona, no modifica gens l'estatut d'opressió que sustenta la nostra societat.) Vet aquí una gran afirmació. Per aquí anava jo quan, mesos i mesos enrera, deia que tots les problemes, aml que no ho semblés, eren polítics. Si de debò es vol assumir la responsabilitat immensa que correspon a l'home d'avui conscient de la seva presència en una societat injusta, el que menys es pot fer és callar i treballar, i el que més, treballar i protestar. Tota altra actitud és buida i negativa. Enfront de situacions com les de certa gent (altrament inconscient de vegades de la seva peculiar condició d'explotada), no serveixen de res les arronsades d'espatlles. I enfront de l'opressió organitzada i recolzada en bestieses mítiques i d'altres pilars de consum, no hi ha més camí que el de la consciència plenament activa. I tot això és traslladable al camp de les situacions particulars. Hi he pensat —i com!— aquests dies. Els estats d'excepció són privilegi de pocs. Es proclamen invocant un dret inalienable basat en estructures que algú, més o menys conscienciosament, impugna. Sempre representen l'estatut immobiliista que deté el poder i la força. Al capdavant, a què condueixen? M'ho pregunto i t'ho pregunto. Si qui els suporta se sent vexat, espaordit o cansat, condueixen a la pròrroga de la injustícia que els ha provocat (i que, barrudament, pretenen d'ofegar); però si qui els suporta reacciona, sol i en secret, o en companyia i públicament, amb afirmacions contundents d'allò que l'ha mogut a la impugnació, al capdavant s'esmicolen, no sense haver causat qui sap el mal. Del que es tracta és, altra vegada, de no errar la tàctica o de no confondre-la. Qui mena el joc, vol sempre que l'altre accepti les seves cartes. Cal no oblidar-ho, això.¹⁷²⁰

Potser no hi haurà text més explícit que aquest que ens parli de la situació política i, com deia anteriorment, de la personal, de les estructures, del posicionament social i de la mobilitat, que és l'acció, i que ha de dur al canvi social.

6.9.6.5. La solitud, les paraules i la lectura

En totes les circumstàncies que viuen el poeta i Bracons, es concreten uns elements vitals consensuats, i aquests arriben a ser circumstàncies essencials. Es conceben canvis; com, per exemple amb la solitud, una paraula estranya en aquests anys, en comparació amb totes les que hem anat veient fins ara, tot i que hi apareix i ell mateix hi reflexiona. En aquest sentit, el canvi que es confirma és que ha integrat aquest sentiment. Dirà a Bracons en una carta de 1967 que ha après a fons el significat de la paraula «solitud» i a Sarsanedas a l'agost de 1968 que ha fet un aprenentatge de l'esforç sistemàtic i de la solitud.¹⁷²¹

¹⁷²⁰ Carta a Anna Bracons del 30 de gener de 1969. APAB.

¹⁷²¹ Carta a Anna Bracons de l'1 de maig de 1967. APAB. I carta a Jordi Sarsanedas de l'agost de 1968. FJS.

L'aprenentatge del poeta, doncs, és constant, des de la disciplina que li permet aprofundir en el marxisme, a l'autoconeixement, constància que el durà a pensar, un dels seus vicis. El pensament que hem anat entreveient en aquests subapartats van prenent forma en les paraules, forma poètica també, però que fa referència a una situació personal:

Contràriament al que pot fer suposar la meua actitud, jo cada dia dono menys un valor absolut a les paraules. Vull dir amb això que, si bé la característica significativa dels mots em sembla un valor inalterable, la meua capacitat de judici crític i, sobretot, històric, em fa valorar més i més circumstancialment el que dic, posat que sé, per allò de l'aplicació d'uns criteris dialèctics als fets, que els mots es converteixen en contingents —no és que ho siguin per naturalesa, sinó que l'exercici històric fa que ho esdevinguin— i que la conseqüència significativa que se'n desprèn no té valor si no és situada en el context històric que els origina. Per això respecto d'una manera absoluta l'actitud —les actituds, més ben dit— dels altres, contràriament al que feia uns quants anys enrera, a l'època que la meua adscripció a unes fórmules filosòfiques de signe absolutista em convertien en aquella mena d'individu que s'entossudia a fer créixer tothom faixat amb sòlids preceptes de virtut, que diu la ja una mica famosa “lletra a Anna”. Dic tot això justament per treure'n una conseqüència contrària. Es a dir: per deduir-ne una virtut quan sembla que se n'hauria de deduir un vici. La nostra conversa de dissabte passat, si bé muntada —no podia ser d'altra manera— sobre paraules, la considero d'una transcendència total. I amb això no vull caure de cap manera en el parany de creure que els meus mots, per més justos o més profunds, valen alguna cosa més que els altres; o que els teus —per teus— serveixen més que els habituals en casos semblants. Res d'això: el que de debò em fa creure sobremanera en aquesta conversa és justament la valoració històrica de la mateixa, l'anàlisi objectiva dels fets que la van determinar i l'estudi consciencios i tranquil de les motivacions que la van promoure i fer possible. [...] Si ara t'escric és, sobretot, per a refermar les meves afirmacions de dissabte. I això vol dir molt, a parer meu, baixar del burro, que diuen per aquests verals, i ens costa, sobretot, perquè també difícilment hi pugem. L'altre dia vaig insistir a fer unes afirmacions que al punt que han arribat les coses, a la major part de les persones (gairebé a tothom que no fossis tu) li semblarien gratuïtes i gairebé grotesques. I és que ben poca gent parteix del respecte TOTAL a la sinceritat i a la llibertat dels altres a l'hora d'emetre judicis. Jo sé que amb tu això no passa, i sé que amb mi tampoc. Per això entre nosaltres encara val allò que diuen a Roda i a molts altres indrets del país: parlant la gent s'entenen.¹⁷²²

No sabem què devien parlar aquell dissabte, però aquestes línies exemplifiquen força bé el plantejament de les paraules, ja no són els mots els absoluts, sinó que com diu en aquesta mateixa carta es tracta d'una «voluntat d'auto-coneixença». No són les paraules en si mateixes, sinó d'on provenen les paraules, quina és la realitat i com s'hi ha arribat. Evidentment, el poeta parla de la conversa del dissabte, però també és la poesia social que ell crea, des de

¹⁷²² Carta a Anna Bracons del 29 de maig de 1968. APAB.

l'autoconeixement que recau en la societat, una societat que, com hem vist, voldria que es comunicés molt més.

7. La creació i La fàbrica, dos elements d'una realitat social

Martí i Pol treballarà conjuntament amb el grup «Vermell x 4» en diverses iniciatives dramàtiques fins que l'opció del grup és la de representar versos del poeta de Roda. Li demanaran composicions entre les quals triaran sobretot poemes de caràcter social. Segurament sabien que podien tenir èxit des del moment que els poemes estaven treballats amb una llengua que arribava a la gent. El punt de partida era *La creació*, el poema de 1967 que havia estat publicat en el programa de l'exposició del Temple Romà de Vic, en què s'il·lustrava amb dibuixos del grup Tarot entre els quals hi havia Jordi Sarrate.¹⁷²³ L'amistat entre ells havia de comportar l'espectacle de *La creació* i, a més, Sarrate li demanaria més poemes, a partir dels quals naixeria un nou llibre, *La fàbrica*, sota un mateix tema. Sarrate il·lustrarà els vint-i-un poemes que l'integren; un llibre en què Martí i Pol perfà la idea concebuda el 1961 en *La fàbrica*. Ara, com veurem, en el nou llibre el treball poètic és més acurat. Per una altra banda, com diu el mateix poeta i com sempre s'ha considerat, *La fàbrica* que es publica el 1972 tanca un cicle que podrà reprendre d'una manera o altra en altres moments que s'acostaran a la poesia social, però que el llibre clou una etapa força productiva és indiscutible.

La creació fou un espectacle concebut per ser representat el 1969. En canvi, el llibre, tot i que segurament es comença a pensar en aquests moments, no veurà la llum fins al 1972. Uns quants poemes són d'aquests anys, encara que la data d'escriptura del llibre el poeta la generalitza al principi dels setanta. Per això i, encara que depassar l'any 1969 seria extralimitar la cronologia establerta per a aquest treball, *La fàbrica* (1972) és un llibre que es consideraria concebut a finals dels seixanta i, per aquesta mateixa raó, plantejo succintament un esbòs d'estudi del llibre que havia de tancar el període social iniciàtic martipolià.

7.1. El grup de teatre «Vermell x 4» i Miquel Martí i Pol

«Vermell x 4» fou un grup de teatre que es fundà al Centre Parroquial de Centelles, les ànimes del qual foren Jordi Sarrate i Joan Anguera. Van començar amb set representacions de la *Ronda de mort a Sinera* de Salvador Espriu i Ricard Salvat sota la direcció de Joan Anguera i amb decorats de Jordi Sarrate el desembre de 1968. De fet, el mateix Martí i Pol fa les primeres passes perquè es pugui representar a Roda; el poeta escriu a Jordi Sarrate:

Benvolgut amic: vaig fer gestions per veure si pot interessar que vingueu a representar la "Ronda..." a Roda, tal com vaig prometre a aquells teus companys quan em van venir a veure.

¹⁷²³ Com hem vist, a *El Full*, una publicació de Centelles, Martí i Pol donaria a conèixer el conte «En Tonet, la vila de C. i la primavera», en què apareix el personatge de Jordi Sarrate. MARTÍ POL, «En Tonet, la vila de C. i la primavera», 7-9.

Sembla que la cosa va per bon camí. De moment, almenys, interessa i el xicot amb qui jo vaig parlar no solament em va dir que la cosa se li posava bé, sinó que era un bon moment. Diu que al centre parroquial volen deixar de fer cinema i, pel que he sabut després, sembla que voldrien assajar de reprendre activitats teatrals.

Tant és així que vam quedar que jo us avisaria i que el vindríeu a trobar per tal de parlar-ne i, si us poseu d'acord, concretar. [...] Et dono el nom i l'adreça perquè, si voleu, no cal ni que jo us hi acompanyi. Ja vam quedar amb ell que vindríeu i com que ja sap de què es tracta no se sorprendrà pas. Ara, si us semblés que jo us hi he de fer falta, ja sabeu que podeu manar i disposar.

Que hi hagi sort... i paciència.¹⁷²⁴

Martí i Pol hi col·laborarà ben aviat. El 17 de maig de 1969 estrenaren *Els justos* d'Albert Camus, obra de la qual portarien a terme una altra representació. La dirigí Joan Anguera amb l'ambientació de Jordi Sarrate i hi actuaren Montserrat Grau, Assumpta Falgueras, Josep Vilà, Jordi Sarrate, Albert Prat, Joan Pagès, Xavier Rovira i Joan Anguera. El poeta de Roda escriu el text del programa, unes línies que duïen l'encapçalament de «Nota sobre l'autor i l'obra». No només era una nota divulgativa sinó que també era una reflexió literària:

Albert Camus va néixer a Mondovi (Argèlia) el dia 7 de novembre de 1913 i va morir, en un accident d'automòbil, a França, l'any 1960. El 1959, havia obtingut el premi Nobel de literatura. Maurice Nadeau diu que la importància literària de Camus, la seva influència, la consideració en què hom el té en tant que filòsof i moralista, són tan grans com les de J.-P. Sartre. Com Sartre, diu Nadeau, Camus, novel·lista, home de teatre, assagista, ha interpretat i interpreta el paper d'un director de consciències.

En Camus (i Sartre) culmina, en certa manera, l'etapa de superació dels valors del surrealisme [*sic*], i s'inicia una metamorfosi de la novel·la francesa que comença la fase d'investigació no closa encara.

L'obra de Camus comprèn diversos gèneres, el més destacat dels quals no és pas, a parer nostre, el teatre. El teatre de Camus perllonga l'experiència èpica, amb una voluntat evident de transposició crítica de l'heroisme a un difícil nivell de quotidianitat [*sic*], no solament pel que fa a la tria dels temes, sinó també a l'arquitectura escènica. Potser, més que tota altra cosa, l'obra teatral de Camus és una llarga meditació moral, a nivell de fets històrics: un assaig d'interpretació de la gran responsabilitat que planteja la descoberta i l'ús de la llibertat individual, en un món mediatitzat i absurd. ¿Cal dir, doncs, en rigor, que no es tracta d'una obra teatral? Vet ací una pregunta de mal contestar. Els personatges camusians són terriblement «humans». Això no obstant, llur presència escènica depassa la mesura comuna dels homes, sense

¹⁷²⁴ Correspondència rebuda de Martí i Pol. Arxiu personal de Jordi Sarrate (a partir d'ara APJS). Com és habitual, la carta no està datada.

arribar a la mesura anormal dels herois. L'esforç de Camus per a establir una síntesi —herois-homes— il·lustra sobretot la seva confiança mai no desmentida en aquests darrers.

«Els justos» es va estrenar a París l'any 1949 tres anys abans de la polèmica i subsegüent ruptura de Camus amb Sartre. El problema que planteja és d'una actualitat colpidora. «Els justos» de l'obra de Camus han de sembrar la mort per mantenir-se fidels a una idea. Tot i el que pugui fer sospitar aquesta afirmació, el plantejament no és metafísic. L'argumentació és més sentimental que dialèctica i conté una certa exaltació del narcisisme revolucionari. La galeria de personatges remet, a la llarga i a través de considerables matisos psicològics, a un sol problema d'abast universal: el de l'enfrontament del just amb l'absolut, enfrontament que inevitablement provoca la seva acció conscient. El gran drama de Camus, en certa manera.

M. Martí Pol¹⁷²⁵

Posteriorment el poeta els traduí l'obra *Burul* d'Italo Ricardi que van representar el 26 de juliol de 1969 al mateix Centre Parroquial de Centelles. En la nòmina d'actors i actrius hi havia Rafael Subirachs, Joan Anguera i Assumpta Falgueras i van estar dirigits per Jordi Sarrate, que n'havia creat també l'ambientació.¹⁷²⁶

7.2. La creació

La creació, espectacle que havia estat creat amb els poemes de Martí i Pol, es representà per primer cop a Centelles el gener de 1970.¹⁷²⁷ Així ho explica Joan Anguera:

Es prepara l'estrena de "La Creació" pel setembre, però no es realitza per manca de permís oficial. Superats els inconvenients es estrenada pel gener del 1970. Poc després el Grup deixa el Centre Parroquial. "La Creació ha sigut representada en 10 llocs diferents."¹⁷²⁸

Quan Martí i Pol aplega els poemes del muntatge, que no formaven part de cap recull. A l'*Obra poètica 1*, els recopila en una de les dues parts acollides sota l'epígraf d'«Altres poemes». En dóna coneixement la «Nota de l'editor», en què Pere Farrés comenta que s'incorporen dos grups

¹⁷²⁵ Programa-cartell «Els justos» d'Albert Camus. Centelles, 17 de maig de 1969. APJS.

¹⁷²⁶ De moment la traducció no ha estat trobada. Tant Joan Anguera com Jordi Sarrate recorden que Martí i Pol es basà en el text que s'havia publicat a la revista *Primer acto* 106 (març 1969), 18-21.

¹⁷²⁷ Així ho recull Anguera en la introducció a l'obra que es repartí entre el públic en la representació que tingué lloc a Cerdanyola, tot i que tant en aquesta «Nota», com en el programa amb els poemes que s'imprimí per vendre'l entre els assistents, hi constava la data de setembre de 1969.

¹⁷²⁸ Joan ANGUERA, *1er. cicle de teatre d'autor. "La Creació"*. Programa de mà. Cerdanyola. APJS.

de poemes, dels quals ara ens interessen els onze primers del primer grup, que corresponen als que s'havien donat a conèixer per primer cop en el muntatge.¹⁷²⁹

el formen aquells que, editats o no abans d'ara però difosos per un o altre mitjà, Martí i Pol no ha considerat mai com a components d'un llibre concret: els onze primers, pràcticament inèdits, formaven part, juntament amb d'altres vint-i-quatre (publicats a *El poble*, *La fàbrica-1959*, *Heretat l'esperança*, *Autobiografia* i *La fàbrica*) d'un muntatge teatral que posà en escena el grup «Vermell x 4» de Centelles el 1969; alguns d'aquests poemes foren escrits expressament per a aquest muntatge i, en conseqüència, mantenen un to peculiar (noti's, per exemple, la clara destinació del text de cloenda de l'espectacle del titulat «Proclama final»).¹⁷³⁰

En l'arxiu personal de Jordi Sarrate s'hi guarden uns fulls ciclostilats datats del setembre de 1969. Es tracta del programa que inclou la fitxa amb els actors, actrius i col·laboradors i els poemes que, pretesament, es digueren o representaren. Són uns fulls engrapats amb una portada de cartolina vermella en un linòleum negre, en què d'un núvol apareix una mà que empunya una espasa. A sota hi ha el món i dotze persones que són els actors i les actrius que representaran l'obra. Horitzontalment, en el núvol hi apareix el nom de «La creació» i, a sota, «m. marti pol». En vertical al marge dret s'hi llegeix que es tracta del «Quadern Blau 2».¹⁷³¹ A la tercera pàgina es troba la fitxa tècnica:

Recull de poemes de Miquel Martí i Pol editats a Centelles amb motiu del muntatge teatral del grup «Vermell x 4» el Setembre de l'any 1.969.¹⁷³²

I tot seguit, en una columna a la dreta, hi consta el nom dels col·laboradors: Toni Codina, Fefa Solà, Rafael Subirachs, Leonor Mirambell, Joan Anguera, Assumpta Falgueras, Joan Pagés, Rosa M. Pujol, Josep Arisa, Ramona Campàs, Jordi Sarrate, Carlota Falgueras, Rodolf Jarque, Xavier Rovira i Josep Vilà. Joan Anguera conserva en el seu arxiu els fulls mecanografiats que es dugueren a censura. Segons aquests, els actors i actrius serien set homes i cinc dones. Els altres s'encarregarien de tasques com les llums, l'escenari, decorats, etc.

¹⁷²⁹ El primer d'aquests, però, «No ens parlem de somnis...» formava part i s'havia donat a conèixer a l'«Estampa Popular de la Plana» i ja es comptava amb l'enregistrament en disc per part de Rafael Subirachs.

¹⁷³⁰ Pere FARRÉS, «Nota de l'editor» a MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 20. «No ens parlem de somnis...», «Puc no di res...», «Assegeu de dir en veu alta...», «Serà un dia rodó», «I, sobretot, no oblidis que el teu temps...», «I bé, si algú em demana...», «Algún dia vindran i em costarà de creure...», «Si, doncs, assages vanament de reprendre...», «És clar que, si volgués, podria dir més coses...», «Quan els dèspotes» i «Poclama final». *Ibidem*, 355-365.

¹⁷³¹ Segons m'explica telefònicament Jordi Sarrate el 6 d'abril de 2017 responia a un primer «Quadern Blau» que s'edità amb un estudi sobre Centelles i que tenia una portada en cartolina blava, i d'aquí li venia el nom. Intentaven que en fos una continuació.

¹⁷³² Programa «La creació», Quadern Blau 2 (Centelles: 1969). APJS.

Segons recorda Sarrate, devia ser a inicis de 1969 quan demanen al poeta tota una sèrie de textos per fer-ne una representació i Martí i Pol els deixa veure poemes, fins i tot de llibres que romanien inèdits. Amb tot aquest material, hi estableixen un eix temàtic comú al voltant dels dies del poema *La creació*. Ens queden alguns testimonis de primera mà en dues cartes de Martí i Pol a Sarrate en què li escriu:

Jordi: t'envio el text sobe Camus. Tant si he fet molt tard com no gaire, us prego que em perdoneu. Les altres coses (poemes, conte) no us corren pas pressa, oi?¹⁷³³

En una altra carta, possiblement posterior, li comunica que no es veu amb cor d'escriure el conte per al primer de maig, perquè li costaria molt centrar el tema i, a més, té molta feina, però sí que li enviaria poemes. Tot i això, Martí i Pol no veu molt clara la iniciativa del grup de Centelles pel que fa al muntatge previst de *La creació*.¹⁷³⁴ El poeta escriu a Jordi Sarrate:

Pel que dius allò de la lectura de poemes meus va per llarg. D'una banda me n'alegro. Ja et vaig dir què en pensava.

A parer meu, val més que les enfileu pel cantó del teatre-teatre, mal que resulti més difícil. De totes maneres, si us decidiu a fer el muntatge, només heu de fer que manar.¹⁷³⁵

A Bracons li explica el projecte del muntatge en una carta en què li enumera la feina que encara ha d'acabar:

b) un poema per a un grup de teatre jove de Centelles (gent que em té en molta estima), que s'han entestat a fer un muntatge (i el fan! tot i que jo els vaig dir que em semblava un error) amb poemes meus; una mena d'exposició teatral de la meva obra, bastida sobre l'esquelet d'aquell poema que se'n diu "La creació" i que està repartit en set dies, als quals acompanyen tot de poemes que tu prou coneixes¹⁷³⁶

És segur, per tant, que Martí i Pol no estava convençut del muntatge.

Això no obstant, Joan Anguera dirigí l'espectacle i devia ser ell qui devia dur el text, amb totes les indicacions que havien de servir per a la representació —totes escrites en

¹⁷³³ Carta personal de Martí i Pol a Sarrate sense datar, possiblement dels inicis de 1969. APJS. Es devia tractar ja d'una primera aproximació al material del que disposava el poeta, a partir del qual triarien i formarien l'espectacle de *La creació*. El conte devia ser alguna col·laboració per a alguna publicació, com s'entreveu en la següent carta.

¹⁷³⁴ Anguera ho explica en el full que es va repartir com a programa en la reposició de l'espectacle, el 1978: «vàrem creure oportú de treballar en un muntatge de poemes de Martí i Pol. La nostra proposta va agradar a l'autor i ens va donar totes les facilitats per accedir al que havia escrit fins aleshores. Recordo que molts dels poemes que ens va deixar eren totalment inèdits i només n'existia una còpia.», Programa de «La Creació» (1978). APJS.

¹⁷³⁵ Correspondència amb Jordi Sarrate; carta sense datar. APJS.

¹⁷³⁶ Carta a Anna Bracons del 17 de juny de 1969. APAB.

castellà— a censura. Segurament que Anguera havia escrit totes les anotacions. Ell mateix, o Sarrate, dugué el text a censura.¹⁷³⁷ Això devia ser entre el juliol i el setembre de 1969, ja que al setembre pretenien representar l'espectacle, tot i que, al final, es va retardar uns mesos, segons explica Anguera. Potser això podria permetre que el mateix Martí i Pol, fins al gener de 1970, inclogués algun altre poema a última hora, segurament a instàncies dels coordinadors de l'espectacle.

El document que es dugué a censura i que conserva Anguera és un material força valuós ja que es pot entreveure com, en alguns casos, la censura es va dedicar a enquadrar versos i a esmenar poemes¹⁷³⁸ —ho indicaré tot seguit en relacionar els poemes que configuraven el muntatge. Així, es prohibiren els poemes «Romanço», «Colors», «Serà un dia rodó», «I, sobretot, no oblidis que el teu temps...», i el poema sisè de *La creació*. Sarrate recorda que el lloc on s'havia de representar era força petit i, per tant, com que no havia de tenir gaire repercussió, tots els poemes finalment es van representar o cantar. Qui posava música a alguns dels poemes era Rafael Subirachs. Un d'ells, «No ens parlem de somnis», ja havia estat enregistrat a l'*Àlbum Subirachs* (1968), perquè formava part del grup dels poemes de l'«Estampa Popular de la Plana». Només un dels poemes no duia música de Subirachs i era el «Romanço», que fou cantat amb música de Maria del Mar Bonet. Subirachs explica que en moltes de les actuacions que oferien com a integrants d'*Els Setze Judges* la sentí cantar a la Maria del Mar Bonet i, com que trobava que la melodia era encomanadissa, la féu servir en l'espectacle.¹⁷³⁹ Efectivament, com suposaven, atès que no es tractava d'un espectacle amb molta aflluència de públic no va haver-hi cap problema amb la censura. Sarrate recorda que un municipal hi va anar, seguint ordres d'alcaldia, perquè «[n]os han dicho que salen con cadenas». Potser els havia fet arribar algú de censura que devien témer alguna referència a la manca de llibertat, però l'única cadena que sortia a l'espectacle era la humana.¹⁷⁴⁰ Al final, trobà que l'espectacle era correcte.

Per tant, s'hi van llegir o cantar molts dels poemes planejats originàriament. Fins i tot Sarrate recorda que es recitaren els que no es presentaren a censura. I també el que sí que apareixia en els fulls de la censura, però no en el programa, «Quan els déspotés...». Sobre aquest aspecte, Sarrate no acaba de recordar quina en fou la raó, potser el fet que es tractava d'un poema molt crític, o potser que al final no s'arribés a transcriure per algun descuit. Per a la

¹⁷³⁷ S'hi observa un mecanoscrit molt precipitat. Jordi Sarrate m'explica que ells treballaven als Escolapis de Balmaes amb Travessera de Gràcia i l'oficina de la censura era en un quart o cinquè pis de l'avinguda Diagonal prop de Muntaner; per tant, els resultava fàcil atansar-s'hi a presentar els textos. Encara recorda que els rebia una senyora molt nerviosa, que tenia un nom semblant a Ballester, i que molts cops els emplaçava per a uns quinze dies més tard.

¹⁷³⁸ APJA.

¹⁷³⁹ La cançó l'enregistrà la Maria del Mar Bonet en el disc *A Olympia* de 1975. BONET, *A l'Olympia* (1975).

¹⁷⁴⁰ Sembla un malentès ben curiós ja que en el text que s'envia a censura en cap moment apareix la paraula «cadena». Per tant, potser algú devia difondre un fals rumor.

reconstrucció del muntatge¹⁷⁴¹ s'ha pogut comptar també amb un enregistrament que deu correspondre a la reposició que es féu l'any 1978.¹⁷⁴² Tot aquest panorama de textos, censura i cançons podria quedar esquematitzat en el següent quadre que es basa en els fulls ciclostilats conservats per Sarrate,¹⁷⁴³ ja que són els més complets. Quan s'ha cregut adient, s'han remès en notes a peu de pàgina observacions i comentaris.

Quadre 9

Núm.	Títol	Data	Llibre	Presentats a censura	Cantat ¹⁷⁴⁴
1	1 ¹⁷⁴⁵ (<i>La creació</i>)	juny 1966	<i>La creació. La fàbrica</i>	Sí	
2	Autobiografia	abril 1965	<i>Autobiografia</i>	Sí	
3	La fàbrica	?	<i>La fàbrica-1959</i>	Sí ¹⁷⁴⁶	
4	«L'Elionor tenia...» ¹⁷⁴⁷		<i>La fàbrica</i>	Sí	
5	«... és el que diu un amic meu: les coses...»	(1965?)	<i>El poble (1975)</i>	Sí ¹⁷⁴⁸	
6	No estem mai sols	?	<i>La fàbrica-1959</i>	Sí	
7	Balada	?	<i>El poble (1966)/ La fàbrica-1959</i>	Sí	RS ¹⁷⁴⁹
8	2 (<i>La creació</i>)	juny 1966	<i>La creació. La fàbrica</i>	Sí	

¹⁷⁴¹ Es presenta en apèndix a aquest estudi.

¹⁷⁴² Aquest enregistrament de l'any 1978, que es conservava en l'arxiu de Martí i Pol, conté una introducció, suposadament d'Anguera que explicita: «El que ens interessa és que quedi ben clar que aquest muntatge nosaltres el vàrem fer fa deu anys i que avui el tornem a repetir exactament igual», una afirmació que repeteix poc després quan, a més, puntualitza que hi participa la majoria de la gent que el va estrenar. Això em fa pensar que ens trobem davant d'un document força fidel a com devia ser l'espectacle. De tota manera, no prescindo dels altres testimonis que es conserven per poder detallar no només com degué ser l'espectacle sinó també quin podia haver estat el projecte inicial.

¹⁷⁴³ Miquel MARTÍ POL, *La creació* (Centelles: Quadern Blau 2, 1969).

¹⁷⁴⁴ Els poemes assenyalats amb les lletres RS eren reservats a Rafael Subirachs i, per tant, cantats.

¹⁷⁴⁵ Només un número encapçala el poema. Evidentment, la referència és a *La creació*, que es publicà a «El Tarot» 2, el juny de 1967 —i posteriorment a *La fàbrica*. El poema, com s'ha vist anteriorment, és dividit en els dies de la creació. El número que s'escriu en el títol, per tant, correspon a la part del poema que es recita i que correspon al dia de la creació.

¹⁷⁴⁶ Se censura l'últim vers: «per a aquells que visiten menys el wàter.»

¹⁷⁴⁷ En el text ciclostilat, en els fulls presentats a censura i en l'enregistrament de 1978 es mantenen els sis versos inèdits del poema als quals m'he referit anteriorment: «Tan inútil i subtil com l'enyor / la resignació penetra poc a poc / el cor dels pobres. / Qui doncs clamarà contra els poderosos / si l'enveja i la por / us estoven el gest i les paraules?» (versos 24-29).

¹⁷⁴⁸ Se censuren els versos 3 a 6 i 28 a 32.

¹⁷⁴⁹ En els fulls presentats a censura hi consta que un «chico canta la canción». Mentre en les altres cançons hi apareix de manera manuscrita —correspon als actors i actrius de l'any 1978— el nom de «Rafel» que, evidentment es refereix a Rafael Subirachs, en aquesta hi apareix el nom de Ramon, que segurament devia correspondre a Ramon Vila, que participà en la reposició de l'any 1978. En l'enregistrament s'escolta un acord de guitarra i una música de fons d'aquest mateix instrument mentre es recita el poema.

9	Petita fàbula [sic] de mi mateix	(1966?)	<i>Autobiografia</i>	Sí	
10	Inventari del [sic] poble ¹⁷⁵⁰	maig 1957	<i>El poble</i> (1957, 1961, 1966, 1975)	No	
11	«Al meu poble hi havia...»	(1967?)	<i>El poble</i> (1975) ¹⁷⁵¹	Sí ¹⁷⁵²	
12	«Surt al carrer i recolza't...»		<i>Autobiografia</i> ¹⁷⁵³	Sí	RS
13	Do de l'esperança	(Document at al 1961)	<i>La fàbrica-1959</i>	Sí	
14	3 (<i>La creació</i>)	juny 1966	<i>La creació. La fàbrica</i>	Sí	
15	«No ens parreu de somnis...»	(1967?)	<i>Altres poemes</i>	Sí	RS
16	«Puc no dir res...»	novembre 1964	<i>Altres poemes</i>	Sí	
17	Val més que ho sapigueu	?	<i>La fàbrica-1959</i>	Sí	
18	Do de la fe	(Document at al 1963)	<i>La fàbrica-1959</i>	Sí	
19	«Assajeu [sic] de dir en veu alta...»	novembre 1964	<i>Altres poemes</i>	Sí	
20	4 (<i>La creació</i>)	juny 1966	<i>La creació. La fàbrica</i>	Sí	
21	Recer	febrer 1966	<i>Autobiografia</i>	Sí	
22	Els anys	gener 1966	<i>He heretat l'esperança</i>	Sí	
23	Romanço	juliol 1957	<i>El poble</i> (1957,1961,1966, 1975)	Sí ¹⁷⁵⁴	RS
24	Colors		<i>Autobiografia</i>	Sí ¹⁷⁵⁵	
25	Serà un dia rodó...		<i>Altres poemes</i>	Sí ¹⁷⁵⁶	
26	Comiat	juliol 1965	<i>Autobiografia</i>	No ¹⁷⁵⁷	

¹⁷⁵⁰ Apareix en els fulls ciclostilats, però no, en canvi, ni en els fulls presentats a censura ni en l'enregistrament de l'any 1978. Sarrate recorda que es recità i anaven apareixent els personatges del poema.

¹⁷⁵¹ Es publicà amb el títol de «Cròniques canten».

¹⁷⁵² Se censuren els versos 16 a 25.

¹⁷⁵³ Es publicà amb el títol de «Per fer-ne una cançó».

¹⁷⁵⁴ Censurat.

¹⁷⁵⁵ Censurat.

¹⁷⁵⁶ Censurat.

¹⁷⁵⁷ No apareix en els fulls presentats a la censura, però sí que es recita si seguim l'enregistrament de 1978.

27	5 (<i>La creació</i>)	juny 1966	<i>La creació. La fàbrica</i>	Sí	
28	«I, sobretot, no oblidis que el teu temps...»	juliol 1965	<i>Altres poemes</i>	Sí ¹⁷⁵⁸	
29	«I bé: si algú em demana...»	febrer 1965	<i>Altres poemes</i>	Sí	
30	«Algun dia vindran i em costarà de creure...»	març 1966	<i>Altres poemes</i>	Sí	
31	L'home ¹⁷⁵⁹	juny 1957	<i>El poble</i> (1957, 1961, 1966, 1975)	No	
32	«Si, doncs, assages vanament de reprendre...»	juny 1966	<i>Altres poemes</i>	Sí	
33	6 (<i>La creació</i>)	juny 1966	<i>La creació. La fàbrica</i>	Sí ¹⁷⁶⁰	
34	Moral nova	1962?	<i>El poble</i> (1966, 1975)	Sí ¹⁷⁶¹	
35	«És clar, que si volgués podria [sic] dir més coses...»	novembre 1964	<i>Altres poemes</i>	Sí ¹⁷⁶²	
36	«No em costa res de pensar que ja és tard...»	febrer 1966	<i>Autobiografia</i> ¹⁷⁶³	Sí	
37	«Quan els senyors de les terres...»		<i>He heretat l'esperança</i> ¹⁷⁶⁴	Sí	
38	«Si nosaltres callem, qui parlarà?»	?	<i>La fàbrica-1959</i> ¹⁷⁶⁵	Sí	
(36) 1766	«Quan els déspotés...»		<i>Altres poemes</i>	Sí ¹⁷⁶⁷	
39	Proclama final		<i>Altres poemes</i>	Sí	
40	7 (<i>La creació</i>)	juny 1966	<i>La creació. La fàbrica</i>	Sí	

¹⁷⁵⁸ Censurat.

¹⁷⁵⁹ Apareix en els fulls ciclostilats, però no en els presentats a censura ni en l'enregistrament de 1978.

¹⁷⁶⁰ Censurat.

¹⁷⁶¹ Censurats els versos 15 i del 19 al 20.

¹⁷⁶² Censurats els versos del 8 al 10.

¹⁷⁶³ El títol fou «Acompliment».

¹⁷⁶⁴ Publicat amb el títol de «Quan els senyors».

¹⁷⁶⁵ Amb el títol de «Per a tots nosaltres».

¹⁷⁶⁶ Seria el número del poema que correspondria al muntatge segons el document que va passar la censura. En el «Quadern Blau 2» que em proporcionà Sarrate no hi sortia. Els poemes «Inventari de poble», «Comiat» i «L'home» no es presentaren a censura.

¹⁷⁶⁷ Censurats els versos 13 a 18.

Anguera féu dues presentacions de l'espectacle. Una de més llarga en tres fulls que duia el títol de «Per comprendre “La Creació”» i una altra que, en un full, resumia la representació. El primer s'escribí per a la funció de Sant Celoni, a la qual assistí Martí i Pol. En acabar, amb el poeta a l'escenari, dialogaren amb el públic. El resum en un full fou escrit per a la funció de Cerdanyola. Som a inicis dels setanta.

El 1978, per a la commemoració dels deu anys de *La creació*, Anguera presentà un altre full en què explicava que el muntatge es va representar a «Barcelona, Girona, Terrassa, Manresa, Vic, Granollers... fins a una vintena de llocs». I també s'hi troba una síntesi que ens ajudarà a entendre l'espectacle:

Estic, encara ara, satisfet de l'esquelet sobre el qual vàrem bastir el muntatge: A partir d'un sol poema, “La Creació”, que feia de pauta, donàvem a l'espectador la nostra visió d'entrada-coneixement-assimilació-dubte i revolta enfront d'un sistema. Hi havia entremig un temps per a l'amor. Cada un dels dies de “La Creació” era integrat per un grup de poemes que explicaven des d'angles diversos el que nosaltres preteníem. El lloc on integràvem la nostra reflexió era la fàbrica, ja que el poeta havia escrit en aquella època bona part de la seva producció situada en aquest espai físic.

Formalment, la nostra visió teatral era molt influenciada pels treballs que hi havia en aquell moment sobre “teatre-denúncia”. Sense pretendre fer cap mena de comparació, la feina del Living Theater d'aleshores ens atreia preferentment.¹⁷⁶⁸

De fet, en la presentació de Sant Celoni, Anguera explica que Martí i Pol els havia orientat en el context d'escriptura dels poemes i en les esmenes que creia que calia realitzar en la representació.

En els fulls presentats a censura, Anguera explica on es realitzarà l'acció: no hi ha cap tipus de decorat. En referir-se a l'indret on es realitzarà l'acció comenta que s'aprofita la situació de l'escenari del Centre Parroquial de Centelles on hi hauria la funció. Concreta com la paret del fons serà blanca i hi haurà un sòcol alt d'un metre aproximadament de color gris clar. La finestra i la porta que hi ha a la paret estaran pintades de blau. Segons Sarrate, aquest blau és volgut, ja que recordaria la fàbrica on treballava el poeta, «la Blava», anomenada així pel color de les finestres i les portes. Deixa ben clar que serà així durant tota la representació.

Sobre la vestimenta, les pautes són ben senzilles: els actors aniran vestits amb pantalons i jerseis, o camises; excepte dos: un d'ells portarà un mono de mecànic i l'altre anirà descalç i amb el pit descobert. Anguera hi volia reflectir el món obrer —potser també li serviria per a «L'home»— i la classe senzilla, tot i que remarca que és per una raó estètica. De les actrius, tres

¹⁷⁶⁸ Joan ANGUERA, Programa de «La Creació» (1978). APJS.

van amb texans i camises, i les altres dues amb faldilles i jerseis; un dels jerseis, puntualitza, hauria de ser modern, amb algun dibuix i paraules en anglès. Els actors i actrius aniran sortint formant grups i aquesta senzillesa s'anirà complementant amb jocs de llums, que estaran situades al fons, al sostre, i una altra barra de llums al terra de l'escenari enfocant la paret de tal manera que de vegades el públic només vegi ombres. El muntatge, segons l'enregistrament de 1978, no devia arribar a una hora de durada, potser uns cinquanta-cinc minuts com a màxim.

El primer dia presenta el món de la fàbrica; el poema «Autobiografia» ja presenta el context fabril en la situació personal de tristesa i de rutina a la qual es devien veure abocades moltes persones del poble. Enmig d'aquesta situació opressiva hi ha una mirada enfora que contrasta amb tot aquest món: és una sortida a la platja però es tracta com si fos un breu interludi ja que, de seguida, es retorna a la fàbrica per plantejar una situació de resignació dins d'aquest espai. El poema «Balada» planteja l'esperança en la dona que espera un fill; a més, es referma en la forma cantada. Anguera explica que tot s'esdevé de manera molt lenta i que es busca l'estètica de formes quietes per tal de poder anar descobrint aspectes nous.¹⁷⁶⁹ Segons es descriu en el document presentat a censura, hi ha un moviment mecànic dels actors i actrius que vindria a representar la maquinària de la fàbrica i que comportarà un cansament físic en els actors. La cançó final de «Balada» voldria donar una mica de llum i d'esperança.

El segon dia se centra en la gent, s'inicia amb la «Petita falla de mi mateix» que, tot i que de caràcter autobiogràfic, presenta un aspecte de crítica social. Per tant, s'inicia la denúncia social; de fet, es tracta de focalitzar les escenes en el poble i en la gent. En el tercer dia s'acusa la situació, apareix el materialisme i en la societat tot és susceptible de ser venut i comprat. L'escena es reafirma en la situació de crítica i s'endureix, fins al punt que quan el missatge és el d'estimar-se, els actors simulen unes baralles. Anguera va voler reflectir força bé la situació hipòcrita de la societat que tants cops es reflecteix en la poètica martipoliana. Quan cal, l'escena queda reafirmada en l'aspecte violent amb el llum vermell que és connotat negativament en moltes de les escenes de l'espectacle.

El quart dia és dedicat a l'amor, però sempre des dels paràmetres establerts per la moral de l'època. Anguera ho explica de la següent manera: «Inclús l'amor no ens serà permès si no el fem de la forma alienant que ens han marcat».¹⁷⁷⁰ És així com es presenten els poemes «Romanço» i «Serà un dia rodó...», que té una funció de denúncia de la moral hipòcrita de la societat. Anguera explica que en aquest dia es fa un recer, no hi ha cap tipus de progrés en relació amb el dia anterior; de fet, l'amor s'integra en la vida, sigui quina sigui la seva forma.

El cinquè dia retorna a la denúncia, ara, però, des del punt de vista poètic. Són les paraules les que poden formalitzar la denúncia. L'espectacle també esdevé violent en un gest d'atansar-se a qui recita —«Algun dia vindran i em costarà de creure...»— amb posats agressius

¹⁷⁶⁹ *Ibidem.*

¹⁷⁷⁰ *Ibidem.*

que acaben amb el poema —«Si, doncs, assages vanament de reprendre...»—, que ha estat precedit per una mena de plor. El sisè dia és el que manté més denúncia social i es pal·lesa ràpidament en veure quins són els poemes que el conformen com, per exemple, «Quan els senyors de les terres...» o «Quan els dèspotes...». El setè dia, dedicat al repòs, no conté cap grup de poemes, però sí que Martí i Pol els escriví un poema que havia de cloure tot el muntatge. Es tractava de «Proclama final». Martí i Pol li envià a Sarrate amb aquesta carta:

Jordi: aquí teniu el poema que feia falta per a completar el muntatge. Demano, una vegada més, perdó pel retard.

No sé si el to serà exactament el que volíeu. Ara com ara, però, no crec que pugui dir altres coses que les que dic ni presentar-les d'una manera més amable, posem per cas. D'altra banda, he tingut força en compte també que el poema és destinat a ser llegit (recitat, més ben dit) en públic, la qual cosa justifica, al meu entendre, un èmfasi diferent del que és habitual en la poesia destinada (utòpicament) al llibre.

En fi: això és tot, per ara. Espero que no trigarem a veure'ns i espero, encara més, que no trigarem a fer d'altres coses junts.¹⁷⁷¹

De ben segur que *La creació* degué resultar un espectacle molt plàstic. No només el simbolisme creat des de l'immobilisme fins al dinamisme o a l'agressió, sinó que, com diu tants cops Anguera, s'arriben a crear molts quadres plàstics que devien omplir l'escenari de bellesa. I tot d'una manera ben senzilla. Només llegir com es devia fer aquest muntatge, ens podem imaginar que havia de sorprendre. El missatge era, a més, ben manifest: la mobilitat és susceptible de dur l'home al canvi social; mai, en canvi, la passivitat i l'immobilisme podran ser artífexs de la renovació.

7.3. La repercussió de *La creació*

Segons Anguera, el muntatge de *La creació* es degué representar una vintena de cops. Fins i tot, sabem per una carta que el poeta li tramet a Sarrate que a Roda s'interessaren per la representació de l'espectacle. Però el que potser no es devia imaginar ningú és que l'espectacle havia de ser el germen d'un dels llibres que, amb el temps, seria dels més llegits de Martí i Pol, *La fàbrica* (1972).

Sarrate feia temps que coneixia el poeta de Roda i ja li havia demanat col·laboracions. Només li faltava demanar uns quants poemes que poguessin formar part d'un llibre. I aquesta fou la proposició: fer un llibre conjuntament. El poeta hi posaria els versos i Sarrate les

¹⁷⁷¹ Carta a Jordi Sarrate sense datar. APJS.

il·lustracions. La primera notícia del projecte la trobem en aquesta carta que li tramet el poeta a l'amic de Centelles:

Benvolgut amic: D'això que em dius n'havíem parlat amb la Lota Vernis fa temps i temps. Abans del muntatge de *La Creació*, ja veus! Tot plegat va quedar en no-res. Ara, a mi el projecte em seduïa aleshores i encara em sedueix. Per mi, doncs, endavant.

Penso, però, que és una cosa de la qual hauríem de poder parlar amb calma. Hi han tot d'aspectes que no sé veure clar: des de la idea de conjunt del llibre (què ha de ser? com ha de ser?) fins al finançament, si tant m'apures. Cal "partir" dels poemes o dels gravats? I el tema, qui l'aporta?

Tot això no són "rocs a les rodes", sinó ganes de fer la feina ben feta... si en sóc capaç. Per això insisteixo a dir que em sembla que és imprescindible que ens vegem i en parlem. De moment, però, accepto la proposició amb gust.

Gràcies pel teu interès. La meua salut va fent el seu curs. Ben bé "el seu", però. I jo no puc fer res per alterar-lo i això sovint em deprimeix. He de sortir d'aquest cul de sac i no sé com.¹⁷⁷²

Aquesta carta, sense datar, devia ser de finals dels seixanta o inicis dels setanta. La referència a la salut n'és una prova. Són les beceroles d'un nou llibre, encara sense determinar de quin tipus. *La creació* havia estat un espectacle no només de reconeixement literari, sinó de denúncia social. Potser calia donar un mateix sentit al nou llibre i que tractés d'una realitat propera a la Plana de Vic. És més, amb la mostra de solidaritat artística que comportà l'«Estampa Popular de la Plana», amb el disc de Subirachs que havia vist la llum feia poc, en el poema *La creació* i en l'espectacle homònim que feia poc s'havia representat, s'havia entrevist el motiu de la fàbrica. Martí i Pol no havia vist publicada *La fàbrica* que havia escrit el 1961 i, per tant, no resultava estrany que a finals dels seixanta el poeta conjuntament amb l'il·lustrador de Centelles es plantegessin un projecte similar al de 1961. No podia ser el mateix perquè el poeta de Roda havia evolucionat en la manera de poetitzar. El treball de llengua, com a matèria poètica, ja és tot un altre: ja no havia de ser descarnat o dur, com era el 1961, sinó que s'havia de jugar amb un filtre líric, que ja havia assajat a *El fugitiu* i que havia reprès a *Autobiografia*. La idea serà la mateixa però el concepte molt diferent: la gent en el nou llibre ja no és anònima, sinó que té noms i cognoms; no serà la fàbrica com a edifici, amb la denúncia exclusiva del progrés o el consumisme, sinó la fàbrica com a persones que la formen, amb la seva lluita de classes. Martí i Pol ha canviat un aspecte qualitatiu: la importància, en aquests moments, la té exclusivament la gent.

El poeta aprofitarà només uns pocs poemes que havia escrit: *La creació*, «Epifania», «L'Elionor» i «La sirena». Tanmateix som a l'any 1970 i faltaven uns quants poemes més que acabarien de donar forma a *La fàbrica*.

¹⁷⁷² Carta sense datar enviada a Jordi Sarrate. APJS.

7.4. Breus apunts sobre la gènesi i el llibre de *La fàbrica* (1972)

Sense cap mena de dubte, molts dels poemes de *La fàbrica* (1972) són dels anys setanta. El llibre veu la llum el 1972 i no es desvincula per a res del tema social que s'ha anat tractant fins al moment. Onze anys abans havia vist la llum un altre llibre sobre la fàbrica.¹⁷⁷³ Ara, però, hi ha motivacions noves que permeten una reelaboració del tema: *La fàbrica-1959* encara no havia vist la llum; Martí i Pol havia avançat en el coneixement del marxisme —aquest pensament li permetia una concepció literària nova del tema—, i, a més, l'espectacle de *La creació* havia fet créixer l'amistat amb Sarrate. Tot són circumstàncies que empenyeren Martí i Pol a escriure el nou llibre. Malgrat les dates d'escriptura, doncs, i amb la consideració que el recull anterior sobre la fàbrica era de 1961, en aquest estudi no es pot obviar aquest nou llibre, ni que sigui per considerar unes sintètiques pautes de lectura.

En la nota introductòria que el poeta redacta per a la reedició a *L'arrel i l'escorça* explica que tots els poemes de *La fàbrica*¹⁷⁷⁴ són datats de 1970 i 1971, llevat del poema *La creació*. A més anota que es tracta d'un llibre paral·lel a *Vint-i-set poemes en tres temps*.¹⁷⁷⁵ També explicarà com, amb el llibre, tanca una producció que sabem que és estrictament social i que s'havia iniciat amb *El poble* i diu que aquests llibres contenen elements que apareixeran de nou en la producció posterior.¹⁷⁷⁶

En el pròleg que l'autor incorpora a *La fàbrica*, en la seva sisena edició —la tercera a Quaderns El Bardiol—, apunta tota una sèrie de detalls que permeten reconstruir una història més acurada del llibre. El pròleg, segons consta en aquesta edició, és signat el desembre del 1980.¹⁷⁷⁷ El pròleg, que no s'ha reeditat mai més, és prou significatiu i em permeto de reproduir-lo perquè presenta una síntesi de tots aquests anys:

¹⁷⁷³ Que *La fàbrica* de 1961 no fos publicada podia haver estat una raó de pes pel poeta per crear-ne una altra. Cal recordar que, per evitar problemes amb els amos de la fàbrica, Martí i Pol havia desistit de publicar-la i tampoc no lluità gaire perquè arribés a veure la llum. De fet, no es publicà fins que els editors de Llibres del Mall li vingueren a buscar reculls inèdits. Encara així, hagué de recompondre, per dos cops, el llibre sense gaire fortuna. La creació d'un nou llibre amb un tema que li havien escapat devia motivar el poeta.

¹⁷⁷⁴ En aquest cas el substantiu del títol l'escriu en minúscula. El fet que línies més tard faci referència al llibre *El poble*, posa en dubte el fet que es tingués un criteri clar per aquests títols. Com veurem posteriorment, tornarà a aparèixer amb majúscula.

¹⁷⁷⁵ Tot i que *Llibre sense títol* també el data de 1970 i 1971.

¹⁷⁷⁶ MARTÍ i POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 156.

¹⁷⁷⁷ Per a la citació, em baso en el mecanografiat que es conserva a l'arxiu del poeta. En el Quadern El Bardiol consta el títol de «Nota a la sisena edició de "La Fàbrica"». L'autor, en aquest pròleg continua escrivint el substantiu del títol del llibre amb majúscula: *La Fàbrica*. Es tracta de Miquel MARTÍ POL, *La fàbrica*, Quaderns El Bardiol 1 (Terrassa-Centelles: Impremta Rimeba, 1981). És la tercera edició en aquesta col·lecció i se suposa que 1981 és l'any de l'edició, tot i que només consta la referència a la sisena i el dipòsit legal de 1972. Veieren la llum 999 exemplars, 900 de numerats amb xifres aràbigues i 99 de numerats amb xifres romanes i signats pels autors.

Independentment del valor que els han atrogat els crítics i fins i tot deixant una mica de banda l'acollença que han rebut per part dels lectors, he de confessar que sempre he sentit un afecte especial pels poemes d'aquest llibre i que em complau sobremanera que la reedició que ara en fa El Bordiol em permeti de manifestar-ho públicament. Fet i fet, rera tot poema —o tot llibre, si s'escau— gairebé sempre hi sol haver un nucli sentimental, anecdòtic, un rerafons que el lector pot perfectament ignorar, sense que aquesta ignorància suposi cap mena de limitació per a la seva lectura, però que l'autor coneix i sol estimar profundament. Es tracta, en certa manera, de la cara oculta del poema, del seu embolcall si es vol, o, potser de la seva peculiar circumstància, la coneixença minuciosa de la qual pot generar, i sovint genera en el poeta un afecte, com he dit, tot especial i, segons com es miri, força deslligat del valor intrínsec del o dels poemes.

Per a mi, en aquest sentit, La Fàbrica no serà mai un llibre més entre els que he escrit i els que, si Déu no em mata ni cap boig, que deia un vell del meu poble,¹⁷⁷⁸ puc arribar a escriure. De fet, encara massa vinculat a esdeveniments significatius —significatius per a mi, és clar— per no considerar-lo, en certa manera almenys, excepcional. Escrit cap a finals dels anys seixanta, els poemes que el componen són l'última expressió —i potser la més singular— d'un període durant el qual vaig cultivar, per convenciment i no pas per seguir més o menys de prop una determinada moda, aquella tendència poètica que hom ha convingut a anomenar realisme social. El llibre següent, Vint-i-set poemes en tres temps, marca un canvi molt important en la seva temàtica i em sembla que sobretot la marca en el meu estil. De tota manera, no és pas aquest fet el que més volia remarcar suara quan parlava d'esdeveniments significatius. Em referia, més aviat, a esdeveniments exteriors als poemes, molt en la línia del que deia en el paràgraf anterior. Efectivament, La Fàbrica, per exemple, marca l'inici de la malaltia que, a hores d'ara, em té pràcticament immobilitzat i també assenyala l'inici de la meva amistat amb la gent del grup Vermell x 4 de Centelles, els quals van representar una colla de vegades a diferents indrets un muntatge teatral concebut a partir d'un dels poemes per a mi més significatius del llibre: La creació; marca la culminació d'una crisi estrictament personal de la qual potser algun dia, qui sap, parlaré d'una manera pública i també assenyala el principi del meu compromís polític a un nivell més exigent que no pas fins aleshores. És evident que tot això no té gaire res a veure amb els poemes (o sí?); però ja he dit més abans que l'afecte especial de què volia parlar, perquè me'l desvetllava la reedició d'aquest llibre, calia, al meu entendre, situar-lo en un àmbit no necessàriament coincident amb el que hom sol considerar components propis dels poemes en un sentit estricte.

De tota manera, hi ha un aspecte que —aquest sí— em sembla que relaciona tots dos nivells. Em refereixo a la presència de la gent que pobla les pàgines del llibre. Entranyables tots en tant que personatges, tenen, a més a més, una altra condició peculiar: gairebé tots són reals, i és justament aquest fet el que, per a mi, els confereix i confereix al llibre una característica singular. Em guardaré com d'escaldar-me de dir que la realitat dels personatges ha d'ésser considerada com una nota favorable a l'hora de jutjar el llibre. Que cadascú se'n prengui la part

¹⁷⁷⁸ A tall d'anècdota, segons consta en la carta a Anna Bracons del 5 de març de 1969, es tractava de Pep Salou, que apareix també en el vers 39 del primer poema, «La fàbrica», de *La fàbrica*. APAB.

que vulgui. Sí, però, que considero que aquesta qualitat avala el plantejament que he formulat més amunt. Per a mi, deia, La Fàbrica no pot ser de cap manera un llibre com els altres que he escrit. Certament, quan vaig escriure'l, gairebé en cap moment no vaig fer-ho empès per aquella “subtil regolfada de conceptes” de què parla el poema In memoriam, ans amb els sentits i la sensibilitat a flor d'una pell crispada i vehement. I estic ben convençut que la identificació amb els temes dels poemes que experimentava aleshores i que encara ara experimento, estava condicionada, en bona part almenys, per l'autenticitat d'aquestes presències que deia no fa gaire. Per això ara que La Fàbrica assoleix la seva sisena edició —tercera dins la col·lecció El Bordiol—, he volgut aprofitar l'avinentsa d'aquestes ratlles per retre homenatge als qui de debò foren protagonistes de l'aventura —i de les desventures— que, amb més o menys traça, descriuen els poemes. “Sense ells jo no existeixo”, vaig escriure fa força més de deu anys. Doncs bé, encara em sento plenament representat en aquelles paraules.¹⁷⁷⁹

Per tant, aquestes línies tornen a ser una confessió sincera que ens permeten situar els poemes a finals dels seixanta: hi apareixerà la crisi personal —que avui en dia ja sabem que es tractava de la seva relació amb Bracons—, com també la seva determinació política dins del marxisme —ideologia que havia estudiat i aprofundit en aquesta època— que havia de dur-lo al compromís de la militància política amb l'afiliació al PSUC.¹⁷⁸⁰ La dimensió nova que adquiria el llibre es basava en la identificació evident amb el proletariat. A més, recordem que el poeta se sentia identificat amb aquesta classe social i obligat a un procés constant d'autoanàlisi per poder transformar la societat.¹⁷⁸¹ La poesia només podia adquirir sentit, doncs, si arribava a canviar la societat. El compromís sincer i efectiu és el que permet explicar que la seva poètica, immersa en el realisme social, sigui més que sincera i respongui a un plantejament més de convenciment que no pas —com es reflecteix a l'inici d'aquest estudi en tractar la poesia religiosa— de moda estètica.

Dos elements més ens situen a la gènesi del llibre: els primers símptomes de la malaltia, fet que devia tenir ben clar, i que ens situaria a finals del 1969 o inicis del setanta i l'amistat amb el grup de Vermell x 4. Ara sabem que no només el poema *La creació* va ser anterior als anys setanta, sinó que també són anteriors, entre d'altres, els poemes «L'Elionor», «Epifania» i «La sirena». És evident que Sarrate és una peça clau que permet entendre la realització del llibre en un format que havia de ser força especial: 35 x 25,5 cm en una carpeta blava que recollia les làmines amb els poemes de Martí i Pol i sengles gravats que havia realitzat l'amic de Centelles. El color responia a la pintura de les portes i finestres de la fàbrica, coneguda per això com «La Blava». Potser sense cap mena de dubte, doncs, el llibre responia a una iniciativa que devien

¹⁷⁷⁹ Fulls mecanografiats de l'arxiu personal de Miquel Martí i Pol, escrits per a la sisena edició de *La fàbrica*. APMMP.

¹⁷⁸⁰ Segurament que aquesta afiliació tingué lloc el 1969.

¹⁷⁸¹ Si bé l'autoconeixement és recurrent en l'obra martipoliana, es podria contemplar la possibilitat que en els anys seixanta aquest pensament el podia haver madurat influït pel pensament d'Antonio Gramsci.

parlar Sarrate i el poeta. En l'última làmina explica Sarrate que el llibre sorgí amb ocasió d'una exposició inaugurada al Temple Romà de Vic, el 30 de juliol de 1972. Es tractava dels vint-i-un poemes i els respectius gravats. Se'n va fer un tiratge de 225 exemplars, 200 de numerats i 25 de signats pels autors «i amb un objecte / poema original».¹⁷⁸²

Martí i Pol hauria procurat de plantejar un element que respongués a una part del poble, la fàbrica, on treballaven bona part dels habitants de Roda. Aquesta es transformaria, doncs, en un símbol, no únicament del poble, sinó de tota la societat; seria ben bé el microcosmos simbòlic de tot un món. De fet, Sarsanedas, en el pròleg, el tracta així; l'anomena —i no ens és nou— «commedia»:¹⁷⁸³ «El poble, la fàbrica, la gent. De la realitat del món al qual Martí i Pol se sap i es vol inclòs, n'esbossa, ja des d'abans d'aquest llibre, a la seva manera, la *commedia*. Una altra mena de Sinera, potser? Certament hi ha la semblança de l'emoció amb la qual són evocades les figures del retaule, amb què són inscrites —nom i cognom— en pietós memento. Però les diferències són molt grans.»¹⁷⁸⁴

7.4.1. La gènesi del llibre

És a través de Sarsanedas que podem saber amb més encert la gènesi de l'obra. Al capdavant, per fi, en fou ell, el prologuista. De fet, fou ell qui havia de prologar *Veü incessant* i qui ja li havia introduït *El poble*.¹⁷⁸⁵ Era una picada d'ullet a un dels seus més grans amics i a qui tant l'havia ajudat en l'àmbit literari. En una carta del 23 de maig de 1971 que Martí i Pol envia a Sarsanedas apareix per primer cop explícitament la idea del llibre: «Escriu força aquests darrers dies. Poemes, sobretot. Amb en Jordi Sarrate, un pintor de Centelles, preparem un llibre. També estic enllestint un recull que em va demanar en Vallverdú i que, cas d'ésser acceptat, serà un títol més de l'Escorpí de poesia. Això, escriure poemes, com que no obliga a cap mena de gesticulació, encara ho puc fer. Si es tractés d'una cursa d'obstacles, ja em podria donar de baixa.»¹⁷⁸⁶ Segons aquestes línies del 1971, el poeta escriu molt per al llibre de *La fàbrica* però també els poemes que haurien de formar part del recull que duria el títol de *L'espera, encara*.¹⁷⁸⁷ També són els anys dels *Vint-i-set poemes en tres temps*, ja que vint d'aquests

¹⁷⁸² Així s'explicita en l'última làmina del llibre. MARTÍ POL, *La fàbrica* (1972).

¹⁷⁸³ Recordem el pròleg que escriví per a *El poble* (1962).

¹⁷⁸⁴ Pròleg de Jordi Sarsanedas a MARTÍ POL, *La fàbrica* (1972).

¹⁷⁸⁵ I de fet, com hem vist, Josep Pedreira conservava el pròleg de Sarsanedas a *El poble*. Només li va quedar publicar-lo conjuntament amb el llibre. No oblidem, però, que també li havia de prologar *Veü incessant*.

¹⁷⁸⁶ Carta datada del 23 de maig de 1971 a Jordi Sarsanedas. FJS.

¹⁷⁸⁷ No és tema d'aquest estudi entrar en aquesta etapa martipoliana que es veu decantada cap a la malaltia, de manera que no puc sinó fer-ne uns breus esbossos o aportar dades noves que repercuteixin en el vessant literari. Sobre aquesta qüestió, a més, comptem amb el tercer volum de la biografia escrita per Ignasi Pujades, al qual em remeto. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. Amb vidres a la sang (1970-1978). Viure amb l'esclerosi*.

formaven part de *L'espera, encara*. Per tant, per al recull *Vint-i-set poemes en tres temps*, escriurà vuit poemes més, si es considera el concepte de poema per als versos que encapçalen el llibre, «*El temps penja de múltiples agulles...*». De *L'espera, encara* inclourà vuit poemes al *Llibre sense títol*. És a dir, aquest llibre era un recull de trenta-tres poemes, quatre dels quals han romàs inèdits fins avui. Són, per tant, tot un seguit de versos que seran paral·lels a *La fàbrica*. Aquest llibre que elabora amb il·lustracions de Sarrate és un recull força diferent als altres que el seguiran: no hi haurà referències a la malaltia, sinó que el motiu temàtic és un de ben diferent.¹⁷⁸⁸

En la següent carta que envia a Sarsanedas li demana el pròleg del llibre i li explica el següent:

D'una cosa t'he de parlar. Em sembla que dies endarrera et vaig dir que, amb un xicot, pintor, de Centelles (en Jordi Sarrate) preparàvem un llibre: "La fàbrica". Hi haurà poemes meus i gravats d'ell. Si tot va bé sortirà amb peu d'impremta d'Aymà, tot i que és en Sarrate qui "fa" l'edició. En Pere Quart em té molt d'afecte —i a en Sarrate també— i s'ha ofert a ajudar-nos. Bé. Ens agradaria que el llibre anés precedit d'un pròleg... i ja deus veure on vaig. El voldries fer? Hauria de ser una cosa curta, no cal dir-ho. En Sarrate et vindrà a trobar i a "formalitzar" personalment la demanda. Per la meua banda t'he de dir que em faria molta il·lusió que acceptessis. Ara, em sabia molt de greu que sí, per qualsevol raó, no et va bé, et consideressis obligat a dir-me que sí. Tranquil·lament em pots dir que no, i pots estar ben segur que me'n sabré fer càrrec. El mateix Sarrate et passarà els textos, que són gairebé tots nous. Ja us veureu i, vagi com vagi l'entrevista, gràcies per endavant.¹⁷⁸⁹

El recull que envià a Francesc Vallverdú és precisament aquest, *L'espera, encara*. El recull s'ha mantingut inèdit i consta de trenta-tres poemes sense títol. Amb una ordenació força diferent, vint dels poemes formaren part dels *Vint-i-set poemes en tres temps*, amb què participà al premi Carles Riba de 1971; vuit poemes passaren a formar part del *Llibre sense títol* (per ordre en el recull són: «T'escric amb neu, Miquel...», «Sempre és precari l'equilibri dels mots...», «D'aquest paisatge sempre ens n'han foragitat...», «Esbataneu finestres...», «En aquest fardell que porto a l'esquena...», «El que detura el temps no és l'esperança...», «Ara en tinc prou amb la remota...» i «Esmeneu-me si m'erro...»), i quatre són inèdits («Doncs és corrent: et tancaran dins una...», «T'has salvat del no res...», «La llum s'entortolliga a les baranes...» i «L'esperança, encara, al mateix casalot...»). Aquest darrer era també l'últim poema del recull i el que li conferia el títol). A *Vint-i-set poemes en tres temps* hi afegia vuit poemes: «El temps penja de múltiples agulles...» —que encapçalava el llibre, en cursiva, cosa que vol dir que l'autor no el comptabilitzava com un dels vint-i-set—, «Això passava a la tardor i els mots...», «Ha sortit de la boira. ¿Ens l'han restituïda...», «De mi, en sé poca cosa. Tal vegada...», «¿Es pot dir amb foc encara el nom d'aquest país...», «Si fos de tu, jo, ara assajaria...», «Pots girar el calendari a l'inrevés...» i «Aquesta remor que se sent no és de pluja...».

¹⁷⁸⁸ En una carta a Martí Sunyol del 14 de setembre de 1972, Martí i Pol compara els dos llibres: «El que dius dels meus poemes deu ser cert. En tot cas, però, l'eixutesa que tu has detectat és volguda i, fins a cert punt, clou una fase de la meua producció. A "Vint-i-set poemes en tres temps", el llibre que va quedar finalista del "Carles Riba" de l'any passat i que, si no hi ha res de nou sortirà aquest mes dins la col·lecció l'Escorpí de poesia d'edicions 62, el to ja és tot un altre. Si tens ocasió de llegir-lo, m'agradaria saber què en penses». APMS.

¹⁷⁸⁹ Carta a Jordi Sarsanedas datada del 2 d'octubre de 1971. FJS.

El 8 d'octubre tornarà a escriure a Sarsanedas per agrair-li que hagi acceptat l'encàrrec de prologuista i li demana opinió sobre els poemes, de tal manera que la crítica sigui el més dura possible a efectes de llengua. Serà una manera d'ajudar-lo abans de donar el llibre a impremta.¹⁷⁹⁰

El resseguiment de la correspondència amb Sarsanedas fa veure que, al desembre de 1971, Sarrate —arran d'exposicions a Madrid amb el grup Tarot— encara no havia anat a veure a Sarsanedas i que el llibre no havia arribat a mans del prologuista. El 5 d'abril de 1972 li escriu:

Com que sabia per en Sarrate que encara no havies pogut enllestir el pròleg de “La fàbrica”, no gosava escriure't per no posar-te entre l'espasa i la paret. Abans de festes en Sarrate em va dir que havíeu fixat la data de dimarts (ahir) per deixar llest aquest afer. Espero que te n'hagis pogut desempallegar. Si no fos així, però, no t'hi encaparris. La darrera cosa que se m'acudiria de pensar és que no ho has fet per manca de ganes. Així, doncs, si el pròleg està enllestit, gràcies; i si no ho està, també per l'esforç que hi has posat.¹⁷⁹¹

El 9 d'abril del 1972 li explica que aquest any pot resultar ben interessant: *La fàbrica*, una entrevista que li ha fet la Montserrat Roig i que sortiria al *Serra d'Or*, i el llibre dels *Vint-i-set poemes en tres temps*, que havia sabut que ja havia passat la censura i que segurament sortiria aquest any. Martí i Pol, malgrat la malaltia, es manté content de la seva producció. Sabrem que el 16 d'abril de 1972 ja disposen del pròleg:

En Sarrate em va dir a veure si em semblava que calia afegir-hi alguna cosa. Doncs, no. Amb el que dius n'hi ha ben prou. Si la gent llegeix el pròleg amb atenció, penetrarà amb molta més facilitat i comprensió en el llibre. L'única cosa que em sembla que val la pena de fer és rellegir

¹⁷⁹⁰ Carta datada el 8 d'octubre de 1971 a Jordi Sarsanedas. FJS. En aquesta mateixa carta, Martí i Pol li escriu sobre la traducció del còmic de l'Umpa-pah, que li agrada força perquè l'autor se'n riu «del mort i del que el vetlla». També fa una primera valoració sobre la proposta de Sarsanedas d'escriure contes i articles per a *L'infantil*: li planteja que s'ho rumiarà, que la seva primera intenció és provar-ho, però no es veu molt capaç de fer-ho, ja que el públic és més jove que el del *Cavall Fort*. Tot i això, si es decideix es compromet a passar-li els treballs perquè els valori. Per una altra banda, li fa saber que no ha presentat res al premi Carles Riba i que ja no hi és a temps: «Tinc un llibre, que vaig enviar dies endarrera a en Vallverdú que m'havia demanat si tenia res per a “L'Escorpi” i que potser hauria pogut presentar. El llibre no sé pas si serà acceptat. Diu que ha de passar pel consell de lectura i suposo que deu estar integrat per gent que no se'm mira pas amb entusiasme. Reconec que el llibre és desigual, però suposo que això de la meva radicació comptarà força. Per presentar-lo al Riba, però, ja és tard. Caldrà deixar-ho per l'any que ve. Si la salut no se'm fa més malbé, he de mirar d'aprofitar el temps tant com pugui.» FJS.

En carta del 18 d'octubre Martí i Pol li explica a Sarsanedas que el recull li ha demanat a Joan Anguera, ja que aquest, després de *La creació*, li havia demanat la producció més recent i el poeta li havia deixat la còpia de l'últim recull. Li comenta que quan pugui disposar-ne un altre cop es posarà a fer les còpies per presentar-se al premi Carles Riba, tot i que modificarà alguns aspectes, com el títol. Ara bé, bàsicament, el recull a presentar serà el que tenen a Edicions 62. Al final Martí i Pol es presenta al premi perquè Sarsanedas l'encoratja a fer-ho.

¹⁷⁹¹ Carta a Jordi Sarsanedas datada el 5 d'abril del 1972. FJS.

(tu, és clar) el primer punt. M'ha semblat una mica confusionari, si bé jo diria que és cosa del moment de ser picat a màquina.

Res més que això. I gràcies altra vegada. A veure si ara podem enllestir el llibre de manera que per allà a mitjan Juny sigui al “carrer”.¹⁷⁹²

Es podria tractar que en Sarsanedas s'hagués embolicat una mica perquè volia dir moltes coses i que potser el resultat fou el d'una redacció buida en les primeres línies —segons es desprèn d'una carta que li adreça el 5 de juliol del 1972. De tota manera, el llibre finalment veié la llum. Al Temple Romà de Vic, del 30 de juliol al 12 d'agost de 1972 es féu l'exposició dels gravats i dels poemes. La presentació va anar a càrrec de Joan Oliver i Rafael Subirachs va cantar bona part dels poemes. En una carta a Joan Oliver del 21 d'agost d'aquest any li agraeix les paraules que havia dit i els afalacs que li havia tributat. La raó? Martí i Pol ja no hi va poder assistir i l'amic Sarrate l'havia informat de l'acte. La malaltia —l'esclerosi múltiple— no el deixava gairebé caminar, ho feia amb bastó i sempre de braç de la seva dona. Les escales que s'havien de pujar per accedir al Temple Romà de Vic les considerà un obstacle insalvable. A més, li costava parlar i engolir.¹⁷⁹³ El poeta de Roda estava iniciant una etapa força dura.

Malgrat tot, l'entusiasme per la seva obra continuava i informava Sarsanedas el 12 de setembre de 1972: «“La fàbrica” es ven molt bé, pel que m'ha dit en Sarrate. Al pas que anem, el tiratge farà curt. Jo me n'alegro per tu, per mi i, sobretot, per en Sarrate, que és qui més hi ha posat el coll.».¹⁷⁹⁴ Deu dies després, el 22 de setembre, li escriu de nou i li explica entre d'altres coses que l'endemà s'inauguraria l'exposició «La fàbrica» a Terrassa i el mes entrant a Tarragona.¹⁷⁹⁵ Li explica que en Sarrate està entusiasmat.

Els cartells que s'exposaven per a l'exposició es van imprimir, com el llibre, a Rimeba, amb unes mides de 37,5 x 24,5 cm. Hi havia dibuixada una xemeneia de fàbrica al fons, amb el poema que posteriorment recollí en apèndix a *Les clares paraules. Obra poètica, IV* amb el títol «Proclama» i que, efectivament, datà en aquest recull, del 1970.¹⁷⁹⁶ També en tots aquests actes Rafael Subirachs cantava els poemes que havia musicat.

7.4.2. La fàbrica (1972)

És indubtable que *La fàbrica* (1972), per tractar-se de poemes i gravats, fou un llibre ben rebut pel públic. A més, el format era força diferent als llibres convencionals. Potser per això el poeta

¹⁷⁹² Carta a Jordi Sarsanedas datada del 17 d'abril del 1972. FJS.

¹⁷⁹³ Carta a Joan Oliver del 21 d'agost de 1972. AP 165/3. FJO.

¹⁷⁹⁴ Carta a Jordi Sarsanedas datada del 12 de setembre del 1972. FJS.

¹⁷⁹⁵ La inauguració seria el dissabte 21 d'octubre.

¹⁷⁹⁶ MARTÍ I POL, *Les clares paraules* (1980), 175. El poema passà, com correspon a la datació del 1970, a l'*Obra poètica I* d'Edicions 62. MARTÍ I POL, *Obra poètica I* (1989), 368.

li diu a Sarsanedas, com també li feia avinent a Francesc Vallverdú en diverses cartes, que es venia molt bé.

Pere Farrés comenta que a *La fàbrica* hi ha tres poemes amb una funció ben determinada. Són, precisament, els tres primers: «La fàbrica», «La creació» i «A la manera de J.V. Foix». El primer és programàtic; el segon iniciàtic, i en el tercer relaciona el tema amb l'art i la poesia.¹⁷⁹⁷ Certament, els poemes tenen un caràcter introductori. A més, el tercer enllaça directament amb el quart, que presenta els motius especialment fabrils. Com veurem, aquest quart poema destacarà per usar els sintagmes nominals. Com el poeta indica en el títol, tindrà el referent molt clar d'un altre poeta, Miquel Bauçà, que havia establert uns vincles molt directes amb el realisme social en el seu llibre *Una bella història*.

Ara bé, si algun poema se'l pot adjectivar d'introductori és el primer, el poema homònim del llibre. No estaria de més, però, vincular-lo amb el poema que introduïa la primera fàbrica; versos que també són de caràcter programàtic i en què també compara la fàbrica amb un ventre. El començament del poema del llibre publicat el 1972 recorda l'esmena que hi havia en la llibreta en què Martí i Pol va començar a escriure la novel·la sobre la fàbrica. En l'inici del projecte de novel·la hi llegim: «L'edifici de la fàbrica és de l'any 1925».¹⁷⁹⁸ El concepte és similar, ara el poema inclou una referència històrica. Tot comença en un any que passa a ser l'origen de tot, com si es tractés de trobar-ne la veritable gènesi, precisament el mateix to que tindrà el poema *La creació*. De fet, plantejar que és la gènesi de tot —com qui busca un llinatge— confereix una dignitat. El lector no només pot acabar amb la sensació llegendària i heroica de la fàbrica, sinó que pot sentir-se davant d'un edifici viu, ja que l'edifici és comparat, com en la primera fàbrica (1961), amb un «gran ventre» (v. 13), un òrgan que només poden tenir els éssers vius. Però el poeta no trigarà a permetre que aquest ens viu del poble passi a un segon pla, perquè l'homenatge és per als veritables herois, aquells que hi viuen i hi treballen. Si recordem les cartes a Bracons ens fixarem que el que li preocupa realment és *la gent*. I aquest serà el tema del llibre, la *comédie* del món obrer, de la qual parla Sarsanedas en el pròleg, que és una mirada fixa a aquest microcosmos, que esdevé un reflex de la realitat social. Malgrat el títol, el tema del llibre no és una instal·lació ni una estructura sinó la gent que la conforma. Evidentment sempre podem interpretar que l'estructura social incomodi l'individu encara que sigui necessària. Recordem, però, que la formació del poeta a finals dels anys seixanta és bàsicament marxista, una ideologia que comporta la lluita de classes. La fàbrica, segons això, no pot ser sinó una estructura opressora.

No és casual, doncs, que després dels primers versos que introdueixen el poema «La fàbrica», el tema—la gent— ocupi la majoria dels versos —concretament del 24 fins al final, el

¹⁷⁹⁷ Pere FARRÉS, «Introducció» a Miquel MARTÍ I POL, *La fàbrica (1970-1971)*, Educació 62, (Barcelona: Edicions 62, 2005), 13-16.

¹⁷⁹⁸ Vegeu la nota 1 de l'edició que presento en apèndix de la llibreta, en què consten els apunts narratius sobre la novel·la que havia de versar sobre la fàbrica.

79. Ja no serà «la noia rossa que treballa als aspis» de *La fàbrica-1959*, sinó que ara els personatges tindran noms i cognoms. Són ells els herois del llibre, els herois de la vida. Alguns d'ells ja sabem —ho explicitava el mateix poeta—, que l'Isidre Feixas —el sogre del poeta— o en Pep Salou, un dels caps de la fàbrica, eren personatges reals.¹⁷⁹⁹ Alguns altres apareixen referits amb un cert detall, com la Maria Carné, que morirà soltera; la Joana Martínez, que es feia gran a la fàbrica i netejava comunes i racons; la Carmeta Escalé, que als vuit anys ja treballava i que en aquells moments es retirava. Però també en són esmentats d'altres: en Cinto Filosa, l'Agustí Vilanova i els que apareixen en altres poemes: la Soledat González o la Rita Mirambell. També hi ha els personatges que són al·ludits només amb el nom: l'Elionor, en Joan, l'Agustí i el Miquel —el mateix poeta. Es tracta d'una llarga nòmina de personatges que formen part del poema de *La fàbrica*, que recorda el discurs final de l'Altíssim a la *Primera història d'Esther*, de Salvador Espriu. És evident, doncs, que Martí i Pol crea un microcosmos, un món d'opressió en què viu l'home mancat de llibertat i que ha de lluitar per alliberar-se'n. El plantejament de *La fàbrica* és, doncs, el de l'home davant de l'existència. No és només el monstre que es representa amb les seves màquines i el progrés, sinó l'home de la rutina que, encara que estigui dins d'un ambient festiu, queda emmarcat en aquell àmbit gris de la fàbrica. L'escena que té un caràcter més festiu com és la de l'esmorzar del poema «Com que ara ve el bon temps» té en el decorat les fulles de marronyer —un arbre que també havia aparegut a «La fàbrica», a «Homenatge a Miquel Bauçà» i a «Joan»—, que és l'arbre de l'entrada de la fàbrica. També dins del que podria ser aquest ambient del vuitè poema del llibre¹⁸⁰⁰ apareix la figura de l'aprenent i el director de la fàbrica. És a dir, l'escenari i el decorat de la fàbrica serà sempre omnipresent. Encara que sigui l'ambient que coneix millor el poeta, representa el de tota la gent. La vida limita sempre amb quatre parets i aquestes no només són les de la fàbrica com a edifici, sinó les de la rutina: els mateixos espais, els mateixos personatges...

Fins i tot es troben poemes en què es repeteixen patrons establerts i cicles vitals que remetent a la grisor. Per exemple, el poema «L'Elionor» es tracta d'una història cíclica, ja que el que li esdevé a la protagonista serà la mateixa història que li succeirà a la filla. La protagonista del poema entra a treballar a la fàbrica a catorze anys i tres mesos,¹⁸⁰¹ precisament quan en la vida

¹⁷⁹⁹ I a qui s'atribueix la dita de «si Déu no em mata ni cap boig», com hem vist també anteriorment.

¹⁸⁰⁰ El poema és el vuitè del llibre; ara bé, sense perdre de vista que és fer una mica de trampa, si es considera «La fàbrica» com a prolegomen al llibre ja que, a més, fou l'últim poema del llibre a escriure, aquest poema seria el setè del recull, un número que apareix diversos cops en el mateix poema —sense obviar que fou un dels números importants per al poeta— i que s'associaria, numerològicament i cabalística, amb la victòria. El poema, doncs, presentaria el moment de l'oci i de pretès distanciament de la fàbrica.

¹⁸⁰¹ Com he dit en capítols anteriors, curiosament Gabriel Ferrater escriu: «Quan va esclatar la guerra jo tenia / catorze anys i dos mesos», a l'inici de l'«In memoriam». També «L'Elionor» es podria tractar d'una elegia d'un temps passat, d'un record que, al final, malauradament, torna a començar. Recordem també que en el projecte de novel·la martipolià hi ha el personatge de la Montse que té molts punts en comú amb l'Elionor.

real hi va entrar el poeta i tanta altra gent de Roda. Per això, aquest poema sempre s'ha considerat autobiogràfic.

La lluita de classes serà la lluita davant del món opressiu i, per tant, mancat de llibertat; fins i tot en aquells aspectes que més havien marcat el poeta: els prejudicis, la moral, l'opressió política. Per tant, és una lluita contra la divisió entre rics i pobres; opressors i oprimits, o poderosos i senzills. Justament l'eix del llibre l'ocupa «Ara, Miquel», un poema en què l'autor s'adreça a si mateix, de poeta a persona, i en què un fa avinent a l'altre que els temps han canviat, que ara és el moment de les «paraules dures»; és a dir, del «fil gruixut». El poema incita a la lluita, sobretot en uns versos que, en la primera edició del llibre, anaven també impresos en una cinta de paper que embolcallava la part inferior de la carpeta, de tal manera que permetia tancar-la:

Les canyes
només es tornen llances
si hom les acompanya amb esperit de lluita.
(v. 18-20)¹⁸⁰²

En aquest poema abandona els elements fabrils i determina de manera més concreta els personatges. Així caracteritza el món de la fàbrica i el transforma en el món classista en què viu el poeta. De fet, la importància de la paraula, que s'associa a la veu i a la poesia, arriba a transformar les persones. Si ja entrevèiem aquest aspecte en els poemes introductoris, ara, Martí i Pol, construeix un poema, «A la manera de J.V. Foix», en què la matèria primera és la paraula. Es planteja la diferència bàsica dels poetes i aquells que no posseeixen la paraula —els «ells» dels anys cinquanta— que en aquest llibre els identifica amb el món de la fàbrica, el de la incultura, el dels bàrbars: «Jo només brando llibres, / ells branden un garrot» (v. 13-14). Si Miquel Bauçà a «Les viletas provincianes»¹⁸⁰³ construïa un poema amb sintagmes nominals, Martí i Pol escriurà també un inventari ordenat,¹⁸⁰⁴ per seguir les paraules de Sarsanedas al pròleg, amb una enumeració de sintagmes com havia realitzat Bauçà, sense cap verb. L'enumeració dels elements característics de la fàbrica servirà com a base formal per a l'«Homenatge a Miquel Bauçà» que acaba amb els tres elements que, a banda de l'edifici de la fàbrica, li interessa al poeta: «L'alienació, la solitud, l'esgotament...» (v. 12), és a dir, els trets més humans.

¹⁸⁰² Cito d'una còpia del mecanografiat original engrapat amb el títol de *La fàbrica* que es conserva a l'arxiu personal d'Anna Bracons. Les diferències més evidents entre aquest mecanografiat i el llibre són que en el primer no consta el poema «La sirena» i que només set poemes tenen títol: els cinc primers i els poemes «De semàntica» i «Epifania». De tota manera, em refereixo als poemes amb els títols del llibre per facilitar-ne la referencialitat.

¹⁸⁰³ «Les viletas provincianes». BAUÇÀ, *Una bella història* (1962), 16.

¹⁸⁰⁴ Recordem que és la mateixa paraula amb què Sarsanedas insistia en el pròleg del llibre d'*El poble* (1962).

La diferència bàsica entre les dues fàbriques és la forma i el llenguatge: *La fàbrica-1959* presenta un llenguatge més incisiu que és propiciat pel caràcter concís de la majoria dels poemes. Aquest recull de 1972 dedicat a la fàbrica, en canvi, és més sarcàstic que *La fàbrica-1959* i tant el llenguatge com el contingut són molt més elaborats. Pel que fa al contingut, el 1961 incideix en el progrés i en l'element productiu. El 1972 recorre de manera més elaborada a la gent i a la lluita de classes, amb l'evidència d'una jerarquia establerta i amb gent pobra, senzilla i treballadora: «Tu i jo no podem seure a la mateixa cadira. / I ara, de genolls en terra, / que tothom demani perdó» (v. 3-5). Així ho escriurà a «Les paraules»¹⁸⁰⁵ per reflectir una jerarquia social que arriba a ser humiliadora. Són els explotadors i els explotats de «Mot d'ordre» i és l'empatia que demanen les dones que es lleven de matinada en el poema «Nocturn». Hi ha el *locus amoenus* referit anteriorment en el poema «Com que ara ve el bon temps» i els poemes elegíacs de «Joan» —l'home que es jubila— i d'«In memoriam» —la dona immigrada que mor. Hi ha, també, la cançó, sigui en forma de romanç sigui d'estrofa-tornada.¹⁸⁰⁶

En definitiva, aquesta segona fàbrica conté experiències vitals com el treball, l'oci, la mort o l'amor, i també la situació d'opressió i explotació laboral; elements, al capdavall, força distints a la creació martipoliana dels últims anys, sobretot quan es comparen amb els que apareixen en els versos de caràcter líric que escriu entre els anys 1965 i 1967. Ara bé, no podem oblidar que la consciència social també és present en la seva producció i que, a finals d'aquest any, el poeta es preocupa de formar-se en la ideologia marxista i, amb aquesta perspectiva, crea els poemes que passaren a engruixir l'espectacle de *La creació*, veritable prolegomen de *La fàbrica*. Ara bé, la forma que té aquest llibre és diferent a la de tota la producció martipoliana perquè encara que hi hagi el sarcasme, la subtileza, l'elegia, la crueltat..., l'elaboració és més acurada.

Com diu Sarsanedas al pròleg, es tracta d'una *comédie*, de la mateixa manera que es pregunta si no recordaria la Sinera d'Espriu en el món dels personatges que ara ja no conformen només un poble, sinó la societat. Martí i Pol, doncs, presenta un cosmos poetitzat en què la gent és explotada, pateix, té moments de llibertat, i hi viu i hi mor.

¹⁸⁰⁵ En el mecanografiat el poema no té títol.

¹⁸⁰⁶ «A la manera de J.V. Foix» per al romanç i «La sirena» per a la forma de cançó.

A MANERA DE CONCLUSIÓ

Martí i Pol neix en un poble i, tot i que s'imbueix de la seva llengua, la guerra civil provocarà un fort daltabaix en el seu aprenentatge, de tal manera que, com era habitual en aquells anys, la llengua escolar fou la castellana i en aquesta escriví cròniques, crítiques i poemes en les publicacions locals. Participava tant en els actes comunitaris religiosos com en els literaris i, entre aquests, cal comptar amb el món del teatre. El 1948 va contreure la malaltia de la tuberculosi pulmonar que tant afectava en aquella època i que el va obligar a allitar-se durant tot un any en què li deixaven llibres i aprofundí en la literatura. De tota manera, el jove Martí i Pol que ja havia vist el seu nom en les publicacions locals, que havia guanyat un premi en els Jocs Florals de Roda, sempre en castellà, canvià la llengua d'escriptura a la catalana però no desistirà mai de veure el seu nom en publicacions. Així se li atorgarà el premi Óssa Menor de 1953 amb un llibre que pren, entre d'altres, la sensualitat del predecessor guanyador del premi Óssa Menor de 1952, Blai Bonet, però també hi trobem el ressò a Carles Riba, Salvador Espriu i Albert Manent, entre d'altres.

Martí i Pol s'ha de moure en els paràmetres de la poesia existent en aquells anys a Catalunya; l'ús del llenguatge religiós era una excusa, era el pretext que usava per poder tenir una veu i un lloc entre la poesia catalana que s'escrivia. El poeta partia de l'exercici poètic de versificar amb un caràcter popular i noucentista per arribar a una veu de caràcter metafísic i existencial. El poeta rodenc polia els versos i el llenguatge per tal que la veu que donava a conèixer procurés ser singular i, mentre es dedicava a aquest exercici, encara hi havia moments d'inflexió en què acostava els versos a la realitat humana i prescindia de la religiositat que omplia l'estètica d'aquesta època. El 1951 fou un any clau en aquest sentit i, a més, fou el preludi del seu naixement a la poesia catalana amb els poemes que escriví del 1952 al 1953, que havien de configurar *Paraules al vent*, i que li servien per guanyar el premi Óssa Menor el 1953.

De fet, usava una estètica per aplicar una ètica. El propòsit desembocava sempre en la humanitat, en el col·lectiu que es fornava de l'autoconeixement, per tant, des de la individualitat. Havia de cenyir-se a aquesta estètica que és la que li podria permetre que la seva veu ressonés, quan no havia gaires oportunitats de publicar a Catalunya. Havia simpatitzat amb una manera de crear una estètica de caràcter religiós, però al darrere hi havia les dualitats, la societat amb la seva hipocresia, la vida i la mort. Havia trobat una veu que, vestida amb el caràcter existencialista i religiós, es qüestionava la divinitat a qui se li adreçava i a l'ensem es qüestionava sobre la realitat en què vivia. La veu incessant, continuadora de la pregunta per la divinitat i per la humanitat, continuava ressonant però, el poeta que guardava al calaix molts poemes, va anar trobant un llenguatge diferent. En els seus versos hi havia una distància amb l'estètica religiosa, però mai la humana, ja que determinava que la vida de la humanitat era un naufragi i que s'havia de trobar la salvació per la poesia. La lectura de Jacques Prévert—que li fou un hipotext— la cançó francesa, el cinema del neorealisme cada cop es feia essencial per

assolir una altra manera de poetitzar; a més, segurament que la lectura de Sartre i Gramsci, fou decisiva per acabar d'entendre que la societat, i la humanitat en general, podia canviar, i que part d'aquest canvi es podria produir gràcies a l'art i, en concret, a la literatura. El poeta podia dirigir la societat a l'autoconeixement i aquest a la renovació de l'individu i, per tant, al canvi social. Havia d'influir en els lectors de tal manera que cada individu pogués transformar el món en què viu. La transformació sempre havia de sorgir de l'individu per arribar a canviar la col·lectivitat amb la finalitat que aquesta sigui més humana, no tan falsa i sense els interessos personals que, en mans dels poderosos, des del capitalisme i consumisme anaven en detriment de tota la societat, però, sobretot, de la classe social obrera.

Aquest canvi és substancial en Martí i Pol perquè la societat sempre ha estat motiu de la seva obra, però la concepció a l'hora d'escriure-la passava a ser una altra. L'anàlisi detallada de tot aquest canvi permet pensar que l'autor havia de viure tot un seguit d'aspectes que l'havien motivat a expressar-se també d'una manera diferent. Segurament que Martí i Pol havia rebut de Castellet el *Qu'est-ce que la littérature?* de Sartre que el devia llegir àvidament; segur que li devien copsar els principis de la literatura compromesa. Potser el poeta de Roda no devia saber gaire bé com duu a terme totes aquelles idees; només li calia que Sarsanedas li donés a conèixer Prévert, sobretot *Paroles*, llibre que havia de servir-li per a alguns dels poemes d'*El poble* i també per a algun altre de *La fàbrica-1959*.

Per poder canviar aquestes situacions havia de recórrer a la poesia, ara més acostada a la societat, gràcies al llenguatge, tot i que Martí i Pol no es veu segur amb el producte que, tot i massa acostat a Prévert, dubtava que fos ben rebut a Catalunya. Al capdavall, hi havia aquesta mirada enfora, a Europa, la qual elaborava un producte artístic que era de dimensions força socials —cançó francesa, neorealisme, Bertolt Brecht... Era l'any 1957 i havia escrit la primera versió d'*El poble*. El risc que corre és el que el fa dubtar, en uns moments que començava a aparèixer una tendència poètica acostada al fet social, Martí i Pol no només hi juga una carta important sinó que, a més, reelabora tota una sèrie de poemes que s'acosten a la realitat social de Roda de Ter, de Catalunya o del món. Sense cap mena de dubte que al darrere de tota aquesta manera d'entendre el poble hi ha el referent de la Sinera d'Espriu. Si Sinera és el poble amb què Espriu es refereix a Catalunya, Roda de Ter també ho serà. No tindrà cap nom especial, a no ser que sigui el de *R.* en la narrativa.

Sembla ser que l'estètica d'*El poble* és un moment d'inflexió, realment no es veu gens convençut, com li havia explicat a Antoni Pous i decidirà buscar una altra manera de poetitzar. El llibre que retornarà als aspectes lírics, en contraposició amb l'anterior, serà *El fugitiu*, que ara he pogut documentar que no està escrit al llarg d'una llarga crisi religiosa que abastava del 1952 al 1957, com deixà escrit l'autor en la primera edició del llibre, sinó que la gran part dels poemes van ser escrits en uns mesos de l'any 1959 —sense posar en dubte que hi pogués haver algun altre poema que es podria datar del 1954. *El fugitiu* era, per tant, un recull que repreneia

motius que ja havien estat presentats anteriorment i, a més, versava sobre un dels temes que Martí i Pol sempre hauria volgut tractar perquè hi establiria la fugida del món en què no hauria volgut viure mai —els preceptes morals, religiosos...— fins arribar a un estat ple d'optimisme, producte de la fugida. A més, hi ha poemes que formaren part d'uns estadis anteriors d'*El poble*. No es pot establir, doncs, que *El fugitiu* sigui un llibre frontissa entre els poemes més lírics de mitjan anys cinquanta i els del final d'aquesta dècada, perquè de fet el llibre és de finals del cinquanta i perquè ens caldrà considerar, a partir d'ara, que la majoria dels poemes d'*El fugitiu* i la concepció del llibre són posteriors a *El poble*.

L'any 1961 escriurà *La fàbrica*, un llibre que no podrà donar a conèixer atès que mossèn Espinalt ho comunicà a la directiva de la fàbrica on treballava el poeta i Martí i Pol decidí evitar problemes i així estroncà els propòsits de publicació. El llibre significava el retorn a la poesia social, a l'estil d'*El poble*. Potser la poca atenció que tingué *El fugitiu* al premi Carles Riba, al qual el presentà, el féu decidir de retornar a una estètica que s'anava consolidant a Catalunya. De fet, aquest canvi poètic ja s'havia anat respirant en els concursos de poesia de Cantonigròs, una causa que també el féu decidir. Cada cop més, també, el poeta va voler intel·lectualitzar i raonar les idees marxistes. Tots aquests elements havien de determinar en el poeta una ètica i una estètica determinada de tal manera que havia de deixar de banda, ni que fos per un temps, tots els elements de caràcter més líric i ser, un altre cop, directe en el llenguatge.

De fet, la literatura catalana, que havia viscut durant molts anys a remolc d'un postsimbolisme, havia de buscar de trencar la rigidesa de formes. Martí i Pol, emmirallant-se en autors catalans però sobretot europeus, havia trobat una manera de poetitzar directa que se separava dels cànons estètics d'aquella època. El 1961, i mitjançant la plataforma de Cantonigròs, en què Pedreira presenta *El poble* segurament que amb la decisió que si rebia algun premi hauria tingut la consideració de publicar-li de manera ineludible; el recull es féu esperar fins el 1962 en què Martí i Pol ja tingué decididament el llibre i, fins i tot, es féu a mans de Pedreira un pròleg al recull. Els llibres de l'Óssa Menor no passava per uns bons moments com per publicar-lo, però les afirmacions de Pedreira a Martí i Pol, segons les quals *El poble* tenia massa regust a Prévert, permeten suposar que l'editor no estava gens convençut del recull. Des de la seva primera versió, el 1957, fins a la publicació el 1966, *El poble* va passar una llarga odissea de nou anys fins que no veié la llum.

Quan Martí i Pol descobreix una estètica nova, una forma artística que realment dóna resultat podia haver arribat a pensar que no tenia per què mantenir-se en una poesia entre simbolista i existencial que, a més, té aquell deix de «sermó de Quaresma», sinó que li calia que la manca de llibertat i l'opressió existencial que sent, la tregui enfora, perquè es tracta d'un ofec dictatorial i social. De la mateixa manera que els cantants, els directors de cinema i els escriptors havien pogut establir aquest diàleg social, calia que a Catalunya es fes el mateix. Sempre s'ha repetit que Martí i Pol ha estat el poeta del poble, però hi podríem afegir que pretén

que sigui un poble que mira més enllà de les fronteres, europeïtzant, que té l'objectiu que l'home sigui lliure.

Martí i Pol pot imitar Prévert, però no és tan sols una imitació, és una recreació. L'actualització dels versos del francès a la realitat catalana recrea la sensació opressiva, de la qual el poeta es vol alliberar. A l'ensem és un bon exercici per trobar el llenguatge precís que arribi de manera ben clara a la societat, sense deixar que l'estètica es caracteritzi per una pobresa de lèxic i de ritme, encara que hi hagi una absència de metàfores. Era una situació transitòria. De fet, Martí i Pol intentarà tornar a trobar aquella veu entre lírica i denunciadora que es resoldrà en la dels anys seixanta. En aquest sentit és clau situar *El fugitiu* sobretot al 1959, amb posterioritat a *El poble* i concebut majoritàriament abans que *La fàbrica-1959*. Amb *El fugitiu* resolva dos aspectes importants: per una banda, el poeta es realitzava amb un dels temes que sempre l'havia inquietat, la fugida, i per una altra, tornava a un lirisme que havia de retrobar més tard en la síntesi entre un llenguatge directe, social i denunciador i un altre de líric. Seria la veu d'*El fugitiu*, un llibre que, passats els inicis dels seixanta, com a mínim, havia de prendre la seva forma definitiva, aquest esdevindrà un llibre de provatura poètica elaborat el 1959, que el 1961 i el 1962 va poder arribar a comptar amb poemes d'*El poble*. Si el 1961 escriu *La fàbrica-1959*, com si fos un tema pendent a partir d'uns apunts narratius, l'exercici estilístic iniciat amb *El fugitiu* hauria de prendre forma en els poemes dels anys seixanta.

Evidentment, la relació amorosa amb Bracons no és una ficció literària però a partir de les cartes se sobreentén que el poeta —que es nodreix de literatura— aplica a la seva vida i a la seva literatura tota una sèrie d'aprenentatges basats en l'esforç i el sofriment, com també s'explicita la lluita que ha de triomfar en l'amor. Aquests són els elements als quals el poeta recorre constantment i, amb tota seguretat, els que ell mateix s'havia plantejat per a tota la seva vida i professió literària: no pot decaure sinó lluitar per poder trobar una veu poètica que comporti una responsabilitat individual que, amb lluita constant i amb esforç —i encara que aquest suposat sofriment— podria portar-lo al guany de l'obra i de la veu literària pròpia i personal. De fet, en la carta ja citada a Bracons del 5 d'octubre de 1966 li comenta com Sísif amb el seu esforç i tenacitat no es dóna per vençut davant dels déus (o de l'absolut) sinó que s'enfronta a ells (a ell). Segurament que el poeta també està recordant l'episodi de Jacob que lluita contra Déu i que ja havia parafrasejat en el llibre d'*El fugitiu*.

Si hi ha un impediment en la relació amorosa que sorgeix entre el poeta i Bracons es troba bàsicament en la societat i en la seva estructura. Les estructures socials i la doble moral confinen la llibertat dels amants, els ceneixen. No és, per tant, només la reflexió amorosa la que consta en les cartes, sinó l'opressió en què viuen. Aquesta és precisament la que es reflecteix en els poemes. De fet, a finals del 1966, al mes d'octubre, usa diversos cops la idea de «baixar al carrer» amb el sentit de lluita i de sacrifici. No és una idea nova: la lluita entre dualitats ha estat sempre present en la primera època literària de Martí i Pol i lluitar per

L'autoconeixement és una primera passa per alliberar-se. Ara bé, el punt final del treball es troba en el moment en què Martí i Pol ha estudiat i ha analitzat amb profunditat el pensament marxista, de tal manera que la literatura ha de prendre la funció social de denúncia. No caldrà, doncs, fugir; en canvi, caldrà aportar a la societat una literatura compromesa que l'ajudi a reflexionar, individualment, en el procés del lector que s'autoconeix, i que permetrà canviar la societat.

Que els poemes martipolians de mitjan anys cinquanta i seixanta foren interessants per la innovació que suposava en el marc de la poesia social, no es podria posar en dubte, però l'evolució poètica de Martí i Pol dels anys 1944 a 1956 també és considerable, sobretot pel que fa a la llengua, ja que els aspectes que més es prioritzen en aquests anys a banda de les consideracions metafísiques que s'expliciten en el món de la religió i de l'existencialisme, és que el poeta es preocupa de la situació de l'home, ja sigui pels aspectes ètics que l'oprimeixen a causa de la moral imposada pel nacionalcatolicisme, com per la vida d'un poble en què l'home es pot veure sotmès a la crítica dels altres. És una època de dualitats: divinitat/humanitat; quietud/inquietud; llum/ombra; veu/gest, de vegades totes elles implicades amb una divinitat passiva i l'home que, sobretot a través de la paraula, ha d'arribar a l'acció que consegüentment comportaria la transformació social; en aquests moments, però, sense el pensament marxista que el caracteritzaria als anys seixanta.

A mitjan dels cinquanta la poètica martipoliana s'arrisca amb una poètica nova basada en l'hipotext de les *Paroles* de Prévert, però encara que es pot constatar sense cap mena d'encobriment per part del poeta de la reelaboració dels poemes prevertians, Martí i Pol usa la manera de comunicar del poeta francès per crear un estil repetitiu, fins i tot suggeridor de la vida rutinària de la qual l'home havia de fugir. Si aquest era el propòsit martipolià del qual sentia la necessitat de parlar, el transforma en un recull de poemes que intitulà *El fugitiu*. Ara bé, el llibre significa un punt d'inflexió en la poètica martipoliana i no pas el recull que serviria per arribar a la poesia social ja que el poeta hi tornarà a buscar el lirisme. De tota manera després d'una altra incursió en la poesia social en un altre microcosmos com el de la fàbrica, amb la situació bàsica de l'obrer, el poeta començarà a poetitzar entre el lirisme i la poesia social. No buscarà imatges diàfanos sinó que, tot i la denúncia social, Martí i Pol criticarà situacions socials i denunciarà situacions injustes des d'un llenguatge més elaborat. *He heretat l'esperança*, però sobretot *Lletra a Anna* i *Autobiografia* com també, en narrativa, els *Contes de la Vila de R.*, tenen aquesta consideració autobiogràfica perquè en referir-se a la seva vida també considera les circumstàncies que l'envolten. Tant és així que quan el grup Vermellx4 li proposa d'establir una dramatització amb poemes publicats per Martí i Pol i d'altres que guardava al calaix, s'entrelliguen en una situació social, però a l'ensem s'hi entreveu aquest aspecte líric del qual parlava. Així, gràcies a l'amistat amb Jordi Sarrate, es publicà un dels llibres claus dins de la poesia social que havia de dur el nom de *La fàbrica* i que veié la llum el

1972. S'intitulava de la mateixa manera que el llibre que concebé el 1961, perquè aquest últim encara no havia vist la llum.

El procés d'ordenació de tot el material trobat fins a aquest moment, algun que no havia estat considerat ni estudiat de manera cronològica, com les cartes adreçades a Sarsanedas, l'estudi i el tractament dels motius de la poesia martipoliana, a l'inici, com tota la relació amb d'altres poetes que es pot entreveure al final, permet determinar que des de l'any 1951 la voluntat de Martí i Pol fou, en definitiva, social i que, qualsevol altra tendència que es pugui buscar entre els seus llibres, potser de vegades per massa evident, s'escapa del que seria el germen de tota la seva obra: la humanitat. D'ella en sorgeix la seva producció literària i a ella retorna; i, de fet, a la humanitat es va dedicar fins pràcticament el 1969, quan se li declaren els primers símptomes de la malaltia. Martí i Pol fou un entre tants que es dedicà a lluitar per la llengua catalana, sobretot amb la seva producció literària, les traduccions, ressenyes i escrits crítics, però també amb la seva participació en la Nova Cançó, el seu activisme cultural que s'integrava en la tasca com a conferenciant, docent, o com a col·laborador i particip en les activitats de Roda, en el món teatral però també en el món del cinema que a finals dels cinquanta va voler estendre a tot Catalunya amb Moisès Sallent.

En aquest sentit, aquest estudi ha pretès ordenar i donar a conèixer un material sobre el poeta i del poeta que s'ha pogut trobar fins aquest moment, tot i que he evitat —sempre que ha estat possible— recórrer a la biografia íntima de Martí i Pol. La relació dels poemes inèdits ha permès de treballar els motius de l'imaginari martipolià per tal que es pogués arribar a les lectures dels diversos llibres i poemes que va escriure Martí i Pol entre 1944 i 1969 amb l'objectiu de constatar-ne l'evolució poètica. Les històries que no coneixíem del cert d'alguns llibres que publicà i dels llibres que no es van poder publicar; les dates que, per alguna circumstància no recordava prou bé el poeta i que, per tant, va haver de reconstruir, ara les he pogut contrastar amb una documentació molt valuosa. L'evolució del pensament del poeta, els elements que pogueren influir en la seva poètica són elements tractats en aquest estudi, de manera que es puguin donar claus de lectura dels llibres i dels poemes, no només dels publicats sinó també —amb pràcticament alguna excepció— dels inèdits. En aquest sentit, sempre que s'ha pogut, he contrastat la història dels llibres i l'he reflectida en aquest estudi i també he resseguit tota la història de les traduccions, articles crítics i activitats del poeta que anaren reformulant el seu pensament i, sobretot, el seu llenguatge literari que, des dels aspectes més simbòlics arribà a ser el propi d'una poesia social.

Joan Triadú, el 19 de maig de 1975 des de Cantonigròs, li feia saber en una carta a Martí i Pol que s'hi havia endut el primer volum de l'obra poètica, *L'arrel i l'escorça*. El felicitava pel volum i li escrivia: «He dit a diversos llocs i ho he escrit quan s'ha escaigut, que de tota l'època de la poesia “social” allò que resta de més pur i de més assolit són els teus poemes d'aquell moment. Val a dir que si alguna poesia ha de respondre dels

fets amb la vida és la poesia que té la pretensió (lícita) de reflectir la realitat i de combatre la injustícia. Aquesta realitat, tu la veies de prop, tu la vivies; aquesta injustícia tu la paties. No sé de cap més poeta català de primer rengle que sàpiga com tu què és una fàbrica, ni què és la vida d'una població com la teva, vista per qui treballa a la fàbrica. D'altra banda, la poesia de la Plana de Vic havia de tenir aquesta veu, i amb ella tota la poesia catalana.»¹⁸⁰⁷

¹⁸⁰⁷ Carta de Joan Triadú a Miquel Martí i Pol del 19 de maig de 1975. FJT. Fons: 667. Codi: 1351.

**BIBLIOGRAFIA CITADA
DE MIQUEL MARTÍ i POL**

1. Llibres i edicions de poesia

- Paraules al vent.* Els Llibres de l'Óssa Menor 19. Barcelona: Óssa Menor, 1954.
- Quinze poemes.* Fulls de Poesia 5. Ciutat de Mallorca: La Font de les Tortugues, 1957.
- El poble.* La Sínia 7. Palma de Mallorca: Editorial Daedalus, 1966.
- La fàbrica.* Quaderns El Bordioli 1. Terrassa-Centelles: Impremta Rimeba, 1972.
- Vint-i-set poemes en tres temps.* Els Llibres de l'Escorpí. Poesia 11. Barcelona: Edicions 62, 1972.
- La pell del violí.* Ausiàs March 1. Barcelona: Editorial Vosgos, 1974.
- L'arrel i l'escorça. Obra poètica I.* Llibres del Mall 15. Barcelona: Edicions Curial, 1975.
- El llarg viatge. Obra poètica II.* Llibres del Mall 21. Barcelona: Edicions Curial, 1976.
- Amb vidres a la sang. Obra poètica III.* Llibres del Mall 27. Barcelona: Edicions Curial, 1977.
- Estimada Marta.* Llibres del Mall 36. Sant Boi de Llobregat: Edicions del Mall, 1978.
- L'arrel i l'escorça. Obra poètica I.* Llibres del Mall 15. Sant Boi del Llobregat: Edicions del Mall, 1979.
- El llarg viatge. Obra poètica II.* Llibres del Mall 21. Sant Boi del Llobregat: Edicions del Mall, 1979.
- Les clares paraules. Obra poètica IV.* Llibres del Mall 48. Sant Boi de Llobregat: Edicions del Mall, 1980.
- La fàbrica.* Quaderns El Bordioli 1. Terrassa-Centelles: Impremta Rimeba, 1981³ [6a edició].
- Cinc poemes d'iniciació.* Druïda 2/6. Maó-Barcelona: Druïda, 1984.
- Autobiografia i Cinc poemes d'iniciació.* Migjorn 4. Barcelona: Editorial Empúries, 1984.
- Obra poètica I.* Clàssics Catalans del segle XX 57. Barcelona: Edicions 62, 1989.
- Obra poètica I.* Clàssics Catalans del segle XX 57. Barcelona: Edicions 62, 1992 [2a edició revisada].
- Llibre de solituds.* Poesia 11. Barcelona: Edicions 62. Empúries, 1997.
- Paraules al vent.* Biblioteca Martí i Pol 1. Barcelona: Edicions 62, 1998.
- El poble.* Biblioteca Martí i Pol 5. Barcelona: Edicions 62, 1998.
- El fugitiu.* Biblioteca Martí i Pol 4. Barcelona: Edicions 62, 1998.
- Autobiografia.* Biblioteca Martí i Pol 8. Barcelona: Edicions 62, 2000.
- Quinze poemes. Porto la tarda recolzada al braç.* Biblioteca Martí i Pol 2. Barcelona: Edicions 62, 2001.
- Estimada Marta.* Educació 62 34. Barcelona: Edicions 62, 2008.
- Veü incessant.* Poesia 155. Barcelona: Edicions 62, 2013.

2. Edicions especials

La creació. Tarot 2. Barcelona: Tarot, 1967.

La creació. Centelles: Quadern Blau 2, 1969.

Quietud. Vull llegir! Poesia. Barcelona: Editorial Cruïlla, 2004.

3. Prosa: contes, memòries, reculls d'articles, notes a la seva obra i discursos

Contes de la Vila de R. i altres narracions. Paraula Menor. Narració 11. Barcelona: Editorial Lumen, 1978.

Obertura Catalana. Tros de Paper 29. Barcelona: Editorial Empúries, 1988. [Reeditat dins *Joc d'escacs*. Narrativa 40. Barcelona: Editorial Empúries, 1994, 19-168].

Contes de la Vila de R. i altres narracions. Col·lecció Universal de Butxaca. El Cangur 116. Barcelona: Edicions 62, 1989.

Defensa Siciliana. Tros de paper 31. Barcelona: Editorial Empúries, 1989. [Reeditat dins *Joc d'escacs*. Narrativa 40. Barcelona: Editorial Empúries, 1994, 169-352].

Papers domèstics. Biblioteca Universal Empúries 87. Barcelona: Editorial Empúries, 1996.

«Discurs de Miquel Martí i Pol». Dins: AA.DD. *Doctor Honoris Causa. Miquel Martí i Pol*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1999, 15-24.

¿Què és poesia?. Biblioteca Universal 136. Barcelona: Editorial Empúries, 2000.

4. Traduccions: llibres i articles

ARNAUD, Georges. *El salari de la por*. El Trapezi 16. Barcelona: Edicions 62, 1968.

BARTHES, Roland. *El grau zero de l'escriptura i nous assaigs crítics*. Llibres a l'Abast 112. Barcelona: Edicions 62, 1973.

BEAUVOIR, Simone de. *La mesura de l'home*. Llibres a l'Abast 79. Barcelona: Edicions 62, 1969.

DUVAL, Yves i Eduard AIDANS. *Vori i sang*. La Xarxa. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1970.

DUVAL, Yves i William VANCE. *El primer viatge del tinent Howard Flynn*. La Xarxa. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1970.

— *Abordatge*. La Xarxa. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1970.

FLEMING, Ian. *L'espia que m'estimava*. Enjòlit 15. Barcelona: Aymà, 1967.

GLUCKSMANN, André. *El Discurso de la Guerra*. Documentos 8. Barcelona: Anagrama, 1969.

GOSCINNY, René i Albert UDERZO. *Umpah-Pah contra Fetge-Malalt*. La Xarxa 7. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1972.

- JANOSCH. *Valek. Història de Valek, el cavall*. Barcelona: Lumen, 1963.
- JANOSCH. *Valek i Jarosk*. Barcelona: Lumen, 1963.
- JANOSCH. *Josa i el violí màgic*. Barcelona: Lumen, 1964.
- LAFONT, Robert. *Per una teoria de la nació. El cas de França*. Llibres a l'Abast 72. Barcelona: Edicions 62, 1969.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *Tristos tròpics*. Textos 4. Barcelona: Anagrama, 1969.
- *El pensament salvatge*. Biblioteca Bàsica de Cultura Contemporània 23. Barcelona: Edicions 62, 1971.
- MACHEROT, Raymond. *Clorofila. La fura golafre*. La Xarxa 4. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1971.
- PAVESE, Cesare. «Paisatge VIII» i «Encontre». *Inquietud* 35 (abril 1966), 6-7.
- SAINT-EXUPÉRY, Antoine de. *Ciudadella*. Traduït amb Jordi Sarsanedas. Actituds 5. Barcelona: Nova Terra, 1965.

5. Correcció [edició corregida i revisada per l'autor]

- GREENE, Graham. *El fons de la qüestió*. Biblioteca a Tot Vent 130. Barcelona: Editorial Proa, 1967.

6. Antologies

- Antología (1966-1973)*. Traducció al castellà de José Corredor Matheos. Colección de Poesía, Serie Especial 7. Barcelona: El Bardo, 1974.
- Antologia poètica*. Tria de Ricard Torrents. Els Llibres de l'Óssa Menor 119. Barcelona: Edicions Proa, 1982.
- Antologia poètica*. Selecció i notes de Pere Farrés. El Garbell 9. Barcelona: Edicions 62, 1983.
- 100 pàgines triades per mi*. Tria de Miquel Martí i Pol. 100 pàgines triades per mi 2. Barcelona: La Campana, 1987.
- Amb sang els compto*. A cura de Miquel Desclot. Poesia 3i4 77. València: Eliseu Climent editor, 1993.

7. Publicacions en revistes

7.1. Poemes

- «Volverán Banderas...». *Amanecer*[Roda de Ter] 4 (1 abril 1944), 15.
- «Canto filial». *Amanecer* [Roda de Ter] 7 (setembre 1944).

- «¡Morena...!». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 1 (setembre 1945).
- «Navideña». *Amanecer* [Roda de Ter] 13 (25 desembre 1945), 5.
- «Cantares». *Amanecer* [Roda de Ter] 14 (21 abril 1946).
- «A la juventud de A.C.». *Programa. Fiestas de san Pedro 1946* [Roda de Ter] (juny 1946).
- «¡No puedo, madre, no puedo!». *Amanecer* [Roda de Ter] 15 (18 juliol 1946), 7.
- «Romance». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 2 (setembre 1946).
- «¡Bajad angelillos!». *Verdaguer. Revista literaria* [Roda de Ter] 1 (Nadal 1946).
- «A Eduardo Marquina». *Amanecer* [Roda de Ter] 16 (febrer 1947).
- «Cantares». *Amanecer* [Roda de Ter] 17 (1 abril 1947).
- «Crepúsculo». *Verdaguer. Revista literaria* [Roda de Ter] 2 (28 maig 1947), 11.
- «Romance». *Verdaguer. Revista literaria* [Roda de Ter] 3 (29 juny 1947), 8.
- «Cuando sepáis amigos...». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 3 (setembre 1947).
- «Primavera. Estiu. Tardor. Hivern». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 3 (setembre 1947).
[Poemes sense signar].
- «Contrastes». Dins AA.DD. *Jocs Florals de Roda de Ter. Any 1947*. Barcelona: Gràfics Marina, 1948, 249-252.
- «Estances d'amor». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 9 (setembre 1951).
- «Teva i meva només aquesta tarda». *Ressò. Cròniques i comentaris d'actualitat* (novembre 1951), 218.
- «Poemes». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 11 (setembre 1953). [Poemes: «De cop endevineu la primavera...», «Heu escoltat col·loquis...»].
- «Poesies». *Ausa* 5 (1953), 222-224. [Poemes: «Poema», «Altra aurora de nosaltres», «Els morts», «Homes d'asfalt», «Arbre nu»].
- «Mig senyora, mig pagesa...». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 12 (setembre 1954). [Poemes sense signar: «Distancieu-vos lentament de les paraules...», «No trencada pel ritme ordenador...», «Hi ha un instant cada dia...», «Només per l'abstracció pura...»].
- «Castells d'Ausa». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 12 (setembre 1954). [Poemes sense signar: «No t'ha colpit el risc de les batalles...», «Donem-nos les mans en sardana de goig...»].
- «No podem ufanar-nos, germans, del nostre origen...». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 12 (setembre 1954). [Sense signar. Publicat posteriorment com a poema XIII de *Quinze poemes*. Dins: Miquel MARTÍ I POL. *L'arrel i l'escorça. Obra poètica I*. Llibres del Mall 15. Barcelona: Edicions Curial, 1975].
- «Poema de la pregària». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 12 (setembre 1954).
- «Tres poemes». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 13 (setembre 1955). [Poemes: «Primer la veu i els dons inevitables...», «És de matí que Déu se'ns fa present...», «Has dit: quan tornaré serà més pur...»].
- «Sovint la mà present la quietud». *Inquietud* 3 (desembre 1955), 3.

«Dos poemes». *Inquietud* 6 (agost 1956), 17. [Poemes: «Amb el vent de llevant estimaré el record...», «Com qui retorna, oblidat, al poble vell...»].

«Poema». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 14 (setembre 1956). [Poema: «La vostra veu ens munta carn amunt...»].

«Cançó després de la pluja». *Inquietud* 10 (juliol 1957), 15.

«Avui també». *Quart creixent* (desembre 1957), 59.

«El poble». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 15 (setembre 1957).

«Poema». *Ponent* VII (primavera 1958), 17. [Poema: «Amb el vent de llevant estimaré el record...»].

«Inventari de poble». *Inquietud* 14 (setembre 1958), 13.

«Romanço» i «Meditació segona». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 16 (setembre 1958).

«El poema», «Hivern», «Meditació última». *Serra d'Or. Circular del «Cor Montserratí»* 48 (novembre 1958), 30-31.

«Dos poemes de Miquel Martí Pol». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 17 (setembre 1959). [Poemes: «Cançó per a una sola veu», «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Cavert»].

«Romanço». *Riutort* 20-24 (gener 1960), 163.

«La poesia de Miquel Martí Pol». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 18 (setembre 1960). [Poemes: «El fugitiu», «Faula darrera»].

«Meditació última». *Inquietud artística* 20 (octubre 1960), 11.

«El poble». *Papeles de Son Armadans* 61 (abril 1961), 59-67. [Poemes: «El poble», «Cançó després de la pluja», «Romanço», «Meditació segona», «Meditació última». Traducció al castellà de M.B., p. 68-76].

«Do de l'esperança». *Inquietud artística* 21 (agost 1961), 14.

«no saps...» i «advertiment». *Inquietud artística* 26 (setembre 1962), 7.

«Crònica» i «Moral nova». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 21 (setembre 1962).

«Balada». Dins AA.DD. *Cap d'any 1962*. Raixa. Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1962, 115-116.

«Epifania». *Destino* 1.324 (22 desembre 1962), 41.

«Do de la fe». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 22 (setembre 1963).

«Pàgina poètica». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 23 (setembre 1964). [Poemes: «Atur de tardor», «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert», «Vindrà la boira»].

«Pic-nic». *Inquietud artística* 33 (juliol 1965), 10.

«Surt al carrer i recolza't...». *Ponent* XXXIX-XL (primavera-estiu 1966), 21-22.

«Al capdavant els anys...». *Ponent* XLI-XLII (tardor 1966), 12-13.

«L'heroi». *Ponent* 47-48 (primavera-estiu 1968), 11-12.

«Epíleg. Després d'una lectura d'*Autobiografia* feta havent complert cinquanta-cinc anys». Dins Miquel MARTÍ I POL. *Autobiografia i Cinc poemes d'iniciació*. Migjorn 4. Barcelona: Editorial Empúries, 1984, 75.

7.2. Narracions

«La dedicatòria». *Serra d'Or. Circular del «Cor Montserratí»* 56 (juliol-agost 1959), 29-30.

«La baralla». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 19, (setembre 1961).

«En Tonet, la vila de C. i la primavera». *El Full* [Centelles] 6 (març 1968), 7-9.

«Les tres descobertes del senyor M.». *Oriflama* 61 (març 1967), 10-11.

«El sastre i el client». *Oriflama* 62 (abril 1967), 8-9.

«Una història d'amor». *Oriflama* 63 (maig 1967), 12-13.

«L'aniversari». *Oriflama* 64-65 (juny-juliol 1967), 14-16.

«La màquina d'escriure». *Oriflama* 66 (agost 1967), 12-13.

«L'altre jo del Sr. M.». *Oriflama* 67 (desembre 1967), 35-37.

«L'home dels discursos». *Oriflama* 69 (febrer 1968), 12-13

7.3. Articles d'opinió

[DON GIL DE LAS CALZAS VERDES]. «Lo que dicen las butacas». *Amanecer*[Roda de Ter] 16 (4 febrer 1947), 5.

[DON GIL DE LAS CALZAS VERDES]. «Caimanomanía». *Amanecer*[Roda de Ter] 17 (1 abril 1947), 3.

[DON GIL DE LAS CALZAS VERDES]. «¡Arriba el cine nacional!». *Amanecer*[Roda de Ter] 18 (18 juliol 1947), 10.

[DON GIL DE LAS CALZAS VERDES]. «La Fiesta Mayor y ciertos forasteros». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 3 (setembre 1947).

«Editorial». *Inquietud artística* 22 (agost 1961), 1.

«Enquesta: La literatura catalana fora de Barcelona (1a part)». *Serra d'Or* 4 (abril 1963), 34-40.

«Cançons d'empenta». *Inquietud artística* 28 (setembre 1963), 5.

«Nova cançó i poesia». *Inquietud artística* 34 (novembre 1965), 10-11.

«Textos». *Inquietud artística* 35 (abril 1966), 1.

«Temps de pensar». *Oriflama* 49 (gener 1966), 5.

«Temps de pensar. Els llibres». *Oriflama* 50 (febrer 1966), 5.

«Temps de pensar. Els llibres, encare [sic]». *Oriflama* 51 (març 1966), 10.

«Temps de pensar. Sobre el diàleg». *Oriflama* 52 (abril 1966), 5.

- «Temps de pensar. La televisió». *Oriflama* 53 (maig 1966), 5.
- «Temps de pensar. Edouard». *Oriflama* 54 (juny-juliol 1966), 5.
- «Temps de pensar. Sobre la propaganda». *Oriflama* 55 (agost 1966), 5.
- «Temps de pensar». *Oriflama* 56 (setembre 1966), 5.
- «Temps de pensar. Sobre les vacances». *Oriflama* 57 (octubre 1966), 9.
- «Temps de pensar. Sobre el descrèdit de les tradicions». *Oriflama* 58 (novembre-desembre 1966), 11.
- «Temps de pensar. Sobre la responsabilitat». *Oriflama* 59 (gener 1967), 4.
- «Temps de pensar. II. Sobre la responsabilitat». *Oriflama* 60 (febrer 1967), 5.
- «Els llibres. Què passa amb els còmics?». *Oriflama* 80 (febrer 1969), 34.
- «Llibres. Literatura compromesa». *Oriflama* 82 (abril 1969), 24.

7.4. Recensions, ressenyes, crítiques i crònica

- «Glòria Eucarística: Una antologia de M. Bertran i Oriola». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 12 (setembre 1954).
- «Libros. Poema para un nuevo libro». *Inquietud artística* 26 (setembre 1962), 13. [Recensió: *Poema para un nuevo libro*, José Corredor Matheos].
- «La «Nova Antologia de la Poesia Catalana» de Joan Triadú». *Inquietud artística* 33 (juliol 1965), 12 i 13.
- «Discs de poesia. Màrius Torres: «Poemes». - Salvador Espriu: «Poemes». - Josep Carner: «Poemes» .- Tomàs Garcés: «Poemes».- Carles Riba: «Poemes». - J. Salvat-Papasseit: «Poemes». - Clementina Arderiu: «Poemes». - «Nadal dels poetes». - «Joan Barroer», conte de Carles Riba. Edigsa. C.L. 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13 i 10, i C.I. 7.». *Serra d'Or* 7 (juliol 1965), 50-51.
- «*Poemes a Nai*, de Miquel Angel Riera. Col·lecció «La Sínia». Palma de Mallorca, 1964». *Serra d'Or* 3 (març 1966), 63.
- «Els llibres». *Oriflama* 68 (gener 1968), 20-21. [Recensions: *Com un núvol lleuger*, Marià Manent; *43 respostes catalanes al qüestionari Proust*, Lluís Permanyer].
- «Els llibres». *Oriflama* 69 (febrer 1968), 16- 17. [Recensions: *La revolució americana*, James Boggs; *El company*, Cesare Pavese].
- «Els llibres». *Oriflama* 70 (març 1968), 24. [Recensions: *Montserrat, pedra i homes*, A. Basté i P. Ferrer; *Una vida violenta*, Pier Paolo Passolini; *La bona persona de Sezuan*, Bertolt Brecht; *Pilot a l'infern blanc*, Kurt Burgbacher; *Aquí descansa Nevares*, Pere Calders; *Cavall Fort, una experiència concreta*, diversos autors].
- «Els llibres». *Oriflama* 72 (maig-juny 1968), 26. [Recensions: *Senyoreta Corsolitari*, Nathanael West; *Salvat 4 català —diccionari enciclopèdic en quatre volums—*; *La lliga anti-muerte*,

- Kingsley Amis; *L'home i el límit*, Màrius Sampere; *Qui enganya, para*, Xavier Amorós; Amog, Stefan Zweig; *El marxisme del nostre temps*, Gilles Martinet].
- «Els llibres». *Oriflama* 73-74 (juliol-agost 1968), 28. [Recensions: *Documents de Cuba*; *La vida a cada pas*, Joan Colomines; *Obres completes I*, Joan Fuster; *Antígona*, J.M. Muñoz Pujol].
- «Els llibres». *Oriflama* 75 (setembre 1968), 20. [Recensions: *Adiós a los padres*, Peter Weiss; *Arrel*, Oriol Vergés; *Poesies*, Josep Maria de Garganta; *Lingüística d'avui*, Ramon Cerdà; *Cançons i poemes*, Pau Riba; *Les belles imatges*, Simone de Beauvoir; *La immigració a Catalunya*, diversos autors; *La casa de Matriona*, Aleksandr Soljenitsin].
- «Els llibres». *Oriflama* 76 (octubre 1968), 20. [Recensions: *El gat i la rata*, Günter Grass; *Los nuevos nazis*, Werner Smoydzin; *Judici a Estocolm*, diversos autors; *Comptar les bigues*, Ramon Comas; *El lleó*, Joseph Kessel; *Dimensions educacionals*, Joan Pelegrí i Partegàs; *Vocabulari terminològic de Caixes d'estalvis*, diversos autors].
- «Els llibres». *Oriflama* 77 (novembre 1968), 54. [Recensions: *Economia política*, A. Bogdanov; *Los hombres de la mala uva*, Francisco Candel; *Dia sí, dia no*, M. A. Capmany; *L'home com a finalitat*, Alberto Moravia; *Ens podeu deixar el marit?*, Graham Greene; *La revolució, imperatiu cristià*, Camilo Torres].
- «Els llibres». *Oriflama* 78 (desembre 1968), 49. [Recensions: *Iniciació a l'economia marxista*, E. Mandel; *El zoo cotidià*, Juan Bonet; *Cartas de Vietnam*; *Israel, miracle en el desert*, T. Prsitie; *Pnin*, Vladimir Nabòkov; *Autobiografia precoç*, E. Ievtuixenko].
- «Poesia. Urgències. Tria, d'Alfred Badia. *Quatre poetes*, de F. Carbonell, F. Fulla, C. J. Guardiola i M. del Carme Oller. *Primera antologia, 1965, 1966, 1967*, del premi de poesia per a inèdits Mossèn Amadeu Oller». *Serra d'Or* 112 (gener 1969), 58-59.
- «Els llibres». *Oriflama* 80 (febrer 1969), 34-35. [Dues «Notes al marge». Recensions: *Sociologia de la literatura*, Robert Escarpit; *El salari de la por*, Georges Arnaud; *Checoslovaquia, un amanecer sombrío*, J. Soler Padró i J. A. Roig Fransitorra; *Cada paraula, un vidre*, Francesc Vallverdú].
- «Els llibres». *Oriflama* 81 (març 1969), 38. [Recensions: *Assaigs sobre literatura catalana*, Antoni Comas; *Vent de Garbí i una mica de por*, M. A. Capmany; *Sociologia política*, G. Bouthoul; *L'home unidimensional*, Herbert Marcuse].
- «El lector diu...». *Serra d'Or* 114 (març 1969), 5-6.
- «Llibres». *Oriflama* 82 (abril 1969), 25. [Recensions: *Alacant.30.000 pieds-noirs*, Antoni Seva; *Trenta mil pessetes per un home*, Francesc Candel; *Els argonautes*, Baltasar Porcel; *Las dulzuras del hogar*, Flamery O'Connor].
- «Llibres». *Oriflama* 83 (maig 1969), 41. [Recensions: *Flores del año mil y pico de ave*, Álvaro Cunqueiro; *Paraules d'Opton el Vell*, Avel·lí Artís Gener; *El llum i altres narracions*, Llorenç Villalonga; *El balcó* de Jordi Sarsanedas].

«Llibres». *Oriflama* 84 (juny 1969), 36-37. [Recensions: *El crit de la consciència*, M. Luther King; *L'etern marit*, F. Dostoievski; *L'inútil combat*, S. J. Arbó; *L'abisme*, G. Janer; *La república moderna*, P. Méndez-France; *Crítica i veritat*, R. Barthes; *Lectura de Marcuse*, J. M. Castellet; *Baudelaire*, J. P. Sartre; *Teatre català d'agitació política*, X. Fàbregas; *La teoria política de Antonio Gramsci*, A.R. Buzzi; *Le petites històries*, G. Díaz-Plaja; *Bestiari*, Pere Quart; *Resistència contra la tirania*, E. Heimler; *L'expedició del Kon-Tiki*, T. Heyerdahl; *L'extraordinària vida de Pau Casals*, J. Alavedra].

«Llibres». *Oriflama* 85-86 (juliol-agost 1969), 62.

«Llibres». *Oriflama* 87 (setembre 1969), 32-33.

«Llibres. La joventut és una nova classe?». *Oriflama* 87 (setembre 1969), 33. [Ressenya: *La joventut és una nova classe*, M. A. Capmany].

«Llibres». *Oriflama* 88 (octubre 1969), 50-51.

«Llibres». *Oriflama* 89 (novembre 1969), 46 i 47. [Recensions: *El rusc*, Camilo José Cela; *Converses a París*, Víctor Mora; *Història del cinema català*, Miquel Porter; *El dossier del catecisme holandès*, diversos autors; *Mitos*, Jordi Sarsanedas; *Poder polític i teoria social*, Barrington Moore, Jr.; *Per una teoria de la nació*, Robert Lafont; *Dimensiones del personalismo*, J. M. Domenach].

7.5. Altres

«Alejandro Ulloa y Marta Santaolalla entre escena y escena de «Hamlet» hablan para nuestros lectores». *Amanecer* [Roda de Ter] 15 (18 juliol 1946), 5. [Entrevistes].

«Gent de lletres. Josep Vicenç Foix. Poeta». *Oriflama* 68 (gener 1968), 18-19.

«Gent de lletres. Joan Oliver, Pere Quart». *Oriflama* 70 (març 1968), 20-21.

«Subirachs i l'Estampa Popular de la Plana». Dins: Rafael SUBIRACHS. *Àlbum Subirachs*. Barcelona: Concèntric, 1968, 33 $\frac{1}{3}$ rpm [Reeditat a la contracoberta de Rafael SUBIRACHS. *Subirachs*. Barcelona: Ariola, 1968, 33 $\frac{1}{3}$ rpm].

«El XXVè Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs». *Serra d'Or* 108 (setembre 1968), 31-32.

«Una anada a Barcelona». *L'Avenç* 18 (juliol-agost 1978), 5.

«Blai Bonet». *Avui* (20 març 1988), 45. [Reeditat a Miquel MARTÍ I POL, *Papers domèstics*. Biblioteca Universal Empúries 87. Barcelona: Editorial Empúries, 1996, 88-89].

7.6. Discografia amb lletres d'aquests anys o amb versions del poeta

AA.DD. *Contes d'Andersen*. Barcelona: Edigsa, 1966, 33 $\frac{1}{3}$ rpm [Reeditat en CD: AA.DD. *Contes d'Andersen i de Grimm*. Barcelona: PDI, 1986].

- AA.DD. *Miquel Martí i Pol. Espai pel somni*. Barcelona: Discmedi, 2000, Llibre + CD.
- AA.DD. *La nova Cançó. 1965-1982. 1967*. Barcelona: Avui+, Ara i Picap, 2007, Llibre + CD.
- AA.DD. *Paraules vives al temps que passa*. Ripoll, 27de juliol de 2013, CD mp3 [Enregistrament no comercial].
- AA.DD. *Roda. Homenatge a Miquel Martí i Pol*. Barcelona: PICAP, 1999, CD.
- ARISA, Santi. *Taverna de poetes*. Barcelona: Columna Música, 1997, CD.
- BONET, Maria del Mar. *A l'Olympia*. Barcelona: Ariola, 1975, 33½ rpm [Reeditat en CD: *A l'Olympia*. Barcelona: Ariola, 1990].
- MARTÍ I POL, Miquel. *Qui canta, els mals espanta!* Barcelona: Música Global Discogràfica, 1996, CD [Enregistrament no comercial coordinat per Xevi Planas i Florenci Crivillé].
- REBULL, Teresa. *També per tu*. París: Spalax, 1981, 33½ rpm [La cançó «El meu país» és reproduïda a AA.DD. *EDIGSA. 1961-1983: Nova Cançó. Inicis i evolució. Segon volum*. Barcelona: PDI, 1996, CD. També a AA.DD. *Roda. Homenatge a Miquel Martí i Pol*. Barcelona: PICAP, 1999, CD].
- RODA, Ignasi. *Música per a poetes*. Vol. I. Montilla: Fonoruz, 2002, CD.
- *Música per a poetes*. Vol. II. Montilla: Fonoruz, 2002, CD.
- SUBIRACHS, RAFAEL. *Àlbum Subirachs*. Barcelona: Concèntric, 1968, 33½ rpm [Reeditat a Rafael SUBIRACHS. *Subirachs*. Barcelona: Ariola, 1968, 33½ rpm. També a Rafael SUBIRACHS. *Subirachs (1968)*. Barcelona: PICAP, 2005, CD].
- TRICICLE, El. *El Tricicle de la nova i vella cançó*. Maqueta sense valor comercial. Barcelona s/a, CD.

**BIBLIOGRAFIA GENERAL
CONSULTADA O CITADA**

1. Llibres i articles

- AA. DD. *Antologia d'homenatge a Pompeu Fabra*. Les Hores Extres 4. Barcelona: Editorial Eler, 1969.
- AA. DD. *Cinquena antologia poètica universitària (1956-1958)*. Els Llibres de l'Óssa Menor 36. Barcelona: Óssa Menor, 1959.
- AA. DD. *Corona Literària oferta a la Mare de Déu de Montserrat*. Biblioteca Montserrat 2. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1957.
- AA. DD. *Miquel Martí i Pol. 70 anys*. Girona: Fundació Caixa de Girona / Centre Cultural de Caixa de Girona, 1999.
- AA. DD. «Taula rodona: Primera història d'Esther, de Salvador Espriu». *Assaig de teatre: revista de l'Associació d'Investigació i Experimentació Teatral* 65 (2008), 148-173.
- ALEIXANDRE, Vicente. *Poesías completas*. Visor de Poesía Maior 7. Madrid: Visor libros, 2005.
- ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Austral. Poesía 134. Barcelona: Espasa Calpe, 2007¹⁷ [1946¹].
- *Oscura noticia y Hombre y Dios*. Austral 1.290. Madrid: Espasa-Calpe, 1959.
- A.M. i F.V. [Albert Manent i Francesc Vallverdú ?]. «Enquesta: La literatura catalana fora de Barcelona (1a part)». *Serra d'Or* 4 (abril 1963), 34, 39 i 40.
- AMORÓS, Xavier. *Guardeu-me la paraula*, Signe. Poesia i Assaig 8. Barcelona: Joaquim Horta editor, 1962.
- ANDERSEN, Hans Christian. *Rondalles de Hans Andersen*. Barcelona: Joventut, 1933. [Traduccions de Josep Carner i Marià Manent].
- ANDREU, Josep M. *Per entrar en el Regne*. Els Llibres de l'Óssa Menor. Poesia 32. Barcelona: Óssa Menor, 1957.
- «Anoche, en los salones del Palacio de la Virreina. Fueron adjudicados los Premios «Ciudad de Barcelona-1954»». *La Vanguardia* (27 gener 1955), 7.
- ARCE, Manuel. Ed. *La Isla de los Ratonés. (Hojas de Poesía). 1948-1955*. Madrid: Visor Libros, 2006.
- ARIMANY, Miquel. «Cap al tard» i «Matinal». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 6 (setembre 1948).
- «La poesia de Miquel Martí Pol». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 26, (setembre 1967).
- *L'avantguardisme en la poesia catalana actual*. Llibre de Butxaca 57. Barcelona: Pòrtic, 1972.
- *Poesia. 1938-83*. Barcelona: Miquel Arimany, editor, 1985.
- *Memòria de mi i de molts altres*. Barcelona: Edicions Columna, 1993.
- ARLEQUÍ. «Llibres. Quinze poemes d'En M. Martí Pol». *Ponent* IV (estiu 1957), 23.

- ARNAU I SEGARRA, Pilar. «Identitat cultural en moments adversos: La col·laboració de Josep Maria Llompart en la revista *Papeles de Son Armadans* (1956-1961)». Dins: AA.DD. *Identitat, literatura i llengua. Actes de la secció literària del XIX. Col·loqui Germano-Català (Colònia 2003)*. Biblioteca Milà i Fontanals 50. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, 107-132.
- ARÚS, Joan. «Record del Montgrony». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 7 (setembre 1949).
- «Albada rustega». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 8 (setembre 1950).
- *Tres poetes: Maragall, Alcover, Guasch. La poesia postverdaguèria (de Maragall a Carner)*. Llibre de butxaca 22. Barcelona: Editorial Pòrtic, 1970.
- AULET, Jaume i Jordi F. FERNÁNDEZ. Ed. *Miquel Martí i Pol i Agustí Bartra. Diàleg epistolar*. Papers Bartra III. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 1999.
- BARRAL, Carlos. «De Quasimodo a Cernuda». *Destino* 1.164 (28 novembre 1959), 5.
- BAUÇÀ, Miquel. *Una bella història*. Els Llibres de l'Óssa Menor 48. Barcelona: Els Llibres de l'Óssa Menor, 1962.
- *Obra poètica (1959-1983)*. Obres Completes 2. Barcelona: Editorial Empúries, 1987.
- BASTARDAS, Joan. «1. "Els camins del mar" en la poesia catalana del segle XX». Dins BASTARDAS, Joan. «*Els camins del mar*» i altres estudis de llengua i literatura catalanes. Biblioteca Serra d'Or 201. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, 9-39.
- BERENGUER I QUERALTÓ, Jordi. *La trajectòria poètica inicial de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*. Treball de recerca dirigit pel Dr. Jaume Aulet. Barcelona: UAB. Departament de Filologia Catalana. Facultat de Lletres, 1999.
- *Els inicis poètics de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*. Biblioteca Serra d'Or 92. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.
- «De la fàbrica a *La Fàbrica* (1944-1970)». Dins: Christian CAMPS. Coord. *La poesia de Miquel Martí i Pol*. Collection Catalane 9. Péronnas: Éditions de la Tour Gile, 2007.
- «De l'estètica religiosa i l'ètica social en la poètica martipoliana». *Reduccions* 105-106 (juny 2015), 138-152.
- BERTRAN I ORIOLA, Manuel. «Primera Missa». Dins: AA.DD. *Jocs Florals de Roda de Ter. Any 1947*. Barcelona: Gràfics Marina, 1948, 115-119.
- «Rosalia». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 6 (setembre 1948).
- «Oració a la Verge del Sol del Pont» i «Retaule de Sant Ignasi». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 8 (setembre 1950).
- Cur. *Glòria eucarística. Antologia lírica*. Barcelona: Editorial Estel, 1952.
- *Obra poètica*. Barcelona: Editorial Claret, 2006.
- BONET, Blai. *Cant espiritual*. Els Llibres de l'Óssa Menor 14. Barcelona: Óssa Menor, 1953.
- BOSCH, Lolita. *La familia de mi padre*. Literatura Mondadori 375. Barcelona: Mondadori, 2008, 55.

- BOUSOÑO, Carlos. *Primavera de la muerte. Poesías completas (1945-1998)*. Marginales 169. Barcelona: Tusquets editores, 1998.
- BRECHT, Bertolt. *Poemas y canciones*. El Libro de Bolsillo. Madrid: Alianza editorial, 1973⁵ [1968¹].
- BROCH, Àlex. *Miquel Martí i Pol, lector i crític*. Biblioteca Fundació Valvi 24. Girona: Curbet Edicions, 2013.
- BROCH, Àlex i Xevi PLANAS. *Miquel Martí i Pol, vida i poesia*. Perfils 71. Barcelona: Proa, 2006.
- BUSQUETS I Grabulosa, Lluís. Ed. *Epistolari. Xavier Benguerel. Joan Oliver*. Perfils 7. Barcelona: Proa, 1999.
- BUSQUETS I GRABULOSA, Lluís i Josep MISSÉ, Josep. «Miquel Martí i Pol: mormol, serè i sonor». *Cap de setmana. Suplement de El Correo Catalán* 155 (28 gener 1978), 17-18. [Reproduït a Lluís BUSQUETS I GRABULOSA. *Plomes catalanes contemporànies*. Barcelona: Edicions del Mall, 1978, 137-144] .
- C. «Este año ha nacido «Tertulia»». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 14, (setembre 1956).
- CAMUS, Albert. *Los justos*. El Libro de Bolsillo. Madrid: Alianza editorial, 1982.
- CANADELL I RUSIÑOL, Roger. «Camineu cap als cims, arbres immòbils... Joan Maragall llegit per Miquel Martí i Pol». *Haidé* 3 (2014), 75-86.
- CANADELL, Roger i Montse CARALT. «De Paraules al vent a La fàbrica: creació, evolució i publicació dels primers poemaris de Miquel Martí i Pol». *Ausa* 173 (2014), 681-701.
- CARALT I SAGALÉS, Montse. «La recepció de Salvatore Quasimodo a la revista *Inquietud* en el context del debat sobre la poesia social». *Quaderns d'italià* 19 (2014), 163-176.
- «Quatre autògrafs de Miquel Martí i Pol». *Reduccions* 105/106 (juny 2015), 15.
- *Inquietud (1955-1966). Una revista cultural sota el franquisme*. Tesi doctoral. Vic: Universitat de Vic, 2016. <http://hdl.handle.net/10803/404146>
- CARBONELL, Anton. «Estudi preliminar. Introducció». Dins: Manuel de PEDROLO. *Cruma. Homes i No*. Educaula 68. Barcelona: Educació 62, 2011, 9-37.
- CARNER, Josep. *Poesia*. Sèrie Gran 14. Barcelona: Quaderns Crema, 1992.
- CASAS, Joan. «Notes sobre el repertori de l'ADB i el seu espai d'influència». Dins: Francesc FOGUET, Francesc, Núria SANTAMARIA i Mercè SAUMELL. Ed. *L'Agrupació Dramàtica de Barcelona: entre el mite i la realitat? III Jornades sobre el repertori teatral català*. Lleida: Punctum / Grup de Recerca en Arts Escèniques de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2011, 45-60.
- C[ASTELLET], J[osé] M[aría]. «Anaquel: Paraules al vent». *Correo Literario* 8 (desembre 1954). Reproduït parcialment a: *Panorama* 1 (23 gener 1955), 3.
- CELAYA, Gabriel. *Poesías completas*. Biblioteca de Autores Modernos. Madrid: Aguilar, 1969.
- *Poesías completas II*. Visor de Poesía 5. Madrid: Visor Libros, 2002.

- CERNUDA, Luis. *La Realidad y el Deseo (1924-1962)*. Alianza Literaria. Madrid: Alianza editorial, 2000.
- CHAR, René. *La palabra en archipiélago (La Parole en archipel). (1952-1960)*. Poesía Hiperión 100. Madrid: Ediciones Hiperión, 1986.
- *El desnudo perdido (Le nu perdu). (1964-1970)*. Poesía Hiperión 243. Madrid: Ediciones Hiperión, 1995.
- *Poesía esencial: Furor y misterio. Los matinales. Aromas cazadores*. Barcelona: Galaxia Gutenberg / Círculo de lectores, 2005.
- CLARÀ I ROCA, Josep. «A Nostra Dona Santa Maria del Sòl del Pont» i «Han florit els esbarzers». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 2 (setembre 1946).
- «Paisajes glosados». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 2 (setembre 1946). [Poemes: «Una espina en ple camí...», «Aborígens d'un poble troglodita...», «Recó daurat...», «El sol s'esmuny a l'horitzó...», «Oh, la bellesa de la Vila...», «Avui la Vila enfredorida...»].
- *Hores enceses*. Vic: Editorial Sala, 1947.
- «En torno a la figura de Verdaguer». *Verdaguer. Revista literaria* [Roda de Ter] 3 (juny 1947), 4-5.
- «Ipromptus». *Verdaguer. Revista literaria* 3 [Roda de Ter] (juny 1947), 12.
- «Cançó del mariner enamorat». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 3 (setembre 1947).
- «Cançó de la lluna juganera». *Jocs Florals del Districte de les Corts*. Barcelona: 1947, 10-11.
- CLOTA I PALLÀS, Teresa. *Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs (1944-1968)*. 4 vol. Mecanoscrit inèdit. Biblioteca de Catalunya, Barcelona.
- «Con gran brillantez se celebró el día 3 de Febrero el II Certamen Literario de la Plana de Vich organizado por este periódico». *Roda de Ter* 54 (2 març 1952), 2.
- «Concesión de cinco premios literarios». *La Vanguardia* (15 desembre 1953), 15.
- COROMINA, Eusebi. «Miquel Martí i Pol: una autobiografia». *Els Marges* 103 (primavera 2014), 138-161.
- CORREDOR-MATHEOS, José. *Desolación y vuelo. Poesía reunida (1951-2011)*. Marginales 267. Barcelona: Tusquets editores, 2011.
- *Corredor de fondo. Memorias*. Tiempo de Memoria 113. Barcelona: Busquets editores, 2016.
- COTS i MONER, Jordi. *Fidelitat*. Els Llibres de l'Óssa Menor 2. Barcelona: Els Llibres de l'Óssa Menor, 1949.
- CRÉMER, Victoriano. *Los signos de la sangre. Poesía (1944-2004)*. 2 vol. Poesía 94. Madrid: Calambur, 2009.

- CRUSELLAS, Joan. De «Els autors de l'ocell de paper»: «El millor novel·lista del món» de Manuel de Pedrolo. «Spiritual, amb la trompeta de Louis Armstrong» de Salvador Espriu. Els autors de l'ocell de paper 1. Barcelona: Editext, 1955.
- DEBICKI, Andrew P. *La poesía de Jorge Guillén*. Biblioteca Romànica Hispànica. Estudios y Ensayos 197. Madrid: Editorial Gredos, 1973.
- DESCLOT, Miquel. «Al taller de Miquel Martí i Pol». Dins: Miquel MARTÍ I POL, *Amb sang els compto*. A cura de Miquel DescLOT. Poesia 314 77. València: Eliseu Climent editor, 1993, 7-25.
- DESCLOT, Miquel i Jaume MEDINA. «Una trajectòria poètica». Dins: Miquel MARTÍ i POL, *El llarg viatge* (1976), 7-50.
- DIEGO, Gerardo. *Poesía completa*. 2 vol. Biblioteca de Clásicos Contemporáneos. Valencia-Santander: Editorial Pre-textos / Fundación Gerardo Diego, 2017.
- DURAND, Gilbert. *Las estructuras antropológicas de lo imaginario: introducción a la arquetipología general*. Ensayistas 202. Madrid: Taurus, 1982.
- ESPINALT, Francesc d'A. i Pere PERARNAU. *La Mare de Déu del Sòl del Pont, patrona de Roda de Ter. Festes del centenari: 1854-1954. Aplec de Notes Històriques per Mossen Francesc d'A. Espinalt. Novena pel P. Pere Perarnau*. Igualada: Nicolau Poncell, 1954.
- ESPINÁS, José M.^a. «Noticias de poetas. Miguel Martí Pol, premio «Ossa Menor», 1953». *Destino* 856 (2 gener 1954), 28-29.
- «“Paraules al vent”». *Destino* 906 (19 desembre 1954), 35.
- «El premio “Salvat Papasseit» de Poesía, concedido a Juan Argenté». *Destino* 1.140 (13 juny 1959), 37.
- ESPRIU, Salvador. *Anthologie lyrique*. Paris: Debresse, 1959.
- «Tres poemes». *Inquietud artística* 22 (agost 1961), 4.
- *Laià*. Obres Completes. Edició Crítica 3. Barcelona: Edicions 62 / CDESE, 1992.
- *Primera història d'Esther*. Obres Completes. Edició Crítica 11. Barcelona: Edicions 62 / CDESE, 1995.
- *Les cançons d'Ariadna*. Obres Completes. Edició Crítica 9. Barcelona: Edicions 62 / CDESE, 2015.
- *Cementiri de Sinera. Les hores. Mrs. Death*. Obres Completes. Edició Crítica 10. Barcelona: Edicions 62 / CDESE, 2003.
- ESPRONCEDA, José de. *Poesías líricas y fragmentos épicos*. Edició de Robert Marrast. Clásicos Castalia 20. Madrid: Editorial Castalia, 1970.
- «Extraordinario éxito del I Certamen Literario de la Plana de Vich». *Roda de Ter* 40 (14 gener 1951), 1.
- «Fallo de un concurso». *Destino* 886 (31 juliol 1954), 24.
- FARRERAS, Martí. «Un novelista en la casa». *Destino* 856 (2 gener 1954), 26.

- «Teatro. «El tinent Mondor»». *Destino* 1.176 (20 febrer 1960), 38.
- FARRÉS, Pere. «Pròleg». Dins: Miquel MARTÍ I POL. *Contes de la Vila de R. i altres narracions*. Paraula Menor. Narració 11. Barcelona: Editorial Lumen, 1978, 7-16.
- «Estudi introductori». Dins: Miquel MARTÍ I POL. *Antologia poètica*. Selecció i notes de Pere Farrés. El Garbell 9. Barcelona: Edicions 62, 1983, 5-23.
- «Introducció». Dins: Miquel MARTÍ I POL, *Obra poètica 1*. Clàssics Catalans del segle XX 57. Barcelona: Edicions 62, 1989, 7-17.
- «Nota de l'editor». Dins: Miquel MARTÍ I POL, *Obra poètica 1*. Clàssics Catalans del segle XX 57. Barcelona: Edicions 62, 1989, 19-21.
- FARRÉS, Ramon. *Antoni Pous. L'obra essencial*. Documents 37. Vic: Eumo editorial, 2005.
- FERNÁNDEZ CARDO, José María i Francisco GONZÁLEZ. *Literatura francesa del siglo XX*. Historia de la Literatura Universal. Movimientos y Épocas 48. Madrid: Editorial Síntesis, 2006.
- FERRATER, Gabriel. *Da nuces pueris*. Les Quatre Estacions 2. Barcelona: Els Llibres de l'Óssa Menor, 1960.
- *Menja't una cama*. Signe 7. Barcelona: Joaquim Horta, editor, 1962.
- FIDEL. «Al pie de las letras catalanas. Vent a Florència». *Destino* 1.337 (16 març 1963), 53.
- FOIX, J.V. «Del costat del Niell van arribar tres noies que molts deien si eren estrangeres. Van acular al cotxe, ple de valises rústegues, a la paret de la Casa Nova, i havent entrat a la Vila, van enfilear el carrer de la costa, on van desaparèixer. Nosaltres les havíem seguides fins a la carena: Hauríeu dit que saltaven vinyes i olivars, i que en giraven les parets com si fossin els fulls d'un àlbum. Alguns pescadors asseguruen d'haver-les vistes a la claror de l'alba, quan surten del Nimfeu per banyar-se». *Inquietud artística* 22 (agost 1961), 8.
- *Obres poètiques*. La paraula Viva. Barcelona: Edicions Nauta, 1964.
- *Obres completes, I. Obra poètica en vers i en prosa i obra poètica dispersa*. Clàssics Catalans. Barcelona: Edicions 62 / Diputació de Barcelona, 2000.
- FORMOSA, Feliu i Armand QUINTANA. Trad. *A la paret, escrit amb guix. Poesia alemanya de combat*. Els Llibres de l'Óssa Menor 54. Barcelona: Edicions Proa, 1976² [1966¹].
- «Fueron adjudicados los Premios “Ciudad de Barcelona-1954”». *La Vanguardia* (27 gener 1955), 7.
- GARCÉS, Tomàs. *Cinc poetes italians*. Quaderns de Poesia 4. Barcelona: La Polígrafa, 1961.
- *Poesia completa*. Barcelona: Columna, 1986.
- GARCÍA LORCA, Federico, *Obras. Poesía*. 2 vol. Akal Bolsillo. Clásicos 19-20. Torrejón de Ardoz: Ediciones Akal, 1989.
- GARCÍASOL, Ramón de. *Defensa del hombre*. Adonais 63. Madrid: Ediciones Rialp, 1950.
- *Tierras de España*. Adonais 123. Madrid: Ediciones Rialp, 1955.

- GASOL ALMENDROS, Josep M. «El meu Martí Pol». AA.DD. *Miscel·lània d'Estudis Bagencs. Homenatge a Josep M. Gasol Almendros*. Miscel·lània d'Estudis Bagencs 13. Manresa: Ed. Centre d'Estudis del Bages, 2020.
- GOETHE, J.W. *Faust*. Proa. Clàssics moderns. Barcelona: Editorial Proa, 1995.
- GOYTISOLO, José Agustín. *Poesía completa*. Poesía 178. Barcelona: Lumen, 2009.
- GUASCH, Joan Maria. *Pirinenques*. Barcelona: Bartomeu Baixarías, impressor, 1910.
- *Branca florida*. Barcelona, Il·lustració catalana, s/a.
- *Joan M. Guasch*. Els Poetes d'Ara. Barcelona: Edicions Lira, 1924.
- *Camí de la font*. Barcelona: Editorial Estel, 1930.
- *La rosa dels cinc sentits*. Barcelona: Estampa de la Renaixença, 1937.
- GUILLÉN, Jorge. *Aire nuestro. Volum I: Cántico. Clamor*. Nuevos Textos Sagrados. Marginales 250/1. Barcelona: Tusquets editores, 2008.
- HIDALGO, José Luis. *Obra poética completa*. Colección de Bolsillo 3. Santander: Institución Cultural de Cantabria / Diputación Provincial, 1976.
- HIERRO, José. *Poesías completas (1947-2002)*. Visor de Poesía Maior 14. Madrid: Visor Libros, 2009.
- HÖLDERLIN, Friedrich. *Himnes*. Poesia dels Quaderns Crema 7. Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema, 1981.
- HÖSLE, Johannes. «Pròleg». Dins: Miquel MARTÍ I POL. *Amb vidres a la sang. Obra poètica III*. Llibres del Mall 27. Barcelona: Edicions Curial, 1977, 7-37.
- HÖSLE, Johannes i Antoni POUS. Ed. *Katalanische lyrik im zwanzigsten Jahrhundert. Eine anthologie*. Mainz: v. Hasse & Koehler, 1970.
- HUIDOBRO, Vicente. *Obra poética*. Archivos 45. Madrid: Allca XX, 2003.
- «Informació cultural», *Serra d'Or* 7 (juny 1962), 62.
- J.S.S. [Jaume Salés Sanjaume?]. «Otro libro poético de Miguel Martí Pol». *Roda de Ter* 110 (30 maig 1957), 3.
- José M. G. «San Juan Abadesas. Conferencia Cultural». *El Ripollès* (25 febrer 1961), 26.
- «La concesión de los «Premios de Santa Lucía» correspondientes a 1959». *La Vanguardia* (15 desembre 1959), 22.
- «La brillante velada literaria de anteanoche. Fueron entregados los cinco premios literarios del Día de Santa Lucía». *Diario de Barcelona* (15 desembre 1953), 27. [Reproduït a *La Vanguardia* (16 de febrer de 1955), 11].
- ««La Font de les Tortugues». Una col·lecció mallorquina de poesia catalana». *Destino* 957 (15 setembre 1956), 32.
- «La más joven poesía catalana». *Destino* 1.324 (22 desembre 1962), 40-41.
- «La Villa en un bloc. Escenarios y pantallas». *Roda de Ter* 105 (25 novembre 1956), 2-3.
- «La voz de «l'Ocell de Paper»». *Destino* 954 (19 novembre 1955), 39.

- «Lectura poética. Miguel Martí Pol, lee en el instituto de Cultura Hispánica de Barcelona, su obra, «Paraules al vent», «Premio Osa Menor»». *Roda de Ter* 77 (7 març 1954), 16.
- LABORDETA, Miguel. *Obra completa de Miguel Labordeta*. 3 vol. El Bardo. Colección de Poesía 10-12. Barcelona: Los Libros de la Frontera, 1983.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *El pensamiento salvaje*. México: Fondo de Cultura Económica, 1964.
- LLEOPART, Amadeu. Cur. *Estudiants de Vic, 1951*. Vic: Publicacions del Patronat d'Estudis Osonencs, 2002.
- LLOMPART, Josep M. *Poesia completa*. Auria 100. Barcelona: Columna Edicions, 2000.
- LLOPIS, Arturo. «La noche de los cinco premios». *Destino* 854 (19 diciembre 1953), 31.
— «Los libros del día. Paraules al vent». *La Vanguardia* (9 febrer 1955), 8.
«Los VII Juegos Florales de Las Corts». *Diario de Barcelona* (13 octubre 1950).
«Los rodenses editaran en la Fiesta del Libro». *Roda de Ter* 77 (7 març 1954), 15.
- LUIS, Leopoldo de. *Obra poética (1946-2003)*. 2 vol. Visor de Poesía 518-519. Madrid: Visor Libros, 2003.
- M. G., José. «San Juan Abadesas. Conferencia Cultural». *El Ripollès* (25 febrer 1961), 26.
- MAIAKOVSKI, Vladimir V. *Poesia I (1912-1916)*. *Jo mateix*. Les Eines 71. Barcelona: Editorial Laia, 1981.
— *Poesia II (1917-1920)*. Les Eines 75. Barcelona: Editorial Laia, 1982.
— *Poesia III (1921-1923)*. Les Eines 79. Barcelona: Editorial Laia, 1983.
— *Poesia IV (1923-1924)*. Les Eines 80. Barcelona: Editorial Laia, 1983.
- MANENT, Albert. *Hoste del vent*. Barcelona: Impremta Altés, 1949.
— *La nostra nit*. Barcelona: Óssa Menor, 1951.
- MANTERO, Manuel. *Poetas españoles de postguerra*. Espasa Universidad 3. Madrid: Espasa Calpe, 1986.
- MARAGALL, Joan. *Obres completes, 1. Obra catalana*. Biblioteca Perenne 4. Barcelona: Editorial Selecta, 1981 [1960¹].
- MARCH, Ausiàs. *Obra completa*. Barcelona: Editorial Barcanova, 1997.
- MARQUINA, Eduardo. *Obras Completas*. Vol. VI. Madrid: M. Aguilar, editor, 1944.
— *En Flandes se ha puesto el sol. Las hijas del Cid*. Austral 1.140. Buenos Aires: Espasa Calpe. Argentina, 1952.
- MARTÍNEZ-GIL, Víctor. Coord. *Models i criteris de l'edició de textos*. Humanitats 217. Barcelona: Editorial UOC, 2013.
- MASOLIVER, Juan Ramón. «Los premios del año». *La Vanguardia* (21 abril 1954), 11.
- MEDINA, Jaume. *Carles Riba (1893-1959)*. Vol. II. Biblioteca Abat Oliba 74. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989.
- MIRALLES, Carles. «La poesia catalana l'any 1966». *El Pont* 30 (1969), 42-48.

- MOLAS, Joaquim i Josep M. CASTELLET. *Poesia catalana del segle XX*. Col·lecció a l'Abast 3. Barcelona: Edicions 62, 1963.
- MONTALE, Eugenio. *Poesía completa*. Opera Mundi. Barcelona: Galaxia Gutenberg / Círculo de lectores, 2006.
- MORERA, Jacint. *A toc de pito i altres coses*. Terrassa: Joan Morral, impressor, 1954.
- MUÑOZ LLORET, Teresa. *Josep M. Castellet. Retrat de personatge en grup*. Biografies i Memòries 62. Barcelona: Edicions 62, 2006.
- «Noticiario. Los poetas de Cantonigrós». *Inquietud* 13 (maig 1958), 17.
- «Noticias de poetas. Miguel Martí Pol, premio «Ossa Menor» 1953». *Destino* 856, (2 gener 1954), 28-29.
- OTERO, Blas de. *Obra completa (1935-1977)*. Poesía. Barcelona: Galaxia Gutenberg / Círculo de lectores, 2013.
- PARCERISAS, Francesc. *Triomf del Present. Obra Poètica 1965-1983*. Auria 24. Barcelona: Columna, 1991.
- PEDREIRA, Josep. *Correspondència i història (des de l'inici de l'Óssa Menor fins al final de la meva època)*. Mecanoscrit inèdit. Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Barcelona. [També a FJP].
- PEDROLO, Manuel de. *Cruma. Homes i No*. Educaula 68. Barcelona: Educació 62, 2011.
- PÉGUY, Charles. *Oeuvres poétiques complètes*. Bibliothèque de la Pléiade 60. Paris: Gallimard, 1960.
- *El misterio de los santos inocentes*. Creación Literaria 16. Madrid: Ediciones Encuentro, 1993.
- *Eva*. Creación Literaria 52. Madrid: Ediciones Encuentro, 2004.
- PERUCHO, Joan. *Sota la sang*. Barcelona: Carles Fisas, editor, 1947.
- *Aurora per vosaltres*. Els Llibres de l'Óssa Menor 10. Barcelona: Óssa Menor, 1951.
- *El Mèdium*. Els Llibres de l'Óssa Menor 21. Barcelona: Óssa Menor, 1954.
- PETRARCA, Francesco. *Sonets, cançons i madrigals*. Barcelona: Editorial Alpha, 2011.
- PINELL, Jordi Dom M. «Una col·lecció de poesia: “La font de les tortugues”». *Serra d'Or. Circular del «Cor Montserratí»* 51 (febrer 1959), 21-22.
- «Un dia seré mort». *Ponent XII* (estiu 1959), 5-10.
- PLATÓ. *Diálogos. República VII*. Biblioteca Clásica Gredos 94. Madrid: Editorial Gredos, 1986.
- PONS, Agustí. *Joan Triadú. L'impuls obstinat*. Barcelona: Fundació Jaume I / Editorial Barcino, 1993.
- PONS, Margalida. *Poesia insular de postguerra: Quatre veus dels anys cinquanta*. Biblioteca Abat Oliba 192. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- PRÉVERT, Jacques. *Paroles*, Folio 762. Paris: Éditions Gallimard, 1949.
- *Palabras*. Poesía 35. Barcelona: Lumen, 1980.

- PUJADES, Ignasi. *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*. Biografia 5. Barcelona: Editorial Proa, 1999.
- *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*. Perfils 82. Barcelona: Editorial Proa, 2007.
- *Miquel Martí i Pol, amb vidres a la sang (1970-1978). Viure amb l'esclerosi*. Perfils 93. Barcelona: Proa, 2013.
- PUPPO, Ronald. «Sobre la triple reconversió interpel·lació-fe-gest al poemari martipolià *Si esbrineu d'un sol gest el secret dels meus vesos, els heu arrabassat la meitat de la vida (1954-1957)*». *Reduccions* 105-106 (juny 2015), 124-137.
- RICARDI, Italo. *Primer acto* 106 (març 1969), 18-21.
- QUART, Pere. *Obra de Pere Quart*. Signe. Poesia i Assaig 10. Barcelona: Editorial Fontanella, 1963.
- *Obra poètica*. Barcelona: Editorial Proa, 1999.
- QUASIMODO, Salvatore. «Poesia contemporània». *Inquietud artística* 22 (agost 1961), 12.
- *Obra poètica*. Les Parques 2. Port de Pollença: Edicions del Salobre, 2007.
- QUINTANA, Armand. «Consideraciones sobre la poesía española actual». *Inquietud artística* 22 (agost 1961), 6-7.
- «La revista *Inquietud*». *Ausa* 145 (2000), 251-269.
- RENDÉ i MASDÉU, Joan. «Notes de visita. Miquel Martí i Pol, en línia de combat». *Art i Lletres. Suplement cultural* 34. Dins: *Avui* (20 setembre 1981), I.
- RIBA, Carles. *Obres completes I. Poesia*. Clàssics Catalans del Segle XX 35. Barcelona: Edicions 62, 1988.
- *Cartes de Carles Riba. III: 1953-1959*. Recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola. Biblioteca Filològica XXVIII. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1993.
- *Llibres de poesia*. Barcelona: Edicions 62, 2019.
- RIERA PUJAL, Jordi. *El còmic en català. Catàleg d'àlbums i publicacions (1939-2011)*. Barcelona: Ediciones Glénat, 2011.
- ROS-MARBÀ, Antoni. «Miquel Martí i Pol». Dins: FAULÍ, Josep. Cur. *Vint-i-cinc anys de la Lletre d'Or*. Barcelona: Edicions 62, 1980, 99-102.
- ROSANAS MORATONA, Juan. «La «Ossa Menor» en el cielo de Roda. Miguel Martí y Pol mereció el premio». *Roda de Ter75* (desembre 1953), 2 i 5.
- ROVIRA MONTELLS, Josep M. «*Oriflama* en el marc de l'antifranquisme osonenc». *Ausa* 146 (2001), 441-460.
- ROVIRÓ ALEMANY, Xavier. *100 llegendes de la Plana de Vic*. Popular Llegendes 4. Sant Vicenç de Castellet: Farell editors, 2000.
- SAGARRA, Josep Maria de. *Obra completa I. Poesia I*. València: Edicions 3i4, 1996.
- *Obra completa 3. Poesia 3*. València: Edicions 3i4, 1996.
- *Obra completa 18. Teatre 4*. València: Edicions 3i4, 2010.

- SALÉS SANJAUME, Jaume. *De Roda i dels rodencs*. Manresa: Zenobita edicions, 2007.
- SALINAS, Pedro. *Poesías completas*. Debolsillo 614. Barcelona: Random House Mondadori, 2007.
- S[ALLET], M[oisès]. «Temes cinematogràfics. Frederic Fellini». *Serra d'Or. Circular del «Cor Montserratí»* 55 (juny 1959), 35-36.
- SALVAT-PAPASSEIT, Joan. *Poesies completes*. Clàssics Catalans Ariel. Barcelona: Edicions Ariel, 1988⁶ [1962¹].
- «Salvatore Quasimodo, Premio Nobel de Literatura 1959». *La Vanguardia* (23 octubre 1959), 10.
- SAMSÓ, Joan. *La cultura catalana entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*. Vol. II. Biblioteca Abat Oliba 147. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.
- SÀNCHEZ-JUAN, Sebastià. «Florilegi d'amor». Dins: AA.DD. *Jocs Florals de Roda de Ter. Any 1947*. Barcelona: Gràfics Marina, 1948, 55-58.
- «Festa Major». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 6 (setembre 1948).
- «Una Marededeuta de fira». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 7 (setembre 1949).
- *Poesia completa I, (1924-1933)*. Barcelona: Editorial Claret, 2004.
- *Poesia completa II, (1934-1974)*. Barcelona: Editorial Claret, 2004.
- SARSANEDAS, Jordi. *La Rambla de les Flors*. Els Llibres de l'Óssa Menor 24. Barcelona: Óssa Menor, 1955.
- *El martell*. El Club dels Novel·listes 3. Barcelona: Aymà, 1956.
- *Plou i fa sol*. Biblioteca Raixa 39. Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1959.
- «Publicacions teatrals. MARIA AURÈLIA CAPMANY: *Tu i l'hipòcrita comèdia predicada en dos actes*. (Amb un pròleg de Gonçal Lloveras). Editorial Moll ("Raixa", vol. 47), Palma de Mallorca, 1960, 20 ptes.». *Serra d'Or* 8-9 (agost-setembre 1962), 47-48.
- *Postals d'Itàlia*. Barcelona: Edicions Proa, 1965.
- SARTRE, Jean-Paul. *Qu'est-ce que la littérature?* Folio essais 19. Paris: Gallimard, 2015. [1948¹].
- *Teatro 1*. Buenos Aires: Editorial Losada, 1955⁵ [1948¹].
- *Teatro 2*. Buenos Aires: Editorial Losada, 1957² [1952¹].
- *Materialismo y revolución*. Buenos Aires: Editorial Dédalo, 1960.
- *¿Qué es la literatura?* Biblioteca de Obras Maestras del Pensamiento 87. Buenos Aires: Losada, 2008.
- *Literatura y arte*. Biblioteca de Obras Maestras del Pensamiento 98. Buenos Aires: Losada, 2013.
- SEMPRONIO. «Los poetas se declaran sorprendidos, aunque no contrariados, por la atribución del Nobel a su colega Salvatore Quasimodo». *Destino* 1.160 (31 octubre 1959), 33.

- SERRA, Pere. «L'únic servei municipal de cotxes de línia de tot Catalunya». *El 9 Nou* (19 setembre 1986).
- SERRA I BALDÓ, Alfons i Rossend LLATAS. *Resum de poètica catalana (Mètrica i versificació)*. Popular Barcino LXXV. Barcelona: Editorial Barcino, 1932.
- SERRA I BOLDÚ, Valeri. *Biografia de Mossèn Jacinto Verdaguer*. Barcelona: Edició de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, 1924.
- SINCERO. «Ha nacido "Tertulia"». *Roda de Ter* 101 (29 juny 1956), 1 i 4.
- SOLÀ, Lluís. «Poesia i realitat». Dins: Miquel MARTÍ I POL. *L'arrel i l'escorça. Obra poètica I*. Llibres del Mall 15. Barcelona: Edicions Curial, 1975, 7-14.
- SOLÀ, Pep. *La bastida dels somnis: Vida i obra de Joan Vinyoli*. Biblioteca Fundació Valvi 16. Girona: CCG edicions, 2010.
- SOLDEVILA I BALART, Llorenç. «Miquel Martí i Pol: L'essencial es diu amb senzillesa». *Mataró escrit* (novembre 1988).
- SOPENA, Mireia. *Josep Pedreira, un editor en terra de naufragis. Els Llibres de l'Óssa Menor (1949-1963)*. La Mirada 87. Barcelona: Proa, 2011.
- TEIXIDOR, Emili. «Martí i Pol: el gest i la paraula. Moments amb Miquel Martí i Pol». *Taula de canvi* 21 (maig-juny 1980), 65-72.
- TEIXIDOR, Joan. «Pròleg». Dins: Miquel MARTÍ I POL. *Paraules al vent*. Els Llibres de l'Óssa Menor 19. Barcelona: Óssa Menor, 1954, VII-XIV.
- TORRENTS, Ricard. «Pròleg». Dins: Miquel MARTÍ I POL. *Antologia poètica*. Els Llibres de l'Óssa Menor 119. Barcelona: Edicions Proa, 1982, 7-19.
- «El poeta d'«Estimada Marta»: Estudi preliminar». Dins: Miquel MARTÍ I POL. *Estimada Marta*. Educació 62 34. Barcelona: Edicions 62, 2008, 11-81.
- TRIADÚ, Joan. *Memòries d'un segle d'or*. Barcelona: Proa, 2008.
- UNAMUNO, Miguel de. *Antología poética*. Austral 601. Madrid: Espasa-Calpe, 1946.
- *El Cristo de Velázquez*. Austral 781. Madrid: Espasa-Calpe, 1963³ [1947¹].
- *La esfinge. La venda. Fedra*. Clásicos Castalia 169. Madrid: Editorial Castalia, 1988.
- UNGARETTI, Giuseppe. *Vida de un hombre (Poesía completa)*. Igitur. Poesía 38. Montblanc: Ediciones Igitur, 2014.
- VALÉRY, Paul. *Oeuvres I*. Bibliothèque de la Pléiade 127. Paris: Éditions Gallimard, 1965.
- VALLS, Àlvar. «A Ripoll, festes populars de cultura «Pompeu Fabra»». *Serra d'Or* 121 (octubre 1969), 41-42.
- VALLVERDÚ, Francesc. «Poesia 1961». *Inquietud artística* 22 (agost 1961), 5 i 7.
- VALVERDE, José María. *Obras completas, I. Poesía*. Madrid: Editorial Trotta, 1998.
- VEGA, Lope de. *Poesía. Antología*. Tria de Miguel García-Posada. Austral A 281. Madrid: Espasa Calpe, 1992.

- VENY-MESQUIDA, Joan R. «Introducció». Dins: Salvador ESPRIU *Cementiri de Sinera. Les hores. Mrs. Death. Obres Completes. Edició Crítica 10*. Barcelona: Edicions 62 / CDESE, 2003.
- *Criticar el text. Per a una metodologia de l'aparat crític d'autor*. Trossos 8. Lleida: Pagès editors, 2015.
- «Veredicto del II Certámen [sic] Literario de la Plana de Vich organizado por «Roda de Ter»». *Roda de Ter* 53 (3 febrer 1952), 2.
- VERLAINE, Paul. *Poesía completa*. 2 vol. Colección de Poesía Río Nuevo X i XI. Barcelona: Ediciones 29, 1994⁵ [1977¹].
- VILANOVA, Antonio. «Salvatore Quasimodo, Premio Nobel de Literatura». *Destino* 1.160 (31 octubre 1959), 37.
- «La poesía de Salvatore Quasimodo». *Destino* 1.161 (7 novembre 1959), 38-39.
- VILAR BLANCH, Miguel. «Desde la butaca: El teatro como arte de actualidad. Renovarse o morir. Adular es engañar. “Ni garces ni perdius”. Tertulia prepara su segunda selección teatral. Un festival radiofónico. Ese arte llamado cine». *Roda de Ter* 108 (31 març 1957), 3.
- «Desde la butaca. Darío Nicodemi dramaturgo. Teatro viejo sin ningún interés. Buenos propósitos. El público se equivoca y hace equivocar. «Tertulia» y su segunda selección teatral. Tres intérpretes aficionados con plena responsabilidad escénica». *Roda de Ter* 111 (18 juliol 1957), 3.
- VINYOLI, Joan. *Les hores retrobades*. Els Llibres de l'Óssa Menor 8. Barcelona: Els llibres de l'Óssa Menor, 1951.
- *Poesia completa 1937-1975*. Cinc d'Oros. Barcelona: Editorial Ariel, 1975.
- YLLA-CATALÀ, Josep i Santi PONCE. *La pel·lícula del Cineclub. Un capítol de la història de Vic*. L'entorn 41. Vic: Eumo editorial, 2000.

2. Discografia

- ABELLA, *Delfí Abella canta les seves cançons*. Serie Especial Edigsa 11. Barcelona: Ediphone, 1962, 45 rpm.
- BÁEZ, Joan. *Joan Báez. Vol I*. Madrid: Hispavox, 1964, 45 rpm.
- BÉCAUD, Gilbert. *Gilbert Bécaud chante Gilbert Bécaud*. Canadà: Pathé, 1962, 33 $\frac{1}{3}$ rpm.
- FERRÉ, Léo. *Récital Léo Ferré à l'Alhambra*. France: Barclay, 1961, 33 $\frac{1}{3}$ rpm.
- GRÉCO, Juliette. *Juliette Gréco. À l'Olympia*. France: Philips, 1955, 33 $\frac{1}{3}$ rpm.
- PALAU i FABRE, Josep i Jordi SARSANEDAS. *Joan Salvat-Papasseit. Poemes*. Barcelona: Edigsa, 1964, 33 $\frac{1}{3}$ rpm.
- SERRAT, Joan Manuel. «Lletania. Història ferroviària d'Espanya». Dins: Joan Manuel SERRAT. *Banda sonora d'un temps d'un país, I*. Barcelona: Ariola, 1996, CD.

L'EVOLUCIÓ LITERÀRIA DE MIQUEL MARTÍ I POL

DELS INICIS ALS ANYS DE LA POESIA SOCIAL (1944-1969)

Vol. II: APÈNDIX

Tesi doctoral de Jordi Berenguer Queraltó

Direcció d'Olívia Gassol Bellet

Tutorització d'Enric Cassany Cels

Llengua i literatura catalanes i estudis teatrals

Departament de Filologia Catalana

Universitat Autònoma de Barcelona

Novembre 2020

ÍNDIX

Apunts narratius sobre <i>El poble</i> i <i>La fàbrica</i>	7
Introducció	9
1. Aspectes característics.....	11
2. Els manuscrits	11
3. El contingut dels manuscrits	12
3.1. <i>El poble</i> i altres apunts narratius (<i>msL1</i>).....	12
3.2. <i>La fàbrica</i> i altres apunts narratius (<i>msL2</i>).....	14
4. Criteris d'edició.....	17
Taula de signes.....	18
<i>El poble</i> i altres apunts narratius	21
<i>La fàbrica</i> i altres apunts narratius.....	33
<i>El fugitiu</i>	47
Introducció	49
1. El llibre: la història coneguda.....	51
2. La història real del llibre	54
3. La reconstrucció del llibre.....	60
4. Un intent de datació del llibre	62
5. Criteris d'edició.....	66
Taula dels testimonis i abreviatures	67
Taula de signes.....	69
<i>El fugitiu</i>	71
Faula primera	73
Enllà del temps només ens resta.....	74
El fugitiu.....	75
Amb la tardor vindré	77
Ens perseguim tothora per les escales	78
Com la pluja d'hivern.....	79
Amb sora i vent ens lligues	80
«L'hivern és just, restitueix la llum...».....	81
«No els jardins vora el riu sinó el jardí de casa...».....	82
«No és de plorar que tinc els ulls cansats...»	83
«¿Quina paraula ens negues...»	84

«De tant restar som sempre fugitiu...»	85
«Hi ha un temps pel sofriment i un temps per estimar...»	86
«El món és un matí que tu has vingut...»	87
«He fet un bosc de fils de pluja, amada...».....	88
«La mateixa pregunta cent vegades... ».....	89
«Ho he deixat tot: casa, llibres, amics... »	90
«Estic talment cansat que no voldria... »	91
«Cap benestar si tu no hi ets... »	92
«Potser vindrà un altre matí més pur... »	93
«Ens pertanys a la nit, quan és més tesa... »	94
«Vindrà la boira pels camins... »	95
«Al capdavant de l'avinguda... »	96
«Ara que plou pel silenci del mar... »	97
«Serà un combat desigual... »	98
Atur de tardor	99
Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert	100
Cançó per a una sola veu.....	101
Deixeu-me dir.....	102
Faula darrera.....	103
Nota a <i>El fugitiu</i>	104
Nota de l'autor.....	105
Altres poemes.....	107
«Mare: quan torni... »	109
«En el principi fou el mar... »	110
«Donzell de vent, herald de quietud... »	111
«Tot és en mi quan em limita l'ombra... »	112
«Crec en mi i en aquesta solitud de la veu... »	113
«Jo faig camí i és sempre nit arreu... »	113
«Com en un gorg profund el ressò de la veu... »	114
«La senyora Maria Colomer...». Narració.....	115
1. Una narració inacabada	116
2. Criteris d'edició.....	117
Taula de signes.....	117

Documents sobre <i>El poble</i>	123
Introducció	125
1. Els documents	127
2. El contingut del pròleg a <i>El poble</i>	129
3. El contingut dels altres documents de Martí i Pol.....	130
4. Criteris d'edició.....	131
4.1. Els documents d' <i>El poble</i> (1961)	131
4.2. Els documents d' <i>El poble</i> (1962)	132
4.2.1. Pròleg de Jordi Sarsanedas a <i>El poble</i>	132
4.2.2. Els altres documents.....	134
Taula dels testimonis i abreviatures	134
Taula de signes	135
Documents d' <i>El poble</i> (1961)	137
Poema «El ball» d' <i>El poble</i> (1961)	139
Poema «Principalment el que ens manca...» d' <i>El poble</i> (1961).....	143
Documents d' <i>El poble</i> (1962)	147
Pròleg a <i>El poble</i> (1962) de Jordi Sarsanedas	149
Semblança de Miquel Martí i Pol.....	155
Poema «Pel cantó de ponent...» d' <i>El poble</i> (1962)	159
<i>La creació</i> . Reconstrucció d'un espectacle	163
Descripció de l'espectacle.....	165
1. El primer dia.....	165
2. El segon dia	167
3. El tercer dia	168
4. El quart dia	169
5. El cinquè dia.....	170
6. El sisè dia	171
7. El final.....	171
Cançons: «Romuald s'asseu a taula i encarrega...» i «A la manera de J.V. Foix».....	173
El poema «Romuald s'asseu a taula i encarrega...»	175
Les cançons	176

APUNTS NARRATIUS SOBRE *EL POBLE* i *LA FÀBRICA*

Miquel Martí i Pol

INTRODUCCIÓ

1. Aspectes característics

Segons s'ha establert en l'estudi, entre les línies que Miquel Martí i Pol escriu a Jordi Sarsanedas entre el 22 i 23 de desembre de 1957 es pot llegir: «He escrit una dotzena de pàgines de la meua hipotètica novel·la (potser l'any que ve estarà llesta pel Martorell); he escrit també un conte que demana a crits una revisió».¹ Atesa la marxa de l'escriptura d'aquesta novel·la, el resultat podia haver passat a ser un recull de narracions que s'hauria presentat a algun dels premis d'aquells anys. Martí i Pol va pensar en el Joanot Martorell, el Joan Santamaria o el Víctor Català. O potser es tractava de dues novel·les, dos propòsits que van quedar en intents. Sigui com sigui, la intenció de Martí i Pol va quedar estroncada, potser per la mateixa inseguretat del poeta a l'hora d'escriure narrativa. Ara bé, els documents són rellevants perquè la temàtica d'un d'aquests és el poble on apareix la fàbrica que és l'eix temàtic del segon dels documents que es reproduïxen en aquests fulls. Per tant, aquests papers ens situen al germen de dos dels llibres de poesia de l'autor, *El poble* i *La fàbrica* —com veurem potser, fins i tot, més acostada a la del 1972 que no pas a la de 1961. Tot i que les dates de la redacció d'aquests fulls semblaria que l'aproximaven més a la de 1961, els personatges i els motius eren més semblants a la de 1972; això significava que potser l'autor va estar gestant el recull de poemes durant força anys.

Els eixos temàtics, doncs, responen al desig de Martí i Pol de crear un microcosmos a través del qual es pot extrapolar la realitat concreta a la societat en general. És a dir, les particularitats que corresponen de poble petit —amb aquella sensació de la rutina que representa viure cada dia en una de les fàbriques, com també la sensació de viure en un espai limitat que comporta una estretor en les activitats de les persones que l'habiten— poden ser plantejades com una realitat de la qual qualsevol lector pot extreure conclusions vitals.

2. Els manuscrits

Els dos documents, a diferència de molts dels poemes d'aquesta època que ens arriben de manera mecanografiada, són manuscrits. A l'hora de transcriure'ls compto amb dues fonts, que corresponen a dues llibretes d'espivals. La primera (*msL1*), amb una espiral al marge superior mesura 21,5 x 15,5 cms i és de fulls quadriculats.² La segona (*msL2*), amb l'espiral al marge esquerre, mesura 21 x 15 cm; ambdues són quadriculades. No es pot saber quina de les llibretes és primera cronològicament, però si es pren com a referència l'escriptura dels reculls dels poemes —a més de la referència final a la fàbrica en la llibreta que té com a tema el poble— es

¹ FJS.

² Les dues llibretes van ser consultades a l'APMMP. Ara es poden trobar al FMMP.

pot suposar que la llibreta amb les narracions sobre el poble seria anterior a l'altra. Aquesta correspon a la primera que s'ha esmentat anteriorment (*msL1*). A més, la descripció de la fàbrica amb què acaben els fulls faria entendre que possiblement serviria com a introducció per a la segona llibreta, que tracta, essencialment, sobre la fàbrica. Aquesta, a més, conté uns fulls solts que presenten l'esquema de la pretesa novel·la.

De tota manera, per a qüestions que poden clarificar la transcripció dels textos, es designarà *msL1* amb el títol d'«*El poble* i altres apunts narratius» i *msL2* amb el de «*La fàbrica* i altres apunts narratius». Ara bé, com que es tracta d'un projecte i no pas d'un resultat final, la pretensió de la presentació en apèndix no és de realitzar una edició dels textos, sinó de presentar-ne una transcripció literal.

3. El contingut dels manuscrits

El manuscrit *msL2*, referit concretament a la fàbrica, conté una redacció més elaborada en contrast amb *msL1*, que tret d'alguna excepció extensa, conté apunts; si més no, així es constata pel gran nombre de punts i a part. De tota manera, aquest últim manuscrit conté aspectes diversos sempre al voltant del poble, com si l'autor volgués tancar algun tema i, sembla que no acabés de convèncer-lo, ja que ben aviat en començava un altre de diferent. Li faltaria cohesió i unitat tot i que el tema sigui exclusivament el del poble. Per tant, l'aspecte esquemàtic permet pensar que el material que anava formant part de la llibreta l'anava desestimant.

Ara ja sabem que, tant un manuscrit com l'altre havien de quedar al calaix. És a dir, finalment no es presentarien a cap premi: ni al Joanot Martorell, ni al Joan Santamaria ni al Víctor Català, que també podia haver estat la seva pretensió gràcies a la correspondència conservada, sobretot la que li envià a Sarsanedas. Al capdavant, el veritable resultat dels fulls és sobradament conegut: no serien ni novel·la ni narracions, sinó que passarien a ser llibres de poemes, en concret *El poble*, que començà a escriure el 1956, i *La fàbrica*, de la qual en coneixem dues: la que concebé el 1961³ i la que publicà el 1972.

3.1. El poble i altres apunts narratius (*msL1*)

La llibreta és manuscrita i consta de catorze quartilles escrites per una sola cara i quatre línies i mitja en el revers d'una quartilla que acaba ratllant amb una creu. Segons es desprèn, l'autor partiria d'un esquema iniciàtic que presentaria l'estructura de la narració tot i que, com es pot comprovar en el resultat, no devia convèncer del tot a l'autor. Segons l'eix temàtic de cada un

³ Em refereixo a la que duu el títol de *La fàbrica-1959* que, com s'ha demostrat en l'estudi, degué ser escrita el 1961.

d'ells es podria considerar una mena d'apartats que podrien ajudar a entendre aquests fulls que serien:

- El poble.
- Escena d'un encontre.
- Anada a treballar a la fàbrica.
- El senyor Genís.
- La fàbrica.

Els apunts més llargs de tots són els referits al senyor Genís, tot i que es podrien considerar notes perquè, com s'ha esmentat abans, també són molt esquemàtics. La particularitat d'aquest és que el protagonista és farmacèutic i ho serà del poble al qual retorna després d'estudiar farmàcia a Barcelona. A partir d'aquest moment, entre discussions i problemes, es reflecteixen aspectes costumistes, des que torna al poble per portar la farmàcia — ja que el pare emmalalteix— fins que és conseller de cultura de l'Ajuntament, membre de la Junta del Centre Parroquial i porta el tàlem a la processó del Corpus. També apareix el personatge de la Manuela, minyona de la farmàcia, una andalusa que un bon dia torna al seu poble. Per tant, els elements que apareixen en la narració ens són ben coneguts. Per una banda, com veurem tot seguit, ens recordarà l'«Inventari de poble», en què apareixen les entitats que esmenta en el poema; per una altra banda, la migració dels anys seixanta d'andalusos o extremenys, que havia aparegut en el llibre de *La fàbrica*. En aquests apunts l'autor ja focalitza la mirada en els personatges del poble de qui vol explicar la història.

Les primeres línies d'aquesta llibreta, que dedica al poble, expliciten, amb aspectes descriptius, les activitats habituals que s'hi esdevenen. No sorprèn el to de lletania que manté de la meitat cap al final, una forma que ens recorda de nou l'«Inventari de poble» que ja sabem que és una reelaboració d'«Inventaire» del llibre *Paroles* de Jacques Prévert. Per fer-nos-en una idea, tant en el poema com en la narració s'esmenten entitats com la Societat de Pescadors, l'Acció Catòlica, el Rosari Perpetu i les Filles de Maria, tot i que en la narració esborra «CE Roda» per «el futbol» i en el poema l'esmenta com a «Club d'Esports». A més, idèntics en ambdós són: els dos cinemes —en la narració apareixen ubicats de manera molt general i en constata supèrfluament els seus propietaris: un és particular i l'altre és el del Centre Catòlic—, els tres capellans, el cap de la Guàrdia Civil, el farmacèutic —recordem que l'esbós narratiu que tracta sobre el senyor Genís és precisament d'un farmacèutic—, dos vigilants i l'esment a les forces vives. Diferències que s'hi troben són els metges —en la narració n'havia esmentat «tres» en un primer estadi que són corregits per «dos», que són els que manté al poema—, i els sis «consellers» que es transformen en cinc «regidors» al poema. A més, en la narració ens explica que hi ha una Agrupació Ocellista, una Societat de Caçadors i un veterinari. És a dir, el poema pot resultar força exhaustiu d'elements que existien al poble, ja que en caben molts més que a la narració, però potser el fet que no hi apareguin els elements esmentats en la narració significaria

que hi ha una voluntat poètica ja que, tot i el caràcter narratiu, hi ha certs elements que potser no resultarien tan poètics, o bé va pensar que no calia detallar-los tant. Si finalment Prévert fou reelaborat per Martí i Pol en forma de poema, la idea inicial de l'autor fou una altra: l'inventari podia haver estat un text narratiu.

Els altres esbossos que conté la llibreta són escenes de caràcter costumista. En un d'aquests, que es defineix com un encontre, el protagonista és un treballador de la fàbrica, com també ho són cada un dels membres de la seva família. En aquesta escena el protagonista aprofita que tota la seva família és a treballar per anar a veure la seva amant. No ens estranya tampoc el motiu: a *La fàbrica* (1972) el personatge que manté relacions adúlteres també apareix en el poema de «La Rita Mirambell». Ara bé, si l'escena narrativa acaba amb aquesta suposició de l'encontre secret, tota la narració es desenvolupa en un clima d'intriga i de secretisme. Tot és una preparació per a la situació final.

Una altra escena costumista que apareix en la llibreta se centra en un personatge que es desperta i es prepara per anar a la feina. És una escena bàsicament dialogada en què el protagonista és cominat a anar-se'n a dormir d'hora. L'últim apunt és el de la fàbrica, possiblement l'autor es volia centrar en aquest motiu, si tenim en compte la següent llibreta, en què trobem els fulls que segueixen tot el tema de la fàbrica. De tota manera són unes poques línies en què explica quina és la distribució de l'edifici i l'organització d'aquesta pel que fa a la gent i al treball que realitzen.

3.2. *La fàbrica i altres apunts narratius (msL2)*

Aquesta llibreta⁴ conté un total de vint-i-una quartilles escrites, sis d'elles no omplen una pàgina sinó que són anotacions. Segurament que aquesta devia ser, des de l'inici del projecte, la novel·la que estava escrivint i no pas un conjunt de narracions, com podia resultar dels esbossos que comprèn la llibreta descrita anteriorment (*msL1*). Literàriament, aquesta segona llibreta està molt més elaborada i, a més, en conservem, també, el projecte; una previsió de novel·la que ben aviat Martí i Pol devia abandonar.

En un full solt de mida quartilla en horitzontal, com acostumava a escriure les cartes, hi ha un breu esquema manuscrit:⁵

⁴ Donen notícia d'aquesta llibreta CANADELL i CARALT, «De *Paraules al vent* a *La fàbrica*: creació, evolució i publicació dels primers poemaris de Miquel Martí i Pol», 686-687.

⁵ La quartilla s'inicia amb aquestes línies mecanografiades: «El poble és a la carretera de Vic a Olot; a mà dreta de la carretera de Vic a Olot, i el riu en parteix en dues meitats desiguals: la part alta i la part baixa. Aquesta darrera transcorre paral·lela a la carretera» APMMP. Florenci Crivillé explica que Martí i Pol establí aquesta diferència entre els d'una part del poble i l'altra. Semblaria la diferència que hi ha entre «ells» i «nosaltres» que apareix en aquests anys cinquanta tot i que de manera molt diferent a com ho poetitza.

===

Introducció en forma objectiva: “La meva àvia materna....”

===

A dos quarts de cinc: diàleg de les noies al carrer

= A la fàbrica: La Montse que es pinta i que parla amb l’amiga.

= Una noia adverteix de la complicació sorgida a la filatura

= A la filatura: les dones consolen les sancionades. Es decideix parlar-ne al Dire.

= El Dire: qui és i com actua: entra a la fàbrica a les nou toques

= En aquesta hora la Montse va a la font: Diàleg amb el meritori.

= A les deu

Diàlegs o monòlegs addicionals⁶

Ara bé, en un altre full solt, que formava part d’un talonari en què s’anotaven les hores que el treballador de la fàbrica recuperava les hores d’absència, hi ha aquest esquema:

- 1- Les noies d’adreça a la fàbrica.
- 2- La fàbrica
- 3- Què fa la Montse a la fàbrica.
- 4- La casada que va a veure l’amic.
- 5- “Dos quarts de set” L’home que baixa i diu la notícia
- 6- Al primer pis “La notícia “per la interessada”.
- 7- Arriben els del despatx “Son les vuit”.
- 8- Se sap que la casada veu l’amic.
- 9- L’hora d’esmorzar
- 10- “A dos quarts de deu” (arriba el director, etc)
- 11- La Montse va a la font
- 12- L’encarregat parla amb el director al despatx
- 13- La montse parla amb el meritori a la font.
- 14- La casada parla amb la Montse. (Reflexions)
- 15- Migdia (els homes que conversen de política, temps, dona)
- 16- id. Hi ha calma per tot arreu.⁷

Tot i que sembla, per l’inici de la narració, que el primer esquema podria ser el que s’adiu més amb la forma que adoptà, el segon —encara que sense tenir en compte la introducció— és el que devia seguir definitivament. Ara bé, possiblement Martí i Pol va optar per iniciar la novel·la directament amb el diàleg de les noies, ja que, de fet, la quartilla que

⁶ APMMP.

⁷ Ibídem.

s'inicia amb el diàleg és encapçalada per unes línies que separen les dues quartilles anteriors (les de la introducció) de la resta.

Com s'ha comentat anteriorment, aquest inici de novel·la presenta una forma més elaborada literàriament, amb comparacions i un treball més acurat de personatges. En la introducció es presenten aspectes del poble vinculats amb familiars. Així, per exemple, apareix el cosí segon de l'àvia per part de mare, en Ramon Sarsanedas, possiblement en homenatge a Jordi Sarsanedas.⁸ No es pot dubtar, doncs, d'un cert caràcter autobiogràfic.

Entre aquests hi trobem la protagonista, la Montse, la qual acaba sent descrita des del moment en què entra a la fàbrica, amb aquelles trenes i els catorze anys acabats de complir, amb d'altres detalls explicats que, a hores d'ara, recorden el personatge del poema «L'Elionor», de *La fàbrica* (1972). Ara bé, el personatge de la Montse està més elaborat, com correspondria a una narració i no pas a un poema. Hi ha un treball més psicològic del personatge ja que en aquest se centra l'atenció del grup de noies. És segura de si mateixa, riallera, simpàtica, atreu els homes i destaca per la seva singularitat: mentre totes duen el cabàs i la bata, ella no la duu. Les noies es divideixen en dos grups de tres persones: el de la Montse i el de la Pepi. El primer grup és més jovial mentre que el segon és més seriós. La Montse es presenta com una noia presumida, de divuit anys o més, amb xicot —possiblement el Jordi, personatge de qui parlen—, que treballa a la secció de retort. Tal i com és presentada, seria a través d'ella que es mostraria la creixença i la descoberta de la vida de manera general tot i que en l'àmbit reduït de la fàbrica; és a dir, la referència és al món en general, que es va descobrint en el món fabril que apareix en poemes com «La creació» de *La fàbrica* (1972).

Ara bé, si la Montse li podria servir a l'autor per reflectir el món juvenil i de creixença, hi ha d'altres personatges com el sereno, vigilant que treballa a la fàbrica, que es diu Ramon, casat i amb quatre criatures; el poble, que passaria a ser un personatge, amb la boira que arriba a comparar amb Londres. L'ambient, per tant, és costumista, contrapuntat per un aspecte més tràgic en el personatge de Tecla Ferrerons i Comella, companya de la Montse a la fàbrica, de trenta-sis anys, que als divuit es va quedar embarassada del seu xicot i pensà a penjar-se.

Al capdavant aquest és l'univers de Martí i Pol, una fàbrica que li serveix d'excusa per parlar de la vida i de la seva gent. La majoria dels personatges tenen nom: la Montse, la Pepi, el Ramon, la Tecla —aquesta amb dos cognoms— de la mateixa manera que apareixen noms en el llibre de poesia de *La fàbrica* que publicà el 1972. Si bé els noms corresponen més a la narrativa que a la poesia, els treballadors no són éssers anònims. Aquesta és la característica que

⁸ Martí i Pol escriu a Jordi Sarsanedas, possiblement la primera carta que li envia, que devia ser de l'agost o del setembre de 1956, i li diu: «A casa us esperem. La meva padrina (a Roda de l'àvia en diem padrina) té moltes ganes de conèixer en Jordi Sarsanedas. Es recorda molt bé dels seus pares i dels seus avis (la meva padrina té 84 anys) i li farà molta il·lusió tenir-vos a casa. De més a més hi ha alguns amics que també havien estat relacionats amb la vostra família, i la meua promesa, i jo i tot el poble (anava a posar-hi "els jueus i llurs enemics"). Podrem parlar de l'idea de celebrar a Roda un acte semblant al de Can Toni; però, sobretot procurarem que us divertiu de debò.» FJS.

traspasarà també al llibre de poesia, tot i que en aquest incidirà més en la gent i en les circumstàncies vitals.

Ens queda la fàbrica, aquest univers martipolià que també passa a ser un personatge del qual se'ns explica una història. A més, també té nom. Es tracta de Filatures Solei, la primera fàbrica del poble, que s'instal·là en un antic molí. Era l'any 1925. Hi treballaven 300 persones: 60 homes i 240 dones. A més es pretenia ampliar-la: de 20.000 pues es pensava passar a 25.000. És evident que sota la ficció creada al voltant d'aquest poble industrial s'amaga Roda de Ter i que amb el nom de Filatures Solei s'amaga la «T. Sala e Hijos», «la Blava», la fàbrica on treballava el poeta. Martí i Pol, tant en la narració com en el llibre de poesia, arrodoneix la data de creació el 1925, encara que fos creada, segons sembla, el 1926. Es tracta de la fàbrica més gran que hi hagué a Roda, amb 21.000 pues i més de 400 treballadors,⁹ que són, aproximadament, les dades que proporciona Martí i Pol. A més, Martí i Pol també apuntarà la situació de l'explotació dels treballadors.

Quan l'autor abandona aquests fulls ha arribat al quart apartat del segon esquema que he transcrit; és a dir, explica com les noies van cap a la fàbrica i quan aquestes hi arriben l'autor passa a descriure la fàbrica per saber amb exactitud on treballa la Montse, però també per saber com és aquesta fàbrica. En el personatge de la Tecla Ferrerons, que és casada, l'autor hi presenta l'embaràs, com també succeeix amb la protagonista del poema «Balada» de *La fàbrica-1959*, que és una noia embarassada. En la narració, però, no la presenta en l'època del festeig. Martí i Pol hi determina en aquest personatge una realitat tràgica, ja que el personatge es veurà abocat al suïcidi.

Hi ha, tant en la temàtica d'*El poble* com en el de *La fàbrica*, la voluntat d'explicar els orígens, la seva història, i també la d'alguns dels personatges que hi apareixen. De fet, tot forma part de la vida, passen a ser personatges heroics; això sí, més la gent que l'habita que no pas el poble o la fàbrica en si.

4. Criteris d'edició

Com bé s'ha dit anteriorment, per a l'edició d'aquests apunts, que havien de formar part o bé de narracions o bé d'una novel·la, es compta amb una font ja sigui la de *msL1* per a la temàtica referida al poble o de *msL2* per a la de la fàbrica. Fins al moment no constava enlloc la voluntat de l'autor d'escriure una novel·la, cosa que permet pensar que, evidentment, el projecte quedà abandonat i oblidat pel poeta que havia construït, amb els elements que constituïren aquests esbossos, uns llibres de poesia que havien de dur els títols d'*El poble* i *La fàbrica*, tant la de 1961 com la 1972. Per tant, abans de procedir a explicar com s'editen aquestes pàgines, caldria

⁹ Les dades són extretes de SALÉS SANJAUME, *De Roda i dels rodencs*, 134.

recordar que l'obra de l'autor s'acabà el 2003 i que qualsevol edició d'obra o de manuscrits posteriors a aquesta època no poden correspondre mai a la voluntat del poeta. De fet, aquests fulls, oblidats entre els seus papers i mai més recuperats per l'autor, segurament ja van exercir la funció que els corresponia quan ajudaren el poeta a establir les idees que havien de veure's realitzades en els llibres de poesia esmentats anteriorment.

Per tant, hauria de quedar ben clar que l'objectiu d'aquesta edició no és la de fixar un text que es recupera, sinó que només pretén tenir un valor documental per poder entendre la gènesi de tres llibres cabdals de la producció martipoliana d'aquests anys. Per aquesta raó l'edició que presento és una transcripció diplomàtica i, per tant, es mantenen tant l'ortografia com els signes de puntuació de l'original i el text base és el que es pot llegir en els manuscrits. Només en un cas complet un paràgraf en què l'autor havia ratllat la variant deixant el paràgraf incomplet; hi mantinc l'última variant ratllada per tal de poder llegir el text amb una certa coherència i ho referencio en nota a peu de pàgina.¹⁰ Es presenten en notes a peu de pàgina, doncs, dos tipus d'informacions: la primera es refereix al text base i a les variants d'aquest que, atès que només remet a una font, són elements ratllats per l'autor; la segona són notes explicatives que permeten aclarir el text.

Només interfereix en aquest resultat objectiu dues situacions que obliguen a diverses interpretacions: la primera es refereix a unes crides a notes que l'autor escriu a banda del text — normalment estan situades en el revers de la quartilla anterior. Aquestes notes les incorporo al text, perquè amb una seguretat absoluta la crida remet a aquell afegit. La segona respon a alguns dels casos en què hi ha més d'una correcció i que cal interpretar quin hauria estat l'ordre de les correccions. De tota manera, aquests casos són mínims i la majoria de vegades la interpretació no resulta difícil. Per tant, l'objectiu i el resultat és el text tal i com l'escrigué l'autor amb els elements que hi eliminà.

Al peu del text base hi trasllado l'aparat de variants, on consten els fragments eliminats o substituïts. Si la variant requerís algun tipus d'informació complementària aquesta es consigna al costat de la variant entre parèntesis i en lletra cursiva, com s'indica en la següent taula en què també consten els altres signes emprats.

Taula de signes

]	separa el text base de les variants, normalment ratllades
//	indica separació de paràgraf
∅	elements eliminats
→	indica l'evolució de la variant

¹⁰ Es tracta de la nota 40 de «*La fàbrica* i altres apunts narratius».

- () conté un comentari sobre la variant
- ~ eludeix una part del text base o d'alguna variant
- +++ variant o fragment de variant il·legible

***EL POBLE* i altres apunts narratius**

El poble és vell, però gairebé no té història. Història important, s'entén, de la que es pot contar en els llibres sense por de fer el ridícol. Hi ha un gravat de la Guerra de la Independència, amb les tropes fanceses arrengrerades com les coristes de les revistetes de baratilli i un oficial muntat en un cavall amb les potes del davant alçades, tot plegat amb el fons¹ d'un retrat² força personal³ del poble, que és el que més sovint serveix per a sortir del pas en cas de necessitat, i unes runes a la part septentrional, damunt mateix de la primera corba del riu, no gaire lluny de la caserna de la Guàrdia Civil, que diu que pertanyen a l'època dels romans. De fet resta només en peu una paret que podia ser l'absis d'una església, com la gent assegura, o qualsevol altra cosa totalment oposada.⁴

El poble és petit: prop de tres mil habitants, i el riu el parteix en dues meitats desiguals unides per un pont que fa una pendent força notable.⁵ A banda i banda del pont hi ha dues esglésies: a la part alta la parroquial amb la façana de cara a ponent, i a la part baixa una capella dedicada a la Mare de Déu.⁶

El poble és “eminentment industrial” com es sol recordar en totes les publicacions que en fan referència. A cada costat del riu hi ha fàbriques de filatura de cotó i de teixits.⁷

Al poble la major part de la gent treballa a les fàbriques en dos torns que duren de les cinc a tres quarts de dues i de tres quarts de dues a dos quarts d'onze. La gent que no treballa a les fàbriques, apart dels botiguers i alguns senyors, pocs, conreua terra pròpia o arrendada.

Al poble, a les hores de treball, gairebé no es veu ningú pels carrers, i els cafès romanen buits de gent fins que els manyans (perquè també hi ha un taller que ocupa prop de 200 homes) han plegat, a tres quarts de sis de la tarda.

Al poble, en altre temps, es feia mercat cada diumenge⁸ a la plaça major i fira per Sant Miquel; ara s'ha perdut en benefici de la Cooperativa de consums i del cens nombrosíssim de botigues particulars.

Al poble hi ha⁹ cinc cafès públics i dos que corresponen a dues entitats privades mal que siguin assequibles a tothom: el del Centre Parroquial i el de la Cooperativa.

¹ amb el fons] davant

² retrat] aspecte

³ personal] particular

⁴ Es refereix a les runes de l'Esquerda de Roda de Ter. Actualment el Museu d'aquesta és ubicat on era la caserna de la Guàrdia Civil.

⁵ Com s'ha explicat anteriorment, en una quartilla horitzontal mecanoscrita que es guarda a *msL2* l'autor hi escriu: «El poble és a la carretera de Vic a Olot; a mà dreta de la carretera de Vic a Olot, i el riu en parteix en dues meitats desiguals: la part alta i la part baixa. Aquesta darrera transcorre paral·lela a la carretera». APMMP.

⁶ Es refereix a l'església de sant Pere que és a la part de dalt del pont vell i a l'església de la Mare de Déu del Sòl del Pont, a la part baixa del poble.

⁷ Jaume Salés recull de la revista *Amanecer* de 1943 que es comptava amb cinc fàbriques tèxtils i tres de cotó. Dues d'aquestes últimes foren propietat de Tecla Sala Miralpeix —Manufacturas Roda S.A. i T.Sala e Hijos—. Aquesta última fou *La fàbrica* de Miquel Martí i Pol, la Blava. SALÉS, *De Roda i els rodencs*, 134-135.

⁸ diumenge] dilluns

El poble compta amb quatre societats recreatives,¹⁰ dedicades a fomentar i mantenir l'esport en diferents aspectes: la Societat de Pescadors, l'Agrupació Ocellista, la Societat de Caçadors i el futbol,¹¹ i amb tres societats:¹² l'A.C., el Rosari Perpetu i les Filles de Maria.

Al poble hi ha dos cinemas: un al carrer de baix, públic, propietat d'un senyor foraster, i un altre que pertany al Centre Parroquial¹³ instal·lat al local de l'entitat formant gairebé un sol bloc d'edifici amb l'església, la rectoria i el convent de dominiques.

Al poble, a més a més de moltes altres coses no menys importants, hi ha tot el que hem dit i¹⁴ tres capellans, el cap de la guàrdia civil, un veterinari, dos¹⁵ metges, un farmacèutic, el batlle, sis consellers i dos vigilants, que constitueixen allò que se'n sol dir¹⁶ les forces vives i ocupen llocs preeminents a les processons, i un estol de famílies emparentades entre si que s'odien cordialment i molta gent notable que fóra llarg d'enumerar,¹⁷ que parla de política i de futbol, i de dones i del temps i de qualsevol aconteixement, en agradables tertúlies, a l'hivern, prop de l'estufa, o a l'estiu a les voravies, prenent cafè amb una mica d'anís al voltant de taules de fusta¹⁸ com¹⁹ les que la gent rica té als jardins i que només surten cada any en aquesta època com una agradable conseqüència del bon temps.

Al poble, de cent anys ençà, no hi ha hagut cap aconteixement²⁰ capaç de fer canviar les costums que són tan velles com el pont o l'església, posem per cas, i les petites variants no han servit per res més que per demostrar, sense lloc a dubtes, que el poble és el mateix dia rera dia, i que la gent, en el fons,²¹ viu i mor²² i estima i odia amb les mateixes paraules amb les mateixes accions que ho havien fet els pares i els pares dels pares.²³

=====

⁹ Amb aquesta estructura, com també amb el verb «compta», l'autor inicia l'enumeració de tot allò que defineix el poble. És la gènesi de l'«Inventari de poble».

¹⁰ societats recreatives,] societats (*La paraula «recreatives,» és afegida, escrita diagonalment entre les línies*).

¹¹ futbol,] «C.E. Roda

¹² societats:] societats encara dedicades a la sublim tasca de salvar les ànimes:

¹³ Parroquial] Parroquial i és

¹⁴ i tres] i tres capellans, el cap de la guàrdia civil i una plaça notable i molta gent que té motocicleta i alguns que tenen automòvil tres

¹⁵ dos] tres

¹⁶ que constitueixen allò que se'n sol dir] que són → que constitueixen

¹⁷ d'enumerar] de presentar

¹⁸ fusta] marbre, rodones

¹⁹ com] de

²⁰ aconteixement] aconteixement veritab (*no acaba d'escriure la paraula*).

²¹ fons,] fons, és

²² mor] pensa

²³ Un número com a nota a peu de pàgina indica que continuaria en aquestes línies que va escriure en la pàgina del costat i que després van ser eliminades amb una creu: «El poble, però, contra el que hom podria suposar, té una ben notable personalitat, derivada d'aquest no moure's de la ratlla, elegant i tot, que permet de fer-li un lloc a qualsevol notícia sigui del caire que vulgui. // El poble, de més a més treballa».

No tenia record d'haver-se llevat en aquella hora d'ençà²⁴ d'un dia,²⁵ que va anar d'excursió a Vora-fosca amb uns amics. Feia sis anys ben bons. Ell treballava al torn de la tarda i, ara com ara, no li calia fer jornal i mig.

Va mirar el rellotge. Els de casa seva ja eren a treballar. Passaria per la carretera. Estava segur de no equivocar-se. Si el primer cop sortia malament ja se'n podia despedir i era qüestió de portar-ho amb cura.

El dia abans havia plogut i encara estava núvol. Es cordava les sabates assegut a la vora del llit. No començaria de fer-se clar fins al cap de dues hores. Tenia temps de sobres. Pensava que era una sort de tenir sortida per la carretera. Es clar que en aquella banda²⁶ del poble gairebé totes les cases n'hi tenien, però era una sort. D'altra forma hauria hagut de travessar bona part del carrer.

Es pentinava curiosament. Dubtà un moment si posar-se corbata o no. Ben mirat no ho faria. Gairebé no en duia mai. Era com una nota personal i l'engrescava que els amics ho comentessin. Quan n'hi haguessin alguns que s'atrevisssin a copiar-lo se'n posaria. Ara no.²⁷ Obrí la porta de la cambra de sa mare i mirà dins. Sabia que ja era a la fàbrica, però sempre es podia presentar un imprevist i no calia quedar malament per tant poca cosa. A fora el silenci era absolut.²⁸ No havia encès cap llum per no cridar l'atenció si algun veí trastejava per casa seva.

L'escala de fusta grinyolà imperceptiblement. Tanmateix s'arriscava més del que havia suposat, però calia no retrocedir, i aquell dia menys que cap. Qui vulgui²⁹ peix que es mulli el cul, que deia aquell.

Al galliner hi havia una pau evangèlica. Si hagués cantat un gall s'hauria esverat com una criatura.

Sortí a la carretera a poc a poc, observant a dreta i a esquerra. Ningú enlloc.

Caminava depressa, per la vora,³⁰ tens i tremolós. Tot plegat era qüestió d'uns³¹ moments. Després ja seria, de nou, amo de si mateix. Calia jugar-se el tot pel tot.

Quan havia fet uns dos cents metres s'aturà un sol instant, com si dubtés, i trencà a mà esquerra, cap a les cases. Ara³² un ocell cantava molt lluny. Va empènyer la porta lentament. Suava. Algú part de dins obrí i es va³³ quedar en suspens fins que la veu d'una dona oferí:

- Afanya't, entra. El meu home ja és fora.

=====

²⁴ d'ençà] des

²⁵ dia,] dia, feia molts anys

²⁶ banda] part

²⁷ no. //] no. // Va mirar la

²⁸ absolut. //] absolut. Només un ocell cantava i un chor

²⁹ vulgui] vol

³⁰ vora,] vora, a punt,

³¹ de] d'uns.

³² Ara] Aq

³³ va] va es córrer

Bufava el foc de la cuina amb els cabells damunt dels ulls. Portava les espadenyes³⁴ a retaló i es cordava a intervals el coll de la brusa amb una sola mà, dificultosament, servant amb l'altra la paella enlaire com un símbol: Aquell carbó era una porqueria. I a nou centes pessetes la tonelada, ¡lladres!.

Es redreçà a poc a poc observant el fogó. En aquella hora tenia picor a tot el cos.

Restà en silenci, escoltant, i cridà:

- Pereeee!

Res. S'hauria adormit de nou. Deixà la paella i s'adreçà a la cambra.³⁵ No res tampoc.

Decantada prop de la porta digué:

- Pere.

Un instant d'espera. S'impacientà:

- Pereeee!

- ¿Qué?

- Son les cinc toques. Tu mateix.

- Està bé.

- No et tornis a adormir sino vols fer tard.

- No.³⁶

De retorn a la cuina es fregava les mans amb el devantal. En el fons li sabia greu. Fer jornal i mig i encara fora del poble era ben engorrós, però si es volia fer un vestit per la festa major havia de guanyar-se les mil-tres centes pessetes.

Apretava les patates a la fiambrella amb una cullera de fusta. Va treure la paella del foc i caçà el tall de botifarra amb la³⁷ forquilla posant-lo damunt com un ornament. Després ho amania³⁸ tot amb una mica del mateix oli.³⁹ La resta serviria per a fregir el seu esmorzar.

El noi estava cordant-se la camisa, sorrut.

- Bon dia

- Bon dia. ¿Vols alguna cosa de fruita?

- No

Badallava⁴⁰ sorollosament.

- Hauries de procurar de no retirar tan tard. L'endemà no ets bo per res.

Rosegava⁴¹ el pa i xocolata en silenci.

- ¿Que no em sents?

³⁴ espadenyes] sabates → sabatilles

³⁵ cambra.] cambra. Es

³⁶ - No.] - Si

³⁷ la] una

³⁸ amania] regava

³⁹ una mica del mateix oli.] el suc → una mica del suc del fregit. → l'oli

⁴⁰ Badallava] El noi badallava

⁴¹ Rosegava] Pere rosegava

- Si.
- Algun dia te'n penediràs.

Havia sortit i la dona embolicava la fiambrella, el pa i el cobert amb un tovalló blau. Dubtà un moment abans d'afegir-hi un prèsec i mitja dotzena de cidres. En Pere tornava pentinat i amb una bufanda a les mans. Portava dues agulles d'estendre roba subjectant-li els pantalons per evitar que s'embrutessin amb la bicicleta. Recollí en silenci el paquet.

- A quina hora vas venir ahir?
- D'hora.
- Aquest vespre, sopar i al llit.
- Demà⁴² ja és festa, dona.

S'adreçà a la porta. El corredor era fosc. La bicicleta reposava apoiada en una cadira, rar com qualsevol objecte en aquella hora.

La mare obrí la porta del carrer. Hi havia bassals del xàfec del dia abans.⁴³

- ¿Vols el paraigüa?
- No faria pas res
- Abriga't

Assegut⁴⁴ a la bicicleta, amb un peu al pedal i l'altre a la voravia es lliga la bufanda i s'alçà el coll de la gabardina

- No corris
- No.⁴⁵
- Adéu. Bon dia.

El veié allunyar-se brandant tot el cos a dreta i a esquerra. Observà carrer amunt. Hi havia una mica de broma baixa. Es fregà les mans amb el devantal i entrà de nou a dins ajustant la porta. Tocaven un quart de sis.

=====

⁴² - Demà] - Si. Demà

⁴³ Hi havia bassals del xàfec del dia abans.] Feia un aire fresquet molt agradable

⁴⁴ Assegut] Amb un peu al Assegut

⁴⁵ - No] Està bé

El⁴⁶ senyor Genis heretà la farmàcia del seu pare que l'havia rebuda també en testament. El senyor Genis no tenia vocació de farmacèutic. De jove havia volgut ser missioner però el seu pare, una tarda en que es discutí la qüestió, li'n feu passar les ganes d'una forma no massa acadèmica. Aquell⁴⁷ dia es demostrà que la vocació missional de sr. Genís, tampoc no era gens sòlida.

El Sr. Genís cursà estudis de farmàcia a la Universitat de Barcelona. Al principi pujava al poble gairebé cada diumenge. Poc a poc en perdé la costum i no se'l veia només a les festes grosses.

El Sr. Genís es feu càrrec de la farmàcia a vint-i-set anys perquè el seu pare havia tingut un feridura plena i estava gamat per tota la vida. La seva mare havia mort quan ell encara era molt menut.

En aquell temps a la farmàcia hi havia una minyona andalusa que es deia "Manuela" i que tenia, poc més o menys, l'edat del Sr. Genís. La "Manuela" era petitona i escaiguda; portava els cabells tallats a la "garçon" i gairebé sempre cantava allò de: "soy un pobre presidiario, soy un pobre pajarito". Sembla que el Sr. Genís s'aficiona molt a la música i un dia, impensadament, la "Manuela" decidí que com el seu poble no hi havia res al món i se'n tornà a Andalusia.

Al cap d'uns mesos va venir al poble un home que passà dos dies a la farmàcia. El sr. Genís assegura que es tractava d'un parent llunyà de qui no sabien res feia molt de temps.

Un cop fora la "Manuela" a la farmàcia hi mancava una dona, i el pare del Sr. Genís, amb molt més seny del que es podia esperar en un home del seu estat, feu venir una cunyada⁴⁸ de Llavaneras que no tenia família.

La tia es deia Eulàlia i havia complert 47 anys. Era una dona seca, xuclada i rencorosa que es vestia a la moda de mig segle endarrera i deia el rosari, en veu alta, cada vespre asseguda davant d'una imatge de la Mare de Déu del Remei. La tia s'aficionà a les potingues de la botiga i es medicava curosament contra tota mena de malalties amb qualsevol excusa. Al cap d'una temporada la tia de Llavaneras no feia gran cosa més que queixar-se i dir el rosari cada dia amb més entusiasme.

Fou llavors, segurament, que el Sr. Genís començà de pensar que era un inadaptat, i que qualsevol esforç que fes per a canviar el curs dels aconteixements resultaria, a la llarga, estèril.

Quan el Sr. Genís havia complert 38 anys morí el seu pare. En⁴⁹ aquella època el Sr. Genís era conseller de cultura de l'Ajuntament, membre de la Junta del Centre Parroquial i portant del tàlem a la processó de Corpus.

⁴⁶ S'iniciava: «El senyor Genís havia complert 67 anys la tardor»

⁴⁷ A la línia de sota es pot llegir ratllat: «El Sr. Genís cursà estudis de farmàcia a la Universitat de Barcelona»

⁴⁸ cunyada] germa (*paraula incompleta*).

⁴⁹ En] Per

A l'enterrament hi van assistir totes les forces vives del poble i representacions de les Juntes Directives de les entitats més significatives. Hi havia també dos senyors forasters que portaven barret i tothom s'admirà de les bones relacions de la família.

El Sr. Genís i la tia de Llavaneras visqueren encara quinze⁵⁰ anys en mútua companyia. En aquest període el Sr. Genís efectuava viatges setmanals a Barcelona, per qüestions de negoci, segons deia, per bé que el negoci era, si fa o no fa, el mateix de quinze anys enrera.

Al cap de deu anys, una tarda de diumenge a la farmàcia hi hagué un escàndol horrible. El Sr. Genís i la tia de Llavaneras es van treure recíprocament els drapets al sol amb un fervor digne de millor causa.⁵¹ Sembla que tota la tranquil·litat d'aquella dècada i mitja no havia estat més que una mena de decorat⁵² que amagava la veritable tragèdia,⁵³ i quan les⁵⁴ quatre mans irades del Sr. Genís i la tia el van esquinçar l'espectacle resultà denigrant. Del carrer estant es podien precisar, amb tota mena de detalls els epítets i les al·lusions a les xacres morals i materials dels contendents. Es va promoure un tràfec desacostumat de veïnes amb cabassos buits per davant de la vidriera de la farmàcia i, a la mitja hora ben bona de sarau, un estrèpit de⁵⁵ vidre esmicolat i un ¡ai! agudíssim van enllestir tràgicament la qüestió.

L'endemà a l'auto de les vuit, la tia de Llavaneras abandonà el poble. Contra la seva costum habitual algun maliciós observà que portava un⁵⁶ capell ensorrat fins a mig front amb una ploma de paó al cim⁵⁷ tirada com una antena⁵⁸

Al cap de vuit dies⁵⁹ la vacant⁶⁰ de la farmàcia es cobria amb el retorn de la "Manuela", la criada andalusa. Però el temps no passa en va. Aquella reparició que vint⁶¹ anys enrera havia sotraguejat el fonaments morals del poble, no va promoure⁶² llavors més que una mena de moviment superficial gairebé imperceptible per a la majoria. Perquè els que havien viscut l'època de plenitud de l'incident entre el farmacèutic i la minyona, havien mort, o bé eren prou vells per a no fer cas de res, i el jovent ignorava, en part, l'assumpte o bè s'inhibia elegantment i en feia només motiu de conversa d'una forma impersonal i llunyana.

La "Manuela", altrament, no era⁶³ ja més que un negatiu del que havia sigut; seca, arrugada i obscura, portava mocador al cap i un invariable vestit negre que feia l'efecte de ser

⁵⁰ quinze] deu

⁵¹ causa.] causa. Hi va haver un trànsit desacostumat de persones durant l'estona que va durar la gresca, amunt i avall per davant de la vidriera i parant l'orella

⁵² decorat] freda → remei per fora contra

⁵³ veritable] realitat

⁵⁴ les] el

⁵⁵ estrèpit] estrèpit i un ai! agudíssim (*no acaba la paraula*).

⁵⁶ un] Ø

⁵⁷ paó] paó tirada

⁵⁸ una antena.] un espasí.

⁵⁹ de vuit dies] d'una setmana

⁶⁰ dies] dies arribà

⁶¹ vint] quinze

⁶² promoure] fer

⁶³ era] era ni tan

sempre el mateix. Ara no cantava mai (això es comprovà amb dies, ès clar) ni allò de “Soy un pobre presidiario” ni res.⁶⁴ Havia esdevingut una dona silenciosa com un ocell⁶⁵ nocturn, i amb prou feines se la veia mai fora de la farmàcia.

Amb cinc anys més el Sr. Genís envellí extraordinàriament. Es tornà sorrut i exigent i començà de tossir a les nits amb una molt notable aplicació.

Contra el que hom pogués sospitar no creia en cap dels remeis que tenia a la botiga (les medicines són per vendre, no pas per prendre, solia dir) i tenia un odi furibund en⁶⁶ quant a professionals, als metges de la localitat. Qualsevol al·lusió,⁶⁷ per lleugera que fos, a la seva enfermetat⁶⁸ l’enfuria extraordinàriament, per bé que⁶⁹ procurava de dissimular-ho, perquè no era pas massa llunyà el record d’aquell poca vergonya amb qui es barallà un dia, i que, després, enviava a buscar totes⁷⁰ les potingues al poble veí.

De fet el que tenia el Sr. Genís era una bronquitis asmàtica com una casa. Ell ho sabia, és clar, però feia com qui no se n’adona.⁷¹

⁶⁴ res.] res. Gairebé no sortia mai de casa i, per dins, vagaba

⁶⁵ ocell] animaló

⁶⁶ en] els

⁶⁷ al·lusió,] al·lusió, d’aquests

⁶⁸ enfermetat] xacra

⁶⁹ que] que des

⁷⁰ totes] tots

⁷¹ adona.] adona. Les úniques (*Amb aquest sintagma ratllat acaba, de manera incompleta, aquesta narració*).

La fàbrica ocupa un edifici de dos pisos una mica atrotinat. Les sales són irregulars⁷² i la disposició de les màquines es un bon xic anàrquica.

En principi el nombre de treballadors era reduït. Amb el temps, però, els guanys han permès d'ampliar la indústria, i ara a la fàbrica hi treballen gairebé tres centes persones distribuïdes en dos torns.

De les tres centes persones poc més de dues centes són dones. Els homes, que anys enrera eren majoria, ara⁷³ ocupen els llocs de responsabilitat en la direcció de les diverses seccions, o bé constitueixen les brigades de peonatge. Aquest canvi respon tant a una necessitat inaplaçable de quantitat com a una reducció dels cost de la ma d'obra.

Les dones s'organitzen en grups; es defensen i s'apoiem sempre que hi ha en joc interessos comuns a les petites entitats que formen les seccions; en el fons, però, s'odien cordialment i es vigilen amb una atenció malsana.

El torn del matí comença a tres quarts de cinc i dura fins a tres quarts de dues amb un descans de mitja hora (de 2/4 de nou a les nou) per esmorzar. [Havent esmorzat la Montse recull els⁷⁴ dos cànirs per

⁷² irregulars] desiguals

⁷³ ara] tan

⁷⁴ els] els can (*paraula incompleta*).

***LA FÀBRICA* i altres apunts narratius**

Un¹ cosí segon de la meva àvia materna, que es deia Ramon Sarsanedas i Marondo organitzà el primer servei d'automòbils de viatgers entre el meu poble i el poble veí que disfrutava llavors —deu fer cosa d'uns trenta² anys³— i disfruta encara d'estació de ferrocarril.

El Senyor Sarsanedas era una home cordial i emprenedor que tenia una petita indústria de betes cuites i que morí d'accident a cinquanta dos anys.⁴

Tanmateix el primer automòbil que es recorda al poble el portà Don Romulo Bosch i Alsina. La meva àvia ho contava sovint. En aquell temps Don Romulo Bosch i Alsina era el propietari de la fàbrica del Còdol-Dret. Vivia a Barcelona i venia un cop cada setmana al poble. El primer dia que es presentà amb l'automòbil, les dones cuitaren a amagar les criatures a dins les cases en advertir la baluerna. Don Ròmulo es devia considerar satisfet i una mica més important.⁵

La meva àvia morí a 84 anys i n'havia passat de verdes i de madures. De petita a casa seva es partien una arengada entre dues persones els dies que feien extraordinari. Es casà força jove i el seu marit morí ofegat quan la meva mare tenia sis anys. Llavors la meva àvia visqué de caritats fins que es llogà de serventa en una família de Barcelona que tenia una fàbrica de gasoses i que vivia al carrer de Salmeron.

D'allí la meva àvia i la meva mare van tornar al poble i es van posar a treballar a la fàbrica dels Baurier,⁶ al torn de nit, que, en aquella època, es feia correntment.

¹ En el revers la pàgina anterior s'inicia de manera incompleta de la següent manera: «L'edifici de la fàbrica és de l'any 1925. Antigament, ~~al lloc on ara hi ha la fàbrica~~ en aquell mateix lloc, hi havia un molí que la gent del poble coneixia amb "Molí d'en Sangles". ~~Del casal Ara del molí pròpiament dit~~ no en queda res. Els propietaris de la fàbrica aprofitaren només un cobert lateral que l'han convertit en magatzem.» A l'anvers del full anterior hi diu de manera incompleta: «La fàbrica data de l'any 1925, poc més o menys, i és un edifici rectangular de planta baixa i pis.» A sobre hi ha ratllat: «La fàbrica ocupa un edifici de dues plantes que va ser construït cap a l'any 1925. On hi ha la fàbrica hi havia hagut, abans, un molí»

² trenta] quaranta

³ La referència a aquests anys permet pensar que els fulls foren escrits, possiblement, a mitjan anys cinquanta.

⁴ Ramon Sarsanedas i Marondo (1870-1925) creà la línia d'autobusos de Roda de Ter-Vic. Es casà a Barcelona i allí treballà amb el sogre. El 1920 torna a Roda on tenia una petita fàbrica de telers al carrer Bac de Roda en societat amb Josep Estebanell, però Sarsanedas es retira del negoci i munta la línia de cotxes que va ser venuda a Almeda Delmuns de Manlleu i després, el 1931, passà a l'Ajuntament de Roda de Ter. Crear aquesta línia de cotxes significava posar en marxa una manera d'unir Roda de Ter amb la resta de localitats importants. Ramon Sarsanedas morí als 54 anys —i no als cinquanta-dos com diu l'autor— en un accident de cotxe. Pere SERRA, «L'únic servei municipal de cotxes de línia de tot Catalunya», *El 9 Nou* (19 setembre 1986) i SALÉS, *De Roda i els rodencs*, 133 i 161. En la introducció a aquests fulls ja s'ha explicat la relació de Ramon Sarsanedas amb la padrina, que era com anomenava Martí i Pol a la seva àvia materna.

⁵ La societat Bosch, Llusà i companyia establí a Roda de Ter una colònia de treballadors que fou declarada oficialment com a tal el 1882. El 1888 Ròmulo Bosch i Alsina (1852-1923) comprà tota la fàbrica i va aconseguir que la colònia tingués capella, rector i mestres, segons cita Lolita Bosch del llibre de Raquel CASTELLÀ i PERARNAU, *Còdol-Dret: Vida d'una colònia industrial. (1862-1964)* (Les Masies de Roda: Ajuntament de les Masies de Roda, 2006). Lolita Bosch, en intentar un breu inventari, explica que arribà a haver 110 telers i 33 vivendes. Lolita BOSCH, *La família de mi padre*, Literatura Mondadori 375 (Barcelona: Mondadori, 2008), 55.

⁶ Es tractava d'una de les fàbriques de cotó i una de les colònies importants a Roda. Era propietat dels germans Baurier.

La fàbrica esdevingué la fita més important de la seva existència. La meva àvia morí però la fàbrica persisteix.⁷ I persisteix igualment l'automòbil de Don Romulo Bosch, i el servei de viatgers del senyor Sarsanedas. Al poble les evolucions són lentes, gairebé desfocoses i la gent pensa i treballa com ho feien els seus pares i els pares dels seus pares. La fàbrica —les fàbriques— arriben a ser quelcom d'exclusiva propietat dels treballadors, tot i la parambana de la raó social, perquè la gent viu i gairebé es mor a la fàbrica i arriba a estimar la seva feina i la seva màquina amb una tendresa emocionant.⁸ Quan la gent ha d'abandonar la feina, per enfermetat o per vellesa, es sent desvalguda com una criatura abandonada i, molt sovint, es despedeix plorant de la rutina d'anys i més anys d'impersonalitat que li han arribat a atorgar caràcter.

Sense les fàbriques el poble no seria res del que ara és. D'això molta gent ni tan sols se n'adona, com no s'adona de l'aire que respira ni de l'existència de totes les petites coses que constitueixen el seu món quotidià.

Si algú gosés dir que aquest fet és una mena de prodigi⁹ la mateixa gent se'n riuria; però no cal oblidar que la gràcia de descobrir i estimar els prodigis es sol perdre a mida que ens fem grans i que les fàbriques, tot i les aparents mudances, són sempre iguals

====

⁷ «La fàbrica persisteix;», escriu Martí i Pol en el vers 65 de «La fàbrica», primer poema del llibre *La fàbrica* (1972).

⁸ una tendresa emocionant] una mena de intimitat familiar .→ una tendresa de criatura

⁹ prodigi] sucraide

- Montseeee...
- Calla, beneita. No veus que despertaràs a tothom.
- Ai, nena, que es despertin. Com més serem més riurem.

A dos quarts de cinc del matí la boira té una consistència una mica gelatinosa.¹⁰ Les cinc noies que esperen la Montse formen dos grups a la voravia. Totes porten la bata d'uniforme plegada al braç i el cabàs de l'esmorzar a la mà dreta. Encara no fa fred i la tenacitat enganxosa de la boira és, en part, acollidora.

- Encara no ve aquesta?
- Es una fresca. Montseeeee.

La Pepi té la veu prima i delicada¹¹ com una criatura¹²

S'ha remogut una persiana¹³ i l'amiga, invisible, ha advertit:

- Ja vinc, maques, espereu-me un moment.

La Pepi s'impacienta¹⁴:

- Afanya't, nena. Ja fa estona que han tocat.

Ha passat un grup de gent, tres dones i un home, d'adreça a la fàbrica. L'home porta bufanda i les dones el coll de la bata alçat.

- Bon dia
- Bon dia

L'home ha afegit:

- Farem tard...

La boira ha engolit, sobtadament, el grup i ha reprès el domini absolut del carrer. Algú¹⁵ ha mogut una cadira en una casa veïna i una veu d'home,¹⁶ potser¹⁷ adormit, ha cridat: Maria!

D'ací a poc els galls esbandiran el silenci i les dones s'alçaran a encendre el foc de la cuina.

Una mica a part de les altres amigues dues d'elles comenten:

- Ja veuràs com farem tard per culpa d'ella
- Segur

Llunyana, irreal, la veu del vigilant anuncia:¹⁸

¹⁰ gelatinosa.] gelatinosa. Avança i recula mansament a qualsevol pressió i s'arremolina entorn dels cossos i dels objectes amb una tenacitat de criatura. // El grup de sis noies que espera la Montse te una llunyana reminiscència de figures de ballet. // -Montseeee...

¹¹ delicada] tibada

¹² una criatura] un espasí

¹³ persiana] persiana i la veu de la Montse,

¹⁴ s'impacienta] s'ha impacientat

¹⁵ Un «(1)» adverteix, com a nota a peu de pàgina, un afegit en el revers de la quartilla anterior. Martí i Pol hi escriu de manera invertida el text que comença aquí fins al final del paràgraf següent..

¹⁶ home,] home, hacridat: Maria! (en un primer moment l'autor esborra el sintagma verbal per recuperar-lo posteriorment).

¹⁷ potser] segurament

¹⁸ anuncia:] esbandeix

- Alabaaaaado seeea Diooooo. Las quaaatro i meeedia sereeeenoooo.
- No sé pas com pot saber-ho que està serè.
- No me'n parlis, nena. Sembla a Londres.

La Pepi alligona les altres noies:

- Jo ja m'ho pensava eh?; però em va venir de nou.
- I què li va dir l'encarregat.
- Sí; què volies que li digués.
- De totes maneres, algun dia serà sant Roc.
- Ai, nena. Vols dir que si tu tinguessis tan bo com ella amb... Segons qui, te la posaries la bata?
- Home, és clar; però... tantes vegades, què vols que et digui.

Hi ha hagut un soroll apagat de porta que es tanca i la Montse ha baixat l'escala saltant. Porta una blusa vermella i un cabàs molt petit i molt bufó que sembla de joguina.

- Bon dia, nenes.

La Pepi no se n'ha sabut estar

- Ja és hora eh?

La boira cedeix el pas de les noies i s'entortolliga després com un gat peresós.¹⁹

Caminen en dos grups. La Pepi i dues noies davant i la Montse i dues noies darrera. Fan²⁰ bracet i decanten el cap quan parlen les altres.

La Pepi comenta²¹ amb una visible satisfacció.

- Ho has vist com no la porta.
- Jo no gosaria, la veritat.

Intervé l'altra amiga:

- Us agrada, noies, la blusa.
- La blusa de qui?
- De la Montse.
- Psè,²² què vols que et digui.

El vigilant canta molt més a la vora. El vigilant s'atura cada vegada que s'ha de repetir la cantarella i no reprèn el camí fins que ha acabat del tot. Llavors, de vegades, pica a terra amb la crossa i estossegua sonorament.

- La blusa no és lletja t'adverteixo.
- No però, fillets!, si no s'aprima una mica.
- Jo no sé pas què li troben els nois.

Han callat un moment i, de sobte, la Pepi ha començat a riure.²³ L'amiga es sorprèn:

¹⁹ gat peresós.] animal enfurit.

²⁰ Fan] S'han agafat de

²¹ comenta] domina

²² Hi ha una correcció inintel·ligible.

- De què rius?
- De res, maca; de res.²⁴

Les bombetes lluiten inútilment amb la boira. Al poble la il·luminació²⁵ dels carrers és trista com l'alegria dels malalts

A l'altre grup la Montse domina la situació. La Montse parla amb una seguretat colpidora. Té la veu lleugerament masculina i diu les vocals una mica amb el nas com la gent de ciutat.

- Jo li vaig dir: que es pensa que no tenim miralls a casa?
- Són uns barruts.
- Ui, nena, s'ha de saber anar pel món.
- Es de Torellò, oi?
- No, és de Sant Hipòlit; però està molt bé eh?

Ara passa el vigilant. El vigilant es diu Ramon i porta una gorra de plat amb un ribet vermell²⁶ i una capa llegendària.

- Bon dia.

Les noies responen a chor:

- Bon dia.
- Fa fred eh?
- Nooooo.

El vigilant treballa a la fàbrica al torn de la tarda. La major part dels dies dorm tres o quatre hores a penes i aprofita la resta del matí per a guanyar alguna cosa més. El vigilant és casat i té quatre criatures de pocs anys. El vigilant, ho diu tothom al poble, és un pobre home.

Fa una mica de vent que remou la boira. Ha passat un gos, sec, indefens, amb un aire avorrit i llunyà i les noies l'han esvalotat brandant les bates.

Al grup de la Pepi hi ha una certa²⁷ de tibantor. Les tres amigues caminen encarcarades i serioses com als enterraments. [Tot plegat: les noies, la boira,²⁸ les cases i el silenci resulta una mica irreal, una mica insegur, perquè a dos quarts de cinc del matí les coses són excessivament delicades i qualsevol desencert pot desfer l'encís.²⁹

Les dues amigues que acompanyen la Montse han esclatat de sobte en rialles d'una forma desconsiderada. La Pepi, conciliadora, ha comentat com per si mateixa:

- Deuen parlar d'en Jordi.

²³ ha començat a riure.] ha esclafit una riallada → ha rigut

²⁴ Una nota remet al revers de l'anterior pàgina. En aquest s'indica el paràgraf que segueix.

²⁵ la il·luminació] l'enllumenat

²⁶ El sintagma «amb un ribet vermell» l'afegeix posteriorment en diagonal a sobre de la línia després de «plat».

²⁷ certa] mica

²⁸ boira,] boira, el can

²⁹ Una altra crida ratllada indica que potser l'autor hauria volgut afegir algun altre paràgraf.

- Si.

La fàbrica és a la cantonada. Les múltiples finestres li donen l'aspecte d'un palau³⁰ fantàstic. La fàbrica desprèn una mesura de tendresa entre afectuosa i irònica. L'amiga de la Pepi, la que no s'explica l'actitud estúpida dels nois, envers la Montse experimenta cada dia una rara emoció quan és a prop de la fàbrica. L'amiga de la Pepi, en el fons, és una sentimental.

Sobtadament una sirena de tò malaltís, malmet la quietud. Hi ha un esvalot als dos grups i la Pepi, dominadora, adverteix inútilment.

- Toquen, noies.

De la fàbrica munta un soroll càlid.³¹

On ara hi ha la fàbrica els vells hi recorden un molí: el molí "d'en Sangles", propietat del senyor Pere Sangles i Renom, que fou, segons sembla, una personalitat a la vida social i política del poble a principi³² de segle.³³

El senyor Sangles morí l'any 1919³⁴ d'un atac apoplètic. Feia disset anys que era vidu i deixava³⁵ una filla única que heretà el negoci. Tanmateix la filla del senyor Sangles, congregant del Rosari Perpetu,³⁶ President de la Junta de Caritat i ex-alumne de l'Escola de Dominiques,³⁷ va resultar més falsa que un duro sevillà, i, a penes es trobà sola³⁸ i en possessió d'un capital aparentment inexhaustible, se'n va anar a viure a ciutat i va correspondre, segons sembla, amb un gran entusiasme, a les proves d'afecte que li van pal·lesar³⁹ tota mena de representants del sexe oposat.⁴⁰

³⁰ palau] vaixell

³¹ Hi seguien aquestes línies que l'autor ratlla: «On ara hi ha la fàbrica les vells hi recorden un molí que se'n deia "El molí d'en Sangles". L'edifici fou enderrocat a l'any 1919 i la fàbrica,»

³² principi] principis → darrers

³³ Possiblement aquesta història barreja realitat i ficció. La realitat explica que la majoria de les fàbriques, sobretot tèxtils, s'assentaren a la vora del riu Ter, moltes d'elles allí on hi havia molins d'aigua. A Roda va existir el molí Sanglas. No consta enlloc que «La Blava» es desenvolupés a l'indret on hi havia el molí Sanglas, però sí que el 1892 Pau Sala adquirí un indret on hi havia una fàbrica i que el 1902 aquest llogà can Portavella. El 1904 morí Pau Sala i passà a mans de la vídua, Francesca Miralpeix. El 1908 mor la vídua i passa a mans de la neboda, Tecla Sala Miralpeix. Aquesta, el 1925, deixà l'arrendament de can Portavella que passà a ser Manufacturas Roda, S.A., i expansionà l'altra fàbrica, que seguiria amb el nom de Tecla Sala e Hijos. Jaume SALÉS, *De Roda i els rodencs*, 134. Sembla ser, doncs, que hi ha una certa relació amb el que explica l'autor, sense que sigui cert del tot. Hi ha un molí perquè vora els molins es creaven les indústries, a més, amb un nom real, Sanglas —modificat en l'última vocal, «Sangles». És cert que l'amo de la fàbrica mor, com també mor, en el text de Martí i Pol, l'amo del molí. És cert que en ambdós casos, tant el molí com les fàbriques van ser heretades per una persona de sexe femení; encara que no és la vídua, sinó la filla. Aviat l'autor canviarà la realitat a una compra del molí el 1925 a una persona del sexe masculí que té com a objectiu convertir el molí en una fàbrica.

³⁴ l'any 1919] a seixanta un anys

³⁵ deixava] tenia

³⁶ del Rosari Perpetu] de les Filles de Maria

³⁷ Dominiques.] Dominiques de la localitat,

³⁸ sevillà, i, a penes es trobà sola] sevillà, i, com aquest patró monetari, a penes → sevillà, i, a penes se trobà sola

³⁹ pal·lesar] mostrar

⁴⁰ tota mena de] nombrosos individus de no pas massa reputació. → representants del sexe oposat (*considero aquesta última variant com a text base, tot i que està ratllada*). (*Hi ha una crida a una nota que no he trobat*).

El cert és que al cap d'una temporada —cosa de mesos—⁴¹ encara que sembli impossible l'adreça de la senyoreta Sangles —Rossita pels íntims— us hauria estat facilitada per la majoria de⁴² representants del sexe masculí, amb domicili habitual al poble, i obligats a traslladar-se sovint a ciutat per qüestions de negoci.

El fet va ser de domini públic durant una temporada. Després el temps⁴³ va esborrar els indicis de la noia i només els vells⁴⁴ us n'haurien parlat, lligant-la encara al record del seu pare, personalitat, com ja hem dit, il·lustre.

El molí fou traspassat, al principi de tot aquest trasbals, al Senyor Joan Alabern i Sitjà, natural de San Quirze de Besora i resident al poble d'ençà de molts anys.

El Senyor Alabern no va comprar⁴⁵ el molí per a continuar el negoci. El Senyor Alabern, que era un talent en qüestió de finances i escrivia versos d'amagat de la família, convertí el molí, prèvia alguna que altra reforma del seu aspecte, en fàbrica de teixits de cotó amb sis telers i demés accessoris imprescindibles a la indústria.

El canvi, segons es conta, afectà notablement l'opinió pública.⁴⁶ Hi hagué parers de tota mena. Els més vells deien que la desaparició del molí suposava un ultratge a la tradició local, i clamaven contra el Senyor Alabern, talent financer, que no es veia amb cor —deien— de continuar el negoci. L'element jove opinava que la fàbrica aportaria qui sap les possibilitats de desenrotllament i progrés al poble, afectat d'estancament crònic en els sistemes caducs. Perquè la del Senyor Alabern era, cal remarcar-ho, la primera experiència d'aquell tipus que es feia al poble, i bé calia sospesar-ne tot l'abast futur i tota la dimensió. Fos com volgués la fàbrica va anar endavant i prosperà dignament. En dos o tres anys el nombre de telers es duplicà i l'antic edifici anà perdent la seva traça característica per a cedir el lloc a un altre de més espaiós i utilitzable, edificat,⁴⁷ tanmateix, damunt el patró del que desapareixia.

Quan més pròsper era el negoci el Senyor Alabern decidí de traslladar-lo, empès, segurament, pel seu esperit de negociant atrevit i matusser.

Es realitzà el trasllat i l'edifici visqué uns anys d'abandó, durant els quals es poblà de rates i tot d'altres espècimens, i allotjà, de nits, alguna parella furtiva.

Devia ser a principi de 1925 que la comanditària Solei i companyia adquirí l'antic molí d'en Sangles per a instal·lar-hi una filatura de cotó.

En aquell breu període d'anys, tanmateix, el poble havia evolucionat sensiblement i l'exemple del Senyor Alabern hauria fructificat en forma de tres petites indústries: Comella S.A, Teixits

⁴¹ mesos—] mesos— la Rosa tan fos

⁴² la majoria de] nombrosos

⁴³ el temps] el temps, com una pluja benefactora,

⁴⁴ vells] vells se'n recordaven

⁴⁵ va comprar] va adquirir la propi (*sense acabar la paraula*).

⁴⁶ pública.] pública. En realitat hom descobrí que el negoci del Senyor Sangles era quelcom més que un negoci.

⁴⁷ edificat,] creat

Rocamora i Pau Ridaura⁴⁸ i Cia que havien desplaçat totalment la força atàvica de la gent que pledejava a favor del tradicionalisme rural. El poble s'industrialitzava a discreció i la gent ja no es sorprenia ni s'escandalitzava de res.

Així doncs l'enderrocament gairebé absolut de l'antic molí no afectà poc ni gens l'opinió i,⁴⁹ fins sembla que s'encomanà dels uns als altres una mena d'entusiasme no massa explicable, en veure com un altre edifici,⁵⁰ d'aspecte modern, amb una gran profusió de finestres s'alçava damunt i al costat del molí vell.

La Comanditària Solei i Cia. era molt més potent del que hom pogués suposar. Els amos residien a Barcelona i només esporàdicament venien a la fàbrica. En fer-ho, però, llur aspecte evidenciava una notable puixança econòmica, puixança que, ben aviat, es traduí en reformes i ampliacions que converteixen la filatura en model admirat i⁵¹ copiat de molta gent.

Actualment a la fàbrica, pròpiament dita, és gairebé la mateixa que fa prop de trenta⁵² anys. Totes les reformes han afectat només els encontorns on s'alçen nombrosos edificis destinats a magatzems, oficines, etc.

La Comanditària Solei i Cia. ha reduït el nom, posant així mateix en evidència el tipus d'esforç a què es degut tot el que esmentem. Avui la fàbrica pertany al Senyor Solei, exclusivament, i la raó social es diu: Filatures Solei, amb molta cura de remarcar el plural.

El Senyor⁵³ Solei i els seus hereders⁵⁴ segueixen vivint a ciutat i en venir al poble, ho fan en sumptuosos cadillacs de darrer model. Tanmateix la gent no ha cedit⁵⁵ terreny com es podria suposar i, en parlar de la fàbrica, diu a can Sangles i no li tremola poc ni gens la veu.

A les filatures Solei hi treballen, actualment, tres centes persones, 60 homes i 240 dones, repartides en dos torns: el primer que comença a tres quarts i deu⁵⁶ minuts de cinc i acaba a tres quarts de deu i el segon que comença a tres quarts de dues i acaba a dos quarts i cinc minuts d'onze.

A les filatures Solei el personal treballa vint minuts diaris en concepte de recuperació de festes. Un parell d'anys enrere la recuperació diària era de 15 minuts. Ara s'han reduït les festes i estranyament ha augmentat la recuperació.

⁴⁸ Ridaura] Inglada

⁴⁹ opinió] opinió dels

⁵⁰ edifici,] edifici, [de lin]

⁵¹ i] i era

⁵² trenta] vint-i-cinc

⁵³ plural. //] plural. // Tanmateix hi ha un fet

⁵⁴ hereders] hereders viuen

⁵⁵ cedit] deixat de

⁵⁶ deu] cinc

A les filatures Solei la producció setmanal oscil·la entre els vuit i els deu mil quilos,⁵⁷ de⁵⁸ fil manufacturat, a part de més de dos mil quilos de borres de diferents qualitats.

A les filatures Solei el personal cobra sous de Reglamentació més els plusos manats i les pagues extraordinàries també de llei. Tanmateix hom ha establert, o⁵⁹ va establint, més ben dit, un programa de treball amb incentiu, basat en les més modernes teories de productivitat, que és tot un poema.

A les filatures Solei⁶⁰ el personal assegura que el benefici net setmanal de l'amo és de⁶¹ cinc pessetes per pua.

A les filatures Solei el nombre actual de pues és de vint mil⁶² i es parla d'ampliar-lo a vint-i-cinc.

A les filatures Solei el personal subaltern està⁶³ plenament⁶⁴ convençut de què l'amo els sotmet a una explotació poc menys que brutal

La⁶⁵ disposició del personal a les seccions de filatura i de retort és de la següent forma: la primera continuaire porta una banda de la coninua n° 1 i una altra banda de la n° 2; la segona porta la resta de la n° 2 i una banda de la n° 3, i així successivament fins a completar la totalitat de la maquinària de la secció.

La secció de retort és a la planta baixa, junt amb la resta d'acabats i una part de la filatura. Al primer pis hi ha més continues de filar i tota la preparació.

La secció de retort i una secció privilegiada des del punt de vista dels treballadors, perquè el procés mecànic és lent i, per tant, la feina no mata.

A la secció de retort la Montse ocupa el tercer quadre, entre la continua n° 3 i la n° 4.

Quan la Montse ingressà a la fàbrica no féu d'ajudanta en aquesta mateixa secció. Llavor⁶⁶ tenia 14 anys totalment complerts i⁶⁷ encara duia trenes. Al cap de mig any,⁶⁸ la Montse es tallà els cabells d'acord amb la moda més rigorosa i assajà de pintar-se una mica els llavis. Tota l'evolució posterior va ser una mena de conseqüència d'aquests fets. Successivament la Montse descobrí la necessitat d'empolvar-se i la importància de la setmanada; l'atracció pel sexe

⁵⁷ quilos,] quilos, amb un promig gairebé de seixantes, que equival al fil +++ teixits de qualitat. → quilos ~ seixantes, que en la nomenclatura comercial equival al fil utilitzat per a confecció- → de fil manufacturats a

⁵⁸ A partir d'aquí fins al final del paràgraf és escrit en el revers de la quartilla anterior.

⁵⁹ o] ho +++.

⁶⁰ Solei] Solei la gen (*paraula sense completar*).

⁶¹ de] d'un

⁶² mil] mil pues

⁶³ està] està to (*paraula sense acabar*).

⁶⁴ Afegida al damunt de «convençut».

⁶⁵ Aquest paràgraf és a la pàgina del costat. Amb tota seguretat que la voluntat de l'autor era que s'hi afegís aquí. És una suposició basada en la linealitat del text, ja que no es tracta de cap nota, com ha succeït en d'altres casos, ni hi ha cap crida de nota que hi pugui remetre.

⁶⁶ En aquest «Llavor» s'inicia el fragment que recorda el poema de «L'Elionor» de *La fàbrica*(1972).

⁶⁷ i] i era una criatura que més hauria pres

⁶⁸ de mig any,] de dos mesos, no ben complerts,

masculí i el desinterès per la feina;⁶⁹ l'orgull una mica infantil d'obtenir⁷⁰ màquina pròpia i el despreci per l'encarregat de la seva secció. A disset anys la Montse ja tenia xicot. El festeig, imprevis i vulgar va ser, poc més o menys, com la majoria de festeigos d'aquest ordre. Tanmateix va servir per a atorgar categoria a la Montse entre el grup d'amigues més íntimes. Tot i que la prova va durar ben pocs mesos, a partir d'aleshores, sempre que la conversa feia referència a qüestions⁷¹

⁶⁹ feina;] feina; paradoxalment acompanyat d'un

⁷⁰ d'obtenir] en atorgar-li

⁷¹ En aquest moment l'autor deixa incomplet el text i continua a la pàgina següent.

A la màquina del costat de la que porta la Montse hi treballa la Tecla Ferrerons i Comella. La Tecla Ferrerons i Comella és casada i va complir 36 anys no fa gaire. Hi hagué una època en que la Tecla es considerà la dona més sortosa de l'univers. D'això deu fer poc més o menys 18 anys però difícilment ho oblidarà mai més. Feia un parell d'anys que treballava a can Sangles i era una noia més aviat tímida i poc enraonadora. Llavors anava⁷² al torn de la tarda i un dissabte, en plegar, ell l'esperà a mig carrer. No plegava mai sola i, de primer antuvi, va creure que s'adreçava a alguna de les seves companyes. Val a dir que no va endevinar ben bé que⁷³ era precisament a ella a qui perseguia, fins que les amigues, mig rient, la van deixar sola amb ell. No que no s'hagués fixat amb el xicot, però es tractava d'un individu del qual gairebe totes les noies de la seva edat estaven enamorades, i ella no⁷⁴ s'acabava de situar, tot lo depressa que hauria calgut, en el paper de preferida.

Van caminar junts una bona estona⁷⁵ sense dir ni una sola paraula. Ella havia envermellit i mirava de reüll la gent que prenia la fresca a les voravies.

Quan ell va començar a parlar amb prou feina si es va enterar del que li deia, tan excitada es trobava. No sabia si era més prudent de donar-li conversa o bé d'acomiar-lo i no gosava decidir-se ni per una cosa ni per l'altra, temerosa, en qualsevol cas, dels resultats.

No gaire lluny de casa seva ella es va aturar perquè temia que el seu pare no fos al portal esperant-la. Van enraonar uns pocs minuts i ella va accedir gairebé d'esma a veure's⁷⁶ l'endemà a l'hora del cinema.

Quan es van separar va córrer fins a casa seva i va pujar l'escala en quatre salts. Aquella nit no es va saber adormir fins molt enllà de la matinada i encara va tenir un son trencat i anguniós.

L'endemà es van trobar com havien tractat i, després, tot va ocórrer molt més depressa del que ningú s'afigurava. Ell era una mica més vulgarort i matusser del que aparentava però la Tecla estava massa al punt dolç per a advertir-ho.

Els de casa seva, contràriament al que ella creia, no es van oposar a l'inici de festeig i, en pocs mesos, la Tecla va descobrir tot de insabudes sensacions que la van desballestar totalment.

Si la cosa hagués anat pels camins que hom considera normals, és ben possible que aquell festeig hagués acabat de la mateixa inesperada manera que havia començat. Tanmateix l'atzar té cops amagats i el pitjor és que l'únic responsable dels desgavells que provoca és el mateix protagonista de la tragèdia.

Quan la Tecla va saber que tindria un fill va parlar de penjar-se i de tot d'altres bestieses per l'estil.⁷⁷ Es va haver d'enllitar i a estones fins delirava. A casa seva hi van haver-hi unes

⁷² anava] feia

⁷³ que] que anava per ella

⁷⁴ ella no] ella no se'l sabia imaginar no

⁷⁵ estona] estona que

⁷⁶ veure's] veure's el dia

⁷⁷ l'estil.] l'estil. A casa seva durant mol (*l'autor no completa la paraula*).

terribles discussions entre els seus pares que van fer la delícia del veïnat. El promès —ningú no l'havia considerat fins aleshores— no sabia per on escapar. El primer dia que es va presentar a casa de la Tecla, un cop sabut el desastre, el pare de la noia va estar a punt de colpejar-lo. Va cridar com un foll i, de sobte, es va posar a plorar com una criatura.

Tot plegat durà un parell de setmanes i va passar de la mateixa manera, sorollosa i absurda, que havia vingut. S'endegà el matrimoni i la justificació pública del fet atorgà serenitat i valor als contraents.

Miquel Martí i Pol

EL FUGITIU

INTRODUCCIÓ

1. El llibre: la història coneguda

El fugitiu apareix publicat per primer cop el 1976 a «Llibres del Mall»,¹ amb la majúscula inicial del substantiu —*El Fugitiu*— conjuntament amb tota l'obra que Martí i Pol en aquells moments mantenia inèdita. Els altres llibres eren *Porto la tarda recolzada al braç*; *Si esbrineu d'un sol gest el secret dels meus versos, els heu arrabassat la meitat de la vida*; *La fàbrica-1959*; *He heretat l'esperança*; *Autobiografia* i *Llibre sense títol*, un total de set títols que abastaven les dates de 1948 a 1971. El segon dels llibres, *El fugitiu*, era, però, un dels que el poeta havia concebut com a tal, ja que quatre d'aquests llibres eren reculls de poemes amb l'objectiu de mostrar-ne la producció. Entre aquests hi havia *El fugitiu*, *La fàbrica-1959*, del qual només es publicaven sis poemes amb l'objectiu de mostrar-ne el llibre complet,² *Autobiografia* i *Llibre sense títol*.³ El poeta explica que tant «la tria com l'ordenació dels poemes l'hem feta En Jaume Medina, En Miquel Desclot i jo. Estic ben convençut que, en les actuals circumstàncies, sense l'ajut d'aquests dos amics el llibre no s'hauria arribat a fer. Això no obstant, m'agradaria que hom considerés que la responsabilitat del volum és únicament i exclusivament meva, la qual cosa no s'ha d'interpretar —ben al contrari— com un intent de menysvalorar l'estímul i la col·laboració dels meus amics».⁴ De tota manera, Miquel Desclot m'assegurà que *El fugitiu* els el va donar en unes quartilles engrapades⁵ que és com el poeta acostumava a presentar els reculls als premis i com els passava a les seves amistats.⁶

Quan el poeta elabora la nota introductòria per al volum d'*El llarg viatge*, escriu:

Els poemes d'*El Fugitiu* porten dates que van del 1952 al 1957. Un procés d'elaboració tan dilatat no lliga gens amb la meua manera de fer, i menys encara amb la meua manera de fer d'aleshores. És clar que durant aquells cinc anys vaig escriure d'altres coses, però pel que fa a aquest llibre, l'única explicació plausible de tanta lentitud —explicació que no voldria de cap manera que en condicionés la lectura— és que es va anar fent a remolc d'una llarga crisi religiosa, que finalment es va resoldre amb una ruptura. A partir d'*El Fugitiu* la temàtica religiosa queda relegada a segon terme i el seu lloc l'ocupen, cada vegada amb més intensitat, l'home i els seus problemes de cada dia.

¹ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976).

² La majoria de poemes havien estat publicats a *L'arrel i l'escorça*. MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975). Després publicà sis poemes més. L'ordenació original podia ser una altra com ja demostraren Roger Canadell i Montse Caralt en l'exposició amb motiu del *II Col·loqui Internacional Miquel Martí i Pol*, i de la qual en deixen constància a CANADELL i CARALT, «De Paraules al vent a *La fàbrica*: creació, evolució i publicació dels primers poemaris de Miquel Martí i Pol», 694 – 695.

³ En una nota introductòria, el poeta comenta aquesta circumstància. MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 52.

⁴ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 51.

⁵ Entrevista personal el 15 de desembre de 2014.

⁶ Acostumaven a ser unes quartilles d'uns 22x16 cms. aproximadament, mecanografiades, algunes clarament són còpies al carbó. En el cas d'*El fugitiu* no puc dir absolutament res, ja que no he pogut trobar aquesta còpia que devien donar a Llibres del Mall. Ramon Balasch assegura no tenir-les.

Alguns aspectes d'aquesta mutació són perceptibles ja en l'estructura del llibre. Cap a la meitat del recull es produeix una progressiva desaparició de títols i els poemes s'aprimen, per dir-ho d'alguna manera, fins a esdevenir simples intimacions. Més endavant reapareixen els títols i els poemes tornen a adquirir gruix. Hi ha hagut, però, un canvi sensible de tema i sobretot de protagonistes.⁷

Tant és així que sembla que hi ha poemes del llibre que s'encavalquen amb *El poble*. De bell antuvi, el llibre presenta un problema de datació que el poeta reconegué en la «Nota de l'autor» que publicà en la «Biblioteca Martí i Pol» d'Edicions 62:

Deia que els poemes tenen una pila d'anys, i és cert. Als volums que he esmentat no fa gaire s'hi diu que *El fugitiu* el vaig escriure entre 1952 i 1957; això també és cert, però potser cal matisar-ho una mica. D'una banda, em sembla que val la pena de dir que aquest és un dels meus llibres la data de redacció del qual sempre m'ha resultat més difícil d'establir, en part perquè el vaig diguem-ne arrossegar durant molt de temps, per raons que explicaré succintament més endavant, i sobretot perquè els originals manuscrits que conservo no porten data.⁸

De fet, la gènesi d'aquestes conjetures sobre la datació del llibre s'inicien en una carta a Miquel Desclot:

Parlem, ara d'*El fugitiu*. Aquest llibre el tenia pràcticament oblidat. Fa pocs dies, però, que un xicot de Manlleu, que estudia a l'Autònoma i que prepara un treball sobre el conjunt de la meua producció poètica, em va demanar per tafanejar la meua obra inèdita i, en rellegir *El fugitiu*, jo mateix vaig quedar, modèstia a part, parat. Més encara hi vaig quedar l'altre dia en sentir-te'n recitar alguns poemes.

El «xicot» és Pere Farrés.⁹ El poeta li continua escrivint:

Aquest llibre, com us vaig dir, té vint anys ben bons. No m'atreveixo a situar-lo amb exactesa, però segur que forma part del que vaig escriure dels 18/19 anys als 25/28 anys; és a dir, entre el 1947 i el 1957. Deu formar part de l'època de *Paraules al vent*, *Quinze poemes* i un altre llibre, *Veü incessant*, que no sé pas si tinc per casa i que va quedar en tercer lloc al premi Ciutat de Barcelona de l'any 54 o 55, em sembla.¹⁰

⁷ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 78.

⁸ Miquel MARTÍ I POL, «Nota de l'autor» dins MARTÍ I POL, *El fugitiu* (1998), 7.

⁹ Es pot resseguir aquest episodi de recerca de datació d'*El fugitiu* en la correspondència entre Pere Farrés i Martí i Pol que, com bé ja he comentat no he pogut consultar i que em baso en l'edició de COROMINA, «Miquel Martí i Pol: una autobiografia», 138-161.

¹⁰ Evidentment fou el 1955, ja que l'últim poema de *Veü incessant* és de l'octubre de 1954. Es tractava del cinquè lloc en el premi. «Anoche, en los salones del Palacio de la Virreina. Fueron adjudicados los Premios «Ciudad de Barcelona-1954»», *La Vanguardia* (27 gener 1955), 7.

El fugitiu, doncs, pertany a aquella època, i de resultes de la redescoberta que n'he fet aquests dies, se m'ha acudit una idea que vull madurar un xic (de fet ja no ve d'un any), però que de moment em tempta. Potser, m'he dit, valdria la pena d'aplegar en un volum tota la poesia inèdita d'aquells anys: *El fugitiu, Veu incessant* —si el trobo— i tot d'altres poemes esparsos, fer-ne una tria, repassar-los i corregir-los si cal i publicar-los en un sol volum amb el títol genèric de *Poesia -194...-195...* Què te'n sembla?¹¹

Aquestes imprecisions del poeta són les que fan dubtar de la seva datació, sobretot perquè la pregunta seria: de què havia de dubtar Martí i Pol si realment els poemes duïen dates?, com assegura en la «Nota» dels «Llibres del Mall». Realment el poeta intentava datar el llibre. I en la «Nota de l'autor» de la «Biblioteca Martí i Pol» ja se suposa que és una datació basada en l'experiència personal.

Segons em consta, durant molt de temps, Ignasi Pujades, el biògraf del poeta, i jo mateix hem estat buscant els originals manuscrits dels quals parla Martí i Pol.¹² Les suposicions han estat diverses i Pujades deixà escrit, en una nota a peu de pàgina del primer volum biogràfic del poeta en considerar, que el 1954 el poeta de Roda s'havia presentat a un concurs del Centre Catòlic de Badalona:

Fins al moment ha estat impossible trobar el text presentat al concurs de Badalona amb el nom d'*Inici de Faula*, com tampoc el mecanoscrit portat a Edicions del Mall el 1975 amb el nom d'*El fugitiu*. Tot fa pensar, però, que *Inici de Faula* devia estar format per tots o alguns poemes de la primera i segona part d'*El fugitiu*, que són les dues parts que tracten de la crisi religiosa, fins al moment de la ruptura (*OP I*, 131-155). Aquesta hipòtesi es fonamenta en les següents consideracions: 1a: el títol del llibre presentat al concurs de Badalona, *Inici de Faula*, té una gran similitud amb el títol del primer poema d'*El fugitiu*, «Faula primera»; 2a: en la seva «Nota a *El fugitiu*» (*OP I*, 391) el poeta escriu textualment: «Els poemes d'*El fugitiu* porten dates que van del 1952 al 1957. Un procés d'elaboració tan dilatat no lliga gens amb la meua manera de fer i, menys encara, amb la meua manera de fer d'aleshores. És clar que durant aquells cinc anys vaig escriure d'altres coses, però pel que fa a aquest llibre, l'única explicació plausible de tanta lentitud —explicació que no voldria de cap manera que en condicionés la lectura— és que es va anar fent a remolc d'una llarga crisi religiosa, que finalment es va resoldre amb una ruptura. A partir d'*El fugitiu* la temàtica religiosa queda relegada a segon terme i el seu lloc l'ocupen, cada

¹¹ A l'espera que Miquel Desclot em pugui facilitar la correspondència que va mantenir amb Martí i Pol, he reproduït aquesta carta de la biografia del poeta escrita per l'Ignasi Pujades. Es tracta d'una carta a Miquel Desclot datada del 19 de gener de 1974 segons consta a PUJADES, *Miquel Martí i Pol, amb vidres a la sang* (1970-1978), 184-185.

¹² Debades vaig buscar a l'APMMP. El poeta em comentà que les llibretes havien de ser on tenia l'arxiu —en aquells moments la seu de l'Associació d'Amics de Miquel Martí i Pol— i, a més, recordava que *El fugitiu* era escrit en una d'aquestes. Avui en dia podria ser ben bé que aquestes llibretes a què feia referència devien ser les que hi ha a l'APAB i de les quals ara procediré a parlar-ne. No hi ha, però, *El fugitiu* tal i com el coneixem. De tota manera, els poemes no estaven datats, una circumstància que tampoc no ha d'estranyar ja que en aquesta època no acostumava a datar els poemes.

vegada amb més intensitat, l'home i els seus problemes de cada dia»; i 3a: els poemes conservats a l'arxiu del poeta canvien de to i de contingut en la direcció indicada per la Nota, *precisament* a partir d'aquest estiu del 1954. Per tot això m'ha semblat adient presentar en aquesta època de la biografia les esmentades primera i segona part d'*El fugitiu*, perquè hi ocupen el seu lloc *natural* dins de l'evolució ideològica del poeta, i en espera de l'aparició d'alguna dada nova que permeti establir definitivament la data de composició del llibre.¹³

He comentat que a l'APMMP, ara al FMMP, es conserven dos poemes d'*El fugitiu* datats ambdós del juliol de 1957, «Al capdavall de l'avinguda...», precisament un dels que Pujades considera de 1954, i «Deixeu-me dir». El meu plantejament s'acostava força al del biògraf ja que tots dos pensàvem que podria ser que al 1954 s'hagués iniciat l'escriptura del llibre i no pas al 1952. La hipòtesi, que vam comentar en converses informals, es basava en l'ús que feia Martí i Pol de paraules com «veu» i «gest» perquè les usa de manera conjunta l'any 1954, com succeeix a «Enllà del temps només ens resta», el segon dels poemes del llibre. Tot eren i són simples hipòtesis.

A més, quan Martí i Pol col·laborava amb poemes en publicacions tenia el costum, normalment lògic en tots els poetes, de presentar les últimes creacions. Martí i Pol havia col·laborat amb poemes d'*El fugitiu* en l'extraordinari de la revista *Roda de Ter* que es publicava per la festa major de Roda de Ter, al setembre, en els anys de 1959, 1960 i, fins i tot, estranyament, el 1964. El 1959 publicarà «Cançó per a una sola veu» i «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert»;¹⁴ el 1960, «El fugitiu» i «Faula darrera», i el 1964, «Atur de tardor», «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert» i «Vindrà la boira», amb la peculiaritat que aquest últim any duu el següent aclariment a la «Pàgina poètica»: «Del recull de poesies, titolat [*sic*] «El Fugitiu», de MIQUEL MARTÍ POL». És, doncs, el primer moment en què tindrem notícia de l'existència del llibre.

2. La història real del llibre

Miquel Martí i Pol guanya el premi Óssa Menor la nit de santa Llúcia de 1953. El 12 de juliol de 1959 mor Carles Riba i, en homenatge, el premi més important de poesia del mes de desembre passa a dur el nom de l'autor de les *Estances*. En canviar el nom del premi els poetes podien tornar a guanyar-lo com va ser el cas de Blai Bonet a qui li atorgaren l'Óssa Menor el 1952 i el Carles Riba deu anys després. Aquell 1959, Martí i Pol enllestia un nou recull i el presentava al premi Carles Riba. Es tractava d'*El fugitiu*.¹⁵

¹³ N. 3. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, 271-272.

¹⁴ Una errada tipogràfica escriu «Cavert».

¹⁵ Pujades, que coneixia la participació del poeta en aquest premi, plantejava la possibilitat que tornés a presentar *El poble*. Així es llegeix a PUJADES, *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge*, 87: «Abandonat el

La correspondència que manté el poeta de Roda amb Jordi Sarsanedas constata la gènesi d'aquest llibre del qual ja li havia enviat dos poemes quan Sarsanedas residia a Milà. Eren «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert» i la «Cançó per a una sola veu», que li enviava al maig o al juny de 1959,¹⁶ uns poemes que havia acabat d'escriure. Són, de fet, els que publicarà a l'extraordinari de la revista *Roda de Ter*, que veia la llum al setembre en ocasió de la festa major de Roda.¹⁷ En una carta que li escriu el 9 d'agost de 1959 li comenta el desig que té de produir obra nova en tornar de vacances, li parla d'un volum de narracions i li escriu: «Voldria també escriure un altre llibre de poemes per a optar a algun premi escadusser i obtenir, en tot cas, la possibilitat de publicar. Voldria, voldria i no sé ben bé si faré res. De totes maneres val a dir que la teva carta m'ha engrescat.»¹⁸ A finals d'agost d'aquest mateix any li torna a escriure les seves determinacions:

Torno a escriure com ja gairebé et deia en la meua carta anterior. Tanmateix no són contes —de moment— sinó poemes. Estic força content perquè em sento una necessitat de parlar que em tranquil·litza. Es ben possible que tot se'n vagi en orri com altres vegades, però en pocs dies he enllestit un parell de poemes que t'enviaré així que els consideri definitius. Apart d'això estic ben disposat per a reemprendre la tasca d'escriure narracions. La setmana vinent repassaré tot el que tinc i provaré de fer alguna cosa nova.

No sé si ho saps però a “Serra d'Or” em van publicar un conte que Mossèn Pinell m'ha elogiat força. No sé si seré capaç d'enllestir el llibre abans dels 31 d'Octubre, però... qui sap. Hi ha també que voldria mirar de prendre part al premi “Carles Riba” que aquest any es convoca per primera vegada i això m'esperona a escriure versos. Fa dies que em volta pel cap un títol que comporta tota una problemàtica i que s'adiu força al meu temperament i a la meua constitució. El títol és: “El fugitiu” i sobre aquest tema voldria escriure un llibre de poemes, amb vertadera pretensió de tal. Si fos capaç de reeixir estaria molt content.¹⁹

projecte de publicació de *La fàbrica-1959*, Miquel Martí i Pol va tornar a concentrar-se en la promoció i publicació d'*El poble*, mirant d'aconseguir algun premi literari. De primer, el va presentar al concurs de poesia Joan Salvat-Papasseit, una nova proposta que justament acabava d'instituir Josep Pedreira [...] Uns quants mesos més tard, el desembre, va provar novament sort, com ho havia fet sis anys abans amb *Paraules al vent*, a l'antic premi Óssa Menor, que ara, amb la mort de Carles Riba, escaiguda el 12 de juliol, acabava de prendre el nom de Carles Riba. Però tampoc no va sortir bé i el premi de poesia fou concedit a JosepM. Andreu, amb *Intento el poema*.» En la nota 25 a la mateixa pàgina constata com Joan Samsó dona notícia de la participació de Martí i Pol al premi Carles Riba (SAMSÓ, *La cultura catalana entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, vol. II, 364, n. 44), i el biògraf constata: «És fàcil d'imaginar que es tracta d'*El poble*, atès que la «prohibició» de publicar *La fàbrica-1959* era massa recent».

¹⁶ Recordem que Martí i Pol tenia el costum de no datar les cartes. En la correspondència amb els Sarsanedas apareix diversos cops que Núria Picas, la muller de Jordi Sarsanedas, demana a Martí i Pol que datí les cartes que els envia. En algunes d'elles, potser pel poc cas que els feia quan no hi pensava, Picas anotava la data de rebuda de la carta. En molts casos no és així i he hagut de plantejar suposicions de datació que es basen en algun fet històric, social, cultural o personal que hi pugui aparèixer en la carta.

¹⁷ «Dos poemes de Miquel Martí Pol: I. Cançó per a una sola veu. II. Nocturn amb la trompeta d'Eddie Cavert [sic]», *Roda de Ter* 17 (setembre 1959).

¹⁸ FJS. La carta duu la referència que fou rebuda el 25 de setembre de 1959.

¹⁹ FJS.

El 29 de setembre de 1959 li torna a escriure. Potser ha passat tot just un mes i li diu:

Estic força engrescat per a concórrer al “Carles Riba”, però no sé pas com aniré de temps. He perdut tres setmanes, i no pas per culpa meva, i ara resulta que no tinc més que un mes per a enllestir pràcticament tot el llibre. Jo estava en bona forma i hauria escrit una bona colla de poemes, però mossèn Sallent em va enredar a fer teatre per la festa major (com a favor personal, perquè sabia que l’hi hauria dit que no) i em va tocar assajar cada dia durant més de quinze dies. Ara no sé com anirà. Jo faré tot el que pugui i m’esforçaré de debò. Tanmateix no puc pas vèncer el que, de vegades, resulta invencible.

El mateix ocorre amb el Víctor Català. Això encara em preocupa més. Si em vull dedicar als poemes no tindrè pas massa temps per les narracions. Es ben possible que no tingui el volum enllestit a temps. Llavors he pensat que podria acabar-lo amb més calma i enviar-lo a algun editor, a veure si tinc sort i algú l’admet: què te’n sembla?²⁰

És a dir, no només es preocupava dels poemes sinó també de presentar-se al premi de narracions. A finals d’octubre o començaments de novembre, ja que consta que van rebre la carta el 21 de novembre de 1959, Martí i Pol escriu:

A propòsit d’escriure, sabreu que vaig enllestir el volum de poemes (El fugitiu) de què us parlava en la meva darrera carta. Ja us n’enviaré una còpia en una altra lletra. Participo, doncs, en el premi “Carles Riba” per bé que em fa l’efecte que estic perdent el temps. L’Emili també m’ho deia i segurament que té raó. Apart de la poca o molta importància del llibre que jo he escrit, hi ha el fet massa contundent d’haver obtingut un premi del qual el que ara es convoca n’és continuació. Aquest fet segurament pesarà molt a l’hora de les votacions i no em pot fer gens de favor. Sigui com vulgui, però, jo estic content perquè he aconseguit d’escriure més de vint-i-cinc poemes amb força intensitat i d’una considerable vitalitat. He procurat de construir el llibre amb força rigor formal i he reeixit bastant. Estic content, us ho repeteixo, i, si bé ho estaria més si obtingués el premi, penso que, si se m’escapa, almenys hauré fet alguna cosa positiva i tard o d’hora rendirà.²¹

El 16 de desembre de 1959 ja dóna notícia del resultat del premi:

Us adjunto un retall de Vanguardia en el que hi vé la llista de premis del dia de santa Llúcia. Ja veureu que m’han tombat en tota la línia. Tanmateix, i en descàrrec meu, diguem-ne, fracàs, val la pena de senyalar que ara els periòdics remarquen molt intensament que el premi “Carles Riba” és continuació del “Ossa Menor”, la qual cosa sembla implicar que els poetes premiats en aquell concurs no poden prendre part en aquest. Tu ja comprendràs que jo no comptava amb aquest fet.

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem.*

Si ho hagués pensat m'hauria guardat pla bé d'enviar res. Temo que ara hauré fet una planxa, però... què hi farem!. També és ben curiós que hagi guanyat en Josep M^a Andreu que, pocs dies abans de finir el plaç d'admissió de treballs, em va dir a mi mateix que no tenia pas intenció de prendre-hi part. Tanmateix això no vol pas dir que no es mereixi el premi, amb tota seguretat. Jo ara penso enviar els originals mateixos als "Jocs Florals de la Ginesta d'Or" Ja veurem què passa. Havent passat festes te'ls enviaré a tu perquè me'n parlis.²²

L'article comentava dos cops que el Carles Riba era el premi que prenia el relleu a l'Óssa Menor, i feia la relació dels membres del jurat, que era format per Tomàs Garcés, Albert Manent, Joan Teixidor, Néstor Luján i Josep Pedreira. El premi se'l a endur Josep Maria Andreu, com bé diu Martí i Pol a la carta, amb *Intento el poema*, i quedaren finalistes, en segon lloc, Gabriel Ferrater amb *Da nuces pueris*, i en tercer, Manuel de Pedrolo amb *Veus sense contacte*. I encara després, al gener de 1960, acaba de precisar els seus propòsits i informa de la Nit de santa Llúcia als seus amics:

Per correu apart (jo també) t'enviaré una còpia del recull de què et parlava en la meva darrera carta; el que vaig presentar al premi "Carles Riba". Es possible que no l'enviï demà mateix. Per tant si no el reps desseguida no et vingui de nou.

Suposo, ja que en parlem, que sabreu com es van resoldre els premis la nit de Santa Llúcia. Potser jo mateix us ho havia dit en alguna altra carta i ara no ho recordo. Per si no ho hagués fet, ho faig ara. El "Joanot Martorell" el va guanyar en Ricard Salvat, un noi de l'A.D.B., em penso, i el va guanyar segons sembla, per una mena d'imposició de la M^a Aurèlia, força en desacord amb els altres membres del jurat que proposaven una novel·la d'en Perucho que és la història d'un vampir que diuen que és extraordinària. El "Victor Català" se'l va endur un noi que es diu Baixeres, Josep Baixeres, em sembla. També en aquest premi hi va haver sorpreses perquè en tercer lloc es va classificar en Blai Bonet que s'havia presentat a concurs requerit pel mateix editor Cruset. El "Carles Riba" va ser per en Josep M^a Andreu amb en Pedrolo de finalista. L'"Aedos" per en Josep M^a Corredor que presentava un treball sobre Maragall. L'"Yxart" per l'Osvald Cardona i el de biografia castellana per en Diaz Plaja, si no ho recordo malament. Aquests tres darrers no els asseguraria, però em sembla que eren així.

[...]

I ja que parlem de literatura et diré, Jordi, que els Jocs Florals de la Ginesta d'Or es celebren a Perpinyà, em penso cada any. Jo vaig veure l'anunci de la convocatòria a "Ponent" de Mallorca i vaig escriure al 29 de la rue des Agustins, a nom del Sr. Secretari. Per resposta vaig rebre un retall de diari que especifica els premis. Hi ha una mica de tot, però, sobretot, objectes artístics. Em penso que el plaç d'admissió de treballs acaba pel febrer. O sigui que encara tens

²² *Ibidem*.

temps, i de sobres, de participar-hi. Jo no t'envio les bases perquè no en tinc còpia. Tanmateix si t'interessa i no vols escriure a Perpinyà, m'ho dius i en la pròxima carta te les copiaré.²³

Potser, però, no serà fins a inicis del mes de març que Martí i Pol li enviarà els poemes d'*El fugitiu*.²⁴ Ara bé, no deixa de ser una possibilitat, perquè no s'especifica què li envia, però sembla que el poeta de Roda encara treballa en el recull esmentat. Aquest mes li escriu:

T'adjunto els poemes. Ja veus que hi pensava tot i que t'hagi fet esperar. Ara tu seràs bon minyó i em diràs si toco afinat o desafinat. Jo no n'estic massa segur, però temo que no he pas fet un pas endavant en el sentit més absolut de la frase. Tu m'ho aclariràs. Tu coneixes tota la meva producció i em coneixes a mi. A més ets un crític com cal: rigorós i flexible. Sé que el que tu em diguis em podrà servir de molt, i per això et prego que me'n parlis. Si et sembla bé, primer me'n parles tu: després jo et contestaré pel que em diguis si és que hi puc ajudar en alguna cosa.

No en tinc només que una altra còpia, per tant, tot i que no vé pas d'un mes ni de dos, si me'ls tornaves, em faries un servei. O, almenys, que jo sàpiga que tu els tens ben recaptadets perquè, en cas de compromís, en pogués disposar.²⁵

En una de les cartes més interessants, de les últimes sobre aquest llibre, li escriuria cap a inicis del mes de maig de 1960, ja que la reben, segons s'anota, el 16 de maig de 1960:

Estic molt content pel que em dius d'"El fugitiu". El cert és que aquest conjunt de poemes el vaig escriure amb un parell de setmanes i en un estat gairebé febrós. No sé si això pot ser bò o dolent; però cada dia em fio més de l'esforç i de la mica de desgavell que comporta. Vull dir que, si bé encara crec amb una mica de romanticisme en la inspiració, em sembla que no és pas mancat de correcció de procurar estimular-la amb una mena d'esforç extern que pot ajudar, si més no, a plantejar-se i resoldre unes dificultats en ordre a la voluntat creadora que jo no he sabut dominar mai com cal.²⁶

Aquesta constatació determina la segona de les observacions més que interessants sobre el llibre. Si la primera, que ja podem deduir, es tracta que *El fugitiu* és un llibre posterior a *El*

²³ FJS.

²⁴ La referència que l'Agrupació Dramàtica de Barcelona estrenés a Barcelona *El tinent Mondorde* Carles Soldevila situa la carta a inicis de març ja que si el poeta de Roda parla d'aquesta estrena de la qual donà notícia la revista *Destino* (20 febrer 1960), 38 també planteja la possibilitat que «aquest mes» l'Agrupació Dramàtica de Barcelona anés a Vic per a la representació de *L'Ós* i *La cantant calba*, fet que ja ens traslladaria al març. De fet, en una carta posterior mostra l'entusiasme per *La cantant calba* que va anar a veure un diumenge a Vic. Consta, a més, que la carta la van rebre els Sarsanedas el 12 de març de 1960 i que es va respondre el 17 del mateix mes.

²⁵ Francesc Ardolino em va assegurar que en l'arxiu personal de Jordi Sarsanedas i Núria Picas no es conserva cap exemplar d'*El fugitiu*.

²⁶ FJS.

poble, ara precisa que és el producte d'unes setmanes i, a banda d'altres petites precisions que determinaré posteriorment, no és el producte de sis anys com mal recordava el poeta a la nota introductòria del llibre, que sempre ha fet concebre el llibre com al fruit d'«una llarga crisi religiosa» que havia escrit des del 1952 al 1957.²⁷ En aquesta mateixa carta li explica com va anar al Seminari de Vic a fer una conferència sobre la poesia catalana dels últims cinquanta anys i li comenta que acabà amb un recital de poemes entre els quals els últims seleccionats foren poemes seus d'*El poble* i d'*El fugitiu*, uns tres o quatre. Li escriu la sensació que va tenir:

Doncs bé: vaig quedar sorprès del gust que em van proporcionar. Em feia l'esforç de considerar-me lector deslligat en absolut del poeta i em promovien una sensació de perfecció que em va fer molta gràcia. Dic això per a corroborar la bona impressió de la qual tu em parles. Es evident que aquell tò de predicador de Quaresma que tenia el meu primer llibre ha desaparegut considerablement i que la intimitat dels poemes ha guanyat en graus de lirisme absolut. Tanmateix escric tan poc que qualsevol poema em suposa un esforç extraordinari.²⁸

I després encara continua:

No vaig participar als Jocs Florals de la “Ginesta d'Or” Ara no recordo pas perquè no ho vaig fer. Possiblement no devia tenir coses a punt i em vaig desdir. Em sol passar molt sovint. Retallo convocatòries dels periòdics; intento de preparar alguna cosa durant uns quants dies i després tot es perd en qualsevol calaix fins que algun dia faig neteja i ho estripo.

Quant al que dius de la publicació d'“El fugitiu”, ai pobre de mi! Què més voldria jo que publicar-lo. No pots pas imaginar com estaria de content si ho aconseguís, però no sé pas per on començar. Prou saps com està d'abandonada la publicació de poesia a casa nostra i prou saps com els meus poemes no es cotitzen pas massa per a temptar algun editor. Al darrer número de “Serra d'Or”, que he rebut no fa gaire dies, hi ha la llista de les novetats que “Ossa Menor” es disposa a llençar durant l'any. No cal dir que el bò d'en Pedreira s'ha oblidat per complert de què jo existeixo i trobo que potser té un bon xic de raó de fer-ho. Apart de l'“Ossa Menor” i de la Font de les Tortugues, què queda?. L'Horta publica un llibre cada segle i els mallorquins no se sap mai cap on²⁹ dirigiran els trets. Per tant no sé pas veure massa possibilitats de publicar “El fugitiu”. No se t'ocorre cap sol·lució? Estaria disposat a cedir i a demanar el que fos per tal de poder aconseguir de veure'l imprès. Prou sé jo —i tu també ho saps— com això m'ajudaria. Mossèn Moisès em deia no fa gaire dies que et proposés de traduir-lo a l'italià i de publicar-lo aquí. Això és una mena de despropòsit; però perquè vegis les ganes que tinc de publicar, no m'amago pas de dir-te que també hi he pensat com una possibilitat més. El que si faré serà enviar-ne exemplars a dos o tres editors (no sé si se'n poden dir editors) del Principat i de Mallorca. Segurament serà perdre el temps, però ho faré. D'altra banda això d'enviar originals

²⁷ Vegeu-la a MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 78.

²⁸ FJS.

²⁹ Ratlla la *a* de *cap a on*.

als editors no ho he fet mai. Els quinze poemes de la font de les tortugues els vas enviar tu i t'ho agraeixo de tot cor. Bé puc atrevir-me jo aquesta vegada. Setmanes enrera en Blai Bonet em deia que era necessari fer-ho. Jo sempre m'havia pensat que no i encara segueixo pensant que és un bon xic inútil; però també trobo estúpid de no provar-ho.³⁰

I el 16 de juny de 1960, per la diada de Corpus, li escriu:

Un cop hagi superat la crisi de què et parlava en començar la carta³¹ enviaré els originals d'"El Poble" i d'"El fugitiu" als editors. En Blai Bonet, dies passats, em recomenava que ho envies a Casacuberta que diu que vol donar un gir una mica més actual a les publicacions de la Revista. Es ben possible que ha faci i ja veurem què en surt. Ja et tindrè al corrent. Quan et parlava de la possibilitat de publicar-ho en italià ho feia més aviat en tò de broma. No calia que t'excusessis. Ben mirat, encara que et fos possible, tampoc les meves coses no mereixen massa massa una traducció.³²

El 30 de març de 1961 li torna a escriure i li comenta que ha escrit un parell o tres de poemes: «Es clar que, ben mirat, no fa pas tant de temps que vaig escriure aquell recull, "El fugitiu", que ja justifica una activitat de força mesos».³³ L'atenció des d'aquest moment ja no és el llibre, del qual ja no tornen a parlar, sinó la publicació a *Papeles de Son Armadans* de la separata amb sis poemes d'*El poble* i que li fa arribar a través de Núria Picas, amb qui es veuen el 25 de juliol de 1961, com també li fa arribar poemes que havia escrit des de l'estiu passat, a l'estil d'*El poble*. Evidentment, altres temes els ocupen, però que dels poemes publicats li n'haguessin parlat bé Josep M. Castellet, Joan Perucho i Josep Pedreira encoratjava el poeta de Roda perquè potser algú s'animés per fi a publicar-lo. Torna, doncs, a centrar l'atenció en el llibre d'*El poble* i a la seva producció literària (com també als cursos i conferències que imparteix i cinefòrums). Com he comentat anteriorment, no tornarà a parlar d'*El fugitiu* fins que el poeta el redescobreix amb Pere Farrés. Això serà a finals de 1973 o a començaments de 1974.

3. La reconstrucció del llibre

Així, doncs, el llibre es publicà per primer cop el 1976 a *El llarg viatge*, segon volum de l'*Obra poètica* que sortia amb «Llibres del Mall».³⁴ Posteriorment, passà a formar part del primer

³⁰ FJS.

³¹ Es tracta d'una davallada d'ànims que el poeta patia de tant en tant. Li diu: «més valdria engegar-ho tot a rodar i limitar-se a vegetar com la majoria; però és veu que és consubstancial amb la meva manera de ser aquest sofrir alts i baixos constants perquè, gairebé sempre, d'un estat d'aquests passo a una mena d'exaltació que també produeix els seus rars i saludables efectes.» FJS.

³² FJS.

³³ *Ibidem*.

³⁴ MARTÍ I POL, *El llarg viatge* (1976), 77- 109.

volum, *L'arrel i l'escorça*, que es publicà el 1977,³⁵ amb la voluntat d'endregar la seva obra per tal que anés creixent en ordre cronològic. Si no hagués estat així, s'hauria mantingut amb un primer volum d'obra publicada i un segon dedicat a l'obra inèdita.

Sabem per Miquel Desclot que el llibre existia en un plec de quartilles mecanografiades engrapades que devien ser les que van fer cap a l'editorial per a la seva publicació. És un plec que no hem pogut recuperar, de moment. Sabem que el poeta escrivia a mà en unes llibretes que semblava, segons m'havia informat ell mateix, que eren escolars i que en alguna d'aquestes hi havia *El fugitiu*.³⁶ En l'arxiu del poeta, avui dia al FMMP, es conserven dos poemes mecanografiats «Al capdavall de l'avinguda...» i «Deixeu-me dir», però no hi ha res més. I ens queden també els testimonis de publicacions als *Roda de Ter*, en els extraordinaris de la Festa Major, al setembre, en què publicà «Cançó per a una sola veu», «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert», «El fugitiu», «Faula darrera», «Atur de tardor» i «Vindrà la boira»,³⁷ en els anys 1959, 1960 i 1964.

En la meua visita a Anna Bracons em mostrà el seu arxiu personal sobre Martí i Pol i vaig poder accedir a dues llibretes manuscrites amb poemes i contes que ell li havia regalat. La sorpresa final fou que hi havia poemes d'*El fugitiu*. En una primera llibreta, *msL3*, hi ha un esborrany de poemes, tres d'aquests són inèdits i hi ha contes —«El zelador» i «L'intrús» i un altre d'inacabat amb personatges del conte «La nena Colomer»³⁸. En la segona llibreta, *msL4*, hi ha poemes d'*El fugitiu*, suposadament en una primera versió, i quatre d'inèdits. Un dels inèdits es troba a les dues llibretes, com veurem tot seguit. Entre les dues llibretes hi ha divuit dels trenta poemes que configuren *El fugitiu*. Els dos poemes trobats a l'APMMP, que formaven part d'*El poble* del 1957 i 1961 —«Deixeu-me dir» també d'*El poble* de 1962—,³⁹ no hi són inclosos. Hi ha, per tant, un total de vint poemes. Si encara hi comptéssim els publicats a *Roda de Ter* que no es troben ni a *msL3* ni a *msL4* hi afegiríem «Faula darrera», «Atur de tardor» i «Vindrà la boira pel camins...»; és a dir, vint-i-tres dels trenta poemes d'*El fugitiu* els trobem en un estadi anterior al 1976, any de la primera edició del llibre. Són set els poemes dels quals no tenim altra constància: «Faula primera», «Estic talment cansat que no voldria...», «Cap benestar si tu no hi ets...», «Potser vindrà un altre matí més pur...», «Ens pertanys a la nit, quan és més tesa...», «Ara que plou pel silenci del mar...» i «Serà un combat desigual...». A excepció de la «Faula primera», els poemes pertanyen, doncs, a la part central del llibre, als poemes sense títol, i es publiquen seguits, només amb l'excepció que després d'«Ens pertanys a la nit, quan és més

³⁵ MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1977), 137-169.

³⁶ Vegeu la nota 12 d'aquesta «Introducció».

³⁷ Es publicà amb aquest títol i correspon al poema «Vindrà la boira pels camins...».

³⁸ MARTÍ I POL, *Contes de la Vila de R... i altres narracions* (1978), 135-140 per a «El zelador», 131-134 per a «L'intrús» i MARTÍ I POL, *Contes de la Vila de R. i altres narracions* (1989), 183-189 per a «La nena Colomer».

³⁹ ACPC i FJP, respectivament.

tesa...» s'afegeixen els poemes «Vindrà la boira pels camins...» i «Al capdavant de l'avinguda...».

Encara més, com he comentat, en les llibretes hi ha sis poemes inèdits: «Mare, quan torni...» (*msL3* i *msL4*), «En el principi fou el mar...» (*msL3*), un poema inacabat, «Donzell de vent, herald de quietud...» (*msL3*), «Tot és en mi quan em limita l'ombra...» (*msL4*), «Crec en mi i en aquesta solitud de la veu...» (*msL4*) i «Jo faig camí i és sempre nit arreu...» (*msL4*), que edito en l'apartat «Altres poemes», a les pàgines 37 a 43. Ho faig així per una raó de pes que consisteix en el fet que eren poemes que podien haver format part del llibre o, si més no, de la intencionalitat del llibre. En les cartes de finals d'agost de 1959 a Sarsanedas, Martí i Pol li escriu: «Fa dies que em volta pel cap un títol que comporta tota una problemàtica i que s'adiu força al meu temperament i a la meva constitució. El títol és: "El fugitiu" i sobre aquest tema voldria escriure un llibre de poemes, amb vertadera pretensió de tal. Si fos capaç de reeixir estaria molt content».⁴⁰ En els poemes «Tot és en mi quan em limita l'ombra...» escriu en el vers 5: «tothora fugitiu d'altra llum que la teva», i a «Crec en mi i en aquesta solitud de la veu...»: «supliran el miratge i el foll entendriment / d'estimar el que he perdut, i la incerta recança / d'un retorn que m'incita a fugir novament.» (versos 9 a 11). En aquest cas també es troba la referència al camí que fan els homes i que s'explicita en el poema «Jo faig camí i és sempre nit arreu...» o, com també es troba en el retorn de «Mare, quan torni...», tot un seguit de versos que descriuen una marxa ja realitzada o en potència. Aquestes llibretes són, doncs, els originals manuscrits dels quals em parlava el poeta? Ara ja no tindrem la resposta del poeta, però segurament que sí.

Totes les dades exposades fins ara són rellevants, entre d'altres aspectes, per poder acostar-nos una mica més a la datació dels poemes, perquè és ben veritat el que deia el poeta a la «Nota de l'autor»: «els originals manuscrits que conservo no porten data». Això permet de pensar que aquestes referències al fugitiu, o al fet de fugir, o al retorn que implica la marxa d'un indret que podria ser la realitat en què es viu, poden ser ben propers en el temps de redacció i que, fins i tot, haurien pogut formar part del recull.

4. Un intent de datació del llibre

Amb les dades que he anat exposant fins ara, i que tot seguit recapitularé, ja ens podem fer una lleugera idea de la datació d'aquest llibre. En primer lloc, però, voldria manifestar alguna de les suposicions que no crec que hàgim de passar per alt. La primera suposició sorgeix d'un fet objectiu que he pogut comprovar: quan el poeta de Roda lliurava a les publicacions alguns dels seus poemes sempre es tractava d'aquells que havia escrit molt poc temps abans. Per fer-nos una

⁴⁰ FJS.

idea dels poemes que publica Martí i Pol a partir de l'any 1959, que és quan en comencen a aparèixer de publicats del *El fugitiu*, el setembre de 1959 al *Roda de Ter* hi publica la «Cançó per a una sola veu» i el «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert»; el setembre de 1960, també a *Roda de Ter*, «El fugitiu» i «Faula darrera»; a l'octubre del mateix any, «Meditació última» d'*El poble* a *Inquietud artística*. L'agost de 1961 publicarà «Do de l'esperança» de *La fàbrica* a *Inquietud artística* i en aquest mateix any apareixen els cinc poemes d'*El poble* en la separata de *Papeles de Son Armadans* —«El poble», «Cançó després de la pluja», «Romanço», «Meditació segona» i «Meditació última». El setembre de 1962 es publiquen la «Crònica» i «Moral nova», poemes que formen part del llibre *El poble*, al *Roda de Ter*, i també el setembre d'aquest mateix any «No saps...» i «Advertiment», dos poemes que no han estat recollits en llibre, veuen la llum a *Inquietud artística*. El setembre de 1963 al *Roda de Ter* apareix «Do de la fe» de *La fàbrica* i el 1964, «Atur de tardor», «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert» i «Vindrà la boira». I, per acabar aquests anys, el juliol de 1965 es publica «Pic-nic» d'*El poble* a *Inquietud artística*.

El fugitiu és un llibre que s'escriu de manera seguida i sota el concepte del tema que preocupa al poeta: fugir. De tota manera, de 1959 a 1964 apareixen en les publicacions esmentades abans, els poemes de tres llibres: *El fugitiu*, *El poble* i *La fàbrica*. M'interessa remarcar-ho perquè, si no són poemes d'un temps proper, formen part dels tres llibres que en aquests anys el poeta guardava l'esperança que fossin publicats. Ara bé, he iniciat la descripció a l'any 1959, quan comença a publicar els poemes d'*El fugitiu*, però els poemes d'*El poble* els havia començat a donar a conèixer el 1957. La raó és clara: del llibre *El poble* es conserven els mecanografiats i abasten dates del 1956 i 1958, com el poeta ja esmenta en l'*Obra poètica* que s'edità per primer cop a «Llibres del Mall»⁴¹ i, per tant, s'encavalquen les dates de tal manera que hi ha poemes d'*El poble* que passen a formar part d'*El fugitiu* i, a més, la semblança temàtica amb *La fàbrica-1959* podia haver fet dubtar el poeta de la seva intenció inicial perquè un poema formés part d'un llibre i no pas d'un altre. De tota manera, si *La fàbrica-1959* no ens interessa tant per a aquest tema, sí que ens serà d'utilitat *El poble*. D'aquests anys he pogut treballar amb cinc testimonis diferents del recull, tots ells mecanografiats: el presentat al concurs parroquial de Cantonigròs el 1957; el conservat en l'arxiu d'Anna Bracons; el presentat al concurs parroquial de Cantonigròs de 1961, el conservat en l'arxiu de Josep Pedreira que, segons hem vist, deu datar de 1962; el conservat per José M. Corredor-Matheos en el seu arxiu amb una dedicatòria datada de 1964,⁴² i, a més, per poder comparar els reculls, ens interessarà tenir en compte la publicació del llibre a l'editorial Daedalus el 1966.⁴³ El mecanografiat que

⁴¹ MARTÍ I POL, *L'arrel i l'escorça* (1975), 74.

⁴² José Corredor-Matheos conserva en el seu arxiu personal un exemplar mecanografiat d'*El poble* i un altre de *La fàbrica* que correspondria a *La fàbrica-1959*, ambdues amb sengles dedicatòries signades a Barcelona al gener de 1964. A *El poble* hi diu: «A Josep M^{re} Corredor, perquè ens ajudi a comprendre». A *La fàbrica* hi escriu: «A Josep M^{re} Corredor, amic a qui dec tant».

⁴³ MARTÍ I POL, *El poble* (1966).

conserva Corredor-Matheos, però, correspon perfectament a una còpia del que es guarda a Cantonigròs de 1957, i a mà es llegeixen algunes correccions que deuen correspondre a Corredor-Matheos. El d'Anna Bracons, segurament, per les correccions que es mantenen en el de 1961, es deu tractar d'un estadi intermedi entre els dos.⁴⁴ A grans trets, doncs, podríem reduir els mecanografiats a tres de diferents: el de 1957, 1961 i 1962, ja que aquests dos últims inclouen cada un d'ells poemes inèdits. Per una altra banda, es conserven els dos poemes que formarien part d'*El fugitiu*, «Deixeu-me dir» i «Al capdavall de l'avinguda...», tot i que en l'estadi de 1962 aquest darrer no l'inclou. Si ens remetem ara a la publicació del llibre de 1966, no hi ha cap dels dos poemes. El problema de fons rau en el fet que si els dos poemes d'*El fugitiu* apareixen en *El poble* de 1957 i 1961 i un d'ells el 1962, però cap dels dos es publica el 1966, la datació de l'estadi d'*El fugitiu* més proper a l'edició que nosaltres coneixem, de 1976, hauria de ser posterior a 1962, tot i que podria ser que en realitat es tracti d'una errada del poeta i els poemes haguessin format part dels dos llibres. Ara bé, al premi Carles Riba de 1959 podia haver presentat els dos poemes ja que *El poble* només estava en fase de publicació; de fet, el 27 de juliol de 1961 Martí i Pol escriu a Josep Pedreira: «Estic molt content que hagi presentat, en nom meu, "El Poble" a Cantonigròs, tot i que aquest llibre potser comença a ser una mica passat amb el temps que fa que corre pel món. Passat, almenys, en relació amb tot de coses que s'han publicat i a les quals el meu recull s'hauria pogut anticipar. De totes maneres moltes gràcies i estic content de l'interés que et prens per les meves coses».⁴⁵ I continua dient que ell ha presentat en aquest concurs *La fàbrica*, un llibre de vint-i-quatre poemes. «Potser més directe i rigorós, en l'aspecte temàtic, que no pas "El Poble", i sense gaire possibilitat de fer recordar Prèvert». Per tant, és ben evident que Martí i Pol desitja que els seus poemes trobin una plataforma per ser publicats; ara bé, veiem que el poeta no està del tot convençut de la forma definitiva i manté dos poemes que, al final, formarien part d'un altre llibre.

Si el 1961 Pedreira presentava a Cantonigròs el volum d'*El poble*, ¿com havia arribat l'exemplar a mans de Pedreira? No ho sabem amb total seguretat, però seria més que probable que el tingués amb la intenció de ser publicat. Si el recull hagués rebut un premi important a Cantonigròs, Pedreira hauria tingut una raó més important per publicar-lo. En aquest estadi d'*El poble* els dos poemes d'*El fugitiu* en formaven part i, a més, Martí i Pol havia aprovat que en formessin part. Recordem que som a l'any 1961 i que *El fugitiu* s'havia presentat al premi Carles Riba dos anys abans. Encara més, comptem amb un altre estadi d'*El poble*, el que es conserva en el Fons Josep Pedreira, datat amb tota seguretat de 1962; en aquest encara es conserva el poema «Deixeu-me dir», però no «Al capdavall de l'avinguda...». Curiosament a

⁴⁴ A l'estudi s'han pogut entreveure les diferències més evidents. No és la meua pretensió fer-ne ara una edició crítica d'aquest llibre, però hi ha correccions ortogràfiques, de puntuació i morfosintàctiques entre aquest i el de 1957.

⁴⁵ APMMP. També a Josep PEDREIRA, *Correspondència i història (des de l'inici de l'Óssa Menor fins al final de la meua època)*, 215.

Corredor-Matheos li regala l'any 1964 un mecanografiat d'*El poble* que correspon al de 1957. ¿No n'estava convençut del recull que presentarà Pedreira el 1961? O potser l'autor no conservava cap còpia de la de 1962? És difícil de saber a hores d'ara. Potser era una còpia que tenia a mà i que li va voler regalar. De tota manera, per allò que respecta a *El fugitiu* el gruix del llibre estaria escrit el 1959, que és quan el presenta al Carles Riba. No sabem de moment si el va presentar amb aquests dos poemes que encara formaven part d'*El poble*, amb tota seguretat que no. Per tant, podríem deduir que la forma definitiva del llibre seria posterior al 1962.

Si, a més, considerem que un dels poemes de *msL4*, «Tot és en mi quan em limita l'ombra», l'encapçala un vers de René Char, «Je pleure quand le soleil se couche», que pertany al poema «L'inoffensif» del llibre *La Parole en archipel*, llibre que sortí publicat el 1962, possiblement —i amb la consideració del dubte que són poemes que contenen un estadi de redacció d'*El fugitiu*— ampliarem la mirada fins el 1962 i fins i tot amb una certa posterioritat a aquest any, ja que si el llibre de Char es publica el 1962 podria ser que li hagués arribat al poeta en el mateix 1962, però també es pot contemplar la possibilitat que l'hagués llegit alguns mesos més tard. A més, s'ha de tenir present l'hàbit de Martí i Pol per donar a les publicacions que li demanessin poemes que fossin una mica propers a la data de redacció o que integressin algun recull que volgués publicar. Recordem *Veu incessant*, un llibre pel qual l'any 1956 ja desisteix de publicar-lo, tot i que quan «Llibres del Mall» li demana inèdits el té present. Ara bé, si hagués presentat la forma que va lliurar al concurs de poesia de Cantonigròs hauria comptat amb poemes de *Porto la tarda recolzada al braç* i de *Si esbrineu d'un sol gest*. De tota manera, la forma que volia publicar integrava, com hem vist, poemes que haurien format part de *Quinze poemes*. En canvi, sembla ara per ara que no ha renunciat a la publicació d'*El poble*, ni de *La fàbrica*, ni d'*El fugitiu*. Hauríem d'atansar-nos al 1964 quan a *Roda de Ter* publica els poemes «Atur de tardor», «Nocturn amb la trompeta d'Eddie Calvert» i «Vindrà la boira», tots tres d'*El fugitiu*. Això hauria de fer-nos pensar que Martí i Pol té present el llibre fins al 1964. Més enllà ja no en tenim notícia, si no és en la carta ja citada en què el poeta comenta a Miquel Desclot la visita de Pere Farrés i la consegüent relectura i redescoberta del llibre.

En conclusió, *El fugitiu* és un llibre escrit majoritàriament el 1959. És posterior, doncs, a *El poble* i anterior a *La fàbrica*,⁴⁶ amb poemes que daten també del 1957. Encara es podria pensar que hagués treballat en aquest llibre en els primers anys seixanta, tot i que possiblement de manera més definitiva cap al 1964. Sense oblidar que el primer estadi del llibre, el més important i a partir del qual devia haver poques variacions, és el que presentà al premi Carles Riba el 1959.

⁴⁶ Recordem que segurament *La fàbrica-1959* fou escrita el 1961 ja que la va presentar al concurs de poesia de Cantonigròs d'aquest any. Recordem també que Martí i Pol dubtava de l'actualitat d'*El poble*; en canvi no de l'estètica d'aquest nou llibre.

5. Criteris d'edició

L'edició base és la de l'*Obra poètica I* d'Edicions 62 en la segona edició revisada — l'última amb el vistiplau de l'autor—, tot i que no hi ha cap diferència amb la primera, ja que els canvis que es van produir es van reduir a afegir un poema.⁴⁷ Segons la nota introductòria que redacta el poeta l'any 1998, amb motiu del volum solt d'*El fugitiu*, que aquest és la reimpressió del llibre tal i com es va publicar a l'*Obra poètica* en la seva segona edició. La primera edició d'*El fugitiu* a «Llibres del Mall», d'edicions Curial, va ser reproduïda en edicions posteriors, tant a *El llarg viatge* com quan passa a formar part de *L'arrel i l'escorça*. Si bé en aquestes edicions no hi consta cap diferència, sí que n'hi ha respecte a l'*Obra poètica I* d'Edicions 62.

Les antologies que han servit per a la present edició són aquelles que es presenten en forma de volum dedicat a l'autor i no pas les antologies generals en què, normalment, no seleccionen cap poema del llibre. De les primeres, només s'han tingut en compte les que arriben fins al 2003, any de la mort del poeta i que, per tant, hi podia haver introduït algun canvi. Tots els poemes antologats d'*El fugitiu*, si no és per alguna diferència que, suposadament, es deu més a alguna errada tipogràfica que a algun canvi per part del poeta, mantenen sempre la referència dels «Llibres del Mall» o d'Edicions 62, segons l'any de publicació de l'antologia. Aquests testimonis permeten observar quins han estat els poemes antologats i, per tant, quins han estat preferits per la crítica. Alguns d'ells apareixen gairebé a totes les antologies referenciades, com el poema que dona el títol al llibre, «El fugitiu».

L'interès d'aquesta edició, però, rau bàsicament en els manuscrits conservats en l'arxiu personal d'Anna Bracons. Hi ha dues llibretes, siglades com a *msL3* i *msL4*, a què ja m'he referit en aquesta introducció. La numeració del nom correspon a l'ordre cronològic; així, *msL4* conserva un estadi dels poemes més acostat al de la publicació, sense gairebé esmenes i, per tant, posterior a *msL3*. Seria agosarat datar aquest últim, però *msL4* deu ser d'inicis dels anys seixanta; bàsicament per la referència de René Char a què ja he fet al·lusió anteriorment. De tota manera, cal considerar que Martí i Pol estableix amistat amb Anna Bracons a finals dels anys cinquanta. Per tant, seria lògic poder preveure que les llibretes arribessin a mans d'ella a inicis dels seixanta. També, atès l'ordre cronològic de les llibretes, és lògic pensar que l'edició base que mantinc en el poema comú a les dues llibretes, «Mare: quan torni...», és la de *msL4*.

Presento, doncs, els poemes del llibre *El fugitiu* amb les diverses variants en manuscrits, mecanoscrits i de totes les edicions i antologies segons l'ordre cronològic. En acabar, presento les dues notes introductòries que va escriure l'autor per a les edicions, la dels «Llibres del Mall»

⁴⁷ Es tracta del poema «II-Troballa» de les «Estances d'amor» que va afegir el poeta en el segon apartat de la subsecció «Altres poemes» de l'«Apèndix: Cançons i altres poemes» dins Miquel MARTÍ I POL, *Obra poètica I (1948-1971)*, 2a edició, Clàssics Catalans del Segle XX (Barcelona: Edicions 62, 1992), 373.

i la del volum solt d'*El fugitiu*. Pel que fa a la primera, reproduïxo la nota que apareix a l'*Obra poètica I* d'Edicions 62 amb les variacions de puntuació respecte a la primera edició, a peu de pàgina.⁴⁸ Al final, edito els poemes de les dues llibretes que no van passar a formar part del corpus d'*El fugitiu*, però que, com he esmentat anteriorment, podien haver format part del recull en un estadi molt inicial. En aquest cas, l'ordre que estableixo és el de les llibretes, ja que a hores d'ara només puc mantenir la hipòtesi que aquests poemes podien haver format part del recull, però ignoro si, en aquest cas, el poeta els hauria intercalat amb els altres. El fet de saber que bona part dels poemes són de 1959 i dos d'ells de 1957 —i que són cap al final del llibre— desfà la idea que el llibre mantingui un ordre d'escriptura de poemes; i això significaria que, possiblement, el poeta hauria establert, amb posterioritat, un ordre que obeïa a criteris de forma i contingut, i no pas cronològics.

Taula dels testimonis i abreviatures

a) Revistes

<i>RT1</i>	«Dos poemes de Miquel Martí Pol», <i>Roda de Ter</i> 17 [Extraordinari Festa Major], setembre de 1959.
<i>RT2</i>	«Col·laboració poètica. La poesia de Miquel Martí Pol», <i>Roda de Ter</i> 18 [Extraordinari Festa Major], setembre de 1959.
<i>RT3</i>	«Pàgina poètica: Del recull de poesies, titolat [<i>sic</i>] «El Fugitiu» de Miquel Martí Pol», <i>Roda de Ter</i> 23 [Extraordinari Festa Major], setembre de 1964. [En realitat hauria de ser el número 22].

b) Volums

<i>LM</i>	<i>El fugitiu</i> dins <i>El llarg viatge. Obra poètica II</i> , Llibres del Mall 21, (Barcelona: Edicions Curial, 1976), 77-109.
<i>OP</i>	<i>El fugitiu</i> dins <i>Obra poètica I</i> , Clàssics Catalans del Segle XX, (Barcelona: Edicions 62, 1992, 2a. edició revisada), 129-160.
<i>BMP</i>	<i>El fugitiu</i> , Biblioteca Martí i Pol 4, (Barcelona: Edicions 62, 1998).

c) Antologies

⁴⁸ En aquesta nota introductòria estableix canvis de puntuació, però no en el títol del llibre que el manté amb la primera lletra majúscula; és a dir, continua escrivint *El Fugitiu*.

- MD1* *Cada mot un món*, a cura de Miquel Desclot, Sis Joans 3, (Barcelona: Editorial Lumen, 1979).
- UB* *Antologia poètica*, (Barcelona: Publicacions Edicions Universitat Barcelona, 1982).
- RT01* *Antologia poètica*, tria de Ricard Torrents, Sèrie Antologies. Els llibres de l'Óssa Menor 119, (Barcelona: Edicions Proa, 1982).
- PF1* *Antologia poètica*, a cura de Pere Farrés, El Garbell 9, (Barcelona: Edicions 62, 1983).
- DC* *Poemes I*, Divulgació i Cultura 5, del diari *Avui*, (Barcelona: 1984).
- PF2* *Antologia poètica*, 2a edició, a cura de Pere Farrés, El Garbell 9, (Barcelona: Edicions 62, 1984).
- RT02* *Antologia poètica*, 2a edició, Els llibres de l'Óssa Menor 119, (Barcelona: Edicions Proa, 1984).
- MD2* *Cada mot un món*, 2a edició, a cura de Miquel Desclot, Sis Joans 3, (Barcelona: Editorial Lumen, 1984).
- GO* *Antología*, edició bilingüe d'Adolfo García Ortega, (Madrid: Ediciones Libertarias, 1987).
- MD3* *Amb sang els compto*, a cura de Miquel Desclot, Poesia 3i4 77, (València: Eliseu Climent editor, 1993).
- PF3* *Nova antologia poètica*, a cura de Pere Farrés, El Cangur. Poesia 233, (Barcelona: Edicions 62, 1997).
- RT0A1* *Els millors poemes*, selecció de Sebastià Alzamora de la tria de Ricard Torrents, Els millors poemes 1, (Barcelona: Columna edicions i Edicions Proa, 1998).
- AB* *Antologia poètica*, a cura d'Àlex Broch, Antaviana jove 17, (Barcelona: Editorial Barcanova, 1999).
- RT03* *Amb els ulls oberts*, tria de Ricard Torrents, Els llibres de l'Óssa Menor 194, (Barcelona: Proa, 1999).

d) Manuscrits i mecanoscrits

- msL3* Manuscrit en una llibreta escolar pertanyent a l'arxiu personal d'Anna Bracons.
- msL4* Manuscrit en una llibreta escolar pertanyent a l'arxiu personal d'Anna Bracons. Per la netedat i la quantitat de poemes, i exclusivament poemes, és posterior a *msL3*.

<i>mcM</i>	Mecanoscrit dels poemes conservats a l'arxiu personal del poeta, actualment al Fons Miquel Martí i Pol de Roda de Ter de l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona.
<i>mcSar</i>	Mecanoscrit dels poemes que forma part de la correspondència enviada per Miquel Martí i Pol a Jordi Sarsanedas, dipositada a la Biblioteca de Catalunya. Sense datar, possiblement del maig o juny de 1959.
<i>mcEP1</i>	Mecanoscrit d' <i>El poble</i> , presentat al XIV Concurs Parroquial de Poesia de les festes de Sant Roc de Cantonigròs. (18 d'agost de 1957). Conservat a l'Arxiu de la Parròquia de Cantonigròs.
<i>mcA</i>	Mecanoscrit d' <i>El poble</i> conservat en l'arxiu personal d'Anna Bracons.
<i>mcEP2</i>	Mecanoscrit d' <i>El poble</i> , presentat al XVIII Concurs de Poesia de Cantonigròs. (20 d'agost de 1961). Conservat a l'Arxiu de la Parròquia de Cantonigròs.
<i>mcEP3</i>	Mecanoscrit d' <i>El poble</i> . Conservat al Fons personal Josep Pedreira. PedC_1085. Universitat Autònoma de Barcelona.

Taula de signes

]	Separa el text base de les variants
∅	No consta en el text base o en alguna de les variants.
~	Eludeix una part del text base o d'alguna variant.
→	Indica evolució de les lliçons
/	Indica separació de versos
//	Indica una separació estròfica
<i>a.c.</i>	Consigna la variant abans de la correcció

EL FUGITIU

Miquel Martí i Pol

ENLLÀ DEL TEMPS NOMÉS ENS
RESTA

Enllà del temps només ens resta
un feix de dies i aquesta ombra
d'ahir, d'avui, com una ratlla
4 damunt la sorra, com un símbol
que el vent malmet. Arrelariem
en una terra de paraules
amb pols de gent i la mateixa
8 noia gentil que coneguérem;
que tot plegat no ens allibera
d'aquest saber-nos vençudíssims,
d'aquest refer camins en l'oci
12 de qualsevol incert miratge,
si a cada pas se'ns afeixuguen
la veu i el gest i ens és defensa
tota premissa d'esperança,
16 l'alta certesa del prodigi.

Ø *msL3 msL4* RESTA] RESTA... *LM*

Ens ~] ens resten *msL3 a.c.*

d'avui, com ~] d'avui les cambres buides / i els
llibres vells, com *msL3 a.c.*
malmet. Arrelariem] malmet. Llavors voldriem /
refer el camí, tornar a les cambres / per retrobar la
veu perduda, / llegir vells llibres en silenci →
malmet ~ llibres / i estimar-nos / en la mateixa
noia tendra / que coneguérem. → malmet. tant de
silenci / no ens lliuraria de la peresa / del que hem
viscut. Arrelariem *msL3 a.c.* → malmet.
Arrelariem *msL4*

6 paraules ~ noia] paraules / amb molta pluja per
nodrir-nos / d'aigua de temps, de meravelles, / de
la mateixa noia tendra / que coneguérem, i el
silenci / ja no seria aquesta incerta / buidor d'avui,
sinó una embosta / de vent que creix i que es
renova / només que fem gest d'estimar-lo →
paraules ~ embosta / de llum que creix i que es
renova Ø → paraules // amb pols de gent i la
mateixa noia \ Ø *msL3*

8 coneguérem;] coneguérem, *msL4 LM*

9 tot plegat ~] tot plegat no ens lliuraria *msL4*

14 gest] gest, *ms L2*

15 tota ~] tota esperança *msL4 a.c.*

16 prodigi.] prodigi *msL4*

Test.: *msL3 msL4 LM OP BMP*

1 A l'inici de la quartilla de *msL3* el poeta escriu dos versos: «Et presento amb la pluja / com si la pluja fos un gest insòlit de tendresa.» D'aquests versos ratlla «gest insòlit de tendresa.» i després amb una altra ratlla els dos versos sencers. Possiblement es deu tractar de l'inici d'un poema que no continuà mai.

6 «de vent que creix i que es renova» *msL3*. Aquest últim vers l'escriu en la quartilla anterior que és on el poeta continua el poema; és a dir els poemes els començava a escriure a la quartilla senar i la continuació l'escriu en la quartilla parell; així doncs, aquesta quartilla en què continua el poema l'encapçala amb dos versos que acaba ratllant: «Hi ha tant silenci pels camins / que ni la pluja no l'amara», versos que, com els d'aquest poema, són octosíl·labs i que sembla que guardin relació, en el motiu de la pluja, amb els dos versos que el poeta havia ratllat abans d'iniciar el poema, referits en la nota anterior.

A *msL3* Una línia obliqua separa aquests versos d'uns altres que ja no serien la continuació del poema, tot i que, en acabar les correccions, acaben sent octosíl·labs: «~~una altra vida~~ / un altre freu que no limita / ~~la quietud~~ l'atur d'aquesta de tanta melangia, / un vent de sal que ens neguiteja / com una nova primavera.».

EL FUGITIU

- A tot arreu sóc nou vingut
i em paren cambra a les escales
o bé em malmeto la salut
4 dormint al ras i no tinc ales.
Sóc fugitiu de no sé on
i he perdut nord i vent i guia
de tant romandre fora món
8 amb mi mateix per companyia.
Ja no tinc res, només la veu
i un gest cansat de vell profeta,
municipals de tot arreu
12 saben la meva malifeta
i pels carrers i pels terrats
dones obscures repeteixen
la lletania dels pecats
16 que no he comès i em malfereixen
lladrics de gossos a la nit
si dormo al ras o en una espluga.
Eestic cansat de tant brogit;
20 ja ni la pell no m'aixopluga
i un vent de sal em nafra tot.
Si visc encara és a remença
dels mots que he dit i en cada mot
24 la maltempsada recomença.
Captaré engrunes de neguit
perquè el que tinc encara em sobra.
Si algú us demana amb quin delit
28 m'ha arreplegat l'última prova,
digueu que he mort de fam i oblit
ran d'una porta que no s'obre.

Ø *msL3*

nou vingut] nouvingut *MD2*

escales] escales, *msL4*

o bé] bé *RT03*

ras ~ / Sóc] ras. Sò de timbales / i algún grinyol d'acordió / m'omplen les nits d'un tal desfici. → ras. Angels sense ales / em mortifiquen cada nit / i estic cansat com una fera. / No tinc res més que l'alt neguit → ras ~ nit Ø → ras. Angels sense ales / d'un blau llunyà i descolorit / i frares llecs, com de remença / m'acotxen, tendres, cada nit / amb cançonetes mig difuses. / Sóc → ras ~ llecs, amb cornamuses ~ / Sóc *msL3* ras, ~ / Sóc *msL4* *RT2*

6 guia] guia, *msL4*

7 de tant] de tan *msL3 msL4 RT2*

9 veu ~ / municipals] veu / amb gust de sal / Que dormi al ras o a la pallissa → veu ~ o en una cova / municipals de tot arreu / m'empaiten sempre amb cridadissa / d'homes irats, i un vent de sal / i el gest cansat d'un vell profeta → veu ~ sal / i un gest cansat de cent profetes → veu ~ sal / i el gest cansat de cent profetes. / Municipals *msL3* veu ~ profeta. / Municipals *msL4* veu ~ profeta; / municipals *RT2 LM MD1 UB RT01 PF1 DC PF2 RT02 MD2*

11 arreu ~ terrats] arreu / criden les meves malifetes / i pels carrers i pels camins → arreu ~ malifetes / i pels camins i pels carrers → arreu ~ malifetes / i pels sellers i pels terrats / em lladren gossos sense treva. / Eestic cansat → arreu ~ treva / dones obscures, llangoroses / fan lletania dels pecats / que jo he comès. / Eestic cansat → arreu ~ malifetes / i pels sellers i pels terrats *msL3* arreu ~ pels sellers i pels terrats *msL4*

16 comès] comès, *msL4 RT2 LM MD1 UB RT01 PF1 DC PF2 RT02 MD2*

17 nit / ras] nit / que dormi al ras *msL3 RT2* nit, / que dormi *msL4*

18 espluga. / Eestic] espluga. / Em minven l'oci i el delit / i fins la veu se'm fa poruga. / Eestic → espluga. ~ delit / i em dol la veu de tan poruga. / Eestic → espluga~delit / i tinc la carn tota poruga. / Eestic *msL3*

19 Eestic ~ / Si] Eestic cansat, ja no vull res, → Eestic cansat, de tan brogit / tot el que tinc encara em sobra. / Si algú us demana en quin indret / digueu que he mort de no fer res / ran d'una porta que no s'obre. / Si *msL3* Eestic ~ brogit, *RT2*

21 tot. / Si] tot, / si *RT2*

22 encara] encara, *LM MD1 UB RT01 PF1 DC PF2 RT02 MD2*

23 dit] dit, *msL4 RT2 LM MD1 UB RT01 PF1 DC PF2 RT02 MD2*

25 engrunes ~] engrunes de no res *msL3 a.c.*

26 sobra. / Si] sobra; / si *msL4*

27 us demana~] us demana en quin indret / he abandonat
ram i clova *msL3 a.c.*

28 *el vers l'afegeix al marge entre dos versos msL3*
prova,] prova *msL3 RT2*

29 mort ~] mort de no fer res → mort de fam i fred *msL3*
a.c.

30 obre.] obre *msL3 msL4*

Tes.: *msL3 msL4 RT2 LM MD1 UB RT01 PF1 DC PF2 RT02 MD2 OP PF3 BMP AB RT03*

4 La primera variant textual constatada comença en una quartilla de *msL3*, que és anterior a totes les altres variants d'aquest manuscrit i que es trobaran en dues quartilles posteriors.

AMB LA TARDOR VINDRÉ

Amb la tardor vindré per la vora del riu,
pels camps ben plens de boira
i amb galls que matinegen,
4 quan tot és tan llunyà, del llit estant, que a penes
ens allibera del no-res un horitzó de pluja.

Amb la tardor i amb els carrers deserts
i el silenci a la nit i la certesa
8 de saber-me a recer, com una barca vella
en qualsevol port oblidat.

L'estiu s'allargà molt
i tant de sol m'ha colrat en excés.
12 Tinc les mans matusseres i endurides
de la pols dels camins
i els ulls cansats de combatre la llum.

Amb la tardor vindré i ens partirem de nou
16 el pa de quietud a la mateixa taula.

Jo hauré envellit i ploraré sovint
i essent de nit passejaré en silenci
pels carrers, pels jardins,
20 per les cases antigues.

Ø *msL4* VINDRÉ] VINDRÉ... *LM*

riu,] riu *msL4 LM*
pels camps ben plens] i pels camps plens
msL4 LM

3 i amb galls] i els galls *msL4 LM*

4 llunyà, ~] llunyà del llit estant *LM*

5 ens ~ no-res] ens lliura de la veu → ens
lliura del no res *msL4*

8 recer,] recer *msL4*

excés. / Tinc] excés; / tinc *msL4*

camins] camins, *msL4 LM*

mateixa taula. // Jo] mateixa cambra. / Jo
msL4
sovint] sovint, *msL4*

<p>ENS PERSEGUIM TOTHORA PER ESCALES</p> <p>Ens perseguim tothora per escales amb graons cruixidors i llum somorta, ran mateix de baranes mig malmeses</p> <p>4 que ens preserven a penes de la fosca.</p> <p>Hi ha la certesa de la llum, enlaire, i un terrat ple de sol amb vent i ocells que xisclen.</p> <p>8 Hi ha la certesa de la mort i l'ombra, ja sense límits, tan acollidora.</p> <p>Però sovint el pas se'ns esgarria i ens perdem en inútils passadissos</p> <p>12 fins que, retuts de por, vençuts i sense forces, restem per sempre en un racó ignorat i es compleix en nosaltres la paraula.</p>	<p>Ø <i>msL4</i> ESCALES] ESCALES... <i>LM</i></p> <p>perseguim ~] perseguim tota <i>msL4 a.c.</i></p> <p>preserven] presserven <i>msL4</i></p> <p>xisclen. // Hi] xisclen. / Hi <i>msL4</i></p> <p>l'ombra,] l'ombra <i>msL4 LM</i> límits,] límit, <i>msL4</i> acollidora. // Però] acollidora. / Però <i>msL4</i></p> <p>que,] que <i>msL4</i></p>
--	---

Tes.: *msL4 LM OP BMP*

COM LA PLUJA D'HIVERN

Ø *msL4* HIVERN] HIVERN... *LM*

Com la pluja d'hivern, penetrar lentament
el do misteriós de la paraula
i ungir-se amb la virtut de l'infant que pidola.

hivern,] hivern *msL4*
do] dó *msL4 a.c.*
la virtut] la tendresa *msL4 a.c.*
pidola. // Estimar] pidola. / Estimar *msL4*

- 4 Estimar en cada mot la densitat d'un món
que ens origina novament i ens nega
tota clement vel·leïtat de somni,
com si de créixer en la buidor tinguéssim
8 més afuats el seny i la tendresa.

la densitat] la presència *msL4*

tota clement] tota possible *msL4*
tendresa. // Viure] tendresa. / Viure *msL4*

- Viure en el joc ardent del crit i la renúncia,
ordenadors del vent i dels prodigis,
i morir, oh morir!, encara amb les mans plenes
12 de paraules, de llum,
d'imprecisa bellesa.

renúncia,] renúncia *msL4*
prodigis, / i] prodigis. / I *msL4* prodigis, // i *LM*
oh morir!,] oh morir! *msL4*

AMB SORRA I VENT ENS LLIGUES

Ø *msL4* LLIGUES] LLIGUES... *LM*

Amb sorra i vent ens lligues al teu freu
i ja no som res més que vent i sorra.
Hem perdut la duresa de la veu
4 i la força del gest se'ns mig esborra
perquè tu tot ho xucles lentament
i ets com un bosc immens, com una absència
de tot que no limita el sofriment
8 d'aquest delir la teva alta presència.

de tot] de tot, *msL4*
presència. // Quan] presència. / Quan *msL4*

Quan ens deslliuraràs no hi haurà res
que puguem estimar per companyia.
De tant lluitar cercant-te en el no-res
12 haurem perdut el do de l'alegria.

ens deslliuraràs no] ens lliuris, vençuts, no *msL4*
puguem] poguem *msL4*
lluitar ~ no-res] lluitar, cercant-te, en el no res *msL4*
do] dó *msL4 a.c.*

L'hivern és just, restitueix la llum
al seu límit més pur,
mescla presència i oblit al cor de les donzelles
4 i ens incita quietament a la tendresa.

pur,] pur; *msL4*

incita~] incita, quietament, *msL4*

Tot l'estiu hem folgat
i ara els camins s'afuen i es precisen
i el lladruc dels gossos a la nit
8 és colpidorament pròxim.

Tornarem a la perduda intimitat
i als vells llibres de sempre,
com qui torna de nou a la casa del pare,
12 una mica menys purs
però qui sap si una mica més dòcils al missatge.

Tes.: *msL4 LM PF1 DC OP PF2 PF3 BMP*

- No els jardins vora el riu sinó el jardí de casa; casa;] casa, *LM*
no els carrers i la gent sinó la cambra closa nit. // Tot] nit. / Tot *msL4*
i el cirerer que floreix a la nit.
- 4 Tot el que és dens i harmoniós i, encara, i harmoniós ~] i harmoniós i encara *msL4* i
algun record d'infant que no s'esborra. harmoniós, i encara *LM*
s'esborra. // Perdura] s'esborra. / Perdura *msL4*
- Perdura tant la veu que ens fa basarda veu] veu, *LM*
de parlar en el silenci. silenci. // Hi] silenci. / Hi *msL4*
- 8 Hi haurà sempre camins, però nosaltres camins, però] camins i mar, però *msL4*
peregrinem a una sola contrada.

Tes.: *msL4 LM OP BMP*

No és de plorar que tinc els ulls cansats
sinó de tant sotjar camins.
I he arrelat a la terra.

camins. / I] camins / i *msL4*
terra. // Ja] terra. / Ja *msL4*

4 Ja ni l'ombra no em resta per companya
perquè tot s'allargassa dintre meu
cap a la deu de tot, tan pressentida.

tot,] tot *msL4*

Tes.: *msL4 LM PF1 PF2 GO OP PF3 BMP*

A *PF1*, erròniament, tot just acabat el poema, i en la línia següent, s'inicia el següent poema antologat, «De tant restar som sempre fugitiu» de tal manera que sembla el mateix poema. Es troba corregit a *PF2* i *PF3*.

¿Quina paraula ens negues
que ens repetim tothora en el ressò
de les mateixes paraules?

¿Quina] Quina *msL4*

paraules? // Ens] paraules. / Ens *msL4*

4 Ens revé l'aigua i a les mans i al pit
hi sentim la certesa del teu gest.

gest. // Tot] gest. / Tot *msL4* [el poeta continua a la
quartilla senar següent]

Tot és en va, però, i en voler dir-te
s'eixugaran els rius i patirem
8 de la mateixa set de meravelles.

Tes.: *msL4 LM OP BMP*

De tant restar som sempre fugitius
i morim lentament de tant no viure.

viure. // Ran] viure. / Ran *msL4*

Ran mateix dels estanys
4 delim l'aigua i el vent.

vent. // La terra] vent. / La terra *msL4*

La terra és aspra i dura per nosaltres
i pel carrer la gent que hem estimat
ens mira amb estranyesa.

estranyesa.] estranyesa.. *msL4* estranyesa...
LM PF1 PF2

Hi ha un temps pel sofriment i un temps per estimar
o, potser, tot és u i ens enganyem
amb el joc de la veu i del perill.

és]es *msL4*
perill. // Més] perill. / Més *msL4*
nosaltres,] nosaltres *msL4*
perdura? // ¿La] perdura? / ¿La *msL4*
¿La] La *msL4*

4 Més enllà de nosaltres, què perdura?

¿La roca, l'arbre, el vent i aquest silenci
no moririen si, de cop, deixéssim
de repetir-los, dòcils, cada dia?

¿La] La *RTo1 RTo2 RToAl*
l'arbre, el vent] l'arbre, el cant *RTo1*
RTo2 RToAl
si, ~] si de cop *msL4*
dia?] dia. *RTo1 RTo2 RToAl*

Tes.: *msL4 LM RTo1 RTo2 GO OP RToAl BMP*

El món és un matí que tu has vingut
i m'has tocat el front amb dits de boira.

boira. // M'he] boira. / M'he *msL4*

M'he despertat tan lentament que a penes
4 em recordo de mi, que sóc no res
i em sé tan pur i fort que ploraria.

penes] (després d'aquest vers continua a la
quartilla senar següent) *msL4*]

He fet un bosc de fils de pluja, amada,
i un recer de jardins vora de l'aigua.

aigua. // M'he] aigua. / M'he *msL4*

M'he fet silenci en el silenci
4 i veu de tot el que no espera.

espera. // Sóc] espera. / Sóc *msL4*

Sóc en el temps, vençut abans de l'hora
del combat que presento.

presento. // T'estimo] presento. / T'estimo *msL4*

T'estimo tant, però, que he de lliurar-m'hi
8 com qui es lliura a l'amor,
tan sabedor del desencís
que en el joc ho perd tot i tot ho guanya.

desencís] desencís, *LM PF1 DC PF2*

La mateixa pregunta cent vegades
i el mateix tornaveu: la teva absència.

absència. // Tantes] absència. / Tantes *msL4*

Tantes pluges m'inciten al neguit
4 perquè sóc sol, ben sol, i vagarejo
pels carrers quan la nit és fonda i clara.

ben sol,] ben sol *msL4 LM PF1 PF2*

clara. // Saber-te] clara. / Saber-te *msL4*

Saber-te tan a prop m'angunieja.

angunieja. // Més] angunieja. / Més *msL4*

Més et voldria inconegut, llunyà,
8 com un somni que a penes si es recorda,
perquè llavors estimar-te no fóra
res més que una inconcreta melangia.

Tes.: *msL4 LM PF1 PF2 OP BMP*

A *msL4* aquest poema és l'immediatament posterior al següent del llibre, «Ho he deixat tot: casa, llibres, amics...».

Ho he deixat tot: casa, llibres, amics
i un benestar senzill
sense recels ni sorpreses,
4 per la incertesa dels camins i el risc
d'aquest silenci dens de meravelles.

meravelles. // Sóc] meravelles. / Sóc *msL4*

Sóc buit de mi mateix,
de tot el que he estimat,
8 i ara em pregunto novament si encara
podré reviure en l'oci de saber-me
tan disposat per la teva vinguda.

estimat,] estimat *msL4*

Tes.: *msL4 LM OP BMP*

Estic talment cansat que no voldria
res més que aquest oblit
i el record d'una mar sempre llunyana.

4 Ja no morir, sinó restar només
i heure consol de la buidor mateixa.

¿Quin vent de sal m'has posat a les mans
que em nafro tot a cada gest i, encara, i,~] i encara *LM GO*
8 no tinc altre deler
que la teva presència?

Cap benestar si tu no hi ets
i pels jardins es marceixen les roses.

4 ¿Quin vent ens fa tan estèril la veu
que allò que hem dit
ja no ens serveix per estimar?
I ara que és dens el silenci,
8 ¿on alçarem aquest braçat
de paraules inútils,
on, la tendresa i el goig
perquè tu ho purifiquis novament?

on,] on *LM PF1 PF2*

12 El nostre temps és només un camí
i ens és defès el retorn i la pau.

Som com animalons deficients
que algun foll caçador
persegueix sense treva.

Tes.: *LM PF1 PF2 OP BMP*

Potser vindrà un altre matí més pur
i ens serà retornada la tendresa.

Desavesats, no gosarem a penes
4 vèncer la por del primer desgavell
i serà com si encara caminéssim
amb els ulls ben sotmesos a la fosca.

ben] tan *LM*

No és pas en va que ens repetim,
8 ni són vanes les múltiples repeses.

A cada gest perdem una mica de força,
però les mans se'ns afuen
i sabem que la mort no ens vencerà
12 si persistim en el risc i en l'espera.

Ens pertanys a la nit, quan és més tesa
la quietud i l'ombra que ens limita
és extensa i suau i acollidora.

quietud] quietud, *LM*

4 Llavors el tornaveu de l'aigua
repeteix amb nosaltres la pregunta
i tot és dens, la pedra i aquest crit
únic, total, de la nostra feblesa

total,] total *LM*

8 que tu has volgut i que et fereix, potser,
perquè és de tu mateix que l'hem rebuda.

tu] ens *LM*

Tes.: *LM OP BMP*

Vindrà la boira pels camins
i el cor se'ns omplirà de recel i enyorança.

Oh quietud sense vent, sense ocells,
4 amb la remor tan llunyana de l'aigua.

Tot és difús i ens bastaria un gest
per creure novament en l'esperança.

Vindrà la boira *RT3*

ocells,] ocells *RT3* ocells!, *LM GO*
tan] tant *RT3*

Al capdavall de l'avinguda,
ran mateix del silenci,
les mans es tornen
4 fulles de vent atzaroses
i els vells prediquen la continència
quan les hores s'enfilen
carn amunt,
8 paraules amunt,
i podreixen la rel i les branques.

Tu, amor, m'esperes
al capdavall mateix de l'avinguda.

. . . . *mcM mcEP1 mcA* Al capdavall de
l'avinguda... *mcEP2*

hores ~] eures *mcM mcEP1 mcA mcEP2*

amunt,] amunt *mcM mcEP1 mcA mcEP2 LM*

Tes.: *mcM mcEP1 mcA mcEP2 LM OP BMP*

A sota de l'últim vers a *mcM* el poeta hi escriu tres punts: «. . .» i a sota dues línies més al marge dret que conté la signatura: «M. Martí». A sota, la data: «Juliol 1957.».

A *mcEP1*, *mcA* i *mcEP2* només hi ha el tres punts que tanquen el poema.

Ara que plou pel silenci del mar
i que sentim com l'esperit rebel
mescla l'oblit amb la pluja,
4 obrirem els balcons a una altra tarda,
a un jardí desolat i solitari.

Ens reveurem infants, devastadors
de platges i camins, o potser homes
8 una mica més tendres al crepuscle
perquè estimem per primera vegada,
i en l'oci malaltís d'aquest retorn
hi haurà tot el que és bell: els llibres i la vida
12 i el que hem perdut dia a dia i arreu
pels vells jardins oblidats de la pluja

Serà un combat desigual,
com si un home lluités amb un arcàngel,
i pels camins obscurs de la sang i la veu
4 tota l'estèril grandesa del gest
refluirà damunt nostre.

desigual,] desigual *LM*

Engendradors de la mort,
l'aigua de tots els rius
8 no bastarà a purificar-nos
i creixerem, limitats per l'esforç tan inútil,
i tu alçaràs encara un mur de vent
i ens cenyiràs de foc i de tendresa.

purificar-nos] purificar-nos, *LM*
creixerem,] creixerem *LM*

ATUR DE TARDOR

Avui el cor es perdrà pels camins més incerts
i al capvespre farem com qui ja no es recorda
dels mesos càlids.

- 4 Collirem flors marcides
i una mica de vent a cada marge.

Del poble enllà hi haurà una quietud
densa de pluges i prodigis

- 8 i haurem envellit molt
sense ni saber com.

sense ~] sense saber ni com. *RT3*

Avui el cor es perdrà pels camins més incerts,
pels vells camins del record i del somni,

- 12 íntims i acollidors com una cambra.

Serà un temps de silenci i desencís.
No hi haurà ocells i les vores del riu
tindran un aire de malenconia.

somni,] somni *RT3 LM*

malenconia.] melanconia. *RT3*

- 16 Avui el cor es perdrà pels camins més incerts
i, essent de nit, una vaga tendresa
ens purificarà de tot recel
i fins de la més lleu desesperança.

i,~] i essent de nit una *RT3*

NOCTURN AMB LA TROMPETA D'EDDIE
CALVERT

Ni la veu no ens limita, ni els camins vora l'aigua.
Amb premisses de vent parlarem del retorn
i escoltarem el cant de les sirenes.

4 Tot el que és pur, el bé i el mal, comença
en el mateix desgavellat inici.

Damunt la pell,
damunt la roca dura

8 on els guerrers reposen del silenci,
sempre amatents, amb l'esperit alerta,
pastarem fang de veus,
fang de pobles que estimen
12 una insegura quietud que els buida
de l'oci del retorn amb fites blanques.

Nosaltres i la gent de tots els pobles
i els boscos i els conreus

16 i la feixuga plenitud del record que no s'oblida.

En vertical damunt el precipici
tenim les mans plenes de vent i d'aigua.

Et brandarem, solemnes, com un símbol.

II NOCTURN ~ CAVERT *RT1*

Ni~ni] No ens limita la veu ni *msL3*
mcSar RT1 RT3 LM
l'aigua. / Amb] l'aigua: / amb *msL3*
RT3 LM l'aigua; / amb *mcSar RT1*
premisses] premises *RT3*
sirenes. // Tot] sirenes. / Tot *msL3*

4 pur, ~] pur: el bé i el mal comença
RT1
bé i] bé y *RT3*
inici. // Damunt] inici. / Damunt
msL3

8 silenci,] silenci *msL3 RT1*

blanques. // Nosaltres] blanques.
/Nosaltres *msL3*
pobles] pobles, *msL3 RT1 RT3 LM*

s'oblida. // En] s'oblida. / En *msL3*

precipici] precipici, *msL3*
principi *RT3*

solemnes,] solemnes *msL3*

Tes.: *msL3 mcSar RT1 RT3 LM OP BMP*

Al final del poema a *mcSar* tres punts n'assenyalarien el final.

CANÇÓ PER A UNA SOLA VEU

- L'ocell que vàrem enterrar al jardí
fecundà els arbres i les roses.
Enterrarem la veu perquè fecundi
4 el silenci de tots i una veu nova.
Pel teu flanc destrossat remuntarem els rius
i obrirem solc al vent de tots els boscos.
Molta gent i la gent del meu poble:
8 homes blaus com el mar i verds com les muntanyes,
homes color de terra
que estimen tendrament un passat de grandesa
que no podrà mai l'aigua del temps.
- 12 Serà com una
primavera de gent i de mares,
com una nova plenitud del vent,
tan dòcil a la veu
- 16 que cap racó no quedarà sense missatge.
I fruitaran els arbres, i la terra
serà tendra i feliç com una mare jove,
i pel teu flanc poderós
- 20 tota l'aigua perduda
retrobarà el seu curs
i nosaltres, la veu
i aquell gest que agermana.

I CANÇÓ~ RTI CANCO UB

roses. / Enterrarem] roses. // Enterrarem
RTI roses, / Enterrarem *UB*
nova.] nova. // *mcSar RTI*
destrossat] destroçat *msL3 mcSar RTI*
boscos. / Molta] pobles / Molta *msL3 a.c.*
mcSar a.c. → boscos. // Molta *mcSar*
poble:] poble, *mcSar*

temps. // Serà] temps / Serà *msL3*

plenitud del vent,] plenitud del vent *RTI*→
plenitud del vent *msL3 LM PF1 UB PF2*

racó ~ missatge.] recó ~ missatge. *RTI*→
racó~ missatge.] racó ~ missatge. // *mcSar*
arbres,] arbres *msL3 mcSar RTI LM PF1 UB*
PF2

curs] curs, *msL3 mcSar RTI LM PF1 UB*
PF2
nosaltres,] nosaltres *msL3 mcSar RTI LM*
PF1 UB PF2

DEIXEU-ME DIR

. . . *mcM mcEP1 mcA* Deixeu-me dir que ja és
temps d'oblidar... *mcEP2 mcEP3*

Deixeu-me dir que ja és temps d'oblidar,
que ja és temps de creure un altre cop en la puresa
i de repintar les cases amb colors alegres.

4 Aquells que han viscut molts anys lluny del poble
seran cridats a retornar
i una nit qualsevol
el vent s'endurà totes les paraules

seran] seràn *mcEP1 a.c. mcA* → retornar] retornar,
mcM mcEP1 mcA mcEP2 mcEP3 LM PF1 DC PF2

8 que hem malmès de tant dir-les sense amor.
I l'endemà serà com si ens alcéssim
després d'una nit de vint segles.

tant] tan *mcM* → amor. / I] amor / i *mcM mcEP1
mcA mcEP2 mcEP3 LM PF1 DC PF2*
alcéssim] alçéssim *mcM mcEP1*

Deixeu-me dir que ja és temps d'estimar,
12 que ja és temps de creure en els prodigis
i que tant se val de les noies que no hem conegut;
que el poble és com abans
i que algun dia

16 hi haurà flors al jardí
i vent als arbres
i paraules inventades de nou
només per a nosaltres.

haurà] hauran *mcEP3 a.c.*

només per a] per a *mcM mcEP1 mcA mcEP2
mcEP3*

Tes.: *mcM mcEP1 mcA mcEP2 mcEP3 LM PF1 DC PF2 OP PF3 BMP*

A *mcM* a sota del poema tres punts n'indiquen el final: «. . .» i, a sota, al marge dret hi consta la signatura: «M.Martí» i la data: «Juliol 1957.»

A *mcEP1*, *mcA* i *mcEP2* hi ha tres punts al final del poema. A *mcEP3* els punts són cinc.

FAULA DARRERA

- Ara tothom serà cridat
a una virtut més alta.
Refluïrem a les mateixes deus
4 i a la mateixa benignitat dels capvespres
amb un vestit nou de tendresa,
infantats novament,
elementals i una mica més dòcils,
8 en el llindar del goig i la pregunta
o potser pelegrins solitaris
a recer de la llum envaïdora.
- Sofrir és talment conèixer l'esperança
12 que ja no som mesquins.
Cal que la veu sofreixi,
que sofreixi la carn
i que el gest se'ns esfalli
16 inútilment i pressentir que un altre
gest i una veu nova i obscura
ens són lliurats
on comencen de nou el camí i el desfici.
- 20 Ara tothom serà cridat
a una virtut més alta.
- dels capvespres] del capvespre. *RT2*
- pregunta] pregunta, *RT2 LM*
- sofreixi,] sofreixi; *RT2*
- se'ns] s'ens *RT2*
inútilment] inútilment, *RT2 LM*
- comencen] comença *RT2 LM*

NOTA A *EL FUGITIU*

Els poemes d'*El Fugitiu* porten dates que van del 1952 al 1957. Un procés d'elaboració tan dilatat no lliga gens amb la meua manera de fer i, menys encara, amb la meua manera de fer d'aleshores. És clar que durant aquells cinc anys vaig escriure d'altres coses, però pel que fa a aquest llibre, l'única explicació plausible de tanta lentitud —explicació que no voldria de cap manera que en condicionés la lectura— és que es va anar fent a remolc d'una llarga crisi religiosa, que finalment es va resoldre amb una ruptura. A partir d'*El Fugitiu* la temàtica religiosa queda relegada a segon terme i el seu lloc l'ocupen, cada vegada amb més intensitat, l'home i els seus problemes de cada dia.

Alguns aspectes d'aquesta mutació són perceptibles ja en l'estructura del llibre. Cap a la meitat del recull es produeix una progressiva desaparició de títols i els poemes s'aprimen, per dir-ho d'alguna manera, fins a esdevenir simples intimacions. Més endavant reapareixen els títols i els poemes tornen a adquirir gruix. Hi ha hagut, però, un canvi sensible de tema i, sobretot, de protagonistes.

Tes.: *LM OP*

Nota escrita, en primer lloc per a *LM* i publicada el 1976, i reproduïda després a *OP*, amb les dues correccions de puntuació que esmento.

A *OP*, el substantiu que conté el títol del llibre passa d'estar escrit amb una majúscula inicial a una minúscula. De tota manera, no es manté en el títol quan reproduceix la «Nota a *El fugitiu*».

A *LM*, només hi ha dues variacions en la puntuació; a la segona línia en què diu «amb la meua manera de fer i, menys encara, amb la meua manera de fer d'aleshores» havia escrit: «amb la meua manera de fer, i menys encara amb la meua manera de fer d'aleshores». I a les dues últimes línies; així, on diu: «un canvi sensible de tema i, sobretot, de protagonistes.» havia escrit: «un canvi sensible de tema i sobretot de protagonistes.».

NOTA DE L'AUTOR

Aquesta és la primera vegada que *El fugitiu* es publica com a llibre diguem-ne independent. Fins ara només havia figurat en volums que aplegaven el conjunt de la meua producció poètica, tot i que els poemes que el componen tenen una pila d'anys, primer dins *El llarg viatge*, publicat per Llibres del Mall el 1976, i després dins *Obra Poètica/1*, que Edicions 62 va incloure en la seva col·lecció «Clàssics Catalans del Segle XX», el desembre de 1989. Trobo, doncs, agradable i fins i tot convenient que, qui vulgui, pugui des d'ara llegir aquest llibre sense haver de fer una despesa excessiva.

Deia que els poemes tenen una pila d'anys, i és cert. Als volums que he esmentat no fa gaire s'hi diu que *El fugitiu* el vaig escriure entre 1952 i 1957; això també és cert, però potser cal matisar-ho una mica. D'una banda, em sembla que val la pena de dir que aquest és un dels meus llibres la data de redacció del qual sempre m'ha resultat més difícil d'establir, en part perquè el vaig diguem-ne arrossegar durant molt de temps, per raons que explicaré succintament més endavant, i sobretot perquè els originals manuscrits que conservo no porten data. D'una altra banda, cal tenir en compte que entre 1952 i 1957 jo vaig escriure d'altres llibres, la totalitat dels quals apareixerà, si no hi ha res de nou i quan els toqui, en aquesta «Biblio-teca».

Comptat i debatut, el llarguíssim —per a mi i aleshores— temps de redacció d'*El fugitiu* és principalment degut al fet que el llibre reflecteix, o almenys intenta de reflectir, el procés d'una crisi religiosa que més o menys va fer el ple i es va resoldre durant aquests cinc anys. Dic el que he dit com una dada que trobo escaient de fer saber per tal de tenir una referència diguem-ne temporal per situar el llibre, però sense ganes de condicionar-ne la lectura. El llibre és el que és, i qui el llegeixi té tot el dret d'exigir-li el mateix que exigeixi als altres, i farà molt santament d'exercir-lo, aquest dret.

Una última consideració. *El fugitiu* és, al meu entendre, el meu primer «llibre», concebut i realitzat a partir d'una motivació concreta i que fins i tot té una forma cíclica. Se'n podria treure algun poema o se n'hi podria afegir algun, és clar, però això, pel que he vist al llarg dels anys, és comú a la major part dels llibres de poesia.

M.M.P.

Roda de Ter, febrer de 1998.

Nota que encapaçala el llibre *El fugitiu* a BMP.

ALTRES POEMES

Mare: quan torni
potser hi hauran noies als balcons
i jo tindré encara un gust llunyà de sal
4 a les genives.

T'hauré estimat amb els camps i amb l'aigua sota el pont
en un racó de casa inassequible,
com un ocell que hem mort
8 de tan cloure les mans en el silenci.

Si fos cert el record
diria d'un a un tots els carrers
i et faria reviure en la veu i en el somni.
12 Tot el poble, que estimo, d'escambell
per la teva alta espera.

Mare: quan torni serà nit i vent
i tindré els ulls cansats de tant pensar-te.

tindrè encara] tindrè un gust *msL3*
a.c.

genives. // T'hauré] genives. /
T'hauré *msL3*
T'hauré estimat] T'hauré pensat
msL3 Et pensaré *ratllat msL3*
T'he pensat *msL3 a.c.*

silenci. // Si] silenci./ Si *msL3*
record] record (retorn?) *msL4*
diria] podria dir *msL3 a.c.*
d'] de *msL3 a.c.*
espera. // Mare:] espera. /Mare:
msL3

tant] tan *msL4 msL3*

Tes.: *msL3 msL4*

15 A *msL3* hi ha quatre versos més escrits en la quartilla corresponent parell que no es mantenen a *msL4*: «Mare: quan torni / no hi haurà ningú a la porta esperant-me / i em semblaria desert tot el carrer / sense la teva presència».

- En el principi fou el mar:
la veu del mar que sempre recomença:
la densitat del mar
- 4 com una pedra blava
oscil·lant a la llum
a la primera llum groga de vent,
sense cap límit d'ombra.
- 8 Després vingueren les marees
i el torneveu de l'aigua,
sense recer perquè el goig no limita.
Ens movíem en una
- 12 dimensió de llum i de paraules
insensibles a tota la tendresa,
amb la pell amarada de sal,
com una vela perduda
- 16 sense nord ni esperança.
Però restava el mar
i resta el mar
encara inassequible,
- 20 tan poderós que ens malmetem els ulls
i les mans estimant-lo
tan foll que ens assimila lentament
i ens redueix a sorra,
- 24 a pedra llisa sense gest ni veu
i engoleix, després,
i encara resta
- ombra. / Després] ombra. / Perquè el mar és la llum
feta aigua, / Després *msL3 a.c.*
- limita. / Ens] limita / sinó que acull en tremolosa
espera / Ens *msL3 a.c.*
movíem] movíem *msL3*
- 22 a la quartilla següent parell corresponent msL3*

Tes.: *msL3*

L'últim vers, sense que acabi amb un punt, semblaria que el poema l'hagués abandonat.

Donzell de vent, herald de quietud,
ara que és nit i el cor no vagareja
pren-me la mà i el cor com un escut
4 omple'm de sal la veu que malalteja
i a l'alt camí de pluges que he estimat
torna'm un altre cop amb la veu clara
perquè aprengui de nou el gust del blat
8 i de la sal i el vent i l'atzavara.

clara] dura *msL3 a.c.*

Tes.: *msL3*

En la quartilla corresponent parell inicia un poema que ratlla. Són quatre versos que no es corresponen amb l'editat en aquesta pàgina, però que reproduceixo atesa la seva mètrica en versos decasíl·labs que coincideix amb el poema:

Vingueren de molt lluny amb roba vella
i un farcell de vianda.
Caminaven
sense girar-se mai per mirar enrera.

Je pleure quand le soleil se couche
R. Char.

Tot és en mi quan em limita l'ombra
de mi mateix, de tot, quan el silenci
és dens del teu record, de la tendresa
4 del teu gest que he collit a l'atzar dels camins,
tothora fugitiu d'altra llum que la teva.

Si tu no hi ets serà més nit encara
i es marciran les roses al crepuscle
8 com si la teva absència fos un vent

roses] roses que collirem *msL4 a.c.*

Tes.: *msL4*

No escric el punt de final de poema perquè, estranyament, sembla inacabat. No és l'últim poema del manuscrit, ja que a *msL4* n'hi ha quinze més, dels quals tretze formaran part d'*El fugitiu*.

Crec en mi i en aquesta solitud de la veu
que ja no té recer de tan sabuda i franca.
Com un arbre perdut enllà de tot conreu
4 allò que tinc és el que menys em manca.
Ni el col·loqui amb el vent ni els ocells viatgers,
ni aquest saber-me arrelat en una terra
que em nodreix i em malmet alhora amb un excés
8 de pluges i d'oblit que em lliga i em desterra
supliran el miratge i el foll entendriment
d'estimar el que he perdut, i la incerta recança
d'un retorn que m'incita a fugir novament
12 tothora a mig camí del buit i l'esperança.
Tan indefens em sé que qualsevol record
em minva la virtut i la veu se'm fatiga
de veure'm tan sotmès a la meva alta mort
16 i no sabré si podré dir-li amiga.

Tes.: *msL4*

Jo faig camí i és sempre nit arreu
i m'és defensa tota llunyania.

Com en un gorg profund el ressò de la veu
4 m'envaeix lentament i m'extasia.
Rebel a la tenebra i a l'oblit
em reconec a penes en la nosa
d'aquest home llunyà i espaordit
8 que colpeix el silenci en cada cosa.
Jo faig camí i és sempre nit arreu
i no goso girar la vista enrera
de tan saber-me acusador i reu
12 d'aquesta solitud que em desespera.

enrera /] enrera /a la quartilla senar següent msL4

Tes.: *msL4*

«LA SENYORA MARIA COLOMER...». *NARRACIÓ*

1. Una narració inacabada

La narració sense títol que s'inicia «La senyora Maria Colomer...» es troba al *msL3* de l'arxiu personal d'Anna Bracons, després del poema inèdit que edito en el recull d'*El fugitiu*, «Donzell de vent, herald de quietud,...». La narració ocupa quatre quartilles i cinc línies d'una cinquena quartilla de la llibreta. L'escriu en les pàgines senars amb un bolígraf blau i, ara per ara, és l'únic testimoni que es conserva d'aquest inici de narració. Després es troben dues narracions més, «El zelador» i «L'intrús», en aquest ordre, ambdues amb moltes correccions, possiblement corregida en dos moments diferents, una en bolígraf blau i una altra en vermell. «El zelador» ocupa nou quartilles en pàgines senars i «L'intrús» són sis quartilles a doble cara. En trobar aquestes línies inèdites que es transcriuen, en la mateixa llibreta que poemes d'*El fugitiu* permetria datar-les, a més, de les dues narracions esmentades, del 1959.¹

La narració té un doble interès. Per una banda, hi ha el personatge que actua com a protagonista, la senyora Maria Colomer. Martí i Pol en diu «La nena Colomer».² En aquesta última narració ja publicada, els personatges que ens interessin són la senyora Colomer i la nena, la Mercè, la filla de la senyora Colomer. Quan es refereix a la mare sempre és esmentada amb el nom de la *senyora Colomer*, com en aquest inèdit en què sempre s'hi refereix com la «Senyora Maria Colomer», de vegades amb l'afegit «vídua Pujol». Ara bé, si al final de «La nena Colomer», el relat es focalitza en la nena quan tota la narració ha estat una explicació del costum del poble de la vetlla del difunt, en aquest inici de narració es focalitza tota l'atenció en la senyora Colomer i en un retrat, per tant amb elements psicològics, del personatge. La descripció és acurada i hi ha el detall dels seus avantpassats. Aquestes dues narracions permeten qüestionar-se si realment existia una família Colomer coneguda, arquetípica en el poble; o bé, simplement es tractava d'una manera que tenia Martí i Pol de poder establir un llinatge que s'hauria pogut repetir en les narracions, de la mateixa manera que es repetien els personatges en l'obra d'Espriu, com a integrants de Sinera.

El segon element a destacar de la narració, a banda del personatge, és el tractament que ocupa Sant Llorenç en l'inici del conte, no com a element religiós únicament, sinó com a ironia en el llenguatge; a més es tracta d'un breu fragment amb molt poques variants:

¹ Martí i Pol escriu en la «Nota de l'autor» de *Contes de la Vila de R. i altres narracions*, datada de l'any 1977, que les narracions que es publicaven amb temàtica del poble i la fàbrica «i algunes altres com ara «El zelador» i «L'intrús», puc assegurar que són escrites entre 1952 i 1956». MARTÍ i POL, *Contes de la Vila de R. i altres narracions* (1978), 18. És a dir, l'autor considera els anys d'escriptura d'*El poble*. Ara bé, recordem que la datació que l'autor dóna per a *El fugitiu* és, precisament, de gairebé els mateixos anys (1952-1957) i recordem també que *La fàbrica-1959* la va escriure, amb tota seguretat, el 1961. Aquests anys que proposa l'autor, doncs, no són segurs; ara, refermaria la hipòtesi de la datació que hi estableixo quan el record de Martí i Pol li permet afirmar que són contes de l'època d'*El fugitiu*.

² Publicat per primer cop a MARTÍ i POL, *Contes de la Vila de R. i altres* (1989), 183-189.

La senyora Maria Colomer serva a les mans, damunt la falda, el llibre que llegeia, obert en una pàgina que figura el martiri de Sant Llorenç i en la qual un dibuix representa el Sant ajagut damunt unes graelles, gairebé nu i amb la mirada perduda en la immensitat, rodejat de tres individus malcarats que atien el foc que li llepa les anques.

La senyora Colomer, vidua Pujol, mentre espera que la venci la son, pensa que ja en devia tenir de dallons Sant Llorenç per a suportar que el rostissin a l'ast³ sense immutar-se i provocar, encara, els saions⁴ que el vigilaven, demanant-los que el giressin de tant en tant perquè la cocció resultés perfecta.⁵

És interessant, doncs, observar com l'ús del llenguatge es complau en el joc irònic. Aquesta és, de fet, una de les característiques importants en molts relats de Martí i Pol.

La raó de la presentació d'aquesta narració es basa en la consideració d'un text inèdit que, com molts dels altres, presenten només un estadi. Tot i que en les llibretes hi constin també els originals manuscrits d'«El zelador» i «L'intrús», aquests ja foren publicats.⁶ Per tant, es transcriuen aquestes línies que, en quatre quartilles i escaig —sempre a les senars—, han romàs inèdites.

2. Criteris d'edició

S'ha explicat en la introducció als primers apunts narratius d'*El poble* i *La fàbrica*, quins criteris han estat usats per transcriure aquests textos narratius. No hi ha variants significatives, sinó que totes van ser eliminades.

Taula de signes

]	separa el text base de les variants
/	indica separació de paràgraf
→	indica l'evolució de la lliçó
~	indica estalvi de paraules

³ Com veurem, enlloc de «que el rostissin a l'ast» el narrador havia escrit «aquell suplici» de manera intencionada per buscar el deix d'humor.

⁴ Forma recollida pel DCVB com a castellanisme, amb el significat d'homes cruels.

⁵ Tercer i quart paràgraf de la narració.

⁶ Com s'ha explicat anteriorment no es pretén presentar una edició dels manuscrits, sinó només presentar els elements que poden resultar complementaris per poder entendre amb més precisió la producció martipoliana d'aquests anys.

LA SENYORA MARIA COLOMER...

La senyora Maria Colomer, vídua Pujol, parpelleja dues o tres vegades en treure's les ulleres que col·loca a la tauleta de vora la finestra;²¹⁶ recolza el cap al respall de la butaca i acluca lènguidament els ulls.

A dos quarts de tres de la tarda el petit menjador és un oasi amb les persianes²¹⁷ que l'aïllen de la xafogor del carrer. Si no fós la cridòria dels vailets al pati de l'escola, la Sra. M. Colomer pensaria que²¹⁸ és sola al món.

La senyora Maria Colomer serva a les mans, damunt la falda, el llibre que llegia, obert en una pàgina que figura el martiri de Sant Llorenç i en la qual un dibuix representa el Sant ajagut damunt unes graelles, gairebé nu i amb la mirada perduda en la immensitat, rodejat de tres individus malcarats que atien el foc que li llepa les anques.

La senyora Colomer, vídua Pujol, mentre espera que la venci la son, pensa que ja en devia tenir de dallons Sant Llorenç per a suportar que el rostissin a l'ast²¹⁹ sense immutar-se i provocar, encara, els saions que el vigilaven, demanant-los que el giressin de tant en tant perquè la cocció resultés perfecta.

La senyora Maria Colomer està ben convençuda que la decadència progressiva del gènere humà és un fet incontrovertible i que ara és totalment impossible de trobar gent amb una capacitat de sacrifici semblant a la dels màrtirs. Ella ho atribueix a una qüestió de carnadura i compara els sants amb els herois de les novel·les de lladres i civils, sense massa respecte per la virtut dels primers que, tal vegada, no acaba d'entendre.

La senyora Maria Colomer, que va complir cinquanta dos²²⁰ anys fa²²¹ poc i que en fa deu²²² que és vídua, pateix d'insomni i en la solitud de la cambra, a la nit, sospira i es revolca pel llit²²³ víctima d'un malestar que ja dura una mica més del que suposava.²²⁴

Deu anys, ben mirat és un²²⁵ període considerable de temps, sobretot si transcorre passada la quarantena que és el moment culminant dels desgavells passionals segons asseguren els manuals.²²⁶ La senyora Maria Colomer podria testimoniar a favor dels teoritzadors per pròpia experiència. Es clar que no hi ha mal que per bé no vingui, i que aquest benestar d'ara, que tants li envegen bé val algun esforç. No n'ha fet poc de camí la Sra. Maria Colomer durant

²¹⁶ finestra;] finestra; es

²¹⁷ persianes] cortines

²¹⁸ l'escola, ~ que] l'escola, semblaria que

²¹⁹ que el rostissin a l'ast] aquell suplici

²²⁰ cinquanta dos] quaranta vuit

²²¹ fa] fa poques setmanes

²²² deu] sis

²²³ llit] llit amb

²²⁴ suposava. // Deu] suposava. Per això s'esforça a aprofitar l'hora de la sesta i tanca els ulls amb astorament quan el ritme bla de la respiració li estimula excessivament la sensibilitat. // Deu → suposava. ~ i obre els ulls una ~ // Deu → suposava. ~ sensibilitat. // Sis

²²⁵ anys, ~ un] anys és, tanmateix, un

²²⁶ segons asseguren els] segons els

aquests deu²²⁷ anys. Fins i tot s'atreveria a afirmar que tota la seva existència ha estat adreçada a aconseguir la seguretat actual. Seguretat econòmica i de categoria social,²²⁸ s'entén, perquè pel que fa a l'altra....

La Sra. Maria Colomer canvia de posició,²²⁹ i espanta, una mica d'esma, una mosca que se li ha²³⁰ aturat al front. Al rellotge del campanar toquen tres quarts de tres. Ha cessat la cridòria dels vailets que ja deuen ser a la classe.

Potser sí que la Divina Providència ordena els aconteixements amb un sentit molt estricte de la justícia, perquè si el poca-vergonya del seu pare no hagués fugit un dia amb la dona d'un veí, quan encara vivien a Esparraguera, difícilment que la seva mare s'hagués decidit a canviar de residència i a acceptar l'apoi que li oferí el seu pare, l'avi de la Sra. Maria, guàrdia civil llavors en actiu a aquell poble tan distant del seu.

De tot això la Sra. Maria Colomer se n'ha enterat al cap de molts anys, perquè en ocórrer els fets, no tenia edat per a intervenir en les decisions familiars. N'estalvia molts de mals de cap aquesta qüestió de l'edat; molts i de ben diverses menes. Si no s'hagués fet gran,²³¹ tot el que hi podia haver en ella d'empremta paterna s'hauria reduït a una remarcable tendència²³² a la vagància, pecat sempre justificable quan s'és criatura,²³³ i a un entusiasme notablement desmesurat pels individus de l'altre sexe, actitud que fa de molt mal dir fins a quin punt és conscient en aquella²³⁴ època.

Però la Sra. Maria Colomer es féu gran i la pobra de la seva mare prou feina tenia a guanyar el pa de totes dues, per a dedicar-se, a més, a vigilar el desenrotllament psicològic —la Sra. Maria Colomer²³⁵ deixà escapar un ronc de to menor—²³⁶ de la seva filla.

Es així que va créixer una mica deixada de la mà de Déu, per bé que l'admetessin per caritat i per la influència de l'avi guàrdia civil, al col·legi de monges de la localitat, i que immediatament de tenir-ne un concepte mitjanament clar, va trobar²³⁷ que els homes constituïen, per a ella, un complement necessari del qual encara avui no se sap passar si no és amb un esforç terrible.

Tot plegat —ara se n'adona— va constituir un temps de prova. A divuit anys la Sra. Maria Colomer havia tingut dos o tres pretendents.

²²⁷ deu] sis

²²⁸ categoria social,] posició

²²⁹ posició,] posició, a la butaca

²³⁰ ha] havia

²³¹ gran,] gran, tota

²³² remarcable tendència] tendència remarcable

²³³ criatura,] criatura, barreja

²³⁴ aquella] aquesta

²³⁵ Colomer] Colomer va

²³⁶ menor—] menor— del

²³⁷ va trobar] trobà

DOCUMENTS SOBRE *EL POBLE*

INTRODUCCIÓ

1. Els documents

Els documents que es presenten en aquest apartat són cinc. Dos s'estableixen a partir del recull d'*El poble* conservat a l'ACPC de 1961 i tres més a partir de documents trobats que haurien de configurar l'edició impresa del recull l'any 1962 per part de Josep Pedreira. Tots cinc són textos inèdits, amb la diferència que el primer que presento, «El ball», és l'únic del qual es conserven dos estadis anteriors del poema: un de l'APMMP²³⁸ i l'altre com a part del recull *El poble*, presentat al Concurs de Poesia de Cantonigròs el 1957. A més, formarà part del recull de 1962. En aquest apèndix, però, tal com comentaré posteriorment, es presenta com a text base el de 1961. L'altre document, també de 1961, el poema «Principalment el que ens manca...», es conserva a l'ACPC.²³⁹

Els tres documents de 1962, poden resultar els més rellevants perquè són els que havien de veure la llum, finalment, per part de Pedreira i, per tant, formarien part del que hauria estat *El poble* el 1962. Els originals d'aquests tres documents es troben en el FJP. El primer consta de cinc fulls signats per Jordi Sarsanedas en què es parla d'*El poble* de Miquel Martí i Pol; el segon és un breu currículum que, gairebé amb tota seguretat, és escrit per Martí i Pol i, el tercer és el poema «Pel cantó de ponent...» que formava part del recull i que, a hores d'ara, és l'única font trobada d'aquest poema. Tots tres documents haurien d'haver estat publicats: el primer com a pròleg, el segon com a notícia de l'autor i el tercer com a poema del recull. Tot havia de formar part del llibre *El poble* del poeta de Roda de Ter.

El pròleg, conservat com a «PedC_1086» i amb l'afegit «(1/5)» —que correspon a cada un dels cinc folis de paper fi mecanografiats i amb correccions mecanoscrites i manuscrites— és, amb tota seguretat, el pròleg que Sarsanedas havia destinat per a la publicació d'*El poble* de Martí i Pol. Com s'ha vist en el treball, el 1961 Pedreira va presentar a Cantonigròs un recull d'*El poble* en nom del poeta de Roda. En aquest Concurs el recull assolí un accèssit. Ara bé, Pedreira hauria pres la clara determinació de publicar-lo l'agost de 1962. En aquest mes, Martí i Pol escriu Sarsanedas quan aquest ja havia acceptat l'encàrrec d'escriure un pròleg per al llibre per dir-li que seria ell mateix que li faria saber a Pedreira que el pròleg aniria a càrrec de Sarsanedas. Tot i que la carta no està datada devia ser de l'agost de 1962,²⁴⁰ ja que en carta de

²³⁸ Recordem que es conserva al FMMP.

²³⁹ ACPC. Tot i que consultable una transcripció de Teresa a Clota a Teresa CLOTA i PALLÀS, Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs (1944-1968), 3r volum, 16-36.

²⁴⁰ «Jo avui mateix escriuré a en Pedreira fent-li saber que has acceptat i li diré que, així que tinguis el text llest, li enviaràs. Si et plau de fer-me'n arribar una còpia, t'ho estimaré.» FJS.

Pedreira a Bonaventura Selva li explica que es trobà amb Sarsanedas a Cantonigròs i li comentà que esperaria el pròleg per començar les feines d'edició del llibre.²⁴¹

Segons es pot deduir, el pròleg deu datar de l'octubre de 1962, a tot estirar del mes de novembre, ja que per aquestes dates Martí i Pol escriu a Sarsanedas i li diu que ha rebut el pròleg i que Pedreira ja el té. En aquesta mateixa carta, els comentaris del poeta de Roda sobre l'escrit són afalagadors: «Quant al teu pròleg em sembla magnífic. Ben sincerament. L'he trobat totalment d'acord amb la idea que jo tinc del meu llibre i, en conseqüència, alliçonador i simpàtic. Jo ja sabia que no podia ser d'altra manera; però estic content de poder-t'ho dir. Moltes gràcies altra vegada.»²⁴² El novembre de 1962, en una carta al mateix Sarsanedas li explica que havia rebut carta de Pedreira, que l'editor ja havia rebut el pròleg, que li havia semblat bé i que el recull de poemes ja era a censura.²⁴³ L'octubre de 1962 es publica *Flama*, de Miquel Dolç, i s'anuncia la publicació d'*El poble*. Martí i Pol de nou li anirà demanant —tot i que potser no amb tanta insistència com quan esperava la publicació de *Paraules al vent* o de *Veü incessant*— els avenços en la publicació del llibre. Fins i tot li comenta a Sarsanedas que Pedreira li havia arribat a dir que el llibre era a punt de sortir. El 8 de març de 1963, però, en carta a Sarsanedas, sembla que ja no té posada cap esperança en la publicació del llibre en les col·leccions de Pedreira. Devia ser el 1965, quan els de l'editorial Daedalus s'interessen per *El poble*, que Martí i Pol, en un últim intent perquè el llibre fos publicat a Óssa Menor, li demana a Pedreira que si no n'havia de fer res, li tornés el recull i el pròleg que li havia escrit Sarsanedas. El més segur és que Pedreira no retornés res ja que els papers es conserven a FJP. No sabem si aquesta fou l'única raó per la qual l'editorial Daedalus, que li publicà el llibre el 1966, ho féu d'una manera tan diferent a com l'havia projectada el poeta el 1962 i, a més, sense el pròleg de Sarsanedas.²⁴⁴

El segon document, d'aquest any 1962, és el «PedC_1098», una còpia d'un full que duu una nota amb llapis, en el marge superior dret, que diu: «Copiar. Pàgina nova — aquest currículum». De fet, aquest mateix full es reproduïx al mecanoscrit inèdit *Correspondència i història (des de l'inici de l'Óssa Menor fins al final de la meua època)* de Pedreira,²⁴⁵ però amb moltes errades. El «currículum», per seguir la nomenclatura de Pedreira, és força interessant perquè esmenta detalls que no seria fàcil que Pedreira conegués de primera mà, com la nòmina

²⁴¹ «Vaig parlar amb en Sarsanedas, a Cantonigròs, perquè em va preguntar que pensava fer, jo, amb el llibre de Martí Pol, i li vaig dir que esperava el seu pròleg. / Tan aviat com ho tingui tot a les mans em posaré a treballar. / Si tens ocasió de veure en Martí Pol, digues-li-ho, perquè se que es un xicot que pateix molt per les seves coses i m'agradaria que sapigués la meua situació exacta.» Són les paraules de Josep Pedreira a Bonaventura Selva en carta datada del 16 de setembre de 1962. FPBS. Escrita en un targetó transcrit les línies obliqües que significarien la separaió de paràgrafs.

²⁴² Carta de Martí i Pol a Sarsanedas de l'octubre o novembre de 1962. FJS.

²⁴³ FJS.

²⁴⁴ S'ha procurat presentar en aquesta breu introducció una història succinta del llibre, però els detalls i cartes es poden resseguir perfectament en el treball.

²⁴⁵ PEDREIRA. *Correspondència i història (des de l'inici de l'Óssa Menor fins al final de la meua època)*, 202.

d'autors influents en la poètica martipoliana —tant els de literatura catalana com espanyola i estrangera—, les publicacions en què col·laborava o el detall que estigués treballant en un volum de contes. Aquestes consideracions també permeten pensar que el full es tracta d'una ressenya personal elaborada pel mateix Martí i Pol i, a més, permetria datar-la d'aquesta època. Si bé a *Óssa Menor* els autors no acostumaven a acompanyar el llibre de cap semblança literària, sí que en alguns casos n'apareixien a la col·lecció «Les quatre estacions» que Pedreira editava des del 1959. No es pot descartar, doncs, que encara que el llibre s'anunciés en «Els llibres de l'Óssa Menor» pogués estar tot preparat per si calgués publicar-se en la col·lecció de «Les quatre estacions».

El tercer document del 1962 és el poema «Pel cantó de ponent...», que forma part de «PedC_1085», document que consta de 35 pàgines en format quartilla —mida típica en la presentació dels reculls per part de Martí i Pol, engrapades—,²⁴⁶ mecanografiada i l'últim full en blanc. El poema, que es presenta en aquests fulls, és a les quartilles 28 a 30. Es tracta, per tant, d'un poema força llarg. Quan Martí i Pol escriu a Sarsanedas l'agost de 1962 li diu: «T'envio un exemplar d'«El Poble» i els tres o quatre poemes que hi he afegit. Aquests poemes no són de més a més, sinó que en substitueixen d'altres. El recull, però, tal com tu el tens ara, és definitiu.»²⁴⁷ De fet es tracta de tres poemes: «Matrimoni», «Crònica» i el que es reproduïx en aquestes pàgines, «Pel cantó de ponent...», escrits segurament durant el 1962. És l'únic testimoni que he pogut trobar del poema i aquesta és la raó per la qual es reproduïx en aquest apartat. Per una altra banda, els poemes que devien substituir eren: «Avui, molt menys que abans», «El poema», «Vent en el vent» i «Al capdavant de l'avinguda...», que havien estat presents tant en el recull de 1957 com en el de 1961.

2. El contingut del pròleg a *El poble*

En la carta de l'agost de 1962 que Martí i Pol escriu a Sarsanedas s'explicita que havien parlat de fer constar en el pròleg la datació dels poemes. Li diu que, a excepció dels poemes que hi afegia i que eren nous, la majoria dels poemes dataven de l'abril al juliol de 1957. Efectivament, després d'unes línies de presentació del poeta, Sarsanedas hi explicita la data de redacció del recull amb una finalitat ben determinada que és la de deixar constància que el llibre que el lector té a les mans s'adiu amb el corrent de poesia social que començava en aquells anys. La novetat, doncs, és que el volum ja havia estat acabat feia «quatre o cinc anys». De fet, Sarsanedas usa el pròleg de Joan Teixidor al primer llibre de Martí i Pol, *Paraules al vent*, per constatar que ja en

²⁴⁶ Evidentment, per qüestions de conservació, no és com es guarden actualment: ara, els fulls estan solts de tal manera que encara es pot observar els senyals de les grapes. Era la manera habitual com Martí i Pol presentava els reculls: en quartilles mecanografiades i engrapades.

²⁴⁷ FJS.

aquest el prologuista intuïa la preocupació del poeta per la qüestió social. Ara, Martí i Pol reprèn aquella mateixa situació des de la ironia i amb la influència d'un autor al darrere de qui, ni Sarsanedas ni Martí i Pol no n'amaguen el ressò explícit. Es tracta de Jacques Prévert. Sarsanedas s'hi refereix per explicar que no només el poeta de Roda escriu l'«Inventari de poble» sota la seva influència, sinó que hi estableix una sèrie d'inventaris des de l'inici del llibre. Com en el pròleg a *La fàbrica* que es publicà el 1972, Sarsanedas també hi veu una «comèdia humana», plena de personatges organitzats, amb un ressò espriuenc que manté la determinació de crear uns quadres plàstics, de figures i paisatges.

Amb tota seguretat, Martí i Pol i Sarsanedas pretenen vincular el llibre amb la tendència social, però sempre des de la perspectiva que el poeta de Roda n'havia estat un precedent clar. La datació dels poemes ho demostraria, tot i que la poesia social, des de feia força anys, havia estat un clar referent per al poeta de Roda. Per una altra banda, no és gens casual que se citi Prévert, no només com a referent, sinó que també és una manera d'uropeitzar la poesia. No és qüestió de basar-se només en la tradició literària catalana sinó que els afanys moderns també passaven per fixar-se en la producció europea. Sarsanedas explica que, a més de ser un referent per a Martí i Pol, el modifica. En els poemes d'*El poble* hi ha enumeracions que tenen la signatura martipoliana i hi ha els referents catalans que ja s'esbossaven en els versos anteriors del poeta de Roda. Sarsanedas no només hi cita Espriu sinó també Salvat-Papasseit.

3. El contingut dels altres documents de Martí i Pol

El segon text és una semblança literària de l'autor. Amb tota seguretat, com ja s'ha assenyalat anteriorment, el full fou redactat pel mateix poeta. En són prova la referència als noms que influïren en la poètica martipoliana o la llista de publicacions en què col·labora —ja sigui des de la redacció o des de la publicació d'articles— com també l'al·lusió als projectes que té al calaix. L'últim paràgraf de l'escrit, com també el fet que no hi hagi cap esment a *El poble*, llibre que publicaria el 1966, són indicis que ajudarien a determinar que aquesta mena de «currículum» devia estar redactat per adjuntar-se a la publicació del llibre *El poble*. De tota manera, la importància d'aquest full rau precisament en l'al·lusió als referents literaris que van influir el poeta de Roda.

El tercer document és el poema «Pel cantó de ponent...». Aquest és el títol, que correspon al primer sintagma del primer vers del poema. Són setanta-sis versos, dividits tipogràficament en sis estrofes desiguals, que s'inicien amb el mateix sintagma preposicional esmentat, de tal manera que les quatre primeres fan referència als quatre punts cardinals i les dues últimes s'inicien «Per tots quatre cantons». Els sis versos acaben de la mateixa manera: «el meu poble és antic», una oració que recorda precisament el primer poema del llibre, «El poble»,

que té l'estructura bàsica d'oracions atributives que defineixen la vila. A més, les repeticions monòtones apareixen diversos cops en el poema: les cases són velles de «dos-cents anys» (v. 2 i 3; 15 i 16, i 28 i 29), o simplement «velles» (v. 41, 52 i 64); els carrers «empedrats» (v. 17, 31, 42, 54 i 66); hi ha arbres «vells», simplement, de manera genèrica (v. 53 i 65) o bé els concreta en pollancs (v. 32 i 43). El polisíndeton —com havia aparegut també en el primer poema, «El poble»— serà un altre cop la figura literària que establirà un ritme monòton al poema. Els versos traslluen antigor i tristor, tot i que contrasten amb la gent que, en la més estricta quotidianitat, hi troben l'alegria. Així el poble pot viure d'una manera més esperançada. Martí i Pol situa el poema abans d'«El ball», «Romanço» i «Meditació última» i, per tant, serveix també de recull de motius que han anat apareixent al llarg del llibre. Aquells versos que acabaven el primer poema del llibre, «El poble»: «El poble és tot: / el principi i la fi, / l'amor i l'odi, / la veu i el silenci, / la vida i la mort» (v. 24-28) ressonen també en aquest final del poema «Pel cantó de ponent...»: «però la gent hi viu en pau / i és feliç a estones / i dissortada a estones / i estima / i creix / i odia / i mor / com a qualsevol altre lloc, / ni més ni menys / que a qualsevol altre lloc.» (v. 67-76). Els versos acaben de refermar que el poble pot ser Roda de Ter, però també qualsevol altre poble. De la mateixa manera que el poeta ho recorda insistentment en els seus versos, no és l'indret geogràfic el que compta, sinó la gent que hi viu. Si el poema, per tant, el vincula amb el poema de l'inici, també recollirà costums que es tornaran a trobar en el llibre de *La fàbrica* de 1972 com és el de menjar vora l'aigua,²⁴⁸ que en el poema es concreta en el sopar vora les fonts (v. 46-47); o en l'escena d'airejar els cobrellits i flassades que recorda el poema «Dissabte» del mateix recull d'*El poble* o la referència als canvis en les diferents estacions de l'any que recorden els quatre poemes de «Les quatre estacions». Sense cap mena de dubte, doncs, el poema vindria a ser un primer tancament del llibre, ja que recull les escenes més determinants de tot el llibre.

4. Criteris d'edició

Els documents que s'editen de manera diplomàtica tenen l'interès perquè formaren part del recull d'*El poble* presentat al Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs el 1961 i també els que ja formaren part d'un recull que, en breu, el 1962, havia de veure la llum publicat per Pedreira, o a «Els llibres de l'Óssa Menor», o en una altra de les col·leccions de l'editor, «Les quatre estacions».

4.1. Els documents d'*El poble* (1961)

²⁴⁸ És el poema «Com que ara ve el bon temps» en què en la forma del romanç explica, amb un caràcter festiu, com la gent menja vora del riu. En el poema que es transcriu es menja a vora de les fonts.

El primer dels poemes que es presenten en aquests fulls, «El ball», i com ja s'ha avançat anteriorment, encara que conservat el mecanografiat original en el FMMP, es transcriu l'estadi en què el poema s'integrava en el recull de 1961 presentat al Concurs de Poesia de Cantonigròs; de fet, també formà part del recull de 1957. També s'integrava en el recull de 1962. No queda gens clara quina fou la raó que impulsà Pedreira a presentar el recull el 1961 ni des de quin moment l'editor disposava d'aquella col·lecció de poemes engrapats de mida quartilla. L'estranyesa s'accentua encara més quan s'observa que el recull d'*El poble* (1962) es basa més en l'estadi de 1957 que no pas en la de 1961. De tota manera, no es pot dubtar que el recull de 1961 no sigui de Martí i Pol ja que el poema «Principalment el que ens manca...» són completament nous i no es conserven a APMMP ni, evidentment, a FMMP.

D'«El ball», però, se'n conserven quatre estadis: el mecanografiat original; el que el poeta presenta al Concurs de Poesia de Cantonigròs de 1957, el que Pedreira presenta al mateix Concurs el 1961 i el de 1962. És evident que l'últim estadi seria el més acostat a la voluntat del poeta. O potser no, ja que la voluntat del poeta fou ometre'l finalment. Es presenta l'estadi de 1961 i no pas el de 1962 perquè sembla més entenedor pels signes de puntuació que en els altres estadis s'ometen i, a més, es pot comptar amb dos versos més a diferència de les altres versions que ens han arribat. De «Principalment el que ens manca...» se'n presenta la transcripció del poema sense cap mena de referència ja que es tracta de l'únic testimoni conservat, el de l'ACPC de 1961. No hi ha cap esmena ni cap anotació, només una variant mecanografiada en el títol en què s'esborra la -s d'«els»; al capdavant, una errada mecanogràfica. El text base, doncs, és el de 1961 en ambdós casos.

4.2. Els documents d'*El poble* (1962)

4.2.1. Pròleg de Jordi Sarsanedas a *El poble*

El text base correspon a l'únic document trobat que correspon al pròleg a *El poble* que Sarsanedas envià a Pedreira per ser publicat el 1962. El text es conserva en el FJP com a «PedC_1086», amb l'afegit «(1/5)» que correspon a cada un dels fulls que conté. El document presenta correccions mecanografiades que establia en el mateix moment d'escriptura. Aquestes correccions eren canvis en el text quan Sarsanedas copiava el document i, per tant, es podria suposar que serien conseqüència de dues situacions: un canvi de darrer moment o errades de transcripció del manuscrit al mecanografiat. El text fou revisat, com a mínim, un segon cop; d'aquesta revisió se'n deriven les poques notes manuscrites que corregeix Sarsanedas i que corresponen, bàsicament, a variants tipogràfiques.

Les errades que se suposen de darrer moment són totes mecanografiades com succeeix gairebé al final del document en l'omissió del subjecte de l'oració concessiva: «Aquest *pessebre*

té àngels, encara que siguin uns enamorats que la gent mira de reüll.» en què després d'«encara que» Sarsanedas escrivia el sintagma «els seus àngels» que després ratlla amb creus mecanografiades. Si bé aquesta correcció evita la repetició d'elements i Sarsanedas se n'adona, també n'hi ha d'altres que serien fruit d'errades a l'hora de transcriure. Aquestes són ratllades amb creus mecanografiades, potser amb la intenció d'escriure alguna altra paraula que no s'acaba d'endevinar. Així s'esdevé gairebé a l'inici del pròleg quan després de l'adverbi en l'oració «Certament no escauria» sis creus invaliden unes lletres en alguns casos intel·ligibles. Tots aquests elements són, doncs, fruit d'una primera versió del text.

Els altres elements són més nombrosos i són fruit d'una revisió del text. Els elements corregits ja són autògrafs i alguns d'ells responen amb tota seguretat a aspectes mecanogràfics i tipogràfics. Es troben, per exemple, canvis com en la forma mecanografiada «restavleix» en què la «v» és corregida a mà per una «b» o, més endavant, a «n'és causa l'*inventari* mateix que ens fa veure els personatges com a objectes,» en què la «f» de «fa veure» és manuscrita, ja que de manera mecanografiada hi apareix «va veure». Algun altre canvi respon al que seria la lletra cursiva indicada amb el subratllat. En aquest cas es troba el subratllat de la cita del pròleg de *Paraules al vent* de Joan Teixidor en què Sarsanedas no només es limita a escriure'l entre cometes sinó que havia pensat a escriure en cursiva tota la cita. També aquest element el ratlla de manera manuscrita.

Per una altra banda Sarsanedas estableix autogràficament unes altres correccions d'addició de signes de puntuació: el signe d'inici d'interrogació a «Avui, però, ¿qui s'atreveria a usar aquest estil?» —en què les cometes finals també són manuscrites degut suposadament a un descuit a l'hora de mecanografiar el text— i a «¿Hauríem de suposar una mena de nihilisme darrera aquesta rialla? ¿O bé, ben diversament, hi ha, contra la diversitat desordenada i contra la identitat monòtona i insignificant, una pregona aspiració cap a l'harmonia viva?», en totes aquestes es podria entreveure una intencionalitat d'emfasitzar les interrogacions. Hi ha unes correccions d'addició de comes com a: «Hi ha l'home que estima el seu poble, tal com és, però hi ha també el que,» en què hi afegeix la que precedeix la conjunció adversativa o encara posteriorment a «del *clos parany pronominal*, com diu Espriu», un signe de puntuació que havia omès possiblement per descuit. Per últim, una altra consideració és l'addició de la conjunció copulativa «i» en les últimes línies del text: «una nova primavera, i un retorn del dissabte, bells i alliberadors,» en què les dues conjuncions han estat afegides de manera manuscrita. Totes les indicacions autògrafes es respecten per oferir al lector la que hagués estat una primera voluntat de Sarsanedas.

Pel que fa a les altres qüestions en el text que es presenta cal esmentar que els subratllats que indica l'autor es transcriuen en lletra cursiva; es corregeixen errades mecanogràfiques les formes de la primera persona del plural de l'imperfet d'indicatiu que Sarsanedas no accentuà com «Hauriem» i «Podiem»; altres d'omissió com «escrita» o

«recodant» per «escrita» i «recordant» i una per permutació de grafies com és «mraginal» per «marginal». Es corregeixen les tres formes «Prevert» per «Prévert», ja que Sarsanedas només accentuà l'última forma. A més, es canvia la forma «capella» per «capellà» —ja que així ho exigiria el text— i la forma «esboç» per la correcta «esbós».

En dos casos es restitueixen elements que s'indiquen entre clàudators. El primer és un punt que se suposa al final del full però que no hi consta. El segon és la grafia «d» en l'adverbi «amunt». Hi llegim: «Potser l'autor, davant els personatges, caiguts desordenadament amunt la taula però vius, per una mena de pudor o de necessitat artística». La forma «amunt», per tant, queda restituïda per «damunt», indicat, com ja s'ha dit, entre clàudators.

En notes a peu de pàgina es presenten dues variants que podrien resultar significatives per supressió d'algun sintagma o la variació d'elements de l'oració del document. En aquests casos es presenta la lliçó i, separat pel signe «|», el primer estadi del text. En un cas, just a l'inici, s'usa una nota a peu de pàgina amb caràcter explicatiu.

4.2.2. Els altres documents

L'altre gran apartat és el que fa referència a la biografia i el poema, es basen en un sol testimoni que és el conservat en el FJP. De la biografia del poeta, com ja s'ha comentat, n'existeix una còpia, suposadament realitzada per Pedreira, en el manuscrit inèdit de Josep Pedreira *Correspondència i història (des de l'inici de l'Óssa Menor fins al final de la meva època)*. Aquest segon testimoni és una mala còpia del primer; així, entre d'altres, un dels verbs, molt usat pel poeta en aquesta època, «engavanya», és transcrit per «enganya» i també les nombroses faltes d'ortografia, permetrien que descartés aquest segon testimoni per la falta d'interès.

Centrar-se, doncs, en els dos originals —biografia i poema— de Martí i Pol significaria mantenir la transcripció de la mateixa manera com el poeta les escriví. En aquests dos casos no hi ha ni una sola correcció ni cap element a destacar.

Taula dels testimonis i abreviatures

Mecanoscrits

- | | |
|--------------|--|
| <i>mcM</i> | Mecanoscrit dels poemes conservats a l'arxiu personal del poeta, actualment al Fons Miquel Martí i Pol de Roda de Ter de l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona. |
| <i>mcEPI</i> | Mecanoscrit d' <i>El poble</i> , presentat al XIV Concurs Parroquial de Poesia de les festes de Sant Roc de Cantonigròs. (18 d'agost de 1957). Conservat a l'Arxiu de la Parròquia de Cantonigròs. |

- mcEP2* Mecanoscrit d'*El poble*, presentat al XVIII Concurs de Poesia de Cantonigròs. (20 d'agost de 1961). Conservat a l'Arxiu de la Parròquia de Cantonigròs.
- mcEP3* Mecanoscrit d'*El poble*. Conservat al Fons personal Josep Pedreira. PedC_1085. Universitat Autònoma de Barcelona.
- mcEPS* Mecanoscrit signat per Jordi Sarsanedas. Conservat al Fons personal Josep Pedreira. PedC_1086. Universitat Autònoma de Barcelona.
- mcSL* Mecanoscrit. Suposadament de Miquel Martí i Pol amb una semblança d'ell mateix. Conservat al Fons personal Josep Pedreira. PedC_1098. Universitat Autònoma de Barcelona.

Taula de signes

]	Separa el text base de les variants
∅	No consta en el text base o en alguna de les variants.
~	Eludeix una part del text base o d'alguna variant.
//	Indica una separació estròfica

DOCUMENTS D'*EL POBLE* (1961)

POEMA «EL BALL» D'*EL POBLE* (1961)

Miquel Martí i Pol

El ball

- “.. virtuoses dames i nobles cavallers
d’una estirp tan altiva que fa angúnia,
dansen...”
- 4 —o, potser, dansen no és encara la paraula—
“delicadament cerimoniosos
i llangueixen una mica
sense malmetre, és clar, la correcció
8 de llur gest,
al ritme d’una música
discretament romàntica...”
- I la noia,
12 la noia de la carn xuclada per l’esforç
que ha ballat, a sotracs, tota la tarda,
trista, molt trista
demana encara:
16 oh!, llegiu-ho un altre cop, si us plau.
- “.. virtuoses] Virtuoses *mcM, mcEP1, mcEP3*
angúnia,] angúnia *mcM*
dansen...”]: dansen... *mcM, mcEP1* dansen... *mcEP3*
—o,~paraula—] o potser dansen~paraula, *mcM* —o ~
paraula,— *mcEP1* —o ~ paraula— *mcEP3*
//] Ø *mcM, mcEP1, mcEP3*
“delicadament~] delicadament cerimoniosos, *mcM*
delicadament cerimoniosos *mcEP1, mcEP3*
correcció] correcció, *mcM, mcEP1, mcEP3*
de llur gest,] Ø *mcM, mcEP1, mcEP3*
romàntica...”] romàntica. *mcM, mcEP1, mcEP3*
esforç] esforç, *mcM, mcEP1, mcEP3*
que~tarda,] Ø *mcM, mcEP1, mcEP3*
molt trista] molt trista, *mcM, mcEP1, mcEP3*
oh!,~cop,]!Oh!,~ cop *mcM, mcEP1* Oh!~cop *mcEP3*

POEMA «PRINCIPALMENT EL QUE ENS MANCA...»

D'EL POBLE (1961)

Miquel Martí i Pol

Principalment el que ens manca...

Principalment el que ens manca és tendresa:
una tendresa corporal
de mans de criatura
4 o de sabates velles;
una tendresa amb places i carrers
i gent que es diu: bon dia,
mirant-se intensament als ulls.
8 Principalment, és ben cert,
el que ens manca és tendresa.

En segon lloc hi ha, també, que hem perdut
la nostra capacitat primigènia
12 d'admiració;
que ens hem cansat tan prematurament
que som més vells que les pròpies paraules,
més vells que el temps i que el record
16 i ens pesa
la carn com un estigma.

I ocorre que vivim a penes
i que ja gairebé ningú no es persigna
20 en emprendre un viatge.
I ocorre que parlem de coses no sabudes
i que ens oblidem d'estimar
com qui no sap que estima,
24 amb les mans i amb els ulls,
obrint les mans i els ulls
perquè ens penetri tot el vent del defora
i ens renovi la veu i ens purifiqui.

28 Germans, germans!
els que estimeu el poble
com jo l'estimo;
els que sofriu, com jo he sofert, pel poble
32 teniu les mans a punt,
els ulls a punt per estimar;
només us manca
l'esforç de ser una mica més ingenus,
36 d'oblidar que sabeu tantes paraules
i de fer, cada dia,
com si arribéssiu novament al poble.

DOCUMENTS D'*EL POBLE* (1962)

PRÒLEG A *EL POBLE* (1962)

Jordi Sarsanedas

Miquel Martí Pol no ha escrit gaire, i ha publicat menys. *Paraules al vent*, el seu primer llibre, va obtenir el Premi Ossa Menor 1953 i va ésser editat el 1954. Des d'aleshores, i a part alguns versos en revistes, d'ell només ha aparegut, el 1957, el breu recull *Quinze poemes*, a «La font de les tortugues».

Miquel Martí Pol escriu quan i com pot, i publica quan i com li ho permeten les circumstàncies. Avui, *El poble* semblarà *molt d'ara*. Fàcilment, i amb justícia, serà adscrit a l'actual preponderant corrent de poesia social. Val la pena de precisar que va ésser acabat fa quatre o cinc anys? Certament no escauria de donar a aquest detall més que una importància marginal, però, si rectifiquem o precisem així la situació cronològica d'aquest llibre als ulls dels lectors, potser els ajudarem a apreciar-ne més justament la sinceritat.

Amb tot, més m'agradaria de recalcar, en el mateix sentit, que, si bé *El poble* sembla i és bastant diferent de *Paraules al vent*, el resultat que representa constitueix una conseqüència natural d'unes tendències que ja es manifestaven en el primer llibre de Miquel Martí i Pol, en el pròleg del qual Joan Teixidor parlava del seu «humaníssim sentit del quotidià» i de la «voluntat d'un clima col·lectiu, gairebé social de la seva poesia.»¹

En aquell mateix text, Joan Teixidor (per situar humanament el poeta i per explicar un aspecte del seu llibre – llegiu, per exemple, «Amb vestits antiquíssims») evoca la vila, *el poble*, on viu Miquel Martí i Pol, i escriu: «Hi ha una carretera assolellada on la gent es passeja els diumenges, uns despatxos on la mateixa quantitat de moneda sembla que sigui més, uns carrers estranyament quiets, una bona església parroquial, uns cafès amb taules a fora quan fa bon temps, un cercle catòlic, una cobla per a tocar sardanes, una penya on es pot parlar de tot. Totes aquestes coses podrien haver estat enumerades amb una certa ironia en una altra època, quan la Ciutat era sinònim de Progrés, Llibertat, Vida; i fora de la ciutat només hi havia folklore o estiueig. Avui, però, ¿qui s'atreveria a usar aquest estil?»

Jo no sé si Miquel Martí Pol va veure en aquestes frases un repte amistós. En tot cas, bé es pot dir que *El poble* és, essencialment, aquesta enumeració en la qual pensava Joan Teixidor, escrita veurem amb quina ironia.

Al repte, o a la situació que el prologuista comentava, Miquel Martí Pol va respondre en un primer moment, jo diria, manllevant a Prévert el seu procediment de l'*inventari*, com explícitament ho reconeix (... *et plusieurs rats laveurs*.) Aquesta influència no és pas precisament limitada al poema que, recordant el més típic en aquest sentit de l'escriptor francès, porta el títol d'«Inventari de poble». La trobem també, per exemple, als versos proemials i a la

¹ La citació de Joan Teixidor fou exactament la següent: «en el seu humaníssim sentit del quotidià i en la voluntat d'un clima col·lectiu, gairebé social, per a la seva poesia.» Joan TEIXIDOR, «Pròleg» a Miquel MARTÍ i POL, *Paraules al vent*, Els llibres de l'Óssa Menor (Barcelona: Óssa Menor, 1954), XIII.

«Meditació primera» en la qual pren la forma d'uns itineraris, amb una particular i eficaç utilització de les repeticions.

No sé si fóra possible de trobar cap mena d'intenció implícita em el procediment mateix de l'*inventari*. Sembla que rebutgi ensems la diversitat i la identitat dels éssers... ¿Hauríem de suposar una mena de nihilisme darrera aquesta rialla? ¿O bé, ben diversament, hi ha, contra la diversitat desordenada i contra la identitat monòtona i insignificant, una pregona aspiració cap a l'harmonia viva? Potser aquesta mateixa ambigüitat fonamental ha estat una seducció per a Prévert però, en tot cas, ell té bona cura de donar un sentit més clar als textos on utilitza aquest procediment, enumerant sobretot certes diversitats i certes identitats, amb la qual cosa aquireixen el desitjat valor denunciatori.

A les mans de Miquel Martí Pol l'*inventari* és menys virulent, en certa manera esdevé un procediment d'anàlisi. El poeta està disposat a utilitzar aquest explosiu, però no sense precaucions. Obre el llibre amb una «Meditació primera» que ja conté *inventari* però només en forma de predicat d'un terme únic, el poble, repetit, em sembla, amb afecte evident, amb *pietat*. Quan, unes planes més endavant, es produeix l'explosió, aquesta respecta els límits preparats, en extensió i potser en intensitat. I clou el llibre una «Meditació última» que dóna definitivament, a l'anàlisi explosiu de l'*inventari*, el valor exacte d'una necessària etapa metodològica perquè restableix, en la prescrita síntesi final, la unitat del poble. Miquel Martí Pol recorda Prévert, sí, però no oblida, hom diria, els vells consells de Descartes... Només, un poema com «Deixeu-me dir que ja és temps d'oblidar» ens fa pensar que desitjaria i no sap si gosar esperar que, ara o un dia, meravellosament, algun element no entri, no es retrobi a la reconstitució final... Hi ha l'home que estima el seu poble, tal com és, però hi ha també el que, tot estimant-lo, fantasieja amb el somni de sotmetre'l a una mena de destil·lació fraccionada...

Bé, l'*inventari*, com la més neta i la més respectuosa de les bombes, ha explotat damunt el poble. Podríem dir que l'anàlisi és completat amb mitjans menys violents: hi ha un esbós de petita *comèdia humana* que, en algun moment, fa pensar en la influència d'Espriu («Matrimoni», per exemple)[.] Però, per què *petita*? No pas exactament per les reduïdes dimensions dels textos. Sospito que l'adjectiu que se m'ha imposat, s'ha imposat també a l'autor amb més considerables conseqüències. Potser n'és causa l'*inventari* mateix que ens fa veure els personatges com a objectes, o sigui (en un sentit que em sembla psicològicament segur) com a coses que hom pot tenir dins la mà. Potser l'autor, davant els personatges, caiguts desordenadament [d]amunt la taula però vius, per una mena de pudor o de necessitat artística, potser per efecte de la mateixa *pietat* de la qual parlàvem, no gosa lliurar-nos-los sense haver-los organitzat. Potser encara la mateixa *pietat* determina la tria d'un artifici casolà: provisionalment, en espera de la síntesi serà un pessebre. He fet malament de veure'l així a «Les

quatre estacions»? Quatre *paisatges amb figures* (l'hivern, més desert que els altres, naturalment, sobretot a la Plana de Vic quan bufa tramuntana de Roses o que hi ha boira baixa), quatre paisatges, si voleu, una mica a la manera de Breughel.

Fixeu-vos que el *paisatge amb figures a la manera de Breughel*, o el pessebre, són realment inventaris, neixen d'inventaris. Algú ha fet la llista dels personatges que hi ha d'haver o que hi pot haver (en el cas del pessebre, la llista és tradicional), ha pres els personatges i els ha posat dins el quadre, però sense la traça necessària per a obtenir realment aquella síntesi, aquella unitat que realment esborraria l'etapa prèvia. Probablement per raons de transferència de sentiments, nosaltres hem après a associar aquesta manca d'habilitat amb la tendresa.

Així, els poemes que anomenem *de pessebre*, poden també ésser interpretats com a *inventaris* no totalment dissociatius i no sarcàstics sinó tendres. L'exemple més típic² d'aquest gènere ens és donat per «Tot l'enyor de demà» de Salvat-Papasseit. Així trobaríem en *El poble* unes utilitzacions diversament matisades de l'*inventari*, oscil·lant entre la violència de Prévert i la tendresa de Salvat.

Entre el sarcasme i la tendresa, hi ha lloc per a moltes coses. Hi ha lloc, per exemple, per a l'humor que col·loca *el poeta* en un racó del paisatge, entre el capellà amb el paraigua i el paleta escalador de bastides (i també així fugim, intentem fugir, del *clos parany pronominal*, com diu Espriu) i, sobretot, per una ironia que, si bé no recolza explícitament en cap terna màgica encarnada en la Ciutat (l'impossible del qual parlava Joan Teixidor), testimonia una fe, tan vuitcentista com vulgüe, però humaníssim, imperiosa i absolutament indeclinable.

L'esperança sense ironia parla dels seus àngels. Aquest *pessebre* té àngels, encara que siguin uns enamorats que la gent mira de reüll. Aquest *pessebre*, si no el té, si l'ha perdut, espera un miracle i confia en la seva vinguda. Si més no (i així el llibre comença, però amb igual lògica podria acabar) aquest miracle podria ésser un recomençament, una nova primavera, i un retorn del dissabte, bells i alliberadors, encara que no trenquin el cicle del treball agrari o el cicle del treball industrial en què s'inscriuen. Però hi ha versos³ que ens permeten de veure també l'⁴esperança més pregonada⁵ d'una més clara, per bé que humana, redempció.

Jordi Sarsanedas

² típic] típic des d'un text

³ hi ha versos] versos hi ha L'ordre és canviat gràcies a una indicació manuscrita.

⁴ també l'] una

⁵ Un senyal esborra un element mecanografiat que no es veu bé i que podria ser el signe d'una coma.

SEMBLANÇA DE MIQUEL MARTÍ I POL

Miquel Martí i Pol. Nat a Roda de Ter, el 19 de Març de 1929.

Estudis secundaris al mateix poble. Des de l'edat de 14 anys treballa a les oficines d'una fàbrica de filatura de cotó.

Ha llegit una mica més que la majoria de la gent normalment preocupada per l'actualitat literària d'arreu del món. És ben possible, però, que l'obligació de romandre al llit durant molts mesos, a penes complerts els dinou anys, estimulés el seu interès i la seva sensibilitat. D'ençà d'aleshores escriu poesies.

Dels lírics actuals de casa nostra, potser escolliria: Riba, Foix i Espriu, i Cots, Sarsanedas i Manent entre els joves. Tot amb tot, considera que triar és comprometedor, no pas solament de cara als altres, sinó, sobretot, de cara a un mateix.

Dels espanyols: Garcia Lorca i Guillén, i coses disperses de les darreres promocions. Quant a d'altres estrangers, els coneix molt fragmentàriament. Tanmateix el preocupen: Prèvert, Char, i d'altres francesos. Ungaretti, Elliot i alguna cosa de Neruda.

L'any 1953 obté el Premi "Ossa Menor" amb el llibre "Paraules al Vent" que es publica a Barcelona el 1954.

Posteriorment ha publicat un petit recull: "Quinze Poemes" a "La Font de les Tortugues – Mallorca". Té un bon racó de poemes inèdits, tot i que, ara, escriu poc i amb molt d'esforç.

Ha assajat la narració i, actualment, treballa en un possible volum de contes.

Col·labora a "Inquietud", de Vic; "Serra d'Or", de Montserrat; "Quart Creixent", de Barcelona i "Ponent" de Mallorca.

Viu a Roda de Ter i estima el seu poble cordialment, perquè, si bé no n'obté la correspondència afectiva que li podria exigir, almenys no l'engavanya excessivament, i això sempre és agradable.

POEMA «PEL CANTÓ DE PONENT...»
***D'EL POBLE* (1962)**

Miquel Martí i Pol

Pel cantó de ponent...

Pel cantó de ponent el meu poble és antic.
La gent hi viu en cases
velles de dos cents anys
4 amb els sostres de fusta
i finestres petites.
Sovint hi manca llum
i l'hivern hi és molt trist;
8 però la gent cria conills
a un racó de l'entrada
i penja fulls de calendaris vells
a les parets
12 i fa que creixin flors
al peu de la porta.

Pel cantó de llevant el meu poble és antic.
Hi ha cases velles
16 de dos cents anys
i carrers empedrats.
L'herba creix lliurement
entre mig de les lloses
20 i a les nits que fa lluna
la pedra lluu, sinistra;
però la gent s'hi passeja tranquil·la
i els capvespres d'estiu
24 s'asseu damunt les lloses
i vetlla la quitxalla
que juga i les falcies
que xisclen enfollides.

28 Pel cantó de muntanya el meu poble és antic.
Hi ha cases velles
de dos cents anys
i carrers empedrats
32 i vells pollancs a la vora del riu
que fan una ombra allargassada i seca
mentre dura l'hivern;
però a l'estiu
36 s'omplen d'ocells
i acullen les parelles
d'enamorats que s'ajeuen a l'herba
i es premen tendrament les mans.

40 Pel cantó de la mar el meu poble és antic.
Hi ha cases velles
i carrers empedrats
i vells pollancs a la vora del riu.
44 Del poble estant no es veu la mar
ni tan sols s'endevina;
però la gent, el diumenge a la tarda,
sopa a les fonts
48 i acull el veïnatge

de tothom
amb un gran gest de tendresa.

Per tots quatre cantons el meu poble és antic.
52 Hi ha cases velles
i arbres vells
i carrers empedrats;
però el temps hi transcorre lentament
56 i cada primavera renova les flors
davant les portes
i aireja els cobrellits i les flassades,
i l'estiu colra els blats
60 i la tardor entendreix les noies
i l'hivern fa més densa
la intimitat de les cambres.

Per tots quatre cantons el meu poble és antic.
64 Hi ha cases velles
i arbres vells
i carrers empedrats;
però la gent hi viu en pau
68 i és feliç a estones
i dissortada a estones,
i estima
i creix
72 i odia
i mor
com a qualsevol altre lloc,
ni més ni menys
76 que a qualsevol altre lloc.

LA CREACIÓ. RECONSTRUCCIÓ D'UN ESPECTACLE

Descripció de l'espectacle

El document que es dugué a censura, i que conserva Anguera, és un bon referent¹ per testimoniar com devia ser l'espectacle i quins foren els objectius plantejats a l'hora de dur a l'escenari els poemes de Martí i Pol. Sobre aquest n'he parlat en el setè subapartat de la tercerapart en què he esbossat unes breus línies per explicar succintament com es devia representar i quin propòsit tenia el director. El propòsit en aquests moments és recuperar-lo de manera més exhaustiva en aquest estudi per deixar constància, sobretot, de com es duia a terme. Sabem que, al final, el poeta se sentí content del resultat, atès que volgué recuperar tots els poemes que s'havien ofert en l'espectacle en l'*Obra poètica*.

Per poder descriure *La creació* em baso en els fulls que es presentaren a censura, en les explicacions que Joan Anguera presentava en els programes que es repartiren en la reposició de l'espectacle a Sant Celoni el 9 de maig de 1970 i, també, en l'enregistrament que es feu de l'obra uns deu anys després —segons es refereix en la presentació enregistrada de l'espectacle— ja que segons s'esmenta en la introducció a l'espectacle, mantenen la mateixa dramaturgia que deu anys abans.²

Es tracta d'una representació per a un escenari petit, en un poble senzill³ i que som a finals dels anys seixanta; per tant, els condicionants obliguen a una senzillesa en el marc de l'estètica d'aquests anys. L'espectacle, com hem vist, es divideix segons els dies de la creació i, cada un dels dies, seran recitats per tots els actors i actrius junts.

1. El primer dia

Es mostren situacions que remetent a una vida alienada que s'anirà repetint de manera cíclica. En un primer moment ja apareix el món de la fàbrica en què, com hem vist, s'hi entrava normalment als catorze anys amb la corresponent tristesa i solitud. Els moments d'oci també són rutinaris. Per tant, és una existència avorrida fins i tot en les sortides de l'espai normal. Fins i tot quan es representa una anada a la platja es manifesta que hi ha massa gent, que la tarda és feixuga per la calor; no hi haurà, per tant, elements positius; només s'hi podrà entreveure un cert

¹ També s'ha conservat un enregistrament de l'obra en una cinta cassette que, es pot deduir, que es devia tractar d'una representació de finals dels setanta. Arxiu Miquel Martí i Pol. La gravació es conserva a l'altra banda de la cinta en què hi ha un altre enregistrament d'una presentació dels *Contes de la Vila de R. i altres narracions*. La data de publicació del llibre i que el 1978 es reposà l'espectacle permetria pensar que es tracta de l'enregistrament d'aquest any.

² Suposadament és Joan Anguera qui introdueix l'espectacle i justifica que mantinguin l'espectacle tal i com el representaren deu anys abans, però si no hagués estat així l'haurien d'haver refet tot. Ens interessa, però, aquesta idea que repeteix diversos cops: «El que ens interessa és que quedi ben clar que aquest muntatge nosaltres el vàrem fer fa deu anys i que avui el tornem a repetir exactament igual». I en un altre moment explicita que, a més, els actors i les actrius són, en la seva majoria, pràcticament els mateixos.

³ Recordem que l'estrena fou a Centelles.

element positiu en la noia de la «Balada» que, potser, tindrà un fill paleta que serà més lliure que els altres, i una mica més feliç.

El primer dia de *La creació* es recita d'esquena al públic i en semicercle. L'escenari estarà il·luminat amb llum blanca. En acabar el grup es va col·locant a la dreta, de costat, de manera que ensenya el costat esquerre al públic. En aquest costat se situa un actor, se l'il·lumina —l'única llum que hi haurà a l'escenari— amb un focus i recita «Autobiografia» mentre se sent un soroll produït sembla que per les cames que colpegen el terra i les mans que deuen colpejar les cames per produir un soroll semblant a les de les màquines. Aquest ritme es manté fins al desè vers del poema.⁴ En acabat se situen en grups de dos, excepte un grup de tres, i l'actor que recita el poema «La fàbrica» se situa a la dreta amb una noia asseguda als peus. En acabar de recitar l'anterior poema ja hi ha hagut el canvi de llum a una de groga que prové del sostre. En arribar al vers «val més tenir que penedir» els altres actors i actrius —llevat de qui recita i la noia— inicien un moviment oposat entre els grups; és a dir, si un grup s'aixeca, l'altre s'acotxa. Hi ha un canvi de llum, que passa a ser blava, com la fàbrica, Mentre tots segueixen els moviments. Qui recita el següent poema, «L'Elionor», és la noia que hi ha asseguda. Els actors acceleren els moviments i procuren que se'ls noti el ritme fatigat en la respiració. El noi que ha recitat «La fàbrica» surt per la dreta.

Quan s'acaba, tots piquen quatre cops de mans i la llum del terra canvia a vermella. Tots comencen a fer petar els dits, se sent una música lenta i quatre parelles comencen a ballar. Una parella se separa al cap d'un moment i es recolza en la paret lateral del davant de l'escenari. El noi recita «... és el que diu un amic meu: les coses...», mentre que els versos 7-8 i 22-23, els recita la noia. De nou, els dotze actors es posen d'esquena al públic en diagonal. La música s'atura i la primera noia que hi ha a l'esquerra recita el poema «No estem mai sols». Quan diu «No» tots els actors diuen junts «No estem mai sols», i llavors continua ella sola el poema. Els actors aixequen els braços i els baixen a poc a poc fins a terra. Quan acaba el recitat ja són a terra. La llum canvia i es fa una llum en diagonal, precisament on són els actors. En acabar de recitar s'encén una llum groga. Se sent un acord de guitarra i es recita «Balada».⁵ Durant la cançó els actors s'aixequen de terra i formen un quadre plàstic. Surten a poc a poc de tal manera que només queda en primer pla qui canta enmig de l'escenari. Quan s'acaba la cançó, cau el teló. Anguera explica sobre aquest primer dia: «El muntatge és lent, domina l'esteticisme de les formes quietes, l'acció lenta d'una gent que va descobrint coses noves, donant possibilitat a que

⁴ Segueixo el que es pot escoltar en l'enregistrament, ja que en el document presentat a la censura s'explicita que el grup es colpeja una cama amb la mà després de la primera estrofa, un soroll que s'acaba abans del darrer vers.

⁵ En el document presentat a censura es diu que es canta el poema, però segons es testimonia per l'enregistrament conservat, «Balada» és recitat amb una música de fons de guitarra.

entremig tinguem un intent de no acceptar el futur, perquè preveiem el que ens donarà.—No estem mai sols.—»⁶

2. El segon dia

La fàbrica passa a formar part de la vida quotidiana però ara s'hi incideix en les formes socials, en el poble i en tot el que s'havia mantingut inamovible des de feia anys: estructures, situacions socials i principis morals contra els quals revoltar-se. Potser en aquest segon dia, conjuntament amb el sisè, es presenten més clarament els components de denúncia social.

En obrir-se el teló la llum és blanca. Els actors són a l'escenari asseguts amb els peus al centre i d'aquesta manera reciten, tots junts, el segon dia. En acabar es manté el cercle però ara hi ha un focus sobre el grup. Un actor recitarà «Petita fàbula de mi mateix». Els actors canvien la posició: ara s'agenollen amb el cap a terra davant dels genolls. Mentre recita la segona estrofa s'asseuen sobre els talons i quan recita la tercera s'aixequen i desfan el cercle.⁷ Es manté la llum i se n'encén una de blava. Els actors formen dos grups al costat i al fons i dos actors es queden al mig de l'escenari, un d'assegut i l'altre dempeus. Un actor recita «Al meu poble hi havia...», just al mig de l'escenari. Quan qui recita diu «n'hi havia pocs» els dos actors surten de l'escena, i en dir «no eren pas molts» surten els del grup de la dreta, mentre els altres van caminant lentament i es passegen per l'escenari. Al final del poema comencen a passejar els actors que hi ha dins. En acabar de recitar s'il·lumina un focus groc que arriba a l'escenari. Els actors s'asseuen a terra i amb la boca tancada segueixen un ritme molt simple, mentre algú toca un banjo. Surt Subirachs i canta el poema «Surt al carrer i recolza't...». Els actors es mouen subtilment. Qui canta es passeja entre ells i alguns altres s'aixequen lentament i canvien de lloc. La llum groga canvia per una altra de blava i al final de la cançó els actors es col·loquen en dos grups, un a cada banda. Al costat esquerre se'n situen quatre i al dret, Subirachs i la resta. Els quatre s'agenollen de manera que formen un cercle i al començar el poema «Do de l'esperança» es mouen cap endavant de manera que toquen amb el cap a terra. Els altres formen un cercle al fons i es mouen per l'escenari agafats de la mà esquerra. L'actriu que recita es queda al centre, i quan l'actriu diu «no penseu, és pecat» els del cercle més gran el repeteixen en veu baixa. Al final cau el teló.⁸

⁶ Joan ANGUERA, «Per més comprendre “La Creació”». (Sant Celoni. Programa de mà). (Arxiu personal de Jordi Sarrate, 1. APJS).

⁷ En aquest moment, segons els fulls ciclostilats de l'espectacle, aquí es recitaria l'«Inventari de poble», Sarrate recorda que els actors representaven les figures que anaven apareixent en els versos. El poema, però, no hi consta en els fulls presentats a la censura ni apareix en l'enregistrament conservat.

⁸ A sota és on Anguera feia les anotacions manuscrites. Només era el nom de l'actor o de l'actriu que recitaria o cantaria el poema. En aquest cas hi ha a sota del nom de l'actriu l'anotació d'«Afegir un poema.» i, encara a sota, el nom de Viqui, amb la qual cosa també suposaria que Viqui Sanz ja va

Anguera descriu aquest segon dia com un moment de progressió, d'avançament: «El muntatge ha fet una lleu progressió. Mentre que abans tots els personatges restaven fora de la situació, ara han estat ells mateixos que han representat la gent que dictaven els poemes, a la fi també han estat ells els que han muntat la roda del futur.»⁹

3. El tercer dia

Els ideals i els somnis esdevenen irrealitzables i tothom esdevé conscient de la realitat en què viu. Tot es transforma en materialisme i es critica una societat en què tots els valors poden ser susceptibles de ser venuts i comprats.

Es recita el tercer dia del poema «La creació» amb una llum blanca. En acabar es canta «No ens parlem de somnis...» mentre els actors i actrius formen un semicercle de cara al públic i Subirachs queda al centre. Mentre es canta, molt lentament, es crearà el següent quadre plàstic: quatre actors estirats a terra aguanten a qui canta i quatre actrius són a les cantonades d'aquest grup. Davant, a l'esquerra, hi ha un actor, una actriu que està d'esquena i un actor que, de cara al públic, diu el següent poema, «Puc no dir res...». El canvi de la cançó al poema es realitza amb unes llums que acoloren de blau i vermell l'escenari. El quart poema de la sèrie, «Val més que ho sapigüeu...», el recita una actriu amb una tènue llum groga mentre tots els altres, que estan dempeus cap a diverses direccions, ocupen la totalitat de l'escenari. Quan comença a recitar des del fons, mouen el cos circularment sense moure els peus. Quan acaba el recitat els actors es comencen a moure molt lentament per l'escenari, sense que segueixin cap sentit en especial. Un actor, sense aturar-se, recita «Do de la fe». En acabar, canvien les llums i queda només la vermella del fons. Els actors, lentament, es van agrupant de dos en dos i a càmera lenta simulen unes baralles. Una actriu, des del davant a la dreta, recita «Assajeu de dir en veu alta...». Baixa el teló. Després d'aquest poema hi haurà uns minuts de descans.¹⁰ Anguera sintetitza el dia de la següent manera: «El muntatge s'ha anat fent més dur. El crit del “No ens parlem de somnis” el possible tancament del “Puc no dir res”, el caminar estúpid sense sortida de la “nostra gent” fins a culminar en la farsa de cridar: “Estimaràs al pròxim!” mentre la gent s'agradeix violentament.»¹¹

col·laborar en aquest muntatge, possiblement enlloc d'alguna altra. L'anotació fa pensar que potser no seria el lloc per afegir-lo i que, en canvi, hi afegiren en el moment que he esmentat l'«Inventari de poble».

⁹ ANGUERA, «Per més comprendre “La Creació”», 2.

¹⁰ Potser aquest descans, que consta en els fulls presentats a censura, no va existir segons es pot deduir de l'enregistrament.

¹¹ ANGUERA, «Per més comprendre “La Creació”», 2.

4. El quart dia

En aquest dia es presenta l'amor, limitat pels paràmetres assenyalats per la societat. Anguera explica: «Inclús l'amor no ens serà permès si no el fem de la forma alienant que ens han marcat.»¹²

S'obre el teló i hi ha la llum blanca. A l'escenari els actors es disposen en dues fileres de tal manera que són en una banda i les actrius a l'altra formant un angle en què el vèrtex és al fons i centre de l'escenari. Els cossos estan girats cap al públic però la cara mira l'altra filera. En aquest cas, el poema del quart dia «La creació» el comencen només els actors i en arribar al quart vers s'hi ajunten les actrius. En acabat, s'encén un llum blanc lateral. Els actors formen un quadre amb tres parelles agafades de la mà, una al fons al centre i les altres dues a cada costat de l'escenari, totes d'esquena. El poema «Recer» el recita una actriu de cara a un actor que és assegut a terra. Un cop acaba de recitar, les parelles desapareixen per l'esquerra, després que l'actor passa el braç per l'esquena de l'actriu. La parella del fons a la dreta surt lentament de l'escenari, mentre un actor recita «Els anys». S'encén un llum groc. L'escenari és buit i del fons surten un actor i una actriu, cada un per un costat. Quan es troben al centre, ell li passa el braç per l'esquena d'ella i avancen al davant de l'escenari, a l'esquerra, i s'asseuen a terra. Llavors ell li canta a ella el «Romanço». Al fons s'anirà representant el que es canta.¹³ Quan acaben de cantar surten i a l'escenari es queden els actors que representaven la parella del «Romanço»; ara, ella, amb els braços a l'espatlla del noi, li recita «Colors». Quan acaba el poema, se sent una música molt ràpida i les llums canvien de lloc i de color. Tots els actors surten a l'escenari i ballen separats al ritme de la cançó.¹⁴ Al cap d'un moment un actor se separa i recita «Serà un dia rodó...». Quan acaba, encara es continua ballant una mica més. Quan s'atura la música es recita «Comiat»¹⁵ i, en acabar, es baixa el teló. Escriu Anguera: «El muntatge també és diferent, no segueix el ritme ascendent de tota l'obra sino que fa un cercle tancat que s'inclou dins aquest

¹² Ibídem, 2.

¹³ Anguera indica en cada cas què s'hauria de representar, al marge del poema; així hi diu: Travessen l'escenari dues noies que mouen molt les mans. / Passen dos actors molt marciais. / Passen dos actors colpejant-se el pit. / Travessen la resta dels actors. / Dos actors duen una actriu agafada pel braç i els altres dos porten un actor. Se situen al fons de cara al públic. / Aixequen el noi i la noia, els aguanten pels peus. Ells se subjecten a les esquenes dels qui els aixequen. / Surt un actor fent veure que els amonesta. / Comencen a moure's lleugerament a dreta i a esquerra, com si bufés el vent. / Apareixen dues actrius i un actor fent veure que són uns mirons. / Surt una actriu fent veure que posa banderetes a la gent. / Surten els mirons. / Baixen als dos actors i desapareixen tots els qui els aguantaven. / Surten dos actors pels costats oposats mirant els vigilants. / Els dos actors que estaven aixecats donant-se la mà, fan un tomb per l'escenari per quedar-se, al final, al centre en primer terme, abraçats, metre canten els quatre últims versos. La parella que els cantava, va marxant a poc a poc tot deixant sola a la parella.

¹⁴ Sarrate recorda com s'escenificà, es diria que les llums emulaven les d'una discoteca amb una música enregistrada que també recordaria a la d'aquests indrets. Fou un altre dels aspectes que omplí de modernitat l'espectacle.

¹⁵ El poema que apareix en els fulls ciclostilats no apareix en els fulls que es presentaren a censura, però el poema es recita en l'enregistrament. No sabem, per tant, quin fou el quadre plàstic creat per a la seva recitació.

mateix dia. De la presència física d'una sola parella, passem per l'amor que ens faran impossible els titellescos convencionalismes, l'amor "car" dels "nens de casa bona" per acabar amb la mateixa imatge de la parella sola enfront del temps.»¹⁶

5. El cinquè dia

En aquest dia es retorna explícitament a la denúncia des dels dos aspectes: la rutina de la vida i de l'esperança que li pot proporcionar la seva funció com a poeta. Ara, però, es tracta també de la resistència al temps viscut de restriccions, com a poble català; per això en els poemes també es remarca que s'ha de créixer en la llengua.¹⁷

Els versos del poema del cinquè dia de «La creació» el reciten tots junts. Els actors estan d'esquena al públic en línies paral·leles formant un triangle de tal manera que a mesura que s'atansa al vèrtex hi ha menys actors. El vèrtex està format per un sol actor que és al centre i davant de l'escenari. En acabar el recitat, la llum canvia, queda un focus al centre. Els actors no es mouen de lloc i fan petar els dits. Al cap d'un moment, d'un en un, es col·loquen sota el focus en un grup molt compacte i s'aniran posant en diferents posicions: de genolls, de cara o d'esquena al públic, acotxats, etc. Un actor se situa a la dreta de l'escenari i recita «I, sobretot, no oblidis que el teu temps...». En començar, el grup canvia sobtadament el gest i l'aguanta fins al final. El canvi ha de consistir a baixar el cap, pujar-lo, aixecar una mà, inclinar el tronc, etc., i així queden unes figuracions abstractes. En acabar el recitat s'encén el llum blau del fons. Un actor, dins del grup, comença a recitar «I bé: si algú em demana...» i el grup es va desfent a poc a poc i van ocupant l'escenari per quedar en la mateixa posició, tot i que en grups de dos o tres persones. Quan s'acaba l'últim vers s'encén un focus lateral. Tots els actors es col·loquen en i miren un actor que és al centre d'ells i que recitarà «Algun dia vindran i em costarà de creure...». Només començar a recitar tots adopten posicions agressives i van avançant cap a ell. Arriben on és el recitador quan acaba el poema,¹⁸ i llavors criden i van sortint d'escena imitant uns plors molt tènues. Una actriu s'avança i recita «Si, doncs, assajes vanament de reprendre...». S'abaixa el teló. Segons Anguera en aquest dia «El muntatge s'ha tornat violent, l'home s'ha assegurat de la seva posició i s'oposa amb les paraules i el gest a tot el que no accepta.»¹⁹

¹⁶ ANGUERA, «Per més comprendre "La Creació"», 2.

¹⁷ Sarrate explica la tercera persona del plural que ja apareix en el primer vers del poema «Algun dia vindran i em costarà de creure...», en què el poeta es refereix a la policia.

¹⁸ En aquest moment hi ha un altre punt en conflicte per acabar de poder reconstruir l'espectacle: en l'exemplar que em proporcionà Anguera es passa directament al següent poema «Si, doncs, assajes vanament de reprendre...». Sarrate, en canvi, recorda que es va recitar «L'home», un poema que, de tota manera, no apareix en la cinta enregistrada.

¹⁹ ANGUERA, «Per més comprendre "La Creació"», 2.

6. El sisè dia

És l'últim dia que comprèn un grup de poemes, ja que el setè dia se centrarà en el descans i quedaria també la «Proclama final», que clou l'espectacle. El sisè dia comprèn una sèrie de poemes d'alt component de denúncia. La duresa d'aquest és una crida al canvi, sortir del bucle creat per la mateixa humanitat, amb algun gest que tingui com a objectiu el canvi.

En obrir-se el teló els actors estan repartits en grups de dos per tot l'escenari, un de cara i l'altre d'esquena, un dempeus i l'altre assegut als seus peus, etc. Immòbils, reciten el sisè dia del poema «La creació». Quan s'acaba el recitat, les actrius criden i comencen el recitat del poema «Moral nova». Cada actor diu uns versos (les seqüències de versos són de 3, 6, 5, 2, 4, 3 i 2, de tal manera que es reciten els vint-i-cinc versos de què consta el poema). No es mouen de la seva posició tot i que n'hi ha dos al fons que passen a recitar-lo al davant. Canvia la llum a una altra de blava i es recita «És clar, que si volgués podria dir més coses...». En acabar, s'encén una llum groga i una actriu des del fons comença el poema «No em costa res de pensar que ja és tard...». Tots els actors abandonen la seva posició molt a poc a poc mentre miren l'actriu que va avançant. Es col·loquen al fons a la dreta i formen un grup compacte. Dos actors i dues actrius surten del grup i, simultàniament, van recitant les quatre primeres estrofes de «Quan els senyors de les terres...», caminant cap a l'indret on hi ha l'actriu que ha recitat l'últim poema. Aquesta recita l'última estrofa del poema. Els del grup del fons es queden en aquesta mateixa posició. Els quatre actors que han avançat en el poema anterior es dirigeixen cap al fons de l'escenari amb tots els del grup i es posen de cara al públic. Un actor avança cap a l'actriu que ha acabat el poema i li agafa la mà mentre van cap enrere i al fons per aplegar-se amb els altres mentre reciten el poema «Si nosaltres callem, qui parlarà?...». Al fons, s'ha encès una llum vermella. Els actors s'avancen a poc a poc mentre cada un d'ells recita un vers del poema «Quan els déspotes...». S'encén, a més de la llum vermella del fons, un focus en el centre de l'escenari. Tots acaben al davant. L'últim tros, a partir del vers 19 fins al final, el recita una sola actriu. Anguera escriu: «El muntatge ha arribat també a aquesta presa de posició, cada vegada més ha anat estant violent, al final tots els homes s'han unit de forma prou significativa per fer l'acusació final.»²⁰

7. El final

S'apaguen les llums uns moments, els actors fan un pas enrere i aixequen les mans. Un actor comença el recitat de la «Proclama final», mentre tots els altres se'n van cap al fons i comencen a avançar molt a poc a poc fins a l'alçada de qui recita. S'encenen totes les llums blanques i

²⁰ *Ibidem*, 3.

reciten el setè dia de «La creació». Cau el teló. Anguera escriu: «De tota manera, el muntatge ha acabat... i no pot quedar en una cosa més o menys interessant que hem vist, per això hi ha un aclariment final “... és ara quant comença de debó l’espectacle”».²¹

²¹ *Ibíd*em, 3.

CANÇONS:

«Romuald s'asseu a taula i encarrega...»

«A la manera de J.V. Foix»

En aquest apartat incloc tres cançons amb dues lletres de Miquel Martí i Pol. La primera, «Romuald s'asseu a taula i encarrega...», que tot seguit analitzaré fou musicada per Ignasi Roda el 1971 o el 1972, el qual n'escurçà el títol per reduir-lo a «Romuald». Tot seguit a aquesta lletra li dedico unes línies, abans de fer-ne l'edició diplomàtica, ja que es manté inèdita.

En canvi, de les altres dues cançons enregistrades no m'entretinc en l'anàlisi ja que es tracta del poema «A la manera de J.V. Foix» que fou el tercer poema de *La fàbrica* (1972), al qual he esbossat unes línies en l'estudi. Existeixen dues versions musicals, la primera de Frederic Roda, que la composà i incorporà al repertori del Tricicle a finals dels seixanta o molt als inicis dels setanta. Sembla que no duia el títol quan el poeta els la passà i l'anomenaven «A trenc de mots...», primer vers del poema. La segona versió amb ritme de blues fou del 1973, composta per Andreu Isern Gausí, que durant tres anys va fer parella musical amb Ignasi Roda amb actuacions per tot Catalunya, alhora que formaven part del grup de teatre Equip de Poesia, creat per Ignasi Roda amb Anna Sagristà i Joan Ollé, durant els dos primers anys. Els següent anys Equip de Poesia el formà Araceli Bruch, Quico Romeu i Rosa Pereta, a més dels esmentats Andreu Isern i Ignasi Roda. Aquest fou l'Equip de Poesia que presentà «Inventari de poble», en què s'inclouïa la versió de la cançó «A la manera de J.V. Foix» d'Isern que fou, de les dues versions del poema, la més cantada. Totes tres músiques es mantenen inèdites i, en ser poemes que poden abastar els anys d'aquesta tesi, he preferit que es pogués preservar aquest material que és força interessant. Agraïxo, doncs, a Ignasi Roda que m'hagi permès de disposar d'aquest material i que hagi enregistrat tres de les cançons només per a aquesta tesi.

El poema «Romuald s'asseu a taula i encarrega...»

El poema «Romuald s'asseu a taula i encarrega...» el vaig trobar a l'APMMP i ara es conserva al FMMP. Es tracta d'un poema inèdit que es troba seguit del d'«Enoch, silenciosament...», ambdós de caire social. Els dos estan mecanografiats en quartilles com la resta de poemes. Es caracteritzen per tenir la següent nota manuscrita amb bolígraf blau a l'extrem inferior:

maig 68
QUADERN D'ANNA
(inèdit)

Sembla que correspon a la lletra d'Ignasi Pujades i ho devia escriure per poder organitzar bé la seva feina. Fa pensar, doncs, que devia tenir força clara la datació dels poemes. També es pot deduir que aquests versos formaven part d'algun quadern que el biògraf de Martí i Pol guardava d'Anna Bracons i que no he pogut trobar. Potser podien haver format part d'algun

recull del qual en aquests moments no en tenim notícia o bé, simplement, es trobaven en un recull amb altres poemes que Anna Bracons conservava.

El personatge d'Enoch el presenta com el déu de les màquines que hi lliga i hi deslliga els homes —tractats com a animals i bestioles. La funció és que l'home estigui lligat a la màquina, mentre que deslligar-los significaria trencar l'ordre social establert. El poema «Romuald s'asseu a taula i encarrega...» tracta d'un personatge de classe alta que, mentre dina, medita sobre la situació de l'home. Considero els dos poemes perquè ambdós tenen les línies manuscrites que permetria considerar-los dins d'un recull de poemes i perquè, a més de trobar-se recollits de manera consecutiva, són de caràcter social.

Es tracta d'un poema de vint-i-set versos majoritàriament decasíl·labs, tot i que amb dos hexasíl·labs (v. 5 i 27) i un tetrasíl·lab (v. 23). El poeta hi planteja la diferència social des del punt de vista d'un home, Romuald, que veu la resta de la societat com a inferior. Mentre demana carn i se la menja, pensa en una època en què els pobres oferien criatures als poderosos per pal·liar la seva gana. És una imatge cruel en què els més forts, éssers superiors —com en l'altre poema ho havia estat Enoch, el déu de les màquines—, són necessaris per a la societat, ja que algú ha de manar i els altres han d'obeir. Amb el deix sarcàstic que té el poema, doncs, arriba a plantejar que fins i tot els poderosos aparenten escoltar-se els pobres. Aquests últims són éssers que es planyen, que parlen de drets mentre que haurien de veure's obligats a obeir i callar. Si bé en l'altre poema, Enoch era el déu de les màquines, en aquest, Romuald és de la classe privilegiada.

Som a l'època prèvia de l'espectacle de *La creació* i, ja hem vist com en aquests moments Martí i Pol escrivia poemes de denúncia social. No seria estrany, doncs, que la data de maig de 1968 que Pujades hi escriu correspongués realment a la data d'escriptura.

Les cançons

Va ser el 1969, als actes de les Festes Populares de Cultura Pompeu Fabra —continuació, com ja hem vist, dels Concursos Parroquials de Poesia de Cantonigròs que per primer cop se celebraren a Ripoll en homenatge a Joan Oliver (Pere Quart)— quan Martí i Pol, que va participar en l'acte, es va conèixer amb El Tricicle, un grup musical format per tres germans: Frederic, Àlvar i Ignasi Roda. La coneixença va permetre que, de seguida, Martí i Pol els passés lletres per ser musicades. Començaren una amistat tan important que els germans Roda aquell mateix any 1969 ja li musicaren «El catalanista», «El contestataire» i, potser, «A la manera de J.V. Foix» amb música de Frederic Roda. A inicis del setanta, crearen un espectacle, «Inventari de poble» que, a partir del 1973, fins aproximadament el 1976, el representà Equip de Poesia.

Últimament, El Tricicle ha publicat una maqueta enregistrada amb diverses actuacions recents amb cançons pròpies i d'altres poetes entre les quals hi ha les cançons de Martí i Pol.¹ Segons consta per ordre es troben: «El catalanista», «El contestataire», «Per a fer-ne una cançó», «No em decideixo a restar», «Les quatre banderes» i «Cançó del noi pobre i el noi ric». D'aquesta última, segons consta en la maqueta —i els membres d'El Tricicle recorden perfectament— els autors de música i lletra foren Martí i Pol i Emili Teixidor. Els tres germans comenten que Martí i Pol els la cantava en alguna de les visites que li feren.

Encara Ignasi Roda enregistrà «Balada», un poema de l'època tractada a la tesi que aparegué en el segon volum de *Música per a poetes*.² Totes aquestes cançons corresponen a poemes que Martí i Pol va escriure fins al 1969.

«Romuald s'asseu a taula i encarrega...» fou musicat per Ignasi Roda a ritme de tango o, com ell el presentava l'any 1973, un «anti tango», i l'anomenà «Romuald», que en seria el títol. Aquesta cançó no formava part de l'espectacle «Inventari de poble» que en Frederic Roda va confeir el 1970, amb poemes de *La fàbrica* (1972) que Martí i Pol els havia passat.³ Quan Equip de Poesia va remuntar «Inventari de poble» l'any 1973, la va incorporar al recital junt amb altres poemes del poeta.

El poema «A la manera de J.V. Foix» que, en el llistat de cançons de la maqueta apareix com «A la manera de Foix», no consta enregistrada tot i que, en el seu lloc, es troba «No em decideixo a restar». Segons Ignasi Roda, aquest poema, musicat, no formava part de l'espectacle «Inventari de poble» i, com hem dit, fou musicat per Frederic Roda, potser a finals dels anys seixanta,⁴ i incorporat al repertori del Tricicle. Per mantenir l'ordre d'escriptura dels poemes presento l'enregistrament de les cançons, amb el permís dels autors de la música i, en el cas d'Andreu Isern, dels seus hereus:

1. «Romuald». Lletra de Miquel Martí i Pol (1968) i música d'Ignasi Roda (Enregistrament de 1973 d'un recital amb l'acompanyament d'Andreu Isern).
2. «Romuald». Lletra de Miquel Martí i Pol (1968) i música d'Ignasi Roda (1973).
3. «A trenc de mots» («A la manera de J.V. Foix»). Lletra de Miquel Martí i Pol i música de Frederic Roda (finals dels seixanta o inicis dels setanta).
4. «A la manera de J.V. Foix». Lletra de Miquel Martí i Pol i música d'Andreu Isern (1973).

¹ EL TRICICLE, *De la nova i vella cançó* (Maqueta sense valor comercial), CD.

² «Balada». Dins: Ignasi RODA, *Música per a poetes*. Vol. II (Montilla: Fonoruz, 2002), CD. En el primer volum hi enregistrà «No em decideixo a restar». Ignasi RODA, *Música per a poetes*. Vol. I (Montilla: Fonoruz, 2002), CD.

³ Els poemes, segons es manté en els fulls conservats de l'espectacle són: «De semàntica», «A la manera de J.V. Foix», «L'Elionor», «La Rita Mirambell» i «In memoriam». APIR.

⁴ Ignasi Roda recorda que al poema l'anomenaven, primerament, «A trenc de mots» que correspondria al primer vers del poema. Això significaria que, com era habitual en Martí i Pol, el poeta encara no havia decidit el títol i, per tant, es podia mantenir en un estadi previ a la inclusió al llibre i, a més, permetria pensar que es podia haver tractat d'un poema escrit a finals dels seixanta i no pas a inicis dels setanta.

A excepció del primer, els enregistraments són d'Ignasi Roda Fàbregas (2020) per a aquesta tesi.

Romuald s'asseu a taula i encarrega
bistec de nen de pobre a la graella.
Romuald té la dent fina i la carnassa,
mal que no ho vulgui, li entristeix l'estómac.

5 Romuald mastega i pensa.

Què s'ha fet temps, ai las! en què els mateixos
indigents oferien criatures
per saciar la fam dels poderosos!
Ara tot s'ha encarit, la pobrissalla
10 parla de drets i per no res protesta;
un plat decent costa un ull de la cara.

És el món al revés - Romuald eructa-
Qui complirà les lleis si tothom mana?

Romuald medita i beu. I fos, encara,
15 només la xurma, pensa. Ara, els mateixos
hereus de l'ordre i del poder fan ali
amb quatre caps calents que els entabanen
perquè, de fet, no tenen res per perdre.
Mà dura és el que cal! Romuald té l'aire
20 d'un home vell i trist: pensar el fatiga.
Tan poc que costa d'endegar les coses
si els qui han de creure creuen i no emprenen.

Romuald remena,
cavil·lós, el cafè; bufa; xarrupa;
25 peta de mans perquè el cambrer s'apropi;
badalla enfastidit; demana el compte;
paga; s'aixeca i marxa.